วารสารสันติศึกษา ปริทรรศน์ มจร

Journal of MCU Peace Studies

ISSN : 2985-1556 (Online)

ปีที่ 14 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม - มิถุนายน 2569)
Vol. 14 No. 3 (May - June 2026)

หลักสูตรสตินวัตกรรมและสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร

Journal of MCU Peace Studies

ปีที่ 14 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม-มิถุนายน 2569)

Vol. 14 No. 3 (May-June 2026)

ISSN: 2985-1556 (Online)

● วัตถุประสงค์

วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร กำหนดเผยแพร่ปีละ 6 ฉบับ (ฉบับที่ 1 มกราคม - กุมภาพันธ์, ฉบับที่ 2 มีนาคม - เมษายน, ฉบับที่ 3 พฤษภาคม - มิถุนายน, ฉบับที่ 4 กรกฎาคม - สิงหาคม, ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม และ ฉบับที่ 6 พฤศจิกายน – ธันวาคม) ทั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าและเพื่อเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการแก่นักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์ และนักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา

วารสารมุ่งเน้นบทความทางด้านพระพุทธศาสนา สันติศึกษา สังคมวิทยา ศิลปศาสตร์ และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทุกบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 2 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความในวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น ไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร

The Journal of MCU Peace Studies published 6 time per year (1st issue January - February, 2nd issue March - April, 3rd issue May - June, 4th issue July - August, 5th issue September – October and 6th issue November- December). It aims to promote research and disseminate academic and research articles for researchers, academicians, lecturers and graduate students.

The Journal focuses on Buddhism, Peace Studies, Sociology, Liberal Arts and Multidisciplinary of Humanities and Social Sciences. All the articles published are peer-reviewed by at least two experts. The articles are in both Thai and English.

The articles, submitted for The Journal of MCU Peace Studies, should not be Previously published or under consideration of any other journals. The author should carefully follow the submission instructions of The Journal of MCU Peace Studies including the reference style and format.

Views and opinions expressed in the articles published by The Journal of MCU Peace Studies, are of responsibility by such authors but not the editors and do not necessarily reflect those of the editors.

- **เจ้าของ**

  หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
  สาขาวิชาสันติศึกษา
  มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
  อาคารเรียนรวม ห้อง D 423 79 หมู่ที่ 1
  ถนนพหลโยธิน ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
  จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
  โทรศัพท์ 035248000 ต่อ 8528,
  082-551-5991, 084-320-3962
  journalpeacemcu@gmail.com
  โทรสาร: 035-248000 ต่อ 8528
  https://www.tci-thaijo.org/index.
  php/journal-peace

- **ที่ปรึกษา**

  อธิการบดี
  รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
  คณบดีคณะพุทธศาสตร์
  คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
  เลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า
  เลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรม

- **บรรณาธิการบริหาร**

  พระเมธีวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.
  มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- **กองบรรณาธิการ**

  พระปราโมทย์ วาทโกวิโท, ดร.
  มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
  พระครูสังฆกิจดิลก, ดร.
  มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
  พระมหาเกรียงศักดิ์ อินฺทปญฺโญ, ดร.
  มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- **Owner**

  Master of Arts Program in Peace Studies,
  Mahachulalongkornrajavidyalaya University
  Zone D, D423 4th floor, School Building,
  79 M.1, Phahon Yothin Road, Lam Sai,
  Wang Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya,
  13170, Thailand.
  Tel: + 66 35 248 000 ext. 8528
  082-551-5991, 084-320-3962
  journalpeacemcu@gmail.com
  Fax: + 66 35 248 000 ext. 8528
  https://www.tci-thaijo.org/index.php/
  journal-peace

- **Advisors**

  The Rector
  Vice-Rector for Academic Affairs
  Dean, Faculty of Buddhism
  Dean, Graduate School
  The Secretary-General of King Prajadhipok's Institute
  The Secretary-General of the Office of the Judiciary

- **Executive Editor**

  Prof. Dr. Phra Medhivajarapundit
  Mahachulalongkornrajavidyalaya University

- **Editorial Board**

  Dr. Phra Pramote Vadakovido
  Mahachulalongkornrajavidyalaya University
  Dr. Phrakhrusangkhakitdilok
  Mahachulalongkornrajavidyalaya University
  Dr. Phramaha Kriangsak Indhapañño
  Mahachulalongkornrajavidyalaya University

พระมหาอดิเดช สติวโร, ผศ.ดร.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.อุทัย สติมั่น
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
นายสุชญา ศิริธัญภร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.รัตนะ ปัญญาภา
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
รศ.ดร.นิศานาจ โสภาพล
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
ผศ.ดร.ไกรฤกษ์ ศิลาคม
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
ผศ.ดร.ปราโมทย์ ยอดแก้ว
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
ผศ.ดร.พัทธ์ธีรา นาคอุไรรัตน์
มหาวิทยาลัยมหิดล
ดร.ชลัท ประเทืองรัตนา
สถาบันพระปกเกล้า
ดร.อภิญญา ดิสสะมาน
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
รศ.ดร.พิมลพรรณ เพชรสมบัติ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ผศ.ดร.วิญญู กินะเสน
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Asst. Prof. Dr. Phramaha Adidej Sativaro
Mahachulalongkornrajavidyalaya, University
Asst. Prof. Dr. Uthai Satiman
Mahachulalongkornrajavidyalaya, University
Mr. Suchaya Siritanyaporn
Mahachulalongkornrajavidyalaya, University
Assoc. Prof. Dr. Rattana Panyapa
Ubon Ratchathani Rajabhat University
Assoc. Prof. Dr. Nisanart Sopapol
Ubon Ratchathani Rajabhat University
Asst. Prof. Dr. Krairoek Silakom
Udon Thani Rajabhat University
Asst. Prof. Dr. Pramote Yotkaew
Suan Dusit University
Asst. Prof. Dr. Padtheera Narkurairattana
Mahidol University
Dr. Chalat Pratheuangrattana
King Prajadhipok's Institute
Dr. Apinya Tissamana
King Prajadhipok's Institute
Assoc. Prof. Dr. Pimolpun Phetsombat
Rajamangala University of Technology Thanyaburi
Asst. Prof. Dr. Winyou Kinasen
Mahamakut Buddhist University

- **ฝ่ายประสานงานและจัดการ**

ดร.ประดิสิษฐ์ ประคองสาย,
มือถือ: 082-551-5991 Line ID: ohho456
อีเมลล์: pradisist.pra@mcu.ac.th
นายสมพร หลังแก้ว,
มือถือ: 084-320-3962 Line ID: Tom77725
อีเมลล์: somporn.lang@mcu.ac.th
ดร.ธราธิป วรสายัณห์,
มือถือ : 089-642-8287 Line ID: tea.taratip
อีเมล : taratip.vor@mcu.ac.th

Coordination and Management

Dr. Pradisist Prakongsai,
Tel. 082-551-5991 Line ID: ohho456
Email: pradisist.pra@mcu.ac.th
Mr. somporn Langkeaw,
Tel. 084-320-3962 ID line: Tom77725
Email: Somporn.lang@mcu.ac.th
Dr. Taratip Vorasayan,
Tel. 089-642-8287 Line ID: tea.taratip
Email: taratip.vor@mcu.ac.th

- **ฝ่ายกฎหมาย (Law Department)**
  ดร.คชาภรณ์ คำสอนทา: Dr.Kachaporn Kumsonta
- **ออกแบบปก (Cover designed)**
  พระมหาปิยะนัฐ ปิยรตโน (โสมา): Phramaha Piyanat Piyaratano (Soma)
- **จัดรูปเล่ม (Content designed)**
  ดร.ประดิสิษฐ์ ประคองสาย, ผู้ช่วยบรรณาธิการ: Dr. Pradisist Prakongsai
  นายสมพร หลังแก้ว, ผู้ช่วยบรรณาธิการ: Mr. Somporn Langkaew

กำหนดออกเผยแพร่

ฉบับที่ 1 มกราคม – กุมภาพันธ์
ฉบับที่ 2 มีนาคม – เมษายน
ฉบับที่ 3 พฤษภาคม – มิถุนายน
ฉบับที่ 4 กรกฎาคม – สิงหาคม
ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม
ฉบับที่ 6 พฤศจิกายน – ธันวาคม

วารสารกำหนดระบบการอ้างอิงเป็น APA เอกสารอ้างอิงในเนื้อหาและท้ายบทความผู้เขียนจะต้องปรับเป็นภาษาอังกฤษทั้งหมด เพื่อพัฒนาวารสารในการเตรียมเพื่อเข้าสู่ฐาน ACI และ Scopus ต่อไป

ตั้งแต่ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2562) เป็นต้นไป ได้ยกเลิกการตีพิมพ์รูปเล่มที่เป็นเอกสาร โดยจะเผยแพร่เฉพาะฉบับออนไลน์เพียงช่องทางเดียว สามารถดาวน์โหลดได้ที่ https://www.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/index

บทบรรณาธิการ

วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะสนับสนุน ส่งเสริมให้คณาจารย์บุคลากร เจ้าหน้าที่ นิสิต และผู้สนใจ ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยได้เสนอและเผยแพร่บทความ ได้แก่ บทความวิจัย บทความวิชาการ บทวิจารณ์หนังสือ บทความปริทรรศน์ และบทความพิเศษ ที่ได้มาตรฐานสู่สาธารณชน รวมทั้งยกระดับผลงานทางวิชาการให้ได้รับการยอมรับในระดับชาติและนานาชาติ ด้วยหวังให้เป็นตลาดแห่งองค์ความรู้ที่สามารถค้นคว้า ถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความรู้ในด้านต่างๆ อย่างหลากหลาย และที่สำคัญองค์ความรู้ดังกล่าวจะเป็นแนวทางไปสู่การบูรณาการ เพื่อการพัฒนาส่งเสริมสันติวิธี เนื่องจากสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนเกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำในสังคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาการอยู่ร่วมกันของสมาชิกที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรมและภาษา เป็นต้น อันก่อให้เกิดแนวโน้มนำไปสู่ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างของสังคม หลักสูตรสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เห็นถึงปัญหาดังกล่าว จึงได้จัดทำวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร เพื่อให้เป็นตลาดวิชาการ และเป็นช่องทางแห่งการค้นหาและรวบรวม แนวคิด ทฤษฎี หลักการ แนวทาง กระบวนการ วิธีการ ขั้นตอนในการจัดการความขัดแย้งและหลักการ แนวทางในการเสริมสร้างสันติวิธี เพื่อพัฒนาไปสู่สันติสุขหรือสันติภาพ ดังนั้น ชุดองค์ความรู้จากบทความวิชาการ บทความวิจัย เป็นต้น ที่ทางวารสารได้รับตีพิมพ์เผยแพร่จากผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ หลากหลายสาขามาไว้ด้วยกัน จะเกิดการสร้างสรรค์และค้นพบเครื่องมือการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี จะทำให้บุคคล องค์กร สังคม ชุมชน สังคม หรือประเทศชาติให้เกิดสันติสุขได้ อีกทั้งยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันหรือเตรียมความพร้อมให้กับบุคคลหรือสังคมเพื่อเผชิญหน้ากับสถานการณ์ความขัดแย้ง ความรุนแรงที่จะตามมา

ทั้งนี้ วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ได้เปิดรับบทความด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นด้านพระพุทธศาสนา ปรัชญา สันติศึกษา สังคมวิทยา นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชม การศึกษา จิตวิทยา และรวมถึงสหวิทยาการเชิงประยุกต์ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยเผยแพร่ ปีละ 6 ฉบับ โดยบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 2 ท่าน ทั้งนี้เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

ปีที่ 14 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม-มิถุนายน 2569) เป็นฉบับที่ผ่านการพิจารณาจากกองบรรณาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิ จัดว่าเป็นผลงานที่ผ่านการพัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องในเชิงวิชาการ ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ที่มุ่งพัฒนามหาวิทยาลัย เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาระดับนานาชาติ โดยจัดการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ให้นำไปสู่การพัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืนซึ่งวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ได้รับความไว้วางใจ และความเชื่อถือของนักวิชาการ ดังจะเห็นได้จากบทความที่นำมาเผยแพร่เป็นบทความวิจัย และบทความวิชาการที่มาจากหลากหลายสถาบันหรือหน่วยงานที่ได้เข้าร่วม

ตีพิมพ์เผยแพร่บทความ ซึ่งเป็นการเอื้อเฟื้อแบ่งปันชุดองค์ความรู้เชิงวิชาการ เพื่อจะร่วมกันพัฒนาชีวิต องค์กร ชุมชน และสังคม ให้เจริญน่าอยู่อาศัยอย่างอารชนยิ่งๆ ขึ้นไป

กองบรรณาธิการวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ขอขอบพระคุณผู้บริหาร คณาจารย์ นักวิชาการ ตลอดจนนิสิต นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่ให้ความสนใจส่งบทความวิชาการเข้ามาร่วมตีพิมพ์เผยแพร่ในครั้งนี้ และกองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าเนื้อหาในวารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกผู้ติดตามอ่านทุกท่าน หากผู้อ่านจะมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงวารสารนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นกองบรรณาธิการขอน้อมรับไว้ด้วยความยินดียิ่ง

(พระเมธีวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.)
บรรณาธิการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	(5)
บทความวิจัย : Research Articles	
Determinants of the Intention to Pursue Graduate Studies in Thailand: The Role of Educational Motivations and Perceived Value of Education *Yan Chen and Chalermchai Panyadee*	**1033-1043**
The Model of Mindfulness Practices on Well-Being of Students in International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University *Phramaha Weerasak Abhinandavedi, Ven. Neminda, Ven. Nguyen Anh Tuan, Ven. Ugyen Tshering, Nathapat Ampan and Nadnapang Phophichit*	**1044-1053**
Developing a Digital Competence Model for STEM Undergraduates at Kunming University of Science and Technology *Zhan Yang, Prachuab Tongsri and Chakrit Ponathong*	**1054-1068**
The Development of Chinese Pop Music Based on Stylistic Trends and Audience Preferences among the Thai People *Fan Yahui, Tepika Rodsakan and Pongsapich Kaewkulthorn*	**1069-1079**
Exploring the Current Status, Needs, and Pathways for Mongolian Long-tune Courses in Inner Mongolia Universities *Shi Mengnan, Tepika Rodsakan and Surasak Jamnongsarn*	**1080-1092**
A Model for Enhancing Future Employment Skills among Vocational Students in Henan Province, China *Hu Fangfang, Prachuab Tongsri and Chakrit Ponathong*	**1093-1106**

เรื่อง	หน้า
รูปแบบการจัดการทรัพยากรมนุษย์เพื่อความยั่งยืนของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญ กรณีศึกษาบริษัทวิศวกรรมที่เป็นที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานคร: A Sustainable Human Resource Management Model for Expert Engineers: A Case Study of Engineering Consulting Firms in Bangkok *วีรวัฒน์ ทัดทอง, สมบัติ กันบุตร, พุฒิสรรค์ เครือคำ และ ภาวิณี อารีศรีสม:* *Werawat Tudthong, Sombat Kanbute, Phutthisan Kruekum and Pawinee Areesrisom*	**1107-1120**
ปัจจัยภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม: Transformational Leadership Factors Influencing School Effectiveness in Bang Krathum District *ก้องภพ กิ่งเนตร และ นิคม นาคอ้าย:* *Khongphop Kingnate and Nikom Nakai*	**1121-1136**
การพัฒนาจิตสำนึกร่วม เพื่อยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยพุทธสันติวิธี: Developing a Collective Consciousness to Elevate the Temple to Become the Center of the Community by Buddhist Peaceful Means *อัครินทร์ อินทะชัย และ พระครูสังฆกิจดิลก:* *Akarin Inthachai and Phrakhrusanghakitdilok*	**1137-1147**
กระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี: The Process of Developing a Working Group to Manage the Civil Sector Dispute Mediation Center of the Rights and Liberties Protection Department through Buddhist Peaceful Means *ชีวีวัฒน์ หวานอารมย์:* *Chiviwat Wanarom*	**1148-1163**
การพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี: The Development of Nibbānasathan-dhamma for Strengthening Urban Communities through Buddhist Peaceful Means *นันทิพา อินทะชัย และ พระครูสังฆกิจดิลก:* *Nanthipa Inthachai and Phrakhrusanghakitdilok*	**1164-1175**
การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร: The Participation in the Management of Temple Assets: Integrating of Home, Temple and Government *กนกพร สิทธิกรณ์ และ พระครูสังฆกิจดิลก:* *Kanokphorn Sittikorn and Phrakhrusanghakitdilok*	**1176-1186**

เรื่อง	หน้า
สภาพและแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2: Conditions and Guidelines for Promoting the Implementation of Early Childhood Education Curriculum under Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 2 *ลักขณา จิตเรือ และ ณิรดา เวชญาลักษณ์:* *Luckkana Jitrue and Nirada Vejyalak*	**1187-1199**
การพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนตามแนวทางพุทธศาสนาในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐม: Development and Driving of Innovations for Enhancing Student Mental Health Based on Buddhist Principles in Secondary Educational Institutions, Nakhon Pathom Province *ชณสุธน คงบางพระ:* *Chanasuthon Kongpangpra*	**1200-1214**
ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบ : การพัฒนาระบบและกลไกในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว โดยการมีส่วนร่วมของ “บวร”: A Prototype Urban Community Family Development Center: Developing Systems and Mechanisms for Preventing and Addressing Domestic Violence through the Participation of “Baworn” *ขันทอง วัฒนะประดิษฐ์, ธนบงกช ศิริพัฒน์กิตติ และ ยุติธรรม สินธุ:* *Khantong Wattanapradith, Dhanabongkoch Siripattkitti and Yutitham Sinthu*	**1215-1226**
ปัจจัยความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา: Success Factors for Fresh Coffee Shop Businesses in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province *นิธิโรจน์ แก้วรักษ์กมล, ปิยะ พละปัญญา, สนิท สิทธิ และ ภาวิณี อารีศรีสม:* *Nitirod Kaewrukkamon, Piya Palapanya, Snit Sitti and Pawinee Areesrisom*	**1227-1240**

เรื่อง	หน้า

รูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้ โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา: An Administrative Model to Promote Content and Language Integrated Learning (CLIL) Competency of Mathematics Teachers in Secondary Schools..... 1241-1255

ปริศนา วิโนสุยะ, สถิรพร เชาวน์ชัย, ธีรศักดิ์ อุปไมยอธิชัย และ กฤธยากาญจน์ โตพิทักษ์:
Parisana Winosuya, Sathiraporn Chaowachai, Thirasak Uppamaiathichai and Krithayakan Topithak

แนวทางการจัดการน้ำเสียชุมชนเพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ศึกษากรณีเทศบาลนครเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่: Guidelines for Community Wastewater Management to Create a Sustainable Environment: A Case Study of Chiang Mai Municipality, Chiang Mai Province..... 1256-1266

ชิตญา โชควิสิฐกร, ปิยะ พละปัญญา, อนุวัฒน์ จรัสรัตนไพบูลย์ และ ภาวิณี อารีศรีสม:
Chitaya Chogvisitkorn, Piya Palapanya, Anuwat Jaradrattanapaiboon and Pawinee Areesrisom

การสร้างสรรค์ผลงานดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี”: Creative Music Composition “Kitasamphan Jeen, Khaek, Farang in Thonburi”..... 1267-1280

อัมรินทร์ แรงเพ็ชร, ดุษฎี มีป้อม และ สุพรรณี เหลือบุญชู:
Ammarin Rangpeth, Dussadee Meepom and Supunnee Leauboonshoo

การพัฒนารูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี: Developing the Meditation Model of EEC... 1281-1299

มนตรี วิวาห์สุข, ลัดดาวัลย์ พุทธรักษา, วรากร ทรัพย์วิระปกรณ์, ธนิดา จุลวนิชย์พงษ์, จุฑามาศ แหนจอน และ อรพินท์ หลักแหลม:
Montree Wiwasukh, Laddawan Puttaruksa, Warankorn Supwirapakorn, Tanida Julvanichpong, Juthamas Haenjohn and Orphin Lakleam

องค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต: Components of Professional Teaching Competency of Home Economics Instructors at Rajabhat Universities and Suan Dusit University..... 1300-1314

อิทธิพล อเนกธนทรัพย์, ชญาภัทร์ กี่อาริโย, สุชีรา ผ่องใส, วรดานันท์ เหมนิธิ และ เปรมระพี อุยมาวีรหิรัญ:
Ittipon Anekthanasup, Chayapat Kee-ariyo, Sucheera Phongsai, Woradanan Hemnithi and Premraphi Ooaymaweerahirun

เรื่อง	หน้า
รูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์: A Model for Promoting Teachers in Private Schools in Phetchabun Province..... *ปรัชญา ประเสริฐผล, ชนัดดา ภูหงษ์ทอง, อนุชา กอนพ่วง และ ณัฏฐ์ รัตนศิริณิชกุล:* *Pratchaya Prasertphon, Chanadda Phuhongthong, Anucha Konphuang and Nat Rattanasirinitchakul*	**1315-1328**
กลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0: Competency Development Strategies for Private School Administrators in the Education 5.0 Era..... *อรวรรณ โล่ห์คำ, ชไมพร ดิสถาพร และ ธีระภาพ เพชรมาลัยกุล:* *Orawan Lokham, Chamaiporn Disathaporn and Theeraphab Phetmalhkul*	**1329-1340**
การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญา โดยใช้วัดเป็นฐาน: The Development of Creative Learning Resources to Enhance Mental and Intellectual Development Using Temples as a Base..... *พระมหาธณัชพงศ์ สุพฺรหฺมปญฺโญ คิดอ่าน, พระครูพิลาสธรรมากร ณัฐพล ประชุณหะ, สมบูรณ์ ตาสนธิ และ อำนาจ ขัดวิชัย:* *Phramaha Thanatpong Subrahmapañño Kitarn, Phrakhrupiladdhammakorn Natthaphon Prachunha, Somboon Tasonthi and Amnat Khudvichai*	**1341-1358**
การออกแบบเพื่อเชื่อมต่อ : การพัฒนาผ้าคลุมถ่วงน้ำหนักให้ความอบอุ่นสำหรับลดความเหงาในผู้ใหญ่ตอนต้น: Designing for Connection: Development of a Weighted and Warmth Wrap for Reducing Loneliness in Young Adults..... *ภาสกร ยุรวรรณ, ดุษฎี อินทรประเสริฐ และ พีร วงศ์อุปราช:* *Paskorn Yurawan, Dusadee Intraprasert and Peera Wongupparaj*	**1359-1372**
การพัฒนารูปแบบภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธี : กรณีศึกษาผู้ประกอบการธุรกิจร้านกาแฟ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา: The Development of a Participatory Leadership Model Based on the Buddhist Peaceful Means: A Case Study of Coffee Shop Entrepreneurs in Hat Yai District, Songkhla Province..... *ปานไพลิน เทพช่วย และ เจษฎา นกน้อย:* *Parnpailin Thepchauy and Chetsada Noknoi*	**1373-1384**

เรื่อง	หน้า
แนวทางการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ: Guidelines for Enhancing Industry 4.0 Skills for Technicians in the Smart Electronics Industry *สิทธิพันธ์ โพธิ์ศรี, ฐาศุกร์ จันประเสริฐ และ อมราพร สุรการ:* *Sittipan Phosri, Thasuk Junprasert and Amaraporn Surakarn*	**1385-1398**
ปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่: Factors Affecting the Choice of Cannabis-Containing Product among the People in Chiang Mai Province *พิชญามณญ์ วงษ์สถิตย์, สมบัติ กันบุตร, ภาวินี อารีศรีสม และ วันวสา วิโรจนารมย์:* *Pichayamon Wongsathit, Sombat Kanbute, Pawinee Areesrisom and Wanwasa Wirojanarome*	**1399-1411**
กระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยพุทธสันติวิธี: The Process of Developing a Collaborative Network for Civil Dispute Mediation Center Management through Buddhist Peaceful Means *ขนิษฐา รัตนประทุม:* *Khanittha Rattanaphatoom*	**1412-1428**
การพัฒนานวัตกรชุมชนผ่านกระบวนการสุนทรียแสวงหา : กรณีผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน: Developing Community Innovators through Appreciative Inquiry: A Case of Community Enterprise Entrepreneurs *กรวิกา กัปตพล, ฐาศุกร์ จันประเสริฐ และ ดุษฎี อินทรประเสริฐ:* *Kornwika Kuptapol, Thasuk Junprasert and Dusadee Intraprasert*	**1429-1441**
คนจนหน้าจอ : กรณีศึกษาวาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธ เพื่อช่วยเหลือคนยากไร้ในมุมมองสื่อสารมวลชน: Poor on Screen: A Case Study of Buddhist Human Rights Discourses in Supporting People Experiencing Poverty from the Perspective of Mass Media Practitioners *ธนะกิจ อินยาโส:* *Tanakit Inyaso*	**1442-1455**

เรื่อง	หน้า
วิวรรธน์ภูมิปัญญาทวารวดีสู่การออกแบบภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย: An Integrative Framework Linking Buddhist Symbolism, Spatial Syntax, and Experiential Sequences *นัยนา เมืองฉิม, พระเจริญพงษ์ วิชัย และ โยตะ ชัยวรมันกุล:* *Naiyana Muangchim, Phra Jaroenphong Wichai and Yota Chaiworamankul*	**1456-1470**
ปัจจัยที่มีผลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือนเขตเทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี: Factors Influencing Household Waste Reduction Behaviors in Rangsit City Municipality, Pathum Thani Province *พัดชา รักตะกนิษฐ, เกศินี วีรศิลป์, ภาวิณี อารีศรีสม และ สนิท สิทธิ:* *Patcha Raktakanishtha, Kesinee Veerasilpa, Pawinee Areesrisom and Snit Sitti*	**1471-1485**

บทความวิชาการ : Articles

การบูรณาการหลักสัปปายะที่เอื้อต่อการออกแบบภายในสำหรับการเจริญจิตภาวนาในสถานปฏิบัติธรรม: Integration of *Sappāya* Conducive to Interior Design for Meditation in Dhamma Practice Centers *จุฑาเพ็ญ เตชะสุขนิรันดร์ และ อุทัย สติมั่น:* *Juthaphen Techasuknirun and Uthai Satiman*	**1486-1499**
โคกหนองนาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือน : กรณีศึกษา อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ: Khok Nong Na and Household Economic Development: A Case Study of Prang Ku District, Sisaket Province *นพพล คำลือฤทธิ์ และ วุฒิเมธส์ วังคำ:* *Nopphon Klamlerit and Wutthimet Wangkham*	**1500-1511**
ความท้าทายของธุรกิจพลังงานในยุคโลกร้อน : พลังงานทางเลือกและความรับผิดชอบต่อสังคมวิถีพุทธ: Challenges of the Energy Business in the Era of Global Warming: Alternative Energy and Buddhist Social Responsibility *จินตณา กิ่งแก้ว:* *Jintana Kingkaew*	**1512-1528**

เรื่อง	หน้า
การหารายได้ระหว่างเรียนกับการพัฒนาทักษะอาชีพในยุคปัญญาประดิษฐ์ สำหรับนักเรียนในยุคปัจจุบัน: Earning Income While Studying by Developing Career Skills in the Age of Artificial Intelligence for Modern Students *ฆนากร นาราษฎร์ และ อนุชา กอนพ่วง:* *Khanakorn Narat and Anucha Konphuang*	**1529-1541**
นวัตกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงพุทธ: Learning Innovation in Buddhist Oriented Classroom *พระสมุห์วงษ์ทอง ต่อมคำ, ภูมิภควัธจ์ ภูมพงศ์คชศร และ ธวัชชัย อุ่ยพานิช:* *Phrasamu Wongtong Tomkum,* *Phumphakhawat Phumphongkhochasorm and Thawatchai Ouipanich*	**1542-1556**
การบริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กเชิงสร้างสรรค์: Creative Management of Small Primary Schools *ปวีณา แก้วไทรนันท์, พรรณี เทพสูตร และ พิภพ วชังเงิน:* *Paweena Kaewsainan, Punnee Tepsut and Pipob Vachungngern*	**1557-1568**

วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร
เป็นสมาชิกเครือข่ายวารสารวิชาการ
ด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (JSH)

Determinants of the Intention to Pursue Graduate Studies in Thailand: The Role of Educational Motivations and Perceived Value of Education*

[1]Yan Chen and Chalermchai Panyadee
Academic Administration and Development, Maejo University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: Wendychen8410@gmail.com

Abstract

This study examines how educational motivations and perceived value of education determine Chinese lecturers' intention to pursue a graduate degree in Thailand. The objectives of the study were: (1) to examine the influence of educational motivations on the intention to study graduate in Thailand; (2) to investigate the effect of educational motivations on perceived value of education; (3) to analyze the influence of perceived value of education on the intention to study graduate in Thailand; and (4) to evaluate the mediating role of perceived value of education in the relationship between educational motivations and study intention. A quantitative survey design was employed. Using Yamane's formula at a 95% confidence level, 750 questionnaires were distributed, and 692 valid responses were retained from lecturers in Kunming, Yunnan Province. The questionnaire was adapted from established scales of educational motivations, perceived value, and study intention, with Cronbach's alpha coefficients confirming strong internal reliability. Data were analyzed using SPSS version 25, AMOS version 26, and PROCESS Macro with 5,000 bootstrap resamples. Confirmatory factor analysis validated the constructs, structural equation modeling tested the hypothesized relationships, and mediation analysis examined indirect effects.

The findings revealed that: (1) educational motivations significantly and directly influenced the intention to study graduate in Thailand; (2) educational motivations strongly enhanced perceived value of education; (3) perceived value of education directly predicted study intention; and (4) perceived value partially mediated the relationship between educational motivations and study intention. These results underscore that motivations alone do not guarantee study intentions unless accompanied by favorable value perceptions of the educational opportunity's value. The findings suggest that Thai universities should enhance the perceived value of their graduate programs by emphasizing academic quality, institutional reputation, accreditation, and career outcomes.

Keywords: Educational Motivations; Perceived; Intention Graduate in Thailand

*Received September 14, 2025; Revised September 28, 2025; Accepted October 8, 2025

Introduction

Acquiring a graduate degree has become a prudent method for academics to enhance their careers, get international experience, and foster personal development in today's globalized environment. In China, there is a considerable demand for advanced degrees, with higher education reforms focused on innovation and globalization (Cai, 2020). Thailand has been a favored locale for students seeking to study abroad, providing programs delivered in English, relatively affordable tuition fees, and a cultural affinity with China (Hawthorne, 2018). Chinese educators contemplating graduate studies in Thailand must evaluate both their objectives and the perceived value of the education they would obtain from the school. To ascertain whether educational stimuli can be converted into a tangible aspiration to undertake graduate studies in Thailand, it is crucial to consider the perceived value of education, defined as the subjective assessment of the benefits of studying abroad relative to the associated costs (Zeithaml, 1988).

This study examines Chinese professors living in the city of Kunming, located in Yunnan Province. This group of academics represents a considerable cohort of potential graduate students contemplating pursuing their studies in Thailand. Kunming, China, serves as a significant site for analyzing educational prospects across several nations, since it employs 34,326 lecturers in its universities and vocational institutions (Ministry of Education of the People's Republic of China, 2023). The findings of a survey comprising 692 valid responses indicate that the perceived value of Thai graduate education, encompassing professional advantages, cultural enhancement, and institutional prestige, directly influences lecturers' intentions to pursue further studies. This research examines how perceived value functions as a mediating mechanism that transforms educational goals into actionable intentions, focusing on a specific demographic group and their decision-making processes about the pursuit of graduate courses in Thailand.

The theoretical foundation of this study draws upon the Theory of Planned Behavior (Ajzen, 1991), which emphasizes that attitudes toward behavior, shaped by perceived value, significantly influence intentions. Additionally, Expectancy-Value Theory (Eccles and Wigfield, 2002) explains that individuals are more likely to engage in educational pursuits when they perceive high value in the expected outcomes. Self-Determination Theory (Deci and Ryan, 1985) also highlights the interplay of intrinsic and extrinsic motivations in shaping educational decisions, while consumer behavior perspectives (Zeithaml, 1988; Woodruff, 1997) provide a framework for understanding how individuals assess the cost-benefit ratio of educational opportunities. Prior research indicates that when students perceive strong educational value, such as enhanced career prospects or institutional recognition, they are more likely to form strong intentions to pursue graduate study abroad (Mazzarol and Soutar, 2002).

Although educational motivations are widely acknowledged as a driving force behind international study decisions, they alone may not guarantee the intention to study abroad. It

is the perceived value of education that determines whether motivations are transformed into concrete choices. This study addresses this crucial gap by examining how perceived value mediates the relationship between educational motivations and graduate study intention among Chinese lecturers. The findings are expected to enrich theoretical discussions on international education choice by integrating motivational and value-based perspectives. Practically, the results will guide Thai universities to enhance the perceived value of their programs through targeted strategies, such as highlighting career outcomes, strengthening institutional reputation, and ensuring cost-effectiveness, thereby supporting their role as a regional hub for graduate education and offering Chinese lecturers meaningful academic and professional benefits.

Objectives of the Research

1. To examine the influence of educational motivations on the intention to study for a graduate degree in Thailand.

2. To investigate the effect of educational motivations on the perceived value of education.

3. To analyze the influence of the perceived value of education on the intention to study for a graduate degree in Thailand.

4. To evaluate the mediating role of perceived value of education in the relationship between educational motivations and the intention to study for a graduate degree in Thailand.

Research Methodology

The 1st Step: Documentary Study

A review of previous empirical studies, theoretical models, and pertinent literature was conducted to develop the research framework and hypotheses. The Theory of Planned Behavior (Ajzen, 1991), Expectancy-Value Theory (Eccles and Wigfield, 2002), and Self-Determination Theory (Deci & Ryan, 1985) were employed to elucidate the aspects influencing intention. Additionally, prior studies on motivation, perceived educational value, and academic choices (Mazzarol and Soutar, 2002; Zeithaml, 1988; Woodruff, 1997) were examined.

The 2nd Step: Field Study

The investigation was conducted in Kunming, a city in Yunnan Province, China. This region hosts several academics employed in universities and institutions, making them potential candidates for graduate studies overseas. The survey ascertained the educational aims of participants, their valuation of education, and their intentions about the pursuit of graduate studies in Thailand.

The 3rd Step: Participants

The research population included 34,326 lecturers working in universities and vocational institutions in Kunming (Ministry of Education of the People's Republic of China, 2023). The sample size was calculated using Yamane's (1973) formula at a 95% confidence level, which suggested at least 395 participants. To enhance statistical validity, 750 questionnaires were distributed, and after data screening, 692 valid responses were retained, equivalent to a 92.3% response rate. The sample represented diversity in gender, age groups, academic positions, and areas of specialization.

The 4th Step: Research Instrument

The main instrument was a self-administered questionnaire divided into four sections:

1. Demographic information.

2. Educational motivations, based on scales from Eccles and Wigfield (2002) and Deci and Ryan (1985).

3. Perceived value of education, derived from frameworks on consumer value and educational evaluation (Zeithaml, 1988; Woodruff, 1997).

4. The intention to study for a graduate degree in Thailand, adapted from international education choice studies (Mazzarol and Soutar, 2002).

The questionnaire was translated into Chinese and back-translated to ensure linguistic accuracy. Three experts confirmed content validity through Item-Objective Congruence (IOC) values ranging from 0.80 to 1.00. A pilot test was conducted with 50 lecturers. Reliability testing indicated that Cronbach's alpha coefficients for all constructs were above 0.70, establishing strong internal consistency (Hair, Black, Babin, and Anderson, 2010).

The 5th Step: Data Collection

The survey was distributed in both printed and electronic forms. Hard copies were delivered through institutional contacts, while online versions were circulated using official networks and social media channels. Respondents participated voluntarily, and confidentiality of information was guaranteed. Data collection lasted for approximately two months, after which incomplete or invalid questionnaires were excluded.

The 6th Step: Data Analysis

Data were analyzed using SPSS version 25 and AMOS version 26. Statistical techniques included:

- Descriptive statistics for demographic profiles.

- Confirmatory Factor Analysis (CFA) to test the measurement model, evaluating factor loadings, Average Variance Extracted (AVE ≥ 0.50), and Composite Reliability (CR ≥ 0.70).

- Structural Equation Modeling (SEM) to test direct relationships among constructs.

- The mediating role of perceived value of education was tested with PROCESS Macro (Hayes, 2013), employing bootstrap procedures with 5,000 resamples to examine indirect effects.

The 7th Step: Presentation of Results

The findings were organized and reported in line with the research objectives. Descriptive statistics were summarized in tables. Measurement model results were displayed with factor loadings, AVE, CR, and reliability coefficients. Structural model results, including path coefficients and mediation outcomes, were presented in both tables and path diagrams. The interpretation emphasized theoretical contributions and practical implications for Thai higher education institutions.

Research Results

The results of the research are presented according to the four objectives and hypotheses. Structural Equation Modeling (SEM) with AMOS 26 was used to estimate the measurement and structural models, while mediation effects were tested through PROCESS Macro (Hayes, 2013) with bootstrap resampling.

The measurement model was assessed first. All constructs demonstrated adequate reliability and validity. Table 1 displays composite reliability (CR), average variance extracted (AVE), and Cronbach's alpha. Every CR was above 0.70, and AVE exceeded 0.50, ensuring convergent validity. The overall fit indices confirmed that the measurement model was acceptable (χ^2/df = 2.761, RMSEA = 0.050, CFI = 0.988, IFI = 0.988, TLI = 0.985).

Table 1: Summary of Measurement Model (Convergent Validity)

Construct	CR	AVE	Cronbach's α	Model Fit Indices
Educational Motivations	0.851	0.533	0.966	χ^2/df = 2.761; RMSEA = 0.050; CFI = 0.988; IFI = 0.988; TLI = 0.985
Perceived Value of Education	0.918	0.568	0.944	
Intention to Study Graduate (ISGT)	0.941	0.615	0.940	

To confirm discriminant validity, the Fornell–Larcker criterion was applied. Table 2 shows that the square root of AVE values (on the diagonal) was larger than the correlations between constructs, supporting discriminant validity.

Table 2: Discriminant Validity (Fornell–Larcker Criterion)

Construct	EM	PVE	ISGT
Educational Motivations (EM)	0.730		
Perceived Value of Education (PVE)	0.621	0.754	
Intention to Study Graduate (ISGT)	0.598	0.667	0.784

From the 1st objective, the results from the SEM analysis indicated that educational motivations had a positive and significant effect on the intention to study for a graduate degree in Thailand (β significant at $p < 0.001$). This suggests that lecturers who were more strongly motivated by educational aspirations demonstrated a clearer intention to pursue graduate studies in Thailand. This result supports Hypothesis 1 (H1) and is consistent with the Theory of Planned Behavior (Ajzen, 1991) and prior studies, which emphasize the predictive role of motivation in academic decision-making (Eccles & Wigfield, 2002).

From the 2nd objective, the analysis revealed that educational motivations exerted a significant positive influence on the perceived value of education (β significant at $p < 0.001$). Respondents with higher levels of educational motivation evaluated the benefits of graduate study in Thailand more favorably, particularly regarding career advancement, personal development, and institutional reputation. This finding confirms Hypothesis 2 (H2) and aligns with Expectancy-Value Theory (Eccles & Wigfield, 2002), which emphasizes the link between motivation and value perception.

From the 3rd objective, the results demonstrated that the perceived value of education had a direct and significant impact on the intention to study for a graduate degree in Thailand (β significant at $p < 0.001$). Lecturers who perceived greater benefits from pursuing graduate education in Thailand expressed stronger intentions to enroll. This finding supports Hypothesis 3 (H3) and is consistent with consumer value frameworks (Zeithaml, 1988; Woodruff, 1997) and previous research showing that perceived educational value significantly shapes students' decisions regarding study abroad (Mazzarol and Soutar, 2002). The structural model results for H1–H3 are summarized in Table 3.

Table 3: Structural Model Results (Direct Effects: H1–H3)

Hypothesis	Path	β	S.E.	C.R.	p-value	Supported
H1	EM ⟶ ISGT	0.208	0.052	4.000	< .001	Yes
H2	EM ⟶ PVE	0.562	0.060	9.367	< .001	Yes
H3	PVE ⟶ ISGT	0.181	0.047	3.851	< .001	Yes

From the fourth objective, the mediation analysis, performed using PROCESS Macro (Hayes, 2013) with 5,000 bootstrap resamples, confirmed that the perceived value of education partially mediated the relationship between educational motivations and study intention. The indirect effect was statistically significant at the 95% confidence interval. This demonstrates that educational motivations influence study intention both directly and indirectly through perceived value. The result supports Hypothesis 4 (H4) and highlights the importance of value perceptions as a key mechanism in transforming motivations into concrete intentions. The structural model results for H4 are summarized in Table 4.

Table 4: Mediation Analysis (Bootstrap Indirect Effect: H4)

Path	Indirect Effect	S.E.	95% CI (Lower–Upper)	Result
EM ⟶ PVE ⟶ ISGT	0.102	0.029	[0.046, 0.171]	Significant

The New Body of Knowledge

The study advances new knowledge on the determinants of graduate study intention by highlighting the role of perceived value of education as a key mechanism linking educational motivations and study intentions among Chinese lecturers in Kunming. The following contributions are identified:

1. Educational Motivations as Direct Drivers.

The findings establish that educational motivations significantly predict the intention to study for a graduate degree in Thailand. This confirms that intrinsic and extrinsic drivers—such as career advancement, institutional recognition, and self-development—directly shape individuals' willingness to pursue further education.

2. Motivations and Perceived Value Connection.

The study introduces a new pathway by showing that stronger educational motivations enhance the perceived value of education. When lecturers are highly motivated, they are more likely to perceive Thai graduate programs as beneficial, relevant, and worth the investment of time and resources.

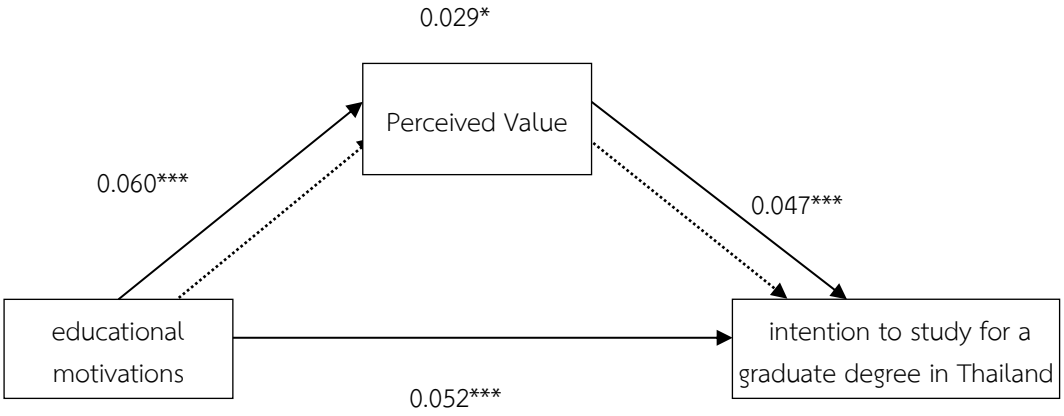
3. Perceived Value as a Determinant.

Perceived value of education is demonstrated to be a direct predictor of the intention to study for a graduate degree in Thailand. Lecturers who evaluate graduate education in Thailand as offering high returns, in terms of academic quality, institutional reputation, and career opportunities, are more inclined to pursue such studies.

4. Perceived Value as Mediator.

Most importantly, the research identifies the mediating role of perceived value of education in the relationship between educational motivations and study intentions. This mediation illustrates that motivations alone are insufficient; the decision to study abroad is reinforced when individuals positively appraise the value of the education they expect to receive.

Together, these insights form a new conceptual model in which the perceived value of education functions both as a direct antecedent of study intention and as a mediator between motivations and intention. The integrated framework is presented in Figure 1.

Note: ⟶ direct effect; ⋯▸ mediating effect, *p < .05, ***p < 0.001.

Figure 1: Mediation Model of Educational Motivations, Perceived Value, and Intention to Study for a Graduate Degree in Thailand

Discussion of Research Results

From the result of the 1st objective, it was confirmed that educational motivations had a significant positive effect on the intention to study for a graduate degree in Thailand. This finding indicates that lecturers with strong aspirations, such as career advancement, exposure to international education systems, and self-development, are more likely to form concrete intentions to pursue graduate education in Thailand. The result is consistent with the Theory of Planned Behavior (Ajzen, 1991), which posits that motivational factors drive behavioral intentions. It also corresponds with Eccles and Wigfield (2002), who emphasize that intrinsic and extrinsic educational goals influence decision-making regarding academic pathways.

From the result of the 2nd objective, the perceived value of education was greatly influenced by the incentives for its pursuit. This suggests that highly motivated teachers are more inclined to assess Thai graduate programs favorably regarding quality, institutional reputation, and return on investment. The discovery aligns with Expectancy-Value Theory (Eccles & Wigfield, 2002), which posits that heightened motivation enhances the probability of individuals seeing more value in the results of their endeavors. This also validates the conclusions of Mazzarol and Soutar (2002), who found that perceived value significantly impacts overseas students' decisions regarding their educational pursuits.

From the result of the 3rd objective, it was demonstrated that the perceived value of education directly affected the intention to study for a graduate degree in Thailand. This means that lecturers who believe that Thai education provides substantial academic and professional benefits are more inclined to pursue graduate studies. This finding is consistent with consumer value frameworks (Zeithaml, 1988; Woodruff, 1997), which emphasize that perceived benefits relative to costs are decisive in shaping individuals' choices. It also supports international education research that highlights perceived quality and recognition of programs as important drivers of student mobility decisions.

From the result of the fourth objective, researchers indicated that the relationship between educational motivations and the intention to study for a graduate degree in Thailand may be somewhat elucidated by the perceived worth of education. This suggests that while desire is essential, it does not fully translate into study intention unless individuals also see the significant worth of the educational opportunity. Perceptions of advantage serve as the mechanism by which motivation is converted into definitive judgments, as evidenced by this mediating role. The conclusion aligns with the findings of Mazzarol and Soutar (2002), who investigated student decision-making and found that perceived educational value significantly influenced students' choices of study locations.

Conclusion

This study aimed to investigate the influence of educational motivations and the perceived value of education on the intention to study for a graduate degree in Thailand among Chinese instructors in Kunming. The findings produce many important conclusions. Initially, educational reasons were shown to directly affect study intentions, highlighting the importance of professional development goals, institutional recognition, and aspirations for international experience as critical elements in educational decision-making. Secondly, educational motivations significantly influenced individuals' perceptions of the value of education. This indicates that motivated educators are more inclined to perceive graduate study in Thailand as beneficial and financially worthwhile. The perceived value of education emerged as a significant predictor of intention, indicating that lecturers' choices to pursue further studies are driven by their assessment of anticipated returns regarding academic quality, institutional prestige, and professional advancement. Ultimately, the perceived value of education served as a partial mediator between educational reasons and study intention, indicating that aspirations alone are insufficient; they require reinforcement through a favorable perception of the educational opportunity.

Together, these findings emphasize that perceived value functions as both a direct determinant and a mediating mechanism in the decision-making process. This new understanding suggests that Thai universities seeking to attract international students must not only recognize the role of motivation but also enhance the perceived value of their programs by ensuring high academic quality, strengthening institutional credibility, and aligning curricula with the professional development needs of prospective students. By doing so, institutions can foster stronger intentions among motivated individuals to pursue graduate studies in Thailand.

In conclusion, the dialogue illustrates that merely wanting to study is inadequate to compel an individual to seek graduate-level education in Thailand. The aims of the study are reinforced and sustained by the perceived worth of education, encompassing the program's quality, the institution's credibility, and the expected employment outcomes. This illustrates

the importance of Thai institutions enhancing the perceived value of their programs via openness and integrity, gaining recognition from other countries, and meeting the demands of prospective students' employment opportunities.

Suggestions

Based on the research findings, the researcher presents the subsequent suggestions.

1. The suggestions from the research

From Objective 1: The study confirmed that educational motivations significantly influenced the intention to study for a graduate degree in Thailand. This suggests that motivated lecturers are more likely to pursue graduate education. Therefore, Thai universities should create academic advising and promotional strategies that directly highlight how graduate programs in Thailand can meet the career advancement and academic goals of international students.

From Objective 2: The results revealed that educational motivations significantly affected the perceived value of education. This indicates that highly motivated lecturers are more inclined to perceive graduate education in Thailand as valuable. Therefore, higher education institutions in Thailand should emphasize clear communication of program benefits, international accreditation, and institutional reputation to ensure that motivated students continue to perceive strong value in choosing Thailand.

From Objective 3: The analysis demonstrated that the perceived value of education significantly influenced the intention to study for a graduate degree in Thailand. This means that when lecturers believe Thai graduate education yields meaningful academic and professional benefits, they are more likely to enroll. Thus, universities in Thailand should strengthen perceived value by showcasing program quality, career outcomes, and alumni success stories to increase the attractiveness of their programs.

From Objective 4: The findings indicated that the perceived value of education partially mediated the relationship between educational motivations and intention to study for a graduate degree in Thailand. This highlights that motivation alone is insufficient unless paired with strong perceptions of value. Therefore, Thai universities and policymakers should design strategies that not only foster motivation but also reinforce positive perceptions of educational value, ensuring that international students feel confident in the tangible returns of studying in Thailand.

2. The suggestions for future research

2.1 Future research should examine larger and more diverse samples, including lecturers from other Chinese regions or from different countries, to test the applicability of the model across cultural contexts.

2.2 Researchers could add new variables such as financial support, institutional image, or peer influence to enrich the understanding of how perceived value interacts with other factors in shaping study intentions.

2.3 Studies may adopt mixed-methods approaches by combining quantitative SEM with qualitative interviews, enabling deeper insights into how students evaluate educational value and how these perceptions influence their decisions.

2.4 Longitudinal research should be conducted to track changes in perceived value and study intention over time, from pre-enrollment through post-graduation, to understand how experiences in Thai universities reinforce or alter initial perceptions of value.

References

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211.

Cai, Y. (2020). Internationalization of Higher Education in China: Opportunities and Challenges. *International Journal of Chinese Education*, 9(1), 1–17.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York, NY: Springer Science & Business Media.

Eccles, J. S., & Wigfield, A. (2002). Motivational Beliefs, Values, and Goals. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 109–132.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Hawthorne, L. (2018). Attracting International Students to Asian Universities: Factors Influencing Regional Mobility. *Higher Education*, 76(3), 563–580.

Hayes, A. F. (2013). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. New York: Guilford Press.

Mazzarol, T., & Soutar, G. N. (2002). "Push–Pull" Factors Influencing International Student Destination Choice. *International Journal of Educational Management*, 16(2), 82–90.

Ministry of Education of the People's Republic of China. (2023). *Statistical Report on Education Development in China*. Beijing, China: Ministry of Education of the People's Republic of China.

Woodruff, R. B. (1997). Customer Value: The Next Source for Competitive Advantage. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25(2), 139–153.

Yamane, T. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis*. (3rd ed.). New York: Harper & Row.

Zeithaml, V. A. (1988). Consumer Perceptions of Price, Quality, and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence. *Journal of Marketing*, 52(3), 2–22.

The Model of Mindfulness Practices on Well-Being of Students in International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University*

[1]Phramaha Weerasak Abhinandavedi, Ven. Neminda, Ven. Nguyen Anh Tuan, Ven. Ugyen Tshering, Nathapat Ampan and Nadnapang Phophichit
International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: mahawerasak@gmail.com

Abstract

This research, titled "The Model of Mindfulness Practices on Well-Being of Students in International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University", had three main objectives: 1) To study the concepts and theories of well-being, as well as the context, problems, and needs regarding the well-being of students at the International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University. 2) To analyze the mindfulness practices for promoting well-being in Buddhism. 3) To develop and present a model of mindfulness practices on student well-being at the International Buddhist Studies College. This study employed a qualitative research approach, incorporating in-depth interviews and thematic analysis to explore the effects of mindfulness on students' psychological, academic, social, and spiritual well-being.

The findings of this research are presented in alignment with the three research objectives. First, the study found that students' well-being at the International Buddhist Studies College is influenced by psychological, emotional, social, and academic factors. Students face challenges such as academic pressure, cross-cultural adjustment, language barriers, and the demands of monastic and academic life, highlighting the need for systematic approaches to support holistic well-being. Second, the analysis of Buddhist mindfulness practices revealed that structured activities—particularly the annual 15-day intensive meditation retreat and weekly Sunday meditation sessions—significantly enhance students' well-being. These practices contribute to reduced stress and anxiety, improved emotional regulation, increased mental clarity, enhanced concentration and memory, and strengthened interpersonal relationships. However, challenges such as initial resistance to meditation, language difficulties, and time constraints were also identified. Third, based on these findings, a structured model of mindfulness practices was developed to promote student well-being. The model comprises four components: daily mindfulness routines, weekly group meditation sessions, annual intensive meditation retreats, and the integration of mindfulness techniques into academic activities. This model provides a holistic and practical framework for enhancing

*Received September 2, 2025; Revised May 18, 2026; Accepted June 6, 2026

student well-being and supports the integration of mindfulness practices into higher education contexts, particularly within Buddhist studies institutions.

Keywords: Mindfulness Practices; Well-Being; Students; Buddhist Education; Higher Education

Introduction

Student well-being is a critical concern in higher education, encompassing mental, emotional, social, and academic health (Dodge et al., 2012). Universities worldwide increasingly recognize that academic success alone is insufficient without equal attention to students' psychological resilience and holistic development (Keyes, 2005). Rising levels of stress, anxiety, and mental health challenges among students highlight the urgent need for interventions that nurture both academic performance and personal well-being (Conley et al., 2015).

In institutions with a Buddhist orientation, such as the International Buddhist Studies College (IBSC) at Mahachulalongkornrajavidyalaya University (MCU) in Thailand, there is a natural interest in leveraging Buddhist contemplative practices—particularly mindfulness—to support students' well-being. Mindfulness, rooted in Buddhist traditions, has also gained global recognition in contemporary psychology as a means to alleviate stress, enhance focus, and promote emotional balance (Kabat-Zinn, 1994). However, despite its relevance, structured models for systematically applying mindfulness in higher education remain underdeveloped, especially in Buddhist academic contexts. This gap presents both a challenge and an opportunity for research.

IBSC, as an international academic institution within MCU, provides a unique environment where students from diverse cultural, linguistic, and religious backgrounds engage in Buddhist studies. This diversity enriches the learning environment but also introduces challenges such as cultural adaptation, language barriers, academic pressure, and social integration (Sirikul and Jermsittiparsert, 2019). These challenges can negatively impact students' well-being if left unaddressed. Mindfulness practices, already embedded in the Buddhist heritage of MCU, offer a promising resource to address these issues in ways that are both culturally authentic and academically relevant.

From the Buddhist perspective, mindfulness (Pali: sati) is a central principle of mental cultivation, most prominently presented as "Right Mindfulness" (sammā-sati) in the Noble Eightfold Path (Bodhi, 2011). Its classical formulation in the Satipaṭṭhāna Sutta outlines the Four Foundations of Mindfulness: contemplation of the body, feelings, mind, and phenomena. This practice aims not only at stress reduction but also at cultivating insight (vipassanā) into the nature of reality (Analayo, 2003).

In modern psychology, mindfulness has been adapted into therapeutic and educational interventions such as Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) and

Mindfulness-Based Cognitive Therapy (MBCT). These programs demonstrate significant benefits in reducing stress, anxiety, and depression, while enhancing emotion regulation, attention, and resilience (Baer, 2003; Shapiro et al., 2008). The convergence of Buddhist contemplative traditions and modern psychological frameworks provides a robust theoretical basis for applying mindfulness in higher education settings (Brown et al., 2007).

Although mindfulness has been widely studied and applied in Western educational contexts, research focusing on Buddhist higher education institutions in Asia remains limited. For IBSC, integrating mindfulness into student life is not merely an academic intervention but a reaffirmation of the institution's Buddhist heritage. Developing a structured model of mindfulness practices tailored to the specific needs of IBSC students addresses pressing challenges such as stress, cultural adjustment, and academic pressure, while also reinforcing the college's educational philosophy of holistic human development.

The present study seeks to develop and present a model of mindfulness practices for enhancing student well-being at IBSC. The expected benefits include:

Providing students with effective tools for stress management, emotional resilience, and academic focus.

Strengthening the integration of Buddhist principles into higher education in practical, accessible ways.

Offering a replicable model that can inform mindfulness-based initiatives in other Buddhist and non-Buddhist universities.

By aligning ancient Buddhist wisdom with modern educational needs, this research contributes both to the academic field of mindfulness studies and to the practical well-being of students in higher education.

Objectives of the Research

1. To study the concepts and theories of well-being, together with the context, problems, and needs related to the well-being of students at the International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

2. To analyze Buddhist mindfulness practices and their role in promoting student well-being.

3. To develop and present a model of mindfulness practices that enhances the well-being of students at the International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Research Methodology

This study employed a qualitative research design, emphasizing in-depth exploration of concepts, practices, and outcomes related to mindfulness and student well-being. The methodology consisted of seven main steps as follows:

Step 1: Documentary Study

Relevant literature, academic texts, research articles, and Buddhist scriptures were reviewed to establish the conceptual and theoretical foundations of mindfulness, well-being, and Buddhist educational practices. This step provided the academic grounding for subsequent fieldwork.

Step 2: Field Study

The research was conducted at the International Buddhist Studies College (IBSC), Mahachulalongkornrajavidyalaya University, where students from diverse cultural and religious backgrounds are engaged in Buddhist studies. This context allowed for a focused case study on the role of mindfulness in enhancing student well-being.

Step 3: Key Informants

Key informants were selected through purposive sampling, including: Students at IBSC who regularly participate in mindfulness or meditation practices. Buddhist monks, teachers, and mindfulness instructors with experience in guiding student meditation. Administrators and faculty members involved in student development and academic affairs.

Step 4: Research Instruments and Methods

The following research instruments and methods were employed: In-depth interviews – conducted with students, teachers, and meditation instructors to gain personal insights into experiences and challenges. Focus group discussions – organized among students to gather collective perspectives and shared experiences. Observation and follow-up study – including participation in meditation retreats, classroom practices, and campus-based mindfulness sessions to assess actual implementation and effects.

Step 5: Data Collection

Data were collected systematically through recorded interviews, focus group discussions, field notes, and document reviews. Triangulation was used to enhance the reliability of the findings by cross-verifying information from different sources.

Step 6: Data Analysis

Thematic analysis was employed to identify recurring themes, patterns, and categories within the data. This included coding, categorizing, and synthesizing findings related to student well-being, mindfulness practices, and institutional challenges. The analysis also incorporated theoretical perspectives from both Buddhist traditions and modern psychology to ensure a comprehensive interpretation.

Step 7: Summary and Presentation of the Research Results

Findings from the documentary study and field research were integrated to develop a structured model of mindfulness practices for promoting student well-being at IBSC. The results were then validated through expert consultation and refined into a practical framework that can be applied within higher education contexts.

Research Results

The 1st objective is to study the concepts and theories of well-being, as well as the context, problems, and needs regarding the well-being of students at the International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

From the research result, it was found that well-being can be understood through multiple dimensions, including psychological well-being (Ryff, 1989), subjective well-being (Diener, 2000), social well-being (Keyes, 1998), and spiritual well-being (Pargament, 1999). For IBSC students, spiritual and eudaimonic well-being were especially relevant, given the Buddhist academic and cultural context. The study revealed several challenges affecting student well-being: academic stress from heavy workloads, language barriers, and publication pressure; financial concerns including limited scholarships and visa costs; cultural and social adjustments such as homesickness and social isolation; and personal and psychological issues like anxiety, burnout, and lack of counseling services. Students expressed needs for stronger academic support, expanded financial aid, improved cultural integration, and access to mental health resources. These findings highlight both the strengths and gaps in student well-being at IBSC.

The 2nd objective is to analyze the mindfulness practices for promoting student well-being in Buddhism.

From the research result, it was found that structured mindfulness practices at IBSC, particularly the annual 15-day meditation retreat and weekly Sunday meditation sessions, significantly contribute to student well-being. Students reported reductions in stress, improved emotional regulation, and enhanced concentration for academic work.

Many experienced improved memory, deeper understanding of Buddhist philosophy, better sleep patterns, and increased vitality. Socially, mindfulness fostered stronger bonds, mindful communication, and greater compassion. Challenges were also noted, such as initial restlessness, physical discomfort during long sitting meditation, and adjustment to strict retreat schedules. Despite these difficulties, students consistently reported that mindfulness practices enhanced their psychological, academic, physical, and social well-being, confirming their importance in student life at IBSC.

The 3rd objective is to develop and present the model of mindfulness practices on the well-being of students in International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

From the research result, it was found that a structured Mindfulness Practices Model can effectively support student well-being at IBSC. The model consists of four integrated components: (1) Daily mindfulness practices such as short meditations, mindful breaks, and evening reflections to improve stress management and focus; (2) Weekly group meditation sessions with thematic practices, peer reflection circles, and guest instructors to strengthen community and deepen engagement; (3) Annual intensive retreats with progressive training,

integration of modern well-being science, and post-retreat follow-up to cultivate discipline, resilience, and insight; and (4) Academic and research integration where mindfulness is applied to study habits, thesis development, and academic seminars to boost productivity, creativity, and emotional balance. The implementation strategy involves collaboration between faculty and students, integration into the curriculum, use of digital platforms for accessibility, and ongoing evaluation. This model provides a holistic framework for promoting psychological, academic, social, and spiritual well-being in IBSC students, aligning with both Buddhist educational philosophy and contemporary well-being science.

The New Body of Knowledge

This research synthesizes insights on the relationship between mindfulness practices and student well-being at the International Buddhist Studies College (IBSC), Mahachulalongkornrajavidyalaya University (MCU). The findings contribute to both theoretical understanding and practical application in higher education, especially in Buddhist-oriented institutions.

1. Theoretical Contributions Integration of Well-being Theories and Mindfulness: The study bridges psychological theories of well-being (Ryff, 1989; Diener, 2000; Keyes, 1998) with Buddhist mindfulness practice (sati). Holistic Understanding of Well-being: The research highlights how mindfulness supports psychological, academic, social, physical, and spiritual well-being. Contextual Adaptation: It shows how Buddhist-rooted mindfulness can be applied in modern international academic contexts.

2. Practical Contributions

The research has developed a Structured Mindfulness Model for enhancing student well-being, consisting of: Daily Practices – short individual mindfulness routines (breathing, reflection). Weekly Practices – group meditation sessions and peer-sharing. Annual Retreats – intensive meditation retreats for deep practice. Academic Integration – applying mindfulness to learning, research, and thesis writing. This model can serve as a guideline for Buddhist universities and other institutions aiming to integrate mindfulness into academic and student development programs.

3. Values and Benefits

For Students: stress reduction, improved concentration, emotional resilience, better relationships, healthier lifestyle. For Institutions: enhanced academic productivity, stronger sense of community, alignment with Buddhist values, international recognition. For Society: producing graduates who embody mindfulness, compassion, and resilience, contributing positively to their communities.

4. Challenges and Refinements

The research also identified challenges (restlessness, language barriers, academic workload, cultural differences), which provide opportunities for refining mindfulness programs through adaptive methods, multilingual resources, and flexible practice models.

Discussion of Research Results

From the result of the first research objective, it was found that the study of concepts and theories of well-being, along with the context, problems, and needs of students at the International Buddhist Studies College (IBSC), revealed that mindfulness plays a crucial role in strengthening psychological well-being. Students reported improvements in emotional regulation, stress reduction, and self-acceptance. This is because mindfulness cultivates awareness and equanimity, which are consistent with the concept of psychological well-being (Ryff, 1989) and subjective well-being (Diener, 2000). The findings are also consistent with research works on mindfulness-based stress reduction (Kabat-Zinn, 1990), which emphasize the role of meditation in reducing anxiety and enhancing life satisfaction.

From the result of the second research objective, it was found that Buddhist mindfulness practices directly contribute to the promotion of student well-being. Students who engaged in structured mindfulness practices, such as daily routines, group meditation, and retreats, experienced academic benefits including increased focus, better critical thinking, and improved productivity. This is because mindfulness enhances attention regulation and reduces cognitive overload, which is consistent with cognitive psychology theories (Brown & Ryan, 2003) and research findings that highlight mindfulness as a tool for enhancing learning performance and academic resilience (Shapiro et al., 2008).

From the result of the third research objective, it was found that a structured model of mindfulness practices for student well-being was successfully developed and validated. The model includes daily practices, weekly sessions, annual retreats, and academic integration, all of which proved effective in fostering psychological, academic, social, and spiritual development. This is because the holistic design of the model corresponds to both Buddhist teachings on mindfulness (sati and vipassan**ā**) and contemporary models of well-being (Keyes, 1998; Seligman, 2011). The research result is consistent with previous studies on the integration of mindfulness in higher education (Baer, 2003; Davidson and McEwen, 2012), which emphasize the transformative role of meditation in academic and social contexts.

In addition, challenges such as initial restlessness, language barriers, academic pressures, and cultural differences were observed. These limitations suggest the need for adaptive strategies, such as multilingual mindfulness resources, personalized coaching, and faculty training to support students. Nevertheless, the findings provide strong evidence that mindfulness is not only consistent with theoretical frameworks but also extends their application to the unique context of Buddhist higher education.

Conclusion

This research explored the impact of mindfulness practices on the well-being of students at the International Buddhist Studies College (IBSC), Mahachulalongkornrajavidyalaya University (MCU). The objectives included studying the theoretical foundations of well-being, analyzing students' experiences with mindfulness practices, and developing a structured model for integrating mindfulness into academic life.

The results revealed that mindfulness significantly enhances psychological, emotional, social, and academic well-being. Students reported reduced stress, improved concentration, better emotional regulation, and stronger interpersonal relationships. Practices such as the annual 15-day meditation retreat and weekly group sessions were found to be especially effective in supporting holistic development.

A major contribution of this research is the creation of a structured mindfulness model comprising daily routines, weekly sessions, intensive retreats, and academic integration. This model provides a sustainable and practical framework for embedding mindfulness into higher education, ensuring both immediate and long-term benefits for student development.

However, the study also identified certain challenges, including language barriers, initial resistance to meditation, and the demands of academic responsibilities. Addressing these through adaptive strategies—such as multilingual resources, personalized coaching, mindfulness-based counseling, and faculty involvement—can further strengthen the effectiveness of mindfulness programs at IBSC.

In conclusion, this research underscores the vital role of mindfulness in promoting student well-being and academic success. It advocates for the continued integration of mindfulness practices into curricula and institutional policies. Future research should focus on longitudinal studies and cross-cultural comparisons to evaluate the sustained impact and broader applicability of mindfulness in higher education contexts.

Suggestions

1. The suggestions from the research

From the results of this research, the following suggestions are proposed for application by relevant institutes:

From the 1st objective. It was found that mindfulness practice significantly enhances students' psychological well-being, emotional balance, and resilience. Therefore, the Peace Studies Program and other related academic institutes should incorporate regular mindfulness activities, such as guided meditation sessions, stress management workshops, and self-reflection exercises, into students' academic schedules to promote mental health and emotional stability.

From the 2nd objective. It was found that mindfulness practices positively impact students' academic performance by improving focus, attention, and productivity. Therefore,

the related institute should implement mindfulness-integrated academic routines, such as mindful study groups, meditation before research work, and time management programs supported by mindfulness techniques, to enhance learning outcomes and reduce procrastination.

From the 3rd objective. It was found that group mindfulness sessions strengthen social connections, foster empathy, and promote cross-cultural understanding among students. Therefore, the institute should organize regular group meditation gatherings, Dhamma-sharing circles, and community mindfulness activities to build a harmonious academic environment, enhance student interactions, and support cultural integration. Responsible Institute: Peace Studies Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University (IBSC)

2. The suggestions for future research

Future studies should expand on this research to further develop mindfulness practices in academic contexts. The following areas are recommended:

2.1 Long-Term Impact Studies. Conduct longitudinal research to examine the sustained effects of mindfulness practice on students' personal and professional development after graduation.

2.2 Mindfulness-Based Interventions for High-Stress Students Develop and evaluate customized mindfulness programs tailored to students experiencing high academic stress, balancing workload and well-being.

2.3 Cross-Cultural and Cross-Religious Comparisons. Investigate how mindfulness practices influence students from diverse cultural and religious backgrounds, and explore strategies to enhance inclusivity and accessibility.

2.4 Faculty Involvement (optional addition). Explore training programs for faculty to integrate mindfulness techniques into teaching methodologies, promoting a supportive and mindful learning environment.

References

Baer, R. A. (2003). Mindfulness Training as a Clinical Intervention: A Conceptual and Empirical Review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 125–143.

Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The Benefits of Being Present: Mindfulness and Its Role in Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822–848.

Chiesa, A., & Serretti, A. (2010). A Systematic Review of Mindfulness-Based Interventions in Schools and Their Impact on Students' Psychological Outcomes. *Educational Psychology Review*, 22(4), 457–477.

Kabat-Zinn, J. (1990). *Full Catastrophe Living: Using the Wisdom of Your Body and Mind to Face Stress, Pain, and Illness*. New York: Delacorte Press.

Langer, E. J. (1989). *Mindfulness*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company.

Nielsen, L., & Kaszniak, A. W. (2006). Awareness of Subtle Emotional Feelings: A Mindfulness Perspective. *Consciousness and Cognition*, 15(2), 212–226.

Shapiro, S. L., Carlson, L. E., Astin, J. A., & Freedman, B. (2006). Mechanisms of Mindfulness. *Journal of Clinical Psychology*, 62(3), 373–386.

Tang, Y. Y., Hölzel, B. K., & Posner, M. I. (2015). The Neuroscience of Mindfulness Meditation. *Nature Reviews Neuroscience*, 16(4), 213–225.

Van Den Berg, M., & Custers, E. (2011). Mindfulness-Based Interventions in Academic Settings: Effects on Stress and Well-Being. *Mindfulness*, 2(4), 203–210.

Zeidan, F., Johnson, S. K., Diamond, B. J., David, Z., & Goolkasian, P. (2010). Mindfulness Meditation Improves Cognition: Evidence of Brief Mental Training. *Consciousness and Cognition*, 19(2), 597–605.

Developing a Digital Competence Model for STEM Undergraduates at Kunming University of Science and Technology*

[1]Zhan Yang, Prachuab Tongsri and Chakrit Ponathong
Faculty of Education, Srinakharinwirot University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: zhan.yang@g.swu.ac.th

Abstract

The objectives of this research article is 1) to examine the current situation and overall level of digital competence among STEM undergraduates at Kunming University of Science and Technology (KUST) across five dimensions—digital awareness, digital knowledge, digital skills, digital security, and digital ethics; and 2) to develop an operational digital competence development model for STEM undergraduates in local engineering-focused universities. This research employed a mixed-methods design. The research population comprised full-time STEM undergraduates from four representative faculties at KUST (Information Engineering and Automation, Civil/Architectural Engineering, Chemical Engineering, and Science). Quantitative data were collected using a 35-item questionnaire and analyzed by descriptive statistics (mean, standard deviation, distribution indicators), reliability tests (Cronbach's alpha), and factor-based validity checks (EFA/CFA with key fit indices). Comparative statistics (t-test/ANOVA) were used to examine differences across faculties and grade levels. Qualitative data were obtained through semi-structured interviews and analyzed using coding procedures to identify barriers and needs in real learning contexts. Expert consultation was then conducted to refine the model structure and ensure feasibility for implementation.

The research results were found that: 1) The overall digital competence level of KUST STEM undergraduates was moderate, with an evident imbalance across dimensions: digital ethics and digital awareness were relatively stronger, while digital skills and especially digital security routines remained weaker; significant differences were observed by faculty and grade level. 2) Based on integrated quantitative, qualitative, and expert evidence, a Digital Competence Development Model (DCDM) was proposed, organized into an Objective Tier, a five-dimensional Core-Competency Tier, and a Support Tier, and operated through a target–intervention–feedback cycle for continuous improvement.

Keywords: Digital Competence Model; STEM Undergraduates; Higher Education; Developing Model

*Received February 11, 2026; Revised March 23, 2026; Accepted April 25, 2026

Introduction

Digital competence has become a concrete learning issue in universities because digital tools are now embedded directly in learning tasks rather than functioning as external support. From the first semester, students rely on digital systems to complete assignments, conduct experiments, analyze data, and prepare presentations. In STEM majors, this dependence is particularly strong, as modeling, simulation, coding, and data processing are often essential for completing course requirements. Digital competence therefore extends beyond basic technological operation to include the ability to apply digital tools effectively for problem solving, academic reasoning, and collaborative work. Although many students appear digitally active, research and practice indicate persistent weaknesses in discipline-specific tasks, such as evaluating information sources, managing and documenting data, and coordinating online collaboration. These gaps are significant because digital environments increasingly shape how individuals manage information, form judgments, and interact socially. In a data-driven and automated economy, higher education is under growing pressure to define digital competence as an explicit learning outcome rather than a vague expectation (Philbeck and Davis, 2018; UNESCO, 2021). To support this shift, structured frameworks such as DigComp conceptualize digital competence as a multidimensional construct that includes information handling, collaboration, content creation, and safety, rather than reducing it to basic operational skills (Vuorikari et al., 2022).

In China, the importance of digital competence is closely connected to national modernization strategies and the rapid expansion of digital infrastructure in higher education. Universities have invested heavily in online platforms, digital teaching resources, and smart campus systems. However, evidence suggests that students' competence development often remains uneven. While many students can use everyday applications smoothly, they struggle with tasks that require stronger digital practice, such as basic programming for data analysis, model construction from datasets, or effective use of specialized software. This situation reflects not only a resource issue but a competence gap between access and effective application. National reports on education informatization indicate that digital resource supply may increase rapidly, while students' mastery of key digital abilities develops at a slower pace (Ministry of Education of China, 2022). For STEM undergraduates, such gaps are particularly consequential because digital competence directly affects laboratory performance, project-based learning, and research activities. Moreover, increasing reliance on cloud services, public networks, and AI-assisted tools raises new challenges related to data security and ethical practice. Without systematic guidance, weak security habits and unclear ethical boundaries may lead to data loss or problematic academic behavior.

Kunming University of Science and Technology (KUST) provides a representative case for examining these issues. As a provincial key engineering-oriented university in Southwest China, KUST has emphasized digital empowerment in its institutional development strategy

(Kunming University Strategic Planning Office, 2023). Nevertheless, policy orientation alone does not guarantee competent learners. Teaching practices may remain lecture-centered, curriculum updates may lag behind technological change, and students' digital abilities may remain fragmented across courses. These conditions highlight the need for an operational development route that clarifies what digital competence means for STEM undergraduates, how strengths and weaknesses can be identified, and how targeted interventions can improve learning outcomes. Accordingly, this study aims to examine the current level of digital competence among STEM undergraduates at KUST across five dimensions—digital awareness, digital knowledge, digital skills, digital security, and digital ethics—and to construct a practical digital competence development model that can guide implementation in KUST and similar institutional contexts. This study is important because digital competence has become a foundational condition for academic success, professional readiness, and responsible participation in technology-intensive environments. For local engineering-oriented universities such as KUST, identifying competence gaps and developing an operational model can provide practical guidance for curriculum improvement and student capacity building in the digital era.

Objectives of the Research

1. To examine the current situation and overall level of digital competence among STEM undergraduates at Kunming University of Science and Technology (KUST).

2. To develop an operational digital competence development model for STEM undergraduates at KUST.

Research Methodology

This study is a mixed-methods design using various research instruments. To examine the level of Digital Competence among STEM undergraduates and to identify practical conditions shaping competence development at Kunming University of Science and Technology (KUST). The overall research logic followed a "measure–explain–integrate" sequence, combining quantitative measurement, qualitative interpretation, and expert validation to support model construction.

The 1st Step: Participants and Sampling

The target population comprised full-time STEM undergraduates from four faculties at KUST: Information Engineering and Automation, Civil/Architectural Engineering, Chemical Engineering, and Science, representing the largest STEM enrollment groups. A stratified multistage sampling method was applied, with stratification by faculty and grade level (freshman to senior). Based on Yamane's formula at a 95% confidence level and a 5% margin of error, the estimated sample size was approximately 380. To account for invalid responses, a 10% buffer was added, resulting in a planned sample of 418 students. Sample allocation was balanced across faculties and grades (Table 1).

Table 1: Sample allocation by grade in each faculty (planned n = 418).

Faculty	Freshman	Sophomore	Junior	Senior	Total
Information Engineering	26	27	26	26	105
Architectural Engineering	26	27	26	26	105
Chemical Engineering	26	26	26	26	104
Science	26	26	26	26	104
Total	**102**	**106**	**106**	**102**	**418**

The 2nd Step: Instrument Development and Pilot Testing

A Digital Competence questionnaire was developed based on established competence frameworks and national standards, adapted to STEM learning contexts. The final instrument included 35 items across five dimensions: Digital Awareness, Digital Knowledge, Digital Skills, Digital Security, and Digital Ethics. Content validity was reviewed by eight experts from education and industry. A pilot test with 50 undergraduates was conducted to assess clarity and reliability. Internal consistency was examined using Cronbach's alpha, and exploratory factor analysis was used to confirm dimensional alignment. Minor revisions were made before formal data collection.

The 3rd Step: Quantitative Data Collection and Analysis

The formal survey was administered mainly online, with limited in-class distribution when necessary. Participation was voluntary and anonymous. Data were screened for completeness and quality. Descriptive statistics were used to report overall and dimensional competence levels. Reliability and validity were assessed using Cronbach's alpha and factor-based analysis. Group differences by faculty and grade were examined using t-tests or ANOVA.

The 4th Step: Qualitative Interviews and Model Refinement

Twenty students were purposefully selected from the survey sample based on competence levels to participate in semi-structured interviews. Interviews focused on learning experiences, tool use difficulties, and security and ethical practices. Data were transcribed and analyzed through systematic coding to identify themes explaining competence gaps and contextual constraints.

The 5th Step: Expert Consultation and Quality Assurance

Ten experts in education, STEM teaching, and industry practice reviewed the proposed development model. Their feedback was used to refine the model structure and strengthen its practical applicability.

Research Results

The 1st objective is to examine the current situation and overall level of digital competence among STEM undergraduates at Kunming University of Science and Technology (KUST). From the research result, it was found that:

1.1 Overview of the sample and data quality checks

A total of 418 valid responses were retained for analysis after excluding incomplete and duplicate submissions. The final sample covered the four target faculties (Information Engineering and Automation, Civil/Architectural Engineering, Chemical Engineering, and Science) with balanced representation across grades, consistent with the stratified plan described in the methodology. Missing values were rare and were handled using listwise deletion for analyses that required complete cases; sensitivity checks using mean substitution on single-item missing responses did not change the main patterns.

To ensure that the results are suitable for parametric analyses, distributional checks were conducted. The overall Digital Competence score showed an approximately normal distribution: skewness and kurtosis values were within acceptable ranges (absolute values < 1), suggesting no severe departures from normality. Common method bias was assessed using Harman's single-factor test. The first unrotated factor accounted for less than 30% of total variance, indicating that a single-factor explanation is unlikely to dominate the observed relationships.

To provide a clear reference for later group comparisons, Table 2 summarizes the composition of the valid sample by faculty, grade, and gender.

Table 2: Sample profile (N = 418)

Category	Group	n	%
Faculty	Information Engineering & Automation	105	25.1
	Civil/Architectural Engineering	105	25.1
	Chemical Engineering	104	24.9
	Science	104	24.9
Grade	Freshman	102	24.4
	Sophomore	106	25.4
	Junior	106	25.4
	Senior	104	24.9
Gender	Male	242	57.9
	Female	176	42.1

1.2 Measurement properties of the Digital Competence Scale

Before interpreting "who is strong/weak," we tested whether the 35-item scale behaves as expected in this cohort. The results support solid reliability and a clear five-factor structure.

Internal consistency. The full scale showed high reliability (Cronbach's α = .94). Subscale alphas were also strong: Digital Awareness (.86), Digital Knowledge (.88), Digital Skills (.90), Digital Security (.85), and Digital Ethics (.83). These values indicate stable measurement across dimensions rather than a noisy checklist.

Factor structure. Exploratory factor analysis (EFA) supported the intended five-factor solution. Sampling adequacy was high (KMO = .93) and Bartlett's test was significant ($p < .001$), indicating the correlation matrix was suitable for factor analysis. The five factors together explained 67.4% of total variance. Most item loadings fell between .56 and .84 on their intended factors, with limited cross-loadings after rotation.

Confirmatory evidence. A confirmatory factor analysis (CFA) was then run to check model fit for the five-dimensional structure. Fit indices were within acceptable ranges for applied education research: $\chi^2/df = 2.41$, CFI = .93, TLI = .92, RMSEA = .058, SRMR = .049. This suggests the five dimensions represent related but distinguishable parts of digital competence, rather than one single "general tech ability."

Convergent and discriminant validity. Composite reliability (CR) ranged from .83 to .91, and average variance extracted (AVE) ranged from .52 to .63, supporting convergent validity. For discriminant validity, the square root of each dimension's AVE exceeded its correlations with other dimensions, consistent with the Fornell–Larcker criterion.

A summary is shown in Table 3. (Correlations are reported to show that the dimensions are linked, but not redundant.).

Table 3: Reliability and validity summary

Dimension	α	CR	AVE	1	2	3	4	5
1. Digital Awareness	.86	.85	.54	—				
2. Digital Knowledge	.88	.87	.56	.58	—			
3. Digital Skills	.90	.91	.63	.49	.61	—		
4. Digital Security	.85	.83	.52	.46	.55	.57	—	
5. Digital Ethics	.83	.84	.53	.52	.47	.38	.44	—

Note: Correlations are below .70, supporting distinct dimensions while showing meaningful links.

1.3 Descriptive results: overall level and five-dimensional pattern

Scores were calculated on a 5-point scale (1 = strongly disagree to 5 = strongly agree). To make the interpretation clearer, competence levels were categorized using the common interval rule: 1.00–2.33 = low, 2.34–3.67 = medium, 3.68–5.00 = high.

Overall level. The overall digital competence score was M = 3.41, S.D. = 0.54, which falls in the medium range. In other words, most students are not "digitally unprepared," but they are also not consistently strong across all areas.

Five-dimensional pattern (strength–weakness order). The dimension means show a clear ranking:

Digital Ethics (M = 3.77, S.D. = 0.63) was the highest and reached the high category on average.

Digital Awareness (M = 3.62, S.D. = 0.59) was next, near the upper end of medium.

Digital Knowledge (M = 3.38, S.D. = 0.61) and Digital Skills (M = 3.22, S.D. = 0.66) sat in the mid-range.

Digital Security (M = 3.05, S.D. = 0.70) was the lowest dimension.

This "ethics/awareness stronger than security/advanced skills" pattern is important because it suggests students can describe principles and recognize issues, but they do not always translate that into protective habits or technical capability in demanding tasks.

Proficiency distribution. When the overall score was grouped into levels, 11.0% of students were in the low range, 71.3% in the medium range, and 17.7% in the high range. The distribution looks reasonable for a diverse STEM population. However, when the same grouping is applied to Digital Security, the low group becomes larger (19.1%), showing that security is a more common weakness than the total score alone might suggest. To show both the central tendency and the spread of scores, Table 4 reports the mean, standard deviation, distribution indicators, and the proportion of students in low/medium/high bands.

Table 4: Overall and dimensional descriptive results (N = 418)

Measure	Mean	S.D.	Skew	Kurtosis	Low %	Medium %	High %
Overall Digital Competence	3.41	0.54	0.18	-0.21	11.0	71.3	17.7
Digital Awareness	3.62	0.59	-0.12	-0.34	6.2	62.4	31.4
Digital Knowledge	3.38	0.61	0.22	-0.18	10.5	74.4	15.1
Digital Skills	3.22	0.66	0.31	-0.10	14.8	72.0	13.2
Digital Security	3.05	0.70	0.41	0.09	19.1	67.0	13.9
Digital Ethics	3.77	0.63	-0.35	0.12	5.5	52.6	41.9

1.4 Differences by faculty and grade, and the most visible weakness areas

Faculty differences. A one-way ANOVA showed a significant difference in overall digital competence by faculty ($F(3,414) = 8.72$, $p < .001$, $\eta^2 = .059$). Students from Information Engineering & Automation reported the highest overall competence (M = 3.55, S.D. = 0.51), while the other three faculties were close to each other (Civil/Architectural Engineering M = 3.33, Chemical Engineering M = 3.34, Science M = 3.40). Post-hoc comparisons indicated that Information Engineering was significantly higher than the other faculties, while differences among the remaining three were small.

When we look inside the dimensions, the same direction appears: the largest faculty gaps show up in Digital Skills and Digital Security, not in Ethics. Ethics is relatively high across all faculties, which suggests this dimension is shaped by general rules and campus norms more than by major-specific training.

Grade differences. Grade comparisons also showed a significant effect on the overall score ($F(3,414) = 9.10$, $p < .001$, $\eta^2 = .062$). The pattern was gradual rather than dramatic: seniors (M = 3.54) and juniors (M = 3.45) scored higher than sophomores (M = 3.34) and freshmen (M = 3.31). This looks like a "learning-by-doing" effect: more exposure to projects, lab tasks, and research assignments is associated with stronger competence. However, the improvement was not equally strong for every dimension. The clearest growth was in Digital Skills. In contrast, Digital Security improved only slightly across grades, suggesting that security habits may not be systematically trained in coursework.

Key weakness areas (lowest-scoring items). To make the "weak points" concrete, we examined item-level means and extracted the eight lowest items. These items clustered in two places: (1) advanced technical tasks that require practice and confidence, and (2) security actions that require routine habits. Table 5 lists these lowest-scoring items to pinpoint where support is most needed.

Table 5: Eight lowest-scoring items (item-level means)

Rank	Item (short label)	Dimension	Mean	S.D.
1	Use SQL for database queries/management	Skills	2.61	1.03
2	Write simple automation scripts to improve efficiency	Skills	2.72	0.98
3	Configure firewall / prevent unauthorized access	Security	2.79	0.94
4	Enable two-factor authentication for accounts	Security	2.86	1.02
5	Identify and prevent phishing emails	Security	2.92	0.95
6	Use Python for basic data analysis	Skills	2.95	1.05
7	Regularly back up important data	Security	3.01	0.97
8	Understand cross-border data transfer rules (law-related)	Knowledge	3.05	0.93

These results explain why the overall score stays in the medium range even when awareness and ethics look strong. Many students can complete common tasks, but a noticeable portion still struggles with “next-step” competence: automation, databases, and security behaviors that become critical in real engineering and research settings.

The 2nd objective is to develop an operational digital competence development model for STEM undergraduates at Kunming University of Science and Technology (KUST). From the research results, it was found that:

2.1 Evidence that a “development model” is needed: what the survey can and cannot solve.

The survey results provide a clear baseline: most students fall in the medium band, while security and advanced skills show the largest weakness. However, the same survey also reveals why a purely descriptive approach is not enough for improvement. First, the five-dimensional structure is stable, meaning the gaps are not random but organized (security is consistently lower than ethics and awareness). Second, faculty and grade differences are systematic: Information Engineering students report stronger skills and slightly stronger security habits, while other majors show less confidence in technical tasks and protection behaviors. Third, item-level results identify “high-leverage deficits” (e.g., automation, database querying, two-factor authentication, phishing recognition). These gaps are practical, and they tend to appear in real projects, labs, and internships.

A development model is therefore required for two reasons. One reason is structural: students need growth across a connected set of competencies rather than isolated trainings. The other reason is operational: the weakest items are not solved by adding more general “digital literacy lectures”; they need a sequence that turns knowledge into routines, and routines into performance under discipline-specific tasks. For this study, the DCDM was designed to meet both needs by combining a tiered structure (what the program should achieve, what competencies must be strengthened, and what supports make it feasible) with a continuous operating mechanism.

2.2 Qualitative findings: barriers and needs that explain the quantitative gaps

Interviews with students were used to explain why security and advanced skills remained lower, even when awareness and ethics were relatively high. The qualitative coding produced five main themes that match the quantitative patterns but add detail about learning conditions and student behavior. These themes are summarized in Table 6 with short evidence excerpts.

Table 6: Interview-derived themes explaining barriers to digital competence development

Theme	What it means in learning practice	Typical evidence (short excerpt)
Fragmented tool learning	Tools are introduced separately; no continuous practice path	"We learned several tools, but each course stops at the basics."
Programming anxiety	Fear of debugging/self-learning reduces advanced skill development	"If code fails, I don't know how to fix it, so I avoid it."
Security as "rules," not routines	Students know norms but do not form stable protection habits	"I know it's safer, but I don't always turn on 2FA."
Weak collaboration workflows	Teamwork relies on division, not shared digital processes	"We share files, but we don't manage versions well."
No feedback loop	Lack of diagnostic feedback prevents targeted improvement	"We get a project score, not advice on our digital weaknesses."

2.3 Expert review: feasibility and structural rationality of the proposed DCDM

After integrating survey and interview evidence into a draft DCDM, an expert panel reviewed the model's structure and usability in real teaching conditions. Experts included educational technology researchers, STEM instructors, and industry practitioners. They assessed the model in three evaluation areas: structural logic, disciplinary fit, and operational feasibility.

Overall, experts agreed that a tiered design is appropriate for KUST's context. They emphasized that students' digital competence gaps are not only individual issues but also curriculum and training issues; therefore, a model should connect student competencies with program supports. They also affirmed that the five dimensions are a reasonable core layer because they are consistent with mainstream frameworks, but they suggested that implementation must be "task-anchored" rather than concept-anchored (i.e., each dimension must be trained through discipline tasks, not through separate lectures).

Three expert suggestions appeared repeatedly:

Move security from "a lecture topic" to "a required habit" embedded in course requirements (e.g., project submissions must include backup records, access control, or safety checks).

Build a staged practice pathway for advanced skills (basic operations to applied workflows to project-based integration), because one-time training does not change competence.

Design feedback indicators that students can understand and track (short rubrics and checkpoints rather than long lists).

These points support the logic of the DCDM operating mechanism: target setting (what students should reach), intervention (what training and supports are provided), and feedback (how progress is monitored and corrected).

2.4 The final DCDM and how it operates: Objective–Core–Support with a feedback cycle

Based on the three evidence sources, the final Digital Competence Development Model (DCDM) is expressed as a three-tier system with a dynamic operating cycle.

Tier 1: Objective Tier (what the university program aims to achieve).

This tier frames the target as employable, responsible, and discipline-ready digital competence for STEM undergraduates. It does not define targets in abstract terms; it defines them as the capability to complete discipline tasks using digital tools while protecting data and meeting ethical requirements.

Tier 2: Core-Competency Tier (what must be strengthened in students).

This tier contains the five dimensions confirmed in the survey model: awareness, knowledge, skills, security, ethics. The survey results justify keeping all five: awareness and ethics cannot replace security and skills, and security cannot be assumed to improve naturally with grade.

Tier 3: Support Tier (what must be built in the environment).

This tier addresses the barriers shown in interviews and expert feedback. It includes:

Curriculum alignment (reduce course–tool mismatch; create continuity)

Practice system (staged tasks and repeated application, especially for automation/data work)

Collaboration infrastructure (shared workflows, version management routines, documentation habits)

Security-by-design requirements (2FA, backups, access control as required behaviors)

Feedback and assessment (diagnostic rubrics and checkpoints tied to project tasks)

Operating mechanism (Target to Intervention to Feedback).

The model is meant to run as a loop rather than a one-time plan. Targets are translated into staged requirements; interventions are delivered through courses, labs, and projects; feedback is collected through short diagnostics and performance evidence, then used to adjust the next cycle. This directly addresses the “no feedback loop” theme found in interviews.

To show that the model "grew from the data," we map the main model components to evidence from the survey and interviews in Table 7. This table also helps keep the total number of tables controlled while demonstrating integration clearly.

Table 7: Evidence mapping for DCDM components (survey + interviews + expert inputs)

DCDM component	Key evidence from survey	Key evidence from interviews	Key expert emphasis
Five-dimensional core	Stable 5-factor structure; strong reliability	Students describe both concept-level and practice-level gaps	Keep dimensions, but teach through tasks
Security as priority	Lowest dimension mean; low items (2FA, phishing, backups)	"Know rules but don't form habits"	Embed security in course requirements
Advanced skills pathway	Low items (SQL, scripting, automation, Python data use)	"Programming anxiety," avoidance of debugging	Use staged practice + repeated exposure
Collaboration support	Skills correlated with other dimensions but uneven by faculty	Weak version management/documentation habits	Build shared workflows and assessment
Feedback loop	Moderate grade gains; security improves slowly	Lack of diagnostic feedback	Use short rubrics and checkpoints

The New Body of Knowledge

The new body of knowledge developed in this study is synthesized as the Digital Competence Development Model (DCDM), presented in Figure 1. The model integrates research evidence into a structured framework composed of an Objective Tier, a Core-Competency Tier, and a Support Tier. Digital competence is conceptualized through five dimensions—Digital Awareness, Digital Knowledge, Digital Skills, Digital Security, and Digital Ethics—and is developed progressively across three capability levels: basic, application, and innovation. The DCDM provides a practical guideline for promoting and developing digital competence among STEM undergraduates by linking competence objectives with developmental pathways and supportive learning conditions in higher education.

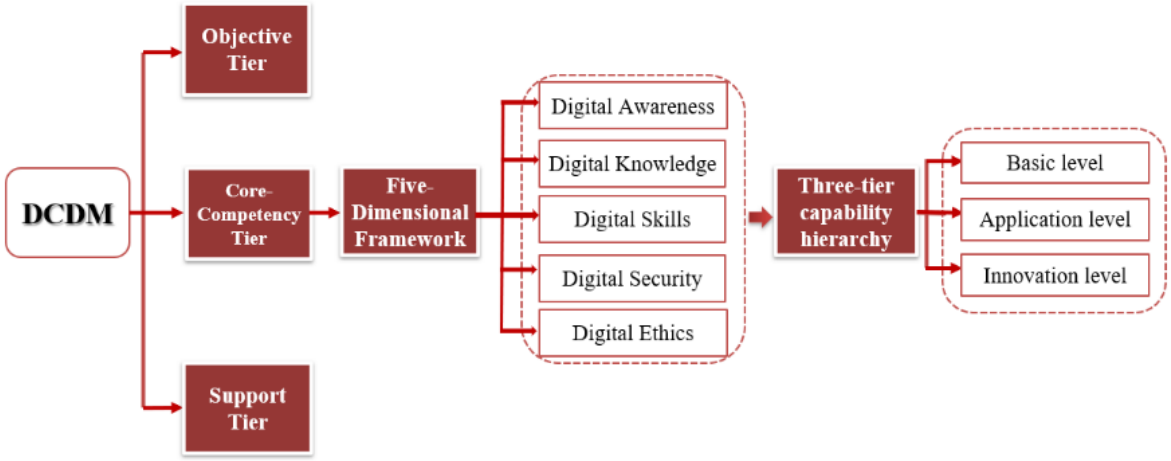

Figure 1: Digital Competence Development Model (DCDM) as the New Body of Knowledge

Discussion of Research Results

From the research result of the 1st objective, it was found that the overall digital competence of STEM undergraduates at Kunming University of Science and Technology (KUST) was at a moderate level, with clear imbalance across the five dimensions. Digital awareness and digital ethics were relatively stronger, whereas digital skills and digital security remained weaker, especially in advanced and practice-oriented tasks. This is because digital competence is not evenly developed through mere access to technology, but is strongly shaped by how students actually use digital tools in their daily learning and academic activities. This finding is consistent with the concept and research work of Hargittai (2010), which emphasizes that variations in digital competence arise from differences in usage patterns and learning experiences rather than from technological availability alone.

From the research result of the 2nd objective, it was found that the development of an operational Digital Competence Development Model (DCDM) was necessary and appropriate for addressing the identified competence gaps. The proposed model integrates five core dimensions with a staged development pathway and a target–intervention–feedback mechanism, providing a structured approach to competence development. This is because effective digital competence frameworks need to be translated into concrete, teachable, and assessable practices in order to support sustainable learning outcomes. This result is consistent with the concept, theory, and research work of Caena and Redecker (2019), who highlight that competence frameworks are most valuable when they are implemented through practical learning processes and continuous feedback mechanisms rather than remaining at a conceptual level.

Conclusion

This study examined the digital competence of STEM undergraduates at Kunming University of Science and Technology and explored how it can be systematically developed

in a local engineering university context. The findings showed that students' overall digital competence was at a moderate level, with clear imbalance across dimensions. While digital awareness and digital ethics were relatively stronger, digital skills and digital security remained weaker, revealing a gap between conceptual understanding and practical application. Differences across faculties and academic years further indicated that digital competence development depends on learning experiences and curricular exposure rather than occurring automatically.

Based on these findings, the study proposed an operational Digital Competence Development Model integrating development objectives, core competence dimensions, and support conditions. The model offers a practical framework for promoting staged competence development and continuous feedback in STEM education. Overall, the study provides useful guidance for curriculum improvement and digital competence development in engineering-oriented universities and similar higher education contexts.

Suggestions

From the results of the research, the researcher has the following suggestions:

1.The suggestions from the research

From the research result of the 1st objective, it was found that the overall digital competence of STEM undergraduates at Kunming University of Science and Technology was at a moderate level, with noticeable imbalance across dimensions, particularly weaker performance in digital skills and digital security. Therefore, the related institute, especially STEM-oriented universities such as KUST, should apply targeted competence development strategies by shifting from short-term tool exposure to structured competence pathways. This includes embedding core digital competence tasks into existing courses, strengthening repeated practice of advanced digital skills, and integrating routine digital security requirements into coursework and project assessment.

From the research result of the 2nd objective, it was found that an operational Digital Competence Development Model (DCDM) could be constructed to guide systematic improvement of students' digital competence. Therefore, the related institute should apply the model as a practical guideline for curriculum design and teaching implementation by aligning learning objectives with the five competence dimensions, supporting staged competence development, and establishing continuous feedback mechanisms. This application can help transform fragmented digital learning experiences into stable and sustainable competence development in STEM education.

2. The suggestions for future research

2.1 Future studies should incorporate performance-based assessments, such as project artifacts, digital task execution, or portfolio evaluation, to complement self-reported measures of digital competence and enhance result validity.

2.2 Longitudinal and comparative research designs should be conducted to examine digital competence development over time and across different disciplines, learning environments, and institutional contexts, as well as to empirically test the effectiveness of the proposed development model.

References

Caena, F., & Redecker, C. (2019). Aligning Teacher Competence Frameworks to 21st Century Challenges: The Case for the European Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu). *European Journal of Education*, 54(3), 356–369.

Hargittai, E. (2010). Digital Na(t)ives? Variation in Internet Skills and Uses among Members of the "Net Generation". *Sociological Inquiry*, 80(1), 92–113.

Kunming University Strategic Planning Office. (2023). *14th Five-Year Plan for Digital Transformation Development*. Retrieved March 23, 2026, from http://xxgk.kust.edu.cn/

Ministry of Education of China. (2022). *Education Informatization Development Report*. Retrieved March 23, 2026, from http://www.moe.gov.cn/srcsite/A26/s8001/202204/t20220420_619921.html

Philbeck, T., & Davis, N. (2018). The Fourth Industrial Revolution. *Journal of International Affairs*, 72(1), 17–22.

UNESCO. (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. Retrieved March 23, 2026, from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707

Vuorikari, R., Kluzer, S., & Punie, Y. (2022). *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens—With New Examples of Knowledge, Skills and Attitudes*. JRC Publications. Retrieved March 23, 2026, from https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415

The Development of Chinese Pop Music Based on Stylistic Trends and Audience Preferences among the Thai People*

[1]Fan Yahui, Tepika Rodsakan and Pongsapich Kaewkulthorn
Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: 452682816@qq.com

Abstract

The objectives of this research are 1) to outline dominant musical characteristics associated with widely consumed Thai pop songs in the digital streaming era; 2) to examine how stylistic elements have evolved across different time periods; and 3) to interpret the relationship between musical style and audience listening behavior within platform-based environments. This research was a qualitative descriptive research design supported by quantitative indicators. The research population comprises Thai popular songs that achieved sustained popularity between 2016 and 2025. Data were collected from five major music platforms–YouTube Thailand, Joox, Spotify, Apple Music, and Popnable. Thirty representative Thai-language pop songs were selected through a three-stage sampling process based on chart recurrence, streaming volume, chart longevity, and cross-platform visibility. Data analysis integrates qualitative listening analysis with descriptive platform indicators. Musical components–including melody, rhythm, tempo, instrumentation, production texture, and lyrical expression–were systematically examined, while chart duration and replay tendencies were used to support interpretations of audience preference. The songs were further categorized into two periods (2016–2020 and 2021–2025) to facilitate temporal comparison of stylistic tendencies.

The research result was found that 1) Thai popular music from 2016–2020 was largely dominated by pop ballads and soft rock styles, marked by melodic clarity, warm acoustic timbres, and emotionally direct lyrical expression, reflecting audience preference for familiarity and emotional accessibility. 2) Between 2021 and 2025, stylistic expansion became evident through the increased integration of R&B, rap, and electronic elements; however, these features primarily enriched existing emotional and melodic structures rather than replacing them. 3) Across the decade, audience preference was closely aligned with digital platform listening patterns, favoring mid-tempo songs with introspective moods, clear melodic profiles, and high replay suitability.

*Received February 11, 2026; Revised March 25, 2026; Accepted April 25, 2026

The conclusion of this research is that Thai popular music has developed through aesthetic continuity combined with selective stylistic expansion, with audience preference shaped more by emotional resonance and listening comfort than by genre novelty.

Keywords: Thai Popular Music; Audience Preference; Musical Style; Digital Platforms

Introduction

Over the past decade, Thailand's popular music landscape has been increasingly shaped by the expansion of digital streaming platforms. The parts of services, such as YouTube Thailand, Joox, Spotify, Apple Music, and Popnable, have become central channels for music discovery and everyday listening, fundamentally altering how audiences access, evaluate, and repeatedly consume popular music. Platform-based listening environments, supported by algorithmic recommendation systems and chart-based visibility, have accelerated the circulation of musical styles and reinforced patterns of audience preference. Previous research indicates that digital platforms play a decisive role in shaping musical exposure and emotional engagement, particularly by privileging music that is emotionally resonant and suitable for repeated listening (GWI, 2021; Peechapat and Puttanapong, 2024).

Within this platform-driven environment, Thai popular music has exhibited both stylistic continuity and gradual diversification. While pop ballads and emotionally expressive melodic forms continue to occupy a central position in mainstream listening, recent years have seen increasing integration of R&B, rap, and electronic elements. These stylistic developments reflect broader changes in listening habits, especially among younger audiences, who increasingly engage with music through personalized, mood-oriented, and headphone-based listening practices. Rather than replacing established musical conventions, newer stylistic elements tend to coexist with and subtly enrich familiar melodic and emotional frameworks in Thai popular music.

Understanding how musical style and audience preference interact in this evolving digital context is essential for interpreting contemporary Thai popular music development. By systematically examining representative Thai pop songs released between 2016 and 2025, this study provides empirical insight into how stylistic features correspond with platform-based listening behavior. The findings contribute to popular music studies by highlighting audience-centered mechanisms of stylistic change and by offering a structured analytical framework that may inform future comparative research on popular music trends in Southeast Asia and other digitally mediated music markets.

Objectives of the Research

1. To identify the dominant musical characteristics of widely consumed Thai popular songs in digital platform environments between 2016 and 2025, with emphasis on melody, rhythm, instrumentation, production texture, and lyrical expression.

2. To examine the stylistic development of Thai popular music across two periods (2016–2020 and 2021–2025), focusing on both continuity and selective expansion in musical style.

3. To interpret the relationship between musical style and audience preference by analyzing how platform-based listening patterns, chart longevity, and replay suitability reflect audience behavior.

Research Methodology

The 1st Step: Documentary Study

The first stage of the research consists of a documentary study that establishes the conceptual and analytical foundation for the investigation. Existing literature on popular music, cultural industries, and audience preference was reviewed to contextualize stylistic change within broader musical, cultural, and technological frameworks.

Previous studies on Chinese popular music (C-pop) trace its historical development from early twentieth-century Shanghai to contemporary hybridized forms, emphasizing the interaction between traditional musical elements and global popular music influences (Qiao & Thoard, 2022; Bi & Prathumchan, 2023). Research has highlighted stylistic hybridization, genre fusion, and the role of cultural identity in shaping musical production and reception, particularly within East Asian pop music ecosystems (Meng, 2024).

Scholars have also examined popular music from sociological and cultural perspectives, viewing music as a medium through which collective values, identity negotiation, and globalization processes are expressed (Qiao & Thoard, 2022; Bi & Prathumchan, 2023). Comparative studies further indicate that regional pop industries in East and Southeast Asia are interconnected through shared production models, stylistic circulation, and audience-oriented market strategies.

In relation to audience behavior, prior research demonstrates that musical preference is influenced by demographic factors, cultural background, and listening environments (Han et al., 2022). In the digital era, streaming platforms play a critical role in shaping musical visibility, reinforcing stylistic familiarity, and promoting emotionally resonant content through algorithmic recommendation systems (GWI, 2021; Peechapat & Puttanapong, 2024). Studies on Thai popular music specifically emphasize melodic clarity, emotional expressiveness, and stylistic hybridity as enduring factors in audience engagement (Eamsa-Ard, 2006; Sawangchot, 2015).

Together, this body of literature provides a theoretical reference for interpreting stylistic characteristics, audience preference, and platform-based listening behavior, and informs the analytical framework adopted in the present study.

The 2nd Step: Sample Selection and Data Sources

The second stage involved the selection of representative music samples. Annual chart data from 2016 to 2025 were collected from five major music platforms: YouTube Thailand, Joox, Spotify, Apple Music, and Popnable. Songs were selected according to the following criteria: (1) appearance within the Top 20 rankings on at least three platforms; (2) YouTube Thailand view counts exceeding 100 million; (3) sustained chart presence over multiple consecutive weeks; and (4) notable public recognition or cultural impact.

Based on these criteria, thirty Thai-language pop songs—three from each year—were selected as the analytical corpus, ensuring both popularity and representativeness across different audience groups.

The 3rd Step: Stylistic Listening Analysis

The third stage consisted of qualitative listening analysis. Each selected song was examined in terms of genre orientation, tempo, rhythmic structure, melodic contour, instrumentation, production texture, and lyrical expression. This analysis aimed to identify dominant stylistic features, patterns of emotional expression, and the emergence of hybrid forms combining acoustic and digital elements, melodic hooks and rap phrasing, as well as atmospheric sound design.

The 4th Step: Interpretation of Audience Preference and Trends

In the final stage, qualitative stylistic findings were interpreted in relation to descriptive platform indicators, including chart longevity, replay tendencies, and cross-platform visibility. This comparative interpretation enabled the study to assess how musical style corresponds with observable audience listening behavior in digital environments. By triangulating listening analysis with platform performance data, the research enhances the reliability of its conclusions regarding stylistic trends and audience preferences in contemporary Thai popular music.

Research Results

The 1st objective is to investigate the dominant musical style characteristics of Thai popular music between 2016 and 2025 within digital platform environments. From the research result, it was found that:

The analysis reveals that Thai popular music across the decade demonstrates strong stylistic continuity rooted in melodic clarity, emotional accessibility, and moderate tempo structures. Between 2016 and 2020, Thai pop was predominantly shaped by pop ballads and soft rock influences, characterized by warm acoustic timbres, diatonic harmonic progressions, and emotionally candid lyrical narratives. Representative songs such as *“Cinderella”* by Tattoo

Colour, *"Pen Thuk Yang"* by Room39, and *"Sorn Klin"* by Palmy exemplify this stylistic orientation through language-driven melodic contours, restrained arrangements, and storytelling that foregrounds emotional sincerity.

Instrumentation during this period relied primarily on acoustic guitar, piano, and string sections, while electronic processing was applied subtly to enhance rather than dominate the soundscape. These stylistic choices reflect long-standing Thai listening traditions that prioritize emotional expressiveness and narrative intimacy. The sustained chart success of these works indicates that audiences were drawn to familiarity, emotional transparency, and musical comfort rather than experimentation.

From 2021 onward, Thai popular music exhibited visible stylistic expansion while retaining its foundational characteristics. Although R&B, electronic textures, and rap-influenced phrasing became increasingly common, they did not replace melody-centered composition. Instead, they were selectively integrated to enrich emotional depth and atmospheric nuance. Songs such as *"Fade"* by Jeff Satur, *"Day One"* by Pun, and *"Yours Ever"* by COCKTAIL and Q Flure demonstrate this development through layered production, ambient pads, and spatial effects that deepen emotional engagement.

Overall, the research confirms that Thai popular music is defined not by abrupt stylistic shifts but by gradual enrichment of an established emotional and melodic framework. Table 1 summarizes the dominant stylistic characteristics observed across the two time periods.

Table 1: Dominant Stylistic Characteristics of Thai Popular Music (2016–2025)

Period	Dominant Styles	Key Musical Features	Emotional Orientation
2016–2020	Pop ballad, Soft rock	Acoustic instrumentation, diatonic harmony, clear melody	Emotional openness, familiarity
2021–2025	Pop with R&B, Rap, Electronic elements	Layered textures, ambient effects, rhythmic diversity	Introspective, mood-oriented

The 2nd objective is to examine stylistic changes and continuities across two periods (2016–2020 and 2021–2025). From the research results, it was found that:

The comparison between the two periods highlights a pattern of stylistic continuity accompanied by selective transformation. While the earlier period emphasized direct emotional narration through melody and lyrics, the later period introduced new expressive dimensions through timbre, spatial design, and rhythmic layering. Importantly, these changes did not disrupt established listening expectations but expanded the expressive range of Thai pop music.

A notable development during the later period is the rise of rap–pop hybridization. Artists such as Youngohm, F.Hero, and Saran incorporated hip-hop aesthetics into Thai popular

music while maintaining linguistic rhythm, regional storytelling, and culturally recognizable sound elements. Songs like *"Tararat"* and *"Kularb"* blend contemporary rap delivery with Thai vernacular language and, in some cases, traditional instrumental timbres such as the *Pin* or *Khlui*. This demonstrates that innovation in Thai pop music often operates through cultural layering rather than stylistic replacement.

Rather than signaling a departure from Thai musical identity, these hybrid forms reinforce it by embedding new stylistic elements within familiar emotional and cultural frameworks. Audience acceptance of rap–pop hybrids suggests that stylistic change is most effective when new elements are introduced in a manner that preserves emotional continuity and cultural locality.

In addition, the increasing use of ambient textures and digital production techniques reflects broader shifts in listening contexts. Headphone-based and personalized listening environments encourage greater attention to atmosphere, space, and mood. Consequently, emotional expression in Thai pop music after 2021 is conveyed not only through melody but also through sonic texture and dynamic subtlety.

Taken together, the findings indicate that stylistic transformation in Thai popular music is evolutionary rather than disruptive. Continuity remains the organizing principle, while transformation occurs through gradual expansion of expressive tools.

The 3rd objective is to explore the relationship between musical style and audience preference by relating stylistic features to platform-based listening performance. From the research results, it was found that:

The analysis demonstrates a strong alignment between musical style and audience preference within digital platform environments. Streaming data indicate that songs featuring mid-tempo rhythms (approximately 90–110 BPM), clear melodic structures, and emotionally introspective themes consistently achieve longer chart duration and higher replay rates across platforms.

These listening patterns suggest that Thai audiences prioritize emotional resonance and listening comfort over genre novelty. Music that balances rhythmic subtlety with accessible emotional expression is particularly suited to digital contexts, where songs are often consumed repeatedly during solitary or routine activities. The preference for replay-friendly music reinforces stylistic continuity, as artists are incentivized to maintain melodic clarity and emotional intimacy even while experimenting with new textures.

Language also plays a critical role in shaping audience connection. The use of conversational phrasing, colloquial vocabulary, and youth slang enhances emotional proximity between performers and listeners. Songs such as *"Toh Rim (Melt)"* exemplify how linguistic naturalness strengthens audience identification by mirroring everyday speech and personal experience. This reinforces the perception of authenticity, which has become a key criterion for audience evaluation in digital music cultures.

Platform-based listening environments further amplify these preferences through algorithmic recommendation systems and chart visibility. Songs that perform well initially are more likely to be repeatedly recommended, reinforcing existing stylistic tendencies rather than encouraging radical experimentation. Table 2 summarizes the key stylistic features associated with strong platform performance.

Table 2: Musical Features Associated with Strong Platform-Based Listening Performance

Musical Feature	Listener Response	Platform Outcome
Mid-tempo rhythm	Listening comfort	High replay rate
Clear melody	Emotional accessibility	Chart longevity
Introspective mood	Personal engagement	Algorithmic recommendation
Conversational lyrics	Perceived authenticity	Sustained popularity

Overall, the findings indicate that Thai popular music between 2016 and 2025 has expanded stylistically while maintaining a stable emotional and cultural core. Audience preference is shaped less by innovation for its own sake than by how effectively music supports emotional engagement, personal reflection, and repeated listening within digital environments.

The New Body of Knowledge

The new body of knowledge derived from this study is synthesized as a concise conceptual model illustrating the relationship between musical style, audience preference, and digital platform dynamics in Thai popular music. The model highlights that stylistic development is driven by aesthetic continuity combined with selective stylistic expansion. Core elements such as melodic clarity, emotional accessibility, and moderate tempo remain stable, while new stylistic components are integrated in ways that enhance emotional resonance. Audience preference and platform mechanisms jointly reinforce these patterns, guiding sustainable music production and consumption in contemporary digital environments.

Table 3: Conceptual Model of the New Body of Knowledge

Component	Key Focus	Outcome
Musical Style	Melody, rhythm, timbre	Emotional continuity
Stylistic Expansion	R&B, rap, electronic elements	Enriched expression
Audience Preference	Comfort, intimacy	Listener engagement
Platform Dynamics	Replay, chart longevity	Sustained popularity

Discussion of Research Results

From the research result of the 1st objective, it was found that Thai popular music between 2016 and 2025 demonstrates strong stylistic continuity, particularly in terms of melodic clarity, emotional accessibility, and moderate tempo structures. This is because Thai audiences have long valued music as a medium for emotional expression and narrative communication rather than stylistic experimentation. The sustained popularity of pop ballads and soft rock reflects a culturally embedded listening preference in which familiarity and emotional sincerity are perceived as positive aesthetic qualities. This finding is consistent with the research work of Eamsa-Ard (2006), who emphasized that emotional expressiveness and melodic intelligibility are central to Thai popular music culture and audience reception.

From the research result of the 2nd objective, it was found that stylistic change in Thai popular music occurs through gradual expansion rather than replacement, especially after 2021. While elements such as R&B, electronic textures, and rap-influenced phrasing became more visible, they were incorporated without displacing established melodic and emotional frameworks. This is because Thai popular music tends to absorb global influences through localized adaptation, allowing innovation to coexist with cultural familiarity. This pattern is consistent with the concept and research work of Bi and Prathumchan (2023), who argued that contemporary popular music development often relies on stylistic hybridization that preserves core cultural and emotional structures while introducing new expressive layers.

From the research result of the 3rd objective, it was found that audience preference is closely aligned with platform-based listening environments, favoring music that supports repeated and emotionally comfortable listening. Songs with mid-tempo rhythms, clear melodic profiles, and introspective moods consistently achieved stronger replay performance and longer chart presence. This is because digital streaming platforms reinforce listening habits that prioritize emotional stability and replay suitability through algorithmic recommendation and usage patterns. This finding is consistent with the research work of Peechapat and Puttanapong (2024), who demonstrated that platform mechanisms play a significant role in shaping music visibility and stabilizing audience preferences in Thailand’s contemporary music industry.

Conclusion

This study concludes that the development of Thai popular music between 2016 and 2025 was characterized by evolution rather than disruption. The findings show that melody-centered songwriting, emotional accessibility, and replay-friendly structures remained the core features of mainstream Thai popular music across both periods. At the same time, the later phase (2021–2025) demonstrated a pattern of selective expansion, in which producers incorporated ambient textures, spatial depth, softer timbral layering, and mood-oriented production while preserving familiar melodic and lyrical appeal. This indicates that Thai

popular music has not undergone a radical stylistic break, but has instead adapted gradually to the logic of digital listening environments.

The study also finds that audience preference in the platform era is shaped not only by musical content itself, but also by how songs function within algorithmic systems of recommendation, replay, playlist circulation, and short-form exposure. Songs that support introspective listening, emotional immediacy, and repeat consumption appear to align more effectively with streaming-platform behavior. Therefore, the contemporary success of Thai popular music lies in its ability to balance stylistic familiarity with subtle sonic innovation, making songs both culturally recognizable and digitally compatible.

Suggestions

1. The suggestions from the research

From the research result of the 1st objective, it was found that Thai popular music is characterized by strong stylistic continuity, particularly in terms of melodic clarity and emotional accessibility. Therefore, music producers, composers, and record companies should prioritize melody-centered composition and emotionally sincere lyrical expression when developing new works. Cultural and creative institutes, such as music academies and arts faculties, may apply this finding by emphasizing emotional storytelling and melodic structure in music education and songwriting training, rather than focusing primarily on technical experimentation.

From the research result of the 2nd objective, it was found that stylistic development in Thai popular music occurs through selective expansion rather than stylistic replacement. Therefore, artists and production teams should apply new stylistic elements—such as R&B, rap, or electronic textures—in ways that enhance rather than disrupt established emotional frameworks. Music industry organizations and cultural agencies can apply this finding by encouraging culturally localized hybridization strategies that balance innovation with audience familiarity, especially in youth-oriented music production.

From the research result of the 3rd objective, it was found that audience preference is closely linked to platform-based listening environments, favoring music with high replay suitability and emotional comfort. Therefore, digital music platforms, marketing teams, and independent artists should design release strategies that consider listening context, such as mid-tempo pacing, introspective mood, and conversational lyrical style. Related institutes, including music promotion agencies and digital media units, may apply this finding by aligning promotional planning with platform algorithms and replay-oriented audience behavior.

2. The suggestions for future research

2.1 An in-depth study of how platform algorithms shape the circulation of specific musical features, especially spatial sound design, ambient texture, and emotionally introspective production styles that appear to support replay-oriented listening behavior.

2.2 A focused investigation into the influence of AI-driven composition and AI-assisted music production on stylistic expansion in Thai popular music, particularly in relation to melody preservation, emotional authenticity, and digital market adaptation.

2.3 A study of User-Generated Content (UGC) platforms such as TikTok to examine how short-form participatory media may accelerate selective stylistic expansion, affect song structure, and reshape audience preference in contemporary Thai popular music consumption.

References

Bi, H., & Prathumchan, N. (2023). Musical Composition Literacy and Arrangement Techniques in Chinese Pop Music. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 12(4), 175–184.

Boonyam, T. (2021). Live Music Performance Business in the Wind of Change: A Case of Popular Music in Thailand. *Journal of Urban Culture Research*, 23, 209–228.

Eamsa-Ard, L. (2006). *Thai Popular Music: The Representation of National Identities and Ideologies Within a Culture in Transition*. (Doctoral Dissertation). Edith Cowan University, Western Australia, Australia.

GWI. (2021). *Digital 2021 Global Overview Report*. Retrieved January 12, 2026, from https://datareportal.com/reports/digital-2021-global-overview-report

Han, X.-P., Lin, F., Zhu, J. J. H., & Hadzibeganovic, T. (2022). Universality of Preference Behaviors in Online Music Listener Networks. Retrieved December 19, 2025, from https://arxiv.org/abs/2212.13139

Ho, W.-C. (2004). A Cross-Cultural Study of Preferences for Popular Music among Hong Kong and Thailand Youths. *Journal of Intercultural Communication*, 4(1), 1–28.

Kmoncharatkasem, S., Boonyam, T., & Ouppathumchua, P. (2020). Factors Affecting Thai Consumers' Support of Popular Music Artists: A Case Study of LOVEiS Record Company. *Humanities, Arts and Social Sciences Studies*, 20(3), 698–717.

Maryprasith, P. (2000). *The Effects of Globalization on the Status of Music in Thai Society*. (Doctoral Dissertation). University of London, London, England.

Meng, W. (2024). *How K-Pop Influences C-Pop's Market Positioning: A Case on SNH48*. (Master's Thesis). Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

Peechapat, W., & Puttanapong, N. (2024). Collaboration and Competition: A Social Network Analysis of Thailand's Music Industry. *Economies*, 12(2), 1–27.

Piratanatsakul, C. (2025). The Impact of K-Pop on Thai Popular Music: A Study of Cross-Cultural Communication and Influence. *Journal of Urban Culture Research*, 31, 160–179.

Qiao, Z., & Thoard, M. (2022). Research on the Current Situation of Chinese Popular Music from the Perspective of Popular Music Culture. *Nimitmai Review*, 5(2), 92–106.

Santarita, J. B. (2020). *Glocalizing K-Pop: Pinoy Pop and Thai Pop Music as Glocal Expressions of Evolving Cultural Identities in ASEAN*. (Doctoral Dissertation). University of the Philippines, Quezon City, Philippines.

Sawangchot, V. (2013). *Rebel Without Causes: The 1960s Thai Pop Music and Bangkok Youth Culture.* (Doctoral Dissertation). Mahidol University, Bangkok, Thailand.

Ware, V.-A. (2012). *The Maintenance of Central Thai Cultural Identity Through Hybrid Music Genres*. (Doctoral Dissertation). University of Melbourne, Victoria, Australia.

Weixin, L., & Smithitam, S. (2024). The Development and Current Situation of Chinese Pop Music in China. *Journal of Modern Learning Development*, 9(10), 873–880.

Wuttipong, N. (2011). *The Thai Popular Music Industry: Industrial Form and Musical Design*. (Doctoral Dissertation). University of Nottingham, East Midlands, United Kingdom.

Zhu, W., & Yodwised, C. (2023). The Development of Chinese Pop Music Education. *Journal of Modern Learning Development*, 8(11), 398–404.

Exploring the Current Status, Needs, and Pathways for Mongolian Long-tune Courses in Inner Mongolia Universities*

[1]Shi Mengnan, Tepika Rodsakan and Surasak Jamnongsarn
Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: shimengnan123@gmail.com

Abstract

The objectives of the research are to 1) analyze the current implementation status and teaching needs of Mongolian Long-tune courses in universities in the Inner Mongolia Autonomous Region, and 2) construct a systematic development and optimization pathway for these courses. The research subjects were 278 university teachers involved in Mongolian Long-tune instruction, selected through a non-probability sampling method. Research instruments included a structured questionnaire developed from Tyler's curriculum theory—covering curriculum objectives, content, implementation, and evaluation—and semi-structured interview outlines. Data analysis employed descriptive statistics, including Priority Needs Index (PNI) analysis using SPSS 27.0 to quantify gaps between the current status and needs, complemented by qualitative content analysis of interview data.

The research results were found that: 1) The Mongolian Long-tune curriculum shows a significant and systematic mismatch between current provision and teaching needs across four dimensions. The most critical gaps relate to cultural contextualization, practical training opportunities, and curriculum systematization. Qualitative evidence indicates that this mismatch is rooted in tension between the non-standardized, context-dependent logic of "living transmission" in intangible cultural heritage and the standardized, measurable logic of institutional higher education. 2) Based on teacher interview consensus, a four-dimensional curriculum optimization pathway was constructed to improve objectives (making them operational), content (integrating culture and language more deeply), implementation (embedding fieldwork, stage performance, and a dual-teacher classroom model), and evaluation (using diversified, process-oriented approaches). The pathway is further translated into actionable recommendations for education authorities, university administrators, and frontline teachers to support sustainable curriculum development. This study provides practical and theoretical insights into the professional transmission and innovative development of Mongolian Long-tune as an important form of intangible cultural heritage within the framework of higher education.

*Received February 11, 2026; Revised March 22, 2026; Accepted April 25, 2026

Keywords: Mongolian Long-tune; Ethnic Music Curriculum; Curriculum Development; Higher Education

Introduction

Mongolian Long-tune is a distinguished representative and a core carrier of traditional Mongolian musical culture, and its systematic transmission holds significant value within contemporary higher education. In recent years, alongside ongoing curriculum reforms in basic education, the roles of cultural inheritance, aesthetic education, and national identity embedded in Long-tune have attracted increasing scholarly attention and have been further emphasized in academic research (Segura and Sekulova, 2024). However, much of the existing literature focuses on its broader cultural significance or its dissemination in primary and secondary education. Empirical studies that specifically address the professional curriculum system of Mongolian Long-tune in Inner Mongolia universities—particularly those that systematically examine current teaching practices, underlying needs, and development pathways—remain relatively limited. This gap has resulted in insufficient theoretical grounding and empirical reference for curriculum construction at the university level, contributing to persistent challenges such as fragmented curriculum structures, inadequately developed teacher training systems, and delayed improvement of teaching resources.

Focusing on higher education institutions in the Inner Mongolia Autonomous Region that offer Mongolian Long-tune-related courses, this study undertakes an empirical investigation to examine the current implementation status and core challenges of these courses. By analyzing both quantitative and qualitative data, the research seeks to clarify teaching needs related to professional inheritance and contemporary innovation, and to explore feasible pathways for promoting curricular standardization and sustainable development. Addressing this gap, the study aims to provide empirically grounded insights for higher education administrators, curriculum designers, and frontline teachers, thereby offering practical references for decision-making and instructional practice in the context of ethnic music education. In this sense, the present study is not merely a general needs assessment, but an attempt to diagnose the structural mismatch between intangible cultural heritage transmission and modern higher education, and to propose a more culturally responsive pathway for curriculum development.

Objectives of the Research

1. To study the current situation and need issues of Mongolian Long-tune courses in Inner Mongolia through a comprehensive analysis.

2. To summarize the development pathways of Mongolian Long-tune courses in Inner Mongolia.

Research Methodology

The 1st Step: Documentary Study

The first stage of the research involved a documentary study to establish the theoretical and analytical foundation of the investigation. Existing literature was reviewed from three main perspectives: the art ontology of Mongolian Long-tune, its educational application, and curriculum design theory.

Research on the art of Long-tune has focused on its origins, musical structure, and cultural significance. Previous studies have identified the classification of Long-tune based on lyrical structure and emphasized its historical development, performance rituals, and role in maintaining cultural memory and collective identity (Namjil et al., 2022; An, 2024; Segura & Sekulova, 2024). Studies on Long-tune education have examined its transmission in school contexts, highlighting the importance of integrating modern teaching methods, technology, and independent curriculum systems to support sustainable inheritance and student engagement (Chahan & Suanmonta, 2024; Sun & Sornyai, 2025; Myagmarsuren, 2024). In addition, curriculum design research—particularly studies grounded in Outcome-Based Education (OBE)—has emphasized outcome-oriented curriculum construction, diversified evaluation mechanisms, and systematic curriculum alignment, while also noting the institutional and conceptual challenges involved in implementation (Shaheen, 2019; Ali & Jamin, 2025; Chen, 2025).

Overall, although existing studies provide important insights across artistic, educational, and theoretical dimensions, they remain fragmented and have not been systematically integrated into an operable curriculum development framework for university-level Long-tune courses. This documentary analysis therefore provides the conceptual basis for identifying curriculum gaps and informing the subsequent empirical investigation.

The 2nd Step: Research Design

Based on the documentary study, this research employed a two-stage empirical design combining quantitative diagnosis and qualitative interpretation. The first stage used a large-sample questionnaire survey to assess the gap between the current curriculum situation and ideal needs across four dimensions: curriculum objectives, content, implementation, and evaluation. The second stage explored the underlying institutional and cultural causes of these gaps through in-depth interviews, with the aim of constructing a systematic and practical curriculum optimization pathway. This design follows a logical sequence of "status identification–cause analysis–path construction," ensuring both analytical rigor and practical relevance.

The 3rd Step: Subjects and Sampling

The research subjects were university teachers in the Inner Mongolia Autonomous Region who offered Mongolian Long-tune courses. The questionnaire survey adopted systematic sampling, selecting participants at equal intervals from faculty lists of relevant

universities. Based on Morgan's sampling guidelines, the sample size was determined to be 278 participants. A total of 278 questionnaires were distributed and returned, yielding a 100% valid response rate. For the qualitative phase, purposive sampling was employed to select five teachers with more than ten years of teaching experience in Long-tune instruction for in-depth interviews.

The 4th Step: Instruments and Data Collection

Both quantitative and qualitative research instruments were used. The quantitative instrument was a self-developed questionnaire titled Questionnaire on the Current Status and Needs of Mongolian Long-tune Curriculum, designed according to Tyler's curriculum principles. The questionnaire consisted of 26 items covering four dimensions: curriculum objectives (4items), content (9 items), implementation (9 items), and evaluation (4 items). Each item included two parallel subscales—"Current Status" and "Needs"—measured using a five-point Likert scale (1 = strongly disagree, 5 = strongly agree). Validity testing yielded KMO values of 0.851 for the current status scale and 0.925 for the needs scale, with Bartlett's test of sphericity reaching statistical significance ($p < 0.001$). Reliability analysis showed Cronbach's α coefficients of 0.886 and 0.919, indicating high internal consistency.

Qualitative data were collected through semi-structured interviews guided by open-ended questions focusing on curriculum implementation challenges and optimization strategies across the four dimensions. Questionnaires were distributed online via the Wen Juanxing platform over a four-week period. Interviews were conducted either face-to-face or via video conferencing with informed consent, recorded in full, and transcribed verbatim.

The 5th Step: Data Analysis and Model Building

Quantitative data were analyzed using SPSS 27.0. Descriptive statistics were first used to calculate the mean and standard deviation of current status and needs for each dimension. The Priority Needs Index (PNI) was then applied using the formula $PNI = (D - S) / S$, where D represents the mean of needs and S represents the mean of the current status. Higher PNI values indicate more urgent needs for curriculum improvement. Qualitative interview data were analyzed using thematic analysis, including text familiarization, coding, theme identification, review, and interpretation.

Model building was conducted as an iterative, evidence-based process. Quantitative PNI results and qualitative interview themes were integrated to identify key curriculum shortcomings related to cultural relevance, practicality, and systematization. Based on this integration, a collaborative "objectives–content–implementation–evaluation" curriculum optimization model was constructed, providing a coherent and operable framework for curriculum reform.

Research Results

The 1st objective is to study the current situation and need issues of Mongolian Long-tune courses in Inner Mongolia through a comprehensive analysis. From the research result, it was found that:

The current situation is reflected through Characteristics of the Questionnaire Survey Sample: The 278 teachers who participated in the questionnaire survey came from eight universities in the Inner Mongolia Autonomous Region that offer Mongolian Long-tune courses. Their basic characteristics are shown in Table 1. The sample exhibits a certain degree of diversity in terms of gender, teaching experience, professional title, and type of institution, which can reflect the overall structure of the Long-tune Teacher Team in Inner Mongolia universities.

Table 1: Distribution of basic characteristics of the questionnaire survey sample (N=278)

Feature	Category	Number of people	Percentage
Gender	Male	146	52.5%
	Female	132	47.5%
Teaching Experience	≤ 5 years	12	4.3%
	6-15 years	95	34.2%
	≥ 16 years	171	61.5%
Job Title	Lecturer	53	19.1%
	Associate Professor	146	52.5%
	Professor	79	28.4%
Types of Institutions	Comprehensive universities	102	36.7%
	Art colleges	92	33.1%
	Teacher training colleges	84	30.2%

A significant systemic current-need mismatch between the current state of Mongolian Long-tune courses and teaching needs.

There is a systemic "deficit" between the current state of the curriculum and the actual needs. Quantitative data shows that teachers' evaluation of the current state of the Mongolian Long-tune curriculum is generally lower than their expected needs. As shown in Table 2, there is an overall gap (difference of -1.96) between the current average (2.43) and the need average (4.39) across the four dimensions of objectives, content, implementation, and evaluation. The PNI index indicates that the need for improvement is quite urgent (PNI values range from 0.52 to 1.09). Among them, the gaps in the dimensions of "curriculum evaluation" and "curriculum content" are particularly prominent, with differences of -2.33 and -2.09 respectively, and PNI values of 1.09 and 0.85 respectively, reflecting that the evaluation mechanism and teaching content are the weakest links in the current curriculum development.

Table 2: Current Status, Needs, Difference, and PNI Value of Each Element Level of Mongolian Long-tune Course

Course Dimensions	Current Average	Need Average	Difference between Current Average and Need Average	PNI Value
Course Objectives	2.76	4.2	-1.44	0.52
Course Content	2.45	4.54	-2.09	0.85
Course Implementation	2.38	4.36	-1.98	0.83
Course Evaluation	2.14	4.47	-2.33	1.09
Population Mean	2.43	4.39	-1.96	0.81

The course exhibits three major shortcomings: cultural relevance, practicality, and systematicity.

The Mongolian Long-tune curriculum are mainly concentrated in three aspects: cultural relevance, practicality, and systematicity. The core shortcomings, their current average, need average, and differences are shown in Table 3. The practicality indicator shows the largest gap, indicating a lack of classroom practice. The significant gap between the cultural background and the language curriculum suggests the curriculum is detached from its cultural context. The gaps in the completeness of the curriculum outline and the evaluation methods reflect a lack of systematic design in the curriculum system. These five indicators constitute the priority areas for improvement in curriculum reform.

Table 3: Comparison of Current Status and Needs of Core Shortcomings in Mongolian Long-tune Courses

Course Dimensions	Brief description of the question items	Current Average	Need Average	Difference	Illustrate
Course Implementation	Teaching emphasizes practicality	1.70	4.76	-3.06	Lack of teaching practice
Course Content	Reflecting the cultural background and history of the Mongolian people	1.71	4.68	-2.97	Insufficient content of cultural heritage
Course Evaluation	Diverse evaluation methods	1.71	4.68	-2.97	The evaluation system is too simplistic.
Course Content	Includes Mongolian language course content	1.70	4.62	-2.92	Course language elements missing
Course Objectives	Possesses a systematic and complete course syllabus	2.56	4.76	-2.20	The curriculum lacks logical structure.

Deep Attribution: The Dilemma of Integrating the Logic of Intangible Cultural Heritage Transmission with the Logic of Higher Education.

To explore the causes of curriculum gaps in depth, this study conducted in-depth interviews with five senior long-tune teachers (basic information is shown in Table 4) to obtain qualitative data.

Table 4: Basic Information of Interviewees

Serial number	Teaching experience	Job title	Affiliated Institution
T1	18 years	Professor	Inner Mongolia Normal University
T2	12 years	Associate Professor	Inner Mongolia Arts University
T3	22 years	Professor	Inner Mongolia Normal University
T4	15 years	Associate Professor	Inner Mongolia Normal University
T5	11 years	Lecturer	Inner Mongolia Arts University

Qualitative interviews revealed that the aforementioned quantitative current-need gap is not a superficial phenomenon, but rather a structural contradiction rooted within the Mongolian Long-tune curriculum. Interviewed teachers generally believed that the core of the curriculum's predicament lies in the fact that the "non-standardized, emotional, and context-dependent characteristics of the living transmission of intangible cultural heritage" have not yet been organically integrated with the "standardized, academic, and measurable requirements emphasized by the higher education system." This logical misalignment is first reflected in the curriculum objectives: the macro-level mission of "cultural inheritance" is difficult to translate into specific, operational, and measurable classroom teaching objectives; secondly, it is reflected in the teaching methods: the traditional skill transmission method centered on "oral and personal instruction" has an inherent tension with the modern class-based teaching system oriented towards efficiency and scale; and thirdly, it is reflected in the evaluation orientation: the standardized assessment system centered on technical proficiency cannot comprehensively reflect students' development in key dimensions such as cultural understanding, artistic expression, and creative transformation. Therefore, the systemic mismatch in the three aspects of goal setting, teaching implementation, and evaluation system constitutes the deep-seated institutional root cause of the limited development of the Mongolian Long-tune curriculum.

The 2nd objective is to summarize the development pathways of Mongolian Long-tune courses in Inner Mongolia. From the research results, it was found that:

The construction of a framework for developing a curriculum path that enables collaborative optimization across the entire chain of "objectives—content—implementation—evaluation."

In response to the existing problems in the Mongolian Long-tune curriculum, the interviewed teachers reached a clear consensus on the direction of optimization and constructed an improvement framework covering all aspects of the curriculum. As shown in Table 5, this framework is based on a four-dimensional structure of "goal-content-implementation-evaluation," and proposes specific paths and operational details for each dimension, reflecting the teachers' general expectation for "systematic optimization" rather than "partial repair" of the curriculum.

Table 5: Systematic Optimization Path of Mongolian Long-tune Course

Course Dimensions	Core path direction	Specific optimization details
Course Objectives	Structured and operational	1. Break down the macro-level inheritance goals into three measurable levels: "cultural cognition - skill mastery - practical innovation". 2. Develop a list of specific curriculum objectives that align with each teaching stage.
Course Content	Deep integration and systematization of culture	1. Develop independent modules for "An Introduction to the History and Culture of Mongolian Long-tune" and "Basic Mongolian Language for Long-tune Singing". 2. Compile systematic, unit-based school-based teaching materials, and establish a "Classic Repertoire Library" and a "Contemporary Adapted Repertoire Library".
Course Implementation	Practice-oriented and model innovation	1. Field research and stage performances are incorporated into the regular teaching process each semester, achieving a normalized integration of classroom teaching and practical activities. 2. Promote the "dual-teacher classroom" model, in which university teachers and intangible cultural heritage inheritors jointly teach, and build a workshop-style teaching format. 3. Build a digital teaching resource platform for Mongolian Long-tune to support course teaching and self-study.
Course Evaluation	Diversity and Process	1. Construct a comprehensive evaluation system that covers classroom performance, stage presentation, and final assessment. 2. Design a "Mongolian Long-tune Learning and Growth Portfolio" to systematically record students' learning process and stage achievements. 3. A diversified evaluation method combining student self-evaluation, peer evaluation, and expert review is introduced.

The New Body of Knowledge

This study has made substantial progress in three core areas: "status quo diagnosis," "conflict attribution," and "pathway construction." First, through empirical research, it fills the gap in systematic evidence, accurately identifying the curriculum's triple shortcomings in cultural, practical, and systemic aspects. Second, it transcends mere phenomenological

description, revealing the deep-seated contradictions between the "living transmission" of intangible cultural heritage and standardized higher education from the perspective of institutional logic integration. Finally, it integrates practical wisdom to construct an operational path covering the entire chain of "goals—content—implementation—evaluation." These three contributions are interconnected, forming a complete knowledge loop from problem diagnosis to solution construction, providing a valuable theoretical reference and practical paradigm for the sustainable development of intangible cultural heritage curricula.

Table 6: New Contributions

Area	The blank space of existing work	Contributions of this article
Lack of systematic empirical evidence	Systematic first-hand data and quantitative analysis on the current status and demand of intensive courses in higher education institutions, and the description of problems mostly remains at the macro level.	A quantitative diagnostic report on "systemic current and need mismatch" was provided, revealing the overall gap and three core shortcomings of the course in four dimensions: objectives, content, implementation, and evaluation.
Insufficient analysis of the core contradiction mechanism	The study failed to delve into the specific manifestations of the inherent tension between the "living heritage transmission" of intangible cultural heritage and the "education system" of higher education institutions, and its profound impact on the curriculum.	It reveals the deep structural roots of the curriculum dilemma: it clearly points out that the "dilemma of integrating two logics" is the institutional root cause of the systemic mismatch in the three links of objectives, teaching, and evaluation.
The lack of an operable path Framework	The existing solutions are mostly fragmented suggestions, lacking a Collaborative optimization framework that covers the entire course chain and is feasible.	A "four-in-one" curriculum development path framework was constructed, proposing a Systematic optimization scheme covering the entire chain from objectives to evaluation.

Discussion of Research Results

From the research result of the 1st objective, it was found that Mongolian Long-tune courses in Inner Mongolia universities exhibit a clear mismatch between current teaching practices and actual instructional needs across curriculum objectives, content, implementation, and evaluation. This mismatch is most evident in insufficient cultural contextualization, limited practical training opportunities, and weak curriculum systematization. This is because the transmission of Mongolian Long-tune is traditionally based on non-standardized, experience-driven, and context-dependent modes of "living inheritance," which are difficult to align with the standardized, outcome-oriented logic of university curricula. This finding is consistent with the concept and research work of Segura and Sekulova (2024), who argue that intangible cultural heritage education often encounters structural tension when embedded within formal institutional systems that prioritize standardization and measurability over lived cultural practice. More specifically, when Mongolian Long-tune is transformed from a lived cultural practice into a formal university subject, certain essential qualities may be weakened by rigid course structures and conventional grading mechanisms. Therefore, the curriculum dilemma identified in this study should be understood not only as a technical issue of course design, but also as a form of cultural tension between heritage logic and academic logic.

From the research result of the 2nd objective, it was found that effective development of Mongolian Long-tune courses requires a collaborative optimization pathway integrating curriculum objectives, content, implementation, and evaluation as a coherent system. This is because isolated or single-dimension curriculum adjustments cannot resolve the structural contradictions identified in the empirical findings, whereas system-level alignment enables cultural inheritance goals to be translated into operable teaching designs and evaluation mechanisms. This result is consistent with the curriculum development framework proposed by Ali and Jamin (2025), who emphasize that outcome-based curriculum design in higher education requires coordinated alignment among objectives, learning content, instructional strategies, and assessment methods to achieve sustainable and effective educational improvement. At the same time, the proposed dual-teacher model has particular practical significance, because it provides a possible institutional mechanism for bridging the gap between traditional artists and university-based teachers. Through collaborative teaching, traditional bearers can contribute contextualized performance knowledge and cultural memory, while university teachers can provide curricular organization, pedagogical structure, and assessment coordination. In this way, the model may help reduce the separation between living transmission and standardized teaching, thereby making curriculum reform more culturally grounded and educationally operable.

Conclusion

This study argues that the current predicament of Mongolian Long-tune courses in Inner Mongolian universities stems from the lack of effective integration between intangible cultural heritage transmission methods and the modern higher education system. By integrating the consensus of the teaching staff, a systematic optimization path based on "goals-content-implementation-evaluation" is constructed, providing an overall framework and practical guidance for curriculum reform. This path not only addresses the current mismatch between curriculum current and need but also provides a replicable model for the sustainable development of intangible cultural heritage courses within the higher education system. More importantly, the study indicates that curriculum reform in this field should move beyond purely standardized academic management and instead build a more balanced educational mechanism capable of responding to both cultural authenticity and institutional requirements.

Suggestions

From the results of the research, the researcher has the following suggestions:

1. The suggestions from the research

From the 1st objective, it was found that Mongolian Long-tune courses in Inner Mongolia universities exhibit a significant mismatch between current teaching practices and actual instructional needs, particularly in cultural contextualization, practical training, and curriculum systematization. Therefore, education authorities and university administrators should apply the findings by strengthening institutional support for intangible cultural heritage courses. Relevant institutes should incorporate Mongolian Long-tune courses into core or compulsory curriculum modules, provide policy and funding support for practice-based teaching activities, and encourage the integration of cultural context, history, and language into formal curriculum structures in order to reduce the gap between cultural inheritance goals and standardized higher education requirements.

From the 2nd objective, it was found that effective development of Mongolian Long-tune courses requires a collaborative optimization approach covering curriculum objectives, content, implementation, and evaluation. Therefore, universities and frontline teachers should apply this framework by translating cultural inheritance goals into operational teaching objectives, systematically organizing course content, embedding field research, stage performance, and dual-teacher classroom models into regular teaching, and adopting diversified, process-oriented evaluation methods. Music faculties and curriculum development units should use the proposed four-dimensional framework as a practical guideline to promote coherent and sustainable curriculum reform.

2. The suggestions for future research

2.1 Comparative studies across different regions or ethnic music courses to examine whether similar curriculum mismatches and optimization pathways exist in other intangible cultural heritage education contexts.

2.2 Longitudinal research to evaluate the effectiveness of the proposed curriculum optimization framework after implementation, particularly in terms of student learning outcomes; cultural transmission impact; students' learning experiences and perceptions of cultural identity development.

References

Ali, R., & Jamin, H. (2025). Curriculum Development Strategy Based on Outcome-Based Education (OBE) to Improve the Quality of Education in Higher Education. *Journal of Education and Religious Studies*, 5(2), 103–109.

An, N. (2024). Analysis of the Study of Long-Tunes of Upper Mongolia. *Mongolian Journal of Arts and Culture*, 25(48), 228–236.

Chahan, G., & Suanmonta, T. (2024). Modern Learning Approaches for Mongolian Long-Tune Songs in the Inner Mongolia Autonomous Region of China. *Journal of Modern Learning Development*, 9(7), 371–381.

Chen, T. (2025). Research on the Quality Evaluation of Classroom Teaching in Higher Education Based on the OBE Concept. *Advances in Education*, 15(1), 322–328.

Myagmarsuren, D. (2024). A Variant of the Long-Tune Training Curriculum. *Mongolian Journal of Arts and Culture*, 25(49), 241–254.

Namjil, B., Ganbaatar, N., & Bat-Suuri, S. (2022). Long-Tune Type Classification Based on Lyrics. *Journal of Multimedia Information System*, 9(2), 113–120.

Segura, J., & Sekulova, F. (2024). Inner Mongolian Poetry and Song as a Form of Resistance. *Political Geography*, 115, 1–12.

Shaheen, S. (2019). Theoretical Perspectives and Current Challenges of the OBE Framework. *International Journal of Engineering Education*, 1(2), 122–129.

Sun, P., & Sornyai, P. (2025). Mongolian Folk Songs: Integrating Traditional Music into Contemporary Literacy. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 13(2), 19–26.

Tyler, R. W. (1949). *Basic Principles of Curriculum and Instruction*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

A Model for Enhancing Future Employment Skills among Vocational Students in Henan Province, China*

[1]Hu Fangfang, [2]Prachuab Tongsri and [3]Chakrit Ponathong
Faculty of Education, Srinakharinwirot University, Thailand.
[2]Corresponding Author's Email: prachuabt@g.swu.ac.th

Abstract

This study reconsiders employability in Henan's higher vocational colleges by focusing on students' ability to sustain employment and adapt to change. The research objectives were: 1) to describe the profiles of emotional intelligence (EI), career adaptability (CA), and employability among final-year vocational students in Henan and identify key dimensions for the Henan Vocational Employability Model (HVEM); 2) to examine how EI and CA dimensions contribute to core employability components; and 3) to validate and refine the HVEM through expert review and teacher focus groups. A mixed research-and-development (R&D) design was adopted. The research population consisted of final-year students from six higher vocational institutions in Henan Province across engineering/manufacturing, information technology/management, agriculture/agri-processing, and chemical/environmental programmes, from which 384 valid questionnaires were collected using systematic sampling. Instruments included WLEIS, CAAS-SF, and an employability scale. Data were analysed using descriptive statistics, reliability testing, exploratory factor analysis, and multiple regression, while model validation used IOC ratings and teacher focus groups.

The research result was found that: 1) Students reported moderate-to-high EI, CA, and employability overall; teamwork and use of emotion showed the highest mean scores, while curiosity and career planning were comparatively lower, indicating priority areas for model emphasis. 2) Career adaptability was the strongest driver: models explained 31%–36% of variance (R^2 = .31–.36), with concern (β = .31) and curiosity (β = .22) predicting career planning, control (β = .27) predicting self-management, and others' emotion appraisal (β = .29) predicting teamwork. 3) Expert review confirmed all HVEM domains as relevant (IOC ≥ 0.73), and teacher feedback led to practical revisions, resulting in a final HVEM organised into three clusters—applicable to classroom practice, internship preparation, and provincial-level policy improvement in vocational education.

Keywords: Vocational Employability; Emotional Intelligence; Career Adaptability; Higher Vocational Education; Henan Province

*Received March 5, 2026; Revised April 3, 2026; Accepted April 30, 2026

Introduction

Across the world, discussion about graduate employment has shifted from "Can students find a job?" to "Can they cope with change once they are in work?". Forecasts on the future of jobs point to rapid technological disruption and large-scale reskilling needs by 2030, which means that young people will have to update not only their technical knowledge but also the way they handle pressure, relationships and career choices (Di Battista et al., 2023). Concepts such as emotional intelligence and career adaptability offer useful lenses here: they draw attention to how individuals read their own emotions, respond to others and adjust their plans when work or life conditions change (Savickas, 2005).

China's higher vocational sector is right at the centre of these challenges. On paper, the system performs well: graduate employment rates are high and vocational expansion has opened up opportunities for many students from non-elite backgrounds. Yet, follow-up studies show that a considerable share of these graduates leave their first job within a few years, and employers in provinces like Henan still report gaps in teamwork, communication and willingness to adjust to workplace demands. Urban–rural differences, uneven institutional resources and sector-specific requirements in areas such as manufacturing, agriculture and services further complicate the picture and make "one-size-fits-all" employability policies difficult to implement.

Using survey data from vocational students, the study examines the relationships among these dimensions to identify which aspects of EI and CA most strongly support employability development among vocational graduates in Henan. The resulting model is further refined through expert evaluation and teacher feedback so that it can be realistically embedded into vocational curricula, internship preparation, and career guidance practices.

Objectives of the Research

1. To describe the profiles of emotional intelligence (EI), career adaptability (CA) and employability among final-year vocational students in Henan and identify the key dimensions to be reflected in the HVEM.

2. To examine how different EI and CA dimensions contribute to core employability components so as to prioritise domains within the HVEM.

3. To validate and refine the HVEM through expert review and teacher focus groups in order to ensure its relevance and feasibility for vocational colleges in Henan Province.

Research Methodology

The 1st Step: Literature review

A targeted literature review was systematically conducted to identify the major theoretical constructs related to employability. Relevant studies were selected from recent peer-reviewed research, with emphasis on vocational education, emotional intelligence, and

career adaptability to ensure theoretical relevance and coverage. Previous research generally treats employability as a dynamic capability that develops through educational experiences and labour-market interaction. Jackson et al. (2024) show that internships, industry projects, and co-curricular activities significantly improve students' readiness for real workplace tasks such as teamwork and communication. From a systemic perspective, Chen and Pastore (2024) find that the outcomes of vocational education vary considerably across regions and institutions, indicating that employability is shaped not only by individual competencies but also by programme structure and labour-market conditions.

Emotional intelligence (EI) has been widely recognized as a psychological resource supporting employability development. Ubago-Jimenez et al. (2024) report that students with higher emotional intelligence tend to demonstrate stronger academic performance and better emotional regulation in learning contexts. Similarly, Li et al. (2024) find that emotional intelligence is positively related to self-perceived employability among Chinese university students, particularly in competencies such as communication, teamwork, and self-management.

Career adaptability (CA) provides another important theoretical perspective for understanding the transition from education to employment. Rudolph et al. (2017) show through a meta-analysis that career adaptability is strongly associated with proactive career behaviours, including career planning and job-search activities. Chiesa et al. (2024) further demonstrate that individuals with stronger career adaptability are better able to adjust career goals and report higher levels of perceived employability. Together, these studies suggest that career adaptability plays an important role in connecting students' educational experiences with their career development processes.

The 2nd Step: Conceptual Synthesis

Based on the literature review, the key theoretical constructs related to student employability were identified and organized. This step applied a qualitative synthesis strategy to integrate findings across studies, allowing recurring dimensions and relationships to be systematically extracted and compared. Previous studies consistently highlight employability as a multidimensional capability shaped by educational experience, personal competencies, and psychological resources. In particular, emotional intelligence and career adaptability are frequently discussed as important factors influencing students' career development and readiness for employment.

By synthesizing the findings of prior research, this study integrates these constructs into a coherent conceptual perspective. Emotional intelligence reflects students' ability to perceive, regulate, and utilize emotions in learning and social interaction, while career adaptability represents individuals' capacity to plan, adjust, and respond to career-related challenges. These factors are considered important resources that may influence employability development.

The 3rd Step: Framework Development

After identifying the major constructs, a conceptual framework was developed to clarify the relationships among the variables. The framework was constructed based on measurable dimensions derived from validated instruments (EI, CA, and employability scales), ensuring consistency between theoretical constructs and empirical indicators. Employability is positioned as the outcome variable, reflecting students' readiness to enter and adapt to the labour market, while emotional intelligence and career adaptability are treated as key explanatory variables influencing employability development.

The framework specifies the directional relationships among variables and provides a basis for subsequent statistical testing. This conceptual structure provides the theoretical foundation for understanding the mechanisms through which personal capabilities contribute to employment readiness.

The 4th Step: Analytical Interpretation

Based on the conceptual framework, the study integrates and interprets empirical results concerning employability, emotional intelligence, and career adaptability. Quantitative findings were complemented by qualitative validation through two teacher focus groups (n = 17), where participants were purposively selected based on teaching experience, involvement in internship supervision, and familiarity with student career development. A semi-structured discussion guide was used, covering three key areas: (1) observed student difficulties in employability development, (2) feasibility of integrating EI and CA into existing curricula, and (3) constraints such as time availability and institutional support.

This analytical interpretation links statistical outcomes with practical implications, highlighting the role of emotional regulation, adaptive career planning, and experiential learning in shaping employability outcomes. The resulting framework provides a theoretical reference for future empirical studies on student employability development.

Research Results

The 1st objective is to describe the profiles of emotional intelligence (EI), career adaptability (CA), and employability among final-year vocational students in Henan and identify key dimensions for the Henan Vocational Employability Model (HVEM). From the research result, it was found that:

After data cleaning (removal of incomplete and patterned responses), 384 valid questionnaires from the six vocational colleges were retained for analysis. Table 1 presents the main characteristics of the student sample. The gender distribution was relatively balanced, with a slight majority of male students. Just over half of the respondents reported a rural background, reflecting the intake profile of several colleges in the eastern and southern parts of Henan. Students were drawn from all six institutions in fairly comparable numbers, and the major fields were mainly engineering, manufacturing, information technology and

agriculture-related programmes, which are typical for higher vocational education in the province.

Table 1: Sample characteristics (N = 384)

Variable	Category	n	%
Gender	Male	196	51.04
	Female	188	48.96
Place of origin	Urban	172	44.79
	Rural	212	55.21
Institution	Henan Institute of Technology	80	20.83
	Luoyang Vocational College	64	16.67
	Zhumadian Vocational & Technical College	54	14.06
	Xinxiang Vocational College	72	18.75
	Shangqiu Vocational College	56	14.58
	Anyang Vocational College	58	15.10
Major field (collapsed)	Engineering / manufacturing	142	36.98
	Information technology / management	98	25.52
	Agriculture / agri-processing	76	19.79
	Chemical / environmental engineering	68	17.71

On this basis, the sample can be regarded as broadly reflecting the main types of programmes and student backgrounds in higher vocational education in Henan Province, while still allowing comparisons across different institutional and regional contexts.

Table 2 summarises mean scores and standard deviations for the main EI, CA and employability dimensions. All scales used a five-point Likert format (1 = strongly disagree, 5 = strongly agree).

Table 2: Descriptive Statistics for EI, CA and Employability Dimensions (N = 384)

Construct	Dimension	Mean	S.D.
Emotional Intelligence	Self-emotion appraisal	3.62	0.61
	Others' emotion appraisal	3.55	0.64
	Use of emotion	3.78	0.59
	Regulation of emotion	3.49	0.67
Career Adaptability	Concern	3.71	0.63
	Control	3.58	0.66
	Curiosity	3.42	0.69
	Confidence	3.53	0.65
Employability	Knowledge application	3.68	0.58
	Teamwork	3.82	0.56
	Self-management	3.60	0.62
	Career planning	3.46	0.71

On average, students rated themselves moderately to moderately high on most dimensions. Teamwork and use of emotion showed the highest means, while curiosity and career planning were relatively lower. Internal consistency for the scales in this sample was satisfactory: Cronbach's alpha ranged from 0.82 (curiosity) to 0.93 (employability total).

Exploratory factor analyses (principal-axis extraction, oblique rotation) were conducted separately for EI, CA and employability items. In each case, the expected four-factor structure was broadly supported. For example, EI items designed to tap regulation of emotion loaded strongly (0.63–0.81) on a single factor, with only minor cross-loadings. A similar pattern was observed for CA dimensions (concern, control, curiosity, confidence). These results confirmed that the eight EI and CA subdimensions from the dissertation could be treated as distinct building blocks when drafting the HVEM.

At the same time, the descriptive profiles suggested areas of relative weakness that would need particular attention in the model. Lower scores on curiosity and career planning, for instance, indicated that many students were less proactive in exploring labour-market options or in planning concrete steps beyond graduation. These patterns were taken as an empirical starting point for deciding which competences the HVEM should foreground.

The 2nd objective is to examine how different EI and CA dimensions contribute to core employability components in order to prioritise domains within the HVEM. From the research results, it was found that:

To address the second objective, multiple regression analyses were conducted with each employability component as a dependent variable and the eight EI/CA subscales as predictors. Standardised beta coefficients (β) for the main models are shown in Table 3. Only coefficients significant at $p < .05$ are reported.

Table 3: Standardised Regression Coefficients for Employability Components

Dependent variable	Key predictors (EI/CA)	β	p	R^2
Knowledge application	Use of emotion	.24	<.001	
	Regulation of emotion	.18	.002	.31
	Confidence (CA)	.21	<.001	
Teamwork	Others' emotion appraisal	.29	<.001	
	Regulation of emotion	.20	.001	.34
	Concern (CA)	.15	.014	
Self-management	Control (CA)	.27	<.001	
	Regulation of emotion	.19	.002	.33
	Confidence (CA)	.17	.006	
Career planning	Concern (CA)	.31	<.001	
	Curiosity (CA)	.22	<.001	.36
	Self-emotion appraisal	.13	.028	

Several patterns are noteworthy for the design of the HVEM:

Teamwork was most strongly predicted by others' emotion appraisal, indicating that students who reported being better at reading peers' feelings also felt more capable in collaborative situations. Regulation of emotion also made an additional contribution.

Self-management and knowledge application were closely linked to CA dimensions of control and confidence, suggesting that students who feel able to take charge of their decisions and to cope with challenges also see themselves as more able to manage tasks and apply what they have learned.

Career planning was dominated by concern and curiosity, with a smaller but significant effect of self-emotion appraisal. Students who think ahead, explore options and have some awareness of their own emotional responses seem more willing to plan their next steps.

In all four models, the combination of EI and CA dimensions explained around one-third of the variance in employability components (R^2 = .31–.36). This confirmed that EI and CA are not marginal, but central, elements of how students understand their own work-related capabilities.

On the basis of these findings, a first draft of the HVEM was specified around six core domains:

(1) Emotional self-awareness and regulation, emphasising recognition of one's own emotional states and strategies for managing frustration or stress during internships and early employment; Empathic communication in teams, focusing on reading others' emotions and adjusting communication in group tasks; (2) Career concern and forward planning, covering awareness of future possibilities, goal setting and concrete planning steps; (3) Career control and responsibility, emphasising decision-making, ownership of choices and persistence in the

face of setbacks; (4) Curiosity about local industries, encouraging exploration of different roles, technologies and workplaces in the Henan context; (5) Confidence in problem-solving, linking emotional regulation and adaptive behaviour in unfamiliar work situations.

Each domain was then mapped onto possible teaching or support activities (e.g. reflective exercises in internship preparation courses, scenario-based projects, guided labour-market exploration tasks). This draft structure was used as the basis for expert review.

The 3rd objective is to validate and refine the Henan Vocational Employability Model (HVEM) through expert review and teacher focus groups to ensure its relevance and feasibility for vocational colleges in Henan Province. From the research results, it was found that:

1. Expert Review

The five experts rated each proposed domain of the HVEM using the three-point Item–Objective Congruence scale. Table 4 summarises the mean IOC scores.

Table 4: Mean IOC Scores for Draft HVEM Domains (Expert Panel, n = 5)

Domain	Mean IOC
Emotional self-awareness and regulation	0.93
Empathic communication in teams	0.87
Career concern and forward planning	1.00
Career control and responsibility	0.93
Curiosity about local industries	0.73
Confidence in problem-solving	0.80

All domains reached the minimum threshold of 0.50. Experts agreed most strongly on the importance of career concern and forward planning, given the high turnover and uneven retention rates in Henan. Emotional self-regulation and career control were also seen as highly relevant and clearly defined.

The relatively lower IOC for curiosity about local industries reflected two concerns that emerged in written comments:

(1) Some experts felt that curiosity was partly covered under career concern; (2) Others pointed out that opportunities to explore different industries vary greatly between urban and rural colleges, so implementation would need careful adjustment.

In response, the model was revised in two ways. First, curiosity was no longer presented as a stand-alone domain, but folded into a broader “career exploration and industry awareness” domain that links concern, curiosity and concrete information-gathering activities. Second, examples of activities were differentiated for colleges with stronger and weaker industry connections (e.g. on-site visits versus virtual company tours or alumni talks).

2. Teacher Focus Groups

The revised HVEM was then discussed in two teacher focus groups (total of 17 teachers). Table 5 summarises key themes and the resulting adjustments to the model.

Table 5: Selected Teacher Feedback and Model Adjustments

Theme from teacher discussion	Implication for HVEM	Adjustment made
Internship stress is the most visible point where EI problems show	EI work should be integrated into internship courses	Added "emotional debriefing" activities to EI domain linked to pre- and post-internship modules
Rural students lack information about non-local job options	Career concern and exploration need explicit scaffolds	Included step-by-step career planning tasks and simple labour-market mapping tools
Time in existing curricula is very tight	New content should build into existing modules	Reframed domains as "infused" elements in core courses rather than separate stand-alone subjects
Teachers feel unsure how to teach EI explicitly	Need for practical tools rather than abstract labels	For each domain, added 2–3 concrete classroom strategies and simple reflection questions

Overall, teachers confirmed that the six domains captured issues they regularly observe among students. They particularly recognised emotional self-regulation and teamwork as problematic areas during internships and group projects. However, they stressed that any model would remain rhetorical unless accompanied by workable teaching ideas that fit into packed timetables.

Consequently, the final version of the HVEM was reorganised into three clusters, each including several domains and indicative practices:

Cluster A: Emotional Resources for Work-Based Learning

(1) Emotional self-awareness and regulation; (2) Empathic communication in teams; (3) Sample practices: short weekly reflection logs during internships, role-plays on conflict situations, peer feedback on group communication.

Cluster B: Career Adaptability for School-to-Work Transition

(1) Career concern and forward planning; (2) Career control and responsibility; (3) Career exploration and industry awareness (combining curiosity with concrete information-seeking); (4) Sample practices: guided goal-setting worksheets, small projects mapping local and non-local job opportunities, simple action-plan templates for the first year after graduation.

Cluster C: Confidence and Institutional Support

(1) Confidence in problem-solving; (2) Supporting structures at college level (e.g. mentoring, career guidance, links with enterprises) that help students practise and reinforce the above competences; (3) Sample practices: problem-based learning tasks linked to real company cases, small group coaching sessions, and joint activities with enterprise mentors.

To provide a concise overview for practitioners, the main elements of the final HVEM are shown in Table 6.

Table 6: Overview of Final Henan Vocational Employability Model (HVEM)

Cluster	Domain	Main focus in practice
A	Emotional self-awareness and regulation	Recognising feelings, managing stress in study and work
A	Empathic communication in teams	Reading others' cues, adjusting communication in groups
B	Career concern and forward planning	Thinking ahead, setting realistic short- and mid-term goals
B	Career control and responsibility	Taking ownership of choices, persisting with plans
B	Career exploration and industry awareness	Learning about jobs and sectors in and beyond Henan
C	Confidence in problem-solving	Tackling unfamiliar tasks, drawing on support when needed
C	Institutional support mechanisms	Mentoring, guidance and partnerships that anchor the model

Taken together, the quantitative and qualitative findings show that the HVEM is grounded in students' actual EI, CA and employability profiles, and has been iteratively adjusted in light of the practical knowledge of experts and frontline teachers. The final model thus offers a compact but operational framework that vocational colleges in Henan can adapt when designing courses, internship preparation and support services aimed at strengthening students' vocational adaptability and future employment prospects.

The New Body of Knowledge

This study adds a context-specific layer to employability research by turning Emotional Intelligence and Career Adaptability into a workable vocational adaptability model for Henan, rather than treating them as loose background variables. It shows, empirically, which EI and CA dimensions matter most for key employability components, and reshapes them into three practice-oriented clusters that fit typical vocational teaching and internship settings. Through expert and teacher validation, the Henan Vocational Employability Model (HVEM) also

demonstrates how abstract constructs can be translated into concrete activities under real timetable and resource constraints, offering a portable framework for provincial-level vocational reform (Figure 1).

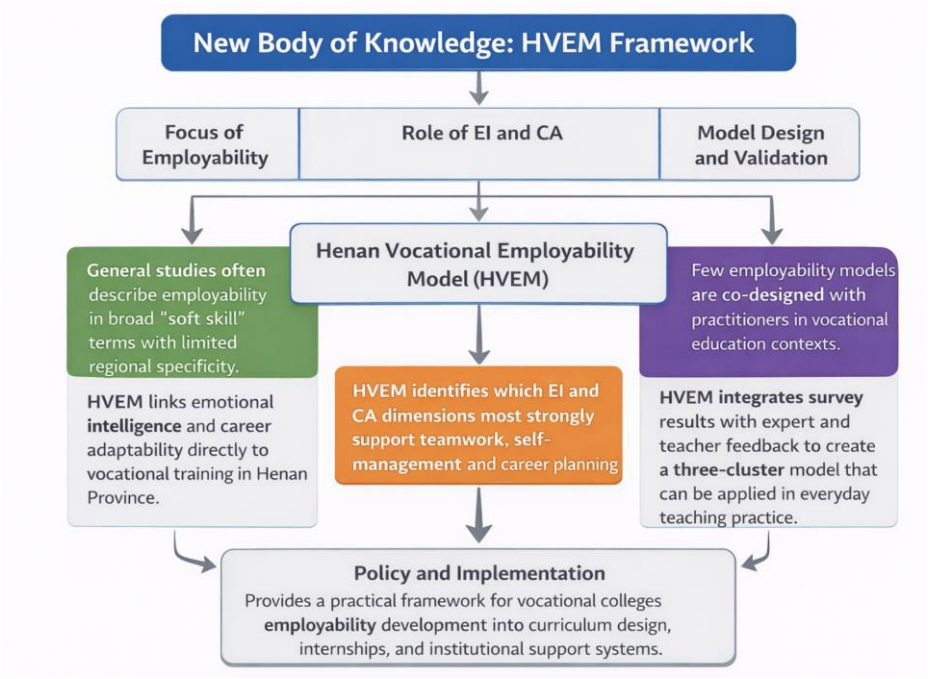

Figure 1: Henan Vocational Employability Model (HVEM) as the New Body of Knowledge

Discussion of Research Results

From the research result of the 1st objective, it was found that final-year vocational students in Henan Province generally demonstrated moderate to relatively high levels of emotional intelligence, career adaptability, and employability, although certain dimensions such as curiosity and career planning appeared comparatively weaker. The results suggest that students possess basic interpersonal and emotional competencies, but may still lack proactive exploration and long-term career awareness. This is because emotional intelligence helps individuals understand and regulate emotions in academic and collaborative environments, which supports learning effectiveness and interpersonal interaction in educational contexts. This finding is consistent with the concept, theory, and research work of Ubago-Jimenez et al. (2024), who reported that emotional intelligence contributes to students' academic engagement and performance through improved emotional management and self-concept.

From the research result of the 2nd objective, it was found that career adaptability dimensions—especially concern, control, curiosity, and confidence—showed strong relationships with employability components such as knowledge application, teamwork, self-management, and career planning. Compared with emotional intelligence, career adaptability appeared to play a more direct role in shaping students' perceived employability and readiness for the labour market. This is because career adaptability reflects individuals'

capacity to anticipate career tasks, make decisions, and adjust behaviour in response to changing work environments. This finding is consistent with the concept, theory, and research work of Rudolph et al. (2017), whose meta-analysis demonstrated strong associations between career adaptability and employability outcomes.

From the research result of the 3rd objective, it was found that the Henan Vocational Employability Model (HVEM) was refined through expert review and teacher feedback and organised into practical clusters linking emotional resources, career adaptability, and institutional support. The model reflects both established theoretical constructs and the practical realities of vocational education in Henan Province. This is because employability development is strongly influenced by learning experiences and institutional practices that support students' participation in work-related activities and career preparation. This finding is consistent with the concept, theory, and research work of Jackson et al. (2024), who emphasised that employability skills are gradually developed through structured learning activities, internships, and engagement with real workplace contexts.

Conclusion

This study developed and tested the Henan Vocational Employability Model (HVEM), which integrates Emotional Intelligence and Career Adaptability into vocational training. Based on survey data from six higher vocational colleges and feedback from teachers, the study identified a three-part structure consisting of emotional intelligence, career adaptability, and integrated learning activities connected to workplace situations.

The results showed that career adaptability plays the strongest role in perceived employability, while emotional intelligence mainly supports planning, persistence, and problem-solving. Overall, the HVEM provides a practical and context-sensitive framework that reflects the labour market conditions and student characteristics of Henan Province, offering a useful reference for vocational colleges seeking to strengthen students' long-term employability rather than focusing only on initial job placement. At the policy level, the model may serve as a reference for provincial authorities, such as the Henan Provincial Department of Education or vocational education administrative bodies, in developing quality assurance standards, curriculum guidelines, and school–enterprise cooperation mechanisms.

Suggestions

From the results of the research, the researcher has the following suggestions:

1.The suggestions from the research

From the research result of the 1st objective, it was found that vocational students in Henan generally demonstrated moderate levels of emotional intelligence, career adaptability, and employability, but certain aspects such as curiosity and career planning were relatively weaker. Therefore, the related institutes should apply as follows: vocational colleges should

integrate structured activities that develop emotional awareness and career exploration into existing professional courses and internship preparation modules.

From the research result of the 2nd objective, it was found that career adaptability dimensions—especially concern, control, curiosity, and confidence—played a significant role in students' employability development. Therefore, the related institutes should apply as follows: vocational colleges should strengthen curriculum components that encourage career planning, decision-making, and problem-solving, such as project-based learning, career planning workshops, and guided labour-market exploration activities.

From the research result of the 3rd objective, it was found that the Henan Vocational Employability Model (HVEM) provides a practical framework integrating emotional resources, career adaptability, and institutional support within vocational education. Therefore, the related institutes should apply as follows: vocational institutions and educational administrators should adopt the HVEM as a guideline for curriculum design, internship preparation, and career guidance services in order to strengthen students' long-term employability and adaptability to labour market changes.

2. The suggestions for future research

2.1 Future studies should examine the long-term impact of the HVEM on graduates' employment outcomes, such as job stability, career progression, and workplace adaptability.

2.2 Comparative studies could be conducted across different provinces or vocational institutions to explore whether the HVEM framework is applicable in other regional and institutional contexts.

2.3 Future research should combine quantitative surveys with classroom observation, employer evaluation, and longitudinal tracking in order to obtain a more comprehensive understanding of vocational employability development.

References

Chen, J., & Pastore, F. (2024). Dynamics of Returns to Vocational Education in China: 2010–2017. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1–15.

Chiesa, R., Antonio, A. A., Guglielmi, D., Mariani, M. G., & Mazzetti, G. (2024). Young Adults' Career Goal Management: The Mediating Role of Perceived Employability and Career Adaptability. *Australian Journal of Career Development*, 33(1), 36–45.

Di Battista, A., Grayling, S., Hasselaar, E., Leopold, T., Li, R., Rayner, M., & Zahidi, S. (2023, November). *Future of Jobs Report 2023*. In World Economic Forum (pp. 287–295). Retrieved January 22, 2026, from https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf

Jackson, D., Lambert, C., Sibson, R., Bridgstock, R., & Tofa, M. (2024). Student Employability-Building Activities: Participation and Contribution to Graduate Outcomes. *Higher Education Research & Development*, 43(6), 1308–1324.

Li, H., Gu, H., Hao, X., Yan, X., & Zhu, Q. (2024). Data-Driven Analytics for Student Reviews in China's Higher Vocational Education MOOCs: A Quality Improvement Perspective. *PLoS ONE*, 19(3), 1–17.

Rudolph, C. W., Lavigne, K. N., & Zacher, H. (2017). Career Adaptability: A Meta-Analysis of Relationships with Measures of Adaptivity, Adapting Responses, and Adaptation Results. *Journal of Vocational Behavior*, 98, 17–34.

Savickas, M. L. (2005). Toward a Comprehensive Theory of Career Development: Dispositions, Concerns, and Narratives. In *Contemporary Models in Vocational Psychology* (pp. 303–328). New York, NY: Routledge.

Ubago-Jimenez, J. L., Zurita-Ortega, F., Ortega-Martin, J. L., & Melguizo-Ibañez, E. (2024). Impact of Emotional Intelligence and Academic Self-Concept on the Academic Performance of Educational Sciences Undergraduates. *Heliyon*, 10(8), 1–8.

รูปแบบการจัดการทรัพยากรมนุษย์เพื่อความยั่งยืนของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญ กรณีศึกษา บริษัทวิศวกรรมที่เป็นที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานคร*

A Sustainable Human Resource Management Model for Expert Engineers: A Case Study of Engineering Consulting Firms in Bangkok

[1]วีรวัฒน์ ทัดทอง, [2]สมบัติ กันบุตร, [3]พุฒิสรรค์ เครือคำ และ [4]ภาวิณี อารีศรีสม

[1]Werawat Tudthong, [2]Sombat Kanbute, [3]Phutthisan Kruekum and [4]Pawinee Areesrisom

สาขาการจัดการและพัฒนาทรัพยากร คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Division of Resources Management and Development, Faculty of Agricultural Production, Maejo University, Thailand.

[2]Corresponding Author's Email: sombatk@mju.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาปัญหาการลาออกของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญ ในบริษัทวิศวกรรมที่เป็นที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานคร และ 2. เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาความยั่งยืนของวิศวกรที่ปรึกษาในบริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษา ในกรุงเทพมหานคร การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย นายกสมาคมวิศวกรที่ปรึกษาแห่งประเทศไทย นายกสภาวิศวกรแห่งประเทศไทย นายกสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย ผู้บริหารระดับสูงของบริษัทวิศวกรที่ปรึกษาชั้นนำ วิเคราะห์ผลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า พบว่า 1. ปัญหาการลาออกของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ 1.1) ค่าตอบแทนและสวัสดิการ 1.2) โครงสร้างการเลื่อนตำแหน่งและการพัฒนาอาชีพ 1.3) ภาระงานและการขาดสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานกับชีวิตส่วนตัว 1.4) สภาพแวดล้อมการทำงานและวัฒนธรรมองค์กร 1.5) ขาดเครื่องมือและเทคโนโลยีที่ทันสมัย 1.6) ความมั่นคงในงาน 1.7) ความไม่ชัดเจนในบทบาทหน้าที่ 1.8) ขาดการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะ และ 1.9) การสื่อสารภายในองค์กร และ 2. แนวทางในการพัฒนาความยั่งยืนของวิศวกรที่ปรึกษา คือ 2.1) สร้างระบบการพัฒนาบุคลากร 2.2) พัฒนาความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน 2.3) ปรับตัวสู่ยุคดิจิทัลและเทคโนโลยีใหม่ 2.4) พัฒนาทักษะการบริหารจัดการและความเป็นผู้นำ 2.5) สร้างเครือข่ายวิชาชีพและพัฒนาชื่อเสียง 2.6) สร้างระบบการจัดการความรู้ 2.7) พัฒนาทักษะด้านความยั่งยืนและความรับผิดชอบต่อสังคม 2.8) สร้างระบบประเมินผล 2.9) สร้างความก้าวหน้าในอาชีพ 2.10) ปรับปรุงสภาพแวดล้อมการทำงานและสวัสดิการ 2.11) บริหารจัดการความเสี่ยงด้านบุคลากร 2.12) พัฒนาความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก 2.13) สร้างระบบการสื่อสารและการมีส่วนร่วมภายในองค์กร 2.14) พัฒนาระบบการจัดการประสิทธิภาพและผลิตภาพ 2.15) กลยุทธ์การบริหารงานบุคคล 2.16) เสริมสร้างคุณภาพชีวิตในการทำงาน และ 2.17) สร้างความผูกพันและความภักดีต่อองค์กร

คำสำคัญ: ทรัพยากรมนุษย์; วิศวกร; ความยั่งยืน; การจัดการ; การบริหารงานบุคคล

*Received September 21, 2025; Revised October 19, 2025; Accepted October 28, 2025

Abstract

This research article aimed to: 1) study the turnover problems of expert engineers in engineering consulting firms in Bangkok, and 2) examine guidelines for developing the sustainability of consulting engineers in engineering consulting firms in Bangkok. This study utilized a qualitative research methodology. The in-depth interviews were conducted with key informants, including the President of the Consulting Engineers Association of Thailand, the President of the Council of Engineers Thailand, the President of the Personnel Management Association of Thailand, and senior executives from leading engineering consulting firms. Data were analyzed using content analysis.

The research findings revealed that: 1) Turnover problems of expert engineers include 1.1) compensation and benefits; 1.2) promotion structures and career development; 1.3) workload and lack of work-life balance; 1.4) work environment and organizational culture; 1.5) lack of modern tools and technology; 1.6) job security; 1.7) role ambiguity; 1.8) lack of training and skill development; and 1.9) internal communication, and 2) Guidelines for developing the sustainability of consulting engineers consist of 2.1) establishing human resource development systems; 2.2) developing specialized expertise; 2.3) adapting to the digital era and new technologies; 2.4) developing management and leadership skills; 2.5) building professional networks and reputation; 2.6) creating knowledge management systems; 2.7) developing sustainability and social responsibility skills; 2.8) establishing evaluation systems; 2.9) creating career advancement; 2.10) improving the work environment and benefits; 2.11) managing human resource risks; 2.12) developing global market competitiveness; 2.13) building internal communication and participation systems; 2.14) developing efficiency and productivity management systems; 2.15) human resource management strategies; 2.16) enhancing quality of work life; and 2.17) fostering organizational commitment and loyalty.

Keywords: Human Resource; Engineers; Sustainability; Management; Human Resource Management

บทนำ

ในสภาวะปัจจุบันองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้สนใจกับการพัฒนาทรัพยากรบุคคล มุ่งเน้นในด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคลในองค์กร ซึ่งต้องอาศัยหลายองค์ประกอบที่ส่งเสริมให้เกิดศักยภาพ ในการทำงานสูงสุด โดยที่จะต้องมีการส่งเสริมสภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงานที่ดี ความสัมพันธ์ต่อสุขภาพทั้งทางกายและจิตใจของคนทำงานและมีผลต่อการสร้างความปลอดภัยทั้งต่อผู้ทำงานและผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสร้างแรงจูงใจในการทำงาน ทั้งที่เป็นรูปแบบของเงินตราและที่ ไม่ใช่ในรูปแบบของเงินตรา ที่ได้สร้างความพึงพอใจให้กับพนักงานในการทำงาน ส่งผลให้องค์กรได้รับการทำงานหรือผลผลิตที่มีคุณภาพและการทำงานอย่างเต็มศักยภาพ อีกทั้งยังส่งผลดีต่อคุณภาพชีวิตของพนักงานอีกด้วย การส่งเสริมชีวิตในการทำงานที่ดีเกิดประโยชน์ในการทำงานของผู้ปฏิบัติงาน โดยเอื้อให้มีอัตราการคงอยู่ของพนักงาน (Retention Rate) ที่สูงขึ้น อย่างไรก็ตาม มีองค์กรจำนวนมากที่ต้องประสบกับปัญหาและได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนของ

พนักงานที่มีความเชี่ยวชาญ เพราะนอกจากองค์กรจะต้องสูญเสียทรัพยากรที่สำคัญแล้วยังต้องใช้เวลาและงบประมาณในการสร้างบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถอีกด้วย จากงานวิจัยของ Chambers et al. (2007) พบว่า เคล็ดลับแห่งความสำเร็จในการเก็บรักษาคนเก่งเอาไว้ เพื่อเป็นขุมพลังในการขับเคลื่อนธุรกิจขององค์กรให้บรรลุเป้าหมาย สามารถยืนหยัดอยู่ในโลกแห่งการแข่งขันได้ตลอดเวลานั้น มีอยู่ 5 ประการ ที่ผู้บริหารระดับสูงของบริษัทควรจะต้องให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษ คือ 1) ต้องมีความเชื่อว่า คนเก่งเท่านั้นที่จะช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จได้ 2) สร้างความรู้สึกว่า คนเก่งเหล่านั้นมีคุณค่าต่อองค์กร 3) พยายามปรับนโยบายการสรรหาให้เหมาะสมกับสถานการณ์ โลกเปลี่ยน ธุรกิจเปลี่ยน ความต้องการของลูกค้าเปลี่ยน 4) ต้องคิดว่าการพัฒนาพนักงานคือหน้าที่หลักขององค์กร เพราะถ้าคนไม่มีคุณภาพ ไม่ทันโลก ไม่ทันความต้องการของลูกค้า บริษัทก็อยู่ไม่ได้ 5) ต้องพยายามแยกแยะให้ได้ว่า ใครคือคนเก่งและไม่เก่ง

ปัจจุบันฝ่ายทรัพยากรบุคคล ประสบปัญหาบริษัทมีอัตราการลาออกและย้ายงานที่สูงมาก โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีวัฒนธรรมในการใช้ชีวิตตลอดจนทัศนคติในการทำงานที่เปลี่ยนไป จากการศึกษาเรื่องทัศนคติของพนักงานรุ่นใหม่ (Generation Y) ต่อการตัดสินใจทำงานจนถึงเวลา เกษียณอายุในองค์กรรัฐวิสาหกิจ ตามยุคตามสมัย ในขณะที่ธุรกิจทั่วโลกก็เกิดการแข่งขันกันอย่างดุเดือดและพยายามหาทางรอดในทุกวิถีทาง หลายสิ่งหลายอย่างล้วนเป็นเหตุผลกระทบมาสู่ปัญหานี้ด้วยกันทั้งสิ้น มีการศึกษาที่พบว่ารุ่นใหม่ในองค์กรส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกบโอกาสในการได้ทำงานที่มีความท้าทาย ได้ฝึกฝนและพัฒนาตัวเอง มีความพึงพอใจกบกระบวนการทำงานที่รวดเร็ว ไม่ต้องมีลำดับขั้นที่มากเกินไป การมีเพื่อนร่วมงานที่ดี สังคมการทำงานที่ทุกคนกระตือรือร้นที่จะทำงาน และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองเพื่อพัฒนาองค์กรไปด้วยกัน รวมไปถึงผลตอบแทนที่สูงขึ้น (Tengnaritsiri, 2020) แต่ปัจจัยภายนอกนั้นก็ยังไม่สำคัญเท่าปัจจัยภายในหลายองค์กรอาจต้องหันมามองตัวเองว่าองค์กรเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการย้ายงานด้วยหรือเปล่า แล้วทำไมองค์กรไม่สามารถรักษาคนเก่ง ๆ ให้ร่วมงานกับบริษัทไว้ได้ หรือองค์กรทุ่มเทพัฒนาศักยภาพพนักงานอย่างเต็มที่ แต่สุดท้ายก็ถูกบริษัทคู่แข่งที่เงินหนากว่าซื้อตัวไปในที่สุด อันที่จริงแล้วปัญหานั้นอาจจะไม่ได้อยู่ที่เรื่องตัวเงินเพียงอย่างเดียว อาจอยู่ที่เรื่องสิ่งแวดล้อมในการทำงาน การบริหารจัดการคน หรือแม้แต่ประสิทธิภาพขององค์กร สิ่งเหล่านี้อาจทำให้ต้องหันมามองตัวเองให้มากขึ้นด้วย

เมื่อพิจารณาเฉพาะตำแหน่งวิศวกร วิศวกรเป็นอาชีพที่มีความสำคัญอย่างมากสำหรับสายงานอุตสาหกรรมในทุกภาคส่วน วิศวกรมีเป็นหนึ่งในปัจจัยสำหรับการตัดสินใจลงทุนจากต่างชาติ เพราะวิศวกรนั้นมีความใกล้ชิดและดำเนินงานในเชิงลึกมากที่สุด การลาออกหรืออัตราการเปลี่ยนงานของวิศวกรจึงส่งผลทั้งด้านการลงทุนและการผลิตโดยตรง จากงานวิจัยของ Boonsiritomachai, Mewes, and Sud-on (2021) ศึกษา ปัจจัยที่ส่งผลต่อผลการปฏิบัติงานและความตั้งใจในการลาออกของพนักงาน กรณีศึกษา: ในกลุ่มพนักงานวิศวกรเจเนอเรชั่น Y ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลทางบวกโดยตรงต่อผลการปฏิบัติงานของพนักงาน ได้แก่ ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน โอกาสในการเจริญก้าวหน้าในการทำงาน และผลตอบแทน ส่วนปัจจัยที่ส่งผลทางลบโดยตรงต่อผลความตั้งใจในการลาออกของพนักงาน ได้แก่ โอกาสในการเจริญก้าวหน้าในการทำงาน ค่าตอบแทน และการสนับสนุนจากหัวหน้างาน แต่เมื่อวิเคราะห์โดยใช้ผลการปฏิบัติงานเป็นตัวแปรส่งผ่าน (Partial mediation) จะพบว่าไม่มีผลเป็นตัวแปรส่งผ่านทางอ้อมระหว่างปัจจัยกระตุ้นต่าง ๆ และความตั้งใจในการลาออก

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา รูปแบบการจัดการทรัพยากรมนุษย์เพื่อความยั่งยืนของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญ กรณีศึกษา บริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานคร เพื่อหาแนวทางการพัฒนาความยั่งยืนของวิศวกรที่ปรึกษาในบริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษา ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งผู้วิจัยคาดหวังว่าเมื่อการวิจัยเสร็จสิ้นลงจะเกิดประโยชน์ในหลายด้าน ซึ่งจะทำให้บริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษาต่าง ๆ นำข้อผลการศึกษาไป

ปรับใช้ในบริษัทของตนเองต่อไป องค์กรต่าง ๆ สามารถนำผลที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของแนวทางในการวางแผนและกำหนด ทิศทางในการสร้างความผูกพันต่อองค์กรให้เหมาะสมกับพนักงานของตน เพื่อรักษาพนักงานที่มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ให้อยู่กับองค์กร และผลการศึกษาจะสามารถขยายผลไปถึงหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับนโยบายด้านแรงงาน เพื่อให้บรรยากาศการทำงานและการจ้างงานสามารถขับเคลื่อนตอบรับกับความเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาการลาออกของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญ ในบริษัทวิศวกรรมที่เป็นที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาความยั่งยืนของวิศวกรที่ปรึกษาในบริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งข้อมูลในพื้นที่และข้อมูลจากเอกสาร และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในพื้นที่ทำการศึกษาและสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัยซึ่งได้กำหนดไว้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎี

ในการศึกษาด้านเนื้อหาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นการศึกษาเอกสาร แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรมนุษย์เพื่อความยั่งยืนของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญในบริบทของบริษัทที่ปรึกษาด้านวิศวกรรมในกรุงเทพมหานคร โดยได้ทบทวนวรรณกรรมทั้งในและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรวิชาชีพด้านเทคนิค การพัฒนาและรักษาบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง และแนวคิดการจัดการทุนมนุษย์เชิงกลยุทธ์เพื่อสร้างความยั่งยืนขององค์กร จากการศึกษาพบว่า แนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องได้แก่ ทฤษฎีการจัดการทรัพยากรมนุษย์ที่มุ่งเน้นการดึงดูด พัฒนา และรักษาบุคลากรที่มีศักยภาพ ทฤษฎีประสิทธิภาพการปฏิบัติงานที่อธิบายปัจจัยที่ส่งผลต่อผลงานของพนักงาน แนวคิดการบริหารงานบุคคลที่คำนึงถึงแรงจูงใจและความพึงพอใจในการทำงาน ทฤษฎีทุนมนุษย์ที่เน้นการลงทุนในความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ของบุคลากรเพื่อเพิ่มมูลค่าให้องค์กร รวมถึงทฤษฎีความผูกพันต่อองค์กรที่อธิบายถึงปัจจัยทางจิตวิทยาและองค์กรที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของบุคลากรในระยะยาว

จากการทบทวนวรรณกรรม พบช่องว่างของงานวิจัย (research gap) ที่สำคัญคือ งานวิจัยส่วนใหญ่เน้นการจัดการทรัพยากรมนุษย์ในภาพรวมขององค์กรธุรกิจหรือภาคอุตสาหกรรมทั่วไป แต่ยังมีงานศึกษาที่มุ่งเฉพาะกลุ่มวิศวกรผู้เชี่ยวชาญในองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางวิศวกรรมค่อนข้างจำกัด โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทยที่ลักษณะงานมีความเฉพาะทางสูง ต้องใช้ความรู้เชิงลึกและการประสานงานข้ามสาขา การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ในกลุ่มนี้จึงต้องอาศัยแนวทางที่แตกต่างจากองค์กรทั่วไป อีกทั้งยังพบว่าแนวคิดเรื่อง ความยั่งยืนของทรัพยากรมนุษย์ในบริบทของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างครอบคลุม ทั้งในด้านการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การถ่ายทอดความรู้ระหว่างรุ่น และการสร้างความผูกพันระยะยาวกับองค์กร ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมีความจำเป็นในการเชื่อมโยงแนวคิดทางทฤษฎีเหล่านี้เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการทรัพยากรมนุษย์ที่เหมาะสมและยั่งยืนสำหรับวิศวกรผู้เชี่ยวชาญในบริษัทที่ปรึกษาด้านวิศวกรรมในกรุงเทพมหานครโดยเฉพาะ

ขั้นตอนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ 1. นายกสมาคมวิศวกรที่ปรึกษาแห่งประเทศไทย 2. นายกสภาวิศวกรแห่งประเทศไทย 3. นายกสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย 4. ผู้บริหารระดับสูงของบริษัทวิศวกรที่ปรึกษาชั้นนำ 2 คน รวม 5 คน โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในงานวิจัยครั้งนี้ถูกคัดเลือกโดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึกที่ครอบคลุมทั้งมิติของนโยบาย แนวทางการบริหารจัดการ และการปฏิบัติจริงในองค์กร นายกสมาคมวิศวกรที่ปรึกษาแห่งประเทศไทยได้รับการเลือกเนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและมาตรฐานการดำเนินงานของบริษัทที่ปรึกษาด้านวิศวกรรมในระดับประเทศ ซึ่งสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวโน้มและปัญหาด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในสายอาชีพวิศวกรรมได้อย่างรอบด้าน ขณะที่นายกสภาวิศวกรแห่งประเทศไทยเป็นผู้แทนขององค์กรวิชาชีพที่ดูแลมาตรฐานคุณวุฒิ จรรยาบรรณ และการพัฒนาศักยภาพของวิศวกร สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการ ทิศทางการพัฒนาทุนมนุษย์ และแนวทางสร้างความยั่งยืนของบุคลากรวิศวกรรมในระดับประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ นายกสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทยได้รับการคัดเลือกเพราะเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ ซึ่งสามารถสะท้อนแนวทางการจัดการบุคลากรที่เหมาะสมกับองค์กรวิชาชีพเฉพาะทางได้อย่างเป็นระบบ ส่วนผู้บริหารระดับสูงของบริษัทวิศวกรที่ปรึกษาชั้นนำ 2 คน เป็นผู้มีประสบการณ์ตรงในการบริหารจัดการบุคลากรวิศวกรในสภาพแวดล้อมการทำงานจริง สามารถให้ข้อมูลเชิงปฏิบัติที่สะท้อนถึงปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายในองค์กรได้อย่างลึกซึ้ง

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

การเก็บรวมรวบข้อมูล ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview)

การตรวจสอบข้อมูล โดยการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) (Miles and Huberman, 1994) ดังนี้ 1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ ซึ่งต้องตรวจสอบจากแหล่งที่มา 3 แหล่ง คือ เวลา สถานที่ และบุคคล 2. การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎีทำการตรวจสอบว่า เมื่อข้อมูลที่ได้ค้นพบนั้น ตรงตามแนวคิดและทฤษฎีมากน้อยเพียงใด 3. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกัน

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำการศึกษาระหว่าง พฤศจิกายน 2567 - ตุลาคม 2568 การรวบรวมข้อมูลเริ่มจากการตรวจสอบความพร้อมของอุปกรณ์ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ นัดหมายการสัมภาษณ์ ทั้งตัวบุคคล เวลา สถานที่ให้เกิดความชัดเจนเข้าใจตรงกัน ก่อนสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะกล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการสัมภาษณ์ รวมทั้งหัวข้อการทำวิจัยโดยย่อเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีความเข้าใจได้ตรงประเด็น ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจัดเตรียมประเด็นคำถามต่าง ๆ แบบมีโครงสร้างไว้พร้อมแล้วเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ให้สัมภาษณ์ได้วิเคราะห์และทำความเข้าใจเพื่อให้ข้อมูลที่ตรงประเด็นตามความเป็นจริง หลังการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยสรุปคำตอบที่ได้รับและสอบถามประเด็นที่ยังไม่ได้รับคำตอบ รวมถึงสอบถามประเด็นที่ผู้ให้สัมภาษณ์ต้องการแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ผลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งเป็นวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่มุ่งทำความเข้าใจความหมาย เนื้อหา และสาระสำคัญจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ เริ่มจากการถอดเทปการสัมภาษณ์เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างครบถ้วน จากนั้นอ่านทวนหลายครั้งเพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของข้อมูล แล้วจึงทำการแยกชุดข้อมูล (coding) ตามประเด็นที่ปรากฏบ่อยหรือมีนัยสำคัญต่อประเด็นการวิจัย เช่น แนวทางการพัฒนาศักยภาพของวิศวกร การสร้างแรงจูงใจ การรักษาบุคลากร และปัจจัยที่ส่งผลต่อความยั่งยืนของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรที่ปรึกษาด้านวิศวกรรม เมื่อได้ชุดข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่ข้อมูล (categorization) โดยเชื่อมโยงแนวคิดที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันไว้ในกลุ่มเดียวกัน และตีความเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างหมวดหมู่ต่าง ๆ ทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติจริง พร้อมตรวจสอบความถูกต้องของการตีความโดยเทียบกับเอกสาร ทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่มีความน่าเชื่อถือ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ปัญหาการลาออกของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญ ในบริษัทวิศวกรรมที่เป็นที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานคร

สาเหตุหลักของปัญหาการลาออก มีหลายปัจจัย ได้แก่

1. ปัญหาด้านค่าตอบแทนและสวัสดิการ วิศวกรผู้เชี่ยวชาญหลายคนพบว่าค่าตอบแทนที่ได้รับไม่สอดคล้องกับความรับผิดชอบ ประสบการณ์ และผลงานที่สร้างให้กับองค์กร เมื่อเปรียบเทียบกับอัตราค่าจ้างในตลาดหรือกับบริษัทคู่แข่ง พวกเขาพบว่าตนเองได้รับค่าตอบแทนที่ต่ำกว่าความสามารถและคุณค่าที่ควรจะได้รับ สถานการณ์นี้ทำให้เกิดความไม่พอใจและนำไปสู่การตัดสินใจลาออกเพื่อหาโอกาสที่ดีกว่า ดังที่นายกสมาคมวิศวกรที่ปรึกษาแห่งประเทศไทยกล่าวว่า “วิศวกรที่ปรึกษาในบ้านเราหลายคนมีความสามารถสูง แต่ค่าตอบแทนกลับไม่สะท้อนความเชี่ยวชาญที่แท้จริงของเขา ทำให้คนเก่งๆ มักถูกดึงตัวไปอยู่กับบริษัทต่างชาติหรือภาคเอกชนขนาดใหญ่ที่ให้ค่าตอบแทนดีกว่า” สอดคล้องกับความเห็นของผู้บริหารบริษัทวิศวกรที่ปรึกษารายหนึ่งที่ระบุว่า “บางครั้งเราสู้ราคาตลาดไม่ได้ โดยเฉพาะกับบริษัทที่รับงานจากต่างประเทศ วิศวกรจึงมองหาความมั่นคงทางรายได้ที่มากกว่า”

2. โครงสร้างการเลื่อนตำแหน่งและการพัฒนาอาชีพ เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง วิศวกรผู้เชี่ยวชาญหลายคนรู้สึกว่าบริษัทไม่มีเส้นทางการเติบโตที่ชัดเจนหรือโอกาสในการพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าไปสู่ระดับที่สูงขึ้น บางบริษัทมีโครงสร้างการบริหารที่เป็นลำดับชั้นแบบเก่า ทำให้การเลื่อนตำแหน่งขึ้นอยู่กับอาวุโสหรือความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่าความสามารถจริง สิ่งนี้สร้างความท้อแท้ให้กับวิศวกรที่มีความสามารถสูงแต่ไม่ได้รับการยอมรับหรือโอกาสที่สมควร ดังที่นายกสภาวิศวกรแห่งประเทศไทยได้กล่าวว่า “ปัญหาคือหลายบริษัทไม่มี career path ที่ชัดเจน วิศวกรทำงานมาหลายปีแต่ไม่รู้ว่าจะก้าวหน้าอย่างไร สุดท้ายก็หมดไฟและย้ายงาน” ส่วนผู้บริหารอีกท่านกล่าวเสริมว่า “การเติบโตในองค์กรควรขึ้นอยู่กับผลงานและความสามารถ ไม่ใช่อายุงานหรือความสนิทกับผู้บริหาร เพราะสิ่งเหล่านี้บั่นทอนแรงจูงใจของคนรุ่นใหม่”

3. ภาระงานที่หนักเกินไปและการขาดสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานกับชีวิตส่วนตัว เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญ วิศวกรที่ปรึกษามักต้องรับผิดชอบโครงการหลายโครงการพร้อมกัน ต้องทำงานนอกเวลาเป็นประจำและเผชิญกับความกดดันจากลูกค้าและกำหนดเวลาที่ตึงตัว สถานการณ์นี้นำไปสู่ความเครียดเรื้อรัง เหนื่อยล้าทางร่างกายและจิตใจ และส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตโดยรวม เมื่อวิศวกรรู้สึกว่าไม่มีเวลาให้กับครอบครัวหรือกิจกรรมส่วนตัว พวกเขาจึงพิจารณาหาทางเลือกอื่นที่ให้ความสมดุลในชีวิตมากกว่า ดังที่นายกสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทยให้ความเห็นว่า “งานวิศวกรที่ปรึกษามีความกดดันสูง ต้องรับผิดชอบหลายโครงการพร้อมกัน ถ้าองค์กรไม่จัดการภาระงานให้เหมาะสม คนก็จะรู้สึกเหนื่อยล้าและไม่อยากอยู่ต่อ”

ขณะที่ผู้บริหารอีกท่านกล่าวว่า “เราพบว่าปัญหาการลาออกจำนวนมากมาจาก burnout วิศวกรเก่งๆ ต้องทำงานจนดึกเกือบทุกวัน ทำให้เขารู้สึกไม่มีเวลาให้ชีวิตส่วนตัวเลย”

4. สภาพแวดล้อมการทำงานและวัฒนธรรมองค์กร มีส่วนสำคัญในการตัดสินใจลาออกเช่นกัน บางบริษัทมีสภาพแวดล้อมการทำงานที่เป็นอำนาจนิยม ขาดการสื่อสารที่โปร่งใส หรือมีปัญหาด้านการบริหารจัดการทีมงาน วิศวกรผู้เชี่ยวชาญที่คุ้นเคยกับการทำงานในสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการเรียนรู้และความคิดสร้างสรรค์อาจรู้สึกไม่พอใจกับวัฒนธรรมที่ล้าสมัยหรือเข้มงวดเกินไป ความขัดแย้งกับผู้บังคับบัญชาหรือเพื่อนร่วมงานก็สามารถเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการลาออกได้ ดังที่ายกสมาคมวิศวกรที่ปรึกษาแห่งประเทศไทยกล่าวว่า “องค์กรที่ยังมีลักษณะอำนาจนิยม ไม่เปิดโอกาสให้วิศวกรแสดงความเห็นหรือคิดนอกกรอบ จะเสียคนเก่งไปอย่างรวดเร็ว เพราะคนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับความยืดหยุ่นและการยอมรับในศักยภาพของตนเอง”

5. การขาดเครื่องมือและเทคโนโลยีที่ทันสมัย เป็นปัญหาเพิ่มเติมที่วิศวกรหลายคนประสบ ในยุคดิจิทัลนี้ วิศวกรที่ปรึกษาต้องการเครื่องมือที่ช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่บางบริษัทยังคงใช้ระบบเก่าหรือไม่ยอมลงทุนในเทคโนโลยีใหม่ สิ่งนี้ทำให้วิศวกรรู้สึกว่าการทำงานไม่มีความท้าทายหรือไม่ได้พัฒนาทักษะใหม่ๆ ที่จำเป็นสำหรับการก้าวทันยุคสมัย ดังที่นายกสภาวิศวกร กล่าวว่า “เทคโนโลยีคือหัวใจของงานวิศวกรรม ถ้าบริษัทไม่ยอมลงทุนในระบบใหม่ๆ คนทำงานจะรู้สึกว่าตัวเองล้าหลังและไม่สามารถพัฒนาทักษะได้ทันโลก”

6. ปัญหาด้านความมั่นคงในงาน เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ไม่ควรมองข้าม บริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษาหลายแห่งมีรายได้ที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับการได้รับโครงการ เมื่อเศรษฐกิจมีความผันผวนหรือมีการแข่งขันที่รุนแรงขึ้น บริษัทอาจต้องปรับลดจำนวนพนักงานหรือลดค่าใช้จ่าย วิศวกรที่รู้สึกไม่มั่นใจในเสถียรภาพของงานจึงอาจตัดสินใจย้ายไปหาโอกาสที่มั่นคงกว่า ดังที่ผู้บริหารบริษัทที่ปรึกษาท่านหนึ่งกล่าวว่า “เมื่อโครงการลดลงหรือเศรษฐกิจชะลอ บริษัทที่ปรึกษามักต้องลดค่าใช้จ่ายและปลดพนักงานบางส่วน ทำให้วิศวกรรู้สึกไม่มั่นคงและมองหางานที่มีความต่อเนื่องมากกว่า”

7. ความไม่ชัดเจนในบทบาทหน้าที่และขอบเขตความรับผิดชอบ สามารถสร้างความไม่พอใจได้ บางครั้งวิศวกรถูกมอบหมายงานที่นอกเหนือจากความเชี่ยวชาญหรือต้องรับผิดชอบในหลายบทบาทพร้อมกัน โดยไม่ได้รับการปรับค่าตอบแทนหรือการยอมรับที่เหมาะสม สถานการณ์นี้นำไปสู่ความรู้สึกไม่เป็นธรรมและความต้องการที่จะหาที่ทำงานใหม่ที่มีบทบาทที่ชัดเจนกว่า ดังที่นายกสมาคมการจัดการงานบุคคลฯ ระบุว่า “หลายองค์กรมอบหมายงานให้วิศวกรทำหลายอย่างเกินไป โดยไม่เพิ่มค่าตอบแทนหรือให้การยอมรับที่เหมาะสม ทำให้เกิดความรู้สึกไม่เป็นธรรมและหมดแรงจูงใจ”

8. การขาดการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง เป็นปัญหาที่พบบ่อยในหลายองค์กร เทคโนโลยีและมาตรฐานในวงการวิศวกรรมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว วิศวกรที่ไม่ได้รับโอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่หรือพัฒนาทักษะจะรู้สึกว่าตนเองตกยุคและไม่สามารถแข่งขันในตลาดแรงงานได้ พวกเขาจึงมองหาโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาในที่อื่น ดังที่นายกสภาวิศวกร กล่าวเน้นว่า “วิศวกรเป็นอาชีพที่ต้องเรียนรู้ตลอดเวลา แต่บริษัทบางแห่งไม่สนับสนุนการอบรมหรือการต่อยอดความรู้ ทำให้คนรู้สึกว่าตัวเองหยุดนิ่งและไม่สามารถเติบโตได้”

9. ปัญหาการสื่อสารภายในองค์กร การขาดข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ การไม่ได้รับ feedback ที่สร้างสรรค์ หรือการไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่มีผลต่อการทำงาน ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้วิศวกรรู้สึกไม่เป็นส่วนหนึ่งของทีมหรือองค์กร ความรู้สึกแยกตัวนี้อาจนำไปสู่การตัดสินใจลาออกในที่สุด ดังที่ผู้บริหารบริษัทที่ปรึกษาท่านหนึ่งสะท้อนว่า “ปัญหาการสื่อสารเป็นสิ่งที่มักถูกมองข้าม วิศวกรหลายคนไม่ได้รับข้อมูล

ที่เพียงพอหรือไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทำให้เขารู้สึกว่าไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของทีม และเลือกออกไปหาสภาพแวดล้อมที่เปิดกว่านี้”

วัตถุประสงค์ที่ 2 แนวทางในการพัฒนาความยั่งยืนของวิศวกรที่ปรึกษาในบริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานคร

แนวทางการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งมิติเชิงยุทธศาสตร์และการปฏิบัติ ดังนี้

1. การพัฒนาความยั่งยืนของวิศวกรที่ปรึกษาเริ่มต้นที่การสร้างระบบการพัฒนาบุคลากรที่มีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมได้อย่างรวดเร็ว โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ทักษะและความรู้ที่จำเป็นในปัจจุบันและอนาคต การพัฒนาไม่ควรจำกัดอยู่เพียงแค่ทักษะทางเทคนิคเท่านั้น แต่ต้องครอบคลุมทักษะการสื่อสาร การนำเสนอ การจัดการโครงการ และทักษะด้านการบริหารจัดการที่จำเป็นสำหรับการเติบโตในสายอาชีพ วิศวกรรุ่นใหญ่ที่มีประสบการณ์ควรได้รับการพัฒนาให้เป็น Mentor ที่มีประสิทธิภาพ สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับรุ่นใหม่ได้อย่างเป็นระบบ

2. การพัฒนาวิศวกรให้เป็น Subject Matter Expert ในสาขาต่าง ๆ เช่น โครงสร้างพื้นฐานทางคมนาคม สิ่งแวดล้อมและความยั่งยืน พลังงานทดแทน เทคโนโลยีสมาร์ทซิตี้ หรือการจัดการความเสี่ยง เป็นแนวทางที่สำคัญในการสร้างความยั่งยืนขององค์กร การพัฒนาความเชี่ยวชาญนี้ต้องเชื่อมโยงกับทิศทางการพัฒนาประเทศและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

3. วิศวกรจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้สามารถใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีใหม่ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องเป็นการพัฒนาความเข้าใจในหลักการและแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังเทคโนโลยีเหล่านี้ วิศวกรต้องเข้าใจว่าเทคโนโลยีสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานอย่างไร ลดข้อผิดพลาด ปรับปรุงคุณภาพของงาน และสร้างคุณค่าเพิ่มให้กับลูกค้าได้อย่างไร

4. วิศวกรที่มีศักยภาพควรได้รับการพัฒนาให้สามารถบริหารโครงการ นำทีมงาน สื่อสารกับลูกค้าและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาทักษะเหล่านี้ต้องเริ่มตั้งแต่ระดับวิศวกรรุ่นใหม่ โดยให้มีโอกาสได้รับผิดชอบงานที่มีความท้าทาย มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และได้รับการสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชาอย่างเหมาะสม

5. องค์กรควรมีนโยบายในการสนับสนุนให้วิศวกรได้รับการรับรองความเชี่ยวชาญจากองค์กรวิชาชีพระดับชาติและนานาชาติ

6. การจัดเก็บข้อมูลโครงการ บทเรียนที่ได้รับจากการทำงาน วิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และแนวทางการปฏิบัติที่ดีต่าง ๆ การใช้เทคโนโลยีในการจัดเก็บและค้นหาข้อมูลจะช่วยให้ระบบนี้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การจัดการประชุมแบ่งปันประสบการณ์อย่างสม่ำเสมอ

7. วิศวกรที่ปรึกษาจำเป็นต้องมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการออกแบบที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม การใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ และการออกแบบที่คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ

8. การประเมินผลการทำงานและการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพเป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาวิศวกรอย่างต่อเนื่อง ระบบนี้ควรมีการประเมินทั้งในด้านผลงาน ทักษะทางเทคนิค ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น และศักยภาพในการพัฒนาในอนาคต การให้ข้อมูลป้อนกลับควรเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องตตลอดปี

9. การสร้างเส้นทางที่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การเป็นผู้บริหารเท่านั้น แต่รวมถึงการเป็น Technical Leader, Subject Matter Expert, Project Manager หรือ Business Development Professional จะช่วยให้วิศวกรมีตัวเลือกที่หลากหลายในการพัฒนาตัวเอง การสร้างโอกาสให้วิศวกรได้รับประสบการณ์ในการทำงานในหน่วยงานต่าง ๆ ภายในองค์กร หรือการส่งไปทำงานในโครงการพิเศษ การสร้างระบบการเลื่อนตำแหน่งที่เป็น

ธรรมและโปร่งใส โดยมีเกณฑ์การประเมินที่ชัดเจนและสื่อสารให้ทุกคนทราบ จะช่วยสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาตัวเองและลดปัญหาการครอบครองตำแหน่งหรือการเลื่อนตำแหน่งที่ไม่เป็นธรรม

10. การลงทุนในการปรับปรุงสำนักงาน การจัดหาเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ทันสมัย การสร้างพื้นที่สำหรับการพักผ่อนและกิจกรรมร่วมกัน จะช่วยสร้างบรรยากาศการทำงานที่เป็นมิตรและมีประสิทธิภาพ การอนุญาตให้ทำงานจากที่บ้านในบางวัน การจัดตารางการทำงานที่ยืดหยุ่น และการสนับสนุนการทำงานแบบ Hybrid สิทธิประโยชน์ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของพนักงานในแต่ละช่วงวัย

11. การมีแผนในการรับมือกับสถานการณ์ที่วิศวกรคนสำคัญลาออก เกษียณอายุ หรือไม่สามารถทำงานได้ชั่วคราวจะช่วยให้องค์กรสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างต่อเนื่อง การสรางทีมงานที่มีความรู้และประสบการณ์ที่สามารถสนับสนุนซึ่งกันและกันได้

12. การพัฒนาวิศวกรให้มีความสามารถในการทำงานในสภาพแวดล้อมที่หลากหลายทางวัฒนธรรมและมีมาตรฐานสากลจึงเป็นสิ่งจำเป็น ทักษะด้านภาษาต่างประเทศ ความเข้าใจในมาตรฐานสากลต่าง ๆ ที่ใช้ในอุตสาหกรรมวิศวกรรม

13. การสร้างช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย ทั้งการสื่อสารแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จะช่วยให้ข้อมูลสำคัญสามารถเข้าถึงพนักงานทุกระดับได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง การสร้างกลไกให้พนักงานได้แสดงความคิดเห็น เสนอแนะ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องสำคัญขององค์กร

14. การวิเคราะห์และปรับปรุงกระบวนการทำงานต่าง ๆ การลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็น การใช้เทคโนโลยีในการเพิ่มประสิทธิภาพ และการสร้างระบบการทำงานที่เป็นมาตรฐานจะช่วยให้องค์กรสามารถแข่งขันได้ดีขึ้น การวัดผลการดำเนินงานด้วย Key Performance Indicators ที่เหมาะสมและสามารถติดตามได้จริง

15. การบริหารงานบุคคลในบริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษาจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนจากแนวคิดเดิมที่มุ่งเน้นเพียงการจ้างงานและการบริหารจัดการพื้นฐาน ไปสู่การบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ที่มองวิศวกรที่ปรึกษาเป็นสินทรัพย์ทางปัญญาที่มีค่าที่สุดขององค์กร

16. คุณภาพชีวิตในการทำงานของวิศวกรที่ปรึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน ความคิดสร้างสรรค์ และความต้องการที่จะอยู่กับองค์กรในระยะยาว โดยเฉพาะในยุคที่คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวมากขึ้น

17. การสร้างความผูกพันเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจความต้องการและแรงจูงใจของพนักงานแต่ละคน และการปรับแต่งประสบการณ์การทำงานให้สอดคล้องกับความต้องการเหล่านั้น วัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งและเป็นเอกลักษณ์เป็นรากฐานสำคัญของความผูกพัน ระบบการให้การยอมรับควรมีความหลากหลายและเหมาะสมกับความสำเร็จในระดับต่าง ๆ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงานและอนาคตขององค์กรจะช่วยให้พนักงานรู้สึกว่าตนเองมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อทิศทางขององค์กร

องค์ความรู้ใหม่

การพัฒนาความยั่งยืนของวิศวกรที่ปรึกษาในบริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานครต้องการการมองภาพรวมที่ครอบคลุมทั้งการพัฒนาบุคคล การพัฒนาองค์กร และการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ ไม่มีแนวทางเดียวที่เหมาะสมกับทุกองค์กร แต่หลักการและแนวคิดที่ได้นำเสนอไปแล้วนี้สามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทและความพร้อมของแต่ละองค์กร สิ่งสำคัญที่สุดคือการมีความมุ่งมั่นจากผู้บริหารระดับสูงในการลงทุนเพื่อการพัฒนาบุคลากรอย่างจริงจัง การวางแผนที่เป็นระบบและมีการติดตามประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ และการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องภายในองค์กรการเริ่มต้นอาจจะทำได้จากการประเมินสถานการณ์ปัจจุบันขององค์กร การระบุจุดแข็งและจุดที่ต้อง

พัฒนา การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนและสามารถวัดผลได้ และการจัดทำแผนปฏิบัติการที่มีความเป็นไปได้และมีกรอบเวลาที่เหมาะสม การเริ่มต้นด้วยโครงการนำร่องในขอบเขตที่จำกัดและค่อยขยายผลเมื่อได้ผลที่น่าพอใจอาจจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับหลายองค์กร

ในท้ายที่สุด ความสำเร็จของการพัฒนาความยั่งยืนของวิศวกรที่ปรึกษาขึ้นอยู่กับความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของทุกคนในองค์กร ตั้งแต่ผู้บริหารระดับสูงไปจนถึงพนักงานใหม่ การสร้างความเข้าใจ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการให้การสนับสนุนที่เหมาะสมจะช่วยให้การพัฒนานี้ประสบความสำเร็จและสร้างประโยชน์ระยะยาวให้กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

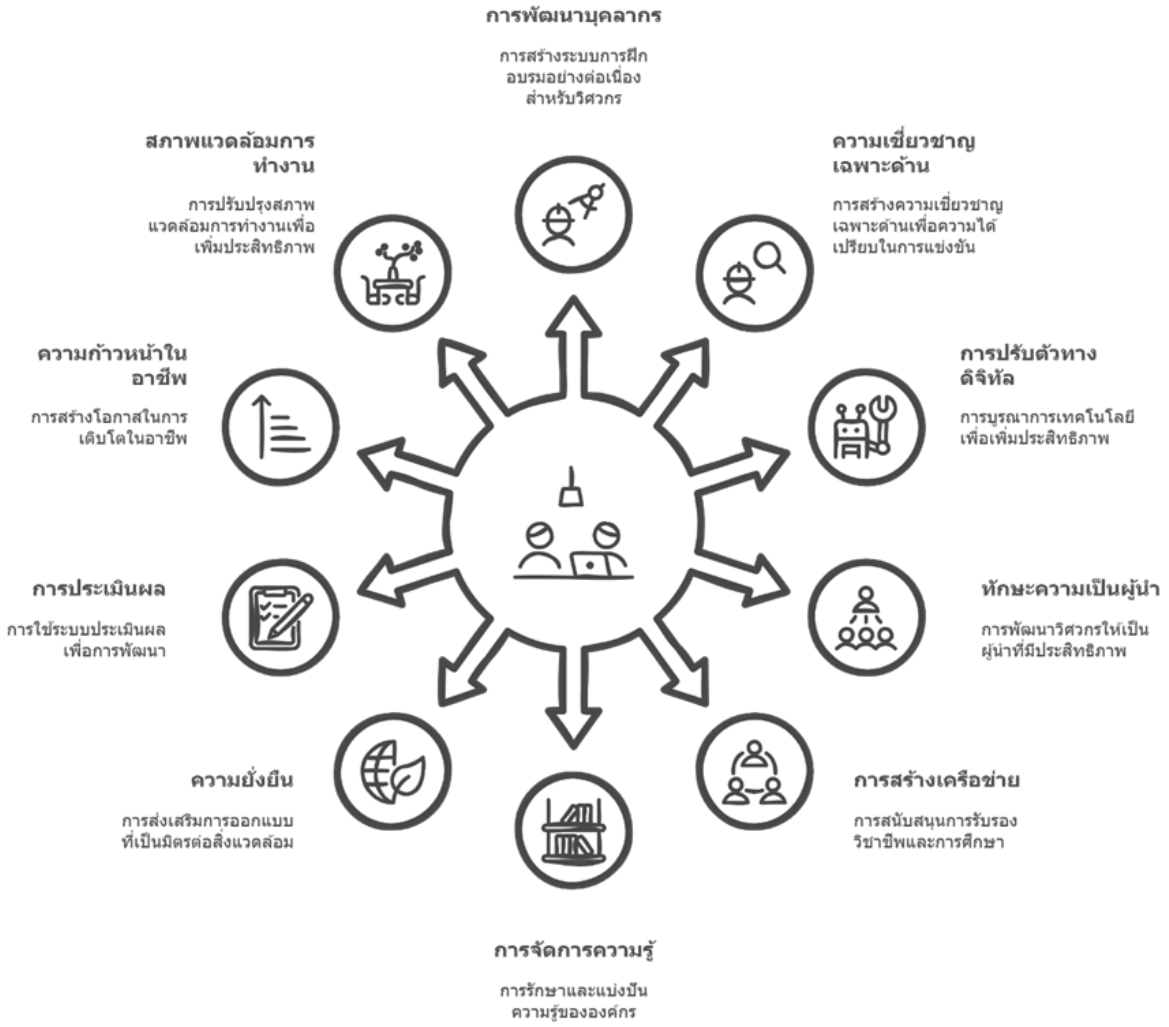

Figure 1: Guidelines for Sustainable Development of Consulting Engineers in Consulting Engineering Firms in Bangkok

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อ 1 พบว่า การลาออกของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญในบริษัทที่ปรึกษาเกิดจากปัจจัยหลายมิติที่สัมพันธ์กัน เช่น ค่าตอบแทนและสวัสดิการที่ไม่สอดคล้องกับภาระงานและมูลค่าที่ส่งมอบ โครงสร้างการเลื่อนตำแหน่งที่ไม่ชัดเจน ภาระงานสูงจนเกิดความไม่สมดุลชีวิตงาน-ชีวิตส่วนตัว สภาพแวดล้อมองค์กรที่ขาดการสื่อสารและการสนับสนุน รวมถึงการขาดเครื่องมือ/การฝึกอบรม ผลลัพธ์เหล่านี้สอดคล้องกับ

กรอบความคิดของ Herzberg ซึ่งแยกปัจจัยเป็น hygiene (เช่น เงินเดือน นโยบายองค์กร ความมั่นคง) และ motivators (เช่น โอกาสก้าวหน้า งานที่ท้าทาย) เมื่อ hygiene ไม่เพียงพอจะก่อให้เกิดความไม่พอใจและผลักให้บุคลากรออกจากองค์กร ขณะที่การขาดปัจจัยกระตุ้นจะลดแรงจูงใจในระยะยาว (Herzberg, Mausner, and Snyderman, 1959) นอกจากนี้ ทฤษฎี Job Demands–Resources (JD-R) อธิบายว่าภาระงาน (job demands) ที่สูงร่วมกับทรัพยากรในการทำงาน (เช่น เทคโนโลยี การฝึกอบรม การสนับสนุนจากองค์กร) ที่ไม่เพียงพอ นำไปสู่ความเหนื่อยล้าและการถอนตัว (disengagement) ที่เพิ่มโอกาสเกิดความตั้งใจจะลาออก (Demerouti et al., 2001) สอดคล้องกับงานวิจัยด้านการสนับสนุนองค์กร (perceived organizational support) ของ Eisenberger, Huntington, Hutchison, and Sowa (1986) และงานวิจัยของ Lyons (1971) ยืนยันว่ายิ่งพนักงานรับรู้ว่าระบบสนับสนุนและบทบาทชัดเจนมากเท่าไร ความผูกพันและความพึงพอใจก็ยิ่งสูงขึ้นและความตั้งใจลาออกจะลดลง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Kanchana, and Jayathilaka (2023) พบว่า พนักงานส่วนใหญ่ในระดับเริ่มต้น หรือเพิ่งเข้ามาทำงาน ในช่วงเวลานี้ พนักงานจะได้รับประสบการณ์การทำงานและกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขานี้ ผู้นำควรจะจัดสรรเวลาในการฝึกอบรมทรัพยากรบุคคล และผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้นำมีผลเชิงบวกต่อการลาออกของพนักงาน ดังงานวิจัยของ Tymon, Stumpf, and Smith (2011) ได้ยืนยันเกี่ยวกับความสัมพันธ์นี้เช่นกัน ในฐานะผู้จัดการ สิ่งสำคัญคือการพูดคุยกับพนักงานเกี่ยวกับเส้นทางอาชีพ ความสนใจของพนักงาน และแผนธุรกิจของบริษัท พร้อมกับการพัฒนาทักษะและประสบการณ์ทางเทคนิค

ดังนั้น ผลการวิจัยจึงสมเหตุสมผลเมื่อพิจารณาว่า วิศวกรผู้เชี่ยวชาญต้องการทั้งค่าตอบแทนที่เป็นธรรม เส้นทางพัฒนาอาชีพ เครื่องมือที่ทันสมัย และการสนับสนุนเชิงระบบเพื่อรักษาความผูกพันกับองค์กร

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อ 2 พบว่า แนวทางที่เสนอเพื่อสร้างความยั่งยืนของวิศวกรที่ปรึกษา เช่น ระบบพัฒนาบุคลากรที่ครอบคลุม เส้นทางอาชีพที่หลากหลาย การส่งเสริมผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (Subject Matter Experts) และการลงทุนในเทคโนโลยี สอดคล้องกับหลักการเชิงทฤษฎีและการปฏิบัติที่พบว่า การเพิ่ม job resources (เช่น โอกาสเรียนรู้ ทรัพยากรการทำงาน การยอมรับจากองค์กร) สามารถบรรเทาผลกระทบของ job demands และลดความเสี่ยงต่อภาวะหมดไฟ (burnout) (Demerouti et al., 2001) ซึ่งนำไปสู่การลดความตั้งใจลาออกได้ นอกจากนี้ การออกแบบเส้นทางความก้าวหน้าที่ไม่จำกัดเฉพาะบันไดบริหาร (เช่น เส้นทาง Technical Lead, SME, Project Manager) สอดคล้องกับแนวคิดแรงจูงใจเชิงงาน (work enrichment) ที่ Herzberg et al. (1959) ชี้ว่าโอกาสเติบโตและการรับรู้คุณค่าของงานเป็นตัวกระตุ้นสำคัญ การกำหนดระบบประเมินผลงานที่โปร่งใสและการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องช่วยสร้างการรับรู้การสนับสนุนขององค์กร (Sharif et al., 2021) และงานที่เหมาะสม ซึ่งงานวิจัยด้านการบริหารบุคลากรวิศวกรรมพบว่าแนวทางดังกล่าวช่วยเพิ่มการรักษาพนักงานได้ในบริบทของบริษัทที่ปรึกษา ทั้งนี้ การลงทุนในสภาพแวดล้อมการทำงานที่ยืดหยุ่น (เช่น hybrid work) และระบบการจัดการความรู้จากโครงการ (knowledge management) ยังเสริมความมั่นคงทางอาชีพและการถ่ายทอดความรู้เมื่อบุคลากรสำคัญลาออกหรือเกษียณ

สรุป

ปัญหาการลาออกของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญในบริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานครเกิดจากหลายปัจจัยที่สัมพันธ์กัน โดยปัจจัยหลักคือค่าตอบแทนและสวัสดิการที่ไม่สอดคล้องกับภาระงาน ประสบการณ์ และคุณค่าที่วิศวกรสร้างให้กับองค์กร เมื่อเปรียบเทียบกับบริษัทคู่แข่งแล้วมักอยู่ในระดับต่ำ ทำให้เกิดความไม่พอใจและตัดสินใจย้ายงานเพื่อโอกาสที่ดีกว่า อีกทั้งโครงสร้างการเลื่อนตำแหน่งและการพัฒนาอาชีพที่ไม่ชัดเจน ส่งผลให้ผู้มีความสามารถรู้สึกถูกจำกัดโอกาสและไม่เป็นธรรม นอกจากนี้ภาระงานที่หนักเกินไปและความไม่สมดุลระหว่างชีวิตการทำงานกับชีวิตส่วนตัวยังทำให้เกิดความเครียดและความเหนื่อยล้าอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยด้าน

สภาพแวดล้อมการทำงานและวัฒนธรรมองค์กรที่มีลักษณะอำนาจนิยม ขาดการสื่อสารที่โปร่งใส รวมถึงความขัดแย้งในที่ทำงานยังเป็นตัวเร่งให้วิศวกรเลือกที่จะลาออก การขาดเครื่องมือและเทคโนโลยีที่ทันสมัยยิ่งทำให้วิศวกรรู้สึกว่าองค์กรไม่สนับสนุนการพัฒนาทักษะใหม่ ขณะเดียวกัน ความไม่มั่นคงในงานซึ่งขึ้นอยู่กับการได้รับโครงการและสถานการณ์เศรษฐกิจทำให้พนักงานไม่มั่นใจในเสถียรภาพการทำงาน อีกทั้งบทบาทหน้าที่ที่ไม่ชัดเจน การมอบหมายงานเกินขอบเขตโดยไม่สอดคล้องกับความเชี่ยวชาญ รวมถึงการขาดการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง ล้วนสร้างความรู้สึกไม่เป็นธรรมและความไม่พึงพอใจ สุดท้ายการสื่อสารภายในองค์กรที่ไม่ทั่วถึงและขาดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจก็มีผลต่อความรู้สึกแยกตัวและนำไปสู่การตัดสินใจลาออกในที่สุด

แนวทางการพัฒนาความยั่งยืนของวิศวกรที่ปรึกษาในบริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษาในกรุงเทพมหานครต้องอาศัยทั้งมิติทางยุทธศาสตร์และการปฏิบัติ โดยเริ่มจากการพัฒนาบุคลากรให้มีทักษะที่ครอบคลุมทั้งด้านเทคนิค การจัดการโครงการ การสื่อสาร และการเป็นผู้นำ ตลอดจนการส่งเสริมบทบาทของวิศวกรอาวุโสให้ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ถ่ายทอดประสบการณ์ให้รุ่นใหม่ การพัฒนาความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศ เช่น พลังงานทดแทน สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีเมืองอัจฉริยะ จะช่วยสร้างความมั่นคงทางวิชาชีพและเพิ่มคุณค่าต่อองค์กร ขณะเดียวกันการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ และการจัดการองค์ความรู้จากโครงการต่างๆ จะช่วยเสริมศักยภาพการทำงาน อีกทั้งการพัฒนาทักษะการบริหารโครงการและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตั้งแต่ระดับวิศวกรรุ่นใหม่จะสร้างความมั่นใจและความผูกพันต่อองค์กร การกำหนดเส้นทางความก้าวหน้าที่หลากหลาย ไม่จำกัดเฉพาะการเป็นผู้บริหาร แต่รวมถึงการเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านเทคนิคหรือผู้จัดการโครงการ ช่วยเพิ่มแรงจูงใจและสร้างระบบที่เป็นธรรม โปร่งใส การลงทุนในสภาพแวดล้อมการทำงานที่ทันสมัยและยืดหยุ่น เช่น การทำงานแบบ Hybrid และการสนับสนุนคุณภาพชีวิตที่ดี จะทำให้วิศวกรรู้สึกพึงพอใจและต้องการอยู่กับองค์กรในระยะยาว นอกจากนี้องค์กรควรมีการรับรองวิชาชีพระดับสากล การพัฒนาทักษะด้านภาษา การจัดช่องทางการสื่อสารที่เปิดกว้าง และการใช้ระบบการประเมินผลงานที่มีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างแรงจูงใจและความผูกพัน สุดท้ายการมองวิศวกรที่ปรึกษาเป็นทรัพยากรเชิงกลยุทธ์ที่สำคัญที่สุดขององค์กรถือเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 บริษัทวิศวกรรมที่ปรึกษาควรจัดทำระบบประเมินสภาพแวดล้อมการทำงานประจำปี โดยเน้นในประเด็นสุขอนามัย ความปลอดภัย และความสะดวกในการทำงาน เพื่อให้แน่ใจว่าสภาพแวดล้อมการทำงานส่งเสริมคุณภาพชีวิตของวิศวกร ซึ่งจะช่วยลดการลาออกและเพิ่มความต่อเนื่องในการทำงาน

1.2 ฝ่ายทรัพยากรบุคคลของบริษัทควรวางระบบให้พนักงานสามารถมีทางเลือกในการปฏิบัติงาน เช่น ระบบทำงานจากที่บ้าน การทำงานแบบยืดหยุ่น หรือการเปลี่ยนบทบาทในสายงานภายในองค์กร เพื่อลดความตึงเครียด และเพิ่มแรงจูงใจในการทำงานระยะยาว

1.3 ฝ่ายบริหารของบริษัทควรส่งเสริมให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้บริหารและวิศวกรระดับปฏิบัติการ โดยจัดการประชุมสม่ำเสมอในลักษณะเวิร์กชอป หรือประชุมภายใน เพื่อเปิดโอกาสให้พนักงานได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งจะเสริมสร้างความภักดีและความศรัทธาต่อองค์กร

1.4 หัวหน้างานหรือผู้จัดการทีมควรให้ความสำคัญกับการให้คำปรึกษาและการส่งเสริมศักยภาพรายบุคคลอย่างต่อเนื่อง โดยกำหนดแผนการพัฒนารายบุคคล เพื่อให้วิศวกรผู้เชี่ยวชาญเห็นแนวทางการเติบโตในสายอาชีพของตนชัดเจนและยั่งยืน

1.5 คณะผู้บริหารของบริษัทควรกำหนดกลยุทธ์องค์กรให้สอดคล้องกับแนวโน้มของตลาดแรงงานและการแข่งขัน โดยเน้นการวางแผนระยะยาวที่มองเห็นความเปลี่ยนแปลงภายนอกอย่างรอบด้าน เพื่อให้สามารถรักษาบุคลากรหลักขององค์กรไว้ได้ในระยะยาว และยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของบริษัท

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 การศึกษาบทบาทของภาวะผู้นำในระดับหัวหน้างานต่อความยั่งยืนของวิศวกรผู้เชี่ยวชาญ การวิจัยนี้ช่วยพัฒนาแนวทางการพัฒนาผู้นำที่เหมาะสมกับบริบทขององค์กรวิศวกรรมในประเทศไทย

2.2 การศึกษาอิทธิพลของวัฒนธรรมองค์กรต่อคุณภาพชีวิตในการทำงานและความยั่งยืนของบุคลากรในสายงานวิศวกรรม การวิจัยในเรื่องนี้จะช่วยให้องค์กรเข้าใจว่าควรสร้างวัฒนธรรมแบบใดเพื่อส่งเสริมความมั่นคงและการรักษาคนเก่งในสายงานวิศวกรรม

References

Boonsiritomachai, W., Mewes, K., & Sud-on, P. (2021). Factors Impacting Employees' Work Performance and Turnover Intention: A Case Study of Generation Y Engineer Employees in Bangkok. *Journal of Business Administration and Accountancy*, 6(2), 1–18.

Chambers, E. G., Foulon, M., Handfield-Jones, H., Hankin, S. M., & Michaels III, E. G. (2007). *The War of Talent*. Retrieved April 4, 2025, from https://www.scribd.com/doc/282965776/The-War-for-Talent

Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F., & Schaufeli, W. B. (2001). The Job Demands–Resources Model of Burnout. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 499–512.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500–507.

Herzberg, F., Mausner, B., & Snyderman, B. B. (1959). *The Motivation to Work*. New York, NY: Wiley.

Kanchana, L., & Jayathilaka, R. (2023). Factors Impacting Employee Turnover Intentions among Professionals in Sri Lankan Startups. *PLoS ONE*, 18(2), 1–20.

Lyons, T. F. (1971). Role Clarity, Need for Clarity, Satisfaction, Tension, and Withdrawal. *Organizational Behavior and Human Performance*, 6(1), 99–110.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Sharif, P. S., Bolt, E. E. T., Ahadzadeh, A. S., Turner, J. J., & Nia, H. S. (2021). Organisational Support and Turnover Intentions: A Moderated Mediation Approach. *Nursing Open*, 8(6), 3606–3615.

Tengnaritsiri, A. (2020). *Changes in the New Generation of Employees (Generation Y) Towards the Work of the Retirement Work Section in Government Organizations: A Study of the Electricity Generating Authority of Thailand (EGAT), Nonthaburi Headquarters.* (Master's Thesis). Mahidol University. Nakhon Pathom.

Tymon, W. G., Stumpf, S. A., & Smith, R. R. (2011). Manager Support Predicts Turnover of Professionals in India. *Career Development International*, 16(3), 293–312.

ปัจจัยภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม*

Transformational Leadership Factors Influencing School Effectiveness in Bang Krathum District

[1]ก้องภพ กิ่งเนตร และ นิคม นาคอ้าย

[1]Khongphop Kingnate and Nikom Nakai

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Faculty of Education, Pibulsongkram Rajabhat University, Thailand.

[1]Corresponding Author's Email: Khongphop01@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ1) ศึกษาระดับภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง 2) ศึกษาระดับประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม 3) ศึกษาความความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงกับประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม 4) ศึกษาปัจจัยภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้กลุ่มประชากรในการศึกษา คือ สถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 จำนวน 23 แห่ง โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอน จำนวน 132 คน ได้จากการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยเปิดตารางเครจซี่และมอร์แกน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณ ค่า 5 ระดับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณด้วยวิธี Enter

ผลวิจัยพบว่า 1) ภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง ในภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.50, S.D. = 0.50) 2) ประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่มในภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.54, S.D. = 0.32) 3) ความความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงกับประสิทธิผลของสถานศึกษาในภาพรวมมีความสัมพันธ์กันทางบวก ในระดับค่อนข้างสูง (r = .703) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และ 4) ภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงทั้ง 4 ด้าน สามารถร่วมกันพยากรณ์ประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม ได้ร้อยละ 91.8

ได้สมการรูปคะแนนดิบ Mean_Etotal = .024 + 0.426II_total + 0.290IM_total + 0.280IS_total - 0.008IC_total

ได้สมการรูปคะแนนมาตรฐาน ZMean_Etotal = 0.471ZII_total + 0.281ZIM_total + 0.281ZIS_total - 0.028ZIC_total

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง; ประสิทธิผลสถานศึกษา; ผู้บริหารสถานศึกษา; สถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม

*Received October 10, 2025; Revised November 11, 2025; Accepted November 22, 2025

Abstract

The purposes of this research were to: 1) study the level of transformational leadership, 2) explore the level of school effectiveness in Bang Krathum District, 3) examine the correlation between transformational leadership and school effectiveness in Bang Krathum District, and 4) investigate the transformational leadership factors influencing school effectiveness in Bang Krathum District. Regarding the population and sample used in this study, the research population consisted of 23 schools in Bang Krathum District under the Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 2. The sample comprised 132 participants, including school administrators and teachers, determined by using the Krejcie and Morgan sample size determination table. The instrument used for data collection in this research was a 5-point Likert scale questionnaire. Statistics used for data analysis included frequency, percentage, mean, standard deviation, correlation coefficient, and multiple regression analysis using the Enter method.

The research findings revealed that: 1) transformational leadership, both overall and in each aspect, was at the highest level ($\overline{X}$ = 4.50, S.D. = 0.50); 2) the effectiveness of schools in Bang Krathum District, both overall and in each aspect, was at the highest level ($\overline{X}$ = 4.54, S.D. = 0.32); 3) the transformational leadership and school effectiveness was overall positively correlated at a relatively high level (r = .703) with statistical significance at the .01 level; and 4) all 4 aspects of transformational leadership could jointly predict the effectiveness of schools in Bang Krathum District by 91.8%. The raw score equation obtained was Mean_Etotal = .024 + 0.426II_total + 0.290IM_total + 0.280IS_total - 0.008IC_total. At the same time, the standardized score equation was ZMean_Etotal = 0.471ZII_total + 0.281ZIM_total + 0.281ZIS_total - 0.028ZIC_total.

Keywords: Transformational Leadership; School Effectiveness; School Administrators; Schools in Bang Krathum District

บทนำ

การศึกษาเป็นกระบวนการที่จะทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีสันติสุข และสามารถเกื้อหนุนการพัฒนาประเทศได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆด้านของประเทศ การศึกษาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ หากสถานศึกษาไม่ได้มาตรฐานขาดคุณภาพจะส่งผลให้คุณภาพประชากรและกำลังคนของประเทศตกต่ำลง ด้วยเหตุนี้ผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพของเยาวชนให้เป็นคนดี มีความรู้ความสามารถ และมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และเป็นกำลังสำคัญต่อการพัฒนาประเทศต่อไป (Ministry of Education, 2017)

ปัจจุบันโลกมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาอย่างก้าวกระโดดของเทคโนโลยีและกระแสโลกาภิวัตน์ได้นำมาซึ่งความท้าทายและการเปลี่ยนแปลงรอบด้านต่อสังคมและเศรษฐกิจ การวางแผนการพัฒนากำลังคนจึงให้ความสำคัญกับการเสริมสร้าง ทักษะการดำรงชีวิต (Life Skills) เพื่อให้เยาวชนไทยสามารถดำเนินชีวิต

และปรับตัวควบคู่ไปกับนวัตกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนานี้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ของแผนการศึกษาแห่งชาติที่มุ่งให้คนไทยได้รับการศึกษาตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงใน ศตวรรษที่ 21 (Ministry of Education, 2017)

บริบทการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบัน ทั้งจากกระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนานวัตกรรมอย่างรวดเร็ว ได้สร้างแรงกดดันให้องค์กรทุกภาคส่วนต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานศึกษา ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการผลิตและพัฒนาเยาวชนให้มีทักษะพร้อมรับมือกับความท้าทายในศตวรรษที่ 21 การขับเคลื่อนการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายตามวิสัยทัศน์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ จึงไม่อาจแยกออกจากบทบาทของภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง และทันสมัยได้ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง นับเป็นคุณสมบัติเชิงกลยุทธ์ที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในยุคนี้ เนื่องจากเป็นความสามารถในการนำพาองค์กรให้อยู่ในฐานะ ผู้ริเริ่มและผู้นำการเปลี่ยนแปลง ได้อย่างมีประสิทธิผล (Chatakan, 2012) ผู้นำที่ใช้ภาวะผู้นำนี้จะมองเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็น โอกาส ในการพัฒนา โดยมีองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยในการบริหารจัดการ อาทิ การกำหนด นโยบายเชิงรุกเพื่อสร้างอนาคต, การพัฒนาระบบเพื่อคาดการณ์และรับมือกับการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายในและภายนอกอย่างเป็นระบบ, และการสร้างความสมดุลระหว่างการ สร้างสรรค์สิ่งใหม่ กับการรักษาความต่อเนื่องของภารกิจหลักความสำเร็จของสถานศึกษาในการบรรลุประสิทธิผล จึงมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความสามารถของผู้บริหาร การมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงบ่งชี้ว่าหน่วยงานนั้นมีลักษณะการดำเนินงานที่มีทั้ง ประสิทธิภาพและประสิทธิผล ผู้บริหารจึงต้องใช้ศักยภาพความเป็นผู้นำในการรวมพลังและสร้างความร่วมมือจากบุคลากรทั้งหมด เพื่อให้การดำเนินการต่าง ๆ เกิดผลลัพธ์สูงสุดตามเป้าหมายนอกจากนี้ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงยังเป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อเจตคติ และการปรับเปลี่ยน วิสัยทัศน์ ในการทำงานของบุคลากร การที่ผู้บริหารสามารถสร้างความพึงพอใจและเป็นแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ตาม จึงเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นอย่างยิ่งในการบริหารสถานศึกษาให้มีคุณภาพและพร้อมมุ่งสู่ความเป็นเลิศ ดังนั้น การศึกษาปัจจัยภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาสถานศึกษาในพื้นที่ศึกษาของแบส และอโวลิโอ (Bass and Avolio, 1994 as cited in Teerathanachaigul, 2019) ได้กล่าวถึง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงว่า หมายถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในฐานะผู้นำที่มีอิทธิพลต่อการยกระดับ ความตระหนักรู้ ของบุคลากรในประเด็นเกี่ยวกับ ภารกิจหลัก (Mission) และ วิสัยทัศน์ (Vision) ขององค์กร ด้วยเหตุนี้ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงถูกเสนอให้เป็นคุณสมบัติสำคัญที่ควรมีการพัฒนา ในผู้นำทุกระดับ เพื่อให้สามารถนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายที่เหนือกว่าความคาดหวังเดิม และสร้างสรรค์นวัตกรรมที่จำเป็นต่อการอยู่รอดและความก้าวหน้าในทุกภาคส่วน ธุรกิจ, อุตสาหกรรม, หน่วยงานรัฐ, และสถานพยาบาล การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงใน สถานศึกษา จึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ปฏิบัติหน้าที่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) โดยมีพันธกิจหลักในการกำกับดูแล สนับสนุนและส่งเสริมการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อให้สถานศึกษาดำเนินงานตามนโยบายและมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติอย่างมีคุณภาพ โดยมุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้นักเรียนทุกคนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐานสากลอย่างเสมอภาคและทั่วถึงอย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและผลการดำเนินงานของเขตพื้นที่ฯ พบว่าการจัดการศึกษาในปัจจุบันยังคงประสบกับความท้าทายที่สำคัญหลายประการ (Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 2, 2024) ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา ดังนี้ ปัญหาด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนผลการ

ประเมินนักเรียนในสังกัดบางกลุ่มสาระวิชายังคงมีคะแนนต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ปัญหาด้านบุคลากรและการบริหารจัดการ สถานศึกษาบางแห่งประสบปัญหา ขาดแคลนผู้บริหาร รวมถึงครูและบุคลากรต้องรับภาระงานอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสอนมากเกินไป ทำให้มีเวลาในการจัดการเรียนรู้ไม่เพียงพอ นอกจากนี้ ยังพบกรณีที่บุคลากรถูกจัดให้ปฏิบัติงาน ไม่ตรงกับความรู้ความสามารถ ปัญหาด้านนโยบายและความต่อเนื่อง การบริหารงานยังคงมีอุปสรรคเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายบ่อยครั้ง ตามวาระของรัฐบาล อีกทั้งนโยบายการบริหารงานบุคคลยังขาดการกระจายอำนาจไปสู่สถานศึกษาอย่างแท้จริงปัญหาด้านขวัญกำลังใจและการสื่อสาร: บุคลากรบางส่วนประสบปัญหา ขาดขวัญกำลังใจ ในการปฏิบัติงาน และยังขาดการประสานงานด้านนโยบายและการประชาสัมพันธ์ภายในองค์กรที่มีประสิทธิภาพ ด้วยสภาพปัญหาและความท้าทายดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นที่ประจักษ์ว่า การบริหารจัดการสถานศึกษาในเขตพื้นที่ฯ จำเป็นต้องอาศัยกลไกที่มีศักยภาพในการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงองค์กรอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาวะผู้นำที่สามารถเป็นแรงผลักดันให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และนำพาสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมายด้านคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืนซึ่งปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา สอดคล้องกับ Jongvisal (2016) กล่าวว่า ผู้บริหารต้องริเริ่มการเปลี่ยนแปลง มีการกระจายอำนาจตามความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มีจุดมุ่งหมาย มีวิสัยทัศน์ และมีความมุ่งมั่นที่ดำเนินการ ให้ประสบความสำเร็จ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง คือ จุดเริ่มต้นของการพัฒนาสถานศึกษา และผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องปรับบทบาทผู้นำให้เป็นผู้สร้างความศรัทธา ความเชื่อมั่น ขับเคลื่อนสถานศึกษาเข้าสู่กระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ท่ามกลางความหลากหลายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมโดยใช้กระบวนการทางการบริหารที่มีประสิทธิภาพ เพื่อประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาสถานศึกษา

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นเหตุจูงใจให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาปัจจัยด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม เพื่อนำผลที่ได้จากการวิจัยเป็นแนวทางในการพัฒนาวางแผน และปรับปรุง การบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อการจัดการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา ในอำเภอบางกระทุ่ม
2. เพื่อศึกษาระดับประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม
3. เพื่อศึกษาความความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงกับประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม
4. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลด้านเนื้อหาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และ ประสิทธิผลสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม เพื่อให้ได้เนื้อหาที่ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์และได้สรุปสาระสำคัญ

ขั้นตอนที่ 2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ สถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 จำนวน 23 แห่ง โดยการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie, and Morgan, 1970) จากนั้นใช้วิธีการกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 23 คน โดยเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และครูผู้สอน จำนวน 109 คน ใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Stratified Random Sampling) โดยใช้ตัวเลขที่ได้จากการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง รวมเป็น จำนวน 132 คน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ได้แก่ แบบสอบถามปัจจัยด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) แบ่งเป็น 5 ระดับ โดยแบ่งเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน ในสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงประกอบไปด้วย 4 ด้าน และมีคำถามจำนวน 35 ข้อคำถาม ดังนี้ ด้านที่ 1 ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ ด้านที่ 2 ด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ด้านที่ 3 ด้านการกระตุ้นทางปัญญา ด้านที่ 4 ด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับประสิทธิผลสถานศึกษา ประกอบไปด้วย 4 ด้าน และมีคำถามจำนวน 20 ข้อคำถาม ดังนี้ ด้านที่ 1 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ด้านที่ 2 การแก้ไขปัญหาภายในสถานศึกษา ด้านที่ 3 การปรับเปลี่ยนและพัฒนาสถานศึกษา ด้านที่ 4 การจัดการเรียนรู้ และทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน ผลตรวจสอบพบว่า มีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.6 - 1.0

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ถึงผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน สถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม เพื่อขออนุญาตในการเก็บข้อมูลประกอบการวิจัยจากกลุ่มตัวอย่าง และผู้วิจัยส่งและรับแบบสอบถามทางออนไลน์ (Google Forms) จำนวน 132 ฉบับ พบว่า ผู้วิจัยสามารถเก็บแบบสอบถามด้วยออนไลน์ (Google Forms) ที่ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนได้รับการตอบกลับ จำนวน 132 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่จะนำไปวิเคราะห์ข้อมูลหาค่าทางสถิติ โดยหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) วิเคราะห์ หาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ และวิเคราะห์การถดถอยแบบนำตัวแปรร่วมทำนายทั้งหมดด้วยวิธี (Enter Multiple Regression Analysis) เป็นรายข้อเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย โดยมีเกณฑ์การแปลความหมายของค่าเฉลี่ย (Srisa-ard, 2018)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาระดับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม ผลการวิจัยพบว่า ระดับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม ในภาพรวมมีค่าเฉลี่ย อยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการกระตุ้นทางสติปัญญา ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ รายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แปลผล และระดับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา ในอำเภอบางกระทุ่ม ในภาพรวม

ด้าน	ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง	n = 132		ระดับ	ลำดับ
		$\overline{X}$	S.D.		
1	ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์	4.49	0.56	มาก	4
2	ด้านการสร้างแรงบันดาลใจ	4.51	0.51	มากที่สุด	2
3	ด้านการกระตุ้นทางสติปัญญา	4.50	0.53	มากที่สุด	1
4	ด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล	4.49	0.53	มาก	3
	รวม	**4.50**	**.50**	**มากที่สุด**	

จากตารางที่ 1 พบว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา ในอำเภอบางกระทุ่ม ในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.50, S.D. = 0.50) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การกระตุ้นทางสติปัญญา อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.51, S.D. = 0.53) รองลงมา คือ การสร้างแรงบันดาลใจ ($\overline{X}$ = 4.51, S.D. = 0.51) และการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ ($\overline{X}$ =4.49, S.D. = 0.56) ตามลำดับ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.49, S.D. = 0.53)

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาระดับประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม ผลการวิจัยพบว่า ระดับประสิทธิผลสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่มในภาพรวมมีค่าเฉลี่ย อยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การแก้ไขปัญหาภายในสถานศึกษา ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การปรับเปลี่ยนและพัฒนาสถานศึกษา รายละเอียดดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แปลผล และระดับประสิทธิผลสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม ในภาพรวม

ด้าน	ประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม	n = 132		ระดับ	ลำดับ
		$\overline{X}$	S.D.		
1	ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	4.51	0.34	มากที่สุด	3
2	การแก้ไขปัญหาภายในสถานศึกษา	4.56	0.37	มากที่สุด	1
3	การปรับเปลี่ยนและพัฒนาสถานศึกษา	4.51	0.39	มากที่สุด	4
4	การจัดการเรียนรู้	4.55	0.39	มากที่สุด	2
	รวม	**4.54**	**0.32**	**มากที่สุด**	

จากตารางที่ 2 พบว่า ประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม ในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.54, S.D. = 0.32) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การแก้ไขปัญหาภายในสถานศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.56, S.D. = 0.37) รองลงมา คือ การจัดการเรียนรู้ ($\overline{X}$ = 4.55, S.D. = 0.39) และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ($\overline{X}$ =4.54, S.D. = 0.35) ตามลำดับ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การปรับเปลี่ยนและพัฒนาสถานศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.51, S.D. = 0.39)

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อศึกษาความความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงกับประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม โดยวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม

ตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แปลผล และระดับประสิทธิผลสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม ในภาพรวม

ตัวแปร	II_total	IM_total	IS_total	IC_total	Mean_Itotal	Mean_Etotal
II_total	1.000					
IM_total	.730**	1.000				
IS_total	.775*	.814**	1.000			
IC_total	.145**	.176**	.160**	1.000		
Mean_Itotal	.646**	.668**	.669**	.810**	1.000	
Mean_Etotal	.899**	.859**	.880**	.191**	.703**	1.000

**p < .01 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ

จากตารางที่ 3 พบว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่มในภาพรวมพบว่ามีความสัมพันธ์กันทางบวกในระดับค่อนข้างสูง (r = .703) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นที่ใช้ในการวิเคราะห์อยู่ระหว่าง .730 ถึง .814 เมื่อพิจารณาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา ทั้ง 4 ด้านกับประสิทธิผลของสถานศึกษาในภาพรวมมีความสัมพันธ์กันทางบวกในระดับค่อนข้างสูง (r = .703) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีความสัมพันธ์กันทางบวกทั้ง 4 ด้าน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ระหว่าง .191 ถึง .899 โดยเรียงลำดับ 3 ลำดับแรก ได้แก่ การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (r = .899) รองลงมา คือ การกระตุ้นทางสติปัญญา (r = .880) และการสร้างแรงบันดาลใจ (r = .859) ตามลำดับ การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (r = .191) มีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา

วัตถุประสงค์ที่ 4 เพื่อศึกษาปัจจัยด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม โดยการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) ด้วยวิธี Enter เพื่อหาค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย และอำนาจการพยากรณ์ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม ปรากฏในตาราง 4 ถึง 6 ดังนี้

ตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์ด้วยวิธีการถดถอยพหุคูณ แบบนำตัวแปรต้นเข้าทั้งหมด (Enter) ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย และอำนาจการพยากรณ์ ค่าอำนาจการพยากรณ์ที่ปรับแก้ ค่าความคลาดเคลื่อน มาตรฐานการพยากรณ์ และผลการตรวจสอบปัญหาการเกิดอัตตสหสัมพันธ์ ในภาพรวม

Model	R	R^2	$R^2_{adjusted}$	SE_{est}	Durbin-Watson
Enter	.958	.918	.916	.14606	2.316

Predictors: (Constant); II_total, IM_total, IS_total และ IC_total

Dependent Variable; Mean_Etotal

จากตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์ด้วยวิธีการถดถอยพหุคูณ แบบนำตัวแปรต้นเข้าทั้งหมด ในภาพรวม พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์พหุคูณ เท่ากับ .958 ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา 4 ด้าน สามารถร่วมกันพยากรณ์ประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่มได้ร้อยละ 91.8 ค่าอำนาจการพยากรณ์ที่ปรับแก้ ร้อยละ 91.6 ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานการพยากรณ์ เท่ากับ .14606 และผลการตรวจสอบ ปัญหาการเกิดอัตตสหสัมพันธ์ (Autocorrelation) เท่ากับ 2.316 ซึ่งเข้าใกล้ 3 และอยู่ในเกณฑ์ 1.5 ถึง 2.5 จะได้ว่า ค่าความคลาดเคลื่อนแต่ละค่าเป็นอิสระต่อกัน นั้นคือไม่เกิดปัญหาอัตตสหสัมพันธ์ (Vanichbuncha and Vanichbuncha, 2016)

ตารางที่ 5 ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของการถดถอยพหุคูณภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่มในภาพรวม

SV	SS	df	MS	F	Sig.F
Regression	30.462	4	7.615	356.985	.000
Residual	2.709	127	.021		
Enter	33.171	131			

จากตารางที่ 5 ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของการถดถอยพหุคูณระหว่างความแปรปรวนของประสิทธิผลของสถานศึกษา ที่สามารถอธิบายได้ด้วยภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา 4 ด้าน เท่ากับ 30.462 และความแปรปรวนของคุณประสิทธิผลของสถานศึกษา ที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา 4 ด้าน เท่ากับ 2.709 ในภาพรวม พบว่าค่าสถิติ F ที่ใช้ทดสอบนัยสำคัญความแปรปรวนของการถดถอยพหุคูณ ของตัวแปรพยากรณ์ เท่ากับ 356.985 ค่า Sig.F เท่ากับ .000 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และเมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยความคลาดเคลื่อนที่เกิดจากการพยากรณ์ (Residual Mean = .00000) ซึ่งเป็นไปตามข้อตกลงเบื้องต้นของการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Vanichbuncha, and Vanichbuncha, 2016)

ตารางที่ 6 ผลการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวแปรพยากรณ์ ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานสัมประสิทธิ์ของตัวแปรในรูปคะแนนดิบ ค่าสถิติ t ที่ใช้ทดสอบนัยสำคัญทางสถิติ ค่า Sig t และผลการตรวจสอบ Multicollinearity ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม ด้วยวิธี Enter ในภาพรวม

ตัวแปรพยากรณ์	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig t	Collinearity Statistics	
	B	SE_b	β			Tolerance	VIF
II_total	.426	.038	.471	11.320	.000	.371	2.696
IM_total	.290	.047	.281	6.190	.000	.311	3.213
IS_total	.280	.049	.281	5.740	.000	.268	3.738
IC_total	.008	.008	.028	1.083	.281	.968	1.033

Dependent Variable; Mean_Etotal

ค่าคงที่ของสมการพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบ (a) = .024
ค่าสัมประสิทธิ์พหุคูณ (R) = .958
ค่าอำนาจการพยากรณ์ (R2) = .918
ค่าสถิติที่ใช้ทดสอบนัยสำคัญพหุคูณของตัวแปรพยากรณ์ (F) = 356.985
ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานการพยากรณ์ (SE_{est}) = .14606

จากตารางที่ 6 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวแปร พยากรณ์ในรูปคะแนนดิบ มีค่าอยู่ระหว่าง .008 ถึง .426 ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานสัมประสิทธิ์ของตัวแปรในรูปคะแนนดิบ มีค่าอยู่ระหว่าง .008 ถึง .049 ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวแปรพยากรณ์ในรูปคะแนนมาตรฐาน มีค่าอยู่ระหว่าง .028 ถึง .471 ค่าสถิติ t ที่ใช้ทดสอบนัยสำคัญทางสถิติ มีค่าอยู่ระหว่าง 1.083 ถึง 11.320 และพบว่า มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ได้แก่ การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (II_total) การสร้างแรงบันดาลใจ (IM_total) และ การกระตุ้นทางสติปัญญา (IS_total) เมื่อพิจารณา ค่า Tolerance ที่ได้ มีค่าอยู่ระหว่าง .268 ถึง .968 ซึ่งมากกว่า 0 และมีค่าเข้าใกล้ 1 ค่า VIF ที่ได้ มีค่าอยู่ระหว่าง 1.033 ถึง 3.738 ซึ่งไม่เกิน 10 หรือสูงเกินจนเข้าลักษณะ Collinearity หรือ Multicollinearity (Vanichbuncha, and Vanichbuncha, 2016) จะได้ว่า ตัวแปรพยากรณ์ทั้ง 4 ตัว ไม่เกิดปัญหาที่เรียกว่า Collinearity หรือ Multicollinearity สามารถ เขียนสมการพยากรณ์ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม ได้ดังนี้

สมการในรูปคะแนนดิบ

$$Mean\_Etotal = .024 + 0.426_{II\_total} + 0.290_{IM\_total} + 0.280_{IS\_total} - 0.008_{IC\_total}$$

สมการในรูปคะแนนมาตรฐาน

$$Z_{Mean\_Etotal} = 0.471Z_{II\_total} + 0.281Z_{IM\_total} + 0.281Z_{IS\_total} - 0.028Z_{IC\_total}$$

จากสมการในรูปคะแนนมาตรฐานข้างต้น สามารถนำเสนอภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม ได้ดังภาพที่ 1 ดังนี้

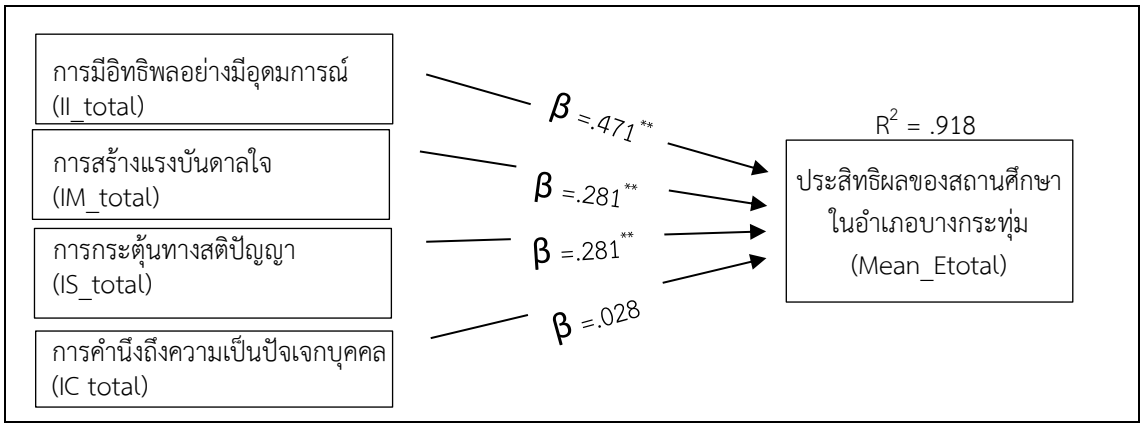

Figure 1: Transformational Leadership of School Administrators and School Effectiveness in Bang Krathum District

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัย ปัจจัยภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงกับประสิทธิผลของสถานศึกษา อำเภอบางกระทุ่ม สามารถนำเสนอองค์ความรู้ด้วยรูปแบบ I4SE Model” ดังนี้

Figure 2: Conceptual Framework of Knowledge Derived from the Research: The I4SE Model
Sources: Kingnate (2025)

1. การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence)

การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ส่งผลทางบวกต่อประสิทธิผลสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่มและมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับการประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี สื่อสารเป้าหมายและทิศทางของสถานศึกษาให้บุคลากรทุกคนเข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของและพร้อมที่จะขับเคลื่อนองค์กรไปในทิศทางเดียวกัน

2. การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational Motivation)

การสร้างแรงบันดาลใจส่งผลทางบวกต่อประสิทธิผลสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่มและมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญเน้นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อกระตุ้นให้บุคลากรใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ ทำให้ผู้ตามรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและอยากพัฒนาอยู่เสมอ

3. การกระตุ้นทางสติปัญญา (Intellectual Stimulation)

การกระตุ้นทางสติปัญญาส่งผลทางบวกต่อประสิทธิผลสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่มและมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญเน้นการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาเปิดโอกาสให้บุคลากรได้เสนอความคิดเห็นและวิธีการใหม่ ๆ ในการทำงาน รวมถึงสนับสนุนการนำนวัตกรรมมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและการบริหารงาน มีการจัดอบรมหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์ การใช้เหตุผล และการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ให้กับบุคลากรอย่างต่อเนื่อง

4. การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration)

การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลส่งผลทางบวกต่อประสิทธิผลสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่มและไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญ และปรับปรุงแก้ไขกับการคำนึงความเป็นปัจเจกบุคคลเป็นอย่างยิ่ง เพราะการคำนึงความเป็นปัจเจกบุคคลส่งผลต่อประสิทธิผลสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่มค่อนข้างน้อยมากหรือแทบไม่แตกต่างกัน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม พบว่า ในภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากสูงไปต่ำ ได้ดังนี้ ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ ด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ด้านการกระตุ้นทางสติปัญญา และด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ทั้งนี้เป็นเพราะ ผู้บริหารสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่มให้ความสำคัญกับการส่งเสริมตนเองให้มีภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง กำหนดแผนกลยุทธ์ วางแผนวิเคราะห์ทิศทางเป้าหมายอย่างรอบคอบ มีเหตุผล กระตือรือร้น สามารถสื่อสารให้บุคลากรผู้เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจต่อวิสัยทัศน์ มีการสร้างความมั่นใจให้บุคลากรยอมรับในการสร้างผลงานคิดริเริ่มหาวิธีการใหม่ ๆ รับฟังความคิดเห็นของทุกคน รวมถึงการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ในการสร้างผลงานรับรู้กระบวนการทำงาน ให้อำนาจครูและบุคลากรในการตัดสินใจให้คำปรึกษา แนะนำ ช่วยเหลือ ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมในการทำงาน นำหลักการบริหารงานเชิงกลยุทธ์มาใช้ในการวางแผนการทำงานของสถานศึกษาให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ มีวิธีการชักนำจูงใจ โน้มน้าวใจ ให้ผู้ร่วมงานมีแรงบันดาลใจ มีขวัญ และกำลังใจในการทำงานเพื่อให้ทุกคนเห็นความสำคัญของการทำงานเป็นทีม ให้ความสำคัญในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในการทำงาน เพื่อให้ทุกคนร่วมกันทำงานได้อย่างมีความสุข และตระหนักถึงความจำเป็นในการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารจัดการ วิเคราะห์สภาพแวดล้อมเพื่อปรับเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ สร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันได้อย่างเท่าทันต่อการบริหารจัดการสถานศึกษาบนฐานวิถีชีวิตใหม่ เพื่อให้สามารถจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ สะดวกต่อการนำข้อมูลไปใช้ให้เกิดประโยชน์การติดต่อสื่อสารกันเป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็ว สอดคล้องกับงานวิจัยของ Chumpanya (2020) ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารที่ส่งผลต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 2 พบว่าโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Daengsida (2022) ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระยอง เขต 1 อยู่ในระดับมากที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ Dabchai (2020) ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอ กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอ อยู่ในระดับมากที่สุด

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ประสิทธิผลของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม ในภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากสูงไปต่ำ ได้ดังนี้ การแก้ไขปัญหาภายในสถานศึกษา มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด รองลงมาคือ การจัดการเรียนรู้ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ตามลำดับ ส่วนการปรับเปลี่ยนและพัฒนาสถานศึกษา อยู่ในลำดับสุดท้าย ทั้งนี้เป็นเพราะ ผู้บริหารและคณะครูดำเนินการอบรมสั่งสอน นักเรียนให้มาเรียนอย่างสม่ำเสมอ มีคุณธรรม จริยธรรม มารยาทที่ดีงาม มีระเบียบวินัยปฏิบัติตามกฎ ของสถานศึกษา ให้ความร่วมมือในการทำงานกิจกรรม รู้จักพัฒนาตนเอง และมีเจตติที่ดีต่อการศึกษาจนเป็นที่พึงพอใจของผู้ปกครอง รวมถึงทั้งเป็นต้นแบบของการก้าวทันสภาวการณ์สังคมที่เปลี่ยนแปลง นำนวัตกรรมใหม่ ๆ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ปรับปรุงหลักสูตร ปรับปรุงสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้าง บรรยากาศในการเรียนรู้ ด้วยการจัดแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งในและนอกห้องเรียน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sutthikan (2019) ที่ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11 จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ประสิทธิผล

ของโรงเรียนในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และสอดคล้องกับ Phonngam (2017) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำทางวิชาการที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาฉะเชิงเทรา เขต 1 พบว่า ประสิทธิผลของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาฉะเชิงเทรา เขต 1 อยู่ในระดับมาก

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า สหสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม ในภาพรวม มีความ สัมพันธ์กันทางบวกในระดับค่อนข้างสูง สอดคล้องกับสมมุติฐานการวิจัย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งนี้เป็นเพราะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีความตั้งใจที่จะทำงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ โน้มน้าวให้ผู้ใต้บังคับบัญชากระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน รวมถึงการส่งเสริมให้พัฒนาตนเองเสมอ ปฏิบัติตนให้เป็นที่ยอมรับไว้วางใจว่า ผู้บริหารจะเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นธรรม เสียสละส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมให้กำลังใจในการปฏิบัติงานของครู โดยการคิดริเริ่มหาวิธีการใหม่ ๆ รับฟังความคิดเห็นของทุกคน และสนับสนุนให้ผู้ใต้บังคับบัญชาพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Munlawan (2018) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนมัธยมศึกษา พบว่า โดยรวมมีความสัมพันธ์กันทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 มีความสัมพันธ์กันในระดับสูง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Ritmee, Poolput, and Thapun (2021) ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของ โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 1 ผลการศึกษาพบว่า มีความสัมพันธ์กันทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 มีความสัมพันธ์กันในระดับสูง (rxy = .970) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Wongsaphan (2017) พบว่า ประสิทธิผลของโรงเรียนอนุบาล เมืองใหม่ชลบุรี สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรีโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของ Chakpan (2017) พบว่า ประสิทธิผลของโรงเรียนราษฎร์บำรุงปทุมธานี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 4 โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Boonsam (2018) พบว่า ประสิทธิผลของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 โดยรวม อยู่ในระดับสูง (rxy = 0.785)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 พบว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ และ การกระตุ้นทางสติปัญญา ที่ระดับ .01 และไม่มีนัยสำคัญทางสถิติการคำนึงความเป็นปัจเจกบุคคลตามลำดับ และสามารถร่วมกันพยากรณ์ประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม ได้ร้อยละ 91.8 โดย ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ มีอิทธิพลในการพยากรณ์สูงที่สุด รองลงมาได้แก่ ด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ด้านการกระตุ้นทางสติปัญญา และด้านการคำนึงความเป็นปัจเจกบุคคลตามลำดับ ทั้งนี้เป็นเพราะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงทั้ง 4 ด้านเป็นคุณลักษณะด้านการบริหารที่สำคัญอันส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่มได้อย่างมีคุณภาพ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Sitti, Khampirapakorn, and Pimpichai (2019) ทำการวิจัยเรื่ององค์ประกอบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครพนมเขต 2 สามารถร่วมกันพยากรณ์ได้ว่าส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครพนมเขต 2 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์การทำนายหรืออำนาจพยากรณ์ ร้อยละ 65.90 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 สอดคล้องกับงานวิจัยของ Ritmee, Poolput, and Thapun (2021) ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำ

การเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 1 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สามารถพยากรณ์ร่วมกัน ได้ร้อยละ 53.70 และสอดคล้องกับงานวิจัย Chaijit, Sompongtham, and Maneesri (2021) ในการวิจัยเรื่อง การศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงานเป็นทีมของครูโรงเรียนในอำเภอน้ำยืน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 โดยมีประสิทธิภาพในการทำนาย ร้อยละ 56.5 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สรุป

ปัจจัยภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม ผลจากการวิจัยพบว่า ปัจจัยภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาในภาพรวมมีค่าเฉลี่ย อยู่ในระดับมากที่สุก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ผู้บริหารสถานศึกษามีการปรับเปลี่ยนผู้บริหารการศึกษาบ่อย ส่งผลให้นโยบายมีการเปลี่ยนแปลง บุคลากรมีการโอนย้ายและบรรจุแต่งตั้งดำรงตำแหน่งใหม่ เกิดการปฏิบัติงานไม่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ปฏิบัติงานไม่ตรงกับความรู้ความสามารถทำให้ขาดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน ผู้บริหารไม่ให้ความเสมอภาคที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม ครูอาจไม่ได้รับการแนะนำขาดการติดตามประเมินผล และครูไม่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ขาดการดูแลเอาใจใส่บุคลากรเป็นรายบุคคล ผู้ร่วมงานขาดการให้คำปรึกษาแนะนำอย่างเป็นกัลยาณมิตร ส่งผลต่อบรรยากาศในการทำงาน เกิดผลกระทบต่อทัศนคติและความรู้สึก ความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน ของครูผู้สอน เมื่อพิจารณาตัวแปรพยากรณ์ถือว่าส่งผลเชิงบวกต่อคุณภาพการปฏิบัติงานของครูผู้สอน เพราะการคำนึงความเป็นปัจเจกบุคคลของผู้บริหารสถานศึกษานั้นแสดงให้เห็นถึงการ ดูแลเอาใจใส่บุคลากรในสถานศึกษาเป็นรายบุคคล ทำให้บุคลากรรู้สึกมีคุณค่ามีความสำคัญ เป็นที่ ปรึกษาและสนับสนุนให้บุคลากรพัฒนาตนเอง เอาใจใส่ในความต้องการและเข้าใจในความแตกต่าง ของบุคลากรทุกคน ปรารถนาให้บุคลากรในสถานศึกษามีความก้าวหน้าและประสบความสำเร็จ พัฒนาศักยภาพของบุคลากรให้มีทักษะความสามารถในการทำงานที่สูงขึ้น เปิดโอกาสสนับสนุน ส่งเสริม และสร้างบรรยากาศเชิงบวกที่เอื้อให้บุคลากรเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ ใส่ใจในความรู้สึกของบุคลากร ดูแลสวัสดิการผลประโยชน์ของบุคลากรในสถานศึกษา อย่างเต็มที่ ให้ความเป็นอิสระ และรับฟังความคิดเห็นของบุคลากรทุกคน และมอบหมายงานโดยคำนึงถึงความรู้ความสามารถ และความถนัดของบุคลากรเฉพาะบุคคล

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการวิจัยปัจจัยภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาอำเภอบางกระทุ่ม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับนำผลการวิจัยไปใช้ ดังนี้

1.1 ในด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ ผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับการประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี สื่อสารเป้าหมายและทิศทางของสถานศึกษาให้บุคลากรทุกคนเข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของและพร้อมที่จะขับเคลื่อนองค์กรไปในทิศทางเดียวกัน

1.2 ในด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ผู้บริหารสถานศึกษาควรเน้นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อกระตุ้นให้บุคลากรใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ ทำให้ผู้ตามรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า

และอยากพัฒนาอยู่เสมอ และเมื่อทำได้สำเร็จก็จะยิ่งเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ในการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

1.3 ในด้านการกระตุ้นทางสติปัญญา ผู้บริหารสถานศึกษา ควรพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาเปิดโอกาสให้บุคลากรได้เสนอความคิดเห็นและวิธีการใหม่ ๆ ในการทำงาน รวมถึงสนับสนุนการนำนวัตกรรมมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและการบริหารงาน มีการจัดอบรมหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์การใช้เหตุผล และการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ให้กับบุคลากรอย่างต่อเนื่อง เมื่อเกิดปัญหาขึ้น ผู้บริหารควรเป็นผู้ชี้แนะให้บุคลากรได้เรียนรู้และทำความเข้าใจถึงสาเหตุที่แท้จริง และร่วมกันหาแนวทางแก้ไขอย่างเป็นระบบ

1.4 ในด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ผู้บริหารสถานศึกษา ควรให้ความสนใจและปรับปรุงแก้ไขเป็นอย่างยิ่ง โดยการสร้างบรรยากาศการทำงานที่บุคลากรทุกคนรู้สึกว่าได้รับการดูแลและปฏิบัติอย่างเท่าเทียม โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสามัคคีและลดความขัดแย้งในองค์กร พิจารณามอบหมายงานที่คำนึงถึงความรู้ ความสามารถ และความถนัดของบุคลากรแต่ละคน เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพสูงสุด ควรมีการพูดคุย ให้คำแนะนำ และติดตามผลการปฏิบัติงานของบุคลากรเป็นรายบุคคลอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้บุคลากรรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและพร้อมที่จะพัฒนาตนเองต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรทำการศึกษาสภาพและแนวทางการบริหารจัดการของสถานศึกษา ในด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคคล ของสถานศึกษาในอำเภอบางกระทุ่ม เพื่อทำความเข้าใจถึงสาเหตุที่แท้จริงว่าทำไมปัจจัยด้านนี้จึงมีผลบวกต่ำที่สุดต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา

2.2 ควรทำการศึกษาปัจจัยภาวะผู้นำที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อสถานศึกษา เพื่อศึกษารูปแบบภาวะผู้นำอื่น ๆ เช่น ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ หรือภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน โดยอาจพิจารณาความเหมาะสมว่ารูปแบบใดมีประสิทธิภาพสูงกว่าในบริบทที่แตกต่างกัน

2.3 ควรทำการศึกษารูปแบบภาวะผู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อสถานศึกษา เพื่อให้ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถเลือกหรือปรับใช้รูปแบบภาวะผู้นำที่เหมาะสมที่สุด เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

References

Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1994). *Improving Organizational Effectiveness Through Transformational Leadership*. Newbury Park, CA: Sage.

Boonsam, K. (2018). *Factors Affecting the Effectiveness of Schools under the Chon Buri Primary Educational Service Area Office 2.* (Master's Thesis). Burapha University. Chonburi.

Chaijit, T., Sompongtham, C., & Maneesri, C. (2021). A Study of Administrators' Transformational Leadership Affecting the Teamwork Efficiency of Teachers in Nam Yuen District Schools under the Ubon Ratchathani Primary Educational Service Area Office 5. *Journal of Educational Innovation and Research*, 5(1), 103–119.

Chakpan, S. (2017). *The Effectiveness of Khunarasbamrung Pathum Thani School under the Secondary Educational Service Area Office 4*. (Master's Thesis). Burapha University. Chonburi.

Chatakan, W. (2013). *Management Techniques for Professional Educational Administrators*. (4th ed.). Bangkok: Chulalongkorn.

Chumpanya, M. (2020). *Transformational Leadership of Administrators Affecting Teachers' Work Motivation in Schools Under the Sakon Nakhon Primary Educational Service Area Office 2*. (Master's Thesis). Rajabhat Sakon Nakhon University. Sakon Nakhon.

Dabchai, P. (2020). *Transformational Leadership of School Administrators Affecting the Effectiveness of District Non-Formal and Informal Education Centers in the Upper Northeastern Provincial Cluster*. (Master's Thesis). Rajabhat Sakon Nakhon University. Sakon Nakhon.

Daengsida, T. (2022). Transformational Leadership of Administrators of Schools with Extended Educational Opportunities under the Rayong Primary Educational Service Area Office 1. *SWU Educational Administration Journal,* 19(36), 91–101.

Jongvisal, R. (2016). *Theory, Research and Approaches to Development*. (3rd ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Kingnate, K. (2025). *Factors of Transformational Leadership Affecting the Effectiveness of Bang Krathum District Schools*. (Master's Thesis). Pibulsongkram Rajabhat University. Phitsanulok.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607–610.

Ministry of Education. (2017). *The Basic Education Core Curriculum B.E. 2560 (A.D. 2017)*. (1st ed.). Bangkok: Aksornthai Printing Ltd.

Munlawan, N. (2018). *The Leadership of Administrators Affecting the Effectiveness of Secondary Schools*. (Master's Thesis). Rambhai Barni Rajabhat University. Chanthaburi.

Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 2. (2024). *Information of the Policy and Planning Group*. Retrieved October 8, 2024, from https://www.phitsanulok2.go.th

Phonngam, K. (2017). *Academic Leadership Affecting the Effectiveness of Primary Schools under the Chachoengsao Primary Educational Service Area Office 1.* (Master's Thesis). Rajabhat Rajanagarindra University. Chachoengsao.

Ritmee, S., Poolput, T., & Thapun, R. (2021). Transformational Leadership of School Administrators Affecting the Effectiveness of Schools with Extended Educational Opportunities under the Nakhon Sawan Primary Educational Service Area Office 1. *Western University Research Journal: Humanities and Social Sciences*, 7(1), 222–235.

Sitti, A., Khampirapakorn, P., & Pimpichai, R. (2019). The Transformational Leadership Factors of Administrators Affecting School Effectiveness in Schools under the Office of Nakhon Phanom Primary Education Service Area 2. *Journal of Educational Administration and Leadership Sakon Nakhon Rajabhat University*, 7(25), 71–82.

Srisa-ard, B. (2017). *Basic Research*. (10th ed.). Bangkok: Suweeriyasarn.

Sutthikan, N. (2019). *Strategic Leadership of Administrators Affecting the Effectiveness of Schools under the Secondary Educational Service Area Office 11, Surat Thani Province*. (Master's Thesis). Surat Thani Rajabhat University. Surat Thani.

Teerathanachaigul, K. (2019). *Human Resource Management.* (2nd ed.). Bangkok: Panyachon.

Vanichbuncha, K., & Vanichbuncha, T. (2016). *Data Analysis Using SPSS for Windows*. (28th ed.). Bangkok: Sam Lada.

Vanichbuncha, K., & Vanichbuncha, T. (2016). *Statistical Analysis: Statistics for Management and Research.* (16th ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Wongsaphan, S. (2017). *The Relationship between Transformational Leadership of School Administrators and the Effectiveness of Mueang Mai Chon Buri Kindergarten School under the Chon Buri Provincial Administration Organization*. (Master's Thesis). Burapha University. Chon Buri.

การพัฒนาจิตสำนึกร่วมเพื่อยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยพุทธสันติวิธี*

Developing a Collective Consciousness to Elevate the Temple to Become the Center of the Community by Buddhist Peaceful Means

[1]อัครินทร์ อินทะชัย และ พระครูสังฆกิจดิลก
[1]Akarin Inthachai and Phrakhrusanghakitdilok
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: inthachaiakarin@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหาความต้องการจำเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมของพระภิกษุวัดใหม่(ยายแป้น) และแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาจิตสำนึกร่วมตามแนววิทยาการสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการยกระดับพระภิกษุวัดใหม่(ยายแป้น) ให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน 3) เพื่อพัฒนาและนำเสนอกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการยกระดับการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยพุทธสันติวิธี ดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ในรูปแบบอริยสัจโมเดล มีขั้นตอนในการวิจัยตามแนวทางบันได 9 ขั้น โดยการศึกษาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 23 รูป/คน การจัดวิพากษ์กระบวนการงานวิจัย (Research Criticism) และลงสู่ปฏิบัติจริง (Action Research)

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาและความจำเป็นของพระภิกษุ วัดใหม่ (ยายแป้น) ขาดจิตสำนึกร่วมในหลายมิติ ได้แก่ การมีส่วนร่วม ความทรงจำร่วม ประโยชน์ร่วม และพื้นที่ร่วม ส่งผลให้การพัฒนาวัดไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน แนวทางแก้ไขคือการส่งเสริมให้พระภิกษุมีบทบาทในการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในวันสำคัญ เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา เพื่อเชื่อมโยงวัดกับชุมชนให้กลับมาเป็นศูนย์กลางทางสังคม 2) หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตสำนึกร่วม คือ หลักสาราณียธรรม 6 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความสามัคคีและความระลึกถึงกัน ได้แก่ เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคี สีลสามัญญตา และทิฏฐิสามัญญตา โดยนำมาประยุกต์ใช้ผ่านกิจกรรมและโครงการพัฒนาต่าง ๆ ภายในวัด 3) กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมที่พัฒนาขึ้น เน้นการมีส่วนร่วมผ่านการปฏิบัติจริงของพระภิกษุ สามเณร และชุมชน โดยใช้กิจกรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และสามารถยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

องค์ความรู้ใหม่ที่จะเกิดขึ้นจากกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยพุทธสันติวิธี การใช้หลักธรรมหลักสาราณียธรรม 6 ควบคู่ผ่านไปกับการทำกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด

*Received August 28, 2025; Revised April 11, 2026; Accepted April 30, 2026

ในการพัฒนาจิตสำนึกร่วมและได้กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วม, ได้ผลลัพธ์การพัฒนาจิตสำนึกร่วม, ได้ต้นแบบกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วม, ได้พุทธศาสนิกชนร่วม มีศรัทธาร่วม

คำสำคัญ: จิตสำนึกร่วม; วัด; ศูนย์กลางของชุมชน; พุทธสันติวิธี

Abstract

The research article consisted of the following three primary objectives: 1) to analyze the context, problems, and needs related to the cultivation of collective consciousness among monks of Wat Mai (Yai Paen), along with the theoretical concepts of developing collective consciousness based on modern sciences and Theravada Buddhism; 2) to examine the Buddhist peaceful means conducive to the development of processes for cultivating collective consciousness in order to elevate monks of Wat Mai (Yai Paen) as a community center of the community; and 3) to develop and present a process for cultivating collective consciousness to enhance the role of the temple as a community center through Buddhist peaceful means. The study adopted an action research methodology within the framework of the *Ariyasacca* (Four Noble Truths) model, structured around a nine-step research ladder. The study was conducted through in-depth interviews with 23 key informants, critical evaluation of the research process (research criticism), and practical implementation (action research).

From the study, the following results were found: 1) The problems and needs of the Monks at Wat Mai (Yai Paen) lacked collective consciousness in several dimensions, including participation, shared memory, shared benefits, and shared space, which resulted in a lack of unified direction in temple development. An effective approach to address these issues is to encourage monks to actively organize religious activities, particularly on important Buddhist holy days such as Visakha Bucha Day, Magha Bucha Day, and Buddhist Lent Day, in order to reconnect the temple with the community and reestablish it as a social center. 2) The Buddhist principles that support the development of collective consciousness are the Six Principles of *Sāraṇīyadhamma*, which promote harmony and mutual awareness. These include loving-kindness in bodily action, speech, and mind; sharing of resources; common morality; and common views. These principles were applied through various training programs and development activities within the temple. 3) The developed process for cultivating collective consciousness emphasizes participatory practices involving monks, novices, and community members through real-life activities. Religious activities function as key mechanisms in strengthening relationships, fostering a sense of shared ownership, and effectively elevating the temple as a community center.

Keywords: Collective Consciousness; Temple; Center of The Community; Buddhist Peaceful Means

บทนำ

วัดในพระพุทธศาสนานับเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชนไทยมาอย่างยาวนาน โดยในอดีตวัดมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจเท่านั้น หากยังเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ การถ่ายทอดวัฒนธรรม การอบรมคุณธรรมจริยธรรม และเป็นพื้นที่รวมจิตใจของคนในชุมชน กล่าวได้ว่าวัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันอย่างแนบแน่น โดยชุมชนให้การอุปถัมภ์วัด ขณะที่วัดทำหน้าที่หล่อหลอมวิถีชีวิตและจิตสำนึกของคนในสังคมให้ดำรงอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมและความสงบสุข (Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto), 1998; Office of National Buddhism, 2011)

อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมไทยเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ วิถีชีวิตของผู้คนที่เร่งรีบ การประกอบอาชีพที่หลากหลาย และการพึ่งพาสถาบันทางสังคมอื่น ๆ มากขึ้น ส่งผลให้บทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของชุมชนลดลงในบางพื้นที่ โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนเมืองที่มีความซับซ้อนสูง ความผูกพันระหว่างคนกับวัดมิได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติดังเช่นในอดีต (Rakjam, 2024)

ในบริบทดังกล่าว วัดใหม่ (ยายแป้น) ซึ่งเป็นวัดในเขตชุมชนเมือง ได้ประสบกับปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนที่ลดระดับลง โดยพบว่าการมีส่วนร่วมของทั้งพระภิกษุ สามเณร และประชาชนในกิจกรรมของวัดยังอยู่ในระดับจำกัด แม้ว่าวัดจะมีแนวทางในการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน แต่ยังไม่สามารถสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (sense of ownership) และจิตสำนึกร่วม (collective consciousness) ได้อย่างเป็นรูปธรรม

การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาดังกล่าวมิอาจอธิบายได้เพียงมิติของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร เช่น การย้ายถิ่นฐานของคนในชุมชนเท่านั้น แม้ว่าการเคลื่อนย้ายของประชากรจะมีส่วนทำให้ความผูกพันลดลง แต่ในความเป็นจริงยังมีประชากรดั้งเดิมในพื้นที่ที่ยังคงอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก หากแต่ความสัมพันธ์กับวัดกลับมิได้เข้มแข็งดังในอดีต สะท้อนให้เห็นว่าปัญหาดังกล่าวมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับปัจจัยเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรมอื่นร่วมด้วย

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในสังคมยุคใหม่ ซึ่งทำให้วัดอาจยังไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจและสังคมของคนรุ่นใหม่ได้อย่างเพียงพอ อีกทั้งรูปแบบกิจกรรมทางศาสนาที่ยังยึดโยงกับรูปแบบดั้งเดิม อาจไม่สอดคล้องกับบริบทของสังคมเมืองในปัจจุบัน ส่งผลให้การมีส่วนร่วมของประชาชนลดลง (Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto), 1998)

ในขณะเดียวกัน ปัญหาภายในวัดเองก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการขาดจิตสำนึกร่วม กล่าวคือ โครงสร้างการบริหารจัดการภายในวัดอาจยังไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของพระภิกษุและสามเณรอย่างทั่วถึง บทบาทหน้าที่ของพระแต่ละรูปยังไม่ชัดเจน ขาดการมอบหมายความรับผิดชอบอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้พระบางส่วนมิได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดและชุมชนอย่างเต็มที่ (Phrakrusamuh Vorawit Phasuko, 2016) นอกจากนี้ แม้ว่าจะมีพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาศึกษาเล่าเรียนในวัดเป็นจำนวนหนึ่ง แต่ประเด็นสำคัญมิได้อยู่ที่การเป็นผู้มาอาศัยชั่วคราวเพียงอย่างเดียว หากแต่อยู่ที่กระบวนการบริหารจัดการและการปลูกฝังความเป็นสมาชิกของวัดที่ยังไม่เข้มแข็งเพียงพอ

จากสภาพปัญหาดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างของจิตสำนึกร่วม ระหว่างพระภิกษุ สามเณร และประชาชนในชุมชน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งในมิติทางศาสนา สังคม และวัฒนธรรม ดังนั้น การพัฒนาจิตสำนึกร่วมจึงเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ดังกล่าวให้กลับมาเข้มแข็ง โดยแนวคิดจิตสำนึกร่วมสามารถอธิบายได้ว่าเป็นชุดของความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (Durkheim, 1995)

การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมโดยใช้พุทธสันติวิธี เป็นกรอบแนวคิดสำคัญ เนื่องจากเป็นแนวทางที่เน้นการพัฒนาคนจากภายใน ผ่านหลักธรรมที่ส่งเสริมความเมตตา ความเข้าใจ และความสามัคคี อันเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Office of National Buddhism, 2011) การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้จึงมิได้เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเชิงพฤติกรรม แต่เป็นการปรับเปลี่ยนจิตสำนึก ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นในการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมของพระภิกษุ สามเณร และชุมชนวัดใหม่ (ยายแป้น) เพื่อยกระดับวัดให้กลับมาเป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างแท้จริงในบริบทสังคมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหา ความต้องการจำเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมของพระภิกษุวัดใหม่ (ยายแป้น) และแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาจิตสำนึกร่วมตามแนววิทยาการสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการยกระดับพระภิกษุวัดใหม่(ยายแป้น) ให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน
3. เพื่อพัฒนาและนำเสนอกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการยกระดับการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยพุทธสันติวิธี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นการวิจัยที่เน้นการศึกษาปัญหาและแก้ไขปัญหาในรูปแบบอริยสัจโมเดล มีขั้นตอนในการวิจัยตามแนวทางบันได ๙ ขั้น โดยการศึกษาจากการลงพื้นที่จริง ประสานความร่วมมือของบ้าน วัด ราชการ การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ด้านเนื้อหาแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก (In–depth Interview) และการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) และผู้ให้ข้อมูลรอง (Sub Informants) โดยทำการเลือกแบบเจาะจง และนำกระบวนการที่ได้มาลงสู่ปฏิบัติจริง (Action Research) ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามแนวทางบันได 9 ขั้น ตามลำดับดังนี้

บันไดขั้นที่ 1 ศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหา ความต้องการจำเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมในการดำเนินการ รวมถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ดำเนินการและเริ่มลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลและทำกิจกรรมร่วมกับพระภิกษุสามเณรวัดใหม่ (ยายแป้น) และคนในชุมชนวัดใหม่ (ยายแป้น)

บันไดขั้นที่ 2 ศึกษาวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาบุคคลในชุมชนตามศาสตร์สมัยใหม่ ในการยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ถอดแบบอย่างความสำเร็จหรือกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

บันไดขั้นที่ 3 ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธี ที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาสืบค้นหลักธรรมในพระไตรปิฎก

บันไดขั้นที่ 4 บูรณาการพุทธสันติวิธีกับศาสตร์สมัยใหม่ให้เหมาะกับสภาพปัญหาและความจำเป็น โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ไปบูรณาการระหว่างหลักพุทธสันติวิธีกับศาสตร์สมัยใหม่เพื่อให้ได้กระบวนการพัฒนาจิตสำนึกร่วม

บันไดขั้นที่ 5 สร้างกระบวนการที่มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่พัฒนา ผู้วิจัยได้จัดทำร่างและสร้างกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกร่วมเพื่อเป็นฐาน ก่อนการนำมาพัฒนากลุ่มเป้าหมาย พระภิกษุสามเณรวัดใหม่ (ยายแป้น) คนในชุมชนวัดใหม่ยายแป้น

บันไดขั้นที่ 6 พัฒนาบุคคลในพื้นที่เป้าหมายผู้วิจัยลงสู่การปฏิบัติจริง โดยเชิญพระภิกษุสามเณรวัดใหม่ (ยายแป้น) เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ร่วมกันนำกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกร่วมโดยใช้พลังบวรเป็นฐานตามแนวพุทธสันติวิธี

บันไดขั้นที่ 7 ประเมินผลการพัฒนาผู้วิจัยมีการประเมินผลด้วยแบบประเมินระดับความพึงพอใจโดยประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการพัฒนาพระภิกษุสามเณรในพื้นที่เป้าหมาย

บันไดขั้นที่ 8 นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ (Body of Knowledge) ผู้วิจัยนำเสนอองค์ความรู้ใหม่เป็นโมเดล หรือกระบวนการในการนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ที่สอดคล้องกับบริบทสภาพปัญหา และความต้องการของพระภิกษุสามเณรวัดใหม่ (ยายแป้น)

บันไดขั้นที่ 9 กระบวนการติดตาม รักษา และ พัฒนาต่อยอดให้การพัฒนาในพื้นที่เป้าหมาย มีความมั่นคง และยั่งยืนต่อไปโดยผู้วิจัยมีการสร้างกระบวนการ การพัฒนาจิตสำนึกร่วมภายในวัดใหม่ (ยายแป้น) ให้มีความมั่นคง และยั่งยืน เพื่อความต้องการให้วัดเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน พร้อมทั้งจัดให้มีการประชุมเพื่อติดตาม

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อเพื่อศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหา ความต้องการจำเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมของพระภิกษุวัดใหม่(ยายแป้น) และแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาจิตสำนึกร่วมตามแนววิทยาการสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า วัดใหม่ (ยายแป้น) เผชิญกับปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระภิกษุสามเณร และชุมชนที่อ่อนตัวลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยสามารถอธิบายสภาพปัญหาได้ใน 3 มิติ ได้แก่

ประการแรก ในมิติความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมของวัดมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง การเข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่อยู่ในลักษณะเฉพาะกิจและขาดความต่อเนื่อง ส่งผลให้ความรู้สึกผูกพันและความเป็นเจ้าของร่วมต่อวัดลดลง วัดจึงไม่สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางสังคมของชุมชนได้อย่างเต็มศักยภาพ

ประการที่สอง ในมิติภายในคณะสงฆ์ พบว่าพระภิกษุสามเณรบางส่วนยังขาดบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนในการพัฒนาวัด การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดยังไม่เป็นระบบ และขาดกระบวนการปลูกฝังความเป็นสมาชิกของวัดอย่างแท้จริง ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำ ขาดการประสานพลังร่วม

ประการที่สาม ในมิติโครงสร้างการบริหารจัดการ พบว่าการจัดกิจกรรมของวัดยังขาดการออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ และขาดกลไกในการเชื่อมโยงกิจกรรมกับการสร้างความหมายร่วมของผู้เข้าร่วม ส่งผลให้กิจกรรมทางศาสนาที่มีอยู่เดิมไม่สามารถก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมได้อย่างแท้จริง

สภาพปัญหาดังกล่าวนำไปสู่ภาวะความไม่สันติ ในเชิงสังคม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนมีลักษณะห่างเหิน ขาดความร่วมมือและความไว้วางใจร่วมกัน ส่งผลให้วัดไม่สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและสังคมของชุมชนได้อย่างสมบูรณ์

ในเชิงทฤษฎี แนวคิดจิตสำนึกร่วมอธิบายว่าเป็นระบบของความเชื่อ ค่านิยม และความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ขณะที่ในพระพุทธศาสนาเถรวาท แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักธรรมที่มุ่งสร้างความสามัคคีและการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล โดยเฉพาะหลักสาราณียธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกันในหมู่คณะ

ดังนั้น จึงเกิดความจำเป็นในการพัฒนากระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมที่สามารถเชื่อมโยงหลักธรรมกับการปฏิบัติจริงในบริบทของวัดและชุมชนเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการยกระดับพระภิกษุวัดใหม่(ยายแป้น) ให้เป็นศูนย์กลางของชุม ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาจิตสำนึกร่วมจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการหลักพุทธธรรมหลายประการ มิใช่จำกัดอยู่เพียงหลักสาราณียธรรมเท่านั้น โดยผู้วิจัยได้สังเคราะห์หลักธรรมที่เกี่ยวข้องออกเป็นกรอบพุทธสันติวิธีที่มีลักษณะบูรณาการ ได้แก่

(1) สาราณียธรรม 6 ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานในการสร้างความสามัคคีและความระลึกถึงกัน

(2) สังคหวัตถุ 4 ซึ่งเป็นหลักการเชิงปฏิบัติในการยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลในสังคม

(3) อปริหานิยธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความมั่นคงและความเจริญของหมู่คณะ

(4) สัปปุริสธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักพัฒนาคุณลักษณะภายในของบุคคล

(5) อริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 ซึ่งใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางแก้ไขอย่างเป็นระบบ

การบูรณาการหลักธรรมดังกล่าวก่อให้เกิดกรอบพุทธสันติวิธีที่ครอบคลุมทั้งมิติความสัมพันธ์ พฤติกรรม และจิตสำนึก ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นฐานในการออกแบบกระบวนการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อพัฒนาและนำเสนอกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการยกระดับการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยพุทธสันติวิธี ผลการวิจัยพบว่า ในการพัฒนาจิตสำนึกร่วมเพื่อยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยพุทธสันติวิธีผ่านกระบวนการในการทำกิจกรรมร่วมกับพระเณรในวัดใหม่ (ยายแป้น) และคนในชุมชนวัดใหม่ยายแป้นเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกันในการใช้ชีวิตประจำวัน ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วม การมีส่วนร่วม มีความทรงจำร่วม มีประโยชน์ร่วม และมีพื้นที่ร่วม ทำให้ได้ผลลัพธ์จากกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมดังนี้ 1) พระภิกษุได้ร่วมกันทำวัตรสวดมนต์เพิ่มสูงขึ้น, 2) พระภิกษุได้ร่วมกันออกมาตรการในการบริหารวัด 3) พระภิกษุได้ร่วมกันปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างต่อเนื่อง, 4) ดำเนินกิจกรรมร่วม ทำกิจกรรม 5 ส. เก็บกวาดขยะ จัดการขยะอย่างถูกต้อง, เก็บวัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ภายในวัดพื้นที่ชั้น 2 บนหอฉันอาคารคุณหญิงแป้น, 5) พระภิกษุได้ฉันภัตตาหารในบาตรร่วมกัน เพื่อรักษาอริยะปฏิบัติ, 6) จัดกิจกรรมลอยกระทง, 7) จัดกิจกรรมปฏิบัติธรรม, 8) จัดกิจกรรมวันสงกรานต์, 9) จัดกิจกรรมนำญาติโยมยกโบสถ์, 10) จัดกิจกรรมนำญาติโยมหล่อพระประธานประจำโบสถ์, 11) จัดให้พระได้สอนธรรมะแก่เด็กในชุมชน, 12) จัดกิจกรรมนำญาติโยมทำบุญทอดกฐินสามัคคี, 13) จัดสิ่งของให้พระและมอบสิ่งของแก่ผู้สูงอายุในชุมใชน

การปฏิบัติตามกิจกรรมในสถานที่จริงจากกิจกรรมทั้ง 13 กิจกรรมที่พระท่านได้ทำผู้วิจัยได้ลงไปทำร่วมกับท่านทำให้เห็นได้ว่าพระวัดใหม่(ยายแป้น)ท่านมีจิตสำนึกร่วม มีส่วนร่วมในการลงมือทำ มีความทรงจำร่วมที่ดี มีประโยชน์ร่วมจากกิจกรรม และมีพื้นที่ในการทำกิจกรรมร่วมกันร่วมระหว่างพระและคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

พระภิกษุสามเณรมีระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เกิดความรู้สึกเป็นสมาชิกของวัดมากขึ้น ขณะเดียวกันประชาชนในชุมชนมีการเข้าร่วมกิจกรรมของวัดมากขึ้นและมีความต่อเนื่อง ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนมีความใกล้ชิดและเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาจิตสำนึกร่วมเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยระยะเวลาและความต่อเนื่อง มิใช่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นโดยฉับพลันจากกิจกรรมเพียงระยะสั้น

องค์ความรู้ใหม่

ในการพัฒนาจิตสำนึกร่วมเพื่อยกระดับให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยพุทธสันติวิธี ที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกับพระเณรคนในชุมชนผ่านหลักธรรมหลักสาราณียธรรม 6: หลักธรรมที่เป็นเครื่องระลึกถึงกัน สร้างความสามัคคี 1. เมตตากายกรรม ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง, 2. เมตตาวจีกรรม ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง, 3. เมตตามโนกรรม ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน, 4. สาธารณโภคี เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยเจือจาน ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน, 5. สีลสามัญญตา มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ, 6. ทิฏฐิสามัญญตา มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา หลักสาราณียธรรมได้ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้เอื้อต่อการสร้างจิตสำนึกร่วมของพระเณรวัดใหม่(ยายแป้น) คนในชุมชนวัดใหม่ยายแป้น โดยเน้นความสัมพันธ์ในระหว่างการทำกิจกรรมร่วมกันของพระเณรคนในชุมชนในการลงพื้นที่จริง และผ่านการปฏิบัติจริงและทำได้อย่างแท้จริง ดังนั้น การพัฒนาวัดในบริบทร่วมสมัย ควรอ้างอิงหลักธรรมดั้งเดิมและปรับให้เข้ากับบริบทของโลกยุคใหม่ เพื่อรักษาคุณค่าทางจิตวิญญาณของวัดให้ดำรงอยู่คู่กับพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง

Figure 1: The Engagement-Building Model Based on Sāraṇīyadhamma Principles

จากการศึกษา องค์ความรู้ใหม่ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยพุทธสันติวิธี โดยใช้หลักธรรมหลักสาราณียธรรม 6 ควบคู่ผ่านไปกับการทำกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัดในการพัฒนาจิตสำนึกร่วมได้ ดังนี้

1. สร้างความเข้าใจ (พัฒนาความรู้)
2. พัฒนา พัฒนา Mindset
3. เสริมสร้างความสามัคคี
4. พัฒนาทีมเวิร์ก (มอบหมายงาน และลงมือปฏิบัติ)

จากองค์ความรู้ใหม่ควบคู่ผ่านไปกับการทำกิจกรรมต่าง ๆภายในวัดทำให้พระภิกษุได้กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วม, ได้ผลลัพธ์การพัฒนาจิตสำนึกร่วม, ได้ต้นแบบกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมวัดก็จะได้พุทธศาสนิกชนร่วม มีศรัทธาร่วม ในพื้นที่ร่วม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า วัดใหม่ (ยายแป้น) เป็นวัดราษฎร์มหานิกายที่มีประวัติยาวนานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 และปัจจุบันมีพระเมธีวัชรบัณฑิต, ศ.ดร. เป็นเจ้าอาวาส ผู้มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนและสถานที่บ่มเพาะปัญญา ความตื่นรู้ และความจริงของชีวิต ภายใต้โครงการ “WAT Next” และการริเริ่มจัดตั้งนิพพานสถานธรรม การดำเนินงานดังกล่าวเชื่อมโยงกับแนวคิด “จิตสำนึกร่วม” ของ Émile Durkheim ที่มองว่าความเชื่อ ค่านิยม และพิธีกรรมร่วมกันสามารถสร้าง “ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน” ให้สังคมอยู่รอดและพัฒนาได้ อีกทั้งยังสะท้อนบทบาทของพระพุทธศาสนาเถรวาทในการสร้างพลังทางจิตวิญญาณที่ทำให้พระเณรและชุมชนสามารถทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วม (Durkheim, 1982) ในขณะเดียวกัน แนวคิดสมัยใหม่ก็อธิบายว่า จิตสำนึกร่วมในสังคมปัจจุบันเกิดขึ้นจากการพึ่งพาซึ่งกันและกันผ่านโครงสร้างสถาบันต่าง ๆ เช่น รัฐ การศึกษา สื่อ และพิธีกรรมสังคม ซึ่งยังคงทำหน้าที่เสริมสร้างความสามัคคีและถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมและศีลธรรมต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น ดังนั้น การพัฒนาวัดใหม่ (ยายแป้น) ในฐานะพื้นที่ศาสนา จึงสามารถเชื่อมโยงทั้งศาสตร์สมัยใหม่และพุทธธรรมในการสร้างจิตสำนึกร่วมของชุมชนได้อย่างสอดคล้องและยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดของ Wollfolk ที่เห็นว่า การเรียนรู้จากประสบการณ์ทางตรง และทางอ้อม ส่งผลให้อินทรีย์เกิดการเปลี่ยนแปลง จึงทำให้เกิดพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างถาวร (Woolfolk, 1998)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าหลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการยกระดับพระภิกษุวัดใหม่ (ยายแป้น) ให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ได้แก่ “หลักสาราณียธรรม 6” ทั้งนี้เพราะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมความสามัคคีและความเป็นหนึ่งเดียวของหมู่คณะ โดยแต่ละข้อมีความสัมพันธ์กับการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุและการเชื่อมโยงกับชุมชน ได้แก่ เมตตากายกรรม การช่วยเหลือกันด้วยกายด้วยความสุภาพอ่อนน้อม, เมตตาวจีกรรม การสื่อสารด้วยถ้อยคำสุภาพและแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์, เมตตามโนกรรม การตั้งจิตปรารถนาดีต่อกัน, สาธารณโภคี การแบ่งปันทรัพย์สิ่งของโดยชอบธรรม, สีลสามัญญตา การรักษาศีลให้บริสุทธิ์เสมอกัน และทิฏฐิสามัญญตา การมีความเห็นชอบร่วมกันในหลักการที่มุ่งสู่ความหลุดพ้น ผลการวิจัยสะท้อนว่า หลักธรรมทั้ง 6 ข้อนี้มิใช่เพียงเป็นกรอบทางศีลธรรม แต่ยังเป็น “พุทธสันติวิธี” ที่ส่งเสริมให้พระภิกษุเกิดความสมัครสมาน สามารถอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นและมีพลังร่วมกันในการพัฒนาวัดใหม่ (ยายแป้น) ให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสุทิตย์ อาภากโร ที่ศึกษาเรื่อง รูปแบบการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า การบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า แนวคิดและ

วิธีการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมเชิงพุทธ สามารถนำไปสู่การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม ด้านพฤติกรรมสุขภาวะเชิงสร้างสรรค์ การพัฒนาจิตใจ ปัญญา และการสร้างพลังทางสังคมได้ (Phramaha Suthit Aphakaro, and Panyachit, 2015)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า กระบวนการพัฒนาจิตสำนึกร่วมเพื่อยกระดับวัดใหม่ (ยายแป้น) ให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยใช้พุทธสันติวิธี สามารถสร้างการมีส่วนร่วม ความทรงจำร่วม ประโยชน์ร่วม และพื้นที่ร่วมระหว่างพระภิกษุและชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ผ่านกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมจำนวน 13 กิจกรรม อาทิ การทำวัตรสวดมนต์ร่วมกัน การบริหารจัดการวัด การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การทำกิจกรรม 5 ส. การฉันภัตตาหารในบาตรร่วมกัน การจัดงานประเพณีและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ การสอนธรรมะแก่เยาวชน และการทอดกฐินสามัคคี ทั้งนี้เพราะกิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างพระสงฆ์กับคนในชุมชน ขณะเดียวกันวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา ยังเป็นโอกาสสำคัญที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในวัด ทำบุญ ฟังธรรม และเวียนเทียน ส่งผลให้วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างแท้จริง โดยพระภิกษุทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยงกิจกรรมทางศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้การพัฒนาวัดด้วยพุทธสันติวิธีสามารถตอบสนองต่อการสร้างจิตสำนึกร่วมและยกระดับบทบาทวัดให้เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและสังคมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Development) ที่ชี้ให้เห็นว่าการสร้างจิตสำนึกร่วมและการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และคนในชุมชนจะทำให้เกิดพลังทางสังคมในการยกระดับบทบาทของวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน (Chambers, 1997; Pretty, 1995) ตลอดจนสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรพล สุยะพรหม ที่ค้นพบว่าวัดสามารถเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชนได้ หากมีการบูรณาการกิจกรรมทางพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น (Suyaprom, 2016)และยังใกล้เคียงกับงานของ พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ ที่ชี้ว่าการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของพระสงฆ์มีส่วนสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนรอบวัด (Phrakrusangharak Kiatsak Kittipañño (Sukluang), 2017)

สรุป

การศึกษาครั้งนี้มุ่งวิเคราะห์บริบทและสภาพปัญหาของวัดใหม่ (ยายแป้น) เพื่อทำความเข้าใจความจำเป็นในการสร้างจิตสำนึกร่วมของพระภิกษุ และนำแนวคิดทฤษฎีสมัยใหม่รวมถึงพระพุทธศาสนาเถรวาทมาประยุกต์ใช้ พบว่าวัดตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร มีประวัติความเป็นมาช้านานและมีเจ้าอาวาสที่มุ่งยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนผ่านโครงการ WAT Next โดยสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมปัญญา การตื่นรู้ และความเข้าใจชีวิต แนวคิดจิตสำนึกร่วมของ Emile Durkheim และทฤษฎีสมัยใหม่ชี้ให้เห็นว่าการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและการแบ่งปันร่วมกันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการรวมกลุ่มของสังคม ในด้านพุทธสันติวิธี พบว่าหลักสาราณียธรรม 6 ประกอบด้วยการแสดงเมตตาทางกาย วจี และมโนกรรม การแบ่งปัน การมีศีลและทิฏฐิร่วมกัน ช่วยสร้างความสามัคคีและความเข้าใจร่วมกันภายในหมู่พระภิกษุ ทำให้สามารถพัฒนากระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมอย่างต่อเนื่อง ในการปฏิบัติจริง พระภิกษุร่วมกิจกรรมหลากหลายกับชุมชน เช่น ทำวัตรสวดมนต์ร่วม ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน กิจกรรมบำรุงวัด ทำความสะอาดพื้นที่ จัดกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา และจัดการกิจกรรมเพื่อสอนธรรมะแก่เยาวชนและผู้สูงอายุ ส่งผลให้เกิดจิตสำนึกร่วม การมีส่วนร่วม ความทรงจำและประโยชน์ร่วม รวมถึงพื้นที่ร่วมระหว่างพระและชุมชน ซึ่งสะท้อนถึงการยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 กำหนดเป็นนโยบายหลักที่สำคัญของวัดใหม่ (ยายแป้น) ให้เป็นที่ประกอบกิจหรือปฏิบัติศาสนากิจของสงฆ์และร่วมกับพุทธศาสนิกชน เช่น การทำวัตรเช้า, การทำวัตรเย็น, การลงพระปาฏิโมกข์, การจัดงานอุปสมบท งานมงคลและอวมงคล, การออกบิณฑบาตของสงฆ์และพุทธศาสนิกชน, การทำบุญในวันพระ หรือวันสำคัญทางศาสนาเป็นต้นการจัดทำประกาศหรือตารางในการประกอบศาสนากิจ จัดทำประกาศกฎระเบียบแนวทางในการปฏิบัติตามกิจของพระภิกษุสามเณร จัดให้มีกฎระเบียบที่ชัดเจนในการประกอบศาสนกิจหรือกิจกรรมต่าง ๆ

1.2 ขยายกลุ่มเป้าหมายยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางของคนในชุมชน กำหนดให้พระภิกษุจัดทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมและขยายบทบาทวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนพร้อมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการเรียนรู้แก่ประชาชนทุกวัย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 สร้างรูปแบบ หรือกระบวนการเพื่อสร้างให้เกิดการพัฒนาจิตสำนึกร่วมและแรงจูงใจในการพัฒนาจิตสำนึกร่วมให้กับพระเณร คนในชุมชนให้ต่อเนื่องสม่ำเสมอ ซึ่งการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างพระเณรและคนในชุมชนจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วม นำไปสู่สำนึกร่วม มีความทรงจำร่วม มีประโยชน์ร่วมและพื้นที่ร่วม

2.2 พัฒนากระบวนการในการสร้างจิตสำนึกร่วม ด้วยการพัฒนากระบวนการด้านความรู้ให้กับพระเณร คนในชุมชน ปรับMindset พัฒนาทัศนคติ มอบหมายงานและลงมือไปทำ

2.3 พัฒนาเครื่องมือการประเมิน Mindset ทัศนคติ จากงานที่ได้รับมอบหมายและการลงมือไปทำสามารถนำธรรมลงไปทำและสอดคล้องกันคนในชุมชนและประชาชนโดยทั่วไปได้

2.4 ยกระดับวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน มองหากลุ่มเป้าหมายของคนยุกต์ใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีทำวัดให้อยู่ในสังคมร่วมสมัยในกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก สังคมร่วมสมัยมีผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างสูง การติดต่อสื่อสารของคนในปัจจุบันจะสื่อสารผ่านเทคโนโลยีที่ทันสมัย มากขึ้น ค่านิยมมีผลต่อผู้บริโภคและจะมีอิทธิพลสูง สังคมมีหลากหลายวัฒนธรรม เกิดปัญหาทางสังคมเพราะมีความซับซ้อนมากขึ้น ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้าจึงควรมีบทบาท 3 ด้าน คือ 1) บทบาทต่อตนเอง 2) บทบาทต่อองค์กรสงฆ์ 3) บทบาทต่อสังคม

References

Chambers, R. (1997). *Whose Reality Counts? Putting the First Last*. London, England: Intermediate Technology Publications.

Durkheim, E. (1982). *The Rules of the Sociological Method*. New York: Free Press.

Office of National Buddhism. (2011). *Developing Temples Toward Standardization*. Bangkok: Religious Affairs Press.

Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto). (1998). *Kathin Su Tham*. (2nd ed.). Bangkok: Sahatham Co., Ltd.

Phrakrusamuh Vorawit Phasuko. (2016). The Monks with the Strengthening of the Communities: A Case Study of Wat Sam Chuk, on the Western Site and the Eastern Site. *Journal of MCU Peace Studies,* 4(Special Issue), 270-283.

Phrakrusangharak Kiatsak Kittipañño (Sukluang). (2017). *The Development of Public Consciousness among Monks*. (Master's Thesis). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Bangkok.

Phramaha Suthit Aphakaro, & Panyachit, S. (2015). The Model for Promoting Well-Being and Learning in Society According to Buddhism. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 8(1), 958-971.

Kitirattrakarn, P. (1990). *Developing a Model for Raising Consciousness in Rural Community Development*. (Doctoral Dissertation). Chulalongkorn University. Bangkok.

Pretty, J. N. (1995). Participatory Learning for Sustainable Agriculture. *World Development*, 23(8), 1247–1263.

Rakjam, W. (2024). *Community Problems*. Retrieved July 30, 2024, from https://sites.google.com/dei.ac.th/ws31001lp

Suyaprom, S. (2016). *Developing Temples for Cultural Tourism*. (Doctoral Dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Bangkok.

Woolfolk, A. E. (1998). *Educational Psychology*. Boston, MA: Allyn & Bacon.

กระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี*

The Process of Developing a Working Group to Manage the Civil Sector Dispute Mediation Center of the Rights and Liberties Protection Department through Buddhist Peaceful Means

ชีวีวัฒน์ หวานอารมย์
Chiviwat Wanarom
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
Corresponding Author's Email: chiviwat.kung@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหา บริบท ความจำเป็น ความต้องการ และแนวคิด ทฤษฎีกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ตามศาสตร์สมัยใหม่ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ 3) เพื่อพัฒนาและนำเสนอกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยยึดหลักอริยสัจโมเดล ตามแนวทางบันได 9 ขั้น ของหลักสูตรสตินวัตกรรมและสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาของคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ประกอบด้วย (1) การขาดภาวะผู้นำในการบริหารศูนย์ (2) ขาดความเป็นกลางและขาดความเป็นอิสระ ในการทำงาน โดยถูกแทรกแซงจากบุคคลที่มีอิทธิพล (3) การไม่รักษาความลับของคู่พิพาทที่มายื่นคำร้องในศูนย์ไกล่เกลี่ย (4) คณะทำงานบางคนไม่ซื่อสัตย์สุจริต มีการเรียกรับผลประโยชน์จากคู่กรณีเพื่อประโยชน์ตนเองหรือผู้อื่นโดยมิชอบ (5) ขาดความอดทนต่อการรับฟังและความสามารถในการสื่อสาร และ (6) คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ยังไม่มีแนวทางในการบริหารงานศูนย์ไกล่เกลี่ยแบบพุทธสันติวิธี 2) หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน เป็นการใช้แนวคิด ทฤษฎีตามศาสตร์สมัยใหม่ 8 ประการ คือ (1) จิตวิเคราะห์ (2) การจัดการความขัดแย้ง (3) องค์กรการเรียนรู้ (4) การเปลี่ยนแปลง (5) ผู้นำเชิงจริยธรรม (6) การสื่อสาร (7) การมีส่วนร่วม และ (8) การบริหารจัดการ มาบูรณาการร่วมกับหลักพุทธธรรม คือ สติปัฏฐาน 4 และ อปริหานิย-ธรรม 7 เพื่อสร้างเป็นกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน และพัฒนาขึ้นเป็นหลักสูตรอบรมสำหรับนำไปใช้พัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนต่อไป 3) กระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนของกรมคุ้มครองสิทธิ

*Received September 9, 2025; Revised May 6, 2026; Accepted June 6, 2026

และเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี มีองค์ประกอบในการพัฒนาคณะทำงาน อยู่ 8 ด้านได้แก่ 1) ด้านคุณลักษณะ 2) ด้านการทำงานเป็นทีม 3) ด้านสันติภายใน 4) ด้านการสื่อสาร 5) ด้านการบริหารองค์กร 6) ด้านการประสานงานเครือข่าย 7) ด้านเทคโนโลยี และ 8) ด้านการพัฒนาและบูรณาการ

คำสำคัญ: การพัฒนา; คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท; พุทธสันติวิธี

Abstract

This research article aims to: (1) study and analyze the problems, context, necessities, needs, and concepts and theories related to the process of developing a working group for managing the Civil Sector Dispute Mediation Center of the Rights and Liberties Protection Department based on modern management disciplines; (2) study and analyze Buddhist peace principles that facilitate the development of the working group for managing the Civil Sector Dispute Mediation Center; and (3) develop and present a Buddhist peace–based process for developing the working group for managing the Civil Sector Dispute Mediation Center of the Rights and Liberties Protection Department. This qualitative research is grounded in the Noble Truths Model and follows the nine-step ladder approach of the Mindfulness Innovation and Peace Studies Program, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

The findings indicate that the major problems of the working group include a lack of leadership, neutrality, and independence due to interference from influential individuals, failure to maintain the confidentiality of disputing parties, dishonesty and improper solicitation of benefits by some members, inadequate patience in listening and insufficient communication skills, and the absence of a clear Buddhist peace–based management approach. The study further reveals that the development of the working group should integrate eight modern conceptual and theoretical frameworks—psychoanalysis, conflict management, learning organization, change management, ethical leadership, communication, participation, and management—with Buddhist doctrines, specifically the Four Foundations of Mindfulness (*Satipaṭṭhāna*) and the Seven Conditions of Welfare (*Aparihāniyadhamma*), to form a systematic development process and a training curriculum. The proposed Buddhist peace–based development process comprises eight dimensions: personal attributes, teamwork, inner peace, communication, organizational management, network coordination, technology, and development and integration.

Keywords: Development; Executive Working Group of the Dispute Mediation Center; Buddhist Peaceful Methods

บทนำ

ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นวิธีการจัดการความขัดแย้งหรือข้อพิพาทในอดีตมักถือความต้องการและความคิดของตนเป็นหลัก โดยการจัดการกับความขัดแย้งด้วยวิธีการมุ่งเอาชนะกันเพื่อให้ตนบรรลุตามที่ประสงค์ ต่อมาวิธีการจัดการกับความขัดแย้งได้พัฒนารูปแบบเรื่อยมา จากการให้ผู้นำ

ในสังคมเป็นผู้จัดการและพัฒนาไปสู่ในรูปแบบของศาลโดยมีผู้พิพากษาเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท จนกระทั่งพัฒนาไปสู่รูปแบบของกระบวนการยุติธรรมเต็มรูปแบบอันประกอบด้วยการแจ้งความร้องทุกข์กล่าวโทษ การสืบสวนสวบสวนหาตัวผู้กระทำความผิด กระบวนการฟ้องคดี การสืบพยาน กระบวนการค้นหาข้อเท็จจริงในศาล กระบวนพิจารณา และพิพากษาคดี จนกระทั่งการลงโทษผู้กระทำความผิดหรือการให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาหรือได้รับการชดใช้ความเสียหายที่อีกฝ่ายเป็นผู้กระทำ แม้การจัดการกับความขัดแย้งโดยกระบวนการทางศาลจะสามารถจัดการกับปัญหาข้อพิพาทได้ แต่การนำความขัดแย้งหรือข้อพิพาทไปสู่ศาลไม่ใช่วิธีการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่ดีที่สุดและยิ่งไปกว่านั้นกระบวนการทางศาลไม่อาจแก้ปัญหาความขัดแย้งของผู้คนในสังคมให้หมดไปได้ เพราะคำตัดสินหรือคำพิพากษาของศาลย่อมต้องมีอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ชนะและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้แพ้ (Win/Lose) คำตัดสินของศาลจึงไม่ใช่ทางออกที่ดีที่สุดของการจัดการกับความขัดแข้งเสมอไป และบางครั้งยังนำมาซึ่งความขัดแย้งอื่นเพิ่มเติม เช่นความสัมพันธ์ ของบุคคลใกล้ชิด หรือความปลอดภัยในชีวิตของคนในครอบครัวของคู่พิพาท อีกด้วย

พระพรหมบัณฑิต (Phra Brahmapundit (Prayoon Dhammajitto), 2021) กล่าวว่าจากเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน(Sustainable Development Goals: SDGs) เป้าหมายที่ 16 เรื่องสันติภาพ ความยุติธรรมที่มุ่งส่งเสริมให้สังคมมีความเป็นปกติสุข ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการเข้าถึงความยุติธรรมโดยถ้วนหน้า และสร้างให้เกิดสถาบันอันเป็นที่พึ่งของส่วนรวม มีประสิทธิผล และเป็นที่ยอมรับในทุกระดับ เพื่อมุ่งที่จะลดความรุนแรงทุกรูปแบบ ประกอบกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) ยุทธศาสตร์ที่ 4 ที่ต้องการให้เกิดการสร้างโอกาส ความเสมอภาค และความเหลื่อมล้ำในสังคมให้เกิดความเป็นธรรมในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนได้อย่างทั่วถึง และยุทธศาสตร์ที่ 6 ให้มีการส่งเสริมระบบยุติธรรมทางเลือก ระบบยุติธรรมชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม ประกอบกับแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติในประเด็นกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ตามแนวทางการพัฒนา ข้อ 3.2.1 (3) เน้นการบูรณาการด้านกระบวนการยุติธรรมด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน และการสร้างความเสมอภาคในการอำนวยความยุติธรรมด้วยการคุ้มครองผู้ด้อยโอกาส โดยเฉพาะการส่งเสริมกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในรูปแบบต่าง ๆ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม การช่วยเหลือประชาชนให้เข้าถึงความเป็นธรรม

ดังนั้น เพื่อให้สอดรับกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) และแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติในประเด็นกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม กระบวนการยุติธรรมทางเลือก (Alternative Dispute Resolution: ADR) จึงเป็นทางเลือกของความยุติธรรมที่คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพให้ความเป็นธรรมในทางกฎหมายเข้ามาช่วยแก้ไขความขัดแย้งหรือข้อพิพาทด้วยวิธีการที่แตกต่างจากระบบยุติธรรมกระแสหลักที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยส่งเสริมและแบ่งเบาภาระของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก คือ พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 เพื่อเป็นกลไกที่ช่วยให้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งซึ่งมีทุนทรัพย์ไม่มากนักและข้อพิพาททางอาญาบางประเภท มีระบบและมาตรฐานเดียวกัน ภายหลังจากที่พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 มีผลใช้บังคับ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม ได้ขับเคลื่อนงานด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ตามหมวด 5 ของพระราชบัญญัติดังกล่าว โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 68 ได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนรวมตัวกันไม่น้อยกว่า 5 คนแต่ไม่เกิน 15 คน เพื่อขอจัดตั้งเป็นศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน และมีประชาชนที่รวมตัวกันตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จะได้ดำเนินการคัดเลือกกันเองเพื่อส่งรายชื่อมาให้อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ แต่งตั้ง

ให้เป็นคณะทำงานบริหารศูนย์ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เหรัญญิก และเลขานุการ และสมาชิกที่เหลือก็เป็นคณะทำงาน

จากการทำงานและติดตามผลการดำเนินงานและการลงพื้นที่สัมภาษณ์และสันติสนทนาผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อสัมภาษณ์คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนที่ปฏิบัติหน้าที่ประจำศูนย์ จำนวน 50 ศูนย์ ในช่วงระหว่างวันที่ 15 ธันวาคม 2566 ถึง 10 กุมภาพันธ์ 2567 เพื่อนำมาเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการวิเคราะห์ สภาพปัญหา บริบทและความต้องการ ความจำเป็นในการพัฒนา ผู้วิจัยพบปัญหาการดำเนินงานของคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพหลายด้าน แต่มีปัญหาที่สำคัญและจำเป็นต้องเร่งแก้ไขและความจำเป็นต้องหาแนวทางพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ดังนี้ คือ

1) ปัญหาการขาดภาวะผู้นำองค์กรในการบริหารศูนย์

2) ปัญหาการขาดความเป็นกลาง ความเป็นอิสระ ในการทำงานเนื่องจากการถูกแทรกแซงจากบุคคลที่มีอิทธิพล จึงทำให้เกิด อคติ 4 ทางความประพฤติที่ผิดไป เกิดความไม่เที่ยงธรรม คือ 1. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรักหรือชอบพอกัน 2. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง 3. โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลาหรือหลงผิด 4. ภยาคติ พลาดผิดเพราะกลัว

3) ปัญหาการไม่รักษาความลับของคู่พิพาทที่มายื่นคำร้องในศูนย์ไกล่เกลี่ย

4) ปัญหาคณะทำงานบางคนไม่ซื่อสัตย์สุจริต มีการเรียกรับผลประโยชน์จากคู่กรณีเพื่อประโยชน์ตนเองหรือผู้อื่นโดยมิชอบ

5) ปัญหาการขาดความอดทนต่อการรับฟังและความสามารถในการสื่อสาร

6) ปัญหาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ยังไม่มีแนวทางในการบริหารงานศูนย์ไกล่เกลี่ยแบบพุทธสันติวิธี

ดังนั้น การพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามศาสตร์สมัยใหม่ จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการแนวคิดและทฤษฎีที่หลากหลาย เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกทั้งในมิติของมนุษย์ องค์กร และสังคม โดยผลการวิจัยสะท้อนว่า คณะทำงานบริหารสามารถยกระดับศักยภาพของตนเองได้เมื่อได้รับการพัฒนาอย่างมีระบบภายใต้กรอบแนวคิดและทฤษฎีดังต่อไปนี้

ประการแรก ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory) ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมมนุษย์ส่วนหนึ่งขับเคลื่อนด้วยแรงผลักดันจากจิตไร้สำนึก เช่น ความกลัว ความโกรธ และความขัดแย้งในอดีต การนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยฯ ช่วยเสริมสร้างทักษะการ “ฟังอย่างลึกซึ้ง” (Deep Listening) และการเข้าใจแรงจูงใจของคู่ขัดแย้ง ทำให้การไกล่เกลี่ยมิได้มุ่งเน้นเพียงการแก้ไขปัญหาเชิงรูปธรรม แต่ยังเข้าถึงรากฐานทางอารมณ์และความรู้สึกที่แท้จริงของคู่ขัดแย้ง

ประการที่สอง ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) เน้นให้ตระหนักว่าความขัดแย้งมิได้เกิดขึ้นเพียงระดับปัจเจก แต่ยังสะท้อนโครงสร้างทางสังคม เช่น ความไม่เท่าเทียม อำนาจ และผลประโยชน์ การประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ทำให้คณะทำงานบริหารมองข้อพิพาทในมิติที่กว้างขึ้น เข้าใจถึงรากเหง้าของปัญหาที่เชื่อมโยงกับความเหลื่อมล้ำและอคติทางสังคม ส่งผลให้กระบวนการไกล่เกลี่ยมีความเป็นธรรมและตอบสนองเชิงโครงสร้างมากกว่าการแก้ไขเฉพาะหน้า

ประการที่สาม แนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ชี้ให้เห็นว่าองค์กรที่เข้มแข็งต้องเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เปิดกว้างต่อการเปลี่ยนแปลง และส่งเสริมการสะท้อนตนเอง การประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ในศูนย์ไกล่เกลี่ยฯ ส่งเสริมให้คณะทำงานพัฒนากลไกการเรียนรู้ร่วม เช่น การจัดเวที

ถอดบทเรียน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการพัฒนาทักษะใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของข้อพิพาทที่มีพลวัตและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ประการที่สี่ ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (Change Theory) โดยเฉพาะโมเดล Unfreeze – Change – Refreeze ของ Kurt Lewin ได้รับการประยุกต์ใช้เพื่อวางแผนการพัฒนาคณะทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เช่น การลดความต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลงด้วยการสร้างความเข้าใจ การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง และการทำให้การเปลี่ยนแปลงกลายเป็นระบบปฏิบัติถาวร ผลการวิจัยสะท้อนว่ากระบวนการนี้ช่วยยกระดับความยืดหยุ่นและความพร้อมของคณะทำงานในการเผชิญกับสถานการณ์ใหม่ ๆ

ประการที่ห้า ทฤษฎีผู้นำเชิงจริยธรรม (Ethical Leadership Theory) เน้นบทบาทผู้นำที่มีคุณธรรม ความโปร่งใส และความเคารพศักดิ์ศรีของทุกฝ่าย ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยฯ ที่ต้องทำหน้าที่ด้วยความเป็นกลาง สร้างความเชื่อมั่นแก่คู่ขัดแย้งและประชาชนผู้มารับบริการ การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมจึงเป็นรากฐานสำคัญในการเสริมสร้างศรัทธาและความชอบธรรมของกระบวนการไกล่เกลี่ย

ประการที่หก แนวคิดการจัดการสมัยใหม่ (Modern Management Theories) สะท้อนการบริหารจัดการที่เน้นความยืดหยุ่น การทำงานแบบเครือข่าย และการจัดการความรู้ ส่งผลให้บทบาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยพัฒนาไปไกลกว่าการเป็น “หน่วยงานราชการ” โดยกลายเป็น “ศูนย์กลางการประสานงานร่วม” ที่เชื่อมโยงระหว่างรัฐ ประชาชน และชุมชน ซึ่งทำให้การแก้ไขข้อพิพาทมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืนมากขึ้น

ประการที่เจ็ด แนวคิดการสื่อสารสมัยใหม่ (Modern Communication Theories) มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้าใจ ความไว้วางใจ และความร่วมมือ โดยเฉพาะการสื่อสารสองทาง (Two-Way Communication) และการสื่อสารในบริบทข้ามวัฒนธรรม การพัฒนาทักษะการสื่อสารของคณะทำงาน เช่น การใช้ภาษากาย การสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์ และการไกล่เกลี่ยออนไลน์ ช่วยยกระดับศูนย์ไกล่เกลี่ยให้สอดคล้องกับสภาพสังคมยุคดิจิทัล

ผู้วิจัยมีแรงบันดาลใจที่จะศึกษากระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี โดยศึกษาสภาพปัญหา บริบท ความจำเป็นและความต้องการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ศึกษาหลักพุทธสันติวิธีที่ส่งเสริมการต่อกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยหลักพุทธสันติวิธี ที่ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาร่วมกับแนวคิดทฤษฎีตามศาสตร์สมัยใหม่ ที่คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจำเป็นต้องได้เรียนรู้และพัฒนา คือหลักเจริญสติปัฏฐาน 4 เพื่อละอคติ 4 คือธรรมที่ทำให้ตื่นจากความประพฤติที่ผิด, ความไม่เที่ยงธรรม, การอยู่ร่วมกันและการบริหารองค์กร คือการบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยการเข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น สาเหตุของปัญหา เป้าหมายของการบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยคณะทำงานบริหารศูนย์ฯมีวิธีการเครื่องมือในการแก้ปัญหา และหลักธรรมที่จะนำมาสนับสนุนในการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ นั้นก็คือ หลักอปริหานิยธรรม 7 คือ ธรรมสำหรับผู้ปกครองที่ต้องการความเจริญรุ่งเรืองแก่องค์กรที่ตนเองปกครองมี 7 ประการ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหา บริบท ความจำเป็น ความต้องการ และแนวคิดทฤษฎีกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ตามศาสตร์สมัยใหม่

2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

3) เพื่อพัฒนาและนำเสนอกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎี

ผู้วิจัยได้อาศัยข้อมูลจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และตั้งอยู่บนกรอบ “อริยสัจโมเดล” ในมิติของ “ทุกข์” เพื่อวิเคราะห์รากเหง้า อาการ และผลกระทบของปัญหาที่ขัดขวางการดำเนินงานของคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ตลอดจนเชื่อมโยงกับศาสตร์สมัยใหม่และหลักพุทธสันติวิธีสำหรับการพัฒนาเชิงระบบ

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม

ผู้วิจัยเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย โดยการสร้างเครื่องมือเชิงคุณภาพ โดยกำหนดประเด็นในการศึกษา สร้างแนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อศึกษาบริบท สภาพปัญหา และความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยพุทธสันติวิธี ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะที่เอื้อต่อการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยเลือกเจาะจงบุคคลที่เกี่ยวข้อง มีประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และเอื้อต่องานวิจัยการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยพุทธสันติวิธี ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือประกอบด้วยผู้บริหารกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาและพุทธสันติวิธี ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบกระบวนการเรียนและวิทยากรโค้ช ผู้เชี่ยวชาญด้านผู้เชี่ยวชาญการฝึกอบรมหลักสูตรทักษะการบริหารศูนย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยากรผู้ออกแบบหลักสูตรการพัฒนาและผู้เชี่ยวชาญด้านศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพาทภาคประชาชนต้นแบบ

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

มีการดำเนินการได้มาซึ่งข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์ จัดเวทีระดมสมอง สันติสนทนา ด้วยการลงพื้นที่และออนไลน์แบบกลุ่มและเดี่ยวกับบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนา สร้างหลักสูตรโดยผู้วิจัยได้ร่างกระบวนการเพื่อนำไปสร้างหลักสูตรในการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี แล้วนำหลักสูตรไปทดลองก่อนทดลอง มีการประเมินผลหลักสูตรการพัฒนาเพื่อนำไปปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น จากนั้นผู้วิจัยได้นำไปสู่การสนทนากลุ่มเฉพาะเพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญสะท้อนเพื่อการพัฒนาและรับรองกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี ลงพื้นที่ทดลองนำร่องในศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยการใช้หลักสูตรการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพที่ปรับปรุงแล้ว

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยการบันทึก MP3 บันทึกวิดีโอ การจดบันทึกภาคสนาม (Field Note)

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล

โดยวิเคราะห์จากการถอดแบบอย่างของความสำเร็จหรือกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน วิเคราะห์หลักพุทธสันติ-วิธีที่เอื้อต่อการพัฒนา คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาหลักสติปัฏฐาน 4 หลักธรรมที่จะนำมาสนับสนุนในการพัฒนาคณะทำงาน คือหลักอปริหานิยธรรม 7

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหา บริบท ความจำเป็น ความต้องการ และแนวคิดทฤษฎีกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ตามศาสตร์สมัยใหม่

ผลการวิจัยพบว่า 1) การขับเคลื่อนศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จะประสบความสำเร็จตามเจตนารมณ์ของกฎหมายนั้น กลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนศูนย์ไกล่เกลี่ย ก็คือคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน เนื่องจากคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจะรับรู้รับทราบสภาพปัญหาที่เป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จที่จะทำให้การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของคู่พิพาทสามารถหาข้อยุติหรือสำเร็จลงได้ด้วยดี โดยมีทั้งปัจจัยภายในศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนเอง และปัจจัยภายนอกของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนต่อความสำเร็จดังกล่าว การวิเคราะห์ สภาพปัญหาบริบทและความต้องการ ความจำเป็นในการพัฒนา 2) บริบทของคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยภาคประชาชน ในฐานะกลไกการจัดการความขัดแย้งในระดับพื้นที่ จึงต้องได้รับการพัฒนาอย่างมียุทธศาสตร์โดยเฉพาะ ในด้านนโยบายของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ที่สามารถสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง วัฒนธรรมองค์กร และทักษะของบุคลากร เพื่อให้ตอบสนองต่อภารกิจของตนได้อย่างยั่งยืน จากแนวคิดการวิเคราะห์ความจำเป็นเชิงนโยบาย (Policy Needs Analysis) ร่วมกับทฤษฎี Public Sector Capability Approach ซึ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของหน่วยงานรัฐให้ตอบสนองต่อพลวัตของสังคม โดยพิจารณาใน 3 มิติหลัก ได้แก่ 1) ความจำเป็นเชิงโครงสร้าง (Structural Needs) ศูนย์ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนแต่ละแห่งมีโครงสร้างการบริหารจัดการที่ไม่เป็นระบบ และขาดมาตรฐานกลาง ความซ้ำซ้อนของบทบาทระหว่างศูนย์ไกล่เกลี่ยกับหน่วยงานในระดับท้องถิ่น เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม ขาดกลไกในการเชื่อมโยงนโยบายจากส่วนกลางสู่ระดับพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ 2) ความจำเป็นด้านวัฒนธรรมองค์กร (Organizational Culture Needs) วัฒนธรรมการทำงานแบบราชการยังคงมีลักษณะแนวดิ่ง ยึดขั้นตอน มากกว่าการประสานแบบเครือข่าย การตัดสินใจของคณะทำงานส่วนใหญ่ยังอยู่ภายใต้การกำกับจากส่วนกลางคือกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ขาดความยืดหยุ่นและความเป็นเจ้าของในระดับชุมชน การขาดวัฒนธรรมแห่ง “การฟัง” และ “ความไว้วางใจ” ต่อประชาชน ทำให้กระบวนการไกล่เกลี่ยไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มเปราะบางได้อย่างแท้จริง 3) ความจำเป็นด้านทักษะและสมรรถนะ (Skill and Competency Needs) คณะทำงานขาดทักษะใหม่ ๆ ที่จำเป็นในยุคปัจจุบัน เช่น การไกล่เกลี่ยออนไลน์, การจัดการข้อพิพาทข้ามวัฒนธรรม, และการใช้เทคโนโลยีสื่อสาร ขาดกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก และระบบสนับสนุนการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง (Continuous Professional Development) คณะทำงานบริหาร

ศูนย์ไกล่เกลี่ยบางส่วนยังไม่สามารถสื่อสารและถ่ายทอดกระบวนการไกล่เกลี่ยให้ประชาชนเข้าใจอย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักสติปัฏฐาน 4 มาใช้ในการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ไม่เพียงเป็นการฝึกฝนด้านจิตใจและพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงานเท่านั้น แต่ยังเป็นการวางรากฐานทาง “จริยธรรมปฏิบัติ” (practical ethics) ที่นำไปสู่ความสงบ ความเข้าใจ และสันติในระดับสังคมภายใต้บริบทที่สังคมไทยกำลังเผชิญกับข้อพิพาทหลากหลายรูปแบบ การมี “คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยที่ทำหน้าที่บริหารศูนย์อย่างมีสติ และเป็นผู้บริหารความขัดแย้งช่วยผู้ไกล่เกลี่ย” จึงเป็นทั้งกลไกและแรงบันดาลใจสำคัญที่จะส่งเสริม “สันติภาพอย่างยั่งยืน” ในระดับชุมชน และการทำงานร่วมกับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และผู้วิจัยได้นำหลักธรรมสนับสนุนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนมาพัฒนาคือ หลักอปริหานิยธรรม 7 ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก แล้วประยุกต์เข้ากับกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน เพื่อส่งเสริมความยุติธรรม ความมีส่วนร่วม และประสิทธิผลของงานบริหารงานในศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในการจัดกระบวนการไกล่เกลี่ยในบริบทองค์กรสมัยใหม่งานวิจัยนี้นำ 7 ข้อประกอบด้วย 1)หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม 3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติไว้และไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ 4) เคารพและนับถือผู้ที่เป็นใหญ่ในชนชาววัชชี 5) คุ้มครองกุลสตรีและกุมารีไม่ให้ถูกข่มเหงหรือฉุดคร่า 6) เคารพสักการบูชาเจดีย์และปูชนียสถานของชาววัชชี 7) จัดให้ความอารักขาคุ้มครองพระอรหันต์และบรรพชิตผู้ดำรงธรรม โดยศึกษาเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (thematic analysis) จากคัมภีร์พระไตรปิฎกสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุติด้านต่าง ๆที่เกี่ยวข้องและคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและสังเคราะห์แนวทางประยุกต์ใช้ร่วมกับทฤษฎีการบริหารจัดการสมัยใหม่

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อพัฒนาและนำเสนอกระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน มี 6 ขั้นตอน การพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยยึดกรอบพุทธสันติวิธีและหลักการจัดการสมัยใหม่ให้สอดประสานกันอย่างเป็นระบบ ได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ปรับ โดยหลักคิดคือ ปรับมุมมอง ความคิด และทัศนคติให้สอดคล้องกับบทบาท หน้าที่ และเจตนารมณ์ของศูนย์ไกล่เกลี่ย โดยยึดสติเป็นฐานเพื่อปรับจิต–ปรับใจสู่สมดุล เปิดรับความแตกต่าง

ผู้วิจัยพบว่า การสะท้อนตนอย่างมีสติของคณะทำงาน ช่วยลดอคติพื้นฐานและเพิ่มความสอดคล้องระหว่างค่านิยมส่วนบุคคลกับพันธกิจองค์กร นำไปสู่ความพร้อมภายในก่อนปฏิบัติงานภายนอก

ผลการนำไปใช้ คณะทำงานแสดงท่าทีเปิดรับข้อมูลมากขึ้น ลดการปกป้องตน (defensiveness) และเห็นภาพรวมของบทบาทได้ชัดเจนขึ้น

ขั้นที่ 2 เปลี่ยน โดยหลักคิดคือ เปลี่ยนพฤติกรรม ความเชื่อ และวิธีทำงานที่ขัดกับหลักไกล่เกลี่ยเชิงสันติ ละอคติและอัตตา เปิดพื้นที่ใจเพื่อแนวทางใหม่ที่เกื้อกูลกัน

ผู้วิจัยพบว่า การทดลองพฤติกรรมใหม่ในสภาวะแวดล้อมปลอดภัย ช่วยสร้างนิสัยการทำงานเชิงสันติแบบค่อยเป็นค่อยไป (behavioral shaping)

ผลการนำไปใช้ ลดการตอบสนองทางอารมณ์ฉับพลัน เพิ่มการเลือกตอบสนองอย่างมีสติ และยอมรับการปรับกระบวนงานร่วมกับทีม

ขั้นที่ 3 เรียน โดยมีหลักคิดคือ เสริมความรู้และทักษะด้านเทคนิค กฎหมาย จิตวิทยา และการสื่อสารเชิงสันติ เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและเพื่อนร่วมทีม ควบคู่การพัฒนาจิตใจ

ผู้วิจัยเห็นว่า การเรียนรู้เชิงปฏิบัติ (experiential learning) และการเปรียบเทียบกรณีจากศูนย์ต้นแบบสร้างแบบอย่าง (role model) ที่นำไปใช้ได้จริง

ผลการนำไปใช้ เป็นการเพิ่มความชำนาญเครื่องมือไกล่เกลี่ย การตั้งคำถามแบบเปิด และการจัดการพลวัตอารมณ์ในห้องไกล่เกลี่ย

ขั้นที่ 4 รู้ โดยมีหลักคิดคือ ตระหนักรู้ความจริงและคุณค่าของการทำงานด้วยหัวใจแห่งสันติ (Mindful Working) รู้บทบาท ความรับผิดชอบ และผลกระทบต่อผู้อื่น

ผู้วิจัยพบว่า สติในงาน (on-task mindfulness) ลดความผิดพลาดจากอคติสถานการณ์ (situational bias) และเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ โดยกิจกรรมที่คณะทำงาน ได้ทำคือการปฏิบัติสมาธิในงาน (micro-meditation); การจดบันทึกตนเอง (reflective journaling)

ขั้นที่ 5 ร่วม โดยมีหลักคิดคือ สร้างพลังร่วม (collective efficacy) ด้วยความเข้าใจ เมตตา และความไว้วางใจภายในทีม ยอมรับบทบาทกันและกันและแบ่งปันอย่างแท้จริง

ผู้วิจัยเห็นว่า กลไกการเปลี่ยนแปลง: วงสนทนาอย่างปลอดภัยและเวิร์กช้อปสร้างทีมเสริมทุนทางความสัมพันธ์ ลดความขัดแย้งภายใน และยกระดับการตัดสินใจร่วม

ขั้นที่ 6 พัฒนา โดยมีหลักคิดคือ การยกระดับศักยภาพอย่างต่อเนื่องให้ศูนย์เป็น “พื้นที่แห่งสันติและความเป็นธรรม” พัฒนาอย่างเป็นระบบ สร้างนวัตกรรมเหมาะบริบท และขยายผลสู่เครือข่าย

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการวิจัย สามารถนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ของการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี ดังนี้

Figure 1: The Process of Developing a Working Group to Manage the Civil Sector Dispute Mediation Center of the Rights and Liberties Protection Department through Buddhist Peaceful Means

ผู้วิจัยสามารถอธิบายองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยพุทธสันติวิธี ได้ดังต่อไปนี้

1) การพัฒนาคุณลักษณะส่วนบุคคลของคณะทำงานเป็นรากฐานสำคัญในการทำงานด้านสันติภาพและการไกล่เกลี่ย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของพุทธสันติวิธี ซึ่งให้ความสำคัญกับจริยธรรม ศีลธรรม และการพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา สติ และปัญญา คณะทำงานควรมีคุณลักษณะสำคัญ ได้แก่ ขันติ (ความอดทน) เพื่อรับมือกับสถานการณ์ความขัดแย้งที่ซับซ้อน อธิษฐาน (ความมุ่งมั่นแน่วแน่) ในการบรรลุเป้าหมายด้านสันติภา สัจจะ (ความจริงใจ) และความโปร่งใสในการทำงาน เมตตาธรรม ซึ่งนำไปสู่ความไว้วางใจจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2) การทำงานเป็นทีมจึงควรพัฒนาในเชิงของ “สังฆสามัคคี” ซึ่งหมายถึงความปรองดองร่วมกันอย่างมีระบบ เกิดจากการฟังอย่างตั้งใจ การแบ่งปันบทบาท และการตัดสินใจร่วมกัน คณะทำงานควรมีโครงสร้างการสื่อสารภายในทีมที่ชัดเจน มีกระบวนการสะท้อนผลการทำงานอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีและสร้างสรรค์

3) การพัฒนาสันติภายใน (Inner Peace) ถือเป็นรากฐานของพุทธสันติวิธีอย่างแท้จริง เพราะผู้ที่ยังไม่สันติในใจ ย่อมไม่สามารถนำสันติไปสู่ผู้อื่นได้ การฝึกสติ การเจริญภาวนา และการใคร่ครวญตามหลักพุทธธรรม เช่น อริยสัจ 4 และอภัยทาน จะส่งเสริมให้คณะทำงานมีความมั่นคงภายใน มีอารมณ์มั่นคง ไม่ตกอยู่ในอคติ และสามารถใช้เมตตาธรรมในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) การสื่อสารเชิงสันติ (Peaceful Communication) ตามแนวทางพุทธสันติวิธี คือการพูดด้วยวาจาสุภาษิต (สุวาจา) พูดด้วยเจตนาแห่งเมตตา มีการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) และตั้งอยู่บนพื้นฐานของสติ การพัฒนาทักษะการสื่อสารในคณะทำงานจึงควรเน้นการสร้างความเข้าใจ การสะท้อนความรู้สึกและความต้องการของคู่กรณีอย่างไม่ตัดสิน และการเลือกถ้อยคำที่สร้างความไว้เนื้อเชื่อใจ เพื่อให้การสื่อสารเป็นพลังแห่งการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก

5) การบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยควรตั้งอยู่บนหลักธรรมาภิบาลและธรรมาภิบาลเชิงพุทธ โดยเฉพาะหลักธรรมทางการบริหาร ได้แก่ ทศพิธราชธรรม และ หลักพรหมวิหาร ๔ การบริหารที่ดีควรเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ ความโปร่งใสในการตัดสินใจ และความรับผิดชอบร่วมกัน นอกจากนี้ยังควรมีระบบติดตาม ประเมินผล และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

6) การทำงานของศูนย์ไกล่เกลี่ยจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน การพัฒนาในด้านนี้จึงควรเน้นที่การสร้าง ความสัมพันธ์แบบเกื้อกูล (Symbiotic Collaboration) โดยอาศัยหลัก อิทัปปัจจยตา คือการเข้าใจว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัยเกื้อหนุนกัน คณะทำงานควรมีทักษะในการเจรจา การเชื่อมโยง และการสร้างพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์เพื่อขับเคลื่อนงานร่วมกันอย่างยั่งยืน

7) การใช้เทคโนโลยีเพื่อเสริมสร้างการสื่อสาร การจัดการความรู้ และการบริหารงานมีความจำเป็นอย่างยิ่ง คณะทำงานควรมีความรู้ด้านการใช้แพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น ระบบไกล่เกลี่ยออนไลน์ การจัดเก็บข้อมูลอย่างปลอดภัย และการใช้สื่อเพื่อการเผยแพร่ความรู้เรื่องสันติภาพ โดยทั้งหมดต้องตั้งอยู่บนหลัก สัมมาทิฐิ เพื่อให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือแห่งสันติ ไม่ใช่เครื่องมือแห่งความขัดแย้ง

8) การพัฒนาและบูรณาการในเชิงพุทธ คือการเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง และการทำงานแบบองค์รวม (Holistic Approach) คณะทำงานควรพัฒนาศักยภาพตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งในเชิงวิชาการ เชิงจิตวิญญาณ และทักษะปฏิบัติ ตลอดจนการบูรณาการองค์ความรู้จากศาสตร์ต่าง ๆ เช่น กฎหมาย จิตวิทยา

สังคมวิทยา ร่วมกับหลักธรรมทางพุทธ เพื่อสร้างแนวทางการไกล่เกลี่ยที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนและวัฒนธรรมไทย

โดยมีขั้นตอนกระบวนการพัฒนาคือ ปรับ เปลี่ยน เรียน รู้ ร่วม และพัฒนา สามารถอธิบายขยายความ “6 ขั้นตอนการพัฒนา” ได้แก่

1. ปรับ คือการ ปรับมุมมอง ความคิด และทัศนคติ ของคณะทำงานให้สอดคล้องกับบทบาท หน้าที่และเจตนารมณ์ของศูนย์ไกล่เกลี่ย โดยเฉพาะแนวทางสันติวิธีตามหลักพุทธธรรมคือ ปรับจิต ปรับใจให้อยู่ในสภาวะสมดุล ทบทวนตัวเองอย่างมีสติ ยอมรับความแตกต่างของผู้อื่น

2. เปลี่ยน คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความเชื่อ หรือรูปแบบการทำงาน ที่ไม่สอดคล้องกับหลักการไกล่เกลี่ยโดยสันติวิธี และเปิดใจต่อแนวทางใหม่ ๆ ที่สร้างสรรค์และประสานประโยชน์ร่วมกัน คือ ละอคติและอัตตา เปิดพื้นที่ใจใหม่ที่พร้อมเปลี่ยนเริ่มลงมือเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยตนเอง

3. เรียน คือการ เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และทักษะ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยทั้งด้านเทคนิค ด้านกฎหมาย จิตวิทยา และการสื่อสารเชิงสันติ คือ เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เรียนรู้ร่วมกับเพื่อนร่วมทีม พัฒนาองค์ความรู้ควบคู่กับจิตใจ

4. รู้ คือการ ตระหนักรู้ถึงความจริง ความหมาย และคุณค่าของการทำงานด้วยหัวใจแห่งสันติ รวมถึงการเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสังคม คือ มีสติในการทำงาน (Mindful Working) รู้บทบาท รู้ความรับผิดชอบ รู้ถึงผลกระทบของการกระทำต่อผู้อื่น

5. ร่วม คือการ สร้างกระบวนการทำงานร่วมกันอย่างมีพลังร่วม โดยยึดหลักความเข้าใจ ความเมตตา และความไว้วางใจในทีม คือ การรวมพลังภายในทีม การแบ่งปันอย่างแท้จริง การยอมรับบทบาทของกันและกัน

6. พัฒนา คือการ ยกระดับศักยภาพของคณะทำงานและศูนย์ฯ อย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยเป็นพื้นที่แห่งสันติภาพและความเป็นธรรมในชุมชน คือ พัฒนาอย่างเป็นระบบ สร้างนวัตกรรมที่เหมาะสมกับบริบท ขยายผลสู่เครือข่ายอื่น

ผลประเมินการนำกระบวนการไปใช้พัฒนา พบว่าคณะทำงานบริหารศูนย์ฯ มีคุณลักษณะที่ได้รับการพัฒนามีผล 4 ด้าน ได้แก่ 1) “บุคลิกดี” คือ ความเรียบร้อยของกาย ท่วงท่าสุภาพ น่าเชื่อถือ ซึ่งเป็นสิ่งแรกที่คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยฯ ควรมี เพื่อสร้างความไว้วางใจต่อคู่กรณีและสังคม 2) “ท่าทีสง่า” คือการแสดงออกทางพฤติกรรมที่มีศักดิ์ศรี มีความหนักแน่น เยือกเย็น สุขุม และน่าเคารพ แสดงถึงการฝึกตนอย่างมีวินัย 3) “จิตใจนำพา” คือการมีจิตใจดีงาม สงบ เยือกเย็น มีเมตตา มีกรุณา และสามารถนำพาตนเองและผู้อื่นผ่านพ้นความขัดแย้งได้ด้วยใจที่ตั้งมั่นในธรรม และ 4) “ปัญญาก้าวไกล” คือ การมีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความรู้รอบด้าน ใช้เหตุผลและปัญญาในการพิจารณาสถานการณ์ ไม่ยึดติดกับอารมณ์ สามารถตัดสินใจอย่างรอบคอบ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การดำเนินงานของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในระดับพื้นที่ยังเผชิญกับข้อจำกัดด้านบุคลากร ความเข้าใจในหลักการไกล่เกลี่ยเชิงพุทธและการบริหารจัดการที่ไม่เป็นระบบ ซึ่ง Phramaha Hansa Dhammahaso (Nithiboonyakorn) (2014) ที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการใช้พุทธสันติวิธีเพื่อจัดการความขัดแย้งในชุมชนอย่างมีระบบและสันติ และงานของ Anantaprayoon (2018) ยังเน้นถึงความจำเป็นในการพัฒนาผู้ประนีประนอมให้มีคุณลักษณะเหมาะสมกับ

บริบทของศาลและชุมชนซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาคณะทำงานให้มีความเข้าใจทั้งด้านจิตวิทยา สังคมและธรรมะ

ความจำเป็นและความต้องการการพัฒนาคณะทำงานต้องตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ที่มีข้อพิพาท โดยเฉพาะในบริบทที่หลากหลายทางวัฒนธรรมและความเชื่อ โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของ Yantana, Wongsaprasit, Jiradechapai, and Maneepakorn (2018) และ Khantahirun, Phrakrupaladpannavorawat, Phrakhrupalhad Adisak Vajirapanno (2022) ได้เสนอรูปแบบการบริหารเครือข่ายและศูนย์ไกล่เกลี่ยที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ที่ต้องการให้ศูนย์เป็นพื้นที่แห่งการฟังและการประนีประนอมอย่างแท้จริง

การนำแนวคิด 7s Framework ของ McKinsey มาใช้ในการพัฒนาคณะทำงานนั้นได้รับการสนับสนุนจากงานของ Sittichai, and Pooripakdee (2018) และ Boontham, and Ruangsom (2019) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างองค์กรที่ดีต้องประกอบด้วยยุทธศาสตร์ ระบบงาน บุคลากร ทักษะ และค่านิยมร่วมกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปการอภิปรายได้ว่า การพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพนั้น สอดคล้องกับองค์ความรู้จากงานวิจัยอย่างเป็นระบบ โดยสามารถสังเคราะห์ได้ว่า 1) มีความจำเป็นในการพัฒนาทั้ง “องค์ความรู้” และ “คุณลักษณะภายใน” ของบุคลากร 2) ต้องการระบบบริหารจัดการที่ยืดหยุ่นและมีโครงสร้างชัดเจนตามแนวคิดสมัยใหม่ 3) ต้องการการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการบริหารและการสื่อสาร 4) ต้องการการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับพื้นที่เพื่อสร้างความยั่งยืน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การนำสติปัฏฐาน 4 มาประยุกต์ใช้การพัฒนาคณะทำงานให้มีความมั่นคงทางจิตใจ มีความสามารถในการจัดการกับสถานการณ์ขัดแย้งอย่างรอบคอบ และสามารถสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเจรจาอย่างสันติ ส่งผลให้การบริหารงานของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนมีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับของชุมชนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่า สติปัฏฐาน 4 ไม่เพียงเป็นหลักธรรมทางจิตใจ หากแต่เป็นแนวปฏิบัติที่สามารถปรับใช้ได้จริงในกระบวนการบริหารและการจัดการความขัดแย้ง โดยเฉพาะในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานไกล่เกลี่ยและการคุ้มครองสิทธิ เนื่องจากช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานมีความตระหนักรู้ในตนเอง เข้าใจผู้อื่น และใช้สติปัญญาเป็นเครื่องนำทางมากกว่าการตอบสนองด้วยอารมณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Phrakhruwinaithorn Sirichet Sirivaddhano (2021) ศึกษาการพัฒนาจิตใจมนุษย์ด้วยหลักสติปัฏฐาน 4 พบว่าสามารถช่วยให้บุคคลรู้เท่าทันกาย เวทนา จิต และธรรม ส่งผลให้มีความมั่นคงทางอารมณ์และลดความขัดแย้งภายในตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยนี้ที่ชี้ว่า คณะทำงานสามารถควบคุมอารมณ์และลดอคติได้จากการฝึกสติ Larppitakmongkol, Wattanapradith, Bannaruji, and Thontiravong (2019) ได้ชี้ว่า การพัฒนาผู้ประนีประนอมจำเป็นต้องอาศัยคุณลักษณะทางจิตใจ เช่น ความอดทน เมตตา และสติ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยนี้ที่ยืนยันว่าการฝึกสติปัฏฐาน 4 ช่วยพัฒนาคุณลักษณะของคณะทำงานให้เหมาะสมกับบทบาทผู้ไกล่เกลี่ย และ Chinkulkitniwat, Phramaha Hansa Chammahaso, Tonteerawong, and Permpoonvivat (2019) ศึกษาคุณลักษณะผู้ประนีประนอมเชิงพุทธบูรณาการ พบว่าความรู้สึกตัวและการใช้เมตตาธรรมเป็นแกนกลางในการไกล่เกลี่ย ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยนี้โดยตรง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การออกแบบการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพบนฐาน “พุทธสันติวิธี” ผู้วิจัยได้องค์ความรู้ใหม่คือกระบวนการพัฒนา 8 ด้านที่เกื้อหนุนกันอย่างเป็นระบบครอบคลุมตั้งแต่ระดับบุคคล ทีม องค์กร ไปจนถึงระบบเครือข่ายและเทคโนโลยี เพื่อยกระดับสมรรถนะเชิงสันติให้เกิดผลอย่างยั่งยืนในชุมชน และ

กระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยใช้หลักพุทธสันติวิธีและการประยุกต์หลักอปริหารียธรรม 7 ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาทั้ง 8 ด้าน ตาม 6 ขั้นตอน คือ “ปรับ–เปลี่ยน–เรียน–รู้–ร่วม–พัฒนา” สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมแก่คณะทำงานได้ทั้งในระดับบุคคลและระดับทีม ดังนี้

ในระดับบุคคล คณะทำงานมีการปรับทัศนคติ เปิดใจ และยอมรับความแตกต่างมากขึ้น สะท้อนให้เห็นจากความสามารถในการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) และการลดการตัดสินล่วงหน้า การพัฒนาคุณลักษณะ เช่น ขันติ เมตตา และสัจจะ ช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถรักษาสมดุลอารมณ์ในสถานการณ์ตึงเครียด และทำให้การไกล่เกลี่ยมีบรรยากาศแห่งความไว้วางใจ เพราะ

ในระดับทีม พบว่ามีความสามัคคีและการสื่อสารภายในที่มีคุณภาพมากขึ้น การใช้ “วงสันติสนทนา” และเวิร์กช้อปสร้างทีมทำให้เกิดพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการแสดงความคิดเห็น ส่งผลให้การตัดสินใจเป็นไปอย่างมีส่วนร่วมและลดความขัดแย้งภายในองค์กร

ในระดับองค์กรและเครือข่าย การประสานงานกับภาคส่วนต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบมากขึ้น ภายใต้หลักอิทัปปัจจยตา (ความสัมพันธ์แบบเกื้อกูล) และการใช้เทคโนโลยีช่วยเสริมศักยภาพ เช่น ระบบไกล่เกลี่ยออนไลน์และการจัดเก็บข้อมูลอย่างปลอดภัย

ทั้งนี้เป็นเพราะว่าแนวทางทั้ง 8 ด้านนี้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การหล่อหลอมคุณธรรมส่วนบุคคล การเสริมพลังทีม การจัดวางระบบองค์กร การเปิดเครือข่ายสนับสนุนจนถึงการใช้เทคโนโลยีและการบูรณาการข้ามศาสตร์ โดยผู้วิจัยได้นำ“กระบวนการพัฒนา 6 ขั้นตอน” มาทำเป็นหลักสูตรอบรมการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยยึดกรอบพุทธสันติวิธีและหลักการจัดการสมัยใหม่ให้สอดประสานกันอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Chinkulkitniwat, Phramaha Hansa Chammahaso, Tonteerawong, and Permpoonvivat (2019) ที่ได้ศึกษาคุณสมบัติของผู้ประนี-ประนอมเชิงพุทธบูรณาการ โดยกรอบมิติคุณลักษณะ 4 ประการ ครอบคลุมถึง 1) กายภาพ 2) พฤติภาพ 3) จิตภาพ 4) ปัญญาภาพ เพราะผลการวิจัยนี้ที่ยืนยันว่าการฝึกสติปัฏฐาน 4 ช่วยพัฒนาคุณลักษณะของคณะทำงานและผู้ไกล่เกลี่ยหรือผู้ประนีประนอมให้เหมาะสมกับบทบาทของตนเอง และสอดคล้องงานวิจัยของ Limcharoen (2019) ที่ศึกษาเรื่องกระบวนการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อสันติภาพเชิงพุทธบูรณาการ โดยพบว่าการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อสันติภาพ ที่มุ่งเน้นความสัมพันธ์ของสังคมในเชิงพหุนิยม การเคารพความแตกต่าง การใช้ลักษณะของความแตกต่างให้เกิดการสร้างสรรค์มีความร่วมมือร่วมใจกันและกัน โดยนำหลักสัปปุริสธรรม 7 มาเป็นหลักธรรมในการประยุกต์และบูรณาการการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อสันติ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยนี้โดยตรง

สรุป

ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ กระบวนการจัดการความขัดแย้งในอดีตพัฒนาจากการเอาชนะกัน ไปสู่การตัดสินโดยผู้นำ ศาล และระบบยุติธรรมเต็มรูปแบบ แม้กระบวนการศาลสามารถแก้ปัญหาได้ แต่คำพิพากษากลับนำไปสู่ผลลัพธ์แบบแพ้–ชนะ (Win/Lose) และก่อให้เกิดความขัดแย้งใหม่ ๆ ดังนั้น การพึ่งพา กระบวนการทางศาลเพียงอย่างเดียวไม่อาจตอบโจทย์การสร้างสันติสุขในสังคมได้ สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) เป้าหมายที่ 16 และ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่มุ่งสร้างความเป็นธรรม ความเสมอภาค และการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างทั่วถึง รวมถึงการส่งเสริม กระบวนการยุติธรรมทางเลือก (ADR) โดยเฉพาะการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ซึ่งได้รับการสนับสนุนตาม พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 กำหนดให้กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ขับเคลื่อนศูนย์ไกล่เกลี่ยภาคประชาชน

ผ่านคณะทำงานบริหารศูนย์ อย่างไรก็ตาม จากการติดตามการดำเนินงานใน 50 ศูนย์ ระหว่างเดือนธันวาคม 2566 – กุมภาพันธ์ 2567 พบปัญหาสำคัญของคณะทำงาน ได้แก่ 1) ขาดภาวะผู้นำองค์กร 2) ขาดความเป็นกลางและอิสระ เกิดอคติ 4 ประการ 3) ไม่รักษาความลับคู่พิพาท 4) ความไม่ซื่อสัตย์และการแสวงหาประโยชน์ส่วนตน 5) ขาดความอดทนและทักษะการสื่อสาร และ 6) ยังไม่มีแนวทางบริหารศูนย์ตามพุทธสันติวิธี การแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงจำเป็นต้องพัฒนาคณะทำงานโดยบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ ได้แก่ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (เข้าใจอารมณ์คู่พิพาท), ทฤษฎีความขัดแย้ง (มองปัญหาเชิงโครงสร้าง), องค์กรแห่งการเรียนรู้ (สร้างการเรียนรู้ร่วม), ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (จัดการความต้านทาน), ผู้นำเชิงจริยธรรม (สร้างศรัทธา), ทฤษฎีการจัดการสมัยใหม่ (ยืดหยุ่นและเชื่อมโยงเครือข่าย), และ ทฤษฎีการสื่อสารสมัยใหม่ (เสริมสร้างความเข้าใจและการสื่อสารสองทาง) ควบคู่กับ พุทธสันติวิธี โดยเฉพาะการใช้ สติปัฏฐาน 4 เพื่อละอคติ และอปริหานิยธรรม 7 เพื่อสร้างความเจริญและความยั่งยืนในการบริหารศูนย์

ดังนั้น งานวิจัยนี้มีแรงบันดาลใจที่จะศึกษากระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่กับหลักพุทธสันติวิธี เพื่อยกระดับศักยภาพคณะทำงานและสร้างความเป็นธรรมอย่างยั่งยืนในสังคมไทย

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ควรจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยภาคประชาชน โดยยึดผลการวิจัยเป็นแนวทาง เช่น การกำหนดคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงสันติ การประเมินสมรรถนะ และหลักสูตรการพัฒนาแบบบูรณาการ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ส่งเสริมการบรรจุหลักคิดพุทธสันติวิธีเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักของการอบรมและพัฒนาเจ้าหน้าที่หรือคณะทำงานในระดับท้องถิ่นและภูมิภาค โดยนำผลวิจัยไปออกแบบ หลักสูตรฝึกอบรมอย่างเป็นระบบ โดยใช้กิจกรรมเสริมสร้างทักษะ เช่น การฝึกเจริญสติ ฝึกฟังเชิงลึก ฝึกไกล่เกลี่ยโดยใช้เมตตาและปัญญา และส่งเสริมให้มีการ จัดเก็บกรณีศึกษา (Case Study) ของคณะทำงานต้นแบบที่สามารถนำหลักพุทธสันติวิธีไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นแบบอย่างให้ศูนย์อื่น ๆ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 ควรผลักดันให้มีมาตรฐานกลางของคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยฯ ทั้งด้านโครงสร้าง บทบาทภารกิจ และการประเมินผลการทำงาน และพัฒนาเครื่องมือและสื่อการเรียนรู้ เช่น คู่มือการบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนด้วยพุทธสันติวิธี แผ่นพับ แผนภาพ เทคนิคง่าย ๆ ในการนำธรรมะสู่การทำงาน นำไปใช้ในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างศูนย์ฯ ต่าง ๆ ที่เคยผ่านกระบวนการพัฒนา เพื่อกระตุ้นการต่อยอดอย่างเป็นรูปธรรม และตั้งคณะทำงานหรือ “หน่วยติดตาม” เพื่อเก็บข้อมูลผลการเปลี่ยนแปลงจากการนำองค์ความรู้ไปใช้จริง แล้วนำข้อมูลกลับมาใช้พัฒนาหลักสูตรและแนวทางการส่งเสริมเพิ่มเติม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 กระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบศูนย์ที่ผ่านการพัฒนาและศูนย์ที่ยังไม่ผ่านการพัฒนา

2.2 กระบวนการพัฒนาคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ด้วยการวิจัยแบบผสม (Mixed Methods) เพื่อทำความเข้าใจพลวัตพฤติกรรมและจิตสำนึก

2.3 กระบวนการพัฒนาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยการศึกษาผลการติดตามระยะยาวหลังการอบรม

2.4 กระบวนการพัฒนาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยการสร้างและสังเคราะห์นวัตกรรมโมเดลการประยุกต์ใช้พุทธสันติวิธี

2.5 กระบวนการพัฒนาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน เพื่อการสร้างวัฒนธรรมสันติและการฟื้นฟูสัมพันธภาพทางสังคม

References

Anantaprayoon, A. (2018). *A Model of Developing the Mediators by Buddhist Peaceful Means: A Case Study of Chonburi Court*. (Doctoral Dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ayutthaya.

Boontham, R., & Ruangsom, W. (2019). The 7s Framework Management Model and Local Administrative Organizations. In *Proceedings of the 2nd National Conference on Humanities and Social Sciences Student Research, January 19th, 2019* (pp. 2125–2126). Faculty of Humanities and Social Sciences, Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok.

Chinkulkitniwat, N., Phramaha Hansa Chammahaso, Tonteerawong, B., & Permpoonvivat, S. (2019). The Qualifications of the Desirable Mediator in the Integrated Buddhist Perspective. *Journal of MCU Peace Studies*, 7(3), 683–697.

Khantahirun, U., Phrakrupaladpannavorawat, & Phrakhrupalhad Adisak Vajirapanno. (2022). A Model of the Management of Public-Sector Dispute Mediation Center by Buddhist Peaceful Means: A Case Study of Public-Sector Dispute Mediation Center, Sawai Subdistrict, Prangku District, Sisaket Province. *Journal of MCU Peace Studies*, 10(6), 2649–2665.

Larppitakmongkol, P., Wattanapradith, Kh., Bannaruji, B., & Thontiravong, B. (2019). A Development of Mediator Characteristics at Samutprakarn Provincial Court by Buddhist Peaceful Means. *Journal of MCU Peace Studies*, 7(5), 1283–1295.

Limcharoen, K. (2018). *A Process of Leadership Development for Peace according to Buddhist Integration*. (Doctoral Dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ayutthaya.

Phra Brahmapundit (Prayoon Dhammajitto). (2021). *Buddhism and Sustainable Development*. (2nd ed.). Bangkok: Nititham Printing House.

Phrakhruwinaithorn Sirichet Sirivaddhano. (2021). The Development of the Human Mind by Using the Principles Mindfulness 4. *Journal of MCU Loei Review*, 2(2), 136–149.

Phramaha Hansa Dhammahaso (Nithiboonyakorn). (2014). *Buddhist Peace Methodology: Integration of Principles and Tools for Conflict Management*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

Sittichai, K., & Pooripakdee, S. (2018). Organization Management According to McKinsey's 7s Framework that Contributes to Innovation Organization: Case Study of an Organization Awarded an Excellent Innovation Organization. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 11(3), 1419–1435.

Yantana, Th., Wongsaprasit, N., Jiradechapai, S., & Maneepakorn, P. (2018). A Model of Participatory Management of Community Justice Networks. *ARU Research Journal*, 5(2), 69–75.

การพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี*

The Development of Nibbānasathan-dhamma for Strengthening Urban Communities through Buddhist Peaceful Means

[1]นันทิพา อินทะชัย และ พระครูสังฆกิจดิลก
[1]Nanthipa Inthachai and Phrakhrusanghakitdilok
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: nantipa1967@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาบริบท สภาพปัญหา ปัจจุบัน ความต้องการจำเป็นในการพัฒนานิพพานสถานธรรมของวัดใหม่ (ยายแป้น) แนวคิดการพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างสันติสุข และหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนานิพพานสถานธรรมต้นแบบในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อการพัฒนานิพพานสถานธรรมวัดใหม่ (ยายแป้น) เพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติ 3) เพื่อผลลัพธ์การพัฒนานิพพานสถานธรรมวัดใหม่ (ยายแป้น) เพื่อเสริมสร้างสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในดุษฎีนิพนธ์ได้แก่การวิจัยเชิงคุณภาพแบบการวิจัยภาคสนาม โดยเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยจากกลุ่มเป้าหมายที่เลือกให้เป็นข้อมูลสำคัญจำนวน 21 รูป/คนและการสนทนากลุ่มเฉพาะของผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ จำนวน 6 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) บริบท สภาพปัญหา ปัจจุบัน ความต้องการจำเป็นในการพัฒนานิพพานสถานธรรมของวัดใหม่ (ยายแป้น) แนวคิดการพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างสันติสุข และหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนานิพพานสถานธรรมต้นแบบในพระพุทธศาสนาเถรวาท สภาพบริบทของชุมชนวัดใหม่ (ยายแป้น) พบว่าสภาพทั่วไปของปัญหามีความคล้ายคลึงกับชุมชนเมืองโดยทั่วไปที่มีการอยู่อาศัยกันอย่างแออัด สร้างต่ำกว่ามาตรฐานไม่ถูกสุขลักษณะ ปัญหาทางด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจสังคม ความปลอดภัย ด้านสุขภาพอนามัย และด้านจิตใจ ซึ่งปัญหาด้านจิตใจส่วนใหญ่จะเชื่อมโยงกับปัญหาด้านต่าง ๆ พบว่าชาวชุมชนในพื้นที่ มีความต้องการพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อจะได้ปฏิบัติธรรม นำไปสู่ปัญญาและสันติสุข สร้างความสัมพันธ์วัดกับชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งต่อสังคมต่อไป มีจุดมุ่งหมายที่ต้องการจะเห็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดตามกฎหมาย เป็นวัดตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2505 และพระราชบัญญัติสงฆ์ ถูกต้องตามมหาเถรสมาคมสำนักพุทธศาสนา เพื่อฝึกเจริญสติที่ได้ผล และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง โดยใช้หลักธรรม สัปปายะ 7 และหลักธรรมสติปัฏฐาน 4 จะทำให้เห็นภาพเป้าหมายชัดเจน ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญที่จะให้กระบวนการพัฒนาไปสู่ความสำเร็จ 2) การพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี ได้จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดตามกฎหมายเป็นวัดตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2505 และพระราชบัญญัติสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 พร้อมทั้งผ่านความเห็นชอบของเจ้าคณะแขวง เจ้าคณะเขต เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค และเจ้าคณะหนกลาง ยื่นต่อ

*Received August 28, 2025; Revised April 8, 2026; Accepted April 30, 2026

เถรสมาคมสำนักพุทธศาสนา ซึ่งได้ดำเนินการยื่นในวันที่ 16 พฤษภาคม 2568 เป็นที่เรียบร้อย จะเข้าพิจารณาในเดือนสิงหคม 2568 เพื่อจะได้รับอนุมัติจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมต่อไป 3) ผลลัพธ์การพัฒนาและนำเสนอกระบวนการการพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนเมือง โดยพุทธสันติวิธี การที่จะทำให้เกิดความเข้าใจของนิพพานสถานธรรม เหมาะสมกับผู้มาปฏิบัติธรรมในหลักสัปปายะ 7 เห็นภาพเป้าหมายชัดเจน ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญที่จะให้กระบวนการพัฒนาไปสู่ความสำเร็จผลลัพธ์จากการพัฒนาสถานที่ ได้มีห้องพักที่สะอาด สะดวก ห้องพักชายจำนวน 10 ห้องมีห้องน้ำด้านใน 2 ห้อง ห้องพักหญิง จำนวน 8 ห้องมีห้องน้ำด้านใน 2 ห้อง มีลานจอดรถที่สะดวก มีห้องน้ำด้านนอก 8 ห้อง มีป้ายแผนที่บอกสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัด มีถังน้ำสำรอง และมีที่ดับเพลิง เป็นต้น ชาวชุมชนวัดใหม่ (ยายแป้น) และพุทธศาสนิกชน ได้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา และวันสำคัญต่าง ๆ ที่ทางวัดจัดขึ้น

คำสำคัญ: การพัฒนา; นิพพานสถานธรรม; ชุมชนเมืองสันติสุข; พุทธสันติวิธี

Abstract

The study consisted of the following three objectives: 1) to examine the context, current problems, and needs for developing the Nibbānasathan-Dhamma at Wat Mai (Yai Paen), including conceptual approaches for its development to promote peace and the Buddhist principles that support the establishment of a model Nibbānasathan-Dhamma within Theravāda tradition; 2) to develop Nibbānasathan-Dhamma as a means to foster peaceful urban communities through Buddhist peaceful means; and 3) to evaluate the outcomes of developing the Nibbānasathan-Dhamma for promoting peace using Buddhist peaceful means. The research employed a qualitative, field-based method. Data were collected from 21 key informants selected as the target group and through 6 focused group discussions with experts in relevant fields. Data collection instruments included interviews, the data were analyzed using descriptive analysis.

From the study, the following results were found: 1) The context, current problems, and needs for developing Nibbānasathan-Dhamma at Wat Mai (Yai Paen), along with conceptual approaches for its development to promote peace and the Buddhist principles that support establishing a model Nibbānasathan-Dhamma within Theravāda tradition, were examined. The community context of Wat Mai (Yai Paen) reveals that its general problems are similar to those found in typical urban communities, including overcrowded housing, substandard and unhygienic construction, physical and environmental issues, socio-economic challenges, safety concerns, health and hygiene problems, and psychological issues. Community members expressed a strong need for the development of a Nibbānasathan-Dhamma as a space for meditation practice, cultivating wisdom and peace, and strengthening the relationship between the temple and the community to promote social cohesion. The ultimate goal is to establish a legally recognized meditation center in the province, in accordance with the Buddhist Act of 1962 (B.E. 2505) and relevant monastic regulations under the Supreme Sangha Council and the Department of Buddhism, where effective mindfulness

training can be conducted and applied meaningfully in daily life. By applying the Seven Factors of Suitable Conditions (*Sappāya*) and the Four Foundations of Mindfulness (*Satipaṭṭhāna*), the vision becomes clear and provides essential components to guide the development process toward success. 2) The development of Nibbānasathan-Dhamma to promote peaceful urban communities through Buddhist peaceful means has led to the establishment of a provincial meditation center in accordance with the law, recognized as a temple under the Buddhist Act 1962 (B.E. 2505) and the Sangha Act 1992 (No. 2) B.E. 2535. The establishment has also received approval from the district, provincial, and regional ecclesiastical authorities, as well as the central Sangha authority, and the application was submitted to the Supreme Sangha Council on 16 May 2025. The proposal is scheduled for review in August 2025, after which it is expected to be officially approved as a provincial meditation center. 3) The results of developing and presenting the process for establishing Nibbānasathan-Dhamma to foster peaceful urban communities through Buddhist peaceful means facilitated a clear understanding of Nibbānasathan-Dhamma and its alignment with the Seven Factors of Suitable Conditions (*Sappāya*), providing a clear vision and essential components to guide the development process toward success. The development of the site resulted in clean and convenient accommodations, including 10 male dormitory rooms with 2 en-suite bathrooms and 8 female dormitory rooms with 2 en-suite bathrooms. Additional facilities include 8 external restrooms, a convenient parking area, signage indicating various locations within the temple, water storage tanks, and fire extinguishers. Community members from Wat Mai (Yai Paen) and local Buddhists actively participated in religious activities and important ceremonies organized by the temple.

Keywords: The Development; Nibbānasathan-dhamma; Strengthening Urban Communities; Buddhist Peaceful Means

บทนำ

สถานธรรม (หรือ "ศูนย์ปฏิบัติธรรม") ในประเทศไทยเป็นสถานที่ที่สำคัญสำหรับการศึกษาธรรมะและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีรากฐานมาจากพุทธศาสนาแบบเถรวาท ส่วนใหญ่มักเชื่อมโยงกับสำนักปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียง เช่น วัดอรุณราชวราราม, วัดป่าธรรมชาติ, หรือศูนย์ปฏิบัติธรรมสาขาต่าง ๆ ของวัดหลวงปู่ดูลย์, หลวงพ่อชา, หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี เป็นต้น (Subcommittee on Religion, 2019)

วิวัฒนาการของสถานธรรม (Phra Rachasitthimuni, n.d.)

1. ยุคเริ่มแรก สถานธรรมในรูปแบบดั้งเดิมมักเป็นส่วนหนึ่งของวัด โดยพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดธรรมะและแนะแนวการปฏิบัติสมาธิ ปัจจุบัน มีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมอิสระนอกเหนือจากวัด เพื่อให้เหมาะกับชีวิตสมัยใหม่

2. สถานธรรมยุคใหม่ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา เริ่มมีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมเฉพาะทาง เช่น สถานพักผ่อนหย่อนจิต สวนโมกขพลาราม, ศูนย์ธรรมรักษ์, หรือสถานปฏิบัติธรรมในรูปแบบรีทรีต

(Retreat) เพื่อให้ผู้คนในเมืองได้เข้าถึงการภาวนาบางแห่งเน้นการสอนแบบ วิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 หรือการใช้ธรรมะปรับใช้กับชีวิตประจำวัน

3. สถานธรรมในปัจจุบัน มีทั้งขององค์กรศาสนาชั้นนำ เช่น มหาวิทยาลัยพุทธศาสนา, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสถานธรรมเอกชน ที่เปิดรับฆราวาสและชาวต่างชาติวัตถุประสงค์ของสถานธรรมให้ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา สอนการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาเป็นศูนย์กลางการอบรมจิตใจและพัฒนาจิตวิญญาณหากคุณสนใจสถานธรรมเฉพาะแห่ง เช่น วัดสวนดอก, วัดถ้ำกระบอก, หรือสถานปฏิบัติธรรมในต่างประเทศ จากศูนย์ปฏิบัติธรรมในประเทศไทยหรือสื่อเผยแพร่ธรรมะพระสงฆ์และวัดเป็นองค์กรสำคัญที่จะมีส่วนเกี่ยวข้อง เหมาะสมสอดคล้องต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพราะพระเป็นผู้อบรมให้ธรรมะซึ่งสามารถให้ผลได้ทั้งโลกิยะและโลกุตตระ จัดการศึกษาทั้งด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติแก่ประชาชนทุกคน มีส่วนใกล้ชิดกับสังคม เอื้อประโยชน์ทางธรรมอันเป็นสาธารณะสมบัติสงเคราะห์ชุมชน และสังคมส่งเสริมและพัฒนาสาธารณูปการ โดยมีการร่วมมือประสานงานเผยแผ่ธรรมะผูกสัมพันธ์ ระหว่างชุมชนและสังคมซึ่งเกี่ยวเนื่องกันในพระพุทธศาสนาตลอดทั้งชีวิตตั้งแต่เกิดจนดับไป

สภาพจิตใจของมนุษย์เราจะเสื่อมโทรมลง ถ้ามิได้รับการประคับประคองดูแลจิตใจในตนเอง ส่วนมากพุทธศาสนิกชนมักจะยึดติดกับปัจจัยทางวัตถุที่ดูเหมือนอยู่ใกล้สังคม ปัจจุบันนี้มีปัญหาตามมามากมายเนื่องจากบุคคลเกิดสภาวะเครียดทางจิตใจ ไม่สามารถหาทางออกได้อีกทั้งไม่มีความรู้ในทางธรรมและขาดที่พึ่งทางใจ รวมไปถึงขาดความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการดูแลรักษาจิต (Khwan-on, 2019) ซึ่งผลก็คือทำให้ห่างจากการพิจารณาสภาวธรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จึงไกลจากความเป็นจริงทุกขณะที่จะนำตนไปให้ถึงความพ้นทุกข์ได้ การศึกษาอบรมและเผยแผ่ศาสนธรรม รวมทั้งความเข้าใจในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญของชุมชนและสังคม ในการเป็นแนวทางการดำเนินไปสู่ความสงบสันติสุขทั้งกับตนเองและผู้อื่น ซึ่งมหาเถรสมาคมได้ให้ความสนใจสนับสนุนการปฏิบัติธรรมมาตลอด โดยออกระเบียบเพื่อส่งเสริมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด รวมทั้งกรมการศาสนาได้เฟ้นหาและคัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมดีเด่นประจำจังหวัดเพื่อประชาสัมพันธ์ รณรงค์ส่งเสริมและสร้างภาพพจน์ภาวนา ด้านของปัญหาในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในปัจจุบันนั้น หลายสำนักต้องการที่จะพัฒนาให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดหรือพัฒนาให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมในการรองรับพระภิกษุและผู้ปฏิบัติ หากแต่ผู้บริหารงานวัดส่วนใหญ่ยังไม่มีวิสัยทัศน์ เป้าหมาย กลยุทธ์ในการปรับปรุงและพัฒนา เพื่อให้สำนักปฏิบัติธรรมเหล่านั้นเป็นที่สัปปายะเหมาะสม เช่น ด้านการพัฒนาสถานที่ ด้านวิทยากร ด้านการบริหารจัดการ ฯลฯ เป็นต้น เพื่อรองรับสาธุชนที่ต้องการเข้ามาศึกษาธรรมและปฏิบัติภาวนาเพื่อประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ เป็นการส่งผลให้เกิดความสงบสันติสุขต่อสังคม ต่อประเทศชาติได้อย่างมั่นคงต่อไป

การปฏิบัติธรรม ฝึกจิตให้สงบและเป็นสมาธินั้นเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนทุกคนควรเรียนรู้ และนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัวและสังคมการปฏิบัติธรรมจึงเป็นเสมือนรูปแบบหนึ่งแห่งการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมในสังคมไทย ดังที่พระราชสังวรญาณ (หลวงพ่อพุธ ฐานิโย) และ พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการเจริญสติภาวนา ดังนี้ “ให้รู้จักอ่อนโยนต่อจิต แล้วก็ให้อิสระกับใจ อันนี้อาจจะเป็นเรื่องที่หลายคนอาจจะไม่เคยนึก (Phra Rachasangwornyan (Luangpho Phut Thaniyo), n.d.) แต่ให้เข้าใจว่าให้อิสระนี่คือการไม่บังคับ แต่ไม่ใช่ปล่อยใจไปตะพึดตะพือ เราก็ต้องรู้จักชวนให้เขากลับมา กลับมาที่กาย กลับมารู้เนื้อรู้ตัว กลับมารู้สึกตัว อันนี้แหละคือสิ่งที่ถ้าเราฝึกสม่ำเสมอ เราจะรู้ตัวได้ไวขึ้น เราจะมีสติได้เร็วขึ้น แล้วเราก็จะฟุ้งน้อยลง แล้วก็มีความสงบมากขึ้น เป็นความสงบเพราะรู้ ไม่ใช่สงบเพราะไม่รู้” (Phra Paisal Visalo, n.d.)

สถานธรรมหรือศูนย์ปฏิบัติธรรมในประเทศไทยและต่างประเทศมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมศีลธรรมและพัฒนาจิตใจ แต่ก็ยังคงเผชิญกับปัญหาหลายด้าน ทั้งในเชิงการบริหารจัดการ การเข้าถึงของผู้คน และความทันสมัยของเนื้อหา (Phra Arthit Siratecho (Suk na Wangsai), Ngamprakhon, and Phramaha Sombat Dhanapañño, 2021) ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาด้านการบริหารจัดการขาดแคลนบุคลากรที่มีคุณภาพ พระสงฆ์หรือครูอาจารย์ที่มีความรู้ลึกซึ้งในธรรมะและจิตวิทยาสมัยใหม่มีจำนวนจำกัด ผู้สอนบางรายขาดทักษะการสื่อสารที่ดึงดูดคนรุ่นใหม่ การเงินและการระดมทุน สถานธรรมหลายแห่งพึ่งพาทุนบริจาค ทำให้ขาดความมั่นคงทางการเงิน บางแห่งประสบปัญหาการทุจริตหรือใช้เงินไม่ถูกวัตถุประสงค์ การบำรุงรักษาสถานที่ศูนย์ปฏิบัติธรรมบางแห่งอยู่ในพื้นที่ห่างไกล ทำให้ดูแลรักษายาก สิ่งอำนวยความสะดวกไม่เพียงพอสำหรับผู้สูงอายุหรือผู้พิการ

2. ปัญหาด้านการเข้าถึงและความน่าสนใจกลุ่มเป้าหมายจำกัดคนรุ่นใหม่มองว่าสถานธรรมเป็นเรื่องของผู้สูงอายุหรือคนเคร่งศาสนาเนื้อหาการสอนเน้นภาษาธรรมะแบบดั้งเดิม ทำให้เข้าใจยากรูปแบบการสอนไม่ทันสมัยยังใช้วิธีบรรยายแบบเดิม ๆ ขาดการนำเทคโนโลยี (เช่น แอปพลิเคชัน, คลิปธรรมะ) มาใช้ไม่มีกิจกรรมที่ตอบโจทย์ไลฟ์สไตล์คนเมือง เช่น หลักสูตรสั้น ๆ การปฏิบัติธรรมออนไลน์

3. ปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรมความขัดแย้งภายในชุมชนบางสถานธรรมมีการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายระหว่างกลุ่มผู้ปฏิบัติมีกรณีพระหรือครูบาอาจารย์ถูกกล่าวหาว่ามีพฤติกรรมไม่เหมาะสมการเมืองและศาสนาบางแห่งถูกมองว่าใกล้ชิดกับกลุ่มการเมืองหรือมีอคติทางศาสนาการนำธรรมะไปใช้ในทางที่ผิด เช่น สร้างความแตกแยกในสังคม

4. ปัญหาด้านเนื้อหาและหลักสูตรเน้นท่องจำมากกว่าปฏิบัติจริงสอนแต่หลักธรรมแบบทฤษฎี แต่ขาดการฝึกปฏิบัติที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ไม่ตอบโจทย์ปัญหาสมัยใหม่เช่น ความเครียดจากการทำงาน ปัญหาครอบครัว การใช้ชีวิตในโลกดิจิทัล

5. ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและโครงสร้างการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนบางแห่งขยายพื้นที่โดยไม่คำนึงถึงระบบนิเวศมีการใช้พลาสติกหรือสร้างขยะมากเกินไปในกิจกรรมใหญ่ ๆ ความปลอดภัยสถานที่บางแห่งไม่มีมาตรฐานความปลอดภัย เช่น ไฟฟ้า ระบบดับเพลิง แนวทางแก้ไข 1) ปรับรูปแบบการสอนให้ทันสมัยใช้สื่อดิจิทัล เช่น Podcast, คลิปสั้นใน TikTok, แอปสอนสมาธิจัดหลักสูตรสั้น ๆ สำหรับคนทำงาน 2) พัฒนาบุคลากรฝึกอบรมพระสงฆ์และครูอาจารย์ให้เข้าใจจิตวิทยาสมัยใหม่ 3) เพิ่มความโปร่งใสทางการเงินเปิดเผยรายรับ-รายจ่าย และใช้ระบบดิจิทัลในการรับบริจาค 4) ปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกให้เหมาะกับผู้สูงอายุและผู้พิการ 5) สร้างเครือข่ายกับองค์กรอื่นร่วมมือกับมหาวิทยาลัย โรงพยาบาล หรือบริษัท เพื่อขยายกลุ่มผู้เข้าร่วมสรุปสถานธรรมยังคงเป็นแหล่งพัฒนาจิตใจที่สำคัญ แต่ต้องปรับตัวให้ทันกับยุคสมัย โดยแก้ปัญหาด้านการบริหาร การสื่อสาร และเนื้อหา เพื่อดึงดูดคนรุ่นใหม่และตอบโจทย์สังคมปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพหากคุณสนใจประเด็นใดเป็นพิเศษ เช่น ปัญหาของสถานธรรมในยุคดิจิทัล หรือกรณีศึกษาสถานธรรมเฉพาะแห่ง

ปัญหาของคนในชุมชนกับสถานธรรมอาจเกิดขึ้นจากความแตกต่างทางความคิด การใช้พื้นที่ร่วมกัน หรือความไม่เข้าใจในวัตถุประสงค์ของสถานธรรม ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นหลัก ๆ (Tangseng, Thongrung, and Wongwatthanaphong, 2020) ดังนี้ 1. ความขัดแย้งด้านการใช้พื้นที่เสียงรบกวนจากกิจกรรมในสถานธรรมเช่น เสียงสวดมนต์ เสียงบรรยายธรรม หรือเสียงผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่อาจรบกวนความสงบของชุมชนการขยายพื้นที่ของสถานธรรมบางครั้งสถานธรรมขยายพื้นที่โดยไม่ปรึกษาชุมชน ทำให้เกิดความไม่พอใจการจราจรและการจอดรถ การจัดกิจกรรมใหญ่ ๆ อาจทำให้รถติดหรือรบกวนการเดินทางของคนในชุมชน 2. ความไม่เข้าใจในวัตถุประสงค์ของสถานธรรมการรับรู้ที่ผิดพลาดคนในชุมชนอาจมองว่า

สถานธรรมเป็นสถานที่สำหรับผู้เคร่งศาสนาเท่านั้น ทำให้เกิดความรู้สึกแบ่งแยกการไม่เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน อาจรู้สึกว่าสถานธรรมไม่ดึงดูดหรือไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของพวกเขา 3. ปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมการพึ่งพาทุนบริจาคชุมชนอาจมองว่าสถานธรรมไม่ช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจของท้องถิ่นการแบ่งแยกทางสังคมคนในชุมชนอาจรู้สึกว่าสถานธรรมเป็นของคนนอก หรือผู้มีฐานะดี ทำให้เกิดความรู้สึกไม่เท่าเทียม 4. ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมการจัดการขยะการจัดกิจกรรมใหญ่ ๆ อาจทำให้เกิดขยะจำนวนมาก โดยไม่มีการจัดการที่เหมาะสมการใช้น้ำและไฟฟ้าสถานธรรมบางแห่ง ใช้น้ำและไฟฟ้าจำนวนมาก ทำให้ชุมชนรู้สึกว่าถูกเอาเปรียบ 5. ปัญหาด้านวัฒนธรรมและความเชื่อความแตกต่างทางศาสนาในชุมชนที่มีความหลากหลายทางศาสนา สถานธรรมอาจถูกมองว่าไม่คำนึงถึงความเชื่อของผู้อื่นการนำธรรมะไปใช้ในทางที่ผิดเช่น การสอนธรรมะที่สร้างความแตกแยกหรือไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนแนวทางแก้ไข 1. สร้างความเข้าใจร่วมกัน จัดประชุมหรือกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่ออธิบายวัตถุประสงค์และประโยชน์ของสถานธรรม 2. ปรับปรุงการจัดการพื้นที่ควบคุมเสียงรบกวน จัดการจราจร และดูแลสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น 3. สร้างประโยชน์ให้ชุมชนจัดกิจกรรมที่ดึงดูดคนในชุมชน เช่น อบรมอาชีพ บริการสุขภาพ หรือกิจกรรมสันทนาการ 4. รับฟังความคิดเห็นสร้างช่องทางรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากคนในชุมชน 5. ร่วมมือกับชุมชนสนับสนุนโครงการชุมชน เช่น การพัฒนาสิ่งแวดล้อม การศึกษา หรือวัฒนธรรมท้องถิ่นสรุปปัญหาของคนในชุมชนกับสถานธรรมมักเกิดจากความไม่เข้าใจและความแตกต่างทางความคิด การแก้ไขจึงต้องอาศัยการสื่อสารที่ดี การสร้างประโยชน์ร่วมกัน และการปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนหากคุณสนใจประเด็นใดเป็นพิเศษ เช่น กรณีศึกษาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับสถานธรรม

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการที่จะศึกษาการพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุข โดยพุทธสันติวิธี ในพื้นที่วัดใหม่ (ยายแป้น) เขตบางขุนนนท์ กรุงเทพมหานคร ตามหลักสัปปายะ 7 เพื่อเสนอให้เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมและผู้เกี่ยวข้องนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุง และพัฒนาการบริหาร ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาวะปัจจุบัน รวมถึงแนวทางเพื่อการรองรับการประพฤติปฏิบัติธรรม และให้สอดคล้องกับกฎระเบียบของเถรสมาคมอีกด้วย รวมถึงสามารถนำประสบการณ์มาวิเคราะห์และพัฒนาทักษะการปฏิบัติธรรม มาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมและมีความสุขต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์บริบท สภาพปัจจุบันพัฒนาการของวัดใหม่ (ยายแป้น) แนวคิดการพัฒนานิพพานสถานธรรมพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุข และสถานธรรมต้นแบบในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อพัฒนานิพพานสถานธรรมวัดใหม่ (ยายแป้น) เพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี
3. เพื่อนำเสนอผลลัพธ์การพัฒนานิพพานสถานธรรมวัดใหม่ (ยายแป้น) เพื่อเสริมสร้างสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology) ในการวิจัยเรื่อง “การพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี” นี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยในรูปแบบอริยสัจโมเดล ประกอบด้วย 1) ทุกข์ ศึกษาวิเคราะห์สภาพทั่วไปของปัญหา บริบท และความจำเป็น 2) สมุทัย วิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหา ในกระบวนการพัฒนา 3) นิโรธ กำหนดเป้าหมายของการวิจัย 4) มรรค กำหนดกลยุทธ์เครื่องมือในการแก้สาเหตุของปัญหา นำไปสู่เป้าหมายผ่านวิธีการที่เหมาะสม ซึ่งสอดรับการการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action

Research) โดยมุ่งเน้นในการศึกษาข้อมูลของวัดที่จะขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดตามกฎหมาย เป็นวัดตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2505 และพระราชบัญญัติสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และที่พักสงฆ์ตามมติมหาเถรสมาคม โดยผู้วิจัยได้มีการเลือกกลุ่มประชากรแบบเจาะจง และดำเนินการวิจัยตามแนวทางบันได 9 ขั้น ตามลำดับดังนี้

บันไดขั้นที่ 1 ศึกษาบริบท วิเคราะห์สภาพปัญหา และความจำเป็นของชุมชน สังคมก่อนการดำเนินการ รวมถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยดำเนินการดังนี้

บันไดขั้นที่ 2 ศึกษาวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับ “การพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี”

บันไดขั้นที่ 3 ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธี ที่เอื้อต่อการพัฒนาการพัฒนาการพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี”

บันไดขั้นที่ 4 บูรณาการพุทธสันติวิธีกับศาสตร์สมัยใหม่ให้เหมาะกับสภาพปัญหาและความจำเป็น

บันไดขั้นที่ 5 สร้างกระบวนการที่มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่

บันไดขั้นที่ 6 พัฒนาบุคคลในพื้นที่เป้าหมาย โดยบุคคลในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องการมาปฏิบัติธรรม และสามารถร่วมปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันได้จริง

บันไดขั้นที่ 7 ประเมินผลการพัฒนาให้จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมและให้พุทธศาสนิกชนมาร่วมปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน และทุกเทศกาลสำคัญต่อไป

บันไดขั้นที่ 8 นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ เป็นโมเดล เป็นการพัฒนาให้จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นนิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี

บันไดขั้นที่ 9 กระบวนการติดตาม รักษาพัฒนาให้ยั่งยืน โดยการสร้างเครือข่ายการพัฒนาให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม สำหรับประชาชนทั่วไปและนิสิตของ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์บริบท สภาพปัจจุบันพัฒนาการของวัดใหม่ (ยายแป้น) แนวคิดการพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุข และสถานธรรมต้นแบบในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า วัดใหม่ (ยายแป้น) เป็นวัดราษฎร์สังกัดมหานิกาย ตั้งอยู่ในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร มีพื้นที่ประมาณ 14 ไร่ ประชากร 564 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ พระเมธีวัชรบัณฑิต เจ้าอาวาสปัจจุบันมีความเชี่ยวชาญด้านวิปัสสนากรรมฐาน มุ่งพัฒนาวัดให้เป็นนิพพานสถานธรรม เพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุข

ชุมชนมีปัญหาหลายด้าน ทั้งกายภาพและสิ่งแวดล้อม เช่น ที่อยู่อาศัยหนาแน่นและไม่ถูกสุขลักษณะ ระบบสาธารณูปโภคและสุขภาพอนามัยจำกัด ขาดความร่วมมือและกิจกรรมสาธารณะด้านเศรษฐกิจ รายได้ไม่เพียงพอ ด้านจิตใจพบความเครียด วิตกกังวล สมาธิสั้น ส่งผลต่อร่างกายและจิตใจ

การจัดตั้งนิพพานสถานธรรมช่วยให้ชุมชนเข้าถึงการปฏิบัติธรรม ฝึกสมาธิ และพัฒนาจิตใจ ลดความเครียด ปรับกรอบความคิดและทัศนคติ ส่งเสริมพฤติกรรมและชีวิตที่สันติสุข โดยใช้หลัก Maslow’s Hierarchy of Needs ในการตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณเป็นขั้นสูงสุด และเน้นการสร้างชุมชนแบ่งปันความรู้ด้านจิตวิญญาณ หลักพุทธะธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนา ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 – ฝึกรับรู้ร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ เพื่อวิเคราะห์ทุกข์ หาสาเหตุ และปฏิบัติให้ดับทุกข์ รวมไปถึง สัปปายะ 7 – เลือกสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เหมาะสม ปลอดภัย เอื้อต่อสมาธิและปัญญา

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนานิพพานสถานธรรมวัดใหม่ (ยายแป้น) มิได้เป็นเพียงการจัดตั้งสถานที่ปฏิบัติธรรมตามระเบียบคณะสงฆ์เท่านั้น หากแต่เป็นการออกแบบ “ระบบนิเวศทางจิตใจ” (Spiritual Ecosystem) ที่สอดคล้องกับหลัก พุทธสันติวิธี อย่างเป็นรูปธรรม โดยใช้ ธรรมภาวนา 4 และสัปปายะ 7 เป็นกลไกสำคัญในการสร้าง “สันติภายใน” (Inner Peace) และขยายผลสู่ “สันติภายนอก” (Social Peace) ดังนี้

กายภาวนา - สันติทางพฤติกรรม (Behavioral Peace)

การจัดพื้นที่เดินจงกรม อาหารที่เหมาะสม และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสติ ทำให้ผู้ปฏิบัติลดพฤติกรรมก้าวร้าว หุนหันพลันแล่น เกิดความสำรวมทางกาย ซึ่งเป็นฐานของพฤติกรรมไม่เบียดเบียน อันเป็นหัวใจของพุทธสันติวิธี

ศีลภาวนา - สันติทางสังคม (Social Harmony)

การกำหนดระเบียบ เช่น งดใช้มือถือ งดส่งเสียงดัง และการจัดสภาพแวดล้อมที่สงบ เป็นการฝึก “วินัยร่วม” (Collective Discipline) ทำให้เกิดการเคารพกติกา ลดความขัดแย้ง และสร้างความไว้วางใจในหมู่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างสันติในระดับชุมชน

จิตภาวนา - สันติทางอารมณ์ (Emotional Peace)

การจัดพื้นที่สมาธิที่เหมาะสม ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดสติรู้เท่าทันอารมณ์ ลดความเครียด ความโกรธ และความวิตกกังวล ซึ่งเป็นรากของความขัดแย้งในสังคมเมือง นำไปสู่การจัดการตนเองอย่างสันติ (Self-regulation)

ปัญญาภาวนา - สันติทางปัญญา (Cognitive Peace)

การให้ธรรมะ สนทนาธรรม และกระบวนการถาม–ตอบ ทำให้เกิดความเข้าใจตามความเป็นจริง (โยนิโสมนสิการ) ผู้ปฏิบัติเห็นเหตุแห่งทุกข์และวิธีดับทุกข์ จึงสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยปัญญา ไม่ใช่อารมณ์ ซึ่งเป็นแก่นของพุทธสันติวิธี

นิพพานสถานธรรมวัดใหม่ (ยายแป้น) จึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางของสันติ ที่เชื่อมโยงการฝึกตน (Self-transformation) ไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Peaceful Co-existence) โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นเครื่องมือจัดการความขัดแย้งอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนานิพพานสถานธรรมวัดใหม่ (ยายแป้น) ก่อให้เกิดผลลัพธ์ด้านสันติสุขอย่างชัดเจน โดยเริ่มจากระดับตัวบุคคล ผู้ที่เข้าร่วมปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เห็นได้จากการมีสติรู้ตัวมากขึ้น สามารถจัดการกับอารมณ์ของตนเองได้ดีขึ้น และมีความเครียดลดลง หลายคนสะท้อนว่ารู้สึกสงบขึ้นและมีมุมมองต่อปัญหาชีวิตเปลี่ยนไปในทางที่เข้าใจมากขึ้น

ผลที่เกิดขึ้นไม่ได้หยุดอยู่เพียงตัวบุคคล แต่ยังส่งต่อไปยังความสัมพันธ์กับผู้อื่น ผู้ปฏิบัติมีแนวโน้มที่จะสื่อสารอย่างนุ่มนวลมากขึ้น ลดการใช้อารมณ์ในการตัดสินปัญหา และเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นมากขึ้น ความขัดแย้งที่เคยเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันจึงลดลง และถูกแทนที่ด้วยความเข้าใจและความร่วมมือ

ในระดับชุมชน พบว่าบทบาทของวัดใหม่ (ยายแป้น) มีความชัดเจนมากขึ้นในฐานะพื้นที่กลางของชุมชนที่คนสามารถเข้ามาพึ่งพิงทางใจ ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเพิ่มขึ้น และเกิดความรู้สึกผูกพันกับวัดมากขึ้น วัดจึงไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรม แต่กลายเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชน

แม้ว่าการพัฒนาด้านสถานที่ เช่น ห้องพัก ห้องน้ำ หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จะช่วยให้การปฏิบัติธรรมเป็นไปอย่างสะดวกขึ้น แต่สิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง คือกระบวนการปฏิบัติธรรม

ที่ช่วยให้ผู้คนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองจากภายใน เมื่อจิตใจเปลี่ยน พฤติกรรมและความสัมพันธ์ก็เปลี่ยนตาม ส่งผลให้เกิดความสงบสุขทั้งในระดับบุคคลและชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ด้วยเหตุนี้ นิพพานสถานธรรมวัดใหม่ (ยายแป้น) จึงสามารถมองได้ว่าเป็นตัวอย่างของการนำพุทธสันติวิธีมาใช้ในชีวิตจริง ไม่ใช่เพียงในเชิงแนวคิด แต่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้จริงและเห็นผลได้ในชีวิตของผู้คน ซึ่งสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนเมืองอื่น ๆ ได้ต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ คือ โมเดลนิพพานสถานธรรมเปี่ยมสุข

Figure 1: The Model of a Blissful Nibbāna Spiritual Community

จากโมเดลดังกล่าวนั้นสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้ มี 3 ขั้นดังนี้

ขั้นที่ 1 ได้จัดตั้งเป็นนิพพานสถานธรรม (หลักการ)

ขั้นที่ 2 ได้มีการพัฒนาหลักสัปปายะ 4 (กระบวนการ)

ขั้นที่ 3 ได้พัฒนาหลักสัปปายะ 4 ไปสู่หลักสัปปายะ 7 กับหลักภาวนา4 (ผลลัพท์)

โดยอธิบายภายใต้หลักการ มีขั้นตอนดังนี้ ผู้วิจัยเตรียมข้อมูลในการขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ดังนี้ ผู้วิจัยได้นำข้อสังเกตดังกล่าว ไปวางแผนการจัดตั้งสำนักนิพพานสถานธรรม โดยเริ่มจาก การปรับปรุงสถานที่ โดยครั้งแรกได้มีการก่อสร้างเพิ่มเติมกุฏิ 5 ให้เป็นที่ใช้ในการรับรองผู้มาทำบุญและปฏิบัติธรรม และหอฉันท์ได้ปรับปรุง ใช้ในการนั่งปฏิบัติธรรม มีการจัดทำป้ายบอกสถานที่ต่าง ๆ ที่เข้ามาในวัด ที่จอดรถที่ตีเส้นชัดเจนสะดวกในการจอด พร้อมทั้งห้องน้ำที่สะอาด

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า สภาพบริบท ปัญหา และความจำเป็นของชุมชนวัดใหม่ (ยายแป้น) พบว่า สภาพทั่วไปของปัญหามีความคล้ายคลึงกับชุมชนเมืองโดยทั่วไปที่มีการอยู่อาศัยกันอย่างแออัด สร้างต่ำกว่ามาตรฐานไม่ถูกสุขลักษณะ ปัญหาทางด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม ความปลอดภัย ด้านสุขภาพอนามัย และด้านจิตใจ ซึ่งปัญหาด้านจิตใจส่วนใหญ่จะเชื่อมโยงกับปัญหาด้านต่าง ๆ ทั้งนี้ อาจเนื่องจากว่า ด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจส่งผลให้ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวมีปัญหา เกิดความเครียด ความกังวล เกิดความขัดแย้ง นำไปสู่ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ส่งผลกระทบทางด้านร่างกายและจิตใจ ไม่สามารถหาทางออกของปัญหาและขาดที่พึ่งพิงทางด้านจิตใจสอดคล้องกับผลการวิจัยของงานวิจัยของ ดร.นวลพรรณ กลั่นเกษร เรื่องการพัฒนาสำนักวิปัสสนากรรมฐาน “สติริมน้ำ อารามตื่นรู้” เพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี ที่พบว่าการพัฒนาสำนักวิปัสสนากรรมฐานหลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อการพัฒนานิพพานถานธรรม คือหลักสัปปายะ 7 เป็นกระบวนการพัฒนาสำนักวิปัสสนากรรมฐานได้เป็นที่เหมาะสม อย่างไรก็ตามผลการวิจัยนี้ยังชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาระบบบริหารการจัดการสัปปายะ ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการวัดใหม่ (ยายแป้น) ต่อไป (Klankesorn, 2024)

ปัจจัยในการพัฒนาชุมชนวัดใหม่ (ยายแป้น) พบว่า ชาวชุมชนในพื้นที่ มีความต้องการพัฒนานิพพานสถานธรรมเพื่อจะได้ปฏิบัติธรรม นำไปสู่ปัญญาและสันติสุข สร้างความสัมพันธ์วัดกับชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งต่อสังคมต่อไป อย่างไรก็ตามผลการการวิจัยมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการจะเห็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดตามกฎหมาย เป็นวัดตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2505 และพระราชบัญญัติสงฆ์ ถูกต้องตามมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนา (National Office of Buddhism, 2018) เพื่อฝึกเจริญสติที่ได้ผลและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง การพัฒนานิพพานสถานธรรมดังกล่าวจึงต้องใช้เวลา เพื่อติดตาม รักษา และพัฒนาต่อยอดให้มีความยั่งยืนต่อไปโดย

สำหรับ “นิพพานสถานธรรม เปี่ยมสุข” จะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการปฏิบัติธรรมเต็มรูปแบบของวัดใหม่ (ยายแป้น) สอดคล้องกับวิสัยทัศน์และความมุ่งมั่นของ พระเมธีวัชรบัณฑิต (หรรษา ธมฺมหาโส), ศ.ดร. เจ้าอาวาส ที่จะสร้างให้วัดใหม่ (ยายแป้น) ให้เป็นวัดแห่งปัญญา วัดตื่นรู้ เพื่อมุ่งสู่ความจริงของชีวิตต่อไป (Phra Metheewatcharabandit, 2025)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การพัฒนานิพพานสถานธรรมวัดใหม่ (ยายแป้น) เป็นการประยุกต์ใช้พุทธสันติวิธีในเชิงปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยใช้หลักธรรมภาวนา 4 และสัปปายะ 7 เป็นกรอบในการจัดทั้งพื้นที่และกิจกรรม ซึ่งช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาตนเองทั้งด้านกาย ศีล จิต และปัญญาได้อย่างสมดุล การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเอื้อต่อการมีสติและสมาธิ ช่วยลดความเครียดและการตอบสนองทางอารมณ์ ขณะเดียวกันการอยู่ร่วมกันภายใต้กติกาเดียวกันช่วยปลูกฝังความรับผิดชอบและการเคารพผู้อื่น ส่งผลให้ความขัดแย้งลดลง สะท้อนให้เห็นว่า การสร้างสันติในชุมชนเมืองสามารถเริ่มจากการพัฒนาภายในของบุคคล และขยายไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ซึ่งเป็นแก่นของพุทธสันติวิธี ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของงานวิจัยของ ดร.นวลพรรณ กลั่นเกษร เรื่องการพัฒนาสำนักวิปัสสนากรรมฐาน “สติริมน้ำ อารามตื่นรู้” เพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี พบว่ากระบวนการพัฒนาสำนักวิปัสสนากรรมฐาน “สติริมน้ำ อารามตื่นรู้” มี 4 ด้าน คือ (1) อาวาสสัปปายะ กิจกรรม Big Cleaning Day ทำความสะอาด ทาสีใหม่ เปลี่ยนบานประตูหน้าต่าง ที่ชำรุด (2) อาหารสัปปายะ จัดหาภาชนะใส่อาหาร โต๊ะวางอาหาร ถวายอาหารที่สะอาด (3) บุคคลสัปปายะ ให้ความรู้ จิตอาสามีส่วนร่วมอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาปฏิบัติ รวมถึงดูแลสิ่งของต่าง ๆ (4) ธรรมะสัปปายะ ผ่าน 4 กิจกรรม คือ สังฆทาน

สติ สวดมนต์ข้ามปี วันมาฆะบูชา และสามเณรช่อสะอาด โดยมีพระวิปัสสนาจารย์สอนปฏิบัติวิปัสสนาตามแนวทางสติปัฏฐาน 4 (Klankesorn, 2024)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนานิพพานสถานธรรมก่อให้เกิดสันติสุขใน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล ระดับความสัมพันธ์ และระดับชุมชน โดยผู้ปฏิบัติมีสติและควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น ลดความเครียด และมีทัศนคติที่สงบมากขึ้นในระดับความสัมพันธ์ ผู้ปฏิบัติมีการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ ลดความขัดแย้ง และเพิ่มความเข้าใจระหว่างกัน ขณะที่ในระดับชุมชน วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจและสร้างความร่วมมือของคนในพื้นที่ ทั้งนี้ แม้ปัจจัยด้านกายภาพจะมีส่วนสนับสนุน แต่หัวใจสำคัญอยู่ที่กระบวนการพัฒนาจิตใจตามหลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นกลไกหลักของพุทธสันติวิธีที่นำไปสู่สันติสุขอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับผลการวิจัยของงานวิจัยของ ดร.นวลพรรณ กลั่นเกษร เรื่องการพัฒนาสำนักวิปัสสนากรรมฐาน “สติริมน้ำ อารามตื่นรู้” เพื่อเสริมสร้างชุมชนเมืองสันติสุขโดยพุทธสันติวิธี พบว่า องค์ความรู้ใหม่ คือโมเดล “สติริมน้ำ อารามตื่นรู้” ซึ่งเป็นแนวทางสำนักวิปัสสนาที่ผสานการจัดการสถานที่ อาหาร บุคคล และธรรมะเข้าด้วยกัน เพื่อส่งเสริมการฝึกสติ สมาธิ และปัญญาอย่างครบองค์ ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการตื่นรู้และสันติสุขทั้งบุคคล ครอบครัว และชุมชน (Klankesorn, 2024)

สรุป

วัดใหม่ (ยายแป้น) ได้รับการพัฒนาเป็นนิพพานสถานธรรมเพื่อรองรับปัญหาชุมชนเมืองและตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณของประชาชน โดยมิได้เน้นเพียงโครงสร้างสถานที่ แต่เป็นการออกแบบ “พื้นที่เพื่อสันติ” ตามแนวพุทธสันติวิธี ผ่านการใช้หลักสติปัฏฐาน 4 และสัปปายะ 7 ในการจัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมให้เอื้อต่อการฝึกสติและพัฒนาจิตใจ ผลที่เกิดขึ้นคือ ผู้ปฏิบัติสามารถจัดการอารมณ์ ลดความเครียด และใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาแทนความรุนแรง ขณะเดียวกันพื้นที่ดังกล่าวยังสร้างกติกาการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ส่งเสริมความเข้าใจและลดความขัดแย้งในชุมชน ดังนั้น นิพพานสถานธรรมวัดใหม่ (ยายแป้น) จึงเป็น “กลไกเชิงพื้นที่” ที่ช่วยขับเคลื่อนพุทธสันติวิธี โดยพัฒนาคนจากภายในและขยายผลสู่สันติสุขในระดับชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 กำหนดเป็นนโยบายหลักที่สำคัญของวัดใหม่ (ยายแป้น) เรื่องการบริหารและจัดการวัดเพื่อความเจริญรุ่งเรืองในพระธรรมวินัย รวมทั้งออกประกาศ ระเบียบ และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการบริหารจัดการวัด ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล สอดคล้องกับพระธรรมวินัย กฎหมาย จารีต ประเพณี ให้เป็นพื้นที่แห่งการพัฒนาเป็นแหล่งนิพพานสถานธรรม อย่างแท้จริง

1.2 ร่วมกับหลักสูตรสตินวัตกรรมและสันติศึกษา บรรจุกระบวนการนั่งปฏิบัติธรรมในหลักสูตรโดยมีพระวิปัสสนาจารย์ที่อบรมสั่งสอน คอยดูแล และให้การแนะนำที่ถูกต้องทั้งในระดับมหาบัณฑิต และดุษฎีบัณฑิต นำไปสู่การพัฒนาให้เกิดสันติสุขในสังคมตลอดไป

1.3 จัดทำตารางกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา ทั้งปี ช่วยให้พุทธศาสนิกชนที่ได้เข้ามาสวดมนต์ทำบุญที่วัด ได้ทราบล่วงหน้า และวางแผนและจัดเตรียมงาน จัดทำเป็นป้ายติดไว้หน้าวัด ทำให้เกิดประสานการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาการสื่อสารรับฟังด้วยสติและใช้สติพัฒนาจิต รวมถึงสร้างความผูกพันต่อชุมชนและวัด

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับสำรวจหลักพุทธธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกเหนือจากหลักธรรมสติปัฏฐาน 4 และสัปปายะ 7 ในการพัฒนานิพพานสถานธรรม เพื่อให้ได้แนวทางที่ครอบคลุมและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

References

Khwan-on, K. (2019). Building Mental Strength according to Buddhism Principles. *The Journal of Institute of Trainer Monk Development*, 2(1), 46–59.

Klankesorn, N. (2024). Development of the Vipassana Meditation Center: "Sati Rim Nam, Awaraam Tueun Roo" to Foster Peaceful Urban Communities through Buddhist Peace Methods. *Journal of MCU Peace Studies*, 12(3), 1110–1125.

National Office of Buddhism. (2018). *The Sangha Act B.E. 2505 and Amendments*. Bangkok: National Office of Buddhism.

Phra Arthit Siratecho (Suk Na Wangsai), Ngamprakhon, S., & Phramaha Sombat Dhanapañño. (2021). Effective Administration Model of Dhamma Practice Centers. *Journal of Educational Review Faculty of Education in MCU*, 8(3), 225–235.

Phra Metheewatcharabandit (Hansa Thammāhaso). (2025). Abbot of Wat Mai (Yai Paen). Interview. June 23.

Phra Paisal Visalo. (n.d.). Meditation of Luangpor Cha, Wat Nong Pah Pong. Retrieved July 30, 2023, from http://www.dhammajak.net/forums/viewtopic.php?t=45563&f=2

Phra Rachasangwornyan (Luangpho Phut Thaniyo). (n.d.). Principles of Meditation Practice. Retrieved July 30, 2023, from https://xn--m3ciu2am4ccl.blogspot.com/2017/05/blog-post.html

Phra Rachasitthimuni. (n.d.). History and Evolution of Meditation Practice. Retrieved July 30, 2023, from https://philosophychicchic.com

Subcommittee on Religion. (2019). *Proposal for Thailand as a Global Meditation Hub and to Propose the UN General Assembly Declare Vesak Day as World Meditation Day*. Bangkok: Secretariat of the Senate.

Tangseng, T., Thongrung, N., & Wongwatthanaphong, K. (2020). The Community Development Based Buddhist Way of Life. *Journal of Modern Learning Development*, 5(4), 239–253.

การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร*

The Participation in the Management of Temple Assets: Integrating of Home, Temple and Government

[1]กนกพร สิทธิกรณ์ และ พระครูสังฆกิจดิลก
[1]Kanokphorn Sittikorn and Phrakhrusanghakitdilok
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: kanokphorn1993@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหาและสาเหตุ ผลกระทบ ความจำเป็นและความต้องการ เกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัด ตามแนวคิด ทฤษฎีศาสตร์สมัยใหม่และหลักพุทธธรรม 2) เพื่อศึกษาพัฒนากระบวนการ การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร 3) เพื่อนำเสนอผลลัพธ์กระบวนการ การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในดุษฎีนิพนธ์ ได้แก่ การวิจัยเชิงคุณภาพ แบบการวิจัยภาคสนาม โดยเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยจากกลุ่มเป้าหมายที่เลือกให้เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 6 รูป/คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะของผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 6 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า 1) วัดหลายแห่งประสบปัญหาขาดระบบบริหารจัดการศาสนสมบัติที่เป็นระบบ ขาดบุคลากรที่มีความรู้เฉพาะ และขาดการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่าง ๆ สาเหตุหลักมาจากการบริหารแบบดั้งเดิมที่รวมศูนย์ ขาดการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับหลักการบริหารสมัยใหม่ 2) การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมโดยโมเดล "บวร" (บ้าน วัด ราชการ) ประสบความสำเร็จในสี่ด้าน คือ การจัดตั้งคณะกรรมการที่มีศักยภาพ การถอนคืนการจัดประโยชน์และการบริหารตนเอง การรวบรวมกฎระเบียบอย่างเป็นระบบ และการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน 3) การประเมินประสิทธิภาพของโมเดล "บวร" ประกอบด้วยขั้นตอน สร้าง, ตรวจสอบแก้ไข, ดำเนินการ และพัฒนา ครอบคลุมการสร้างบุคลากร ระเบียบวิธี ระบบงาน และฐานข้อมูล พร้อมกลไกตรวจสอบถ่วงดุล สร้างกลไกการบริหารจัดการที่มั่นคง โปร่งใส และยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้ คือ โมเดล "วงล้อการบริหารศาสนสมบัติ โดยพลังบวร" ที่บูรณาการหลักมรรค 8 กับธรรมาภิบาล ในการบริหารศาสนสมบัติ ผ่านการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด และราชการ สามารถเสริมความโปร่งใส ลดความขัดแย้ง และสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้แก่วัดและชุมชน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม; การบริหารจัดการ; ศาสนสมบัติ; พลังบวร

---

*Received August 28, 2025; Revised April 8, 2026; Accepted April 30, 2026

Abstract

This research article has the following objectives: 1) to analyze the context, problems, causes, impacts, and needs related to the management of temple religious properties, based on modern theoretical concepts and Buddhist principles; 2) to develop the participatory process in temple religious property management by "Bowon" power; 3) to present the results of the participatory process in temple religious property management by the "Bowon" power. The research methodology employed in this dissertation was qualitative, using a field research design. Data were collected from selected key informants, comprising six monks, and from focus group discussions with six experts in related fields. The primary data collection instrument was structured interview forms.

The research findings revealed as follows: 1) Many temples faced challenges, including the absence of systematic management systems for religious properties, a shortage of personnel with specialized expertise, and limited participation from various stakeholders. The primary causes were rooted in traditional centralized management practices and the lack of integration between Buddhist principles and modern administrative approaches; 2) The development of participatory processes using 'Bowon' model (Home, Temple, Government) achieved success in four key areas: the establishment of competent committees, the retrieval and equitable allocation of benefits with self-management, the systematic compilation of rules and regulations, and the creation of sustainable participatory processes; 3) The efficiency evaluation of 'Bowon' model comprised four phases: creation, inspection and correction, implementation, and development. This evaluation encompassed personnel development, methodologies, work systems, and databases, incorporating checks and balances to ensure stable, transparent, and sustainable management mechanisms.

The study generated new knowledge in the form of the 'Religious Property Management Wheel Model by Bowon Power,' which integrates the Noble Eightfold Path with good governance principles in the management of religious properties through the collaborative participation of home, temple, and government. This model promotes transparency, reduces conflicts, and supports sustainable development for both temples and their surrounding communities.

Keywords: Participation; Management; Temple Assets; The Power of Bowon

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักทางศาสนาที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ซึ่งวัดเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหากแต่ยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของสังคมในการสืบสานประเพณี วัฒนธรรม รวมทั้งยังเป็นสถานที่ในการศึกษา เรียนรู้ ของชุมชนมายาวนาน นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดได้มีบทบาทในการพัฒนาสังคมควบคู่

กับการสืบทอด เผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าการบริหารจัดการศาสนสมบัติเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงอยู่และการพัฒนาของวัด

การดำรงอยู่และเจริญเติบโตของวัดจึงต้องพึ่งพาการบริหารจัดการทรัพย์สินที่เรียกว่า “ศาสนสมบัติ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทรัพย์สินของพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และหมายความรวมถึงศัพท์เฉพาะ ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งใช้เรียกพระศาสดา ศาสนธรรม ศาสนศึกษา ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนสมบัติ และศาสนพิธี รวมทั้งอาคารถาวรวัตถุ รวมทั้งทรัพย์สินที่มีมูลค่าอื่น ๆ ทั้งที่จัดเป็นสังฆารามและมิใช่สังฆาราม ซึ่งศาสนสมบัติเหล่านี้นอกจากจะใช้ในการประกอบกิจกรรมภายในวัดแล้ว ยังเกี่ยวข้องโดยตรงกับที่จัดประโยชน์ คือการให้ใช้ประโยชน์แก่ชุมชน เช่น การให้เช่าพื้นที่ การใช้เป็นสถานที่สาธารณะ การจัดกิจกรรมทางการศึกษาและการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ฯลฯ ซึ่งก็คือการกันเขตจัดประโยชน์ การบริหารจัดการศาสนสมบัติให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ส่งผลโดยตรงต่อเสถียรภาพของวัดในฐานะองค์กรศาสนา

ตามกฎหมายไทยวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัด ซึ่งเจ้าอาวาสมีหน้าที่สำคัญในการบำรุงรักษาวัดและบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เรียบร้อย ปัจจุบันการจัดการศาสนสมบัติของวัดบางแห่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งมีบทบาทในการวางระบบและหลักเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากศาสนสมบัติให้เหมาะสมกับบริบทเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนให้คำแนะนำและช่วยเหลือวัดในการจัดการทรัพย์สินเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติพบว่า วัดส่วนใหญ่ยังประสบกับความท้าทายหลายประการในการจัดการศาสนสมบัติ เช่น ระบบการบริหารที่ไม่เป็นเอกภาพ ขาดกลไกการตรวจสอบที่เข้มแข็ง หรือไม่มีการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ในการใช้ทรัพย์สินของวัดเพื่อประโยชน์ร่วมกัน ปัญหาเหล่านี้มักนำไปสู่ความขัดแย้งภายในระหว่างเจ้าอาวาส ไวยาวัจกร กรรมการวัด และผู้เช่าพื้นที่ รวมถึงอาจก่อให้เกิดข้อพิพาทในเชิงกฎหมาย โดยเฉพาะเมื่อมีการใช้หรือจัดประโยชน์โดยไม่ทำการขอกันเขตอย่างถูกต้องตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ตามระเบียบ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (National Office of Buddhism, 2018)

จากสภาพปัจจุบันพบปัญหาในการบริหารจัดการศาสนสมบัติเป็นอย่างมาก เห็นได้ในหลายวัดตั้งแต่วัดขนาดเล็กไปจนถึงวัดขนาดใหญ่ ซึ่งยังไม่มีวิธีการ กระบวนการ ระบบการจัดการให้กับวัดที่สมบูรณ์ ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ถึงแม้ว่าวัดบางส่วนสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะเป็นผู้กำกับดูแล

ปัญหาต่อมาคือยังไม่มีกระบวนการที่วัดจะบริหารจัดการศาสนสมบัติโดยวัดเป็นผู้ดำเนินการด้วยตนเอง ขั้นตอนที่วัดจะดำเนินการจัดการศาสนสมบัติ การขออนุญาตจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด ต้องทำอย่างไร โดยเฉพาะทรัพย์สินที่มีมูลค่าหรือเกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดิน การเงิน หรือการจัดการที่มีผลต่อสาธารณะ ต้องปฏิบัติตามกฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม และข้อกำหนดของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งเจ้าอาวาส, ไวยาวัจกร มีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งอาจจะต้องรับผิดชอบหากเกิดข้อผิดพลาด มีบทลงโทษในทางกฎหมาย (National Office of Buddhism, 2024) ดังนั้นเรื่องกฎระเบียบวิธีปฏิบัติ ที่มีข้อกำหนดมากมาย รวมทั้งการที่บริหารจัดการที่อาจจะเกิดปัญหาขึ้นได้ หากเจ้าอาวาสละเลยการกำกับดูแลการปฏิบัติหน้าที่ของไวยาวัจกร ผู้จัดประโยชน์ หรือผู้แทนที่ได้รับแต่งตั้งให้บริหารกิจการวัดแล้ว บุคคลเหล่านั้นอาจขาดคุณสมบัติที่เหมาะสมหรือไม่มีความรู้ความสามารถเพียงพอในการบริหารจัดการศาสนสมบัติ ส่งผลให้วัดอาจประสบความเสียหายทั้งด้านทรัพย์สินและภาพลักษณ์ได้ ปัญหาเชิงโครงสร้างเหล่านี้ พบข้อบกพร่องหลายประการ เช่น ข้อมูลทรัพย์สินของวัดยังไม่มีความครบถ้วนและกระจัดกระจาย ไม่มีการจัดระบบอย่างมีประสิทธิภาพ บุคลากรที่รับผิดชอบมีจำนวนจำกัดและขาดทักษะ

เฉพาะด้าน อีกทั้งหลายวัดยังขาดความรู้ในเรื่องกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้การดำเนินงานอาจไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด ตลอดจนไม่มีระบบติดตาม ตรวจสอบ และวางแผนการจัดประโยชน์ที่ชัดเจน เพื่อให้การบริหารจัดการศาสนสมบัติดำเนินไปอย่างถูกต้อง โปร่งใส และเกิดประโยชน์ต่อพระศาสนาอย่างแท้จริง

อีกประการหนึ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน คือ ปรากฏการณ์ “ความห่างเหิน” ระหว่างวัดกับชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ชุมชนเช่าพื้นที่วัดเป็นที่อยู่อาศัยหรือประกอบอาชีพ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะมองวัดในฐานะ “เจ้าของที่ดิน” มากกว่าการเป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณและศีลธรรมของสังคม การขาดจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการดูแลและพัฒนา ส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น การบุกรุกพื้นที่วัด การใช้ทรัพย์สินวัดโดยพลการ การทิ้งขยะ และการละเมิดกฎระเบียบของวัด ทำให้ต้องมีการศึกษาอย่างละเอียดถึงวิธีการจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปตามที่บัญญัติไว้ หนึ่งในวิธีการบริหารจัดการศาสนสมบัติที่สอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาอย่างสันติโดยไม่ละเลยความสัมพันธ์ระหว่างคน วัด และสังคม จากสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้เกิดความจำเป็นในการจัดทำรูปแบบการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะ “พลังบวร” ซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัด และราชการ ต่อยอดนำมาใช้มีที่มาจากแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ได้พระราชทานแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยอาศัย 3 สถาบันหลักของสังคมไทยซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน ให้เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการศาสนสมบัติอย่างมีระบบและยั่งยืน โดยยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในการประสานความร่วมมือและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีการวางกลไกที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การตรวจสอบ การบริหารและการใช้ประโยชน์ศาสนสมบัติ ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 67 ที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีสิทธิในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนาทรัพยากรทางศาสนาและวัฒนธรรมของชาติ

สังคมไทยตระหนักดีว่าวัดกับชุมชนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ มีสุภาษิตที่ว่า “วัดจะดีมีหลักฐานเพราะบ้านช่วย บ้านจะสวยเพราะมีวัดดัดนิสัย บ้านกับวัดผลัดกันช่วยก็อวยชัย ถ้าขัดกันก็บรรลัยทั้งสองทาง” ซึ่งสะท้อนว่าหากวัดและชุมชนร่วมมือกันก็จะเกื้อกูลให้เกิดความเจริญ แต่หากขัดแย้งกันย่อมเกิดความเสียหายแก่ทั้งคู่ แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีบทบาทในกระบวนการกำหนดกฎเกณฑ์ นโยบาย ตลอดจนการบริหารและตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้วยเหตุนี้หน่วยงานรัฐและคณะสงฆ์จึงได้ผลักดันนโยบายให้วัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน อย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเน้นความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งวัด ราชการ และประชาชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน ซึ่งถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่วัดและชุมชนจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการบริหารจัดการกิจการต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์และสร้างความเข้มแข็งร่วมกัน การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นปัจจัยที่จำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้การบริหารวัดเกิดประสิทธิผล โปร่งใส และตรวจสอบได้ อันจะสร้างความศรัทธาและความร่วมมือระหว่างวัดกับทุกภาคส่วนในการพัฒนาวัดและสถาบันพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร เป็นกระบวนการที่เน้นการประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาในการจัดการทรัพยากรและสิ่งของที่เป็นของวัด โดยการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด ราชการ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อวัดและชุมชนโดยรอบ ลดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น กระบวนการนี้จะใช้การประเมินและวิเคราะห์ทรัพยากร สำรวจและประเมินศาสนสมบัติของวัดอย่างละเอียด

เช่น ที่ดิน อาคาร และทรัพสินอื่น ๆ เพื่อทำความเข้าใจถึงสภาพปัจจุบันของการจัดการศาสนสมบัติที่มีอยู่ รวมทั้งการวางแผนและกำหนดทิศทางยกระดับการพัฒนาเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการจัดการศาสนสมบัติวัด ที่สอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา โดยใช้พุทธสันติวิธีในการกำหนดทิศทางและแนวทางการดำเนินการ ทั้งในด้านการบริหารจัดการศาสนสมบัติ การสร้างความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมกับชุมชน รวมทั้งการคัดสรรบุคคลเข้ามาทำหน้าที่ แนวทางการตรวจสอบ ซึ่งการส่งเสริมให้ชุมชนและวัดมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศาสนสมบัติ ผ่านการปรึกษาหารือ การจัดประชุม และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างโปร่งใสและสอดคล้องกับความต้องการของทุกฝ่าย ซึ่งส่งผลให้วัดสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืนและเป็นศูนย์กลางที่มั่นคงของชุมชน

การวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นศึกษากระบวนการและแนวทางในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีทั้งสามในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ โปร่งใส และสามารถยกระดับบทบาทของวัดในฐานะ “ศูนย์กลางแห่งความร่วมมือ” ของชุมชนได้อย่างยั่งยืน ทั้งในด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหาและสาเหตุ ผลกระทบ ความจำเป็นและความต้องการของวัดใหม่ (ยายแป้น) แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร แนวคิดและทฤษฎีศาสตร์สมัยใหม่และหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการการมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร

2. เพื่อศึกษาพัฒนากระบวนการ การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร

3. เพื่อนำเสนอผลลัพธ์กระบวนการ การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นการวิจัยที่เน้นการศึกษาปัญหาและแก้ไขปัญหาในรูปแบบอริยสัจโมเดล มีขั้นตอนในการวิจัยตามแนวทางบันได 9 ขั้น โดยการศึกษาจากการลงพื้นที่จริง ประสานความร่วมมือของบ้าน วัด ราชการ การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ด้านเนื้อหาแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก (In–depth Interview) และการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) และผู้ให้ข้อมูลรอง (Sub Informants) โดยทำการเลือกแบบเจาะจง และนำกระบวนการที่ได้มาลงสู่ปฏิบัติจริง (Action Research) ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามแนวทางบันได 9 ขั้น ตามลำดับดังนี้

บันไดขั้นที่ 1 ศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหาและสาเหตุ ผลกระทบ ความจำเป็นและความต้องการ ของวัดใหม่ (ยายแป้น)

บันไดขั้นที่ 2 ศึกษาวิเคราะห์ แนวคิด ทฤษฎีศาสตร์สมัยใหม่ ในการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัด ถอดแบบอย่างความสำเร็จหรือกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

บันไดขั้นที่ 3 ศึกษาวิเคราะห์ หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร

บันไดขั้นที่ 4 บูรณาการแนวคิด ทฤษฎีศาสตร์สมัยใหม่และหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร

บันไดขั้นที่ 5 สร้างกระบวนการ การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร

บันไดขั้นที่ 6 การพัฒนากระบวนการ การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร

บันไดขั้นที่ 7 ประเมินผลลัพธ์การพัฒนากระบวนการ การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร

บันไดขั้นที่ 8 นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการพัฒนากระบวนการ การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร

บันไดขั้นที่ 9 การติดตามรักษา และพัฒนาต่อยอดเพื่อความยั่งยืน การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหาและสาเหตุ ผลกระทบ ความจำเป็นและความต้องการของวัดใหม่ (ยายแป้น) แนวคิด ทฤษฎีศาสตร์สมัยใหม่และหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติ ผลการวิจัยพบว่า วัดใหม่ (ยายแป้น) ตั้งอยู่ริมถนนบางกอกน้อย – ตลิ่งชัน เกิดจากการอุทิศที่ดินของคุณยายแป้น บริเวณโดยรอบยังคงเป็นชุมชนดั้งเดิม มีทั้งบ้านเรือน ตึกแถว และร้านค้า ปัจจุบันวัดอยู่ภายใต้การดูแลของพระเมธีวัชรบัณฑิต (หรรษา ธมฺมหาโส), ศ.ดร. ซึ่งได้พัฒนาสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมให้คงคุณค่าทางวัฒนธรรมและรองรับการใช้ประโยชน์ทางธรรมะอย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม การจัดการศาสนสมบัติยังเผชิญปัญหาหลายด้าน แม้วัดจะมีที่ดินธรณีสงฆ์จำนวนมาก แต่ระบบบริหารจัดการยังไม่ชัดเจน ขาดกฎระเบียบเป็นลายลักษณ์อักษรและการตรวจสอบที่รัดกุม อีกทั้งบุคลากรยังไม่มีทักษะเฉพาะ ส่งผลให้การดำเนินงานล่าช้าและมีความเสี่ยงต่อข้อกฎหมาย นอกจากนี้ยังขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดความรู้สึกแยกส่วนระหว่างวัดกับชุมชน โดยชาวบ้านมองเพียงว่าหน้าที่ของตนคือการจ่ายค่าเช่า ขณะที่วัดมองว่าชุมชนขาดจิตสำนึกร่วม ส่งผลให้โครงสร้างความสัมพันธ์แบบ “บวร” ไม่สามารถเชื่อมโยงกันอย่างแท้จริง

สถานการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาระบบบริหารจัดการศาสนสมบัติให้มีมาตรฐาน โปร่งใส และเปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยเฉพาะชุมชน เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันและเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินของวัด การจัดการในลักษณะนี้สามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดการบริหารจัดการสมัยใหม่ ทั้งด้านการจัดการทรัพยากรที่ดิน การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และหลักธรรมาภิบาล เพื่อนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบททางศาสนาและชุมชน

นอกจากนี้ หลักพุทธธรรมยังเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างระบบบริหารจัดการที่ดี เช่น สัปปุริสธรรม ที่เน้นความรอบคอบและซื่อสัตย์ อิทธิบาทที่ส่งเสริมความเพียรและความมุ่งมั่น และสังคหวัตถุที่มุ่งเกื้อกูลและเชื่อมโยงผู้คน หลักการเหล่านี้สอดคล้องกับการพัฒนาระบบบริหารศาสนสมบัติที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาพัฒนากระบวนการ การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร ผลการวิจัยพบว่า ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้กระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางหลักในการสร้างระบบบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด โดยเริ่มจากการจัดตั้งคณะกรรมการที่มีความรู้ ความเข้าใจในกฎหมาย และสามารถทำงานร่วมกับทุกภาคส่วน กระบวนการมุ่งเน้นความร่วมมือ โปร่งใส และการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด และราชการ (บวร)

ต่อมาดำเนินการถอนคืนการจัดประโยชน์จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เพื่อให้วัดบริหารจัดการทรัพย์สินด้วยตนเองอย่างเต็มรูปแบบ และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชน หน่วยงานราชการและผู้เกี่ยวข้องในการกำหนดกฎ ระเบียบ และแนวทางปฏิบัติสำหรับการใช้ประโยชน์และดูแลศาสนสมบัติ

กระบวนการนี้ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจร่วม ลดความขัดแย้ง และเพิ่มศักยภาพในการทำงานเป็นทีม ทำให้การบริหารจัดการมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนรอบวัด

วัตถุประสงค์หลักคือ การจัดตั้งคณะกรรมการที่มีศักยภาพ, ถอนคืนการจัดประโยชน์ให้วัดบริหารเอง, รวบรวมกฎและแนวทางการจัดการศาสนสมบัติอย่างเป็นระบบ และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและจิตสำนึกร่วมระหว่างบ้าน วัด ราชการ และชุมชนอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อนำเสนอผลลัพธ์กระบวนการ การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร ผลการวิจัยพบว่า จากการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร ผู้วิจัยสังเคราะห์เป็นโมเดลที่ผสมผสานแนวคิด “บ้าน วัด ราชการ” เข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและหลักธรรมาภิบาล เพื่อสร้างระบบบริหารจัดการศาสนสมบัติที่โปร่งใส ยั่งยืน และเป็นที่ยอมรับของทุกภาคส่วน

ศูนย์กลางของโมเดลคือแนวคิดบวร ซึ่งเน้นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างบ้าน (ชุมชน) วัด (พระสงฆ์) และราชการ (หน่วยงานรัฐ) ทั้งสามภาคส่วนทำงานร่วมกันบนฐานของหลักมรรค 8 และหลักธรรมาภิบาล เพื่อให้ทุกขั้นตอนของการบริหารจัดการศาสนสมบัติเป็นไปอย่างชอบธรรม

กระบวนการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขั้นสร้าง วางรากฐานให้บุคลากร ระบบ และข้อมูลพร้อม ทำความเข้าใจกฎหมายและระเบียบ จัดทำหน้าที่และระเบียบชัดเจน พร้อมสร้างฐานข้อมูลศาสนสมบัติ ขั้นตรวจสอบ–แก้ไข ประเมินสภาพปัจจุบัน ตรวจสอบการใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพย์สิน วางแผนใหม่และประสานราชการอย่างเป็นระบบ ขั้นดำเนินการ นำแผนไปปฏิบัติจริง จัดทำเอกสารสิทธิ์ บริหารพื้นที่จัดประโยชน์ ติดตามและรายงานผลอย่างโปร่งใส และขั้นพัฒนา ยกระดับศักยภาพบุคลากร สร้างผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ ส่งเสริมการมีส่วนร่วม พัฒนาโครงการเพื่อศาสนาและชุมชน พร้อมเตรียมการจัดตั้งองค์กรถาวรเพื่อดูแลศาสนสมบัติอย่างต่อเนื่อง

ผลลัพธ์ของโมเดลคือ การสร้างความโปร่งใส ลดความขัดแย้ง สร้างความเชื่อมั่นให้ทุกฝ่ายรู้สึกมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของร่วม ตลอดจนสร้างระบบและบุคลากรที่ทำให้การบริหารจัดการศาสนสมบัติยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัยคือโมเดล “วงล้อการบริหารศาสนสมบัติ โดยพลังบวร” ซึ่งบูรณาการหลักมรรค 8 ของพระพุทธศาสนากับหลักธรรมาภิบาล โดยเน้นการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด และราชการ โมเดลนี้มองว่าการบริหารศาสนสมบัติไม่ควรเป็นเรื่องของวัดฝ่ายเดียว แต่ควรเป็นกระบวนการร่วมกันของทุกภาคส่วนเพื่อความโปร่งใส ลดความขัดแย้ง และสร้างความยั่งยืน

บ้านหรือชุมชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อเสนอแนะ ตรวจสอบ และร่วมตัดสินใจ วัดทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้ดูแลทรัพย์สินทางศาสนา ขณะที่ราชการทำหน้าที่กำกับ ดูแล และสนับสนุนตามกฎหมายและนโยบาย กระบวนการบริหารแบ่งเป็นรอบต่อเนื่อง ตั้งแต่การสร้างรากฐาน ตรวจสอบและปรับแก้ ดำเนินการตามแผน และพัฒนาศักยภาพบุคลากรและชุมชน เพื่อให้ทุกขั้นตอนมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และยั่งยืน

ผลลัพธ์ของโมเดลนี้คือการสร้างความเชื่อมั่น ลดความขัดแย้ง และทำให้ทุกฝ่ายรู้สึกมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของร่วม นอกจากนี้ยังช่วยให้วัดบริหารทรัพย์สินของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง พร้อมสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและคุณค่าทางศาสนาอย่างยั่งยืน

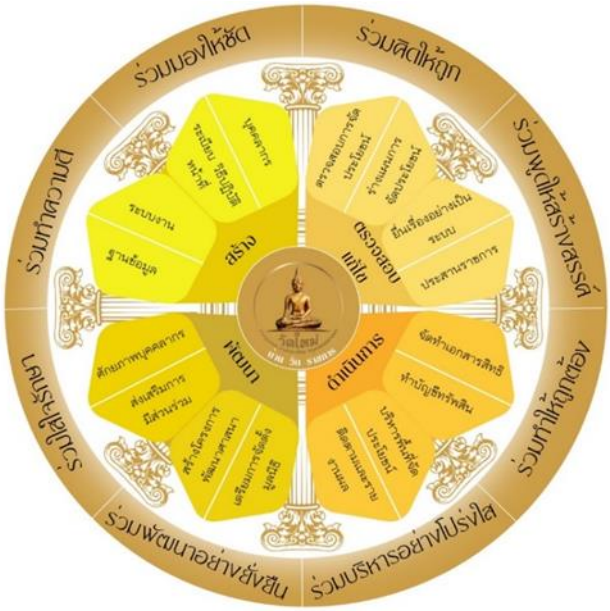

Figure 1: The Religious Property Management Wheel Model Powered by BOWON (Home, Temple, and Government)

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าปัญหาหลัก 4 ประการในการบริหารศาสนสมบัติวัดใหม่ (ยายแป้น) ประการแรก วัดขาดระบบบริหารจัดการที่ชัดเจนและเป็นเอกภาพ ทำให้การตัดสินใจและการจัดการศาสนสมบัติไม่เป็นระบบ ประการที่สอง ขาดบุคลากรที่มีความรู้เฉพาะด้าน ส่งผลให้การพัฒนาและดูแลทรัพย์สินล่าช้าหรือไม่ถูกต้อง ประการที่สาม การมีส่วนร่วมจากชุมชนและภาคส่วนสำคัญไม่เพียงพอ ทำให้การตัดสินใจหลายประเด็นไม่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการจริงของพื้นที่ และประการที่สี่ ประชาชนขาดจิตสำนึกร่วมในการดูแลศาสนสมบัติ ส่งผลต่อความเข้าใจและความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ พระเทพคุณาภรณ์ ที่พบว่า วัดในกรุงเทพมหานครประสบปัญหาการขาดแคลนบุคลากรดูแลศาสนสมบัติ การบริหารที่ไม่เป็นเอกภาพ และการขาดระบบฐานข้อมูลที่เป็นระบบ (Phra Thepkhunaporn, 2022)

ซึ่งสาเหตุของปัญหานี้สามารถวิเคราะห์ได้ 3 ระดับ ระดับองค์กร วัดยังพึ่งพาการบริหารแบบรวมศูนย์ ขาดระบบงานและข้อมูลที่เป็นมาตรฐาน ระดับบุคคล การขาดบุคลากรที่มีความรู้เฉพาะเกิดจากระบบพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ไม่เพียงพอ และระดับระบบ การขาดกลไกประสานงานระหว่างภาคส่วนสะท้อนถึงความล้มเหลวของระบบ “บวร” ในการขับเคลื่อนความร่วมมือ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ นฤมล เจริญใจ ที่พบว่า การขาดการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการบริหารจัดการวัดอย่างต่อเนื่องเป็นปัญหาสำคัญ (Charoenjai et al., 2021)

การแก้ไขปัญหาโดยการประยุกต์หลักมรรคมีองค์ 8 ร่วมกับหลักธรรมาภิบาล ช่วยสร้างความเข้าใจร่วม ส่งเสริมความโปร่งใส และเสริมสร้างความมุ่งมั่นในการบริหารจัดการศาสนสมบัติอย่างยั่งยืน การค้นพบนี้

สะท้อนว่า ปัญหาการบริหารศาสนสมบัติไม่ใช่เพียงเรื่องเทคนิคหรือกฎหมาย แต่เป็นปัญหาเชิงระบบที่ต้องแก้ด้วยวิธีองค์รวม ผ่านความร่วมมือของทุกภาคส่วนและการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับหลักการบริหารสมัยใหม่ สอดคล้องกับการศึกษาของ พระมหาสุนันท์ ที่พัฒนารูปแบบพุทธบูรณาการ ตามหลักอิทธิบาท 4 โดยการบูรณาการหลักธรรมาภิบาลกับหลักพุทธธรรมจะช่วยสร้างความเข้าใจร่วมและความมุ่งมั่นในการพัฒนาระบบการบริหารจัดการได้อย่างยั่งยืน (Phramaha Sunan Sunanto et al., 2017)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลัง “บวร” (บ้าน–วัด–ราชการ) ประสบความสำเร็จในการสร้างระบบที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืน สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ทั้งสี่ข้อได้อย่างครบถ้วน การบูรณาการทุกภาคส่วนภายใต้หลักการมีส่วนร่วมและมรรค 8 ช่วยสร้างพื้นฐานที่มั่นคงในการบริหารจัดการศาสนสมบัติ

การจัดตั้งคณะกรรมการที่มีศักยภาพเป็นไปอย่างราบรื่น โดยมีตัวแทนชุมชน พระสงฆ์ และเจ้าหน้าที่รัฐร่วมทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ ทวีศักดิ์ ที่เน้นบทบาทของชุมชนร่วมกับเจ้าอาวาสในการกำกับดูแลวัด การถอนคืนการจัดประโยชน์ทำให้วัดสามารถบริหารจัดการทรัพย์สินได้ด้วยตนเองตามระบบที่ชัดเจน (Chansuk, 2021) และยังสอดคล้องกับแนวคิดของ พระครูสุธีกิตติบัณฑิต ที่เสนอให้สร้างกลไกตรวจสอบและถ่วงดุลตามหลักธรรมาภิบาล การรวบรวมกฎระเบียบและแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นระบบ ทำให้ทุกฝ่ายเข้าใจง่ายและสามารถนำไปปฏิบัติจริง ส่วนการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและจิตสำนึกร่วมเกิดขึ้นจากการใช้หลักมรรค 8 (Phrakhrusuthi Kittibundit (Krisada Kittisobhano), Phra Medhiwatcharaprachathon (Prayoon Nonthiyo), and Phrakhrusangkharak Ekalak Achito, 2025)

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ได้แก่ การบูรณาการทุกภาคส่วนตามกรอบระบบ สอดคล้องกับแนวคิด Ansell และ Gash การพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างต่อเนื่อง, การสรรหาบุคลากรที่เหมาะสม, และการใช้หลักมรรค 8 เป็นแนวทางขับเคลื่อน การผสมผสานระหว่างหลักพุทธธรรมกับหลักธรรมาภิบาลทำให้เกิดความเข้าใจร่วม ความโปร่งใส และความยั่งยืน ผลลัพธ์นี้สะท้อนว่าความสำเร็จของการบริหารจัดการศาสนสมบัติเป็นผลจากการทำงานร่วมกันของหลายปัจจัยอย่างเป็นระบบ (Ansell and Gash, 2008)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่าการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดโดยพลังบวร (บ้าน–วัด–ราชการ) สามารถสร้างระบบที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืน กระบวนการประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การสร้างรากฐาน การตรวจสอบและแก้ไขปัญหา การดำเนินงานตามแผน และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Arnstein ที่เน้นการสร้างขั้นบันไดการมีส่วนร่วมตั้งแต่การแจ้งข้อมูล การปรึกษาหารือ ไปจนถึงการควบคุมโดยประชาชน (Arnstein, 1969)

โมเดล “วงล้อการบริหารศาสนสมบัติ” ผสมผสานหลักมรรค 8 และธรรมาภิบาล ทำให้เกิดการตรวจสอบและถ่วงดุล ลดความเสี่ยงจากการใช้อำนาจผิด และสร้างความเชื่อมั่นของประชาชน การพัฒนาบุคลากร การจัดระบบงาน และการประสานงานอย่างมีแบบแผนช่วยให้การบริหารชัดเจน ตรวจสอบได้ และเป็นมาตรฐาน สอดคล้องกับแนวคิดของ พระปลัดวรเมศวร์ ที่เสนอให้มีการปรับปรุงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการบริหารศาสนสมบัติให้ชัดเจน และการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสงฆ์และฆราวาสด้านการเงินและการจัดการ (Phrapalad Woramet Nagavaro (Yimkrung), Phra Suthiwirabandit, and Thongin, 2017)

การประยุกต์ใช้หลักมรรค 8 ยังช่วยสร้างจิตสำนึก คุณธรรม และความรับผิดชอบในการทำงาน ทำให้การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน และสร้างความยั่งยืนในการพัฒนาศาสนาและชุมชนอย่างแท้จริง

สรุป

วัดใหม่ (ยายแป้น) ตั้งอยู่ริมถนนบางกอกน้อย–ตลิ่งชันในชุมชนดั้งเดิม แม้จะมีที่ดินธรณีสงฆ์จำนวนมาก แต่การบริหารจัดการศาสนสมบัติยังขาดระบบ กฎระเบียบ บุคลากรมีทักษะจำกัด และชุมชนยังไม่เข้ามามีส่วนร่วม ส่งผลให้การดำเนินงานล่าช้าและเสี่ยงต่อข้อกฎหมาย ความจำเป็นในการพัฒนาระบบบริหารจัดการที่โปร่งใส มีมาตรฐาน และเปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด และราชการ (บวร) จึงเกิดขึ้น ในการวิจัยนี้ได้พัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมโดยเริ่มจากการจัดตั้งคณะกรรมการที่มีความรู้และสามารถทำงานร่วมกับทุกภาคส่วน ถอนคืนการจัดประโยชน์เพื่อให้วัดบริหารจัดการด้วยตนเอง สร้างกฎ ระเบียบ และแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นระบบ พร้อมสร้างจิตสำนึกร่วมของชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง กระบวนการดังกล่าวถูกสังเคราะห์เป็นโมเดล “วงล้อการบริหารศาสนสมบัติ โดยพลังบวร” ที่ผสมผสานแนวคิดบ้าน–วัด–ราชการ หลักมรรค 8 และธรรมาภิบาล โดยมี 4 ขั้นตอนหลักคือ สร้าง ตรวจสอบ–แก้ไข ดำเนินการ และพัฒนา ผลลัพธ์ของโมเดลทำให้เกิดความโปร่งใส ลดความขัดแย้ง สร้างความเชื่อมั่นและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของทุกฝ่าย พร้อมสร้างระบบและบุคลากรที่ทำให้การบริหารจัดการศาสนสมบัติยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรกำหนดนโยบายและกรอบการดำเนินงานที่ชัดเจนเกี่ยวกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติในลักษณะมีส่วนร่วม (Participatory Management) โดยเน้นให้วัด ชุมชน และหน่วยงานราชการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ภายใต้หลักธรรมาภิบาล (Good Governance) และหลักพุทธธรรม (มรรค 8) เพื่อสร้างความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ควรมีการออกระเบียบหรือประกาศกำหนดให้วัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการศาสนสมบัติที่มีองค์ประกอบจากทั้งสามภาคส่วนของพลัง “บวร” และมีวาระการทำงานที่ชัดเจน พร้อมกลไกติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

1.2 วัดใหม่ (ยายแป้น) และวัดอื่น ๆ ควรดำเนินการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเป็นขั้นตอน เริ่มจากการสำรวจข้อมูลศาสนสมบัติอย่างครบถ้วน จัดทำทะเบียนทรัพย์สิน และเปิดเผยข้อมูลให้ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถเข้าถึงได้ จัดเวทีรับฟังความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ เพื่อกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ศาสนสมบัติร่วมกันตามความต้องการของชุมชนและเป้าหมายของพระพุทธศาสนา คณะกรรมการที่ตั้งขึ้นควรได้รับการฝึกอบรมทั้งด้านกฎหมาย การบริหารจัดการทรัพย์สิน การวางแผนเชิงกลยุทธ์ และหลักพุทธธรรม เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะและจิตสำนึกในบทบาทหน้าที่ การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการควรอยู่บนพื้นฐานของความโปร่งใสและการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อลดความขัดแย้งและเพิ่มความไว้วางใจระหว่างทุกฝ่าย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยในอนาคตควรขยายพื้นที่ศึกษาไปยังวัดประเภทและบริบทที่หลากหลายมากขึ้น เช่น วัดในเขตชนบท วัดในพื้นที่เมืองใหญ่ หรือวัดที่มีปัญหาการจัดการศาสนสมบัติอย่างซับซ้อน เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ นอกจากนี้ ควรมีการศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการบริหารจัดการศาสนสมบัติ เช่น ระบบฐานข้อมูลออนไลน์หรือแพลตฟอร์มการมีส่วนร่วมแบบดิจิทัล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารและความโปร่งใส ตลอดจนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

(Action Research) เพื่อทดลองใช้โมเดลการมีส่วนร่วมตามหลัก “บวร” และมรรค 8 ในพื้นที่จริง พร้อมติดตามผลการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่สามารถนำไปขยายผลในระดับประเทศ

References

Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543–571.

Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.

Charoenjai, N. et al. (2021). *Management of Religious Assets in Buddhism in Thailand*. Bangkok: Thailand Research Fund.

National Office of Buddhism. (2018). *The Sangha Act B.E. 2505 and Amendments*. Bangkok: National Office of Buddhism.

National Office of Buddhism. (2024). *Guidelines for the Care, Maintenance, and Management of Religious Assets* (pp. 110–111). Bangkok: Office of Religious Assets, National Office of Buddhism.

Phra Thepkhunaporn (Sophon Sophonchitto). (2022). *Developing the Capacity for Religious Asset Management in Bangkok Temples*. (Master’s Thesis). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Ayutthaya.

Phrakhrusuthi Kittibundit (Krisada Kittisobhano), Phra Medhiwatcharaprachathon (Prayoon Nonthiyo), & Phrakhrusangkharak Ekalak Achito. (2025). Guidelines for Establishing a Buddhist Property Management Office in Thailand. *Journal of MCU Social Science Review*, 14(1), 136–154.

Phramaha Sunan Sunanto et al. (2017). *Buddhist Integration for Temple Asset Management in Buddhism.* (Research Report). Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

Phrapalad Woramet Nagavaro (Yimkrung), Phra Suthiwirabandit, & Thongin, T. (2017). Good Management Model of Monastery in Chainat Province. *Journal of MCU Social Science Review*, 6(4), 141–151.

สภาพและแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2*

Conditions and Guidelines for Promoting the Implementation of Early Childhood Education Curriculum under Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 2

[1]ลักขณา จิตเรือ และ ณิรดา เวชญาลักษณ์
[1]Luckkana Jitrue and Nirada Vejyalak
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
Faculty of Education, Pibulsongkram Rajabhat University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: Luckkanajitrue.k38@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ 1) ศึกษาสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ และ 2) ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ ประชากร คือ โรงเรียนขนาดเล็กที่เปิดสอนระดับปฐมวัย จำนวน 66 แห่ง และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ โรงเรียนขนาดเล็กที่เปิดสอนระดับปฐมวัย จำนวน 59 แห่ง และกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 59 คน โดยเลือกแบบเจาะจง และครูผู้สอนระดับปฐมวัย จำนวน 59 คน ใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย รวมทั้งสิ้น 118 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลวิจัยพบว่า 1) สภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ โดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.46, S.D. = .44) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการจัดประสบการณ์ ($\overline{X}$ = 4.50, S.D. = .46) รองลงมา คือ ด้านการประเมินพัฒนาการ ($\overline{X}$ = 4.47, S.D. = .48) ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก ($\overline{X}$ = 4.44, S.D. = .52) 2) แนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ พบว่า (1) การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ควรจัดเวทีแลกเปลี่ยนกึ่งทางการ โดยเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนเข้าร่วมประชุมแบบประชาคม เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและปรับปรุงหลักสูตรให้ตอบสนองความต้องการและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน (2) การจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ ควรออกแบบแนวทางหรือมาตรฐานร่วมกันกับครู (3) การจัดประสบการณ์ ควรกำหนดคุณลักษณะพิเศษที่ควรมีในครูปฐมวัย มีทักษะนันทนาการมีผลงานที่แสดงความสามารถและความถนัดที่สอดคล้องกับการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย (4) การจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนเปิดโอกาสให้ชาวบ้าน ผู้ปกครอง และปราชญ์ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการให้ความรู้

*Received October 7, 2025; Revised October 19, 2025; Accepted October 28, 2025

ช่วยกันสร้างแหล่งเรียนรู้พัฒนาสื่อและอุปกรณ์จากวัสดุในชุมชน 5) การประเมินพัฒนาการ ควรกำหนดรอบการนิเทศติดตามอย่างเป็นระบบดำเนินการโดยผู้บริหารและผู้รับผิดชอบร่วมกับครูปฐมวัย

คำสำคัญ: การจัดการศึกษา; ปฐมวัย; หลักสูตร; ผู้บริหารสถานศึกษา

Abstract

The purposes of this research article were to: 1) study the current conditions for implementing early childhood education curriculum; and 2) examine guidelines for promoting the implementation of early childhood education curriculum. The population consisted of 66 small schools offering early childhood education. The sample used in this research comprised 59 small schools offering early childhood education. The informants consisted of 59 school administrators selected through purposive sampling and 59 early childhood teachers selected through simple random sampling, for a total of 118 participants. The instrument used for data collection was a 5-point Likert scale questionnaire. Statistics used for data analysis included frequency, percentage, mean, and standard deviation.

The research findings revealed that: 1) Regarding the current conditions for implementing early childhood education curriculum, the overall mean was at a high level ($\overline{X}$ = 4.46, S.D. = .44). When considering each aspect, the aspect with the highest mean was experience management ($\overline{X}$ = 4.50, S.D. = .46), followed by developmental assessment ($\overline{X}$ = 4.47, S.D. = .48), while the aspect with the lowest mean was managing environments, media, and learning resources to promote children's development and learning ($\overline{X}$ = 4.44, S.D. = .52). 2) Guidelines for promoting the implementation of early childhood education curriculum showed that: 1) for school curriculum development, a semi-formal exchange platform should be organized by inviting community stakeholders to a public forum to exchange ideas and improve the curriculum to meet the needs and align with the community context; 2) for experience plan formulation, guidelines or standards should be co-designed with teachers; 3) for experience management, special characteristics required for early childhood teachers should be defined, including recreational skills and works demonstrating abilities and aptitudes consistent with managing experiences for early childhood children; 4) for managing environments, media, and learning resources to promote children's development and learning, community participation should be promoted by providing opportunities for villagers, parents, and local sages to share knowledge, jointly create learning resources, and develop media and equipment from community materials; and 5) for developmental assessment, systematic supervision and monitoring cycles should be established and conducted by administrators and responsible personnel in cooperation with early childhood teachers.

Keywords: Educational Management; Early Childhood Education; Curriculum; School Administrators

บทนำ

การศึกษาในยุคปัจจุบันเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากและรวดเร็ว ซึ่งส่งผลให้ประเทศเกิดความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวิทยาศาสตร์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทำให้แต่ละประเทศไม่สามารถอยู่ได้โดยลำพัง ต้องอาศัยความร่วมมือซึ่งกันและกัน เพื่อเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและเตรียมความพร้อมที่จะเผชิญกับวิกฤตการณ์ในยุคกระแสโลกาภิวัตน์ที่จะเกิดขึ้น และปัจจัยสำคัญในการเผชิญความเปลี่ยนแปลงคือ “คุณภาพของคน”เพราะคนเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนให้สังคมรู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นซึ่งสอดคล้องกับหลักการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) กล่าวว่า คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีสำหรับคนไทยการพัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ มีทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดีรับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรม คุณธรรม โดยพัฒนาคนทุกช่วงวัยและเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ รวมถึงการสร้างคนให้ใช้ประโยชน์ และอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูลอนุรักษ์ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม The Office of the National Economic and Social Development Council (2017) ที่กล่าวว่า คุณภาพของคนนั้น เป็นหัวใจของการพัฒนา และเป็นปัจจัยหลักของการพัฒนาคุณภาพของคน คือ การจัดการศึกษา

สำหรับโรงเรียนขนาดเล็กที่เปิดสอนระดับประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีทั้งสิ้น 30,228 โรงเรียน ในจำนวนนี้เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ที่มีนักเรียนต่ำกว่า 120 คน จำนวน 10,753 โรงเรียน โรงเรียนขนาดเล็กเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพค่อนข้างต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับโรงเรียนขนาดใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากการขาดความพร้อมด้านปัจจัย การขาดแคลนครูเป็นหนึ่งในโจทย์สำคัญสำหรับการยกระดับคุณภาพและการลดความเหลื่อมล้ำในระบบการศึกษาไทย โดยหากโรงเรียนในกลุ่มที่มีผลการเรียนต่ำที่สุดและมีครูไม่ครบชั้นเรียนได้รับจัดสรรครูเพิ่ม 1 คนต่อ 1 ห้อง ผลการเรียนของนักเรียนจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 15 ซึ่งจะลดช่องว่างผลการเรียนระหว่างนักเรียนและโรงเรียนลงสอดคล้องกับ Tangkitvanich and Sasiwutthiwan (2012) ที่กล่าวว่า โรงเรียนขนาดเล็กมีปัญหาในการบริหารหลักสูตรสถานศึกษามากมายหลายประการ คือ 1) ปัญหาขาดความพร้อมในด้านบุคลากร จำนวน บุคลากร ไม่เพียงพอ มีคุณวุฒิไม่ตรงตามกลุ่มสาระการเรียนรู้บุคลากรต้องรับผิดชอบภาระงานเกิน กำลังสอนหลายกลุ่มสาระ โรงเรียนขนาดเล็ก มีครูน้อยไม่สามารถพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่สมบูรณ์ได้ 2) เอกสารพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาไปถึงสถานศึกษาล่าช้า มีน้อย ไม่ชัดเจน มีความคลาดเคลื่อน บกพร่องมาก 3) ครูผู้ปกครองและชุมชนขาดความมีส่วนร่วมและความเข้าใจในการจัดทำ และพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ และ 4) ขาดแหล่งเรียนรู้และวิทยากรผู้ให้คำแนะนำ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กให้มีคุณภาพที่ต่ำลง

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 จัดเป็นหน่วยงานที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยมีภารกิจสำคัญ คือ เป็นหน่วยกำกับ สนับสนุน ส่งเสริมและประสานการจัดการศึกษาของสถานศึกษาให้เป็นไปตามนโยบาย และได้มาตรฐานการศึกษา ส่งเสริมการจัดการศึกษาให้ประชากรวัยเรียนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐานสากลอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางการศึกษา พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนภายใต้สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 มีผลคะแนนต่ำกว่ามาตรฐานในบางกลุ่มสาระ อีกทั้งยังมีบุคลากรที่ต้องปฏิบัติงานไม่ตรงกับความรู้ความสามารถของตนเอง การบริหารงานยังคงมีอุปสรรคเนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารจัดการ ทำให้นโยบายเปลี่ยนตามรัฐบาลด้วย และนโยบายการบริหารงานบุคคลยังไม่กระจายอำนาจสู่สถานศึกษาอย่างแท้จริง บุคลากรขาดขวัญกำลังใจในการทำงาน

ขาดการประสานงานด้านนโยบายและการประชาสัมพันธ์ (Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 2, 2024) ซึ่งปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียน สอดคล้องกับ Jongvisal (2016) กล่าวว่า ผู้บริหารต้องริเริ่มการเปลี่ยนแปลง มีการกระจายอำนาจตามความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มีจุดมุ่งหมาย มีวิสัยทัศน์ และมีความมุ่งมั่นที่ดำเนินการให้ประสบความสำเร็จ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง คือ จุดเริ่มต้นของการพัฒนาโรงเรียน และผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องปรับบทบาทผู้นำให้เป็นผู้สร้างความศรัทธา ความเชื่อมั่น ขับเคลื่อนสถานศึกษาเข้าสู่กระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ท่ามกลางความหลากหลายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมโดยใช้กระบวนการทางการบริหารที่มีประสิทธิภาพ เพื่อประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาโรงเรียน

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน จากการสังเคราะห์รายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) ปีการศึกษา 2566 ระดับการศึกษาปฐมวัยยังมีจุดที่ควรพัฒนา ดังนี้ 1) ด้านคุณภาพเด็ก พบว่า พัฒนาการทั้ง 4 ด้าน ที่เป็นจุดที่ควรพัฒนามากที่สุด คือ พัฒนาการด้านสติปัญญา ร้อยละ 98.22 รองลงมา คือ พัฒนาการด้านสังคม ร้อยละ 96.22 อันดับสาม คือ พัฒนาการด้านอารมณ์ และจิตใจ ร้อยละ 96.16 2) ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการ พบว่า จากประเด็นพิจารณา 4 ประเด็นหลัก มีประเด็นเพิ่มเติม ที่เป็นจุดที่ควรพัฒนามากที่สุด คือ กระบวนการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ร้อยละ 98.55 รองลงมา คือ การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ร้อยละ 94.42 อันดับสาม คือการพัฒนาสภาพแวดล้อมโครงสร้างพื้นฐาน เช่น อาคารสถานที่อินเตอร์เน็ต สาธารณูปโภค เป็นต้น ร้อยละ 92.86 3) ด้านการจัดประสบการณ์ที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ พบว่า ที่เป็นจุดที่ควรพัฒนามากที่สุด คือจำนวนครูเพียงพอตรงตามวุฒิ ร้อยละ 99.75 รองลงมา คือ การส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็ก ร้อยละ 93.46 อันดับสาม คือ จัดครูปฐมวัยให้ครบชั้นเรียน ร้อยละ 90.25 (Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 2, 2024)

ปัญหาขาดความพร้อมในด้านบุคลากร ขาดความเข้าใจในการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติ มีคุณวุฒิไม่ตรงตามกลุ่มสาระการเรียนรู้บุคลากรต้องรับผิดชอบภาระงานเกิน จึงส่งผลต่อการพัฒนาและจัดประสบการณ์ของผู้เรียนให้เหมาะสมตามธรรมชาติของเด็ก ดังนั้น การส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ ผู้บริหาร คือ บุคคลสำคัญในการจัดการบริหารงานและการบริหารหลักสูตรการศึกษา ที่มีผลต่อการพัฒนาการจัดการศึกษาปฐมวัยให้มีคุณภาพ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 เพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษาไปใช้ในการบริหารหลักสูตรระดับปฐมวัยและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2
2. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลด้านเนื้อหาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสภาพการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 เพื่อให้ได้เนื้อหาที่ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ และได้สรุปสาระสำคัญ

ขั้นตอนที่ 2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ โรงเรียนขนาดเล็กที่เปิดสอนระดับปฐมวัย ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 จำนวน 59 แห่ง โดยการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970) จากนั้นใช้วิธีการแบ่งชั้นตามอำเภอ และกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 59 คน โดยเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และครูผู้สอนระดับปฐมวัย จำนวน 59 คน ใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยใช้ตัวเลขที่ได้จากการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง รวมเป็น จำนวน 118 คน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ได้แก่ แบบสอบถามสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) แบ่งเป็น 5 ระดับ โดยแบ่งเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนระดับปฐมวัย ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ประกอบไปด้วย 5 ด้าน และมีคำถามจำนวน 46 ข้อคำถาม ดังนี้ ด้านที่ 1 การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ด้านที่ 2 การจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ ด้านที่ 3 การจัดประสบการณ์ ด้านที่ 4 การจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก ด้านที่ 5 การประเมินพัฒนาการ ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน ซึ่งได้ค่าความสอดคล้อง (IOC) อยู่ระหว่าง 0.6 - 1.0

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ถึงผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนระดับปฐมวัย ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 เพื่อขออนุญาตในการเก็บข้อมูลประกอบการวิจัยจากกลุ่มตัวอย่าง และผู้วิจัยส่งและรับแบบสอบถามทางออนไลน์ (Google Forms) จำนวน 118 ฉบับ พบว่า ผู้วิจัยสามารถเก็บแบบสอบถามด้วยออนไลน์ (Google Forms) ที่ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนระดับปฐมวัยได้รับการตอบกลับ จำนวน 118 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่จะนำไปวิเคราะห์ข้อมูลหาค่าทางสถิติ โดยหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) วิเคราะห์ เป็นรายข้อเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย โดยมีเกณฑ์การแปลความหมายของค่าเฉลี่ย (Srisa-ard, 2018)

ระยะที่ 2 ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลด้านเนื้อหาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ เพื่อใช้ในการสร้างเครื่องมือ

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยทำการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้บริหารในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 และนักวิชาการ

ในระดับสถาบันอุดมศึกษา โดยเกณฑ์การคัดเลือกจากผู้ที่มีคุณวุฒิการศึกษาไม่ต่ำกว่าระดับปริญญาโท ทางด้านการศึกษา มีประสบการณ์ในการบริหารการศึกษาหรือสถานศึกษา และมีประสบการณ์ในด้านการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยตั้งแต่ 5 ปี ซึ่งได้รับรางวัลด้านการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยในระดับเขตพื้นที่การศึกษา รวมจำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวมข้อมูล เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ผู้วิจัยนำประเด็นที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 โดยเลือกประเด็นรายข้อในแต่ละด้านที่มีค่าเฉลี่ยสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ อยู่ในระดับต่ำที่สุดมาสร้างประเด็นในการสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย โดยดำเนินการติดต่อนัด วัน เวลา สถานที่ ผู้ให้สัมภาษณ์ล่วงหน้า ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์จากผู้บริหารสถานศึกษาด้วยตนเองตามวัน เวลา และสถานที่ที่นัดหมาย และใช้เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ เป็นเครื่องมือช่วยในการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 5 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ตามประเด็นในแต่ละด้านมาดำเนินการวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) กล่าวคือ ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มารวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประมวลผลจากแบบสัมภาษณ์ และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาโดยการเขียนสรุปข้อมูล และเรียงความถี่ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความคิดเห็นสอดคล้องกัน เพื่อรวบรวมเป็นแนวทางในการพัฒนาการทำงานของบุคลากรโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 จังหวัดพิษณุโลกต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ระดับสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 โดยภาพรวม

ด้าน	สภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ	n = 118		ระดับ	ลำดับ
		$\bar{X}$	S.D.		
1.	ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา	4.44	.46	มาก	4
2.	ด้านการจัดทำแผนการจัดประสบการณ์	4.46	.47	มาก	3
3.	ด้านการจัดประสบการณ์	4.50	.46	มากที่สุด	1
4.	ด้านการจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก	4.44	.52	มาก	5
5.	ด้านการประเมินพัฒนาการ	4.47	.48	มาก	2
	รวม	**4.46**	**.44**	**มาก**	

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 โดยภาพรวม พบว่า อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.46, S.D. = .44) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านที่ 4 การจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก ($\overline{X}$= 4.44, S.D. = .52)

ด้านการจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.46, S.D. = .47) เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ข้อที่ 3 ผู้บริหารสถานศึกษาสนับสนุนให้ครูจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ที่เน้นเด็กเป็นสำคัญตามมาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ($\overline{X}$ = 4.53, S.D. = .52) รองลงมา คือ ข้อที่ 8 ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมให้ครูประเมินหลังการจัดประสบการณ์ ทั้งประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยตามจุดประสงค์การเรียนรู้ ($\overline{X}$ = 4.49, S.D. = .61) โดยมีข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ข้อที่ 5 ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมให้ครูวางแผนจัดประสบการณ์ให้ชัดเจนทุกฝ่ายเข้าใจตรงกัน ($\overline{X}$ = 4.39, S.D. = .63)

ด้านการจัดประสบการณ์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.50, S.D. = .46) เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ข้อที่ 1 ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมให้ครูจัดกิจกรรมในลักษณะบูรณาการผ่านการเล่นด้วยวิธีการที่หลากหลาย ($\overline{X}$ = 4.58, S.D. = .51) รองลงมา คือ ข้อที่ 6 ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมให้ครูมีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างครูผู้สอนกับนักเรียน ($\overline{X}$ = 4.55, S.D. = .61) โดยมีข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ข้อที่ 7 ผู้บริหารสถานศึกษาสรรหาบุคลากรในการทำงานกับเด็ก โดยคำนึงถึงคุณสมบัติและความเหมาะสมของตำแหน่ง ($\overline{X}$ = 4.40, S.D. = .73)

ด้านการจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.44, S.D. = .52) เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ข้อที่ 3 ผู้บริหารสถานศึกษาสนับสนุนให้ครูสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมให้เด็กทำกิจกรรมได้อย่างเต็มศักยภาพ ($\overline{X}$ = 4.53, S.D. = .57) รองลงมา คือ ข้อที่ 1 ผู้บริหารสถานศึกษาเตรียมพื้นที่และทรัพยากรที่เอื้อต่อการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติจริงของเด็ก ($\overline{X}$ = 4.52, S.D. = .65) โดยมีข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ข้อที่ 5 ผู้บริหารสถานศึกษาสนับสนุนเทคโนโลยีและนวัตกรรมประยุกต์ใช้ในแหล่งเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและท้องถิ่น ($\overline{X}$ = 4.32, S.D. = .68)

ด้านการประเมินพัฒนาการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.47, S.D. = .48) เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ข้อที่ 1 ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมให้ครูวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในสถานศึกษาตามหลักการที่ถูกต้องเป็นระบบชัดเจน ($\overline{X}$ = 4.56, S.D. = .56) รองลงมา คือ ข้อที่ 2 ผู้บริหารสถานศึกษาดำเนินการประเมินคุณภาพทั้งภายในและภายนอกตามระบบประกันคุณภาพการศึกษา ($\overline{X}$ = 4.53, S.D. = .57) โดยมีข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ข้อที่ 8 ผู้บริหารสถานศึกษาติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการศึกษาอย่างสม่ำเสมอ ($\overline{X}$ = 4.38, S.D. = .65)

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า 1) การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ควรจัดเวทีแลกเปลี่ยนกึ่งทางการ โดยเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนเข้าร่วมประชุมแบบประชาคม เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและปรับปรุงหลักสูตรให้ตอบสนองความต้องการและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน 2) การจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ ควรออกแบบแนวทางหรือมาตรฐานร่วมกันกับครู 3) การจัดประสบการณ์ ควรกำหนดคุณลักษณะพิเศษที่ควรมีในครูปฐมวัย มีทักษะนันทนาการมีผลงานที่แสดงความสามารถและความถนัดที่สอดคล้องกับการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย 4) การจัดสภาพแวดล้อม

สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนเปิดโอกาสให้ชาวบ้าน ผู้ปกครอง และปราชญ์ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการให้ความรู้ช่วยกันสร้างแหล่งเรียนรู้พัฒนาสื่อและอุปกรณ์จากวัสดุในชุมชน 5) การประเมินพัฒนาการ ควรกำหนดรอบการนิเทศติดตามอย่างเป็นระบบดำเนินการโดยผู้บริหารและผู้รับผิดชอบร่วมกับครูปฐมวัย

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัย เรื่อง สภาพและแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 สามารถแสดงแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติในรูปแบบของ “C - CODE” ดังนี้

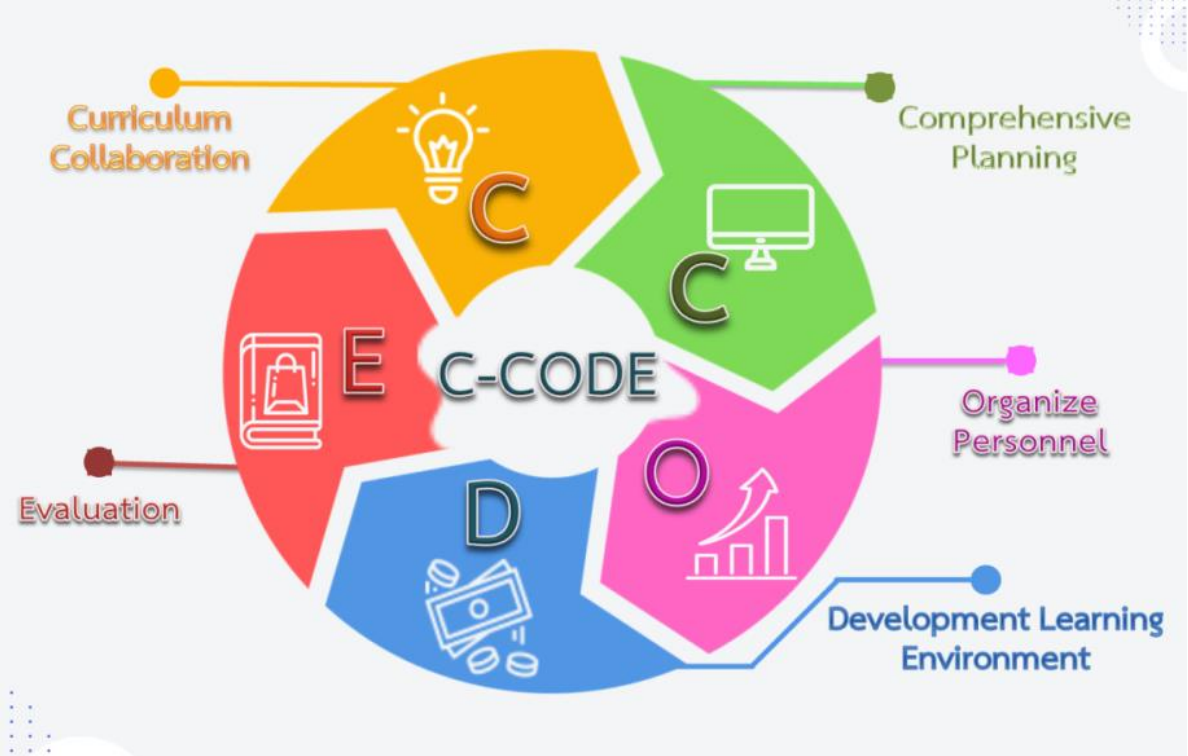

Figure 1: C-CODE Guidelines for Enhancing the Implementation of the Early Childhood Education Curriculum into Practice
Source: Jitrue (2025)

1. C = Curriculum Collaboration หมายถึง การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในการจัดทำหลักสูตร จัดเวทีแลกเปลี่ยนกึ่งทางการ โดยเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนเข้าร่วมประชุมแบบประชาคม เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและปรับปรุงหลักสูตรให้ตอบสนองความต้องการและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน และประสานความร่วมมืออย่างเป็นทางการเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนเป็นคณะกรรมการพัฒนาหลักสูตร

2. C = Comprehensive Planning หมายถึง การจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ โดยให้ครูวางแผนจัดประสบการณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับหลักสูตร ให้ชัดเจนทุกฝ่ายเข้าใจตรงกัน ออกแบบแนวทางหรือมาตรฐานร่วมกันกับครู หากไม่มีแนวทางที่ชัดเจน ต้องมีการตกลงร่วมกันว่าจะใช้แนวทางใด

ประเมินความรู้ความเข้าใจของครูเกี่ยวกับแนวทางที่นำมาใช้ หากยังไม่เพียงพอต้องจัดอบรมหรือพัฒนาครูให้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง

3. O = Organize Personnel หมายถึง การจัดประสบการณ์ โดยการสรรหาบุคลากรในการทำงานกับเด็กปฐมวัย ต้องคำนึงถึงคุณสมบัติและความเหมาะสมของตำแหน่ง นอกเหนือจากคุณวุฒิที่ระบุไว้ตามตำแหน่ง ต้องกำหนดคุณลักษณะพิเศษที่ควรมีในครูปฐมวัย มีทักษะนันทนาการมีแฟ้มสะสมผลงานที่แสดงความสามารถและความถนัดที่สอดคล้องกับการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย ประเมินความเหมาะสมของบุคลากรพิจารณาจากพฤติกรรม ทักษะการจัดกิจกรรม การสื่อสาร และการสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก ตรวจสอบจากผลงานที่ผ่านมาและประวัติการทำงานที่เกี่ยวข้อง

4. D = Development Learning Environment หมายถึง การจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก โดยการสนับสนุนเทคโนโลยีและนวัตกรรมประยุกต์ใช้ในแหล่งเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและท้องถิ่น ต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนเปิดโอกาสให้ชาวบ้านผู้ปกครอง และปราชญ์ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการให้ความรู้ช่วยกันสร้างแหล่งเรียนรู้พัฒนาสื่อและอุปกรณ์จากวัสดุในชุมชน สนับสนุนครูในการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีผู้บริหาร จัดอบรมพัฒนาศักยภาพครูด้านเทคโนโลยีและการใช้สื่อให้เหมาะสมกับวัย

5. E = Evaluation หมายถึง การประเมินพัฒนาการ โดยการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการศึกษาอย่างสม่ำเสมอต้องกำหนดรอบการนิเทศติดตามอย่างเป็นระบบดำเนินการโดยผู้บริหารและผู้รับผิดชอบร่วมกับครูปฐมวัย ใช้แบบสังเกต แบบบันทึกการสอน แบบประเมินพัฒนาการเด็กในการติดตาม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จากการศึกษาวิจัย เรื่อง สภาพและแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ผู้วิจัยพบประเด็นที่สำคัญของการวิจัยได้ ดังนี้

จากผลการวิจัยสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก สถานศึกษาให้ความสำคัญและส่งเสริมการดำเนินงานตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบมาจากหลายปัจจัยที่ส่งเสริม ได้แก่ การบริหารจัดการของผู้บริหารสถานศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนาการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตร ครูผู้สอนมีความเข้าใจและสามารถนำหลักสูตรไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของผู้เรียน การสนับสนุนจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาในด้านทรัพยากร วิชาการ และการนิเทศ ติดตามที่มีประสิทธิภาพ การดำเนินงานตามหลักสูตรได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้การนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติมีความราบรื่นและบรรลุตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับ Khankwa et al. (2024) ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา ของโรงเรียนที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ จังหวัดอุดรธานี พบว่า 1) การเตรียมความพร้อมในการจัดทำหลักสูตร มีการประชุมวางแผนร่วมกันของบุคลากรกับชุมชน ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน สร้างความรู้ในการจัดทำหลักสูตร 2) ด้านการจัดทำหลักสูตรแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหลักสูตร นำข้อมูลพื้นฐานมาใช้ มีสื่อการเรียนรู้ อาคารสถานที่ที่เหมาะสมและมีปราชญ์ในชุมชนมาให้ความรู้ 3) ด้านการใช้หลักสูตร วางแผนการใช้หลักสูตร ใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ส่งเสริมการทำวิจัยในชั้นเรียน มีระบบอินเทอร์เน็ตที่มีคุณภาพ และสอดคล้องกับ Nuchkasem (2022) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาสภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 3 พบว่า สถานศึกษามีการวิเคราะห์สาระการเรียนรู้ จัดทำแผนการจัด

ประสบการณ์โดยครอบคลุมกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรม ครบทั้ง 4 ด้าน ส่งผลให้การนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติประสบผลสำเร็จ และสอดคล้องกับ Donhongsa (2021) ได้ทำการศึกษาเรื่องสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาปฐมวัยของโรงเรียนเอกชน ในจังหวัดหนองบัวลำภู พบว่า สถานศึกษาได้รับการพัฒนาจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาปฐมวัย ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560 ประกอบกับการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาปฐมวัยเป็นหน้าที่โดยตรงของสถานศึกษา จึงส่งผลให้สถานศึกษามีความตระหนักและมีความพร้อมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาและการนำหลักสูตรสถานศึกษาไปใช้ได้อย่างเหมาะสม

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จากผลการสัมภาษณ์เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ผู้วิจัยได้นำเสนอประเด็นแนวทางการพัฒนาอภิปรายผล ดังนี้ 1. ด้านการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา คือ ควรจัดเวทีแลกเปลี่ยนกึ่งทางการ โดยเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนเข้าร่วมประชุมแบบประชาคม เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและปรับปรุงหลักสูตรให้ตอบสนองความต้องการและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากบริบทของการศึกษาปฐมวัยในสถานศึกษามีความหลากหลายทั้งในด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้การใช้หลักสูตรแบบเดียวกันไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนและชุมชนได้อย่างแท้จริง การมีเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจึงเป็นแนวทางที่สำคัญที่จะเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ช่วยให้หลักสูตรมีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่นมากขึ้น สอดคล้องกับ Pakdee (2017) ได้กล่าวว่า การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาโดยยึดหลักการและแนวทางการพัฒนาหลักสูตรต้องเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เหมาะสมกับพัฒนาการตอบสนองความต้องการของเด็ก โดยการพัฒนาหลักสูตรต้องศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย ความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชนและสังคม โดยการจัดประสบการณ์ที่หลากหลายและมีการกำกับติดตาม และนิเทศอย่างสม่ำเสมอ 2. ด้านการจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ คือ ควรออกแบบแนวทางหรือมาตรฐานร่วมกันกับครู โดยเฉพาะในกรณีที่ยังไม่มีแนวทางที่ชัดเจนควรมีการตกลงร่วมกัน ว่าจะใช้แนวทางใดเป็นหลักในการจัดทำแผนการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก ความหลากหลายของประสบการณ์และความเข้าใจของครู รวมถึงความแตกต่างในบริบทของแต่ละโรงเรียน ซึ่งทำให้การจัดทำแผนการจัดประสบการณ์มีความไม่เป็นเอกภาพ หากขาดการหารือหรือการกำหนดแนวทางร่วมกัน จะส่งผลให้การจัดประสบการณ์ของเด็กมีความคลาดเคลื่อนจากเจตนารมณ์ของหลักสูตร หรือขาดคุณภาพที่พึงประสงค์ สอดคล้องกับ Rungrueangkul (2020) ได้ทำการศึกษาเรื่องการบริหารหลักสูตรของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย พบว่า การวางแผนแผนการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย ควรดำเนินการนำหลักสูตรไปใช้บริหารหลักสูตรและปรับปรุงพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับแผนแผนการจัดประสบการณ์ 3. ด้านการจัดประสบการณ์ คือ ควรกำหนดคุณลักษณะพิเศษที่ควรมีในครูปฐมวัย มีทักษะนันทนาการมีแฟ้มสะสมผลงานที่แสดงความสามารถและความถนัดที่สอดคล้องกับการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความสามารถเฉพาะด้านของครู เช่น การเล่น การเล่านิทาน การใช้ศิลปะ ดนตรี และกิจกรรมสร้างสรรค์ เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้แบบองค์รวม หากครูขาดทักษะเหล่านี้ การจัดประสบการณ์อาจกลายเป็นการสอนแบบท่องจำ หรือไม่สามารถสร้างความสนุกและความสนใจให้กับเด็กได้ สอดคล้องกับ Blade and Blasé (1996) ได้ทำการศึกษาเรื่องแนวทางการบริหารงานโรงเรียน พบว่า การวางแผนกำหนดตำแหน่งบุคลากร เจ้าหน้าที่ทางราชการ การเจรจาข้อตกลง และสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นสิ่งสำคัญ ที่จะสะท้อนให้เห็นถึงผลการดำเนินงานของโรงเรียน เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ 4. ด้านการจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้

ของเด็ก คือ ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนเปิดโอกาสให้ชาวบ้าน ผู้ปกครอง และปราชญ์ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการให้ความรู้ช่วยกันสร้างแหล่งเรียนรู้พัฒนาสื่อและอุปกรณ์จากวัสดุในชุมชน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากบริบทของชุมชนในสถานศึกษายังคงมีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตแบบชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อต่อการเรียนรู้แบบบูรณาการ หากสามารถดึงศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการจัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ จะช่วยให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงที่มีความหมายและสอดคล้องกับชีวิตจริง สอดคล้องกับ Bureau of Academic Affairs and Educational Standards (2017) ได้กล่าวว่า บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในการจัดสภาพแวดล้อม สื่อ และแหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ควรส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีและแหล่งเรียนรู้ในชุมชนในการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่เด็ก 5. ด้านการประเมินพัฒนาการ คือ ควรกำหนดรอบการนิเทศติดตามอย่างเป็นระบบดำเนินการโดยผู้บริหารและผู้รับผิดชอบร่วมกับครูปฐมวัย ใช้แบบสังเกต แบบบันทึกการสอน แบบประเมินพัฒนาการเด็กในการติดตาม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก การประเมินพัฒนาการในระดับปฐมวัยมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพราะมุ่งเน้นการสังเกตพฤติกรรม พัฒนาการ และการเรียนรู้ของเด็กแบบองค์รวม ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องมีแนวทางและเครื่องมือที่ชัดเจน และได้รับการนิเทศติดตามและให้ข้อเสนอแนะจากผู้บริหารหรือบุคลากรที่เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ สอดคล้องกับ Nima (2024) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การนิเทศภายในของผู้บริหารสถานศึกษา สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ จังหวัดนราธิวาส พบว่า ผู้บริหารควรมีความรู้ความสามารถในการให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ ให้การช่วยเหลือครูผู้บริหารควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูทำผลงานทางวิชาการเพื่อผลประโยชน์ทั้งผู้สอนและผู้เรียน

สรุป

สภาพและแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ผลวิจัยพบว่า สภาพการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติในภาพรวมมีค่าเฉลี่ย อยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการจัดประสบการณ์ ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก แนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ พบว่า การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาควรจัดเวทีแลกเปลี่ยนกึ่งทางการ โดยเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนเข้าร่วมประชุมแบบประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและปรับปรุงหลักสูตรให้ตอบสนองความต้องการและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน การจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ ควรออกแบบแนวทางหรือมาตรฐานร่วมกันกับครู การจัดประสบการณ์ ควรกำหนดคุณลักษณะพิเศษที่ควรมีในครูปฐมวัย มีทักษะนันทนาการมีผลงานที่แสดงความสามารถและความถนัดที่สอดคล้องกับการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย การจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนเปิดโอกาสให้ชาวบ้าน ผู้ปกครอง และปราชญ์ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการให้ความรู้ช่วยกันสร้างแหล่งเรียนรู้พัฒนาสื่อและอุปกรณ์จากวัสดุในชุมชน การประเมินพัฒนาการ ควรกำหนดรอบการนิเทศติดตามอย่างเป็นระบบดำเนินการโดยผู้บริหารและผู้รับผิดชอบร่วมกับครูปฐมวัย

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริมการนำหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสู่การปฏิบัติ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับนำผลการวิจัยไปใช้ ดังนี้

1.1 สถานศึกษาควรจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนเข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการปรับปรุงหลักสูตรอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง ให้ตอบสนองความต้องการและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน กำหนดให้มีนโยบาย แนวปฏิบัติที่ชัดเจน ให้สถานศึกษาปฐมวัยจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่มีผู้แทนชุมชน ผู้ปกครองเข้าร่วมอย่างเป็นทางการ และกำหนดให้มีการทบทวนปรับปรุงหลักสูตรสถานศึกษา โดยใช้เวทีประชาคม

1.2 สถานศึกษาควรจัดตั้ง สนับสนุนชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ระหว่างผู้บริหารสถานศึกษาครูปฐมวัย และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อการพัฒนาหลักสูตรและการจัดประสบการณ์เรียนรู้ปฐมวัย กำหนดให้ PLC เป็นส่วนหนึ่งของภาระงานครูและผู้บริหารสถานศึกษา เน้นการรวมกลุ่ม PLC ในระดับเครือข่ายโรงเรียน หรือเขตพื้นที่ฯ และกำหนดแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practices) ในการจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับหลักสูตรปฐมวัย พ.ศ. 2560

1.3 สถานศึกษาควรร่วมกับครูและผู้เชี่ยวชาญด้านปฐมวัย กำหนดคุณลักษณะเฉพาะที่เหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้ระดับปฐมวัย ส่งเสริมให้สถานศึกษาร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ ครูแกนนำ กำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้ หรือคุณลักษณะอันพึงประสงค์เพิ่มเติมที่สะท้อนความต้องการและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนอกเหนือจากหลักสูตรปฐมวัย พ.ศ. 2560

1.4 สถานศึกษาควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างพันธมิตรเครือข่ายเพื่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และสื่อการสอนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น กำหนดให้สถานศึกษาจัดทำแผนงานความร่วมมือกับชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อใช้ทรัพยากรและวัสดุในท้องถิ่นในการจัดทำสื่อ อุปกรณ์การเรียนรู้ และพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย

1.5 สถานศึกษาควรกำหนดระบบนิเทศภายในและภายนอกสถานศึกษาแบบบูรณาการ กำหนดให้มีระบบและปฏิทินการนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการใช้หลักสูตร ทั้งในระดับสถานศึกษา (นิเทศภายใน) และระดับเขตพื้นที่ (นิเทศภายนอก) โดยเน้นการนิเทศที่ให้คำแนะนำปรึกษา และใช้ผลการนิเทศเป็นข้อมูลในการปรับปรุงหลักสูตรไปใช้ในชั้นเรียนและการพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาระดับปฐมวัยที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น

2.2 ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาทักษะครูปฐมวัยในการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560

2.3 ควรศึกษาแนวทางการประเมินหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย โดยใช้กระบวนการวิจัยในชั้นเรียน

References

Blase, J., & Blase, J. R. (1996). Empowering Teachers: What Successful Principals Do. Retrieved November 11, 2024, from https://so08.tcithaijo.org/index.php/EJFE/article/view/928

Bureau of Academic Affairs and Educational Standards. (2017). *The Early Childhood Curriculum Manual for Children Aged 3–6 Years (B.E. 2560) [A.D. 2017]*. (1st ed.). Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand Printing.

Donhongsa, L. (2021). *A Study of the State, Problems, and Guidelines for Solving Problems in the Administration of the Early Childhood School Curriculum of Private Schools in Nong Bua Lamphu Province*. (Master's Thesis). University of Phayao. Phayao.

Jitrue, L. (2025). *Conditions and Guidelines for Enhancing the Implementation of the Early Childhood Education Curriculum into Practice under Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 2*. (Master's Thesis). Pibulsongkram Rajabhat University. Phitsanulok.

Jongvisal, R. (2016). *Theory, Research and Approaches to Development*. (3rd ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Khankwa, P. et al. (2024). Guidelines for School Curriculum Administration for Schools That Can Sustainably Exist with Quality (Stand Alone). *Journal of Educational Administration, Mahamakut Buddhist University, Roi Et Campus*, 13(2), 466–471.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607–610.

Nima, A. (2024). *Internal Supervision of School Administrators, Narathiwat Provincial Office of Non-Formal and Informal Education*. (Master's Thesis). Yala Rajabhat University. Yala.

Nuchkasem, K. (2022). *Study of the State of Implementation of the Early Childhood Education Curriculum in Schools under the Chiang Mai Primary Educational Service Area Office 3*. (Master's Thesis). University of Phayao. Phayao.

Pakdee, T. (2017). *The Development of an Early Childhood School Curriculum*. (1st ed.). Udon Thani: Udon Thani Rajabhat University.

Phitsanulok Primary Educational Service Area Office 2. (2024). *Information of the Policy and Planning Group*. Retrieved October 5, 2024, from https://www.phitsanulok2.go.th

Rungrueangkul, J. (2020). *Curriculum Administration of Early Childhood Development Centers in Mae Sai District, Chiang Rai Province*. (Master's Thesis). University of Phayao. Phayao.

Srisa-ard, B. (2018). *Basic Research.* (1st ed.). Bangkok: Suweeriyasarn.

Tangkitvanich, S., & Sasiwutthiwan, S. (2012). *The Failure of Thailand's Educational Evaluation System: Causes and Recommendations*. Retrieved December 5, 2024, from https://thaipublica.org/2012/02/accountability-education/

The Office of the National Economic and Social Development Council. (2017). *Information of the Office of the Prime Minister for the Year B.E. 2560.* (2nd ed.). Bangkok: P. Press Co., Ltd.

การพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียน ตามแนวทางพุทธศาสนาในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐม*

Development and Driving of Innovations for Enhancing Student Mental Health Based on Buddhist Principles in Secondary Educational Institutions, Nakhon Pathom Province

ชณสุธน คงบางพระ
Chanasuthon Kongpangpra
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
Corresponding Author's Email: chanasuthon@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการส่งเสริมสุขภาพจิตของนักเรียนตามหลักจิตวิทยาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา 2) ออกแบบกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาพจิตของนักเรียนในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐม ตามแนวพุทธจิตวิทยา และ 3) นำเสนอแนวทางการพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมเสริมสร้างเสริมสร้างสุขภาพจิตของนักเรียนในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐม ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ จำนวน 9 คน ได้แก่ ด้านวางแผนปฏิบัติงานการศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมผู้เรียน ด้านฝึกทักษะผู้เรียน ด้านการแนะแนว ด้านกระบวนการ ด้านพระพุทธศาสนา ด้านการให้คำปรึกษานักเรียน ด้านจิตวิทยาการให้ปรึกษา และด้านจิตวิทยาโรงเรียน/พัฒนาการ เครื่องมือที่ใช้คือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาโวหาร

ผลการวิจัยพบว่า 1) การส่งเสริมสุขภาพจิตของนักเรียนตามหลักจิตวิทยาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย 4 ด้าน คือ (1) ด้านความรู้ - ผู้เรียนต้องมีความรู้จากการดู ฟัง อ่าน และลงมือทำ (2) ด้านเจตคติ - ต้องมีทัศนคติเชิงบวก เปิดใจ มองโลกในแง่ดี (3) ด้านทักษะ - ต้องมีทักษะการฟัง การสังเกต การสื่อสาร และ (4) ด้านบุคลิกภาพ - ต้องมีคุณลักษณะกัลยาณมิตร 7 ประการ 2) การพัฒนากิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิตใช้หลักอริยสัจ 4 ประกอบด้วย 4 กิจกรรม (1) กิจกรรมเปิดใจตนสู่ใจเพื่อน (หลักทุกข์) (2) กิจกรรมเชื่อมเหตุสะพานใจ (หลักสมุทัย) (3) กิจกรรมเพื่อนร่วมทางใจ (หลักนิโรธ) และ (4) กิจกรรมวิถีมรรคฮักใจ (หลักมรรค) ผลการประเมินพบว่านักเรียนมีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น มีความเห็นอกเห็นใจ และระวังการใช้คำพูดมากขึ้น 3) การขับเคลื่อนนวัตกรรมดำเนินการโดยการถอดบทเรียนและขยายผลผ่านการพัฒนาศักยภาพครูผู้สอน สร้างระบบเพื่อนช่วยเพื่อน และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้ปกครองและหน่วยงานภายนอก เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการดูแลสุขภาพจิตนักเรียนอย่างเป็นกิจกรรมที่พัฒนาขึ้น สามารถนำไปใช้ส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนในสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยช่วยให้นักเรียนมีทักษะในการเป็นเพื่อนให้คำปรึกษา สามารถช่วยเหลือเพื่อนที่มีปัญหาสุขภาพจิตได้อย่างเหมาะสม

*Received August 20, 2025; Revised January 17, 2026; Accepted February 11, 2026

คำสำคัญ: การพัฒนาและขับเคลื่อน; นวัตกรรม; การส่งเสริมสุขภาพจิต

Abstract

The purposes of this research article were to: 1) investigate the promotion of student mental health based on psychological principles and Buddhist teachings; 2) design student mental health enhancement activities in secondary educational institutions in Nakhon Pathom Province based on a Buddhist psychology approach; and 3) propose guidelines for developing and driving innovations to enhance student mental health in secondary educational institutions in Nakhon Pathom Province. This study utilized a qualitative research method through in-depth interviews with 9 key informants who were experts in various fields, including educational operational planning, student activity management, student skill training, guidance counseling, process management, Buddhism, student counseling, counseling psychology, and school/developmental psychology. The research instrument was a structured interview form, and the results were presented using descriptive analysis.

The research findings revealed that: 1) The promotion of student mental health based on psychological principles and Buddhist teachings consists of 4 aspects: (1) Knowledge, in which learners must acquire knowledge from watching, listening, reading, and practicing; (2) Attitude, in which learners must have a positive attitude, an open mind, and optimism; (3) Skill, in which learners must possess skills in listening, observation, and communication; and (4) Personality, in which learners must embody the 7 qualities of a good friend (*Kalyanamitta*); 2) The development of mental health enhancement activities applied the Four Noble Truths, comprising 4 activities: (1) “Opening One’s Heart to a Friend’s Heart” activity (*Dukkha*), (2) “Connecting Causes, Bridging Hearts” activity (*Samudaya*), (3) “Companions of the Heart” activity (*Nirodha*), and (4) “The Path of Nurturing the Heart” activity (*Magga*). The evaluation results showed that students developed better relationships, demonstrated greater empathy, and were more mindful of their speech; and 3) Driving the innovation was executed through extracting lessons learned and expanding results by enhancing teacher capacity, establishing a peer support system, and building collaborative networks with parents and external organizations to ensure sustainability in student mental health care. The developed activities can be effectively utilized to promote student mental health in educational institutions, helping students gain peer counseling skills and appropriately assist peers facing mental health problems.

Keywords: Development and Driving; Innovation; Mental Health Promotion

บทนำ

ปัญหาสุขภาพจิตส่งผลกระทบต่อความสามารถในการเรียนรู้และการเจริญเติบโตของเด็กทั้งในห้องเรียนและในชีวิตประจำวัน พวกเขาต้องต่อสู้กับตัวเองเพื่อให้มีสมาธิจดจ่อ มีส่วนร่วมกับเพื่อนร่วมชั้น และยังต้องจัดการกับอารมณ์เครียด ทั้งหมดนี้ส่งผลเสียระยะยาวต่อพัฒนาการที่สำคัญในทุกช่วงอายุ บ่อยครั้งหลายคนเลือกที่จะจบชีวิตลง ปัจจุบันการฆ่าตัวตายกลายเป็นสาเหตุอันดับสามของการเสียชีวิตของวัยรุ่นในช่วง 15 - 19 ปีในประเทศไทย การสำรวจภาวะสุขภาพนักเรียนในประเทศไทยปี 2564 พบว่าร้อยละ 17.6 ของวัยรุ่นอายุ 13 - 17 ปี คิดที่จะฆ่าตัวตายอย่างจริงจัง แม้ประเทศไทยจะมีความก้าวหน้าในการแก้ปัญหาสุขภาพจิตของเด็กและวัยรุ่นผ่านโครงการต่าง ๆ ในโรงเรียน และบริการด้านสุขภาพจิตและจิตสังคม แต่การเข้าถึงบริการเหล่านั้นยังคงอยู่ในระดับต่ำ การแพร่ระบาดของโควิด - 19 ทำให้ความต้องการการสนับสนุนด้านสุขภาพจิตเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มผู้เปราะบางซึ่งกำลังเผชิญกับความรุนแรง การถูกรังแก ความโดดเดี่ยว ความไม่แน่นอนในอนาคต ตลอดจนความวิตกกังวลเมื่อต้องถูกแยกจากครอบครัว เพื่อนฝูง ห้องเรียน การเล่น ประเด็นนี้เป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วนที่รัฐบาลต้องจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมเพื่อจัดการกับปัญหาทางสุขภาพจิต ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของเด็กและวัยรุ่นในปัจจุบัน (Kim, 2024) โรคทางจิตเวชมากกว่ากึ่งหนึ่งมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็กและก่อนอายุ 15 ปี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาพจิตในระยะเริ่มต้นของชีวิต ดังนั้น สังคมไม่อาจเพิกเฉยต่อความเสี่ยงที่อาจส่งผลกระทบต่อศักยภาพของเยาวชน ซึ่งถือเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของประเทศ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกภาคส่วนของสังคมไทยต้องร่วมมือกันและให้ความสำคัญกับการเพิ่มการลงทุนด้านสุขภาพจิตของเด็กและวัยรุ่น เพื่อสร้างหลักประกันในการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพจิตที่มีคุณภาพ มีมาตรฐาน และทันเวลา อันจะนำไปสู่การป้องกันและลดความรุนแรงของปัญหาสุขภาพจิต รวมถึงลดความสูญเสียที่อาจเกิดขึ้นต่อบุคคล ครอบครัว และสังคมโดยรวม

การสร้างสุขภาพจิตที่ดีในโรงเรียนโดยการสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพจิตให้แก่บุคลากรทางการศึกษา เช่น ผู้บริหารสถานศึกษา ครูประจำชั้น ครูแนะแนว และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องนั้น เป็นส่วนหนึ่งของการป้องกันและส่งเสริม การเกิดปัญหาสุขภาพจิตและช่วยลดการอาการของโรคจิตเวชที่รุนแรงในวัยรุ่นได้ นอกจากนี้การมีความรอบรู้ด้านสุขภาพจิตในโรงเรียนยังสามารถช่วยลดการตีตราในวัยรุ่นที่มีปัญหาสุขภาพจิตและช่วยเพิ่มอัตราการเข้าถึงบริการสุขภาพจิตเพื่อให้ได้รับการช่วยเหลือที่เหมาะสมและทันท่วงที ดังนั้น การส่งเสริมสุขภาพจิตโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based mental health) จึงเป็นที่นิยมในหลายประเทศทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่ขาดแคลนทรัพยากรด้านสุขภาพจิตและข้อจำกัดหลายด้าน ซึ่งส่งผลให้วัยรุ่นไม่สามารถเข้าถึงบริการด้านสุขภาพจิตได้ ซึ่งการส่งเสริมสุขภาพจิตในโรงเรียนนั้นมีกรอบในการปฏิบัติอยู่ 4 ระดับคือ 1) สร้างลักษณะพื้นฐานของโรงเรียนที่มีวัฒนธรรมและมีสภาพแวดล้อมที่ดีต่อการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตที่ดีของวัยรุ่น (School ethos) 2) การพัฒนาโรงเรียนทั้งระบบ โดยกำหนดโครงสร้างนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริมและช่วยเหลือนักเรียนที่มีความต้องการด้านสุขภาพจิต (Whole-school organization) 3) ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนคือการส่งเสริม พัฒนา การป้องกันและแก้ปัญหา (Pastoral provision) และ 4) การปฏิบัติในห้องเรียนเพื่อการส่งเสริมสุขภาพจิตให้เกิดประสิทธิภาพ (Classroom practice)

การสงเสริมสุขภาพจิตในโรงเรียน ขั้นตอนนี้เป็นส วนหนึ่งภายใตโครงสร้างของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโดยโรงเรียนมีการจัดตั้งคณะทำงานหรือมีเจ้าหน าที่ที่มีความรูทักษะและความเชี่ยวชาญเกี่ยวข้องกับการสงเสริมสุขภาพจิตและการปองกันปญหาสุขภาพจิต เช่น ครูแนะแนว นักจิตวิทยาโรงเรียน เพื่อให้การบริการในด้านการวิเคราะห์ปญหานักเรียนเป็นรายบุคคล การประเมินสภาวะสุขภาพจิตด้วยการใช้แบบประเมินทางจิตวิทยา การให คำปรึกษาแก่นักเรียนและผู้เกี่ยวข้องทั้งแบบรายบุคคล รายกลุม การปรับ

พฤติกรรม ความคิด อารมณหรือวิธีแก้ปญหาใหเหมาะสม การใหการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุมเด็กพิเศษ เช่น เด็กบกพรองทางการเรียนรู (LD) เด็กสมาธิสั้น เด็กออทิสติก โดยการทำความเข้าใจและจัดการเรียนการสอนที่เอื้อต่อความแตกต่างระหว่างบุคคล การพัฒนาและสงเสริมนักเรียนทั้งนักเรียนที่เป็นกลุมเสี่ยงหรือมีปญหาสุขภาพจิต เช่น ความเครียด ซึมเศรา วิตกกังวล ให้ได้รับการช่วยเหลือ ครูสามารถช่วยเหลือนักเรียนในการให คำปรึกษาเบื้องตนในการช่วยเหลือโดยการใช้ทักษะการฟงอย่างใสใจ (Active listening) เพื่อสงเสริมสิ่งแวดลอมในชั้นเรียนใหเกิดความไววางใจ ปลอดภัยและสงเสริมการเห็นคุณค่าในตัวเอง เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรูที่ดีและมีทักษะที่ดีในการดำเนินชีวิตในอนาคต อย่างไรก็ตามพบวาหลายโรงเรียนขาดแคลนผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการให้คำปรึกษา ดังนั้น ครูผู้ที่เกี่ยวกับกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนควรได้รับการฝกฝนการให้การปรึกษาเบื้องตน ทั้งแบบรายบุคคลและแบบรายกลุมแก่นักเรียน นอกจากนี้การเข้าถึงนักเรียนที่มีปญหาสุขภาพจิตในระยะแรกเริ่มเป็นสิ่งที่สำคัญในการปองกันการเกิดปญหาที่รุนแรงตามมา เนื่องจากครูประจำชั้นเป็นบุคคลที่ใกลชิดและใช้เวลาอยู่กับนักเรียนประจำชั้นของตนเองมากที่สุด การเพิ่มการตระหนักรูให้แก่ครูประจำชั้นในการสังเกตอาการพฤติกรรมของนักเรียน การรูจักใช้เครื่องมือในการคัดกรองเบื้องตนดานสุขภาพจิตเป็นสิ่งที่สำคัญในการเข้าถึงนักเรียนและให้การช่วยเหลือได้ทันทวงทีเช่น การเยี่ยมบ้าน การใช้แบบสังเกตพฤติกรรม การประเมินด้านสังคมและอารมณการประเมินด้านสมรรถภาพในการเรียนรูและทำการส่งตอนักเรียนที่มีความเสี่ยงให้แก่บุคลากรที่สามารถให้การช่วยเหลือได้ เช่น ครูแนะแนว นักจิตวิทยาประจำโรงเรียน หรือผู้เชี่ยวชาญภายนอก หากพิจารณาเห็นวา กรณีปญหานั้นยากเกินกว่าศักยภาพของโรงเรียนจะดูแลช่วยเหลือได้ เป็นตน ทั้งนี้โรงเรียนควรทำงานร่วมกับภาคีเครือข่าย อาทิบุคลากร หน่วยงานหรือองค์กรที่มีบทบาทในการสงเสริม สนับสนุนและพัฒนางานสุขภาพจิตทั้งในและนอกกระทรวงสาธารณสุขทุกภาคสวน เช่น มหาวิทยาลัยที่มีคณาจารย์ที่มีองค์ความรูดานความรอบรูดานสุขภาพจิตมาให้การอบรมความรอบรูดานสุขภาพจิตหรือฝกทักษะการให้คำปรึกษาเบื้องตน และการทำงานร่วมกับสถานพยาบาลในกรณีที่ตองการส่งต่อนักเรียนให้กับผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิตในการวินิจฉัยหรือเข้ารับการรักษา

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนตามแนวทางของพระพุทธศาสนาสำหรับสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาพื้นที่จังหวัดนครปฐมเพื่อให้ได้พัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนไปช่วยเหลือนักเรียนเตรียมความพร้อมด้านสภาพจิตใจเพื่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพและเพิ่มพูนทักษะการใช้ชีวิตเพื่อก้าวสู่พลเมืองในศตวรรษที่ 21 อย่างมีคุณภาพ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการส่งเสริมสุขภาพจิตของนักเรียนตามหลักจิตวิทยาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
2. เพื่อออกแบบกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาพจิตของนักเรียนในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐม ตามแนวพุทธจิตวิทยา
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมเสริมสร้างเสริมสร้างสุขภาพจิตของนักเรียนในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนตามแนวทางพุทธศาสนาในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐม เป็นงานวิจัยวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นแนวทางมีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเอกสาร แนวคิด และทฤษฎี (Documentary Study)

การศึกษาการพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมเสริมสร้างเสริมสร้างสุขภาพจิตของนักเรียนในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐมนี้ เป็นการบูรณาการระหว่างหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และหลักจิตวิทยาสมัยใหม่ เพื่อสังเคราะห์นวัตกรรมทางการศึกษานำไปปรับใช้ในสถานศึกษาจริง

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม (Field Study)

สำหรับการเก็บรวมรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) ซึ่งมีกิจกรรมที่สำคัญดังนี้

1) ระยะเตรียมการ (Pre-Research) การจัดประชุมสัมมนา เพื่อสร้างความคุ้นเคย และชี้แจงแผนที่การทำงานโดยใช้เทคนิค Appreciation Influence Control (AIC) เทคนิคParticipatory workshop และเทคนิค Timeline ทั้งนี้ ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยมุ่งเพิ่มศักยภาพด้านความรู้ เพื่อสร้างความคุ้นเคยให้กับผู้เรียนที่ประสงค์เป็นผู้ให้คำปรึกษาการพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนตามแนวทางพุทธศาสนาในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาจังหวัดนครปฐมดังนั้นจึงกำหนดกิจกรรม ประกอบด้วย

1.1) รวบรวมข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่วิจัย

1.2) ประสานงานกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเชิญชวนเข้าร่วมในการวิจัย และชี้แจงวัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินงาน ให้เกิดความยินดีในการเข้าร่วมโครงการ

1.3) สร้างสัมพันธภาพกับผู้สอนเพื่อสร้างความคุ้นเคย และสร้างการร่วมมือในการดำเนินงานวิจัยที่จะมีขึ้น โดยการเข้าไปพบปะ พูดคุย และปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการ

1.4) จัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์เพื่อใช้ในกระบวนการวิจัย

2) ระยะการวางแผน (Planning) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์ข้อจำกัดและโอกาสของกระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนตามแนวทางพุทธศาสนาในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาจังหวัดนครปฐมโดยเครื่องมือที่ใช้ คือ เทคนิค Participatory workshop โดยกิจกรรมที่กำหนดไว้ในเบื้องต้นสำหรับการดำเนินการวางแผน

3) ระยะการปฏิบัติตามแผน (Action) มีกิจกรรม คือ นำแผนจากขั้นตอนที่ 1 ไปสู่การปฏิบัติตาม ได้แก่ โดยใช้เทคนิค Facilitators โดยกิจกรรมที่กำหนดไว้ในเบื้องต้นสำหรับการดำเนินการในขั้นตอนนี้ ประกอบด้วย

3.1) ขั้นตอนการศึกษาพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนตามแนวทางพุทธศาสนาในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาจังหวัดนครปฐม ที่ได้ไปใช้งาน เป็นการวิจัยโดยการมีส่วนร่วมของผู้วิจัย ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนากิจกรรมผู้ให้คำปรึกษา

3.2) กิจกรรมพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนตามแนวทางพุทธศาสนาในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาจังหวัดนครปฐมให้ผู้เรียนมีทักษะและคุณภาพดีขึ้นได้รับมาตรฐานสูงขึ้น

4) ระยะการสังเกตผล การนิเทศ ติดตาม สนับสนุนการดำเนินงาน (Observation) ทำการติดตามสถานการณ์ สนับสนุนการดำเนินงาน จัดประชุมกลุ่มย่อย เพื่อสรุปผลการดำเนินงานพร้อมสร้างความตระหนักถึงความสำคัญ

5) ระยะสะท้อนผล (Reflection) ตามกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการพัฒนาข้อตกลงร่วมกันดังนี้ การจัดประชุมกลุ่มร่วมกับผู้เชี่ยวชาญสรุปประเด็นปัญหาและกำหนดแนวทางการดำเนินงานกิจกรรม

ในการพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนตามแนวทางพุทธศาสนาในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาจังหวัดนครปฐม การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา อุปสรรคและแนวทางการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียน

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information)

การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) โดยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ ด้านบริหารการศึกษา วางแผนปฏิบัติงานการศึกษา ด้านการจัดกิจกรรมผู้เรียนด้านฝึกทักษะผู้เรียน ด้านการแนะแนว ด้านกระบวนการด้านพระพุทธศาสนา ด้านการให้คำปรึกษานักเรียน นักจิตวิทยาการให้ปรึกษา และ นักจิตวิทยาโรงเรียน/พัฒนาการ รวมจำนวนทั้งสิ้น 9 คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

การวิจัยนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) โดยมีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย ดังนี้ 1) แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) 2) แบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) 3) แบบลงทะเบียนเข้าร่วมกิจกรรม 4) แบบบันทึกการสังเกต เพื่อการจดบันทึกเหตุการณ์ที่ผู้วิจัยพบในระหว่างการทำกิจกรรม 5) แบบสรุปผลการดำเนินกิจกรรม โดยเครื่องมือทั้งหมดได้เสนอให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจประเมินและได้ดำเนินการปรับแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำไปใช้เก็บข้อมูลวิจัยอย่ามีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection)

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ประกอบด้วยวิธีการวิเคราะห์ ได้แก่ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) คือ การกระทำกับข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป การวิเคราะห์ข้อมูลมีอยู่ด้วยกัน การวิเคราะห์ (Analysis) ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique) และนำเสนอข้อมูลแบบเล่าเรื่อง (Story Telling)

ขั้นตอนที่7 สรุปผลการศึกษาวิจัย และการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

นำเสนอผลในรูปแบบพรรณนา (Descriptive) โดยเชื่อมโยงข้อมูลเชิงประจักษ์จากภาคสนาม และข้อมูลเชิงทฤษฎี พร้อมเสนอแนวทางการนำเสนอข้อมูลแบบเล่าเรื่อง (Story Telling)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาการส่งเสริมสุขภาพจิตของนักเรียนตามหลักจิตวิทยาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทางจิตวิทยาที่สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้กับการพัฒนาสมรรถนะของนักเรียนเพื่อนให้คำปรึกษา ได้แก่ หลักการพัฒนาสมรรถนะ ซึ่งสมรรถนะบุคคลตามแนวคิดของ McClelland เกิดจากองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ดังนี้ 1) ความรู้ (Knowledge) หมายถึง ความรู้เฉพาะด้านของบุคคล เช่น ความรู้ด้านภาษาอังกฤษ ความรู้ด้านการบริหารการศึกษา 2) เจตคติ ค่านิยม และความคิดเห็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตนเอง (Self-Concept) เช่น คนที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-Confident) จะเชื่อว่า ตนเอง สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ 3) ทักษะ (Skill) หมายถึง สิ่งที่บุคคลกระทำได้ดีและฝึกปฏิบัติจนชำนาญ เช่น ทักษะการอ่าน ทักษะการเขียน เป็นต้น 4) บุคลิกลักษณะประจำตัวของบุคคล (Traits) เป็นสิ่งที่อธิบายถึงบุคคลนั้น เช่น คนที่น่าเชื่อถือและ ไว้วางใจได้ หรือมีคุณลักษณะเป็นผู้นำ 5) แรงจูงใจหรือแรง

ขับภายใน (Motive) ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่มุ่งไปสู่สิ่งที่เป็นเป้าหมาย เช่น บุคคลที่มุ่งผลสำเร็จ (Achievement Orientation) จะพยายามทำงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย และปรับปรุง วิธีการทำงานของตนเองตลอดเวลาองค์ประกอบทั้ง 5 ประการ ที่รวมกันเป็นคุณลักษณะเฉพาะของบุคคล และก่อให้เกิดสมรรถนะ เป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายใน จะเห็นได้ เฉพาะพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นได้เท่านั้นจากองค์ประกอบของหลักการพัฒนาสมรรถนะนั้น ผู้วิจัยได้ปรับและประยุกต์ใช้เพื่อเป็นองค์ประกอบของการพัฒนาสมรรถนะการปรึกษาแนวพุทธจิตวิทยาของนักเรียนเพื่อนให้คำปรึกษา 4 ด้าน ได้แก่ 1) องค์ประกอบด้านคุณลักษณะของนักเรียนเพื่อนให้คำปรึกษา (Attribute) 2) องค์ประกอบด้านความรู้เกี่ยวกับการปรึกษา (Knowledge) 3) องค์ประกอบด้านเจตคติต่อการปรึกษา (Attitude) และ 4) องค์ประกอบด้านทักษะการปรึกษา (Skill)

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อออกแบบกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาพจิตของนักเรียนในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐม ตามแนวพุทธจิตวิทยา ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนากิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนโดยใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นกรอบแนวคิดหลัก ประกอบด้วย 4 กิจกรรมหลัก คือ กิจกรรมเปิดใจตนสู่ใจเพื่อน (ทุกข์) กิจกรรมเชื่อมเหตุสะพานใจ (สมุทัย) กิจกรรมเพื่อนร่วมทางใจ (นิโรธ) และกิจกรรมวิถีมรรคฮักใจ (มรรค)

1) กิจกรรมเปิดใจตนสู่ใจเพื่อนที่ใช้หลักธรรม "ทุกข์" พบว่าช่วยให้นักเรียนสามารถระบุและยอมรับความรู้สึกของตนเองได้ดีขึ้น มีความตระหนักรู้ในอารมณ์ (Emotional Awareness) เพิ่มขึ้น

2) กิจกรรมเชื่อมเหตุสะพานใจที่ใช้หลักธรรม "สมุทัย" ช่วยพัฒนาทักษะการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา การตั้งคำถามเชิงบวก และการทวนความเพื่อความเข้าใจ ผลการวิจัยพบว่านักเรียนสามารถมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมได้ชัดเจนขึ้น

3) กิจกรรมเพื่อนร่วมทางใจที่ใช้หลักธรรม "นิโรธ" มุ่งเน้นการสร้างความหวังและการมองเห็นความเป็นไปได้ในการเปลี่ยนแปลง ผลการวิจัยแสดงว่านักเรียนมีทัศนคติเชิงบวกเพิ่มขึ้น มีกำลังใจในการเผชิญปัญหา

4) กิจกรรมวิถีมรรคฮักใจที่ใช้หลักธรรม "มรรค" เน้นการพัฒนาทักษะและวางแผนการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ผลการวิจัยพบว่านักเรียนสามารถกำหนดเป้าหมายและวางแผนการดำเนินชีวิตได้ชัดเจนขึ้น มีทักษะในการจัดการปัญหาดีขึ้น

โดยสามารถสรุปการถอดบทเรียนและกระบวนการ ได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 กิจกรรม หลักธรรม และกระบวนการ

กิจกรรม	หลักธรรมอริยสัจ 4	กระบวนการ
1. กิจกรรมเปิดใจตนสู่ใจเพื่อน	ทุกข์	ผู้ให้คำปรึกษาให้ผู้รับคำปรึกษาได้มองเห็นความทุกข์ที่แท้จริงจากอารมณ์ความรู้สึกที่เป็นอยู่ในปัจจุบันขณะซึ่งเป็นการรู้จักตนเองโดยอยู่บนสติ
2. กิจกรรมเชื่อมเหตุสะพานใจ	สมุทัย	ผู้ให้คำปรึกษาสะท้อนมองให้เห็นต้นเหตุอันให้เกิดทุกข์ปัญหานั้นมีอะไรบ้าง เกิดจากสาเหตุใด
3. กิจกรรมเพื่อนร่วมทางใจ	นิโรธ	ผู้ให้คำปรึกษาตระหนักรู้ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นโดยปัญหาดังกล่าวสามารถคลี่คลายได้ด้วยการให้กำลังใจปรับเปลี่ยนทัศนคติเชิงบวกใหม่ ๆ
4. กิจกรรมวิถีมรรคฮักใจ	มรรค	ผู้ให้คำปรึกษาช่วยผู้รับคำปรึกษากำหนดเส้นทางหรือวิธีการแก้ปัญหาในเส้นทางที่ตนเองเลือกโดยการพิจารณาเป็นแนวทางที่ถูกต้อง

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมเสริมสร้างเสริมสร้างสุขภาพจิตของนักเรียนในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาและขับเคลื่อนนวัตกรรมเสริมสร้างเสริมสร้างสุขภาพจิตของนักเรียนในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครปฐม ได้แก่

แนวทางการขยายผลการให้คำปรึกษาสุขภาพจิต

การขยายผลการให้คำปรึกษาสุขภาพจิตนักเรียนสามารถดำเนินการได้หลายแนวทาง แนวทางแรกคือการพัฒนาศักยภาพครูและบุคลากรในโรงเรียน โดยการจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพจิต การสังเกตสัญญาณเตือนของปัญหาสุขภาพจิต และทักษะการให้คำปรึกษาเบื้องต้น ครูประจำชั้นซึ่งใกล้ชิดกับนักเรียนมากที่สุดจะสามารถสังเกตและให้การช่วยเหลือเบื้องต้นได้ รวมถึงการส่งต่อไปยังผู้เชี่ยวชาญเมื่อจำเป็น การอบรมควรครอบคลุมทั้งความรู้ทางทฤษฎีและการฝึกปฏิบัติ มีการติดตามและให้คำปรึกษาแบบต่อเนื่องเพื่อให้ครูมีความมั่นใจในการนำความรู้ไปใช้จริง

แนวทางที่สองคือการสร้างระบบเพื่อนช่วยเพื่อน โดยการคัดเลือกและฝึกอบรมนักเรียนแกนนำให้มีทักษะในการรับฟัง ให้กำลังใจ และช่วยเหลือเพื่อนเบื้องต้น นักเรียนมักจะเปิดใจและปรึกษาปัญหากับเพื่อนมากกว่าผู้ใหญ่ การมีเพื่อนที่ได้รับการฝึกอบรมจะช่วยให้นักเรียนที่มีปัญหาได้รับการช่วยเหลือได้รวดเร็วขึ้น อย่างไรก็ตามต้องมีระบบกำกับดูแลที่ดี มีการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนว่านักเรียนแกนนำสามารถช่วยเหลือได้ในระดับใด และเมื่อใดควรส่งต่อให้ผู้ใหญ่ รวมถึงการดูแลสุขภาพจิตของนักเรียนแกนนำเองด้วย เพราะการรับฟังปัญหาของเพื่อนอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของพวกเขาได้

การสร้างความร่วมมือการดำเนินงาน

การขยายผลการให้คำปรึกษาสุขภาพจิตให้ประสบความสำเร็จต้องอาศัยกลยุทธ์การดำเนินงานที่เป็นระบบ เริ่มจากการสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครอง โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพจิตของวัยรุ่น วิธีการสื่อสารกับลูก และการสังเกตสัญญาณเตือนของปัญหาสุขภาพจิต ผู้ปกครองที่มีความรู้ความเข้าใจจะสามารถเป็นส่วนหนึ่งของระบบการดูแลนักเรียนได้ การจัดกิจกรรมสำหรับครอบครัว เช่น การอบรมเชิงปฏิบัติการ การสร้างกลุ่มผู้ปกครองเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จะช่วยสร้างเครือข่ายการสนับสนุนที่เข้มแข็ง

การสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกก็มีความสำคัญไม่น้อย โรงเรียนควรประสานงานกับโรงพยาบาล ศูนย์สุขภาพจิต หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างระบบการส่งต่อที่มีประสิทธิภาพ การมีเครือข่ายที่ดีจะทำให้นักเรียนที่ต้องการการรักษาเฉพาะทางได้รับการดูแลอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ยังสามารถขอความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษาหรือจัดกิจกรรมในโรงเรียนเป็นครั้งคราว การทำงานร่วมกับองค์กรไม่แสวงหากำไรที่ทำงานด้านสุขภาพจิตก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มทรัพยากรและความเชี่ยวชาญให้กับโรงเรียน

การบูรณาการกับหลักสูตรการเรียนการสอนเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการสร้างความยั่งยืน โดยการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับสุขภาพจิต ทักษะชีวิต และการจัดการอารมณ์ในวิชาต่าง ๆ เช่น วิชาสุขศึกษา วิชาแนะแนว หรือแม้แต่ในกิจกรรมโฮมรูม การทำให้เรื่องสุขภาพจิตเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ปกติจะช่วยลดการตีตราและทำให้นักเรียนเห็นว่าการดูแลสุขภาพจิตเป็นเรื่องปกติที่ทุกคนควรให้ความสำคัญ การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ส่งเสริมสุขภาพจิต เช่น กิจกรรมศิลปะบำบัด ดนตรีบำบัด กีฬา หรือการฝึกสมาธิ ก็เป็นวิธีที่ดีในการให้นักเรียนได้เรียนรู้วิธีการดูแลสุขภาพจิตของตนเองผ่านประสบการณ์ตรง

การประเมินผลและความท้าทาย

การประเมินผลการขยายผลการให้คำปรึกษาสุขภาพจิตเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้ทราบว่าแนวทางที่ใช้มีประสิทธิภาพหรือไม่ และควรปรับปรุงอย่างไร การประเมินควรครอบคลุมทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เช่น จำนวนนักเรียนที่เข้าถึงบริการ อัตราการลดลงของปัญหาพฤติกรรม ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ดีขึ้น ความพึงพอใจของนักเรียนและผู้ปกครอง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศในโรงเรียน การเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องจะช่วยให้สามารถติดตามความก้าวหน้าและปรับปรุงแนวทางได้อย่างเหมาะสม

การขยายผลการให้คำปรึกษาสุขภาพจิตนักเรียนเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นในการสร้างสังคมที่มีสุขภาวะที่ดีในโรงเรียน แม้จะมีความท้าทายหลายประการ แต่ด้วยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน การวางแผนที่ดีและการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ จะสามารถสร้างระบบการดูแลสุขภาพจิตที่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลให้นักเรียนมีสุขภาพจิตที่ดี สามารถเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่ และเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

Figure 1: Demonstrating the Advancement of Innovations for Promoting Students' Mental Health in Educational Institutions Based on Buddhist Principles

การขับเคลื่อนนวัตกรรมการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนตามแนวพุทธศาสนาในสถานศึกษา ในประเด็นการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนตามหลักพระพุทธศาสนา จำต้องอาศัยกระบวนการ หลักธรรม และกิจกรรม ได้แก่ การขยายผลการให้คำปรึกษาสุขภาพจิตนักเรียน 1) การเพิ่มการเข้าถึงบริการ 2) การสร้างความยั่งยืน 3) การสร้างวัฒนธรรม ส่วนแนวทางการขยายผลการให้คำปรึกษาสุขภาพจิต จะต้องดำเนินการดังนี้ 1) การพัฒนาศักยภาพครูและบุคลากร 2) การสร้างระบบเพื่อนช่วยเพื่อน 3) การสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครอง และโรงพยาบาล

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การส่งเสริมสุขภาพจิตของนักเรียนตามหลักจิตวิทยาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ความรู้ เจตคติ ทักษะ บุคลิกภาพ และแรงจูงใจหรือแรงขับภายใน ทั้งนี้เนื่องจากสมรรถนะของบุคคลในลักษณะองค์รวม (holistic) มิได้จำกัดอยู่เพียงความรู้หรือทักษะที่มองเห็นได้เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงมิติภายใน ได้แก่ เจตคติ บุคลิกลักษณะ และแรงจูงใจ ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของนักเรียนเพื่อนให้คำปรึกษาที่ต้องอาศัยทั้งความรู้เชิงวิชาการ ความสามารถเชิงปฏิบัติ และคุณลักษณะภายในทางจิตใจและจริยธรรม และผลการวิจัยที่เน้นความสำคัญขององค์ประกอบด้านคุณลักษณะของนักเรียนเพื่อนให้คำปรึกษา อาจอธิบายได้ว่า การให้คำปรึกษาโดยเพื่อนต้องอาศัยความไว้วางใจ ความเมตตา ความจริงใจ และความรับผิดชอบเป็นฐานสำคัญ หากผู้ให้คำปรึกษาขาด

คุณลักษณะดังกล่าว แม้จะมีความรู้หรือทักษะ ก็ไม่อาจสร้างความรู้สึกปลอดภัยทางจิตใจแก่ผู้รับคำปรึกษาได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธจิตวิทยาที่เน้นคุณธรรมภายใน เช่น เมตตา กรุณา สติ และสัมมาทิฏฐิ เป็นรากฐานของการช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีสมรรถนะของ McClelland (1973) ที่เสนอว่าสมรรถนะเป็นคุณลักษณะที่ซ่อนอยู่ภายในบุคคลและส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน อย่างไรก็ตาม การวิจัยนี้แสดงให้เห็นมิติใหม่ที่น่าสนใจคือการนำหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 มาบูรณาการกับองค์ประกอบดังกล่าว ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยของ Ivey (2014) ที่เน้นเทคนิคการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบตะวันตกเป็นหลัก และการค้นพบที่ว่า "เทคนิคมันไม่สำคัญเท่ากับทัศนะ" ยังสะท้อนแนวคิดที่สอดคล้องกับทฤษฎีพหุปัญญาของ Gardner (1983) และงานวิจัยของ Fleming (1984) เรื่อง VARK Learning Styles แต่การวิจัยนี้ขยายมุมมองไปสู่การประยุกต์ใช้ในบริบทการพัฒนาผู้ให้คำปรึกษาโดยเฉพาะ การเน้นย้ำว่าการเรียนรู้จากการลงมือทำสร้างความมั่นใจสอดคล้องกับ Experiential Learning Theory ของ Kolb (1984) ที่เสนอว่าประสบการณ์ตรงเป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การพัฒนาสมรรถนะการปรึกษาแนวพุทธจิตวิทยาของนักเรียน เพื่อให้คำปรึกษานั้นถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ และมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของเยาวชนในโรงเรียน เนื่องจากการที่นักเรียนมีความสามารถเป็นเพื่อนให้คำปรึกษาปลูกจิตสำนึกให้นักเรียนมีจิตอาสาช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจ และเห็นความสำคัญของการช่วยเหลือผู้อื่นบทบาทหน้าที่ของผู้ให้คำปรึกษาปรึกษา มีบทบาทในการช่วยเหลือผู้อื่นที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับตนที่ประสบกับความวิตกกังวล หรือความยุ่งยากใจให้เข้าใจปัญหาให้ชัดเจน และพัฒนาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เป็นตัวแบบให้เพื่อน ช่วยให้เพื่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตนเอง และยังเป็นการช่วยส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างเพื่อนด้วยกันอีกด้วยผู้ให้คำปรึกษาปรึกษ ควรได้รับการฝึกอบรมทักษะการให้การปรึกษาเพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้อื่นที่อยู่ในวัยเดียวกัน สามารถแลกเปลี่ยนค่านิยม ประสบการณ์ และวิถีการดำเนินชีวิตให้กับผู้รับการปรึกษา งานที่ทำเป็นงานขั้นพื้นฐานมีข้อจำกัดด้วยทักษะเฉพาะที่ได้รับการ ฝึกอบรมและอยู่ภายใต้การนิเทศของผู้เชี่ยวชาญวิชาชีพด้านการให้การปรึกษา ปัญหาที่ให้การช่วยเหลือเป็นปัญหาทั่ว ๆ ไปที่ไม่ใช่ปัญหารุนแรงที่ต้องได้รับการช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญผู้ให้คำปรึกษาปรึกษา เป็นเสมือนสะพานเชื่อมโยงระหว่างเพื่อนกับผู้ที่ให้ความช่วยเหลือที่ผู้เชี่ยวชาญวิชาชีพด้านการให้การปรึกษา สอดคล้องกับ Sangthong et al. (2021) กล่าวว่า สมรรถนะการให้คำปรึกษาแก่เพื่อน หมายถึง คุณลักษณะและความสามารถของนักเรียนเพื่อนให้คำปรึกษาในการให้ความช่วยเหลือเพื่อนนักเรียนให้เข้าใจและรับรู้เรื่องราวปัญหาของตนเองตามความเป็นจริง สามารถหาแนวทางในการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองอย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Solution-Focused Brief Therapy ของ de Shazer and Dolan (2007) และการให้คำปรึกษา และเป็นไปในทิศทางเดียวกับ Harra and Vargas (2024) ศึกษา โปรแกรมการให้คำปรึกษาแบบเพื่อนให้คำปรึกษาเพื่อลดความวิตกกังวลและอาการซึมเศร้าของนักศึกษา และการประยุกต์ใช้แนวคิดส่งเสริมเจตคติด้านการปรึกษาให้กับเพื่อนให้คำปรึกษาตามทัศนะ Rogers (1961) ที่มองว่า มนุษย์แต่ละคนมีศักดิ์ศรีและมีคุณค่าในตนเอง มนุษย์มีพื้นฐานที่เป็นคนดี น่าเชื่อถือ และไว้วางใจได้ มนุษย์เป็นผู้ต้องการความรัก ความเอาใจใส่ และต้องการได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น

ในส่วนของการออกแบบกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาพจิตนักเรียนนั้น ได้ออกแบบกิจกรรม 4 กิจกรรมตามหลักอริยสัจ 4 เป็นนวัตกรรมที่โดดเด่นของการวิจัยนี้ การใช้หลักทุกข์ในกิจกรรม "เปิดใจตนสู่ใจเพื่อน" เพื่อให้นักเรียนตระหนักรู้ความรู้สึกที่แท้จริง สอดคล้องกับแนวคิด Mindfulness-Based Cognitive Therapy (MBCT) ของ Segal, Williams and Teasdale (2002) ที่เน้นการตระหนักรู้อารมณ์ความรู้สึกในปัจจุบันขณะ

ผลการประเมินจากนักเรียนที่ว่า "เมื่อก่อนหนูคิดว่าการมีปัญหาแปลว่าตัวเองอ่อนแอ แต่หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมนี้ หนูเข้าใจว่า...การแบ่งปันและขอความช่วยเหลือเป็นเรื่องปกติและแสดงถึงความกล้าหาญ" สอดคล้องกับงานวิจัยของ Corrigan et al. (2012) เรื่องการลดการตีตราปัญหาสุขภาพจิตในวัยรุ่น แต่แนวทางการใช้หลักพุทธศาสนาเพื่อเปลี่ยนทัศนคตินี้เป็นวิธีการใหม่ที่เหมาะกับบริบทไทย ต่างจากงานวิจัยตะวันตกที่มักใช้วิธี psychoeducation โดยตรง

การจัดลำดับกิจกรรมตามอริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) มีความสอดคล้องกับ Problem-Solving Therapy ของ D' Zurilla and Nezu (2007) ที่เน้นการระบุปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ ตั้งเป้าหมาย และหาวิธีแก้ไข แต่การห่อหุ้มด้วยกรอบคิดทางพุทธทำให้นักเรียนไทยยอมรับและเข้าใจได้ง่ายกว่า ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Cultural Adaptation ของ Bernal et al. (2009) ที่เสนอว่าการปรับการบำบัดให้เข้ากับวัฒนธรรมจะเพิ่มประสิทธิผล

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับแนวทางจิตวิทยาสมัยใหม่สามารถสร้างนวัตกรรมการดูแลสุขภาพจิตที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมไทย การใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นกรอบแนวคิดหลักในการพัฒนากิจกรรมช่วยให้นักเรียนเข้าใจกระบวนการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Grabovac et al. (2011) ที่พบว่าการนำหลักธรรมพุทธศาสนามาใช้ในการบำบัดทางจิตวิทยาช่วยเพิ่มประสิทธิผลของการรักษา โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาสติและการยอมรับ การที่หลักอริยสัจ 4 มีโครงสร้างคล้ายกับกระบวนการแก้ปัญหาเชิงวิทยาศาสตร์ทำให้นักเรียนสามารถเข้าใจและนำไปใช้ได้ง่าย ไม่รู้สึกว่าเป็นการยัดเยียดความเชื่อทางศาสนา แต่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Hayes et al. (2012) เกี่ยวกับ Acceptance and Commitment Therapy (ACT) ที่นำหลักการทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้โดยไม่เน้นบริบททางศาสนา แต่เน้นกระบวนการทางจิตวิทยาอย่างไรก็ตาม การบูรณาการนี้ต้องทำอย่างระมัดระวังเพื่อรักษาแก่นแท้ของหลักธรรมและไม่ลดทอนคุณค่าทางจิตวิญญาณ

สรุป

การเสริมสร้างสุขภาพจิตของนักเรียน ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ ซึ่งผู้เรียนต้องได้รับการพัฒนาจากการดู ฟัง อ่าน และการลงมือปฏิบัติจริง ด้านเจตคติ ซึ่งเน้นการมีทัศนคติเชิงบวก การเปิดใจ และการมองโลกในแง่ดี ด้านทักษะ ซึ่งประกอบด้วยทักษะการฟัง การสังเกต และการสื่อสารอย่างเหมาะสม และด้านบุคลิกภาพ ซึ่งต้องมีคุณลักษณะกัลยาณมิตร 7 ประการเป็นพื้นฐาน ทั้งนี้ การพัฒนากิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิตได้นำหลักอริยสัจ 4 มาเป็นกรอบในการจัดกิจกรรม 4 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมเปิดใจตนสู่ใจเพื่อนตามหลักทุกข์ กิจกรรมเชื่อมเหตุสะพานใจตามหลักสมุทัย กิจกรรมเพื่อนร่วมทางใจตามหลักนิโรธ และกิจกรรมวิถีมรรคฮักใจตามหลักมรรค ผลการประเมินพบว่านักเรียนมีความสัมพันธ์ระหว่างกันดีขึ้น มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากขึ้น และมีความระมัดระวังในการใช้คำพูดมากขึ้น นอกจากนี้ การขับเคลื่อนนวัตกรรมยังดำเนินการผ่านการถอดบทเรียนและการขยายผลโดยการพัฒนาศักยภาพครูผู้สอน การสร้างระบบเพื่อนช่วยเพื่อน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้ปกครองและหน่วยงานภายนอก เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการดูแลสุขภาพจิตนักเรียน ส่งผลให้กิจกรรมที่พัฒนาขึ้นสามารถนำไปใช้ในการส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนในสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยช่วยให้นักเรียนมีทักษะในการเป็นเพื่อนให้คำปรึกษาและสามารถช่วยเหลือเพื่อนที่มีปัญหาสุขภาพจิตได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 สถานศึกษาควรนำผลการวิจัยนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิตอย่างจริงจัง โดยเน้นการพัฒนาสมรรถนะของนักเรียนทั้งด้านคุณลักษณะ ความรู้ เจตคติ และทักษะการปรึกษา เพื่อให้นักเรียนสามารถดูแลช่วยเหลือกันได้อย่างเหมาะสม

1.2 โรงเรียนควรส่งเสริมให้กิจกรรมตามกรอบอริยสัจ 4 เป็นส่วนหนึ่งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยจัดกิจกรรม “เปิดใจตนสู่ใจเพื่อน” เพื่อเสริมสร้างการตระหนักรู้ในอารมณ์ การเชื่อมเหตุสะพานใจ เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา กิจกรรม “เพื่อนร่วมทางใจ” เพื่อสร้างทัศนคติเชิงบวกและกำลังใจ และกิจกรรม “วิถีมรรคฮักใจ” เพื่อเสริมสร้างทักษะการวางแผนและการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม การดำเนินกิจกรรมเหล่านี้อย่างต่อเนื่องจะช่วยสร้างบรรยากาศในโรงเรียนที่เอื้อต่อสุขภาพจิตที่ดีและลดความเสี่ยงของปัญหาทางอารมณ์และพฤติกรรมของนักเรียน

1.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ควรนำรูปแบบนวัตกรรมการเสริมสร้างสุขภาพจิตตามแนวพุทธจิตวิทยานี้ไปใช้เป็นต้นแบบในการกำหนดนโยบายหรือโครงการพัฒนาสุขภาพจิตในสถานศึกษา โดยสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพครู การสร้างระบบเพื่อนช่วยเพื่อน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้ปกครองและหน่วยงานด้านสุขภาพจิต เพื่อให้การดูแลสุขภาพจิตของนักเรียนเป็นไปอย่างครอบคลุมและยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรขยายขอบเขตกลุ่มตัวอย่างไปยังสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดอื่น หรือในบริบทที่แตกต่างกัน เช่น โรงเรียนในเขตเมืองและชนบท เพื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์ของการใช้กิจกรรมเสริมสร้างสุขภาพจิตตามแนวพุทธจิตวิทยา และเพื่อเพิ่มความเที่ยงตรงเชิงนิเวศของผลการวิจัย

2.2 ควรมีการศึกษาผลในระยะยาว (longitudinal study) เพื่อประเมินความคงทนของผลลัพธ์ด้านสุขภาพจิต สมรรถนะการให้คำปรึกษา และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนหลังเข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากสุขภาพจิตเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยเวลาในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2.3 การวิจัยในอนาคตอาจพัฒนาตัวชี้วัดหรือเครื่องมือประเมินสมรรถนะการปรึกษาแนวพุทธจิตวิทยาที่มีความเฉพาะเจาะจงมากขึ้น รวมทั้งศึกษาเชิงลึกในรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการสนทนากลุ่ม เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์ ความรู้สึก และมุมมองของนักเรียนเพื่อนให้คำปรึกษา ครู และผู้รับบริการอย่างรอบด้าน

2.4 ควรมีการศึกษาการบูรณาการนวัตกรรมเสริมสร้างสุขภาพจิตตามแนวพุทธจิตวิทยาเข้ากับหลักสูตรการเรียนการสอนหรือระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในระดับนโยบาย เพื่อสร้างรูปแบบการดำเนินงานที่ยั่งยืนและสามารถขยายผลได้ในวงกว้างต่อไป

References

Beck, A. T. (1991). Cognitive Therapy: A 30-Year Retrospective. *American Psychologist*, 46(4), 368–375.

Bernal, G., Jiménez-Chafey, M. I., & Domenech Rodríguez, M. M. (2009). Cultural Adaptation of Treatments: A Resource for Considering Culture in Evidence-Based Practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(4), 361–368.

Corey, G. (2017). *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy*. (10th ed.). Boston, MA: Cengage Learning.

Corrigan, P. W., Morris, S. B., Michaels, P. J., Rafacz, J. D., & Rüsch, N. (2012). Challenging the Public Stigma of Mental Illness: A Meta-Analysis of Outcome Studies. *Psychiatric Services*, 63(10), 963–973.

D' Zurilla, T. J., & Nezu, A. M. (2007). *Problem-Solving Therapy: A Social Competence Approach to Clinical Intervention*. New York, NY: Springer.

De Shazer, S., & Dolan, Y. (2007). *More Than Miracles: The State of the Art of Solution Focused Brief Therapy*. New York, NY: Routledge.

Fleming, N. D. (2001). *Teaching and Learning Styles: VARK Strategies*. Christchurch, New Zealand: Neil Fleming.

Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York, NY: Basic Books.

Grabovac, A. D., Lau, M. A., & Willett, B. R. (2011). Mechanisms of Mindfulness: A Buddhist Psychological Model. *Mindfulness*, 2(3), 154–166.

Harra, R. C., & Vargas, I. (2024). A Peer-Based Mentoring Program for Reducing Anxiety and Depression Symptoms among College Students: A Preliminary Study. *Journal of American College Health*, 72(9), 491–498.

Hayes, S. C., Strosahl, K. D., & Wilson, K. G. (2012). *Acceptance and Commitment Therapy: The Process and Practice of Mindful Change*. (2nd ed.). New York, NY: Guilford Press.

Hill, C. E., & O'Brien, K. M. (1999). *Helping Skills: Facilitating Exploration, Insight, and Action*. Washington, DC: American Psychological Association.

Ivey, A. E. (2014). *Intentional Interviewing and Counseling: Facilitating Client Development in a Multicultural Society*. Belmont, CA: Brooks/Cole, Cengage Learning.

Kim, K. (2022). Children and Adolescents' Mental Health Problems Are Harming the Nation's Life and Future. *UNICEF Thailand Blog*. Retrieved September 27, 2022, from https://www.unicef.org/thailand/th/blog/

Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Locke, E. A., & Latham, G. P. (2019). The Development of Goal-Setting Theory: A Half-Century Retrospective. *Motivation Science*, 5(2), 93–105.

McClelland, D. C. (1973). Testing for Competence Rather Than for "Intelligence". *American Psychologist*, 28(1), 1–14.

Rogers, C. R. (1961). *On Becoming a Person*. Boston, MA: Houghton Mifflin Company.

Sangthong, N., et al. (2021). Enhancing Peer Counselor Competence through Psychological Training. *Journal of Educational Research*, 16(1), 14–26.

Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2002). *Mindfulness-Based Cognitive Therapy for Depression: A New Approach to Preventing Relapse*. New York, NY: Guilford Press.

Taylor, R. D., Oberle, E., Durlak, J. A., & Weissberg, R. P. (2017). Promoting Positive Youth Development through School-Based Social and Emotional Learning Interventions: A Meta-Analysis of Follow-Up Effects. *Child Development*, 88(4), 156–171.

ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบ : การพัฒนาระบบและกลไกในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวโดยการมีส่วนร่วมของ “บวร”*

A Prototype Urban Community Family Development Center: Developing Systems and Mechanisms for Preventing and Addressing Domestic Violence through the Participation of “Baworn”

[1]ขันทอง วัฒนะประดิษฐ์, ธนบงกช ศิริพัฒน์กิตติ และ ยุติธรรม สินธุ
[1]Khantong Wattanapradith, Dhanabongkoch Siripattkitti and Yutitham Sinthu
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
[1]Corresponding Author’s Email: khantong.wat@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สังเคราะห์องค์ความรู้จากโครงการวิจัยย่อยภายใต้แผนงานเดียวกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาระบบและกลไกการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมือง 2) พัฒนาและออกแบบนวัตกรรมเชิงระบบของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบโดยการมีส่วนร่วมของ “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน/ราชการ) และ 3) ประเมินศักยภาพของโมเดลในการนำไปปรับใช้และขยายผลในบริบทชุมชนเมือง งานวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) โดยบูรณาการการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

ผลการวิจัยพบว่า 1) การสังเคราะห์ความรู้จากโครงการย่อย 1 (SAFE Model) และ โครงการย่อย 2 (RBS Model) นำไปสู่การพัฒนาโมเดลเชิงบูรณาการด้านระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมือง ซึ่งบูรณาการ 3 มิติหลัก ได้แก่ การพัฒนาคน ระบบ และพื้นที่ทางสังคม โดยมีพลัง “บวร” เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ 2) การพัฒนานวัตกรรมเชิงระบบก่อให้เกิด “โมเดลระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมืองวิถีพุทธ” (Urban Buddhist Family Protection Ecosystem: UBFPE) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญได้แก่ การพัฒนาพี่เลี้ยงชุมชน การบริหารจัดการเชิงบูรณาการ และการใช้พื้นที่ทางศาสนาเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อเฝ้าระวัง ป้องกัน และแก้ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวอย่างเป็นระบบ และ 3) การประเมินศักยภาพของโมเดล UBFPE พบว่ามีความเหมาะสมในระดับสูงสำหรับการนำไปปรับใช้ในชุมชนเมืองที่มีบริบทใกล้เคียงกัน โดยมีจุดเด่นในการใช้ทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน อันนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและการป้องกันความรุนแรงอย่างยั่งยืน

*Received February 10, 2026; Revised April 11, 2026; Accepted April 21, 2026

คำสำคัญ: ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมือง; บวร; ความรุนแรงในครอบครัว; ระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัว; การวิจัยและพัฒนา

Abstract

This research article aims to: (1) synthesize knowledge from sub-projects under the same research program to develop systems and mechanisms for family protection in urban communities; (2) design and develop a systemic innovation for a prototype Urban Community Family Development Center through the participation of the "Boworn" network (Home–Temple–School/Government); and (3) evaluate the model's potential for application and scalability in urban contexts. The study employed a Research and Development (R&D) methodology, integrating Mixed Methods Research with Participatory Action Research (PAR).

The findings revealed that: (1) the synthesis of knowledge from Sub-project 1, the SAFE Model, and Sub-project 2, the RBS Model, led to the development of an integrated Urban Family Protection Ecosystem. This framework incorporates three principal dimensions—human development, systemic development, and social space—mobilized through the "Boworn" mechanism to foster collaboration among key stakeholders; (2) the systemic innovation resulted in the Urban Buddhist Family Protection Ecosystem (UBFPE), which comprises community mentor development, integrated management systems, and the utilization of religious institutions as central hubs for collaborative networks aimed at monitoring, preventing, and addressing domestic violence in a systematic manner; and (3) the evaluation of the UBFPE demonstrated a high level of suitability for adaptation in urban communities with similar contexts. The model's strengths lie in leveraging social capital and participatory engagement, thereby strengthening family resilience and ensuring the sustainable prevention of domestic violence.

Keywords: Urban Community Family Development Center; Boworn; Domestic Violence; Family Protection Ecosystem; Research and Development

บทนำ

สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของสังคม มีบทบาทในการหล่อหลอมคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม อีกทั้งยังเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของสังคมไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะในบริบทของสังคมเมืองที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Department of Women's Affairs and Family Development (DWAFD), 2022)

วิกฤตความรุนแรงในครอบครัวทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในบริบทของ "สังคมเมือง" (Urbanization) โดยเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ข้อมูลเชิงประจักษ์ระบุว่า สถิติความรุนแรงในครอบครัวมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องระหว่างปี พ.ศ. 2563–2564 โดยในปี พ.ศ. 2563 มีผู้ถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัวจำนวน 802 ราย และเพิ่มขึ้นเป็น

1,084 รายในปี พ.ศ. 2564 สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความรุนแรงของปัญหาในสังคมเมือง นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว ส่งผลให้สายใยความผูกพันในชุมชนลดลง เกิดวัฒนธรรม “ต่างคนต่างอยู่” ประกอบกับทัศนคติที่ว่า “เรื่องของสามีภรรยาไม่ควรเข้าไปยุ่ง” ทำให้กลไกการเฝ้าระวังทางสังคมอ่อนแอลง และเป็นอุปสรรคต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพ (Bangkok Metropolitan Administration [BMA], 2021; Department of Women’s Affairs and Family Development (DWAFD), 2022)

แม้ว่าประเทศไทยจะมีพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 และมีกลไกช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ แต่การดำเนินงานยังคงเผชิญข้อจำกัด โดยเฉพาะการเข้าถึงปัญหาที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวซึ่งมักถูกมองว่าเป็นเรื่องส่วนตัว ส่งผลให้การแก้ไขปัญหาเกิดขึ้นเมื่อความรุนแรงได้ทวีความรุนแรงแล้ว (Department of Women’s Affairs and Family Development (DWAFD), 2022) สอดคล้องกับผลการศึกษาระดับนานาชาติที่ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวไม่สามารถแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิผลด้วยมาตรการทางกฎหมายหรือการช่วยเหลือเชิงรายกรณีเพียงอย่างเดียว หากแต่จำเป็นต้องอาศัยการพัฒนากลไกทางสังคมที่บูรณาการหลายมิติ ทั้งการป้องกัน การเฝ้าระวัง การเยียวยา และการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดการปัญหาด้วยตนเอง (Heise, 2011; World Health Organization, 2021) แนวคิดการใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Approach) และการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนจึงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในฐานะกลยุทธ์สำคัญของการพัฒนาระบบคุ้มครองครอบครัวอย่างยั่งยืน (Minkler and Wallerstein, 2008)

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวในฐานะหน่วยงานที่รับผิดชอบงานด้านครอบครัว ได้มองเห็นความสำคัญในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว จึงได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (Community Family Development Centers: CFDCs) ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญของรัฐในการส่งเสริมความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวและการป้องกันปัญหาสังคมในระดับพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การศึกษาที่ผ่านมาพบว่าการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนยังเผชิญข้อจำกัดด้านบุคลากร งบประมาณ และการมีส่วนร่วมของประชาชน (Sarutnont and Limsakul, 2021) ขณะเดียวกัน การศึกษาถอดบทเรียนของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนจังหวัดยโสธรชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของการดำเนินงานขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำที่เข้มแข็งและการบูรณาการเครือข่ายสหวิชาชีพ (Kimmaphong and Sripokangkul, 2021) นอกจากนี้ Supachaisirichan (2018) ยังเสนอว่า การพัฒนาศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากภาครัฐและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้ ในบริบทของสังคมเมืองยังคงพบช่องว่างสำคัญของการดำเนินงาน ได้แก่ การทำงานแบบแยกส่วนของหน่วยงานรัฐ การขาดพื้นที่กลางที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย ความไม่ต่อเนื่องของกลไกสนับสนุน และการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ยังไม่สามารถพัฒนาไปสู่ระบบการทำงานที่ยั่งยืนได้ (UN-Habitat, 2020) ช่องว่างดังกล่าวสะท้อนข้อจำกัดของการพัฒนาที่มุ่งเน้นเพียงมิติของ “ระบบบริการ” หรือ “การช่วยเหลือเฉพาะหน้า” โดยยังขาดการบูรณาการมิติของการพัฒนาคน ระบบ และพื้นที่ทางสังคมเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม สำหรับบริบทของสังคมไทย งานวิจัยด้านทุนทางสังคมชี้ให้เห็นว่า สถาบันศาสนาสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงผู้คน สร้างความไว้วางใจ และเสริมสร้างพลังชุมชนในการจัดการปัญหาสังคมเชิงซับซ้อน (Putnam, 2000; Clarke and Jennings, 2008) เพื่อให้การป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในชุมชนเมืองเป็นไปอย่างยั่งยืน การสร้าง “ระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัว” (Family Protection Ecosystem) จึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะการนำต้นทุนทางสังคมที่มีความเข้มแข็งอย่างแนวคิด “บวร” ซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัด และโรงเรียนหรือหน่วยงานภาครัฐ มาเป็นกลไก

ความร่วมมือที่สำคัญในการพัฒนาสังคมไทย (Wattanapradith et al., 2021)

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า แม้จะมีงานวิจัยและโครงการพัฒนาจำนวนหนึ่งที่มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนในประเทศไทย แต่ส่วนใหญ่ยังคงเน้นการพัฒนาเพียงบางมิติ เช่น การพัฒนาศักยภาพบุคคลหรือการจัดตั้งกลไกเชิงนโยบาย โดยขาดการบูรณาการองค์ความรู้จากหลายระดับให้เกิดเป็น “ระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัว” ที่เชื่อมโยงการพัฒนาคน ระบบ และพื้นที่ทางสังคมเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะในบริบทชุมชนเมืองที่มีความซับซ้อนสูง งานวิจัยเชิงบูรณาการในระดับระบบ (ecosystem-level research) จึงยังมีอยู่อย่างจำกัด บทความวิจัยนี้พัฒนาขึ้นจากการสังเคราะห์ผลการวิจัยของโครงการวิจัยย่อยที่ 1 และโครงการวิจัยย่อยที่ 2 ภายใต้แผนงานวิจัยเดียวกัน ซึ่งดำเนินการภายใต้กรอบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) โดยบูรณาการกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) และการวิจัยแบบผสมผสานเป็นฐานในการสร้างองค์ความรู้ บทความนี้จึงมีเป้าหมายในการยกระดับผลการวิจัยจากระดับกิจกรรมและระบบย่อยไปสู่การเสนอกรอบแนวคิดและโมเดลเชิงบูรณาการว่าด้วย “ระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมืองวิถีพุทธ” โดยมีเขตราษฎร์บูรณะ กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่นำร่องในการศึกษาและพัฒนานวัตกรรม ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้และขยายผลในบริบทเมืองอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้จากโครงการวิจัยย่อยภายใต้แผนงานเดียวกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาระบบและกลไกการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมือง
2. เพื่อพัฒนาและออกแบบนวัตกรรมเชิงระบบของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบโดยการมีส่วนร่วมของ “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน/ราชการ)
3. เพื่อประเมินศักยภาพของโมเดลในการนำไปปรับใช้และขยายผลในบริบทชุมชนเมือง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) เพื่อกำหนดทิศทางของแผนงานวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ โดยบูรณาการระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) จากโครงการวิจัยย่อยที่ 1 และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) จากโครงการวิจัยย่อยที่ 2 เพื่อสร้างนวัตกรรมสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม บทความนี้นำเสนอการสังเคราะห์องค์ความรู้ในระดับแผนงานวิจัย โดยมุ่งเน้นกระบวนการพัฒนา การบูรณาการ และการยืนยันนวัตกรรมเชิงระบบ

พื้นที่วิจัย ได้แก่ ชุมชนในเขตราษฎร์บูรณะ กรุงเทพมหานคร โดยมีวัดสารอดเป็นศูนย์กลางการดำเนินงาน ครอบคลุมชุมชนเครือข่ายจำนวน 28 ชุมชน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมด้านเครือข่ายความร่วมมือภายใต้แนวคิด “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน/ราชการ)

ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน นักวิชาการ บุคลากรสหวิชาชีพ และอาสาสมัครพี่เลี้ยงชุมชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนานวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง เกณฑ์การคัดเลือก (Inclusion Criteria) ได้แก่ บุคคลที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบ หรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และยินยอมเข้าร่วมการวิจัยโดยสมัครใจ

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยและการสังเคราะห์ระบบ

การดำเนินงานแบ่งออกเป็น 3 ระยะ เพื่อยกระดับองค์ความรู้สู่โมเดลเชิงระบบ (Ecosystem Model) ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์และการสังเคราะห์ช่องว่าง เป็นการนำผลการสำรวจและข้อมูลทุนทางสังคมจากโครงการวิจัยย่อยมาวิเคราะห์แบบข้ามกรณี (Cross-case Analysis) เพื่อระบุปัญหาความต้องการ และช่องว่างของระบบการคุ้มครองครอบครัว (Gap Analysis) ในบริบทชุมชนเมือง ผลการสังเคราะห์ถูกนำมาใช้กำหนดทิศทางการพัฒนาหลักสูตรพี่เลี้ยงชุมชนและโครงสร้างศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่

ระยะที่ 2 การออกแบบและพัฒนานวัตกรรมเชิงระบบ ดำเนินการพัฒนา 2 นวัตกรรมหลักที่มีความเชื่อมโยงกัน (Synergy) ได้แก่

มิติด้านคน (Humanware): การสังเคราะห์และพัฒนาหลักสูตร “พี่เลี้ยงชุมชน Safe Family” โดยใช้กระบวนการพุทธบูรณาการ และตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ

มิติด้านระบบ (Systemware): การออกแบบระบบและกลไก “ราษฎร์บูรณะศีลบวรโมเดล” หรือ “วัดสารอดโมเดล” โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน/ราชการ) เพื่อสร้างพื้นที่กลางในการเฝ้าระวัง ป้องกัน และแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

ระยะที่ 3 การประเมินศักยภาพและการยืนยันนวัตกรรม นำนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้ในพื้นที่นำร่อง และดำเนินการประเมินศักยภาพของโมเดล โดยใช้เกณฑ์การประเมิน 4 ด้าน ได้แก่ (1) ความสอดคล้องกับบริบท ความเหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชนเมืองความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ (2) ความสามารถในการนำไปใช้จริง (3) ประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วม ความเข้มแข็งของการทำงานร่วมกันของภาคีเครือข่าย และ (4) ความยั่งยืน แนวโน้มของการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยการประเมินดำเนินการผ่านการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการถอดบทเรียนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก เพื่อนำไปสู่การพัฒนาโมเดล ระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมืองวิถีพุทธ (Urban Buddhist Family Protection Ecosystem: UBFPE)

การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ ข้อมูลเชิงคุณภาพวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการสังเคราะห์เชิงอุปนัย ขณะที่ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่มีความน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ ได้ดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Data Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากภาคส่วนบ้าน วัด และโรงเรียน/ราชการ เพื่อยืนยันความสอดคล้องและความสมบูรณ์ของผลการวิจัย

จริยธรรมการวิจัย การวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยเคารพศักดิ์ศรีความเป็นส่วนตัว และความสมัครใจของผู้เข้าร่วมวิจัยทุกกลุ่ม มีการชี้แจงวัตถุประสงค์และขั้นตอนการวิจัยอย่างชัดเจน การรักษาความลับของข้อมูล และการนำเสนอผลในภาพรวม โดยคำนึงถึงความอ่อนไหวของประเด็นครอบครัวและผลกระทบต่อชุมชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ การวิจัยได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ว.อ1/2568

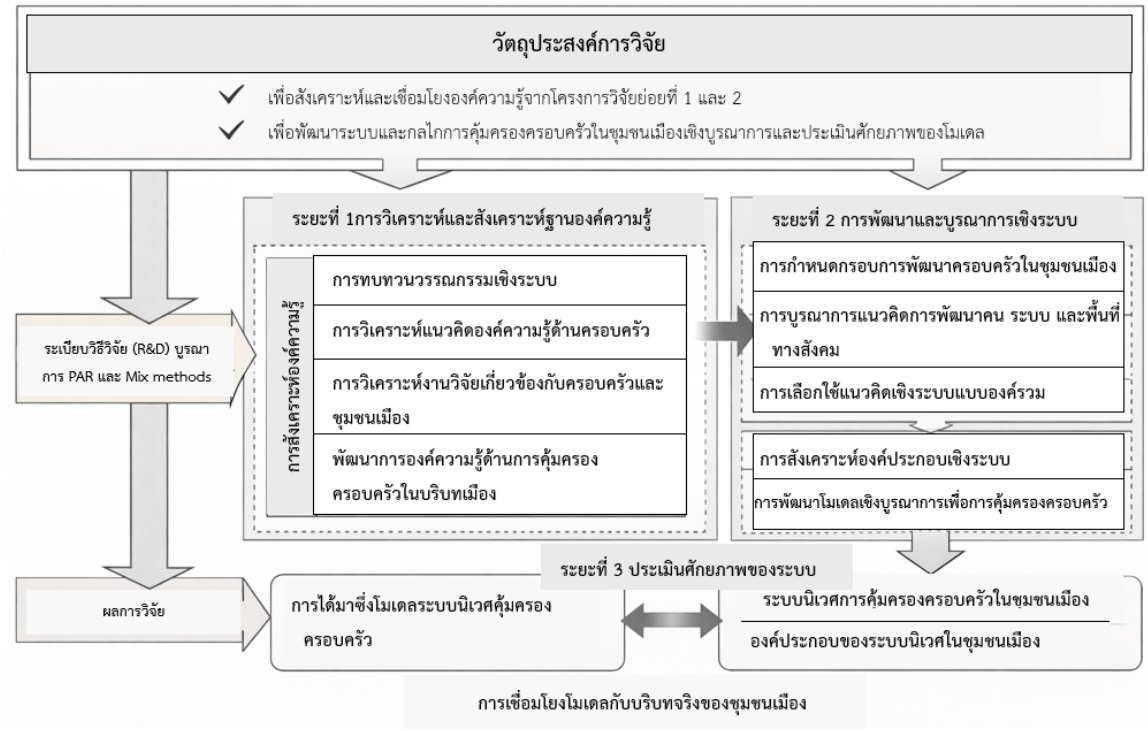

Figure 1: An Integrated Research Framework for Developing a Family Protection Ecosystem in Urban Communities

ผลการวิจัย

การสังเคราะห์ผลการวิจัยจากแผนงานวิจัยภายใต้ระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมือง สามารถแบ่งผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์และมิติของนวัตกรรมได้เป็น 3 ส่วนตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้จากโครงการวิจัยย่อยภายใต้แผนงานเดียวกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาระบบและกลไกการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมือง

ผลการวิจัยพบว่า โครงการวิจัยย่อยที่ 1 มุ่งเน้นการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวในชุมชนเมือง ด้วยการพัฒนา “คน” หรือพี่เลี้ยงชุมชน (Humanware) โดยได้นวัตกรรมคือ “หลักสูตรพี่เลี้ยงชุมชน Safe Family” ขณะที่โครงการวิจัยย่อยที่ 2 มุ่งพัฒนาระบบและกลไกการบริหารจัดการศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความเข้มแข็งของระบบ (Systemware) ขึ้นอยู่กับการมี “พื้นที่กลาง” และ “กลไกเครือข่าย” และก่อให้เกิดนวัตกรรมเชิงระบบคือ RBS Model ในการจัดตั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบ

ทั้งนี้ พลัง “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน/ราชการ) ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการประสานความร่วมมือและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบันครอบครัวในชุมชนเมือง ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า วัดในฐานะพื้นที่ทางสังคมที่ประชาชนให้ความเชื่อถือ สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการประสานงานและพื้นที่ปลอดภัยในการดูแลครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในบริบทชุมชนเมืองที่ความสัมพันธ์ทางสังคมมีความเปราะบางสูง

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อพัฒนาและออกแบบนวัตกรรมเชิงระบบของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบโดยการมีส่วนร่วมของ “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน/ราชการ)

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาเชิงระบบนำไปสู่การก่อรูปของ “โมเดลระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมือง” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากการบูรณาการผลการวิจัยของทั้งสองโครงการย่อย โมเดลดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ส่วนที่มีความสัมพันธ์เชิงพลวัต ได้แก่

1. การพัฒนาพี่เลี้ยงชุมชนและทุนมนุษย์ที่มีสมรรถนะและฐานคุณธรรม (Humanware)

2. ระบบและกลไกการบริหารจัดการ การเฝ้าระวัง และการประสานงานระหว่างภาคส่วน (Systemware)

3.พื้นที่ทางสังคมที่ปลอดภัยและเข้าถึงได้ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการให้บริการครอบครัวแบบองค์รวม (Social Space)

การทำงานร่วมกันขององค์ประกอบทั้งสามภายใต้กลไกพลัง “บวร” ช่วยลดช่องว่างของการทำงานแบบแยกส่วน และเสริมสร้างความต่อเนื่องของการดูแลครอบครัวในระดับพื้นที่ ส่งผลให้เกิดนวัตกรรมสำคัญ คือ โมเดลระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมืองวิถีพุทธ (Urban Buddhist Family Protection Ecosystem: UBFPE) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ดังนี้

การพัฒนาพี่เลี้ยงชุมชน: การเสริมสร้างสมรรถนะในการเฝ้าระวัง ให้คำปรึกษา และส่งต่อความช่วยเหลือแก่ครอบครัวที่ประสบปัญหา

การบริหารจัดการเชิงบูรณาการ: การขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบภายใต้ความร่วมมือของภาคีเครือข่าย

การใช้พื้นที่ทางสังคมและศาสนา: การใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงเครือข่ายและส่งเสริมสันติสุขในชุมชน

กลไกการมีส่วนร่วมของพลัง “บวร”: การบูรณาการบทบาทของบ้าน วัด และโรงเรียนหรือหน่วยงานภาครัฐในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

นวัตกรรมดังกล่าวได้รับการพัฒนาภายใต้บริบทของ “ราษฎร์บูรณะศีลบวรโมเดล” หรือ “วัดสารอดโมเดล” ซึ่งเป็นต้นแบบของการขับเคลื่อนงานด้านครอบครัวในชุมชนเมือง

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อประเมินศักยภาพของโมเดลในการนำไปปรับใช้และขยายผลในบริบทชุมชนเมือง

ผลการศึกษาพบว่า เมื่อนำ SAFE Model และ RBS Model มาบูรณาการร่วมกัน นำไปสู่การเกิดโมเดลเชิงบูรณาการ ได้โมเดลระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมืองวิถีพุทธ (Urban Buddhist Family Protection Ecosystem: UBFPE) การผลการประเมินศักยภาพของโมเดลเชิงบูรณาการจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ พบว่า ด้านความสอดคล้องกับบริบท พบว่า โมเดลมีความเหมาะสมสูง (Mean = 4.55) เนื่องจากสอดคล้องกับวิถีชีวิตคนเมืองที่ต้องการระบบความช่วยเหลือที่เข้าถึงง่ายแต่มีความเป็นส่วนตัว ด้านความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ พบว่า กระบวนการทำงานของศูนย์ฯ สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงผ่านจิตอาสาพี่เลี้ยงชุมชน ด้านประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วม พบว่า พลัง “บวร” ช่วยลดช่องว่างระหว่างภาครัฐและประชาชนได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะการใช้ "วัด" เป็นตัวกลางเชื่อมโยง ด้านความยั่งยืน พบว่า โมเดลมีความยั่งยืนเนื่องจากเป็นการสร้างระบบจากทุนทางสังคมเดิมที่มีอยู่ ไม่ได้พึ่งพางบประมาณจากภายนอกเพียงอย่างเดียว

ผลการประเมินจากการสนทนากลุ่มและการถอดบทเรียนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยืนยันว่า โมเดลมีศักยภาพสูงในการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ลดความรุนแรงในครอบครัว และส่งเสริมสันติสุขอย่างยั่งยืนในสังคมเมือง

องค์ความรู้ใหม่

แผนงานวิจัยเรื่อง *ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบ* ได้พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในระดับแผนงาน จากการบูรณาการผลการวิจัยของโครงการย่อยที่ 1 และโครงการย่อยที่ 2 ภายใต้กรอบการวิจัยและพัฒนา (R&D) การสังเคราะห์องค์ความรู้จากทั้งสองโครงการย่อยนำไปสู่การก่อรูปของ “ระบบนิเวศคุ้มครองครอบครัวเมืองวิถีพุทธ” (Urban Buddhist Family Protection Ecosystem: UBFPE) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่ก้าวข้ามการพัฒนาคนหรือการพัฒนาระบบแบบแยกส่วน ไปสู่การเชื่อมโยงจิตใจของคนกับโครงสร้างทางสังคมอย่างเป็นองค์รวม

ระบบนิเวศคุ้มครองครอบครัวเมืองวิถีพุทธตั้งอยู่บนสมมติฐานสำคัญว่า การป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในบริบทชุมชนเมืองไม่สามารถพึ่งพา “คน” หรือ “ระบบ” เพียงลำพังได้ หากแต่ต้องอาศัยการทำงานร่วมกันระหว่างพลังของชุมชนกับโครงสร้างและกลไกของรัฐและศาสนสถาน องค์ความรู้จากโครงการย่อยที่ 1 มีบทบาทสำคัญในมิติของการพัฒนาคน (humanware) ผ่านการสร้างพี่เลี้ยงชุมชน Safe Family ให้เป็นกลไกด่านหน้าในการมองเห็น คัดกรอง และเข้าถึงครอบครัวกลุ่มเปราะบาง โดยพี่เลี้ยงชุมชนได้รับการพัฒนาให้มีสมรรถนะทั้งด้านทักษะเชิงวิชาชีพ การสื่อสารเชิงเข้าใจ และฐานคุณธรรมตามหลักพุทธธรรม ทำหน้าที่เป็น “สายตาและหัวใจของชุมชน” ในการป้องกันความรุนแรงเชิงรุก

ขณะเดียวกัน องค์ความรู้จากโครงการย่อยที่ 2 ทำหน้าที่เสริมมิติของโครงสร้างและการจัดการเชิงระบบ (systemware) ผ่านการพัฒนาศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบตามแนวคิด RBS Model โดยยกระดับวัดและชุมชนให้เป็นพื้นที่กลางทางสังคมและศูนย์ประสานการคุ้มครองครอบครัวอย่างเป็นรูปธรรม ระบบดังกล่าวช่วยรองรับการทำงานของพี่เลี้ยงชุมชนและภาคีเครือข่าย ไม่ให้การช่วยเหลือจำกัดอยู่เพียงรายกรณี แต่เชื่อมโยงเข้าสู่โครงสร้างการคุ้มครองของรัฐและชุมชนอย่างต่อเนื่อง

การหลอมรวมองค์ความรู้จาก SAFE Model และ RBS Model ผ่านพื้นที่ปฏิบัติการร่วมกัน ทำให้เกิดระบบนิเวศคุ้มครองครอบครัวเมืองวิถีพุทธ ซึ่งมีคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) สามารถมองเห็นและเข้าถึงปัญหาได้ตั้งแต่ระยะต้นผ่านเครือข่ายพี่เลี้ยงชุมชน (2) สามารถจัดการและประสานการช่วยเหลือได้ผ่านโครงสร้างและกลไกของศูนย์พัฒนาครอบครัว และ (3) มีความยั่งยืนจากการยึดโยงกับฐานคุณธรรมพลังชุมชน และการสนับสนุนจากภาครัฐ องค์ความรู้ระดับแผนงานนี้จึงเป็นการยกระดับจาก “โครงการ” ไปสู่ “สถาปัตยกรรมทางสังคม” สำหรับการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในบริบทสังคมเมืองไทยอย่างเป็นระบบ

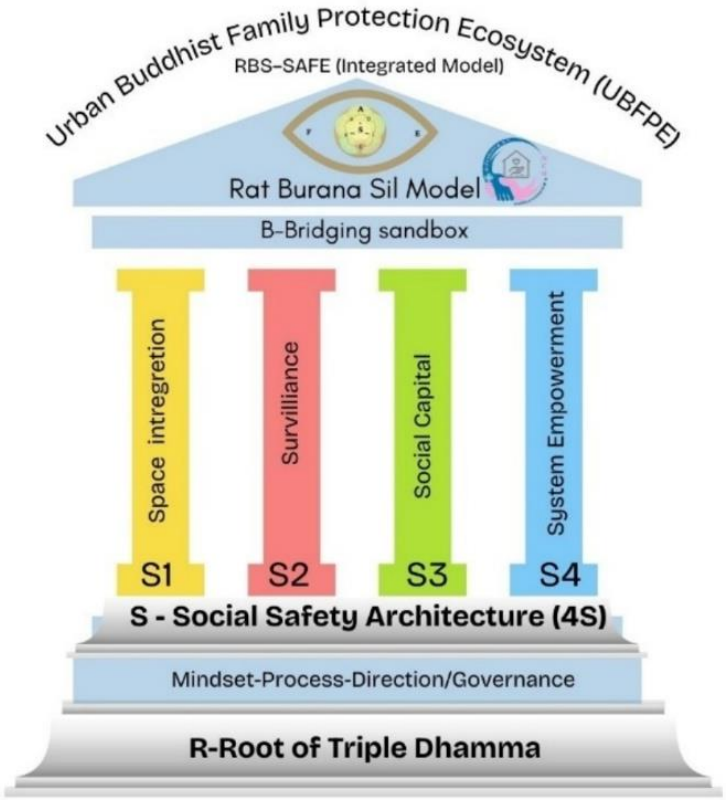

Figure 2: A Buddhist-Oriented Ecosystem Model for Urban Family Protection

ภาพที่ 2 ระบบนิเวศคุ้มครองครอบครัวเมืองวิถีพุทธ (Urban Buddhist Family Protection Ecosystem: UBFPE) ภาพแสดงการบูรณาการองค์ความรู้จากโครงการวิจัยย่อยที่ 1 และโครงการวิจัยย่อยที่ 2 ภายใต้แผนงานวิจัยศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบ โดยโครงการย่อยที่ 1 (SAFE Model) ทำหน้าที่พัฒนา “คน” ในฐานะพี่เลี้ยงชุมชนซึ่งเป็นกลไกด่านหน้าในการมองเห็น คัดกรอง และเข้าถึงครอบครัวกลุ่มเปราะบาง ผ่านสมรรถนะด้านการสื่อสาร การเยียวยา และการประสานส่งต่อบนฐานคุณธรรมทางพุทธศาสนา ขณะที่โครงการย่อยที่ 2 (RBS Model) ทำหน้าที่พัฒนา “ระบบและโครงสร้าง” ของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมือง โดยยกระดับวัดและชุมชนให้เป็นพื้นที่กลางทางสังคมและศูนย์ประสานการคุ้มครองครอบครัวภายใต้กลไกพลัง “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน/ราชการ)

การหลอมรวมองค์ความรู้จาก SAFE Model และ RBS Model ทำให้เกิดระบบนิเวศคุ้มครองครอบครัวเมืองวิถีพุทธ ซึ่งเชื่อมโยงการพัฒนาคน ระบบ และพื้นที่ทางสังคมเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม ระบบนิเวศดังกล่าวเอื้อต่อการป้องกันความรุนแรงเชิงรุก การจัดการปัญหาครอบครัวอย่างต่อเนื่อง และการสร้างความยั่งยืนของการคุ้มครองครอบครัวในบริบทชุมชนเมืองไทย

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ซึ่งมุ่งพัฒนาและบูรณาการองค์ความรู้จากการพัฒนาคนและการพัฒนาระบบเพื่อการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมือง สะท้อนให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวต้องอาศัยการดำเนินงานแบบบูรณาการและเป็นองค์รวม ผลการศึกษายืนยันว่าการแก้ไขปัญหาดังกล่าวไม่สามารถพึ่งพากลไกทางกฎหมายหรือการช่วยเหลือรายกรณีเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องอาศัยกลไกระดับชุมชนที่สามารถเข้าถึงครอบครัวได้อย่างใกล้ชิดและสร้างความไว้วางใจในระยะยาว ซึ่งสอดคล้อง

กับแนวคิดการใช้ชุมชนเป็นฐานในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว (Phumisawat, 2020; Office of the Permanent Secretary for Social Development and Human Security, 2020)

ในมิติของการพัฒนาระบบ ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานศึกษาด้านการบริหารจัดการศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) ที่ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จประกอบด้วยการทำงานเชิงรุก ภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง การมีเครือข่ายความร่วมมือ และการเข้าถึงบริการอย่างทั่วถึง (Sarutnont and Limsakul, 2021; Kimmapong and Sripokangkul, 2019; Supachaisirichan, 2018) นอกจากนี้ Sirisunthon and Rojantrakul (2021) ยังเสนอแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการประเมิน การสร้างเครือข่าย การปฏิบัติการ และการเสริมแรง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่เน้นการพัฒนาระบบเชิงบูรณาการเพื่อการคุ้มครองครอบครัวอย่างยั่งยืน

ในมิติของการพัฒนาระบบ ผลการวิจัยสอดคล้องกับการศึกษาด้านศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนที่เน้นการบูรณาการเครือข่ายและภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง (Sarutnont and Limsakul, 2021; Kimmapong and Sripokangkul, 2019; Supachaisirichan, 2018) ขณะที่การพัฒนาคนผ่านหลักสูตรพี่เลี้ยงชุมชน Safe Family ซึ่งบูรณาการหลักพุทธธรรม ช่วยเสริมสร้างสมรรถนะด้านการรับฟัง การให้คำปรึกษา และการจัดการความขัดแย้ง สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาทุนชีวิตและการเสริมพลังชุมชน (Benson and Scales, 2009; Tripathi et al., 2020)

ดังนั้น การสังเคราะห์องค์ความรู้จากการพัฒนาคนและระบบนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมเชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมือง และสะท้อนถึงศักยภาพของสังคมไทยในการพัฒนาแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 พบว่า การพัฒนาและออกแบบนวัตกรรมเชิงระบบนำไปสู่การก่อรูปของ โมเดลระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมืองวิถีพุทธ (Urban Buddhist Family Protection Ecosystem: UBFPE) ซึ่งบูรณาการการพัฒนาคน (Humanware) การพัฒนาระบบ (Systemware) และการพัฒนาพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ผ่านกลไกพลัง “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน/ราชการ) โมเดลดังกล่าวสะท้อนการบูรณาการองค์ความรู้จากโครงการวิจัยย่อย และตอบสนองต่อความซับซ้อนของปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในบริบทสังคมเมืองได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้ ในมิติของการพัฒนาระบบ กลไก “บวร” ที่ทำหน้าที่เป็นเครือข่ายความร่วมมือที่เชื่อมโยงสถาบันหลักของสังคมเข้าด้วยกัน ช่วยเสริมสร้างการมีส่วนร่วม ความไว้วางใจ และความต่อเนื่องของการดำเนินงานในระดับพื้นที่ ส่งผลให้ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกกลางในการเฝ้าระวัง ป้องกัน และแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานที่มุ่งเน้นการบูรณาการเครือข่ายทางสังคมและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (Phumisawat, 2020) ในขณะที่มิติของการพัฒนาคน นวัตกรรมดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงและวิศวกรสันติภาพในชุมชน ซึ่งช่วยเสริมสร้างศักยภาพของบุคลากรและเครือข่ายในการจัดการความขัดแย้งและส่งเสริมสันติสุขในสังคม (Wattanapradith et al., 2021) องค์ประกอบดังกล่าวช่วยยกระดับการทำงานจากการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าไปสู่การพัฒนาเชิงระบบอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ โมเดล UBFPE ยังสะท้อนอัตลักษณ์ของสังคมไทยที่บูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการพัฒนาสังคม โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและพื้นที่ทางสังคมที่ปลอดภัย ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนอย่างยั่งยืน (Phramaha Phuean Kittisobhano et al., 2022) และสนับสนุนการ

แก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวผ่านการพัฒนาคุณธรรมและจิตสำนึกทางสังคม (Phrakhruphatcharakittisophon et al., 2022)

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ 3 พบว่า โมเดลระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมืองวิถีพุทธ (Urban Buddhist Family Protection Ecosystem: UBFPE) มีศักยภาพสูงในการนำไปประยุกต์ใช้และขยายผลในบริบทชุมชนเมืองที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน โดยมีความเหมาะสมทั้งในด้านความสอดคล้องกับบริบท ความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ ประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วม และความยั่งยืนของการดำเนินงาน ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่าโมเดลดังกล่าวสามารถพัฒนาเป็นต้นแบบเชิงนโยบายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ ความสำเร็จของโมเดลอาจเป็นผลมาจากการบูรณาการทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนมนุษย์ผ่านกลไกพลัง “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน/ราชการ) ซึ่งช่วยเสริมสร้างความร่วมมือและความไว้วางใจระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม ส่งผลให้การดำเนินงานสามารถเข้าถึงครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวคิดการใช้ชุมชนเป็นฐานในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว (Phumisawat, 2020) และแนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ ผลการประเมินศักยภาพของโมเดลยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม (United Nations, 2019) โดยการใช้วัดเป็นศูนย์กลางทางสังคมและจิตวิญญาณช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายและเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวในระยะยาว อาจเป็นเพราะว่าโมเดล UBFPE ได้รับการพัฒนาจากฐานทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมในชุมชน และดำเนินงานผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเสริมพลังชุมชนและการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงในสังคม (Wattanapradith et al., 2021)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า โมเดล UBFPE เป็นนวัตกรรมเชิงระบบที่บูรณาการทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างสมดุล ภายใต้กลไกพลัง “บวร” ซึ่งไม่เพียงตอบสนองต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในสังคมเมืองเท่านั้น แต่ยังสามารถพัฒนาเป็นต้นแบบเชิงนโยบายและขยายผลสู่พื้นที่อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

สรุป

การศึกษาวิจัยเรื่องศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบ: การพัฒนาระบบและกลไกในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวโดยการมีส่วนร่วมของ “บวร” สามารถสรุปผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์การวิจัย กล่าวคือ ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้จากโครงการย่อย 1 พัฒนาระบบพี่เลี้ยงชุมชน และโครงการย่อย 2 พัฒนาระบบและกลไกศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบ พบว่าปัญหาความรุนแรงในครอบครัวบริบทเมืองมีความซับซ้อนและสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางสังคม การแก้ไขปัญหาจึงไม่สามารถแยกส่วนได้ แต่ต้องใช้แนวทางบูรณาการที่เน้นความสมดุลระหว่าง "การพัฒนาคน" (Humanware) ผ่านหลักพุทธธรรมและทักษะการฟังเชิงลึก กับ “การพัฒนาระบบ” (Systemware) ที่มีประสิทธิภาพ โดยมีพลัง “บวร” เป็นตัวกลางในการเชื่อมประสานทรัพยากรและความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทำให้ได้นวัตกรรมเชิงระบบ UBFPE Model คือ “ระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมืองวิถีพุทธ” (Urban Buddhist Family Protection Ecosystem: UBFPE) ซึ่งมีหัวใจสำคัญอยู่ที่โครงสร้าง Social Safety Architecture (4S) ได้แก่ (1) การบูรณาการพื้นที่ทางสังคม (2) ระบบการเฝ้าระวังเชิงรุก (3) การใช้ทุนทางสังคมและพลังเครือข่าย และ (4) การเสริมพลังระบบและกลไก โดยนวัตกรรมนี้เปลี่ยนบทบาทของวัดให้เป็น

มากกว่าสถานที่ประกอบศาสนพิธี แต่เป็น “พื้นที่ปลอดภัย” (Safe Space) ที่เข้าถึงง่ายและเป็นมิตรสำหรับครอบครัว ผลการประเมินศักยภาพของการนำโมเดลไปใช้และขยายผล พบว่า โมเดล UBFPE มีศักยภาพสูงในการนำไปปรับใช้ในชุมชนเมืองขนาดใหญ่ เนื่องจากเป็นโมเดลที่ยืดหยุ่นและเน้นการพึ่งพาตนเองโดยใช้ทุนทางสังคมในพื้นที่ ความสำเร็จของโครงการต้นแบบที่เขตราษฎร์บูรณะแสดงให้เห็นว่า การมี “พี่เลี้ยงชุมชน” ที่เข้มแข็งและระบบการส่งต่อเคสที่ชัดเจน สามารถลดความเสี่ยงและบรรเทาปัญหาความรุนแรงได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งโมเดลนี้สามารถพัฒนาไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อยกระดับศูนย์พัฒนาครอบครัว (ศพค.) ทั่วประเทศให้มีความยั่งยืนต่อไป

ข้อจำกัดของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาเชิงบูรณาการที่ดำเนินการในบริบทชุมชนเมืองเฉพาะพื้นที่ต้นแบบ ซึ่งอาจมีลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และเครือข่ายความสัมพันธ์ที่แตกต่างจากชุมชนเมืองอื่น ผลการวิจัยจึงควรถูกตีความภายใต้ขอบเขตของบริบทพื้นที่ศึกษา อย่างไรก็ตาม โมเดลระบบนิเวศคุ้มครองครอบครัวเมืองวิถีพุทธที่พัฒนาขึ้นเป็นกรอบแนวคิดเชิงระบบซึ่งสามารถนำไปปรับใช้และทดสอบในบริบทอื่นได้

นอกจากนี้ การประเมินผลของโมเดลในงานวิจัยนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพและการสะท้อนผลจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการพัฒนาเป็นหลัก การศึกษาในอนาคตอาจต่อยอดด้วยการวิจัยเชิงปริมาณหรือการวิจัยแบบผสมผสาน เพื่อประเมินผลลัพธ์ระยะยาวและเปรียบเทียบประสิทธิผลของโมเดลในพื้นที่ที่หลากหลายมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของแผนงานวิจัยเรื่อง ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบ ซึ่งได้รับ งบประมาณสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 จากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ผู้วิจัยขอขอบคุณการสนับสนุนองค์ความรู้และการดำเนินงานจากโครงการวิจัยย่อยที่ 1 เรื่อง การพัฒนาพี่เลี้ยงชุมชนร่วมป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวด้วยพุทธบูรณาการ และโครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง การสร้างและพัฒนาระบบและกลไกของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองต้นแบบโดยพลัง “บวร” ตลอดจนขอขอบคุณหน่วยงานภาคีเครือข่าย ผู้นำชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนที่ให้ความร่วมมือและเอื้ออำนวยต่อการดำเนินการวิจัยจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 หน่วยงานภาครัฐควรนำโมเดลระบบนิเวศการคุ้มครองครอบครัวในชุมชนเมืองวิถีพุทธ (Urban Buddhist Family Protection Ecosystem: UBFPE) ไปใช้เป็นต้นแบบในการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

1.2 การบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงานด้านสังคม ความมั่นคง และศาสนา เพื่อเสริมสร้างกลไกการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวในลักษณะบูรณาการ

1.3 การยกระดับศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเมืองให้เป็น กลไกหลักด้านการป้องกันความรุนแรงในครอบครัว และบรรจุโมเดล UBFPE (RBS–SAFE Integrated Model) เป็นนโยบายระดับกรุงเทพมหานครและกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยติดตามผลระยะยาว (Longitudinal Study) และการทดสอบโมเดลในบริบทเมืองขนาดใหญ่ เพื่อยืนยันศักยภาพของ UBFPE ในระดับประเทศ

2.2 ควรพัฒนาการประเมินผลเชิงผลกระทบทางสังคม เพื่อสะท้อนคุณค่าของการลงทุนด้านการป้องกันความรุนแรงในครอบครัว

References

Bangkok Metropolitan Administration. (2021). *Bangkok Development Plan (2021–2037)*. Bangkok: Bangkok Metropolitan Administration.

Clarke, G., & Jennings, M. (2008). *Development, Civil Society and Faith-Based Organizations: Bridging the Sacred and the Secular*. London, England: Palgrave Macmillan.

Department of Women's Affairs and Family Development (DWAFD). (2022). *Domestic Violence Situation Report in Thailand*. Bangkok: Ministry of Social Development and Human Security.

Heise, L. (2011). *What Works to Prevent Partner Violence? An Evidence Overview*. London, England: STRIVE Research Consortium, London School of Hygiene & Tropical Medicine.

Minkler, M., & Wallerstein, N. (2008). *Community-Based Participatory Research for Health: From Process to Outcomes* (2nd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Phumisawat, P. (2020). *Community-Based Approaches to Preventing and Addressing Violence Against Women and Domestic Violence*. Bangkok: Department of Women's Affairs and Family Development, Ministry of Social Development and Human Security.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, NY: Simon & Schuster.

Tripathi, S., et al. (2020). *Positive Family*. Bangkok: King Prajadhipok's Institute.

UN-Habitat. (2020). *World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization*. Nairobi, Kenya: United Nations Human Settlements Programme.

United Nations. (2019). *Handbook for National Action Plans on Violence Against Women*. New York, NY: United Nations.

Wattanapradith, K., Tripathi, S., Intuchanyong, K., et al. (2021). *Family Against Violence in Dysfunctional Families*. Bangkok: National Research Council of Thailand.

World Health Organization. (2021). *Violence Against Women Prevalence Estimates, 2018: Global, Regional and National Prevalence Estimates for Intimate Partner Violence Against Women and Global and Regional Prevalence Estimates for Non-Partner Sexual Violence Against Women*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

ปัจจัยความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา*

Success Factors for Fresh Coffee Shop Businesses in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

[1]นิธิโรจน์ แก้วรักษ์กมล, [2]ปิยะ พละปัญญา, [3]สนิท สิทธิ และ [4]ภาวิณี อารีศรีสม
[1]Nitirod Kaewrukkamon, [2]Piya Palapanya, [3]Snit Sitti and [4]Pawinee Areesrisom
สาขาการจัดการและพัฒนาทรัพยากร คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้
Division of Resources Management and Development, Faculty of Agricultural Production, Maejo University, Thailand.
[2]Corresponding Author's Email: piya_p@mju.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนและนักท่องเที่ยว ที่พักและเดินทางเข้ามาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 385 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์ถดถอยพหุ

ผลการวิจัยพบว่า 1) พฤติกรรมการบริโภคกาแฟสดและใช้บริการร้านกาแฟสด ประกอบด้วย 1.1) จุดประสงค์ในการใช้บริการร้านกาแฟสด 1.2) ความถี่และระยะเวลาในการใช้บริการร้านกาแฟสด 1.3) ประเภทของกาแฟสดที่นิยมบริโภค 1.4) ลักษณะการเลือกใช้บริการร้านกาแฟสด 2) มาตรฐานร้านกาแฟประกอบด้วย 2.1) มาตรฐานด้านสถานที่ 2.2) มาตรฐานด้านการบริการ 2.3) มาตรฐานด้านผลิตภัณฑ์ 2.4) มาตรฐานด้านบุคลากร 3) ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 4Ps ประกอบด้วย 3.1) ด้านผลิตภัณฑ์ 3.2) ด้านราคา 3.3) ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย 3.4) ด้านการส่งเสริมการตลาด 4) การบริหารจัดการประกอบด้วย 4.1) การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน 4.2) การกำหนดขั้นตอนการทำงาน 4.3) มีการติดตามและประเมินผล 4.4) การสร้างนวัตกรรมและการปรับตัว มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยนี้ ผู้ประกอบการร้านกาแฟสด สามารถนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนกลยุทธ์ การดำเนินธุรกิจได้อย่างตรงจุด เพื่อเพิ่มโอกาสในการแข่งขันและความยั่งยืน ตอบสนองความต้องการของลูกค้าในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งสำหรับผู้ที่สนใจจะเข้ามาลงทุนในธุรกิจร้านกาแฟสดจะเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจตลาด ลดความเสี่ยง และเพิ่มโอกาสในการเริ่มต้นธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ

คำสำคัญ: ร้านกาแฟ; ความสำเร็จในการประกอบธุรกิจ; ส่วนประสมทางการตลาด

Abstract

This research article aimed to study the factors affecting the success of fresh coffee shop businesses in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. This study utilized a quantitative research methodology. The sample group consisted of 385 residents and tourists staying in

*Received September 21, 2025; Revised October 9, 2025; Accepted October 18, 2025

and traveling to Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. The instrument used for data collection was a questionnaire, and data were analyzed using multiple regression analysis.

The research findings revealed that: 1) Fresh coffee consumption and service behaviors, comprising 1.1) purposes of using coffee shop services, 1.2) frequency and duration of service usage, 1.3) preferred types of fresh coffee consumed, and 1.4) characteristics of choosing coffee shop services; 2) Coffee shop standards, comprising 2.1) location standards, 2.2) service standards, 2.3) product standards, and 2.4) personnel standards; 3) The 4Ps marketing mix factors, comprising 3.1) product, 3.2) price, 3.3) place, and 3.4) promotion; and 4) business management, comprising 4.1) clear goal setting, 4.2) operational procedure definition, 4.3) monitoring and evaluation, and 4.4) innovation and adaptation, all affected the success of fresh coffee shop businesses in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. Based on these findings, fresh coffee shop entrepreneurs can utilize the data to formulate precise business strategies to enhance competitiveness and sustainability, thereby better satisfying customer needs in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. Additionally, for those interested in investing in the fresh coffee shop business, this study serves as an essential guideline to help understand the market, reduce risks, and increase the chances of a successful business launch.

Keywords: Coffee Shop; Business Success; Marketing Mix

บทนำ

ร้านกาแฟมีการพัฒนาการขึ้นมาตามลำดับ กลุ่มคนที่นิยมทานกาแฟเป็นกลุ่มวัย วัยทำงานมากขึ้น ปัจจุบันธุรกิจกาแฟสดคั่วบด ถือได้ว่าเป็นวัตถุดิบในการผลิตเครื่องดื่มที่ผู้บริโภคนิยมบริโภคในชีวิตประจำวันกันอย่างแพร่หลาย และเป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์ที่มีความสำคัญต่อการค้าทางด้านการเกษตรระหว่างประเทศที่สามารถสร้างมูลค่าการค้าขายได้สูงเป็นอันดับที่สองของโลก (Panitchaikul, and Chankoson, 2020) จากผลสำรวจโดยบริษัท ยูบีเอ็ม เอเชีย (ประเทศไทย) จำกัด พบว่า คนไทยมีอัตราการดื่มกาแฟ เฉลี่ย 300 แก้ว/คน/ปี ธุรกิจพุ่งถึง 1.7 หมื่นล้านบาท เร่งเฟ้นหา “บาริสต้า” สู่เวทีโลก ซึ่งมีแนวโน้มการบริโภคกาแฟเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Pathamanand, 2018) แนวโน้มการเติบโตต่อเนื่องโดยปัจจัยหลัก ๆ มาจากขณะนี้อัตราการบริโภคกาแฟสดของคนไทยที่ยังต่ำเมื่อเทียบกับหลายประเทศคือมีอัตราการบริโภคโดยเฉลี่ยประมาณ 1.2 กิโลกรัมต่อคนต่อปี ต่ำกว่าคนในยุโรปที่ตัวเลขอัตราการบริโภคอยู่ที่ประมาณ 4-5 กิโลกรัมต่อคนต่อปี บริโภคประมาณ 600 แก้วต่อคนต่อปี ขณะที่คนในประเทศญี่ปุ่นมีการบริโภคกาแฟอยู่ที่ประมาณ 3 กิโลกรัมต่อคนต่อปี หรือประมาณ 400 แก้วต่อคนต่อปี จากตัวเลขนี้สะท้อนว่าตลาดกาแฟสดยังมีโอกาสที่จะเติบโตได้มาก และอาจจะมีตัวเลขถึงปีละ 10% แน่นอนว่าการแข่งขันยังดุเดือดขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน เพราะมีคู่แข่งจำนวนมากสำหรับโอกาสของการเติบโตในตลาดกาแฟ (Bangkok Bank, 2021)

ปัจจุบัน สังคมที่รีบเร่งหรือมีเวลาไม่มากนักในช่วงเช้า ผู้ที่ทำงานมักรับประทานอาหาร โดยอาหารจานด่วน ร้านกาแฟเป็นสิ่งเข้าตอบสนองต่อวิถีชีวิตแบบเร่งรีบ ร้านกาแฟสดจึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ผู้คนนิยมใช้บริการเพราะรวดเร็วและตอบสนองความต้องการให้กับบุคคลได้ทุกเพศทุกวัย รวมทั้งนักท่องเที่ยวที่เข้ามาประเทศต่างก็แวะมาใช้บริการอย่างแพร่หลายมากขึ้น ในธุรกิจร้านกาแฟสดบางแห่งอาจจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกในการให้บริการ เช่น ที่นั่งทำงาน บริการคอมพิวเตอร์ บริการ internet Wi-Fi และการจัดร้าน

ที่เน้นบรรยากาศที่ดี ให้บริการในรูปแบบที่ลูกค้ามีความรู้สึกว่าเข้ามาแล้วรู้สึกผ่อนคลาย เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งปัจจุบันร้านกาแฟเป็นกระแสที่กลุ่มวัยรุ่นและนักท่องเที่ยวใช้เป็นสถานที่พบปะและถ่ายภาพ เป็นจุด Check in บริโภคกาแฟสด ในปัจจุบันเป็นที่นิยมกันมากดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หากมองถึงอัตราความเจริญเติบโตของร้านกาแฟสดทั่วไป เราอาจเห็นได้ชัดว่าตามสถานที่มีคนทำงานหรือผู้อยู่อาศัยจำนวนมากมักจะมีร้านกาแฟเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสถานีน้ำมัน สถานที่ราชการ บริษัทขนาดใหญ่ โรงพยาบาล ห้างสรรพสินค้า ซึ่งแต่ละที่จะจัดสิ่งอำนวยความสะดวกแตกต่างกันไป มีบรรยากาศที่แตกต่าง และทางร้านจะใช้สิ่งเหล่านี้เป็นจุดดึงดูดลูกค้า ทั้งนี้ผู้ประกอบการใหม่จำเป็นจะต้องมีความรู้จริงทั้งเรื่องของกาแฟ และเข้าใจพฤติกรรมผู้บริโภคในปัจจุบันว่ามีความต้องการอย่างไร ความเหมาะสมของราคาคุณภาพของกาแฟ แบรนด์ของกาแฟ ทำเลที่ตั้ง ผู้ประกอบการใหม่ควรจะต้องมีความรู้อย่างลึกซึ้ง (Chatreewisit, 2016)

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นทั้งเมืองท่องเที่ยวและเป็นทางผ่านสำหรับการเดินทางไปจังหวัดอื่น ๆ ประชากรหนาแน่น (Tourism Authority of Thailand, 2023) มีความเจริญทางเศรษฐกิจสูง ธุรกิจร้านกาแฟในจังหวัดพระนครศรีอยุธยากำลังเป็นที่ได้รับความนิยมและให้ความสนใจจากประชาชนและนักท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นักธุรกิจรุ่นใหม่ ๆ มองเห็นช่องทางในการทำธุรกิจ ดังนั้นหากมองถึงโอกาสทางด้านการตลาด ธุรกิจร้านกาแฟสดจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการสร้างธุรกิจ สร้างอาชีพและสร้างรายได้ต่อไป ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสนใจ ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อที่จะนำข้อมูลมาใช้เป็นแนวทางที่ผู้ประกอบการร้านกาแฟสด สามารถนำไปพัฒนาการให้บริการด้านต่าง ๆ ของธุรกิจร้านกาแฟสดให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้บริโภค เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคให้เกิดความพึงพอใจสูงสุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ตามลำดับขั้น ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องที่นำไปสู่กรอบแนวคิดในการวิจัยประกอบด้วย 1) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคกาแฟสด และใช้บริการร้านกาแฟสด 2) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับมาตรฐานร้านกาแฟ 3) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 4Ps 4) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ 5) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความสำเร็จในการประกอบธุรกิจ เพื่อนำมาสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัย

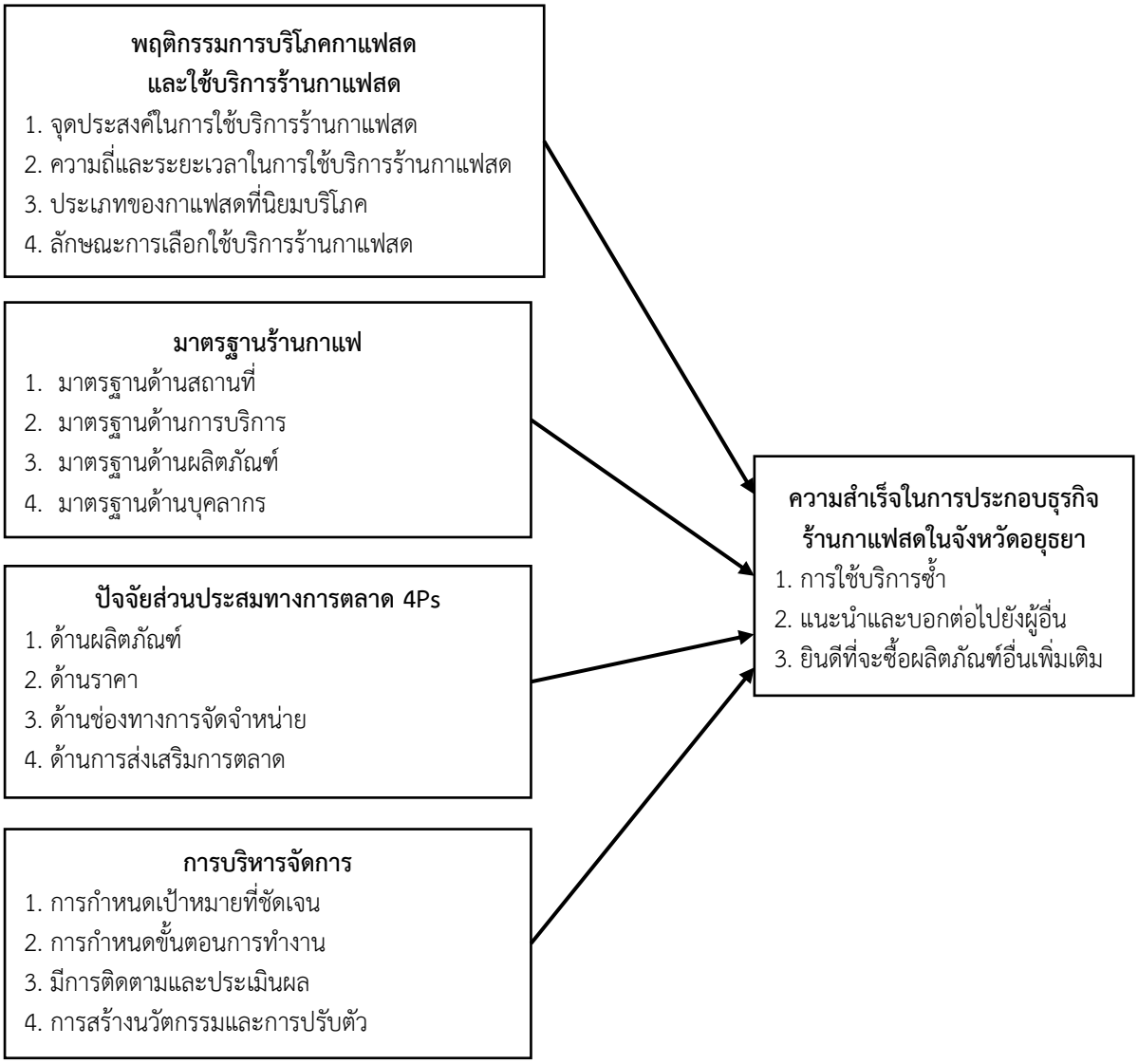

Figure 1: Research Conceptual Framework

สมมติฐานการวิจัย

1. พฤติกรรมการบริโภคกาแฟสดและใช้บริการร้านกาแฟสด ประกอบด้วย 1) จุดประสงค์ในการใช้บริการร้านกาแฟสด 2) ความถี่และระยะเวลาในการใช้บริการร้านกาแฟสด 3) ประเภทของกาแฟสดที่นิยมบริโภค 4) ลักษณะการเลือกใช้บริการร้านกาแฟสด มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสด ในจังหวัดอยุธยา

2. มาตรฐานร้านกาแฟ ประกอบด้วย 1) มาตรฐานด้านสถานที่ 2) มาตรฐานด้านการบริการ 3) มาตรฐานด้านผลิตภัณฑ์ 4) มาตรฐานด้านบุคลากร มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสด ในจังหวัดอยุธยา

3. ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 4Ps ประกอบด้วย 1) ด้านผลิตภัณฑ์ 2) ด้านราคา 3) ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย 4) ด้านการส่งเสริมการตลาด มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดอยุธยา

4. การบริหารจัดการ ประกอบด้วย 1) การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน 2) การกำหนดขั้นตอนการทำงาน 3) มีการติดตามและประเมินผล 4) การสร้างนวัตกรรมและการปรับตัว มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดอยุธยา

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนและนักท่องเที่ยว ที่พักและเดินทางเข้ามาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งไม่ทราบจำนวนประชากรที่แท้จริง ผู้วิจัยเลือกใช้สูตรของ Cochran (1977) เพื่อคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่าง ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% จึงได้กลุ่มตัวอย่างเท่ากับ 385 คน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม แบ่งเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนที่ 2 ปัจจัยสร้างความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดอยุธยา ประกอบด้วย พฤติกรรมการบริโภคกาแฟสดและใช้บริการร้านกาแฟสด มาตรฐานร้านกาแฟ ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด การบริหารจัดการ และความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสด โดยก่อนนำเครื่องมือวิจัยไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจริง ได้มีการดำเนินการตรวจสอบด้านจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์อย่างเคร่งครัด เพื่อให้มั่นใจว่าการวิจัยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบต่อผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอโครงการวิจัยและเครื่องมือการวิจัย เช่น แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์ เสนอต่อคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ เพื่อให้ตรวจสอบความเหมาะสม ความปลอดภัย และการเคารพสิทธิของผู้ให้ข้อมูล มีการปกป้องสิทธิและสวัสดิภาพของผู้ให้ข้อมูล โดยอธิบายวัตถุประสงค์ ขั้นตอน สิทธิ์ในการปฏิเสธหรือยุติการตอบแบบสอบถาม รวมถึงการรักษาความลับของข้อมูลส่วนบุคคล ใช้ภาษาที่สุภาพ ชัดเจน และไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกอึดอัดหรือถูกคุกคามต่อผู้ให้ข้อมูล มีการกำหนดมาตรการเพื่อเก็บรักษาข้อมูลอย่างปลอดภัย เช่น การไม่ระบุชื่อผู้ให้ข้อมูลในเอกสาร การใช้รหัสแทน การเก็บข้อมูลในที่ปลอดภัย และการใช้เพื่อการวิจัยเท่านั้น เมื่อเครื่องมือวิจัยผ่านการพิจารณาและได้รับหนังสือรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมแล้ว จึงได้นำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจริง นอกจากนี้ มีการตรวจสอบความตรง (Validity) ของเครื่องมือ จากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยใช้เทคนิค IOC (Index of Item Objective Congruence) โดยผ่านเกณฑ์ด้วยค่า 0.60-1.00 ทุกข้อคำถาม หลักจากนั้นนำไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มตัวอย่างที่มีความใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach) โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟา (α-coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับรวมเท่ากับ 0.905 จึงนำไปใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการแจกแบบสอบถาม แนะนำตัวผู้วิจัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล ทำความใจและชี้แจงแบบสอบถามให้ทราบโดยละเอียด กับผู้ช่วยแจกแบบสอบถาม จากนั้นให้ผู้ตอบตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง ภายหลังจากการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยและผู้ช่วยได้ทำการตรวจสอบความครบถ้วนและความถูกต้องของแบบสอบถามทั้งสิ้นจำนวน 385 ชุด ก่อนนำเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ทางสถิติ

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุ (Multiple Regression Analysis)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผลการทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐาน 1 พฤติกรรมการบริโภคกาแฟสดและใช้บริการร้านกาแฟสด ประกอบด้วย 1) จุดประสงค์ในการใช้บริการร้านกาแฟสด 2) ความถี่และระยะเวลาในการใช้บริการร้านกาแฟสด 3) ประเภทของกาแฟสดที่นิยมบริโภค 4) ลักษณะการเลือกใช้บริการร้านกาแฟสด มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์พฤติกรรมการบริโภคกาแฟสดและใช้บริการร้านกาแฟสดมีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตัวแปรอิสระ	ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยมาตรฐาน	t-value
พฤติกรรมการบริโภคกาแฟสดและใช้บริการร้านกาแฟสด		
- จุดประสงค์ในการใช้บริการร้านกาแฟสด	.149	2.838
- ความถี่และระยะเวลาในการใช้บริการร้านกาแฟสด	.206	3.311
- ประเภทของกาแฟสดที่นิยมบริโภค	.265	4.431
- ลักษณะการเลือกใช้บริการร้านกาแฟสด	.093	2.135
R^2	.284	
SEE	.315	
F	37.631	
Sig. F	.000	

จากตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุ พบว่า พฤติกรรมการบริโภคกาแฟสดและใช้บริการร้านกาแฟสด ประกอบด้วย 1) จุดประสงค์ในการใช้บริการร้านกาแฟสด 2) ความถี่และระยะเวลาในการใช้บริการร้านกาแฟสด 3) ประเภทของกาแฟสดที่นิยมบริโภค 4) ลักษณะการเลือกใช้บริการร้านกาแฟสด มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสามารถอธิบายการผันแปรของความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ร้อยละ 28.4 โดยประเภทของกาแฟสดที่นิยมบริโภค มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามากที่สุด รองลงมาคือ ความถี่และระยะเวลาในการใช้บริการร้านกาแฟสด จุดประสงค์ในการใช้บริการร้านกาแฟสด และลักษณะการเลือกใช้บริการร้านกาแฟสด ตามลำดับ

สมมติฐาน 2 มาตรฐานร้านกาแฟ ประกอบด้วย 1) มาตรฐานด้านสถานที่ 2) มาตรฐานด้านการบริการ 3) มาตรฐานด้านผลิตภัณฑ์ 4) มาตรฐานด้านบุคลากร มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์มาตรฐานร้านกาแฟมีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตัวแปรอิสระ	ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยมาตรฐาน	t-value
มาตรฐานร้านกาแฟ		
- มาตรฐานด้านสถานที่	.234	4.843
- มาตรฐานด้านการบริการ	.112	2.212
- มาตรฐานด้านผลิตภัณฑ์	.132	2.536
- มาตรฐานด้านบุคลากร	.288	5.228
R^2	.284	
SEE	.336	
F	31.417	
Sig. F	.000	

จากตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุ พบว่า มาตรฐานร้านกาแฟ ประกอบด้วย 1) มาตรฐานด้านสถานที่ 2) มาตรฐานด้านการบริการ 3) มาตรฐานด้านผลิตภัณฑ์ 4) มาตรฐานด้านบุคลากร มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสามารถอธิบายการผันแปรของความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ร้อยละ 28.4 โดยมาตรฐานด้านบุคลากร มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มากที่สุด รองลงมาคือ มาตรฐานด้านสถานที่ มาตรฐานด้านผลิตภัณฑ์ และมาตรฐานด้านการบริการ ตามลำดับ

สมมติฐาน 3 ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 4Ps ประกอบด้วย 1) ด้านผลิตภัณฑ์ 2) ด้านราคา 3) ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย 4) ด้านการส่งเสริมการตลาด มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดมีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตัวแปรอิสระ	ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยมาตรฐาน	t-value
ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 4Ps		
- ด้านผลิตภัณฑ์	.174	3.150
- ด้านราคา	.269	4.606
- ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย	.200	3.818
- ด้านการส่งเสริมการตลาด	.161	2.900
R^2	.306	
SEE	.310	
F	41.851	
Sig. F	.000	

จากตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุ พบว่า ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 4Ps ประกอบด้วย 1) ด้านผลิตภัณฑ์ 2) ด้านราคา 3) ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย 4) ด้านการส่งเสริมการตลาด มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสามารถอธิบายการผันแปรของความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ร้อยละ 30.6 โดยด้านราคามีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มากที่สุด รองลงมาคือ ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ด้านผลิตภัณฑ์ และด้านการส่งเสริมการตลาด ตามลำดับ

สมมติฐาน 4 การบริหารจัดการ ประกอบด้วย 1) การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน 2) การกำหนดขั้นตอนการทำงาน 3) มีการติดตามและประเมินผล 4) การสร้างนวัตกรรมและการปรับตัว มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์การบริหารจัดการมีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตัวแปรอิสระ	ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยมาตรฐาน	t-value
การบริหารจัดการ		
การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน	.123	2.382
การกำหนดขั้นตอนการทำงาน	.162	3.104
มีการติดตามและประเมินผล	.144	2.357
การสร้างนวัตกรรมและการปรับตัว	.328	5.713
R^2	.410	
SEE	.286	
F	66.028	
Sig. F	.000	

จากตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุ พบว่า การบริหารจัดการ ประกอบด้วย 1) การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน 2) การกำหนดขั้นตอนการทำงาน 3) มีการติดตามและประเมินผล 4) การสร้างนวัตกรรมและการปรับตัว มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสามารถอธิบายการผันแปรของความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ร้อยละ 41.0 โดยการสร้างนวัตกรรมและการปรับตัว มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มากที่สุด รองลงมาคือ การกำหนดขั้นตอนการทำงาน มีการติดตามและประเมินผล และการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน ตามลำดับ

องค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัยครั้งนี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ที่มีความสำคัญต่อการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในเชิงปฏิบัติและเชิงวิชาการ โดยพบว่า ความสำเร็จของธุรกิจร้านกาแฟสดไม่ได้ขึ้นอยู่เพียงแค่การขายผลิตภัณฑ์ แต่ยังต้องอาศัยความเข้าใจในพฤติกรรมผู้บริโภค ควบคู่ไปกับการสร้างมาตรฐานการบริการและการจัดการธุรกิจ ที่ครบวงจร องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญคือ การผสมผสานปัจจัยเชิงพฤติกรรมเข้ากับปัจจัยเชิงธุรกิจอย่างมีระบบ โดยเฉพาะในมิติพฤติกรรมการใช้บริการที่ร้านกาแฟกลายเป็นพื้นที่หลายบทบาท

ทั้งการพักผ่อน การทำงาน และการเข้าสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าธุรกิจร้านกาแฟสดไม่ใช่เพียงร้านจำหน่ายเครื่องดื่ม แต่เป็นพื้นที่ทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่ตอบโจทย์ไลฟ์สไตล์ยุคใหม่

ความสำคัญของการยกระดับมาตรฐานร้านกาแฟทั้ง 4 ด้าน โดยเฉพาะมาตรฐานด้านบุคลากรและการบริการ ที่ไม่เพียงสร้างความประทับใจแก่ลูกค้า แต่ยังเป็นปัจจัยที่สร้างความแตกต่างและความภักดีต่อแบรนด์ ขณะที่การประยุกต์ใช้ส่วนประสมทางการตลาด 4Ps ให้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ช่วยให้ธุรกิจสามารถแข่งขันกับทั้งผู้เล่นในพื้นที่และธุรกิจจากภายนอกได้ สุดท้ายการจัดการเชิงกลยุทธ์ที่มีความยืดหยุ่น สร้างนวัตกรรม และปรับตัวต่อกระแสการเปลี่ยนแปลง เช่น เทรนด์กาแฟพิเศษ หรือการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการตลาด ถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สะท้อนถึงแนวทางการดำเนินธุรกิจในอนาคต ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นว่าการบูรณาการทุกมิติอย่างสมดุล คือกุญแจสำคัญของความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจร้านกาแฟสด

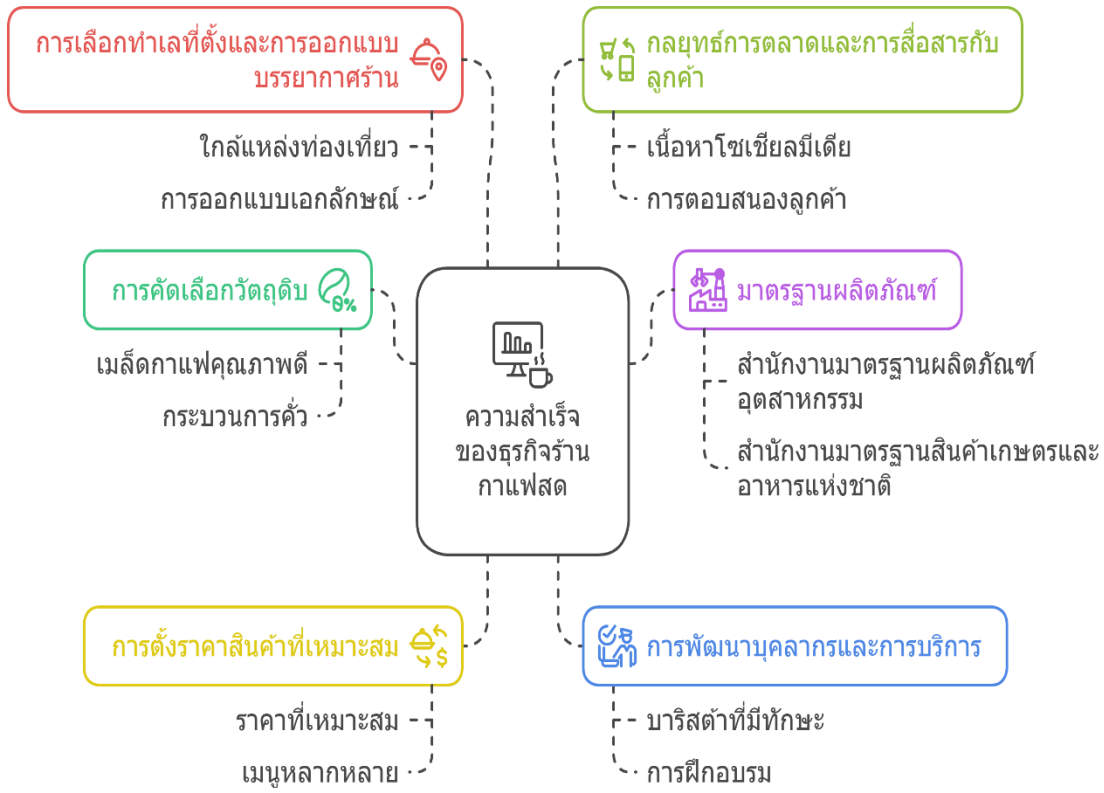

Figure 2: Success Factors of Fresh Coffee Shop Businesses in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

อภิปรายผลการวิจัย

1. พฤติกรรมการบริโภคกาแฟสดและการใช้บริการร้านกาแฟสด มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้ เพราะว่าพฤติกรรมของผู้บริโภคมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินธุรกิจในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับสินค้าอุปโภคบริโภคที่มีลักษณะเฉพาะตัว อย่างกาแฟสด ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นสินค้าในชีวิตประจำวัน แต่ยังเป็นสื่อกลางของวิถีชีวิต การพบปะ และการพักผ่อนของผู้คนในสังคมปัจจุบัน

ผลการวิจัยสอดคล้องกับทฤษฎีพฤติกรรมผู้บริโภค (Engel, Blackwell, and Miniard, 1995) ซึ่งระบุว่า พฤติกรรมของผู้บริโภคเกิดขึ้นจากกระบวนการตัดสินใจที่ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การรับรู้ความต้องการ การค้นหาข้อมูล การประเมินทางเลือก การตัดสินใจซื้อ และพฤติกรรมหลังการซื้อ โดยพฤติกรรมหลังการซื้อ เช่น ความพึงพอใจและการใช้บริการซ้ำ เป็นตัวสะท้อนความสำเร็จของธุรกิจร้านค้า ซึ่งจากผลการวิจัยในกรณีนี้ พฤติกรรมการบริโภคกาแฟสด เช่น ความถี่ในการใช้บริการ จุดประสงค์ และลักษณะการเลือกใช้บริการ ส่งผลต่อความพึงพอใจของลูกค้า ซึ่งนำไปสู่การใช้บริการซ้ำ การแนะนำผู้อื่น และการซื้อเพิ่มเติม เป็นไปตามกรอบแนวคิดของทฤษฎีนี้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Jang, Kim, and Lee, (2015) ที่ศึกษาในบริบทของร้านกาแฟแบรนด์ในสหรัฐอเมริกา พบว่า พฤติกรรมการบริโภคอย่างต่อเนื่อง (repeat purchase behavior) ได้รับอิทธิพลจากทั้งปัจจัยภายนอก (บรรยากาศ ความสะดวกสบาย) และปัจจัยภายใน (ทัศนคติ ความพึงพอใจ) ซึ่งสอดคล้องกับตัวแปรจุดประสงค์ในการใช้บริการและลักษณะการเลือกใช้บริการในงานวิจัยของไทย นอกจากนี้ งานของ Sharma, Sivakumaran, and Marshall (2010) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง impulse buying ในร้านกาแฟ โดยเน้นว่า ประสบการณ์การใช้บริการในร้านกาแฟ รวมถึงบรรยากาศและการนำเสนอสินค้าเสริม เช่น ขนม อาหารว่าง หรือผลิตภัณฑ์อื่น ๆ มีผลต่อความตั้งใจในการซื้อเพิ่มเติม

2. มาตรฐานร้านกาแฟ มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้ เป็นเพราะว่า ในยุคที่ตลาดร้านกาแฟมีการแข่งขันสูงและผู้บริโภคมีตัวเลือกมากมาย การสร้างมาตรฐานในร้านกาแฟจึงกลายเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างความแตกต่างและความได้เปรียบทางธุรกิจ มาตรฐานด้านสถานที่ เช่น ความสะอาด การจัดตกแต่ง และความสะดวกสบายของร้าน ส่งผลต่อประสบการณ์โดยรวมของลูกค้า หากร้านมีบรรยากาศที่น่านั่งและเอื้อต่อการพักผ่อนหรือทำงาน ลูกค้าย่อมมีแนวโน้มที่จะใช้บริการซ้ำมากขึ้น เพราะรู้สึกผูกพันกับพื้นที่นั้นและมองว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัวบางส่วนในชีวิตประจำวัน

ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิด SERVQUAL Model ของ Parasuraman, Zeithaml, and Berry (1988) ซึ่งเป็นแนวคิดด้านคุณภาพการบริการที่ประกอบด้วย 5 มิติ ได้แก่ Tangibles (สิ่งที่จับต้องได้ เช่น สถานที่ อุปกรณ์ พนักงานแต่งกายดี), Reliability (ความน่าเชื่อถือ), Responsiveness (ความเต็มใจให้บริการ), Assurance (ความมั่นใจที่ลูกค้าได้รับ), และ Empathy (ความเข้าอกเข้าใจลูกค้า) ซึ่งสามารถสะท้อนผ่านมาตรฐานร้านกาแฟในงานวิจัยได้อย่างครบถ้วน เช่น มาตรฐานด้านสถานที่ตรงกับมิติ Tangibles มาตรฐานด้านการบริการและบุคลากรตรงกับ Responsiveness และ Assurance ส่วนมาตรฐานด้านผลิตภัณฑ์สามารถตีความร่วมกับ Reliability ซึ่งทั้งหมดนี้มีผลต่อความพึงพอใจ และนำไปสู่พฤติกรรมการใช้บริการซ้ำและการแนะนำผู้อื่น สอดคล้องกับงานวิจัยของ Ryu, and Han (2010) ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพผลิตภัณฑ์ คุณภาพการบริการ และคุณภาพสภาพแวดล้อมกายภาพ (physical environment) กับความพึงพอใจของลูกค้า และพฤติกรรมตั้งใจจะใช้บริการซ้ำ (behavioral intention) ในร้านอาหารแบบ quick-casual ผลลัพธ์ชี้ชัดว่า ทั้งอาหาร บริการ และบรรยากาศร้านล้วนเป็นตัวกำหนดความพึงพอใจของลูกค้า และความพึงพอใจนี้จะนำไปสู่ความตั้งใจใช้บริการซ้ำอย่างมีนัยสำคัญ อีกงานที่สอดคล้องกันคืองานวิจัยของ Ha, & Jang (2012) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพของผลิตภัณฑ์บริการ และบรรยากาศร้าน กับความพึงพอใจและความภักดีของลูกค้าในร้านอาหาร ผลการวิจัยพบว่าทั้งคุณภาพกาแฟ การบริการจากพนักงาน และบรรยากาศของร้าน ต่างเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความตั้งใจในการกลับมาใช้บริการและการแนะนำร้านให้ผู้อื่นรู้จัก ซึ่งตรงกับตัวแปรมาตรฐานด้านผลิตภัณฑ์ การบริการและบุคลากรในงานวิจัยนี้

3. ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 4Ps มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 4Ps เป็นเครื่องมือสำคัญที่ธุรกิจร้านกาแฟสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความพึงพอใจและประสบการณ์เชิงบวกแก่ลูกค้า ซึ่งเป็นกลไกหลักที่ส่งผลต่อความสำเร็จของธุรกิจในเชิงพฤติกรรมผู้บริโภค ทั้งในแง่ของการใช้บริการซ้ำ การแนะนำ และการทดลองซื้อผลิตภัณฑ์อื่นเพิ่มเติม

ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดของ McCarthy (1960) ซึ่งเป็นผู้พัฒนาแนวคิดส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix) ประกอบด้วย 4Ps ได้แก่ Product, Price, Place และ Promotion โดยเน้นว่าส่วนผสมทั้ง 4 นี้จะส่งผลต่อพฤติกรรมของผู้บริโภค และนำไปสู่ ความพึงพอใจ ความจงรักภักดี และการซื้อซ้ำ และสอดคล้องกับแนวคิดของ Kotler & Keller (2016) ที่ได้ขยายแนวคิด 4Ps ระบุว่า 4Ps เป็นเครื่องมือหลักในการสร้างและรักษาความพึงพอใจของลูกค้า โดยเฉพาะในธุรกิจบริการและสินค้าอุปโภคบริโภค เช่น ร้านกาแฟ การวางกลยุทธ์ 4Ps อย่างเหมาะสมจะช่วยสร้างความพึงพอใจของลูกค้า (Customer Satisfaction) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิด การใช้บริการซ้ำ (Customer Retention) และการบอกต่อ (Word-of-Mouth) อันเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จในระยะยาวของธุรกิจ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Isoraite (2016) พบว่าทุกองค์ประกอบของ 4Ps มีบทบาทในการสร้างความภักดีของลูกค้า โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์และโปรโมชั่นที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับความรู้สึกและประสบการณ์ของผู้บริโภค เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Ismail, Haeruddin, Mustafa, and Khatmi (2023) แสดงให้เห็นว่าทั้ง 4Ps มีอิทธิพลเชิงบวกต่อความภักดีของลูกค้า โดยเฉพาะด้านการส่งเสริมการตลาด (Promotion) ซึ่งให้แรงผลักดันสูงสุด

4. การบริหารจัดการ มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าธุรกิจร้านกาแฟซึ่งอยู่ในภาคบริการจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อสร้างความพึงพอใจและความจงรักภักดีจากลูกค้าอย่างต่อเนื่อง เมื่อองค์ประกอบของการบริหารจัดการทั้งสี่ด้านทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ย่อมส่งผลให้ลูกค้าเกิดความพึงพอใจจนกลายเป็นลูกค้าประจำ มีแนวโน้มที่จะแนะนำผู้อื่นให้มาใช้บริการ และยินดีที่จะสนับสนุนธุรกิจในรูปแบบของการซื้อผลิตภัณฑ์เพิ่มเติม ซึ่งล้วนเป็นเครื่องบ่งชี้ความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจอย่างชัดเจน

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Kaplan and Norton (1996) ที่เสนอ Balanced Scorecard ของ Kaplan & Norton (1996) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จขององค์กรไม่ได้วัดเพียงตัวชี้วัดทางการเงินเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเรียนรู้และการพัฒนา กระบวนการภายใน ความพึงพอใจของลูกค้า และนวัตกรรม การที่ร้านกาแฟมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน และมีการปรับตัวผ่านนวัตกรรม จึงถือเป็นการบริหารจัดการที่ตอบสนองแนวคิดนี้อย่างชัดเจน และส่งผลให้ลูกค้ามีแนวโน้มกลับมาใช้บริการอีก รวมทั้งแนะนำร้านให้ผู้อื่นรู้จัก เช่นเดียวกับแนวคิดการจัดการเชิงกลยุทธ์ของ Mintzberg, Ahlstrand and Lampel (1998) ที่ชี้ว่าการกำหนดเป้าหมาย การควบคุมกระบวนการ และความสามารถในการปรับตัว คือหัวใจของกลยุทธ์ที่ประสบผลสำเร็จในธุรกิจขนาดเล็กและกลาง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Najib, Widyastuti, Andrianto, Septiani, and Fahma (2020) ที่ศึกษาร้านกาแฟขนาดเล็กในอินโดนีเซีย พบว่า ปัจจัยภายในองค์กร เช่น การมีแนวคิดเชิงตลาด (Market Orientation) ร่วมกับคุณภาพการบริการ (Service Quality) ช่วยส่งเสริมความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนทางธุรกิจอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะเมื่อมีการวางแผนและประเมินผลอย่างเป็นระบบ

สรุป

การศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการประกอบธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จไม่ได้เกิดขึ้นจากปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น แต่เกิดจากการผสมผสานระหว่างพฤติกรรมผู้บริโภค มาตรฐานของร้าน ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด และการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านพฤติกรรมการบริโภค พบว่าผู้ใช้บริการร้านกาแฟสดมีความหลากหลาย ทั้งในแง่จุดประสงค์การเข้าร้าน เช่น การพักผ่อน การนัดพบปะ หรือการใช้เป็นสถานที่ทำงาน รวมถึงความถี่และระยะเวลาที่ใช้บริการ นอกจากนี้ยังมีความนิยมในประเภทกาแฟที่แตกต่างกัน ทั้งกาแฟร้อน กาแฟเย็น และกาแฟดริป ทำให้ผู้ประกอบการต้องเข้าใจความต้องการที่หลากหลายนี้เพื่อตอบสนองลูกค้าได้ตรงจุด ด้านมาตรฐานร้านกาแฟ การจัดการสถานที่ที่สะอาดและสะดวกสบาย การบริการที่สุภาพและรวดเร็ว รวมถึงคุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานและบุคลากรที่มีความรู้ ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความพึงพอใจและความภักดีต่อร้าน

สำหรับปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (4Ps) ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและมีคุณภาพ ราคาที่เหมาะสม ช่องทางการจัดจำหน่ายที่เข้าถึงง่าย และการส่งเสริมการตลาดที่สอดคล้องกับพฤติกรรมผู้บริโภค ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน สุดท้าย การบริหารจัดการที่ดี เช่น การตั้งเป้าหมายที่ชัดเจน การจัดทำแผนงานอย่างมีระบบ การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ และการปรับตัวให้ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงทางธุรกิจและผู้บริโภค เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ธุรกิจร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาสามารถประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ผู้ประกอบการร้านกาแฟสดควรวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภคในพื้นที่เป้าหมายอย่างสม่ำเสมอ เช่น การสอบถามความพึงพอใจ การเก็บข้อมูลการสั่งซื้อ เพื่อให้สามารถปรับปรุงบริการให้ตรงกับความต้องการที่แท้จริง

1.2 ผู้ประกอบการร้านกาแฟสดควรให้ความสำคัญกับมาตรฐานร้านในเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การจัดการความสะอาดของร้านและอุปกรณ์ การฝึกอบรมพนักงานให้มีความสามารถด้านบริการและการสื่อสารอย่างมืออาชีพ รวมทั้งควรพัฒนาเมนูเครื่องดื่มให้มีความหลากหลายและสอดคล้องกับรสนิยมของลูกค้า

1.3 ผู้ประกอบการร้านกาแฟสดควรมีการจัดทำแผนการตลาดที่ชัดเจนในระดับร้าน โดยใช้แนวคิด 4Ps มาปรับใช้ ได้แก่ การกำหนดราคาที่เหมาะสม การวางโปรโมชั่นอย่างมีจังหวะ การเลือกทำเลที่ตั้งที่เข้าถึงง่าย และการใช้สื่อออนไลน์อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การโฆษณาผ่าน Facebook หรือการรีวิวสินค้าผ่าน Influencer ท้องถิ่น

1.4 ผู้ประกอบการร้านกาแฟสดควรมีการบริหารต้นทุนอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การวางแผนสต็อกวัตถุดิบ การควบคุมต้นทุนผันแปร และการประเมินผลการดำเนินงานของร้านทุกเดือน เพื่อปรับกลยุทธ์ให้เหมาะสม

1.5 ผู้ประกอบการร้านกาแฟสดควรส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกค้าโดยจัดกิจกรรมที่ทำให้เกิดความผูกพัน เช่น ระบบสะสมแต้ม การมอบของขวัญวันเกิด หรือการให้ส่วนลดแก่ลูกค้าประจำ ซึ่งจะช่วยให้ลูกค้ามีแนวโน้มกลับมาใช้บริการซ้ำ และแนะนำร้านแก่ผู้อื่นต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคในการเลือกใช้บริการร้านกาแฟสดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากการเข้าใจพฤติกรรม ความต้องการ และปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้บริโภค จะช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถวางกลยุทธ์ในการพัฒนาเมนู การกำหนดราคา การสร้างบรรยากาศภายในร้าน และการบริการให้ตอบโจทย์กลุ่มเป้าหมายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อการรักษาฐานลูกค้าเดิม และขยายฐานลูกค้าใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

References

Bangkok Bank. (2021). *Targeting the Export Market for Thai Coffee Beans to Hit the World Market*. Retrieved May 22, 2024, from https://www.bangkokbanksme.com/en/export-market-thai-coffee-beans-world-market

Chatreewisit, R. (2016). *Which Business Is Good? Which Business Will Survive?* Retrieved May 23, 2024, from http://www.smartsme.tv/content/15175

Cochran, W. G. (1977). *Sampling Techniques.* (3rd ed.). New York, NY: John Wiley & Sons.

Engel, J. F., Blackwell, R. D., & Miniard, P. W. (1995). *Consumer Behavior*. (8th ed.). Fort Worth, TX: Dryden Press.

Ha, J., & Jang, S. S. (2012). The Effects of Dining Atmospherics on Behavioral Intentions Through Quality Perception. *Journal of Services Marketing*, 26(3), 204–215.

Ismail, M., Haeruddin, M. I. W., Mustafa, F., & Khatmi, M. N. (2023). The Effect of the Four Marketing Mix Factors on Customer Loyalty (Case Study: Consumers of Boots Café Makassar). *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 23(6), 1–11.

Isoraite, M. (2016). Marketing Mix: Theoretical Aspects. *International Journal of Research–Granthaalayah*, 4(6), 25–37.

Jang, Y. J., Kim, W. G., & Lee, H. Y. (2015). Coffee Shop Consumers' Emotional Attachment and Loyalty to Brands: The Moderating Role of Atmosphere. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27(7), 146–156.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996). *The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action*. Boston, MA: Harvard Business School Press.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing Management*. (15th ed.). Harlow, England: Pearson Education.

McCarthy, E. J. (1960). *Basic Marketing: A Managerial Approach*. Homewood, IL: Irwin.

Mintzberg, H., Ahlstrand, B., & Lampel, J. (1998). *Strategy Safari: A Guided Tour Through the Wilds of Strategic Management*. New York, NY: Free Press.

Najib, M., Widyastuti, H., Andrianto, M. S., Septiani, S., & Fahma, F. (2020). Market Orientation and Service Quality as Driving Forces of Business Sustainability: Evidence from Small Coffee Shop. *Academy of Strategic Management Journal*, 19(6), 1–8.

Panitchaikul, P., & Chankoson, T. (2020). Guidelines for Developing Service Quality of Bubble Tea Business Operators to Support Generation Y Consumers in Bangkok. *Journal of Social Sciences*, 19(1), 79.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12–40.

Pathamanand, P. (2018). Thai Drink 300 Cups of Coffee per Person per Year, Generating a Business Value of 17 Billion Baht: The Search for "Baristas" Is Underway for the World Stage. Retrieved May 22, 2024, from https://www.sentangsedtee.com/exclusive/article_85954

Ryu, K., & Han, H. (2010). Influence of the Quality of Food, Service, and Physical Environment on Customer Satisfaction and Behavioral Intention in Quick-Casual Restaurants. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 34(3), 310–329.

Sharma, P., Sivakumaran, B., & Marshall, R. (2010). Impulse Buying and Variety Seeking: A Trait-Correlates Perspective. *Journal of Business Research*, 63(3), 276–283.

Tourism Authority of Thailand. (2023). *Phra Nakhon Si Ayutthaya*. Retrieved May 22, 2024, from https://www.tourismthailand.org/Destinations/Provinces/Phra-Nakhon-Si-Ayutthaya/229

รูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา*

An Administrative Model to Promote Content and Language Integrated Learning (CLIL) Competency of Mathematics Teachers in Secondary Schools

[1]ปริศนา วิโนสุยะ, สถิรพร เชาวน์ชัย, ธีรศักดิ์ อุปไมยอธิชัย และ กฤธยากาญจน์ โตพิทักษ์

[1]Prisana Winosuya, Sathiraporn Chaowachai, Thirasak Uppamaiathichai and Krithayakan Topithak

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Faculty of Education, Naresuan University, Thailand.

[1]Corresponding Author's Email: Prisanawr65@nu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา 2) เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา 3) เพื่อสร้างและประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยาย ดำเนินการใน 3 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) ศึกษาองค์ประกอบการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยการสังเคราะห์เอกสาร 2) ศึกษาแนวทางการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยการศึกษาการบริหารที่เป็นเลิศ (Best Practice) ในสถานศึกษาต้นแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ ที่มีผลงานโดดเด่น จำนวน 3 แห่ง ได้มาโดยการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) 3) การสร้างและตรวจสอบรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ผ่านการสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 9 คน

ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ประกอบการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา กระบวนการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบ บูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา และความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา 2) แนวทางการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การวิเคราะห์และกำหนดนโยบายการพัฒนา (Strategy Analysis & Policy Design) ผู้บริหารศึกษามีวิสัยทัศน์และวิเคราะห์บริบทของโรงเรียน เพื่อกำหนดนโยบายและเป้าหมายให้สอดคล้องกับ

*Received October 5, 2025; Revised October 19, 2025; Accepted October 28, 2025

การใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ (2) การวางแผนการพัฒนาครู (Master Planning) ผู้บริหารวางแผนจัดอบรม พัฒนาครู และส่งเสริมการสร้างสื่อการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ (3) การดำเนินการตามแผน (Action Implementation) ผู้บริหารจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ สนับสนุนการสอนจริง และจัดครูพี่เลี้ยงให้คำปรึกษา (4) การเสริมแรงในการพัฒนา (Reinforcement) ผู้บริหารสร้างแรงจูงใจด้วยการมอบรางวัลเกียรติบัตร และเผยแพร่ผลงานครูที่โดดเด่น (5) การติดตามและประเมินผลการพัฒนา (Tracking and Evaluation) ผู้บริหารนิเทศ ติดตาม ประเมินความสามารถทางภาษาอังกฤษของครู ความพึงพอใจของนักเรียน และ (6) การสะท้อนผลเพื่อพัฒนา (Reflection for Development) จัดประชุมสะท้อนผล (AAR) เพื่อพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามแนวคิด PDCA 3) รูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา พบว่า ผลการสร้างรูปแบบประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก คือ (1) ปัจจัยที่ส่งต่อการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา (2) กระบวนการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา และ (3) ความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ซึ่งผ่านการตรวจสอบความเหมาะสมโดยผู้เชี่ยวชาญและฉันทามติว่ารูปแบบมีความเหมาะสมและสามารถนำไปใช้จริง

คำสำคัญ: การพัฒนาครู; ความสามารถในการจัดการเรียนรู้; การสอนโดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ

Abstract

The purposes of this research article were to: 1) study the administrative components for promoting the integrated English learning management of mathematics teachers in secondary schools; 2) examine the administrative guidelines for promoting the integrated English learning management of mathematics teachers in secondary schools; and 3) develop and evaluate an administrative model to promote the integrated English learning management competency of mathematics teachers in secondary schools. The descriptive research methodology was conducted in three steps: 1) studying the administrative components for promoting integrated English learning management through literature synthesis; 2) examining administrative guidelines for promoting integrated English learning management by studying best practices in three outstanding model educational institutions, selected through purposive sampling; and 3) developing and validating the administrative model to promote the integrated English learning management competency of mathematics teachers in secondary schools through a connoisseurship seminar with nine experts.

The research findings revealed that: 1) The administrative components for promoting the integrated English learning management of mathematics teachers in secondary schools consisted of three components: factors affecting administration to promote the integrated English learning management competency of mathematics teachers in secondary schools; administrative processes to promote the integrated English learning management competency of mathematics teachers in secondary schools; and the integrated English learning

management competency of mathematics teachers in secondary schools. 2) The administrative guidelines for promoting the integrated English learning management of mathematics teachers in secondary schools comprised six steps: (1) Strategy Analysis & Policy Design, where school administrators utilize vision and analyze school contexts to determine policies and goals aligning with integrated English usage; (2) Master Planning, where administrators plan training, teacher development, and promote the creation of English learning media; (3) Action Implementation, where administrators organize workshops, support actual teaching, and assign mentors for guidance; (4) Reinforcement, where administrators create motivation by awarding prizes, certificates, and showcasing outstanding teacher achievements; (5) Tracking and Evaluation, where administrators supervise, monitor, and evaluate teachers' English proficiency and student satisfaction; and (6) Reflection for Development, where After Action Reviews (AAR) are conducted for continuous development based on the PDCA concept. 3) Regarding the administrative model to promote the integrated English learning management of mathematics teachers in secondary schools, the developed model consisted of three main components: (1) factors affecting administration to promote the integrated English learning management competency of mathematics teachers in secondary schools; (2) administrative processes to promote the integrated English learning management competency of mathematics teachers in secondary schools; and (3) the integrated English learning management competency of mathematics teachers in secondary schools. This model was validated for propriety by experts, reaching a consensus that the model is of propriety and utility for implementation.

Keywords: Teacher Development; Learning Management Competency; Integrated English Instruction

บทนำ

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างคน สร้างสังคมและสร้างชาติ เป็นกลไกหลักในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างเป็นสุขในกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกศตวรรษที่ 21 (Office of the Education Council, 2017) ซึ่งการจัดการศึกษาที่จะให้บังเกิดผลดี มีคุณภาพเพียงพอที่จะผลักดันให้เกิดการพัฒนาประเทศในทิศทางที่พึงประสงค์การพัฒนาครูเป็นภารกิจที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา เนื่องจากครูมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาผู้เรียน ช่วยยกระดับสัมฤทธิ์ผล ทางการศึกษาของผู้เรียน และเป็นพลังหลักในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ ก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลก ส่งเสริมบุคลากรครูให้มีโอกาสได้รับความรู้ความคิดใหม่ ๆ จะช่วยให้ครูปฏิบัติงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์เพื่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพและ ความก้าวหน้า ในตำแหน่งหน้าที่การงานและองค์กรต่อไป (Buakhumkhod, 2020) ดังนั้นการพัฒนาครูอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบจึงมีความสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับมาตรฐาน และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ อันจะนำไปสู่การสร้างทุนมนุษย์ที่มีศักยภาพในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป

การจัดการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างด้วยกัน จึงจะสามารถทำให้การเรียนรู้ประสบผลสำเร็จหรือมีประสิทธิภาพ บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดองค์ประกอบการจัดการเรียนรู้ที่สำคัญมีดังนี้ 1. หลักสูตร คือ มวลประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จัดไว้อย่างเป็นระบบเพื่อนำไปใช้พัฒนาผู้เรียน ปัจจุบันในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กับประชาชนในประเทศไทย กระทรวงศึกษาธิการจะมีหน้าที่หลักรับผิดชอบในการสร้างหรือพัฒนาหลักสูตรแม่บทเพื่อให้สถานศึกษานำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ดังนั้น ในการจัดการเรียนรู้ผู้สอนจำเป็นจะต้องศึกษารายละเอียดทั้งหมดในหลักสูตรเพื่อทำความเข้าใจและสามารถนำสิ่งต่าง ๆ ที่บรรจุไว้ในหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพและบรรลุจุดหมายตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ ที่สำคัญถ้าผู้สอนไม่ได้มีการศึกษาเรียนรู้รายละเอียดต่าง ๆ ในหลักสูตรก็ไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่าจะสอนเนื้อหาอะไร เพื่ออะไร และวัดผลและประเมินผลอย่างไร 2. จุดประสงค์การจัดการเรียนรู้เริ่มต้นจะต้องมีการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ทุกครั้งเพราะจะทำให้เป็นการจัดการเรียนรู้ที่มีเป้าหมาย สามารถทราบว่าผู้เรียนจะเกิดพฤติกรรมใดบ้างรวมทั้งสามารถวางแผนเตรียมเนื้อหา วิธีการจัดการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผลให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ ทำให้การจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ 3. การจัดการเรียนรู้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญเช่นเดียวกัน เพราะจะทำให้ผู้สอนทราบว่าจะจัดการเรียนรู้อย่างไร ใช้วิธีการใดบ้าง โดยการจัดการเรียนรู้จะต้องเลือกวิธีการที่น่าสนใจมีความเหมาะสมกับเนื้อหาและสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ 4. สื่อการเรียนรู้ การนำสื่อการเรียนรู้มาใช้ในการจัดการเรียนรู้จะช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ชัดเจนและเร็วขึ้น รวมทั้งยังช่วยกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนในการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี 5. การวัดผลและประเมินผล จะทำให้ทราบว่าผู้เรียนเกิดการเรียนรู้บรรลุผลตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้หรือไม่ นอกจากนี้ยังสามารถช่วยทำให้ผู้สอนนำข้อมูลที่ได้จากการวัดผลและประเมินผลไปใช้ในการปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ในครั้งต่อไปให้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งสามารถนำปัญหาที่ค้นพบมาใช้ในการทำวิจัยในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพการจัดการเรียนรู้ 6. ผู้สอน หรือครูเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้การจัดการเรียนรู้เกิดขึ้นและเป็นผู้นำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้น ผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆไปสู่ผู้เรียน และ 7. ผู้เรียนหรือนักเรียนเป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญเท่ากับผู้สอน เพราะถ้าไม่มีผู้เรียนหรือผู้รับความรู้ และประสบการณ์ การจัดการเรียนรู้ก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้เพราะไม่มีผู้รับ (Jitchayawanich, 2021) เพื่อให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าวกระทรวงศึกษาธิการจึงมีการปฏิรูปการศึกษาโดยยกระดับคุณภาพและมาตรฐานผู้เรียนครู คณาจารย์ บุคลากรทางการศึกษาและสถานศึกษาเพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษาให้คนไทยได้เรียนรู้ตลอดชีวิต ส่งผลให้สถานศึกษาหลายแห่งใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อ เพื่อพัฒนาศักยภาพด้าน ความรู้ ความสามารถและทักษะทางภาษาของผู้เรียน (Khammani, 2007) การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องบูรณาการองค์ประกอบต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างสมดุล โดยคำนึงถึงผู้เรียนเป็นสำคัญ พร้อมทั้งสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาและทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก เพื่อมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ

กระทรวงศึกษาธิการจึงส่งเสริมการยกระดับความสามารถ ในการใช้ภาษาอังกฤษ โดยขยายโครงการพิเศษด้านการเรียนการสอน ภาษาอังกฤษในรูปแบบ EIS ด้วยการสอนวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์เป็นภาษาอังกฤษในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (Ministry of Education, 2014) จึงมีโรงเรียนในแต่ละภูมิภาคเข้าร่วมโครงการจัดการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ ใน 3 กลุ่มสาระการเรียนรู้ประกอบด้วยวิทยาศาสตร์คณิตศาสตร์และการงานอาชีพและเทคโนโลยี (คอมพิวเตอร์) นอกจากนี้โรงเรียนมัธยมบางแห่งที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ EIS แต่มีการจัดการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษแบบบูรณาการวิชา

คณิตศาสตร์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโดยกำหนดชื่อเป็นอย่างอื่น เช่น EIL (English for Integrated Learning) เป็นต้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีผู้ปกครองให้ความสนใจในรูปแบบการสอนเป็นภาษาอังกฤษแบบบูรณาการเป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีจุดเด่นคือ จัดการเรียนการสอนในรายวิชาคณิตศาสตร์วิทยาศาสตร์และคอมพิวเตอร์เป็นภาษาอังกฤษ โดยครูไทย เมื่อนักเรียนไม่เข้าใจเนื้อหาสาระใด ครูไทยสามารถอธิบายเสริมได้ แม้ว่ารูปแบบการจัดการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ จะประสบผลสำเร็จในระดับมาก แต่แต่ก็ยังพบปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้การสอนเป็นภาษาอังกฤษแบบบูรณาการไม่ประสบผลสำเร็จและขาดประสิทธิภาพ

ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องมีบทบาทตามภารกิจและพฤติกรรมการบริหารซึ่งเป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ บริหารจัดการให้บรรลุไปตามหน้าที่ของสถานศึกษา ที่สำคัญประการหนึ่งคือการจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้ดำเนินการดังต่อไปนี้ การจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล การฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงฝึกการปฏิบัติให้ทำได้คิดเป็นทำเป็นรักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง การจัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกันรวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา การส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมสื่อการเรียนและอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ และ การจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่มีการประสานความร่วมมือกับ บิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ (Boonpirom, 2009) ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญยิ่งในการกำหนดทิศทางและสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ โดยการบูรณาการทรัพยากร กระบวนการ และความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และเติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณค่า

บริบทของสถานศึกษาปัจจุบัน โดยเฉพาะโรงเรียนมัธยมศึกษาในภูมิภาคหรือพื้นที่ชนบท ยังประสบปัญหาหลายประการในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ เช่น ครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังขาดความมั่นใจในการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารท ครูขาดความรู้และทักษะในการออกแบบการเรียนรู้ที่บูรณาการภาษาอังกฤษกับเนื้อหาคณิตศาสตร์ได้อย่างเหมาะสม รวมถึงขาดสื่อและแหล่งเรียนรู้ภาษาอังกฤษที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น นอกจากนี้การบริหารจัดการของสถานศึกษาบางแห่งยังไม่มีระบบหรือนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริม และสนับสนุนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการภาษาอังกฤษ อีกทั้ง ปญหา ความสำคัญความต้องการจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรบูรณาการวิชาคณิตศาสตร์กับภาษาอังกฤษเพื่อสงเสริมทักษะกระบวนการคณิตศาสตร์และการสื่อสารภาษาอังกฤษผล พบวา ด้านปญหา คือ การจัดการเรียนรู้บูรณาการวิชาคณิตศาสตร์กับภาษาอังกฤษขาดหลักสูตรที่เฉพาะเจาะจง ขาดเอกสารประกอบและแบบเรียนที่สามารถใชสอนได้จริง ด้านความสำคัญ คือ การสร้างหลักสูตรคณิตศาสตร์บูรณาการกับภาษาอังกฤษที่สามารถพัฒนาให้ผู้เรียนใช้ภาษาอังกฤษในการค้นคว้าเนื้อหาคณิตศาสตร์ที่เป็นภาษาอังกฤษในแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ได้ ด้านความตองการจำเป็น คือ การจัดการเรียนการสอนของครู คือ ครูต้องมีความรูความเขาใจเกี่ยวกับการสอนบูรณาการวิชาคณิตศาสตร์กับภาษาอังกฤษเพื่อสงเสริมทักษะกระบวนการคณิตศาสตร์ และการสื่อสารภาษาอังกฤษ (Chamroenwong, Kuroda, Tananchaibutra, and Yuankrathok, 2021)

ผู้วิจัยในฐานะเป็นผู้บริหารสถานศึกษาและครูที่ปฏิบัติหน้าที่สอนวิชาคณิตศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษา จึงมีแนวความคิดที่จะศึกษารูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาทั้งนี้เพื่อจะได้รูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครู คณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา
2. เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา
3. เพื่อสร้างและประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษามีขั้นตอนการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสังเคราะห์เอกสาร องค์ประกอบองค์ประกอบของการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ปัจจัยที่ส่งต่อการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา 2) กระบวนการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา และ 3) ความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาเครื่องมือที่ใช้ ในการเก็บข้อมูลเป็นตารางการวิเคราะห์เนื้อหา วิเคราะห์ข้อมูลโดยการสังเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาแนวทางการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 2 คน เกี่ยวกับแนวทางการบริหารรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมการบริหารจัดการห้องเรียนเชิงบวกของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาและกระบวนการบริหารที่เป็นเลิศ (Best Practice) ในสถานศึกษาต้นแบบทางการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ที่มีผลงานโดดเด่น จำนวน 3 แห่ง ได้มาโดยการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ขั้นตอนที่ 3 สร้างและประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

ขั้นที่ 3.1 ยกร่างรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ผู้วิจัยเป็นผู้ยกร่างเองโดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 และ ขั้นตอนที่ 2

ขั้นที่ 3.2 ประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ตรวจสอบความเหมาะสมจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยการการสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 9 คน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 9 คน ประกอบด้วย

- ศึกษานิเทศก์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา จำนวน 2 คน มีความเชี่ยวชาญการด้านการส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

- อาจารย์มหาวิทยาลัย จำนวน 3 คน มีความเชี่ยวชาญด้านการสอนเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

- ผู้บริหารสถานศึกษาหรือเคยเป็นผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน 3 คน มีความเชี่ยวชาญในด้านการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

- ผู้บริหารการศึกษาหรือเคยเป็นผู้บริหารการศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา จำนวน 1 คน ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) มีความเชี่ยวชาญในด้านการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย โดย 1) ประเด็นการสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseurship) จำนวน 3 ประเด็นหลัก มีค่าความเที่ยงตรงด้านเนื้อหา (ค่า IOC) อยู่ในช่วงระหว่าง 0.80-1.00 2) แบบสอบถามความเป็นไปได้จำนวน 20 ข้อ เป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List) และมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ค่าความตรงด้านเนื้อหา (ค่า IOC) อยู่ในช่วงระหว่าง 0.80-1.00 และ 3) แบบประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ จำนวน 10 ข้อ เป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List) และมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ค่าความตรงด้านเนื้อหา (ค่า IOC) อยู่ในช่วงระหว่าง 0.80-1.00

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัยที่ 1 เพื่อศึกษาองค์ประกอบการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ผลวิจัยพบว่า

องค์ประกอบการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ

องค์ประกอบที่ 1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญ 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านนโยบายที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ 2) ด้านบุคคลที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ 3) ด้านสื่อและเทคโนโลยีที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ 4) ด้านการบริหารงบประมาณที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ 5) ด้านสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ 6) ด้านเครือข่ายที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้

องค์ประกอบที่ 2 กระบวนการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาประกอบด้วย 6 องค์ประกอบดังนี้ ได้แก่ 1) การวิเคราะห์และกำหนดนโยบายการพัฒนาครู (Strategy Analysis & Policy Design) 2) การวางแผนการพัฒนาครู (Master Planning) 3) การดำเนินการตามแผนพัฒนา (Action Implementation)

4) การเสริมแรงในการพัฒนา (Reinforcement) 5) การติดตามและประเมินผลการพัฒนา (Tracking and Evaluation) 6) การสะท้อนผลเพื่อการพัฒนา (Reflection for Development)

องค์ประกอบที่ 3 ความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร 2) ด้านการออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ 3) ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 4) ด้านการสร้าง/เลือก และใช้สื่อการเรียนรู้ 5) ด้านการวัดและประเมินเพื่อการพัฒนา 6) ด้านสมรรถนะการใช้ภาษาอังกฤษ

วัตถุประสงค์การวิจัยที่ 2 ศึกษาแนวทางการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

แนวทางการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ดังนี้

1) การวิเคราะห์และกำหนดนโยบายการพัฒนาครู (Strategy Analysis & Policy Design)

ผู้บริหารศึกษาวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมายของโรงเรียนให้สอดคล้องกับนโยบายการใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการและมาตรฐานการศึกษา ประเมินความพร้อม วิเคราะห์บริบทและความต้องการของครูและนักเรียน โดยประเมินศักยภาพทางภาษาอังกฤษและแรงจูงใจของครูคณิตศาสตร์ รวมถึงความพร้อมด้านภาษาของนักเรียน กำหนดนโยบาย จัดทำ/กำหนดนโยบายและแนวทางการจัดการเรียนการสอน

2) การวางแผนการพัฒนาครู (Master Planning)

ผู้บริหารจัดทำกรอบแนวทางพัฒนาครูคณิตศาสตร์ให้มีทักษะการจัดการเรียนรู้ที่ใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการได้อย่างมีประสิทธิภาพ วางโครงการ/กิจกรรมอบรม การผลิตและเลือกใช้สื่อการเรียนรู้เป็นภาษาอังกฤษ และการสร้างเครือข่ายครูต้นแบบ จัดทำแผนบริหารงบประมาณ การจัดสรรบุคลากร และทรัพยากรเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอน และกำหนดเป้าหมายเชิงผลลัพธ์ (Output) และตัวชี้วัดความสำเร็จอย่างชัดเจน

3) การดำเนินการตามแผนพัฒนา (Action Implementation)

ผู้บริหารจัดอบรมเชิงปฏิบัติการในการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อพัฒนาครูคณิตศาสตร์ สนับสนุนการจัดการเรียนการสอนจริง พร้อมมีที่ปรึกษาหรือครูพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำสร้างสื่อและการออกแบบกิจกรรมเลือกใช้และพัฒนาสื่อการสอนเป็นภาษาอังกฤษและออกแบบกิจกรรมสอนแบบบูรณาการภาษาอังกฤษ ออกแบบกิจกรรมสอนโดยกระบวนการ Active Learning ใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ การสร้าง PLC สร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครูในรูปแบบ Professional Learning Community (PLC)

4) การเสริมแรงในการพัฒนา (Reinforcement)

ผู้บริหารยกย่องครูที่มีความก้าวหน้าในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษโดยการมอบเกียรติบัตรหรือรางวัล การจัดระบบพี่เลี้ยง (Mentoring): โดยเน้นบทบาทการให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางการออกแบบแผนการสอน พัฒนาทักษะภาษาอังกฤษเชิงวิชาการ (Academic English) และสังเกตชั้นเรียนเพื่อสะท้อนผลเชิงสร้างสรรค์ การสร้างแรงจูงใจและเผยแพร่ประยุกต์ใช้ช่องทางสื่อสารของโรงเรียนเพื่อเผยแพร่ผลงานครู สร้างแรงจูงใจให้ครูผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การแข่งขันนวัตกรรมการสอน

5) การติดตามและประเมินผลการพัฒนา (Tracking and Evaluation)

ผู้บริหารกำหนดเกณฑ์และนิเทศเพื่อพิจารณาความสามารถด้านภาษาอังกฤษของครู ความพึงพอใจของนักเรียน และประสิทธิภาพของแผนการสอน นิเทศ ติดตาม กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบการนิเทศเชิงบวก (Positive Coaching)ประเมินผลโดยใช้เครื่องมือหลากหลาย เช่น แบบสอบถาม สัมภาษณ์

การสังเกตการสอน และการวิเคราะห์ผลการเรียนของนักเรียน วัดและประเมินผลทุก 2 สัปดาห์ ครอบคลุมทั้งด้านสมรรถนะของครูและผู้เรียน

6) การสะท้อนผลเพื่อการพัฒนา (Reflection for Development)

ผู้บริหารจัดประชุม AAR แลกเปลี่ยนประสบการณ์หลังการดำเนินงาน (After Action Review: AAR) สะท้อนบทเรียนจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้บริหาร ครู และนักเรียน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาต่อเนื่อง นำบทเรียนและข้อเสนอแนะที่ได้ไปปรับปรุงแผนงานหรือนโยบายในรอบถัดไป สร้างกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงคุณภาพการทำงานอย่างสม่ำเสมอและนำผลสะท้อนไปปรับปรุงหลักสูตร แผนการสอน และกระบวนการเรียนรู้

วัตถุประสงค์การวิจัยที่ 3 เพื่อสร้างและประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

3.1 สร้างรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยนำผลการศึกษาจากข้อ 1 และ 2 มาสร้างรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาทำให้ได้รูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ที่มีองค์ประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านที่ 1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย ประเด็นสำคัญ 6 ข้อ ได้แก่ 1) ด้านนโยบายที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ 2) ด้านบุคคลที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ 3) ด้านสื่อและเทคโนโลยีที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ 4) ด้านการบริหารงบประมาณที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ 5) ด้านสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ 6) ด้านเครือข่ายที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ ด้านที่ 2 กระบวนการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย ประเด็นสำคัญ 6 ข้อ ได้แก่ 1) การวิเคราะห์และกำหนดนโยบายการพัฒนาครู (Strategy Analysis & Policy Design) 2) การวางแผนการพัฒนาครู (Master Planning) 3) การดำเนินการตามแผนพัฒนา (Action Implementation) 4) การเสริมแรงในการพัฒนา (Reinforcement) 5) การติดตามและประเมินผลการพัฒนา (Tracking and Evaluation) 6) การสะท้อนผลเพื่อการพัฒนา (Reflection for Development) ด้านที่ 3 ความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย ประเด็นสำคัญ 6 ข้อ ได้แก่ 1) ด้านการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร 2) ด้านการออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ 3) ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 4) ด้านการสร้าง/เลือกและใช้สื่อการเรียนรู้ 5) ด้านการวัดและประเมินเพื่อการพัฒนา 6) ด้านสมรรถนะการใช้ภาษาอังกฤษ

3.2 การประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยนำร่างรูปแบบที่พัฒนาขึ้นไปสอบถามความเป็นไปได้ของรูปแบบการบริหาร

ตารางที่ 1 ผลการประเมินความเป็นไปได้ของรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

รายการ	ความเป็นไปได้			ผลการประเมิน
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	
องค์ประกอบที่ 1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา	3.89	0.33	มาก	เป็นไปได้
องค์ประกอบที่ 2 กระบวนการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา	3.67	0.50	มาก	เป็นไปได้
องค์ประกอบที่ 3 ความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ ในโรงเรียนมัธยมศึกษา	3.89	0.33	มาก	เป็นไปได้
โดยรวม	**3.81**	**0.17**	**มาก**	**เป็นไปได้**

จากตารางที่ 1 อธิบายได้ว่า ผลการประเมินความเป็นไปได้ของรูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.81 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.17 อยู่ในระดับมาก แสดงว่ารูปแบบการบริหารที่พัฒนาขึ้นมีความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ในทางปฏิบัติได้จริง เมื่อพิจารณาเป็นรายองค์ประกอบ พบว่า

องค์ประกอบที่ 1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้ฯ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.89 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.33 อยู่ในระดับ มาก แสดงว่าองค์ประกอบด้านปัจจัยต่าง ๆ มีความเหมาะสมและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริง

องค์ประกอบที่ 2 กระบวนการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้ฯ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.67 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.50 อยู่ในระดับ มาก แสดงว่ากระบวนการบริหารมีความเป็นไปได้ในการดำเนินงานตามขั้นตอนที่กำหนดไว้

องค์ประกอบที่ 3 ความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.89 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.33 อยู่ในระดับ มาก แสดงว่ารูปแบบดังกล่าวสามารถส่งเสริมความสามารถของครูได้อย่างเหมาะสม

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยครั้งนี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ทางด้าน “การบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา” ซึ่งเป็นนวัตกรรมเชิงการบริหารที่เชื่อมโยงกระบวนการบริหารจัดการทางการศึกษาเข้ากับแนวคิดการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ (Content and Language Integrated Learning) โดยสังเคราะห์เป็น “รูปแบบการบริหารเชิงบูรณาการ 3 องค์ประกอบ 6 ขั้นตอน” ดังนี้ องค์ประกอบเชิงระบบ (Systemic Components) ประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลลัพธ์ ซึ่งเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบตามแนวคิดระบบการบริหาร (Input–Process–Output Model) โดยเฉพาะการเน้น *“ปัจจัยสนับสนุน”* 6 ด้าน ได้แก่ นโยบาย

บุคลากร สื่อและเทคโนโลยี งบประมาณ สภาพแวดล้อม และเครือข่ายการเรียนรู้ ที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาสมรรถนะครูในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ กระบวนการบริหาร 6 ขั้นตอน (6-Stage Administrative Process Model) ซึ่งถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สังเคราะห์ขึ้นจากข้อมูลเชิงประจักษ์และแนวคิดการบริหารสมัยใหม่ ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์และกำหนดนโยบายการพัฒนา (Strategy Analysis & Policy Design) 2) การวางแผนการพัฒนา (Master Planning) 3) การดำเนินการตามแผน (Action Implementation) 4) การเสริมแรงในการพัฒนา (Reinforcement) 5) การติดตามและประเมินผลการพัฒนา (Tracking and Evaluation) 6) การสะท้อนผลเพื่อการพัฒนา (Reflection for Development) กระบวนการทั้ง 6 ขั้นตอนนี้สะท้อนแนวคิดการบริหารแบบ PDCA (Plan–Do–Check–Act ที่เชื่อมโยงกับแนวคิดการเรียนรู้ขององค์กร (Learning Organization) และวงจรการเรียนรู้ของครูผ่านชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ผลลัพธ์เชิงสมรรถนะ (Competency Outcomes) เกิดเป็นกรอบสมรรถนะของครูคณิตศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ 6 ด้าน ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตร การออกแบบแผนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสร้างและใช้สื่อ การวัดและประเมินผลเพื่อการพัฒนา และสมรรถนะการใช้ภาษาอังกฤษ ซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนาครูอย่างรอบด้านทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ

Figure 1: A Management Model for Enhancing Learning Management Competencies through Integrated English Language Instruction among Secondary School Mathematics Teachers

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า องค์ประกอบการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ (1) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ได้แก่ 1. ด้านนโยบาย 2. ด้านบุคคล 3. ด้านสื่อและเทคโนโลยี 4. ด้านการบริหารงบประมาณ 5. ด้านสภาพแวดล้อม 6. ด้านเครือข่าย (2) กระบวนการบริหาร

เพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ได้แก่ 1. ขั้นการวิเคราะห์และกำหนดนโยบาย (Strategy Analysis & Policy Design) 2. ขั้นการวางแผน (Master Planning) 3. ขั้นการดำเนินการตามแผน (Action Implementation) 4. ขั้นการเสริมแรง (Reinforcement) 5. ขั้นการติดตามและประเมินผล (Tracking and Evaluation) 6. ขั้นการสะท้อนผลเพื่อพัฒนา (Reflection for Development) และ (3) ความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ได้แก่ ความสามารถใน 6 ด้าน ดังนี้ 1. ด้านการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร 2. ด้านการออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ 3. ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 4. ด้านการสร้างและใช้สื่อการเรียนรู้ 5. ด้านการวัดและประเมินเพื่อการพัฒนา 6. ด้านสมรรถนะการใช้ภาษาอังกฤษ ทั้งนี้เป็นเพราะการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการบูรณาการปัจจัยนำเข้า กระบวนการดำเนินงาน และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดระบบการบริหารทางการศึกษา (Input–Process–Output Model) ของ Boonpirom (2009) ที่ระบุว่า การบริหารงานที่มีคุณภาพต้องประกอบด้วยปัจจัยสนับสนุนที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ กระบวนการดำเนินการที่เป็นระบบ และผลลัพธ์ที่สะท้อนคุณภาพการเรียนรู้ของครูและผู้เรียน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Office of the Education Council (2017) ที่ชี้ว่า การพัฒนาคุณภาพการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ต้องเน้นการพัฒนาครูให้มีสมรรถนะและความสามารถในการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้เรียนมีสมรรถนะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในยุคใหม่ และยังสอดคล้องกับบทความวิจัย รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะครูศูนย์การศึกษาพิเศษสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ ของ Huadsri and Chowachai (2024) ที่ระบุว่า ผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาสมรรถนะครูศูนย์การศึกษาพิเศษ ผู้อำนวยการและครูศูนย์การศึกษาพิเศษที่มีแนวปฏิบัติที่ดีมีความคิดเห็นสอดคล้องกับผู้ทรงคุณวุฒิ เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาสมรรถนะครูศูนย์การศึกษาพิเศษ ควรประกอบด้วยหลักการ วัตถุประสงค์ ปัจจัยสนับสนุน กระบวนการและวิธีการพัฒนาสมรรถนะครู

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การวิเคราะห์และกำหนดนโยบายการพัฒนา (Strategy Analysis & Policy Design) (2) การวางแผนการพัฒนา (Master Planning) (3) การดำเนินการตามแผน (Action Implementation) (4) การเสริมแรงในการพัฒนา (Reinforcement) (5) การติดตามและประเมินผล (Tracking and Evaluation) และ (6) การสะท้อนผลเพื่อการพัฒนา (Reflection for Development) ทั้งนี้เป็นเพราะกระบวนการบริหารดังกล่าวยึดแนวคิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามวงจร PDCA (Plan–Do–Check–Act) ที่เน้นการวางแผน ปฏิบัติ ประเมิน และปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Bussadee, Nguenyuang, and Rojsiraphisal (2016) ที่พัฒนารูปแบบการเสริมสร้างทักษะครูคณิตศาสตร์โดยใช้เทคโนโลยี พบว่ากระบวนการพัฒนาแบบมีขั้นตอนต่อเนื่อง 6 ขั้นตอน ส่งผลให้ครูสามารถจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น อีกทั้งยังสอดคล้องกับบทความวิจัย แนวทางพัฒนาการบริหารงานเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพและเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 2 ของ Saengkaew and Rakpornmongkol (2014) ที่ระบุว่า ตามวงจรการบริหารของเดมมิ่ง (Deming cycle): PDCA ด้านความสามารถในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ประกอบด้วย 1. ด้านการวางแผน (Plan) เกี่ยวกับการกำหนดให้มีการจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิควิธีการสอนใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน 2. ด้านการปฏิบัติตามแผน (Do) การจัดอบรมเกี่ยวกับเทคนิควิธีการสอนใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี จึงส่งผล

ให้การจัดการเรียนการสอนต้องมีการปรับเปลี่ยนเทคนิควิธีการสอนใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน 3. ด้านการตรวจสอบ (Check) การนิเทศการสอนตามปฏิทินที่กำหนดไว้อย่างต่อเนื่องทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการนิเทศการสอน มีความสำคัญ ซึ่งจะทำให้ผู้รับการนิเทศได้ข้อมูลย้อนกลับ และมุมมองตามหลักวิชาของผู้นิเทศเพื่อนำไปพัฒนาตนเองในด้านการสอน และ 4. ด้านการปรับปรุง (Action) การกระตุ้นให้ครูนำข้อเสนอแนะจากการนิเทศการสอนไปปรับปรุงพัฒนาการใช้เทคนิควิธีการสอน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า รูปแบบการบริหารที่พัฒนาขึ้นเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก และกระบวนการบริหาร 6 ขั้นตอน ซึ่งได้รับการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญว่ามีความเหมาะสมและสามารถนำไปใช้ได้จริงในระดับมาก ทั้งนี้เป็นเพราะรูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีการบูรณาการแนวคิดทางการบริหาร การพัฒนาครู และการจัดการเรียนรู้แบบใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ (Content and Language Integrated Learning) อย่างสอดคล้องและเป็นระบบ ส่งผลให้ครูสามารถพัฒนาความสามารถทั้งด้านภาษาอังกฤษและด้านวิชาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวคิดของ Khammani (2007) ที่กล่าวว่าการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพต้องบูรณาการองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตร วิธีการสอน และการประเมินผลเข้าด้วยกันอย่างสมดุล และสอดคล้องกับแนวคิดของ Kampiuta (2022) ที่พัฒนารูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล โดยเน้นบทบาทของผู้บริหารในการกำหนดนโยบาย การสร้างเครือข่าย และการสะท้อนผลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน อีกทั้งสอดคล้องกับบทความวิจัย แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นผู้ประกอบการทางสังคมของนักเรียนประกาศนียบัตรวิชาชีพประเภทวิชาอุตสาหกรรม ของ Rakkusol (2018) ที่ระบุว่า ปัจจัยเงื่อนไขในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สามารถจัดกลุ่มปัจจัยเงื่อนไขออกเป็น 3 ด้าน 1. ด้านการบริหารจัดการของสถานศึกษา 2. ด้านการสร้างเครือข่ายในการบ่มเพาะความเป็นผู้ประกอบการทางสังคม 3. ด้านนโยบาย และการส่งเสริมของสถานศึกษา

สรุป

รูปแบบการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถในการจัดการเรียนรูโดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีความครอบคลุมทั้งองค์ประกอบและแนวทางการบริหารที่เชื่อโยงกันอย่างเป็นระบบ องค์ประกอบทั้ง 6 ด้านสะท้อนถึงกระบวนการบริหารเพื่อส่งเสริมพัฒนาการจัดการเรียนรูโดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ ผลการประเมินแสดงว่า รูปแบบมีความเหมาะสมและสามารถนำไปใช้จริงอย่างมีประสิทธิภาพ การนำรูปแบบไปใช้ให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดต้องคำนึงถึง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อส่งเสริมความสามารถ ในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา องค์ประกอบที่ รวมถึงความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการของครูคณิตศาสตร์ ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ผู้บริหารควรนำรูปแบบการบริหารที่พัฒนาขึ้นไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมความสามารถของครูคณิตศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษแบบบูรณาการ โดยเน้นกระบวนการทั้ง 6 ขั้นตอน

อย่างครบถ้วน ได้แก่ การวิเคราะห์และกำหนดนโยบายของสถานศึกษา การวางแผน การดำเนินงาน การนิเทศติดตาม การสะท้อนผล และการประเมินผล เพื่อให้การจัดการเรียนรู้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

1.2 โรงเรียนควรกำหนดนโยบายพัฒนาครูโดยจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการและสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างครู (Professional Learning Community – PLC) เพื่อพัฒนาทักษะการสอนแบบบูรณาการภาษาอังกฤษ พร้อมทั้งสนับสนุนการสร้างสื่อและกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับรูปแบบการบริหารนี้ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมตามบริบทของโรงเรียน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังครูวิชาอื่น เช่น วิทยาศาสตร์หรือภาษาอังกฤษ เพื่อเปรียบเทียบความเหมาะสมและประสิทธิภาพของรูปแบบการบริหารในหลายสาขาวิชา

2.2 ควรศึกษาแนวทางการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับรูปแบบการบริหาร เพื่อสนับสนุนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการภาษาอังกฤษให้มีประสิทธิภาพและทันสมัย

2.3 ควรพิจารณาการออกแบบและพัฒนาสื่อการสอน กิจกรรม และแนวทางการประเมินผลที่เหมาะสมกับการสอนแบบบูรณาการภาษาอังกฤษ เพื่อสร้างตัวชี้วัดที่ชัดเจนในการประเมินความสามารถของครู

References

Boonpirom, S. (2009). *Academic Administration*. Bangkok: Bookpoint.

Bussadee, N., Nguenyuang, S., & Rojsiraphisal, P. (2016). *Development of Mathematics Teachers' Skills in Integrating Teaching with Technology to Enhance Student Learning*. (Research Report). Bangkok: Office of the Science, Research and Innovation Promotion Committee.

Chamroenwong, S., Kuroda, A., Tananchaibutra, P., & Yuankrathok, P. (2021). A Fundamental Study for the Development of Curriculum Integrating Mathematics with English Language to Enhance Mathematical Process Skills and English Language Communication. *Journal of MCU Peace Studies*, 9(6), 2440–2452.

Huadsri, K., & Chowachai, S. (2024). A Model for the Development of Teacher Competencies at Special Education Centers under the Special Education Bureau. *Journal of MCU Peace Studies*, 12(3), 962–974.

Jitchayawanich, K. (2021). *Learning Management*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Khammani, T. (2007). *Teaching Science and Knowledge for Effective Learning Processes*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Kampiuta, C. (2022). *Administrative Model to Enhance Learning Management in the Digital Era for Secondary School Teachers*. (Doctoral Dissertation). Naresuan University. Nakhon Phanom.

Khammani, T. (2007). *Teaching Science and Knowledge for Effective Learning Processes*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Office of the Education Council. (2017). *National Education Plan B.E. 2560–2579 (2017–2036)*. Bangkok: Prikwan Graphic.

Rakkusol, N. (2018). Guidelines of Organizing Learning Activities for Developing Social Entrepreneurship of Industrial Vocational Certificate Students. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 11(2), 1930–1945.

Saengkaew, R., & Rakpornmongkol, P. (2014). A Development Guideline for the Administration to Promote Efficient Instruction and Emphasize Child-Centered Instruction Through Basic Education Standards of Teachers Under Kamphaeng Phet Educational Service Area Office 2. *Nakkhabut Paritat Journal*, 6(1), 102–113.

แนวทางการจัดการน้ำเสียชุมชนเพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ศึกษากรณีเทศบาลนครเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่*

Guidelines for Community Wastewater Management to Create a Sustainable Environment: A Case Study of Chiang Mai Municipality, Chiang Mai Province

[1]ชิตญา โชควิสิฐกร, [2]ปิยะ พละปัญญา, [3]อนุวัฒน์ จรัสรัตนไพบูลย์ และ [4]ภาวิณี อารีศรีสม

[1]Chitaya Chogvisitkorn, [2]Piya Palapanya, [3]Anuwat Jaradrattanapaiboon and [4]Pawinee Areesrisom

สาขาวิชาการจัดการและพัฒนาทรัพยากร คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Division of Resources Management and Development, Faculty of Agricultural Production, Maejo University, Thailand.

[2]Corresponding Author's Email: piya_p@mju.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการน้ำเสียชุมชน ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ นายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ อธิบดีกรมควบคุมมลพิษ นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาธิการจังหวัดเชียงใหม่ อุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่ ผู้อำนวยการกองสาธารณสุข อบจ. เชียงใหม่ รวม 7 คน และสนทนากลุ่มกับผู้แทนผู้นำชุมชนทั้งหมดในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ มีทั้งหมด 97 ชุมชน จาก 4 แขวงการปกครอง ตัวแทนผู้ประกอบการ โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ๆ ละ 10 คน รวม 40 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอข้อมูลจากการสังเคราะห์สาระจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 7 คน และการวิเคราะห์ประเด็นจากการสนทนากลุ่ม โดยจัดหมวดหมู่ประเด็นสำคัญ

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการจัดการปัญหาน้ำเสียในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ควรให้ความสำคัญกับการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานเดิมให้มีประสิทธิภาพสูงสุด การขยายขอบเขตการรวบรวมน้ำเสียให้ครอบคลุมพื้นที่ที่ยังเข้าไม่ถึง การส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีบทบาทและส่วนร่วมในการจัดการน้ำเสียของตนเองอย่างจริงจัง ควบคู่ไปกับการสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ รวมถึงการสร้างความรับรู้ที่เหมาะสมและเข้าถึงง่าย การเสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคมชุมชนด้วยกลไกการจัดการและเครือข่ายผู้นำ การบูรณาการนวัตกรรมเทคโนโลยีที่ตรงกับความต้องการของชุมชน และการร่วมมือกับภาครัฐและภาคเอกชนอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เกิดการจัดการน้ำเสียที่สมดุล ยั่งยืน และตอบโจทย์ทั้งคุณภาพชีวิตของประชาชน และการพัฒนาเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญอย่างเชียงใหม่

คำสำคัญ: การจัดการน้ำเสีย; การมีส่วนร่วม; ชุมชน

*Received September 21, 2025; Revised October 1, 2025; Accepted October 10, 2025

Abstract

This research article aimed to study guidelines for community wastewater management in Chiang Mai Municipality, Chiang Mai Province. This study utilized a qualitative research methodology. Key informants comprised 7 individuals: The Governor of Chiang Mai Province, the Mayor of Chiang Mai Municipality, the Director-General of the Pollution Control Department, the Chiang Mai Provincial Chief Medical Officer, the Chiang Mai Provincial Education Officer, the Chiang Mai Provincial Industry Officer, and the Director of the Public Health Division of the Chiang Mai Provincial Administrative Organization. Additionally, focus group discussions were conducted with representatives of community leaders from all 97 communities across 4 municipal administrative districts, alongside business representatives, who were divided into 4 groups of 10 people each, for a total of 40 participants. The research instrument was a semi-structured interview form. Data were analyzed using content analysis and thematic analysis by categorizing key issues.

The research findings revealed that guidelines for wastewater management in Chiang Mai Municipality should prioritize maximizing the efficiency of existing infrastructure, expanding wastewater collection coverage to unreached areas, and promoting active roles and public participation in community wastewater management, accompanied by support from the government and relevant agencies. Furthermore, it should involve applying appropriate innovations and technologies, creating proper and accessible public awareness, and strengthening community social structures through management mechanisms and leadership networks. Integrating technology that directly meets community needs and fostering close cooperation between the public and private sectors are also crucial. This comprehensive approach ensures balanced and sustainable wastewater management that enhances the citizens' quality of life while supporting the development of Chiang Mai as a major tourist destination.

Keywords: Wastewater Management; Participation; Community

บทนำ

การจัดการน้ำเสียและสิ่งปฏิกูล เป็นหนึ่งในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs) เป้าหมายที่ 6 เรื่องน้ำและการสุขาภิบาลได้รับการจัดการอย่างยั่งยืนและมีสภาพพร้อมใช้สำหรับทุกคน ที่ทั่วโลกให้ความสนใจและมีแผนปฏิบัติการ หรือพัฒนาองค์ความรู้เพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหา (Centre for SDG Research and Support, 2022) ปัจจุบันปัญหาน้ำเสียที่พบส่วนใหญ่ คือ น้ำเสียจากบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยของประชาชนที่อยู่รวมกันเป็นชุมชน มีน้ำทิ้งจากการอุปโภคและบริโภค น้ำที่ใช้ในชีวิตประจำวัน น้ำที่ผ่านการใช้แล้วปนเปื้อนไปด้วยสิ่งสกปรก อาจมีทั้งสารเคมี สิ่งปฏิกูลเจือปนกลายเป็นน้ำเสีย (Pollution Control Department, 2021) รวมถึงการจัดการสิ่งปฏิกูลที่ไม่ถูกต้องด้วยสุขลักษณะอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพประชาชนจะก่อให้เกิดปัญหา เป็นแหล่งแพร่กระจายเชื้อโรคได้เช่นโรคหนอนพยาธิ โรคระบบทางเดินอาหาร โดยสิ่งปฏิกูลอาจปนเปื้อนผ่านทางน้ำและอาหาร เป็นปัญหาต่อการสาธารณสุขและ

สิ่งแวดล้อม หากมีการจัดการที่เหมาะสมถูกสุขลักษณะ จะควบคุมและป้องกันไม่ให้เกิดการเจ็บป่วย หรือไม่ก่อให้เกิดเหตุรำคาญต่อประชาชน รวมทั้งไม่ก่อเกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม

จากสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมไทยในปัจจุบัน จำนวนประชากรมีเพิ่มมากขึ้นและทุกคนมีความ ต้องการอุปโภคบริโภคที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิต เมื่อมนุษย์มา อยู่รวมกันเป็นชุมชน สังคม ความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ยิ่งมีมากขึ้น จึงส่งผลให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญคือการเกิดมลพิษโดยเฉพาะมลพิษทางน้ำ ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการใช้ ดำรงชีวิตของมนุษย์และทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน แหล่งกำเนิดน้ำเสียและสิ่งปฏิกูลมักมาจาก น้ำเสียจากชุมชนที่เกิดจากกระบวนการต่าง ๆ ของประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชน น้ำเสียและสิ่งปฏิกูลมีความสกปรกในรูปแบบสารอินทรีย์ในระดับสูง น้ำเสียจากผู้ประกอบการต่าง ๆ และน้ำเสียจากโรงงาน อุตสาหกรรม ตั้งแต่กระบวนการผลิตถึงกระบวนการทำความสะอาดอุปกรณ์ โรงงานอุตสาหกรรมและ ผู้ประกอบการ มักระบายน้ำเสียออกมาสู่แหล่งน้ำธรรมชาติรวมถึงทิ้งสิ่งปฏิกูลสู่พื้นที่สาธารณะและยัง พบว่า น้ำเสียและสิ่งปฏิกูลมาจากภาคเกษตรกรรมที่เกิดจากกระบวนการเพาะปลูก การทำปศุสัตว์ ซึ่งจะมี สารฟอสฟอรัส สารไนโตรเจน สารโพแทสเซียม รวมถึงสารพิษอื่น ๆ ปะปนอยู่ในปริมาณสูง ปัญหาที่ เกิดขึ้นจากกิจกรรมของมนุษย์เมื่อไม่ได้รับการบำบัดน้ำเสียและการกำจัดสิ่งปฏิกูลที่ถูกวิธีก่อนระบาย หรือทิ้งลงแหล่งน้ำธรรมชาติอาจส่งผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพของมนุษย์และต่อสิ่งมีชีวิตและปัญหา อื่น ๆ ตามมา จึงเป็นภาระหน้าที่ของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชนและประชาชนผู้บริโภคที่สร้างน้ำเสียที่จะต้องเร่งดำเนินการแก้ไข

จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรมของภาคเหนือของประเทศไทย การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาน้ำเสียในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและระบบนิเวศในพื้นที่ คลองแม่ข่าเป็นลำน้ำสำคัญที่ไหลผ่านใจกลางเมืองเชียงใหม่ มีความยาวประมาณ 31 กิโลเมตร โดยมีต้นกำเนิดจากดอยสุเทพ-ดอยปุย ไหลผ่านอำเภอแม่ริม เทศบาลนครเชียงใหม่ และอำเภอหางดง ก่อนจะบรรจบกับแม่น้ำปิง ในอดีต คลองแม่ข่ามีความอุดมสมบูรณ์ น้ำใสสะอาด ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์จากลำน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค รวมถึงเป็นเส้นทางระบายน้ำลงสู่แม่น้ำปิง (Chiang Mai Municipality, 2022) จังหวัดเชียงใหม่ยังเผชิญปัญหาการครอบคลุมระบบระบายน้ำและบำบัดไม่ครบถ้วน ระบบบำบัดส่วนกลางให้บริการประชากรได้เพียงราวครึ่งหนึ่งของเมือง ทำให้มีการระบายของเสียจากครัวเรือนและชุมชนเข้าสู่คลองเมืองและลำน้ำหลักโดยตรง ซึ่งเป็นต้นเหตุของมลพิษในระบบน้ำผิวดินของพื้นที่เมืองและลุ่มน้ำปิง (Lee et al., 2024)

อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ตลอดช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ทำให้คลองแม่ข่าซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่ง กลายเป็นแหล่งรองรับน้ำเสียจากครัวเรือน ร้านค้า ตลาด โรงแรม และสถานประกอบการต่าง ๆ โดยน้ำเสียเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้ผ่านการบำบัดที่เหมาะสมก่อนปล่อยลงสู่คลอง ส่งผลให้น้ำในคลองมีคุณภาพต่ำ เน่าเสีย ส่งกลิ่นเหม็น และส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน ผลการตรวจสอบคุณภาพน้ำในคลองแม่ข่า พบว่าคุณภาพน้ำโดยรวมอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรมมาก โดยพารามิเตอร์ที่เป็นปัญหา ได้แก่ ค่าออกซิเจนละลายน้ำ (DO) มีค่าระหว่าง 0 – 4.39 มิลลิกรัมต่อลิตร ซึ่งต่ำกว่ามาตรฐานที่กำหนด (Pollution Control Department, 2022) คลองแม่ข่า ซึ่งไหลผ่านตัวเมืองเป็นตัวอย่างของสถานที่ที่คุณภาพน้ำเสื่อมโทรมจากการทิ้งน้ำเสียชุมชนและสิ่งปฏิกูลเชิงพาณิชย์ แม้จะมีโครงการฟื้นฟูบางส่วน แต่ยังตรวจพบการปนเปื้อนและความเสื่อมโทรทางนิเวศที่สะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างของการจัดการน้ำเสียในเขตเมือง (Manene et al., 2024)

จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา แนวทางการจัดการน้ำเสียชุมชน ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปัญหาน้ำเสียไม่เพียงส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลอง แต่ยังส่งผลต่อภาพลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศ การฟื้นฟูและปรับปรุงคุณภาพน้ำในคลองแม่ข่าจึงเป็นเรื่องเร่งด่วนและจำเป็น เพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความยั่งยืนในการท่องเที่ยวเมืองรอง ในจังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎี

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎี ดังต่อไปนี้ 1) แนวคิดและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำเสียและสิ่งปฏิกูล 2) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 3) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน 4) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ 5) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งเป็นสองส่วนคือ 1) สัมภาษณ์เจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ นายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ อธิบดีกรมควบคุมมลพิษ นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาธิการจังหวัดเชียงใหม่ อุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่ ผู้อำนวยการกองสาธารณสุข อบจ. เชียงใหม่ รวม 7 คน 2) สนทนากลุ่มกับผู้แทนผู้นำชุมชนทั้งหมดในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งมีทั้งหมด 97 ชุมชน จาก 4 แขวงการปกครอง ตัวแทนผู้ประกอบการ โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ๆ ละ 10 คน รวม 40 คน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม และเครื่องบันทึกเสียง โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับประสิทธิภาพในการจัดการปัญหาน้ำเสีย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการปัญหาน้ำเสีย การรับรู้ ความเข้มแข็งของชุมชน

การตรวจสอบข้อมูล โดยการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) (Miles and Huberman, 1994) ดังนี้ 1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ ซึ่งต้องตรวจสอบจากแหล่งที่มา 3 แหล่ง คือ เวลา สถานที่ และบุคคล 2. การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎีทำการตรวจสอบว่า เมื่อข้อมูลที่ได้ค้นพบนั้น ตรงตามแนวคิดและทฤษฎีมากน้อยเพียงใด 3. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกัน โดยใช้การสังเกตควบคู่ไปกับการซักถาม พร้อมกันนี้ก็ได้ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเอกสาร หรือทำการซักถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หรืออาจจะซักถามจากผู้ให้ข้อมูล หลังจากสรุปผลการวิจัยแล้ว เพื่อความแน่นอนและเที่ยงตรงของข้อมูลที่ทำการศึกษาซึ่งในการวิจัยครั้งนี้

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอข้อมูล เพื่อให้ผลการศึกษาเกิดความชัดเจนและสะท้อนข้อเท็จจริงจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย วิธีการนำเสนอข้อมูลดังนี้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 7 คน จะถูกนำเสนอในรูปแบบการสังเคราะห์สาระสำคัญจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) โดยจัดเรียงประเด็นตามหัวข้อวิจัย เพื่อนำเสนอภาพรวมแนวทางการจัดการน้ำเสียชุมชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ สำหรับข้อมูลจากการสนทนากลุ่มกับผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ทั้ง 97 ชุมชน และตัวแทนผู้ประกอบการ 40 คน ผู้วิจัยจะนำเสนอในลักษณะการจัดหมวดหมู่ประเด็น (Thematic Analysis) โดยแบ่งออกเป็นหัวข้อ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดการน้ำเสียในครัวเรือนและสถานประกอบการ การรับรู้ของประชาชน

เมื่อได้ข้อมูลจากทั้งสองส่วนแล้ว ผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในการเชื่อมโยงประเด็นที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญกับมุมมองของชุมชนและผู้ประกอบการ โดยนำเสนอผ่าน การเขียนเชิงพรรณนา (Descriptive) เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของข้อมูลระหว่างระดับนโยบาย ระดับหน่วยงาน และระดับพื้นที่อย่างชัดเจน อันจะทำให้การอภิปรายผลมีความครอบคลุมและสามารถใช้เป็นแนวทางเชิงปฏิบัติได้จริง

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ นำเสนอแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความยั่งยืนในการท่องเที่ยวเมืองรองในจังหวัดเชียงราย

แนวทางการจัดการน้ำเสียชุมชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ มีรายละเอียดดังนี้

1. การเพิ่มประสิทธิภาพระบบและโครงสร้างพื้นฐาน ปัจจุบันเทศบาลนครเชียงใหม่มีระบบบำบัดน้ำเสียที่ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 16 ตารางกิโลเมตร แต่มีอีก 24 ตารางกิโลเมตรที่ยังไม่มีระบบรวบรวมน้ำเสีย ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการพัฒนา โครงการก่อสร้างและเพิ่มประสิทธิภาพระบบบำบัดน้ำเสียของเทศบาลนครเชียงใหม่กำลังดำเนินการอยู่ โดยรวมถึงการก่อสร้างระบบท่อรวบรวมน้ำเสียทดแทนของเดิมที่มีอายุการใช้งานยาวนาน และการจัดหาติดตั้งเครื่องจักร อุปกรณ์ควบคุมไฟฟ้า เช่น เครื่องสูบน้ำเสีย เครื่องตักขยะ และเครื่องเติมอากาศ เพื่อให้ระบบสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปรับปรุงนี้จะช่วยให้การส่งน้ำเสียไปบำบัดเป็นไปอย่างราบรื่น โดยเฉพาะจากสถานีสูบน้ำเสียไปยังระบบบำบัดน้ำเสียที่ตำบลป่าแดด สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 1 (เชียงใหม่) เสนอโครงการเพิ่มประสิทธิภาพระบบบำบัดน้ำเสียในเทศบาลนครเชียงใหม่สำหรับปีงบประมาณ 2567-2568 ซึ่งเน้นการยกระดับการบริหารจัดการระบบบำบัดน้ำเสียขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยได้ลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมและมอบนโยบายเกี่ยวกับการจัดการน้ำเสียในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ รวมถึงได้มอบถังบำบัดน้ำเสียให้แก่ผู้นำชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการจัดการน้ำเสียในระดับครัวเรือน

2. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการน้ำเสียที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแข็งขัน โครงการ Nexus ร่วมกับเทศบาลนครเชียงใหม่ได้กำหนดพื้นที่นำร่อง เช่น ชุมชนเชียงมั่นและชุมชนล่ามช้าง เพื่อดำเนินกิจกรรมรวบรวมข้อมูล การมีส่วนร่วมของประชาชน การเสริมสร้างศักยภาพ และการสนับสนุนจากรัฐบาลกลาง มีการดำเนินการสำรวจครัวเรือนเกี่ยวกับการจัดการน้ำเสียและผลกระทบจากมลพิษทางน้ำเสียในชุมชนต่าง ๆ เช่น ชุมชนเปาและเชียงยืนริมคลองแม่ข่า เพื่อทำความเข้าใจปัญหาและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีการให้คำปรึกษาแก่ผู้นำชุมชนเกี่ยวกับระบบท่อน้ำทิ้งสุญญากาศ ซึ่งเป็นการนำนวัตกรรมมาใช้ในการจัดการน้ำเสียในชุมชน การมอบถังบำบัดน้ำเสีย

แก่ชุมชนและการเยี่ยมชมบ้านของชาวบ้านที่ติดตั้งถังบำบัดน้ำเสียแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสนับสนุนการจัดการน้ำเสียในระดับครัวเรือนและส่งเสริมความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล

อีกทั้งควรส่งเสริมบทบาทของผู้นำชุมชนและตัวแทนชุมชนจากแต่ละพื้นที่ในการเป็นตัวกลางประสานงานกับเทศบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความร่วมมือในการดำเนินงาน และขยายเครือข่ายการสื่อสารสู่ประชาชนวงกว้าง การมีผู้นำชุมชนเข้มแข็งสามารถผลักดันการจัดตั้งกลุ่มเฝ้าระวังคุณภาพน้ำและจัดกิจกรรมสร้างความรู้ควบคู่ไปกับการดูแลรักษาทรัพยากรน้ำในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง นับเป็นกลไกสำคัญที่สร้างความยั่งยืนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

3. การบูรณาการความร่วมมือและนโยบาย การแก้ไขปัญหาน้ำเสียเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่และนายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายและแผนงานต่าง ๆ กรมควบคุมมลพิษเป็นอีกหนึ่งหน่วยงานสำคัญที่มีบทบาทในการจัดการแหล่งที่มาของปัญหาและเตรียมความพร้อมของข้อมูลคุณภาพสิ่งแวดล้อม นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพประชาชนและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากปัญหาน้ำเสีย การบูรณาการความร่วมมือกับสำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 1-16 เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการระบบบำบัดน้ำเสียขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ จะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีทิศทางและมีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้ การสร้างระบบการตรวจสอบและกำกับดูแลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการขยะมูลฝอยและน้ำเสียให้ถูกต้องตามกฎหมายและมาตรฐานสิ่งแวดล้อม โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้กำกับดูแล จะช่วยให้เกิดการดำเนินงานที่เป็นระบบและยั่งยืน

4. การนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้ การนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ในการจัดการน้ำเสียเป็นสิ่งจำเป็น โครงการ Nexus ได้แนะนำนวัตกรรมการจัดการน้ำเสียภายใต้ความร่วมมือกับเทศบาลนครเชียงใหม่ การทดสอบน้ำเสียโดย SGS (Thailand) Ltd. ในจุดเก็บตัวอย่างต่าง ๆ เช่น สะพานรัตนโกสินทร์ สวนกาญจนาภิเษก โรงพยาบาลมหาราช และจุดบรรจบคลองแม่ข่ากับลำน้ำแม่ปิง เป็นการประเมินสถานการณ์คุณภาพน้ำเสียที่สำคัญ การพิจารณาใช้ระบบท่อน้ำทิ้งสุญญากาศในชุมชนต่าง ๆ เช่น ชุมชนเชียงยืนและเงินมือกอง เป็นตัวอย่างของการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการรวบรวมน้ำเสีย การสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) และสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ก็เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาแนวทางการจัดการน้ำเสียที่ดีขึ้น

5. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน การส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงผลกระทบของน้ำเสียต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการรับรู้ที่ชัดเจนจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เหมาะสม เช่น ลดการปล่อยน้ำเสียโดยตรงลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ การดูแลท่อระบายน้ำภายในบ้าน และการใช้ถังบำบัดน้ำเสียโดยถูกวิธี นอกจากนี้ การสร้างเวทีสาธารณะหรือกิจกรรมรณรงค์ภายในชุมชน เช่น การประชุมชุมชน การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ หรือกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับน้ำ จะช่วยกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและรับรู้บทบาทของตนเองอย่างชัดเจน

6. ความเข้มแข็งของชุมชน การสนับสนุนให้ชุมชนมีความรู้และทักษะในการจัดการน้ำเสียอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ รวมถึงการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มหรือคณะกรรมการจัดการน้ำเสียในชุมชนจะช่วยให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกันและการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นระบบ ชุมชนที่เข้มแข็งจะสามารถติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐได้ พร้อมทั้งสร้างวัฒนธรรมการจัดการน้ำเสียที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม ตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในชุมชนอื่น ๆ เช่น เทศบาลนครลำปาง ได้แสดงให้เห็นว่า การที่ชุมชนร่วมมือกันใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบำบัดและ

อนุรักษ์น้ำ เช่น การฟื้นฟูพันธุ์ปลา การใช้พิธีกรรมทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือกระตุ้นจิตสำนึกในคุณค่าน้ำสะอาด ถือเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการน้ำเสียแบบสร้างสรรค์ในเชียงใหม่ได้

7. การรับรู้ของประชาชน กับการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น ระบบรวบรวมน้ำเสียแบบสุญญากาศ และการติดตั้งถังบำบัดน้ำเสียในครัวเรือน จะพัฒนาให้เกิดผลลัพธ์ด้านสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน โดยชุมชนต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การติดตั้ง การดูแลรักษา จนถึงการประเมินผล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และปรับปรุงต่อเนื่อง

การเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชนด้วยการจัดตั้งกลไกติดตามประเมินผลการจัดการน้ำเสียในระดับชุมชน จะช่วยให้มีการปรับปรุงระบบงานตามข้อมูลสะท้อนจริงของแต่ละพื้นที่ ซึ่งจะสร้างความโปร่งใสและเกิดความเชื่อมั่นในกระบวนการ นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการจัดอบรมและให้ข้อมูลข่าวสารผ่านช่องทางที่เข้าถึงง่ายและต่อเนื่อง เช่น วิทยุชุมชน สื่อสังคมออนไลน์ และกิจกรรมในชุมชน เพื่อรักษาระดับความตื่นตัวและการมีส่วนร่วมของประชาชนในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

แนวทางเพิ่มปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการปัญหาน้ำเสียในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ควรให้ความสำคัญกับการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานเดิมให้มีประสิทธิภาพสูงสุด การขยายขอบเขตการรวบรวมน้ำเสียให้ครอบคลุมพื้นที่ที่ยังเข้าไม่ถึง การส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีบทบาทและส่วนร่วมในการจัดการน้ำเสียของตนเองอย่างจริงจัง ควบคู่ไปกับการสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ รวมถึงการสร้างความรับรู้ที่เหมาะสมและเข้าถึงง่าย การเสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคมชุมชนด้วยกลไกการจัดการและเครือข่ายผู้นำ การบูรณาการนวัตกรรมเทคโนโลยีที่ตรงกับความต้องการของชุมชน และการร่วมมือกับภาครัฐและภาคเอกชนอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เกิดการจัดการน้ำเสียที่สมดุล ยั่งยืน และตอบโจทย์ทั้งคุณภาพชีวิตของประชาชน และการพัฒนาเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญอย่างเชียงใหม่

จากผลการวิจัย สามารถนำมาสรุปเป็นแผนภาพแนวทางการจัดการน้ำเสียชุมชน ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ดังภาพ 1

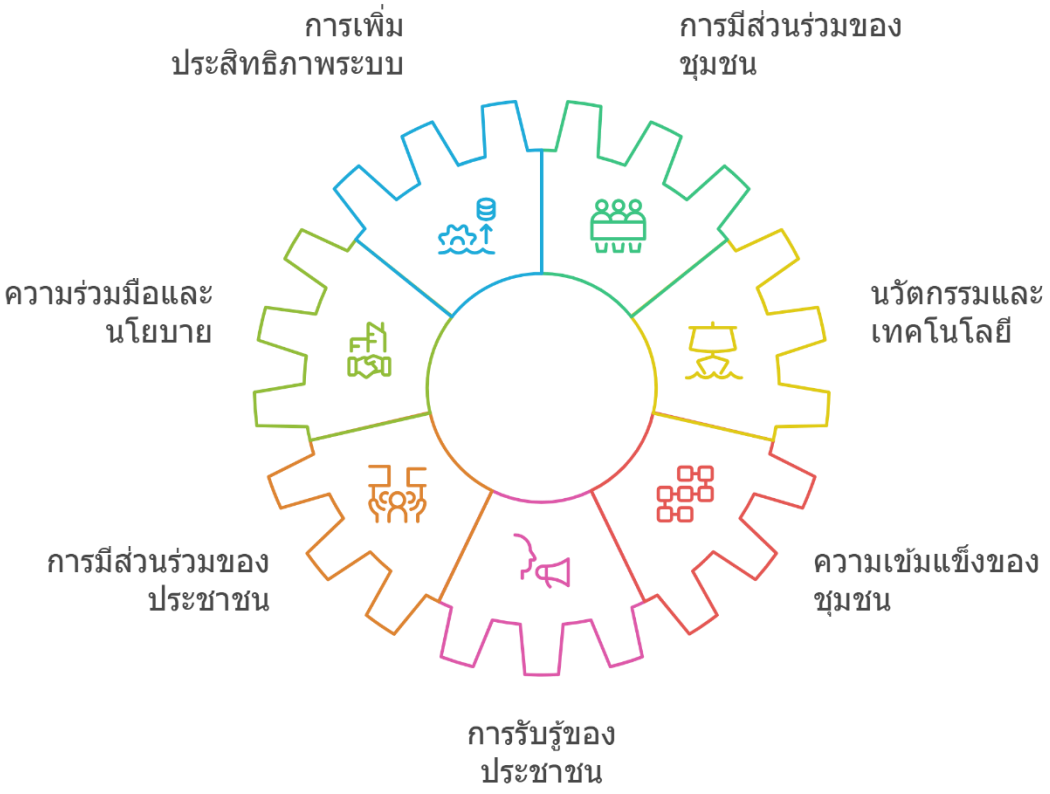

Figure 1: Guidelines for Community Wastewater Management in Chiang Mai Municipality, Chiang Mai Province

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการจัดการน้ำเสียชุมชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ประกอบด้วยหลายมิติที่สัมพันธ์กัน ทั้งการพัฒนาระบบและโครงสร้างพื้นฐาน การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน การบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน การนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้ การส่งเสริมบทบาทของประชาชนและผู้นำชุมชน ตลอดจนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการเสริมสร้างการรับรู้ในสังคม ซึ่งล้วนสะท้อนถึงแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม (Participatory Environmental Management) ที่มุ่งเน้นความสมดุลระหว่างการพัฒนาเมืองกับการรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ เป็นเพราะว่า การจัดการน้ำเสียไม่สามารถพึ่งพาโครงสร้างพื้นฐานเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งรัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีการกระทำร่วมกัน (Collective Action Theory) ของ Ostrom (1990) ชี้ให้เห็นว่า การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพึ่งพาการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระดับท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมดังกล่าวทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบต่อทรัพยากรในชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Theory) ของ Brundtland Commission (1987) ที่เน้นการจัดการทรัพยากรให้ตอบสนองต่อความต้องการของปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นหลังในการตอบสนองความต้องการของตนเอง

ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัย การเปลี่ยนผ่านสู่ความยั่งยืน: การเปลี่ยนแปลงวิทยาศาสตร์และการปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ของ Loorbach et al. (2017) ที่เน้นบทบาทของชุมชนในการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเสียให้มีความยั่งยืน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนิน

กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบร่วมกัน นอกจากนี้ งานวิจัยของ Wiek et al. (2011) ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการเพิ่มพูนความรู้และทักษะ การจัดตั้งกลุ่มจัดการทรัพยากรอย่างมีระบบ ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบในพื้นที่เชียงใหม่ที่การสนับสนุนกลไกการจัดการน้ำเสียในระดับชุมชนสร้างผลสัมฤทธิ์ต่อเนื่องและยั่งยืน รวมถึงการสร้างความรับรู้ความเข้าใจในผลกระทบของน้ำเสียต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับรายงานของ United States Environmental Protection Agency (EPA) (2012) ที่รายงานการใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบกระจายศูนย์ในชุมชนต่าง ๆ โดยแสดงให้เห็นถึงวิธีการบริหารจัดการน้ำเสียที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชน ผ่านการใช้เทคโนโลยีระบบบำบัดน้ำเสียที่หลากหลาย รวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้นำและสมาชิกชุมชนในการดำเนินโครงการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการจัดการน้ำเสียในชุมชนเชียงใหม่ที่เน้นทั้งโครงสร้างพื้นฐานและการมีส่วนร่วมของชุมชน และสอดคล้องกับรายงานของ Washington State Department of Ecology (2008) ที่นำเสนอกรณีศึกษาของชุมชนขนาดเล็กในรัฐวอชิงตันที่เผชิญกับปัญหาทางเทคนิคและการเงินในการจัดการระบบน้ำเสีย โดยเน้นการสร้างระบบบำบัดที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการ ซึ่งช่วยส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนและได้ผลประโยชน์ทั้งด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

สรุป

แนวทางการจัดการน้ำเสียชุมชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่เพื่อสร้างความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม สามารถสรุปได้ดังนี้ 1. การเพิ่มประสิทธิภาพระบบและโครงสร้างพื้นฐานถือเป็นรากฐานสำคัญ เทศบาลนครเชียงใหม่มีระบบบำบัดน้ำเสียครอบคลุมเพียง 16 ตารางกิโลเมตร ขณะที่อีก 24 ตารางกิโลเมตรยังขาดระบบรวบรวม จึงจำเป็นต้องพัฒนาโครงสร้างใหม่และปรับปรุงระบบเดิม เช่น การติดตั้งเครื่องสูบ เครื่องตักขยะ และเครื่องเติมอากาศ เพื่อให้การส่งและบำบัดน้ำเสียมีประสิทธิภาพ รวมถึงการผลักดันโครงการงบประมาณจากภาครัฐ 2. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญ โครงการ Nexus และเทศบาลได้จัดทำพื้นที่นำร่องเพื่อสำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชน พร้อมสนับสนุนการติดตั้งถังบำบัดน้ำเสียในระดับครัวเรือน กิจกรรมเหล่านี้ช่วยสร้างความตระหนักรู้และความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมร่วมกัน 3. การบูรณาการความร่วมมือและนโยบายระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งจังหวัด เทศบาล กรมควบคุมมลพิษ และสาธารณสุขจังหวัดมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ พร้อมวางกลไกตรวจสอบเพื่อให้การจัดการเป็นไปตามมาตรฐานและยั่งยืน 4. การนำนวัตกรรมและเทคโนโลยี เช่น ระบบท่อน้ำทิ้งสุญญากาศและการทดสอบคุณภาพน้ำในพื้นที่สำคัญ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและความน่าเชื่อถือของการจัดการน้ำเสีย อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนงานวิจัยจากหน่วยงานวิทยาศาสตร์และนวัตกรรม 5. การมีส่วนร่วมของประชาชน การส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงผลกระทบของน้ำเสีย 6. ความเข้มแข็งของชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนมีความรู้และทักษะในการจัดการน้ำเสียอย่างถูกต้อง สร้างให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกันและการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นระบบ และ 7. การสร้างการรับรู้ของประชาชนต่อผลกระทบของน้ำเสียต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม การสนับสนุนบทบาทผู้นำชุมชนในการเป็นตัวกลางประสานงาน และการจัดตั้งกลไกติดตามผลในระดับพื้นที่ ชุมชนที่เข้มแข็งสามารถตรวจสอบการทำงานของรัฐได้และสร้างวัฒนธรรมการจัดการน้ำเสียอย่างเหมาะสม

โดยสรุป แนวทางการจัดการน้ำเสียที่ยั่งยืนในเชียงใหม่ต้องดำเนินการควบคู่ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน การมีส่วนร่วมของชุมชน การบูรณาการนโยบาย การนำนวัตกรรมมาใช้ และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืนต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 เจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่ลงมือดำเนินการหรือรับผิดชอบในการจัดการน้ำเสียในพื้นที่ควรจัดทำฐานข้อมูลน้ำเสียรายเขตชุมชน ซึ่งระบุแหล่งกำเนิด ปริมาณ และประเภทของน้ำเสียอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้ในการวางแผน จัดลำดับความสำคัญ และติดตามผลการดำเนินงานได้อย่างแม่นยำและต่อเนื่อง

1.2 ควรมีหน่วยเฉพาะกิจประจำเขตหรือชุมชน ที่ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของเทศบาล ร่วมกับแกนนำชุมชนหรือจิตอาสา ทำหน้าที่ดูแลการบำรุงรักษาระบบบำบัดน้ำเสีย การตรวจสอบคุณภาพน้ำ และให้ความรู้กับประชาชนอย่างสม่ำเสมอ

1.3 เจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่ลงมือดำเนินการหรือรับผิดชอบในการจัดการน้ำเสียควรจัดกิจกรรมเชิงรุก เช่น “ชุมชนปลอดน้ำเสีย” เพื่อสร้างความตระหนักและให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

1.4 ควรมีการประสานงานร่วมกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงเรียน สาธารณสุข และกรมควบคุมมลพิษ เพื่อให้เกิดการจัดกิจกรรมและสื่อสารข้อมูลเรื่องการจัดการน้ำเสียอย่างเป็นระบบ โดยใช้เครือข่ายที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์สูงสุด

1.5 เจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่ลงมือดำเนินการหรือรับผิดชอบในการจัดการน้ำเสีย ควรร่วมมือกับฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศของเทศบาลในการพัฒนาระบบหรือแอปพลิเคชันสำหรับแจ้งเหตุหรือภาพน้ำเสียที่ผิดปกติ จากประชาชน เพื่อให้หน่วยปฏิบัติงานสามารถเข้าดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว

1.6 หน่วยปฏิบัติงานควรมีการประเมินผลการจัดการน้ำเสียชุมชนแบบรายไตรมาส พร้อมจัดทำรายงานสรุปเสนอผู้บริหารและเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อให้เกิดความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษา รูปแบบการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการน้ำเสียอย่างยั่งยืน

2.2 ควรศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างระดับการรับรู้ด้านสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมการจัดการน้ำเสียของครัวเรือน

References

Brundtland Commission. (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford, England: Oxford University Press.

Centre for SDG Research and Support. (2021). *Sustainable Development Goals*. Retrieved June 12, 2025, from https://www.sdgmove.com/intro-to-sdgs/

Chiang Mai Municipality. (2022). *Mae Kha Canal*. Chiang Mai, Thailand: Chiang Mai Municipality. Retrieved April 27, 2025, from https://cmcity.go.th/list/page/519/คลองแม่ข่า/

Lee, T. H. Y., Ziegler, A. D., dos Santos, M. M., Srinuansom, K., Tan, S. Y., & Snyder, S. A. (2024). Spatial and Temporal Patterns of Emerging and Persistent Contaminants in a Mixed-Use Catchment: A Case Study of the Upper Ping in Northern Thailand. *ACS ES & T Water,* 4(4), 1531–1545.

Loorbach, D., Frantzeskaki, N., & Avelino, F. (2017). Sustainability Transitions Research: Transforming Science and Practice for Societal Change. *Annual Review of Environment and Resources,* 42, 599–626.

Manene, O., Deadman, N., Techakijvej, C., Kullasoot, S., Sapewisut, P., Sareein, N., & Phalaraksh, C. (2024). Ecological Health Assessment of Mae Kha Canal, Chiang Mai Province, Thailand in 2023. *Journal of Ecology and Environment,* 48(11), 1–10.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Pollution Control Department. (2021). *The Ministry of Natural Resources and Environment Is Mobilizing the People and Government to Jointly Restore Clean Water to Mae Kha River, Aiming for Natural Water Levels by 2027*. Bangkok, Thailand: Ministry of Natural Resources and Environment. Retrieved April 28, 2025, from https://www.pcd.go.th/pcd_news/15693/

Pollution Control Department. (2022). *General Duties, Roles and Missions*. Bangkok, Thailand: Ministry of Natural Resources and Environment. Retrieved June 17, 2024, from https://www.pcd.go.th/pcd_structure/26020/

United States Environmental Protection Agency. (2012). *Case Studies of Individual and Clustered (Decentralized) Wastewater Treatment Systems*. Washington, DC: U.S. Environmental Protection Agency. Retrieved April 28, 2025, from https://www.epa.gov/sites/default/files/2015-06/documents/decentralized-case-studies-2012.pdf

Washington State Department of Ecology. (2008). *Report to the Legislature: Small Community Wastewater Case Studies and Recommendations*. Olympia, WA: Washington State Department of Ecology. Retrieved April 28, 2025, from https://apps.ecology.wa.gov/publications/documents/0810101.pdf

Wiek, A., Withycombe, L., & Redman, C. L. (2011). Key Competencies in Sustainability: A Reference Framework for Academic Program Development. *Sustainability Science,* 6(2), 203–218.

การสร้างสรรค์ผลงานดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี”*

Creative Music Composition “Kitasamphan Jeen, Khaek, Farang in Thonburi”

[1]อัมรินทร์ แรงเพ็ชร, ดุษฎี มีป้อม และ สุพรรณี เหลือบุญชู
[1]Ammarin Rangpeth, Dussadee Meepom and Supunnee Leauboonshoo
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts, Thailand.
[1]Corresponding Author’s Email: ajamarin@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยสร้างสรรค์ทางดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ธนบุรี และ 2) ศึกษาดนตรี “หล่อโก้ว” ของชาวจีนแต้จิ๋ว “วงปี่กลอง” ในพิธีมหะหร่ำ ของชาวมุสลิมชีอะห์ “ระฆังการิยอง” และเพลง “ลูกกุฏีจีน” ของฝรั่งชาวโปรตุเกส ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในธนบุรี เพื่อการสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรี ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม เพื่อทำการศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และลักษณะทางดนตรี

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ธนบุรี สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่ได้เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มีบทบาทต่อการช่วยสร้างความมั่นคงให้กับบ้านเมือง เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวง ทั้ง 3 กลุ่มจึงได้ย้ายตามมาตั้งถิ่นฐานด้วย เป็นกลุ่มชนที่มีประวัติศาสตร์คู่กับสังคมไทยมานาน ข้อที่ 2 การศึกษาดนตรีพบว่ามีประวัติความเป็นมาและมุมมองทางสุนทรียที่มีเอกลักษณ์ ปัจจุบันดนตรียังคงมีบทบาทต่อชีวิตทั้ง 3 กลุ่มในการใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณี ผู้วิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าว มาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรีที่ผสมผสานเอกลักษณ์ของทั้ง 3 กลุ่มไว้ด้วยกัน ในชื่อชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” อันมีความหมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันบนประวัติศาสตร์พื้นที่ธนบุรี ผลจากการวิจัยทำให้สามารถสร้างสรรค์ผลงานเป็นชุดเพลงไทยสำเนียงจีน แขก และฝรั่ง โดยแต่ละชุดเพลงจะประกอบด้วยเพลง 3 เพลง ที่มีท่วงทำนองเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของทั้ง 3 กลุ่ม มีการผสมผสานเครื่องดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่ม เพื่อให้ทำนองเพลงมีสำเนียงที่ชัดเจนและไพเราะมากขึ้น ผลงานสร้างสรรค์ดังกล่าวเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการประพันธ์เพลงไทย ช่วยส่งเสริมและเผยแพร่ภูมิปัญญาทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี เพื่อการเรียนรู้และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขต่อไป

คำสำคัญ: ดนตรี; กลุ่มชาติพันธุ์; จีน; แขก; ฝรั่ง

Abstract

The creative music research titled *“Keetasampan: Jeen, Khaek, Farang in Thonburi”* had two main objectives: (1) to study the historical background of the Chinese, Muslim, and Western ethnic groups in the Thonburi area, and (2) to study the music of the Teochew

*Received October 8, 2025; Revised November 12, 2025; Accepted November 25, 2025

Chinese *Loh Kow* ensemble, the *Pi-Klong* ensemble performed in the Shi'ah Muslim *Maharām* ceremony, and the *bell and carillon* music, including the song *Luk Kudi Jeen* of the Portuguese community who settled in Thonburi, for the purpose of musical creation. Data were collected from documentary and field research to investigate both historical and musical aspects.

The findings from the first objective revealed that the Jeen, Khaek, and Farang, ethnic groups in Thonburi descended from ancestors who migrated and settled in the region since the Ayutthaya period. They played significant roles in contributing to the nation's stability. When King Taksin established Thonburi as the capital, these groups relocated and continued to settle there, becoming integral communities with long-standing ties to Thai society. The study of music demonstrated that each group possesses its own unique historical background and aesthetic perspective. Their musical traditions continue to play important roles in religious and cultural ceremonies. Based on these findings, the researcher created a musical work integrating the distinctive characteristics of all three groups, entitled *"Keetasampan: Jeen, Khaek, Farang in Thonburi"* symbolizing the interrelationship among these ethnic groups within the historical context of Thonburi. The research resulted in three Thai musical suites representing Jeen, Khaek, and Farang, styles. Each suite comprises three pieces whose melodies reflect the history of each group and combine distinctive instruments to enhance clarity and beauty of tone. This creative work contributes new knowledge to Thai music composition and promotes the preservation and dissemination of the musical wisdom of the Jeen, Khaek, and Farang, communities in Thonburi, fostering cultural learning and peaceful coexistence in society.

Keywords: Music; Ethnic Groups; Jeen; Khaek; Farang

บทนำ

กรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นเมืองหลวงโดยพระราชทานนามว่า "กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร" ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์เมื่อวันพุธ แรม 4 ค่ำ เดือนอ้าย ปีกุน นพศก จุลศักราช 1129 ตรงกับวันที่ 28 ธันวาคม 2311 ทรงพระนามว่า "พระบรมราชาธิราชที่ 4" แต่ประชาชนนิยมเรียกท่านว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหรือสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงครองกรุงธนบุรีอยู่ 15 ปี นับเป็นพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวที่ปกครองกรุงธนบุรี สาเหตุที่พระเจ้าตากสินทรงเลือกพื้นที่ธนบุรีเพื่อก่อตั้งเป็นเมืองหลวงต่อจากกรุงศรีอยุธยา Khamphet (2018) ได้ให้เหตุผลไว้ในงานวิจัยเรื่องภูมิทัศน์ชาติพันธุ์ ความว่า เนื่องจากธนบุรีเป็นเมืองที่มีพื้นที่ไม่มากนัก มีแม่น้ำเป็นปราการธรรมชาติล้อมรอบเกือบทุกด้าน และอยู่ใกล้ทะเล ผืนดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนาเพราะมีพื้นที่น้ำท่วมขังที่พันธุ์ข้าวเจริญเติบโตได้ดี

พื้นที่ฝั่งธนบุรี อยู่ในฐานะเมืองท่าค้าขายสำคัญมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นหัวเมืองชั้นในและเมืองท่าหน้าด่าน ทุกชาติที่ต้องการเข้าไปติดต่อกับกรุงศรีอยุธยาจะต้องเดินทางผ่าน ทำให้พื้นที่ธนบุรี มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายและรับราชการ โดยเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยายังคงเป็นเมืองหลวง ส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ชาวมุสลิม และฝรั่งชาวตะวันตก เมื่อเข้าถึงยุคกรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวง ได้มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หลายกลุ่มได้เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานกันอยู่เป็นจำนวนมาก Khamphet (2018) ได้กล่าว

ไว้ในงานวิจัยเรื่องภูมิทัศน์ชาติพันธุ์ ความว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏในพื้นที่ฝั่งธนบุรี มีชาวญี่ปุ่น ชาวฝรั่งจากยุโรป ชาวจีน และชาวมุสลิม ส่วนใหญ่เดินทางมาค้าขายและเป็นทหารรับจ้าง จนก่อตั้งเป็นชุมชนขึ้นตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องมาจนถึงกรุงธนบุรี ในขณะนั้นการทำสงครามกับพม่ายังไม่สิ้นสุด จึงมีทหารรับจ้างหลายชาติเข้ามาช่วยรบ ดังเช่น ชาวจีน ชาวมุสลิม ชาวโปรตุเกส มีบางกลุ่มเข้ามาเพราะถูกกวาดต้อนในฐานะเชลยสงคราม บางกลุ่มอพยพเพื่อย้ายที่ทำกิน และบางกลุ่มเข้ามาเพราะหนีภัยสงคราม (Khamphet, 2018) แต่ละกลุ่มเมื่อได้เข้ามาอาศัยอยู่บนแผ่นดินไทยแล้วก็สามารถที่จะเรียนรู้และปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตน เพื่อส่งต่อให้ลูกหลานรุ่นต่อมาได้เรียนรู้และภาคภูมิใจในกลุ่มชาติพันธุ์ของตน ธนบุรีจึงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมมาแต่อดีต

ถิ่นฐานเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวจีน แขก ฝรั่ง ล้วนเป็นชนชาติที่มีความยิ่งใหญ่ มีศิลปะและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองมาแต่อดีต เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ได้เดินทางเข้ามาอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทย ก็ได้นำเอาวัฒนธรรม ศิลปะ และความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ เข้ามาด้วย สิ่งสำคัญที่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ได้นำมาด้วยก็คือ ศิลปะการดนตรี จากการศึกษาพบว่าดนตรีของแต่ละกลุ่มจะมีเอกลักษณ์และวิถีทางที่ต่างกัน และยังคงมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์จีน แขก ฝรั่ง ในธนบุรีมาถึงปัจจุบัน อาทิวงดนตรี “หล่อโก้ว” ดนตรีของชาวจีนแต้จิ๋วในย่านวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร ใช้บรรเลงประกอบพิธีไหว้เจ้าทุกปี “วงปี่กลอง” ดนตรีประกอบพิธีมหะหร่ำ อันเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของชาวมุสลิมนิกายชีอะห์หรือที่คนไทยเรียกว่า แขกเจ้าเซ็น เพลง “ลูกกุฎีจีน” และ “ระฆังการิยอง” ของชุมชนฝรั่งชาวโปรตุเกสในย่านกุฎีจีน เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงในโบสถ์ซางตาครูส ในช่วงเทศกาลสำคัญของศาสนาคริสต์ เป็นระฆังที่มีเสียงเรียงกันจำนวน 16 ใบ ทำให้สามารถบรรเลงเป็นเพลงได้ (Chuangphichit, 2008)

จากประวัติความเป็นมาอันยาวนานและการรักษาไว้ได้ซึ่งวัฒนธรรมทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ จีน แขก ฝรั่ง (สาเหตุที่ใช้ชื่อเรียกว่า จีน แขก ฝรั่ง โดยไม่เรียกเจาะจงว่าเป็นชนชาติไหน เนื่องจากต้องการใช้คำเรียกตามที่คนไทยใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มาแต่อดีต) ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมที่ยังคงรักษามรดกทางภูมิปัญญาและความมีเอกลักษณ์เฉพาะตนไว้ได้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและลักษณะทางดนตรีที่ยังคงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีแนวคิดในการนำเอารูปแบบหรือโครงสร้างทางดนตรี มาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานที่ผสมผสานเอกลักษณ์ทางดนตรีของทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ไว้ด้วยกัน ในชื่อชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” อันมีความหมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 กลุ่ม ที่มีประวัติความเป็นมาเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ทั้งนี้ เพื่อเป็นการรักษา ส่งเสริม และเผยแพร่ภูมิปัญญาทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ จีน แขก ฝรั่งในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในการประพันธ์บทเพลงสร้างสรรค์ ได้เรียนรู้และเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมกันอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนา ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ จีน แขก ฝรั่ง อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญของพื้นที่ฝั่งธนบุรี เป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่เขตธนบุรี

2. เพื่อศึกษาดนตรี “หล่อโก้ว” ของชาวจีน “วงปี่กลอง” ในพิธีมหะหร่ำ ของชาวมุสลิม “ระฆังการิยอง” และเพลง “ลูกกุฎีจีน” ของฝรั่งชาวโปรตุเกส ในฝั่งธนบุรี เพื่อการสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี”

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่องการสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากเอกสาร เช่น หนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัย และเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้มาใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรี และรายงานในรูปแบบการวิจัย โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รวบรวมมา แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ฝั่งธนบุรี ประวัติความเป็นมา อาชีพ วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ และลักษณะทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี รวมถึงทฤษฎีทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์งานดนตรี องค์ประกอบของดนตรี แนวคิดสุนทรียทางดนตรี หลักการประพันธ์เพลงไทย 2) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม คือ ประวัติความเป็นมาและดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 กลุ่ม โดยแบ่งวิธีการเก็บข้อมูลออกเป็น 4 วิธีคือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participant observation Form) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview Form) และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview Form) (Chantavanich, 2008)

ขั้นตอนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการดำเนินการวิจัยสร้างสรรค์ ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และดนตรีจากทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ เป็นผู้ที่มีผลงานทางสังคม และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มตนเอง มาเป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน 4 ท่าน ได้แก่ นายอชิตะ อนันต์กวิน นายธีรนันท์ ช่วงพิชิต นายรังสิมันต์ เจริญสุข และนางนาวินี พงศ์ไทย ทั้ง 4 ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์และมีความสามารถทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 กลุ่ม

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่หลากหลาย เพื่อให้สามารถเลือกใช้เครื่องมือที่เหมาะสมกับเนื้อหา เวลา สถานที่ และสถานการณ์ในขณะที่ลงภาคสนาม เครื่องมือในเก็บข้อมูลภาคสนาม คือ แบบสำรวจเบื้องต้น (Preliminary Survey Form) แบบสังเกต (Observation Form) แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ทั้ง 4 แบบจะทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้กว้างขวางและมองเห็นภาพรวมของข้อมูลทั้งหมดได้

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามหลักการแนวคิดและทฤษฎี โดยการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) คือการตีความและสร้างข้อสรุปในเชิงนามธรรมจากปรากฏการณ์ที่มองเห็น วิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) ด้วยการจัดแบ่งข้อมูลต่าง ๆที่ได้ทั้งหมด มาวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์และทฤษฎีการสร้างสรรค์ เพื่ออธิบายความงามทางด้านเสียงของเครื่องดนตรีที่จะนำมาบรรเลง ความงามของรูปแบบการนำเสนอของวงดนตรี และความงามของทำนองเพลงที่ประพันธ์ เพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรีที่ตรงตามวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงนำเสนอรายงานผลการวิจัยด้วยการเขียนแบบวิเคราะห์เชิงพรรณนา และจัดการแสดงดนตรีเพื่อนำเสนอผลงานสร้างสรรค์ชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” ต่อสาธารณชน

ผลการวิจัย

งานวิจัยสร้างสรรค์ทางดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ธนบุรี และวัตถุประสงค์ข้อ 2) เพื่อศึกษาดนตรี “หล่อโก้ว” ของชาวจีนแต้จิ๋ว “วงปี่กลอง” ในพิธีมหะหรำ่ ของชาวมุสลิมชีอะห์ “ระฆังการิยอง” และเพลง “ลูกกุฎีจีน” ของฝรั่งชาวโปรตุเกส ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในธนบุรี เพื่อการสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรี

การศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 กลุ่ม เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแผ่นดินสยามตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยายังคงเป็นเมืองหลวง Nukaew (2003) ได้กล่าวถึงการเข้ามาของชาวจีน แขก และฝรั่ง ความว่า ส่วนใหญ่เดินทางมาค้าขายและเป็นทหารรับจ้าง เมื่อมีจำนวนมากขึ้นก็เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชนและได้รับรองจากราชสำนักอยุธยา ทำให้ทั้ง 3 กลุ่มมีส่วนในการช่วยปกป้องและพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญขึ้น (Nukaew, 2003) เมื่อเข้าถึงยุคกรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวงซึ่งสถาปนาขึ้นโดยสมเด็จพระเจ้าตากสิน ชาวจีน แขก และฝรั่ง ที่ได้ช่วยรบกอบกู้บ้านเมืองจึงย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในพื้นที่กรุงธนบุรีด้วย โดยได้รับพระราชทานที่ดินริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้กับพระราชวัง อันเป็นที่ตั้งชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 กลุ่มมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ดนตรีที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของทั้ง 3 กลุ่มมาจนถึงปัจจุบัน คือ “หล่อโก้ว” ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ ของชาวจีนแต้จิ๋ว “วงปี่กลอง” ดนตรีประกอบพิธีมหะหรำ่ พิธีกรรมที่สำคัญของชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ เพลง “ลูกกุฎีจีน” และ “ระฆังการิยอง” ของชุมชนฝรั่งชาวโปรตุเกสในย่านกุฎีจีน เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงในโบสถ์ซางตาครู้ส ช่วงเทศกาลสำคัญของศาสนาคริสต์ ข้อมูลดนตรีดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยนำมาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรีชุด“คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” ซึ่งกระบวนการต่าง ๆได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในการสร้างสรรค์ทางดนตรี โดยมีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี”

การสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรี ชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” แนวคิดในการประพันธ์คือสร้างสรรค์เพลงไทยสำเนียงจีน แขก และฝรั่งขึ้นใหม่ บรรเลงด้วยเครื่องสายและวงปี่พาทย์ไม้แข็ง โดยนำเครื่องดนตรีของทั้ง 3 กลุ่มเข้ามาผสมวงด้วย เช่น “ซวย” (ปี่) “โก้ว” (กลองใหญ่) และ “ล้อ” (ลักษณะคล้ายโหม่งแต่ไม่มีปุ่ม) ของชาวจีนแต้จิ๋ว “ปี่กลอง” ของชาวมุสลิมชีอะห์ ที่ใช้ในพิธีมหะหรำ่ ระฆังที่จำลองมาจากระฆังการิยองในโบสถ์ซางตาครูส และเพลง “ลูกกุฎีจีน” ของลูกหลานชาวโปรตุเกสในชุมชนกุฎีจีน ทั้งนี้เพื่อให้ทำนองเพลงเกิดสำเนียงภาษาของความเป็น จีน แขก และฝรั่ง ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

รูปแบบและโครงสร้างของผลงานสร้างสรรค์ทางดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี”

รูปแบบและโครงสร้างของผลงานสร้างสรรค์ กำหนดให้เป็นชุดเพลง 3 ชุด บรรเลงต่อกัน คือ ชุดเพลงไทยสำเนียงจีน ชุดเพลงไทยสำเนียงแขก และชุดเพลงไทยสำเนียงฝรั่ง ในหนึ่งชุดจะประกอบไปด้วย เพลง 3 เพลง เนื้อหาท่วงทำนองของแต่ละเพลงจะเชื่อมโยงและสื่อถึงประวัติความเป็นมาและดนตรีไปเป็นลำดับ เช่น เพลงที่ 1 เป็นเพลงที่มีท่วงทำนองที่สะท้อนให้เห็นถึงภาพการเดินทางเข้ามาสู่แผ่นดินสยาม การลงหลักปักฐานและการดำเนินชีวิต เพลงที่ 2 สื่อถึงวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ทางดนตรี เพลงที่ 3 มีท่วงทำนองที่สะท้อนภาพวิถีชีวิตของชาวจีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ฝั่งธนบุรีในปัจจุบัน แต่ละเพลงมีอัตราจังหวะและท่วงทำนองที่แตกต่างกัน การสร้างสรรค์ให้เป็นชุดเพลง สามารถนำไปใช้บรรเลงแยกชุดภาษาออกจากกันตามบริบทของการบรรเลงในแต่ละครั้ง และสามารถแยกบางเพลงออกมาเพื่อนำไปใช้บรรเลงประกอบการแสดงได้

งานสร้างสรรค์ทางดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” กำหนดบันไดเสียงตามหลักทฤษฎีดนตรีไทย บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ไม้แข็งและวงเครื่องสาย มีการผสมเครื่องดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละ

กลุ่มเพื่อให้สำเนียงเพลงมีความชัดเจนมากขึ้น รูปแบบและขั้นตอนของการบรรเลง จะบรรเลงติดต่อกันไป เริ่มจากจีน แขก และฝรั่ง การบรรเลงเพลงทั้ง 3 ชุดจะใช้เวลาในการบรรเลงประมาณ 16 นาที

การสร้างสรรค์เพลงต่าง ๆ สามารถอธิบายขั้นตอนการประพันธ์ไปตามลำดับ และเพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเพลงไทยสำเนียง จีน แขก และฝรั่ง โดยยกมาเฉพาะเพลงที่ 1 ของทั้ง 3 ชุดเพลง พร้อมทั้งแสดงการวิเคราะห์ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์จีน แขก ฝรั่ง กับท่วงทำนองเพลงที่อยู่ในชุดเพลงทั้ง 3 ชุด ดังนี้

แนวคิดในสร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงจีน

แนวคิดในการสร้างสรรค์เพลงไทยสำเนียงจีน คือการประพันธ์เพลงไทยสำเนียงจีนขึ้นมาใหม่ จำนวน 3 เพลง บรรเลงด้วยวงดนตรีไทย และนำเครื่องดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์จีนเข้ามาผสมวงด้วยคือ “ซวย” ปี่ที่ใช้ในวงดนตรีของชาวจีนแต้จิ๋ว และเครื่องประกอบจังหวะอย่าง “โก้ว” และ “ล้อ” เพื่อให้ทำนองเพลงเกิดสำเนียงภาษาของความเป็น จีนได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ลักษณะของงานสร้างสรรค์เพลงไทยสำเนียงจีน เป็นชุดเพลงที่ประกอบด้วยเพลงจำนวน 3 เพลงบรรเลงต่อกัน คือ 1. เพลงจีนท่องสมุทร เป็นเพลงที่สื่อถึงภาพของชาวจีนที่เดินทางออกจากแผ่นใหญ่ เป็นการเดินทางไกลด้วยเรือสำเภาที่บรรทุกลูกเรือและสินค้าต่าง ๆจากเมืองจีนมาจนเต็มลำเรือ เพื่อเข้ามาค้าขายกับชาวสยาม 2. เพลงจีนถิ่นไทย เป็นเพลงที่สื่อถึงบรรยากาศของการเรียนรู้และปรับตัวของชาวจีนแต้จิ๋วเพื่อการดำเนินชีวิตร่วมกับชาวสยาม ขณะเดียวกันก็รักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ทางดนตรีของตนเอง 3. เพลงจีนธนบุรี เป็นเพลงที่สะท้อนภาพการดำเนินชีวิตของชาวจีนแต้จิ๋วในพื้นที่ฝั่งธนบุรีปัจจุบัน ที่อยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆในพื้นที่ธนบุรีด้วยความสงบสุข การเรียงลำดับเพลงทั้ง 3 เพลง ต้องการนำเสนอโดยสื่อถึงเรื่องราวต่าง ๆของชาวจีนแต้จิ๋วในพื้นที่ฝั่งธนบุรีไปเป็นลำดับ

Figure 1: Kian An Keng Shrine and Wat Kalayanamit Woramahawihan: Religious Sites of the Chinese Community on the Thonburi Side of Bangkok

โครงสร้างของชุดเพลงไทยสำเนียงจีน

การสร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงจีนทั้ง 3 เพลง ได้กำหนดบันไดเสียงตามหลักการของดนตรีแต้จิ๋ว คือ เพลงที่ 1 เพลงจีนท่องสมุทร ใช้กลุ่มบันไดเสียง “ตั่งลัก” คือ ด ร ม ซ ล เป็นบันไดเสียงหลัก เป็นกลุ่มเสียงที่ให้อารมณ์ปกติ เพลงที่ 2 เพลงจีนถิ่นไทย และเพลงที่ 3 เพลงจีนธนบุรี ใช้กลุ่มบันไดเสียง “คิงลัก” และบันไดเสียง “ฮวงชั่ว” ได้แก่กลุ่มเสียง ซ ล ท ร ม เป็นกลุ่มเสียงที่ให้อารมณ์ดีใจ อารมณ์สนุกสนาน (Anantawin, 2024) มีการใช้เสียง ฟ เป็นเสียงจรเพื่อเป็นสะพานเชื่อมเสียงให้ทำนองเพลงเกิดความกลมกลืนมากขึ้น บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ไม้แข็งเพราะเป็นวงดนตรีที่มีเสียงดังเจิดจ้าคล้ายกับวงหล่อโก้ว ในเพลงจะมีการใช้เครื่องดนตรีที่ใช้ในวงหล่อโก้วซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่มีเสียงดัง เข้ามาใช้บรรเลงร่วมด้วย จึงเหมาะสมกับเสีย ง

ของวงปี่พาทย์ไม้แข็ง นอกจากนั้นทำนองเพลงในงานสร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงจีนทั้ง 3 เพลง จะประกอบด้วยทำนองที่หลากหลาย ทั้งทำนองที่เป็นแบบบังคับทางและไม่บังคับทาง โดยทุกเพลงยังคงรักษาสำเนียงของความเป็นเพลงไทยสำเนียงจีนเอาไว้

Figure 2: The “Luo Gu” Traditional Music Ensemble of the Teochew Chinese Community in Thonburi

รูปแบบและขั้นตอนของการบรรเลงชุดเพลงไทยสำเนียงจีน

รูปแบบและขั้นตอนการบรรเลงชุดเพลงไทยสำเนียงจีนทั้ง 3 เพลง เริ่มจากกลองและเครื่องประกอบจังหวะตีนำขึ้นมาก่อน 4 จังหวะหน้าทับ ในอัตราจังหวะสองชั้นแบบช้า ๆ จากนั้นเครื่องดำเนินทำนองทั้งหมดขึ้นเพลงจีนท่องสมุทรพร้อมกัน เมื่อบรรเลงถึงเที่ยวที่สอง ช่วงท้ายของเพลงจะเร่งจังหวะขึ้นเพื่อส่งเข้าสู่เพลงจีนถิ่นไทยต่อไป โดยกลองและเครื่องประกอบจังหวะจะตีหน้าทับนำมาก่อน 4 จังหวะ ยังคงอยู่ในอัตราจังหวะสองชั้น แต่ขยับแนวเพลงให้เร็วขึ้นมากกว่าเพลงจีนท่องสมุทรเล็กน้อย เครื่องดำเนินทำนองทั้งหมดให้เริ่มบรรเลงเพลงจีนถิ่นไทยในจังหวะที่ 5 ซึ่งเพลงจีนถิ่นไทยมีทำนองลงจบที่ไม่ต้องถอนจังหวะ เพื่อส่งจังหวะให้กับเพลงจีนธนบุรีต่อไป ในการขึ้นเพลงจีนธนบุรี กลองและเครื่องประกอบจังหวะจะตีหน้าทับนำมาก่อน 4 จังหวะ ในอัตราจังหวะชั้นเดียว จากนั้นจึงบรรเลงเพลงจีนธนบุรีแล้วถอนจังหวะลง ชุดเพลงไทยสำเนียงจีนใช้เวลาในการบรรเลงประมาณ 6 นาที

แนวคิดและแรงบันดาลใจเพลงที่ 1 จีนท่องสมุทร

จากการนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตีความจากทฤษฎีการประพันธ์เพลง ทำให้สามารถสรุปแนวคิดและจินตนาการในการสร้างสรรค์บทเพลงที่ 1 จีนท่องสมุทรได้ดังนี้

- ประเทศจีน เป็นชนชาติที่ยิ่งใหญ่ มีความเจริญอย่างมากมาแต่อดีต และการค้าขายก็ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยพัฒนาและส่งเสริมให้ประเทศจีนมีความยิ่งใหญ่มาจนถึงปัจจุบัน ภาพจินตนาการของการเดินทางด้วยเรือสำเภาที่บรรทุกสินค้ามาพร้อมด้วยลูกเรือชาวจีนที่มีความมุ่งมั่นและกล้าหาญ ที่จะเดินทางไปค้าขายยังต่างแดน

- ภาพของลูกเรือชาวจีนที่กำลังร่ำลาครอบครัวและคนที่รัก ความรู้สึกโศกเศร้าเสียใจที่ต้องจากลา แต่ก็มีความมุ่งมั่นที่จะเดินทางไปเพื่อค้าขายยังดินแดนที่ไม่คุ้นเคย ภาพของเรือสำเภาที่ต้องเดินทางฝ่าคลื่นลม ภาพของชาวจีนที่ต่างช่วยเหลือกันฝ่าฟันอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆที่เกิดขึ้นระหว่างการเดินทาง

ลักษณะทำนองและจังหวะของเพลงที่ 1 จีนท่องสมุทร

จากแนวคิดและแรงบันดาลใจดังที่กล่าวมา ผู้ประพันธ์ได้นำมาจิตนาการเพื่อสร้างทำนองเพลงให้มีความสัมพันธ์กับเรื่องราวการเดินทางเข้ามาแผ่นดินสยามของชาวจีน ใช้ชื่อว่า เพลงจีนท่องสมุทร บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ไม้แข็ง ในอัตราจังหวะสองชั้น ในบันไดเสียง ซ ล ท ร ม เริ่มด้วยทำนองเพลงช้า ๆ ความกลมกลืนของตัวโน้ตที่ร้อยเรียงกันสื่อให้เห็นถึงการพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอนและญาติพี่น้อง การเดินทางที่ยากลำบาก ช่วงท้ายเพลงจะสื่อถึงความตื่นเต้นของการได้พบดินแดนใหม่ ความงามของธรรมชาติและการต้อนรับที่อบอุ่น การบรรเลงเพลงที่ 1 จะยังไม่ใช้กลอง ใช้เพียงเครื่องประกอบจังหวะเล็ก ๆ ตีประกอบเพราะต้องการเน้นท่วงทำนองที่ไพเราะ เพลงจีนท่องสมุทรบรรเลง 2 เที่ยว ท้ายเพลงในเที่ยวที่ 2 จะเร่งจังหวะขึ้นเล็กน้อยเพื่อเข้าสู่ทำนองสำหรับลงจบเพลง ใช้เวลาในการบรรเลงประมาณ 2 นาที จากนั้นจึงจะเข้าสู่เพลงที่ 2 คือเพลงจีนถิ่นไทยต่อไป

เพลงที่ 1 จีนท่องสมุทร

----	---ทำ	----	---ล	---ซ	---ทฺ	---ร	---ม
---ล	--ทรำ	--มำรำ	ทล--	-ท-ม	-ท-รำ	--มำรำ	-ท-ล
-ทรำล	ซล--	-ทรำล	ล-ทรำ	--ทรำ	มำฟ-มำ	-รำ-ท	-ท-ล
รำ-ทล	ดำท--	-ท-ล	-ทลซ	--มร	-ม-ซ	--ลซ	ลซ--
-ฟ-มำ	-รำ-ท	---รำ	มำฟ-มำ	-รำ-ท	---ล	รำ-ทล	ดท--
---ท	---ล	---ท	--ลซ	--มร	-ม-ซ	-ม-ล	-ซ--
-ท-ล	-ท-รำ	--มำรำ	มำรำ--	-มำ-ท	-มำ-รำ	--ทล	ซล--
-ท-ล	-ซ-ม	--ฟม	-ร--	-ม-ล	-ม-ซ	--ลซ	ลซ--
-ซ-ซ	-ซ-ม	--ฟม	-ร--	-ม-ล	-ม-ซ	--ลซ	ลซ--
-ฟ-มำ	-รำ-ท	---รำ	มำฟ-มำ	-รำ-ท	--- ล	-ทรำล	ซล--
-ทรำล	ล-ทรำ	-ทมำรำ	-ท-ล	-ท-ล	-ซ--	-มรม	ซล-ซ

ทำนองลงจบ

-ท-ล	-ท-ซ	-ฟมร	-ม-ซ	---ม	-ล-ซ	---ฟ	--มฟ
-ร-ม	-ม-ม						

แนวคิดในสร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงแขก

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ในพื้นที่ธนบุรี พบว่า เป็นกลุ่มชนที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในดินแดนเปอร์เซีย เป็นชนชาติที่มีความเจริญมาแต่อดีต มีความเชี่ยวชาญในเรื่องของการเดินเรือและเดินทางไปติดต่อค้าขายกับดินแดนต่าง ๆ มีศรัทธาในศาสนาอิสลามอย่างมั่นคง เมื่อเดินทางเข้าสู่แผ่นดินสยามและได้ตั้งถิ่นฐาน ก็ได้นำเอาพิธีกรรมต่าง ๆตามความเชื่อของตนมาปฏิบัติ เช่น พิธี “มหะหร่ำ” อันเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงอิหมามฮุสเซน ในพิธีจะมีวง “ปี่กลอง” บรรเลงประกอบพิธี (Chuangphichit, 2008) วงปี่กลองนี้ เป็นแรงบันดาลใจให้สร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงแขก โดยประพันธ์เพลงไทยสำเนียงแขกขึ้นมาใหม่ จำนวน 3 เพลง บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ และนำเครื่องดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์แขกเข้ามาผสมวงด้วยคือ “ปี่” และ”กลอง” เพื่อให้ทำนองเพลงเกิดสำเนียงภาษาของความเป็นแขกได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ลักษณะของงานสร้างสรรค์เพลงไทยสำเนียงแขก เป็นชุดเพลงที่ประกอบด้วยเพลงจำนวน 3 เพลง บรรเลงต่อกัน การเรียงลำดับเพลงทั้ง 3 เพลง สื่อถึงเรื่องราวต่าง ๆไปเป็นลำดับ คือ 1.เพลงแขกท่องสมุทร มีท่วงทำนองและจังหวะที่สื่อถึงภาพของการเดินทางด้วยขบวนเรือออกจากแผ่นดินเปอร์เซีย บรรทุกลูกเรือและสินค้าต่าง ๆ เดินทางไกลฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆเพื่อเข้ามาค้าขายกับชาวสยาม 2. เพลงแขกถิ่นไทย

มีท่วงทำนองสื่อถึงบรรยากาศของการเรียนรู้และปรับตัวเพื่อการดำเนินชีวิตร่วมกับชาวสยาม ขณะเดียวกันก็รักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของตนเอง 3. เพลงแขกธนบุรี มีท่วงทำนองสะท้อนภาพการดำเนินชีวิตในปัจจุบันของชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ที่สงบสุขและมีความเจริญรุ่งเรือง

Figure 3: Charoen Phat Kudee, a Religious Site of the Shi'a Muslim Community in Thonburi, and the Cha Pi–Cha Klong Ensemble Performing During the Muharram Ceremony

โครงสร้างของชุดเพลงไทยสำเนียงแขก

การสร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงแขกทั้ง 3 เพลง กำหนดบันไดเสียงตามหลักทฤษฎีดนตรีไทย เพลงที่ 1 ใช้กลุ่มบันไดเสียง ฟ ซ ล ด ร เป็นบันไดเสียงหลัก และมีการใช้เสียง ท และ เสียง ม เข้ามาเป็นสะพานเชื่อมเสียงเพื่อให้ทำนองเพลงมีความกลมกลืนและได้สำเนียงของความเป็นแขกเปอร์เซียมากขึ้น ทั้ง 3 เพลงจะบรรเลงด้วยวงเครื่องสาย ในเพลงจะมีการใช้ปี่และกลองจากพิธีมหะหร่ำมาผสมผสานในวงด้วย ทำนองเพลงในงานสร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงแขกทั้ง 3 เพลง ประกอบด้วยทำนองที่ไพเราะ มีความหลากหลายทั้งทำนองที่เป็นแบบบังคับทางและไม่บังคับทาง โดยทุกเพลงยังคงรักษาความเป็นเพลงไทยสำเนียงแขกเอาไว้

รูปแบบและขั้นตอนของการบรรเลงชุดเพลงไทยสำเนียงแขก

รูปแบบและขั้นตอนของการบรรเลงชุดเพลงไทยสำเนียงแขกทั้ง 3 เพลง เริ่มจากเพลงที่ 1 ขึ้นเพลงด้วยการใช้ ปี่ กลอง บรรเลงทำนองรัวนำขึ้นมาก่อน จากนั้นเครื่องดำเนินทำนองทั้งหมดขึ้นเพลงแขกท่องสมุทรพร้อมกัน โดยบรรเลงสองเที่ยว เมื่อบรรเลงถึงเที่ยวที่สอง การลงจบเพลงเป็นการลงจบแบบถอนจังหวะลง จากนั้นกลองและเครื่องประกอบจังหวะจะบรรเลงรับต่อ แต่จะกระชับจังหวะให้เร็วขึ้นเล็กน้อย 4 จังหวะ เพื่อส่งเข้าสู่เพลงที่ 2 การบรรเลงเพลงแขกถิ่นไทยต้องบรรเลงสองเที่ยวแล้วลงจบแบบขาด จากนั้นกลองและเครื่องประกอบจังหวะจะตีหน้าทับนำมาก่อน 4 จังหวะ ในอัตราจังหวะชั้นเดียวเพื่อส่งจังหวะให้กับเพลงที่ 3 เพลงแขกธนบุรีต่อไป ในการบรรเลงเพลงแขกธนบุรี แนวเพลงจะเร็วมากขึ้นกว่าเพลงแขกถิ่นไทย ทำนองเพลงแสดงถึงอารมณ์สนุกสนาน และลงจบเพลงด้วยการถอนจังหวะลง การบรรเลงชุดเพลงไทยสำเนียงแขกใช้เวลาประมาณ 5 นาที

แนวคิดและแรงบันดาลใจเพลงที่ 1 แขกท่องสมุทร

จากการรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตีความจากทฤษฎีการประพันธ์เพลง สามารถสรุปแนวคิดและจินตนาการในการสร้างสรรค์บทเพลงแขกท่องสมุทรได้ดังนี้

- ชาวเปอร์เซีย ในอดีตเคยเป็นมหาอำนาจของโลกด้วยกองทัพที่ยิ่งใหญ่ สามารถขยายอำนาจการปกครองไปได้อย่างกว้างขวาง นอกจากการขยายดินแดนที่สร้างความยิ่งใหญ่ให้ชาวเปอร์เซียแล้ว

การติดต่อค้าขายไปทั่วโลกกับอารยธรรมอื่นก็เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยพัฒนาและส่งเสริมให้มีความเจริญมาจนถึงปัจจุบัน ภาพจินตนาการการเดินทางด้วยขบวนเรือสำเภาที่บรรทุกสินค้าเต็มลำ พร้อมด้วยลูกเรือที่มีระเบียบวินัย มีความมุ่งมั่น เฉลียวฉลาด

- ภาพของขบวนเรือที่เดินทางฝ่าฟันอุปสรรคทางทะเล ภาพความสามัคคีของลูกเรือที่ได้รับการฝึกฝนมา มีประสบการณ์ มีความชำนาญ ทำให้การเดินทางผ่านไปด้วยดี

- ภาพของขบวนเรือที่เดินทางมาถึงสยาม ความเพลิดเพลินกับบ้านเมืองใหม่ ความสนุกสนานและความตื่นเต้นที่ได้พบกับดินแดนที่ผู้คนชาวสยามให้การต้อนรับเป็นอย่างดี

ลักษณะทำนองและจังหวะของเพลงที่ 1 แขกท่องสมุทร

จากแนวคิดและแรงบันดาลใจดังที่กล่าวมา ผู้ประพันธ์ได้นำมาจิตนาการเพื่อสร้างทำนองเพลงให้มีความสัมพันธ์กับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของมุสลิมชีอะห์ในการเดินทางเข้ามาแผ่นดินสยาม ใช้ชื่อว่าเพลงแขกท่องสมุทร บรรเลงด้วยวงเครื่องสาย ในอัตราจังหวะสองชั้น ในบันไดเสียง ด ร ม ซ ล โดยมีเสียง ฟ และเสียง ท เข้ามาด้วยเพื่อเป็นสะพานเชื่อมเสียงและให้ท่วงทำนองเกิดสำเนียงแขกชัดเจนมากขึ้น เริ่มด้วยกลองและเครื่องประกอบจังหวะบรรเลงนำขึ้นมาก่อนด้วยจังหวะช้า ๆจำนวน 4 จังหวะ จากนั้นเครื่องดนตรีทั้งวงจึงเริ่มบรรเลงพร้อมกัน ท่วงทำนองเพลงที่พริ้วไหวไพเราะในสำเนียงแขกจะให้ความรู้สึกถึงบรรยากาศการเดินทาง การบรรเลงเพลงแขกท่องสมุทรจะต้องบรรเลง 2 เที่ยว ท้ายเพลงในเที่ยวที่ 2 ลงจบแบบถอนจังหวะลง จากนั้นจึงเข้าเพลงที่ 2 เพลงแขกถิ่นไทยต่อไป ใช้เวลาในการบรรเลงประมาณ 2 นาที

เพลงที่ 1 แขกท่องสมุทร

----	----	-ซ-ล	-ท-ด̣	-ร̣ด̣ท	-ด̣--	-ร-ม	-ฟ-ซ
----	----	-ฟ-ม	รมฟซ	-ลซม	-ร--	ม-ฟม	-ร-ด
----	----	-ซ-ล	-ท-ด̣	-ร̣ด̣ท	-ด̣--	-ฟ̣-ม̣	ร̣ด̣ร̣ม̣
----	รมฟซ	-ล-ซ	-ฟ-ม	---ซ	-ร--	ม-ฟม	-ร-ด
----	----	-ซ-ซ	-ซ-ด̣	---ท	-ด̣--	ท-ด̣ร̣	ด̣ท-ด̣
----	----	-ซ-ซ	-ซ-ด̣	---ท	-ด̣--	-ร̣-ม̣	ร̣ม̣ฟ̣ซ̣
----	----	-ฟ̣-ม̣	ร̣ม̣ฟ̣ซ̣	---ล̣	-ซ̣--	-ฟ̣-ม̣	ร̣ด̣ร̣ม̣
----	ร̣ม̣ฟ̣ซ̣	-ฟ̣ล̣ซ̣	-ฟ̣-ม̣	--ด̣ท	-ด̣-ร̣	ม̣ร̣ด̣ร̣	ด̣ท-ด̣
---ม̣	-ฟ̣-ซ̣	-ฟ̣--	-ม̣-ร̣	-ท--	-ด̣-ร̣	-ด̣-ท	ด̣ร̣-ด̣
---ม̣	-ฟ̣-ซ̣	-ฟ̣--	-ม̣-ร̣	-ท--	-ด̣-ร̣	-ฟ̣-ม̣	-ร̣-ด̣

แนวคิดในสร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงฝรั่ง

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของฝรั่งชาวโปรตุเกสในพื้นที่ธนบุรี พบว่า เป็นกลุ่มชนที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในดินแดนยุโรป Phitphumiwitthi (2009) ได้กล่าวถึงชาวโปรตุเกสความว่า เป็นชนชาติที่มีอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ มีกองทัพที่แข็งแกร่งและอาวุธที่ทันสมัย สามารถล่าอาณานิคมไปได้ในหลายทวีป ชาวโปรตุเกสมีความเชี่ยวชาญในเรื่องของการเดินเรือ การทำสงคราม และทำการค้าขายไปทั่วโลก เมืองสยามก็เป็นอีกแห่งหนึ่งที่ชาวโปรตุเกสเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย และได้เข้ารับราชการในวังหลวงของอยุธยาต่อเนื่องมาถึงธนบุรี (Phitphumiwitthi, 2009) ยึดถือและศรัทธาในศาสนาคริสต์อย่างมั่นคง เมื่อเดินทางเข้าสู่แผ่นดินสยามและได้ตั้งถิ่นฐาน จึงมีการสร้างโบสถ์สำหรับใช้ประกอบพิธี เช่น โบสถ์ซางตาครู้สในชุมชนกุฎีจีน (Suchchaya, 1999) ข้อมูลดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจให้สร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงฝรั่ง โดยมีแนวคิดในการสร้างสรรค์คือ ประพันธ์เพลงไทยสำเนียงฝรั่งขึ้นใหม่ 3 เพลง บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ และนำ“ระฆังการิยอง” เครื่องดนตรีของฝรั่งชาวโปรตุเกสในชุมชนกุฎีจีนเข้ามาผสมวงด้วย แต่เนื่องจากระฆังต้นแบบมีขนาดใหญ่มาก จึงจำลอง

เป็นระฆังขนาดเล็กเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ในวงดนตรี การผสมผสานเสียงระฆังในเพลงจะให้ทำนองเพลงเกิดความไพเราะมากยิ่งขึ้น

ลักษณะของงานสร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงฝรั่ง ประกอบด้วยเพลงจำนวน 3 เพลงบรรเลงต่อกันโดยสื่อถึงเรื่องราวต่าง ๆไปเป็นลำดับ คือ 1.เพลงฝรั่งท่องสมุทร มีท่วงทำนองและจังหวะที่สื่อถึงภาพของการเดินทางออกจากทวีปยุโรป ผ่านมหาสมุทรและท้องทะเลที่กว้างใหญ่ เพื่อเข้ามาค้าขายกับชาวสยาม 2. เพลงฝรั่งถิ่นไทย มีท่วงทำนองสื่อถึงบรรยากาศของการเรียนรู้และปรับตัวของฝรั่งชาวโปรตุเกส เพื่อการดำเนินชีวิตร่วมกับชาวสยาม ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของตนเองเอาไว้ 3. เพลงฝรั่งธนบุรี สะท้อนภาพการดำเนินชีวิตในพื้นที่ฝั่งธนบุรีในปัจจุบัน

Figure 4: Santa Cruz Church of the Portuguese Community in Thonburi and the Sixteen-Bell Carillon Located Inside the Church Dome

โครงสร้างของชุดเพลงไทยสำเนียงฝรั่ง

การสร้างสรรค์ชุดเพลงไทยสำเนียงฝรั่งทั้ง 3 เพลง ได้กำหนดบันไดเสียงตามหลักทฤษฎีดนตรีไทย โดยใช้กลุ่มบันไดเสียง ซ ล ท ร ม เป็นบันไดเสียงหลัก และมีการใช้เสียง ฟ และ เสียง ด เข้ามาเป็นสะพานเชื่อมเสียงเพื่อให้ทำนองเพลงมีความกลมกลืนและได้สำเนียงของความเป็นฝรั่งมากขึ้น บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ไม้แข็ง ในเพลงจะมีการใช้ระฆังใบเล็กที่จำลองมาจากระฆังการิยองในโบสถ์ซางตาครูสมาผสมผสานในวงด้วย เพื่อให้เกิดบรรยากาศของเพลงที่สวยงามทำนองเพลงทั้ง 3 เพลงจะประกอบด้วยทำนองที่ไพเราะ และยังคงรักษาความเป็นเพลงไทยสำเนียงฝรั่งเอาไว้

รูปแบบและขั้นตอนของการบรรเลงชุดเพลงไทยสำเนียงฝรั่ง

รูปแบบและขั้นตอนของการบรรเลง เริ่มจากเพลงที่ 1 ขึ้นต้นเพลงด้วยกลองใหญ่ กลองสแนร์และเครื่องประกอบจังหวะบรรเลงนำขึ้นมาก่อน 4 จังหวะหน้าทับ ในอัตราจังหวะสองชั้น จากนั้นเครื่องดำเนินทำนองทั้งหมดขึ้นเพลงฝรั่งท่องสมุทรพร้อมกัน โดยบรรเลงสองเที่ยวและลงจบแบบขาด จากนั้นกลองและเครื่องประกอบจังหวะจะบรรเลงต่อในแนวจังหวะเดิม แต่จะกระชับจังหวะให้เร็วขึ้นเล็กน้อยและยังคงอยู่ในอัตราจังหวะสองชั้น นำมาก่อน 4 จังหวะ เพื่อส่งเข้าสู่เพลงที่ 2 การบรรเลงเพลงฝรั่งถิ่นไทย บรรเลงสองเที่ยวแล้วจบแบบขาด หลังจากบรรเลงเพลงฝรั่งถิ่นไทยจบลงแล้ว เครื่องหนังและเครื่องประกอบจังหวะจะตีหน้าทับนำมาก่อน 4 จังหวะ ในอัตราจังหวะชั้นเดียว เพื่อส่งจังหวะให้กับเพลงที่ 3 เพลงฝรั่งธนบุรีต่อไป ในการบรรเลง

เพลงฝรั่งธนบุรี แนวเพลงจะเร็วมากขึ้น ทำนองเพลงแสดงถึงอารมณ์สนุกสนาน การบรรเลงรวมทั้งชุดใช้เวลาประมาณ 5 นาที

แนวคิดและแรงบันดาลใจเพลงที่ 1 ฝรั่งท่องสมุทร

จากการรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของฝรั่งชาวโปรตุเกสในพื้นที่ธนบุรี ทำให้สรุปแนวคิดและจินตนาการในการสร้างสรรค์บทเพลงฝรั่งท่องสมุทร ได้ดังนี้

- ชาวโปรตุเกส เป็นหนึ่งในประเทศที่เก่าแก่ในทวีปยุโรป เป็นศูนย์กลางทางการค้าการเมือง และการทหารของโลก มีกองทัพเรือที่ยิ่งใหญ่ ภาพจินตนาการการเดินทางด้วยขบวนเรือที่สง่างามเป็นระเบียบและบรรทุกสินค้าพร้อมด้วยลูกเรือที่มีวินัยสูง ได้รับการฝึกฝนมาอย่างดีมีเชี่ยวชาญ เดินทางเข้ามาเพื่อเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับชาวสยาม ในฐานะมิตรประเทศ

- ภาพของขบวนเรือที่เดินทางมาถึงอยุธยา ภาพความตื่นตาตื่นใจกับบ้านเมืองใหม่ ภาพของผู้คนที่ให้การต้อนรับด้วยไมตรีจิต สร้างความประทับใจแก่ชาวโปรตุเกสขออยู่ต่อเพื่อค้าขายและรับราชการจนสามารถตั้งถิ่นฐานของตนเองได้

ลักษณะทำนองและจังหวะของเพลงที่ 1 ฝรั่งท่องสมุทร

จากแนวคิดและแรงบันดาลใจดังที่กล่าวมา ผู้ประพันธ์ได้นำมาจิตนาการเพื่อสร้างทำนองเพลงให้มีความสัมพันธ์กับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของฝรั่งชาวโปรตุเกส ใช้ชื่อว่า เพลงฝรั่งท่องสมุทร บรรเลงด้วย วง ปี่พาทย์ไม้แข็ง ในอัตราจังหวะสองชั้น ในบันไดเสียง ซ ล ท ร ม โดยมีการนำเสียง ฟ และเสียง ด เข้ามาใช้ด้วยเพื่อเป็นสะพานเชื่อมเสียงให้ท่วงทำนองเกิดสำเนียงฝรั่งชัดเจนมากขึ้น เริ่มด้วยกลองใหญ่ กลองสแนร์และเครื่องประกอบจังหวะบรรเลงนำขึ้นมาก่อนด้วยจังหวะช้า ๆจำนวน 4 จังหวะ จากนั้นเครื่องดนตรีทั้งวงจึงเริ่มบรรเลงพร้อมกัน ท่วงทำนองจะให้ความรู้สึกถึงบรรยากาศของขบวนเรือที่ยิ่งใหญ่กำลังเดินทาง มีเสียงระฆังสอดแทรกในเพลงเพื่อปรุงแต่งทำนองให้ไพเราะมากขึ้น เพลงฝรั่งท่องสมุทรบรรเลง 2 เที่ยว ท้ายเพลงในเที่ยวที่ 2 ลงจบแบบขาด จากนั้นจึงเข้าเพลงที่ 2 เพลงฝรั่งถิ่นไทยต่อไป ใช้เวลาในการบรรเลงประมาณ 2 นาที

เพลงที่ 1 ฝรั่งท่องสมุทร

---ซ	--ลท	-ด̣-ร̣	-ม̣-ร̣	-ด̣-ท	--ลท	-ด̣-ร̣	-ม̣-ร̣
---ร̣	--ม̣ร̣	-ด̣-ท	-ม̣-ร̣	-ด̣-ท	--ลท	-ล-ซ	-ฟ-ซ
----	-ม̣-ม̣	--รท	-ท--	-ซลท	-ล-ซ	--ฟม	-ร-ม
----	-ม-ม	--รม	-ซ--	-ล-ท	-ร̣-ม̣	-ม̣--	-ร̣-ท
-ซลท	-ล-ซ	--ฟม	-ร-ม	-ฟ-ซ	--ฟม	-ร-ซ	-ฟ-ม
---ม̣	--ร̣ท	-ท--	-ล-ท	-ล-ซ	--ลซ	-ฟ-ม	-ร-ม
----	-มฟซ	-ซ--	-ซลท	-ท--	-ทร̣ม̣	-ม̣-ม̣	-ร̣-ท
-ล-ซ	--ลซ	-ฟ-ม	-ร-ม	-ฟ-ซ	--ลซ	-ฟ-ม	-ร-ม
----	-มฟซ	-ซ--	-ซลท	-ท--	-ทร̣ม̣	-ม̣-ม̣	-ร̣-ท
--ลซ	-ฟ-ซ	-ล-ท	-ล-ซ	--ฟม	-ฟ-ซ	ลทลซ	-ฟ-ม

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยสร้างสรรค์ทางดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” มีการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และจินตนาการบนพื้นฐานของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ จนนำไปสู่การสร้างสรรค์ทางดนตรี ด้วยผลงานเพลง กระบวนการสร้างสรรค์ การจินตนาการของท่วงทำนองเพลงที่เชื่อมโยงกับความเป็นมาของชาวจีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ธนบุรี โดยยึดหลักทฤษฎีทางดนตรี การกำหนด

โครงสร้างของเพลง การใช้เครื่องดนตรีของจีน แขก ฝรั่ง มาผสมผสานในเพลง ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ในการประพันธ์เพลงไทยที่มีสำเนียงของชาติต่าง ๆ ในภาษาดนตรีไทยเรียกว่า “เพลงภาษา” วิธีการสร้างสรรค์และคุณค่าทางสุนทรียของผลงาน สามารถใช้เป็นต้นแบบหรือแนวทางในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานในลักษณะเดียวกันได้ ใช้ฟังเพื่อความบันเทิงและสามารถนำไปใช้พัฒนาต่อยอดบูรณาการกับการแสดงทางนาฏศิลป์ เป็นผลงานทางดนตรีที่มีคุณค่าทางสุนทรีย และเป็นการช่วย ส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆในสังคมไทย เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยสร้างสรรค์ทางดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากเอกสารที่เกี่ยวข้องและข้อมูลภาคสนาม เพื่อทำการศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะทางดนตรี จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าชาติพันธุ์ทั้ง 3 กลุ่ม สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่ธนบุรียังเป็นเมืองหน้าด่านของอยุธยา เพื่อทำการค้าขายและรับราชการ เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญและมีบทบาทต่อการช่วยสร้างความมั่นคงให้กับแผ่นดินสยาม เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินได้สถาปนากรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวงต่อจากอยุธยา ชาวจีน แขก ฝรั่ง จึงได้ย้ายตามมาตั้งถิ่นฐานด้วย การมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวในพื้นที่ธนบุรี มีความเป็นมาที่สอดคล้องกับงานวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยของ Khamphet (2018) ที่กล่าวว่า ในสมัยอยุธยามีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อพยพเข้ามาหลายกลุ่ม แต่กลุ่มที่มีความสำคัญที่เข้ามาเพื่อค้าขายและรับราชการนั้นส่วนใหญ่ เป็น ชาวจีน ชาวมุสลิมและชาวตะวันตก (Khamphet, 2018) การศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อ 2 พบว่า ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ธนบุรี ยังคงใช้ดนตรีประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทางศาสนาและงานประเพณีต่าง ๆ เป็นดนตรีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนมีความสำคัญในคุณค่าทางสุนทรีย จากข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และดนตรี ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์โดยใช้หลักการและทฤษฎีทางดนตรีเป็นเครื่องมือ ใช้การตีความและจินตานาการ จนนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” ที่ผสมผสานเอกลักษณทางดนตรีของทั้ง 3 กลุ่ม อันมีความหมายถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของทั้ง 3 กลุ่มบนประวัติศาสตร์พื้นที่ธนบุรี เพลงทั้งหมดส่วนใหญ่เกิดจากการประพันธ์ขึ้นใหม่ตามจินตนาการ บางเพลงได้นำเพลงของแต่ละกลุ่มมาปรับแต่งใหม่ มีการนำเครื่องดนตรีของทั้ง 3 กลุ่มเข้ามาร่วมบรรเลง ซึ่งกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรีนี้ สอดคล้องกับหลักการประพันธ์เพลงไทยของ Fakjamroon (2003) ที่กล่าวว่า การแต่งเพลงสามารถทำได้โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ของผู้แต่ง เริ่มต้นจากการค้นคว้าหาข้อมูลเพื่อสร้างรูปแบบจังหวะและแนวทำนองเพลง หรือแต่งทำนองขึ้นใหม่โดยอาศัยเพลงเดิม นำทำนองเพลงเดิมมาเป็นแนวทางในการแต่งทำนองใหม่ เรียกอย่างหนึ่งว่า “ทางเปลี่ยน” หรือการดัดแปลงทำนองเพลงให้เปลี่ยนแปลงเป็นสำเนียงภาษาต่าง ๆ (Fakjamroon, 2003) ผลงานสร้างสรรค์ทางดนตรีนี้ เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการประพันธ์เพลงไทย และมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ภูมิปัญญาทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี เพื่อการเรียนรู้และนำไปสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต

สรุป

งานวิจัยสร้างสรรค์ทางดนตรีชุด “คีตสัมพันธ์ จีน แขก ฝรั่ง ฝั่งธนบุรี” ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและข้อมูลภาคสนามในย่านชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ธนบุรี เพื่อทำการศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และลักษณะทางดนตรี จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมด

มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ด้วยแนวคิด ทฤษฎี และหลักการประพันธ์เพลง เพื่อกำหนดแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรีที่ผสมผสานเอกลักษณ์ของทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ไว้ด้วยกัน ผลจากการวิจัยทำให้สามารถสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรี เป็นชุดเพลงไทยสำเนียงจีน แขก และฝรั่ง แต่ละชุดเพลงจะประกอบด้วยเพลง 3 เพลง มีชื่อเพลงและท่วงทำนองที่บอกถึงเรื่องราวประวัติความเป็นมาและเอกลักษณ์ทางดนตรีของทั้ง 3 กลุ่ม ผลงานดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อวิชาการทางดนตรีในด้านการสร้างสรรค์เพลงใหม่ และต่อการอนุรักษ์ส่งเสริมภูมิปัญญาทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ในพื้นที่ธนบุรี พบว่า ยังคงมีกลุ่มชาติพันธุ์อีกหลายกลุ่มที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในธนบุรี เช่น ชาวมอญ ชาวลาว เป็นต้น แต่มีการศึกษาความเป็นมา วัฒนธรรม ประเพณี และดนตรีที่น่าสนใจของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้น้อยมาก ดังนั้นหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องหรือสถาบันการศึกษาควรทำการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆอย่างเป็นระบบ เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

กลุ่มชาติพันธุ์จีน แขก ฝรั่ง ในพื้นที่ธนบุรี เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งอย่างมากในเรื่องของการอนุรักษ์ความเป็นชาติพันธุ์ของตน อีกทั้งมีที่ตั้งชุมชนที่สะดวกต่อการเข้าถึง มีสถานที่สำคัญ เช่น วัด โบสถ์ พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ ด้วยความเหมาะสมดังกล่าว ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนเหล่านี้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในเมืองที่ยั่งยืน อันจะเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้และเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนต่อไป

References

Chaiseri, P. (2013). *Thai Music Composition*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Chantavanich, S. (2008). *Data Analysis in Qualitative Research*. (8th ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Chuangphichit, T. (2008). *Chao Sen (Ashura) Ritual: Identity and Ethnic Persistence of Shia Muslims in Thai Society*. (Master's Thesis). Silpakorn University. Nakhon Pathom.

Fakcharoen, S. (2003). *Thai Music*. Bangkok, Thailand: Chulalongkorn University Press.

Khamphet, Ch. (2018). *Ethnic Landscape: Ethnic Community Map in Bangkok*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.

Nukaew, R. (2003). *The International Society of Thonburi (B.E. 2310–2325)*. (Master's Thesis). Srinakharinwirot University. Bangkok.

Phitphumiwitthi, P. (2009). Letter of Rui de Araújo and Orders from Afonso de Albuquerque to António Miranda de Azevedo in Initiating Siam–Portugal Relations in the Early 16th Century. In *100 Important Documents: Thai History Collection No. 1*. Bangkok: Sakdisopakan Publishing.

Sawikun, Ch. (2022). *Persian History: The Achaemenid Period*. Bangkok: Gypsy Publishing.

Suchchaya, S. (1999). *Travellers... Toward Understanding in Thonburi Land*. Bangkok: Krungthep Printing.

การพัฒนารูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี*

Developing the Meditation Model of EEC

[1]มนตรี วิวาห์สุข, [2]ลัดดาวัลย์ พุทธรักษา, [3]วรากร ทรัพย์วิระปกรณ์, [4]ธนิดา จุลวนิชย์พงษ์, [5]จุฑามาศ แหนจอน และ [6]อรพินท์ หลักแหลม

[1]Montree Wiwasukh, [2]Laddawan Puttaruksa, [3]Warankorn Supwirapakorn, [4]Tanida Julvanichpong, [5]Juthamas Haenjohn and [6]Orphin Lakleam

[1]คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

[2,6]คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

[3,5]คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

[4]คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา มหาวิทยาลัยบูรพา

[1]Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University, Thailand.

[2,6]Faculty of Nursing, Burapha University, Thailand.

[3,5]Faculty of Education, Burapha University, Thailand.

[4]Faculty of Sport Sciences, Burapha University, Thailand.

[1]Corresponding Author's Email: montree.wi@go.buu.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบจิตภาวนาตามแนวทางพระพุทธศาสนา 2) ศึกษาแนวทางการปฏิบัติจิตภาวนาในพื้นที่อีอีซี 3) สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากข้อ 1 และ 2 ให้เป็นรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี และ 4) ตรวจสอบความถูกต้องของรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี เก็บรวบรวมข้อมูลจาก เอกสาร ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสส ภาคสนาม ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วยอาจารย์จิตภาวนา 18 รูปหรือคน และศิษย์จิตภาวนา 108 คน และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมด้วยการบรรพชาอุปสมบทฝึกปฏิบัติตามรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีเป็นเวลา 15 วัน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและเนื้อหาแล้วสังเคราะห์เป็นรูปแบบจิตภาวนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบจิตภาวนาตามแนวทางพระพุทธศาสนามี 3 แบบ ได้แก่ สมถะนำวิปัสสนา วิปัสสนานำสมถะ และสมถะควบคู่วิปัสสนา 2) แนวทางการปฏิบัติจิตภาวนาในพื้นที่อีอีซี มี 9 แนวทาง ได้แก่ "พุทโธ" "พองยุบ" "สัมมาอะระหัง" "อานาปานสติ" "รูปนาม" "มโนมยิทธิ" "การสร้างจังหวะเคลื่อนไหว" "การดูจิต" และ "การผสมสติปัฏฐานกับอานาปานสติ" แนวทางที่นิยมอย่างกว้างขวาง คือ แนวทางที่หนึ่งและสอง ทุกแนวทางเว้นแนวทางสุดท้ายพัฒนาขึ้นในพื้นที่อื่นแล้วถูกนำมาเผยแพร่ในพื้นที่อีอีซี 3) รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี คือ รูปแบบที่ 9 ซึ่งมีครบทั้งส่วนที่เป็นสมถะและวิปัสสนา 4) รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี มีกระบวนการศึกษาปฏิบัติและนำไปใช้ในชีวิตและการงานได้โดยเริ่มจากทำเข้าใจว่าชีวิตเป็นสติปัฏฐาน กล่าวคือ ชีวิตประกอบด้วยกายกับจิตแยกเป็น 5 ส่วนประกอบ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ใช้เป็นฐานฝึกสติ จากนั้นจำกัดวงแคบเข้าเหลือเพียงกายคือลมหายใจตามแนวอานาปานสติเพื่อพัฒนาจิตให้เป็นสมาธิระดับปฐมฌานแล้วนำปฐมฌานนั้นไปใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพตามองค์ธรรมการปฏิบัติของสติปัฏฐานและอานาปานสติ ได้แก่ อาตาปี สัมปชาโน และ

*Received December 21, 2025; Revised January 30, 2026; Accepted February 16, 2026

สติมา กล่าวคือ ทำงานอย่างต่อเนื่อง รู้ทั่วการทำงานนั้นอย่างสมบูรณ์ และรู้ทันว่าทำงานนั้นอยู่ ดังนั้น รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีจึงนำไปใช้ในชีวิตและการงานได้ทุกลมหายใจ

คำสำคัญ: จิตภาวนา; อีอีซี; สติปัฏฐาน; อานาปานสติ; ฌาน

Abstract

This research aimed to 1) examine models of meditation in Buddhist traditions; 2) investigate approaches to meditation practice in Thailand's Eastern Economic Corridor (EEC); 3) synthesize the findings from 1) and 2) into the meditation model of EEC; and 4) verify the accuracy of the model. Data were collected from documentary sources: the Tipiṭaka, the commentaries, and related exegetical treatises, as well as from fieldwork. Field data comprised 18 key informants: meditation masters and 108 meditation practitioners, and participatory observation, including monastic ordination and a 15-day period of practice following the EEC meditation model. The data were analyzed using structural and content analysis and then synthesized into a meditation model.

The findings are as follows. 1) Buddhist meditation models can be classified into three types: *Samatha* leading to *Vipassanā*, *Vipassanā* leading to *Samatha*, and the concurrent meditation of *Samatha* and *Vipassanā*. 2) Meditation practice in the EEC encompasses nine approaches: "Buddho," "Rising–falling," "Samma-arahang," "Ānāpānasati", "Rūp–nām", "Manomayiddhi," "Rhythmic movement," "Observing the mind," and "Integrating Satipaṭṭhāna with Ānāpānasati." The first and second approaches are the most widely practiced. All approaches except the last one were originally developed in other areas and were subsequently disseminated in the EEC. 3) The EEC model of meditation corresponds to the ninth approach, which includes both *Samatha* and *Vipassanā* components. 4) The EEC model provides a process for learning, practice, and application to everyday life and work. It begins with the understanding that life itself constitutes *Satipaṭṭhāna,* i.e., life comprises body and mind distinguished into five components: form, feeling, perception, *mental formation*, and consciousness, which serve as bases for mindfulness training. Practice is then narrowed to the body as breathing, in accordance with Ānāpānasati, to cultivate concentration to the level of the first Jhāna. This Jhāna is subsequently applied to living and working through the practical factors emphasized in *Satipaṭṭhāna* and Ānāpānasati: diligent, clearly comprehending, and mindful namely, working continuously, fully aware the work being done, and being remember that one is engaged in that work. Consequently, the EEC meditation model can be applied to life and work with every breath.

Keywords: Meditation; EEC; Satipaṭṭhāna; Ānāpānasati; Jhāna

บทนำ

ในรายงานหลักแผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (พ.ศ. 2560-2564) (Office of the National Economic and Social Development Board, 2016) แสดงให้เห็นว่าภาคตะวันออกของประเทศไทยมีศักยภาพที่สำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่ดีที่สุดของภูมิภาคอาเซียนและสามารถเชื่อมโยงไปยังประเทศจีนและอินเดีย 2) เป็นฐานการผลิตอุตสาหกรรมที่สำคัญ 3) มีเมืองพัทยาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับโลก และ 4) มีพื้นที่เพียงพอสำหรับรองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม จึงถูกกำหนดให้เป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (อีอีซี, EEC: Eastern Economic Corridor) ซึ่งจะกลายเป็นพื้นที่เศรษฐกิจชั้นนำของเอเชีย นอกจากนี้ พื้นที่อีอีซียังมีศักยภาพด้านวัฒนธรรมด้วย โดยเฉพาะมิติด้านจิตใจที่มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเห็นได้จากจำนวนวัด 1,020 วัด พระภิกษุสามเณร จำนวน 14,547 รูป (National Office of Buddhism, 2017) วัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดจำนวน 75 สำนัก และพระวิปัสสนาจารย์ (อาจารย์จิตภาวนา) จำนวน 318 รูป มีผู้เข้าปฏิบัติ (ศิษย์จิตภาวนา) โดยภาพรวม 375,000 คนต่อปี (National Office of Buddhism, 2012) อาจารย์และศิษย์จิตภาวนามีทุกเพศและวัยทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทำให้เกิดรูปแบบการปฏิบัติจิตภาวนา 2 รูปแบบ คือ แบบมาตรฐาน และแบบประยุกต์ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ แต่ยังขาดการสังเคราะห์ให้เป็นสารสนเทศและรูปแบบที่สามารถวัดประเมินได้อย่างเป็นรูปธรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่อีอีซี ในขณะที่ หัวใจของการปฏิบัติจิตภาวนา คือ การฝึกให้มีสติตลอดเวลาซึ่งบริษัทชั้นนำของโลก เช่น กูเกิล (Google) แอปเปิล (Apple) ไนกี (Nike) ได้ส่งเสริมให้พนักงานฝึกสติเพราะเห็นว่าสามารถทำให้ความเครียดลดลงพร้อมกับเพิ่มความสามารถและประสิทธิภาพในการทำงาน (Schaufenbuel, 2015) นอกจากสติจะใช้ได้กับการทำงานแล้วยังสามารถใช้ในการดำเนินชีวิตด้วยตั้งแต่ตื่นจนหลับซึ่งมีผลการวิจัยรองรับว่าทำให้ความเครียดลดลงพร้อมกับเพิ่มความสามารถในการรับมือกับปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต (Kabat-Zinn, 2016) ทั้งการฝึกสติเพื่อการทำงานและการดำเนินชีวิตถูกวิจัยและพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมในยุโรปและอเมริกาทำให้ปัจจุบันมีแบบวัดและประเมินสติ 8 ฉบับ ในขณะที่ประเทศไทยมีเพียงฉบับเดียว (Wiwasukh, and Sattayavongtip, 2016) ทั้งที่ประเทศไทยคุ้นเคยกับสติอย่างมากเพราะเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาหลักของสังคมไทย ดังนั้น การพัฒนารูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีจึงมีความเหมาะสมและเป็นไปได้เพราะมีศักยภาพดังกล่าวข้างต้นและจำเป็นอย่างยิ่งเพราะจะเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้อีอีซีเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญทางจิตใจอันสะท้อนจากความมั่นคงของชีวิตที่ผู้คนอยู่ร่วมกันด้วยไมตรีจิตควบคู่กับความเจริญทางวัตถุที่สะท้อนจากความมั่นคั่งทางเศรษฐกิจ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบจิตภาวนาตามแนวทางพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติจิตภาวนาในพื้นที่อีอีซี
3. เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากข้อ 1 และ 2 ให้เป็นรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี
4. เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งการเก็บข้อมูลวิจัยออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสาร และภาคสนาม ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเก็บข้อมูลจากเอกสาร เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

1. เอกสารประกอบด้วย 1) พระไตรปิฎก 16 เล่มที่เกี่ยวข้องกับจิตภาวนา ได้แก่ เล่มที่ 4, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 31, 34, และ 35 2) อรรถกถาแห่งทีฆนิกาย มหาวรรค ชื่อสุมังคล-วิลาสินี เล่ม 2 3) คัมภีร์วิมุตติมรรค และ 4) คัมภีร์วิสุทธิมรรค

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล คือ แบบบันทึกการอ่าน เพื่อบันทึกโครงสร้างและกระบวนธรรม หัวข้อธรรม และข้อธรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตภาวนาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์วิมุตติมรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรค

3. วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและเนื้อหาโดยการจัดกลุ่มและแยกประเภทโครงสร้างและกระบวนธรรม ตลอดจนหัวข้อธรรม และข้อธรรมที่เหมือนและต่างกัน จากนั้นสังเคราะห์เป็นรูปแบบจิตภาวนาตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บข้อมูลจากภาคสนาม เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3

1. กลุ่มเป้าหมาย: 2 ประเภท ได้แก่ 1) อาจารย์จิตภาวนา จำนวน 18 รูปหรือคน 1.1) อายุ 74-70, 69-60 และ 59-50 ปี จำนวน 1, 13 และ 4 รูปหรือคนตามลำดับ 1.2) เพศ ชาย (พระภิกษุ) 16 รูป หญิง (อุบาสิกา) 2 คน 1.3) รูปแบบ มี 8 แนวทาง ได้แก่ “สัมมาอะระหัง” “พุทโธ” “อานาปานสติ” “พองยุบ” “รูปนาม” “เคลื่อนไหว” “ดูจิต” และ “ผสมสติปัฏฐานกับอานาปานสติ” 2) ศิษย์จิตภาวนา จำนวน 108 คน 2.1) อายุ 84-80, 79-70, 69-60 และ 59-55 ปี จำนวน 5, 11, 66 และ 26 ตามลำดับ 2.2) เพศ หญิง 85 คน ชาย 23 คน 21 2.3) รูปแบบเช่นกับอาจารย์จิตภาวนา และมีประสบการณ์การฝึกจิตภาวนามากกว่าหนึ่งรูปแบบเพราะรูปแบบการฝึกจิตภาวนามีจำนวนมากจึงทดลองฝึกตามรูปแบบต่าง ๆ จนกระทั่งพบรูปแบบที่เหมาะกับตน อย่างไรก็ตาม ยังมีรูปแบบจิตภาวนาอีก 1 รูปแบบในพื้นที่อีอีซี คือ “มโนมยิทธิ” ซึ่งไม่ถูกเก็บข้อมูลเนื่องจากความไม่สะดวกของอาจารย์จิตภาวนาและศิษย์จิตภาวนา

2. การได้มาซึ่งกลุ่มเป้าหมาย: 1) อาจารย์จิตภาวนา ได้มาด้วยการกำหนดคุณสมบัติที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยตามเกณฑ์คัดเข้า 2) ศิษย์จิตภาวนา ได้มาด้วยการกำหนดคุณสมบัติที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยตามเกณฑ์คัดเข้าและด้วยการแนะนำของอาจารย์จิตภาวนาซึ่งถือเป็นการเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง และแบบก้อนหิมะหรือลูกโซ่ โดยจุดเริ่มต้น คือ อาจารย์จิตภาวนา 3) วิธีการกำหนดจำนวนกลุ่มเป้าหมายและการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย ใช้แนวทางของนัสทาชีและไชเอ็นชู (Nastasi and Schensul, 2005) ที่ระบุว่ากลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์ควรอยู่ที่ 5–30 คน ดังนั้น ในแต่ละจังหวัดจึงกำหนดจำนวนสำนักปฏิบัติธรรมไว้ที่ 6 แห่ง และแต่ละสำนักปฏิบัติธรรมกำหนดจำนวนศิษย์จิตภาวนาไว้ที่ 6 คน เมื่อพื้นที่อีอีซีมี 3 จังหวัด จึงได้จำนวนกลุ่มเป้าหมายประเภทอาจารย์จิตภาวนา 18 รูปหรือคน และศิษย์จิตภาวนาจำนวน 108 คน

3. เกณฑ์การคัดเข้า: 3.1 อาจารย์จิตภาวนา: 1) เป็นพระภิกษุ อุบาสก หรืออุบาสิกา 2) เป็นเจ้าสำนัก เจ้าอาวาส วิปัสสนาจารย์ หรือหัวหน้าสถานปฏิบัติธรรมหรือสถานที่ที่เรียกชื่ออย่างอื่นซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการปฏิบัติจิตภาวนา 3) มีอายุ 60 ปีขึ้นไป หรือในกรณีที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง จะมีอายุน้อยกว่า 60 ปีก็ได้ แต่ไม่ต่ำกว่า 55 ปี ยกเว้นกรณีที่เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมรุ่นที่สองขึ้นไปซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีประสบการณ์ต่อเนื่อง 4) มีสุขภาพแข็งแรง สามารถเดินจงกรม นั่งสมาธิ และให้สัมภาษณ์ได้ หรือในกรณีที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง อาจไม่สามารถเดินจงกรมและหรือนั่งสมาธิได้ แต่ต้องสามารถให้สัมภาษณ์ได้ 3.2 ศิษย์จิตภาวนา: 1) เป็นอุบาสก หรืออุบาสิกา 2) เป็นศิษย์ที่เจ้าสำนัก เจ้าอาวาส วิปัสสนาจารย์ หรือหัวหน้าสถานปฏิบัติธรรมหรือสถานที่ที่เรียกชื่ออย่างอื่นซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการปฏิบัติจิตภาวนาแนะนำต่อนักวิจัย 3) มีอายุ 60 ปี

ขึ้นไป หรือในกรณีที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง จะมีอายุน้อยกว่า 60 ปีก็ได้ แต่ไม่ต่ำกว่า 55 ปี ซึ่งจัดเป็นกลุ่มที่อยู่ในขั้นเตรียมเข้าสู่วัยสูงอายุ 4) มีสุขภาพแข็งแรง สามารถเดินจงกรม นั่งสมาธิ และให้สัมภาษณ์ได้ หรือในกรณีที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง อาจไม่สามารถเดินจงกรมและหรือนั่งสมาธิได้ แต่ต้องสามารถให้สัมภาษณ์ได้

4. สถานที่เก็บข้อมูล: สำนักปฏิบัติธรรม วัด หรือสถานปฏิบัติธรรมหรือสถานที่ที่เรียกชื่ออย่างอื่นที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการปฏิบัติจิตภาวนาในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (อีอีซี) ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง อย่างไรก็ตาม สถานที่นั้นขึ้นกับความสะดวกของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย ซึ่งอาจเป็นสถานที่อื่นนอกจากที่ระบุไว้ หรือผ่านทางอุปกรณ์สื่อสารผ่านสัญญาณโทรศัพท์หรือสัญญาณอินเทอร์เน็ตก็ได้

5. วิธีเก็บข้อมูล ประกอบด้วย 1. สัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและสังเกตอย่างมีส่วนร่วมด้วยแบบบันทึกการสังเกตเป็นเวลาไม่เกิน 1 ชั่วโมงต่อครั้ง และไม่เกิน 3 ครั้ง ส่วนวัน เวลา สถานที่ และช่องทางสื่อสารขึ้นกับความสะดวกของอาจารย์จิตภาวนาและศิษย์จิตภาวนา

6. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ 1. แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์: 1) เป้าหมายหรืออุดมการณ์ในการปฏิบัติจิตภาวนา 2) หลักการปฏิบัติ 3) วิธีการหรือขั้นตอนในการปฏิบัติ 4) ปัจจัยเกื้อหนุนในการปฏิบัติ 5) อุปสรรคต่อการปฏิบัติ 6) การเตรียมตัวก่อนการไปปฏิบัติที่สำนัก 7) การปฏิบัติตนระหว่างการปฏิบัติที่สำนัก 8) การปฏิบัติตนหลังการปฏิบัติที่สำนัก 9) ระยะเวลาในการปฏิบัติที่สำนัก 10) ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ 11) การนำไปใช้ในชีวิตหรือหน้าที่การงาน ทั้งนี้ ผู้วิจัยหรือผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยอาจมีคำถามเพิ่มเติมหรืออธิบายเสริมที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเพิ่มเติมก็ได้ 2. แนวทางการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมทั่วไป โดยกำหนดหัวข้อในการสังเกตไว้ 7 ประเด็น ได้แก่ 1) อาคารสถานที่และอุปกรณ์ 2) อาจารย์จิตภาวนา 3) ศิษย์จิตภาวนา 4) กิจกรรม 5) ระยะเวลา 6) เป้าหมายในการทำกิจกรรม 7) ผลที่เกิดจากการทำกิจกรรม ทั้งนี้ ผู้วิจัยอาจเพิ่มเติมการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในประเด็นอื่นด้วยก็ได้เพื่อให้การเก็บข้อมูลมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นอันจะเป็นประโยชน์ต่อโครงการวิจัย 3. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมภาคปฏิบัติ โดยหัวหน้าโครงการวิจัยได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุเพื่อฝึกปฏิบัติจิตภาวนาแห่งอีอีซี ประกอบด้วยสติปัฏฐาน 4 อานาปานสติ 16 และญาณ 16 เป็นเวลา 15 วัน ในสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดชลบุรี แห่งที่ 28 วัดพุทธศาสตร์ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอเกาะจันทร์ จังหวัดชลบุรี ระหว่างวันที่ 22 พฤศจิกายน – 6 ธันวาคม พ.ศ. 2564

7. วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนาเพื่อแสดงให้เห็นลักษณะของกลุ่มเป้าหมายที่จำแนกโดยเพศและอายุ และการวิเคราะห์เนื้อหาซึ่งได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายโดยการจัดกลุ่มแยกประเภทตามประเด็นคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย พร้อมกับวิเคราะห์เนื้อที่ได้จากการ สังเกต จากนั้นสังเคราะห์ร่วมกับรูปแบบจิตภาวนาตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี

ขั้นตอนที่ 3 การเก็บข้อมูลจากภาคสนาม เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 4

จากการดำเนินการวจัย 2 ขั้นข้างต้น ทำให้ได้รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ประกอบด้วย 1) พระอาจารย์จิตภาวนาผู้พัฒนารูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี 2) อุบาสกผู้เป็นอาจารย์จิตภาวนามีวุฒิการศึกษา เปรียญธรรม 9 ประโยค ปริญญาเอก และดำรงตำแหน่งทางวิชาการระดับศาสตราจารย์พิเศษ และ 3) อุบาสิกาผู้เป็นศิษย์จิตภาวนามีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรีแพทยศาสตร์ มีความเชี่ยวชาญด้านประสาทวิทยา และปริญญาเอกด้านพุทธศาสนา และดำรงตำแหน่งนายแพทย์ระดับ 11 ตรวจสอบความถูกต้องของโครงสร้างและเนื้อหาและให้ข้อเสนอแนะ จากนั้น ปรับแก้ตามข้อเสนอแนะแล้วสรุปเป็นคู่มือจิตภาวนาแห่งอีอีซีซึ่งประกอบด้วยภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 รูปแบบจิตภาวนาตามแนวทางพระพุทธศาสนา

1.1 รูปแบบ มี 3 แบบ คือ สมถะนำวิปัสสนาเรียกให้สั้นว่าสายสมถะ วิปัสสนานำสมถะเรียกให้สั้นว่าสายวิปัสสนา และ สมถะควบคู่กับวิปัสสนาเรียกให้สั้นว่าสายควบคู่ (ดังแผนภาพที่ 1) แสดงให้เห็นว่าสมถะและวิปัสสนาอย่างใดอย่างหนึ่งไม่สามารถทำให้ผู้ฝึกปฏิบัติบรรลุมรรคผลและนิพพานได้ (Thai Tipitakas: 31/1-5/413-424) รูปแบบจิตภาวนาตามแนวทางพระพุทธศาสนาในโครงการวิจัยนี้ นำมาจากมหาสติปัฏฐานสูตร (Thai Tipitakas: 10/372-405/301-340) เนื่องจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ด้วยพระองค์เองในสูตรนั้นว่าสติปัฏฐานสี่นี้เป็นทางเดียวที่จะนำไปสู่มรรคผลและนิพพาน นอกจากนี้ สติปัฏฐานยังมีครบทั้งสมถะและวิปัสสนา

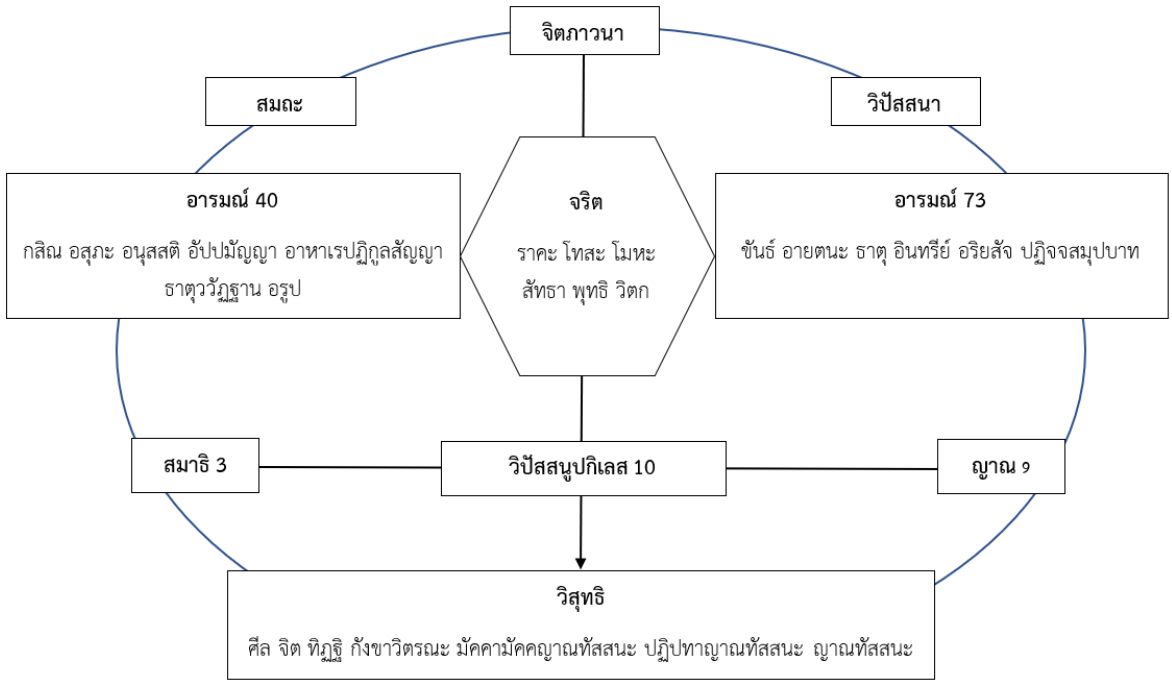

Figure 1: An Overview of the Buddhist Spiritual Meditation Model

Source: Developed by the Principal Investigator of the EEC Spiritual Meditation Model Development Research Project (Wiwasukh, 2025)

จากแผนภาพที่ 1 แสดงให้เห็นว่า รูปแบบจิตภาวนาตามแนวพระพุทธศาสนามีโครงสร้างและองค์ประกอบ ดังนี้ 1) รูปแบบ มี 3 แบบ ได้แก่ สายสมถะ สายวิปัสสนา และสายควบคู่ (Thai Tipitakas: 31/1-5/413-424) 2) สายสมถะ มีอารมณ์หรือเครื่องมือฝึกปฏิบัติ 40 ชนิด ได้แก่ กสิณ 10 อสุภะ 10 อนุสสติ 10 อัปปมัญญา 4 อาหาเรปฏิกูลสัญญา 1 ธาตุววัฏฐาน 1 และอรูป 4 (Thai Tipitakas: 24/25/48; 20/179-180/39–40; 34/190/75; 18/519/326; Upatissathera, 2016; Buddhaghosathera, 2011) 3) สายวิปัสสนา มีอารมณ์หรือเครื่องมือฝึกปฏิบัติ 73 ชนิด ได้แก่ ขันธ์ 5 อายตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 อริยสัจ 4 และปฏิจจสมุปบาท 12 (Thai Tipitakas: 17/95/58; 35/99/85; 35/124/108; 35/236/161; 19/1665/528; 16/1/1) 4) เป้าหมาย สายสมถะ คือ ทำให้เกิดความสงบ ได้แก่ สมาธิ มี 3 ระดับ คือ ขณิก สมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิซึ่งมี 4 ระดับเรียกว่า ฌาน 1-4 (Thai Tipitakas: 12/102/72; Upatissathera, 2016; Buddhaghosathera, 2011) สายวิปัสสนา คือ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง ได้แก่ ปัญญา มี 9 ระดับ เรียกว่าวิปัสสนาญาณ ได้แก่ อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ภังคานุปัสสนา-

ญาณ ภยตูปัฏฐานญาณ อาทีนวานุปัสสนาญาณ นิพพิทานุปัสสนาญาณ มุญจิตุกัมยตาญาณ ปฏิสังขานุ-ปัสสนาญาณ สังขารุเปกขาญาณ และสัจจานุโลมิกญาณ (Thai Tipitakas: 31/48-65/74-108) 5) ขั้นตอนฝึกปฏิบัติ มี 7 ลำดับ เรียงตามความบริสุทธิเรียกว่าวิสุทธิ ได้แก่ ศีล จิต ทิฏฐิ กังขาวิตรณะ มัคคามัคคญาณ-ทัสสนะ ปฏิปทาญาณทัสสนะ และญาณทัสสนะ (Thai Tipitakas: 12/298/295) 6) จริตหรือนิสัย มี 6 ชนิด ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดว่าควรเลือกเครื่องมือฝึกปฏิบัติแบบใด ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ สัทธา พุทธิ และวิตก (Thai Tipitakas: 29/889/555) 7) วิปัสสนูปกิเลส หรือ สิ่งที่ทำให้เข้าใจผิดคิดว่าตนบรรลุมรรคผล มี 10 ชนิด ได้แก่ โอภาส ญาณ ปีติ ปัสสัทธิ สุข อธิโมกข์ ปัคคาหะ อุปัฏฐาน อุเบกขา และนิกันติ (Buddhaghosathera, 2011)

1.2 รูปแบบจิตภาวนาตามแนวพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะสติปัฏฐานและอานาปานสติ เนื่องจากสอดคล้องกับพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ด้วยเพราะองค์เองว่าเป็นทางเดียวเท่านั้นที่จะนำไปสู่มรรคผลและนิพพานดังกล่าวแล้วข้างต้น ในขณะเดียวกัน ในอานาปานสติสูตร (Thai Tipitakas: 14/147-152/185-195) พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า อานาปานสติที่เจริญแล้วย่อมทำสติปัฏฐาน 4 ให้บริบูรณ์ ดังนั้น อานาปานสติจึงเป็นสูตรที่ 2 ที่นำมาสังเคราะห์เป็นเป็นรูปแบบจิตภาวนาตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอานาปานสตินั้นมีทั้งอารมณ์ของสมถะและอารมณ์ของวิปัสสนาในส่วนที่ต่อยอดจากสติปัฏฐาน ดังแผนภาพที่ 2 ซึ่งอธิบายได้ว่า สติปัฏฐานเป็นสมถะเพราะในหมวดกายใช้อารมณ์ของสมถะเป็นเครื่องมือในการทำจิตให้สงบ ได้แก่ ลมหายใจ 1 ปฏิกูลมนสิการ 1 ธาตุมนสิการ 1 และป่าช้า 9 และเป็นวิปัสสนาด้วยเพราะในหมวดกายยังมีส่วนที่ไม่ใช่อารมณ์สมถะด้วย ได้แก่ อิริยาบถ 1 และสัมปชัญญะ 1 และ เครื่องมือของสติปัฏฐานที่เหลืออีก 3 หมวด คือ เวทนา จิต และธรรม ล้วนเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา สติปัฏฐาน นอกจากจะเป็นสมถะและวิปัสสนาเพราะใช้อารมณ์ของสมถะและวิปัสสนาเป็นเครื่องมือในการฝึกปฏิบัติแล้ว ยังเป็นสมถะและวิปัสสนาในลำดับการปฏิบัติด้วย กล่าวคือ ในระหว่างการฝึกปฏิบัติ การใช้ความเพียรเผากิเลส การมีสัมปชัญญะ และสติ จัดเป็นสมถะ ส่วนการสร้างสติปัญญาขึ้นตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เพื่อให้เกิดญาณจัดเป็นวิปัสสนา ในขณะที่อานาปานสติทำให้สติปัฏฐานสมบูรณ์เพราะอานาปานสติขั้นที่ 1–4 ใช้ส่วนหนึ่งของหมวดกายในสติปัฏฐาน ได้แก่ ลมหายใจเป็นเครื่องมือในการฝึกปฏิบัติขั้นที่ 5–8 หมวดเวทนาในสติปัฏฐาน ได้แก่ สุขเวทนา เป็นเครื่องมือ ขั้นที่ 9–12 หมวดจิตในสติปัฏฐาน ได้แก่ จิตที่เป็นกุศล และ ขั้นที่ 13–16 ใช้ส่วนหนึ่งของหมวดธรรม ได้แก่ อริยสัจส่วนที่เป็นนิโรธ

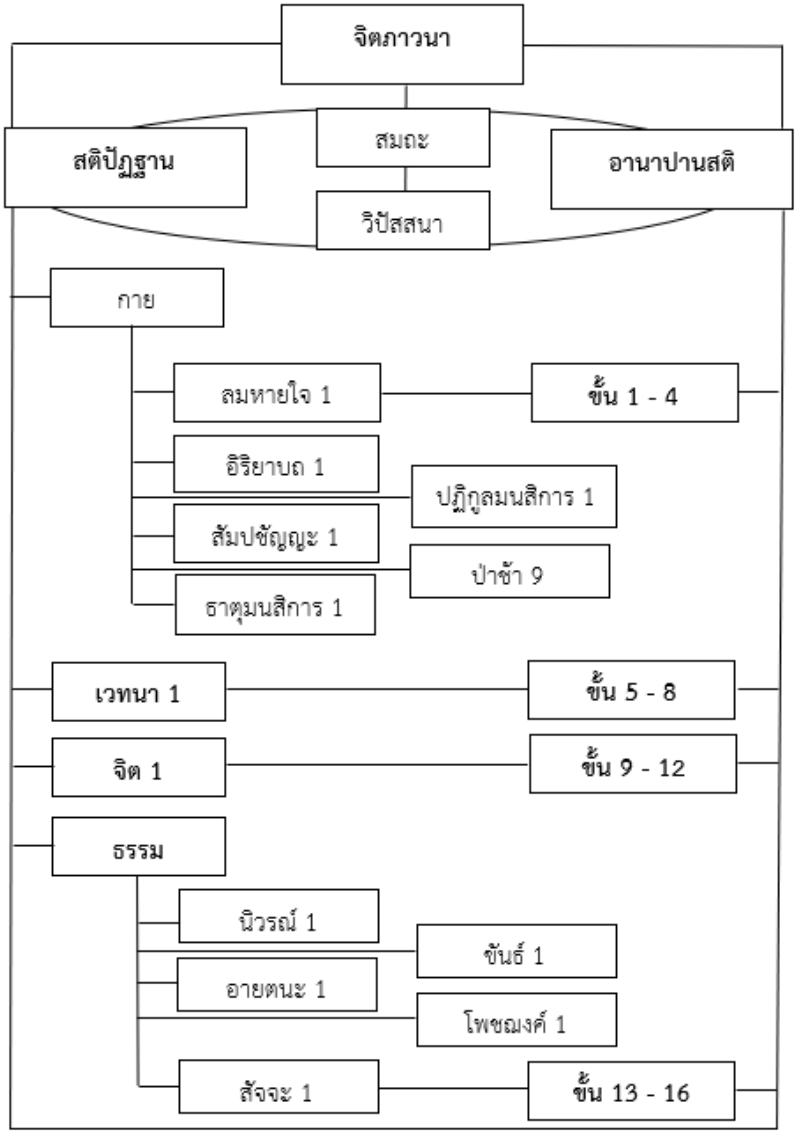

Figure 2: The Buddhist Spiritual Meditation Model Based on Satipaṭṭhāna and Ānāpānasati
Source: Developed by the Principal Investigator of the EEC Spiritual Meditation Model Development Research Project (Wiwasukh, 2025)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 แนวทางการปฏิบัติจิตภาวนาในพื้นที่อีอีซี

แนวทางการปฏิบัติจิตภาวนาในพื้นที่อีอีซีมีดังนี้ **2.1 เป้าหมายหรืออุดมการณ์** มี 2 แบบ คือ เป้าหมายของพระพุทธเจ้า และเป้าหมายของผู้ฝึกปฏิบัติ โดยเป้าหมายของพระพุทธเจ้า คือ นิพพาน ส่วนเป้าหมายของผู้ฝึกปฏิบัติมีความแตกต่างกันตามความต้องการส่วนบุคคลซึ่งมีทั้งที่สอดคล้องและแตกต่างจากเป้าหมายของพระพุทธเจ้า โดยมากจะสอดคล้องกับปัญหาที่ประสบอยู่ **2.2 หลักการหรือสิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการปฏิบัติ** หลักการเชิงบวกหรือสิ่งที่ต้องมีเพิ่มเติมนอกจากความเพียร (อาตาปี) สัมปชัญญะ (สัมปชาโน) และสติ (สติมา) เพื่อให้การฝึกปฏิบัติก้าวหน้า เช่น ศรัทธา เป็นต้น หลักการเชิงลบหรือสิ่งที่ต้องกำจัดเพิ่มเติมนอกเหนือจากความชอบ (อภิชฌา) ความชัง (โทมนัส) ความทะยานอยาก (ตัณหา) ความเห็นผิด (ทิฏฐิ) และความยึดติด (อุปาทาน) เช่น การจ้องมองหน้าผู้คนตามความเคยชินเมื่อพูดคุยกัน เป็นต้น **2.3 วิธีการหรือขั้นตอนในการปฏิบัติ** แบ่งรูปแบบออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ เดี่ยว ผสม และ อิสระ กลุ่มแรกฝึกปฏิบัติจิตภาวนาตามรูปแบบเดียวโดยอาจารย์จิตภาวนาเป็นผู้กำหนด กลุ่มที่สองฝึกปฏิบัติจิตภาวนาผสม

แนวสติปัฏฐานและอานาปานสติเข้าด้วยกันมี 1 สำนักซึ่งได้พัฒนาหลักสูตรขึ้นมาอย่างเป็นระบบและเกิดขึ้นในพื้นที่อีอีซี ในขณะที่รูปแบบการฝึกปฏิบัติอื่นเกิดขึ้นในพื้นที่อื่นแต่ถูกนำมาฝึกปฏิบัติในพื้นที่อีอีซีเท่านั้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า รูปแบบจิตภาวนาของสำนักผสม คือ รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี กลุ่มที่สามฝึกปฏิบัติจิตภาวนาไร้รูปแบบโดยอาจารย์จิตภาวนาอนุญาตให้ศิษย์จิตภาวนาฝึกปฏิบัติรูปแบบตามความถนัด **2.4 ปัจจัยเกื้อหนุนในการปฏิบัติ** แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นบุคคล ได้แก่ บุคคลสัปปายะ และไม่ใช่บุคคล ได้แก่ สัปปายะข้อที่เหลือ อาจารย์จิตภาวนาโดยส่วนมากเห็นว่า สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ อาคารสถานที่หรือบรรยากาศที่ต้องเกื้อกูลแก่การฝึกปฏิบัติ ในขณะที่ศิษย์จิตภาวนาโดยส่วนมากเห็นว่า สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ อาจารย์จิตภาวนา กล่าวคือ อาจารย์จิตภาวนาที่มีความเมตตาและปัญญาเป็นกัลยาณมิตร **2.5 อุปสรรคต่อการปฏิบัติ** ความกังวลทั้ง 10 ประการโดยเฉพาะกรรมปลิโพธ ความกังวลเกี่ยวกับการงานหรือหน้าที่ที่รับผิดชอบเนื่องจากงานเร่งด่วนที่อยู่นอกแผน ญาติปลิโพธ ความกังวลเกี่ยวกับญาติซึ่งกำลังเจ็บป่วย อาพาธปลิโพธ ความกังวลเกี่ยวกับความเจ็บไข้ของตนเองโดยเฉพาะโรคประจำตัว **2.6 การเตรียมตัว** กาย เตรียมให้พร้อม เช่น ตัดผม ตัดเล็บ พักผ่อนให้เพียงพอ ดูแลสุขภาพให้ดี ใจ เมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่ปรารถนาต้องทำใจเพราะอยู่ร่วมกับผู้อื่น สิ่งของ เตรียมของใช้ส่วนตัว เช่น เสื้อผ้า ชุดนอน ยารักษาโรค ไม่ควรนำสิ่งของมาเกินจำเป็นเพราะทำให้กังวล **2.7 ข้อปฏิบัติในสำนัก** แบ่งออกเป็น 4 ช่วง ได้แก่ 1) เช้า ตั้งแต่ตื่นนอน–รับประทานอาหารเช้า 2) สาย หลังรับประทานอาหารเช้า–เที่ยง 3) บ่าย หลังจากเที่ยง–พัก รับประทานอาหารเย็น หรือดื่มน้ำปานะ และ 4) ค่ำ หลังดื่มน้ำปานะ–เข้านอน นอกจากนี้ ผู้ฝึกปฏิบัติควรรักษาใจตัวเอง ไม่ให้คิดไปล่วงเกินผู้อื่น พยายามลดความโลภ โกรธ และหลงของตัวเอง ให้ฝึกรับประทานน้อย นอนน้อย พูดน้อย หรือปิดวาจาได้ยิ่งดี ปฏิบัติให้มาก ถ้าสงสัยในการฝึกปฏิบัติให้ถามอาจารย์ อย่าถามกันเอง เพราะอาจผิดพลาดได้ และไม่เสพสิ่งเสพติดทุกชนิด **2.8 ข้อปฏิบัติหลังการปฏิบัติที่สำนัก** ควรมีสติและดำเนินชีวิตตามหลักจิตภาวนาเพื่อให้ศีลยังคงบริสุทธิ์ซึ่งส่งผลให้ชีวิตตนและครอบครัวตลอดจนหน้าที่การงานมีความราบรื่น ผาสุก และเจริญตามปรารถนา **2.9 ระยะเวลาในการปฏิบัติที่สำนัก** แต่ละครั้ง 3, 5, 7, 9, 15, 30 วัน หรือมากกว่านี้ขึ้นอยู่กับหลักสูตร ถ้าเป็นผู้เริ่มฝึกปฏิบัติใหม่ ควรเป็น 3 วัน เพื่อปูพื้นฐานก่อน จากนั้น ควรเพิ่มวันในการฝึกปฏิบัตินานขึ้นหรือเข้าฝึกปฏิบัติหลักสูตรที่เข้มข้นขึ้น **2.10 ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ** ด้านกาย การดีขึ้นของสุขภาพและบุคลิกภาพ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การกำหนดรู้สิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัว การแสดงออกเหมาะสมกับสถานการณ์ ด้านศีล การดีขึ้นของการรักษาศีล ความสัมพันธ์กับบุคคลและสังคม ด้านจิต การดีขึ้นของอารมณ์ ความสงบใจ ด้านปัญญา การดีขึ้นของความคิด ความเข้าใจโลกและชีวิต การรู้เท่าทันความคิดที่เป็นอกุศลและกุศล ด้านความสามารถพิเศษเหนือมนุษย์สามัญ มีความสามารถพิเศษบางอย่างจากการเจริญจิตภาวนาแต่เป็นผลที่ผู้ฝึกปฏิบัติค่อนข้างไม่สะดวกใจที่จะพูดถึง ด้านประสิทธิภาพในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ การงานมีความผิดพลาดน้อยลง จิตใจเอื้อเฟื้อไม่เอาเปรียบใคร ด้านความดับทุกข์หรือนิพพาน จิตที่สงบเย็นปลอดโปร่ง ปรารถนาดีต่อมนุษย์และสรรพสิ่ง ไม่ประมาท **2.11 การประยุกต์จิตภาวนาในชีวิตหรือการงาน** ในชีวิตส่วนตัว มีสติคุมลมตั้งแต่ตื่นนอน คุมกายเข้าห้องน้ำ คุมกายแต่งตัว คุมกายรับประทานอาหาร คิดก่อนพูด คิดก่อนทำ ในการดำเนินชีวิต เมื่อมีเรื่องทำให้ทุกข์ใจ ทำใจเบา ๆ กำหนดถี่ ๆ ต่อมาไม่นาน เรื่องที่ทำให้ไม่สบายใจ จะกลายเป็นเรื่องดีที่เกิดขึ้น แบบไม่น่าเชื่อ ในการทำงาน มีสติคุมการเคลื่อนไหว การพูด ความคิด ขยันหมั่นเพียร ทำให้ศีลบริสุทธิ์ มีสุขภาพกายใจดี ทำงานได้อย่างราบรื่น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 และ 4 รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีที่ตรวจสอบความถูกต้องแล้ว

รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี ประกอบขึ้นด้วย 2 ส่วน 1) ส่วนแรก วางอยู่บนหลักการตามรูปแบบจิตภาวนาตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ สติปัฏฐานและอานาปานสติ โดยในขั้นแรก คือ การศึกษาให้เข้าใจสติปัฏฐานทั้ง 4 หมวด ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อให้เข้าใจสภาวะและหน้าที่ของสติปัฏฐาน

แต่ละหมวด และเพื่อให้เข้าใจว่าสภาวะเหล่านั้นแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ รูปกับนาม หรือกายกับจิต ในขั้นนี้ ต้องมีคำบริกรรมเพื่อทำความเข้าใจสภาวะปรมัตถ์และบัญญัติคำขึ้นเรียกสิ่งนั้น ๆ หรือที่เรียกว่าสมมติ เช่น เมื่อนั่งสมาธิเป็นเวลานานทำให้เกิดความเจ็บปวดที่ขา สภาวะปรมัตถ์ คือ ความเจ็บปวด ชาวไทยเรียกว่า “เจ็บปวด” ในขณะที่ชาวอังกฤษเรียกว่า “pain” โดยนัยนี้ สภาวะปรมัตถ์จะเหมือนกัน ส่วนสมมติที่บัญญัติไม่เหมือนกัน 2) ส่วนที่สอง คือ วิธีการ หรือเทคนิค หรืออุบายการฝึกปฏิบัติที่เผยแพร่โดยอาจารย์จิตภาวนาในพื้นที่อีอีซีมี 9 วิธี ได้แก่ “พุทโธ” “สัมมาอะระหัง” “พองยุบ” “มโนมยิทธิ” “อานาปานสติ” “รูปนาม” “การสร้างจังหวะเคลื่อนไหว” “ดูจิต” และ “ผสมระหว่างสติปัฏฐานกับอานาปานสติ” แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ใช้คำบริกรรม ได้แก่ 4 รูปแบบแรก ส่วน 4 รูปแบบหลังไม่ใช้คำบริกรรม และ รูปแบบสุดท้ายมีทั้งช่วงที่ใช้คำบริกรรมและไม่ใช้คำบริกรรม การใช้หรือไม่ใช่คำบริกรรมคือความต่างในเบื้องต้น แต่ที่ทุกรูปแบบเหมือนกัน คือ บางรูปแบบใช้เพียงสติปัฏฐาน ในขณะที่บางรูปแบบใช้เพียงอานาปานสติ และทุกรูปแบบกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นนอกพื้นที่อีอีซีแล้วนำมาใช้ในพื้นที่อีอีซี ดังนั้น รูปแบบจิตภาวนาที่ถือว่าเป็นรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีอย่างแท้จริงเพราะพัฒนาขึ้นในพื้นที่อีอีซีโดยอาจารย์จิตภาวนาในพื้นที่อีอีซี คือ รูปแบบผสมระหว่างสติปัฏฐานกับอานาปานสติ โดยในขั้นที่หนึ่งผู้ฝึกปฏิบัติเข้าใจสภาวะและหน้าที่ของสติปัฏฐานทั้งสี่หมวดและใช้คำบริกรรมเพื่อแสดงให้รู้ว่าคำบัญญัติของสภาวะนั้นคืออะไรแล้ว ในขั้นที่สองของรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีผู้ฝึกปฏิบัติใช้ลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณ์กรรมฐาน หรือกำหนดรู้และตามดูลมหายใจเข้าออกโดยไม่ใช้คำบริกรรมเพราะสภาวะที่เกิดขึ้นประณีตและรวดเร็วเกินกว่าจะสร้างคำบัญญัติมาเรียกทัน ทั้งนี้ ธรรม 3 ประการ ที่ผู้ฝึกปฏิบัติต้องมีเสมอทั้งในส่วนแรกในการฝึกสติปัฏฐาน และส่วนหลังในการฝึกอานาปานสติ คือ อาตาปี สัมปชาโน และสติมา ทั้งนี้ กระบวนการฝึกปฏิบัติตามรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีนี้ จะทำให้จิตเป็นสมาธิ 3 ระดับและฌาน 4 ระดับ แต่ฌานระดับที่ 2–4 นั้น ต้องอาศัยเวลาในการฝึกปฏิบัติค่อนข้างยาวนาน และในการรักษาสภาวะฌานก็ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยอยู่เสมอ (สัปปายะ) ดังนั้น รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี จึงมุ่งพัฒนาจิตให้เป็นสมาธิระดับปฐมฌาน หรือฌานที่ 1 เท่านั้น สมาธิระดับปฐมฌานจะทำให้จิตเบิกบาน (ไม่เครียด) และนุ่มนวลควรแก่การงาน (ขยันและสร้างสรรค์) ซึ่งตอบโจทย์พื้นที่อีอีซีที่เป็นพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษที่ต้องมีการสร้างงานและการแข่งขันสูง

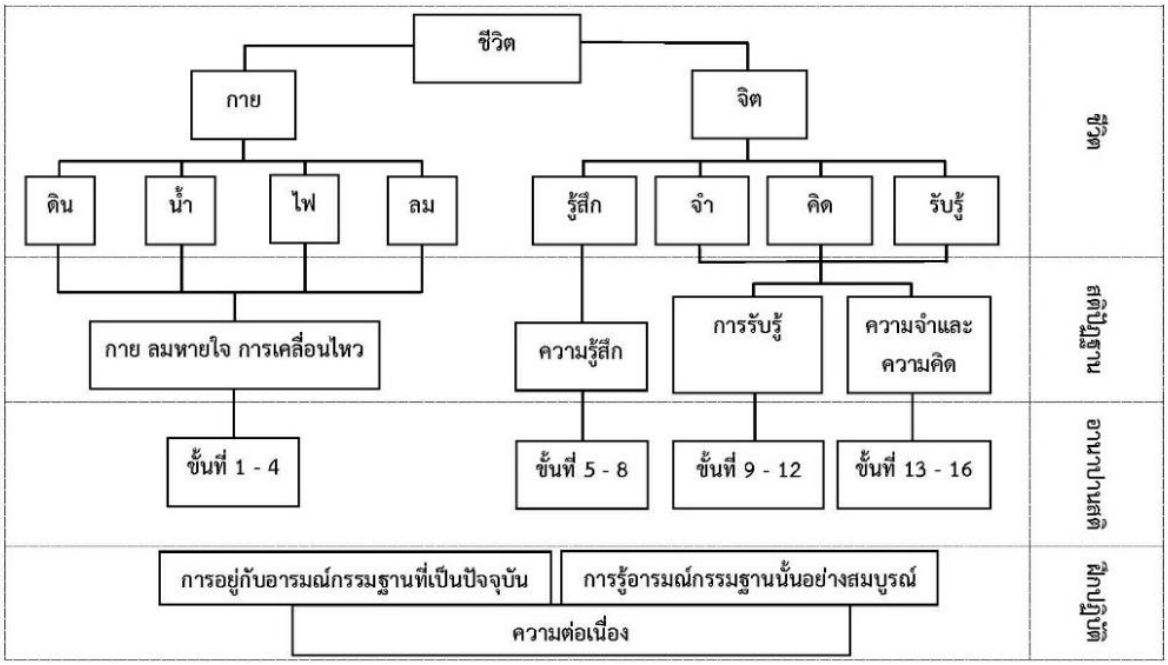

Figure 3: The EEC Meditation Model

Source: Developed by the Principal Investigator of the EEC Spiritual Meditation Model Development Research Project (Wiwasukh, 2025)

ภาคความรู้ ความรู้ที่จำเป็นต่อการฝึกปฏิบัติซึ่งต้องจำให้ได้และต้องนำไปทวนและเทียบกับความจริงที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติ และเป็นคำอธิบายรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี ดังนี้ **1. เป้าหมาย** วัตถุประสงค์ หรือผลของการฝึกปฏิบัติจิตภาวนา มี 2 ระดับ ได้แก่ ระดับมาตรฐานและประยุกต์ เป้าหมายของจิตภาวนาแห่งอีอีซีอยู่ในระดับประยุกต์เท่านั้น ดังนี้ 1.1 ระดับมาตรฐาน คือ การบรรลุเป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามีมีจิตบริสุทธิ์ ก้าวล่วงความโศกและปริเทวะ ดับทุกข์และโทมนัส บรรลุธรรมที่ถูกต้องและพระนิพพาน 1.2 ระดับประยุกต์ คือ สมาธิระดับปฐมฌาน ซึ่งต่อไปจะเรียกเพียง “สมาธิ” เท่านั้น ได้แก่ จิตที่สามารถอยู่และรู้สิ่งที่เกิดขึ้นขณะนั้นอย่างต่อเนื่องและสมบูรณ์แล้วเกิดความอิ่มใจและสบายใจแล้วสงบตั้งมั่นแน่วแน่เป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งที่เกิดขึ้นขณะนั้น เขียนเป็นข้อ ๆ เพื่อให้สังเกตได้ง่ายว่ามีลักษณะ 5 อย่าง ได้แก่ 1.2.1 การอยู่กับสิ่งที่เกิดขึ้นขณะนั้นอย่างต่อเนื่อง (สติ หรือ วิตก) 1.2.2 การรู้สิ่งที่เกิดขึ้นขณะนั้นอย่างสมบูรณ์ (สัมปชัญญะ หรือ วิจาร) 1.2.3 ความอิ่มใจ (ปีติ) 1.2.4 ความสบายใจ (สุข) 1.2.5 ความสงบตั้งมั่นแน่วแน่เป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งที่เกิดขึ้นขณะนั้น (เอกัคคตา) **2. ศัตรูของสมาธิ** สิ่งที่ตรงข้ามกับสมาธิ หรืออุปสรรคที่ขัดขวางจิตไม่ให้เป็นสมาธิเรียกว่านิวรณ์มีลักษณะ 5 อย่าง ได้แก่ 2.1 ความชอบ (กามฉันทะ) แก้ด้วยเอกัคคตา 2.2 ความไม่ชอบ (พยาบาท) แก้ด้วยปีติ 2.3 ความหดหู่เซื่องซึม (ถีนมิทธะ) แก้ด้วยวิตก 2.4 ความฟุ้งซ่านรำคาญ (อุทธัจจะกุกกุจจะ) แก้ด้วยสุข 2.5 ความลังเลสงสัย (วิจิกิจฉา) แก้ด้วยวิจาร **3. กระบวนธรรม สติ** คือการอยู่กับสิ่งที่เกิดขึ้นขณะนั้นอย่างต่อเนื่อง และสิ่งที่ต้องให้มาพร้อมกับสติเสมอ คือ สัมปชัญญะ หมายถึงการรู้สิ่งที่เกิดขึ้นขณะนั้นอย่างสมบูรณ์ เรียกคู่กันว่า สติสัมปชัญญะ และเรียกเป็นภาษาไทยให้สั้นเพื่อจำได้ง่าย ๆ ว่า อยู่และรู้ ส่วนความต่อเนื่องเรียกว่า อาตาปี แสดงว่า สติ สัมปชัญญะ และอาตาปี ประกอบกันเข้าเป็นสมาธิ **4. อารมณ์กรรมฐาน** สิ่งที่เกิดขึ้นขณะนั้น อารมณ์ ฐาน ที่ตั้ง เครื่องมือ ห้องเรียน หรือ สนามฝึกปฏิบัติจิตภาวนา เรียกว่า สติปัฏฐาน มี 4 หมวด ได้แก่ 4.1 การยืน เดิน นั่ง นอน เคลื่อนไหว และลมหายใจ เรียกว่า กาย 4.2 ความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ๆ เรียกว่า เวทนา 4.3 การรับรู้ เรียกว่า จิต 4.4 ความจำและความคิด

เรียกว่า ธรรม 5. ลมหายใจ นอกจากจะจัดอยู่ในหมวดกายของสติปัฏฐานแล้ว ยังเป็นอารมณ์กรรมฐานในการฝึกปฏิบัติจิตภาวนาที่ทำให้สติปัฏฐานสมบูรณ์โดยแบ่งเป็นขั้น ๆ มี 16 ขั้น เรียกว่า อานาปานสติ ในที่นี้นำมาฝึกปฏิบัติเพียง 8 ขั้น ดังนี้ 5.1 หายใจเข้า-ออก อยู่และรู้ความยาวของลมหายใจ 5.2 หายใจเข้า-ออก อยู่และรู้ความสั้นของลมหายใจ 5.3 หายใจเข้า-ออก อยู่และรู้ความยาวและสั้นของลมหายใจ 5.4 หายใจเข้า-ออก อยู่และรู้ความแผ่วเบาของลมหายใจ 5.5 หายใจเข้า-ออก อยู่และรู้ความอิ่มใจ (ปีติ) 5.6 หายใจเข้า-ออก อยู่และรู้ความสบายใจ (สุข) 5.7 หายใจเข้า-ออก อยู่และรู้ความอิ่มใจและความสบายใจ (ปีติสุข) 5.8 หายใจเข้า-ออก อยู่และรู้ความสงบลงของความอิ่มใจและสบายใจ (ปีติสุข) **6.รูปนาม** อารมณ์กรรมฐานทั้งหมดสามารถแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ รูปกับนาม หรือ กายกับจิต ซึ่งประกอบกันเป็นชีวิตคน โดยแต่ละชนิดยังสามารถแบ่งให้ละเอียดลงไปได้อีกดังนี้ 6.1 รูปหรือกาย ประกอบขึ้นจากธาตุ 4 อย่าง ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม หรือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย โดยธาตุแต่ละชนิดมีลักษณะ ดังนี้ 1) ก้อนอ่อนและแข็ง 2) เอิบอาบและซึมซาบ 3) อุณภูมิร้อนและเย็น และ 4) พัดผัน เคลื่อนไหว และตึงหย่อน ตามลำดับ 6.2 นาม มีหน้าที่ 4 อย่าง ได้แก่ รู้สึก จำ คิด และรับรู้ หรือเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ โดยหน้าที่ของจิตแต่ละด้านมีลักษณะ ดังนี้ 1) สุข ทุกข์ และเฉย ๆ 2) สะสม เปรียบเทียบ และแยกแยะข้อมูล 3) ปรุงแต่งข้อมูลให้ดี ร้าย และไม่ดีไม่ร้าย และ 4) รับรู้การสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ **7. องค์ธรรมการปฏิบัติหรือหลักการ** คือ การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (อาตาปี) การอยู่กับอารมณ์กรรมฐานที่เป็นปัจจุบัน คือ สติ (สติมา) และการรู้อารมณ์กรรมฐานนั้นอย่างสมบูรณ์ คือ สัมปชัญญะ (สัมปชาโน) **8. วิธีการ** คือ การพิจารณาเห็น (อนุปัสสนา) โดยการน้อมจิตที่เป็นสมาธิไปเพื่อพิจารณาเห็นกาย เวทนา จิต และธรรม 3 ขั้น ดังนี้ 8.1 ขั้นที่ 1 การพิจารณากายเห็นกาย การพิจารณาเวทนาเห็นเวทนา การพิจารณาจิตเห็นจิต และ การพิจารณาธรรมเห็นธรรม 8.2 ขั้นที่ 2 การพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เห็นความเกิดและความดับของกาย เวทนา จิต และธรรม 8.3 ขั้นที่ 3 การระลึกได้ คิดได้ หรือยอมรับได้ว่า กาย เวทนา จิต และธรรม มีอยู่เพียงเพื่อศึกษาให้เกิดการหยั่งรู้ (ญาณ) และเพียงเพื่ออาศัยให้ระลึกได้ คิดได้ หรือยอมรับได้เท่านั้น **9. ตัวชี้วัด** คือ การจางคลายไป หรือ ความหมดสิ้นไปของสาเหตุแห่งความทุกข์ ดังนี้ 9.1 ความชอบในสิ่งที่น่าชอบ (อภิชฌา) และความชังในสิ่งที่น่าชัง (โทมนัส) 9.2 ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น และอยากทำลาย (ตัณหา) 9.3 ความเห็นผิดในสิ่งไม่เที่ยงว่าเที่ยง สิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข สิ่งที่ไม่มีตัวตนว่ามีตัวตน และสิ่งที่ไม่งามว่างาม (ทิฏฐิ) 9.4 ความยึดติดถือมั่นในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ทิฏฐิ รูปแบบ และตัวตน (อุปาทาน) **10. ลำดับในการฝึกปฏิบัติจิตภาวนา** เริ่มจากสติปัฏฐาน เมื่อเข้าใจแล้วให้ต่อด้วยอานาปานสติ โดยมีหลักการในการปฏิบัติอย่างเดียวกัน คือ สติ สัมปชัญญะ และอาตาปี **11. ระยะเวลา** ในการฝึกปฏิบัติจิตภาวนาที่จะถือได้ว่ามีความต่อเนื่องนั้น ดังนี้ 11.1 ฝึกปฏิบัติในท่าเดิน หรือเดินจงกรม 30 นาที และท่านั่งหรือนั่งสมาธิ 30 นาที รวม 1 ชั่วโมงต่อครั้ง เรียกว่า 1 บัลลังก์ ทั้งนี้ ให้เพิ่มเวลาขึ้นไปเรื่อย ๆ จนถึง 2 ชั่วโมงต่อบัลลังก์ และให้ฝึกปฏิบัติในท่ายืนหรือยืนสมาธิอย่างน้อย 1 ครั้งต่อวันด้วยระยะเวลาที่เท่ากันกับท่าเดินหรือท่านั่ง 11.2 ฝึกปฏิบัติต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 7 วัน ๆ ละอย่างน้อย 15 ชั่วโมง และนอนไม่เกิน 6 ชั่วโมง ทั้งนี้ วันหนึ่งมีเวลา 24 ชั่วโมง แบ่งเป็น 4 ส่วน ๆ ละ 6 ชั่วโมง สำหรับฝึกปฏิบัติในท่ายืน เดิน นั่ง และนอน โดยต้องแบ่งเวลาสำหรับทำภารกิจส่วนตัว เช่น การอาบน้ำ แปรงฟัน รับประทานอาหาร ดื่มน้ำ ซักเสื้อผ้า ถ่ายอุจจาระ ถ่ายปัสสาวะ ทำความสะอาดที่พัก และรายงานการปฏิบัติประจำวัน ประมาณ 4 ชั่วโมง ดังนั้น การฝึกปฏิบัติแต่ละท่าจึงต้องมีเวลา 5–6 ชั่วโมง **12. การวัด ประเมินผล และสอบอารมณ์** 12.1 การวัดและประเมินผลเชิงปริมาณพิจารณาจากระยะเวลาที่ฝึกปฏิบัติแต่ละบัลลังก์ และเชิงคุณภาพพิจารณาจากการอยู่และรู้อารมณ์อย่างต่อเนื่อง รวมเรียกว่าความละเอียดหรือความประณีตในการฝึกปฏิบัติ ดังนี้ 1) ปริมาณดี+คุณภาพดี=ดีมาก 2) ปริมาณไม่ดี+คุณภาพดี=ดี 3) ปริมาณดี+คุณภาพไม่ดี=ปานกลาง 4) ปริมาณไม่ดี+คุณภาพไม่ดี=พอใช้ (ดีกว่าไม่ฝึก)

12.2 การวัดและประเมินสมรรถนะ ในขณะฝึกปฏิบัติ กายและใจอาจจะไหวหรือไม่ไหวที่จะฝึกปฏิบัติไปจนครบเวลาตามที่กำหนดไว้ ซึ่งสามารถวัดและประเมินได้ ดังนี้ 1) กายไหว+ใจไหว=ดีมาก 2) กายไม่ไหว+ใจไหว=ดี 3) กายไหว+ใจไม่ไหว=ปานกลาง 4) กายไม่ไหว+ใจไม่ไหว=พอใช้ (ดีกว่าไม่ฝึก) ส่วนการสอบอารมรณ์ คือ การรายงานหรือเล่าการฝึกปฏิบัติให้อาจารย์ฟัง **13. ผลจากการฝึกปฏิบัติจิตภาวนา** แม้เป้าหมายในการฝึกปฏิบัติจิตภาวนา คือ สมาธิ แต่กระบวนการที่จะให้ได้มาซึ่งสมาธินั้นส่งผลให้ผู้ฝึกปฏิบัติได้รับผลโดยภาพรวมดังผลและเหตุต่อไปนี้ 13.1 ร่างกาย แข็งแรง สุขภาพดี บุคลิกภาพดี และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมดี เพราะเดินจงกรม กินพอดี นอนพอดี ทำพอดี พูดพอดี รักษาความสะอาด 13.2 สังคม สัมพันธ์กับบุคคลและสังคมอย่างเกื้อกูล เพราะรักษาศีล ไม่เบียดเบียนกัน ปฏิบัติตามระเบียบ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน 13.3 จิตใจ เข้มแข็ง สงบ สบาย ทำงานได้ดี และมีเมตตา เพราะสะสมสติอย่างต่อเนื่อง ขยายความรักที่มีต่อตนเองและผู้อื่นด้วยการแผ่เมตตา 13.4 ปัญญา เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ปลอดโปร่ง จัดการสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม เพราะพิจารณาเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง 13.5 การงาน ทำงานได้อย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่อง เพราะนำวิธีปฏิบัติข้างต้นจากชีวิตตนและสังคมสู่การงาน

ภาคปฏิบัติ การปฏิบัติแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ **1. การเตรียมการ** 1.1 ตัดความกังวลโดยจัดหาอาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรคและอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตตลอดการฝึกปฏิบัติ จัดการงานที่อยู่ในความรับผิดชอบ และตรวจสุขภาพให้เรียบร้อย 1.2 แสวงหาอาจารย์ที่สามารถแนะนำได้อย่างถูกต้องและสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยในการฝึกปฏิบัติ 1.3 รักษาศีล 5 ให้บริสุทธิ์ 1.4 รับแนวทางปฏิบัติจากอาจารย์ **2. การฝึกปฏิบัติ** 2.1 การเดินจงกรม 2.1.1 ก่อนการเดินจงกรม การเดินจงกรมตามแบบมาตรฐานมี 6 ขั้น รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีฝึกปฏิบัติเฉพาะขั้นที่ 1–3 สอดคล้องกับเป้าหมายของจิตภาวนาแบบประยุกต์โดยระยะทางเดินยาวประมาณ 3-4 เมตร ผู้ปฏิบัติยืนตรง ไม่ก้ม ไม่เงย ปิดเปลือกตาครึ่งหนึ่ง มองไปที่พื้น รู้สึกถึงการยืนและเคลื่อนความรู้สึกมาที่ท้องแล้วเคลื่อนความรู้สึกไปที่มือซ้าย ยกมือซ้ายมาวางไว้ที่หน้าท้อง ยกมือขวามาทับบนมือซ้าย รู้สึกถึงการยืน เคลื่อนความรู้สึกมาที่ท้องแล้วเคลื่อนไปที่เท้า จากนั้น เดินจงกรมไปจนสุดทางเดินแล้วให้หยุด ยืนตรง กลับไปทางขวามือ หยุด ยืนตรง จากนั้น เดินจงกรมไปจนสุดทางเดินแล้วให้ทำเหมือนเดิมจนชำนาญแล้วจึงเดินขั้นต่อไป เมื่อเดินชำนาญแล้วให้เดินขั้นละ 10 นาที รวม 30 นาที 2.1.2 การเดินจงกรม 3 ขั้น ขั้นที่ 1: “ขวาย่างหนอ” “ซ้ายย่างหนอ” ขณะยกเท้าขวา ก้าวไป และเหยียบพื้น คิดในใจหรือพูดเบา ๆ ว่า “ขวาย่างหนอ” ขณะยกเท้าซ้าย ก้าวไป และเหยียบพื้น คิดหรือพูดว่า “ซ้ายย่างหนอ” ขั้นที่ 2: “ยกหนอ” “เหยียบหนอ” ขณะยกเท้าขวาหรือเท้าซ้าย คิดหรือพูดว่า“ยกหนอ” ขณะเหยียบเท้าขวาหรือเท้าซ้าย คิดหรือพูดว่า“เหยียบหนอ” ขั้นที่ 3: “ยกหนอ” “ย่างหนอ” “เหยียบหนอ” ขณะยกเท้าขวาหรือเท้าซ้าย คิดหรือพูดว่า“ยกหนอ” ขณะก้าวเท้าขวาหรือเท้าซ้าย คิดหรือพูดว่า“ย่างหนอ” ขณะเหยียบเท้าขวาหรือเท้าซ้าย คิดหรือพูดว่า“เหยียบหนอ” 2.1.3 ขณะเดินจงกรม หากมีความคิดเกิดขึ้นมา ให้คิดหรือพูดว่า “คิดหนอ” 3 ครั้ง แล้วเคลื่อนความรู้สึกกลับไปที่ท้องและเท้าแล้วเดินจงกรมต่อไป หากได้กลิ่นหรือมีความรู้สึก เช่น เจ็บเท้า ให้คิดหรือพูดว่า “กลิ่นหนอ” “เจ็บหนอ” 3 ครั้ง แล้วเคลื่อนความรู้สึกกลับไปที่ท้องและเท้าแล้วเดินจงกรมต่อไป 2.1.4 การเดินที่เหมาะสมกับการฝึกปฏิบัติ สำหรับผู้ฝึกปฏิบัติที่ไม่คุ้นเคยจะมีอาการ เช่น สั่น เกร็ง แสดงว่าการเดินจงกรมยังไม่เหมาะกับการฝึกสะสมสติเพราะเป็นความไม่สมดุลของร่างกาย ผู้ฝึกปฏิบัติต้องพยายามเดินต่อไปและสังเกตว่าเดินอย่างไรจึงจะไม่มีอาการข้างต้น ทั้งนี้ อาจรวมไปถึงปริมาณอาหารที่รับประทาน น้ำที่ดื่ม และกิจกรรมอื่น ๆ ที่ทำระหว่างวันด้วย หากยังมีอาการเหล่านี้อยู่ผู้ฝึกปฏิบัติเดินขั้นที่ 1 เท่านั้น จนกว่าอาการเหล่านี้หมดไปแล้ว หรือควบคุมได้อย่างเป็นธรรมชาติ ไม่มีอาการเกร็งแล้ว จึงฝึกเดินจงกรมขั้นที่ 2 และการจะฝึกขั้นที่ 3 ก็เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ ท่ายืนอาจช่วยปรับสมดุลของเท้า ขา และร่างกายส่วนต่าง ๆ ได้ ดังนั้น ผู้ฝึกปฏิบัติจึงควรฝึกปฏิบัติให้ครบทั้ง 3 ท่า คือ ยืน เดิน และนั่ง

2.2 การนั่งสมาธิ 2.2.1 ก่อนการนั่งสมาธิ เมื่อเดินจงกรมครบตามเวลาแล้วให้เดินไปยังที่สำหรับนั่งสมาธิ จากนั้น เคลื่อนมือขวาออกไป ปล่อยลงไปอยู่ข้างลำตัว จากนั้น เคลื่อนมือซ้ายออกไป ปล่อยลงไปอยู่ข้างลำตัว จากนั้น หย่อนตัวนั่งลง จากนั้น ขยับเสื้อผ้าให้สบาย หายใจได้สะดวก ไม่อึดอัด นั่งให้ศีรษะและหลังตรง ไม่ก้ม ไม่เงย ไม่งอ คู้ขาเข้ามา เรียงขาขวาไว้หน้าขาซ้าย (นั่งเรียงขา) หรือทับขาขวาไว้บนขาซ้าย (นั่งซ้อนขา) จากนั้น หลับตาลงอย่างแผ่วเบา รู้สึกถึงการนั่ง เคลื่อนความรู้สึกมาที่ท้องพองและยุบเมื่อหายใจเข้าออก คิดในใจว่า “พองหนอและยุบหนอ” เมื่อชำนาญในการรู้สึกถึงลมหายใจเข้าออกแล้ว ไม่ต้องคิดในใจ และให้อยู่กับอารมณ์กรรมฐานหรือลมหายใจและรู้ตามจริง 2.2.2 การนั่งสมาธิด้วยการอยู่และรู้ลมหายใจ 8 ขั้น การนั่งสมาธินั้นแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรกเริ่มตั้งแต่นั่งสมาธิและมีการแทรกเข้ามาของอารมณ์กรรมฐานย่อย ในช่วงนี้ยังไม่นับว่าเป็น อานาปานสติ ช่วงที่สองเริ่มตั้งแต่อารมณ์กรรมฐานย่อยไม่เกิดขึ้น หรือแม้เกิดขึ้น ผู้ฝึกปฏิบัติยังสามารถอยู่และรู้อารมณ์กรรมฐานหลักและรองได้ 2.2.3 ขณะนั่งสมาธิ ในขณะนั่งสมาธิอยู่นั้น หากมีความคิดเกิดขึ้นมาให้ทำเหมือนการเดินสมาธิ 2.2.4 การทำลมหายใจให้แผ่วเบาและการทำให้เกิดปีติสุข ลมหายใจที่แผ่วเบา คือ อานาปานสติขั้นที่ 4 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนครั้งแรกจากการอยู่และรู้กายไปสู่การอยู่และรู้เวทนา (ปีติสุข) ซึ่งเป็นการก้าวขึ้นไปสู่ขั้นที่ 5 การทำลมหายใจให้แผ่วเบามี 3 วิธี ดังนี้ วิธีที่ 1 ลมหายใจที่แผ่วเบาเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเพราะผู้ฝึกปฏิบัติหายใจแผ่วเบาเป็นปกติและคุ้นเคยกับท่านั่งสมาธิด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องนั่งทำในชีวิตประจำวันและในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้ สังเกตได้ตั้งแต่เริ่มท่านั่งสมาธิ ผู้ฝึกปฏิบัติจะรู้สึกว่าร่างกายเบาและไม่รู้สึกอึดอัดขัดตึงส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น เท้า ขา ก้น หลัง ไหล่ คอ และใบหน้า เรียกวิธีที่ 1 ว่า “ความแผ่วเบาตามธรรมชาติ” วิธีที่ 2 ผู้ฝึกปฏิบัติไม่คุ้นเคยกับท่านั่ง เมื่อนั่งสมาธิจึงรู้สึกอึดอัดขัดตึงส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ผู้ฝึกปฏิบัติจึงเปลี่ยนท่าจากการเดินสู่การนั่งด้วยการอยู่และรู้ตามความเคลื่อนไหวของกายอย่างนิ่มนวล อ่อนโยน ระมัดระวัง และขยับท่านั่งให้สบายแล้วอยู่และรู้ลมหายใจเข้าออกก็จะทำให้ลมหายใจแผ่วเบา เรียกวิธีที่ 2 ว่า “ความแผ่วเบาก่อนทุกขเวทนา” หรือ “ความแผ่วเบาก่อนความเจ็บปวด” วิธีที่ 3 ผู้ฝึกปฏิบัติไม่คุ้นเคยกับท่านั่งและได้พยายามปฏิบัติเหมือนวิธีที่ 2 แต่ลมหายใจยังไม่แผ่วเบา ผู้ฝึกปฏิบัตินั่งสมาธิต่อไปจนเกิดความเจ็บปวดและเหน็บชาจนไม่สามารถอยู่และรู้ลมหายใจเข้าออกได้เพราะความรู้สึกทั้งหมดไปอยู่ที่ความเจ็บปวดและเหน็บชานานพอสมควร แล้วสามารถดึงความรู้สึกกลับมาอยู่และรู้ลมหายใจได้อีกครั้ง ลมหายใจจะแผ่วเบาลงในการนั่งต่อไปในครั้งนี้ หรือในการนั่งครั้งต่อไปซึ่งจะมีลักษณะเหมือนวิธีที่ 2 เรียกวิธีที่ 3 ว่า “ความแผ่วเบาหลังทุกขเวทนา” หรือ “ความแผ่วเบาหลังความเจ็บปวด” 2.3 การยืน และการนอน วิธีปฏิบัติเหมือนกับการนั่ง ต่างแต่เปลี่ยนจากท่านั่งและการคิดในใจตามท่ายืนและท่านอน 2.4 การเคลื่อนไหว ความรู้สึก ความจำ ความคิด และการรับรู้ วิธีปฏิบัติ ให้มีสติและสัมปชัญญะ คือ อยู่และรู้อารมณ์กรรมฐาน ได้แก่ การเคลื่อนไหว ความรู้สึก ความจำ ความคิด และการรับรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ และคิดในใจด้วยคำกริยาของอารมณ์กรรมฐาน เช่น เคี้ยวหนอ ปวดหนอ คิดหนอ รู้หนอ **3. การสอบอารมณ์** ผู้ฝึกปฏิบัติต้องรายงานการฝึกปฏิบัติให้อาจารย์ทราบโดยตลอด เพื่อตรวจสอบว่าปฏิบัติถูกต้องหรือไม่ และเพื่อแนะนำให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป เรียกว่าการสอบอารมณ์ การรายงานการปฏิบัติ คือ การเล่าสิ่งที่ทำและผลที่เกิดขึ้นโดยไม่ใส่ความคิดเห็นหรือความรู้สึกของผู้ฝึกปฏิบัติ เว้นแต่เป็นความคิดหรือความรู้สึกที่เกิดระหว่างการฝึกปฏิบัติ **4. การแบ่งปันผลบุญ** เมื่อสิ้นสุดการปฏิบัติของทุกวัน ผู้ฝึกปฏิบัติต้องแบ่งปันผลบุญจากการปฏิบัติ คือ แผ่เมตตาให้แก่ตนเอง ผู้มีพระคุณ ผู้ที่เคารพ รักนับถือ มนุษย์ เทวดา และสัตว์ทั้งปวง

องค์ความรู้ใหม่

ผู้ครองเรือนไม่ว่าอยู่ที่ใดรวมทั้งในพื้นที่อีอีซีจำเป็นต้องประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงชีวิต ปฐมฌาน คือ สภาพจิตที่เบิกบานเป็นสุขและนุ่มนวลควรแก่การงาน ดังนั้น การพัฒนาจิตให้เป็นสมาธิระดับปฐมฌานจึงมีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพให้มีความสุขและประสบความสำเร็จ และปฐมฌานจะเกิดขึ้นได้ด้วยการพัฒนาตามแนวทางจิตภาวนาแห่งอีอีซี คือ วิธีฝึกพัฒนาสติตามหลักสติปัฏฐานและอานาปานสติซึ่งจะส่งผลให้จิตเป็นสมาธิระดับปฐมฌานจากนั้นก็ประยุกต์ใช้ในชีวิตและการงานต่อไป ดังแผนภาพที่ 4 ทั้งนี้ พึงทราบว่าจิตภาวนาแห่งอีอีซีเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งในบรรดารูปแบบจิตภาวนาเท่านั้น

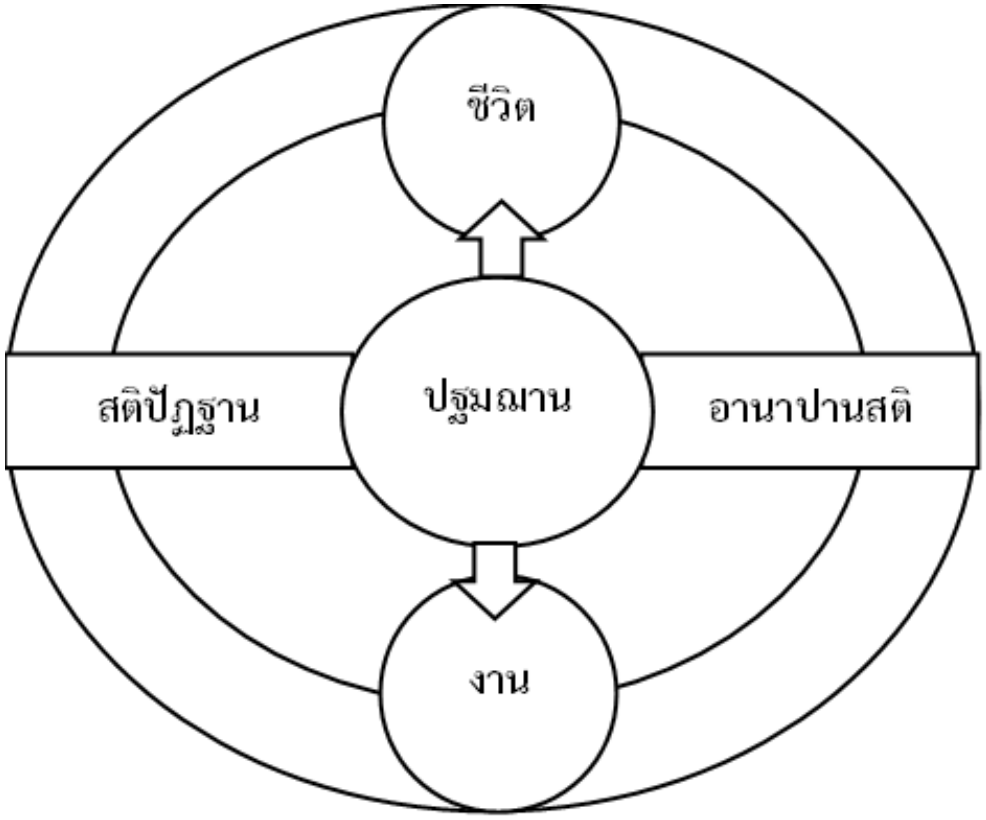

Figure 4: New Body of Knowledge: The First Jhāna for Life and Work

อภิปรายผลการวิจัย

1. รูปแบบจิตภาวนาตามแนวทางพระพุทธศาสนา หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า กรรมฐาน นั้น มีความชัดเจนอยู่แล้วทั้งภาคทฤษฎีหรือปริยัติ และภาคปฏิบัติ ตั้งแต่ในคัมภีร์ชั้นต้น คือ พระไตรปิฎก และคัมภีร์ชั้นรองลงมาระดับอรรถกถา และปกรณ์วิเสส คือ คัมภีร์วิมุตติมรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรค ข้อที่น่าสังเกต คือ ในคัมภีร์เหล่านั้นระบุชัดเจนว่าการจะบรรลุมรรคผลและนิพพานนั้น ต้องอาศัยทั้งสมถะและวิปัสสนา (Thai Tipitakas: 31/1-5/413-424) แต่ยังมีความเข้าใจในบรรดาอาจารย์จิตภาวนาบางท่านและศิษย์จิตภาวนาโดยมากว่าควรปฏิบัติตามแนวทางนั้น ๆ เพราะเป็นแนวทางที่ถูกต้องโดยให้เหตุผลแย้งกัน คือ บรรดาผู้ฝึกปฏิบัติที่มีสมถะนำให้เหตุผลว่าหากไม่มีสมาธิแล้วก็ไม่เกิดปัญญา ในขณะที่บรรดาผู้ฝึกปฏิบัติที่มีวิปัสสนานำให้เหตุผลว่าสมาธิทำให้เนินช้าและเป็นอุปสรรคต่อการเกิดปัญญา ความเข้าใจชนิดที่แย้งกันนี้อาจป้องกันและแก้ไขได้ด้วยปริยัติ คือการศึกษาคัมภีร์ และอธิบายเพิ่มเติมว่า รูปแบบที่หลากหลายนั้นเป็นเพราะจริตหรือความถนัดของอาจารย์จิตภาวนาต่างกัน (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012) จึงประยุกต์

รูปแบบให้เหมาะกับจริตตน และถ่ายทอดรูปแบบนั้นให้กับศิษย์จิตภาวนาต่อไป โดยที่ศิษย์จิตภาวนาอาจไม่รู้ว่าเป็นรูปแบบที่ประยุกต์แล้ว ดังนั้น ในยุคปัจจุบันที่เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้อย่างสะดวก จึงควรส่งเสริมให้มีการศึกษาคัมภีร์อย่างกว้างขวางเพื่อให้อาจารย์จิตภาวนาและศิษย์จิตภาวนาได้องค์ความรู้ภาคทฤษฎีอย่างเพียงพอและเป็นไปในทิศทางเดียวกันซึ่งจะเป็นผลดีทั้งต่อผู้ฝึกปฏิบัติและต่อพระพุทธศาสนาโดยรวม

2. แนวทางการปฏิบัติจิตภาวนาในพื้นที่อีอีซี มี 9 แนวทาง ได้แก่ “พุทโธ” “พองยุบ” “สัมมาอะระหัง” “อานาปานสติ” “รูปนาม” “มโนมยิทธิ” “การสร้างจังหวะเคลื่อนไหว” “การดูจิต” และ “การผสมสติปัฏฐานและอานาปานสติ” แนวทางที่นิยมอย่างกว้างขวาง คือ “พุทโธ” และ “พองยุบ” เนื่องจากมีสำนักปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในวงกว้างต่อเนื่องยาวนาน อย่างไรก็ตาม แนวทางทั้งสองแม้จะเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางแต่ก็เหมือนแนวทางที่ 3–8 คือ ถูกพัฒนาในพื้นที่อื่นแล้วนำมาเผยแพร่ในพื้นที่อีอีซี (Phramaha Chit Tanachito, and Phrakhrupipithvarakijjanukarn, 2018; Wisutthisak, 2013) ส่วนแนวปฏิบัติแบบที่ 9 คือ การผสมระหว่างสติปัฏฐานกับอานาปานสติ ถือว่าเป็นรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีโดยแท้ เพราะถูกพัฒนาขึ้นโดยอาจารย์จิตภาวนาในพื้นที่อีอีซี คือ หลวงพ่อพระอธิการพีรพล อาวุธปญฺโญ วัดพุทธศาสตร์ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดชลบุรี แห่งที่ 28 ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

3. รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี คือ การผสมระหว่างสติปัฏฐานกับอานาปานสติ เพราะถูกพัฒนาขึ้นโดยอาจารย์จิตภาวนาในพื้นที่อีอีซี ถือเป็นรูปแบบใหม่ที่ยังไม่ถูกศึกษาวิจัยมาก่อน เห็นได้จากงานวิจัยก่อนหน้า เช่น งานวิจัยเรื่องรูปแบบผสมผสานการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน (Wisutthisak, 2013) และ งานวิจัยเรื่องการปฏิบัติและการสอบอารมณ์กรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย (Phramaha Chit Tanachito, and Phrakhrupipithvarakijjanukarn, 2018) ที่กล่าวถึงรูปแบบจิตภาวนารวม 6 สำนักในประเทศไทย ได้แก่ “พองยุบ” “พุทโธ” “สัมมาอะระหัง” “การสร้างจังหวะเคลื่อนไหว” “รูปนาม” และ “อานาปานสติ” รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม จะเห็นว่าได้ประยุกต์วิธีฝึกปฏิบัติตามแนวทางของสายพองยุบ ในเบื้องต้นที่เป็นการศึกษาสติปัฏฐาน และในขั้นสูงขึ้นไปเป็นการประยุกต์วิธีฝึกปฏิบัติตามแนวทางของสายอานาปานสติ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดยละเอียดจะเห็นความต่างอย่างชัดเจนโดยเฉพาะเครื่องมือหรืออารมณ์ในการฝึกปฏิบัติ กล่าวคือ รูปแบบของสายพองยุบ ใช้การพองยุบของท้องเป็นเครื่องมือในการฝึกปฏิบัติในอิริยาบถนั่ง และใช้การเคลื่อนไหวของเท้าเป็นเครื่องมือในการฝึกปฏิบัติในอิริยาบถเดิน ในขณะที่รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี ใช้ความรู้สึกที่ท้องเป็นเครื่องมือในการฝึกปฏิบัติทุกอิริยาบถ หมายความว่าต้องรู้สึกที่ท้องเป็นที่หนึ่ง และรู้อาการอื่น ๆ เช่น ความคิด การเคลื่อนไหว ความเจ็บปวด เป็นที่สองควบคู่กันไป ความต่างอีกประการหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจน คือ เมื่อฝึกปฏิบัติจนเข้าใจสติปัฏฐานแล้ว รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีจะต้องใช้ลมหายใจตามแนวอานาปานสติเป็นเครื่องมือในการฝึกปฏิบัติเป็นลำดับไปตั้งแต่ขั้นที่ 1–16 ดังนั้น จึงทำให้สามารถวัดและประเมินผลได้อย่างเป็นระบบ รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีเริ่มต้นจากภาคความรู้ที่ถือว่าชีวิตคือสติปัฏฐาน 4 สอดคล้องกับขันธสูตร (Thai Tipitakas: 17/48/66-67) ที่ระบุว่าชีวิตประกอบด้วยขันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งสามารถจัดลงในสติปัฏฐานได้ ดังนี้ 1) รูปในขันธ์ 5 ได้แก่ กายในสติปัฏฐาน 2) เวทนา ได้แก่ เวทนา 3) สัญญา และ สังขาร ได้แก่ ธรรม (เจตสิก) และ 4) วิญญาณ ได้แก่ จิต ตามแนวทางในมหาสติปัฏฐานสูตร (Thai Tipitakas: 10/372-405/301-340) จากนั้น อาจารย์จิตภาวนาแห่งอีอีซีสอนโดยอ้างอิงพระไตรปิฎกว่า สติปัฏฐานจะสมบูรณ์ได้ด้วยการฝึกปฏิบัติอานาปานสติ โดยอธิบายว่า อานาปานสติคือการจำกัดขอบเขตพื้นที่หรือฐานของสติ โดย 1) กายในสติปัฏฐาน ถูกจำกัดให้เหลือเพียงหนึ่งอย่าง คือ ลมหายใจ 2) เวทนา คือ ปีติ และสุข 3) จิต คือ จิตที่บันเทิง จิตที่ตั้งมั่น และจิตที่คลายตัว 4) ธรรม คือ ความไม่เที่ยง ความดับ ความคลายออก และความสลัดคืน ตามแนวทางในอานาปานสติสูตร (Thai Tipitakas: 14/147-

152/185-195) คำถามต่อมา คือ สมาธิระดับปฐมฌานจะเกิดขึ้นเมื่อใดและสังเกตได้อย่างไร สมาธิระดับปฐมฌานมีองค์ประกอบ 5 อย่าง ได้แก่ วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา ตามที่ปรากฏในปฐมนานากรณสูตร (Thai Tipitakas: 21/123/187-188) ซึ่งทำให้เกิดความจางคลายของนิวรณ์ทั้ง 5 ได้แก่ กามฉันท์ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา ตามแนวทางในนิวรณสูตร (Thai Tipitakas: 19/221/153-154) จะเกิดขึ้นเมื่อฝึกอานาปานสติขั้นที่ 4 สังเกตได้จากความแผ่วเบาของลมหายใจและปลอดโปร่งโล่งเบาของร่างกาย สมาธิระดับปฐมฌานจะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพได้ เมื่อยอมรับว่าชีวิตเท่ากับสติปัฏฐาน ดังนั้น ทันทีที่มีสติกับกาย เวทนา จิต และธรรม ก็เท่ากับนำสมาธิระดับปฐมฌานไปใช้ในการดำเนินชีวิตแล้ว ส่วนในการประกอบอาชีพต้องสัมพันธ์กับบุคคลและงานซึ่งอยู่นอกตัว ผู้ฝึกปฏิบัติต้องตั้งมั่นอยู่กับลมหายใจเป็นลำดับที่หนึ่งแล้วส่งสติไปอยู่กับบุคคลและงานที่สัมพันธ์อยู่นั้น งานที่ทำจะปลอดจากอคติจึงเป็นงานที่สร้างสรรค์และเป็นผลดีต่อทุกฝ่าย สุดท้าย ผลการฝึกปฏิบัติจิตภาวนา ส่วนมากเป็นผลที่เกิดกับจิตใจและทัศนคติ ส่วนผลทางกายและสังคมนั้นรองลงมา ผลที่เกิดทางใจที่ชัดเจนที่สุดคือความเครียดลดลง อารมณ์เย็นลง เห็นใจผู้อื่นมากขึ้น เพราะรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองและสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัว และรู้ว่าไม่อาจควบคุมได้ซึ่งในท้ายที่สุดก็เปลี่ยนแปลงไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ผลการวิจัยที่อภิปรายข้างต้นเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับองค์ความรู้ที่ได้จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Schaufenbuel, 2015; Kabat-Zinn, 2016)) ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการยืนยันว่าการฝึกปฏิบัติจิตภาวนามีประโยชน์ในสังคมปัจจุบัน และองค์ความรู้ใหม่ที่ได้ คือ รูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี ที่ผสมระหว่างสติปัฏฐานกับอานาปานสติ ซึ่งพัฒนาขึ้นในพื้นที่อีอีซีเป็นที่แรก

สรุป

รูปแบบจิตภาวนาในพระพุทธศาสนามี 3 รูปแบบ ได้แก่ สมถะนำวิปัสสนา วิปัสสนานำสมถะ และสมถควบคู่กับวิปัสสนา ในขณะที่รูปแบบจิตภาวนาในพื้นที่อีอีซีมี 9 รูปแบบ แต่รูปแบบที่ถูกพัฒนาขึ้นในพื้นที่อีอีซีซึ่งในที่นี้ถือว่าเป็นรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซี คือ การผสมระหว่างสติปัฏฐานกับอานาปานสติเพื่อให้จิตเป็นสมาธิระดับปฐมฌานเพื่อประยุกต์ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน ทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่าอาจารย์จิตภาวนาผู้พัฒนารูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีนั้นมีเป้าหมายเพียงเพื่อพัฒนาจิตให้เป็นสมาธิเพียงระดับปฐมฌาน เพียงแต่โครงการวิจัยนี้ประสงค์นำผลจากจิตภาวนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ ดังนั้น จึงจำกัดเป้าหมายไว้ที่สมาธิระดับปฐมฌานเพราะกำจัดนิวรณ์ได้แล้วเป็นสภาพจิตที่นุ่มนวลควรแก่การงานเพียงพอต่อการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของคฤหัสถ์ในพื้นที่อีอีซี

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

เวลาที่ใช้ในการฝึกจิตภาวนาตามรูปแบบจิตภาวนาแห่งอีอีซีนี้ใช้เวลาอย่างน้อย 7 วัน ดังนั้น ผู้ฝึกจึงต้องวางแผนและเตรียมการให้พร้อมเพื่อไม่ให้มีความกังวลทั้งในด้านสุขภาพ ครอบครัว และการงาน เพราะความกังวลเป็นอุปสรรคสำคัญในการฝึกปฏิบัติ อนึ่ง ในระหว่างการฝึกปฏิบัตินั้น ต้องไม่บีบคั้นหรือคาดหวังว่าจะได้ผลอย่างนั้นอย่างนี้ และไม่ควรเคร่งเครียดเพราะมีความตั้งใจมากเกินไป แต่ไม่ได้หมายความว่า ผู้ฝึกปฏิบัติไม่มีเป้าหมาย โดยเป้าหมายนั้นต้องมีตั้งแต่ก่อนเข้าฝึกปฏิบัติซึ่งต้องแจ้งให้อาจารย์จิตภาวนาทราบเพื่อวางแผนฝึกปฏิบัติให้บรรลุทั้งเป้าหมายส่วนบุคคลและเป้าหมายสูงสุด คือ นิพพาน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการภายใต้ข้อจำกัดของสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ดังนั้น จึงต้องปรับรูปแบบการเก็บข้อมูลตามสถานการณ์ เมื่อสถานการณ์คลี่คลายแล้วควรมีการเก็บข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมทุกสำนักปฏิบัติธรรม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม คือ การเข้าไปเป็นคนในมีความสำคัญมากเพราะจะทำให้ได้ประสบการณ์ที่เกิดจากการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองและจะทำให้เข้าใจสภาวธรรมตลอดจนความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดตามมา ดังนั้น ในการวิจัยต่อยอดจึงควรมีช่วงเวลาการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมด้วย

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยบูรพา ผ่านกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 งบประมาณด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund และผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์รหัสโครงการวิจัย HU106/2563

References

Buddhaghosathera. (2011). *Visuddhimagga*. (10th ed.). (Somdet Phra Phutthachan (Aj Asabha Mahathera), Trans. & Comp.). Bangkok, Thailand: Thana Place.

Kabat-Zinn, J. (2016). The Stress Reduction Clinic. *Mindfulness*, 7(3), 775–776.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.

Nastasi, B. K., & Schensul, S. L. (2005). Contributions of Qualitative Research to the Validity of Intervention Research. *Journal of School Psychology*, 43(3), 177–195.

National Office of Buddhism. (2012). *Basic Information on Buddhism, 2012*. Bangkok: National Office of Buddhism.

National Office of Buddhism. (2017). *Basic Information on Buddhism, 2017*. Retrieved June 1, 2020, from https://onab.go.th

Office of the National Economic and Social Development Board. (2016). *Development Plan for the Eastern Economic Corridor (2017–2021): Main Report*. Bangkok: Office of the National Economic and Social Development Board.

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma*. (Revised and Expanded ed.; 32nd ed.). Bangkok: Pholitham Publishing.

Phramaha Chit Tanachito, & Phrakhrupipithvarakijjanukarn. (2018). The Practical Form and Examination of Theravada Meditation in Thailand. *Journal of MCU Peace Studies*, 6(3), 1171–1181.

Schaufenbuel, K. (2015). *Why Google, Target, and General Mills Are Investing in Mindfulness*. Retrieved August 1, 2021, from https://hbr.org/2015/12/why-google-target-and-general-mills-are-investing-in-mindfulness

Upatissathera. (2016). *Vimuttimagga*. (8th ed.). (Phra Brahmabandit (Prayoon Dhammacitto) et al., Trans.). Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya Printing House.

Wisutthisak, P. (2013). An Integrated Model for the Practice of Vipassana Meditation Based on the Principles of Satipatthana. *Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University*, 20(3), 55–78.

Wiwasukh, M., & Sattayavongtip, P. (2016). Measurement and Evaluation of Integrated Mindfulness: A Study of Content-Specific Issues. In *Proceedings of the 5th Suan Sunandha National Academic Conference on "Research for Sustainable Development"* (December 1–2, 2016). The Royal River Hotel. Bangkok, Thailand.

องค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต*

Components of Professional Teaching Competency of Home Economics Instructors at Rajabhat Universities and Suan Dusit University

[1]อิทธิพล อเนกธนทรัพย์, [2]ชญาภัทร์ กี่อาริโย, [3]สุชีรา ผ่องใส, [4]วรดานันท์ เหมนิธิ และ [5]เปรมระพี อุยมาวีรหิรัญ

[1]Ittipon Anekthanasup, [2]Chayapat Kee-ariyo, [3]Sucheera Phongsai, [4]Woradanan Hemnithi and [5]Premraphi Ooaymaweerahirun

[1, 2, 3, 5]คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

[4]คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

[1, 2, 3, 5]Faculty of Home Economics Technology, Rajamangala University of Technology Phra Nakhon, Thailand.

[4]Faculty of Industrial Education, Rajamangala University of Technology Phra Nakhon, Thailand.

[5]Corresponding Author's Email: premraphi.o@rmutp.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสม (Mixed Method Research) ทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพ มีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน 26 คน ซึ่งเป็นผู้บริหารและอาจารย์ผู้สอนที่มีประสบการณ์ด้านคหกรรมศาสตร์ไม่น้อยกว่า 5 ปี ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสร้างกรอบองค์ประกอบสมรรถนะ การวิจัยเชิงปริมาณ มีกลุ่มตัวอย่างเป็นอาจารย์ผู้สอนสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ จำนวน 182 คน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏ 13 แห่ง และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purpose Sampling) เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถาม ซึ่งนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้ค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 17 องค์ประกอบรอง และ 118 องค์ประกอบย่อย เมื่อพิจารณาราย องค์ประกอบหลัก พบว่า 1) ด้านความรู้ในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Knowledge) องค์ประกอบย่อยที่ได้รับความสำคัญสูงสุด คือ มีความรู้เกี่ยวกับหลักการประกอบอาหาร ($\overline{X}$ = 4.55) และ มีความรู้เกี่ยวกับหลักการวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ ($\overline{X}$ = 4.52) ซึ่งค่าคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด สะท้อนความสำคัญของความรู้พื้นฐานและหลักการทางวิชาชีพ 2) ด้านทักษะวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Skills) องค์ประกอบย่อยที่ได้รับความสำคัญสูงสุด คือ มีความสามารถประยุกต์ใช้หลักการในการประกอบอาหารประเภทต่าง ๆ ($\overline{X}$ = 4.57) ซึ่งค่าคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุดเน้นย้ำถึงทักษะปฏิบัติการที่เป็นแก่นของวิชาชีพ และ 3) ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Attributes) องค์ประกอบย่อยที่ได้รับความสำคัญสูงสุด คือ มีความประพฤติและ

*Received November 10, 2025; Revised January 8, 2026; Accepted January 25, 2026

บุคลิกภาพที่เหมาะสมกับการเป็นแบบอย่างที่ดีของอาจารย์ผู้สอนคหกรรมศาสตร์ ($\overline{X}$ = 4.30) และมีความสามารถในการบริหารจัดการงานและภาวะผู้นำในการขับเคลื่อนงานคหกรรมศาสตร์ ($\overline{X}$ = 4.22) ซึ่งค่าคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมากชี้ให้เห็นว่าคุณลักษณะและจริยธรรมเป็นรากฐานสำคัญสูงสุดในการเป็นอาจารย์ ผลการวิจัยนี้จะเป็นแนวทางสำคัญสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำหนดนโยบายและพัฒนารูปแบบการพัฒนาอาจารย์ผู้สอนสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ให้มีศักยภาพและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป

คำสำคัญ: สมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน; คหกรรมศาสตร์; องค์ประกอบสมรรถนะ; มหาวิทยาลัยราชภัฏ; มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Abstract

The objectives of this research were to study the components of professional competency for Home Economics instructors at Rajabhat Universities and Suan Dusit University. This study utilized a mixed-methods research approach, incorporating both qualitative and quantitative methods. For the qualitative phase, key informants consisted of 26 administrators and instructors with at least five years of experience in Home Economics, selected for in-depth interviews. The obtained data were analyzed using content analysis to establish a framework of competency components. For the quantitative phase, the sample group comprised 182 Home Economics instructors from 13 Rajabhat Universities and Suan Dusit University, selected via purposive sampling. The research instrument used was a questionnaire, and data were analyzed using mean ($\overline{X}$) and standard deviation (S.D.).

The research results revealed that the professional competency components of Home Economics instructors consisted of 3 main components, 17 sub-components, and 118 minor components. When considering each main component, it was found that: 1) Regarding Knowledge, the minor components with the highest importance were knowledge of food preparation principles ($\overline{X}$ = 4.55) and knowledge of Home Economics professional principles ($\overline{X}$ = 4.52). These mean scores were at the highest level, reflecting the importance of fundamental knowledge and professional principles. 2) Regarding Skills, the minor component with the highest importance was the ability to apply principles in preparing various types of food ($\overline{X}$ = 4.57). This mean score was at the highest level, emphasizing practical skills as the core of the profession. 3) Regarding Attributes, the minor components with the highest importance were having conduct and personality suitable for being a good role model for Home Economics instructors ($\overline{X}$ = 4.30) and having management abilities and leadership to drive Home Economics work ($\overline{X}$ = 4.22). These mean scores were at a high level, indicating that attributes and ethics serve as the most critical foundations for being an instructor. These findings provide important guidelines for relevant agencies in formulating policies and developing models to further enhance the potential and efficiency of Home Economics instructors.

Keywords: Professional Competency; Home Economics; Competency Components; Rajabhat University; Suan Dusit University

บทนำ

สถานการณ์โลกปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อน โดยเฉพาะการก้าวเข้าสู่ยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรม ครั้งที่ 4 (Industry 4.0) ซึ่งส่งผลกระทบต่อมิติทางธุรกิจ การลงทุน และการใช้ชีวิต ประเทศไทยจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้ โดยการขับเคลื่อนตามนโยบาย “ประเทศไทย 4.0” เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศด้วยฐานขององค์ความรู้และนวัตกรรม (Butrsaernlee, 2022) สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันที่ประเทศไทยกำลังเร่งขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ผ่าน “ซอฟต์พาวเวอร์” (Soft Power) ซึ่งมีรากฐานสำคัญมาจากศาสตร์ทางคหกรรมศาสตร์ทั้งในมิติของอาหารภายใต้นโยบายครัวไทยสู่ครัวโลก ที่มุ่งยกระดับมาตรฐานและอัตลักษณ์อาหารไทยสู่สากลรวมถึงการสร้างสรรค์มูลค่าเพิ่มให้กับเครื่องแต่งกายและสิ่งทอไทยให้มีความร่วมสมัย และปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงระดับโลกได้คือ “ทุนทรัพยากรมนุษย์” ที่ต้องมีความพร้อมและมีศักยภาพ (Chinakai, (2018) อาจารย์ผู้สอน จึงเป็นบุคคลสำคัญที่จะยกระดับคุณภาพของคนไทย โดยการพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะและความสามารถในการคิดสร้างสรรค์และสร้างนวัตกรรมเพื่อรองรับอนาคต อย่างไรก็ตาม การพัฒนาอาจารย์ผู้สอนในประเทศไทยนั้นยังไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลกยุคใหม่ ดังนั้น ปัจจัยความสำเร็จของประเทศไทย 4.0 จึงขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนที่มีสมรรถนะสูงในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ

มหาวิทยาลัยราชภัฏ มีพันธกิจสำคัญในการผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพและสมรรถนะตามมาตรฐานวิชาชีพและเป็นสถาบันหลักที่ผลิตและพัฒนากำลังคนด้านวิชาชีพให้แก่ประเทศ (Sroipet, Pholpuntin, Chaleysub, and Jittisukaphong, 2025) โดยเฉพาะสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ ซึ่งมีผู้สนใจเข้าศึกษา อย่างไรก็ตาม สภาพปัญหาในการพัฒนาศักยภาพอาจารย์ผู้สอนคหกรรมศาสตร์ที่พบคือ ขาดหน่วยงานหลักและกลไกที่ชัดเจน ในการกำกับดูแลและขับเคลื่อนการพัฒนาอาจารย์ผู้สอนอย่างเป็นระบบ กระบวนการพัฒนายังคงเดิมและขาดนวัตกรรม โดยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการบรรยายในระยะเวลาสั้น ๆ และขาดการเชื่อมโยงกับการปฏิบัติงานจริงในห้องเรียน ซึ่งไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริง ขาดรูปแบบการพัฒนาสมรรถนะที่ชัดเจน สำหรับอาจารย์ผู้สอนด้านคหกรรมศาสตร์โดยตรง ขาดการประเมินผลการปฏิบัติงาน ด้านสมรรถนะวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ที่เฉพาะเจาะจง ขาดแรงจูงใจ ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้และทักษะการจัดการเรียนการสอนด้วยตนเอง หากอาจารย์ผู้สอนมีทักษะด้านคหกรรมศาสตร์ ย่อมส่งผลให้สมรรถนะนี้ถูกส่งผ่านไปยังผู้เรียนภายใต้กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับบริบททางการเรียนรู้ ดังนั้น การพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้อาจารย์สามารถพัฒนาทั้งความรู้และเทคนิควิธีการสอนใหม่ ๆ

การวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาใน มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ที่มีการเรียนการสอนสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ โดยมหาวิทยาลัยราชภัฏที่ศึกษามีจำนวน 13 แห่ง ในทางวิชาการ กฎหมายว่าด้วยการศึกษาได้กำหนดให้มีการพัฒนาและส่งเสริมให้อาจารย์ผู้สอนสามารถทำวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้และจัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนที่เหมาะสมกับผู้เรียน นอกจากนี้ แผนด้านการอุดมศึกษายังให้ความสำคัญกับการยกระดับคุณภาพการอุดมศึกษาและสมรรถนะกำลังคนให้ตอบสนองต่อทิศทางการพัฒนาประเทศ สมรรถนะ (Competency) ตามทฤษฎีของ McClelland (Phungphola, and Jadesadalugb, 2020) เป็นคุณลักษณะเชิงพฤติกรรมที่เกิดจากความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) และคุณลักษณะอื่น ๆ (Attribute) ที่ทำให้บุคคลสามารถสร้างผลงานได้โดดเด่นกว่าผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการ

พลเรือน (The Office of the Permanent Secretary of the Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation, 2022) ดังนั้น สมรรถนะจึงเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาศักยภาพบุคลากร

ด้วยสภาพปัญหาและความจำเป็นที่ต้องมีรูปแบบการพัฒนาสมรรถนะอาจารย์ผู้สอนด้านคหกรรมศาสตร์ที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต เพื่อศึกษาองค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ซึ่งประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาองค์ประกอบสมรรถนะครั้งนี้ คือ หน่วยงานที่รับผิดชอบ จะได้รูปแบบสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอาจารย์ผู้สอนได้อย่างเหมาะสม ผู้บริหาร สามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน เพื่อให้เกิดศักยภาพเต็มความสามารถ และนำไปพัฒนาผู้เรียนได้อย่างแท้จริง สถาบันอุดมศึกษา สามารถนำไปเป็นกรอบแนวทางการพัฒนาสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ เพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลทางศักยภาพอาจารย์ผู้สอน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาองค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research & Development) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ซึ่งมีรายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหา (Conceptual and Theoretical Study) ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร บทความ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดองค์ประกอบของสมรรถนะ โดยเน้นศึกษาในประเด็นสำคัญ คือ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและการพัฒนารูปแบบ แนวคิดเกี่ยวกับสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน แนวคิดเกี่ยวกับสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ บริบทของมหาวิทยาลัยราชภัฏและมหาวิทยาลัยสวนดุสิต

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การศึกษาในภาคสนามแบ่งออกเป็น 2 ส่วนตามวิธีการวิจัยแบบผสมผสาน การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คือกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มีจำนวนทั้งสิ้น 26 คน ประกอบด้วย 2 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มผู้บริหาร (อดีตผู้บริหาร/ผู้บริหาร/คณบดี/หัวหน้าภาควิชา/ประธานหลักสูตร/หัวหน้าสาขาวิชา) จำนวน 13 คน และกลุ่มอาจารย์ผู้สอน (อาจารย์ประจำหลักสูตร/อาจารย์ผู้สอนด้านรายวิชาทางคหกรรมศาสตร์) คุณสมบัติ เลือกผู้ที่มีประสบการณ์และความชำนาญด้านการสอนหรือด้านการบริหารงานคหกรรมศาสตร์ มาไม่น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 13 คน การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ อาจารย์ผู้สอนของมหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต กลุ่มตัวอย่าง ได้มาด้วยการเลือกแบบเจาะจง (Purpose Sampling) ซึ่งมีวิธีการเลือก

คือ อาจารย์ผู้สอนของมหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ที่มีการสอนสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ จำนวน 182 คน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและวิธีการ เครื่องมือและวิธีการสัมภาษณ์ (สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ)เครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (In-depth Interview) วิธีการ คือ สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก นำเสนอผู้เชี่ยวชาญพิจารณา และ นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 26 คน เครื่องมือและวิธีการสำรวจ (สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ) เครื่องมือ คือ แบบสอบถามเกี่ยวกับองค์ประกอบสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ วิธีการคือ สร้างแบบสอบถามจากการสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก นำเสนอผู้เชี่ยวชาญพิจารณาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยใช้เกณฑ์ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ที่มีค่า 0.8 – 1 ปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะ จากนั้นนำแบบสอบถามไปทดสอบ (Try Out) กับอาจารย์ผู้สอนที่มีการเรียนการสอนสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ จำนวน 30 คน เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของคำถาม ทดสอบความน่าเชื่อถือของแบบสอบถาม (Reliability) ด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ซึ่งแบบสอบถามมีค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.97 จากนั้นนำแบบสอบถามไปสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 182 คน

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล (Data Collection and Analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ด้วยวิธีการสกัดและสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เพื่อวิเคราะห์ระดับความสำคัญขององค์ประกอบสมรรถนะ

ขั้นตอนที่ 5 สรุปผลและนำเสนอผลการศึกษาวิจัย (Conclusion and Presentation) ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ครอบคลุมการตอบวัตถุประสงค์การวิจัยอย่างครบถ้วน โดยสรุปผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ และนำเสนอในรูปแบบของตารางและภาพประกอบเพื่อให้เห็นถึงองค์ประกอบหลัก องค์ประกอบรอง และองค์ประกอบย่อยที่สำคัญ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพ (การสัมภาษณ์เชิงลึก) และเชิงปริมาณ (แบบสอบถาม) พบว่า องค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรม-ศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต สามารถสรุปได้ 3 องค์ประกอบหลัก ดังนี้

องค์ประกอบหลักที่ 1 ด้านความรู้ในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Home Economics Knowledge) องค์ประกอบนี้เน้นความเข้าใจในหลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ แบ่งเป็น 6 องค์ประกอบรอง เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบย่อย พบว่า องค์ประกอบย่อยที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งอยู่ในระดับมากที่สุด เรียงตามลำดับ คือ มีความรู้เกี่ยวกับหลักการประกอบอาหาร มีความรู้เกี่ยวกับหลักการวิชาชีพคหกรรมศาสตร์มีความรู้เกี่ยวกับหลักศิลปะและการสร้างสรรค์งานคหกรรมศาสตร์และมีความรู้เกี่ยวกับประเภทและคุณสมบัติของเส้นใยและผ้า ส่วนองค์ประกอบย่อยที่อยู่ในระดับมาก มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและเศรษฐศาสตร์ครอบครัวและชุมชน และมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการบ้านและที่พักอาศัย รายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 องค์ประกอบหลักที่ 1 ด้านความรู้ในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Home Economics Knowledge)

องค์ประกอบรอง (K)	องค์ประกอบย่อยที่ได้รับค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\overline{X}$)	ระดับความสำคัญ	สรุปผลที่สำคัญ
K1 ความรู้ด้านอาหารและโภชนาการ	มีความรู้เกี่ยวกับหลักการประกอบอาหาร ($\overline{X}$ = 4.55)	มากที่สุด	ความรู้พื้นฐานการประกอบอาหาร วัตถุดิบอาหารไทยและโภชนาการเป็นแกนหลัก ในขณะที่ความรู้เชิงลึกด้านวิทยาศาสตร์/โลจิสติกส์ มีความสำคัญระดับปานกลาง
K2 ความรู้ด้านศิลปะประดิษฐ์	มีความรู้เกี่ยวกับหลักศิลปะและการสร้างสรรค์งานคหกรรมศาสตร์ ($\overline{X}$ = 4.51)	มากที่สุด	เน้นความรู้ด้านศิลปะพื้นฐาน งานจัดดอกไม้ งานใบตอง และงานแกะสลักเป็นสำคัญ
K3 ความรู้ด้านผ้าและเครื่องประกอบการแต่งกาย	มีความรู้เกี่ยวกับประเภทและคุณสมบัติของเส้นใยและผ้า ($\overline{X}$ = 4.51)	มากที่สุด	ความรู้ด้านวัสดุ การออกแบบ การสร้างแบบและการตัดเย็บมีความสำคัญสูง ในขณะที่ความรู้เชิงลึกด้านวัฒนธรรมสิ่งทอ/ธุรกิจแฟชั่น มีความสำคัญระดับปานกลาง
K4 ความรู้ด้านพัฒนาการครอบครัวและผู้สูงอายุ	มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและเศรษฐศาสตร์ครอบครัวและชุมชน ($\overline{X}$ = 4.13)	มาก	ทุกประเด็นอยู่ในระดับ มาก โดยเน้นความรู้ด้านการบริหารจัดการทรัพยากร พัฒนาการและสุขอนามัยในครอบครัว
K5 ความรู้ด้านบ้านและที่พักอาศัย	มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการบ้านและที่พักอาศัย ($\overline{X}$ = 4.12)	มาก	ทุกประเด็นอยู่ในระดับ มาก โดยเน้นการจัดการบ้าน ความปลอดภัย และสุขาภิบาล
K6 ความรู้ด้านศาสตร์และศิลป์การสอนวิชาชีพคหกรรมศาสตร์	มีความรู้เกี่ยวกับหลักการวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ ($\overline{X}$ = 4.52)	มากที่สุด	ความรู้ด้านหลักการวิชาชีพ การออกแบบหลักสูตร การสอน การวัดผล และเทคโนโลยีดิจิทัล มีความสำคัญสูง ในขณะที่ความรู้เชิงเศรษฐศาสตร์/บริหารธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม มีความสำคัญระดับปานกลาง

องค์ประกอบหลักที่ 2 ด้านทักษะวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Expertise) องค์ประกอบนี้เน้นความสามารถในการปฏิบัติงานจริงและการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อสร้างผลงานหรือแก้ไขปัญหา แบ่งเป็น 6 องค์ประกอบรอง เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบย่อย พบว่า องค์ประกอบย่อยที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งอยู่ในระดับมากที่สุด เรียงตามลำดับ คือ มีความสามารถประยุกต์ใช้หลักการในการประกอบอาหารประเภทต่าง ๆ มีทักษะในการประเมินและปรับปรุงหลักสูตร หรือจัดทำแผนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพคหกรรมศาสตร์และผลลัพธ์การเรียนรู้ที่กำหนด มีทักษะการประยุกต์ใช้หลักศิลปะและศิลปะสร้างสรรค์ในงานคหกรรมศาสตร์ มีความสามารถคัดเลือกและจำแนกวัสดุสิ่งทอสำหรับการใช้งานประเภทต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม สามารถประยุกต์ใช้หลักการจัดการทรัพยากร เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวและชุมชนได้ และสามารถวางแผนและบริหารจัดการงานบ้านและที่พักอาศัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้รับค่าเฉลี่ยสูงสุด รายละเอียดดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 องค์ประกอบหลักที่ 2 ด้านทักษะวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Expertise)

องค์ประกอบรอง (K)	องค์ประกอบย่อยที่ได้รับค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\overline{X}$)	ระดับความสำคัญ	สรุปผลที่สำคัญ
S1 ทักษะการประกอบอาหารตามหลักโภชนาการ	มีความสามารถประยุกต์ใช้หลักการในการประกอบอาหารประเภทต่าง ๆ ($\overline{X}$ = 4.57)	มากที่สุด	ทักษะการปรุงอาหาร การจัดการวัตถุดิบอาหารไทย และการวางแผนโภชนาการมีความสำคัญสูงสุด ทักษะเชิงวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์/การจัดทำแผนธุรกิจ มีความสำคัญระดับปานกลาง
S2 ทักษะด้านงานศิลปะประดิษฐ์	มีทักษะการประยุกต์ใช้หลักศิลปะและศิลปะสร้างสรรค์ในงานคหกรรมศาสตร์ ($\overline{X}$ = 4.52)	มากที่สุด	เน้นทักษะพื้นฐานด้านศิลปะ การจัดดอกไม้ งานใบตอง และการแกะสลัก ทักษะการประยุกต์ใช้ศิลปะการออกแบบเพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์มีความสำคัญระดับปานกลาง
S3 ทักษะด้านงานผ้าและเครื่องประกอบการแต่งกาย	มีความสามารถคัดเลือกและจำแนกวัสดุสิ่งทอสำหรับการใช้งานประเภทต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ($\overline{X}$ = 4.52)	มากที่สุด	ทักษะด้านการคัดเลือกวัสดุ การสร้างแบบ การตัดเย็บ และการดูแลรักษาเสื้อผ้ามีความสำคัญสูง ทักษะเชิงลึกด้านการย้อมสี/บริหารธุรกิจสิ่งทอ มีความสำคัญระดับปานกลาง
S4 ทักษะด้านการจัดการครอบครัวและผู้สูงอายุ	สามารถประยุกต์ใช้หลักการจัดการทรัพยากร เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวและชุมชนได้ ($\overline{X}$ = 4.20)	มาก	ทุกประเด็นอยู่ในระดับ มาก โดยเน้นทักษะการจัดการทรัพยากร การวิเคราะห์พัฒนาการ และการดูแลบุคคลในครอบครัว
S5 ทักษะด้านการจัดการบ้านและที่พักอาศัย	สามารถวางแผนและบริหารจัดการงานบ้านและที่พักอาศัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้รับค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\overline{X}$ = 4.18)	มาก	ทุกประเด็นอยู่ในระดับ มาก โดยเน้นการวางแผนงาน การบริหารจัดการ และการสร้างความปลอดภัย/สุขาภิบาลในที่อยู่อาศัย
S6 ทักษะด้านการสอนวิชาชีพคหกรรมศาสตร์	มีทักษะในการประเมินและปรับปรุงหลักสูตร หรือจัดทำแผนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ และผลลัพธ์การเรียนรู้ที่กำหนด ($\overline{X}$ = 4.55)	มากที่สุด	ทักษะด้านการจัดการเรียนการสอน การวัดผล การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการให้คำปรึกษาอาชีพ มีความสำคัญสูง ทักษะการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์/จัดทำแผนธุรกิจขนาดเล็กมีความสำคัญระดับปานกลาง

องค์ประกอบหลักที่ 3 ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Characteristics) องค์ประกอบนี้เน้นทัศนคติ ค่านิยม และคุณสมบัติส่วนบุคคลที่ส่งเสริมความสำเร็จในวิชาชีพ แบ่งเป็น 5 องค์ประกอบรอง เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบย่อย พบว่า มีความประพฤติและบุคลิกภาพที่เหมาะสมกับการเป็นแบบอย่างที่ดีของอาจารย์ผู้สอนคหกรรมศาสตร์ มีความสามารถในการบริหารจัดการงานและภาวะผู้นำในการขับเคลื่อนงานคหกรรมศาสตร์ มีความกระตือรือร้นและมุ่งมั่นในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และคิดอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความรู้ใหม่ มีความสามารถในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบ ได้รับค่าเฉลี่ยสูงสุด รายละเอียดดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 องค์ประกอบหลักที่ 3 ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Characteristics)

องค์ประกอบรอง (K)	องค์ประกอบย่อยที่ได้รับค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\overline{X}$)	ระดับความสำคัญ	สรุปผลที่สำคัญ
A1 การเป็นแบบอย่างที่ดี	มีความประพฤติและบุคลิกภาพที่เหมาะสมกับการเป็นแบบอย่างที่ดีของอาจารย์ผู้สอนคหกรรมศาสตร์ ได้รับค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\overline{X}$ = 4.30)	มาก	ทุกประเด็นอยู่ในระดับ มาก โดยเน้นคุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบ และบุคลิกภาพที่เหมาะสม
A2 มีเจตคติที่ดีต่อวิชาชีพ	มีความกระตือรือร้นและมุ่งมั่นในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ ($\overline{X}$ = 4.20)	มาก	ทุกประเด็นอยู่ในระดับ มาก โดยเน้นความมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องและทัศนคติที่ดีต่อวิชาชีพ
A3 มีวิสัยทัศน์และความคิดสร้างสรรค์	มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และคิดอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความรู้ใหม่ ($\overline{X}$ = 4.15)	มาก	ทุกประเด็นอยู่ในระดับ มาก โดยเน้นทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ การสร้างสรรค์นวัตกรรม และการบูรณาการความรู้
A4 จิตบริการและการทำงานร่วมกับผู้อื่น	มีความสามารถในการบริหารจัดการงานและภาวะผู้นำในการขับเคลื่อนงานคหกรรมศาสตร์ ($\overline{X}$ = 4.22)	มาก	ทุกประเด็นอยู่ในระดับ มาก โดยเน้นภาวะผู้นำการบริหารจัดการ และจิตบริการเพื่อส่วนรวม
A5 มีเหตุผลและความรอบคอบ	มีความสามารถในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบ ($\overline{X}$ = 4.15)	มาก	ส่วนใหญ่อยู่ในระดับ มาก ยกเว้นประเด็น มีการวางแผนงานอย่างรอบคอบและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยนี้คือ องค์ประกอบสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ซึ่งเป็นผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เพื่อกำหนดขอบเขตและองค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับอาจารย์ผู้สอนในวิชาชีพนี้อย่างเป็นระบบ

Figure 1: Components of Professional Competencies of Home Economics Faculty Members at Rajabhat Universities and Suan Dusit University

1. แผนภาพองค์ประกอบสมรรถนะหลัก (Core Competency Components) องค์ประกอบสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ ถูกสังเคราะห์ออกมาเป็น 3 องค์ประกอบหลัก คือ องค์ประกอบหลักที่ 1 ด้านความรู้ในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Knowledge - K) องค์ประกอบหลักที่ 2 ด้านทักษะวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Skills - S) องค์ประกอบหลักที่ 3 ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Attributes - A)

2. คำอธิบายเชิงกระบวนการและคุณค่า องค์ประกอบทั้งสามด้านนี้ถูกกำหนดขึ้นโดยคำนึงถึงแนวโน้มการเติบโตของวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ในสังคมไทย ที่มุ่งเน้นการตอบโจทย์ 3 ด้านหลัก คือ สุขภาพและสังคมผู้สูงอายุ เศรษฐกิจสร้างสรรค์และนวัตกรรม และการเป็นผู้ประกอบการ โครงสร้างองค์ประกอบรองและย่อยที่สำคัญองค์ประกอบแต่ละด้านประกอบด้วยองค์ประกอบรองและองค์ประกอบย่อยที่สำคัญ (ผ่านการคัดเลือกด้วยค่าเฉลี่ย ≥ 3.50 หรืออยู่ในระดับความสำคัญมากขึ้นไป) ด้านความรู้ (K) ครอบคลุม 6 องค์ประกอบรอง เช่น ความรู้ด้านอาหารและโภชนาการ (เน้นหลักการประกอบอาหาร/วัตถุดิบ) ความรู้ด้านผ้าและเครื่องประกอบการแต่งกาย (เน้นประเภท/คุณสมบัติเส้นใย) และความรู้ด้านศาสตร์และศิลป์การสอน (เน้นหลักการวิชาชีพ/การออกแบบหลักสูตร) ด้านทักษะ (S) ครอบคลุม 6 องค์ประกอบรอง เช่น ทักษะการประกอบอาหาร (เน้นการประยุกต์ใช้หลักการ/การจัดการวัตถุดิบ/อาหารไทย) ทักษะด้านงานผ้า (เน้นการ

คัดเลือกวัสดุ/การสร้างแบบ) และทักษะด้านการสอน (เน้นการปรับปรุงหลักสูตร/การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสอน) ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ (A) ครอบคลุม 5 องค์ประกอบรอง เช่น การเป็นแบบอย่างที่ดี (เน้นคุณธรรม/จริยธรรม/บุคลิกภาพ) และจิตบริการและการทำงานร่วมกับผู้อื่น (เน้นภาวะผู้นำ/การสร้างเครือข่าย)

3. คุณค่าและประโยชน์ขององค์ความรู้ใหม่

ตารางที่ 4 คุณค่าและประโยชน์ขององค์ความรู้ใหม่

คุณค่า/ประโยชน์	ลักษณะเชิงปฏิบัติ/แนวทางการนำไปใช้
การส่งเสริมและพัฒนาอาจารย์	ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ช่องว่างสมรรถนะ (Competency Gap) ของอาจารย์ผู้สอนแต่ละคน เพื่อวางแผนการฝึกอบรม/พัฒนาตนเองที่ตรงจุด โดยเน้นทักษะที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมและธุรกิจมากขึ้น
การปรับปรุงหลักสูตร	ใช้เป็นฐานในการทบทวนและออกแบบหลักสูตรในระดับปริญญาตรีให้สอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพ และผลลัพธ์การเรียนรู้ที่ตลาดแรงงานต้องการ โดยเฉพาะการบูรณาการความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์/การเป็นผู้ประกอบการ/โภชนบำบัด
การประเมินผลการปฏิบัติงาน	ใช้เป็นเกณฑ์มาตรฐานในการประเมินสมรรถนะวิชาชีพของอาจารย์ผู้สอนอย่างเป็นรูปธรรม แทนการประเมินแบบภาพรวมของสถานศึกษา
การสร้างความเข้มแข็งขององค์กร	ช่วยให้ผู้บริหารสามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาอาจารย์ผู้สอนให้เกิดศักยภาพเต็มความสามารถ ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพบัณฑิตและการบรรลุพันธกิจของมหาวิทยาลัยราชภัฏและมหาวิทยาลัยสวนดุสิตในการพัฒนาชุมชนและสังคม

องค์ความรู้ใหม่นี้จึงเป็น แนวทางปฏิบัติที่เป็นขั้นตอน สำหรับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (อาจารย์ผู้สอน) ให้สามารถผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพ มีความสามารถในการเป็นผู้ประกอบการ และมีความพร้อมในการขับเคลื่อนวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเพื่อศึกษาองค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิต มีความสำคัญอย่างยิ่งในการวางรากฐานการพัฒนาบุคลากรในวิชาชีพนี้ ซึ่งผลการวิจัยได้ให้ข้อค้นพบที่สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่ผ่านมาดังนี้

1. ความสอดคล้องกับทฤษฎีสมรรถนะ (K-S-A Model) ผลจากการวิจัย พบว่า องค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก คือ ด้านความรู้ (Knowledge) ด้านทักษะ (Skills) และ ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ (Attributes) ทั้งนี้เพราะ การนิยามสมรรถนะวิชาชีพ (Professional Competency) โดยส่วนใหญ่จะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะเชิงพฤติกรรมที่เกิดจากการบูรณาการของสามองค์ประกอบหลักนี้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีสมรรถนะของ David C. McClelland ที่เสนอในปี 1973 (Phungphola, and Jadesadalugb, 2020) ที่ระบุว่าสมรรถนะประกอบด้วยความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) และคุณลักษณะอื่น ๆ (Attribute) ที่ทำให้บุคคลสามารถสร้างผลงานได้โดดเด่นกว่าผู้อื่น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิด การพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2547 ได้ระบุให้มีการพัฒนา

เพื่อเพิ่มพูน ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skills) เจตคติที่ดี (good Attitude) และจรรยาบรรณวิชาชีพ เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Promchot, Boonchit, and Phetphuang, 2021) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดการเรียนรู้ ครูจะต้องมีความพร้อมในด้าน ความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะ และเจตคติ เพื่อให้การจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ ซึ่งข้อมูลสนับสนุนแนวคิดที่ว่า สมรรถนะวิชาชีพ (Professional Competency) โดยเฉพาะสมรรถนะครู เป็นการบูรณาการคุณลักษณะหลายด้าน โดยมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญคือ ความรู้และทักษะ ควบคู่ไปกับคุณลักษณะส่วนบุคคล/เจตคติ/ทัศนคติ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างโดดเด่น ซึ่งแนวคิดที่ว่าสมรรถนะวิชาชีพเป็นคุณลักษณะเชิงพฤติกรรมที่เกิดจากการบูรณาการของความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะอื่น ๆ นั้น ได้รับการสนับสนุนโดยตรงจากคำจำกัดความของ สมรรถนะ (Competency) มีความสอดคล้องกับการนิยามสมรรถนะในระบบการจัดการอาชีวศึกษา (Vocational Education) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาผู้สำเร็จการศึกษาให้มีองค์ประกอบครบถ้วนตามแนวคิดนี้เช่นกัน โดยเน้น 1) ด้านความรู้ (ข้อเท็จจริงตามหลักการ ทฤษฎี) 2) ด้านทักษะและการประยุกต์ใช้ (ทักษะในศตวรรษที่ 21 ทักษะวิชาชีพ ทักษะชีวิต) และ 3) ด้านคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ (เจตคติและกิจนิสัยที่ดี) (Dowcharoenporn, 2022) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการเรียนรู้คหกรรมศาสตร์แนวใหม่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการยกระดับศักยภาพบุคคลอย่างเต็มที่ ผ่านการบูรณาการ ความรู้ ทักษะ (ทักษะการคิด ทักษะกระบวนการ) และคุณลักษณะเชิงพฤติกรรม (การใฝ่เรียนรู้แบบตื่นตัว การทำงานเป็นทีม) (Saratapun, and Yodpichai, 2023) ซึ่งเป็นผลผลิตโดยตรงที่เกิดจากการได้รับการศึกษาทางด้านคหกรรมศาสตร์ และสอดคล้องกับความต้องการทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นรากฐานของการกำหนดรูปแบบสมรรถนะในทุกวิชาชีพ

2. ความสำคัญของสมรรถนะด้านความรู้และทักษะเฉพาะทาง ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบย่อยที่ได้รับค่าเฉลี่ยความสำคัญสูงสุดในด้านความรู้และทักษะ มักเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ แกนหลักของคหกรรมศาสตร์โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้เกี่ยวกับหลักการประกอบอาหาร ($\overline{\mathbf{X}}$ = 4.55) และทักษะในการประยุกต์ใช้หลักการในการประกอบอาหารประเภทต่าง ๆ ($\overline{\mathbf{X}}$ = 4.57) ทั้งนี้เพราะ วิชาชีพคหกรรมศาสตร์มีลักษณะเป็นวิชาชีพปฏิบัติการ (Practical Profession) ที่เน้นทักษะชีวิต (Life Skills) โดยเฉพาะด้านอาหาร การตัดเย็บ และศิลปะประดิษฐ์ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดและเป็นที่ต้องการของผู้เรียนในมหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยสวนดุสิตที่เป็นสถาบันผลิตบุคลากรด้านนี้โดยเฉพาะ ผลการวิจัยนี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ ที่ระบุว่า คหกรรมศาสตร์เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย (Ministry of Education Announcement on the Standard of Bachelor's Degree Qualifications in Home Economics B.E. 2557 (A.D. 2014), 2015) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Thongtamma, and Chansirisira (2021) ที่เน้นย้ำถึงความสำคัญของความรู้และทักษะเฉพาะทาง ในการเป็นครูสมรรถนะสูง (Smart Teachers) ในบริบทของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผลการวิจัยองค์ประกอบและตัวบ่งชี้ของครูสมรรถนะสูงในโรงเรียนประถมศึกษา พบว่าสมรรถนะที่สำคัญประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก โดยสององค์ประกอบแรกที่เกี่ยวข้องกับความรู้และทักษะโดยตรง คือ ด้านความโดดเด่นทางวิชาการ และด้านความเชี่ยวชาญในวิชาชีพ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Akewannung, and Inrak (2025) ที่เน้นย้ำถึงความสำคัญของสมรรถนะ (ซึ่งรวมถึงความรู้และทักษะ) ในการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาโดยรวม คือ สมรรถนะเป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพ การใช้ความรู้เพื่อนำสู่ความสำเร็จ การพัฒนาบุคลากรเพื่อเพิ่มสมรรถนะ ความสัมพันธ์กับคุณภาพการเรียนรู้ งานวิจัยได้สนับสนุนแนวคิดโดยรวมว่า การมีสมรรถนะในระดับสูง (ซึ่งครอบคลุมความรู้และทักษะ) ในผู้ปฏิบัติงานสำคัญ

(เช่น ผู้บริหาร) เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนให้การจัดการศึกษามีคุณภาพและบรรลุผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ได้

3. ความเด่นชัดของสมรรถนะด้านคุณลักษณะ (Attribute) ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ (A) ซึ่งเป็นส่วนที่สะท้อนถึงบุคลิกภาพและทัศนคติ ได้รับความสำคัญสูง โดยเฉพาะองค์ประกอบย่อย มีความประพฤติและบุคลิกภาพที่เหมาะสมกับการเป็นแบบอย่างที่ดี ($\overline{X}$ = 4.30) และความสามารถในการบริหารจัดการงานและภาวะผู้นำ ($\overline{X}$ = 4.22) ทั้งนี้เพราะการเป็นอาจารย์ผู้สอนไม่ได้จำกัดอยู่แค่การถ่ายทอดความรู้ทางเทคนิคเท่านั้น แต่ยังต้องทำหน้าที่เป็นผู้ชี้นำด้านคุณธรรม จริยธรรม และการวางตัวในสังคม ดังนั้นคุณลักษณะด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี จึงมีความสำคัญสูงสุดในมิติของครูในทุกระดับการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Kamlangrit, Surakitboworn, and Kitisriworaphan (2017) ที่เน้นย้ำถึงความสำคัญอย่างยิ่งของปัจจัยด้านภาวะผู้นำ (Leadership) และคุณลักษณะที่ส่งผลต่อบรรยากาศในองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าคุณลักษณะเหล่านี้มีความสำคัญสูงสุดในมิติของครูและผู้บริหารที่ทำหน้าที่เป็นแบบอย่างและผู้ชี้นำ ในมิติของคุณลักษณะ (Attribute) ซึ่งยืนยันว่า ภาวะผู้นำทางวิชาการ (ซึ่งรวมถึงความสามารถในการบริหารจัดการงานและภาวะผู้นำ) เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพทางการศึกษาอย่างมาก แต่การใช้คุณลักษณะผู้นำนี้ต้องอยู่ในระดับที่ เหมาะสม เพื่อไม่ให้ส่งผลเสียต่อ บรรยากาศของโรงเรียน (ความสัมพันธ์และการวางตัวในสังคม) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Suttipong (2017) ที่เน้นย้ำถึงความสำคัญสูงสุดของสมรรถนะด้านคุณลักษณะ (Attribute) ซึ่งทำหน้าที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการเป็นครูอย่างชัดเจน ซึ่งองค์ประกอบด้านคุณลักษณะของความเป็นครู เป็นแกนหลักที่สำคัญที่สุดในโมเดลสมรรถนะครูที่นำเสนอ โดยสะท้อนบทบาทของครูในการเป็นแบบอย่างที่ดีและผู้ชี้นำด้านคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าครูต้องไม่จำกัดอยู่แค่การถ่ายทอดความรู้ทางเทคนิคเท่านั้น และงานวิจัยของ Suttipong (2017) ที่ได้สนุนอย่างชัดเจนถึงหลักการที่ว่าคุณลักษณะที่พึงประสงค์ (Attribute) โดยเฉพาะด้านคุณธรรมจริยธรรม การเป็นแบบอย่างที่ดี และภาวะผู้นำมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จและคุณภาพของการจัดการศึกษา การวิจัยนี้แม้จะมุ่งเน้นไปที่ผู้บริหาร แต่ก็สนับสนุนข้อสรุปที่ว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ (Attribute) เช่น ความเป็นแบบอย่างที่ดีและภาวะผู้นำถือเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ในการนำพาองค์กรการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายด้านวิชาการและด้านคุณธรรม

4. จุดที่ต้องเน้นย้ำเพิ่มเติมผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่าองค์ประกอบย่อยบางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์ การบริหารธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) และการจัดการความเสี่ยง ยังอยู่ในระดับความสำคัญปานกลาง แม้ว่านโยบาย Thailand 4.0 และบริบทของมหาวิทยาลัยราชภัฏและสวนดุสิตจะเน้นการสร้างผู้ประกอบการก็ตาม ทั้งนี้เพราะ อาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่อาจจะยังไม่มีประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญในด้านการบริหารจัดการธุรกิจเชิงพาณิชย์มากเท่ากับด้านการปฏิบัติการและวิชาการ ทำให้ความสำคัญที่ได้รับอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งเป็นสัญญาณว่าการพัฒนาสมรรถนะในอนาคตควรให้ความสำคัญกับการบูรณาการความรู้และทักษะด้านธุรกิจเข้ากับคหกรรมศาสตร์มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Tipyanyachai, Suvanvihok, and Phasuk (2025) ที่เน้นย้ำถึง ความสำคัญเร่งด่วนของการบูรณาการความรู้และทักษะด้านธุรกิจ (SMEs เทคโนโลยี และการจัดการความเสี่ยง) ในบริบทของประเทศและนโยบาย Thailand 4.0 อย่างชัดเจน ซึ่งสนับสนุนข้อเสนอแนะที่ว่า ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาสมรรถนะด้านนี้มากขึ้น แม้จะไม่มีการประเมินอาจารย์คหกรรมศาสตร์โดยตรง แต่บริบททั้งหมดในแหล่งข้อมูลชี้ว่า ทักษะด้านเศรษฐศาสตร์การบริหารธุรกิจ (SMEs) และการประเมินความเสี่ยง มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อความสำเร็จทางเศรษฐกิจของประเทศ และเป็นสมรรถนะที่ต้องได้รับการสนับสนุนจากสถาบันการศึกษา และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Virit (2022) ที่ให้การสนับสนุนอย่างหนักแน่นต่อข้อเสนอแนะที่ว่า การบูรณาการความรู้และทักษะด้านธุรกิจเข้ากับวิชาชีพควรได้รับการเน้นย้ำในอนาคต เนื่องจากทักษะเหล่านี้เป็นปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จของธุรกิจ

ในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (New Normal) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าทักษะเหล่านี้ (ความคิดเชิงนวัตกรรม การจัดการ ความรู้ความสามารถ และการยอมรับความเสี่ยง) มีอิทธิพลสูง ต่อความอยู่รอดและความสำเร็จของธุรกิจ SMEs ซึ่งเป็นการยืนยันความจำเป็นที่สถาบันการศึกษา (เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏและสวนดุสิต) ต้องเร่งบูรณาการทักษะเหล่านี้เพื่อสร้างผู้ประกอบการที่เข้มแข็ง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Intiso, Phosichan, and Saengchan (2020) ที่ให้การสนับสนุนอย่างชัดเจนถึงความจำเป็นและอิทธิพลที่สูงมาก ของทักษะและองค์ความรู้ด้านธุรกิจและการบริหารจัดการ (Business and Management Skills) ต่อความสำเร็จของ SMEs ในยุคปัจจุบัน ซึ่งยืนยันว่า ข้อเสนอแนะในการบูรณาการความรู้ด้านนี้เข้ากับคหกรรมศาสตร์เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง

สรุป

องค์ประกอบของสมรรถนะวิชาชีพอาจารย์ผู้สอน มีความครอบคลุมใน 3 มิติหลัก คือ ด้านความรู้ในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Knowledge) ด้านทักษะวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Skills) และ ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ (Attributes) โดยผลการวิเคราะห์ข้อมูลชี้ให้เห็นถึงความสำคัญอย่างยิ่งขององค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับ แก่นหลักของการปฏิบัติการคหกรรมศาสตร์ในมิติของความรู้และทักษะ องค์ประกอบย่อยที่ได้รับค่าเฉลี่ยความสำคัญในระดับสูงสุดคือประเด็นที่เน้นทักษะภาคปฏิบัติ เช่น ความสามารถในการประยุกต์ใช้หลักการในการประกอบอาหารประเภทต่าง ๆ และความรู้เกี่ยวกับหลักการประกอบอาหาร ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ที่เป็นวิชาชีพปฏิบัติการที่เน้นทักษะชีวิต ในมิติของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ องค์ประกอบที่ได้รับความสำคัญสูงสุด คือ ความประพฤติและบุคลิกภาพที่เหมาะสมกับการเป็นแบบอย่างที่ดีของอาจารย์ผู้สอน และความสามารถในการบริหารจัดการงานและภาวะผู้นำ ซึ่งสะท้อนว่าคุณธรรม จริยธรรม และความสามารถในการบริหารจัดการเป็นรากฐานสำคัญในการเป็นครูวิชาชีพ โดยสรุป องค์ประกอบสมรรถนะวิชาชีพที่สังเคราะห์ได้นี้มีทั้งหมด 3 องค์ประกอบหลัก 17 องค์ประกอบรอง และ 118 องค์ประกอบย่อยที่สำคัญ (ที่ได้รับค่าเฉลี่ยความสำคัญตั้งแต่ 3.50 ขึ้นไป) ซึ่งจะถูกนำไปใช้เป็นกรอบฐานในการสร้างรูปแบบสมรรถนะวิชาชีพที่ชัดเจนและเป็นระบบต่อไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาศักยภาพอาจารย์ผู้สอนและการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏและมหาวิทยาลัยสวนดุสิต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้บริหารหลักสูตรควรนำผลการวิจัยไปดำเนินการ คือ เร่งพัฒนาสมรรถนะเชิงธุรกิจ เนื่องจากผลวิจัยพบว่าทักษะด้านธุรกิจอยู่ในระดับปานกลาง จึงควรจัดอบรมเข้มข้นในเรื่องการบริหารจัดการธุรกิจ SMEs การวิเคราะห์ผู้บริโภค การทำแผนธุรกิจและต้นทุน รวมถึงการบริหารความเสี่ยง เพื่อให้อาจารย์สามารถถ่ายทอดความเป็นผู้ประกอบการได้อย่างมืออาชีพ ปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัย นำกรอบสมรรถนะที่ได้ไปปรับปรุงเนื้อหารายวิชา ให้สอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพและตอบโจทย์แนวโน้มสังคมผู้สูงอายุและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ใช้เป็นเกณฑ์ประเมินบุคลากร นำองค์ประกอบสมรรถนะหลักมาใช้เป็นตัวชี้วัดในการประเมินผลการปฏิบัติงาน เพื่อกระตุ้นให้อาจารย์พัฒนาตนเองให้ตรงตามความต้องการของวิชาชีพ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 เปรียบเทียบความต้องการสมรรถนะ ควรวิจัยเปรียบเทียบมุมมองระหว่างอาจารย์ผู้สอนกับผู้ประกอบการ เพื่อนำข้อมูลมาลดช่องว่างและผลิตบัณฑิตให้ตรงความต้องการของตลาดแรงงาน

2.2 ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะเชิงธุรกิจ ควรวิจัยเจาะลึกปัจจัย (เช่น ประสบการณ์, การอบรม) ที่ส่งผลต่อทักษะทางธุรกิจและการบริหาร เพื่อนำผลมาออกแบบกลไกการพัฒนาอาจารย์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

References

Akewannung, J., & Inrak, S. (2025). Administrator Competencies and Quality of Education in Schools Under the Secondary Educational Service Area Office Suratthani, Chumphon. *Journal of MCU Philosophy Review*, 8(2), 106–120.

Butrsaernlee, N. (2022). Driving Proactive Work, Addressing the Needs of the New Era, Pioneering Research, and Innovation Shaping the Future. *Institute of Vocational Education Southern Region 1 Journal*, 7(1), 3–11.

Chinakai, E. (2018). Development of Human Resources Management Concept. *Lampang Rajabhat University Journal*, 7(1), 157–167.

Dowcharoenporn, N. (2022). The Home Economics Education and Competency Development for Future Learners. *Journal of Modern Learning Development*, 7(7), 386–402.

Intiso, B., Phosichan, N., & Saengchan, C. (2020). The Influence of Accounting Management Ability on Business Achievement of Small and Medium Enterprises (SMEs) in Nakhon Phanom Province. *Journal of Management Science, Ubon Ratchathani University*, 9(1), 55–68.

Kamlangrit, S., Surakitboworn, S., & Kitisriworaphan, P. (2017). A Development of the Structural Equation Model of Factors Affecting Academic Administrative Quality in Schools Under Secondary Educational Service Area Office 23. *Journal of Graduate School Sakon Nakhon Rajabhat University*, 13(62), 27–37.

Ministry of Education. (2015, March 6). Ministry of Education Announcement on the Standard of Bachelor's Degree Qualifications in Home Economics B.E. 2557 (A.D. 2014). *Government Gazette*, 132(Special Section 52 D), 1.

Panphet, S., Baikularb, P., & Meesup, P. (2015). A Factor Analysis of Science Teachers' Competencies in Secondary Schools Under Educational Service Area Offices 39, 41, and 42. *Humanities and Social Sciences Journal of Pibulsongkram Rajabhat University*, 9(1), 90–108.

Phungphola, W., & Jadesadalugb, V. (2020). Synthesis of Researches on Building Business Cognitive Ability of New Generation Entrepreneurs for the Success of Business Performance in Thailand 4.0 Context. *Ph.D. in Social Sciences Journal*, 10(1), 1–14.

Promchot, W., Boonchit, Y., & Phetphuang, S. (2021). The Development of Teacher Competency in Learning Management in Schools Under Surat Thani Municipality. *Rajapark Journal*, 15(41), 326–341.

Saratapun, N., & Yodpichai, K. (2023). Emerging Pedagogy in Home Economics: Scopus Indexed Research Synthesis in the Past Decade. *Journal of Education Review*, 38(2), 98–111.

Sroipet, M., Pholpuntin, S., Chaleysub, S., & Jittisukaphong, J. (2025). Leadership and Academic Business Development in Higher Education Institutions. *Suan Dusit Graduate School Academic Journal*, 21(2), 159–170.

Suttipong, R. (2017). A Factor Analysis of the Academic Leadership Competencies of Administrators of Basic Education Schools as Perceived by Administrators and Teachers Under the Secondary Education Service Area Office 36, Phayao Province. *Journal of Social Innovation and Lifelong Learning*, 11(4), 250–267.

The Office of the Permanent Secretary of the Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation. (2022). *Higher Education Plan for Thailand's Manpower Production and Development B.E. 2564–2570 (A.D. 2021–2027)*. Bangkok: Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation.

Thongtamma, S., & Chansirisira, P. (2021). Study of Components and Indicators of Smart Teachers in Primary Schools Under the Department of Local Administration. *Journal of Buddhist Anthropology*, 6(8), 208–217.

Tipyanyachai, W., Suvanvihok, V., & Phasuk, P. (2025). Factors Affecting Technology Investment and Requests for Government Support Among Small and Medium-Sized Enterprises in Uttaradit and Phrae Provinces. *Academic Journal Uttaradit Rajabhat University*, 20(1), 45–58.

Virit, T. (2022). Factors Influencing Business Success of Entrepreneurs (SMEs) in Pathum Thani Province During the COVID-19 Pandemic. *Journal of Educational Innovation and Research*, 6(2), 458–473.

รูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์*

A Model for Promoting Teachers in Private Schools in Phetchabun Province

[1]ปรัชญา ประเสริฐผล, ชนัดดา ภูหงษ์ทอง, อนุชา กอนพ่วง และ ณัฏฐ์ รัตนศิริณิชกุล
[1]Pratchaya Prasertphon, Chanadda Phuhongthong, Anucha Konphuang and Nat Rattanasirinitchakul
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
Faculty of Education, Naresuan University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: Prachyap60@nu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ สร้างรูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ และจัดทำคู่มือประกอบการใช้รูปแบบ โดยอาศัยผลสังเคราะห์เอกสารและข้อค้นพบจากขั้นตอนที่ 1 มาพัฒนาเป็น (1) ร่างรูปแบบและคู่มือ และ (2) ตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของร่างดังกล่าว ดำเนินการวิจัยด้วยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และแบบสอบถามความเห็นเกี่ยวกับความถูกต้องและความเหมาะสมของร่างรูปแบบและคู่มือ มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับกับ ผู้ทรงคุณวุฒิ 9 คน ที่คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ครอบคลุม 3 ด้านความเชี่ยวชาญ ได้แก่ การจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชน การพัฒนาครูเอกชน และการบริหารการศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษา สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้ในการกำหนดเกณฑ์ยอมรับรูปแบบ/คู่มือ กำหนดอยู่ที่ค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) ≥ 3.51 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ≤ 1.00

ผลการสร้างรูปแบบพบว่า โครงสร้างหลักประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) ปัจจัยนำเข้า 4) วิธีการดำเนินการ 5) การส่งเสริมครู 6) ผลผลิต และ 7) เงื่อนไขความสำเร็จของการส่งเสริมครูโรงเรียนเอกชน) โดย "วิธีดำเนินการ" ครอบคลุม 9 ด้าน ได้แก่ 1) การพัฒนาหลักสูตร 2) การผลิตสื่อและนวัตกรรม 3) การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียน 4) การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ 5) การเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ 6) การสร้างแรงบันดาลใจ 7) ความคิดสร้างสรรค์ 8) การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ และ 9) คุณธรรมจริยธรรม/จรรยาบรรณ จากการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิพบว่า ความถูกต้องของรูปแบบ โดยภาพรวมอยู่ในระดับ มากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.78, S.D. = 0.54) และ ความเหมาะสมของรูปแบบ อยู่ในระดับ มากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.80, S.D. = 0.54) สำหรับ คู่มือการใช้รูปแบบ ผลการประเมินแสดงว่า ความถูกต้องอยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.76, S.D. = 0.50) และ ความเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.78, S.D. = 0.50)

คำสำคัญ: รูปแบบการส่งเสริมครู; โรงเรียนเอกชน; เพชรบูรณ์; คู่มือ; ความถูกต้องและความเหมาะสมของรูปแบบ

*Received October 22, 2025; Revised November 3, 2025; Accepted November 13, 2025

Abstract

This research article aimed to develop a teacher promotion model for private schools in Phetchabun Province and to construct an implementation handbook for the model. Based on the literature synthesis and findings from phase 1, the study developed: 1) a draft of the model and the handbook, and 2) validated the accuracy and propriety of the draft. The research was conducted using focus group discussions and a 5-point rating scale questionnaire regarding the accuracy and propriety of the draft model and handbook, with 9 experts selected through purposive selection. These experts covered three areas of expertise: private school educational management, private school teacher development, and educational administration from higher education institutions. The statistics used for data analysis to establish the acceptance criteria for the model and handbook were set at a mean ($\overline{X}$) ≥ 3.51 and a standard deviation (S.D.) ≤ 1.00.

The results of the model development revealed that the main structure consisted of 7 components: 1) principles, 2) objectives, 3) inputs, 4) operational procedures, 5) teacher promotion, 6) outputs, and 7) success conditions of private school teacher promotion. The "operational procedures" covered 9 areas: 1) curriculum development, 2) media and innovation production, 3) student-centered learning management, 4) integrated learning management, 5) becoming a learning individual, 6) inspiration, 7) creativity, 8) research for learning development, and 9) morals, ethics, and professional code of conduct. Based on the expert validation, the overall accuracy of the model was at the highest level ($\overline{X}$ = 4.78, S.D. = 0.54), and the propriety of the model was at the highest level ($\overline{X}$ = 4.80, S.D. = 0.54). For the model implementation handbook, the evaluation results showed that accuracy was at the highest level ($\overline{X}$ = 4.76, S.D. = 0.50), and propriety was at the highest level ($\overline{X}$ = 4.78, S.D. = 0.50).

Keywords: Teacher Promotion Model; Private Schools; Phetchabun; Handbook; Accuracy and Propriety of the Model

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมในยุคดิจิทัลได้ส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาไทยในทุกมิติ ทั้งในด้านนโยบาย ยุทธศาสตร์ชาติ และมาตรฐานคุณภาพการศึกษา สถานศึกษาจึงจำเป็นต้องปรับตัวและยกระดับการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสมรรถนะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 รวมถึงทักษะที่ตอบโจทย์เศรษฐกิจดิจิทัล (Office of the Basic Education Commission, 2019) สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาครูมุ่งเน้นให้ครูมีการเติบโตทางวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง โดยยึดหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และการพัฒนาสมรรถนะตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลง ครูจึงต้องได้รับการส่งเสริมให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และคุณลักษณะที่เหมาะสมต่อการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ซึ่งรวมถึงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การคิดเชิงสร้างสรรค์ การแก้ปัญหา และการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ (UNESCO, 2017; Darling-Hammond et al., 2017) นอกจากนี้ นโยบายด้านนวัตกรรมของประเทศยังเน้นบทบาทของ "ครู

มืออาชีพ” ที่มีความสามารถใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการสอนได้อย่างมีจริยธรรม (National Innovation Agency, 2021) พร้อมทั้งมุ่งสร้างระบบสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของครูให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Office of the Education Council, 2019)

อย่างไรก็ตาม ในบริบทของโรงเรียนเอกชน โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็ก ยังคงเผชิญข้อจำกัดหลายประการ ทั้งด้านทรัพยากร บุคลากร และระบบสนับสนุนการพัฒนาครูอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ส่งผลต่อคุณภาพการสอนและผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียน (Office for National Education Standards and Quality Assessment, 2017) ซึ่งปัญหาที่พบได้ชัดเจน ได้แก่ 1) ระบบนิเทศและชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ที่ยังไม่ทั่วถึง (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2019), 2) การหมุนเวียนของบุคลากรที่สูงจากปัญหาสวัสดิการและความมั่นคงในอาชีพ (Kaewsawang and Wehachat, 2019), 3) ภาระงานนอกเหนือการสอนที่ลดเวลาพัฒนาตนเองของครู (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2019) และ 4) ความท้าทายในการนำมาตรฐานวิชาชีพและสมรรถนะของครูไปประยุกต์ใช้ในงานจริง เช่น เส้นทางความก้าวหน้าในอาชีพและระบบประเมินผลการสอน (Office of the Education Council, 2017) สำหรับจังหวัดเพชรบูรณ์ โรงเรียนเอกชนจำนวนมากยังมีความพร้อมด้านดิจิทัลและการบริหารจัดการที่แตกต่างกัน ส่งผลให้คุณภาพการจัดการเรียนการสอนไม่สม่ำเสมอ ครูจำนวนไม่น้อยยังต้องการเสริมสร้างสมรรถนะสำคัญ เช่น การออกแบบหลักสูตรเชิงสมรรถนะ การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียน การใช้สื่อและนวัตกรรมดิจิทัล การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ และการบริหารชั้นเรียนเชิงบวก ควบคู่กับการยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพ (Office of the Basic Education Commission, 2022) ในเชิงนโยบาย โรงเรียนเอกชนในพื้นที่ยังประสบปัญหาการเข้า ออกของครูในอัตราที่สูง ซึ่งกระทบต่อความต่อเนื่องของการจัดการเรียนรู้และการสร้างวัฒนธรรมวิชาชีพครู (Office of the Private Education Commission, 2023).

จากบริบทดังกล่าว ทำให้เห็น “ช่องว่างทางการวิจัย” (Research Gap) ที่สำคัญ คือ ยังไม่มี “รูปแบบการส่งเสริมครู” ที่พัฒนาขึ้นเฉพาะสำหรับบริบทโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีองค์ประกอบเชิงระบบที่ชัดเจน ครอบคลุมตั้งแต่ หลักการ วัตถุประสงค์ ปัจจัยนำเข้า วิธีการดำเนินการ การส่งเสริมครู ผลผลิต ไปจนถึงเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ พร้อมคู่มือกำกับการใช้ที่ผ่านการตรวจสอบ “ความถูกต้อง” และ “ความเหมาะสม” โดยผู้ทรงคุณวุฒิอย่างเป็นระบบ (Boonchom, 2017)

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่ง สร้างรูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ พร้อมคู่มือการใช้รูปแบบ โดยอาศัยกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และผลการวิจัยเชิงประจักษ์ รวมถึงการตรวจสอบคุณภาพของรูปแบบและคู่มือจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้เครื่องมือเชิงระบบที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทเพชรบูรณ์ และขยายผลสู่พื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียง อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพครู การจัดการเรียนรู้ และผลลัพธ์ของผู้เรียนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับทิศทางการศึกษาไทยในยุคดิจิทัล (Office of the Education Council, 2017; Office of the Basic Education Commission, 2019)

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อสร้างรูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพัฒนา (Developmental Research) ที่มุ่งสร้างรูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ และจัดทำคู่มือการใช้รูปแบบให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของโรงเรียนเอกชนในพื้นที่ โดยการดำเนินการวิจัยขั้นตอนที่ 2 ประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่ 1) การสร้างร่างรูปแบบและคู่มือ และ 2) การตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของรูปแบบและคู่มือ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 การสร้างร่างรูปแบบและคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และผลการศึกษาความต้องการจำเป็นจากขั้นตอนที่ 1 เพื่อนำมากำหนดกรอบการสร้างร่างรูปแบบและร่างคู่มือการส่งเสริมครู โดยใช้กระบวนการสนทนากลุ่มเฉพาะ กับผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีประเด็นด้านการจัดการศึกษา ด้านการพัฒนาครู ด้านการบริหารการศึกษา เพื่อพัฒนาและตรวจสอบเนื้อหาเชิงคุณภาพให้มีความสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Participants)

คัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ 9 คน ที่คัดเลือกแบบเจาะจง ครอบคลุม 3 ด้านที่มีความเชี่ยวชาญ ได้แก่

1. ด้านการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชน จำนวน 3 คน
2. ด้านการพัฒนาครูโรงเรียนเอกชน จำนวน 3 คน
3. ด้านการบริหารการศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษา จำนวน 3 คน

ผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านมีประสบการณ์ตรงกับการบริหาร การพัฒนา หรือการนิเทศงานด้านการศึกษาในระดับจังหวัดและระดับเขตพื้นที่การศึกษา และมีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาโทขึ้นไป

ขั้นตอนที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Instruments)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบบันทึกความคิดเห็นเกี่ยวกับร่างรูปแบบและร่างคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ประเด็นคำถามสำหรับการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และแบบประเมินความเห็นเพิ่มเติมของผู้ทรงคุณวุฒิต่อร่างรูปแบบ

ขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)

1. ขอหนังสืออนุญาตจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร เพื่อเชิญผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ
2. ดำเนินการจัดการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับร่างรูปแบบและคู่มือ
3. ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ และให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงร่างรูปแบบให้มีความสมบูรณ์
4. ผู้วิจัยสรุปผลจากการสนทนากลุ่มและจัดทำร่างรูปแบบและร่างคู่มือฉบับสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) นำบทสนทนามากลั่นกรองหาความเชื่อมโยงที่เป็นเหตุผลสนับสนุน เพื่อสังเคราะห์สาระสำคัญจากการสนทนากลุ่ม และสร้างองค์ประกอบของรูปแบบการส่งเสริมครู ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบหลัก 7 ด้าน ได้แก่ 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) ปัจจัยนำเข้า 4) วิธีดำเนินการ 5) ผลผลิต 6) ผลลัพธ์ และ 7) เงื่อนไขความสำเร็จ วิธีดำเนินการ 9 ด้าน ได้แก่ 1) การพัฒนาหลักสูตร 2) การผลิตสื่อและนวัตกรรม 3) การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียน 4) การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ

5) การเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ 6) การสร้างแรงบันดาลใจ 7) ความคิดสร้างสรรค์ 8) การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ และ 9) คุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพครู

ส่วนที่ 2 การตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของรูปแบบและคู่มือ

หลังจากได้ร่างรูปแบบและคู่มือฉบับสมบูรณ์แล้ว ผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบความถูกต้อง (Accuracy) และความเหมาะสม (Appropriateness) ของรูปแบบและคู่มือ โดยผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเดียวกันกับการสนทนากลุ่มในส่วนที่ 1

ขั้นตอนที่ 1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Participants)

ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 9 คน ซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกับการสนทนากลุ่มเฉพาะในส่วนที่ 1

ขั้นตอนที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Instruments)

แบบสอบถามความเห็นเกี่ยวกับความถูกต้องและความเหมาะสมของร่างรูปแบบและคู่มือ โดยอิงเกณฑ์การประเมินของ Joint Committee on Standards for Educational Evaluation (1994) ที่เน้น 2 มาตรฐานคือ (1) มาตรฐานความถูกต้อง (Accuracy Standards) และ(2) มาตรฐานความเหมาะสม (Propriety Standards) แบบสอบถามมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) โดยปรับใช้แนวทางของ Boonchom (2017) แบบสอบถามมีค่าความสอดคล้องของเนื้อหาเท่ากับ 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ .959 จากการประเมินระดับความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ

ขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)

1. ขออนุญาตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร เพื่อส่งแบบสอบถามให้ผู้ทรงคุณวุฒิ
2. เก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามด้วยตนเอง ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลก่อนวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

กำหนดเกณฑ์การยอมรับว่า รูปแบบและคู่มือมีความถูกต้องและความเหมาะสม หากมีค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) ≥ 3.51 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ≤ 1.00 โดยได้ประยุกต์ใช้เกณฑ์การประเมินของคณะกรรมการพัฒนาเกณฑ์มาตรฐานการประเมินโครงการทางการศึกษา (Joint Committee on Standards for Education Evaluation)

ผลการวิจัย

รูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพัฒนา (Developmental Research)

1. ผลการสร้างรูปแบบการส่งเสริมครู

จากการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และผลการศึกษาขั้นตอนที่ 1 รวมถึงการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 9 คน ซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชน ด้านการพัฒนาครูโรงเรียนเอกชน และด้านการบริหารการศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ หลักการ วัตถุประสงค์ ปัจจัยนำเข้า วิธีดำเนินการ ผลผลิต ผลลัพธ์ และเงื่อนไขความสำเร็จ โดยองค์ประกอบ “วิธีดำเนินการ” ประกอบด้วย 9 ด้านสำคัญ คือ (1) การพัฒนาหลักสูตร (2) การผลิตสื่อและนวัตกรรม (3) การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (4) การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ(5) การเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ (6) การสร้างแรงบันดาลใจ (7) การส่งเสริมความคิด

สร้างสรรค์(8) การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ และ (9) การพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพครู

2. ผลการจัดทำคู่มือประกอบรูปแบบ

คู่มือการใช้รูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ประกอบด้วยเนื้อหา 9 ส่วน ได้แก่ 1) ปกหน้า/ปกหลัง 2) คำชี้แจง 3) วัตถุประสงค์ของคู่มือ 4) ประโยชน์ของคู่มือการใช้รูปแบบ 5) ความเป็นมาแนวคิด และความสำคัญ นิยาม องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย และแหล่งข้อมูล/ร่องรอยประกอบการส่งเสริมครู 7) แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ 8) แบบประเมินการส่งเสริมครู 9) แบบสรุปผลการประเมินการส่งเสริมครู

3. ผลการตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของรูปแบบและคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์

จากการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 9 คน โดยใช้แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ผลการตรวจสอบมีรายละเอียดดังตาราง

ตารางที่ 1 แสดงผลการตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของรูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ในภาพรวม

องค์ประกอบ	ความถูกต้อง			ความเหมาะสม		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. หลักการ	4.75	0.51	มากที่สุด	4.77	0.50	มากที่สุด
2. วัตถุประสงค์	4.86	0.71	มากที่สุด	4.88	0.70	มากที่สุด
3. ปัจจัยนำเข้า	4.76	0.54	มากที่สุด	4.77	0.55	มากที่สุด
4. วิธีการดำเนินการ	4.78	0.50	มากที่สุด	4.79	0.51	มากที่สุด
5. การส่งเสริม	4.77	0.52	มากที่สุด	4.78	0.51	มากที่สุด
6. ผลผลิต	4.78	0.51	มากที่สุด	4.79	0.51	มากที่สุด
7. เงื่อนไขความสำเร็จ	4.79	0.51	มากที่สุด	4.79	0.52	มากที่สุด
รวม	**4.78**	**0.54**	**มากที่สุด**	**4.80**	**0.54**	**มากที่สุด**

จากตารางที่ 1 แสดงผลการตรวจสอบความถูกต้องของรูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ในภาพรวมพบว่า ความถูกต้องโดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.78, S.D. = 0. 54) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านวัตถุประสงค์ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}$ = 4.86, S.D. = 0. 71) รองลงมาคือ ด้านเงื่อนไขความสำเร็จ ($\bar{X}$ = 4.79, S.D. = 0.51) และด้านหลักการ มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{X}$ = 4.75, S.D. = 0.51)

ความเหมาะสมของของของรูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ความเหมาะสมโดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.80, S.D. = 0. 54) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านวัตถุประสงค์ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}$ = 4.88, S.D. = 0.70) รองลงมาคือ ด้านวิธีดำเนินการ, ด้านผลผลิต ($\bar{X}$ = 4.79, S.D. = 0.51) และด้านปัจจัยนำเข้า มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{X}$ = 4.77, S.D. = 0.55)

ตารางที่ 2 แสดงผลการตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของของคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์

คู่มือ	ความถูกต้อง			ความเหมาะสม		
	$\overline{X}$	S.D.	ระดับ	$\overline{X}$	S.D.	ระดับ
1. ปกหน้า ปกหลัง	4.77	0.50	มากที่สุด	4.78	0.50	มากที่สุด
2. คำชี้แจง	4.82	0.50	มากที่สุด	4.84	0.50	มากที่สุด
3. วัตถุประสงค์ของคู่มือ	4.87	0.55	มากที่สุด	4.88	0.53	มากที่สุด
4. ประโยชน์ของคู่มือการใช้แนวทาง	4.76	0.51	มากที่สุด	4.78	0.53	มากที่สุด
5. ความเป็นมา แนวคิด และความสำคัญ	4.74	0.52	มากที่สุด	4.75	0.51	มากที่สุด
6. นิยาม เนื้อหาสาระขององค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย และร่องรอย/ประเด็นพิจารณาการประเมินในแต่ละประเด็น	4.73	0.45	มากที่สุด	4.74	0.50	มากที่สุด
7. แนวทางการนำแนวทางไปใช้	4.76	0.45	มากที่สุด	4.78	0.50	มากที่สุด
8. แบบประเมินการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์	4.78	0.48	มากที่สุด	4.79	0.51	มากที่สุด
9. แบบสรุปผลการประเมินการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์	4.72	0.53	มากที่สุด	4.75	0.48	มากที่สุด
10. การใช้ภาษาได้ถูกต้องตามหลักภาษา	4.76	0.45	มากที่สุด	4.78	0.50	มากที่สุด
11. เนื้อหามีความครอบคลุมและเหมาะสม	4.78	0.48	มากที่สุด	4.79	0.51	มากที่สุด
12. คู่มือมีความเชื่อมโยง และสอดคล้องกัน	4.68	0.53	มากที่สุด	4.69	0.48	มากที่สุด
รวมเฉลี่ย	**4.76**	**0.50**	**มากที่สุด**	**4.78**	**0.50**	**มากที่สุด**

จากตารางที่ 2 แสดงผลการตรวจสอบความถูกต้องของของคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ความถูกต้องโดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.76, S.D. = 0.50) ความเหมาะสมของของคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ความเหมาะสมโดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.78, S.D. = 0.50) ผลการประเมินโดยรวมแสดงว่า รูปแบบและคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์มีความถูกต้องและความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด ($\overline{X} \geq 3.51$, S.D. ≤ 1.00)

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการวิจัยที่ได้ดำเนินการพัฒนา “รูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์” พบว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 7 ด้าน ได้แก่ 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) ปัจจัยนำเข้า 4) วิธีดำเนินการ 5) การดำเนินการส่งเสริมครู 6) ผลผลิต และ 7) เงื่อนไขความสำเร็จ ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ของกระบวนการพัฒนาครูอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ขั้นการวางแนวคิดเชิงหลักการไปจนถึงการประเมินผลลัพธ์และความยั่งยืนของการพัฒนา ทั้งนี้ได้สังเคราะห์องค์ประกอบจากเอกสาร ทฤษฎี และผลการศึกษาภาคสนาม รวมถึงการตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมจากผู้ทรงคุณวุฒิ

รูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ สามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาครูของโรงเรียนเอกชนให้มีสมรรถนะที่ตอบสนองต่อบริบทของจังหวัดเพชรบูรณ์และทิศทางการศึกษายุคดิจิทัล โดยมีความยืดหยุ่นต่อการปรับใช้ในพื้นที่อื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยนี้สามารถสรุปและแสดงในรูปแผนภาพโมเดลดังภาพต่อไปนี้

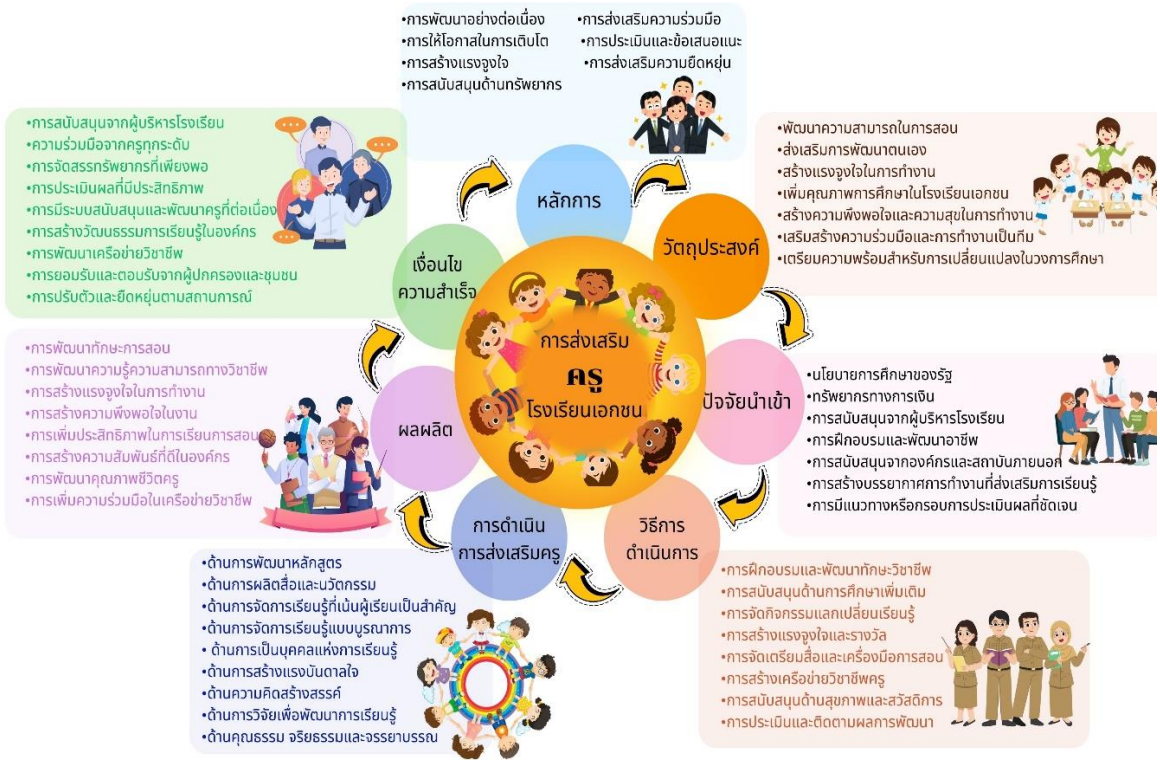

Figure 1: Model for Promoting Teachers in Private Schools in Phetchabun Province

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการสร้างรูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่พัฒนาขึ้นมีองค์ประกอบหลัก 7 ด้าน ได้แก่ 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) ปัจจัยนำเข้า 4) วิธีการดำเนินการ 5) การส่งเสริมครู 6) ผลผลิต และ 7) เงื่อนไขความสำเร็จ ซึ่งองค์ประกอบ วิธีดำเนินการ มีองค์ประกอบย่อย 9 ด้าน ครอบคลุมกระบวนการพัฒนาครู 9 ด้าน เช่น ด้านหลักสูตร ด้านสื่อและนวัตกรรม ด้านการจัดการเรียนรู้

ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ด้านการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ ด้านการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ด้านความคิดสร้างสรรค์ ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ และ ด้านคุณธรรม จริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพครู ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการสร้างรูปแบบได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน เริ่มจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และข้อมูลจากสภาพจริงทั้งด้านที่เป็นสภาพและความต้องการ แล้วจึงยกร่างเป็นรูปแบบตามแนวคิดหาประสิทธิภาพด้วยวิธีการต่าง ๆ จากนั้นปรับปรุงแก้ไข ให้เป็นรูปแบบฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้ได้จริง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Prajam (2021) เรื่องรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุก โรงเรียนอนุบาลห้วยทับทัน ได้สรุปว่า องค์ประกอบของรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) เพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุก มีองค์ประกอบหลัก คือ หลักการของรูปแบบ (Principles) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (Objectives) กระบวนการพัฒนา (Development Process) ระบบสนับสนุน (Support System) เงื่อนไขความสำเร็จ (Conditions for Success) การวัดและประเมินผล (Measurement & Evaluation) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Jaimatoon (2023) เรื่อง การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพฤติกรรมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครู โรงเรียนเทศบาล 1 (บ้านเก่า) อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ได้สรุปองค์ประกอบของรูปแบบการส่งเสริมพฤติกรรมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครู มีองค์ประกอบหลัก คือ หลักการ (Principles) จุดมุ่งหมาย (Objectives) เนื้อหา (Content) กระบวนการ (Process) การประเมินผล (Evaluation) ปัจจัยความสำเร็จ (Success Factors) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Yathongchai, Suwantrai, and Phawabut (2023) เรื่อง รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำครูในการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาในเขตรับผิดชอบของสำนักงานศึกษาธิการภาค 11 ได้สรุปว่า รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำครูในการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ในเขตรับผิดชอบของสำนักงานศึกษาธิการภาค 11 มีองค์ประกอบหลัก คือ หลักการ วัตถุประสงค์ เนื้อหา กระบวนการ สื่อและแหล่งเรียนรู้ และ การวัดและประเมินผล สอดคล้องกับงานวิจัยของ Yutthaisong (2024) เรื่อง การพัฒนารูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงวิชาชีพเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์เป็นฐานของครูโรงเรียนเบญจมาศกุญชร ได้สรุปว่า องค์ประกอบของรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงวิชาชีพ มีองค์ประกอบหลัก คือ หลักการของรูปแบบ (Principles) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (Objectives) เนื้อหาของรูปแบบ (Content) กระบวนการดำเนินงาน (Process) การวัดและประเมินผล (Measurement and Evaluation)

ทั้งนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Yothakaree (2024) เรื่องการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมสมรรถนะการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา เขต 1 ได้สรุปว่า องค์ประกอบของรูปแบบการส่งเสริมสมรรถนะการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูประถมศึกษา มีองค์ประกอบหลัก ตามแนวคิดการพัฒนาครูโดยใช้กระบวนการชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) และการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) มีองค์ประกอบหลัก คือ หลักการของรูปแบบ (Principles) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (Objectives) ปัจจัยนำเข้า (Input Factors) กระบวนการดำเนินการ (Process) ผลผลิต (Output) เงื่อนไขความสำเร็จ (Success Conditions) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Wongchan (2024) เรื่อง รูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุก โรงเรียนนารีนุกูล ได้สรุปองค์ประกอบของรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ มีองค์ประกอบหลัก คือ หลักการของรูปแบบ (Principles) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (Objectives) เนื้อหา (Content) การดำเนินการ (Process) การประเมินผล (Evaluation) เงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบ (Success Conditions) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Srilek (2024) เรื่อง การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูระดับ

การศึกษาขั้นพื้นฐานโดยใช้กระบวนการชี้แนะเพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียน ได้เสนอรูปแบบการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยใช้กระบวนการชี้แนะ (Coaching Approach) มีองค์ประกอบหลัก คือ หลักการของรูปแบบ (Principles) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (Objectives) เนื้อหาของรูปแบบ (Content) กระบวนการดำเนินการของรูปแบบ (Development Process) การวัดและประเมินผลของรูปแบบ (Evaluation) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Rungsang (2025) เรื่องรูปแบบการส่งเสริมสมรรถนะครูเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นนวัตกรทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของนักเรียน โรงเรียนวิทยาศาสตร์จุฬาภรณราชวิทยาลัย มุกดาหาร ได้สรุป องค์ประกอบของรูปแบบการส่งเสริมสมรรถนะครู มีองค์ประกอบหลัก คือ หลักการ (Principles) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (Objectives) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง (Theoretical Concepts) เนื้อหาและกระบวนการดำเนินงาน (Content & Process) การวัดและประเมินผล (Measurement and Evaluation) ปัจจัยแห่งความสำเร็จ (Key Success Factors) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Salary et al. (2023) เรื่อง Design and Validation of Professional Development Environment Model Based on Task-Centered Approach in Medical Education ได้นำเสนอรูปแบบ Professional Development Environment Model ที่ออกแบบตามแนวทาง Task-Centered Approach มีองค์ประกอบหลัก คือ ปัจจัยด้านบริบท (Context factors), ปัจจัยด้านเนื้อหา (Content factors), ปัจจัยด้านกระบวนการ (Process factors), และผลลัพธ์การเรียนรู้ (Learning outcomes) รวมถึงสอดคล้องกับงานวิจัยของ Hussein (2025) เรื่อง A proposed model for teacher education: Rethinking the future of the next generation ได้นำเสนอรูปแบบการพัฒนาครูสำหรับ “ยุคหน้า” โดยระบบแบบองค์รวม (holistic system) ที่ครอบคลุมตั้งแต่การเลือกครูคุณภาพ (input) การดำเนินการผ่านระบบความร่วมมือ (process) ผลผลิตคือครูที่มีสมรรถนะครบ (output) พร้อมกลไกการสะท้อนผลและปรับปรุง (feedback) โดยมีค่านิยมพื้นฐานและเสาหลักสนับสนุน ทำให้โมเดลนี้มีทั้งความชัดเจนในโครงสร้างและยืดหยุ่นต่อบริบท

2. ผลการจัดทำคู่มือประกอบรูปแบบ

ผลการวิจัยพบว่า คู่มือการใช้รูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ประกอบด้วยเนื้อหา 9 ส่วน ได้แก่ ปกหน้า/ปกหลัง คำชี้แจง วัตถุประสงค์ของคู่มือ ประโยชน์ของคู่มือการใช้รูปแบบ ความเป็นมา แนวคิด และความสำคัญ นิยาม องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย และแหล่งข้อมูล/ร่องรอยประกอบการส่งเสริมครู แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ แบบประเมินการส่งเสริมครู แบบสรุปผลการประเมินการส่งเสริมครู ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการสร้างรูปแบบได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน เริ่มจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และข้อมูลจากสภาพจริงทั้งด้านที่เป็นสภาพและความต้องการ แล้วจึงยกร่างคู่มือตามแนวคิดหาประสิทธิภาพด้วยวิธีการต่าง ๆ จากนั้นปรับปรุงแก้ไข ให้เป็นคู่มือฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้ได้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Jaimatoon (2023) เรื่อง การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพฤติกรรมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครู โรงเรียนเทศบาล 1 (บ้านเก่า) อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ได้สรุปองค์ประกอบของคู่มือประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก หลักการและเหตุผลของคู่มือ (Principles and Rationale) วัตถุประสงค์ของคู่มือ (Objectives) เนื้อหาของคู่มือ (Content) การประเมินและการปรับปรุงคู่มือ (Evaluation & Improvement) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sithisopasakul (2024) เรื่องการพัฒนารูปแบบการผลิตนักศึกษาครูสู่ครูมืออาชีพของมหาวิทยาลัยราชภัฏ ได้สรุปว่า องค์ประกอบของคู่มือการผลิตนักศึกษาครูสู่ครูมืออาชีพประกอบด้วย 8 องค์ประกอบหลัก คือ ที่มาและความสำคัญ (Background and Importance) จุดมุ่งหมาย (Objectives) แนวคิดพื้นฐาน (Basic Concepts) หลักการ (Principles) กรอบสมรรถนะ (Competency Framework) โครงสร้างเนื้อหา (Content Structure) กระบวนการพัฒนาสมรรถนะ (Competency

Development Process) การวัดและประเมินผล (Measurement and Evaluation) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Srilek (2024) เรื่อง การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยใช้กระบวนการชี้แนะเพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียน พบว่า “คู่มือการใช้รูปแบบ” ที่สร้างขึ้นเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของรูปแบบดังกล่าว ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก ดังนี้ หลักการและเหตุผลของคู่มือ วัตถุประสงค์ของคู่มือ เนื้อหาของคู่มือ และการประเมินผลของคู่มือ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Rungsang (2025) เรื่องรูปแบบการส่งเสริมสมรรถนะครูเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นนวัตกรทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของนักเรียน โรงเรียนวิทยาศาสตร์จุฬาภรณราชวิทยาลัย มุกดาหาร ได้สรุปว่า คู่มือการใช้รูปแบบ ประกอบด้วย บทนำ รูปแบบ การนำรูปแบบไปใช้ และบรรณานุกรม และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Rusdi, Rauf, and Tahir (2024). เรื่อง Development of a manual for standardizing the teachers recruitment process องค์ประกอบของคู่มือการสรรหาครู มี 3 ส่วน ได้แก่ 1. วัตถุประสงค์ (Objectives) 2. ขั้นตอน/กระบวนการ (Procedures) 3. เกณฑ์การคัดเลือก (Selection criteria) รวมถึงสอดคล้องกับงานวิจัยของ Palacio and Digo (2024) เรื่อง Development of Handbook on Instructional Coaching and Mentoring for Master Teachers ได้สรุปว่า คู่มือการโค้ชและการให้คำปรึกษาด้านการเรียนการสอนสำหรับครูผู้เชี่ยวชาญ (Instructional Coaching and Mentoring Handbook for Master Teachers) มีองค์ประกอบ คือ 1. วัตถุประสงค์และขอบเขตของคู่มือ 2. แนวทางการใช้ (TOCNA Approach) และ 3. เครื่องมือและเนื้อหาเฉพาะ

3. ผลการตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของรูปแบบและคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์

ผลการวิจัยพบว่า ผลการประเมินโดยรวมแสดงว่า รูปแบบและคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์มีความถูกต้องและความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีการส่งเสริมการกำหนดกระบวนการคิดขั้นสูงที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน สามารถแก้ไขปัญหาให้เกิดสภาพการณ์หรือผลที่ดีขึ้นบรรลุตามจุดหมายของหลักสูตร และส่งเสริมการกำหนดสื่อและนวัตกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพัฒนาการของผู้เรียน รวมถึงมีการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริงของตนและเพื่อนในกลุ่ม และผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้กระบวนการทางสังคม สุดท้ายยังมีการส่งเสริมการบันทึกหลังการสอนสรุปรายละเอียดข้อมูลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ว่าบรรลุผลตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ส่งผลให้รูปแบบและคู่มือมีความถูกต้องและเหมาะสมกับการส่งเสริมและพัฒนาครูโรงเรียนเอกชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Chokwiseschaisit (2024) เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนโรงเรียนบ้านคลองแค พบว่า รูปแบบและคู่มือ ที่พัฒนาขึ้นผ่านกระบวนการวิจัยและการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิมีความถูกต้องและความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ทุกด้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Srilek (2024) เรื่อง การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยใช้กระบวนการชี้แนะเพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียน พบว่า ผลการประเมินโดยรวมของรูปแบบและคู่มือการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยใช้กระบวนการชี้แนะ มีความถูกต้อง และความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Palacio and Digo (2024) เรื่อง Development of handbook on instructional coaching and mentoring for master teachers สรุปได้ว่า รูปแบบและคู่มือการนิเทศและพี่เลี้ยงที่พัฒนาขึ้น ได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิว่ามีความถูกต้องและความเหมาะสมในระดับมากที่สุด

สรุป

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรูปแบบและคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ประกอบด้วยการสังเคราะห์เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และการตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของรูปแบบและคู่มือโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 9 คน ครอบคลุมด้านการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชน การพัฒนาครูเอกชน และการบริหารการศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 7 ด้าน ได้แก่ 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) ปัจจัยนำเข้า 4) วิธีการดำเนินการ 5) การส่งเสริมครู 6) ผลผลิต และ 7) เงื่อนไขความสำเร็จ โดยองค์ประกอบ “วิธีดำเนินการ” มี 9 ด้านสำคัญ ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตร การผลิตสื่อและนวัตกรรม การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ การเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ การสร้างแรงบันดาลใจ การส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ และคุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพครู ซึ่งผลการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า รูปแบบและคู่มือการส่งเสริมครูมีความถูกต้องและความเหมาะสมในระดับมากที่สุด (รูปแบบ $\overline{X}$ = 4.78, S.D. = 0.54; คู่มือ $\overline{X}$ = 4.76, S.D. = 0.50) ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด ($\overline{X} \geq 3.51$, S.D. ≤ 1.00) แสดงให้เห็นว่ารูปแบบและคู่มือที่พัฒนาขึ้นมีความถูกต้อง มีความเหมาะสม และสามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทของโรงเรียนเอกชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนควรนำ “รูปแบบและคู่มือการส่งเสริมครูของโรงเรียนเอกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์” ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาครูอย่างเป็นระบบ เพื่อยกระดับสมรรถนะด้านการจัดการเรียนรู้ การสร้างสื่อ และคุณธรรมวิชาชีพครูให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนเอกชน

1.2 ควรบูรณาการรูปแบบและคู่มือเข้ากับแผนพัฒนาบุคลากรประจำปี โดยจัดอบรมเชิงปฏิบัติการและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ครูสามารถนำแนวทางไปใช้ได้จริง

1.3 ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายโรงเรียนเอกชน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การใช้รูปแบบและคู่มือ รวมถึงเผยแพร่แนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices)

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาการพัฒนารูปแบบเฉพาะด้าน เช่น สมรรถนะด้านหลักสูตร สื่อและนวัตกรรม เพื่อขยายผลการพัฒนาครูให้ครอบคลุมยิ่งขึ้น

2.2 ควรติดตามผลการใช้รูปแบบและคู่มือ เพื่อประเมินผลกระทบต่อคุณภาพครู คุณภาพผู้เรียน และความพึงพอใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2.3 ควรพัฒนาระบบการใช้คู่มือในรูปแบบดิจิทัล เพื่อเพิ่มความสะดวกในการเข้าถึงและสร้างการมีส่วนร่วมของครูอย่างต่อเนื่อง

2.4 ควรนำรูปแบบดังกล่าวไปทดลองใช้หรือประเมินประสิทธิภาพในโรงเรียนเอกชนของจังหวัดเพชรบูรณ์จริง จะช่วยยืนยันผลลัพธ์เชิงประจักษ์ของรูปแบบต่อคุณภาพการสอนของครูและการเรียนรู้ของนักเรียน ตลอดจนเพิ่มคุณค่าและความน่าเชื่อถือให้กับงานวิจัยนี้มากยิ่งขึ้น

References

Boonchom, S. (2017). *Research Methodology in Behavioral Sciences*. (22nd ed.). Bangkok: Suweeriyasan Publishing.

Chokwiseschaisit, Th. (2024). Educational Innovation and Teacher Creativity in Thailand. *Journal of Education Reform*, 19(3), 499–500.

Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). *Effective Teacher Professional Development*. Palo Alto, CA: Learning Policy Institute.

Hussein, A. (2025). Models of Teacher Professional Development in Private Education Systems. *International Journal of Educational Research*, 8(2), 41–78.

Jaimatoon, P. (2023). Private School Curriculum Development in the 21st Century. *Journal of Teacher Development*, 12(1), 212–214.

Kaewsawang, S., & Wehachat, C. (2019). *Teacher Turnover in Private Schools: Causes and Solutions*. Bangkok: Faculty of Education, Chulalongkorn University.

National Innovation Agency. (2021). *Thailand Innovation Policy Framework 2021–2030*. Bangkok: Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation.

Office for National Education Standards and Quality Assessment. (2017). *Educational Quality Assessment Report 2016–2017*. Bangkok: Office for National Education Standards and Quality Assessment.

Office of the Basic Education Commission. (2019). *Basic Education Core Curriculum Reform Report*. Bangkok: Ministry of Education, Thailand.

Office of the Basic Education Commission. (2022). *Teacher Competency and Ethics Enhancement Framework*. Bangkok: Ministry of Education, Thailand.

Office of the Education Council. (2019). *Policy on Lifelong Learning and Teacher Development*. Bangkok: Ministry of Education, Thailand.

Office of the Private Education Commission. (2023). *Private School Teacher Management Report 2023*. Bangkok: Ministry of Education, Thailand.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *TALIS 2018 Results: Teachers and School Leaders as Lifelong Learners* (Vol. 1). Paris, France: OECD Publishing.

Palacio, H. G., & Digo, G. S. (2024). Teacher Empowerment and Leadership in Private Schools: Case Studies in Southeast Asia. *Journal of Education and Human Development*, 10(3), 332–335.

Prajam, W. (2021). Developing Effective Teacher Promotion Models in Private Schools. *Journal of Educational Management*, 6(1), 35–37.

Rungsang, S. (2025). Supervision and Coaching Approaches for Teacher Improvement. *Journal of Educational Innovation*, 14(2), 246–250.

Rusdi, P., Rauf, B., & Tahir, T. (2024). Development of a Manual for Standardizing the Teachers Recruitment Process. *Universal Teaching and Learning Journal*, 1(1), 19–30.

Salary, S., Amin Beydokhti, A. A., Karami, M., & Layegh, P. (2023). Design and Validation of Professional Development Environment Model Based on Task-Centered Approach in Medical Education. *SAGE Open*, 13(4), 1–12.

Srilek, S. (2024). Active Learning Design for Private Schools in Thailand. *Journal of Innovative Education*, 17(4), 602–605.

UNESCO. (2017). *Teachers and Educational Quality: Monitoring Global Needs for 2030*. Paris, France: UNESCO.

Wongchan, W. (2024). Teacher Professional Standards and Ethics in the Thai Education System. *Journal of Education and Society*, 21(2), 405–406.

Yathongchai, P., Suwantrai, W., & Phawabut, Ch. (2023). Developing Teacher Competencies for Private School Innovation in Thailand. *Journal of Educational Administration*, 15(2), 35–40.

Yothakaree, R. (2024). Moral Leadership and Teacher Ethics in Private Schools. *Journal of Moral Education and Professional Ethics*, 9(2), 75–77.

Yutthaisong, Ph. (2024). Strategies for Sustainable Private School Management in Phetchabun Province. *Journal of Educational Policy and Leadership*, 8(1), 98–100.

กลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0*

Competency Development Strategies for Private School Administrators in the Education 5.0 Era

[1]อรวรรณ โล่ห์คำ, ชไมพร ดิสถาพร และ ธีระภาพ เพชรมาลัยกุล
[1]Orawan Lokham, Chamaiporn Disathaporn and Theeraphab Phetmalhkul
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
Srinakharinwirot University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: Pingkyy.2526@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 2) ศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 และ 3) เพื่อสร้างและประเมินกลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) โดยระยะที่ 1 ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 วิเคราะห์องค์ประกอบเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญจำนวน 9 คน ระยะที่ 2 การวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนขนาดใหญ่พิเศษในเขตภาคกลาง จำนวน 127 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม และแบบประเมินกลยุทธ์ โดยประเมินกลยุทธ์ผ่านการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับผู้ทรงคุณวุฒิ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าเฉลี่ย ร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และดัชนีความต้องการจำเป็น ($PNI_{modified}$)

ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0 ประกอบด้วย 10 ด้าน ได้แก่ (1) การมีวิสัยทัศน์ (2) การสื่อสาร (3) การสร้างนวัตกรรมและการคิดสร้างสรรค์ (4) การปรับตัวและยืดหยุ่น (5) การสร้างทีม (6) ความซื่อสัตย์สุจริต (7) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (8) การพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต (9) ความฉลาดรู้ทางดิจิทัล และ(10) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ 2) ผลการศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการพัฒนา พบว่า สมรรถนะที่มีความต้องการจำเป็นสูงสุด ได้แก่ ด้านความฉลาดรู้ทางดิจิทัล และด้านการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ ($PNI_{modified}$ = 0.48) รองลงมา ได้แก่ ด้านการพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต ($PNI_{Modified}$ = 0.35) และด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ($PNI_{modified}$ = 0.32) ขณะที่ด้านการสร้างทีมมีความต้องการจำเป็นต่ำสุด ($PNI_{modified}$ = 0.13) ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารโรงเรียนเอกชน 3) กลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0 ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์หลัก 16 กลยุทธ์รอง ได้แก่ กลยุทธ์ที่ 1 การยกระดับภาวะผู้นำดิจิทัลและการบริหารด้วยข้อมูล กลยุทธ์ที่ 2 การสร้างองค์กรนวัตกรรมและโรงเรียนต้นแบบ Education 5.0 กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาทุนมนุษย์ และผู้นำแห่งอนาคต และ กลยุทธ์ที่ 4 การบริหาร

*Received April 27, 2026; Revised May 7, 2026; Accepted May 26, 2026

ความเสี่ยงและเสริมความยั่งยืนทางการแข่งขัน และประเมินกลยุทธ์ มีความเหมาะสม มีความเป็นได้ มีความสอดคล้องกับบริบท และมีความคุ้มค่า

คำสำคัญ: กลยุทธ์; การพัฒนา; สมรรถนะผู้บริหาร; โรงเรียนเอกชน; ยุคการศึกษา 5.0

Abstract

The purposes of this research article were to: 1) study the competency components of private school administrators in the Education 5.0 era; 2) examine the current conditions and development needs of private school administrators' competencies in the Education 5.0 era; and 3) develop and evaluate strategies for developing the competencies of private school administrators in the Education 5.0 era. This study employed a mixed-methods research design. Phase 1 involved studying concepts and theories regarding the competencies of private school administrators in the Education 5.0 era and analyzing components through data collected from in-depth interviews with 9 experts. Phase 2 was quantitative research, where the sample group consisted of 127 administrators from extra-large private schools in the central region. The research instruments included an interview form, a questionnaire, and a strategy evaluation form. The strategies were evaluated through focus group discussions with experts. Data were analyzed using mean, percentage, standard deviation, and the modified Priority Needs Index ($PNI_{modified}$)

The research findings revealed that: 1) The competency components of private school administrators in the Education 5.0 era consisted of 10 aspects: (1) vision, (2) communication, (3) innovation and creativity, (4) adaptability and flexibility, (5) team building, (6) honesty and integrity, (7) transformational leadership, (8) developing high-potential talent for the future, (9) digital literacy, and (10) networking and collaboration. 2) The results of the study on current conditions and development needs indicated that the competencies with the highest priority needs were digital literacy and networking and collaboration ($PNI_{modified}$ = 0.48), followed by developing high-potential talent for the future (PNI modified = 0.35) and transformational leadership ($PNI_{modified}$ = 0.32), while team building had the lowest priority need ($PNI_{modified}$ = 0.13). These results reflect the critical necessity for strategic competency development among private school administrators in the Education 5.0 era. 3) The competency development strategies for private school administrators in the Education 5.0 era comprised 4 main strategies and 16 sub-strategies: Strategy 1 refers to Elevating Digital Leadership and Data-Driven Administration; Strategy 2 refers to Building Innovative Organizations and Education 5.0 Model Schools; Strategy 3 refers to Developing Human Capital and Future Leaders; and Strategy 4 refers to Risk Management and Enhancing Competitive Sustainability. The evaluation demonstrated that the strategies were of propriety, feasibility, consistency with the context, and worthwhile.

Keywords: Strategy; Development; Administrator Competency; Private School; Education 5.0 Era

บทนำ

ปัจจุบันโลกกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบการศึกษาในฐานะกลไกสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้การปฏิรูปการศึกษาและการเตรียมความพร้อมของบุคลากรทางการศึกษาเป็นประเด็นสำคัญในระดับนโยบาย โดยประเทศไทยได้กำหนดยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ. 2561–2580 และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2566–2580 ที่มุ่งเน้นการจัดการศึกษาแบบฐานสมรรถนะ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ (Office of the Education Council, 2023) การศึกษา 4.0 เน้น STEM, CODING และการสร้างนวัตกรรม ในขณะที่การศึกษา 5.0 เป็นการจัดการศึกษาในยุคอัจฉริยะที่มุ่งเน้นการบูรณาการเทคโนโลยีขั้นสูง อาทิ ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) อินเทอร์เน็ตของสรรพสิ่ง (Internet of Things: IOT) การวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) เทคโนโลยีความจริงเสมือนและความจริงเสริม (Virtual Reality เข้ากับกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะและทักษะแห่งอนาคต สามารถคิดวิเคราะห์ สร้างสรรค์นวัตกรรม และแก้ไขปัญหาที่มีความซับซ้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ให้ความสำคัญกับการหล่อหลอมคุณธรรม จริยธรรม ความเป็นมนุษย์ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของสังคมและโลก เพื่อสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพทั้งด้านวิชาชีพและจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวมอย่างยั่งยืน (OECD, 2018; Ahmad et al., 2023; World Economic Forum, 2020) อย่างไรก็ตามในบริบทของโรงเรียนเอกชน แม้จะมีความคล่องตัวและสามารถพัฒนานวัตกรรมได้รวดเร็ว แต่ยังเผชิญกับข้อจำกัดด้านทรัพยากร บุคลากร และสมรรถนะของผู้บริหาร โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยี การบริหารข้อมูล และภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพในการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ การนำเทคโนโลยีดิจิทัลและข้อมูลมาใช้ในการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ รวมถึงความสามารถในการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพบุคลากรและการสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายภายนอก ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กร โรงเรียนเอกชนมีความคล่องตัวในการบริหารและสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการศึกษาได้รวดเร็วกว่าโรงเรียนภาครัฐ จึงทำให้สมรรถนะด้านเทคโนโลยีและการบริหารข้อมูลของผู้บริหารกลายเป็นปัจจัยสำคัญต่อทั้งคุณภาพทางการศึกษาและความอยู่รอดเชิงธุรกิจ เนื่องจากผู้บริหารต้องสามารถใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ สร้างความแตกต่างในการแข่งขัน ตอบสนองต่อความคาดหวังของผู้ปกครอง และบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลต่อความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนขององค์กร (OECD, 2021) และ (World Economic Forum, 2020)

ในบริบทของประเทศไทย โรงเรียนเอกชนมีบทบาทสำคัญในการยกระดับคุณภาพการศึกษา และเป็นกลไกสำคัญในการตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนและผู้ปกครองที่หลากหลาย (Office of the Education Council, (2021) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี พฤติกรรมผู้เรียน และความคาดหวังของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ส่งผลให้โรงเรียนเอกชนต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารให้สามารถใช้เทคโนโลยี สร้างเครือข่าย และบริหารองค์กรในบริบทการแข่งขันสูงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สมรรถนะผู้บริหารสถานศึกษาในยุคการศึกษา 5.0 มีลักษณะซับซ้อนและต้องบูรณาการหลายมิติ โดย แนวคิดของ Fullan (2014) เน้นบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สามารถสร้างวัฒนธรรมนวัตกรรม และใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการพัฒนาองค์กรอย่างสมดุล ส่วน UNESCO (2021) และ World Economic Forum (2020) ชี้ให้เห็นว่าผู้บริหารต้องมีสมรรถนะด้านดิจิทัล การปรับตัว และการพัฒนาทักษะแห่งอนาคตของผู้เรียน ดังนั้น สมรรถนะผู้บริหารจึงไม่ใช่เพียงความรู้หรือทักษะ แต่เป็นการบูรณาการ Knowledge, Skills, Attributes และ Behavior เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนองค์กรให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Koasa-ad, 2016) แม้ว่าจะมีงานวิจัยเกี่ยวกับสมรรถนะผู้บริหารสถานศึกษาและภาวะผู้นำทางการศึกษาในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง แต่ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาในบริบทของโรงเรียนภาครัฐ หรือศึกษาสมรรถนะผู้บริหารในภาพรวม โดยยังขาดการศึกษาที่มุ่งเน้นบริบทของโรงเรียนเอกชนโดยเฉพาะ ซึ่งมีลักษณะการบริหารจัดการแตกต่างจากโรงเรียนของรัฐ ทั้งด้านการแข่งขัน การบริหารเชิงธุรกิจ ความคาดหวังของผู้ปกครอง ความคล่องตัวในการบริหาร และการปรับตัวต่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา นอกจากนี้งานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับสมรรถนะผู้บริหารยังไม่ครอบคลุมสมรรถนะที่สอดคล้องกับบริบทการศึกษา 5.0 เช่น การใช้ AI และ Big Data การบริหารด้วยข้อมูล การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการพัฒนาผู้นำแห่งอนาคตอย่างเป็นระบบ จึงสะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างขององค์ความรู้ (Research Gap) และความจำเป็นในการศึกษากลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทการแข่งขันและการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาในปัจจุบัน

จากบริบทและปัญหาดังกล่าว ผู้บริหารสถานศึกษาถือเป็น “ปัจจัยกำหนดความสำเร็จขององค์กร” ในยุคการศึกษา 5.0 ดังนั้น การศึกษากลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อให้ผู้บริหารสามารถปรับตัวจากการบริหารแบบตอบสนอง (Reactive) ไปสู่การบริหารเชิงรุก (Proactive & Transformative Leadership) การวิจัยครั้งนี้มุ่งหวังที่จะพัฒนาองค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหารในยุคการศึกษา 5.0 วิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในการพัฒนา และสร้างกลยุทธ์ที่เหมาะสมสำหรับการยกระดับสมรรถนะผู้บริหาร ซึ่งคาดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้บริหารสถานศึกษา ในการพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบ หน่วยงานกำกับดูแล ในการกำหนดนโยบายและมาตรฐาน สถาบันพัฒนาผู้บริหาร ในการออกแบบหลักสูตรที่สอดคล้องกับบริบทจริง อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการศึกษา และเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของโรงเรียนเอกชนในระยะยาว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และความต้องการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0
3. เพื่อสร้างและประเมินกลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาองค์ประกอบของสมรรถนะผู้บริหารสำหรับผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0

1. ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยและแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0 นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ กำหนดองค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0

2. สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ จำนวน 9 ท่าน ซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเป็นผู้บริหารโรงเรียนเอกชนที่มีประสบการณ์เป็นผู้อำนวยการสถานศึกษาไม่ต่ำกว่า 10 ปี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทขึ้นไป สาขาการบริหารการศึกษา 2) เป็นผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยที่มีความเชี่ยวชาญด้านบริหารการศึกษา 3) เป็นผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยที่มีความเชี่ยวชาญด้านกลยุทธ์ และ 4) เป็นนักวิชาการที่มีผลงานเชิงประจักษ์ด้านการบริหารการศึกษา เพื่อยืนยันองค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0 ได้แก่ 1) ด้านการมีวิสัยทัศน์ 2) ด้านการสื่อสาร 3) ด้านการสร้างนวัตกรรมและการคิดสร้างสรรค์ 4) ด้านการปรับตัวและความยืดหยุ่น 5) ด้านการสร้างทีม 6) ด้านความซื่อสัตย์สุจริต 7) ด้านความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง 8) ด้านการพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต 9) ด้านความฉลาดรู้ทางดิจิทัล และ 10) ด้านการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารสถานศึกษา ในยุคการศึกษา 5.0

สอบถามสภาพปัจจุบันและความต้องการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนขนาดใหญ่พิเศษในภาคกลาง สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน จำนวน 127 คน การกำหนดกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) โดยแบ่งชั้นตามจังหวัด จากนั้นใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) ในแต่ละชั้นภูมิ เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างตามจำนวนที่กำหนด วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ PNI $_{modified}$ (Priority Needs Index Modified) แบบสอบถามแบ่งเป็นส่วนสภาพปัจจุบันและสภาพพึงประสงค์ เพื่อคำนวณดัชนีความต้องการจำเป็นแบบปรับปรุง ($PNI_{modified}$) เครื่องมือผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ และมีค่าความเชื่อมั่นอยู่ในระดับสูงตามค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค เครื่องมือวิจัยผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ โดยมีค่า IOC (Index of Item-Objective Congruence) มากกว่า 0.50 ทุกข้อ และมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามตามค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) 0.92

ขั้นตอนที่ 3 สร้างและประเมินกลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0 โดย

3.1 ผู้วิจัยนำผลการศึกษาองค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 จากระยะที่ 1 ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพจากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ร่วมกับผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นแบบปรับปรุง (PNI $_{modified}$) จากสภาพปัจจุบันและสภาพพึงประสงค์ในระยะที่ 2 มาสังเคราะห์เพื่อจัดทำตารางวิเคราะห์ SWOT Analysis โดยวิเคราะห์จุดแข็ง (Strengths) จุดอ่อน (Weaknesses) โอกาส (Opportunities) และอุปสรรค (Threats) ของสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 จากนั้นนำผลการวิเคราะห์ไปพัฒนาเป็น TOWS Matrix เพื่อสร้างทางเลือกเชิงกลยุทธ์ 4 รูปแบบ ได้แก่ SO Strategy (ใช้จุดแข็งคว้าโอกาส) WO Strategy (แก้จุดอ่อนโดยใช้โอกาส) ST Strategy (ใช้จุดแข็งลดอุปสรรค) และ WT Strategy (ลดจุดอ่อนและหลีกเลี่ยงอุปสรรค) ทั้งนี้ ให้ความสำคัญกับด้านที่มีค่า $PNI_{modified} \geq 0.30$ เป็นลำดับความสำคัญในการกำหนดกลยุทธ์ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นและบริบทการศึกษาในยุค 5.0 อย่างเป็นระบบ

3.2 นำผลการวิเคราะห์จาก TOWS Matrix มาสังเคราะห์และจัดทำ ร่างกลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 โดยกำหนดโครงสร้างดังนี้ กลยุทธ์หลัก กลยุทธ์รอง มาตรการ

แนวทางดำเนินการ จากนั้นจัดทำเอกสารร่างกลยุทธ์ และส่งให้ผู้เชี่ยวชาญล่วงหน้าก่อนการประชุม เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้พิจารณา วิเคราะห์ และเตรียมข้อเสนอแนะ

3.3 การประเมินกลยุทธ์โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ดำเนินการจัดประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion: FGD) โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 9 คน ซึ่งได้จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีคุณสมบัติ เช่น ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีประสบการณ์ ไม่ต่ำกว่า 10 ปี นักวิชาการด้านการบริหารการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญด้านกลยุทธ์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาองค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 ผลการวิจัย พบว่า องค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0 ผลการสังเคราะห์เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ 9 คน พบว่า สมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 ประกอบด้วย 10 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการมีวิสัยทัศน์ 2) ด้านการสื่อสาร 3) ด้านการสร้างนวัตกรรมและการคิดสร้างสรรค์ 4) ด้านการปรับตัวและยืดหยุ่น 5) ด้านการสร้างทีม 6) ด้านความซื่อสัตย์สุจริต 7) ด้านความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง 8) ด้านการพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต 9) ด้านความฉลาดรู้ทางดิจิทัล และ 10) ด้านการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ องค์ประกอบดังกล่าวสะท้อน “ผู้นำยุคการศึกษา 5.0” ที่ต้องบูรณาการเทคโนโลยีกับความเป็นมนุษย์ และบริหารจัดการบนฐานข้อมูล นวัตกรรม และความร่วมมือเชิงระบบ

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และความต้องการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0 ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัจจุบันและความต้องการจำเป็นในการพัฒนาโดยภาพรวม สภาพปัจจุบันอยู่ในระดับมาก ขณะที่ สภาพพึงประสงค์อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารมีพื้นฐานสมรรถนะที่ดี แต่ยังมีช่องว่างที่ต้องยกระดับด้านที่มีความต้องการจำเป็นสูง (PNI สูง) 1) สภาพปัจจุบันโดยรวมอยู่ในระดับมาก (M = 3.74, S.D. = 0.49) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่เป็นจุดแข็ง ได้แก่ ด้านการสร้างทีม (M = 3.74, S.D. = 0.49) รองลงมาได้แก่ ด้านการปรับตัวและยืดหยุ่น (M = 4.10, S.D. = 0.59) ด้านความซื่อสัตย์สุจริต (M = 4.06, S.D. = 0.37) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่เป็นจุดอ่อนเรียงลำดับได้ ดังนี้ ด้านความฉลาดรู้ทางดิจิทัล (Digital Literacy) และด้านการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ (M = 3.32, S.D. = 0.49) รองลงมา ได้แก่ ด้านการพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต และด้านการมีวิสัยทัศน์ (Visionary Leadership) (M = 3.60, S.D. = 0.41) และด้านความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (M = 4.82, S.D. = 0.39) 2) ความต้องการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (M = 4.79, S.D. = 0.43) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่เป็นความต้องการสูงสุด คือ ด้านการพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต (M = 4.82, S.D. = 0.42) รองลงมา คือ ด้านการสื่อสาร (Communication) (M = 4.81, S.D. = 0.41), ด้านความฉลาดรู้ทางดิจิทัล (Digital Literacy) และด้านการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ (M = 4.81, S.D. = 0.40) และที่มีความต้องการน้อยที่สุด คือ ด้านการปรับตัวและยืดหยุ่น (M = 4.81, S.D. = 0.40) 3) ค่าดัชนีความต้องการจำเป็น ($PNI_{modified}$) พบว่า อยู่ในช่วง 0.30-0.48 โดยรายการที่มีค่าดัชนีความต้องการจำเป็น $PNI_{modified}$ สูงสุด 4 อันดับแรก ได้แก่ 1) ด้านความฉลาดรู้ทางดิจิทัล (Digital Literacy) และด้านการสร้างเครือข่าย และความร่วมมือ มีค่า $PNI_{modified}$ = 0.48 2) ด้านการพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต มีค่า $PNI_{modified}$ = 0.35 3) ด้านการมีวิสัยทัศน์ (Visionary Leadership) มีค่า $PNI_{modified}$ = 0.32 และด้านความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีค่า $PNI_{modified}$ = 0.32 4) ด้านการสร้างนวัตกรรมและการคิดสร้างสรรค์ มีค่า $PNI_{modified}$ =

0.30 ในขณะที่ด้านที่มีค่าความต้องการจำเป็น $PNI_{modified}$ ต่ำที่สุด คือ ด้านการสร้างทีม $PNI_{modified}$ = 0.13 แม้ว่าผลการวิจัยจะพบว่าสภาพปัจจุบันของสมรรถนะผู้บริหารอยู่ในระดับมาก แต่ค่าดัชนีความต้องการจำเป็นแบบปรับปรุง ($PNI_{modified}$) กลับอยู่ในระดับค่อนข้างสูง (0.30–0.48) ซึ่งสะท้อนว่า ผู้บริหารแม้จะมีสมรรถนะพื้นฐานในการบริหารอยู่ในระดับดี แต่บริบทการศึกษา 5.0 มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากเทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และการแข่งขันทางการศึกษา ส่งผลให้ผู้บริหารตระหนักถึงความจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะใหม่เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านดิจิทัล การบริหารข้อมูล และการสร้างเครือข่าย ซึ่งเป็นสมรรถนะที่มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนองค์กรในอนาคตมากกว่าสมรรถนะการบริหารแบบดั้งเดิม จึงทำให้แม้ระดับสภาพปัจจุบันจะอยู่ในระดับมาก แต่ยังคงมีช่องว่างระหว่างสภาพปัจจุบันกับสภาพพึงประสงค์ในระดับสูงอยู่

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อสร้างและประเมินกลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 ผลการวิจัย พบว่า กลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์ที่ 1 การยกระดับภาวะผู้นำดิจิทัล และการบริหารด้วยข้อมูล ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ได้แก่ 1) Digital Leadership Development Program 2) พัฒนา AI & Data Dashboard สำหรับผู้บริหาร 3) บูรณาการ AI ในกระบวนการบริหาร AI-Integrated Management และ 4) พัฒนา Executive Coaching Model ด้าน Digital Leadership กลยุทธ์ที่ 2 การสร้างองค์กรนวัตกรรมและโรงเรียนต้นแบบ Education 5.0 ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์รอง ได้แก่ 1) พัฒนาโรงเรียนต้นแบบ Education 5.0 2) จัดตั้ง Innovation & Future Skills Center 3) ใช้เครือข่ายมหาวิทยาลัย/EdTech พัฒนา Digital Innovation Program และ 4) พัฒนาแบรนด์ผู้นำโรงเรียนเอกชนยุคใหม่ กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาทุนมนุษย์ และผู้นำแห่งอนาคต ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์รอง ได้แก่ 1) พัฒนา Competency-Based Succession Plan 2) จัดทำ Talent Pool ผู้บริหารรุ่นใหม่ 3) พัฒนา Executive Coaching & Mentoring และ 4) เสริมสร้าง Future Leadership Planning กลยุทธ์ที่ 4 การบริหารความเสี่ยง และเสริมความยั่งยืนทางการแข่งขัน ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์รอง ได้แก่ 1) จัดทำ Digital Risk Management Framework 2) ใช้ Automation ลดภาระงาน 3) ใช้การสื่อสารเชิงกลยุทธ์ลดแรงต้าน Digital Change และ 4) ใช้ธรรมาภิบาลสร้างความเชื่อมั่นผู้ปกครอง

องค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัยทำให้ได้กลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ในยุคการศึกษา 5.0 ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์หลัก 16 กลยุทธ์รอง

E5-DIHS Model: E5 = Education 5.0

DIHS = D = Digital Leadership & Data Management

I = Innovation Organization

H = Human Capital & Future Leadership

S = Sustainability & Risk Management

ได้แก่ กลยุทธ์ที่ 1 การยกระดับภาวะผู้นำดิจิทัล และการบริหารด้วยข้อมูล (Digital Leadership & Data Management) กลยุทธ์ที่ 2 การสร้างองค์กรนวัตกรรม และโรงเรียนต้นแบบ Education 5.0 (Innovation Organization) กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาทุนมนุษย์ และผู้นำแห่งอนาคต (Human Capital & Future Leadership) กลยุทธ์ที่ 4 การบริหารความเสี่ยง และเสริมความยั่งยืนทางการแข่งขัน (Sustainability & Risk Management) จุดเด่นของกลยุทธ์ในงานวิจัยครั้งนี้ คือ การบูรณาการแนวคิด Education 5.0 เข้ากับ

การบริหารสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการใช้ AI-Integrated Management, Big Data Analytics และ Digital Leadership ควบคู่กับการพัฒนาทุนมนุษย์ คุณธรรม และความยั่งยืนขององค์กร ซึ่งสะท้อนแนวคิด “Human-Centered Education” และ Society 5.0 ที่มุ่งใช้เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคนและสังคมอย่างสมดุล แตกต่างจากแนวคิดการบริหารการศึกษาในยุคก่อนหน้าที่มุ่งเน้นเพียงการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารหรือการเรียนการสอนเท่านั้น มีรายละเอียด ดังรูปภาพที่ 1

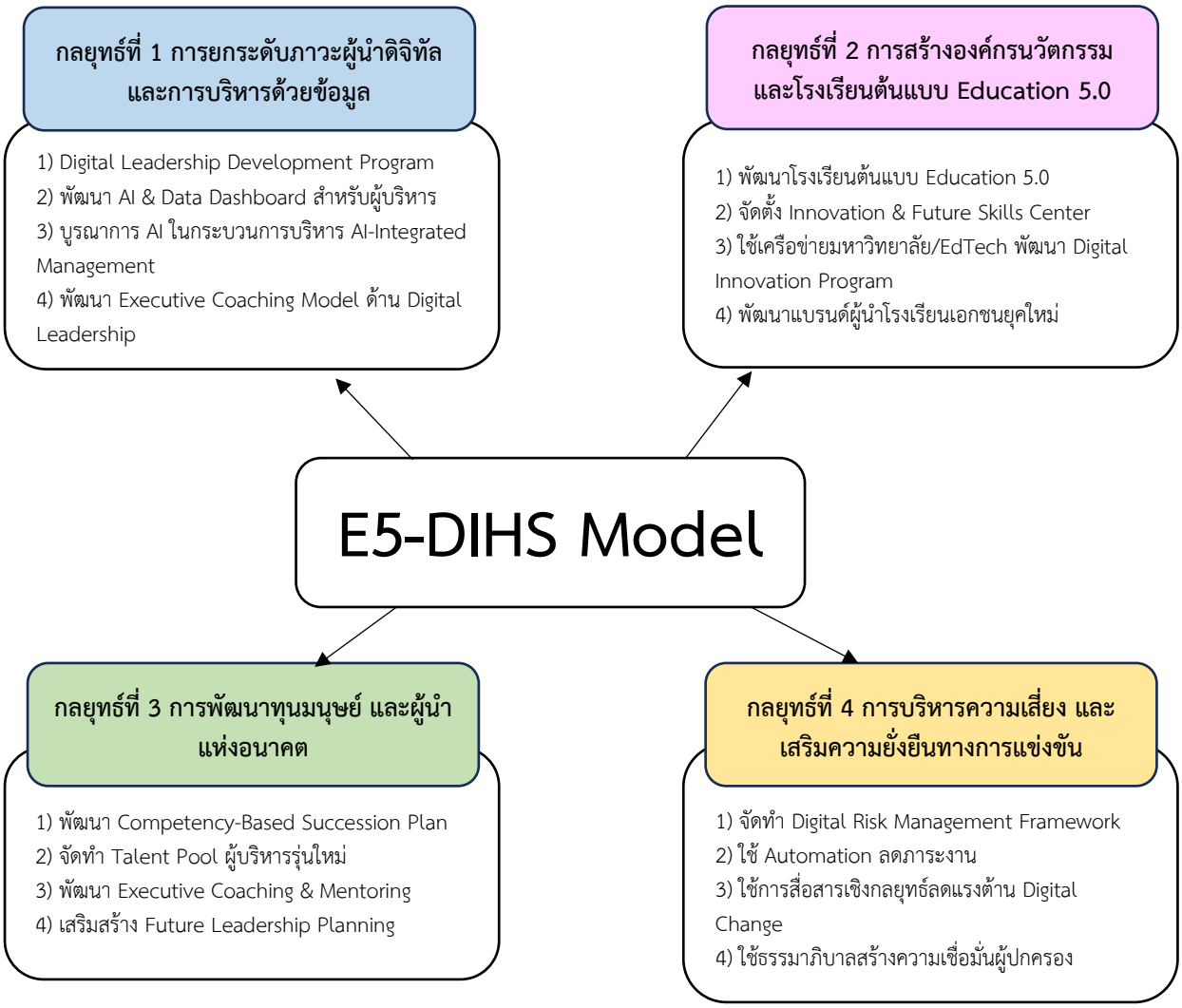

Figure 1: Strategies for Developing the Competencies of School Administrators in Private Schools in the Era of Education 5.0

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า องค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 ประกอบด้วย 10 ด้าน ได้แก่ ด้านการมีวิสัยทัศน์ การสื่อสาร การสร้างนวัตกรรมและการคิดสร้างสรรค์ การปรับตัวและยืดหยุ่น การสร้างทีม ความซื่อสัตย์สุจริต ความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต ความฉลาดรู้ทางดิจิทัล และการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าบริบทของการศึกษาในยุคการศึกษา 5.0 เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

จากเทคโนโลยีดิจิทัลและสังคมฐานความรู้ ส่งผลให้ผู้บริหารจำเป็นต้องมีสมรรถนะที่ครอบคลุมทั้งด้านมนุษย์ เทคโนโลยี และการบริหารเชิงกลยุทธ์ เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพในสภาพแวดล้อมที่ซับซ้อนและไม่แน่นอน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของ Rubeena (2024) อธิบายว่า การศึกษา 5.0 (Education 5.0) เป็นแนวคิดการศึกษาที่บูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลขั้นสูงร่วมกับการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อพัฒนาทักษะแห่งอนาคตและยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เรียน โดยเทคโนโลยีสำคัญที่สนับสนุนการศึกษา 5.0 ได้แก่ ปัญญาประดิษฐ์ (AI) การวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) อินเทอร์เน็ตของสรรพสิ่ง (IoT) บล็อกเชน คลาวด์คอมพิวติ้ง และเทคโนโลยีเสมือนจริง (VR/AR) ซึ่งช่วยส่งเสริมการเรียนรู้เฉพาะบุคคล การเข้าถึงการศึกษาอย่างยืดหยุ่น การพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตลอดจนเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล และยังสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของ Fullan (2014) ที่เน้นภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และ Bush (2011) ที่เน้นคุณธรรมและความสัมพันธ์ในองค์กร

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า สภาพปัจจุบันของสมรรถนะผู้บริหารอยู่ในระดับมาก โดยมีจุดแข็งด้านการสร้างทีม การปรับตัว และความซื่อสัตย์สุจริต ขณะที่ความต้องการพัฒนาอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะด้านการพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต ความฉลาดรู้ทางดิจิทัล และการสร้างเครือข่าย โดยมีค่าดัชนีความต้องการจำเป็น $PNI_{modified}$ = 0.30 ซึ่งสะท้อนช่องว่างของสมรรถนะในยุคการศึกษา 5.0 ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าผู้บริหารจะมีพื้นฐานด้านภาวะผู้นำเชิงมนุษย์ที่เข้มแข็ง แต่ยังขาดสมรรถนะด้านดิจิทัล การใช้ข้อมูล และการสร้างเครือข่าย ซึ่งเป็นสมรรถนะสำคัญในการบริหารยุคใหม่ ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างสภาพปัจจุบันกับสภาพพึงประสงค์ นอกจากนี้ ผลการวิจัย พบว่า ด้านการสร้างทีม มีค่าดัชนีความต้องการจำเป็น ต่ำที่สุด $PNI_{modified}$ = 0.13 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนมีความเข้มแข็งด้านการทำงานเป็นทีมอยู่แล้วจากลักษณะการบริหารที่ต้องอาศัยความร่วมมือภายในองค์กรมาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ในบริบทของการศึกษา 5.0 รูปแบบการทำงานร่วมกันแบบเดิมกำลังเปลี่ยนผ่านไปสู่ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (Networking and Collaboration) ที่ขยายขอบเขตออกไปนอกองค์กร ทั้งในระดับชุมชน ภาคธุรกิจ มหาวิทยาลัย และเครือข่ายนานาชาติ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างนวัตกรรมและการเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของสถานศึกษาในยุคดิจิทัล ในขณะเดียวกัน แม้ความซื่อสัตย์สุจริต จะเป็นจุดแข็งของผู้บริหารในภาพรวม แต่ในบริบทของสังคมดิจิทัลกลับมีความท้าทายใหม่ที่แตกต่างจากอดีต โดยเฉพาะประเด็นด้านจริยธรรมดิจิทัล (Digital Ethics) และการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (Data Privacy) ซึ่งผู้บริหารจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และความรับผิดชอบในการใช้ข้อมูล เทคโนโลยี และปัญญาประดิษฐ์อย่างเหมาะสม โปร่งใส และคำนึงถึงสิทธิของผู้เรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของ Fullan (2014) ที่ชี้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่สามารถสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การทำงานเป็นทีม และการพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งสอดคล้องกับ วรพล ศรีเทพ (Srithep, 2024) ที่เสนอแนวคิดการศึกษาดิจิทัล 5.0 และการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารด้านเทคโนโลยี นวัตกรรม และการสร้างเครือข่าย เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล และสอดคล้องกับ ชูขวัญ รัตนพิทักษ์ธาดา (Rattanapitakthada, 2023) ที่พบว่า ผู้นำทางการศึกษาในยุค BANI World จำเป็นต้องมีสมรรถนะด้านเทคโนโลยี การปรับตัว และการสร้างความร่วมมือ เพื่อให้สามารถบริหารองค์กรท่ามกลางความไม่แน่นอนและการแข่งขันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า กลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์ที่ 1 การยกระดับภาวะผู้นำดิจิทัลและการบริหารด้วยข้อมูล กลยุทธ์ที่ 2 การสร้างองค์กรนวัตกรรมและโรงเรียนต้นแบบ Education 5.0 กลยุทธ์ที่ 3

การพัฒนาทุนมนุษย์และผู้นำแห่งอนาคต และ กลยุทธ์ที่ 4 การบริหารความเสี่ยงและเสริมความยั่งยืนทางการแข่งขัน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า ผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาสมรรถนะต้องดำเนินการในลักษณะ “เชิงระบบ” ไม่ใช่เฉพาะรายบุคคล โดยต้องบูรณาการเทคโนโลยี นวัตกรรม การพัฒนาคน และการบริหารความเสี่ยงเข้าด้วยกัน เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคการศึกษา 5.0 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของ Ahmad et al. (2023) ที่เสนอว่า Education 5.0 ต้องบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น AI, Blockchain และ VR/AR ร่วมกับการพัฒนามนุษย์และการบริหารจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Tursina (2023) ที่อธิบายว่า ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคการศึกษา 5.0 ต้องมีภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ ความคิดสร้างสรรค์ และการบริหารองค์กรเชิงยั่งยืน เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความสำเร็จในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

การวิจัยเรื่องกลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบสมรรถนะผู้บริหาร ศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการจำเป็นในการพัฒนา และสร้างกลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะที่เหมาะสมกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาในยุคดิจิทัล ผลการวิจัยพบว่า สมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 ประกอบด้วย 10 ด้าน ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์ การสื่อสาร การสร้างนวัตกรรมและการคิดสร้างสรรค์ การปรับตัวและยืดหยุ่น การสร้างทีม ความซื่อสัตย์สุจริต ความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต ความฉลาดรู้ทางดิจิทัล และการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ ซึ่งสะท้อนลักษณะของผู้นำยุคใหม่ที่ต้องบูรณาการเทคโนโลยีควบคู่กับการพัฒนามนุษย์และการบริหารเชิงกลยุทธ์ เมื่อพิจารณาสภาพปัจจุบัน พบว่าสมรรถนะของผู้บริหารโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีจุดแข็งด้านการสร้างทีม การปรับตัวและยืดหยุ่น และความซื่อสัตย์สุจริต แสดงให้เห็นถึงพื้นฐานภาวะผู้นำเชิงมนุษย์ที่เข้มแข็ง อย่างไรก็ตาม ผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นชี้ให้เห็นว่ายังคงมีช่องว่างในการพัฒนา โดยเฉพาะด้านความฉลาดรู้ทางดิจิทัล การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ การพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต และภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นสมรรถนะสำคัญที่สอดคล้องกับบริบทของการศึกษาในยุคการศึกษา 5.0 จากการสังเคราะห์ผลการวิจัยดังกล่าว ได้นำไปสู่การกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 จำนวน 4 กลยุทธ์ ได้แก่ การยกระดับภาวะผู้นำดิจิทัลและการบริหารด้วยข้อมูล การสร้างองค์กรนวัตกรรมและโรงเรียนต้นแบบ การพัฒนาทุนมนุษย์และผู้นำแห่งอนาคต และการบริหารความเสี่ยงเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนทางการแข่งขัน โดยแต่ละกลยุทธ์มุ่งเน้นการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทั้งระดับบุคคล ระดับองค์กร และระดับกลไกการบริหาร เพื่อให้ผู้บริหารสามารถนำเทคโนโลยีและข้อมูลมาใช้ในการตัดสินใจ พัฒนาองค์กรให้เกิดนวัตกรรม สร้างและพัฒนาศักยภาพบุคลากร และบริหารจัดการความเสี่ยงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 จำเป็นต้องดำเนินการในลักษณะการพัฒนาเชิงบูรณาการ ที่ต่อยอดจากจุดแข็งด้านภาวะผู้นำเชิงมนุษย์ไปสู่การเสริมสร้างสมรรถนะด้านดิจิทัล นวัตกรรม และการบริหารเชิงกลยุทธ์ เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพ ยืดหยุ่น และสามารถแข่งขันได้อย่างยั่งยืนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบันและอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า สมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 ประกอบด้วย 10 ด้าน ซึ่งครอบคลุมทั้งภาวะผู้นำเชิงมนุษย์ ดิจิทัล และการบริหารเชิงกลยุทธ์ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรที่จะต้องนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) และสถานศึกษาควรนำกรอบสมรรถนะดังกล่าวไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดมาตรฐานผู้บริหาร การประเมินสมรรถนะ และการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมผู้บริหารให้สอดคล้องกับยุคการศึกษา 5.0

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า สภาพปัจจุบันของสมรรถนะผู้บริหารอยู่ในระดับมาก แต่ยังมีความต้องการพัฒนาในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะด้านความฉลาดรู้ทางดิจิทัล การสร้างเครือข่าย และการพัฒนาผู้มีศักยภาพสูงสำหรับอนาคต ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรที่จะต้องนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ สถานศึกษาควรจัดทำแผนพัฒนาผู้บริหารรายบุคคล (IDP) โดยเน้นสมรรถนะที่มีความต้องการจำเป็นสูง เช่น Digital Leadership, Networking และ Talent Development รวมทั้งส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีและข้อมูลในการบริหาร เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการตัดสินใจ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า กลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในยุคการศึกษา 5.0 ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ ได้แก่ 1) การยกระดับภาวะผู้นำดิจิทัลและการบริหารด้วยข้อมูล 2) การสร้างองค์กรนวัตกรรมและโรงเรียนต้นแบบ Education 5.0 3) การพัฒนาทุนมนุษย์และผู้นำแห่งอนาคต และ 4) การบริหารความเสี่ยงและเสริมความยั่งยืนทางการแข่งขัน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรที่จะต้องนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ หน่วยงานกำกับดูแลและสถานศึกษาควรที่จะต้องนำกลยุทธ์ดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ เช่น การพัฒนา Digital Leadership Program การสร้าง Innovation Center การจัดทำ Talent Pool และการใช้ระบบบริหารความเสี่ยง เพื่อพัฒนาองค์กรอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาการนำกลยุทธ์การยกระดับภาวะผู้นำดิจิทัลและการบริหารด้วยข้อมูลไปใช้จริงในสถานศึกษา เพื่อประเมินประสิทธิผลของการใช้ AI, Big Data และ Digital Leadership ต่อการบริหารจัดการและผลลัพธ์ทางการศึกษา

2.2 ควรศึกษาการพัฒนาองค์กรนวัตกรรมและโรงเรียนต้นแบบ Education 5.0 ในบริบทของโรงเรียนเอกชน เพื่อพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการที่ส่งเสริม Personalized Learning, Innovation และ Future Skills อย่างเป็นรูปธรรม

2.3 ควรศึกษาวิจัยแบบติดตามระยะยาว (Longitudinal Study) เกี่ยวกับผลของการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารตามกลยุทธ์ที่พัฒนาขึ้นต่อคุณภาพผู้เรียน ประสิทธิภาพองค์กร ความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และความสามารถในการแข่งขันของสถานศึกษาในระยะยาว

2.4 ควรศึกษาวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research) โดยนำกลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารที่พัฒนาขึ้นจากงานวิจัยครั้งนี้ไปทดลองใช้จริงในโรงเรียนนำร่อง เพื่อประเมินประสิทธิผล (Effectiveness) ของกลยุทธ์ต่อการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหาร คุณภาพผู้เรียน และประสิทธิภาพขององค์กรในบริบทการศึกษา 5.0

References

Ahmad, S., Umirzakova, S., Mujtaba, G., Amin, M. S., & Whangbo, T. (2023). *Education 5.0: Requirements, Enabling Technologies, and Future Directions*. Retrieved January 12, 2026, from https://arxiv.org/abs/2307.15846

Bush, T. (2011). *Theories of Educational Leadership and Management*. (4th ed.). London, England: Sage.

Fullan, M. (2014). *The Principal: Three Keys to Maximizing Impact*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

OECD. (2018). *The Future of Education and Skills: Education 2030*. Paris, France: OECD Publishing.

OECD. (2021). *OECD Digital Education Outlook 2021*. Paris, France: OECD Publishing.

Office of the Education Council. (2021). *Private Education Development in Thailand*. Bangkok: Office of the Education Council.

Office of the Education Council. (2023). *National Education Plan (2023–2037)*. Bangkok: Ministry of Education.

Rattanapitakthada, Ch. (2023). Competencies of Educational Leaders for Survival and Growth in the BANI World Era. *Pacific Institute of Management Science Journal*, 9(1), 16–28.

Srithep, W. (2024). Roles of School Administrators in the Era of Digital Education 5.0. *LEAD: Leadership Educational Administration Development Journal*, 1(2), 1–12.

Tursina, N. (2023). Optimizing Educational Leadership: Building Sustainable Education in the 5.0 Era. *Al-Hayat: Journal of Islamic Education*, 7(2), 268–282.

UNESCO. (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. Paris, France: UNESCO.

World Economic Forum. (2020). *The Future of Jobs Report 2020*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญาโดยใช้วัดเป็นฐาน*

The Development of Creative Learning Resources to Enhance Mental and Intellectual Development Using Temples as a Base

[1]พระมหาธณัชพงศ์ สุพฺรหฺมปญฺโญ คิดอ่าน, พระครูพิลาสธรรมากร ณัฐพล ประชุณหะ, สมบูรณ์ ตาสนธิ และ อำนาจ ขัดวิชัย

[1]Phramaha Thanatpong Subrahmapañño Kitarn, Phrakhrupiladdhammakorn Natthaphon Prachunha, Somboon Tasonthi and Amnat Khudvichai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus, Thailand.

[1]Corresponding Author's Email: Thanatpong.kit@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการจัดการความรู้ของวัดสวนดอกพระอารามหลวง เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญาโดยใช้วัดเป็นฐาน เพื่อประเมินการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญา การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร วิธีวิจัยเชิงปริมาณ และวิธีเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัยได้แก่ วัดสวนดอกพระอารามหลวง ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย (ก) ผู้ใช้งาน 26 รูป/คน (ข) ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 7 รูป/คน รวมเป็น 33 รูป/คน และ 2) กลุ่มทดลองใช้แอปพลิเคชัน จำนวน 80 รูป/คน เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์ แบบประเมินความพึงพอใจ แบบประเมินการพัฒนาจิตและปัญญา ใช้สถิติวิเคราะห์ข้อมูลร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า 1. ปัญหาการจัดการความรู้ของวัดสวนดอกยังขาดความเป็นระบบ ข้อมูลกระจัดกระจายไม่ถูกจัดเก็บเป็นหมวดหมู่ เนื้อหาบนสื่อออนไลน์ขาดความลึกเชิงประวัติศาสตร์ ข้อมูลสำคัญอย่างปีพุทธศักราชมีความคลาดเคลื่อน ขาดแหล่งอ้างอิงที่ชัดเจน อุปสรรคสำคัญคือการขาดแคลนบุคลากรผู้เชี่ยวชาญ งบประมาณ และเทคโนโลยีที่ทันสมัย ทำให้การนำเสนอข้อมูลไม่น่าสนใจและประชาชนทั่วไปเข้าถึงได้ยาก 2. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ผ่านการสร้างแอปพลิเคชัน "วัดสวนดอก" เป็นนวัตกรรมและแหล่งเรียนรู้ที่ทันสมัย โดยใช้แนวคิดการผสมผสานความรู้และความบันเทิงผ่านกลไกของเกม การเล่าเรื่องและการใช้เทคโนโลยีกับแผนที่นำทาง ฟีเจอร์เด่นคือการสกัดปริศนาธรรมที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมและวัตถุโบราณมานำเสนอ ทำให้ผู้ใช้งานสามารถเรียนรู้หลักธรรมและคุณค่าทางจิตปัญญาไปพร้อมกับการเยี่ยมชมวัด 3. ประเมินการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญา พบว่าแอปพลิเคชัน "วัดสวนดอก" ได้รับคะแนนความพึงพอใจในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 4.23–4.33) ในทุกมิติ ทั้งการออกแบบ เนื้อหา และการใช้งาน โดยเฉพาะการส่งเสริมการพัฒนาจิตและปัญญา ซึ่งผู้ใช้ให้คะแนนในระดับสูงมาก โดยระบุว่า

*Received October 10, 2025; Revised January 13, 2026; Accepted January 21, 2026

ช่วยเพิ่มความเข้าใจในหลักธรรมและประวัติศาสตร์ (การพัฒนาปัญญา, $\overline{X}$ = 4.38) และช่วยสร้างความสงบและแรงบันดาลใจ (การพัฒนาจิต, $\overline{X}$ = 4.30)

คำสำคัญ: การพัฒนา; แหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์; การพัฒนาจิตและปัญญา; วัด

Abstract

This research article aimed to examine the current challenges in knowledge management at Wat Suan Dok, a royal monastery in Chiang Mai, and to develop a creative learning platform designed to cultivate mental and intellectual growth through temple-based learning. The study further evaluated the effectiveness of this creative learning approach in enhancing cognitive and spiritual development. A mixed-methods design was employed, integrating documentary research, quantitative methods, and qualitative inquiry. The research site was Wat Suan Dok, Suthep Subdistrict, Muang Chiang Mai District, Chiang Mai Province. Key informants were divided into two groups: (1) primary informants—comprising 26 users and 7 experts or specialists, totaling 33 participants; and (2) an application trial group of 80 participants. Research instruments included semi-structured interviews, satisfaction assessment forms, and evaluation tools for mental and intellectual development. Data were analyzed using percentage and standard deviation.

The findings reveal three major insights: 1. Knowledge management at Wat Suan Dok remains unsystematic. Information is scattered, poorly categorized, and online content lacks historical depth. Important data, such as Buddhist-era dates, show inconsistencies and often lack reliable citations. Major obstacles include a shortage of specialists, limited funding, and insufficient technological infrastructure. These limitations hinder the presentation of compelling content and restrict public accessibility. 2. The development of a creative learning resource through the “Wat Suan Dok” mobile application represents a modern pedagogical innovation. The app integrates knowledge and engagement through game mechanics, narrative storytelling, and map-based technology. Its signature feature lies in revealing the philosophical and spiritual symbolism embedded in the temple’s architecture and artifacts. This design enables users to simultaneously explore the physical space and internalize key Buddhist teachings and reflective values. 3. Evaluation of creative learning for mental and intellectual development indicates highly positive user responses. The “Wat Suan Dok” application received the highest level of satisfaction across all dimensions—design, content, and usability—with mean scores ranging from 4.23 to 4.33. Users particularly emphasized its contribution to inner development, noting significant improvement in understanding Buddhist principles and temple history (intellectual development, $\overline{X}$ = 4.38), as well as enhanced calmness and inspiration (mental development, $\overline{X}$ = 4.30).

Keywords: Development; Creative Learning Resources; Mental and Intellectual Cultivation; Temple-Based Learning

บทนำ

ในอดีตวัดเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชนในทุกมิติ ทั้งด้านการศึกษา สังคม และศิลปวัฒนธรรม โดยมีบทบาทสำคัญในการบ่มเพาะคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คน (Phra Brahmagunaborn (P. A. Payutto), 1984) อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบันที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลและองค์ความรู้สมัยใหม่ บทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางการเรียนรู้ดั้งเดิมได้ลดความสำคัญลง สังคมมุ่งเน้นความรู้เชิงวิชาการมากกว่าการพัฒนาด้านจิตและปัญญา ทั้งที่วัดยังคงเป็นแหล่งทุนทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่มีศักยภาพสูงในการเสริมสร้างรากฐานที่มั่นคงให้แก่สังคม

กรณีศึกษาวัดสวนดอก พระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนปัญหาดังกล่าวอย่างชัดเจน แม้วัดจะมีต้นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า แต่กลับเผชิญกับปัญหาการจัดการองค์ความรู้ที่กระจัดกระจาย ขาดความเป็นระบบ และไม่ผ่านการตรวจสอบความถูกต้อง อีกทั้งข้อมูลที่บันทึกในคัมภีร์โบราณยังเข้าใจได้ยากสำหรับคนรุ่นใหม่ รูปแบบการนำเสนอความรู้ที่มีอยู่เดิมไม่น่าสนใจและไม่สามารถสร้างแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งได้ จึงเกิดความต้องการเร่งด่วนในการพัฒนารูปแบบสื่อการเรียนรู้ใหม่ที่ทันสมัยและเข้าถึงง่าย โดยเป้าหมายหลักคือการพัฒนาแอปพลิเคชันบนอุปกรณ์เคลื่อนที่เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ดิจิทัล โดยจะรวบรวมองค์ความรู้ของวัดมาตรวจสอบและนำเสนออย่างสร้างสรรค์ผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น แผนที่นำทาง และสื่ออินเทอร์แอคทีฟ เพื่อสร้างประสบการณ์ที่น่าสนใจให้แก่ผู้เรียน พื้นที่ดำเนินการวิจัยและทดลองใช้งานจริงคือ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ โดยกระบวนการทั้งหมดจะดำเนินงานเป็นระยะตามกรอบเวลาของโครงการวิจัยที่กำหนดไว้

ที่ผ่านมาได้มีการศึกษาวิจัย เรื่อง การสร้างสื่อสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา กรณีศึกษาวัดสวนดอก ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ของ Jarusawat (2021) โดยการนำวิธีการทางประวัติศาสตร์ แนวคิดเรื่องมรดกทางวัฒนธรรม การออกแบบสารรวมถึงทฤษฎีเกี่ยวกับสัญศาสตร์มาศึกษาและสร้างสื่อสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม และงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ของชุมชนต้นแบบ (Knowledge Center) ในสังคมไทย ของ Phrakhrupalad Natthaphon Candiko (Prachunha) (2020) ซึ่งใช้เทคโนโลยีดิจิทัลที่เข้าถึงง่ายอย่าง Google Sites มาประยุกต์ใช้ในการเผยแพร่ความรู้ด้านประวัติศาสตร์และศาสนา อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนของเทคโนโลยีสารสนเทศมีพัฒนาการไปอย่างรวดเร็ว ทำให้มีการเพิ่มปริมาณและรูปแบบของสื่อสารสนเทศมากขึ้น ส่งผลให้พฤติกรรมการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ถ่ายทอดข้อมูลควรมีการพัฒนารูปแบบสื่อใหม่ เพื่อให้ผู้สนใจเข้าถึงได้ง่ายและสะดวก โดยเฉพาะเนื้อหาที่เป็นหลักพุทธธรรมที่สะท้อนผ่านการเรียนรู้จากโบราณสถานและโบราณวัตถุที่จะเป็นประโยชน์สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตที่ดีงามได้

จากบริบทปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการเข้าไปศึกษาและแก้ไขปัญหาการจัดการความรู้ของวัดสวนดอก เพื่อพลิกฟื้นให้วัดกลับมาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตชีวาและตอบสนองต่อความต้องการของสังคมยุคใหม่ได้อย่างแท้จริง งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจสภาพปัญหาการจัดการความรู้ของวัด จากนั้นจะนำองค์ความรู้ที่ได้มาใช้ พัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญาโดยใช้วัดเป็นฐาน และท้ายที่สุดคือการประเมินผลการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้น

ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมของงานวิจัยชิ้นนี้ คือ การสร้างสรรค์แอปพลิเคชัน (Application) บนอุปกรณ์เคลื่อนที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือนำชมและแหล่งเรียนรู้ดิจิทัลสำหรับวัดสวนดอก แอปพลิเคชันดังกล่าวจะรวบรวมองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ และหลักพุทธธรรมที่สำคัญของวัด นำมาเรียบเรียงใหม่ด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย และนำเสนอผ่านรูปแบบสื่อผสมที่ทันสมัยและสร้างสรรค์ เช่น ภาพเสมือนจริง (AR), แผนที่นำทางแบบอินเทอร์แอคทีฟ, คลิปวิดีโอสั้น, และเกมการเรียนรู้เชิงธรรมะ เพื่อสร้างประสบการณ์ที่น่าดึงดูดใจและส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้ คือ การเกิดนวัตกรรมแหล่งเรียนรู้ที่ช่วยแก้ไขปัญหาการเข้าถึงข้อมูลที่กระจัดกระจายและไม่น่าสนใจของวัดสวนดอก ผู้ใช้งานแอปพลิเคชัน ไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยว นักเรียน หรือประชาชนทั่วไป จะได้รับทั้งความรู้ที่ถูกต้องทางประวัติศาสตร์และความเข้าใจในหลักธรรมที่สอดแทรกอยู่ ซึ่งจะนำไปสู่การจุดประกายความสนใจใฝ่เรียนรู้และเสริมสร้างการพัฒนาด้านจิตใจและสติปัญญาในที่สุด ในระดับที่กว้างขึ้น งานวิจัยนี้จะเป็นต้นแบบสำคัญให้วัดอื่น ๆ สามารถนำแนวคิดและกระบวนการไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของตนเอง อันจะเป็นการฟื้นฟูบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้และพัฒนาปัญญาให้กลับคืนสู่สังคมไทยได้อย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการจัดการความรู้ของวัดสวนดอก พระอารามหลวง
2. เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญาโดยใช้วัดเป็นฐาน
3. เพื่อประเมินการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญา

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method) โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร วิธีวิจัยเชิงปริมาณ และวิธีเชิงคุณภาพ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ ตำรา เอกสาร หรืออื่น ๆ เช่น หลักพุทธธรรม แนวคิดแหล่งเรียนรู้ แนวคิดการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ แนวคิดเรื่องวัด แนวคิดการออกแบบโมบายแอปพลิเคชัน

ขั้นตอนที่ 2 สำรวจสภาพปัญหาการจัดการความรู้ของวัดสวนดอก องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏจากปูชนียสถานปูชนียวัตถุต่าง ๆ ของวัดสวนดอก และสำรวจความต้องการใช้ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยการสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูล 1) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย (ก) ผู้ใช้งาน 26 รูป/คน (ข) ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 7 รูป/คน รวมเป็น 33 รูป/คน การได้มาซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 26 รูป/คน มีการแบ่งกลุ่มย่อยอย่างชัดเจนตามคุณสมบัติ และบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยโดยเฉพาะ (เช่น นักเรียน, นิสิต, พระสงฆ์/สามเณรที่วัดสวนดอก, ผู้นำชุมชน, ครู) การได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่างลักษณะนี้จัดเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นหลัก และการได้มาซึ่งกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ ได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญให้มีคุณสมบัติและความเชี่ยวชาญครอบคลุมในด้านที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์และเนื้อหาของการวิจัยอย่างชัดเจน เช่น พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ด้านสื่อและศิลปะ ด้านศิลปะและการออกแบบ ด้านประวัติศาสตร์ การด้านสารสนเทศ และด้านแอปพลิเคชัน เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี โดยเน้นการพัฒนาแอปพลิเคชันวัดสวนดอก เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้สร้างสรรค์ ได้แก่ แหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วัดสวนดอก พระอารามหลวง มีวิธีการศึกษาคือ ศึกษาจากเอกสาร สำรวจ และสัมภาษณ์ โดยมีเครื่องมือ

ในการวิจัยประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) มุ่งเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึก ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของวัดสวนดอกโดยมีเนื้อหาสำคัญ 2) แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion Form) มุ่งเน้นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญาโดยใช้วัดเป็นฐาน 3) แบบประเมินการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญา เครื่องมือวิจัยได้รับการตรวจรับรองจริยธรรมวิจัย จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเลขที่ ว.44/2568

ขั้นตอนที่ 3 พัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ โดยการสร้างแอปพลิเคชัน ชื่อ “วัดสวนดอก” เป็นแอปพลิเคชันบนระบบปฏิบัติการแอนดรอย (Android) และไอโอเอส (IOS) เพื่อบรรจุข้อมูลประวัติความเป็นมา ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุสำคัญ หลักพุทธธรรมที่ได้จากปูชนียสถานปูชนียวัตถุของวัด เสียงบรรยายธรรม เพื่อการพัฒนาจิตและปัญญา ความรู้ที่นำมาใช้ในการพัฒนาแอปพลิเคชันคือ องค์ความรู้เรื่องแหล่งเรียนรู้ การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ การพัฒนาจิตและปัญญา แหล่งเรียนรู้ในวัด และการพัฒนาแอปพลิเคชัน โดยวิธีการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้ใช้งาน ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และการสนทนากลุ่ม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาพัฒนาร่างต้นแบบ และประเมินร่างต้นแบบโดยผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นพัฒนาแก้ไขต้นแบบ และประเมินประสิทธิภาพโดยผู้เชี่ยวชาญอีกครั้ง เมื่อกระบวนการพัฒนาและทดสอบเสร็จสมบูรณ์แล้ว ผู้วิจัยได้เตรียมการสำหรับการเผยแพร่แอปพลิเคชัน โดยกระบวนการสร้างชุดติดตั้งหรือ build แอปดำเนินการผ่าน Expo Application Services (EAS) ซึ่งสามารถสร้างไฟล์ .apk สำหรับ Android และ .ipa สำหรับ iOS ได้พร้อมกัน และสามารถจัดการการลงนาม (code signing) ได้อย่างครบถ้วนก่อนการเผยแพร่สู่สาธารณะ จะมีการทดสอบแอปในรูปแบบ Internal Testing ภายในทีมพัฒนาและกลุ่มผู้ใช้กลุ่มเล็กเพื่อประเมินประสิทธิภาพการทำงานในภาพรวม ตรวจสอบข้อผิดพลาด และทดสอบการทำงานของระบบในสภาพแวดล้อมการใช้งานจริงแบบจำกัด ซึ่งจะช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาได้ก่อนการเผยแพร่จริง ในส่วนของระบบฝั่ง Backend จะถูกนำไป Deploy บนบริการ AWS เพื่อให้สามารถรองรับการใช้งานจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการจัดเก็บไฟล์ที่เกี่ยวข้องกับระบบไว้บน Amazon S3 และมีการตั้งค่าการสำรองข้อมูลจากฐานข้อมูล MySQL วันละ 2 ครั้ง เพื่อป้องกันการสูญหายของข้อมูลและสามารถกู้คืนได้ในกรณีฉุกเฉิน หลังจากได้ build ที่สมบูรณ์แล้ว แอปพลิเคชันจะถูกนำส่งเข้าสู่ระบบตรวจสอบของ Google Play Console และ Apple App Store โดยมีการเตรียมเนื้อหาประกอบ เช่น คำอธิบายแอป ภาพหน้าจอ ข้อมูลเมตา และนโยบายความเป็นส่วนตัวให้ครบถ้วนตามข้อกำหนดของแต่ละระบบ เมื่อผ่านการตรวจสอบ แอปพลิเคชันจึงพร้อมสำหรับการใช้งานจริงในกลุ่มเป้าหมาย โดยสามารถดาวน์โหลดได้ผ่านร้านค้าแอปพลิเคชันของแต่ละแพลตฟอร์ม

ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญาโดยใช้วัดเป็นฐาน แก้ไขปัญหาร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นระยะ ๆ ตลอดกระบวนการวิจัย โดยทดลองใช้แอปพลิเคชันกับกลุ่มทดลองใช้ จำนวน 80 รูป/คน ประกอบด้วย 1) บุคคลทั่วไป 2) พระภิกษุ สามเณร 3) นักท่องเที่ยว 4) ครู/อาจารย์ 5) นักเรียน นักศึกษา กลุ่มทดลองใช้แอปพลิเคชันที่พัฒนาขึ้นมีจำนวนรวม 80 รูป/คน ซึ่งได้มาด้วยวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบสะดวก (Convenience Sampling) การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบสะดวกนี้ใช้เพื่อทดสอบความสามารถในการใช้งาน และประสิทธิภาพเบื้องต้นของแอปพลิเคชัน รวมถึงความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่ได้จากแอปพลิเคชัน โดยรวบรวมผู้ใช้งานที่มีความหลากหลายในด้านภูมิหลังและประสบการณ์ เพื่อให้ครอบคลุมการใช้งานจริงในวงกว้าง เครื่องมือในการประเมินผลการเรียนรู้คือ แบบประเมินความพึงพอใจ แบบประเมินการพัฒนาจิตและปัญญา โดยใช้สถิติวิเคราะห์ข้อมูล ร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ขั้นตอนที่ 5 การนำแผนงานที่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่การดำเนินการขั้นต่อไป ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนากิจกรรมให้ดียิ่งขึ้น ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยเปิดพื้นที่เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ทั้งในกลุ่มนักเรียน นักศึกษา นักท่องเที่ยว ชุมชน พระสงฆ์สามเณร ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือผู้ที่สนใจ เพื่อเผยแพร่และวิพากษ์ผลการวิจัย และขยายผลการดำเนินการให้กว้างขวางขึ้น

ขั้นตอนที่ 6 จัดเวทีสาธารณะเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ นำเสนอแอปพลิเคชันการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ สรุปผลการศึกษาวิจัย และการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการจัดการความรู้ของวัดสวนดอก พระอารามหลวง ผลการวิจัยพบว่า วัดสวนดอก พระอารามหลวง ประสบปัญหาสำคัญ 4 ประการในการจัดการความรู้ 1) การเก็บรวบรวมและจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ไม่เป็นระบบ ปัญหาหลักคือการขาดระบบที่เป็นมาตรฐานในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยส่วนใหญ่เป็นเพียงการจดบันทึกและเอกสารบางส่วน ทำให้ข้อมูลกระจัดกระจายและเข้าถึงได้ยาก การจัดหมวดหมู่ข้อมูลบนสื่อออนไลน์ก็ยังขาดความเจาะลึกตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ อุปสรรคสำคัญคือการขาดแคลนบุคลากรผู้เชี่ยวชาญ งบประมาณจำกัด และเทคโนโลยีที่ทันสมัย ข้อมูลประวัติวัดโดยเฉพาะปีพุทธศักราชยังมีความคลาดเคลื่อนและขาดแหล่งอ้างอิงที่ชัดเจน 2) การเข้าถึงและเผยแพร่ข้อมูลที่ยังไม่ทั่วถึง แม้จะมีเว็บไซต์และสื่อออนไลน์ แต่ข้อมูลมักกระจัดกระจายและไม่เป็นทางการ ทำให้ผู้ใช้ไม่มั่นใจในความถูกต้อง การเผยแพร่ข้อมูลยังไม่ครอบคลุมและไม่ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ทุกกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากข้อมูลมีน้อย ไม่ทันสมัย และขาดการประชาสัมพันธ์ 3) การนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ที่ไม่เต็มศักยภาพ ข้อมูลที่มีอยู่ยังไม่ถูกนำเสนอในรูปแบบที่น่าสนใจและเข้าถึงง่าย ทำให้ผู้ใช้ไม่ทราบว่าจะค้นหาข้อมูลได้จากที่ใด และไม่เข้าใจคุณค่าของข้อมูลเหล่านั้น แหล่งข้อมูลของวัดยังมีจำกัดและไม่เพียงพอต่อการนำไปต่อยอดเพื่อประโยชน์ทางวิชาการหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 4) ข้อจำกัดในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ วัดสวนดอกมีศักยภาพในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย แต่ข้อจำกัดข้างต้นส่งผลกระทบต่อการพัฒนา การจัดการพื้นที่ไม่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ ขาดข้อมูลที่เป็นกิจลักษณะ และไม่มีจุดดึงดูดหรือจุดเช็คอินที่เพียงพอในการประชาสัมพันธ์

จากการสำรวจข้อมูลและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลถึงความต้องการการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ พบว่า 1) สำหรับผู้ใช้งาน การมีเครื่องมือดิจิทัลที่จะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ข้อมูลประวัติศาสตร์และหลักธรรมที่ถูกต้อง เพื่อแก้ไขปัญหาสภาพข้อมูลที่กระจัดกระจายและคลาดเคลื่อนในปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็เป็นช่องทางสื่อสารที่ทันสมัยสำหรับประกาศข่าวกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่และสาธุชนในวงกว้างได้อย่างรวดเร็ว 2) สำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไป คือ ประสบการณ์ที่ง่าย สนุก และน่าประทับใจ ไม่ต้องการข้อมูลที่ยาวและซับซ้อน แต่ปรารถนาเนื้อหาที่ย่อยง่าย และน่าตื่นเต้น เช่น คลิปวิดีโอสั้น ๆ ภาพจำลองเสมือนจริง หรือเกร็ดความรู้ที่ไม่มีในคู่มือท่องเที่ยวทั่วไป เพื่อสร้างความทรงจำที่พิเศษกลับไป แอปพลิเคชันที่ช่วยให้ไม่หลงทาง สามารถบอกได้ว่าอาคารที่เห็นตรงหน้าคืออะไร และมีเรื่องราวอะไรซ่อนอยู่ 3) กลุ่มนักเรียน นักศึกษา และนักวิชาการ มีความต้องการแอปพลิเคชันในฐานะห้องสมุดเคลื่อนที่ที่เชื่อถือได้ ต้องการข้อมูลเชิงลึกที่มีความถูกต้องแม่นยำสูง สามารถสืบค้นได้อย่างสะดวก และมีแหล่งอ้างอิงที่ชัดเจน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางการศึกษาได้ 4) กลุ่มพุทธศาสนิกชนและผู้ปฏิบัติธรรม มองหาแอปพลิเคชันในฐานะผู้ช่วยเสริมสร้างศรัทธาและปัญญา ต้องการพื้นที่สำหรับเข้าถึงเนื้อหาทางธรรมะได้ทุกที่ทุกเวลา ไม่ว่าจะเป็นบทสวดมนต์ เสียงพระธรรมเทศนา หรือข้อคิดเตือนใจ การรับรู้ข่าวกิจกรรมทางศาสนา รวมถึงการปรึกษาหรือสนทนาธรรมเพื่อความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญา โดยใช้วัดเป็นฐาน ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ โดยการสร้างแอปพลิเคชันชื่อ "วัดสวนดอก" มีฟีเจอร์และความต้องการของระบบ ประกอบด้วย ความต้องการทั่วไป ระบบจัดการข้อมูลระบบข้อมูลสถานที่ ระบบกิจกรรมสำรวจวัตถุโบราณ ระบบแบบทดสอบ ระบบเนื้อหาผ่าน YouTube วิดีโอ ระบบจัดการบัญชีผู้ใช้ ระบบบทความ และระบบแสดงวิธีการใช้งาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้ (1) ความต้องการทั่วไป แอปพลิเคชันต้องทำงานบนระบบปฏิบัติการ Android และ iOS แอปพลิเคชันต้องรองรับหน้าจอโทรศัพท์มือถือและแท็บเล็ต (2) ระบบจัดการข้อมูล ผู้ดูแลสามารถจัดการข้อมูลทั้งหมดในระบบที่กำหนดในรายละเอียดด้านล่างได้ และผู้ดูแลสามารถจัดการผู้ใช้ที่จะเข้ามาเป็นผู้ดูแลระบบ รวมถึงการกำหนดสิทธิ์การเข้าถึงและควบคุมการใช้งาน (3) ระบบข้อมูลสถานที่ ระบบแสดงข้อมูลสถานที่ครบถ้วนและเป็นระเบียบ ประกอบด้วย ชื่อ ปีที่สร้าง ภาพปก ไอคอน เสียงบรรยาย และข้อมูลเพิ่มเติมตามโครงสร้างที่กำหนด โดยมีการจัดหมวดหมู่และค้นหาที่สะดวก ระบบแสดงตำแหน่งสถานที่บนแผนที่อย่างถูกต้องและแม่นยำ พร้อมไอคอนที่สื่อความหมายของแต่ละสถานที่ รองรับการซูมและดูรายละเอียดเพิ่มเติม นอกจากนี้ผู้ดูแลสามารถเพิ่ม แก้ไข และลบข้อมูลสถานที่ได้อย่างครบถ้วน (4) ระบบกิจกรรมสำรวจวัตถุโบราณ ระบบแสดงตำแหน่งวัตถุโบราณบนแผนที่ในรูปแบบเกม และรองรับการยืนยันการเข้าชมผ่านการถ่ายภาพส่งระบบพร้อมให้คำใบ้และแนวทางในการค้นหา และระบบตรวจสอบความถูกต้องของภาพที่ส่งมาด้วยเทคโนโลยีการจดจำภาพ และแสดงสถานะการตรวจสอบแบบเรียลไทม์ พร้อมข้อเสนอแนะหากภาพไม่ตรงตามเงื่อนไข นอกจากนี้ระบบจะเปิดเผยข้อมูลวัตถุโบราณเมื่อได้รับการยืนยันจากภาพแล้วเท่านั้น เพื่อสร้างความน่าสนใจและการมีส่วนร่วม โดยข้อมูลประกอบด้วย ชื่อ คำอธิบาย ภาพจริง และภาพคำใบ้ โดยผู้ดูแลสามารถเพิ่ม แก้ไข และลบข้อมูลวัตถุโบราณได้ รวมถึงกำหนดเงื่อนไขการยืนยันและระดับความยากของภารกิจ (5) ระบบแบบทดสอบ ผู้ใช้สามารถทำแบบทดสอบความรู้เกี่ยวกับสถานที่ ระบบแสดงสรุปคะแนน และสามารถทำซ้ำได้ไม่จำกัด ระบบสามารถออกประกาศนียบัตรให้กับผู้ใช้หลังจากผ่านแบบทดสอบได้ โดยประกาศนียบัตรสามารถบันทึกเป็นภาพและแชร์ให้ผู้อื่นได้ นอกจากนี้ผู้ดูแลสามารถสร้างและจัดการแบบทดสอบ กำหนดจำนวนข้อ ตัวเลือก และข้อที่ถูกได้ ระบบประมวลผลคะแนนและสร้างรายงานผลการทดสอบ (6) ระบบเนื้อหาผ่าน YouTube วิดีโอ ระบบรองรับการแสดงวิดีโอเนื้อหาธรรมะบรรยายโดยเปิดแอป YouTube หรือเบราว์เซอร์ ระบบจัดการลิงก์วิดีโอแบบรายการเพื่อความสะดวกในการเข้าถึง นอกจากนี้ผู้ดูแลสามารถจัดการลิงก์วิดีโอ เพิ่ม แก้ไข และลบได้ พร้อมกำหนดหมวดหมู่และตั้งชื่อวิดีโอได้ (7) ระบบจัดการบัญชีผู้ใช้ ระบบรองรับการเข้าสู่ระบบและจัดการบัญชีผู้ใช้ โดยสามารถเข้าสู่ระบบผ่าน Apple, Google และอีเมล/รหัสผ่าน ได้ พร้อมมีการบังคับการเข้าสู่ระบบเฉพาะเนื้อหาที่จำเป็น เช่น การทำแบบทดสอบและกิจกรรมสำรวจ นอกจากนี้ระบบมีโปรไฟล์ผู้ใช้ที่สามารถจัดการข้อมูลส่วนตัวและประวัติการใช้งานได้ รวมถึงการดูผลคะแนนและประกาศนียบัตรที่ได้รับ (8) ระบบบทความ ระบบแสดงเนื้อหาอื่น ๆ นอกเหนือจากข้อมูลสถานที่ เพื่อให้ผู้ใช้เข้าถึงความรู้ที่หลากหลาย เช่น ประวัติ ธรรมะ และความรู้ทั่วไป โดยที่ผู้ดูแลสามารถเพิ่ม แก้ไข และลบบทความได้ รวมถึงกำหนดลำดับการแสดงผล (9) ระบบแสดงวิธีการใช้งาน ระบบแสดงวิธีการใช้งานในครั้งแรกที่ผู้ใช้เริ่มใช้งานแอปพลิเคชัน เพื่อให้ผู้ใช้เข้าใจการทำงานของแอปพลิเคชันแต่ละส่วน เช่น การดูข้อมูลสถานที่ การเล่นเกมสำรวจ และการทำแบบทดสอบ ผู้ใช้สามารถเข้าดูวิธีการใช้งานอีกครั้งหลังจากนั้นได้ผ่านเมนูหรือส่วนช่วยเหลือ โดยสามารถข้ามไปยังหัวข้อที่ต้องการเรียนรู้ได้

จากการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สร้างสรรค์ โดยการสร้างแอปพลิเคชัน วัดสวนดอก บนระบบปฏิบัติการ Android และ iOS ดังนี้

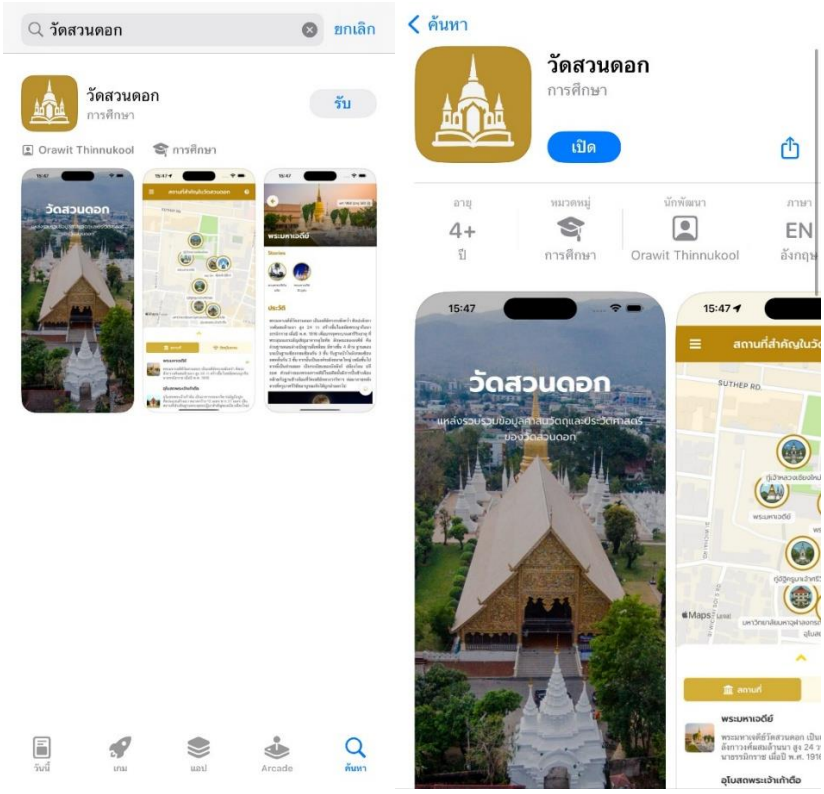

Figure 1: Application Download Interface of Wat Suan Dok on iOS and Android Operating Systems

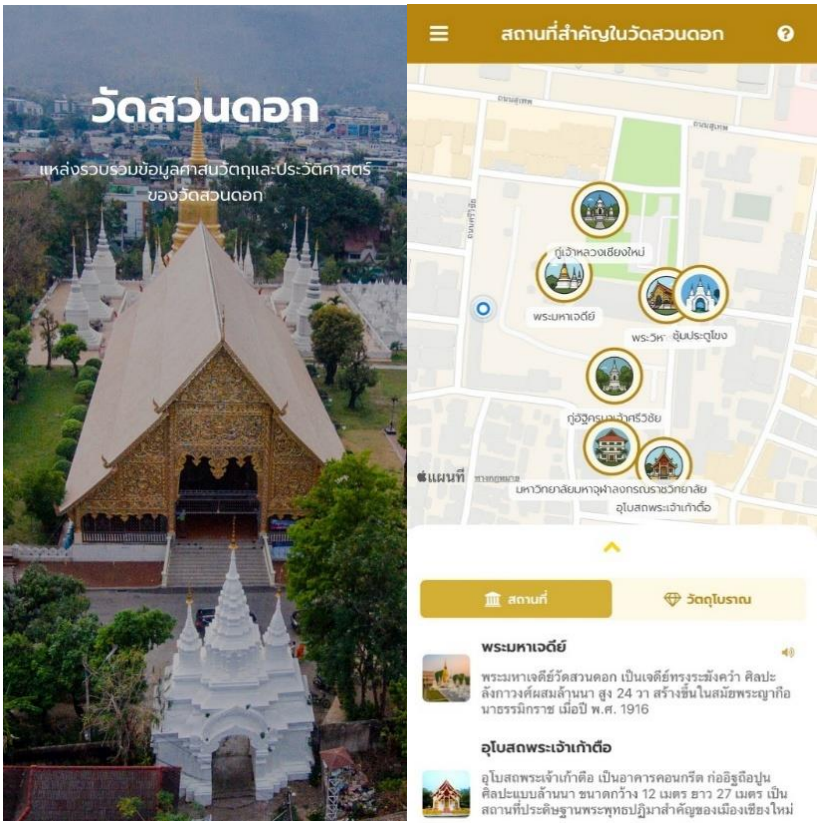

Figure 2: Map of Wat Suan Dok Showing the Locations of Key Sites Within the Temple Compound

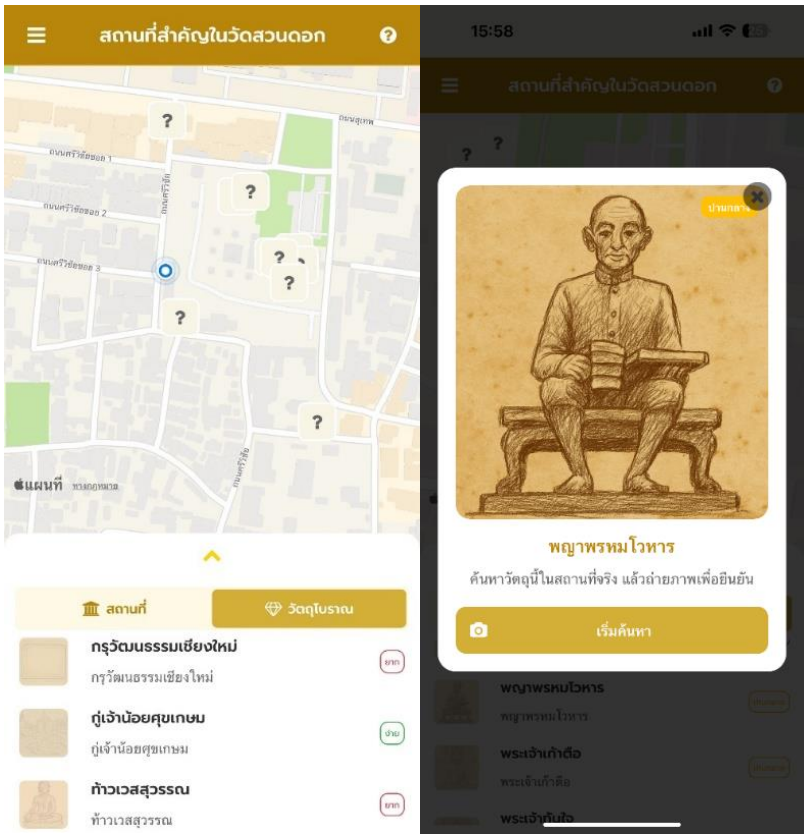

Figure 3: "Antiquities" Tab for Searching and Viewing Antiquities at Wat Suan Dok

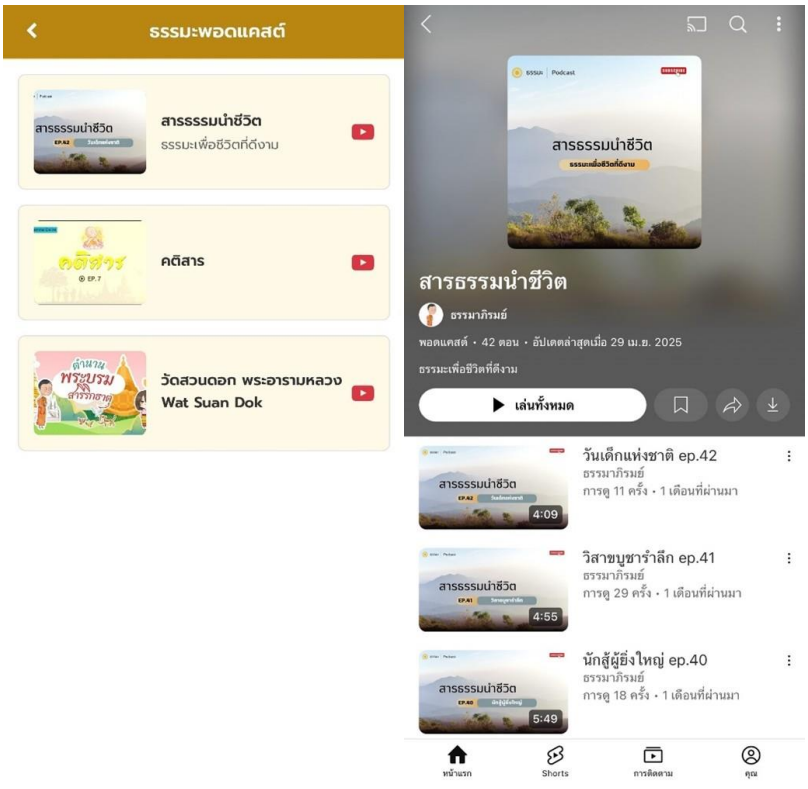

Figure 4: "Dhamma Podcast" Tab Featuring Dhamma Program Listings

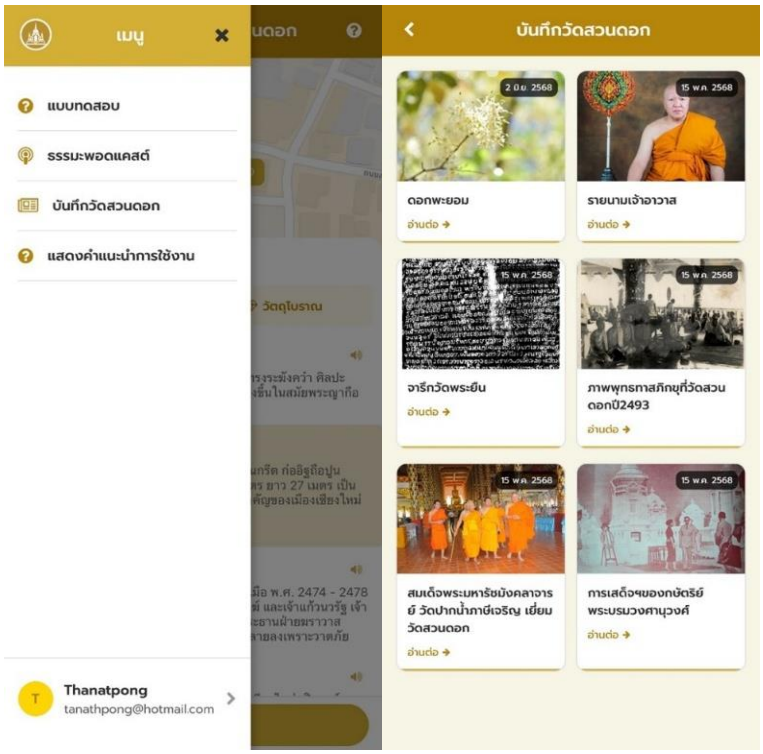

Figure 5: Menu Tab: Wat Suan Dok Chronicle

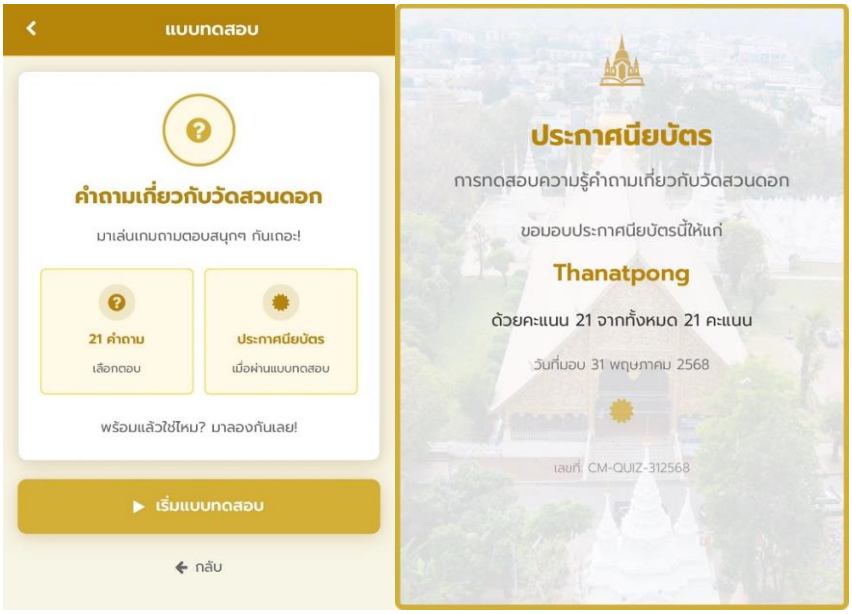

Figure 6: Menu Tab for Quizzes and Online Certificates

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อประเมินการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญา ผลการวิจัยพบว่า การประเมินเชิงปริมาณดำเนินการผ่านแบบประเมินที่มี 4 ส่วน ครอบคลุมข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบประเมิน ความเหมาะสมของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ (แอปพลิเคชัน "วัดสวนดอก") คุณภาพโดยรวมของแอปพลิเคชัน การพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา และผลการประเมินเชิงคุณภาพ

1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบประเมินกลุ่มทดลองมีความหลากหลายทั้งในด้านเพศ วัย และวุฒิการศึกษา โดยมีสัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิงเล็กน้อย (ประมาณ 57% ต่อ 43%)

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนและร้อยละของเพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	56	57.1
หญิง	42	42.9
รวม	**98**	**100.0**

กลุ่มอายุหลักคือวัยทำงานตอนต้น-กลาง (20–40 ปี รวมประมาณ 59%)

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนและร้อยละของอายุ

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 20 ปี	16	16.3
20 -30	26	26.5
30 – 40	32	32.7
40 ปีขึ้นไป	24	24.5
รวม	**98**	**100.0**

ในขณะที่ผู้ตอบราว 74% จบการศึกษาไม่เกินปริญญาตรี เกือบครึ่งหนึ่งของผู้ใช้งานเป็นนักเรียน/นิสิต (ประมาณ 48%) ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแอปพลิเคชันในฐานะแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนและร้อยละของวุฒิการศึกษา

วุฒิการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่าปริญญาตรี	37	37.8
ปริญญาตรี	36	36.7
ปริญญาโท	17	17.3
ปริญญาเอก	7	7.1
อื่น ๆ	1	1.0
รวม	**98**	**100.0**

2) ความเหมาะสมของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ (แอปพลิเคชัน) โดยภาพรวมการออกแบบของแอปพลิเคชันได้รับความพึงพอใจในระดับ "มากที่สุด" ทุกข้อ (ค่าเฉลี่ยรวม 4.33) โดยเฉพาะหัวข้อที่ใช้ในแอปพลิเคชันที่ผู้ใช้เห็นว่าเหมาะสมและชัดเจนที่สุด (ค่าเฉลี่ย 4.50) ในด้านความถูกต้องของเนื้อหา ค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับ "มากที่สุด" (4.23) โดยมีจุดแข็งที่สุดคือเนื้อหาถูกต้อง น่าเชื่อถือ และอ้างอิงแหล่งที่มาอย่างชัดเจน (ค่าเฉลี่ย 4.26) รูปแบบการนำเสนอมีความน่าสนใจและหลากหลายในระดับ "มากที่สุด" (ค่าเฉลี่ยรวม 4.28) โดยมีคะแนนสูงสุดในด้านความหลากหลายและน่าสนใจ (ค่าเฉลี่ย 4.33) รวมถึงความคิดสร้างสรรค์และความทันสมัย (ค่าเฉลี่ย 4.32) แอปพลิเคชันยังมีความเหมาะสมโดยรวมในระดับ "มากที่สุด" (ค่าเฉลี่ยรวม 4.28) โดยผู้ใช้มั่นใจในด้านความปลอดภัยของแอปเป็นพิเศษ (ค่าเฉลี่ย 4.35) นอกจากนี้ แอปพลิเคชันยังมีความสะดวกในการใช้งานในระดับ "มากที่สุด" (ค่าเฉลี่ยรวม 4.32) โดยเฉพาะ

การจัดวางและการออกแบบที่เป็นระบบที่ง่ายต่อการค้นหาข้อมูล และการมีคำแนะนำที่ชัดเจน (ค่าเฉลี่ย 4.34 ทั้งสองข้อ) ด้านคุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับ ค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับ "มากที่สุด" (4.33) โดยผู้ใช้ได้รับความรู้ด้านพระพุทธศาสนามากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 4.40)

ตารางที่ 4 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับจากแอปพลิเคชัน

รายละเอียด	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับ	อันดับ
1) ได้รับความรู้ทางประวัติศาสตร์ได้ดียิ่งขึ้น	4.34	0.73	มากที่สุด	2
2) ได้รับความรู้ทางทางด้านศิลปวัฒนธรรมได้ดีขึ้น	4.28	0.83	มากที่สุด	4
3) ได้รับความรู้ด้านพระพุทธศาสนาได้ดีขึ้น	4.40	0.74	มากที่สุด	1
4) ได้เรียนรู้ด้านเอกลักษณ์ล้านนา	4.31	0.69	มากที่สุด	3
รวม	**4.33**	**0.75**	**มากที่สุด**	

3) คุณภาพโดยรวมของแอปพลิเคชัน แอปพลิเคชันได้รับคะแนนคุณภาพโดยรวมในระดับ "มากที่สุด" (ค่าเฉลี่ยรวม 4.33) ผู้ใช้ให้คะแนนสูงสุดว่าแอปพลิเคชันส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของวัด (ค่าเฉลี่ย 4.45) และมีประโยชน์ น่าสนใจสำหรับผู้เรียน (ค่าเฉลี่ย 4.33)

ตารางที่ 5 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณภาพโดยรวมของแอปพลิเคชัน

รายละเอียด	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับ	อันดับ
1) แอปพลิเคชันมีคุณภาพโดยรวมดีเยี่ยม	4.30	0.68	มากที่สุด	3
2) แอปพลิเคชันบรรลุวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมการพัฒนาจิตและปัญญา	4.26	0.72	มากที่สุด	4
3) แอปพลิเคชันมีประโยชน์ และน่าสนใจสำหรับผู้เรียน	4.33	0.71	มากที่สุด	2
4) แอปพลิเคชันส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของวัด	4.45	0.64	มากที่สุด	1
รวม	**4.33**	**0.69**	**มากที่สุด**	

4) การพัฒนาจิตและปัญญา พบว่า การพัฒนาจิต (จิตตภาวนา) (ค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 4.3) และในด้านของการพัฒนาปัญญา (ค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 4.38) โดยรวมแล้ว การพัฒนาปัญญา มีคะแนนสูงกว่าการพัฒนาจิต (ค่าเฉลี่ยรวม 4.30) เล็กน้อย โดยรายการที่ได้คะแนนสูงสุดคือ ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ (ข้อ 2.1, $\overline{X}$ = 4.48) และการเกิดความสนใจใฝ่รู้ (ข้อ 2.5, $\overline{X}$ = 4.42) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าแอปพลิเคชันทำหน้าที่เป็นประตูสู่การเรียนรู้ได้อย่างยอดเยี่ยม ในขณะเดียวกัน การเกิดความเลื่อมใสในคุณงามความดี (ข้อ 1.4, $\overline{X}$ = 4.40) ก็เป็นผลลัพธ์ทางจิตใจที่โดดเด่นที่สุด

ตารางที่ 6 ผลการประเมินการพัฒนาจิตและปัญญา

รายละเอียด	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับ	อันดับ
ตอนที่ 1 การพัฒนาจิต (จิตตภาวนา)	**4.3**	**0.63**	**มาก**	
1.1 มีจิตใจที่สงบและผ่อนคลายมากขึ้น	4.25	0.65	มาก	4
1.2 มีสติจดจ่อกับสิ่งที่ทำได้ดีขึ้น	4.2	0.7	มาก	5
1.3 เกิดแรงบันดาลใจในการฝึกฝนสมาธิ	4.35	0.6	มาก	2
1.4 เกิดความเลื่อมใสในคุณงามความดี	4.4	0.55	มากที่สุด	1
1.5 แอปสร้างบรรยากาศที่เกื้อกูล (สัปปายะ) ต่อการเรียนรู้	4.3	0.62	มาก	3
ตอนที่ 2 การพัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา)	**4.38**	**0.63**	**มาก**	
2.1 เข้าใจประวัติศาสตร์และปูชนียสถานวัตถุเพิ่มขึ้น	4.48	0.52	มากที่สุด	1
2.2 เชื่อมโยงปริศนาธรรมในสถาปัตยกรรมกับหลักธรรมได้	4.38	0.61	มาก	3
2.3 เข้าใจหลักธรรมที่ซับซ้อนผ่านสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายขึ้น	4.32	0.68	มาก	4
2.4 เกิดความคิดพิจารณาไตร่ตรองเพื่อปรับใช้ในชีวิต	4.28	0.75	มาก	5
2.5 เกิดความสนใจใฝ่รู้และต้องการศึกษาพุทธศาสนา	4.42	0.58	มากที่สุด	2
รวม	**4.34**	**0.63**	**มาก**	

ผลการประเมินเชิงคุณภาพ พบว่า แอปพลิเคชันใช้งานที่ง่าย มีขนาดตัวอักษรอ่านง่าย หัวข้อชัดเจน รูปภาพโบราณสถานสวยงาม และสีพื้นสบายตา เนื้อหาประวัติความเป็นมาและปูชนียสถานมีความถูกต้องน่าเชื่อถือ ครบถ้วน และเหมาะสมกับความสนใจของผู้ใช้ ช่วยให้เรียนรู้และจดจำข้อมูลเกี่ยวกับวัดและหลักธรรมได้ง่ายและนานขึ้น รูปแบบการนำเสนอ ทั้งข้อความ ภาพ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเสียงบรรยายธรรมเป็นจุดเด่นที่ทำให้แอปน่าสนใจและไม่น่าเบื่อ มีความคิดสร้างสรรค์ ทันสมัย และสามารถเร้าความสนใจให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับวัดและพระพุทธศาสนาได้อย่างดีเยี่ยม การสอดแทรกความรู้ทางประวัติศาสตร์และพระพุทธศาสนาเป็นธรรมชาติและเข้าใจง่าย แอปพลิเคชันมีความทันสมัย สวยงาม และน่าดึงดูดใจ ทำให้รู้สึกอยากใช้งานต่อเนื่อง และรู้สึกปลอดภัยในการใช้งาน ผู้ใช้งานได้รับคุณค่าและประโยชน์อย่างชัดเจน โดยเฉพาะความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และคติธรรมทางพระพุทธศาสนา เสียงบรรยายธรรมและเนื้อหาหลักพุทธธรรมช่วยในการพัฒนาจิตใจ สงบสติอารมณ์ และนำไปสู่การพัฒนาปัญญาได้จริงในชีวิตประจำวัน แอปพลิเคชันมีคุณภาพโดยรวมดีเยี่ยม และสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมการพัฒนาจิตและปัญญาได้อย่างชัดเจน มีประโยชน์และน่าสนใจอย่างยิ่งในฐานะแหล่งเรียนรู้ และยังช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของวัดให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัย "การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญาโดยใช้วัดสวนดอกเป็นฐาน" ทำให้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญดังนี้

1) แอปพลิเคชันในฐานะเครื่องมือแก้ปัญหาการจัดการความรู้และเสริมสร้างการเรียนรู้ของวัดเป็นเครื่องมือที่ทำให้เข้าถึงข้อมูล (Information) งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าแอปพลิเคชันมือถือสามารถเป็น

ทางออก (Solution) ที่มีประสิทธิภาพในการจัดการกับปัญหาการเก็บรวบรวม จัดหมวดหมู่ เข้าถึง และเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่เป็นระบบของวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม การสร้างแอปพลิเคชัน วัดสวนดอก ที่รวบรวมข้อมูลศาสนวัตถุ ประวัติศาสตร์ และหลักธรรม พร้อมระบบนำทางแบบอินเทอร์แอคทีฟ ทำให้ข้อมูลที่เคยกระจัดกระจายและเข้าถึงยาก กลายเป็นองค์ความรู้ที่เข้าถึงได้ง่ายและน่าสนใจยิ่งขึ้นสำหรับผู้คนในยุคดิจิทัล ที่สำคัญแอปพลิเคชันทำให้การสร้างสรรค์เป็นรูปธรรมมากขึ้น หรือทำให้เข้าถึงง่ายขึ้น

2) การผสมผสานความรู้ ความบันเทิง และการนำกลไกของเกมมาใช้ในบริบทแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญคือการประยุกต์ใช้แนวคิดการผสมผสานความรู้ ความบันเทิง และการนำกลไกของเกมมาใช้ ในการออกแบบแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเยาวชน แอปพลิเคชัน วัดสวนดอก ได้นำเสนอเรื่องราวและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านรูปแบบที่น่าสนใจ เช่น เกมตอบคำถาม, เกมตามหาโบราณวัตถุ เป็นต้น ซึ่งช่วยกระตุ้นความสนใจและการมีส่วนร่วมของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้การเรียนรู้ศาสนาไม่เป็นเรื่องน่าเบื่ออีกต่อไป

3) การสกัดปริศนาธรรมจากสถาปัตยกรรมและวัตถุโบราณเพื่อการพัฒนาจิตและปัญญา งานวิจัยนี้ได้เปิดเผยและสังเคราะห์ปริศนาธรรมที่แฝงอยู่ในองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัดสวนดอกอย่างลึกซึ้ง เช่น จำนวนเสา ช่องว่างระหว่างเสา ขนาดของวิหารหลวง และแม้กระทั่งทิศทางของพระพุทธรูป การตีความเหล่านี้ทำให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมและปูชนียวัตถุในวัดไม่เพียงเป็นมรดกทางศิลปะและประวัติศาสตร์ แต่ยังเป็นคัมภีร์ธรรมในรูปสถาปัตยกรรม ที่สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเจริญสติ การพิจารณากายและการเข้าใจโลกธรรม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาจิตและปัญญาในชีวิตประจำวัน องค์ความรู้นี้ช่วยยกระดับบทบาทของวัดจากเพียงสถานที่บูชาไปสู่วิหารกรรมฐาน ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้เห็นธรรมในสิ่งที่คนทั่วไปมองข้าม

4) การเสริมสร้างภาพลักษณ์วัดและการสร้างความดึงดูด (Soft Power) เชิงวัฒนธรรมผ่านเทคโนโลยี แอปพลิเคชันนี้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของวัดสวนดอกในฐานะแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมและศาสนา โดยได้รับคะแนนสูงสุดด้าน แอปพลิเคชันส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของวัด ซึ่งบ่งชี้ว่าเทคโนโลยีสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความดึงดูด (Soft Power) เชิงวัฒนธรรม ที่สามารถขยายผลในระดับจังหวัดหรือประเทศได้ การนำเสนอประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และหลักธรรมของวัดในรูปแบบที่ทันสมัยและเข้าถึงง่าย ช่วยดึงดูดผู้คนหลากหลายกลุ่ม และสร้างความประทับใจที่ดีต่อวัดและพระพุทธศาสนา

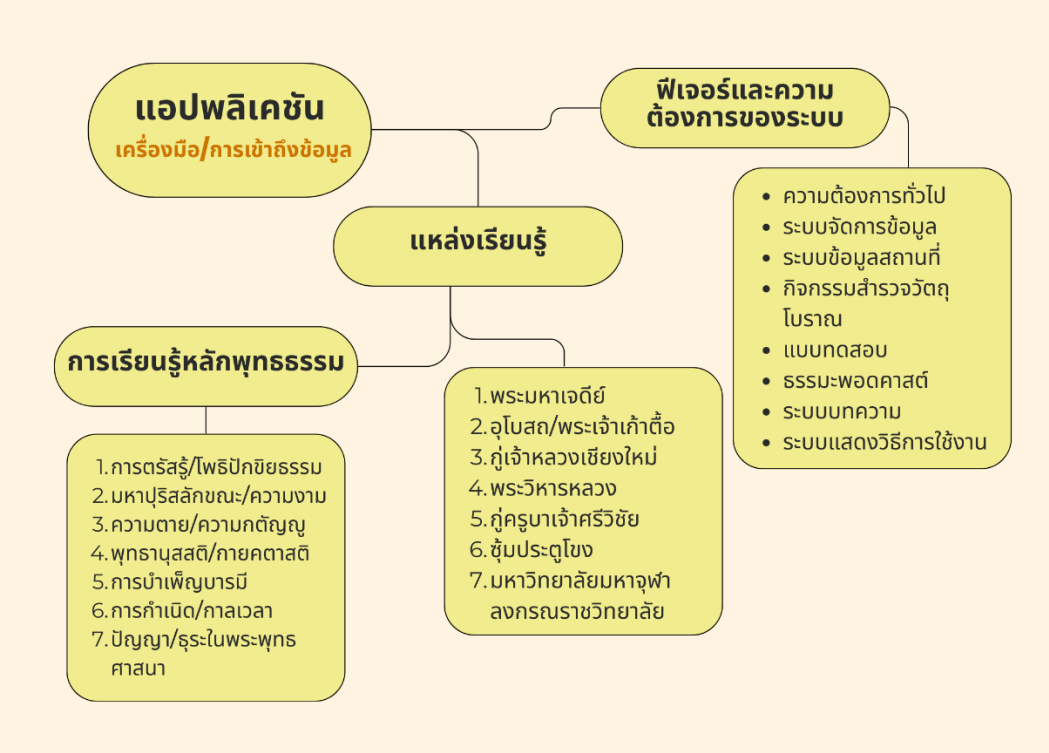

Figure 7: Summary of Knowledge Outcomes

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าปัญหาการจัดการความรู้ของวัดสวนดอก พระอารามหลวง สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายที่แหล่งเรียนรู้เชิงศาสนาและวัฒนธรรมหลายแห่งต้องเผชิญในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการปรับตัวให้เข้ากับบริบทของสังคมดิจิทัล การขาดระบบจัดการความรู้ ปัญหาการเก็บรวบรวมและจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ไม่เป็นระบบ สอดคล้องกับแนวคิดของ Tiephu (2024) ที่กล่าวว่า ข้อมูลหรือชุดความรู้ควรมีการนำมาเรียบเรียงให้เป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ สามารถทำความเข้าใจได้และพร้อมต่อการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ การที่ข้อมูลกระจัดกระจายและไม่เป็นทางการ ทำให้วัดไม่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของแหล่งเรียนรู้ที่ดี การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ที่ไม่เต็มศักยภาพ การที่ข้อมูลเข้าถึงยากและไม่ถูกนำไปใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ แสดงให้เห็นว่าวัดยังขาดการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่ดี ซึ่ง Tiephu (2024) ได้ระบุว่าแหล่งเรียนรู้จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการที่เป็นระบบชัดเจน เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมาย การขาดการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพยังขัดแย้งกับบทบาทของแหล่งเรียนรู้ที่ควรจะสามารถเผยแพร่ข้อมูลเชิงรุกเข้าสู่กลุ่มเป้าหมายได้อย่างทั่วถึง ข้อจำกัดในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ แม้จะมีปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปะ แต่การขาดการส่งเสริมและจัดการพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่น่าสนใจ ทำให้วัดพลาดโอกาสในการเป็น Creative Space หรือ Community-based Learning Space ที่กำลังเป็นที่นิยมในยุคปัจจุบัน ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ใหม่ ๆ และการมีส่วนร่วมของชุมชน Phramaha Thanatpong Subrahmapañño (Kitarn) (2022) ยังได้เสนอว่าวัดควรพัฒนาสภาพแวดล้อมให้ชุบชูใจ มีพระสงฆ์ที่มีภูมิรู้ และรักษาจุดเด่นของวัด ซึ่งเป็นสิ่งที่วัดสวนดอกควรนำไปปรับปรุงเพื่อส่งเสริมศักยภาพการเป็นแหล่งเรียนรู้ ความต้องการการบูรณาการเทคโนโลยี ปัญหาเรื่องสื่อสิ่งพิมพ์ที่ไม่ทันสมัยและการขาดระบบออนไลน์ ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้ในการจัดการความรู้และ

เผยแพร่ข้อมูล ดังที่งานวิจัยของ Jarusawat (2021) ก็ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการสร้างสื่อสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนาที่วัดสวนดอก โดยเสนอให้ใช้ภาษาที่ร่วมสมัยและผสมผสานสื่อสิ่งพิมพ์กับสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ที่เน้นการใช้สื่อหลากหลายรูปแบบและทันสมัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า พัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญาโดยใช้วัดเป็นฐาน โดยการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ผ่านแอปพลิเคชัน "วัดสวนดอก" แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของเทคโนโลยีในการแก้ปัญหาการจัดการความรู้ที่ไม่เป็นระบบของวัด ข้อมูลที่เคยกระจัดกระจายและเข้าถึงยาก ได้ถูกจัดระเบียบและนำเสนอในรูปแบบดิจิทัลที่ทันสมัย สิ่งนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Tiephu (2024) ที่ว่าแหล่งเรียนรู้ควรมีการนำข้อมูลมาเรียบเรียงให้เป็นระบบและพร้อมนำไปใช้ประโยชน์ การนำเสนอข้อมูลเฉพาะทางที่ไม่เคยเผยแพร่มาก่อนและรองรับการอัปเดตแบบเรียลไทม์ ยังช่วยเพิ่มคุณค่าทางวิชาการของแหล่งเรียนรู้ การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์กับหลักพุทธธรรม การผสมผสานแนวคิด ความรู้ ความบันเทิง และการนำกลไกของเกมมาใช้ในแอปพลิเคชันทำให้การเรียนรู้หลักธรรมและประวัติศาสตร์วัดเป็นเรื่องสนุกและน่าสนใจ โดยเฉพาะสำหรับเยาวชน สิ่งนี้สะท้อนแนวคิดการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ของ Wongyai (2020) ที่เน้นการเรียนรู้เชิงลึกผ่านกิจกรรมที่สร้างสรรค์และมีความสุข การสอดแทรกปริศนาธรรมจากสถาปัตยกรรมและวัตถุโบราณ ยังช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมกับการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นการเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญา บทบาทของวัดในฐานะแหล่งเรียนรู้และศูนย์รวม Soft Power

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ประเมินการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาจิตและปัญญา ผลการประเมินที่ระบุว่าแอปพลิเคชันส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของวัด แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของเทคโนโลยีในการยกระดับบทบาทของวัดในสังคม วัดสามารถเป็นมากกว่าสถานที่ประกอบพิธีกรรม แต่เป็นรมณียสถานที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเป็นศูนย์กลางในการสร้าง Soft Power เชิงวัฒนธรรมที่สามารถขยายผลในระดับประเทศได้ การสร้างความร่วมมือกับชุมชนและภาคีเครือข่ายตามแนวคิดของ Phramaha Thanatpong Subrahmapañño (Kitarn) (2022) และ Phuwachanathipong (2017) จะช่วยให้การพัฒนายั่งยืน อย่างไรก็ตามจากการศึกษาวิจัย พบว่า การใช้แอปพลิเคชันเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตและปัญญาอาจจะยังมีข้อจำกัด เนื่องจากหลักพุทธธรรมบางข้อจะต้องมีพระสงฆ์หรือผู้รู้ช่วยอธิบายขยายความเพิ่มเติม ซึ่งการใช้กิจกรรมร่วมด้วยกับการเรียนรู้จากแอปพลิเคชันจะช่วยทำให้ผู้ศึกษาเรียนรู้แหล่งเรียนรู้มีความเข้าใจและสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ โดยการสร้างแอปพลิเคชัน เป็นระบบการจัดการข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวอย่างเป็นระเบียบ โดยนำเสนอข้อมูลในรูปแบบหลากหลาย ประกอบด้วย คลังรูปภาพคุณภาพสูง ระบบไฮไลต์ข้อความสำคัญ เนื้อหาข้อความรายละเอียด และเสียงบรรยายประกอบ ช่วยให้ผู้ใช้เลือกรูปแบบการรับข้อมูลที่เหมาะสมกับเนื้อหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้แอปพลิเคชันมีขนาดกะทัดรัด ไม่ใช้พื้นที่จัดเก็บข้อมูลมากเกินไป แต่ยังคงบรรจุข้อมูลที่ครอบคลุมและหลากหลาย แอปพลิเคชันนำเสนอข้อมูลเฉพาะทางเกี่ยวกับวัดสวนดอกที่เรียบเรียงขึ้นใหม่โดยเฉพาะ ซึ่งไม่เคยได้รับการเผยแพร่ที่ไหนมาก่อน ทำให้ผู้ใช้ได้รับข้อมูลที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าทางวิชาการสูง ระบบรองรับการอัปเดตข้อมูลแบบเรียลไทม์ ทำให้ผู้ใช้เข้าถึงข้อมูลที่ทันสมัยได้ทันที โดยไม่ต้องอัปเดตแอปพลิเคชันเพิ่มเติม แอปพลิเคชันมีระบบการเรียนรู้เชิงโต้ตอบผ่านเกมส์ภารกิจการสำรวจสถานที่จริง ช่วยให้ผู้ศึกษาได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมผ่านการค้นหา

สถานที่และวัตถุต่าง ๆ ภายในวัดจริง เชื่อมโยงการเรียนรู้ทางทฤษฎีกับการปฏิบัติจริง พร้อมระบบประเมินผลการเรียนรู้และออกประกาศนียบัตรเพื่อรับรองผลการเรียนรู้ การออกแบบส่วนติดต่อผู้ใช้มีความทันสมัยและใช้งานง่าย ขณะเดียวกันยังคงรักษาเอกลักษณ์และความเป็นไทยที่สะท้อนถึงคุณค่าทางศิลปกรรม วัฒนธรรม และความศักดิ์สิทธิ์ของวัดและศาสนาพุทธ ทำให้ผู้ใช้เข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้สะดวก พร้อมรับประสบการณ์ที่เหมาะสมกับบริบททางศาสนาและวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเผยแผ่พุทธธรรม สามารถนำผลการวิจัยครั้งนี้ ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โดยเฉพาะแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของจังหวัด เช่น วัดพระอารามหลวงประจำจังหวัด วัดสำคัญคู่เมือง เพื่อเผยแผ่ข้อมูลของศาสนสถาน และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยข้อเสนอแนะดังนี้

1.1 ควรพัฒนาแพลตฟอร์มเว็บไซต์เพิ่มเติม เพื่อให้ผู้ใช้เข้าถึงข้อมูลโดยไม่ต้องติดตั้งแอปพลิเคชัน และรองรับการค้นหาจาก Search Engine ควรเพิ่มเนื้อหาเชิงลึก/การอ้างอิงที่เชื่อถือได้สำหรับกลุ่มนักวิชาการ และปรับเนื้อหาให้เหมาะสมกับระดับอายุและความสนใจของกลุ่มผู้ใช้แต่ละกลุ่ม

1.2 ควรเสริมเทคโนโลยี AR/VR ให้มากขึ้น เพิ่ม Interactive Quiz หรือปริศนา QR ที่เชื่อมโยงกับจุดต่าง ๆ ในวัด และพัฒนาสื่อ Micro-learning นอกจากนี้ ควรเพิ่มข้อมูลกิจกรรมของวัดในแอปพลิเคชัน พร้อมระบบแจ้งเตือน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและความผูกพันระหว่างวัดกับชุมชน

1.3 ควรจัดอบรมให้บุคลากรวัดมีความรู้และทักษะในการจัดการและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี การจัดสรรงบประมาณและระดมทุนอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน จะช่วยให้การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เป็นไปอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรมีการวิจัยเชิงลึกเพื่อประเมินผลกระทบของแอปพลิเคชันต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการพัฒนาจิตใจและปัญญาของผู้ใช้งานในระยะยาวอย่างต่อเนื่อง

2.2 ควรศึกษาความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์และแอปพลิเคชันนี้กับวัดหรือศาสนสถานอื่น ๆ ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน เพื่อส่งเสริมการจัดการความรู้และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในวงกว้าง

2.3 ควรวิจัยเชิงลึกถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน บุคลากรวัด และภาคีเครือข่ายในการบำรุงรักษาและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ดิจิทัล เพื่อสร้างโมเดลการจัดการที่ยั่งยืน

2.4 ควรมีการวิเคราะห์ข้อมูลการใช้งานแอปพลิเคชันในเชิงลึกมากขึ้น เพื่อทำความเข้าใจพฤติกรรมและความต้องการของผู้ใช้แต่ละกลุ่มอย่างละเอียด เช่น การติดตามเส้นทางการใช้งาน และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพฤติกรรม เพื่อปรับปรุงแอปพลิเคชันให้ตอบโจทย์มากยิ่งขึ้น

References

Jarusawat, P. (2021). *Creating Information Communication for Learning About Lanna Arts and Culture: A Case Study of Wat Suan Dok, Chiang Mai*. (Research Report). Chiang Mai: Chiang Mai University.

Phra Brahmagunaborn (P. A. Payutto). (1984). *The Monastic Institution and Thai Society*. Bangkok: Komolkeemthong Foundation.

Phrakhrupalad Natthaphon Candiko (Prachunha). (2020). *Development of Learning Spaces of Model Communities (Knowledge Centers) in Thai Society*. (Research Report). Phra Nakhon Si Ayutthaya: Buddhist Research Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Phramaha Thanatpong Subrahmapañño (Kitarn). (2022). *Guidelines for the Development of Temple Areas into Learning Centers for Community Well-Being*. (Doctoral Dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Phra Nakhon Si Ayutthaya.

Phuwachanathipong, K. (2017). *Buddhist Lifestyle in Urban Communities 4.0 Project: The Process of Community Participation Among Temples and Schools*. (Research Report). Phra Nakhon Si Ayutthaya: Buddhist Research Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Tiephu, W. (2024). *Learning Resource Development Elements*. Retrieved October 9, 2024, from https://www.randdcreation.com/content/2992/

Wongyai, W. (2020). *Creative Learning*. Bangkok: Charal Sanitwong Printing.

การออกแบบเพื่อเชื่อมต่อ : การพัฒนาผ้าคลุมถ่วงน้ำหนักให้ความอบอุ่นสำหรับลดความเหงาในผู้ใหญ่ตอนต้น*

Designing for Connection: Development of a Weighted and Warmth Wrap for Reducing Loneliness in Young Adults

[1]ภาสกร ยุรวรรณ, [2]ดุษฎี อินทรประเสริฐ และ [3]พีร วงศ์อุปราช

[1]Paskorn Yurawan, [2]Dusadee Intraprasert and [3]Peera Wongupparaj

[1,2]สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[3]คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[1,2]Behavioral Science Research Institute, Srinakharinwirot University, Thailand.

[3]Faculty of Psychology, Chulalongkorn University, Thailand.

[2]Corresponding Author's Email: dusadee@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงออกแบบนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาอุปกรณ์ต้นแบบและหลักการออกแบบสำหรับลดความเหงาในผู้ใหญ่ตอนต้น โดยอาศัยความเข้าใจประสบการณ์ความเหงาที่ฝังในร่างกาย ที่เป็นผลวิจัยระยะที่ 1 ของงานวิจัย การลดความเหงาในผู้ใหญ่ตอนต้น : การวิจัยเชิงออกแบบของต้นแบบผ้าคลุมถ่วงน้ำหนักให้ความอบอุ่น การวิจัยในระยะนี้เป็นการวิจัยระยะที่ 2 ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงออกแบบ ดำเนินการในกรุงเทพมหานคร พัฒนาต้นแบบร่วมกับผู้ใช้ ที่เป็นเพศชายวัยผู้ใหญ่ตอนต้น 22-30 ปี จำนวน 19 คน ได้มาจากการรับสมัครและคัดเลือกคนเหงาระดับสูงด้วยแบบวัดความเหงาเดอยอง เกียร์เวลด์ และผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบและผลิต ผ่านกระบวนการวิจัยการออกแบบ 3 ขั้นตอน 1) การสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลจากระยะที่ 1 ร่วมกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เช่น แนวคิดการรู้คิดสมานกาย แนวคิดการควบคุมอุณหภูมิทางสังคม แนวคิดการสำนึกรู้ร่างกาย เพื่อสร้างหลักการออกแบบเบื้องต้น และแผนที่คาดการณ์ 2) การออกแบบและสร้างต้นแบบ "ผ้าคลุมถ่วงน้ำหนักให้ความอบอุ่น" พร้อมประเมินผลขั้นอัลฟ่าขั้นเบต้า 3) การประเมินและสะท้อนคิด ผ่านการประเมินขั้นแกมม่าเพื่อสังเคราะห์หลักการออกแบบฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัยได้พัฒนาต้นแบบผ้าคลุมฯ V1 ที่ให้แรงกด 2.27 กก. และความอบอุ่นบริเวณลำตัวส่วนบน ผลการประเมินจากผู้ใช้พบว่า ต้นแบบ V1 สามารถกระตุ้นการรับรู้ร่างกายและความรู้สึกเชื่อมโยงกับตนเองโดยเฉพาะผ่านแรงกด และสร้างความรู้สึก "อุ่นใจ" และ "ผ่อนคลาย" ชั่วคราว ผลลัพธ์สุดท้ายคือหลักการออกแบบ STEAD (Self-connection, Thermal Warmth, Ease of Use, Adaptive Modulation, Deep Pressure) ซึ่งเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์นวัตกรรมที่ตอบสนองต่อมิติทางกายภาพของความเหงา และนำไปสู่ข้อเสนอเชิงทฤษฎีว่า "ความเหงาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างตัวตน"

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงออกแบบ; ความเหงา; การรู้คิดสมานกาย; นวัตกรรมสุขภาวะ; ผู้ใหญ่ตอนต้น

*Received November 3, 2025; Revised December 10, 2025; Accepted December 24, 2025

Abstract

This design research aimed to develop a prototype device and design principles for reducing loneliness in young adults by leveraging an understanding of the embodied experience of loneliness. The study was conducted in the following phases: Phase 1, titled "Reducing Loneliness in Young Adults: Design Research of a Warming Weighted Blanket Prototype." This phase represented Phase 2, a design research study conducted in Bangkok. The prototype was co-developed with design and manufacturing experts as well as a user group of 19 young adult males aged 22–30 years, who were recruited and selected for high levels of loneliness using the De Jong Gierveld Loneliness Scale. The study was executed through a three-step design research process: 1) exploration and analysis of Phase 1 data combined with relevant theories, such as embodied cognition, social thermoregulation, and body awareness, to establish preliminary design principles and a foresight map; 2) design and fabrication of the "warming weighted blanket" prototype along with alpha and beta evaluations; and 3) evaluation and reflection through gamma evaluation to synthesize the finalized design principles.

The research successfully developed the V1 blanket prototype, which provides a pressure of 2.27 kg and warmth to the upper torso. User evaluation revealed that the V1 prototype could stimulate body perception and a sense of self-connection, particularly through pressure, while generating temporary feelings of emotional comfort and relaxation. The definitive outcome is the STEAD design principles (Self-connection, Thermal Warmth, Ease of Use, Adaptive Modulation, Deep Pressure), providing a framework for creating innovations that address the physical dimensions of loneliness, leading to the theoretical proposition that "loneliness is an essential tool for self-construction."

Keywords: Design Research; Loneliness; Embodied Cognition; Well-being Innovation; Young Adults

บทนำ

ความเหงาได้กลายเป็นปัญหาสุขภาพสาธารณะระดับโลก รายงานของ Gallop ในบริบทเกี่ยวกับการทำงาน พบว่า 1 ใน 5 ของพนักงานทั่วโลกมีความเหงามาก โดยเฉพาะกับกับช่วงอายุที่น้อยกว่า 35 ปี โดยในรายงานระบุว่าเพศชายมีความเหงามากกว่าเพศหญิง (Gallup, 2025) ปัญหาความเหงาที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อสุขภาวะทั้งทางกายและจิตใจ รวมถึงสร้างภาระทางเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีรายงานคาดการณ์ว่าความเหงาส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจสหรัฐอเมริกาประมาณ 154 พันล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี (Bowers et al., 2022) แม้จะมีความพยายามในการทำความเข้าใจและแก้ไขปัญหา แต่แนวทางการจัดการในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงมีข้อจำกัด เนื่องจากมุ่งเน้นไปที่มิติทางจิตใจและสังคม เช่น การบำบัดทางความคิดและพฤติกรรม (Cognitive Behavior Therapy หรือ CBT) หรือการฝึกทักษะทางสังคม (Social Skills Training) โดยมองความเหงาว่าเป็นผลจากการขาดปฏิสัมพันธ์ หรือความไม่สมดุลระหว่างความต้องการความสัมพันธ์กับความเป็นจริงทางสังคม กระบวนทัศน์นี้มักมองข้ามบทบาทสำคัญของร่างกายและ

ประสบการณ์ทางกายภาพในฐานะประธานของการรับรู้และแสดงออกของความเหงา นอกจากนี้การศึกษาความเหงาในเพศชายยังถูกจำกัด โดยเฉพาะกับสังคมชายเป็นใหญ่ที่ได้รับอิทธิพลจากบรรทัดฐานและค่านิยมที่มักจะไม่แสดงความรู้สึกทางอารมณ์หรือขอความช่วยเหลือ การยึดถือค่านิยมดังกล่าวเพิ่มแนวโน้มให้เหงามากขึ้น (Blazina et al., 2007)

เพื่อเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว การศึกษาในระยะที่1 ได้สำรวจประสบการณ์ความเหงาในกลุ่มชายวัยผู้ใหญ่ตอนต้นในกรุงเทพฯ ผ่านมุมมองเชิงปรากฏการณ์วิทยาและ การรู้คิดสมานกาย (Embodied Cognition) ผลการศึกษาดังกล่าว พบว่าความเหงาไม่ใช่เพียงความรู้สึกนามธรรม แต่เป็น ประสบการณ์ที่ฝังลึกอยู่ในร่างกาย (Embodied Experience) ของการขาดการเชื่อมต่อกับโลก สังคม และตนเอง ซึ่งแสดงออกผ่านความรู้สึกทางกายที่จับต้องได้ เช่น ความรู้สึกเย็น หนาว แรงกดทับหรือความว่างเปล่าบริเวณหน้าอก ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการความเหงาแบบเดิมมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถเข้าถึงประสบการณ์ของร่างกายได้ และนำไปสู่แนวคิดใหม่ว่าการลดความเหงาอาจมีประสิทธิภาพมากขึ้นหากใช้ ตัวแทรกแซงทางกายภาพ (Physical Intervention) ที่สามารถตอบสนองต่อกลไกของร่างกายโดยตรง โดยอาศัยหลักการจากแนวคิด รู้คิดสมานกายที่ว่าร่างกาย จิตใจ และสิ่งแวดล้อมทำงานเชื่อมโยงกัน แนวคิดการควบคุมอุณหภูมิทางสังคม (Social Thermoregulation) ที่เชื่อมโยงความอบอุ่นทางกายกับความรู้สึกเชื่อมโยงทางสังคม และแนวคิดการสำนึกรู้ร่างกาย (Body Awareness) ที่เน้นความสำคัญของการรับรู้สัญญาณภายในร่างกายต่อการสร้างตัวตน

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยระยะที่ 2 ที่สังเคราะห์ข้อมูลจากผลการวิจัยระยะที่ 1 ใช้วิธีการวิจัยเชิงออกแบบ (Design Research) ซึ่งเป็นแนวทางที่เน้นการพัฒนาและทดสอบนวัตกรรมในบริบทจริงในเพศชายวัยผู้ใหญ่ตอนต้น เพื่อสร้างเครื่องมือที่สามารถตอบสนองต่อประสบการณ์ความเหงาที่ฝังในร่างกาย สร้างสรรค์แนวทางแก้ไขปัญหาความเหงาที่นอกเหนือไปจากการปรับความคิด โดยมุ่งเน้นการทำงานกับร่างกายโดยตรง และสร้างองค์ความรู้เชิงออกแบบที่สามารถนำไปต่อยอดได้ การวิจัยในระยะนี้จึงมีเป้าหมายหลักในการพัฒนาและประเมินอุปกรณ์ต้นแบบ (Prototype) ที่ออกแบบมาเพื่อกระตุ้นการรับรู้ทางกายและส่งเสริมความรู้สึกเชื่อมโยงกับตนเอง โดยคาดหวังว่าผลการวิจัยจะนำไปสู่หลักการออกแบบที่ชัดเจนสำหรับนวัตกรรมเพื่อสุขภาวะ และให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับกลไกที่ประสบการณ์ทางกายสามารถส่งผลต่อสุขภาวะทางจิตใจได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนาอุปกรณ์ต้นแบบ และหลักการออกแบบ (Design Principle) เพื่อลดความเหงาผ่านวิธีการวิจัยเชิงออกแบบ (Design research)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยที่แบ่งเป็น 2 ระยะ บทความนี้นำเสนอ ระยะที่ 2 ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงออกแบบ (Design Research) ตามแนวคิด McKenney and Reeves (2019) มีการดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎี (Documentary Study) ขั้นตอนนี้เป็นการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดที่ใช้ในการออกแบบเพื่อลดความเหงา เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดที่มองว่าความเหงาเป็นประสบการณ์ที่ฝังในร่างกาย โดยมีแนวคิดหลักในการออกแบบ 3 แนวคิด ดังนี้

1) แนวคิดการรู้คิดสมานกาย แนวคิดนี้เสนอว่ากระบวนการรู้คิดไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในสมอง แต่มาจากการทำงานร่วมกันของร่างกาย จิตใจ และสิ่งแวดล้อมที่ปฏิสัมพันธ์ (Schneegans and Schöner, 2008) ในบริบทของความเหงา อารมณ์ความรู้สึกของการไม่เชื่อมต่อ จึงมีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับสภาวะทางกายภาพ เช่น ความรู้สึกเย็น รู้สึกหวิว

จากแนวคิดนี้ผู้วิจัยออกแบบต้นแบบให้มีลักษณะเป็น ผ้าคลุมบริเวณช่วงบนของลำตัว ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ผู้ให้ข้อมูลรายงานความรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลง เพื่อจำลองการสัมผัส โดยมีช่องสอดมือเพื่อจัดท่าทางผู้ใช้ให้อยู่ลักษณะการกอด ซึ่งช่วยกระตุ้นความรู้สึกปลอดภัย

2) การควบคุมอุณหภูมิทางสังคม แนวคิดนี้ต่อยอดแนวคิดการรู้คิดสมานกายและอธิบายความเชื่อมโยงเชิงชีววิทยาและวิวัฒนาการระหว่างอุณหภูมิของร่างกายกับการเชื่อมต่อทางสังคม โดยมองว่าการอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิดเป็นกลยุทธ์พื้นฐานในการรักษาอุณหภูมิร่างกายและรับประกันความอยู่รอด เป็นเหมือนทรัพยากรทางสังคม (IJzerman et al., 2015) ดังนั้นความอบอุ่นทางกายภาพจึงมีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับความรู้สึกปลอดภัย ความผูกพัน และการได้รับการดูแล ซึ่งถูกเรียนรู้ตั้งแต่เด็ก ภาวะขาดการเชื่อมต่อทางสังคมหรือความเหงา จึงสัมพันธ์กับการรับรู้อุณหภูมิของร่างกายสอดคล้องกับหลักฐานทางประสาทวิทยาที่ระบุว่าพื้นที่สมองที่เกี่ยวข้องกับการประมวลผลความอบอุ่นและการรับรู้ทางกาย เช่น Middle Insula และบริเวณที่เกี่ยวข้องกับรางวัล แรงจูงใจ ความพึงพอใจทางสังคม เช่น Ventral Striatum มีรูปแบบการทำงานซ้อนทับกัน (Inagaki and Eisenberger, 2013)

จากแนวคิดนี้ ต้นแบบจึงมีคุณสมบัติให้ความอบอุ่น ผ่านวัสดุของผ้าคลุมและแผ่นความร้อน (Hot pack) ในระดับที่สร้างความรู้สึกผ่อนคลายเพื่อทดแทนความอบอุ่นทางสังคม

3) การสำนึกรู้ร่างกาย และบทบาทของการสัมผัส การสำนึกรู้ร่างกาย (Body Awareness) หมายถึงความสามารถในการรับรู้และตระหนักถึงสัญญาณต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในร่างกายตนเอง (Interoception) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการรับรู้อารมณ์ การกำกับตนเอง และการสร้างตัวตน (Baas et al., 2004) ระบบการรับสัมผัสทางผิวหนัง (Somatosensory system) มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสำนึกรู้ร่างกาย โดยสามารถแบ่งการทำงานหลักได้เป็น 2 ระบบย่อยที่แตกต่างกันแต่ทำงานร่วมกัน (McGlone et al., 2014)

3.1) การสัมผัสเพื่อจำแนก (Discriminative Touch) ระบบนี้ทำหน้าที่ประมวลผลข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะ ของสิ่งเร้าที่สัมผัส เช่น รูปร่าง (Shape) พื้นผิว (Texture) ตำแหน่ง (Location) และแรงกด (Pressure) ช่วยให้เรารับรู้ว่า "อะไร" กำลังสัมผัสเรา และสัมผัส "ที่ไหน"

3.2) การสัมผัสเชิงอารมณ์ (Affective Touch) ระบบนี้เกี่ยวข้องกับการประมวลผล คุณภาพเชิงอารมณ์และความรู้สึก ของการสัมผัส โดยเฉพาะความรู้สึกสบายหรือไม่สบาย เกิดจากการสัมผัสเบา ๆ ช้า ๆ ระบบนี้ทำงานผ่านใยประสาท C-tactile fiber (CT fiber) ที่ส่งสัญญาณไปยังสมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ เช่น Insula Anterior และ Cingulate Cortex ดังนั้น Affective Touch จึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความผูกพันทางสังคม การควบคุมอารมณ์ และความรู้สึกปลอดภัย

ในบริบทของความเหงาการสัมผัสเชิงอารมณ์จึงมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะความเหงาส่งผลต่อการรับรู้ภายใน (Interoception) ดังนั้น จากแนวคิดนี้ จึงออกแบบให้เกิดแรงกดลึก ด้วยน้ำหนัก 2.27 กิโลกรัม จากเม็ดแก้ว ที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้ใช้กลับมา "รู้สึกถึง" ร่างกายของตนเอง

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบ ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน

1) การสำรวจและวิเคราะห์ (Analysis & Exploration)ขั้นตอนนี้เป็นการนำแนวคิดทฤษฎีการรู้คิดสมานกาย การควบคุมอุณหภูมิทางสังคม การสำนึกรู้ร่างกาย มาวิเคราะห์ร่วมกับผลการศึกษาใน ระยะที่ 1 (การศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา) ซึ่งระบุถึงประสบการณ์ความเหงาที่ฝังในร่างกาย เพื่อกำหนดคุณลักษณะ

เบื้องต้นของต้นแบบ สร้างแผนที่คาดการณ์ (Conjecture Mapping) เบื้องต้น และหลักการออกแบบขั้นต้น (Design principle) ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญการออกแบบที่มีประสบการณ์ในการออกแบบผลิตภัณฑ์และตัวแทนผู้ใช้จากการศึกษาระยะที่ 1

2) การออกแบบและสร้าง (Design & Construction) ขั้นนี้เป็นการพัฒนาต้นแบบ "ผ้าคลุมถ่วงน้ำหนักให้ความอบอุ่น (Weighted & Warmth Wrap)" รุ่น V0 แล้วทำการประเมินผลขั้นอัลฟ่า (Alpha Testing) ซึ่งเป็นการประเมินความเป็นไปได้ และความสอดคล้องเหมาะสมกับหลักการออกแบบและความเป็นไปได้ในการสร้าง โดยเป็นการประเมินร่วมกันกับทีมวิจัย ผู้เชี่ยวชาญการออกแบบ และตัวแทนผู้ใช้ จากนั้นทำการปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ และพัฒนาเป็นต้นแบบใหม่ รุ่น V1 ที่มีความเหมาะสมกับหลักการออกแบบและเป็นไปได้จริงในการสร้าง

เมื่อได้ต้นแบบ V1 แล้วทำการประเมินขั้นเบต้า (Beta Testing) ซึ่งเน้นการประเมินคุณลักษณะของต้นแบบว่าสามารถทำงานได้เหมาะสมในบริบทของการใช้จริงโดยกลุ่มเป้าหมายได้เพียงใด โดยนำไปทดลองใช้กับตัวแทนผู้ใช้โดยไม่ได้ชี้แจงคุณสมบัติการทำงานและวิธีใช้ล่วงหน้าจำนวน 5 วัน แล้วให้ผู้ใช้ทำการบันทึกพฤติกรรมการใช้งาน เช่น การปฏิสัมพันธ์กับต้นแบบ ระยะเวลาการใช้ ระดับการรับรู้ร่างกาย

3) การประเมินและสะท้อนคิด (Evaluation & Reflection) ขั้นนี้เป็นการทำการประเมินขั้นแกมม่า (Gamma Testing) เพื่อศึกษาผลกระทบ (Impact) และการรับรู้ประสิทธิพลของต้นแบบ (Perceived Effectiveness) ในเชิงคุณภาพ จากนั้นนำผลการประเมินทั้งหมดมาสังเคราะห์และสะท้อนคิด เพื่อสร้างแผนที่คาดการณ์ฉบับปรับปรุงและหลักการออกแบบฉบับสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การศึกษาครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูล 2 กลุ่ม ประกอบไปด้วย 1. ตัวแทนผู้ให้ข้อมูลจากระยะที่ 1 ชายวัยผู้ใหญ่ตอนต้น 22-30 ปี ที่มีประสบการณ์ความเหงาระดับมากที่วัดโดยแบบวัดความเหงา De Jong Gierveld Loneliness Scale และอาศัยในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีประสบการณ์หรือใช้อุปลักษณ์ที่สอดคล้องกับแนวคิดการออกแบบ ได้แก่ ต้องการแรงกดหรือความอบอุ่น จำนวนของผู้ให้ข้อมูลแตกต่างกันไปในการประเมินแต่ละขั้นตอน โดยในการประเมินอัลฟ่า 1 คน การประเมินเบต้า 5 คนและการประเมินแกมม่า 3 คน และ 2. ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ 1 คน และผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตตัดเย็บ 1 คน โดยงานวิจัยนี้ได้รับเอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เอกสารเลขที่ AF19-03-03.1 หมายเลขรับรองโครงการวิจัย SWUEC-662132

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูล ได้แก่ อุปกรณ์ต้นแบบผ้าคลุมถ่วงน้ำหนักให้ความอบอุ่น แบบประเมินความเหมาะสมและสอดคล้องกับหลักการออกแบบและแบบบันทึกการใช้งานที่ได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญทางการออกแบบเพื่อปรับปรุงภาษาและความชัดเจนของข้อคำถาม แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกที่พัฒนามาจากกรอบแนวคิดทฤษฎีและข้อค้นพบจากระยะที่ 1 และตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาเพื่อครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษา

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล ดำเนินการตามกระบวนการวิจัยการออกแบบ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นการสำรวจและวิเคราะห์มีการเก็บข้อมูลจากการประชุมร่วมกับทีมผู้เชี่ยวชาญและตัวแทนผู้ใช้เพื่อร่วมกันวิเคราะห์และกำหนดแนวทางการออกแบบ

2) ขั้นออกแบบและสร้าง

2.1) การประเมินขั้นอัลฟ่าเก็บข้อมูลด้วยแบบประเมินความเหมาะสมและสอดคล้องกับหลักการออกแบบ ร่วมกับทีมผู้เชี่ยวชาญการออกแบบ ผู้เชี่ยวชาญการผลิต และตัวแทนผู้ใช้เพื่อพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการผลิต

2.2) การประเมินขั้นเบต้า เก็บรวบรวมข้อมูลผ่านแบบบันทึกการใช้งานออนไลน์ จากกลุ่มผู้ใช้จำนวน 5 คน ที่นำต้นแบบไปทดลองใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นเวลา 5 วัน

3) ขั้นประเมินและสะท้อนคิด

การประเมินขั้นแกมม่า เก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ใช้ 3 คน เพื่อสะท้อนประสบการณ์ ผลกระทบและความรู้สึกที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล จากการประเมินในแต่ละขั้นมีดังนี้

1) การประเมินขั้นแอลฟ่า นำข้อมูลจากแบบประเมินความเหมาะสมและสอดคล้องกับหลักการออกแบบมาวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา โดยใช้ค่าเฉลี่ย ร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ข้อมูลคุณภาพจากการประชุมร่วมกับ ผู้เชี่ยวชาญการออกแบบ ผู้เชี่ยวชาญการผลิต และตัวแทนผู้ใช้

2) การประเมินขั้นเบต้า ใช้การวิเคราะห์แบบผสานวิธี โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบบันทึกการใช้งาน เช่น ความถี่ ระยะเวลาการใช้งาน และระดับคะแนนการรับรู้ร่างกายและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการบันทึกข้อคิดเห็นด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ของผู้ใช้กับต้นแบบ

3) การประเมินขั้นแกมม่า ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงอุปนัย (Inductive Content Analysis) จากข้อมูลการถอดเทปสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อจัดหมวดและสังเคราะห์เป็นแก่นสาระ (Theme) ที่สะท้อนถึงผลกระทบเชิงลึก การเปลี่ยนแปลงความรู้สึก กลไกการทำงานที่มีต่อประสบการณ์ความเหงา

ขั้นตอนที่ 7 การสรุปผลการวิจัย หลังจากได้ข้อมูลจากทุกขั้นตอนแล้วผู้วิจัยดำเนินการสรุปผล นำผลทั้งหมดมาสังเคราะห์และสะท้อนคิดเพื่อสร้างหลักการออกแบบขั้นสมบูรณ์ และนำต้นแบบและข้อค้นพบที่ได้นำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะในการปรับปรุงข้อสรุปและแนวทางให้มีความชัดเจนและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในอนาคต

ผลการวิจัย

ผลการพัฒนาอุปกรณ์ต้นแบบและหลักการออกแบบเพื่อลดความเหงาผ่านวิธีการวิจัยเชิงออกแบบที่มาจากการสังเคราะห์ผลการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยาในระยะที่ 1 นั้น ชี้ให้เห็นว่าความเหงาเป็นประสบการณ์ที่ฝังในร่างกายที่เกี่ยวข้องกับการไม่เชื่อมต่อ ซึ่งสะท้อนผ่านความรู้สึกทางกาย เช่น ความรู้สึกเย็น ความเจ็บปวดบริเวณหน้าอก เมื่อนำวิเคราะห์ร่วมกับทฤษฎี ที่ใช้ในการออกแบบ จึงเกิดเป็นแผนที่คาดการณ์เบื้องต้น (Initial Conjecture Mapping) ดังรูปภาพ ที่ 1 แผนที่คาดการณ์เบื้องต้นนี้ทำหน้าที่เป็นสมมติฐานว่าการให้แรงกดและความอบอุ่นทางกายสามารถกระตุ้นการรับรู้ร่างกายและความรู้สึกเชื่อมโยงกับตนเองได้

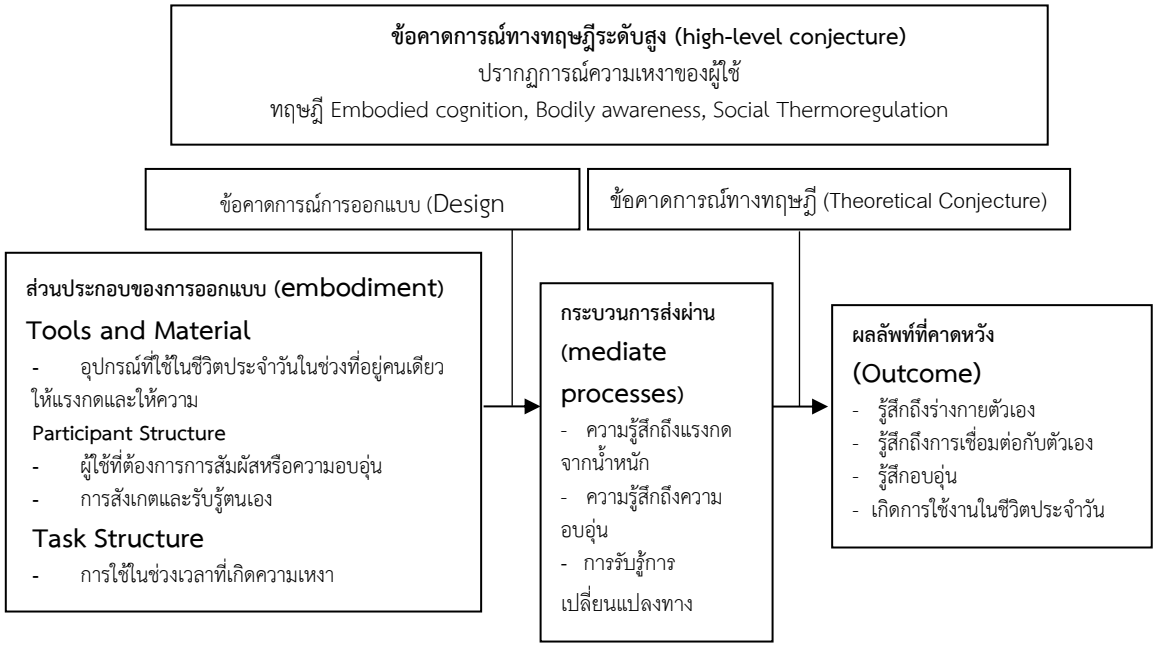

Figure 1: Preliminary Predictive Map

จากแผนที่คาดการณ์เบื้องต้น (Initial Conjecture Mapping) นี้นำไปสู่การกำหนดหลักการออกแบบเบื้องต้น EMBRACE ที่ประกอบไปด้วย

ตารางที่ 1 ตารางสรุปหลักการออกแบบ EMBRACE

ตัวย่อ	หลักการ (Principle)	คำอธิบายและประยุกต์ใช้ (Description & Implication)
E	Embodied Sensation	การออกแบบที่เน้นการรับรู้ผ่านมิติทางกาย
M	Metaphoric Alignment	การออกแบบที่คำนึงถึงความสอดคล้องกับอุปลักษณ์ของผู้ใช้
B	Basic Ease	การออกแบบที่เน้นความง่าย ไม่ซับซ้อนในการใช้งาน สอดคล้องกับประสบการณ์เดิม
R	Routine Fit	หลักการออกแบบที่เน้นให้สามารถใช้ได้ทุกวัน กลมกลืนกับไลฟ์สไตล์
A	Approachable Look	หลักการออกแบบที่เน้นรูปลักษณ์ที่เรียบง่าย ใช้ในที่สาธารณะได้ไม่รู้สึกแปลกแยก
C	Center	หลักการออกแบบโดยยึดผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง มีส่วนร่วมในการคิดและออกไอเดีย
E	Existential Reminder	หลักการออกแบบที่เตือนให้ผู้ใช้ ระลึกถึงตัวตน และอยู่กับปัจจุบัน

ผู้วิจัยตัดสินใจที่จะสร้างต้นแบบเป็น ผ้าคลุมถ่วงน้ำหนักให้ความอบอุ่นลดความเหงา (Weighted & Warmth Wrap) ที่สามารถให้ทั้งแรงกดเพื่อกระตุ้นการตระหนักรู้ตนเองและความอบอุ่นเพื่อสร้างความอบอุ่นทางสังคมผ่านร่างกาย โดยเป็นอุปกรณ์ที่ผู้ใช้สามารถใช้ได้ในเวลาเหงา เช่น ช่วงเย็น ค่ำ หรือในช่วงที่หมดจากกิจวัตรประจำวัน ลักษณะของต้นแบบเป็นผ้าคลุมขนาด 48x55 ซม. หนัก 2.27 กก. ทำจากผ้าไมโครไฟเบอร์ที่มีพื้นผิวนุ่มและมีลักษณะเป็นปุ่ม เพื่อสร้างสัมผัสกับผิวหนัง ภายในบรรจุเม็ดแก้วขนาดเล็กเพื่อเพิ่มน้ำหนัก

แรงกดทับ มีช่องผ่ากลางพร้อมสายผูกสำหรับคล้องคอ และกระเป๋าสอดมือด้านในที่เมื่อสวมใส่จะปกปิดบริเวณหน้าอก และผู้ใช้จะมีท่าทางคล้ายการกอดอก ดังภาพ

Figure 2: Prototype V0

เมื่อได้ต้นแบบ V0 ผู้วิจัยทำการประเมินผลขั้นอัลฟ่าซึ่งเน้นการประเมินความสอดคล้องเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการผลิต ซึ่งเป็นการประเมินร่วมกันกับผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิต ผู้เชี่ยวชาญด้านการตัดเย็บ และตัวแทนผู้ใช้ พบว่าต้นแบบ V0 ให้แรงกดและความอุ่นได้จากน้ำหนักของเม็ดแก้ว สอดคล้องกับอุปลักษณ์ของผู้ใช้ที่ระบุถึงความเย็นและการถูกสัมผัส ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ตัวตนได้ระดับหนึ่ง แต่มีปัญหาด้านการใช้งานคือ สายคล้องคอทำให้น้ำหนักกดทับ ไม่สบาย และขนาดเล็กเกินไป รูปลักษณ์ยังไม่สมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม การผลิตมีความเป็นไปได้สูง

หลังจากทำการประเมินขั้นอัลฟ่า ทำให้ทีมวิจัยได้ข้อเสนอแนะ โดยปรับขนาดให้ใหญ่ขึ้นเป็น 80x100 ซม. เพื่อเพิ่มพื้นผิวสัมผัสให้ความอบอุ่นครอบคลุมบริเวณช่วงหน้าอกตามผลการวิจัยประสบการณ์ผู้ใช้ เปลี่ยนสายคล้องเป็นช่องสวมศีรษะแบบเสื้อกั๊กเพื่อกระจายน้ำหนัก (แรงกดหน้า-หลัง 70:30) เพิ่มช่องใส่แผ่นความร้อน (Hot Pack) คู่บริเวณหน้าอกเพื่อเพิ่มอุณหภูมิความร้อน และปรับปรุงช่องสอดมือให้ใช้งานได้ดีขึ้น ดังภาพประกอบ 3

Figure 3: Prototype V1

ผลการประเมินขั้นเบต้า ที่เน้นการประเมินปฏิสัมพันธ์ของผู้ใช้กับต้นแบบในบริบทจริง โดยไม่อธิบายถึงกลไกและคุณสมบัติของต้นแบบ โดยในขั้นนี้เป็นการประเมินผ่านแบบบันทึกการใช้งาน พบว่า ผู้ใช้สามารถปรับตัวและใช้งานต้นแบบ V1 โดยสามารถเข้าใจได้ว่าเป็นอุปกรณ์ที่ต้องสวมใส่ แม้จะใช้เวลาทำความเข้าใจ

วิธีใช้ในช่วงแรก แต่ก็สามารถใช้ได้อย่างถูกวิธี โดยมีระยะเวลาการใช้งานเฉลี่ย 275 นาที/วัน มักใช้ในช่วงที่อยู่ที่ห้องพักหลังจากกลับจากทำงาน และทำกิจกรรม เช่น ดูโทรทัศน์ ทำงาน และเล่นโทรศัพท์ มีการรับรู้ถึงแรงกดได้ดี เฉลี่ย 3.84/5 และรับรู้ความอุ่นปานกลาง เฉลี่ย 3.4/5 ต้นแบบยังให้ความรู้สึกเชื่อมโยงกับตัวเอง เฉลี่ย 5.6/10 นอกจากนี้ผู้ใช้รายงานอารมณ์ทางบวก เช่น "อุ่นใจ" "ผ่อนคลาย"

หลังจากนั้นทำการประเมินขั้นแกมม่า ซึ่งเน้นประเมินประสิทธิผลในเชิงคุณภาพ โดยยืนยันผลจากขั้นเบต้าและให้ข้อมูลเชิงลึก โดยพบว่าแรงกดกระตุ้นการรับรู้ตัวตน ผู้ใช้ "รู้สึกตัว" และ "โฟกัสกับตัวเอง" มากขึ้นเมื่อมีแรงกด นอกจากนี้ความอบอุ่นทางกายที่เกิดจากต้นแบบสร้างความรู้สึกอุ่นใจ และปลอดภัย แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อใช้ไปนาน ๆ ความรู้สึกต่อแรงกดและความอุ่นอาจลดลง และความรู้สึกอุ่นใจหายไปเมื่อถอดออก ทำให้เกิดความรู้สึก "ขาดหาย" ชั่วคราว ผู้ใช้กล่าวถึงประสบการณ์เหล่านั้นว่า

“ช่วงเหงาเหงาอะเหมือนเราจะได้ยินเสียงรอบตัวเยอะเยอะอะ แต่พออันเนี้ยเหมือนเราพอเราใส่ไปอะเหมือนเราเปิดโหมดน๊อยซ์แคนเซอร์ลิ่ง (Noise canceling)อะพี่ แบบตัดขยะทิ้งอะ ได้มาโฟกัสกับตัวเองจนจนไม่ได้ฟังเสียงอย่างอื่นที่ที่ที่ไม่ได้อยากฟัง”

“ช่วงแรกไม่ชอบแต่ตอนตอนหลังหลังมันก็มันก็โอเคนะคือคือผมรู้สึกว่ามันมันเหมือนมีอะไรกดทับเราแล้วเรารู้สึกว่าเออแล้วมันอุ่นอะอืมผมรู้สึกดีนะ แบบอุ่นใจ”

“ผมว่าเนื้อผ้ากับน้ำหนักอะ ทำให้มันอุ่น แต่ผมจะรู้สึกถึงน้ำหนักก่อน แล้วค่อย ๆ อุ่นขึ้น ร่างกายมันรู้สึกว่าแบบอื้มโอเคอะ แบบเออดี อุ่นใจ อุ่นใจ”

ข้อมูลจากการประเมินทั้งหมด ถูกนำมาสังเคราะห์สร้างเป็น หลักการออกแบบขั้นสมบูรณ์ STEAD ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นใหม่ (Synthesized Framework) จากการบูรณาการทฤษฎีเข้ากับผลการทดสอบกับผู้ใช้ เพื่อใช้เป็นแนวทางเฉพาะสำหรับการออกแบบนวัตกรรมลดความเหงา โดยชื่อย่อ STEAD สะท้อนถึงองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการที่เรียงลำดับความสำคัญจากผลลัพธ์ภายในสู่กลไกภายนอก ได้แก่

ตารางที่ 2 ตารางสรุปหลักการออกแบบ STEAD

ตัวย่อ	หลักการ (Principle)	คำอธิบายและประยุกต์ใช้ (Description & Implication)
S	Self-connection Facilitation	การสนับสนุนให้ผู้ใช้ตระหนักรู้ที่ตนเอง และกลับไปสำรวจความต้องการ ความคิด เกี่ยวกับตนเอง ความสัมพันธ์ในสังคม เพื่อสร้างแก่นตัวตน (Core self)
T	Thermal Warmth	เน้นการสร้างความอบอุ่นทางร่างกายเพื่อเสริมการรับรู้ตัวตนและกระตุ้นให้ผู้ใช้เกิดความอบอุ่นทางสังคมชั่วคราว รู้สึกอุ่นใจและปลอดภัย
E	Ease of Use	การใช้งานที่ง่าย ไม่คลุมเครือ มีความสอดคล้องกับประสบการณ์เดิมสูง สอดคล้องกับวิถีชีวิต พฤติกรรม และไลฟ์สไตล์ผู้ใช้
A	Adaptive Modulation	มีกลไกที่ปรับเปลี่ยนได้ (เช่น น้ำหนัก อุณหภูมิ) เพื่อลดความเคยชินและยืดผลลัพธ์
D	Deep Pressure Provision	สร้างแรงกดลึกที่สม่ำเสมอ บริเวณลำตัวส่วนบน เพื่อกระตุ้นการรับรู้ตัวตน โดยทำงานร่วมกันกับอุณหภูมิ

หลักการนี้เสนอว่าเพื่อให้กลไกมีประสิทธิภาพในระยะยาว จำเป็นต้องมีระบบที่ “ปรับเปลี่ยนได้” เพื่อรับมือกับการลดลงของการตอบสนองทางประสาทสัมผัส (Sensory Adaptation) การออกแบบควรพิจารณา 1) พลวัตของสิ่งเร้า (Stimulus Dynamics) เช่น การปรับระดับน้ำหนักหรืออุณหภูมิได้ การสร้างรูปแบบการกระตุ้นที่เป็นจังหวะ (Rhythmic stimulation) และ 2) วิธีการใช้งาน (Usage Protocol) โดยการออกแบบคู่มือหรือระบบแจ้งเตือนที่แนะนำ รวมถึง 'ช่วงเวลาการใช้งานแบบเว้นระยะ' (Intermittent usage) เพื่อให้ระบบประสาทได้ปรับการรับรู้ ซึ่งจะช่วยรักษาความรู้สึกสดใหม่และลดความเคยชินได้อย่างยั่งยืนกว่าการปรับเพิ่มความแรงเพียงอย่างเดียว

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษานี้ไม่เพียงแต่ได้อุปกรณ์ต้นแบบแต่ยังเกิดองค์ความรู้เชิงปฏิบัติที่ท้าทายกระบวนทัศน์เดิมในการทำความเข้าใจและออกแบบเพื่อลดความเหงา 2 ประการ ประการแรกคือ หลักการออกแบบ STEAD ที่ไม่ได้เพียงมาจากความเข้าใจทางทฤษฎีแต่เป็นผลลัพธ์จากการทดลองและสังเคราะห์ข้อมูลป้อนกลับของผู้ใช้ ผู้เชี่ยวชาญ และการประเมินตลอดวงรอบของการวิจัย องค์ความรู้ที่ได้นี้จึงมีลักษณะที่ยึดโยงกับบริบทของผู้ใช้ที่อยู่ในเมือง และมุ่งเน้นการนำไปใช้อย่างแท้จริง ประการที่สอง คือ ข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่ปรับมุมมองความเหงาจากเดิมที่มองว่าเป็นสภาวะที่ต้องจัดการ ไปสู่การมองว่าความเหงาเป็นกลไกเพื่อให้กลับมาเชื่อมต่อกับโลก และตัวเอง และใช้ชีวิตร่วมกับความเหงาได้อย่างสุขภาพดี โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. หลักการออกแบบ STEAD หลักการออกแบบ STEAD เป็นการนำข้อค้นพบกลไกทางกายภาพทั้งเรื่อง ‘แรงกด (D)’ ที่ได้จากน้ำหนักของเม็ดแก้ว และ ‘ความอบอุ่น (T)’ ที่ได้จากคุณสมบัติของผ้าคลุมและ Hot pack ที่ไม่ได้ทำหน้าที่ในระดับผิวเผิน แต่ส่งผลต่อการรับรู้ภายในร่างกาย (Interoception) ช่วยให้ผู้ใช้ตระหนักถึงตนเอง อยู่กับปัจจุบันส่งเสริมให้เกิดการเชื่อมโยงกับตัวเอง ความอบอุ่นทางกายสร้างความรู้สึกทางบวก โดยเฉพาะ ‘ความอุ่นใจ’ และ ‘ปลอดภัย’ กลไกทั้งสองไม่ได้ทำงานแยกจากกันแต่ส่งเสริมกันเพื่อถ่าย

โยงประสบการณ์ทางสรีรวิทยา (Physiological) ไปสู่สภาวะทางอารมณ์ความรู้สึก (Affective) ดังนั้น การออกแบบเพื่อลดความเหงาจึงควรพิจารณาถึงการกระตุ้นการเชื่อมโยงผ่านกลไกพื้นฐานทางกายภาพ

นอกจากนี้ความง่าย (E) สอดคล้องกับประสบการณ์เดิม และออกแบบตามหลักสรีระศาสตร์ไม่ได้เป็นปัจจัยเสริมแต่เป็นจุดเริ่มต้นของการใช้งาน เพราะความไม่คุ้นเคยและความสับสนในการใช้งานอาจลดทอนความตั้งใจใช้งานและลดประสิทธิผลของกลไกหลัก ข้อค้นพบเรื่อง ความเคยชิน จากการประเมินขั้นแกมม่าถือเป็นองค์ความรู้เชิงปฏิบัติที่สำคัญ การที่ผู้ใช้รู้สึกถึงแรงกดหรือความอบอุ่นน้อยลงเมื่อเวลาผ่านไป ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของสิ่งกระตุ้นทางกายภาพ สิ่งนี้นำไปสู่การกำเนิดหลักการ Adaptive Modulation (A) หลักการนี้เสนอว่ากลไกจะมีประสิทธิภาพในระยะยาว จำเป็นต้องมีกลไกที่ "ปรับเปลี่ยนได้" เพื่อรับมือกับความเคยชิน การออกแบบควรพิจารณา การให้ผู้ใช้สามารถควบคุมหรือปรับระดับ ของสิ่งกระตุ้น (เช่น เพิ่ม/ลดน้ำหนักได้ ปรับอุณหภูมิได้) การสร้าง รูปแบบการกระตุ้นที่หลากหลาย (เช่น การสั่นเบา ๆ เพิ่มเติม) หรือแม้แต่การแนะนำ ช่วงเวลาพักการใช้งานเพื่อรักษาความไวต่อสิ่งกระตุ้นสร้างความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของผู้ใช้

การกระตุ้นทางกายภาพทั้งแรงกดและความอบอุ่น ไม่ได้สร้างการเชื่อมโยงกับตนเองโดยตรง แต่ทำหน้าที่สนับสนุนให้กระบวนการนั้นเกิดขึ้นได้โดยลดความสำคัญของสิ่งรบกวน และกลับมาโฟกัสที่ร่างกายตัวเอง ซึ่งเอื้อต่อการสำรวจภายใน

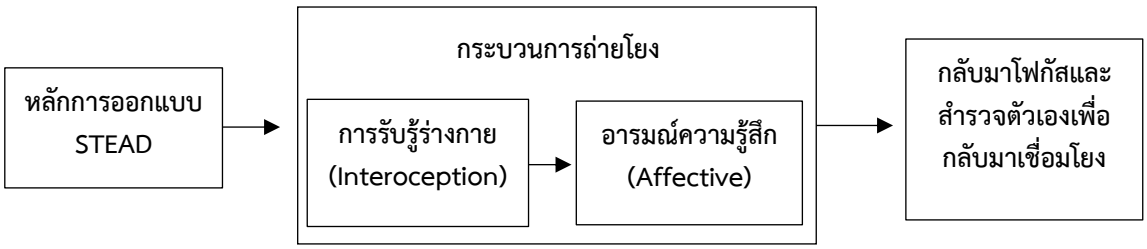

Figure 4: Process of the STEAD Design Principles

2. ความเหงาเป็นกลไกที่เป็นพลวัตเพื่อให้กลับมาเชื่อมต่อกับโลก และตัวเอง เมื่อสังเคราะห์ผลการวิจัยทั้ง 2 ระยะทำให้เกิดข้อเสนอว่าความเหงาเป็นกลไกทางธรรมชาติทำหน้าที่เป็นสัญญาณเตือนให้กลับไปเชื่อมต่อ โดยให้ความสำคัญกับร่างกายในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของการรับรู้และเป็นช่องทางในการแสดงออกของความเหงา ที่ท้าทายแนวคิดแบบทวินิยมที่แยกร่างกายกับจิตใจ แนวคิดนี้ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่

2.1 ความเหงาเป็นสัญญาณทางชีวภาพ ทำหน้าที่คล้ายความหิวและความกระหาย เพื่อเตือนให้รับรู้ถึงภาวะการขาดการเชื่อมต่อทั้งกับสังคม คนอื่น และกับตนเอง

2.2 ร่างกายเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงกับตัวเอง โดยร่างกายไม่ได้เป็นแค่ผู้รับสิ่งเร้าจากภายนอกเท่านั้น แต่เป็นประธานของประสบการณ์และเป็นสื่อกลางที่ช่วยให้เกิดกระบวนการสำรวจตนเองและสร้างตัวตน

2.3 ความเหงาเป็น “พื้นที่สร้างสรรค์” ในการสำรวจและทำความเข้าใจตนเอง ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาตัวตนและอัตตลักษณ์ ผ่านการรับฟังร่างกายซึ่งเป็นการปฏิสัมพันธ์กับตนเองในรูปแบบหนึ่ง

ความเข้าใจนี้ทำให้การจัดการความเหงาไม่ได้กำจัดความเหงาให้หายไปแต่เป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สร้างสรรค์นั้น และอยู่ร่วมกับความเหงาได้อย่างมีสุขภาพดี เพื่อสร้าง "แก่นตัวตน" (Core Self) ที่ยืดหยุ่นและสมบูรณ์ซึ่งพร้อมสำหรับการปรับตัวให้สามารถเชื่อมต่อกับตนเอง สังคม และโลกได้

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่าการพัฒนาอุปกรณ์ต้นแบบ "ผ้าคลุมถ่วงน้ำหนักให้ความอบอุ่น (Weighted & Warmth Wrap)" และหลักการออกแบบ STEAD สามารถกระตุ้นการรับรู้ร่างกาย สร้างความรู้สึกเชื่อมโยงกับตนเอง และบรรเทาความเหงาได้ชั่วคราว ผ่านกลไกแรงกดลึกและความอบอุ่นทางกาย ซึ่งแตกต่างจากวิธีที่มองความเหงาแบบเดิมที่มักเน้นการปรับความคิด เพิ่มปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านกิจกรรมกลุ่ม เพิ่มการสนับสนุนทางสังคม (Masi et al., 2011) และแตกต่างจากการบำบัดทางกายภาพ เช่น การสร้างแรงกดและการสัมผัสแต่ขาดมิติของอุณหภูมิ (Field, 2014) นวัตกรรมนี้จึงเป็นการบูรณาการประสาทสัมผัสทั้งสอง (Multisensory Integration) เพื่อจำลองความรู้สึกของการถูกโอบอุ้มได้อย่างสมจริงยิ่งขึ้น

ประสิทธิผลของต้นแบบเป็นองค์ความรู้เชิงปฏิบัติที่ผ่านกระบวนการพัฒนาและประเมินผล ทั้งนี้เป็นเพราะ การออกแบบได้ตอบสนองโดยตรงต่อประสบการณ์ความเหงาที่ฝังในร่างกาย กลไกแรงกดลึก Deep Pressure (D) จากน้ำหนักของผ้าคลุมช่วยกระตุ้นระบบรับความรู้สึกภายใน (Interoception) ดึงความสนใจของคนเหงาที่ไม่เชื่อมต่อให้กลับมาเชื่อมโยงกับร่างกายของตัวเองในปัจจุบัน ทำให้เกิดการตระหนักและรู้สึกถึง "การมีอยู่" ของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Damasio (2010) ที่อธิบายว่าความรู้สึกถึงการมีอยู่นั้นเริ่มจากการรู้สึกถึงร่างกายและนำไปสู่ แก่นตัวตน (Core self) กลไกสร้างความอบอุ่น Thermal Warmth (T) จากเนื้อผ้าและ Hot Pack สามารถกระตุ้นความรู้สึก "อุ่นใจ" และปลอดภัย เป็นการใช้ความอบอุ่นทางกายมาทดแทน ความอบอุ่นทางสังคมที่ขาดหายไป (Bargh and Shalev, 2012) สะท้อนว่ากลไกที่เกิดขึ้นไม่ได้สร้างความรู้สึกถึงน้ำหนัก (Discriminative Touch) เพียงอย่างเดียว แต่ยังเกิดระบบ (Affective Touch) และสอดคล้องกับแนวคิดการควบคุมอุณหภูมิทางสังคม (Social Thermoregulation) การทำงานร่วมกันของสองกลไกนี้ช่วยส่งเสริมการเชื่อมต่อกับตนเอง Self-connection (S) โดยดึงความสนใจของผู้ใช้กลับมาที่ร่างกายและความรู้สึกภายในตนเอง สอดคล้องกับข้อเสนอเชิงทฤษฎีว่าความเหงาเป็นเครื่องมือสร้างตัวตน

หลักการ Ease of Use (E) และ Adaptive Modulation (A) เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ในกระบวนการออกแบบและประเมินผล ความง่ายในการใช้งาน (E) เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้อุปกรณ์ต้นแบบสามารถเข้ากับชีวิตประจำวันได้จริง ขณะที่ความสามารถในการปรับเปลี่ยน (A) เช่น การปรับน้ำหนักหรืออุณหภูมิมีความสำคัญอย่างยิ่งในการรับมือกับปัญหาความเคยชินที่พบในการประเมิน ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่พบได้บ่อยในการสร้างตนแบบที่ใช้สิ่งกระตุ้นทางกายภาพ หลักการ STEAD จึงเป็นองค์ความรู้เชิงออกแบบที่บูรณาการทั้งความเข้าใจเชิงทฤษฎีและข้อมูลเชิงประจักษ์จากผู้ใช้ เพื่อสร้างแนวทางการออกแบบที่คำนึงถึงกลไกทางกายภาพ จิตใจ และบริบทการใช้งานจริง แตกต่างจากการมองความเหงาแบบเดิมที่มักเน้นการปรับความคิดหรือเพิ่มปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ผลกระทบของต้นแบบที่ยังเป็นแบบ ชั่วคราว ชี้ให้เห็นว่าตัวแทรกแซงทางกายภาพอาจทำหน้าที่เป็น ตัวกระตุ้นกระบวนการภายใน มากกว่าจะเป็น การรักษาความเหงาโดยตรง

การสังเคราะห์ผลจากทั้งสองระยะนำไปสู่ ข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่มองความเหงาเป็นกลไกพลวัตเพื่อการกลับไปเชื่อมต่อ โดยมีร่างกายเป็นศูนย์กลาง มุมมองนี้เป็นการต่อยอดความเข้าใจเรื่องความเหงาในฐานะสัญญาณเตือน โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของร่างกายในการรับรู้สัญญาณที่มีปฏิสัมพันธ์กับโลก และเสนอว่าภาวะไม่สมดุลที่เกิดขึ้นช่วยเปิด "พื้นที่สร้างสรรค์" สำหรับการสำรวจและพัฒนา ตัวตนการมองความเหงาในมุมมองนี้ไม่เพียงเปลี่ยนกรอบจากการเป็น "ปัญหา" สู่ "กระบวนการ" แต่ยังสอดคล้องกับผลลัพธ์ของหลักการ STEAD ที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่จะกำจัดความเหงา แต่สร้างโอกาสให้เกิดการเชื่อมโยงกับตนเอง ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการพัฒนาตัวตน การค้นพบนี้จึงเป็นการเชื่อมโยงองค์ความรู้เชิงปฏิบัติจากการออกแบบเข้ากับความเข้าใจเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติและหน้าที่ของความเหงาได้อย่างลงตัว

สรุป

การวิจัยเชิงออกแบบนี้ได้พัฒนาและประเมินผล "ผ้าคลุมถ่วงน้ำหนักให้ความอบอุ่น" เพื่อเป็นแนวทางใหม่ในการบรรเทาความเหงาในผู้ใหญ่ตอนต้น โดยอาศัยความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์ความเหงาที่ฝังในร่างกาย กระบวนการวิจัยที่เน้นการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำและการตอบสนองจากผู้ใช้ นำไปสู่การสังเคราะห์ หลักการออกแบบ STEAD (Self-connection Thermal Warmth Ease of Use Adaptive Modulation Deep Pressure) ซึ่งเป็นองค์ความรู้เชิงปฏิบัติที่บูรณาการกลไกทางกายภาพเข้ากับปัจจัยด้านการใช้งานและเป้าหมายในการส่งเสริมการเชื่อมโยงกับตนเอง นอกจากนี้ การวิจัยยังเสนอ ข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่มองความเหงาเป็นกลไกพลวัตตามธรรมชาติ ที่มีร่างกายเป็นศูนย์กลาง และทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดการสำรวจและพัฒนาตัวตน การศึกษาครั้งนี้จึงไม่เพียงนำเสนอแนวทางการออกแบบนวัตกรรมสุขภาวะที่ตอบสนองต่อมิติทางกายของความเหงา แต่ยังเป็นการปรับมุมมองต่อความเหงาจากการเป็นสภาวะที่ต้องแก้ไข สู่การเป็นกระบวนการที่มีศักยภาพในการนำไปสู่การเติบโตภายใน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 สำหรับนักออกแบบและผู้พัฒนานวัตกรรมสามารถนำหลักการ STEAD ไปเป็นแนวทางในการออกแบบผลิตภัณฑ์ บริการ หรือสภาพแวดล้อมเพื่อบรรเทาความเหงาหรือส่งเสริมสุขภาวะทางจิตใจ โดยเน้นการทำงานกับประสาทสัมผัสทางกาย (แรงกด ความอบอุ่น) และคำนึงถึงความง่ายในการใช้งานและการปรับเปลี่ยนได้เพื่อรับมือกับความเคยชิน ซึ่งหมายรวมถึงวิธีการใช้งาน (Usage Protocol) ที่แนะนำช่วงเวลาการใช้ที่เหมาะสม (Intermittent usage) เพื่อปรับระบบประสาทรับสัมผัส และการส่งเสริมให้ผู้ใช้มีปฏิสัมพันธ์เชิงรุก (Active engagement) กับอุปกรณ์ เพื่อรักษาความตื่นตัวของการรับรู้ร่างกาย (Body Awareness) ให้คงอยู่ยาวนานขึ้น ซึ่งอาจประยุกต์ใช้ร่วมกับวิธีการปรับกระบวนการรู้คิด หรือการทำกิจกรรมทางสังคม

1.2 สำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพจิต ควรพิจารณามิติทางกาย (Embodiment) ในการประเมินและช่วยเหลือผู้มีประสบการณ์ความเหงา และอาจนำหลักการ STEAD มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบกิจกรรมบำบัด หรือแนะนำเครื่องมือเสริมที่ช่วยให้ผู้รับบริการเชื่อมต่อกับร่างกายตนเองได้ดีขึ้น โดยคำนึงถึงข้อจำกัดที่เกิดจากการศึกษาที่เน้นความเหงาเพศชาย ในบริบทเมือง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ทดสอบและขัดเกลาหลักการ STEAD ควรมีการนำหลักการ STEAD ไปทดลองใช้ในการออกแบบอุปกรณ์อื่น ๆ หรือทดสอบในกลุ่มประชากรและบริบทที่แตกต่างกัน เพื่อตรวจสอบความสามารถในการนำไปปรับใช้ (Generalizability) และขัดเกลาหลักการให้มีความแม่นยำยิ่งขึ้น รวมถึงพิจารณาถึงความสวยงามของต้นแบบเพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย

2.2 วัดผลกระทบเชิงปริมาณและระยะยาว ในการศึกษาประสิทธิผลของต้นแบบที่อิงหลักการ STEAD โดยใช้การวัดเชิงปริมาณ (เช่น แบบวัดความเหงา สุขภาพจิต) และตัวชี้วัดทางสรีรวิทยา ในระยะยาวเพื่อยืนยันผลลัพธ์และทำความเข้าใจกลไกการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2.3 ศึกษาโดยการสำรวจและยืนยันข้อเสนอเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับความเหงาในฐานะกลไกพลวัตเพื่อการสร้างตัวตน

References

Baas, L. S., Beery, T. A., Allen, G., Wizer, M., & Wagoner, L. E. (2004). An Exploratory Study of Body Awareness in Persons with Heart Failure Treated Medically or with Transplantation. *Journal of Cardiovascular Nursing*, 19(1), 32–40.

Bargh, J. A., & Shalev, I. (2012). The Substitutability of Physical and Social Warmth in Daily Life. *Emotion*, 12(1), 154–162.

Blazina, C. E., Rachel, & Burridge, A., & Settle, A. (2007). The Relationship between Masculinity Ideology, Loneliness, and Separation-Individuation Difficulties. *The Journal of Men's Studies*, 15, 101–109.

Bowers, A., Wu, J., Lustig, S., & Nemecek, D. (2022). Loneliness Influences Avoidable Absenteeism and Turnover Intention Reported by Adult Workers in the United States. *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, 9(2), 312–335.

Damasio, A. (2010). *Self Comes to Mind: Constructing the Conscious Brain*. New York, NY: Pantheon Books.

Field, T. (2014). *Touch*. (2nd ed.). Cambridge, MA: MIT Press.

Gallup. (2025). *State of the Global Workplace: 2025 Report*. Washington, DC: Gallup.

IJzerman, H., Coan, J. A., Wagemans, F. M. A., Missler, M. A., Van Beest, I., Lindenberg, S., & Tops, M. (2015). A Theory of Social Thermoregulation in Human Primates. *Frontiers in Psychology*, 6, 1–17.

Inagaki, T. K., & Eisenberger, N. I. (2013). Shared Neural Mechanisms Underlying Social Warmth and Physical Warmth. *Psychological Science*, 24(11), 2272–2280.

Masi, C. M., Chen, H. Y., Hawkley, L. C., & Cacioppo, J. T. (2011). A Meta-Analysis of Interventions to Reduce Loneliness. *Personality and Social Psychology Review*, 15(3), 219–266.

McGlone, F., Wessberg, J., & Olausson, H. (2014). Discriminative and Affective Touch: Sensing and Feeling. *Neuron*, 82(4), 737–755.

McKenney, S., & Reeves, T. C. (2019). *Conducting Educational Design Research*. (2nd ed.). New York, NY: Routledge.

Schneegans, S., & Schöner, G. (2008). Dynamic Field Theory as a Framework for Understanding Embodied Cognition. In *Handbook of Cognitive Science: An Embodied Approach* (pp. 241–271). San Diego, CA: Academic Press.

การพัฒนารูปแบบภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธี : กรณีศึกษาผู้ประกอบการธุรกิจร้านกาแฟ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา*

The Development of a Participatory Leadership Model Based on the Buddhist Peaceful Means: A Case Study of Coffee Shop Entrepreneurs in Hat Yai District, Songkhla Province

[1]ปานไพลิน เทพช่วย และ [2]เจษฎา นกน้อย
[1]Parnpailin Thepchauy and [2]Chetsada Noknoi
คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยทักษิณ
Faculty of Economics and Business Administration, Thaksin University, Thailand.
[2]Corresponding Author's Email: chetsada@tsu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม 2) วิเคราะห์การประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธสันติวิธีในการบริหารจัดการ และ 3) พัฒนาแนวทางการบริหารด้วยภาวะผู้นำเชิงพุทธสันติวิธี สำหรับผู้ประกอบการร้านกาแฟ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้เครื่องมือวิจัยคือแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ได้ทบทวนวรรณกรรมและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ประกอบการร้านกาแฟ 6 คน มีเกณฑ์การคัดเลือก คือ เป็นผู้บริหารหลักของร้าน และลูกค้าประจำ 12 คน มีเกณฑ์การคัดเลือก คือ เป็นลูกค้าประจำที่มาใช้บริการมากกว่า 3 ครั้ง รวมจำนวน 18 คน

ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้ประกอบการมีภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม โดยการเปิดโอกาสให้พนักงานมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ ส่งผลให้เกิดบรรยากาศแห่งความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความเข้าใจซึ่งกันและกัน 2) ผู้ประกอบการมีการประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธสันติวิธีในการบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรม โดยยึดหลักสติ เมตตา อุเบกขา ขันติ และปัญญาในการดำเนินธุรกิจ เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับพนักงานและลูกค้า 3) ภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธีให้ความสำคัญกับความสุขของลูกค้า ไม่ต่างจากความสุขของพนักงาน เป็นลักษณะสำคัญของการบริหารจัดการที่มองความสำเร็จของธุรกิจในมิติของความสุข ความสงบ และคุณค่าทางจิตใจ ไม่ใช่เพียงผลประกอบการเท่านั้น อีกทั้งได้เสนอแนวทางการบริหารด้วยโมเดลภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธี ประกอบด้วย 3 มิติหลัก ได้แก่ มิติผู้นำมีสติและเมตตา มิติพนักงานมีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของ และมิติลูกค้าได้รับบริการที่อบอุ่นและจริงใจ โดยมีผู้นำเป็นศูนย์กลางสร้างคุณค่าภายในสู่ภายนอก ส่งผลให้ธุรกิจมีภาพลักษณ์ที่ดี ควบคู่กับการเติบโตอย่างยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม; พุทธสันติวิธี; ผู้ประกอบการร้านกาแฟ; ความยั่งยืนของธุรกิจ

*Received November 9, 2025; Revised December 9, 2025; Accepted December 26, 2025

Abstract

The purposes of this research article were to: 1) study the characteristics of participatory leadership, 2) analyze the application of Buddhist peaceful means concepts in management, and 3) develop management guidelines based on Buddhist peaceful means leadership for coffee shop entrepreneurs. This study utilized a qualitative research methodology, employing a semi-structured interview form as the research instrument, supplemented by literature reviews and secondary data. The key informants comprised 18 participants in total, including 6 coffee shop entrepreneurs selected based on the criteria of being the primary managers of the shops, and 12 regular customers selected based on the criteria of having used the services more than 3 times.

The research findings revealed that: 1) The entrepreneurs exhibited participatory leadership by empowering employees to participate in expressing opinions and making decisions, which fostered an atmosphere of cooperation, trust, and mutual understanding; 2) The entrepreneurs concretely applied Buddhist peaceful means concepts in their management by anchoring business operations on the principles of mindfulness (*Sati*), loving-kindness (*Mettā*), equanimity (*Upekkhā*), patience (*Khanti*), and wisdom (*Paññā*), which were vital to building favorable relationships with both employees and customers; and 3) participatory leadership based on Buddhist peaceful means prioritized customer happiness no less than employee happiness. This highlights a critical management characteristic that evaluates business success through the dimensions of happiness, peace, and spiritual value, rather than merely financial performance. Additionally, the study proposed a management framework called the Participatory Leadership Model Based on Buddhist Peaceful Means, which consists of 3 main dimensions: a mindful and compassionate leader dimension, an employee participation and sense of ownership dimension, and a warm and sincere customer service dimension. With the leader acting as the center to project internal values outward, this approach results in a positive business image coupled with long-term sustainable growth.

Keywords: Participatory Leadership; Buddhist Peaceful Means; Coffee Shop Entrepreneurs; Business Sustainability

บทนำ

ธุรกิจร้านกาแฟในประเทศไทยเป็นธุรกิจประเภทเครื่องดื่มที่มีอัตราการเติบโตทางการตลาดอย่างต่อเนื่อง จากข้อมูลการจดทะเบียนตั้งธุรกิจใหม่ ในช่วง5ปีที่ผ่านมา โดยในปี 2567 มีการจดทะเบียนจัดตั้งธุรกิจใหม่ จำนวน 720 ราย เพิ่มขึ้นจากปี 2566 จำนวน 8 ราย คิดเป็น 1.12% โดยคนไทยมีพฤติกรรมการบริโภคกาแฟเพิ่มขึ้นเฉลี่ยมากกว่า 340 แก้วต่อคนต่อปี ส่งผลให้มูลค่าตลาดกาแฟในประเทศสูงถึง 65,000 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปีก่อนหน้า 8.33% (The Department of Business Development, 2025)

Table 1 Business Registration Data of Coffee Industry Groups

จำนวน (ราย)	2020	2021	2022	2023	2024
Retail/Wholesale	474	586	572	640	625
Manufacturing	57	92	92	72	95
Total of Business Registration	**531**	**678**	**664**	**712**	**720**

Source: Business Information Division, The Department of Business Development (2025)

ประกอบกับผู้บริโภคมีแนวโน้มเปลี่ยนจากการดื่มกาแฟสำเร็จรูปสู่กาแฟสด สะท้อนรสนิยมของคนยุคใหม่ที่ที่ให้ความสำคัญกับคุณภาพ รสชาติ และประสบการณ์ในการดื่มกาแฟมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการแข่งขันสูงระหว่างผู้ประกอบการทั้งรายใหญ่และรายย่อย โดยเฉพาะอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของภาคใต้ตอนล่าง มีอัตราการขยายตัวของธุรกิจร้านกาแฟเพิ่มขึ้น เพื่อรองรับพฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนไป การแข่งขันทางธุรกิจที่รุนแรงทำให้ผู้ประกอบการต้องเผชิญกับความท้าทายหลายด้าน ทั้งด้านคุณภาพการบริการ ด้านการสร้างภาพลักษณ์ของแบรนด์ รวมถึงด้านการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นปัจจัยปัจจัยสำคัญที่สามารถกำหนดความอยู่รอดและความสำเร็จของธุรกิจ

ภาวะผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรให้ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม (Inclusive Leadership) เป็นแนวทางการบริหารที่เปิดโอกาสให้พนักงานได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจ ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยทางจิตวิทยาและส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Carmeli, Reiter-Palmon, and Ziv, 2010) ภาวะผู้นำลักษณะนี้เน้นความเปิดกว้าง การยอมรับความแตกต่าง และการเข้าถึงพนักงานอย่างเข้าใจ เมื่อผู้นำเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของพนักงานและให้โอกาสแสดงศักยภาพ ย่อมสร้างความไว้วางใจและความผูกพันในงาน ซึ่งจะสะท้อนออกมาในคุณภาพการบริการและภาพลักษณ์ที่ดีของธุรกิจ และการเชื่อมั่นในศักยภาพของพนักงานก็จะทำให้พนักงานเกิดความเชื่อมั่นในตัวผู้นำและสามารถยึดถือเป็นแบบอย่างในการทำงาน และผลจากความเชื่อมั่นในตัวหัวหน้างานจะสามารถสร้างความสัมพันธ์ภายในให้เกิดบรรยากาศที่ดีในการทำงานและรู้สึกผูกพันกับธุรกิจมากขึ้น (Prachumwong, 2016) ขณะเดียวกันพุทธสันติวิธี (Buddhist Peaceful Means) เป็นแนวคิดทางพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นการสร้างสันติสุขทั้งภายในและภายนอก ผ่านหลักธรรมสำคัญ ได้แก่ สติ เมตตา อุเบกขา ขันติ และปัญญา ซึ่งช่วยให้ผู้นำสามารถบริหารจัดการปัญหาและแรงกดดันได้อย่างมีเหตุผลและไม่ใช้อารมณ์ ส่งผลให้เกิดความสงบ ความเข้าใจ และความร่วมมือ แนวคิดนี้สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับการบริหารธุรกิจบริการยุคใหม่ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แต่จากการทบทวนวรรณกรรมยังไม่พบงานศึกษาที่ผสานภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเข้ากับแนวคิดพุทธสันติวิธีในบริบทธุรกิจร้านกาแฟโดยตรง ช่องว่างดังกล่าวจึงชี้ให้เห็นถึงโอกาสในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อมโยงการบริหารสมัยใหม่เข้ากับภูมิปัญญาพุทธสันติวิธี ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของธุรกิจบริการ

อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมในบริบทของผู้ประกอบการธุรกิจบริการโดยเฉพาะธุรกิจร้านกาแฟ ยังเป็นประเด็นที่ได้รับการศึกษาอย่างจำกัด ทั้งที่ธุรกิจประเภทนี้มีลักษณะการบริหารที่ใกล้ชิดกับทั้งพนักงานและลูกค้า ซึ่งรูปแบบภาวะผู้นำดังกล่าวอาจส่งผลโดยตรงต่อความสำเร็จและความยั่งยืนของธุรกิจในระยะยาว โดยเฉพาะอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของภาคใต้ มีการแข่งขันด้านธุรกิจร้านกาแฟสูงและมีผู้บริโภคที่หลากหลาย จึงเป็นพื้นที่

สะท้อนพลวัตของการบริหารจัดการร้านกาแฟได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้จากบริบทดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญในการศึกษาภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธีของผู้ประกอบการร้านกาแฟในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เพื่อพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการที่ผสมผสานหลักการบริหารสมัยใหม่เข้ากับภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยจะช่วยสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้านภาวะผู้นำเชิงพุทธสันติวิธี สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในธุรกิจบริการอื่น ๆ และเป็นแนวทางส่งเสริมความยั่งยืนของธุรกิจโดยมีสันติ ความสุข และความเข้าใจเป็นหัวใจสำคัญ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการเติบโตอย่างยั่งยืนทั้งในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการร้านกาแฟ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
2. เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธสันติวิธีในการบริหารของผู้ประกอบการร้านกาแฟ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
3. เพื่อพัฒนาแนวทางการบริหารด้วยภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธีสำหรับผู้ประกอบการร้านกาแฟ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติต่อความสำเร็จของผู้ประกอบการ: กรณีศึกษาธุรกิจร้านกาแฟ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ โดยมีกลุ่มประชากร คือ ผู้ประกอบการร้านกาแฟ และลูกค้าประจำ เพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัย โดยมีขั้นตอนการวิจัย 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎี การศึกษาด้านเนื้อเอกสารและแนวคิดทฤษฎี (Documentary Study) โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารปฐมภูมิและจากเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยตรวจสอบเนื้อหาของเอกสาร จำแนกประเภทข้อมูลตามประเด็นต่าง ๆ ที่จะดำเนินการวิจัย และคัดเลือกเฉพาะเอกสารซึ่งมีข้อมูลและเนื้อหาที่ถูกต้องชัดเจน เพื่อได้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เอื้อต่อความสำเร็จของผู้ประกอบการโดยวิธีพุทธสันติ

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Selection) มีผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) รวม 18 คน ประกอบด้วยกลุ่มผู้ประกอบธุรกิจร้านกาแฟ จำนวน 6 คน ซึ่งมีเกณฑ์ในการเลือกผู้ให้ข้อมูล คือ เป็นผู้บริหารหลักของร้าน และร้านกาแฟตั้งอยู่ในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และกลุ่มลูกค้าประจำ จำนวน 12 คน ซึ่งมีเกณฑ์ในการเลือกผู้ให้ข้อมูล คือ ต้องเป็นลูกค้าประจำที่มาใช้บริการมากกว่า 3 ครั้ง ซึ่งพบว่าข้อมูลมีการอิ่มตัว คือ ผู้ให้ข้อมูลหลักมีการให้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกัน (Cheawjindakarn, 2018) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในด้านความสำเร็จต่อความสำเร็จของผู้ประกอบการ

ขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยใช้เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structure Interview) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์ โดยนำเอาข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาบูรณาการตามหลักพุทธสันติวิธีกับศาสตร์สมัยใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาและความสำคัญของภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติต่อความสำเร็จของผู้ประกอบการ: กรณีศึกษาธุรกิจร้านกาแฟ ในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ทบทวนวรรณกรรม แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางการกำหนดประเด็นคำถามสำหรับการพูดคุยสนทนากับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) และขอบเขตในการเก็บข้อมูล ซึ่งแบบสัมภาษณ์ได้รับ

การตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยใช้ค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (Index of Item Objective Congruence: IOC) จากผู้ทรงคุณวุฒิ และข้อคำถามมีคะแนน IOC อยู่ในช่วง 0.67-1.00 แสดงให้เห็นว่าข้อคำถามมีความเที่ยงตรงและสอดคล้องตามวัตถุประสงค์

ขั้นตอนที่ 4 ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูล บันทึกเสียง การจดบันทึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์ทั้งในช่วงเวลาที่ลูกค้าหนาแน่นและช่วงเวลาปกติ เพื่อนำข้อมูลเชิงพฤติกรรมมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และเพื่อใช้ในการเก็บรวมรวบข้อมูล สร้างรูปแบบหลักการพุทธสันติวิธี นำข้อมูลที่ได้ศึกษามาพัฒนาและกำหนดเป็นกรอบเพื่อการออกแบบสร้างหลักการโมเดลของภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธีต่อความสำเร็จของผู้ประกอบการ: กรณีศึกษาธุรกิจร้านกาแฟในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ขั้นตอนที่ 5 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูล โดยสรุปข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่ได้จากการสัมภาษณ์ด้วยการจำแนกประเภทข้อมูลและจัดหมวดหมู่ของข้อมูล เพื่อการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยคำนึงถึงความคิดเห็นจากผู้ให้ข้อมูล โดยไม่ใส่ความคิดเห็นของผู้วิจัย หรือสรุปตามความเห็นเก็บข้อมูลซ้ำ ๆ จนกระทั่งได้ข้อมูลอิ่มตัวจึงนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์สรุปผล และการตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยการเปรียบเทียบจากหลายแหล่งหรือหลายแนวคิด โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือและลดอคติของผู้วิจัย (Bhandari, 2023) และนำเสนอเป็นผลการวิจัยเชิงพรรณนา (descriptive) ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ลักษณะภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการร้านกาแฟ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ประกอบการร้านกาแฟทั้ง 6 ร้าน มีลักษณะของภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้พนักงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการดำเนินงานภายในร้าน เช่น ด้านการบริการลูกค้าเพื่ออำนวยความสะดวกลูกค้า การให้ความสำคัญสำหรับการรับฟังความคิดเห็นจากพนักงานเพื่อหาแนวทางแก้ไขเมื่อเกิดปัญหาภายในร้าน หรือการบริหารจัดการดูแลลูกค้าในช่วงที่มีลูกค้าจำนวนมาก

มุมมองของผู้ประกอบการ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant E4, 2025) พบว่าได้บริหารจัดการร้านกาแฟด้วยตนเองเป็นระยะเวลามากกว่า 1 ปี โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากความชอบดื่มกาแฟจึงมีแรงบันดาลใจและความรักในสิ่งที่ทำ และปัจจัยสำคัญที่ทำให้ร้านประสบความสำเร็จคือการตลาดที่ดี คุณภาพกาแฟที่ดี และความพึงพอใจของลูกค้า และผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant E1, 2025) กล่าวว่า การบริหารจัดการภายในร้าน คือใช้วิธีการพูดคุยกับพนักงานก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อทราบถึงสาเหตุและให้พนักงานรู้สึกว่าไม่ได้เป็นการตำหนิแต่เป็นการรับฟังเพื่อร่วมกันหาวิธีแก้ไข ปรับปรุงและพัฒนาศักยภาพการให้บริการ

มุมมองของลูกค้า จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant C1, 2025) กล่าวว่า เหตุผลที่เลือกร้านกาแฟ เนื่องจากได้รับการดูแลจากพนักงานพูดจาสุภาพและให้เกียรติลูกค้า ใส่ใจและจดจำรายละเอียดของลูกค้าได้ และผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant C5, 2025) กล่าวว่า พนักงานและเจ้าของร้านกล่าวต้อนรับและขอบคุณอย่างสุภาพทุกครั้งที่มาใช้บริการ มีคำพูดกับลูกค้าเสมอว่าทานให้อร่อยนะครับ/นะคะ รวมถึงแนะนำเมนูใหม่และโปรโมชั่นประจำเดือนเสมอ จะเห็นได้ว่าการบริหารจัดการของผู้นำ

แบบมีส่วนร่วมส่งผลโดยตรงต่อบรรยากาศภายในร้านและความพึงพอใจของลูกค้า ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant C4, 2025) “..บรรยากาศร้านโปร่ง โล่ง สบาย ทำให้นั่งได้นานและรู้สึกเป็นกันเอง..”

ดังนั้นภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการร้านกาแฟในบริบทการวิจัยครั้งนี้ สะท้อนรูปแบบการทำงานของพนักงานที่มีความสุขและมีแรงจูงใจในการทำงาน ส่งผลให้เกิดการบริการที่มีคุณภาพ สร้างความประทับใจแก่ลูกค้า และนำไปสู่ความสำเร็จของธุรกิจอันเป็นรากฐานของความสำเร็จและความยั่งยืนของธุรกิจร้านกาแฟในระยะยาว

วัตถุประสงค์ที่ 2 วิเคราะห์การประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธสันติวิธีในการบริหารของผู้ประกอบการอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ประกอบการร้านกาแฟมีการนำหลักการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับหลักแนวคิดพุทธสันติวิธีมาประยุกต์ใช้ สะท้อนผ่านองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ สติ เมตตา อุเบกขา ขันติ และปัญญา ทั้งนี้หลักธรรมข้างต้นมีความเหมาะสมกับลักษณะงานบริการ ที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ซึ่งต้องอาศัยสติและอารมณ์ที่มั่นคงในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การใช้เมตตา ขันติ และอุเบกขา ช่วยลดความตึงเครียดระหว่างพนักงานกับลูกค้า ขณะที่ปัญญาช่วยให้ผู้นำตัดสินใจเชิงสร้างสรรค์และยืดหยุ่น อันเป็นคุณลักษณะที่ตอบโจทย์ธุรกิจขนาดเล็กที่ต้องปรับตัวเร็ว

องค์ประกอบทั้ง 5 ประการ จึงเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างสมดุลระหว่างสันติภายในของผู้นำในฐานะผู้ประกอบการร้านกาแฟกับสันติภายนอกในบริบทของธุรกิจร้านกาแฟ ทั้งนี้หมายความถึงความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกค้า กล่าวคือผู้ประกอบการมีการบริหารจัดการที่คำนึงถึงความสงบ ความเข้าใจ และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำ พนักงาน และลูกค้า ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญ ได้ดังนี้

1. ด้านการบริหารด้วยสติ ผู้ประกอบการให้ความสำคัญกับการรู้เท่าทันสถานการณ์ โดยไม่ตัดสินลูกค้าหรือพนักงานด้วยอารมณ์ส่วนตัว เช่น การรับฟังคำร้องเรียนอย่างมีสติและการแก้ไขปัญหาอย่างรอบคอบ โดยเฉพาะเมื่อลูกค้าร้องเรียนหรือเมื่อพนักงานทำผิดพลาด ผู้นำจะใช้สติรับฟังอย่างไม่ตัดสินและแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ ทำให้บรรยากาศในร้านสงบและลดความตึงเครียดในการทำงาน ดังคำกล่าว “..เวลาเกิดปัญหาในร้าน เราจะไม่ตัดสินโดยทันทีแต่จะตั้งสติและพูดคุยกับพนักงานด้วยเหตุผลและความเข้าใจ เพื่อรักษาพนักงานให้อยู่กับร้านนาน ๆ..” (Key Informant E2, 2025)

2. ด้านการบริหารด้วยเมตตา ผู้ประกอบการมุ่งเน้นความเข้าใจและรับฟังความคิดเห็นไม่ว่าจะเป็นคำติชมหรือคำแนะนำด้วยใจกว้างและเป็นกลาง การสื่อสารด้วยความสุภาพให้เกียรติพนักงานและลูกค้า เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเป็นแนวทางช่วยลดความขัดแย้งภายในของพนักงานและสร้างความภักดีของลูกค้าในอนาคต ดังคำกล่าวของ “..เมื่อพนักงานทำผิดก็ถามถึงสาเหตุ พูดคุยกันด้วยเหตุผล เพราะการทำงานร่วมกับพนักงานแบบเปิดใจมีส่วนช่วยให้ร้านเติบโต เสมือนกับการได้เติบโตไปพร้อมกัน และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศของร้านดีขึ้น...” (Key Informant E4, 2025)

3. ด้านการบริหารด้วยอุเบกขา ผู้ประกอบการใช้หลักความเป็นกลางและมีเหตุผลในการตัดสินใจทางธุรกิจ ไม่เร่งรีบหรือใช้อารมณ์ในการบริหารจัดการ เช่น การปรับตัวต่อภาวะเศรษฐกิจซบเซาหรือการแข่งขันทางการตลาด ด้วยการวางแผนธุรกิจอย่างรอบคอบและมองการณ์ไกล ซึ่งสะท้อนถึงความมั่นคงทางอารมณ์และการคิดเชิงบวกของผู้นำ ดังคำกล่าวของ “..ทางร้านจะเปิดให้ลูกค้าสามารถติชมสำหรับการให้บริการของทางร้านอยู่เสมอ เพราะคิดว่าเสียงจากลูกค้า จะสามารถสะท้อนมุมมองภายนอกได้และเพื่อนำความคิดเห็นนั้นมาปรับปรุงพัฒนาต่อไป..” (Key Informant E3, 2025)

4. ด้านการบริหารด้วยขันติ ผู้ประกอบการแสดงถึงความอดทนและความเพียรในการดำเนินธุรกิจท่ามกลางการแข่งขันที่รุนแรงและข้อจำกัดด้านทรัพยากร เนื่องจากปัจจุบันได้มีร้านกาแฟเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

สะท้อนว่าการแข่งขันทางการตลาดมีมากขึ้น และสิ่งสำคัญในการบริหารจัดการคือกลยุทธ์เพื่อการอยู่รอดของธุรกิจร้านกาแฟ โดยมุ่งเน้นปรับปรุงคุณภาพสินค้าและบริการอย่างต่อเนื่อง การปรับตัวสู่ตลาดออนไลน์ผ่านช่องทางการขายแพลตฟอร์มเดลิเวอรี่ ดังคำกล่าวของ “..บางวันร้านเงียบมาก ลูกค้าน้อยลง แต่เราก็เข้าใจได้ว่าธุรกิจมีขึ้นมีลง และพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นการเปิดช่องทางการตลาดออนไลน์ การทำสื่อประชาสัมพันธ์ เพื่อกระตุ้นยอดขายและเพื่อความอยู่รอด..” (Key Informant E5, 2025)

5. ด้านการบริหารด้วยปัญญา ผู้ประกอบการใช้เหตุผลและการวิเคราะห์เชิงลึกในการตัดสินใจที่มีผลต่อการเติบโตทางธุรกิจอย่างมีทิศทางและสอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน เช่น การเลือกกาแฟที่มีคุณภาพและเอกลักษณ์โดดเด่น หรือการออกแบบร้านให้ตอบโจทย์พฤติกรรมผู้บริโภครุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มพนักงานออฟฟิศที่เป็นลูกค้าหลักของร้านกาแฟ ดังคำกล่าวของ “..เลือกนั่งร้านกาแฟนี้เพราะประทับใจบรรยากาศภายในร้าน รู้สึกนั่งสบายและมีความเป็นส่วนตัว และคุณภาพกาแฟดีสม่ำเสมอ..” (Key Informant C11, 2025) “..รู้สึกว่าทางร้านมีความพิถีพิถันและใส่ใจในการทำเมนูให้ลูกค้า แม้ว่ารสชาติจะไม่แตกต่างกับที่อื่น แต่ความใส่ใจเป็นกันเองแตกต่างจากร้านอื่น ๆ..” (Key Informant C8, 2025)

จะเห็นได้ว่าการประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธสันติวิธีของผู้ประกอบการร้านกาแฟ สะท้อนถึงรูปแบบการบริหารธุรกิจสมัยใหม่ที่เน้นความสงบ ความเข้าใจ และความสัมพันธ์อันดี ที่นำไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืนในระยะยาวและช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกต่อพนักงานและลูกค้า

วัตถุประสงค์ที่ 3 พัฒนาแนวทางการบริหารด้วยภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธี สำหรับผู้ประกอบการร้านกาแฟ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการบริหารด้วยภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติของผู้ประกอบการร้านกาแฟ มีลักษณะของการบริหารที่ผสานแนวคิดเข้าด้วยกัน โดยผู้ประกอบการบริหารงานภายใต้แนวคิดการเปิดกว้าง ยอมรับความแตกต่าง และเข้าถึงพนักงาน ประกอบกับใช้หลักแนวคิดพุทธสันติวิธีด้วยสติ เมตตา อุเบกขา ขันติ และปัญญา เป็นแนวทางในการดำเนินงานอย่างสันติ กล่าวคือผู้นำที่เข้าใจแนวคิดการบริหารเชิงพุทธสันติวิธีจะสามารถรับมือกับแรงกดดันและการแข่งขันทางธุรกิจได้ดีขึ้น การมีสติและความเข้าใจช่วยให้เกิดความสัมพันธ์เชิงบวกและสร้างพลังภายในธุรกิจ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant E6, 2025) กล่าวว่า การบริหารที่ดีเป็นการให้พื้นที่พนักงานได้มีส่วนร่วมไม่ใช่เพียงแค่เป็นสถานที่ทำงาน มีการบริหารที่ยืดหยุ่นเพื่อสร้างสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน และเมื่อพนักงานมีความสุขในการทำงาน ลูกค้าที่มาใช้บริการก็จะรู้สึกดี แล้วเขาจะกลับมาใช้บริการซ้ำ สะท้อนให้เห็นว่าผู้ประกอบการให้ความสำคัญกับการบริหารที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตาและขันติ นอกจากนี้การบริหารจัดการโดยหลักสติและอุเบกขาในสถานการณ์ที่ซับซ้อน ให้ความสำคัญกับการใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ เพื่อให้ทุกฝ่ายรู้สึกได้รับความยุติธรรมและความเข้าใจร่วมกัน ดังคำกล่าว “..เมื่อเกิดปัญหาขึ้น สิ่งแรกที่ผู้ประกอบการจะทำคือกล่าวคำขอโทษลูกค้าเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ใดก็ตาม ทั้งนี้จะไม่ตำหนิพนักงานในทันที แต่จะสอบถามถึงสาเหตุของปัญหา รับฟังด้วยเหตุผล และพูดคุยเพื่อหาทางแก้ไขร่วมกัน พร้อมให้โอกาสพนักงานได้ปรับปรุงและพัฒนา เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความผิดพลาดซ้ำอีก.. ” (Key Informant E5, 2025) ดังนั้นการบริหารดังกล่าว สะท้อนถึงการสร้างความคุณค่ากับความสุข ความสงบ และความสัมพันธ์ที่ดี ถือเป็นแนวทางการบริหารยุคใหม่ที่มีรากฐานจากภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาและสามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในธุรกิจบริการยุคปัจจุบัน

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยขอสรุปองค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้เป็นรูปแบบโมเดลภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธีสำหรับผู้ประกอบการร้านกาแฟ และสามารถใช้เป็นแนวทางการบริหารจัดการธุรกิจบริการอื่น ๆ ที่เน้นความเข้าใจ ความไว้วางใจ และความร่วมมือระหว่างผู้นำกับพนักงาน เพื่อสร้างสมดุลระหว่างความสุขทางจิตใจและความสำเร็จทางธุรกิจในระยะยาว

Figure 1: Buddhist-Inclusive Leadership Model

จาก Figure 1 ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าการบริหารร้านกาแฟภายใต้รูปแบบของภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธี จะสามารถประสบความสำเร็จได้จาก 3 องค์ประกอบหลักเชื่อมโยงกันเป็นวงจร คือ สันติ ความสุข ความยั่งยืน (Peace – Happiness – Sustainability) โดยมีผู้นำเป็นศูนย์กลางในการหล่อหลอมคุณค่าภายในส่งต่อถึงพนักงานและลูกค้า จนนำไปสู่ความสำเร็จและความยั่งยืนของธุรกิจร้านกาแฟในระยะยาว สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. ผู้นำมีสติและเมตตา (Mindful and Compassionate Leadership) เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างบรรยากาศแห่งความสงบและการยอมรับ ผู้นำใช้หลักพุทธธรรมในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและเมตตา

2. พนักงานมีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของ (Employee Engagement and Participation) เมื่อผู้นำเปิดโอกาสให้พนักงานร่วมคิด ร่วมทำ และรู้สึกได้รับการยอมรับ จะก่อให้เกิดแรงจูงใจ ความผูกพัน และความสุขในการทำงาน

3. ลูกค้าได้รับบริการที่อบอุ่นและจริงใจ (Customer Warmth and Sincerity) เป็นผลสะท้อนจากภาวะผู้นำและการทำงานร่วมกันของทีม สร้างภาพลักษณ์ที่ดีและความยั่งยืนของธุรกิจ

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติต่อความสำเร็จของผู้ประกอบการ: กรณีศึกษาร้านกาแฟ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา สามารถสรุปและอภิปรายผลได้ดังนี้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าผู้ประกอบการร้านกาแฟมีภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้พนักงานแสดงความคิดเห็นและเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินงานภายในร้าน เช่น การพัฒนาการบริการ การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และการนำเสนอแนวคิด เพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงานและบริการลูกค้า ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ประกอบการส่วนใหญ่มีแนวคิดในการบริหารที่มาจากเริ่มทำในสิ่งที่ตนเองรักและชอบ จึงต้องการสร้างสภาพแวดล้อมที่อบอุ่น เป็นกันเอง และมีความสุขในการทำงานร่วมกัน ซึ่งแนวทางดังกล่าวช่วยส่งเสริมให้พนักงานเกิดความไว้วางใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และมีแรงจูงใจในการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของ Carmeli, Reiter-Palmon and Ziv (2010) อธิบายว่าผู้นำแบบมีส่วนร่วม คือผู้นำที่เปิดโอกาสให้บุคลากรแสดงความคิดเห็น ใช้ศักยภาพ และรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร ซึ่งช่วยเสริมแรงจูงใจภายในและเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานโดยรวม สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sukkasem, Thongman, Theunchang, and Methiworachat (2022) พบว่า ผู้นำควรมีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีมนุษยสัมพันธ์ที่แสดงออกถึงความรักและความหวังดี มีน้ำใจกับลูกน้อง อดกลั้นและอดทนทั้งทางอารมณ์และจิตใจ รู้จักให้อภัย ไม่นิ่งดูดายเมื่อบุคคลอื่นเดือนร้อน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Liu et al. (2024) พบว่า ภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความเป็นอยู่ที่ดีของพนักงานในสถานที่ทำงาน ความกระตือรือร้นของพนักงานเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงระหว่างภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมและความเป็นอยู่ที่ดีของพนักงานในสถานที่ทำงาน กล่าวคือภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการร้านกาแฟในบริบทการวิจัยครั้งนี้ สะท้อนรูปแบบการทำงานของพนักงานที่มีความสุขและมีแรงจูงใจในการทำงาน ส่งผลให้เกิดการบริการที่มีคุณภาพ สร้างความประทับใจแก่ลูกค้า และนำไปสู่ความสำเร็จของธุรกิจอันเป็นรากฐานของความสำเร็จและความยั่งยืนของธุรกิจร้านกาแฟในระยะยาว

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าผู้ประกอบการร้านกาแฟ ได้มีการนำแนวคิดพุทธสันติวิธีมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการร้านอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมกับหลักพุทธธรรมที่มุ่งเน้นความสงบ ความเข้าใจ และความสัมพันธ์ที่ดี ทั้งนี้เป็นเพราะแนวคิดดังกล่าวถือเป็นหัวใจหลักของการสร้างสมดุลระหว่างสันติภายในของผู้นำร้านกับสันติภายนอกในบริบทของธุรกิจร้านกาแฟ จึงทำให้ผู้นำสามารถบริหารจัดการได้อย่างสันติ สะท้อนผ่านองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ การบริหารด้วยสติ รู้เท่าทันสถานการณ์ ไม่ตัดสินด้วยอารมณ์และแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ การบริหารด้วยเมตตา รับฟังคำติชมหรือข้อเสนอแนะด้วยใจเปิดกว้าง พูดคุยด้วยความเข้าใจเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การบริหารด้วยอุเบกขา ใช้หลักความเป็นกลางและใช้เหตุผลในการบริหารธุรกิจ การบริหารด้วยขันติ ผู้ประกอบการมีความเพียรพยายามในการบริหารธุรกิจให้ดำเนินไปอย่างมั่นคง และการบริหารด้วยปัญญาจากการคิดวิเคราะห์การปรับตัวให้เท่าทันต่อพฤติกรรมผู้บริโภครุ่นใหม่ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Padungchep, Ngamprakhon, and Thitavaddhano (2021) พบว่า คุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสามารถพัฒนาและบูรณาการกับหลักไตรสิกขาไปใช้ในการดำเนินงานตามวิถีพุทธการ การมีสติที่มั่นคงแน่วแน่ไม่หวั่นไหวและมีปัญญาย่อมเป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพของผู้นำในการบริหารงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Kelly and Mark (2010) พบว่า ผู้นำที่มีจิตสำนึกเชิงจริยธรรมและจิตสำนึกทางสังคมสูง จะสามารถสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกและส่งเสริมความไว้วางใจภายในองค์กรได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การบริหารด้วยขันติและปัญญา ยังสะท้อนถึงความเพียร ความยืดหยุ่น และการคิดวิเคราะห์เชิงลึกของผู้นำ ซึ่งช่วยให้สามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการแข่งขันทางการตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือการประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธสันติวิธีในงานบริหารจัดการของผู้ประกอบการร้านกาแฟ แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาแนวคิดใหม่ทางการจัดการ คือ ภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติ ทั้งมิติของการสื่อสาร การรับฟัง

และการใช้สติควบคุมอารมณ์ ซึ่งนำไปสู่การประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนจากการสร้างความสงบจากภายในสู่ภายนอก

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า แนวทางการบริหารด้วยภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธีของผู้ประกอบการร้านกาแฟ มีลักษณะการบริหารจัดการที่เน้นสติ เมตตา และปัญญา เป็นหลักสำคัญ ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ประกอบการส่วนใหญ่บริหารจัดการร้านด้วยตนเอง จึงมีความใกล้ชิดกับพนักงาน เข้าใจบริบทการทำงาน และสามารถสื่อสารอย่างเป็นมิตรกับลูกค้า ทำให้เกิดบรรยากาศแห่งความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความสงบภายในร้าน แนวทางดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ประกอบการมองการทำธุรกิจไม่เพียงเพื่อผลกำไร แต่เพื่อสร้างสมดุลระหว่างความสุขของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายกับความยั่งยืนของธุรกิจ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการบริหารตามหลักพุทธสันติวิธีที่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาอย่างสันติผ่านการใช้สติ การพูดคุยด้วยเมตตา และการตัดสินใจโดยใช้ปัญญา สอดคล้องกับแนวคิดของ Phramaha Bovornvit Ratanachoto (Aryumun) (2021) กล่าวว่า สันติวิธีเชิงพุทธเป็นหลักแห่งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งภายในและภายนอก โดยยึดแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา และสอดคล้องกับแนวคิดของ Phrapalad Tanadech Samachitto (Sombutma), and Phra Sukheesom Silatechaputtiyo (Jiramahasuwan) (2024) อธิบายว่า พุทธสันติวิธีเป็นเจตนารมณ์แห่งการเกื้อกูลกัน การมองเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา และการดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียน ซึ่งมีจุดหมายเพื่อสร้างสันติสุขและความเข้าใจร่วมกันในสังคม นอกจากนี้การเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของพนักงานและลูกค้าอย่างจริงใจ ทำให้ผู้ประกอบการได้รับข้อมูลเชิงลึกที่สามารถนำมาพัฒนาคุณภาพสินค้าและบริการให้ตรงตามความต้องการของตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Kouzes, and Posner (2017) พบว่า ผู้นำที่เปิดโอกาสให้ทีมมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จะสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจ และส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมในองค์กร แสดงให้เห็นว่าผู้ประกอบการร้านกาแฟให้ความสำคัญกับความสุขของลูกค้า ไม่ต่างจากความสุขของพนักงาน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธี ที่มองความสำเร็จของธุรกิจหรือองค์กรในมิติของความสุข ความสงบ และคุณค่าทางจิตใจ ไม่ใช่เพียงผลประกอบการเท่านั้น กล่าวคือภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธีเป็นแนวทางที่สามารถสร้างความสมดุลระหว่างผลประกอบการทางธุรกิจกับความสุขและความสงบของผู้คน ส่งผลให้ธุรกิจเติบโตอย่างยั่งยืน

สรุป

ธุรกิจร้านกาแฟในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นตัวอย่างของการบริหารจัดการที่ผสมผสานระหว่างภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมและแนวคิดพุทธสันติวิธี ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าผู้ประกอบการส่วนใหญ่บริหารงานโดยเปิดโอกาสให้พนักงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการดำเนินงานภายในร้าน พร้อมทั้งประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่ สติ เมตตา อุเบกขา ขันติ และปัญญา ในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาอย่างสันติ การมีสติช่วยให้ผู้นำตัดสินใจอย่างรอบคอบโดยไม่ใช้อารมณ์ตัดสินไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใด การมีเมตตาและอุเบกขาช่วยสร้างความเข้าใจและความยุติธรรม ขณะที่ขันติและปัญญาช่วยเสริมสร้างความอดทนและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางธุรกิจ

แนวทางการบริหารดังกล่าวส่งผลให้เกิดบรรยากาศการทำงานที่สงบและเป็นมิตร พนักงานได้มีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจ ก่อให้เกิดความรู้สึกที่มีคุณค่าและเกิดแรงจูงใจในการทำงาน ซึ่งสะท้อนผ่านการบริการที่จริงใจและมีคุณภาพต่อลูกค้า เมื่อลูกค้าได้รับประสบการณ์ที่ดีและรู้สึกถึงความอบอุ่นจากการบริการ ก็จะเกิดความพึงพอใจและความภักดีต่อร้านกาแฟ อันเป็นพื้นฐานมาจากความสมดุลระหว่างสันติภายในและภายนอก ส่งผลให้ธุรกิจเติบโตอย่างยั่งยืนในระยะยาว ดังนั้นความสำเร็จของธุรกิจร้านกาแฟไม่ได้

ขึ้นอยู่เพียงกลยุทธ์ทางการตลาดหรือคุณภาพของสินค้าเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำที่มีสติ เมตตา และเปิดโอกาสให้พนักงานมีส่วนร่วม ตลอดจนการมอบบริการด้วยความจริงใจ ซึ่งสะท้อนได้ว่าหลักพุทธสันติวิธีในทางปฏิบัติเป็นแนวทางสู่ความสมดุลระหว่างสันติ ความสุข และความยั่งยืนของธุรกิจอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ผู้ประกอบการร้านกาแฟมีภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม ส่งผลให้เกิดบรรยากาศการทำงานที่ดีและเพิ่มความพึงพอใจของลูกค้า ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพาณิชย์จังหวัด หรือศูนย์ส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) ควรส่งเสริมการพัฒนาผู้ประกอบการด้านภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม ผ่านการจัดอบรมหรือกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารและความยั่งยืนของธุรกิจร้านกาแฟ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธสันติวิธีในงานบริหารจัดการของผู้ประกอบการร้านกาแฟ สะท้อนถึงการพัฒนาแนวคิดใหม่ทั้งมิติของการสื่อสาร การรับฟัง และการใช้สติควบคุมอารมณ์ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมพัฒนาธุรกิจการค้า และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรส่งเสริมให้ผู้ประกอบการตระหนักถึงคุณค่าของพุทธสันติวิธี ผ่านการจัดโครงการหรือหลักสูตรอบรม เพื่อให้ผู้ประกอบการนำแนวคิดพุทธสันติวิธีมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหามากขึ้น

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า แนวทางการบริหารด้วยภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธี ช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความสงบ ความสุข และคุณค่าทางจิตใจ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรพัฒนารูปแบบการอบรมหรือแนวทางการเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงพุทธสันติสำหรับผู้ประกอบการรุ่นใหม่ เพื่อส่งเสริมการบริหารจัดการอย่างมีสติ เมตตา และปัญญาสำหรับธุรกิจบริการต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสันติวิธีในบริบทธุรกิจประเภทอื่น เช่น ร้านอาหาร โรงแรม หรือธุรกิจบริการ เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการบริหารและการประยุกต์ใช้หลักพุทธสันติวิธีในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน

2.2 ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพุทธสันติวิธีกับตัวแปรด้านผลลัพธ์ เช่น ความผูกพันของพนักงาน ความพึงพอใจของลูกค้า และความยั่งยืนทางธุรกิจ เพื่อยืนยันผลเชิงประจักษ์ในมิติที่ครอบคลุมมากขึ้น

2.3 ควรขยายพื้นที่ศึกษาให้กว้างขึ้น ทั้งด้านด้านขนาดตัวอย่างและบริบทพื้นที่ หรือประยุกต์ใช้วิธีการเชิงปริมาณเพื่อเสริมความน่าเชื่อถือของผลวิจัยให้มากยิ่งขึ้น

References

Bhandari, P. (2023). *Triangulation in Research | Guide, Types, Examples*. Scribbr. Retrieved August 25, 2025, from https://www.scribbr.com/methodology/triangulation

Carmeli, A., Reiter-Palmon, R., & Ziv, E. (2010). Inclusive Leadership and Employee Involvement in Creative Tasks in the Workplace: The Mediating Role of Psychological Safety. *Creativity Research Journal*, 22(3), 250–260.

Cheawjindakarn, B. (2018). Qualitative Case Study Research Techniques. *Journal of Liberal Arts*, 13(25), 103–118.

Kelly, A. P., & Mark, E. B. (2010). Strategic Leadership in the Nonprofit Sector: Opportunities for Research. *Journal of Behavioral and Applied Management*, 11(2), 137–154.

Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2017). *The Leadership Challenge: How to Make Extraordinary Things Happen in Organizations*. (7th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.

Liu, Y. et al. (2024). Inclusive Leadership and Employee Workplace Well-Being: The Role of Vigor and Supervisor Developmental Feedback. *BMC Psychology*, 12(1), 1–12.

Padungchep, W., Ngamprakhon, S., & Phramaha Yannawat Thitavaddhano. (2021). The Development of Buddhist Leadership Characteristics of Buddhist-Based School Administrators in Thailand. *Journal of Educational Review Faculty of Education in MCU*, 8(1), 286–296.

Phramaha Bovornvit Ratanachoto (Aryumun). (2021). Buddhist Peaceful Methods: Concepts and Methods of Practice in Contemporary Society. *Nakhon Lampang Buddhist College's Journal*, 10(3), 198–209.

Phrapalad Tanadech Samachitto (Sombutma), & Phra Sukheesom Silatechaputtiyo (Jiramahasuwan). (2024). Analyzing the Concept of Buddhist Peace in the Way of Life. *Journal of Institute of Trainer Monk Development*, 7(1), 369–383.

Prachumwong, T. (2016). *Leadership and Diversity Management: Construction Management—A Case Study of Construction Business Organizations in Bangkok*. (Master's Thesis). Mahidol University. Bangkok.

Sukkasem, K., Thongman, W., Theunchang, W., & Methiworachat, A. (2022). Guidelines for Developing Participatory Leadership Based on the Principles of Brahmavihara Dhamma of School Administrators in the Chaturamit School Group, Lat Yao District, Nakhon Sawan Province, Nakhon Sawan Primary Educational Service Area Office 2. *Journal of Academic Research*, 5(2), 77–90.

The Department of Business Development. (2025). *The Trend of Thai Coffee*. Retrieved August 10, 2025, from https://www.dbd.go.th/data-storage/attachment/fca162ab32d687dc015baa31.pdf

แนวทางการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ*

Guidelines for Enhancing Industry 4.0 Skills for Technicians in the Smart Electronics Industry

[1]สิทธิพันธ์ โพธิ์ศรี, [2]ฐาศุกร์ จันประเสริฐ และ [3]อมราพร สุรการ

[1]Sittipan Phosri, [2]Thasuk Junprasert and [3]Amaraporn Surakarn

[1,2]สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[3]บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[1,2]Behavioral Science Research Instituute, Srinakharinwirot University, Thailand.

[3]Graduate School, Srinakharinwirot University, Thailand.

[1]Corresponding Author's Email: sittipan.water@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมให้ช่างเทคนิคเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงและสามารถปรับพฤติกรรมการทำงานให้สอดคล้องกับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 กลุ่มผู้ร่วมวิจัยประกอบด้วยช่างเทคนิคจำนวน 11 คน ที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้และพัฒนาทักษะผ่านกระบวนการสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่ม และการฝึกปฏิบัติในสถานการณ์จำลองใกล้เคียงกับหน้างานจริง การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคประกอบด้วยกระบวนการพัฒนา 3 ระยะที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน ได้แก่ (1) ระยะก่อนดำเนินการ มุ่งสร้างความไว้วางใจ ความเข้าใจร่วม และการมีส่วนร่วมของช่างเทคนิค เพื่อสร้างความพร้อมทางจิตใจและบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (2) ระยะระหว่างดำเนินการ เน้นการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ผ่านการลงมือทำจริงภายใต้บรรยากาศที่ปลอดภัยและเปิดใจเรียนรู้ โดยผู้ดำเนินการทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการเรียนรู้มากกว่าผู้ถ่ายทอด และ (3) ระยะหลังดำเนินการ มุ่งติดตามผลและเสริมแรงเชิงบวกให้เกิดการนำความรู้ไปใช้จริงในระบบงาน ทั้งสามระยะเชื่อมโยงกันจนเกิดเป็นกรอบแนวปฏิบัติการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ซึ่งขับเคลื่อนด้วยสามมิติหลัก ได้แก่ มิติของมนุษย์ ที่เริ่มจากความไว้วางใจและความเข้าใจ มิติของกระบวนการเรียนรู้ ที่มุ่งเน้นการลงมือทำ การแลกเปลี่ยน และการสะท้อนผล และมิติของระบบงาน ที่ส่งเสริมการติดตามผลและการขยายผลในระดับองค์กร กรอบแนวทางนี้นำไปสู่ระบบการเรียนรู้แบบมีชีวิต ที่ช่วยให้ช่างเทคนิคพัฒนาได้ทั้งทักษะทางเทคนิคและทักษะมนุษย์อย่างต่อเนื่อง ยืดหยุ่น และยั่งยืน อันเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับสมรรถนะของแรงงานไทยให้พร้อมปรับตัวภายใต้การเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมอัจฉริยะในยุคอุตสาหกรรม 4.0

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงปฏิบัติการ; ช่างเทคนิค; อุตสาหกรรม 4.0; แนวทางการเสริมสร้างทักษะ

*Received October 20, 2025; Revised October 29, 2025; Accepted November 7, 2025

Abstract

The purpose of this research article was to develop guidelines to enhance Industry 4.0 skills among technicians in the smart electronics industry. This study utilized an action research methodology to promote experiential learning among technicians and enable them to adapt their work behaviors to align with operations in Industry 4.0. The co-researcher group consisted of 11 technicians who participated in learning and skill-development activities through in-depth interviews, group meetings, and practical training in simulated environments that resembled actual work settings. Qualitative data were analyzed using content analysis.

The research findings revealed that the guidelines for enhancing Industry 4.0 skills for technicians comprised a development process of three interconnected phases: (1) the pre-implementation phase, aimed at building trust, mutual understanding, and participation to create psychological readiness and a conducive learning atmosphere; (2) the implementation phase, focusing on experiential learning through hands-on action within a safe and open learning environment, where the researcher functioned as a learning facilitator rather than an instructor; and (3) the post-implementation phase, aimed at follow-up monitoring and positive reinforcement to encourage the actual application of knowledge in the work system. These three phases are integrated into a skill enhancement framework driven by three core dimensions: the human dimension (grounded in trust and understanding), the learning process dimension (focused on hands-on practice, exchange, and reflection), and the work system dimension (supporting monitoring and organizational scaling). This framework led to a dynamic learning system that helps technicians continuously, flexibly, and sustainably develop both technical and human skills, serving as an essential guideline to elevate the competency of the Thai workforce in adapting to transformations within the smart industry era.

Keywords: Action Research; Technicians; Industry 4.0; Guidelines for Skill Enhancement

บทนำ

การเปลี่ยนผ่านของภาคการผลิตเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม 4.0 ทำให้องค์กรในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ต้องปรับกระบวนการทำงานจากการพึ่งพาแรงงานเชิงกลไปสู่การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ระบบอัตโนมัติ และหุ่นยนต์ร่วมงานกับมนุษย์ (Schwab, 2017) การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงกำหนดทิศทางของเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังเปลี่ยนบทบาทของแรงงานมนุษย์จากผู้ปฏิบัติงานตามคำสั่งไปสู่ผู้ที่ต้องคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจบนฐานข้อมูลและระบบอัจฉริยะ อย่างไรก็ตาม ภาคการผลิตของไทยยังเผชิญปัญหาช่างเทคนิคจำนวนมากที่ยังไม่สามารถเชื่อมโยงความเข้าใจทางเทคนิคกับระบบการผลิตอัจฉริยะได้อย่างมีประสิทธิภาพ (NESDC, 2022) ขาดทักษะการสื่อสาร การร่วมมือ และการบริหารจัดการตนเอง ซึ่งเป็นทักษะสำคัญของแรงงานยุคใหม่ (OECD, 2021)

ข้อมูลจากสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (NESDC, 2024) ระบุว่าประเทศไทยมีประชากรผู้มีงานทำประมาณ 40 ล้านคน โดยแรงงานภาคอุตสาหกรรมเป็นสัดส่วนสำคัญของระบบเศรษฐกิจและมีบทบาทต่อการสร้างมูลค่าการผลิตกว่า หนึ่งในสี่ของ GDP อย่างไรก็ตาม รายงานของ Organization for

Economic Co-operation and Development (OECD, 2023) ชี้ว่า แรงงานไทยจำนวนมากยังมีระดับทักษะด้านเทคโนโลยีและดิจิทัลต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานของประเทศอุตสาหกรรม และมีช่องว่างด้านทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ (Analytical Thinking) และทักษะสังคม–อารมณ์ (Social and Emotional Skills) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของแรงงานยุคใหม่ ช่องว่างด้านทักษะดังกล่าวจึงสะท้อนถึงความจำเป็นเชิงนโยบายในการยกระดับแรงงานเทคนิคของไทยให้สามารถปรับตัว ทำงานร่วมกับเทคโนโลยี และพัฒนานวัตกรรมได้อย่างยั่งยืนในบริบทของอุตสาหกรรม 4.0

กรณีศึกษานี้ดำเนินอยู่ในบริบทของอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ ซึ่งเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมเป้าหมาย (S-Curve) ของประเทศไทยที่มุ่งยกระดับขีดความสามารถของแรงงานเทคนิคให้สามารถทำงานร่วมกับเทคโนโลยีอัตโนมัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ (BOI, 2023) ช่างเทคนิคในสายการผลิตมีบทบาทสำคัญในการควบคุมเครื่องจักร วิเคราะห์ปัญหาชิ้นงาน และสนับสนุนวิศวกรในการปรับปรุงกระบวนการ ซึ่งต้องอาศัยทั้งความรู้เชิงกระบวนการและความสามารถในการสื่อสารกับผู้คนหลากหลายระดับ ภายใต้ระบบงานที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว งานของ Sittipan, Thasuk and Amaraporn (2025) ได้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมอัจฉริยะจำเป็นต้องบูรณาการทักษะทางเทคนิคเข้ากับทักษะทางสังคมและพฤติกรรม เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกับเทคโนโลยีและผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยกรอบแนวคิดเสาหลักสามประการของทักษะอุตสาหกรรม 4.0 ประกอบด้วย 1) เชี่ยวชาญการทำงานกับเครื่องจักร หมายถึง ความสามารถในการทำงานร่วมกับเทคโนโลยีดิจิทัลและระบบอัตโนมัติอย่างเข้าใจและปลอดภัย 2) เชี่ยวชาญการทำงานเป็นทีม หมายถึง ความสามารถในการสื่อสาร ประสานงาน และทำงานร่วมกับทีมสหวิชาชีพอย่างมีประสิทธิผล และ 3) เชี่ยวชาญการจัดการตนเอง หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการอารมณ์ เวลา และการเรียนรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับตัวและพัฒนาศักยภาพให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมยุคใหม่ กรอบแนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการเสริมสร้างสมรรถนะของช่างเทคนิคในยุคอุตสาหกรรม 4.0 ไม่ใช่เพียงการยกระดับความรู้ทางเทคโนโลยี แต่ยังหมายถึงการพัฒนามิติภายในของมนุษย์ ทั้งด้านความคิด เจตคติ และพฤติกรรม เพื่อให้สามารถปรับตัวและเติบโตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของระบบอัจฉริยะได้อย่างยั่งยืน

แนวทางการพัฒนาทักษะสำหรับช่างเทคนิคในอุตสาหกรรม 4.0 จำเป็นต้องผสานกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยตนเอง โดยอาศัยหลักการของ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่มุ่งให้ผู้เรียนเรียนรู้จากการลงมือทำ การสังเกต การสะท้อนผล และการปรับปรุงแนวปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (Kemmis, McTaggart and Nixon, 2014) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ของ Kolb (1984) ที่มองว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อผู้ปฏิบัติได้เชื่อมโยงประสบการณ์เข้ากับการคิดวิเคราะห์และการลงมือทำซ้ำ กระบวนการดังกล่าวช่วยให้ช่างเทคนิคตระหนักรู้ตนเอง เข้าใจบทบาทของตนในระบบงาน และพัฒนาทักษะด้านมนุษย์ เช่น การสื่อสาร การทำงานเป็นทีม และการบริหารตนเอง อันเป็นหัวใจของการปรับตัวในยุคอุตสาหกรรมอัจฉริยะ (Sittipan et al., 2025) การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งสร้างแนวทางเสริมสร้างทักษะดังกล่าวผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผสมผสานสถานการณ์จำลอง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสะท้อนตนเอง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับความคิดและพฤติกรรม แนวทางนี้จึงเป็นต้นแบบของการพัฒนาทักษะมนุษย์ในระบบอัจฉริยะ ที่ช่วยให้การเรียนรู้ของช่างเทคนิคมีความยืดหยุ่น เชื่อมโยงกับบริบทงานจริง และสามารถขยายผลได้ทั้งในระดับบุคคล ทีม องค์กร และเชิงนโยบาย เพื่อยกระดับสมรรถนะของแรงงานไทยให้พร้อมสู่มาตรฐานอุตสาหกรรมโลกอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่มุ่งพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ โดยใช้หลักการของการเรียนรู้เชิงมีส่วนร่วม และวงจรการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ซึ่งประกอบด้วย การได้รับประสบการณ์ตรง การสะท้อนผล การทำความเข้าใจเชิงแนวคิด และการนำไปใช้จริง เพื่อให้ช่างเทคนิคเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านทักษะและพฤติกรรม มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเอกสารและทฤษฎี ผู้วิจัยศึกษาวรรณกรรม แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะในยุคอุตสาหกรรม 4.0 ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อสร้างกรอบแนวคิดเบื้องต้นในการพัฒนาแนวทางเสริมสร้างทักษะของช่างเทคนิค โดยเฉพาะแนวคิดด้านทักษะแห่งอนาคต การเรียนรู้จากประสบการณ์ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเน้นให้ช่างเทคนิคมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้และสะท้อนผลจากประสบการณ์จริง

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยดำเนินการศึกษา ณ โรงงานอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นองค์กรที่ใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบอัตโนมัติและระบบข้อมูลแบบเรียลไทม์ การเข้าพื้นที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเกตพฤติกรรมการทำงานจริงของช่างเทคนิคในสายการผลิต ศึกษาการสื่อสารในทีม การแก้ปัญหา และกระบวนการตัดสินใจภายใต้สภาพแวดล้อมการทำงานที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีอัจฉริยะ ผลการสังเกตในระยะต้นช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจจุดแข็งและข้อจำกัดของช่างเทคนิค รวมถึงสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ในสถานที่ทำงานได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยคัดเลือกช่างเทคนิคจำนวน 11 คนเป็นผู้ร่วมวิจัย โดยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ภายใต้เงื่อนไขว่าผู้ร่วมวิจัยต้องเป็นผู้ปฏิบัติงานจริงในสายการผลิตของอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ มีประสบการณ์ทำงานตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไป และมีความสมัครใจเข้าร่วมกระบวนการวิจัย ผู้ร่วมวิจัยทุกคนมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ ร่วมแลกเปลี่ยนและสะท้อนประสบการณ์ เพื่อพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างทักษะที่สอดคล้องกับบริบทการทำงานจริงของตนเอง โดยเพื่อให้เป็นไปตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอน สิทธิ์ในการเข้าร่วมหรือถอนตัวจากการวิจัย และขอ ความยินยอมโดยสมัครใจ (Informed Consent) จากผู้เข้าร่วมทุกคน ข้อมูลทั้งหมดได้รับการเก็บรักษาอย่างเป็นความลับ (Confidentiality) โดยใช้รหัสแทนชื่อ และเปิดเผยเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเท่านั้น งานวิจัยนี้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เลขที่ SWUEC-G-392/2565

ขั้นตอนที่ 4 ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่ การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสะท้อนประสบการณ์ร่วมกัน และกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติที่เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงผ่านสถานการณ์จำลอง การฝึกตัดสินใจเชิงกระบวนการ และการสะท้อนผล (Reflection) ภายหลังการปฏิบัติ เพื่อกระตุ้นให้ช่างเทคนิคเกิดการตระหนักรู้ตนเองและเห็นคุณค่าของการพัฒนาเชิงพฤติกรรม

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูลดำเนินควบคู่กับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในแต่ละรอบอย่างต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการหลากหลายเพื่อให้ข้อมูลมีความสมบูรณ์และน่าเชื่อถือ ได้แก่ การสังเกตพฤติกรรมของ

ผู้ร่วมวิจัยทั้งในระหว่างการทำงานจริงและกิจกรรมฝึกปฏิบัติ การสัมภาษณ์เชิงลึกก่อนและหลังการฝึกอบรม เพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ทัศนคติ และพฤติกรรม รวมถึงการจดบันทึกภาคสนามของผู้วิจัยเพื่อสะท้อนประเด็นสำคัญด้านการสื่อสาร การแก้ปัญหา และการตัดสินใจ นอกจากนี้ ผู้ร่วมวิจัยยังได้รับการส่งเสริมให้เขียนบันทึกการเรียนรู้รายบุคคลเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละสัปดาห์ ข้อมูลทั้งหมดถูกรวบรวมภายใต้โครงสร้างของ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสามระยะ (Action Research) ได้แก่ ระยะก่อนดำเนินการซึ่งมุ่งสร้างความไว้วางใจและสำรวจบริบท (1 เดือน) ระยะระหว่างดำเนินการซึ่งเน้นการฝึกปฏิบัติและการสะท้อนผลร่วมกัน (3 เดือน) และระยะหลังดำเนินการซึ่งเป็นการติดตามผลและแลกเปลี่ยนบทเรียนในหน้างานจริง (1 เดือน) จากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลจากทุกแหล่งมาวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างรอบการวิจัย เพื่อให้เห็นพัฒนาการของผู้ร่วมวิจัยทั้งในด้านทักษะทางเทคนิคและทักษะทางพฤติกรรมอย่างเป็นลำดับขั้น

ขั้นตอนที่ 6 ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผ่านการให้รหัสข้อมูล (Coding) และจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นจากการสัมภาษณ์ การสังเกต การประชุมกลุ่มย่อยและบันทึกการเรียนรู้ของผู้ร่วมวิจัย รหัสเหล่านี้ถูกจัดกลุ่มเป็นธีมหลักเพื่อสะท้อนพัฒนาการของช่างเทคนิค ได้แก่ (1) การสร้างความไว้วางใจและความเข้าใจร่วม (2) การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงและการมีส่วนร่วม และ (3) การติดตามผลและเสริมแรงเชิงบวก ผลการวิเคราะห์ได้รับการตรวจสอบด้วยเทคนิค Triangulation จากข้อมูลหลายแหล่ง และยืนยันความถูกต้องโดยผู้ร่วมวิจัย (Member Checking) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ขั้นตอนที่ 7 ผู้วิจัยสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากทุกขั้นตอนแล้วจัดทำแนวทางการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคในรูปแบบกรอบแนวปฏิบัติ (Practical Framework) จากนั้นนำผลเบื้องต้นไปนำเสนอและแลกเปลี่ยนกับผู้ร่วมวิจัยเพื่อสะท้อนผล (Feedback & Reflection) และเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้องตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสม และความสอดคล้องกับบริบทจริงในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ การนำเสนอผลดังกล่าวยังเป็นส่วนหนึ่งของการสะท้อนกลับในวงจรการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้ร่วมวิจัยตระหนักรู้ถึงพัฒนาการของตนเองและเข้าใจภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล ทีม และองค์กร

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่มุ่งพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ ผลการวิจัยนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จาก การสังเกตภาคสนาม (Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และบันทึกการสะท้อนตนเอง (Reflection Journal) ของผู้ร่วมวิจัยจำนวน 11 คน โดยข้อมูลจากแต่ละแหล่งได้รับการวิเคราะห์แบบบูรณาการเพื่อให้เห็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของผู้ร่วมวิจัยในสามระยะของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ ช่วงก่อนดำเนินการ ช่วงระหว่างดำเนินการ และช่วงหลังดำเนินการ ซึ่งทั้งสามช่วงมีเป้าหมายและแนวปฏิบัติที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กัน ตั้งแต่การสร้างความไว้วางใจและความเข้าใจร่วมในระยะแรก การเปิดพื้นที่เรียนรู้และพัฒนาในระยะกลาง จนถึงการติดตามผลและเสริมแรงการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในระยะยาว เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในระดับบุคคล ทีม และองค์กร มีรายละเอียดดังนี้

ช่วงก่อนดำเนินการ : สร้างความไว้วางใจ เข้าใจระบบคน และเสริมพลังการมีส่วนร่วม

ช่วงก่อนดำเนินการเป็นระยะของการวางรากฐานความสัมพันธ์และความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและช่างเทคนิค เพื่อสร้างความพร้อมทั้งด้านทัศนคติและบรรยากาศการเรียนรู้ให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงในขั้นต่อไป ช่วงนี้ไม่ได้มุ่งเน้นการฝึกทักษะเชิงเทคนิคโดยตรง แต่เป็นการทำให้ช่างเทคนิคเปิดใจ แบ่งปันประสบการณ์ และยอมรับการเรียนรู้ การดำเนินงานในช่วงนี้มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้วิจัยเข้าใจระบบคนและระบบงานขององค์กรในเชิงลึก ตลอดจนสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในกระบวนการพัฒนา แนวทางช่วงนี้ประกอบด้วย 3 ประเด็นสำคัญที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน ได้แก่ (1) การสร้างความไว้วางใจในบุคคล (2) การเข้าใจระบบคนควบคู่กับระบบงาน และ (3) การเสริมพลังการมีส่วนร่วมของช่างเทคนิค มีรายละเอียดดังนี้

การสร้างความไว้วางใจในบุคคล การสร้างความไว้วางใจถือเป็นก้าวแรกของกระบวนการพัฒนา โดยผู้วิจัยต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนความจริงใจและความเท่าเทียม การสื่อสารที่ไม่เป็นทางการและการรับฟังอย่างเข้าอกเข้าใจ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยลดระยะห่างเชิงอำนาจระหว่างตำแหน่งในองค์กร ช่างเทคนิคสะท้อนว่าการเริ่มต้นด้วยการพูดคุยอย่างเป็นกันเองช่วยให้เกิดบรรยากาศของความสบายใจและความรู้สึกเป็นเพื่อนร่วมทีม การสร้างความไว้วางใจควรเริ่มจากพฤติกรรมเล็ก ๆ ที่แสดงออกถึงความจริงใจ เช่น การเข้าไปพูดคุย การฟังอย่างตั้งใจ และการแสดงความสนใจในตัวผู้ปฏิบัติ ไม่ใช่เฉพาะในบทบาทหน้าที่การปฏิบัติเช่นนี้ทำให้ช่างเทคนิคเกิดความรู้สึกมีคุณค่าและพร้อมเปิดใจรับการเรียนรู้ในระยะต่อไป

> *“สิ่งที่เราประทับใจคือเขาฟังจนจบ ไม่รีบสรุปหรือขัดจังหวะ เขาทำให้เรารู้สึกว่าเรื่องของเรามีความหมาย ไม่ใช่ข้อมูลเฉย ๆ พอฟังแล้วตอบกลับด้วยคำถามดี ๆ มันทำให้เราคิดต่อได้อีก”*

> *“บางวันเขาแค่เดินมาทัก ถามว่าวันนี้เป็นยังไง แค่นี้มันก็ทำให้เรารู้ว่าเขาใส่ใจจริง ๆ ไม่ใช่มาทำโครงการแล้วหายไป”*

การเข้าใจระบบคนควบคู่กับระบบงาน การเข้าใจระบบคนและระบบงานเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจบริบทเชิงโครงสร้างของการทำงานจริง ภาพรวมของสายการผลิตไม่ใช่เพียงระบบเครื่องจักรและข้อมูลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในระบบซึ่งส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพการทำงาน การสังเกตและวิเคราะห์เชิงระบบนี้ทำให้ผู้ดำเนินการพัฒนาสามารถระบุจุดเชื่อมโยงระหว่างเทคนิคกับมนุษย์ได้อย่างชัดเจน การเข้าใจระบบคนและระบบงานควรทำผ่านกระบวนการลงพื้นที่จริง และการพูดคุยข้ามหน่วยงาน เพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของปัญหา เช่น ความขัดแย้งในการสื่อสาร การส่งต่อข้อมูล และความคาดหวังที่ต่างกัน การเข้าใจในระดับนี้ทำให้การออกแบบแนวทางพัฒนามีความเชื่อมโยงกับบริบทจริงและแก้ปัญหาได้ตรงจุด

> *“เราเริ่มเห็นว่าในระบบงานหนึ่งงานมีหลายส่วนเกี่ยวข้อง ถ้าส่วนหนึ่งไม่เข้าใจอีกส่วนก็สะดุดหมด มันไม่ได้จบที่ใครคนหนึ่ง ต้องเห็นภาพรวมร่วมกัน”*

> *“พอเราได้อธิบายให้เขาฟังว่าแต่ละแผนกทำงานยังไง เขาก็ไปคุยกับอีกฝ่ายแล้วกลับมาบอกเรา มันทำให้เราเห็นภาพรวมของระบบงานที่เราไม่เคยเห็นมาก่อน”*

การเสริมพลังการมีส่วนร่วม เมื่อเกิดความไว้วางใจและความเข้าใจร่วมในระบบแล้ว ขั้นต่อไปคือการเสริมพลังการมีส่วนร่วมของช่างเทคนิค เพื่อให้ช่างเทคนิคเป็นผู้ร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเปิดโอกาสให้ช่างเทคนิคได้ร่วมกำหนดหัวข้อปัญหาและแนวทางแก้ไขตามบริบทงานของตน ช่วยให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของต่อกระบวนการและผลลัพธ์ของการพัฒนา การเสริมพลังการมีส่วนร่วมใช้แนวทาง

แบบร่วมออกแบบโดยให้ช่างเทคนิคร่วมคิดตั้งแต่การตั้งเป้าหมาย การออกแบบกิจกรรม ไปจนถึงการประเมินผล นอกจากนี้ การสนับสนุนจากหัวหน้างานและผู้บริหารระดับกลางถือเป็นปัจจัยสำคัญ เพราะช่วยสร้างแรงหนุนทางจิตใจและความต่อเนื่องของกระบวนการ

"เขาให้เราช่วยคิดว่าจะพัฒนาเรื่องอะไร ไม่ได้มาบอกว่าเราต้องทำอะไร เราเลยรู้สึกว่าเป็นของเราด้วย อยากให้มันสำเร็จ"

"ตอนแรกคิดว่าเป็นโครงการของคนอื่น แต่พอได้ช่วยออกแบบกิจกรรม มันกลายเป็นของเราด้วย รู้สึกภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลง"

ช่วงระหว่างดำเนินการ: เปิดพื้นที่เรียนรู้ ฝึกปฏิบัติจริง และสะท้อนผลร่วมกัน

ช่วงระหว่างดำเนินการเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการพัฒนา เพราะเป็นช่วงที่ช่างเทคนิคได้เรียนรู้ผ่านการลงมือทำจริงภายใต้บรรยากาศที่ปลอดภัยและไว้วางใจ ซึ่งเกิดขึ้นจากพื้นฐานที่วางไว้ในช่วงก่อนดำเนินการ ระยะนี้ช่างเทคนิคไม่ได้เป็นเพียงผู้รับความรู้ แต่เป็นผู้ร่วมสร้างการเรียนรู้ที่สะท้อนประสบการณ์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผ่านการปฏิบัติจริง กระบวนการนี้จึงเป็นการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ที่ช่วยให้ช่างเทคนิคเข้าใจระบบการทำงานของตนเองและทีมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น แนวทางการดำเนินงานช่วงนี้ประกอบด้วย 4 ส่วนสำคัญ ได้แก่ (1) การสร้างบรรยากาศปลอดภัย เปิดใจเรียนรู้ (2) การใช้กิจกรรมจริงและเครื่องมือที่เข้าใจงานช่าง (3) การยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยน และเรียนรู้ร่วมกัน และ (4) การสร้างความสัมพันธ์เชิงสนับสนุนภายในทีม ซึ่งทั้งหมดนี้มุ่งพัฒนาให้ช่างเทคนิคเกิดความมั่นใจในการคิด วิเคราะห์ และทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ มีรายละเอียดดังนี้

บรรยากาศปลอดภัย เปิดใจเรียนรู้ การสร้างบรรยากาศปลอดภัยเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้เชิงลึก เพราะความกลัวการถูกตำหนิหรือการประเมินอาจขัดขวางการเปิดเผยความคิดใหม่ ๆ ผู้วิจัยจึงออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมความเท่าเทียม เคารพความคิดเห็น และไม่เน้นการตัดสินถูกผิด แต่เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง การเริ่มต้นด้วยการสร้างวงสนทนาแบบเปิด (open dialogue) ทำให้ช่างเทคนิครู้สึกกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการสร้างความปลอดภัยทางจิตใจ (psychological safety) เป็นอันดับแรกก่อนเริ่มกิจกรรมการเรียนรู้ใด ๆ โดยใช้เครื่องมือเช่น กติกากลุ่ม การเปิดวงพูดคุย และการชื่นชมเชิงบวก เพื่อให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกว่าทุกเสียงมีคุณค่า

"ตอนแรกไม่กล้าพูด กลัวพูดแล้วจะผิดหรือโดนตำหนิ แต่พอเห็นว่าไม่มีใครว่าหรือหัวเราะ มันเลยกล้าพูดมากขึ้น ทุกคนพูดได้หมด เหมือนเราเท่ากัน"

"พอรู้ว่าที่นี่ไม่ใช่ห้องอบรม แต่เป็นที่ที่เราคุยกันได้ มันสบายใจขึ้นเยอะ เวลาใครทำผิดก็ไม่รู้สึกว่าโดนจับผิด แต่รู้สึกว่าได้เรียนรู้ไปพร้อมกัน"

กิจกรรมจริง เครื่องมือใช้ได้ เข้าใจงานช่าง กิจกรรมในช่วงนี้เน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงในงานของช่างเทคนิค เพื่อให้เกิดความเข้าใจในระบบการทำงานทั้งเชิงเทคนิคและเชิงมนุษย์ การจำลองสถานการณ์หรือปัญหาที่เกิดในสายการผลิต เช่น การแก้ปัญหาเครื่องจักรหยุดกะทันหัน หรือการสื่อสารผิดพลาดระหว่างทีม ทำให้ช่างเทคนิคเห็นความเชื่อมโยงระหว่างบทบาทของแต่ละฝ่ายและตระหนักถึงความสำคัญของการทำงานร่วมกัน การเรียนรู้ออกแบบบนฐานของบริบทจริง และปัญหาที่ช่างเทคนิคเผชิญในงาน โดยใช้กิจกรรมที่ให้ช่างเทคนิคมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ แก้ปัญหา และแลกเปลี่ยนมุมมอง ได้แก่ การจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการในลักษณะการเรียนรู้จากปัญหา (Problem-based Workshop) และสถานการณ์จำลอง (Simulation) ที่สะท้อนความท้าทายของกระบวนการผลิตจริง

“ตอนแรกเราไม่รู้ว่าข้อมูลจากฝ่ายก่อนหน้ามันมีผลกับเรายังไง แต่พอได้จำลองสถานการณ์จริงแล้วคุยกันถึงต้นเหตุ มันทำให้เห็นว่าทุกส่วนมันต่อกันหมด ถ้าส่วนหนึ่งพลาดมันกระทบถึงคนอื่นทันที”

“พอได้ลองทำจริงในสถานการณ์จำลอง เราเห็นเลยว่าความผิดพลาดเล็ก ๆ ถ้าไม่คุยกัน มันกลายเป็นปัญหาใหญ่ได้”

ยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ที่ดีต้องมีความยืดหยุ่น เพราะสถานการณ์ของแต่ละหน่วยงานไม่เหมือนกัน การปรับเนื้อหาและวิธีการให้เข้ากับบริบทของผู้เข้าร่วมเป็นสิ่งจำเป็น ผู้ดำเนินการจึงต้องรับฟังข้อเสนอแนะระหว่างกิจกรรม ปรับจังหวะหรือวิธีการแลกเปลี่ยนให้เหมาะสม การเปิดโอกาสให้ช่างเทคนิคร่วมออกแบบกิจกรรมย่อยระหว่างทางช่วยให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม เปิดพื้นที่ให้ช่างเทคนิคมีส่วนร่วมในการปรับแนวทางกิจกรรม โดยใช้หลักร่วมออกแบบ ร่วมเรียนรู้ ร่วมปรับปรุง เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นตามสภาพจริง และส่งเสริมความรับผิดชอบร่วมต่อผลลัพธ์การเรียนรู้

“บางกิจกรรมเราก็ปรับเองให้เข้ากับงานเรา เช่น จากตัวอย่างในห้อง เราเอามาคุยต่อในหน้างานจริง ทำให้เข้าใจมากขึ้น”

“เวลาเจอปัญหาที่ไม่เหมือนเดิม เราก็ช่วยกันคิดในวงเลยว่าควรทำยังไงต่อ ไม่ต้องรอผู้สอน มันเหมือนเราเรียนรู้ไปด้วยกัน”

การสร้างความสัมพันธ์เชิงสนับสนุนภายในทีม การสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกในทีมเป็นสิ่งที่ช่วยให้การพัฒนาดำเนินไปอย่างราบรื่น ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนมากกว่าผู้ประเมิน เพื่อให้ช่างเทคนิครู้สึกว่าได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ การสนับสนุนนี้ยังส่งผลให้ช่างเทคนิคเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของทีมและเกิดแรงจูงใจในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยสร้างวัฒนธรรมช่วยเหลือและเรียนรู้ร่วมกันภายในทีม โดยใช้กิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ ได้แก่ การให้คำชมกันในวงกลุ่ม การจับคู่สะท้อนผล และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างให้เกียรติ เพื่อให้ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มกลายเป็นพลังสนับสนุนการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

“สิ่งที่ชอบคือไม่มีการเปรียบเทียบกัน ทุกคนให้กำลังใจกัน แม้บางคนจะพูดน้อย แต่พออยู่ในวงนี้ก็กล้าแสดงออกมากขึ้น”

“เวลาเราทำอะไรพลาด เขาไม่ได้ว่า แต่ช่วยกันคิดว่าจะทำยังไงให้ดีขึ้น มันรู้สึกว่าเรามีคนอยู่ข้าง ๆ”

ช่วงหลังดำเนินการ: ติดตามผลต่อเนื่อง และขับเคลื่อนการพัฒนาในงานจริง

ช่วงหลังดำเนินการเป็นระยะที่มุ่งเน้นการต่อยอดผลการเรียนรู้ให้คงอยู่ในงานจริงอย่างยั่งยืน โดยเชื่อมโยงสิ่งที่ช่างเทคนิคได้เรียนรู้ในกิจกรรมเข้ากับการปฏิบัติงานประจำวัน ช่วงนี้ช่างเทคนิคเริ่มนำแนวคิด เครื่องมือ และทักษะที่พัฒนาแล้วมาปรับใช้จริง เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงในหน้างาน พร้อมกับการสะท้อนผลและการแลกเปลี่ยนต่อเนื่องในทีม เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการทำงาน แนวทางช่วงนี้ประกอบด้วยสองส่วนสำคัญ ได้แก่ (1) การติดตามผลอย่างต่อเนื่องและการพัฒนาในงานจริง และ (2) การเสริมแรงภายในและภายนอกเพื่อขับเคลื่อนอย่างยั่งยืน ทั้งสองส่วนนี้มีเป้าหมายร่วมกันคือการทำให้การเรียนรู้ไม่หยุดเมื่อจบกิจกรรม แต่กลายเป็นวงจรการพัฒนาอย่างต่อเนื่องที่ฝังอยู่ในระบบงาน

การติดตามผลอย่างต่อเนื่องและการพัฒนาในงานจริง การติดตามผลต่อเนื่องเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้ช่างเทคนิคเห็นพัฒนาการของตนเองในระยะยาว การสะท้อนผลในงานจริงช่วยให้ช่างเทคนิคเข้าใจว่าสิ่งที่ได้เรียนรู้ในกิจกรรมสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาหรือปรับปรุงการทำงานได้อย่างไร ผู้วิจัยและหัวหน้างานมีบทบาทร่วมกันในการสังเกต สนับสนุน และให้ความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ มีระบบติดตามผลอย่างต่อเนื่องหลังสิ้นสุดกิจกรรมเพื่อให้การพัฒนาไม่ขาดตอน ได้แก่ การนัดพูดคุยรายเดือน การประชุมย่อยสะท้อนผล และการใช้แบบฟอร์มติดตามตนเอง เพื่อให้ช่างเทคนิคได้ทบทวนการนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้จริงขณะเดียวกัน หัวหน้างานควรทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงที่ให้คำปรึกษาและกำลังใจ เพื่อเสริมแรงบวกและสร้างความมั่นใจในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

> *“หลังจากจบกิจกรรม เราก็ยังคุยกันอยู่เรื่อย ๆ ว่าวันนี้เจออะไร ปัญหาแบบไหน แล้วเราเอาที่เคยเรียนมาลองใช้ มันช่วยให้เราคิดเป็นระบบมากขึ้น”*

> *“หัวหน้าเข้ามาช่วยคอยถาม ไม่ได้มาตรวจ แต่มาให้กำลังใจ เหมือนเขาอยากให้เราพัฒนาเองมากกว่าแค่ทำให้ผ่านไปวัน ๆ”*

การเสริมแรงภายในและภายนอกเพื่อขับเคลื่อนอย่างยั่งยืน หลังจากช่างเทคนิคนำความรู้ไปปรับใช้ในงานจริงแล้ว สิ่งสำคัญต่อมาคือการสร้างแรงจูงใจอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับบุคคลและระดับองค์กร การยอมรับในความพยายามของช่างเทคนิคจากหัวหน้างาน เพื่อนร่วมทีม และองค์กร เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงคงอยู่ได้ยาวนาน การยกย่องเชิงบวก เช่น การกล่าวชื่นชมในที่ประชุม การให้โอกาสขยายบทบาท หรือการแบ่งปันความสำเร็จในวงกว้าง เป็นวิธีที่ช่วยต่อยอดแรงบันดาลใจและขยายผลสู่ผู้อื่น องค์กรควรสร้างระบบการเสริมแรงทั้งในรูปแบบแรงจูงใจภายใน และแรงสนับสนุนภายนอก เช่น ให้พื้นที่ช่างเทคนิคได้เป็นพี่เลี้ยง จัดเวทีเล็ก ๆ เพื่อให้พนักงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์ หรือบรรจุการเรียนรู้จากกิจกรรมไว้ในแผนพัฒนาบุคลากรต่อเนื่อง การยอมรับและสนับสนุนอย่างต่อเนื่องในระดับองค์กรจะช่วยให้การเรียนรู้ของบุคคลขยายเป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันของทีม

> *“พอหัวหน้ามาชื่นชมในที่ประชุม มันรู้สึกว่าความพยายามของเราไม่สูญเปล่า แล้วเราก็อยากพัฒนาต่อไปอีก”*

> *“ผมลองสอนรุ่นน้องดู เอาวิธีที่เรียนมาช่วยเขาแก้ปัญหา พอเขาทำได้ เขาก็มาขอบคุณ มันทำให้เราภูมิใจและอยากสอนต่อ”*

Figure 1: Guidelines for Enhancing Work Skills in Industry 4.0 for Technicians in the Smart Electronics Industry

องค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัยได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะของกรอบแนวปฏิบัติการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ ซึ่งเป็นกรอบแนวทางที่สะท้อนกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นลำดับขั้นจากการปรับฐานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในระบบงาน ไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในหน้างานจริง กรอบแนวปฏิบัตินี้เกิดจากการบูรณาการองค์ความรู้ภาคสนามกับแนวคิดทางทฤษฎีด้านการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ และการพัฒนาองค์กรแบบมีส่วนร่วม โดยพัฒนาขึ้นเป็นกระบวนการเรียนรู้สามระยะที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน ได้แก่ ช่วงก่อนดำเนินการ ที่เป็นระยะสร้างฐานความไว้วางใจและความเข้าใจ ช่วงระหว่างดำเนินการ ที่เป็นระยะเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงและการมีส่วนร่วม และช่วงหลังดำเนินการ ที่เป็นระยะต่อยอดและทำให้การเรียนรู้ยั่งยืน ซึ่งทั้งสามระยะทำหน้าที่เสมือนฟันเฟืองแห่งการเรียนรู้ที่หมุนขับเคลื่อนกันอย่างสมดุลในระบบการพัฒนาทักษะของช่างเทคนิค

ในระยะแรก การสร้างความไว้วางใจและความเข้าใจร่วมทำให้ช่างเทคนิคเกิดความพร้อมทางจิตใจในการเปิดรับการเรียนรู้ร่วมกัน ขณะที่ระยะระหว่างดำเนินการมุ่งให้ช่างเทคนิคเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงภายใต้บรรยากาศที่ปลอดภัยผ่านกิจกรรมที่ยืดหยุ่นและเชื่อมโยงกับบริบทของงานจริง ซึ่งส่งเสริมให้ช่างเทคนิคได้พัฒนาแนวคิดเชิงระบบและการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ ส่วนระยะหลังดำเนินการเป็นการต่อยอดให้การเรียนรู้ฝังอยู่ในงานจริง ด้วยการติดตามผล การให้คำปรึกษา และการเสริมแรงเชิงบวกจากหัวหน้างานและเพื่อนร่วมทีม ทำให้เกิดวงจรการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในระดับบุคคลและองค์กร ที่ขับเคลื่อนด้วยสามมิติสำคัญ ได้แก่ มิติของมนุษย์ ซึ่งเริ่มจากความไว้วางใจและความเข้าใจ มิติของ

กระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเน้นการลงมือทำ การแลกเปลี่ยน และการสะท้อนผล และมิติของระบบงาน ที่มุ่งขยายผลและติดตามผลให้เกิดความยั่งยืนในองค์กร องค์ความรู้นี้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาทักษะในยุคอุตสาหกรรม 4.0 ไม่สามารถอาศัยการฝึกอบรมเชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการความสัมพันธ์ของคน ระบบงาน และวัฒนธรรมองค์กร เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การพัฒนาทักษะของช่างเทคนิคมีความต่อเนื่อง ยืดหยุ่น และยั่งยืน เกิดเป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน ที่ขับเคลื่อนด้วยความไว้วางใจ ความร่วมมือ และการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง

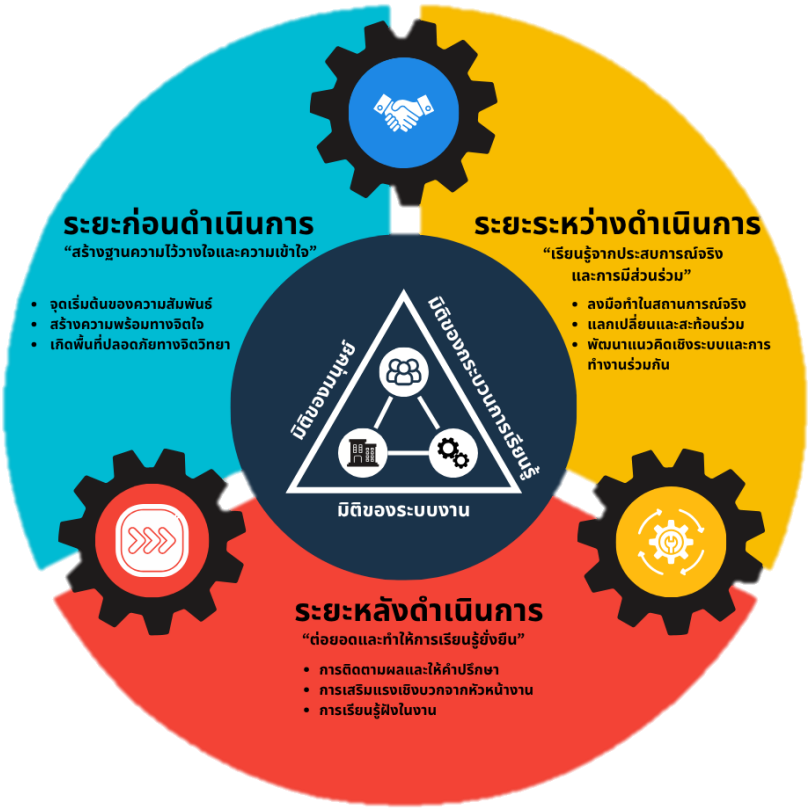

Figure 2: Three-Phase Learning Cycle for Developing Technical Skills in Industry 4.0

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยพบว่า กระบวนการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ ประกอบด้วยแนวทางการพัฒนาอย่างเป็นระบบสามระยะ ได้แก่ ช่วงก่อนดำเนินการ ช่วงระหว่างดำเนินการ และช่วงหลังดำเนินการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นกระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนาไปตามลำดับจากการเปิดใจ การลงมือทำ และการนำไปใช้จริงในงาน โดยแต่ละช่วงมีจุดเน้นเฉพาะที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดผลลัพธ์ในเชิงพฤติกรรมและการเรียนรู้ของช่างเทคนิคที่เปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ

ในช่วงก่อนดำเนินการ พบว่า การสร้างสัมพันธภาพที่ตั้งอยู่บนความไว้วางใจและความเข้าใจในบริบทขององค์กรเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ผู้เข้าร่วมพร้อมเปิดใจเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Alley et al. (2023) ที่ชี้ว่าขั้นตอนการเตรียมความพร้อมก่อนดำเนินการเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของการเรียนรู้ในระยะต่อมา การสร้างความไว้วางใจและบรรยากาศที่ปลอดภัยทางจิตใจ ยังสะท้อนแนวคิดของ Noe (2010) ที่กล่าวว่าการฝึกอบรมที่มีประสิทธิภาพควรเริ่มจากการทำให้ผู้เรียนรู้สึกปลอดภัยและมีแรงจูงใจ

ภายใน การสร้างความเข้าใจร่วมระหว่างผู้พัฒนาและผู้ปฏิบัติทำให้เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการ ซึ่งเป็นจุดตั้งต้นของการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในระยะยาว

ในช่วงระหว่างดำเนินการ การเรียนรู้ของช่างเทคนิคเกิดขึ้นผ่านกระบวนการปฏิบัติจริงภายใต้การดำเนินการของผู้วิจัยที่ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการเรียนรู้ (Facilitator) มากกว่าผู้ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Kolb (1984) ที่ระบุว่าการเรียนรู้ของผู้ใหญ่เกิดขึ้นจากการหมุนวนของวงจรประสบการณ์ ได้แก่ การลงมือทำ การสะท้อนผล การสังเคราะห์แนวคิด และการนำไปใช้จริง ผลการดำเนินกิจกรรมพบว่าผู้เข้าร่วมสามารถเข้าใจภาพรวมของงาน เห็นความเชื่อมโยงของระบบ และพัฒนาทักษะการทำงานอย่างชัดเจน การเรียนรู้ในระยะนี้ยังสอดคล้องกับ Zhao and Watterston (2021) ที่เน้นความสำคัญของการเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนมีอิสระในการกำหนดทิศทางการเรียนรู้ของตนเองและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในกลุ่ม ซึ่งช่วยสร้างการเรียนรู้เชิงลึกและพฤติกรรมการทำงานเชิงรุกในหน่วยงาน

ส่วนในช่วงหลังดำเนินการ การติดตามผลอย่างต่อเนื่องและการให้แรงเสริมเชิงบวกจากหัวหน้างานและเพื่อนร่วมทีมเป็นปัจจัยที่ทำให้การเรียนรู้กลายเป็นพฤติกรรมถาวร ผลการวิจัยพบว่า ช่างเทคนิคสามารถนำแนวคิดจากกิจกรรมไปปรับใช้ในการทำงานจริง และเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในระดับบุคคลและทีม ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Kriangkraikul and Boonsiritomachai (2022) ที่ชี้ว่าทักษะการบริหารจัดการตนเอง เช่น การควบคุมอารมณ์ การตั้งเป้าหมาย และการเรียนรู้จากประสบการณ์ เป็นตัวแปรสำคัญที่เชื่อมโยงกับประสิทธิภาพการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Kim et al. (2022) ที่ยืนยันว่าการเรียนรู้ต่อเนื่องและการปรับตัวทางพฤติกรรมเป็นปัจจัยหลักขององค์กรที่สามารถเปลี่ยนผ่านสู่ยุคอุตสาหกรรม 4.0 ได้สำเร็จ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการกับผู้ร่วมวิจัยจำนวน 11 คน ในบริบทเฉพาะของอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะ ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมต่อการศึกษากระบวนการเรียนรู้เชิงลึกในสภาพการทำงานจริง ผลลัพธ์ที่ได้สะท้อนแนวทางปฏิบัติที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างยืดหยุ่นภายใต้บริบทที่คล้ายคลึงกัน และเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการพัฒนากรอบแนวทางเชิงปฏิบัติ (Practical Framework) สำหรับการเสริมสร้างทักษะของช่างเทคนิคในยุคอุตสาหกรรมอัจฉริยะ ทั้งนี้ กรอบแนวทางดังกล่าวสามารถต่อยอดไปสู่การพัฒนาในอุตสาหกรรมอื่น ๆ ที่มีลักษณะการทำงานใกล้เคียง รวมถึงเป็นฐานข้อมูลที่เอื้อต่อการวิจัยเชิงลึกหรือการศึกษาต่อยอดในเชิงปริมาณ เพื่อยืนยันผลการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมในระดับที่กว้างขึ้นในอนาคต

สรุป

แนวทางการเสริมสร้างทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อัจฉริยะเป็นกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสามระยะที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ ระยะก่อนดำเนินการ ระยะระหว่างดำเนินการ และระยะหลังดำเนินการ ซึ่งสะท้อนการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนจากการสร้างความไว้วางใจและความเข้าใจร่วมกัน ไปสู่การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง และต่อยอดสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในหน้างานจริง โดยระยะแรกมุ่งสร้างฐานทางจิตใจผ่านความสัมพันธ์ที่ไว้วางใจได้เพื่อเปิดใจสู่การเรียนรู้ ระยะที่สองเน้นการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ที่ใช้กิจกรรมจริงในบริบทงานเพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้คิด วิเคราะห์ และร่วมมือกันอย่างเท่าเทียม ส่วนระยะสุดท้ายมุ่งติดตามผลและเสริมแรงเชิงบวกให้เกิดการนำความรู้ไปปรับใช้และขยายผลในระดับทีมและองค์กร เมื่อทั้งสามระยะทำงานเชื่อมโยงกันจะเกิดระบบการเรียนรู้แบบมีชีวิต ที่ขับเคลื่อนด้วยสามมิติสำคัญ คือ มิติของมนุษย์ มิติของกระบวนการเรียนรู้ และมิติของระบบงาน ซึ่งร่วมกันสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันที่ช่วยให้ช่างเทคนิคพัฒนาได้ทั้งด้านทักษะทาง

เทคนิคและทักษะมนุษย์อย่างต่อเนื่อง ยืดหยุ่น และยั่งยืน สอดคล้องกับความต้องการของอุตสาหกรรม 4.0 อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการวิจัยเสนอว่า การพัฒนาทักษะสำหรับการทำงานในอุตสาหกรรม 4.0 ของช่างเทคนิคควรดำเนินการในลักษณะกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เชื่อมโยงทั้งมิติของคน กระบวนการ และระบบงาน โดยองค์กรควรให้ความสำคัญกับการสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจและการสื่อสารที่เปิดกว้าง เพื่อให้ผู้เรียนรู้สึกปลอดภัยและมีแรงจูงใจภายในในการพัฒนา ควรออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทจริงของงาน เน้นการฝึกปฏิบัติ การสะท้อนผล และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน พร้อมทั้งจัดให้มีระบบติดตามผลและการเสริมแรงอย่างต่อเนื่องจากหัวหน้างานหรือพี่เลี้ยง เพื่อให้การเรียนรู้ฝังอยู่ในงานประจำและต่อยอดสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ผู้บริหารควรสนับสนุนให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันภายในองค์กร เพื่อส่งเสริมให้ช่างเทคนิคมีทั้งทักษะทางเทคนิคและทักษะมนุษย์ที่จำเป็นต่อการปรับตัวและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพในยุคอุตสาหกรรมอัจฉริยะ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังกลุ่มช่างเทคนิคในอุตสาหกรรมประเภทอื่น เช่น อุตสาหกรรมยานยนต์หรืออุตสาหกรรมพลังงาน เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนาทักษะและปัจจัยความสำเร็จในบริบทที่แตกต่างกัน รวมทั้งควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาเชิงเทคนิคกับปัจจัยด้านมนุษย์ เช่น ภาวะผู้นำ การสื่อสารในทีม และแรงจูงใจภายใน เพื่อให้เข้าใจกลไกของการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงานอย่างลึกซึ้งมากขึ้น นอกจากนี้ การวิจัยในอนาคตอาจพัฒนาเครื่องมือวัดผลลัพธ์ของการเรียนรู้ในลักษณะเชิงปริมาณหรือเชิงผสมเพื่อยืนยันผลในเชิงสถิติ และควรศึกษาผลระยะยาวของแนวทางการเสริมสร้างทักษะต่อประสิทธิภาพการทำงานขององค์กร เพื่อพัฒนาเป็นโมเดลการเรียนรู้สำหรับแรงงานในยุคอุตสาหกรรม 4.0 ที่สามารถนำไปใช้ในระดับนโยบายอย่างเป็นระบบ

References

Alley, S., Lu, J., & Shum, P. (2023). Developing Trust and Readiness for Change in Industrial Workforce Learning Programs. *Journal of Workplace Learning*, 35(2), 101–118.

Board of Investment of Thailand. (2023). *Thailand's Targeted Industries (S-Curve)*. Bangkok: Board of Investment of Thailand.

Kemmis, S., McTaggart, R., & Nixon, R. (2014). *The Action Research Planner: Doing Critical Participatory Action Research*. Singapore: Springer.

Kim, Y., Lee, H., & Park, S. (2022). Developing Competencies for Industry 4.0: The Role of Continuous Learning and Behavioral Adaptation in Smart Manufacturing. *International Journal of Production Research*, 60(14), 4273–4287.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Kriangkraikul, W., & Boonsiritomachai, W. (2022). Self-Management Skills and Work Performance of Industrial Technicians in Thailand. *Journal of Behavioral Science*, 17(3), 45–64.

Noe, R. A. (2010). *Employee Training and Development*. (5th ed.). New York, NY: McGraw-Hill Education.

Office of the National Economic and Social Development Council (NESDC). (2022). *Thailand Social Outlook: The Fourth Quarter of 2022*. Bangkok: Office of the National Economic and Social Development Council.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021). *Future-Ready Skills and Education for Industry 4.0*. Paris, France: OECD Publishing.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2023). *OECD Skills Strategy Thailand: Key Insights and Recommendations*. Paris, France: OECD Publishing.

Schwab, K. (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.

Sittipan, P., Thasuk, J., & Amaraporn, S. (2025). Industry 4.0 Skills for Production Line Technicians: A Case Study of the Intelligent Electronics Industry. *Journal of MCU Peace Studies*, 13(3), 59–84.

Zhao, Y., & Watterston, J. (2021). Transforming Learning Through Participation and Reflection: Towards a Model of Participatory Professional Development. *Teaching and Teacher Education*, 102, 103–322.

ปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่*

Factors Affecting the Choice of Cannabis-Containing Product among the People in Chiang Mai Province

[1]พิชญามณญ์ วงษ์สถิตย์, [2]สมบัติ กันบุตร, [3]ภาวิณี อารีศรีสม และ [4]วันวสา วิโรจนารมย์

[1]Pichayamon Wongsathit, [2]Sombat Kanbute, [3]Pawinee Areesrisom and [4]Wanwasa Wirojanarome

สาขาการจัดการและพัฒนาทรัพยากร คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Division of Resources Management and Development, Faculty of Agricultural Production, Maejo University, Thailand.

[2]Corresponding Author's Email: sombatk@mju.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกับประชาชนที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป ที่เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชา ในจังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงระหว่างเดือน พฤษภาคม - สิงหาคม 2567 จำนวน 300 คน โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้แบบจำลองสมการโครงสร้าง

ผลการวิจัยพบว่า แบบจำลองสมการโครงสร้าง มีความกลมกลืนสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ ได้รับอิทธิพลทางตรงจากปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด มากที่สุด รองลงมาคือ บทบาทภาครัฐ และปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม ตามลำดับ เมื่อพิจารณาอิทธิพลทางอ้อมพบว่า การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ ได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากบทบาทภาครัฐ มากที่สุด รองลงมาคือ ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด ตามลำดับ อิทธิพลรวม พบว่า การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ ได้รับอิทธิพลรวมจากบทบาทภาครัฐ มากที่สุด รองลงมาคือ ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด และปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม ตามลำดับ ผลการวิจัยนี้ ทำให้เกิดความชัดเจนในการผลักดันนโยบายที่สอดรับกับสถานการณ์และความต้องการของประชาชนในพื้นที่ และสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผนการผลิตและการตลาดในการผลิตเวชภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชา

คำสำคัญ: กัญชา; ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชา; การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์; ส่วนผสมทางการตลาด; บทบาทของภาครัฐ

Abstract

This research article aims to study factors affecting the choice of cannabis-containing product among the people in Chiang Mai Province. This research employed a quantitative research methodology, collecting data through questionnaires from 300 people aged 20 years

*Received October 10, 2025; Revised November 1, 2025; Accepted November 18, 2025

and above who purchased cannabis-infused products in Chiang Mai Province during May-August 2024, using convenience sampling. Data analysis utilized structural equation modeling.

The research findings revealed that the structural equation model demonstrated good fit with the empirical data. Product selection was most directly influenced by marketing mix factors, followed by government role and psychological and social factors, respectively. When considering indirect effects, product selection was most indirectly influenced by government role, followed by marketing mix factors, respectively. In terms of total effects, product selection was most influenced by government role, followed by marketing mix factors and psychological and social factors, respectively. These research findings provide clarity for policy implementation that aligns with the situation and needs of the local population, and the results can be applied to production planning and marketing of cannabis-infused pharmaceutical products.

Keywords: Cannabis; Cannabis-infused Products; Product Selection; Marketing Mix; Government Role

บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ภูมิทัศน์ของพืช กัญชาและกัญชง (Cannabis and Hemp) ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงทั่วโลก จากพืชที่ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดได้กลายมาเป็นส่วนสำคัญของเศรษฐกิจกระแสหลัก โดยเฉพาะใน ตลาดผลิตภัณฑ์อุปโภคบริโภค (Consumer Products) ซึ่งได้สร้างมูลค่ามหาศาลและมีแนวโน้มเติบโตอย่างก้าวกระโดด ตลาดกัญชาถูกกฎหมายทั่วโลกถูกประเมินมูลค่าไว้ที่ 2.77 หมื่นล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี พ.ศ. 2565 และคาดว่าจะเติบโตด้วยอัตราการเติบโตต่อปีที่น่าทึ่งถึง 21.68% ในช่วงปี 2566-2573 ปัจจัยขับเคลื่อนสำคัญไม่ได้มาจากเพียงการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมาย แต่ยังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ของผู้บริโภคที่ให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพเชิงรุก (Proactive Wellness) และมองหาผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมจากธรรมชาติมากขึ้น (Marketeer, 2021)

สำหรับประเทศไทย จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นหลังการปรับแก้กฎหมาย ทำให้ส่วนต่าง ๆ ของกัญชาและกัญชง (ที่ไม่ใช่ช่อดอกซึ่งยังคงถูกควบคุม) สามารถนำมาใช้ในเชิงพาณิชย์ได้ โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือผลิตภัณฑ์ขั้นสุดท้ายต้องมีสาร เตตราไฮโดรแคนนาบินอล (THC) ซึ่งเป็นสารออกฤทธิ์ต่อจิตประสาทในปริมาณ ไม่เกิน 0.2% การปลดล็อกนี้ได้เปิดประตูสู่ศักยภาพทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ (Thailand Consumers Council, 2025) โดย ศูนย์วิจัยกสิกรไทย ประเมินว่าตลาดกัญชาและกัญชงในไทยอาจมีมูลค่าสูงถึง 40,000 ล้านบาท ภายในปี พ.ศ. 2568 (Bangkok Biznews, 2022)โดยมีกลุ่มผลิตภัณฑ์อาหาร เครื่องดื่ม และผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพและความงาม เป็นแรงขับเคลื่อนหลัก โอกาสทางธุรกิจนี้ทำให้ผู้ประกอบการจำนวนมากหันมาพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยใช้ประโยชน์จากสารสกัด แคนนาบิไดออล (CBD) ซึ่งไม่มีฤทธิ์เสพติดและได้รับการยอมรับจากองค์การอนามัยโลก ว่าเป็นสารที่มีความปลอดภัยและมีศักยภาพในการนำไปใช้ประโยชน์ทางสุขภาพ (Krungsri Exclusive, 2025)

สำหรับ จังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นพื้นที่กรณีศึกษา (Case Study) ที่มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่มี ระบบนิเวศทางนวัตกรรม (Innovation Ecosystem) ที่สมบูรณ์ ตั้งแต่การเป็นที่ตั้งของ ศูนย์วิจัยและพัฒนาเกษตรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกองค์ความรู้ด้านการเพาะปลูก

ไปจนถึงการมีผู้ประกอบการทั้งในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนและแบรนด์สมัยใหม่จำนวนมาก ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต ผู้จำหน่าย และผู้บริโภคอย่างเข้มข้น

จากบริบทดังกล่าวจะเห็นได้ว่า แม้จะมีการศึกษาถึงแนวโน้มตลาดและสำรวจความคิดเห็นของประชาชนอยู่บ้าง แต่ยังคงมี ช่องว่างทางการวิจัย (Research Gap) ที่สำคัญ คือ การขาดการศึกษาเชิงประจักษ์ที่เชื่อมโยงปัจจัยเชิงจิตวิทยา สังคม และการตลาดเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการตัดสินใจของผู้บริโภคในตลาดเกิดใหม่ที่เคยเป็นสิ่งผิดกฎหมาย (Nascent Post-Prohibition Market) เช่นประเทศไทย

นอกจากนี้ การศึกษาเรื่องนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายด้านกัญชา โดยอนุญาตให้นำกัญชามาใช้ประโยชน์ในด้านการแพทย์ สุขภาพ และอุตสาหกรรมบางประเภท ซึ่งได้เปิดโอกาสให้เกิดการพัฒนาและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาอย่างกว้างขวาง ทั้งในรูปแบบอาหาร เครื่องดื่ม เครื่องสำอาง ผลิตภัณฑ์สมุนไพร และยาแผนไทย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่เพียงแต่สร้างมิติใหม่ให้กับเศรษฐกิจชุมชนและธุรกิจภายในประเทศเท่านั้น แต่ยังเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติ ความรู้ ความเชื่อ และพฤติกรรมของผู้บริโภคโดยตรง การศึกษาว่าปัจจัยใดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เหล่านี้จึงมีความสำคัญ เพื่อให้เข้าใจแนวโน้มการบริโภคอย่างถูกต้องและสามารถกำหนดแนวทางในการพัฒนา ควบคุม และส่งเสริมการใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาให้เกิดประโยชน์ต่อสุขภาพและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน และจังหวัดเชียงใหม่ถือเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาเรื่องนี้ เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพสูงด้านการท่องเที่ยว เกษตรกรรม และสุขภาพแบบองค์รวม อีกทั้งยังมีการส่งเสริมให้ใช้กัญชาในเชิงเศรษฐกิจและการแพทย์แผนไทยภายใต้นโยบายของภาครัฐและภาคเอกชนหลายโครงการ เชียงใหม่ยังเป็นศูนย์กลางของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ ซึ่งมีพฤติกรรมการบริโภคที่หลากหลายและเปิดกว้างต่อผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์สุขภาพจากสมุนไพร นอกจากนี้ประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่จำนวนไม่น้อยประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การผลิต หรือการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพร การศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาในพื้นที่นี้จึงสามารถสะท้อนภาพรวมของแนวโน้มการบริโภคในระดับภูมิภาคได้อย่างชัดเจน และเป็นข้อมูลพื้นฐานที่มีประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะ การพัฒนาอุตสาหกรรมกัญชาเชิงสุขภาพ รวมถึงการสร้างแนวทางการสื่อสารและให้ความรู้แก่ประชาชนอย่างเหมาะสมและปลอดภัยต่อไป

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา "ปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่" ผลการวิจัยไม่เพียงแต่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่ทางวิชาการด้านพฤติกรรมผู้บริโภค แต่ยังสามารถให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายแก่ภาครัฐในการให้ความรู้แก่ประชาชน และข้อเสนอแนะเชิงกลยุทธ์แก่ภาคเอกชนในการพัฒนาและสื่อสารการตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ตามลำดับขั้นดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องที่นำไปสู่กรอบแนวคิดในการวิจัยประกอบด้วย 1) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566-2570) ประเด็นพืชสมุนไพรไทยและการต่อยอด 2) ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) 3) แผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2560 - 2564)4) 4) บทบาทภาครัฐ 5) ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 6) ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม และ 7) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ เพื่อนำมาสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัย

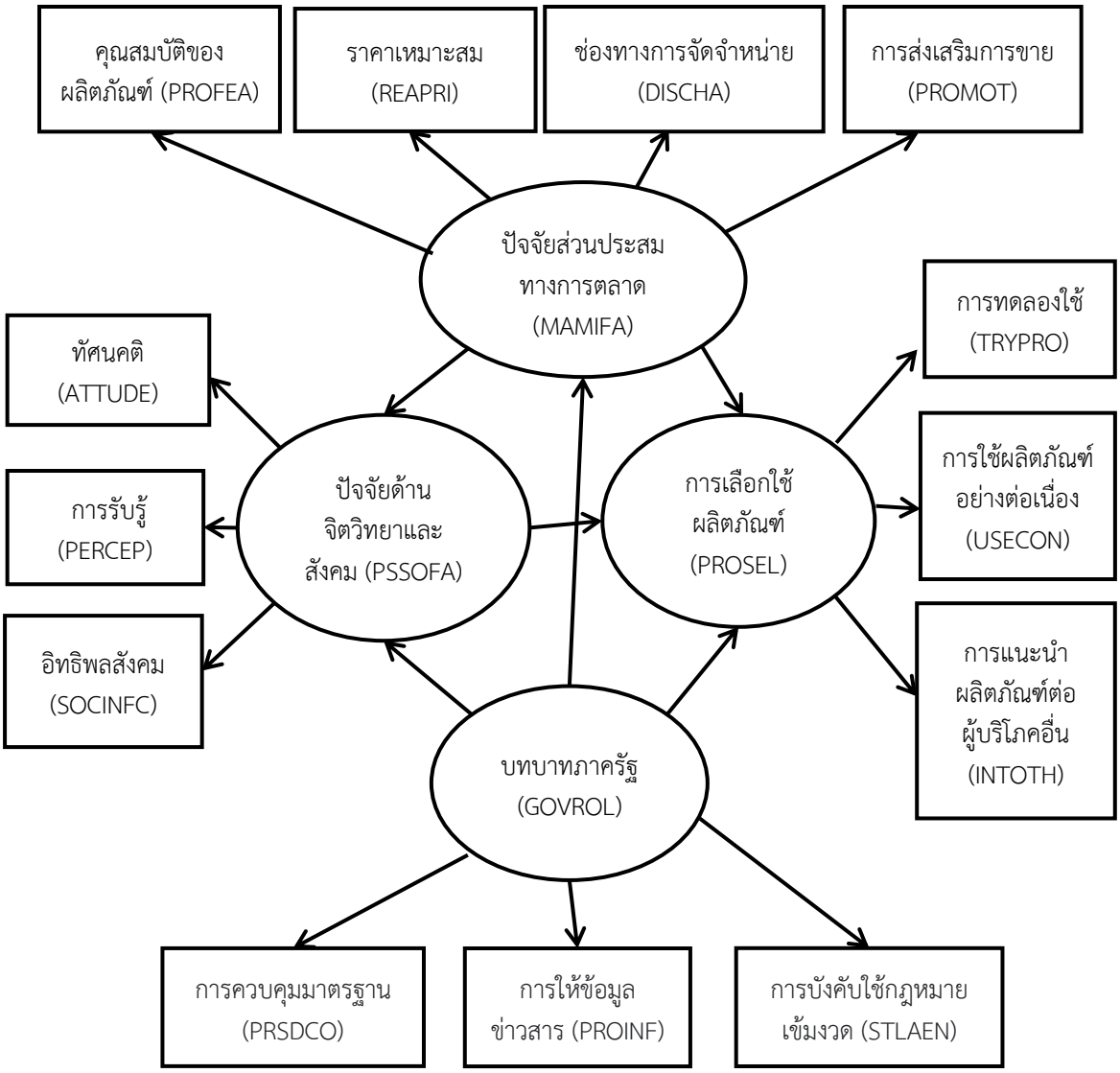

Figure 1: Conceptual Framework

สมมติฐานการวิจัย

1. การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาได้รับอิทธิพลจาก บทบาทของภาครัฐ ปัจจัยส่วนผสมทางการตลาด และปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม

2. ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม ได้รับอิทธิพลจาก บทบาทของภาครัฐ และปัจจัยส่วนผสมทางการตลาด

3. ปัจจัยส่วนผสมทางการตลาด ได้รับอิทธิพลจาก บทบาทของภาครัฐ

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไปที่เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชา ในสถานที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมกัญชา ในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 80 แห่ง รวมทั้งวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ 12 ราย รวมทั้งสิ้น 92 แห่ง ในช่วงระหว่างเดือน พฤษภาคม - สิงหาคม 2567

กลุ่มตัวอย่าง การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีตัวแปรสังเกตจำนวน 13 ตัวแปร ขนาดตัวอย่างที่เหมาะสมและเพียงพอจึงควรมีอย่างน้อย 20 เท่า x 13 ตัวแปรสังเกต เท่ากับ 260 ตัวอย่าง และเพื่อให้มีความเหมาะสม จึงกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ 300 ตัวอย่าง โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (accidental Sampling) การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม แบ่งเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย บทบาทของภาครัฐ ปัจจัยส่วนผสมทางการตลาด ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม และการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชา โดยมีการตรวจสอบความตรง (Validity) ของเครื่องมือ จากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยใช้เทคนิค IOC (Index of Item Objective Congruence) โดยผ่านเกณฑ์ด้วยค่ามากกว่า 0.50 ทุกข้อคำถาม หลักจากนั้นนำไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มตัวอย่างที่มีความใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach) โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟา (α-coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับรวมมากกว่า 0.70 จึงนำไปใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการแจกแบบสอบถาม แนะนำตัวผู้วิจัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล ทำความใจและชี้แจงแบบสอบถามให้ทราบโดยละเอียด กับผู้ช่วยแจกแบบสอบถาม จากนั้นให้ผู้ตอบตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง ภายหลังจากการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยและผู้ช่วยได้ทำการตรวจสอบความครบถ้วนและความถูกต้องของแบบสอบถามทั้งสิ้นจำนวน 300 ชุด ก่อนนำเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ทางสถิติ

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์แบบจำลองสมการโครงสร้าง (Structural Equation Modeling) โดยใช้ซอฟต์แวร์ AMOS

ผลการวิจัย

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า

1. การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ (PROSEL) ได้รับอิทธิพลทางตรงจาก (1) บทบาทภาครัฐ (GOVROL) (2) ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (MAMIFA) และ (3) ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม (PSSOFA) สามารถเขียนเป็นสมการโครงสร้าง ดังนี้

PROSEL = 0.45 GOVROL + 0.74 MAMIFA + 0.16 PSSOFA, R^2 = 0.98
= (0.312) (0.228) (0.081)
= 2.517 3.719 2.011

ผลการวิเคราะห์ การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชา ได้รับอิทธิพลจาก บทบาทของภาครัฐ ปัจจัยส่วนผสมทางการตลาด และปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม โดยสามารถอธิบายการผันแปรของการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชา ได้ร้อยละ ได้ร้อยละ 98

2. ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม (PSSOFA) ได้รับอิทธิพลทางตรงจาก จาก (1) บทบาทภาครัฐ (GOVROL) และ (2) ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (MAMIFA) สามารถเขียนเป็นสมการโครงสร้าง ดังนี้

PSSOFA = 0.38GOVROL + 0.60MAMIFA, R^2 = 0.88
= (0.211) (0.129)
= 3.041 5.197

ผลจากการวิเคราะห์ พบว่า ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม ได้รับอิทธิพลจาก บทบาทของภาครัฐ และปัจจัยส่วนผสมทางการตลาด โดยสามารถอธิบายการผันแปรของปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม ได้ร้อยละ 88

3. ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (MAMIFA) ได้รับอิทธิพลทางตรงจาก บทบาทภาครัฐ (GOVROL) สามารถเขียนเป็นสมการโครงสร้าง ดังนี้

MAMIFA = 0.81 GOVROL, R^2 = 0.66
= (0.203)
= 6.053

ผลการวิเคราะห์ พบว่า ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด ได้รับอิทธิพลทางตรงจาก บทบาทภาครัฐ โดยสามารถอธิบายการผันแปรของปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด ได้ร้อยละ 66

อิทธิพลทางตรง อิทธิพลทางอ้อม และอิทธิพลรวมระหว่างตัวแปรที่ศึกษา

ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์สมการโครงสร้างมาเสนอค่าอิทธิพลทางตรง และทางอ้อม และผลรวมของตัวแปรแฝงทุกตัว เพื่อแสดงอิทธิพลทางตรง และทางอ้อมระหว่างตัวแปรที่ศึกษา ดังตาราง 1

ตาราง 1 อิทธิพลรวม อิทธิพลทางตรง และอิทธิพลทางอ้อม

ตัวแปรตาม	อิทธิพล	ตัวแปรอิสระ			R^2
		GOVROL	MAMIFA	PSSOFA	
MAMIFA	DE	0.81	-	-	0.66
	IE	-	-	-	
	TE	0.81	-	-	
PSSOFA	DE	0.38	0.60	-	0.88
	IE	0.47	-	-	
	TE	0.85	0.60	-	
PROSEL	DE	0.45	0.74	0.16	0.98
	IE	0.47	0.10	-	
	TE	0.92	0.84	0.16	
Chi-square = 93.170, df = 55, Chi-square/df = 1.694, GFI = 0.956, AGFI= 0.924, CFI = 0.982, RMR = 0.007, RMSEA = 0.048					

จากตาราง 1 พบว่า การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ (PROSEL) ได้รับอิทธิพลทางตรงจากปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (MAMIFA) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.74 รองลงมาคือ บทบาทภาครัฐ (GOVROL) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.45 และปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม (PSSOFA) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.16 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาอิทธิพลทางอ้อมพบว่า การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ (PROSEL) ได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากบทบาทภาครัฐ (GOVROL) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.47 รองลงมาคือ ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (MAMIFA) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.10 ตามลำดับ

อิทธิพลรวม พบว่า การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ (PROSEL) ได้รับอิทธิพลรวมจากบทบาทภาครัฐ (GOVROL) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.92 รองลงมาคือ ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (MAMIFA) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.84 และปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม (PSSOFA) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.16 ตามลำดับ

ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม (PSSOFA) ได้รับอิทธิพลทางตรงจาก ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (MAMIFA) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.60 รองลงมาคือ บทบาทภาครัฐ (GOVROL) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.38 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาอิทธิพลทางอ้อมพบว่า ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม (PSSOFA) ได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากบทบาทภาครัฐ (GOVROL) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.47

อิทธิพลรวม พบว่า ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม (PSSOFA) ได้รับอิทธิพลรวมจาก บทบาทภาครัฐ (GOVROL) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.85 รองลงมาคือ ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (MAMIFA) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.60 ตามลำดับ

ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (MAMIFA) ได้รับอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลรวมจาก บทบาทภาครัฐ (GOVROL) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.81

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการศึกษา สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สะท้อนถึงพลวัตของการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ได้อย่างเป็นระบบ โดยพบว่ากลไกการตลาดมีบทบาทโดยตรงต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์สูงที่สุด แสดงให้เห็นว่าการออกแบบกลยุทธ์การตลาดที่ครอบคลุมทั้งด้านผลิตภัณฑ์ ราคา ช่องทางจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการขาย เป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถผลักดันการตัดสินใจของผู้บริโภคได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม บทบาทของภาครัฐกลับมีความหมายเชิงโครงสร้างมากกว่า เพราะแม้จะมีอิทธิพลทางตรงน้อยกว่าการตลาด แต่กลับมีอิทธิพลทางอ้อมและอิทธิพลรวมสูงที่สุด แสดงว่าการกำหนดนโยบาย กฎระเบียบ และมาตรการสนับสนุนของภาครัฐ ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อผู้บริโภคโดยตรง แต่ยังช่วยหล่อหลอมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการตลาดและปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม

องค์ความรู้นี้จึงชี้ให้เห็นว่า การตัดสินใจของผู้บริโภคมิใช่ผลจากกลยุทธ์ทางการตลาดเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการผสมผสานระหว่างพลังเชิงนโยบายของรัฐกับความเชื่อมโยงทางสังคมและจิตวิทยา กล่าวอีกนัยหนึ่ง ภาครัฐทำหน้าที่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา ที่ทำให้กลยุทธ์การตลาดมีพลังมากขึ้น และยังช่วยสร้างเงื่อนไขทางสังคมที่เอื้อต่อการยอมรับผลิตภัณฑ์ ขณะเดียวกันปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคมแม้จะมีอิทธิพลต่ำ แต่ก็สะท้อนถึงความสำคัญของการสร้างทัศนคติ การรับรู้ และแรงกดดันทางสังคมในการตัดสินใจ

กล่าวได้ว่าองค์ความรู้ใหม่ที่ได้ คือ การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์เกิดจากความสัมพันธ์แบบบูรณาการของสามกลไกหลัก ได้แก่ การตลาดที่เป็นแรงขับโดยตรง บทบาทภาครัฐที่ทำหน้าที่เสริมแรงทั้งตรงและอ้อม และปัจจัยจิตวิทยาและสังคมที่หล่อหลอมทัศนคติของผู้บริโภค หากสามกลไกนี้ดำเนินไปอย่างสอดประสานกัน จะนำไปสู่การสร้างรูปแบบการตัดสินใจที่มีเสถียรภาพและยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. จากผลการวิจัยที่พบว่า บทบาทของภาครัฐมีอิทธิพลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชาของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าภาครัฐถือเป็นกลไกสำคัญที่สร้างความเชื่อมั่นและความมั่นใจให้แก่ผู้บริโภคในกระบวนการผลิตและการบริโภคผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชา เนื่องจากการควบคุมมาตรฐานที่ชัดเจนทำให้ผู้บริโภครู้สึกมั่นใจว่าผลิตภัณฑ์ที่เลือกใช้มีความปลอดภัยและได้คุณภาพ จึงกล้าที่จะทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ อีกทั้งการให้ข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอและถูกต้องช่วยลดความกังวลหรือความเข้าใจผิดเกี่ยวกับผลกระทบของกัญชาต่อสุขภาพ ส่งผลให้ผู้บริโภคตัดสินใจใช้ผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่องในระยะยาว

ผลการวิจัย สอดคล้องกับแนวคิดของ Institutional Theory ของ DiMaggio and Powell (1983) ที่อธิบายว่า องค์กรและบุคคลมักจะดำเนินการตามกรอบรัฐบาล กฎหมาย และมาตรการกำกับดูแล เนื่องจากสิ่งเหล่านี้สร้างความชอบธรรมและความเชื่อมั่น เมื่อภาครัฐมีมาตรการควบคุมมาตรฐานและบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวด ผู้บริโภคย่อมรู้สึกมั่นใจว่าผลิตภัณฑ์ที่เลือกใช้นั้นถูกต้องตามกรอบสถาบันและปลอดภัย นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Theory of Planned Behavior (TPB) ของ Ajzen (1991) ซึ่งอธิบายว่าพฤติกรรมของบุคคลขึ้นกับเจตคติ (attitude) มาตรฐานทางสังคม (subjective norm) และการรับรู้ถึงการควบคุมพฤติกรรม (perceived behavioral control) การที่ภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการให้ข้อมูลข่าวสารและกำหนดมาตรการควบคุมมาตรฐาน ทำให้ผู้บริโภคมีเจตคติเชิงบวกต่อผลิตภัณฑ์ และรู้สึกว่าการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์อยู่ภายใต้การกำกับดูแลที่ชัดเจนและควบคุมได้ จึงกล้าที่จะทดลองใช้ ใช้อย่างต่อเนื่อง และแนะนำต่อ

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ งานวิจัยของ Wadsworth et al. (2022) ที่ศึกษาในแคนาดา พบว่า การรับรู้ต่อคุณภาพ ความปลอดภัย และความเชื่อมั่นในสินค้าที่ผ่านการกำกับดูแล เป็นตัวแปรสำคัญที่กำหนดการตัดสินใจของผู้บริโภค และพบว่า ผู้บริโภคประเมินผลิตภัณฑ์ที่จำหน่ายในตลาดกฎหมายตามมิติคุณภาพ ความสะดวก และความน่าเชื่อถือของแหล่งจำหน่าย ซึ่งการมีกรอบกฎหมายและมาตรฐานที่ชัดเจนช่วยเพิ่มความเชื่อมั่นและกระตุ้นให้ผู้บริโภคยอมเปลี่ยนจากตลาดนอกระบบมาซื้อจากตลาดที่กำกับดูแลได้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่พบว่า บทบาทภาครัฐสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดการทดลองใช้และการใช้ต่อเนื่อง สอดคล้องกับ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Goodman, Wadsworth, and Hammond (2022) ที่พบว่าราคาสูงและความไม่สะดวกของช่องทางกฎหมายเป็นเหตุผลหลักที่ผู้บริโภคยังใช้ตลาดนอกระบบ ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทภาครัฐที่หากออกมาตรการเพื่อลดอุปสรรค (เช่น มาตรฐานที่มั่นใจได้ เครือข่ายจัดจำหน่าย ข้อมูลชัดเจน) จะเพิ่มการทดลองใช้และการใช้ต่อเนื่องของผลิตภัณฑ์ที่อยู่ภายใต้การกำกับ หมายความว่า ปัจจัยด้านราคา ความสะดวก (accessibility) และคุณภาพที่รับรู้ได้ (perceived quality/safety) เป็นอุปสรรคหรือแรงจูงใจต่อการเลือกแหล่งซื้อ (legal vs illegal) ซึ่งเชื่อมโยงกับบทบาทภาครัฐเรื่องการควบคุมมาตรฐานและการสื่อสารข้อมูล ถ้าภาครัฐกำหนดมาตรฐานและส่งเสริมช่องทางจำหน่ายที่เข้าถึงง่ายและมีราคาสมเหตุสมผล ผู้บริโภคมีแนวโน้มทดลองและย้ายไปใช้ผลิตภัณฑ์ที่ถูกกฎหมายมากขึ้น

2. ผลการวิจัยที่พบว่า ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดมีอิทธิพลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า เมื่อผู้บริโภครับรู้ว่าคุณสมบัติของผลิตภัณฑ์ตรงตามความต้องการ เช่น มีคุณภาพ ใช้ได้ผล ปลอดภัย และมีข้อมูลแสดงสรรพคุณอย่างชัดเจน ความไม่แน่นอนและความเสี่ยงที่ผู้บริโภคกังวลจะลดลง ทำให้มีความกล้าที่จะทดลองใช้มากขึ้น และหากประสบการณ์จริงสอดคล้องกับสิ่งที่สื่อสารไว้ ความพึงพอใจจะสะสมจนกระทั่งเกิดการใช้ต่อเนื่องและมีแนวโน้มบอกต่อผู้อื่น เพราะผู้บริโภคมักแนะนำสินค้าที่ตนเองมั่นใจว่ามีคุณค่าและปลอดภัย นอกจากนี้ ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดทั้งสี่ด้านมักทำงานร่วมกันและเสริมกัน การมีผลิตภัณฑ์ที่ดีแต่ราคาไม่เอื้อต่อการทดลองก็อาจทำให้โอกาสลดลง เช่นเดียวกับการมีโปรโมชั่นดีแต่หาซื้อยากก็ยากจะเปลี่ยนเป็นการใช้ต่อเนื่อง ดังนั้น เมื่อปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดถูกวางแผนให้สอดคล้องกัน ผลิตภัณฑ์มีมาตรฐาน ราคาน่าเป็นเจ้าของ ช่องทางจัดจำหน่ายเข้าถึงได้ และการส่งเสริมให้ข้อมูลอย่างเหมาะสม จะช่วยลดอุปสรรคเชิงรับรู้และเชิงปฏิบัติ ส่งผลให้ผู้บริโภคกล้าทดลอง ใช้ต่อเนื่อง และพร้อมแนะนำผลิตภัณฑ์ต่อผู้อื่น

ผลการวิจัยสอดคล้องกับ แนวคิด Consumer Decision-Making Process Model ของ Engel, Blackwell, and Miniard (1995) ที่อธิบายว่าผู้บริโภคผ่านกระบวนการตัดสินใจ 5 ขั้นตอน ตั้งแต่การรับรู้ปัญหา การค้นหาข้อมูล การประเมินทางเลือก การตัดสินใจซื้อ ไปจนถึงพฤติกรรมหลังการซื้อ ซึ่งส่วนประสมทางการตลาดมีบทบาทในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะการสร้างแรงจูงใจในการทดลองใช้ และการสร้างความพึงพอใจที่นำไปสู่การซื้อซ้ำและการบอกต่อ ผลงานวิจัยยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Reboussin et al. (2024) ที่ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เกี่ยวกับบรรจุภัณฑ์อาหารกัญชาและการตลาด ชี้ว่าลักษณะการสื่อสารบนบรรจุภัณฑ์และเว็บไซท์ร้านค้าอาจเพิ่มความน่าสนใจและความเชื่อมั่นของผู้บริโภคได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลวิจัยที่พบว่าคุณสมบัติของผลิตภัณฑ์และการส่งเสริมการขายกระตุ้นการทดลองใช้และการใช้ต่อเนื่อง เพราะทั้งสองอย่างช่วยสร้างสัญญาณคุณภาพต่อผู้บริโภค หมายความว่า การสื่อสารการตลาดออนไลน์และการนำเสนอผลิตภัณฑ์กัญชา การจัดวางข้อความ รูปภาพรายละเอียดผลิตภัณฑ์ และลักษณะการนำเสนอ (product descriptors, imagery, package claims) มีผลต่อการรับรู้ความปลอดภัยและคุณภาพของสินค้า ซึ่งโดยตรงจะลดความไม่แน่นอนของผู้บริโภค ทำให้มีความกล้าที่จะทดลองผลิตภัณฑ์ใหม่

สอดคล้องกับการศึกษาของ Zhu et al. (2021) เกี่ยวกับปัจจัยที่ผู้บริโภคให้ความสำคัญเมื่อตัดสินใจซื้อกัญชา พบว่า คุณภาพ ลักษณะทางผลิตภัณฑ์ และราคา เป็นตัวแปรสำคัญที่ผู้บริโภคใช้ประเมินความคุ้มค่า (value for money) ซึ่งจะกำหนดทั้งการทดลองและการซื้อซ้ำ กล่าวคือ หากผู้บริโภครู้สึกว่าผลิตภัณฑ์ให้คุณค่าเพียงพอเมื่อเทียบกับราคา โอกาสที่จะเปลี่ยนจากการทดลองเป็นการใช้ต่อเนื่องจะสูงขึ้น ซึ่งข้อค้นพบนี้สนับสนุนผลวิจัยในประเด็นราคาเหมาะสม และผลกระทบต่อพฤติกรรมการใช้

3. จากผลการวิจัยที่พบว่า ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคมมีอิทธิพลต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนผสมของกัญชา ทั้งนี้ เป็นเพราะว่า ทัศนคติของผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์ หากผู้บริโภคมีทัศนคติในเชิงบวก มองว่าผลิตภัณฑ์กัญชามีคุณประโยชน์หรือสามารถตอบสนองต่อความต้องการด้านสุขภาพและการดำรงชีวิต ทัศนคติเช่นนี้จะผลักดันให้เกิดการตัดสินใจทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ และหากผลลัพธ์ที่ได้รับตรงกับความคาดหวังจะกลายเป็นแรงจูงใจในการใช้ผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การรับรู้ของผู้บริโภคมีบทบาทสำคัญ เพราะการรับรู้เกี่ยวกับคุณภาพ ความปลอดภัย ความถูกต้องตามกฎหมาย รวมถึงภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์สามารถกำหนดความมั่นใจและความเต็มใจในการเลือกใช้ได้ ยิ่งผู้บริโภครับรู้ว่าผลิตภัณฑ์มีมาตรฐานและไม่เป็นอันตราย โอกาสที่จะทดลองใช้และใช้ต่อเนื่องก็ยิ่งเพิ่มสูงขึ้น

ผลการวิจัย สอดคล้องกับ Theory of Reasoned Action (TRA) ของ Fishbein and Ajzen (1975) ระบุว่าพฤติกรรมของบุคคลเกิดจากเจตคติที่มีต่อพฤติกรรมนั้นและอิทธิพลของบุคคลรอบข้าง ในกรณีนี้เมื่อผู้บริโภคมีทัศนคติในเชิงบวกต่อผลิตภัณฑ์กัญชา เช่น เชื่อว่ามีประโยชน์ ปลอดภัย และคุ้มค่า ทัศนคติเชิงบวกนี้จะส่งผลต่อเจตคติการทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ และเมื่อเจตคติดังกล่าวผสมผสานกับอิทธิพลของสังคม เช่น การรับคำแนะนำจากครอบครัว เพื่อน หรือบุคคลที่ผู้บริโภคให้ความเคารพ ความเต็มใจที่จะทดลองใช้และใช้ต่อเนื่องก็จะเพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้ การรับรู้เกี่ยวกับความปลอดภัย คุณภาพ และประโยชน์ของผลิตภัณฑ์ จะช่วยลดความเสี่ยงในความคิดของผู้บริโภค ทำให้การตัดสินใจทดลองและซื้อซ้ำเกิดขึ้นได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Simkins & Allen (2020) พบว่า การเปลี่ยนแปลงจากการเป็นสินค้าผิดกฎหมายมาเป็นสินค้าถูกกฎหมายส่งผลต่อการลดความไม่ถูกต้องและเพิ่มการยอมรับทางสังคม ซึ่งมีผลต่อการยอมรับผลิตภัณฑ์กัญชาใหม่ ๆ ในตลาด การรับรู้ในเชิงบวกต่อผลิตภัณฑ์ทำให้ผู้บริโภคมีแนวโน้มที่จะทดลองใช้และแนะนำให้ผู้อื่นใช้ตาม สอดคล้องกับงานวิจัยของ Geiger-Oneto and Sprague (2020) ศึกษาเกี่ยวกับความสับสนด้านกฎระเบียบและผลกระทบต่อการยอมรับของผู้บริโภค พบว่า ความไม่ชัดเจนในกฎหมายทำให้ลดความมั่นใจของผู้บริโภคในการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์กัญชา ดังนั้น การให้ข้อมูลที่ชัดเจนและการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจากภาครัฐจึงมีความสำคัญในการส่งเสริมการยอมรับผลิตภัณฑ์ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Berg et al. (2015) พบว่า การรับรู้ถึงอันตราย การเสพติด และการยอมรับทางสังคมของผลิตภัณฑ์ยาสูบและกัญชามีผลต่อพฤติกรรมการใช้ของเยาวชน โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีการยอมรับทางสังคมสูง การรับรู้ในเชิงบวกต่อผลิตภัณฑ์ส่งผลให้มีแนวโน้มที่จะทดลองใช้และใช้ต่อเนื่อง

สรุป

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ ได้รับอิทธิพลจากหลายปัจจัย โดยพบว่าอิทธิพลทางตรงที่สำคัญที่สุดคือ ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (MAMIFA) ซึ่งมีค่าขนาดอิทธิพลสูงถึง 0.74 แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของกลยุทธ์ทางการตลาดที่ชัดเจนในการสร้างแรงจูงใจต่อการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ รองลงมาคือบทบาทของภาครัฐ ที่มีอิทธิพลทางตรง 0.45 และปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม ที่มีอิทธิพลทางตรง 0.16 แม้จะมีค่าต่ำที่สุดแต่ยังคงมีผลต่อการตัดสินใจอยู่บ้าง เมื่อพิจารณาอิทธิพลทางอ้อม พบว่าการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ได้รับผลมากที่สุดจากบทบาทภาครัฐ มีค่า 0.47 รองลงมาคือปัจจัยส่วนประสมทาง

การตลาดที่มีค่า 0.10 ส่งผลให้ภาพรวมของอิทธิพลรวมสะท้อนว่าบทบาทภาครัฐเป็นตัวแปรสำคัญที่สุด โดยมีค่าอิทธิพลรวม 0.92 ตามมาด้วยปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 0.84 และปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม 0.16

ในด้านของปัจจัยจิตวิทยาและสังคม พบว่าได้รับอิทธิพลทางตรงจากปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดมากที่สุด 0.60 และบทบาทภาครัฐ 0.38 ขณะที่อิทธิพลทางอ้อมจากบทบาทภาครัฐอยู่ที่ 0.47 ส่งผลให้อิทธิพลรวมของ PSSOFA จากภาครัฐมีค่า 0.85 ซึ่งสูงกว่าที่ได้จากปัจจัยการตลาด 0.60 สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของภาครัฐเป็นแรงขับเคลื่อนที่ทรงพลังต่อทั้งการสร้างปัจจัยจิตวิทยาและสังคม รวมถึงการตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์

ส่วนปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด แสดงให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลทั้งทางตรงและทางรวมจากบทบาทภาครัฐที่มีค่าเท่ากับ 0.81 บ่งชี้ถึงบทบาทภาครัฐที่มีความสำคัญต่อการกำหนดทิศทางการดำเนินการตลาดและผลักดันให้ผู้บริโภคตัดสินใจเลือกใช้ผลิตภัณฑ์อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากการผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 กรมการค้าภายในและสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ควรจัดทำนโยบายที่ชัดเจนในการควบคุมมาตรฐานผลิตภัณฑ์กัญชาอย่างเข้มงวด เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคว่าผลิตภัณฑ์มีคุณภาพและปลอดภัย การกำหนดมาตรฐานและมาตรการตรวจสอบอย่างเข้มงวดจะลดความเสี่ยงและเพิ่มความมั่นใจในการทดลองใช้และการใช้ต่อเนื่อง

1.2 ภาครัฐควรให้ข้อมูลข่าวสารและความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์กัญชาอย่างเป็นระบบ ผ่านช่องทางสื่อสาธารณะและแพลตฟอร์มออนไลน์ การสื่อสารที่ชัดเจนและถูกต้องจะช่วยให้ประชาชนมีการรับรู้ที่ถูกต้องและเกิดทัศนคติเชิงบวกต่อการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์

1.3 ควรส่งเสริมให้เกิดการประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้ผลิตกัญชาเพื่อสร้างความร่วมมือในการจัดการตลาดและการควบคุมคุณภาพ การทำงานร่วมกันจะช่วยให้มาตรการและแนวทางปฏิบัติมีประสิทธิภาพสูงสุดและลดความสับสนของผู้บริโภค

1.4 ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์กัญชาอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างนวัตกรรมและผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค การสนับสนุนด้านนโยบายจะช่วยให้ตลาดมีความหลากหลายและส่งเสริมการใช้ผลิตภัณฑ์อย่างยั่งยืน

1.5 ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายควรปรับปรุงคุณสมบัติของผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้บริโภค เช่น การใช้ส่วนผสมที่ปลอดภัยและมีคุณภาพสูง การปรับปรุงคุณภาพจะกระตุ้นให้ผู้บริโภคทดลองใช้และเกิดความพึงพอใจจนใช้ต่อเนื่อง

1.6 ผู้ผลิตควรออกแบบกลยุทธ์ด้านราคาและโปรโมชั่นให้เหมาะสม เช่น การจัดโปรโมชั่นส่วนลดหรือข้อเสนอพิเศษเพื่อกระตุ้นการทดลองใช้ การใช้ราคาและโปรโมชั่นที่เหมาะสมจะเพิ่มแรงจูงใจให้ผู้บริโภคซื้อซ้ำและแนะนำผู้อื่น

1.7 ผู้จัดจำหน่ายควรเพิ่มช่องทางการเข้าถึงผลิตภัณฑ์อย่างสะดวกและหลากหลาย ทั้งร้านค้าออนไลน์และออฟไลน์ เพื่อให้ผู้บริโภคสามารถทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ได้ง่าย การเข้าถึงสะดวกจะช่วยเพิ่มโอกาสในการใช้ต่อเนื่องและบอกต่อ

1.8 หน่วยงานด้านการตลาดและการส่งเสริมการขายควรสร้างแคมเปญที่เน้นการให้ข้อมูลที่ถูกต้องและสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อผลิตภัณฑ์ โดยใช้สื่อที่หลากหลาย เช่น โซเชียลมีเดีย วิดีโอสาธิต และ

บทความให้ความรู้ การให้ข้อมูลที่ถูกต้องและน่าสนใจจะช่วยเพิ่มความเชื่อมั่นของผู้บริโภคและกระตุ้นให้เกิดการทดลองใช้ การใช้ต่อเนื่อง และการแนะนำต่อ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับความปลอดภัยและผลข้างเคียงของผลิตภัณฑ์กัญชาในผู้บริโภค เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า การทดลองใช้และการใช้ต่อเนื่องขึ้นอยู่กับการรับรู้และความเชื่อมั่นของผู้บริโภค งานวิจัยในครั้งต่อไปสามารถเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับผลลัพธ์ด้านสุขภาพและผลข้างเคียงของการใช้ผลิตภัณฑ์ จะช่วยเสริมความน่าเชื่อถือของข้อมูลและให้ข้อมูลสนับสนุนสำหรับการปรับปรุงมาตรฐานของผลิตภัณฑ์และนโยบายของภาครัฐ

References

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211.

Bangkok Biznews. (2022). “Hemp” a New Economic Crop, Is Expected to Reach a Global Market Value of USD 18.6 Billion by 2027. Retrieved October 2, 2025, from https://www.bangkokbiznews.com/social/public_health/1021218

Berg, C. J. et al. (2015). Perceived Harm, Addictiveness, and Social Acceptability of Tobacco Products and Marijuana Among Young Adults: Marijuana, Hookah, and Electronic Cigarettes Win. *Substance Use & Misuse*, 50(1), 79–89.

DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.

Engel, J. F., Blackwell, R. D., & Miniard, P. W. (1995). *Consumer Behavior*. (8th ed.). Fort Worth, TX: Dryden Press.

Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Geiger-Oneto, S., & Sprague, R. (2020). Cannabis Regulatory Confusion and Its Impact on Consumer Adoption. *American Business Law Journal*, 57(4), 735–772.

Goodman, S., Wadsworth, E., & Hammond, D. (2022). Reasons for Purchasing Cannabis from Illegal Sources in Legal Markets: Findings Among Cannabis Consumers in Canada and U.S. States, 2019–2020. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 83(3), 392–401.

Krungsri Exclusive. (2025). *Get to Know CBD: Get to Know the (Miraculous) Cannabis Extract*. Retrieved October 2, 2025, from https://www.krungsri.com/th/campaigns/get-to-know-cbd

Marketeer. (2021). *2021: When Hemp and Cannabis Come… Brands Won’t Fall Behind*. Retrieved October 4, 2025, from https://marketeeronline.co/archives/211470

Reboussin, B. A. et al. (2024). A Content Analysis of Cannabis Edibles Package Marketing in the United States. *International Journal of Drug Policy*, 130, 1–20.

Simkins, T. J., & Allen, B. J. (2020). Illicit to Legal: Marijuana as a De-Stigmatising Product and the Role of Social Acceptability in New Product Adoption. *Innovation*, 22(4), 447–468.

Thailand Consumers Council. (2025). *Cabinet Resolution Ends Legal Cannabis Use, Allowing Only Medical Cannabis Use*. Retrieved October 2, 2025, from https://www.tcc.or.th/medical-cannabis-clinic/?lang=en

Wadsworth, E. et al. (2022). Consumer Perceptions of Legal Cannabis Products in Canada, 2019–2021: A Repeat Cross-Sectional Study. *BMC Public Health*, 22, 1–11.

Zhu, B., Guo, H., Cao, Y., An, R., & Shi, Y. (2021). Perceived Importance of Factors in Cannabis Purchase Decisions: A Best-Worst Scaling Experiment. *International Journal of Drug Policy*, 91, 1–22.

กระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยพุทธสันติวิธี*

The Process of Developing a Collaborative Network for Civil Dispute Mediation Center Management through Buddhist Peaceful Means

ขนิษฐา รัตนประทุม
Khanittha Rattanaphatoom
กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม
Rights and Liberties Protection Department, Ministry of Justice, Thailand.
Corresponding Author's Email: letter8833@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหา ความต้องการจำเป็นและแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ กรุงเทพมหานคร และพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อพัฒนากระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี และ 3) เพื่อนำเสนอผลลัพธ์กระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในรูปแบบอริยสัจโมเดล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก 5 กลุ่ม ได้แก่ คณะทำงานศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท 7 คน หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ 1 คน ชุมชน 3 คน ผู้เชี่ยวชาญ 5 รูป/คน และผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่ม 6 รูป/คน รวม 22 คน

ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพปัญหาด้านสถานที่ทำการไม่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน การสื่อสารไม่เอื้อต่อการขับเคลื่อนงาน การบริหารจัดการในเชิงระบบและพื้นที่ไม่มีประสิทธิภาพ จึงนำแนวคิด ทฤษฎีตามศาสตร์สมัยใหม่ มาบูรณาการร่วมกับหลักสัปปุริสธรรม 7 2) กระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี มีองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านปลุกพลังนำทาง (2) สื่อสารความความรู้ (3) เสริมแกร่งบริหาร และ (4) สร้างคุณค่าความร่วมมือ และ 3) ผลลัพธ์การนำกระบวนการพัฒนาไปใช้ พบว่า (1) เครือข่ายร่วมมือให้ความร่วมมือ มีพื้นที่แลกเปลี่ยน ใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ (2) เกิดองค์ความรู้ใหม่สามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริง (3) การดึงสมรรถนะ เครือข่ายมาใช้ประโยชน์ เกิดแรงบันดาลใจในการทำงาน และ (4) ความสัมพันธ์ เกิดความไว้วางใจพร้อมเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: การพัฒนาเครือข่าย; ความร่วมมือ; การบริหารจัดการ; การไกล่เกลี่ย; พุทธสันติวิธี

Abstract

This research article aimed to: (1) study and analyze the context, problems, needs, and theoretical concepts related to the development of collaborative networks for the

*Received September 6, 2025; Revised June 15, 2026; Accepted June 19, 2026

management of Community Dispute Mediation Centers in Bang Khun Non Subdistrict, Bangkok, and in the context of Theravāda Buddhism; (2) develop a process for collaborative network development in the management of Community Dispute Mediation Centers through Buddhist Peaceful Means; and (3) present the outcomes of the collaborative network development process for the management of Community Dispute Mediation Centers through Buddhist Peaceful Means. This study employed an action research methodology based on the Four Noble Truths Model (*Ariyasacca* Model). Data were collected through in-depth interviews with five groups of key informants, including 7 members of Community Dispute Mediation Center committees, 1 representative from a local government agency, 3 community representatives, 5 experts, and 6 qualified participants in a focus group discussion, totaling 22 participants.

The findings revealed that: (1) the major problems included inadequate facilities that did not support operational activities, ineffective communication that hindered organizational mobilization, and inefficient management systems and area-based administration. Therefore, modern management concepts and theories were integrated with the Buddhist principle of the Seven Qualities of a Good Person (*Sappurisadhamma*); (2) the process for developing collaborative networks in the management of Community Dispute Mediation Centers through Buddhist Peaceful Means consisted of four components: (a) Empowering Leadership, (b) Knowledge Communication, (c) Strengthening Management Capacity, and (d) Building the Value of Collaboration; and (3) the outcomes of implementing the development process indicated that: (a) network partners demonstrated stronger cooperation, established spaces for knowledge exchange, and shared resources more effectively; (b) new practical knowledge was generated and applied in real situations; (c) network competencies were effectively utilized, leading to increased motivation and inspiration for work; and (d) stronger relationships and mutual trust were developed, fostering continuous learning and sustainable development.

Keywords: Network Development; Collaboration; Management; Mediation; Buddhist Peaceful Means

บทนำ

ในปัจจุบันเมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นคู่กรณีหรือผู้ที่ได้รับความเสียหายมักจะนำข้อพิพาทดังกล่าวไปยุติที่สถานีตำรวจ ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หรือนำข้อพิพาทไปต่อสู้ทางศาล โดยศาลจะทำหน้าที่ในการพิจารณาไต่สวนชี้ขาดข้อพิพาทให้สิ้นไปเพื่อพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิด แต่เนื่องจากการกระบวนการยุติธรรมที่ยุติทางศาลเป็นเสาหลักของกระบวนการยุติธรรมที่ต้องดำเนินการผ่านกลไกต่าง ๆ เช่น กลไกชั้นสอบสวนโดยพนักงานสอบสวน และพนักงานอัยการ และกลไกในชั้นพิจารณาพิพากษา โดยผู้พิพากษาซึ่งเป็นกระบวนการที่ใช้ระยะเวลาในการดำเนินการยาวนานเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้องและสามารถชี้ถูกผิดได้ จึงเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินการพอสมควรและยิ่งนานวันปริมาณคดีที่เข้าสู่กระบวนการพิจารณาในชั้นศาลยิ่งมีจำนวนมากขึ้น ทำให้คดีล้นศาล โดยในปี

2561 รายงานสถิติคดีศาลยุติธรรมทั่วราชอาณาจักร ประจำปี 2561 เฉพาะคดีรับใหม่และคดีสะสมของศาลยุติธรรมชั้นต้น พบว่า คดีแพ่ง 1,245,844 คดีต่อปี และคดีอาญา 637,916 คดีต่อปี เป็นการสร้างภาระของกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบ ให้การอำนวยการยุติธรรมเป็นไปด้วยความล่าช้า สอดคล้องกับสุภาษิตที่กล่าวว่า “ความยุติธรรมที่ล่าช้า ก็คือ ความไม่ยุติธรรม” ทำให้คู่กรณีหรือคู่พิพาทต้องรอผลการพิจารณา ผลกระทบที่ตามมาคือไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้และสร้างความขัดแย้งมากขึ้น

ต่อมาได้มีการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม มีการพัฒนากระบวนการยุติธรรมทางเลือกโดยไม่จำเป็นต้องพึงศาลมาใช้เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้กับสังคมโดยวิธีการเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดมาตรการในการดำเนินการร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาข้อพิพาทหรือความขัดแย้งเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้ยุติ ทำให้ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้รับการแก้ไขเกิดความสงบสุขอย่างยั่งยืน นำมาสู่การผลักดันให้มีการตราพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2562 เป็นต้นมา (Dispute Mediation Act B.E. 2562, (2019) โดยเหตุผลและความจำเป็นของการตรากฎหมายฉบับดังกล่าวกำหนดไว้ว่า “โดยที่ปัจจุบันข้อพิพาททางแพ่งและทางอาญาเกิดขึ้นจำนวนมาก เห็นควรให้นำกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งซึ่งมีทุนทรัพย์ไม่มากนักและข้อพิพาททางอาญาบางประเภทมากำหนดเป็นกฎหมายกลางเพื่อให้หน่วยงานของรัฐพนักงานสอบสวนสนใจเกี่ยวข้อพิพาทภาคประชาชนใช้ในการยุติหรือระงับข้อพิพาทดังกล่าวโดยคำนึงถึงความยินยอมของคู่กรณีเป็นสำคัญ จะทำให้เกิดความสมานฉันท์ขึ้นในสังคม ทำให้ปริมาณคดีขึ้นสู่ศาลลดน้อยลง ปริมาณความขัดแย้งลดลง ลดงบประมาณแผ่นดิน และเสริมสร้างสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข” จะเห็นได้ว่า กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ถือว่าเป็นเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้การระงับข้อพิพาทสามารถยุติได้อย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพที่ไม่สามารถคำนวณมูลค่าได้

ปัจจุบันมีศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ข้อมูล ณ วันที่ 31 พฤษภาคม 2569 จำนวน 2,575 แห่ง กล่าวคือ เป็นการขึ้นทะเบียนจัดตั้งเป็นศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาครัฐจำนวน 82 แห่ง และขึ้นทะเบียนเป็นศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จำนวน 2,493 แห่ง ส่วนผู้ไกล่เกลี่ยที่ขึ้นทะเบียนกับศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาครัฐ จำนวน 4,166 คน และผู้ไกล่เกลี่ยที่ขึ้นทะเบียนกับศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จำนวน 4,427 คน ผลการดำเนินงานด้านการไกล่เกลี่ยตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ณ วันที่ 1 ตุลาคม 2566 ถึงวันที่ 23 กันยายน 2567 พบว่าการดำเนินการไกล่เกลี่ย สามารถลดปริมาณคดีที่ขึ้นสู่ศาล จำนวน 67,365 เรื่อง และลดค่าใช้จ่ายเป็นเงินทั้งสิ้น 8,56,481,280 บาท โดยลดค่าใช้จ่ายภาคประชาชน เป็นเงิน 8,514,288,288 บาท และลดต้นทุนภาครัฐ เป็นเงิน 47,192.992 บาท รายละเอียดปรากฏตามรายงานผลการดำเนินงานของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ (Rights and Liberties Protection Department, 2025)

รูปแบบการจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในสถานที่ต่าง ๆ สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายที่เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนและให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนมีหน้าที่หลักในการช่วยเหลือ อย่างไรก็ตามแม้สถานที่จัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจะมีลักษณะทางกายภาพแตกต่างกัน แต่ลักษณะการดำเนินการหรืออำนาจหน้าที่ของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จะอยู่ภายใต้มาตรฐานตามประกาศนายทะเบียนลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2563 เรื่อง มาตรฐานศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน กำหนดให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนมีมาตรฐาน 4 ด้าน กล่าวคือ **ด้านที่ 1** ด้านโครงสร้างเชิงกายภาพ เช่น มีสำนักงานที่ตั้ง มีป้ายชื่อศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนติดตั้ง มีการติดประกาศคำสั่งจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน มีการจัดทำผังโครงสร้าง คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน มีสถานที่

ไว้สำหรับจัดกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท มีอุปกรณ์สำหรับให้บริการผู้มาขอรับบริการ **ด้านที่ 2** ด้านบุคลากร เช่น มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานบริหารประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน มีบุคลากรประสานงานประจำศูนย์ มีผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำศูนย์ (ซึ่งเป็นผู้ผ่านการอบรมหลักสูตรการไกล่เกลี่ยตามที่ กพยช. รับรอง) คณะทำงานบริหารประจำศูนย์ได้รับการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดกระบวนการไกล่เกลี่ย ผู้ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ได้รับการพัฒนาศักยภาพในด้านต่าง ๆ และสามารถแนะนำภารกิจของกระทรวงยุติธรรมได้ **ด้านที่ 3** ด้านการบริหารจัดการ เช่น ระบบข้อมูล มีการจัดทำฐานข้อมูลของชุมชนในพื้นที่ศูนย์ มีทะเบียนผู้ไกล่เกลี่ยในพื้นที่ มีบัญชีผู้ไกล่เกลี่ยในพื้นที่ มีการเก็บข้อมูลผลการปฏิบัติงานของผู้ไกล่เกลี่ยและคณะทำงานบริหารจัดการศูนย์ มีการสรุปและรายงานผลการดำเนินงานทุกเดือน ด้านการพัฒนางาน มีการประชุมคณะทำงานบริหารศูนย์ มีการรายงานผลการประชุมคณะทำงานบริหารศูนย์ มีแผนการดำเนินงานประจำปี มีแผนการขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากคณะกรรมการส่งเสริมและกำกับดูแลการดำเนินงานของศูนย์ มีการสรุปผลการดำเนินงานและการใช้จ่ายงบประมาณที่เก็บไว้ประจำศูนย์ ด้านการมีส่วนร่วม มีการเข้าโครงการ/กิจกรรม ร่วมกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัด หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอำนวยการยุติธรรม มีการทำกิจกรรมร่วมกับอาสาสมัครเครือข่ายกระทรวงยุติธรรม และ **ด้านที่ 4** ด้านบริการการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท มีการจัดกระบวนการไกล่เกลี่ยแล้วเสร็จภายในกำหนด ความขัดแย้งยุติได้ มีการจัดทำบันทึกข้อตกลงระงับข้อพิพาท การอำนวยความยุติธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชน มีการจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางกฎหมาย การเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาตามงบประมาณที่ได้รับการอุดหนุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของศูนย์ มีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้ส่วนราชการและประชาชนทั่วไปทราบ มาตรฐานการให้บริการ มีการจัดเก็บข้อมูลให้บริการ และการจัดเก็บหมวดหมู่แฟ้ม มีคู่มือการปฏิบัติงานหรือเอกสารเผยแพร่งานบริการ มีการประเมินความพึงพอใจของคู่กรณีในการจัดทำบันทึกข้อตกลงระงับข้อพิพาท มาตรฐานศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนมีสภาพบังคับและนำไปสู่การยุบเลิกศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนได้ จะเห็นได้ว่า ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างสันติสุขให้กับสังคมสอดคล้องเจตนารมณ์ตามกฎหมายกำหนด (Rights and Liberties Protection Department, 2020)

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาสำรวจข้อมูลการบริหารจัดการของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ร่วมกับคณะทำงานบริหารศูนย์ไล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่ รวมถึงการรับฟังข้อมูลจากชุมชน และผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับภารกิจด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ พบว่า 1) การบริหารจัดการของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ยังที่ขาดแนวทางการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนในเชิงพื้นที่ร่วมกัน ขาดการประสานการปฏิบัติงาน ส่งผลให้การขับเคลื่อนงานของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในระดับพื้นที่ขาดการบูรณาการทำงานร่วมกัน 2) บทบาทการทำงานของคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนและผู้ไกล่เกลี่ย ในเบื้องต้นยังไม่สามารถสนับสนุนการดำเนินงานตามมาตรฐานของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนได้ตามศักยภาพตามเจตนารมณ์ที่พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ส่วนบทบาทผู้ไกล่เกลี่ยที่ขึ้นทะเบียนเพื่อทำหน้าที่จัดกระบวนการไกล่เกลี่ย ยังไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว ทำให้ผู้ไกล่เกลี่ยหลายรายที่ผ่านการอบรมมายังไม่มีประสบการณ์ในการจัดกระบวนการไกล่เกลี่ยอย่างจริงจัง นอกจากนี้ พบว่า คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนและผู้ไกล่เกลี่ยไม่ใช่คนในพื้นที่ ส่งผลให้การขับเคลื่อนงานหรือการบริหารจัดการภายในของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนเกิดช่องว่าง ขาดการประสานการปฏิบัติงาน ไม่มีการขับเคลื่อนงาน ไม่มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ทำให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยฯ อาจจะไม่เป็นที่รู้จัก และอาจนำไปสู่การยุบเลิกศูนย์ไกล่เกลี่ยฯ ในอนาคตได้ 3) การจัด

กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในพื้นที่ ไม่มีข้อพิพาทที่ถูกส่งต่อมาให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนดำเนินการจัดกระบวนการไกล่เกลี่ยได้ และเงื่อนไขของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทส่วนหนึ่งต้องดำเนินการด้วยความสมัครใจของทั้งสองฝ่ายเป็นเหตุให้ไม่มาใช้บริการ และ 4) ปัญหาของชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562

ประเด็นสภาพปัญหาดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของปัญหาแต่ละด้านและเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามาทำหน้าที่ในการพัฒนาหรือร่วมบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่ได้ โดยหลักพุทธสันติวิธี ที่ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาร่วมกับแนวคิดทฤษฎีตามศาสตรสมัยใหม่ที่เครือข่ายจำเป็นต้องเรียนรู้และพัฒนา คือ หลักสัปปุริสธรรม 7 ที่สามารถนำไปปรับเพื่อให้เกิดความร่วมมือเครือข่ายในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี เนื่องจากเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติหรือธรรมะที่ทำให้บุคคลเป็น “สัตบุรุษ” หรือคนดี เป็นหลักการที่ส่งเสริมให้บุคคลมีคุณธรรมและการดำเนินชีวิตที่ดีงาม และการปฏิบัติตามหลักสัปปุริสธรรม 7 จะช่วยให้บุคคลเป็นผู้ที่มีคุณธรรม รู้จักการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล มีความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น และสามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างสงบสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์บริบท สภาพปัญหา ความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการตามแนววิทยาการสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนาเถรวาท

2) เพื่อพัฒนากระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานครโดยพุทธสันติวิธี

3) เพื่อนำเสนอผลลัพธ์การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานครโดยพุทธสันติวิธี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบโมเดล (Action Research) ภายใต้กรอบการดำเนินการวิจัย 9 ขั้น ทำการวิจัยในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยใช้เครื่องมือต่าง ๆ (1) แบบวิเคราะห์เอกสาร (2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (3) แนวคำถามการสนทนากลุ่ม และ (4) แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อใช้ในการศึกษาสภาพปัญหา พัฒนากระบวนการ และประเมินผลการดำเนินงานตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี ซึ่งผู้วิจัย ได้กำหนดขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยไว้ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล โดยผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เกี่ยวกับหลักพุทธสันติวิธี ในการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการและยังได้ศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหา บริบท ความต้องการจำเป็นด้านการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จากนักวิชาการทั้งฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก รวมถึงศึกษาข้อมูลจาก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จำนวน 9 เรื่อง พบว่า เอกสาร รายงานการวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้องมุ่งเน้นการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการมีควรมีลักษณะอย่างไร ความจำเป็นในการนำหลักการของพุทธสันติวิธีมาบูรณาการอย่างไรให้เหมาะสม การค้นหาเครื่องมือ วิธีการ กระบวนการในการพัฒนา การสร้างเครือข่าย ความร่วมมืออย่างสร้างสรรค์ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น การค้นหารูปแบบและสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ในองค์กรแบบมีส่วนร่วม การบริหารเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม และการจัดการองค์ด้วยการพัฒนาเครือข่าย จากนั้นนำข้อมูลที่ได้ศึกษาเบื้องต้นมาบูรณาการเข้าด้วยกัน

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ในการวิจัย จากนั้นสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญ 5 ด้าน ผลของสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกในความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ พบว่าข้อคำถามมีความเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ที่กำหนด

ขั้นตอนที่ 3 กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 คน ประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ คณะทำงานและผู้ไกล่เกลี่ยศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จำนวน 7 คน ผู้อำนวยการสำนักงานเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร จำนวน 1 คน ชุมชน จำนวน 3 คน ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง จำนวน 5 รูป/คน และผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่มเพื่อรับรองกระบวนการพัฒนา จำนวน 6 รูป/คน รวม 22 คน และผู้ให้ข้อมูลรอง (sub informants) ประกอบด้วย กลุ่มนักวิชาการ ผู้บริหารนโยบายการขับเคลื่อนงานด้านการไกล่เกลี่ยพิพาท อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ รองอธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ผู้อำนวยการกองส่งเสริมการระงับข้อพิพาท ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ผู้อำนวยการสำนักกิจการยุติธรรม จำนวน 4 คน กลุ่มนักปฏิบัติการ ประกอบด้วย นักวิชาการยุติธรรมปฏิบัติการ/ชำนาญการ/ชำนาญการพิเศษ นิติกร จำนวน 4 คน รวม 8 คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย สำหรับงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่หลากหลายในการเก็บข้อมูล เพื่อให้สอดรับกับกระบวนการวิจัยแต่ละขั้นตอนของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบโมเดล (Action Research) โดยใช้เครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และการสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ (Informal Interview) แบบการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อบันทึกข้อมูลสำหรับการวิจัยแล้วทำการการวิเคราะห์และบูรณาการหลักพุทธธรรมและแนวทางการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี

ขั้นตอนที่ 5 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยดำเนินการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ดังนี้ 1. การเก็บข้อมูลเชิงเอกสาร ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ใช้วิธีการสืบค้นและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก หนังสือตำราวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาและตำราอื่น ๆ รวมถึงเอกสารงานวิจัยและบทความวิชาการจากตรวจสอบเนื้อหาและข้อมูลของเอกสารแล้วจำแนกประเภทของข้อมูล ตามประเด็นต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2. การเก็บรวมรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยจำแนกข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์ตามความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านโดยผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ตอบคำถามสัมภาษณ์ทีละประเด็นด้วยตนเอง ในลักษณะการสนทนาโต้ตอบโดยมีอุปกรณ์บันทึกเสียง และการจดบันทึกประเด็นสำคัญ ๆ เพื่อเป็นการจัดเก็บข้อมูลในการให้สัมภาษณ์ 3. การเก็บรวมรวมข้อมูลจากการกระบวนการวิพากษ์ (Seminars) เป็นกระบวนการระดมสมอง (Brain Storm) โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้เชี่ยวชาญชำนาญ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่าง ๆ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เข้ามามี

ส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ สังเคราะห์ เสนอแนะ เพื่อร่วมกันกำหนดกรอบกระบวนการการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธีให้มีความน่าเชื่อถือและเหมาะสม 4. การศึกษาจากภาคสนาม (Field Studies) และการลงสู่การลงมือปฏิบัติจริง (Implementation) ที่ได้ผ่านกระบวนการวิพากษ์จากผู้ทรงและการออกแบบมาแล้ว ซึ่งเป็นข้อสรุปจากการศึกษาค้นคว้าแล้วนำไปทดลองใช้ปฏิบัติในพื้นที่จริง นำผลที่ได้จากการทดลองใช้ในพื้นที่จริงมาประเมินผลเพื่อตรวจสอบและสรุปผลของการดำเนินงาน และ 5. การจัดทำข้อมูล มีขั้นตอน คือ 1) จัดทำข้อมูล ใช้แบบสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม การบันทึกวีดีโอ เครื่องบันทึกเสียง ทำการบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่มเฉพาะ 2) นำข้อมูลที่บันทึกได้มาสรุปในแต่ละหัวข้อประเด็นทำการจัดหมวดหมู่เพื่อหาข้อมูลคำตอบ ผู้ทรงคุณวุฒิตามเนื้อหาของการวิจัย 3) การตรวจสอบข้อมูลระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จะมีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ (Reliability) และความเที่ยงตรง (Validity) ของคำถามและข้อมูลภาคสนาม ทุกครั้ง ที่จัดเก็บบันทึกข้อมูล ด้วยการดูข้อมูลคำถามว่า มีวัตถุประสงค์ความหมายตรงตามที่ต้องการหรือไม่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำและมีความเชื่อถือได้มากที่สุดจากการแจกแบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มแล้ว จึงนำมาสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่และนำเสนอกระบวนการการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปฏิบัติการตามแบบอริยสัจโมเดล (Action Research) ในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมาจัดเป็นหมวดหมู่แล้วแยกออกเป็นประเด็น ๆ ตามจุดประสงค์ในการวิจัยและนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกตามกรอบแนวคิดในการวิจัย จึงต้องใช้เทคนิคในการตรวจสอบด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) จากแหล่งที่มาของข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะและข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิพากษ์ (Seminars) มาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive and analytic Study) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นมาวิเคราะห์แยกประเภทหาข้อสรุป จากนั้นเก็บข้อมูลเพิ่มเติมและวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่ออธิบายและวิเคราะห์แนวทาง ปัญหาและอุปสรรค รวมทั้งข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในการพัฒนากระบวนการการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัยและการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย เป็นการสรุปผลการวิจัยเชิงคุณภาพตามหลักอุปนัยวิธี ผ่านการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการตีความเชิงอรรถาธิบาย (Interpretative) ทั้งนี้ วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้ (1) การจัดระบบข้อมูลได้จากการศึกษาเอกสารการสัมภาษณ์เชิงลึก (2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนรวม และ (3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการถูกนำมาบันทึกเสียงและบันทึกภาพ ถอดความ นำมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ เพื่อนำเสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

กระบวนการการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี มีผลการวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัย พบว่า บริบท สภาพปัญหาของกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนที่ตั้งอยู่ในวัด และสถานที่ราชการ ชุมชนแออัด (Slum Area) ไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับบทบาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ปัญหาใหญ่ ๆ ของ

การบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน พบว่า 1) การบริหารจัดการของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ยังที่ขาดแนวทางการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนในเชิงพื้นที่ร่วมกัน ขาดการประสานการปฏิบัติงาน ส่งผลให้การขับเคลื่อนงานในของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในระดับพื้นที่ขาดการบูรณาการทำงานร่วมกัน 2) บทบาทการทำงานของคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนและผู้ไกล่เกลี่ย ในเบื้องต้นยังไม่สามารถสนับสนุนการดำเนินงานตามมาตรฐานของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนได้ตามศักยภาพตามเจตนารมณ์ที่พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ส่วนบทบาทผู้ไกล่เกลี่ยที่ขึ้นทะเบียนเพื่อทำหน้าที่จัดกระบวนการไกล่เกลี่ย ยังไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว ทำให้ผู้ไกล่เกลี่ยหลายรายที่ผ่านการอบรมมายังไม่มีประสบการณ์ในการจัดกระบวนการไกล่เกลี่ยอย่างจริงจัง นอกจากนี้ พบว่า คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนและผู้ไกล่เกลี่ยไม่ใช่คนในพื้นที่ ส่งผลให้การขับเคลื่อนงานหรือการบริหารจัดการภายในของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนเกิดช่องว่าง ขาดการประสานการปฏิบัติงาน ไม่มีการขับเคลื่อนงาน ไม่มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ทำให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยฯ อาจจะไม่เป็นที่รู้จัก และอาจนำไปสู่การยุบเลิกศูนย์ไกล่เกลี่ยฯ ในอนาคตได้ 3) การจัดกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในพื้นที่ ไม่มีข้อพิพาทที่ถูกส่งต่อมาให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนดำเนินการจัดกระบวนการไกล่เกลี่ยได้ และเงื่อนไขของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทส่วนหนึ่งต้องดำเนินการด้วยความสมัครใจของทั้งสองฝ่ายเป็นเหตุให้ไม่มาใช้บริการ และ 4) ปัญหาของชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 จากสภาพปัญหาดังกล่าวของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จำเป็นต้องนำแนวคิดทฤษฎีและหลักธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ดังนี้ (1) แนวคิดทฤษฎีตามแนวทางศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งปัจจุบันได้นำมาใช้กันอย่างแพร่หลายทั้งประเทศฝั่งตะวันตกและตะวันออก คือ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา การสร้างเครือข่าย การบริหารจัดการ และการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (2) หลักธรรมที่นำมาบูรณาการเพื่อให้เอื้อต่อกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี คือ หลักสัปปุริสธรรม 7 โดยมีเครือข่ายเป็นแกนกลางมาผลักดันให้เกิดเป็นกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่เอื้อต่อการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน เป็นการรวมพลังเครือข่ายสร้างสัมพันธภาพในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนให้เกิดความยั่งยืนและมีสันติสุขตลอดไป ประกอบด้วย (1) หลักธัมมญาณุตา (รู้จักเหตุ) รู้จักหลักการไกล่เกลี่ยที่ถูกต้องสอดคล้องกับ (2) หลักอัตถัญญุตา (รู้จักผล รู้เป้าหมาย/ความมุ่งหมาย) รู้ว่าการไกล่เกลี่ยมีเป้าหมายเพื่อความสงบความยุติธรรม (3) หลักอัตตัญ-ญุตา (รู้จักตน) รู้บทบาทของตนเองว่าทำหน้าที่อะไร มีประสบการณ์เรื่องใด ก็จะส่งผลให้การทำงานมีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์ (4) หลักมัตตัญญุตา (รู้จักประมาณ) เป็นหลักการรู้จักความพอดีรู้ขอบเขตการทำงาน ถ้ามากกว่าเขาอาจจะไม่ให้ความร่วมมือก็ได้ เราจึงต้องพอประมาณ และสมประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (5) หลักกาลัญญุตา (รู้จักเวลา) เป็นที่กำหนดให้รู้จักเวลาที่ควร เช่น การวิเคราะห์เรื่องงานเร่งงานด้วยงานบางอย่างสำคัญ แต่ไม่ด่วน หรืองานบางอย่างด่วน แต่ไม่สำคัญ (แสดงว่ามีกรอบเวลามากำหนด) ยกตัวอย่าง งานไม่ด่วน แต่สำคัญ เช่น การออกกำลัง หรือการทำความดี (เป็นงานไม่ด่วน คือไม่มีกรอบเวลา แต่สำคัญ) (6) หลักปริสัญญุตา (รู้จักชุมชน/สังคม) คือหลักที่วางไว้ว่า เขาคือใคร เขาทำหน้าที่อย่างไร วิธีการเรียนรู้จักบุคคลอาจเกิดจากการสังเกต (รู้จริต) รู้จักบริบทของเครือข่ายความรู้ โดยจำเป็นต้องรู้ว่าเขาเป็นคนนิสัยอย่างไร ใจคอเป็นอย่างไร เป็นต้น (7) หลักปุคคลัญญุตา (รู้จักบุคคล รู้จักเลือกคบหรือร่วมงาน) เป็นหลักที่กำหนดให้เราต้องรู้จักองค์กร รู้จักเครือข่าย รู้จักชุมชนขนาดไหน เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการสะท้อน

คุณสมบัติภายในและภายนอกของผู้ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัย พบว่า ผลการออกแบบกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร โดยพุทธสันติวิธี ผู้วิจัยได้บูรณาการแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร รวมถึงออกแบบกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี ในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร โดยได้กระบวนการพัฒนา 4 ด้าน ที่เกื้อหนุนกันอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมตั้งแต่ระดับบุคคล คณะทำงาน ชุมชน ไปจนถึงระบบเครือข่าย เพื่อดึงสมรรถนะเชิงสันติให้เกิดผลอย่างยั่งยืนในชุมชน ดังนี้

1) ด้านปลุกพลังนำทาง พัฒนาทักษะชีวิตและจิตสำนึกทางสังคมสร้างบุคคลที่มีคุณภาพ มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืนในสังคม

2) ด้านการสื่อสารความรู้ พัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และทักษะ มีทักษะการสื่อสารอย่างมีสติสร้างความร่วมมือเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในสังคม

3) ด้านเสริมแกร่งบริหาร พัฒนาทักษะการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ การวางแผนอย่างเป็นระบบ การคิดเชิงกลยุทธ์ และการตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลที่ถูกต้องและรอบคอบ

4) ด้านเสริมสร้างความร่วมมือ มุ่งสร้างบรรยากาศความสัมพันธ์ที่ดีในระดับบุคคลและกลุ่ม โดยเน้นการเคารพซึ่งกันและกัน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่มีพลังในการขับเคลื่อนสังคม

สรุปได้ว่า แนวทางทั้ง 4 ด้านนี้ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การหล่อหลอมความเป็นหนึ่งเดียวของบุคคล การเสริมพลังทีม การจัดวางระบบความรู้ และระบบเครือข่ายสนับสนุน (บันไดขั้นที่ 6)

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยจากการทำผลลัพธ์การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร โดยพุทธสันติวิธี โดยอาศัยฐานแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา การสร้างเครือข่าย การบริหารจัดการ และการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ที่สอดคล้องกับกรอบบันไดขั้นที่ 7–9 จากองค์ความรู้กระบวนการพัฒนา 4 ด้านเดิม คือ ค้นหาเครือข่าย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ พัฒนาเครือข่าย ผนึกกำลังช่วยเหลือ ปรับเปลี่ยนเป็นองค์ความรู้ใหม่ ตาม “กระบวนการพัฒนา 4 ด้าน” ที่นำไปใช้จริงกับเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยยึดกรอบพุทธสันติวิธีและหลักการจัดการสมัยใหม่ให้สอดประสานกันอย่างเป็นระบบได้ ดังนี้

กิจกรรมเรียนรู้ **Module ที่ 1 ปลุกพลังนำทาง** (รู้จักตนเอง รู้จักคน รู้จักกลุ่ม) โดยมีหลักคิดที่สำคัญที่มุ่งเน้นโดยการพัฒนาสันติภายใน (Inner Peace) ถือว่า เป็นรากฐานของพุทธสันติวิธีอย่างแท้จริงเพราะผู้ที่ยังไม่มีสันติจากภายในย่อมไม่สามารถนำสันติไปสู่ผู้อื่นได้ การฝึกสติ จะส่งผลให้การทำงานของเครือข่ายความร่วมมือมีอารมณ์ที่มั่นคง ไม่มีอคติ และสามารถประสานเชื่อมโยงให้การบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ พบว่า การสะท้อนตนอย่างมีสติของเครือข่ายความร่วมมือนำไปสู่ความพร้อมภายในก่อนก่อนปฏิบัติงานภายนอก

ผลการนำไปใช้ : เครือข่ายความร่วมมือแสดงท่าทีเปิดรับข้อมูลมากขึ้น ลดการปกป้องตน (defensiveness) และเห็นภาพรวมของบทบาทได้ชัดเจนขึ้น

กิจกรรมเรียนรู้ **Module ที่ 2 สื่อสารความรู้** (รู้จริง รู้ถูก รู้ธรรม) โดยมีหลักคิดที่สำคัญเกี่ยวกับการสื่อสารมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อเครือข่ายเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งการรับฟังอย่างตั้งใจ ไม่ด่วนตัดสินส่งผลให้มีความสามารถในการเข้ามาบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ พบว่ามีการสะท้อนให้เห็นถึงการตอบโต้ซักถามพูดคุยเพื่อสร้างความชัดเจนให้กับตนเองมากขึ้น ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวสามารถสร้างนิสัยการทำงานเชิงสันติแบบค่อยเป็นค่อยไป (behavioral shaping)

ผลการนำไปใช้ : สามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือโดยการสร้างความเข้าใจร่วม และยังสามารถเป็นส่วนหนึ่งที่เข้ามาช่วยผลักดันให้การบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน มีประสิทธิภาพ

กิจกรรมเรียนรู้ **Module ที่ 3 เสริมแกร่งบริหาร** (รู้เป้าหมาย รู้พอดี สร้างความร่วมมือ) โดยมีหลักคิด คือ เป็นการเสริมศักยภาพด้านการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยเฉพาะการเป้าหมายและทิศทางร่วมกัน เพื่อให้เกิดการทำงานที่ส่งเสริมและสนับสนุนเป้าหมายหรือทิศทางนั้น ต้องเปิดใจเรียนรู้เกิดการแลกเปลี่ยน สามารถให้การช่วยเหลือ แนะนำซึ่งกันและกัน เกิดความยืดหยุ่น และนำมาสู่การปรับปรุง พัฒนาเกิดการเปลี่ยนแปลงไปยังจุดที่ดีกว่าเดิม พบว่า การเรียนรู้เชิงปฏิบัติ (experiential learning) และการเปรียบเทียบกรณีจากศูนย์ต้นแบบสร้างแบบอย่าง (Role Model) ที่นำไปใช้ได้จริง

ผลการนำไปใช้ : เป็นการเพิ่มความชำนาญด้านการไกล่เกลี่ย การตั้งคำถามแบบเปิด และการจัดการพลวัตอารมณ์ในการไกล่เกลี่ย

กิจกรรมเรียนรู้ **Module ที่ 4 สร้างคุณค่าความร่วมมือ** (รู้คุณค่า รู้ความร่วมมือ) โดยมีหลักคิด คือ การสร้างคุณค่าโดยให้ระลึกเสมอว่า ไม่มีใครเก่งทุกด้าน การสร้างคุณค่าด้วยความร่วมมือ ความสมดุล เกิดผลลัพธ์ที่มากกว่าการทำงานคนเดียว ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน พบว่า ความร่วมมือเครือข่ายที่มีความหลากหลายและมีความร่วมมือมือกันด้วยความเข้าใจ ผลที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในระดับบุคคลและชุมชนได้

จึงสรุปในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ ได้ว่า ความต่อเนื่องของการเปลี่ยนแปลง โดยขั้นตอน“ปลุกพลัง นำทาง สื่อสารความรู้ เสริมแกร่งบริหาร เสริมสร้างความร่วมมือ” ทำหน้าที่เป็นห่วงโซ่การเปลี่ยนผ่านจากการจัดระเบียบภายในตน สู่ผลลัพธ์ที่เป็นความร่วมมือของคณะทำงาน เครือข่าย หน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับพื้นที่ และหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ในการกำกับดูแล สามารถให้การสนับสนุนเพื่อให้การบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนเติบโตในระดับเครือข่าย ทำให้ “หลักพุทธสันติวิธี” ถูกถอดเป็นสมรรถนะและกระบวนงานที่ปฏิบัติได้จริง

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิเคราะห์ บริบท สภาพปัญหา ความต้องการจำเป็นและแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ กรุงเทพมหานคร และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการตามแนววิทยากรสมัยใหม่ และพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ได้ คือ เครือข่ายสามัคคีโมเดล ซึ่งสามารถอธิบายโดยละเอียดได้ ดังนี้

ผลการศึกษาบันไดขั้นที่ 8 ตามกรอบบันได 9 ขั้น ที่นำมาสู่การสร้างและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน นำมาสู่การสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยและนำมาบูรณาการเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพบริบท และความต้องการจำเป็นของเครือข่ายความร่วมมือออกมาเป็นในรูปแบบ Model ที่เรียกว่า “HARMONY”

Figure 1: HARMONY Model

จากการนำโมเดล HARMONY ไปทดลองใช้ ผู้วิจัยได้องค์ความรู้ โดยเริ่มต้นจาก 1) ด้านปลุกพลังนำทาง โดยวิธีการพัฒนาทักษะชีวิตและจิตสำนึกทางสังคมสร้างบุคคลที่มีคุณภาพ มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืนในสังคม 2) ด้านการสื่อสารความรู้ โดยวิธีการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และทักษะ มีทักษะการสื่อสารอย่างมีสติ สร้างความร่วมมือเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในสังคม3) ด้านเสริมแกร่งบริหาร โดยวิธีการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ การวางแผนอย่างเป็นระบบ การคิดเชิงกลยุทธ์ และการตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลที่ถูกต้องและรอบคอบ 4) ด้านเสริมสร้างความร่วมมือ โดยเน้นสร้างบรรยากาศความสัมพันธ์ที่ดีในระดับบุคคลและกลุ่ม โดยเน้นการเคารพซึ่งกันและกัน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่มีพลังในการขับเคลื่อนสังคม ดังนี้

1) หลักการและแนวทางในการจัดอบรมต้องกระตุ้นการมีส่วนร่วม วิธีนี้จะช่วยสร้างบรรยากาศการอบรมและดึงดูดความสนใจได้ดี กิจกรรมกลุ่มย่อยจะช่วยละลายพฤติกรรมและเสริมทักษะการทำงานร่วมกันรวมทั้งกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้กันอยู่เสมอ นอกเหนือจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและกิจกรรมสันทนาการแล้ว การกำหนดโจทย์ท้าทายความสามารถ กระตุ้นความคิดจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้พัฒนาทักษะเดิมให้เก่งขึ้นไปอีก และการติดตามผลหลังการอบรม 3 วัน ถือว่า เหมาะสมในสร้างแรงบันดาลใจให้คนอยากเปลี่ยนตัวเอง และสนใจเข้าร่วมเป็นเครือข่ายความร่วมมือมากขึ้น

2) การนำหลักพุทธสันติวิธีและแนวคิดทฤษฎีสมัยใหม่สามารถนำมาบูรณาการผสมกลมกลืนและนำมาใช้เพื่อออกแบบกิจกรรมตอบสนองความต้องการจำเป็นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า บริบทและสภาพปัญหาของกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ประสบปัญหาหลายประการ ทั้งในด้านการบริหารจัดการองค์กร การประสานความร่วมมือของเครือข่าย การปฏิบัติหน้าที่ของผู้ไกล่เกลี่ย และการรับรู้ของประชาชนในชุมชนต่อบทบาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยเฉพาะการขาดการบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้การดำเนินงานของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนไม่สามารถขับเคลื่อนภารกิจตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากว่า การขาดระบบเครือข่ายความร่วมมือที่มีความเข้มแข็ง ขาดการประสานงานอย่างเป็นระบบ และขาดกลไกในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารจัดการเครือข่าย (Network Management) ที่เสนอว่า ความสำเร็จของการดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายขึ้นอยู่กับการมีเป้าหมายร่วม การสื่อสารอย่างต่อเนื่อง การสร้างความไว้วางใจ และการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หากเครือข่ายขาดการเชื่อมโยงหรือขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิก จะส่งผลให้การดำเนินงานขาดประสิทธิภาพและไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาของชุมชนได้อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Provan and Kenis (2008) ที่อธิบายว่า การบริหารจัดการเครือข่ายให้เกิดประสิทธิผลจำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างความร่วมมือที่ชัดเจน การกำหนดบทบาทหน้าที่ร่วมกัน และการมีองค์กรหรือกลไกกลางทำหน้าที่เชื่อมประสานเครือข่ายให้เกิดการดำเนินงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ คณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนและผู้ไกล่เกลี่ยจำนวนหนึ่งมิได้เป็นบุคคลในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดช่องว่างในการสื่อสาร การประสานงาน และการเข้าถึงประชาชนในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความร่วมมือและความไว้วางใจภายในชุมชน โดย Putnam (2000) อธิบายว่า ความสัมพันธ์ทางสังคม ความไว้เนื้อเชื่อใจ และเครือข่ายการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้การดำเนินงานสาธารณะประสบผลสำเร็จ หากองค์กรหรือหน่วยงานขาดความเชื่อมโยงกับประชาชนในพื้นที่ ย่อมส่งผลต่อการยอมรับและการมีส่วนร่วมของชุมชนในระยะยาว ยังพบว่า ประชาชนในชุมชนยังไม่ให้ความสำคัญต่อบทบาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน และไม่มีข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยตามที่กฎหมายกำหนด นอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาข้อพิพาทในพื้นที่ส่วนใหญ่มักจะไปยุติที่สถานีตำรวจมากกว่าการใช้มาตรการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ทั้งนี้ การไม่มาใช้บริการที่ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอาจเนื่องมาจากการประชาสัมพันธ์ที่ไม่ทั่วถึง การขาดการรับรู้เกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางเลือก และข้อจำกัดของการไกล่เกลี่ยที่ต้องอาศัยความสมัครใจของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย และสอดคล้องกับผลการศึกษาของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ (Rights and Liberties Protection Department (2025) ที่พบว่า ความสำเร็จของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนขึ้นอยู่กับการสร้างการรับรู้และความเชื่อมั่นของประชาชนต่อกระบวนการไกล่เกลี่ย รวมถึงการมีเครือข่ายความร่วมมือในระดับชุมชนที่เข้มแข็ง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การออกแบบกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธี ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านปลุกพลังนำทาง เป็นกระบวนการพัฒนาที่มุ่งให้เครือข่ายยอมเปิดใจและนำไปสู่ความพร้อมในการให้ความร่วมมือได้อย่างชัดเจน 2) ด้านการสื่อสารความรู้ เป็นกระบวนการพัฒนา ที่เน้นการสื่อสารสร้างองค์ความรู้ สร้างความเข้าใจร่วม และยังสามารถเป็นส่วนหนึ่งที่เข้ามาช่วยผลักดันให้การบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน มีประสิทธิภาพ 3) ด้านเสริมแกร่งบริหาร เป็น

กระบวนการพัฒนาที่เน้นการสร้างความชำนาญด้านการไกล่เกลี่ยผ่านการลงมือปฏิบัติรวมถึงการตั้งคำถามแบบเปิด และการจัดการพลวัตอารมณ์ในการไกล่เกลี่ย และ 4) ด้านเสริมสร้างความร่วมมือ เป็นกระบวนการพัฒนาที่เน้นการเปิดช่องทางสื่อสาร เกิดการทำงานร่วมและเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีความเชื่อมโยงและเกื้อหนุนกันอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมการพัฒนาตั้งแต่ระดับบุคคล คณะทำงาน องค์กร ชุมชน และเครือข่ายความร่วมมือ อันนำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือมิได้เริ่มต้นจากการสร้างโครงสร้างองค์กรหรือกลไกการทำงานเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องเริ่มจากการพัฒนาศักยภาพภายในของบุคคลให้มีความรู้ ความเข้าใจ คุณธรรม และจิตสำนึกสาธารณะควบคู่กันไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาองค์การ (Organization Development) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและการเรียนรู้ร่วมกันก่อนที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับองค์กรและเครือข่าย โดย Cummings and Worley (2015) อธิบายว่า การพัฒนาองค์กรที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากการพัฒนาคน การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม และการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในองค์กร

ประเด็นด้านปลุกพลังนำทางที่มุ่งพัฒนาทักษะชีวิต จิตสำนึกทางสังคม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม สะท้อนหลักการสำคัญของพุทธสันติวิธีที่เน้นการพัฒนามนุษย์จากภายในก่อนการเปลี่ยนแปลงภายนอก ทั้งนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto) (2016) ที่อธิบายว่า สันติภาพที่แท้จริงต้องเริ่มจากการพัฒนาปัญญา คุณธรรม และความเข้าใจตนเองของบุคคล เมื่อบุคคลมีความตระหนักรู้ในหน้าที่และผลกระทบต่อส่วนรวม ย่อมสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสร้างสรรค์และลดเงื่อนไขของความขัดแย้งในสังคม

ด้านการสื่อสารความรู้ที่มุ่งสร้างความรู้ ความเข้าใจ และทักษะการสื่อสารอย่างมีสติ เป็นผลการวิจัยที่สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ซึ่งมองว่าความรู้เป็นทรัพยากรสำคัญในการพัฒนาองค์กรและเครือข่าย โดย Nonaka and Takeuchi (1995) เสนอว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการแปลงความรู้ระหว่างบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้องค์กรเกิดนวัตกรรมและพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การสื่อสารอย่างมีสติยังสอดคล้องกับหลักสัมมาวาจาในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจระหว่างสมาชิกเครือข่าย

ด้านเสริมแกร่งบริหารที่มุ่งพัฒนาทักษะการบริหารจัดการ การวางแผนเชิงระบบ และการตัดสินใจบนฐานข้อมูล สะท้อนให้เห็นว่าการบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจำเป็นต้องมีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพควบคู่กับการทำงานเชิงคุณธรรม ผลการวิจัยในประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารเครือข่ายของ Agranoff and McGuire (2003) ที่อธิบายว่า ผู้บริหารเครือข่ายจำเป็นต้องมีความสามารถในการประสานทรัพยากร สร้างความร่วมมือ และกำหนดทิศทางการดำเนินงานร่วมกันของภาคีเครือข่าย เพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายร่วมขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิผล

ด้านเสริมสร้างความร่วมมือซึ่งมุ่งพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่ม รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนสังคม ถือเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน เนื่องจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือ ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ผลการวิจัยจึงสอดคล้องกับแนวคิด Collaborative Governance ของ Ansell and Gash (2008) ที่เสนอว่า การแก้ไขปัญหาสาธารณะที่มีความซับซ้อนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม การสื่อสาร และการสร้างฉันทามติร่วมกัน

เมื่อพิจารณาในมิติของหลักพุทธธรรม พบว่าองค์ประกอบทั้ง 4 ด้านมีความสัมพันธ์กับหลักสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับการพัฒนาผู้นำและผู้ปฏิบัติงานให้สามารถดำเนินชีวิตและปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ ด้านปลุกพลังนำทางสอดคล้องกับอัตตัญญุตาและอัตถัญญุตา ด้านการสื่อสารความรู้สอดคล้องกับธัมมัญญุตา ด้านเสริมแกร่งบริหารสอดคล้องกับมัตตัญญุตาและกาลัญญุตา ส่วนด้านเสริมสร้างความร่วมมือสอดคล้องกับปริสัญญุตาและปุคคลัญญุตา อันเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักตน รู้จักผู้อื่น รู้จักสังคม และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การนำกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธีไปใช้จริง สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับเครือข่าย โดยกระบวนการเรียนรู้ 4 Modules ได้แก่ 1) ปลุกพลังนำทาง 2) สื่อสารความรู้ 3) เสริมแกร่งบริหาร และ 4) สร้างคุณค่าความร่วมมือ ทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก ส่งผลให้เครือข่ายความร่วมมือเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มีความพร้อมในการปฏิบัติงาน และสามารถพัฒนาความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรม สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่ยั่งยืนจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการนำชุมชน เครือข่ายคณะทำงาน จิตอาสาในพื้นที่ รวมถึงประชาชนที่สนใจ และหน่วยงานภาครัฐ เช่นสถานีตำรวจในพื้นที่ เข้ามาให้ความร่วมมือผ่านการพัฒนามิติภายในของบุคคลก่อนการพัฒนาเชิงโครงสร้าง โดยวิธีการนำชุมชนเข้ามาร่วมมือ ทั้งนี้ Module “ปลุกพลังนำทาง” ที่มุ่งเน้นการรู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น และการฝึกสติ จนเกิดการสะท้อนตนอย่างมีสติ (mindful self-reflection) ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมเปิดรับความคิดเห็นของผู้อื่นมากขึ้น ลดการปกป้องตนเอง และสามารถมองเห็นภาพรวมของบทบาทตนเองในเครือข่ายได้ชัดขึ้น ทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto) (2016) ที่อธิบายว่า สันติภาพภายนอกเกิดขึ้นอย่างยั่งยืนเมื่อบุคคลสามารถสร้างสันติภายในตนเองก่อน เพราะการพัฒนาปัญญาและการรู้เท่าทันตนเองเป็นรากฐานของการลดความขัดแย้งและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

นอกจากนี้ ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้เชิงเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning Theory) ของ Mezirow, (2000) ซึ่งอธิบายว่า การเรียนรู้ที่แท้จริงเกิดจากการทบทวนกรอบความคิดเดิมของตนเองผ่านการสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณ จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรม การที่ผู้เข้าร่วมสามารถลดท่าทีปกป้องตนเอง เปิดรับฟังความคิดเห็น และมองเห็นความเชื่อมโยงของบทบาทตนกับเป้าหมายส่วนรวม แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงภายในที่มีนัยสำคัญต่อการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในระยะยาว

สำหรับ Module “สื่อสารความรู้” ที่ส่งเสริมการรับฟังอย่างลึกซึ้ง การสื่อสารอย่างมีสติ และการตั้งคำถามเพื่อสร้างความเข้าใจร่วม ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าร่วมเกิดพฤติกรรมการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์มากขึ้น มีการซักถามเพื่อทำความเข้าใจ และลดการตัดสินผู้อื่นจากมุมมองของตนเอง ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Isaacs (1999) ที่เสนอว่า การสนทนาเชิงลึก (Dialogue) เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเข้าใจร่วม ความไว้วางใจ และการเรียนรู้ร่วมกันภายในองค์กรและเครือข่าย อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักสัมมาวาจาในพระพุทธศาสนา ซึ่งมุ่งเน้นการสื่อสารที่สุจริต สร้างสรรค์ และเกื้อกูลต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

ผลการวิจัยใน Module “เสริมแกร่งบริหาร” พบว่า การเรียนรู้เชิงปฏิบัติและการศึกษากรณีตัวอย่างจากศูนย์ต้นแบบช่วยให้ผู้เข้าร่วมสามารถพัฒนาทักษะการไกล่เกลี่ย การตั้งคำถามแบบเปิด และการจัดการพลวัตทางอารมณ์ได้ดีขึ้น แสดงให้เห็นว่าการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างสมรรถนะด้านการบริหารจัดการข้อพิพาท สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Kolb (1984)

ที่อธิบายว่า ความรู้และทักษะที่ยั่งยืนเกิดขึ้นจากกระบวนการลงมือปฏิบัติ การสะท้อนประสบการณ์ และการนำบทเรียนไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง

ในส่วนของ Module “สร้างคุณค่าความร่วมมือ” ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าร่วมเกิดความตระหนักในคุณค่าของการทำงานร่วมกันมากขึ้น เข้าใจศักยภาพและข้อจำกัดของตนเองและผู้อื่น สามารถสร้างความร่วมมือบนพื้นฐานของความเคารพ ความไว้วางใจ และเป้าหมายร่วม ส่งผลให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งและสามารถขับเคลื่อนการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital Theory) ของ Putnam (2000) ที่อธิบายว่า ความไว้วางใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความร่วมมือและความสำเร็จของการดำเนินงานสาธารณะ

เมื่อพิจารณาในภาพรวม จะเห็นว่ากระบวนการทั้ง 4 Modules ทำหน้าที่เป็น “ห่วงโซ่การเปลี่ยนผ่าน” (Transformation Chain) จากการพัฒนาตนเองไปสู่การพัฒนาความสัมพันธ์ และต่อยอดไปสู่การสร้างความร่วมมือในระดับเครือข่าย โดยเริ่มจากการสร้างสันติภายในตนเอง การพัฒนาการสื่อสารเชิงสันติ การเสริมสร้างสมรรถนะด้านการบริหารจัดการ และการสร้างคุณค่าความร่วมมือร่วมกัน ซึ่งเป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับแนวคิดสันติภาพเชิงบวก (Positive Peace) ของ Galtung, (1996) ที่มองว่าการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนมิใช่เพียงการลดความขัดแย้ง แต่ต้องสร้างโครงสร้างความสัมพันธ์ ความร่วมมือ และวัฒนธรรมสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมด้วย

ข้อค้นพบที่สำคัญที่สุดของการวิจัยครั้งนี้ คือ การแปลงหลักพุทธสันติวิธีซึ่งเดิมเป็นหลักคิดเชิงนามธรรมให้กลายเป็นสมรรถนะเชิงปฏิบัติ (Practical Competencies) จุดแข็งสำคัญของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทพบว่า เครือข่ายมีความเชี่ยวชาญที่หลากหลายสามารถนำมาต่อยอดและนำไปใช้ได้จริงในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน อันเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์การบริหารจัดการสมัยใหม่อย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้เกิดรูปแบบการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล องค์กร และชุมชนได้อย่างยั่งยืน

สรุป

ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในพื้นที่แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ประสบปัญหาด้านการบริหารจัดการ การประสานความร่วมมือของเครือข่าย การปฏิบัติหน้าที่ของคณะทำงานและผู้ไกล่เกลี่ย ตลอดจนการรับรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ส่งผลให้การดำเนินงานยังไม่สามารถขับเคลื่อนตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงได้บูรณาการแนวคิดการพัฒนาเครือข่าย ความร่วมมือ การบริหารจัดการสมัยใหม่ และหลักสัปปุริสธรรม 7 ตามแนวพุทธสันติวิธี เพื่อออกแบบกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านปลุกพลังนำทาง 2) ด้านการสื่อสารความรู้ 3) ด้านเสริมแกร่งบริหาร และ 4) ด้านเสริมสร้างความร่วมมือ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงและเกื้อหนุนกันอย่างเป็นระบบตั้งแต่การพัฒนาบุคคล คณะทำงาน ชุมชน และเครือข่ายความร่วมมือ เมื่อได้นำกระบวนการดังกล่าวไปใช้จริงผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ 4 Modules พบว่า ผู้เข้าร่วม (ผู้นำชุมชน ชุมชน ผู้ไกล่เกลี่ย จิตอาสา ประชาชนที่สนใจ เครือข่ายในพื้นที่ข้างเคียง และเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ อาทิ เจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจนครบาลบางขุนนนท์ เจ้าหน้าที่กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ สำนักงานกองทุนยุติธรรม) เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกทั้งด้านการตระหนักรู้ในตนเอง การเปิดรับความคิดเห็นของผู้อื่น การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ การพัฒนาทักษะการบริหารจัดการและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

ตลอดจนการสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายที่เกิดจากการจัดการอบรม และการเปิดช่องทางสื่อสารแลกเปลี่ยน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน โดยสามารถแปลงหลักพุทธสันติวิธีให้เป็นสมรรถนะและกระบวนการปฏิบัติที่นำไปใช้ได้จริงในการสร้างสันติสุขและความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพควรที่จะต้องนำกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธีที่ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ ด้านปลุกพลังนำทาง ด้านการสื่อสารความรู้ ด้านเสริมแกร่งบริหาร และด้านเสริมสร้างความร่วมมือไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาศักยภาพคณะทำงานบริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนและผู้ไกล่เกลี่ยทันทีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการและการให้บริการด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแก่ประชาชนในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม อาทิเช่น การบรรจุกระบวนการพัฒนา 4 ด้าน ในแผนงานโครงการของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน หรือผลปฏิบัติการทั่วไป พร้อมทั้งสามารถขอรับการสนับสนุนงบประมาณ สื่อประชาสัมพันธ์ คณะวิทยากรที่เชี่ยวชาญเฉพาะได้ที่จากกระทรวงยุติธรรม

1.2 ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนควรที่จะต้องส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับวัด ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษา และภาคประชาสังคม เพื่อสร้างการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางเลือกอย่างทั่วถึงและยั่งยืน

1.3 ควรที่จะต้องส่งเสริมการนำหลักพุทธสันติวิธี โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม 7 มาใช้ในการพัฒนาผู้บริหารศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ผู้ไกล่เกลี่ย และเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม ภาวะผู้นำ และทักษะการจัดการความขัดแย้ง อันจะนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมสันติสุขและความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาว

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรที่จะต้องศึกษาวิจัยและขยายผลกระบวนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนโดยพุทธสันติวิธีในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งในเขตเมืองและชนบท เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายและสร้างองค์ความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในบริบทที่หลากหลาย

2.2 ควรที่จะต้องศึกษาวิจัยเชิงประเมินผล (Evaluation Research) เพื่อติดตามผลลัพธ์ของการนำกระบวนการพัฒนา 4 ด้านไปใช้ในระยะยาว โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จำนวนข้อพิพาทที่เข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย และความพึงพอใจของประชาชนผู้รับบริการ

2.3 ควรที่จะต้องศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบหรือหลักสูตรฝึกอบรมผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนตามแนวพุทธสันติวิธี โดยบูรณาการองค์ความรู้ด้านการไกล่เกลี่ย การสื่อสารอย่างสันติ การจัดการความขัดแย้ง และหลักพุทธธรรม เพื่อยกระดับสมรรถนะของผู้ไกล่เกลี่ยให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน

References

Agranoff, R., & McGuire, M. (2003). *Collaborative Public Management: New Strategies for Local Governments*. Washington, DC: Georgetown University Press.

Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543–571.

Cummings, T. G., & Worley, C. G. (2015). *Organization Development and Change*. (10th ed.). Stamford, CT: Cengage Learning.

Dispute Mediation Act B.E. 2562. (2019, May 22). *Royal Thai Government Gazette*, 136(67 Kor), 1–21.

Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. London, England: Sage Publications.

Isaacs, W. (1999). *Dialogue and the Art of Thinking Together*. New York, NY: Currency.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Mezirow, J. (2000). *Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. New York, NY: Oxford University Press.

Office of the National Economic and Social Development Council. (2022). *The Thirteenth National Economic and Social Development Plan (2023–2027)*. Bangkok: Office of the National Economic and Social Development Council.

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2016). *Peace Through Wisdom*. Bangkok: Phlithamm Publishing.

Provan, K. G., & Kenis, P. (2008). Modes of Network Governance: Structure, Management, and Effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(2), 229–252.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, NY: Simon & Schuster.

Rights and Liberties Protection Department. (2020). *Registrar's Notification on Standards for Community Dispute Mediation Centers*. Retrieved September 15, 2025, from https://www.khukhad.go.th/fileupload/133848.pdf

Rights and Liberties Protection Department. (2025). *Annual Report 2024*. Retrieved September 15, 2025, from https://ww2-api.rlpd.go.th/File/Documentcontent/957bac61-afdd-468a-7f70-08dd8dfeae9e/20250508033257.pdf

การพัฒนานวัตกรชุมชนผ่านกระบวนการสุนทรียแสวงหา : กรณีผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน*

Developing Community Innovators through Appreciative Inquiry: A Case of Community Enterprise Entrepreneurs

[1]กรวิกา กัปตพล, [2]ฐาศุกร์ จันประเสริฐ และ [3]ดุษฎี อินทรประเสริฐ

[1]Kornwika Kuptapol, [2]Thasuk Junprasert and [3]Dusadee Intraprasert

[1,2]สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[3]บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[1,2]Behavioral Science Research Instituute, Srinakharinwirot University, Thailand.

[3]Graduate School, Srinakharinwirot University, Thailand.

[1]Corresponding Author's Email: k.kornwika@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนานวัตกรชุมชนของกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนโดยใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) กลุ่มตัวอย่างคือผู้ร่วมวิจัยจำนวน 12 คน จากตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งมีประสบการณ์ด้านการเกษตร การแปรรูปผลิตภัณฑ์ และงานหัตถกรรมยาวนานเฉลี่ย 10–30 ปี ดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย และการติดตามการปฏิบัติจริง

ผลการวิจัยพบว่ากระบวนการสุนทรียแสวงหาที่ประกอบด้วย 4 ขั้น คือ การค้นหา การสร้างฝัน การออกแบบ และการสานฝัน สามารถทำให้ผู้ร่วมวิจัยตระหนักถึงทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากร และทุนวัฒนธรรมของชุมชน ร่วมกันกำหนดภาพอนาคต ออกแบบแนวทาง และลงมือปฏิบัติจริง ส่งผลให้เกิดการพัฒนาคุณลักษณะนวัตกรชุมชน 9 ประการ ได้แก่ กล้าคิดกล้าทำ คิดสร้างสรรค์นอกกรอบ สื่อสารเก่ง ขายของเป็น อดทนไม่ย่อท้อ มองปัญหาเป็นโอกาส พร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ ลงมือปฏิบัติได้ ถ่ายทอดเป็น และบริหารจัดการเป็น นอกจากนี้ยังทำให้เกิดระบบการสร้างนวัตกรรมในชุมชนที่มีลำดับขั้นตอนชัดเจน ตั้งแต่การสร้างแนวคิด การทดสอบต้นแบบ การนำร่อง ไปจนถึงการขยายผลและการเชื่อมโยงเครือข่ายสนับสนุน งานวิจัยนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ว่า "การสร้างนวัตกรชุมชนเกิดขึ้นผ่านการสร้างนวัตกรรม" กล่าวคือ การที่สมาชิกได้มีส่วนร่วมลงมือปฏิบัติและสร้างนวัตกรรมจริง เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คุณลักษณะนวัตกรชุมชนก่อตัวขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและยั่งยืน อันเป็นการสร้างระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้และนวัตกรรมที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนสามารถเติบโตอย่างต่อเนื่องและขยายผลสู่พื้นที่อื่นได้ ในเชิงนโยบาย ผลการวิจัยเสนอให้ภาครัฐและเครือข่ายนำกระบวนการสุนทรียแสวงหาไปใช้พัฒนานวัตกรชุมชน เพื่อยกระดับศักยภาพและเสริมความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก

คำสำคัญ: นวัตกรชุมชน; วิสาหกิจชุมชน; สุนทรียแสวงหา; การสร้างนวัตกรรม

---

*Received October 9, 2025; Revised November 7, 2025; Accepted November 21, 2025

Abstract

This study aimed to develop community innovators among community enterprise entrepreneurs by employing the Appreciative Inquiry (AI) process. The participants consisted of 12 co-researchers from Nong Saeng Sub-district, Pak Phli District, Nakhon Nayok Province, with an average of 10–30 years of experience in agriculture, product processing, and handicrafts. A qualitative research design was applied, using in-depth interviews, focus group discussions, and follow-up observations of actual practices.

The findings revealed that the four stages of AI—Discovery, Dream, Design, and Destiny—enabled the participants to recognize their human, resource, and cultural capital, co-create a shared vision, design practical approaches, and implement them in practice. As a result, nine key characteristics of community innovators were developed: courage to think and act, creative thinking, effective communication and selling, perseverance, opportunity recognition, openness to new learning, practical implementation, knowledge transfer, and management capability. Furthermore, the process led to the establishment of a systematic community innovation development process, comprising idea generation, prototype testing, pilot implementation, and scaling-up through network collaboration. The study contributes new knowledge that "building community innovators occurs through creating innovation," meaning that active participation in innovation practices was the crucial condition fostering the natural and sustainable development of community innovator characteristics. This reflects the creation of a learning and innovation ecosystem that enables community enterprises to achieve sustainable growth and expand to other contexts. In terms of policy, the study suggests that government agencies and partner networks adopt the Appreciative Inquiry process to develop community innovators, thereby enhancing their capabilities and strengthening the foundation of the local economy.

Keywords: Community Innovators; Community Enterprises; Appreciative Inquiry; Innovation Creation

บทนำ

วิสาหกิจชุมชนถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก เนื่องจากเป็นกิจการที่เกิดจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อผลิตสินค้าและบริการ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้และส่งเสริมการพึ่งพาตนเองในระดับครอบครัวและชุมชน (Community Enterprise Promotion, 2005) จากข้อมูลของกรมส่งเสริมการเกษตร พบว่า ประเทศไทยมีวิสาหกิจชุมชนกว่า 127,116 แห่ง มีสมาชิกมากกว่า 1 ล้านคน อย่างไรก็ตาม แม้จะมีจำนวนมาก แต่หลายกลุ่มยังประสบปัญหาด้านการบริหารจัดการกลุ่ม การเข้าถึงแหล่งเงินทุน และการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ทำให้ขาดความเข้มแข็งและความสามารถในการแข่งขัน (Department of Agricultural Extension, Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2022) ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะการเสริมสร้างบทบาท "นวัตกรชุมชน" จึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถของวิสาหกิจชุมชนในการดำรงอยู่และเติบโตอย่างยั่งยืน

พื้นที่วิจัยครั้งนี้คือ ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีความเข้มแข็งด้านการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน โดยในพื้นที่มีวิสาหกิจชุมชนหลากหลาย เช่น กลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านสันป่าตั้ง กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ กลุ่มแปรรูปอาหาร และกลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าและเสื้อผ้า ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพและความหลากหลายทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น วิสาหกิจเหล่านี้เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนเพื่อสร้างรายได้และส่งเสริมการพึ่งพาตนเอง โดยมีสมาชิกหลักที่เป็นทั้งประธานกลุ่มและผู้ประกอบการเข้ามามีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการ อย่างไรก็ตาม การสำรวจพบว่ายังมีความท้าทายในการพัฒนาทักษะด้านนวัตกรรม การต่อยอดผลิตภัณฑ์ และการใช้เทคโนโลยีให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

กระบวนการสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) เป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นโดย David Cooperrider และ Suresh Srivastva ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 โดยมีจุดเน้นที่การค้นหาปัจจัยเชิงบวกของบุคคลและองค์กร แทนที่จะมุ่งเน้นการแก้ปัญหาเพียงอย่างเดียว (McArthur-Blair and Cockell, 2012) แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ การสร้างความรู้ (Constructionist Principle) การเกิดขึ้นพร้อมกัน (Simultaneity Principle) หลักกวีนิพนธ์ (Poetic Principle) หลักการคาดหมาย (Anticipatory Principle) และหลักการเชิงบวก (Positive Principle) (Cooperrider, Whitney, and Stavros, 2008) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจิตวิทยาเชิงบวก (Positive Psychology) ที่ให้คุณค่ากับการพัฒนาจุดแข็งของมนุษย์และชุมชนมากกว่าการมุ่งมองหาจุดอ่อน

แรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยเลือกศึกษาเรื่องการพัฒนานวัตกรชุมชนในครั้งนี้ มาจากการตระหนักว่าการเสริมสร้างบทบาทของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนไม่เพียงแต่ช่วยให้ชุมชนมีรายได้และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นการสร้างกลไกการเปลี่ยนแปลงจากภายในที่ยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหาที่เน้นการค้นหาทุนเดิม จุดแข็ง และคุณค่าที่มีอยู่ในชุมชน มาประสานกับการออกแบบแนวทางการพัฒนา ทำให้เกิดการสร้างนวัตกรชุมชนที่มีศักยภาพในการต่อยอดนวัตกรรมและขยายผลสู่การแก้ไขปัญหาหรือสร้างโอกาสใหม่ ๆ ให้กับท้องถิ่น การวิจัยครั้งนี้จึงตั้งอยู่บนความเชื่อว่าการพัฒนานวัตกรชุมชนผ่านกระบวนการสุนทรียแสวงหา จะช่วยให้วิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกที่มีเป้าหมายชัดเจน สอดคล้องกับวิสัยทัศน์การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และก่อให้เกิดคุณค่าและประโยชน์ทั้งในระดับปัจเจก กลุ่ม และชุมชนโดยรวม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนานวัตกรชุมชนของกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนโดยใช้สุนทรียแสวงหา

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเริ่มจากการศึกษาทบทวนเอกสาร งานวิจัย และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างกรอบแนวคิดและกำหนดทิศทางการศึกษา โดยมุ่งเน้นเอกสารที่เกี่ยวกับ (1) แนวคิดเรื่องนวัตกรชุมชน ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทของบุคคลในชุมชนที่สามารถคิดสร้างสรรค์ ค้นหาทุนเดิม และพัฒนานวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของท้องถิ่น (2) แนวคิดวิสาหกิจชุมชนในฐานะกลไกการพัฒนาชุมชนและเศรษฐกิจฐานรากที่สำคัญ (Department of Agricultural Extension, Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2022) และ (3) กระบวนการสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) ซึ่งเน้นการค้นหาจุดแข็ง ความสำเร็จ และคุณค่าเชิงบวก เพื่อนำมาเป็นฐานในการออกแบบและสร้างการเปลี่ยนแปลง (Cooperrider, Whitney, and Stavros, 2008) การทบทวนเอกสารดังกล่าวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถกำหนด

กรอบแนวคิดการวิจัยได้อย่างเป็นระบบ และวางโครงสร้างขั้นตอนการดำเนินงานที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการสร้างและพัฒนานวัตกรชุมชน โดยใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหาเป็นกลไกสำคัญในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ผลการศึกษา

ขั้นตอนที่ 2 ภาคสนามที่ใช้ในการวิจัยคือ ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการรวมกลุ่มของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนหลากหลายประเภท เช่น กลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มแปรรูปอาหาร และกลุ่มหัตถกรรมสิ่งทอ การศึกษาในภาคสนามจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจสภาพจริงของบริบทชุมชน ลักษณะการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน รวมถึงปัญหาและความต้องการพัฒนาของผู้ประกอบการในพื้นที่ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้การสังเกตการสนทนาเบื้องต้น และการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อตรวจสอบความเป็นจริงของสถานการณ์และสะท้อนมุมมองจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง การศึกษาภาคสนามในลักษณะนี้ช่วยให้สามารถเชื่อมโยงข้อมูลจากเอกสารกับสถานการณ์จริงได้อย่างรอบด้าน และเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการออกแบบเครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูลในขั้นตอนถัดไป

ขั้นตอนที่ 3 การวิจัยครั้งนี้ใช้ผู้ร่วมวิจัยเป็นกลุ่มแกนนำและผู้แทนของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก จำนวนทั้งสิ้น 12 คน ซึ่งได้รับการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากเกณฑ์ความรู้ ความเข้าใจ และบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้ร่วมวิจัยประกอบด้วยประธานกลุ่ม ผู้ประกอบการ และสมาชิกที่มีประสบการณ์ตรงในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในหลากหลายสาขา ทั้งด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด การมีผู้ร่วมวิจัยที่เป็นผู้ปฏิบัติจริงในพื้นที่ ทำให้การเก็บข้อมูลสะท้อนข้อเท็จจริงตามสภาพและสะท้อนมุมมองของชุมชนได้อย่างครบถ้วน อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมวิจัยมีบทบาทในการสะท้อนความคิดเห็นและร่วมกันออกแบบแนวทางการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ขั้นตอนที่ 4 เพื่อให้การเก็บข้อมูลเป็นไปอย่างรอบด้านและสะท้อนมุมมองที่แท้จริงของผู้ร่วมวิจัย ผู้วิจัยได้ออกแบบและใช้เครื่องมือที่หลากหลาย มีรายละเอียดดังนี้

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ผู้วิจัยได้จัดทำแนวคำถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับประสบการณ์การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนา รวมทั้งทัศนะต่อการสร้างนวัตกรชุมชน แนวทางดังกล่าวช่วยให้ผู้ร่วมวิจัยสามารถสะท้อนความคิดเห็นได้อย่างอิสระและลึกซึ้ง

2) การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) การประชุมกลุ่มย่อยจัดขึ้นเพื่อเปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์และมุมมองร่วมกัน โดยใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry) เป็นกลไกสำคัญในแต่ละช่วง ได้แก่ การค้นหาจุดแข็ง ความสำเร็จที่ผ่านมา การระดมแนวคิดเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วม และการออกแบบแนวทางการพัฒนา (Cooperrider, Whitney, and Stavros, 2008) การดำเนินการดังกล่าวทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมวิจัยอย่างเท่าเทียม

3) การศึกษาติดตามผลการปฏิบัติ/ทดลอง/ฝึกอบรม ผู้วิจัยได้ติดตามกิจกรรมที่ผู้ร่วมวิจัยเข้าร่วม ไม่ว่าจะเป็นการทดลองแนวทางการพัฒนา การจัดอบรม หรือการฝึกปฏิบัติในกิจกรรมจริง เพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน ทั้งนี้การติดตามผลดังกล่าวยังเป็นโอกาสในการรับฟังข้อเสนอแนะและปรับปรุงแนวทางให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล การรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยทั้งข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามควบคู่กันไป เริ่มจากการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ

(Secondary Data) จากเอกสาร งานวิจัย และรายงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและนวัตกรชุมชน เพื่อใช้เป็นกรอบอ้างอิง จากนั้นจึงเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและการจัดประชุมกลุ่มย่อยกับผู้ร่วมวิจัย รวมทั้งการสังเกตการณ์และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้บันทึกข้อมูลด้วยวิธีการจดบันทึกภาคสนาม (Field Notes) และการบันทึกเสียงเพื่อความถูกต้องและครบถ้วนของเนื้อหา โดยข้อมูลทั้งหมดที่ได้จะถูกตรวจสอบความถูกต้องจากผู้ร่วมวิจัย (Member Check) เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ (Credibility) ของข้อมูล และทำให้ข้อมูลสะท้อนประสบการณ์และมุมมองของผู้ร่วมวิจัยอย่างแท้จริง

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย การสังเกตและการติดตามผลการดำเนินงานของผู้ร่วมวิจัย ถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic Analysis) โดยผู้วิจัยได้ทำการถอดความจากการบันทึกเสียงและบันทึกภาคสนาม แล้วจัดหมวดหมู่เนื้อหาตามหัวข้อที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วยการอ่านข้อมูลซ้ำหลายครั้งเพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ การเข้ารหัสข้อมูล (Coding) การจัดกลุ่มรหัส (Categorizing) และการสังเคราะห์เป็นประเด็นหลัก (Themes) จากนั้นผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องของการวิเคราะห์ด้วยการเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง (Triangulation) และการให้ผู้ร่วมวิจัยตรวจสอบความถูกต้องของผลการตีความ (Member Check) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือและความเที่ยงตรงของข้อมูล

ขั้นตอนที่ 7 การสรุปผลการศึกษาวิจัยและการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย เมื่อสิ้นสุดกระบวนการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยนำเสนอประเด็นหลักที่ได้จากการพัฒนานวัตกรชุมชนผ่านกระบวนการสุนทรียแสวงหา ทั้งในด้านศักยภาพ จุดแข็ง ความต้องการ และแนวทางการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมวิจัย ผลการศึกษาที่ได้ถูกจัดทำในรูปแบบพรรณนา (Descriptive Presentation) พร้อมยกตัวอย่างคำพูดและประสบการณ์ตรงของผู้ร่วมวิจัยเพื่อสะท้อนมิติที่แท้จริงของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การนำเสนอผลการวิจัยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการสุนทรียแสวงหาในฐานะกลไกเสริมสร้างพลังบวก การออกแบบร่วมกัน และการสร้างนวัตกรชุมชนที่สามารถคิดค้นและต่อยอดนวัตกรรมได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ ทั้งนี้ผลการศึกษายังถูกจัดทำเป็นข้อเสนอเชิงปฏิบัติและข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนและต่อยอดงานวิจัยในอนาคต

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนานวัตกรชุมชนของกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนโดยใช้สุนทรียแสวงหา ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการด้วยกระบวนการสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) สามารถส่งเสริมให้ผู้ร่วมวิจัยตระหนักถึงทุนเดิมและจุดแข็งของตนเองและชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างแรงบันดาลใจร่วมกัน นำไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรชุมชนอย่างเป็นขั้นตอน

ผลการวิจัยครั้งนี้ได้จากการดำเนินกิจกรรมกับกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งมีผู้เข้าร่วมวิจัยจำนวน 12 คน ประกอบด้วยชายและหญิงในวัยทำงานและวัยกลางคน ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช./ปวส.) และมีประสบการณ์ในการทำงานด้านการเกษตร การแปรรูปผลิตภัณฑ์ และงานหัตถกรรมยาวนานเฉลี่ย 10–30 ปี จึงเป็นผู้ที่มีภูมิปัญญาและทักษะจริงในการประกอบอาชีพ รวมทั้งมีบทบาทในการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ กิจกรรมการวิจัยจัดขึ้น ณ ศูนย์การเรียนรู้และพื้นที่ปฏิบัติจริงของชุมชน โดยใช้การสนทนากลุ่ม

การสัมภาษณ์เชิงลึก และการติดตามผลการทดลองทำงานร่วมกัน กระบวนการทั้งหมดดำเนินตามสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) แบ่งออกเป็น 4 ขั้น ได้แก่ การค้นหา การสร้างฝัน การออกแบบ และการสานฝัน ซึ่งนำไปสู่ข้อค้นพบในแต่ละขั้นตอนอย่างเป็นลำดับ มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นการค้นหา (Discovery) การดำเนินการในขั้นการค้นหา เป็นช่วงเริ่มต้นที่เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมวิจัยได้สะท้อนทุน จุดแข็ง และศักยภาพของตนเองและชุมชน ผ่านกิจกรรมสนทนากลุ่มและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยบรรยากาศของการพูดคุยเน้นการชื่นชมสิ่งดีและสิ่งที่มีอยู่ ทำให้ผู้ร่วมวิจัยสามารถมองเห็นคุณค่าในสิ่งใกล้ตัวที่บางครั้งอาจถูกมองข้ามไป ผลที่ได้คือการตระหนักรู้ถึงทุนมนุษย์ที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทักษะด้านงานฝีมือ เช่น การทอผ้า งานจักสาน และการแปรรูปอาหาร รวมถึงความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งล้วนเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา ขณะเดียวกันยังสะท้อนถึงทุนทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งพื้นที่เกษตรกรรม แหล่งวัตถุดิบ และทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ อีกทั้งยังมีทุนทางสังคม และทุนวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน ประเพณีไทยพวนที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะ หรือพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านที่เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญ การแลกเปลี่ยนเหล่านี้ไม่เพียงทำให้ผู้ร่วมวิจัยเห็นศักยภาพของชุมชน แต่ยังสร้างบรรยากาศของการเสริมพลังเชิงบวก สมาชิกแต่ละคนเกิดความภาคภูมิใจในรากฐานของตนเอง เกิดกำลังใจและแรงบันดาลใจที่จะสานต่อการพัฒนา

> *“สิ่งที่เรายึดมั่นอยู่เสมอคือการรักษาเอกลักษณ์ของไทยพวน เราพยายามพัฒนากลุ่มของเราโดยเชื่อมโยงวิถีไทยพวน ซึ่งอยู่ในวิถีของเราอยู่แล้ว ตั้งแต่อาหารการกิน การเกษตรผสมผสาน ซึ่งก็ทำให้เราอยู่ได้”*

> *“ถ้าไม่ได้มาคิด มาคุยกันแบบนี้ก็ไม่รู้เลยว่าชุมชนของเรามีสิ่งที่เรียกว่าทุนทางสังคมเยอะมาก บางทีเราก็หลงลืมสิ่งดีงามในชุมชน อย่างเรื่องวัฒนธรรมนี่ชัดเจน แต่ภูมิปัญญาต่าง ๆ ก็เริ่มจะถูกลืมไป ต้องดึงตรงนี้มา”*

ขั้นการสร้างฝัน (Dream) ได้มีการจัดกิจกรรมระดมความคิดเห็นและเวทีสนทนากลุ่ม เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้ร่วมวิจัยได้สะท้อนมุมมองและจินตนาการถึงอนาคตที่อยากเห็นของวิสาหกิจชุมชน การแลกเปลี่ยนในลักษณะนี้ทำให้สมาชิกกล้าพูด กล้าฝัน และกล้าคิดถึงสิ่งที่อาจยังไม่เคยทำมาก่อน บรรยากาศของการสนทนาเต็มไปด้วยพลังบวก เพราะทุกคนได้รับการยอมรับและชื่นชมในแนวคิดที่เสนอออกมา ผลที่เกิดขึ้นคือผู้ร่วมวิจัยสามารถกำหนดภาพอนาคตของวิสาหกิจชุมชนได้ชัดเจนขึ้น โดยมีความต้องการให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง มีผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานและหลากหลายเพื่อตอบโจทย์ตลาดสมัยใหม่ อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการนำทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนไทยพวนมาสร้างอัตลักษณ์สินค้าที่โดดเด่นและต่อยอดสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและชื่อเสียงแก่ท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็สะท้อนความห่วงใยในอนาคตของชุมชน โดยผู้ร่วมวิจัยเล็งเห็นว่าการสร้างผู้นำรุ่นใหม่เป็นเรื่องจำเป็น เพื่อสืบสานองค์ความรู้และขับเคลื่อนการพัฒนาต่อไป โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีและการตลาดดิจิทัลควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้วิสาหกิจชุมชนสามารถแข่งขันได้อย่างยั่งยืน กิจกรรมในขั้นนี้จึงไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการกำหนดภาพฝันร่วมกัน แต่ยังเสริมพลังความมั่นใจและความหวัง ทำให้ผู้ร่วมวิจัยรู้สึกว่าทุกคนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางอนาคตของชุมชน

> *“ความพร้อมในการเรียนรู้สิ่งใหม่ คือหัวใจของนวัตกรชุมชนในสมัยนี้นะ เพราะเทคโนโลยีมันไปเร็วและไปไกลมาก ๆ แต่คนที่พร้อมจะเรียนรู้และลงมือทำเท่านั้น จะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ให้กับกลุ่มได้อย่างแท้จริง”*

“สิ่งที่เรามีในชุมชนไม่ใช่อุปสรรค แต่คือทุน ตั้งแต่วัฒนธรรม วิถีชีวิต ไปจนถึงธรรมชาติ ถ้าเราคิดเป็นก็เอามาทำเป็นนวัตกรรมได้หมด”

“ปัญหามันไม่ใช่สิ่งที่ต้องกลัว แต่มันคือสัญญาณว่าต้องเปลี่ยน แล้วถ้ากล้าเปลี่ยน เราก็มีโอกาสใหม่ ๆ เข้ามา นี่แหละที่เราต้องมีหากต้องการเติบโต”

ขั้นการออกแบบ (Design) ได้มีการนำทุนที่ค้นพบและภาพฝันที่กำหนดร่วมกันมาใช้เป็นฐานในการออกแบบแนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจริง ผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติที่ผสานแนวคิดการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจความต้องการของกลุ่มและผู้บริโภค (Empathize, Define) ผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการสำรวจความต้องการของลูกค้า ต่อมามีการระดมความคิดสร้างสรรค์ (Ideate) เพื่อหาทางเลือกใหม่ ๆ ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการที่ตอบโจทย์มากขึ้น เช่น การปรับสูตรสินค้า การเพิ่มความหลากหลาย และการคิดบรรจุภัณฑ์รูปแบบใหม่ จากนั้นผู้ร่วมวิจัยได้ทดลองสร้างต้นแบบ (Prototype) และนำไปทดสอบจริง (Test) เพื่อประเมินว่าผู้บริโภคตอบสนองอย่างไร กิจกรรมลักษณะนี้ทำให้ผู้ร่วมวิจัยเห็นภาพที่เป็นรูปธรรมและเข้าใจว่าการปรับเปลี่ยนเล็ก ๆ ก็สามารถสร้างความแตกต่างและเพิ่มคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์ได้ ผลลัพธ์ของการดำเนินการคือการกำหนดแนวทางชัดเจน เช่น การต่อยอดผลิตภัณฑ์และยกระดับมาตรฐาน การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม การใช้เทคโนโลยีและสื่อดิจิทัลเพื่อขยายตลาด การสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานสนับสนุน และการวางแผนพัฒนาทุนมนุษย์โดยเฉพาะการเสริมทักษะให้ผู้นำรุ่นใหม่ ทั้งหมดนี้ช่วยให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดความเข้าใจที่เป็นระบบ เห็นความเป็นไปได้จริง และมีแรงบันดาลใจที่จะขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

“เมื่อก่อนเราทำสบู่ก้อนใหญ่ก้อนเดียวอย่างเดียวเลย คนที่มาซื้อบางคนเขาก็บอกว่าอยากได้ก้อนเล็ก ๆ ไว้แจก ไว้ลองใช้ก่อน กลับไปก็เอาไปใช้ไม่หมดมั่งอะไรมั่ง ทีนี้ถ้าเราลองปรับใหม่ ทำหลายขนาดให้เขาเลือก ก็น่าจะตอบโจทย์คนซื้อได้”

“ไม่เคยคิดมาก่อนเลยว่าสมุนไพรที่ปลูกไว้ข้างบ้าน จะกลายเป็นของที่เอามาทำเป็นสินค้าขายได้

พอได้เข้าร่วมกลุ่ม ได้ลงมือทำเองตั้งแต่แรกจนถึงทดลองหลายรอบ มันก็เห็นชัดเลยว่าต้องใส่ใจทุกขั้นตอน ต้องคิดเผื่อผู้ใช้ด้วยว่าเขาจะชอบแบบไหน พอเห็นคนในตลาดซื้อไปใช้แล้วบอกว่าดี มันภูมิใจมากเลยครับ”

ขั้นการสานฝัน (Destiny) ผู้ร่วมวิจัยได้นำแผนที่ออกแบบไว้มาเริ่มต้นปฏิบัติจริง โดยจัดกิจกรรมฝึกฝนและทดลองปฏิบัติในหลายด้าน ทั้งการพัฒนาทักษะใหม่ ๆ เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์เพิ่มเติม การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ และการออกแบบกิจกรรมส่งเสริมการขาย รวมถึงการทดลองใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น การขายสินค้าผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ การถ่ายภาพและเขียนคำบรรยายเพื่อโพสต์ประชาสัมพันธ์ และการใช้โปรแกรมง่าย ๆ ในการจัดการข้อมูลการขายและสต๊อกสินค้า กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงสร้างความรู้ใหม่ แต่ยังช่วยให้ผู้ร่วมวิจัยมั่นใจในศักยภาพของตนเองมากขึ้น ขณะเดียวกันยังเกิดวัฒนธรรมการทำงานร่วมกัน สมาชิกแต่ละคนแบ่งหน้าที่ ทดลองและสะท้อนผลการทำงานในวงแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง การติดตามและการสะท้อนความคิดเห็นถูกนำมาใช้เป็นกลไกสำคัญในการปรับปรุงกิจกรรมให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ผลลัพธ์ที่ชัดเจนคือผู้ร่วมวิจัยไม่ได้เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตาม แต่มีบทบาทเชิงรุกในการคิด ร่วมออกแบบ และขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่ม ทำให้เห็นความเป็นไปได้จริงของการพัฒนา และเกิดแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาต่อไปอย่างยั่งยืน

"ตอนแรกผมไม่ค่อยกล้าเสนอความคิดเห็น เวลาเขาประชุมกัน เราก็ฟังเฉย ๆ แต่หลัง ๆ มา เขาให้เราช่วยคิด ช่วยออกแบบกิจกรรม ผมก็เริ่มกล้าแสดงความเห็นมากขึ้น มันทำให้รู้สึกว่าเราก็มีบทบาทสำคัญนะ ไม่ใช่แค่ทำตามอย่างเดียว"

"ทุกครั้งที่มีคนมาเยี่ยม มันไม่ใช่แค่เขาได้เรียนรู้นะคะ แต่เราก็รู้สึกว่าเราได้แสดงให้เขาเห็นถึงสิ่งที่เราทำอยู่ทุกวัน แล้วเขายังสนใจ ถามเราเยอะ เราก็ภูมิใจค่ะ รู้สึกเหมือนได้เป็นครู ได้ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนเราให้คนข้างนอกเข้าใจ มันทำให้เรารักในสิ่งที่เราทำมากขึ้นค่ะ"

กระบวนการสุนทรียแสวงหาสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกให้กับผู้ร่วมวิจัยอย่างเป็นรูปธรรม โดยสะท้อนผ่านการพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรชุมชนทั้ง 9 ประการที่ปรากฏชัดเจน เริ่มจากการกล้าคิดกล้าทำ ผู้ร่วมวิจัยกล้าที่จะเสนอความคิดเห็นใหม่ ๆ ในวงสนทนาและริเริ่มทดลองทำบรรจุภัณฑ์รูปแบบใหม่ แม้ยังไม่สมบูรณ์ก็พร้อมที่จะลองและพัฒนาต่อไป พร้อมกันนั้นยังแสดงออกถึงความคิดสร้างสร รค์นอกกรอบผ่านการระดมสมองเพื่อหาวิธีดัดแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การนำผ้าทอไทยพวนมาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ร่วมสมัยแทนการขายแบบเดิม ด้านการสื่อสารก็เห็นพัฒนาการอย่างชัดเจน ผู้ร่วมวิจัยบางคนทดลองนำเสนอสินค้าในงานท้องถิ่นและขายผ่าน Facebook Live เป็นครั้งแรก ทำให้เกิดความมั่นใจและทักษะการสื่อสารที่ดีขึ้น นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงความอดทนต่อปัญหาและไม่ย่อท้อ เมื่อเผชิญกับยอดขายที่ลดลง สมาชิกในกลุ่มไม่ถอย แต่เลือกปรับปรุงคุณภาพสินค้าและหาตลาดใหม่ร่วมกัน อีกทั้งยังพัฒนาทักษะการมองปัญหาให้เป็นโอกาส เช่น การเปลี่ยนข้อจำกัดของวัตถุดิบให้เป็นจุดขายด้วยการเล่าเรื่องราวสินค้าเพื่อเพิ่มมูลค่า ขณะเดียวกันก็พร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยี เช่น การฝึกถ่ายภาพสินค้าและโพสต์ประชาสัมพันธ์ออนไลน์ คุณลักษณะด้านการลงมือปฏิบัติได้ก็ชัดเจนจากการทดลองสูตรผลิตภัณฑ์ใหม่และการจัดเวิร์กช็อปภายในกลุ่ม ต่อเนื่องด้วยการถ่ายทอดเป็น โดยบางคนเริ่มทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้กับสมาชิกใหม่ ทั้งในเรื่องบัญชีและการขายสินค้าออนไลน์ และสุดท้ายคือการบริหารจัดการเป็น ผ่านการจัดทำแผนการผลิตและการขายอย่างเป็นระบบ การแบ่งหน้าที่ และการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง คุณลักษณะทั้งเก้าข้อเหล่านี้ทำให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดความมั่นใจในบทบาทของตนในฐานะนวัตกรชุมชนที่พร้อมจะสร้างการเปลี่ยนแปลงและขับเคลื่อนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

"การจัดกิจกรรมแต่ละครั้งมันสอนให้เรารู้จักคิดล่วงหน้า วางแผน ทำให้เราไม่ทำอะไรแบบตามมีตามเกิด ทุกครั้งหลังจบงาน เราจะมาคุยกันเสมอ ว่าตรงไหนเวิร์ก ไม่เวิร์ก มันทำให้เราค่อย ๆ ปรับตัว พัฒนาไปเรื่อย ๆ จากแค่ชาวบ้านธรรมดา ๆ กลายเป็นคนที่จัดการงานได้เหมือนมืออาชีพเลยค่ะ"

"เมื่อก่อนเราไม่กล้าพูดกับใครเลยค่ะ แต่พอจัดกิจกรรมบ่อย ๆ คนก็ถามเยอะ เราต้องอธิบายให้เขาเข้าใจว่าทำไมสบู่เราถึงใช้ผึ้งชันโรง ใส่อะไร ไม่ใส่อะไร เดี๋ยวนี้เราเลยพูดคล่องขึ้นเยอะ ไม่เขินแล้วค่ะ"

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยครั้งนี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญว่า การสร้างและพัฒนานวัตกรชุมชนไม่สามารถแยกออกจากการสร้างนวัตกรรมได้ หากแต่ต้องดำเนินไปอย่างบูรณาการและเกื้อหนุนกัน กระบวนการสุนทรียแสวงหา (Discovery – Dream – Design – Destiny) ถูกใช้เป็นแกนกลางในการขับเคลื่อน โดยในแต่ละขั้นของกระบวนการ ผู้ร่วมวิจัยไม่ได้เพียงสะท้อนความคิดและจินตนาการ แต่ยังได้ทดลองปฏิบัติและสร้างนวัตกรรม

ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งการลงมือปฏิบัติจริงนี้เองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและทัศนคติ จนพัฒนามาเป็นคุณลักษณะของนวัตกรชุมชน ผลจากกระบวนการทั้งสี่ขั้นจึงไม่เพียงทำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ในชุมชน เช่น ผลิตภัณฑ์จากผึ้งชันโรง การพิมพ์ผ้าใบไม้ และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากสมุนไพร แต่ยังทำให้ผู้ร่วมวิจัยพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรชุมชน 9 ประการ ได้แก่ กล้าคิดกล้าทำ คิดสร้างสรรค์นอกกรอบ สื่อสารเก่ง ขายของเป็น อดทนไม่ย่อท้อ มองปัญหาเป็นโอกาส พร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ ลงมือปฏิบัติได้ ถ่ายทอดเป็น และบริหารจัดการเป็น องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่าการสร้างนวัตกรเกิดขึ้นผ่านการสร้างนวัตกรรม กล่าวคือ การที่ผู้ร่วมวิจัยได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ ทดลอง และพัฒนานวัตกรรมจริง ทำให้คุณลักษณะนวัตกรเหล่านี้ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและมั่นคงกว่าการเรียนรู้ในเชิงทฤษฎีเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ การวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการสร้างนวัตกรชุมชนผ่านการสร้างนวัตกรรมต้องอาศัยเงื่อนไขสนับสนุน ได้แก่ การมีพื้นที่ปลอดภัยให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยนและสะท้อนความคิดเห็นโดยไม่ถูกตัดสิน (Discovery) การมีบรรยากาศเชิงบวกที่สร้างพลังความหวังและแรงบันดาลใจ (Dream) การใช้เครื่องมือที่เหมาะสมในการออกแบบและทดลอง เช่น Design Thinking และการสร้างต้นแบบ (Design) และการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากเครือข่ายและหน่วยงานภายนอก เพื่อทำให้การลงมือปฏิบัติมีความต่อเนื่องและยั่งยืน (Destiny) เมื่อปัจจัยเหล่านี้ทำงานร่วมกัน จะนำไปสู่การสร้างระบบนิเวศแห่งนวัตกรรม (Innovation Ecosystem) ของชุมชน ที่ไม่เพียงตอบโจทย์เฉพาะหน้าแต่ยังสร้างฐานความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันที่ถ่ายทอดต่อไปสู่คนรุ่นใหม่

ดังนั้นองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยนี้คือ การพัฒนานวัตกรชุมชนต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการสร้างนวัตกรรม ผ่านกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งจะนำไปสู่การเสริมสร้างคุณลักษณะนวัตกร การสร้างผลงานนวัตกรรมที่ตอบโจทย์บริบทชุมชน และการจัดตั้งระบบนิเวศการเรียนรู้ที่ยั่งยืน ทำให้ทั้งคนและชุมชนเติบโตไปพร้อมกันอย่างสมดุลและต่อเนื่อง

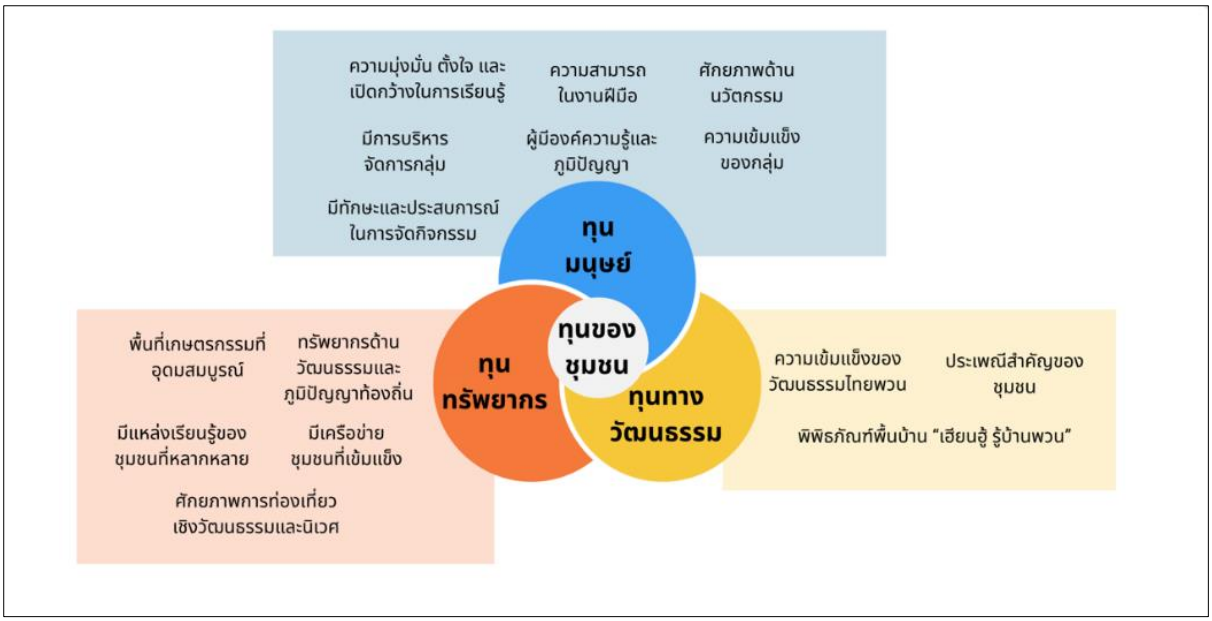

Figure 1: Community Capital of Community Enterprises and Occupational Groups

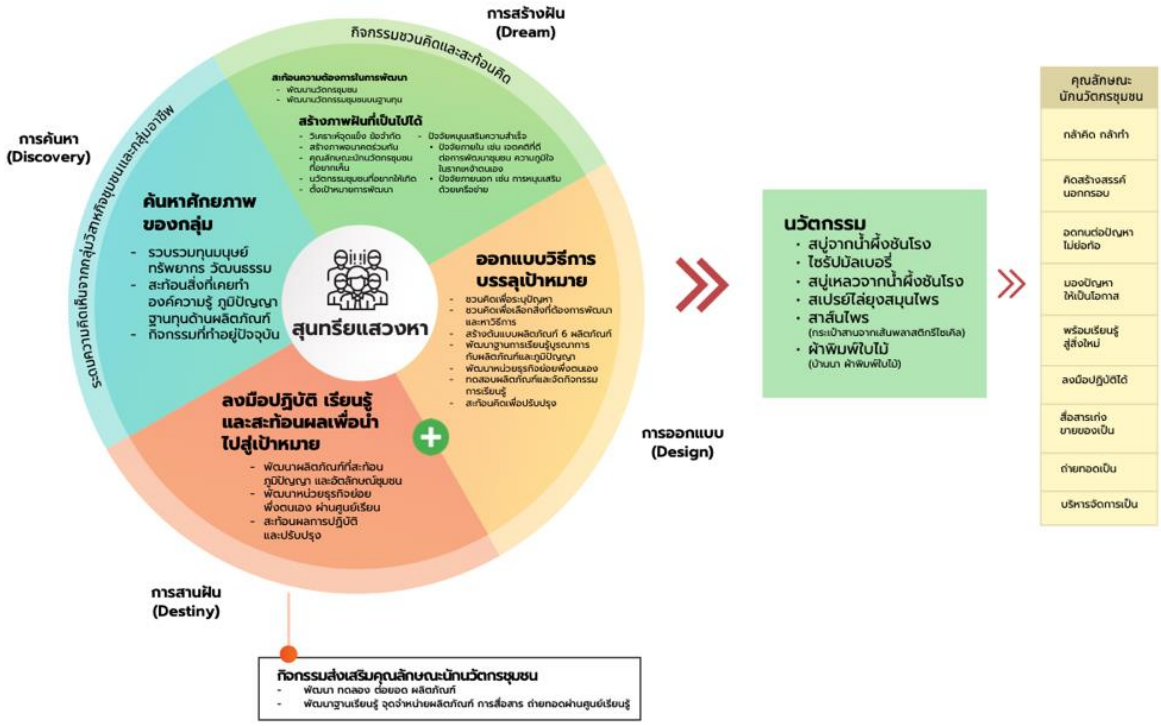

Figure 2: Development of Community Innovators through the Appreciative Inquiry Process

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยสะท้อนว่า การใช้แนวทางสุนทรียแสวงหา (Appreciative Inquiry: AI) เป็นกลไกหลักในการสร้างและพัฒนานวัตกรชุมชน มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในมิติของบุคคลและกลุ่ม กระบวนการนี้ช่วยให้ผู้ร่วมวิจัยได้ตระหนักถึงทุนที่มีอยู่ ทั้งทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากร และทุนวัฒนธรรม และมองเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นในฐานะต้นทุนการพัฒนา ทำให้เกิดแรงบันดาลใจและความเชื่อมั่นร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Cooperrider and Whitney (2007) ที่มองว่าการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เมื่อองค์กรหรือชุมชนเน้นการสร้างจากจุดแข็ง มากกว่าการแก้ปัญหาจากจุดอ่อน ทั้งนี้ยังสัมพันธ์กับแนวคิดทุนทางสังคมที่อธิบายว่าความสัมพันธ์ เครือข่าย และความไว้วางใจ คือปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการพัฒนา (Phongphit, 2002) ซึ่งผลวิจัยนี้สะท้อนชัดว่า การค้นหาทุนที่ดีและการเสริมพลังเชิงบวกได้กลายเป็นฐานในการสร้าง นวัตกรชุมชนอย่างแท้จริง

ผลการวิจัยยังพบว่า ผู้ร่วมวิจัยเกิดการพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรชุมชนจำนวน 9 ประการ ได้แก่ กล้าคิดกล้าทำ คิดสร้างสรรค์นอกกรอบ สื่อสารเก่ง ขายของเป็น อดทนไม่ย่อท้อ มองปัญหาเป็นโอกาส พร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ ลงมือปฏิบัติได้ ถ่ายทอดเป็น และบริหารจัดการเป็น ซึ่งเป็นผลจากการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ AI ไม่ว่าจะเป็น Discovery, Dream, Design หรือ Destiny คุณลักษณะเหล่านี้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งทั้งด้านทัศนคติและพฤติกรรม เช่น การกล้าที่จะเสนอความเห็นใหม่ ๆ ในเวทีสนทนา การดัดแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย การฝึกใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อจำหน่ายสินค้า ไปจนถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ Blackman and Chan (2016) ที่ชี้ว่าความคิดสร้างสรรค์ การกล้าลองผิดลองถูก และการมีส่วนร่วมของสมาชิกคือหัวใจสำคัญของการสร้างนวัตกร

อีกทั้งยังสอดคล้องกับ Hart (2012) ที่ระบุว่านวัตกรจำเป็นต้องมีทั้งทักษะการคิด การสื่อสาร และการลงมือปฏิบัติจริง

ในขณะเดียวกัน การสร้างนวัตกรชุมชนในครั้งนี้ไม่ได้หยุดอยู่เพียงระดับบุคคล แต่ยังนำไปสู่การพัฒนาระบบนวัตกรรมของวิสาหกิจชุมชนที่มีความเป็นขั้นตอนและบูรณาการ โดยเริ่มจากการค้นหาแนวคิดนวัตกรรมที่สอดคล้องกับทุนและความต้องการของกลุ่ม การทดสอบต้นแบบ การดำเนินการนำร่อง การขยายผลไปสู่ตลาด และการประเมินปรับปรุงเพื่อความยั่งยืน ลักษณะการดำเนินงานเชิงระบบนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมของ Rogers (1983) ที่อธิบายว่าการนำนวัตกรรมไปใช้ต้องผ่านการตระหนักรู้ การทดลอง และการปรับใช้ก่อนเข้าสู่การยอมรับในวงกว้าง

สรุป

การวิจัยเรื่องการพัฒนานวัตกรชุมชนของกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนโดยใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหา มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างพลังบวกและค้นหาทุนที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อต่อยอดการพัฒนา โดยดำเนินการผ่านขั้นตอนการค้นหา การสร้างฝัน การออกแบบ และการสานฝัน ทำให้ผู้ร่วมวิจัยได้ทบทวนทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากร และทุนวัฒนธรรมของตนเอง มองเห็นคุณค่าและร่วมกันสร้างวิสัยทัศน์ ออกแบบแนวทาง และลงมือปฏิบัติจริงเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่จับต้องได้ ผลที่เกิดขึ้นคือผู้ร่วมวิจัยมีการพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรชุมชน 9 ด้าน ได้แก่ ความกล้าคิดกล้าทำ ความคิดสร้างสรรค์นอกกรอบ ความสามารถในการสื่อสารและขายสินค้า ความอดทนไม่ย่อท้อ การมองปัญหาเป็นโอกาส ความพร้อมในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ความสามารถในการลงมือปฏิบัติ การถ่ายทอดองค์ความรู้ และการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ คุณลักษณะเหล่านี้สะท้อนผ่านพฤติกรรมการทำงานจริง เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อจำหน่ายสินค้า และการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนรุ่นใหม่ ควบคู่ไปกับการก่อรูปของระบบการสร้างนวัตกรรมที่ประกอบด้วยการระบุแนวคิด การพัฒนาต้นแบบ การดำเนินการนำร่อง และการขยายผลสู่ความยั่งยืน ซึ่งเชื่อมโยงกับการพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรและสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่บูรณาการทั้งคน ทรัพยากร เทคโนโลยี และเครือข่ายสนับสนุนเข้าด้วยกัน ทำให้การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมีพลวัต มีความเข้มแข็ง และมีแนวทางการพัฒนาที่ต่อเนื่องและยั่งยืน อันเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้และขยายผลในพื้นที่อื่นได้ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าการใช้กระบวนการสุนทรียแสวงหาสามารถสร้างและพัฒนานวัตกรชุมชนของกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้สมาชิกเกิดคุณลักษณะของนวัตกรชุมชนและสามารถพัฒนาระบบการสร้างนวัตกรรมที่ยั่งยืน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ โดยหน่วยงานภาครัฐที่ดูแลการพัฒนาชุมชนและเศรษฐกิจฐานรากควรนำรูปแบบที่สังเคราะห์ได้ไปใช้เป็นแนวทางสนับสนุนการเสริมสร้างศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นการพัฒนาคุณลักษณะของนวัตกรควบคู่กับการสร้างนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ผ่านการดำเนินงานตามขั้นตอนการค้นหา การสร้างฝัน การออกแบบ และการสานฝัน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ขณะเดียวกันสถาบันการศึกษาและมหาวิทยาลัยควรบูรณาการรูปแบบนี้เข้ากับการเรียนรู้เชิงพื้นที่เพื่อสร้างพื้นที่ทดลองและพัฒนาร่วมกับชุมชน ทำให้เกิดทั้งองค์ความรู้และการปฏิบัติจริง รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ อีกทั้งภาคเอกชนและเครือข่าย

พันธมิตรควรเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาต้นแบบ การทดสอบผลิตภัณฑ์ และการเชื่อมโยงตลาด เพื่อให้ระบบนวัตกรรมของวิสาหกิจชุมชนสามารถแข่งขันได้และมีความยั่งยืนต่อไป ในเชิงนโยบาย ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนานวัตกรชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยภาครัฐควรพิจารณากำหนดนโยบายสนับสนุนให้นวัตกรชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก ผ่านการบูรณาการกระบวนการสุนทรียแสวงหาในโครงการพัฒนาชุมชน เช่น การจัดตั้งพื้นที่เรียนรู้เชิงปฏิบัติเพื่อให้ชุมชนได้ทดลองคิด ทำ และเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา เพื่อร่วมกันส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้ การตลาด และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไม่เพียงเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจ แต่ยังส่งเสริมทุนมนุษย์ ทุนสังคม และความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาวอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่และต่อยอดนวัตกรรมในระยะยาว เพื่อให้เข้าใจว่าปัจจัยใดบ้างที่ช่วยให้นวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสุนทรียแสวงหาสามารถคงอยู่และพัฒนาอย่างยั่งยืนในชุมชน นอกจากนี้ควรมีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนานวัตกรในบริบทที่หลากหลาย เช่น วิสาหกิจชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่า มีผลิตภัณฑ์ซับซ้อนกว่า หรืออยู่ในพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน เพื่อทำความเข้าใจปัจจัยแห่งความสำเร็จและข้อจำกัดที่ต้องปรับเปลี่ยนตามบริบท และควรมีการเปรียบเทียบประสิทธิผลของการใช้สุนทรียแสวงหากับแนวทางการพัฒนาอื่น ๆ ภายใต้ความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมที่สุดกับแต่ละพื้นที่การวิจัย

References

Blackman, M., & Chan, K.-Y. (2016). Antecedents and Effects of Innovative Activities on Innovative Behaviours of Individuals: A Case of a South African Company. In *2016 Portland International Conference on Management of Engineering and Technology (PICMET)*. Portland, OR: PICMET.

Cooperrider, D. L., & Whitney, D. (2007). Appreciative Inquiry: A Positive Revolution in Change. In P. Holman, T. Devane, & S. Cady (Eds.), *The Change Handbook: The Definitive Resource on Today's Best Methods for Engaging Whole Systems* (pp. 99–125). San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers.

Cooperrider, D. L., Whitney, D., & Stavros, J. M. (2008). *Appreciative Inquiry Handbook for Leaders of Change*. (2nd ed.). San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers.

Department of Agricultural Extension, Ministry of Agriculture and Cooperatives. (2022). *Statistics of Community Enterprises and Members Nationwide, B.E. 2565 [A.D. 2022]*. Bangkok, Thailand: Department of Agricultural Extension.

Hart, S. (2012). New Product Development. In M. J. Baker & S. Hart (Eds.), *The Marketing Book* (7th ed., pp. 346–373). Abingdon, England: Routledge.

McArthur-Blair, J., & Cockell, J. (2012). *Appreciative Inquiry in Higher Education: A Transformative Force*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Rogers, E. M. (1983). *Diffusion of Innovations*. (3rd ed.). New York, NY: Free Press.

Phongphit, S. (2002). *Community Power: Sustainable Development from the Grassroots*. Bangkok: Thailand Research Fund (TRF).

Community Enterprise Promotion Act B.E. 2548. (2005, July 6). *Royal Thai Government Gazette*, 122(75 K), 319-327.

คนจนหน้าจอ : กรณีศึกษาวาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธเพื่อช่วยเหลือคนยากไร้ในมุมมองสื่อสารมวลชน*

Poor on Screen: A Case Study of Buddhist Human Rights Discourses in Supporting People Experiencing Poverty from the Perspective of Mass Media Practitioners

ธนะกิจ อินยาโส

Tanakit Inyaso

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Corresponding Author's Email: inyasotanakit@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) สังเคราะห์วาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธที่ปรากฏในรายการโทรทัศน์เกี่ยวกับคนยากไร้ (2) พัฒนาวาทกรรมเชิงพุทธในลักษณะรื้อสร้างอุดมการณ์และกลวิธีทางวาทกรรมเพื่อช่วยเหลือผู้ยากไร้ในมุมมองของสื่อสารมวลชน และ (3) ถอดบทเรียนการถ่ายทอดชุดวาทกรรมสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธสำหรับการสื่อสารสาธารณะ งานวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ บรรณาธิการข่าว โปรดิวเซอร์ ผู้สื่อข่าว ผู้ประกาศ ผู้เขียนสคริปต์ นักวิชาการพุทธ นักสิทธิ ผู้มีประสบการณ์ที่เคยปรากฏในสื่อ และผู้กำกับ รวม 30 คน มีการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและการสนทนากลุ่มเป็นเครื่องมือวิจัย การเก็บข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์ 30 ตอน (พ.ศ. 2559–2568) การสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 20 คน และการสนทนากลุ่ม 10 คน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้กรอบการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (CDA) สามระดับ ได้แก่ ระดับข้อความ ระดับปฏิบัติการทางวาทกรรม และระดับโครงสร้างสังคม

ผลการวิจัยพบว่า (1) สื่อโทรทัศน์ผลิตซ้ำวาทกรรมหลักอย่างน้อย 5 รูปแบบ ได้แก่ เมตตากรุณา–ทาน กรรม และความเพียรส่วนบุคคล ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเกื้อกูลเชิงชุมชน และความยุติธรรมเชิงโครงสร้าง โดยกรอบเมตตากรุณาและปัจเจกนิยมปรากฏเด่นที่สุด ขณะที่กรอบศักดิ์ศรีและสิทธิมีบทบาทลดการตีตราและเปิดเผยเงื่อนไขเชิงโครงสร้างได้ชัดเจนกว่า (2) ได้พัฒนาต้นแบบวาทกรรมรื้อสร้าง 3 รูปแบบ ได้แก่ Dignity-First, Agency-Centered Help และ Community-Solidarity พร้อมเครื่องมือปฏิบัติการที่ช่วยลดการใช้ถ้อยคำและภาพที่ตีตรา และเพิ่มการสื่อสารด้านสิทธิ บริการ และนโยบายในกระบวนการผลิตข่าว (3) ถ่ายทอดองค์ความรู้ในรูปแบบ ON-AIR Model สำหรับการสื่อสารประเด็นคนยากไร้อย่างเคารพศักดิ์ศรี ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การกำหนดประเด็นการนำเสนอผ่านสื่อ 2) การใช้ภาษาที่ไม่ตีตรา 3) การช่วยเหลือที่เน้นศักยภาพและการเข้าถึงสิทธิของบุคคล 4) การสร้างการมีส่วนร่วมผ่านเครือข่ายชุมชน และ5) การชี้ช่องทางการเข้าถึงสิทธิ บริการ และนโยบาย ซึ่งสามารถใช้เป็นกรอบแนวทาง

*Received October 19, 2025; Revised March 7, 2026; Accepted March 23, 2026

เชิงปฏิบัติในการผลิตข่าวและสารคดี เพื่อยกระดับมาตรฐานวิชาชีพสื่อให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมและหลักสิทธิมนุษยชนร่วมสมัย

คำสำคัญ: คนจนหน้าจอ; วาทกรรมสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธ; คนยากไร้; สื่อสารมวลชน

Abstract

This research aims to: (1) synthesize Buddhist human rights discourses appearing in television programs concerning the poor; (2) develop Buddhist discourses through ideological reconstruction and discursive strategies to support the disadvantaged from the perspective of mass communication; and (3) extract lessons for communicating Buddhist human rights discourse for public communication. The study employs a qualitative research methodology. Key informants consisted of 30 individuals, including news editors, producers, reporters, news anchors, scriptwriters, Buddhist scholars, human rights advocates, individuals who had appeared in the media with relevant experiences, and program directors. Research instruments included semi-structured interviews and focus group discussions. Data were collected through content analysis of 30 television program episodes broadcast between 2016 to 2025, in-depth interviews with 20 participants, and a focus group discussion involving 10 participants. Data analysis was conducted using a three-level framework of Critical Discourse Analysis (CDA): the textual level, the level of discursive practice, and the level of social structure.

The findings reveal that: (1) television media reproduce at least five dominant discursive patterns, namely compassion and charity, karma and individual perseverance, human dignity, community solidarity, and structural justice. Among these, the frameworks of compassion and individualism appear most prominently, whereas the dignity- and rights-based frameworks play a stronger role in reducing stigmatization and revealing structural conditions affecting the poor. (2) The study developed three reconstructive discourse prototypes: Dignity-First, Agency-Centered Help, and Community-Solidarity, accompanied by practical communication tools that reduce stigmatizing language and imagery while strengthening the communication of rights, public services, and policy information in news production processes. (3) The research proposes the ON-AIR Model as a knowledge framework for communicating poverty issues in ways that respect human dignity. The model comprises five components: (1) framing issues appropriately for media presentation, (2) using non-stigmatizing language, (3) providing assistance that emphasizes personal agency and access to rights, (4) fostering participation through community networks, and (5) indicating channels for accessing rights, services, and public policies. This model can serve as a practical framework for producing news and documentary programs, contributing to the enhancement of professional media standards in alignment with Buddhist ethical principles and contemporary human rights values.

Keywords: Screen Poverty; Buddhist Human Rights Discourse; The Disadvantaged; Mass Communication

บทนำ

ในช่วงปี พ.ศ. 2544–2555 ประเทศไทยเผชิญความขัดแย้งทางการเมืองที่รุนแรงจนเกิดความแตกแยกในชาติและสถาบันการเมือง ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความมั่นคงของประเทศ แม้ต่อมาความรุนแรงลดลง แต่ยังคงมีแนวโน้มปะทุขึ้นได้อีก ความขัดแย้งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงระดับประเทศ หากยังปรากฏในสังคมเมืองและชนบท โดยเฉพาะในประเด็นอ่อนไหวอย่างการเมือง ศาสนา และความเชื่อ ซึ่งมักก่อให้เกิดข้อโต้แย้งไร้ข้อยุติ เนื่องจากเกี่ยวพันกับอัตลักษณ์และตัวตนของบุคคล ความขัดแย้งจึงเป็นส่วนหนึ่งของทุกความสัมพันธ์ การจัดการความขัดแย้งจึงมีความสำคัญยิ่ง ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามสร้างแนวทางสมานฉันท์หรือปรองดอง แต่ยังไม่อาจหาวิธีที่ทำให้ทุกฝ่ายพึงพอใจได้ และรูปแบบในอุดมคติที่ทุกฝ่ายชนะก็ยังเป็นไปได้ยาก (Parinyasuthinan, 2013) หลังรัฐประหารปี 2549 ประเทศไทยได้จัดทำรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 และได้ก่อตั้งสื่อสาธารณะแห่งแรก คือ องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (ไทยพีบีเอส) ซึ่งถือเป็นสื่อของสังคม มิใช่เพียงสื่อเพื่อสังคม โดยประชาชนมีส่วนร่วมในฐานะเจ้าของ สื่อสาธารณะจึงแตกต่างจากสื่อทั่วไป และเป็นสัญลักษณ์ของสังคมประชาธิปไตยที่มุ่งสร้างคุณภาพและคุณธรรม ดังที่ไทยพีบีเอสให้ความสำคัญกับการเป็นเวทีเปิดโอกาสให้คู่ขัดแย้งและภาคส่วนต่าง ๆ ได้แลกเปลี่ยน พูดคุย และหาทางออกต่อปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง จึงมีบทบาทสำคัญในการสะท้อนสถานการณ์รอบด้านและเป็นกลไกช่วยคลี่คลายความแตกแยกของสังคม

ดังนั้นบทบาทของไทยพีบีเอส ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการรายงานข้อมูลข่าวสารเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เสนอแนวทางออกต่อความขัดแย้งในสังคม ทั้งในเหตุการณ์การเมืองและสถานการณ์ภาคใต้ ซึ่งเป็นประเด็นอ่อนไหวที่สังคมมักหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึง เทพชัย หย่อง ชี้ว่า การเปิดเวทีให้กลุ่มต่าง ๆ ได้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นถือเป็นภารกิจตามวัตถุประสงค์ของสื่อสาธารณะ มิใช่การทำเกินบทบาท เพราะประเทศกำลังเผชิญความขัดแย้งทางการเมืองที่เปราะบาง จึงต้องการสื่อที่สะท้อนปัญหาอย่างตรงไปตรงมา รอบด้าน และให้ปัญญาแก่สังคม แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนตามแนวคิดของ (Pongsudhirak and Kanchoochat, 2004) ที่ระบุว่าสื่อมวลชนควรทำหน้าที่ให้ข้อมูลข่าวสาร ประสานสัมพันธ์ รักษาความต่อเนื่อง ให้ความบันเทิง และสร้างการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะการเปิดพื้นที่ให้คู่ขัดแย้งมาพูดคุยกันบนเวทีเดียวกัน ซึ่งเป็นเรื่องท้าทายและเสี่ยงต่อการปะทะ รายการเถียงให้รู้เรื่องของไทยพีบีเอส เป็นตัวอย่างที่โดดเด่นในฐานะเวทีสาธารณะสำหรับการโต้วาทีระหว่างฝ่ายที่มีมุมมองต่างกัน โดยมีการกำหนดกติกาชัดเจน มุ่งผลสัมฤทธิ์ และสร้างวัฒนธรรมการถกเถียงบนพื้นฐานของเหตุผล แม้สังคมไทยโดยทั่วไปยังขาดทักษะและการเคารพกฎกติกาในการสื่อสาร จึงอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งมากกว่าการคลี่คลาย แต่รายการนี้ก็ยังสามารถทำหน้าที่ได้จนจบตามเวลาที่กำหนด และยังคงได้รับความนิยมต่อเนื่อง วัฒนธรรมการโต้เถียงด้วยเหตุผลจึงถือเป็นกลไกสำคัญในการจัดการความขัดแย้ง และเป็นส่วนหนึ่งที่ไทยพีบีเอสพยายามปลูกฝัง เพื่อให้สังคมไทยค่อย ๆ ก้าวไปสู่ความเข้าใจและการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างอย่างสร้างสรรค์

ปัจจุบันสื่อโทรทัศน์ถือเป็นสื่อกระแสหลักที่ทรงอิทธิพลต่อแนวคิดของประชาชน เนื่องจากเข้าถึงผู้คนได้กว้างขวาง รวดเร็ว และไม่จำเป็นต้องมีทักษะพิเศษในการเข้าถึง แม้ปัจจุบันจำนวนผู้ชมทีวีลดลง แต่สื่อโทรทัศน์ยังคงมีอิทธิพลสูง เนื่องจากเนื้อหาสามารถเผยแพร่ต่อไปยังสื่อออนไลน์ควบคู่กันได้ จึงยังคงส่งผลต่อทัศนคติและความคิดของสังคม ในการนำเสนอเรื่องราวของคนพิการ สื่อโทรทัศน์มักสะท้อนภาพผ่านมุมมองความน่าสงสาร ความลำบาก หรือการต่อสู้ชีวิต เช่น รายการหรือละครที่แสดงให้เห็นว่าคนพิการต้องพึ่งพาผู้อื่น หรือในอีกด้านหนึ่งก็นำเสนอภาพของคนพิการที่เก่ง กล้าสู้ชีวิต จนกลายเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ชม (Wutiattasan, 2013) อย่างไรก็ตาม การนำเสนอซ้ำ ๆ ในมุมมองเช่นนี้ อาจก่อให้เกิดมายาคติ ต่อคนพิการ

และสร้างช่องว่างทางสังคมระหว่างคนพิการกับคนไม่พิการ ดังนั้นสื่อจำนวนมากยังผลิตซ้ำภาพจำที่ไม่หลากหลายของคนพิการ ไม่ว่าจะในโทรทัศน์ ภาพยนตร์ หรือสื่ออื่น ๆ จนผู้ชมอาจเข้าใจไปว่าคนพิการทั้งหมดเป็นเช่นนั้น ซึ่งสะท้อนข้อจำกัดของสังคมไทยที่ยังไม่เข้มแข็งในการเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนและสิทธิคนพิการเหมือนต่างประเทศ ดังนั้น การนำเสนอคนพิการในฐานะมนุษย์เท่าเทียม จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยลดอคติและสร้างความเข้าใจร่วมกันในสังคม

จากประเด็นปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า การสื่อสารข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสื่อโทรทัศน์ประเภทต่าง ๆ ในปัจจุบันกำลังปัญหา เพราะถูกจำกัดโดยมายาคติเดิม ๆ หรืออัตลักษณ์ของคนไทยที่แสดงให้เห็นถึงตัวตนของคนพิการแบบเดิมว่า คนพิการเป็นคนที่ไร้คุณค่า ไร้ความสามารถเป็นคนที่น่าเวทนาสงสาร ต้องเป็นผู้รับเป็นอย่างเดียว อย่างเช่น กรณีที่หญิงสาวคนพิการได้แต่งงานกับชายหนุ่มที่มีร่างกายปกติไม่พิการ ข่าวก็จะนำเสนอในรูปแบบหรือหัวข้อข่าวว่า หญิงพิการโชคดีมีหนุ่มปกติมาชอบ ชายหนุ่มใจหล่อชอบสาวพิการ พิการสู้ชีวิตทำงานหาเลี้ยงตนเอง เป็นต้น หรือกรณีทีหากมีสิ่งที่ไม่ดีหรือไม่ปกติเกิดขึ้นก็จะโทษว่าเกิดความพิการ เช่น ในละครเรื่องบุพเพสันนิวาสที่นางเอกพูดจากไม่เหมือนคนอื่น ๆ ก็จะถูกกล่าวหาว่าพูดจาพิกลพิการ เป็นต้น ยิ่งในปัจจุบันยังมีรายการหลายรายการที่นำเสนอคนพิการในมุมมองของความลำบาก ความน่าสงสาร หรือจะเป็นมุมของการต่อสู้ชีวิตด้วยความยากลำบาก มีน้ำตา แสดงการเสียใจจากคนที่พิการเองหรือครอบครัวของคนพิการ ซึ่งจากการที่สื่อนำเสนอในมุมต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานั้น ยิ่งทำให้เป็นการตอกย้ำกับภาพมายาคติแบบเดิมที่ว่าคนพิการเป็นที่ไม่พึงปรารถนาของสังคมและคนรอบข้าง มีความน่าสงสารน่าเห็นใจ ทำให้คนพิการกลายเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่าของสังคมและตนเอง และทำให้คนพิการเกิดภาพที่แตกต่างจากคนที่ไม่พิการทำให้เกิดช่องว่างในสังคม

เพราะเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา “วาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธเพื่อช่วยเหลือคนยากไร้ในมุมมองสื่อสารมวลชน” ถึงเรื่องของสิทธิโดยธรรมชาติว่ามนุษย์มีสิทธิเท่าเทียมกันมาตั้งแต่กำเนิด และคนทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน สามารถอธิบาย วิเคราะห์ ความแตกต่างกันที่หลากหลาย โดยมีในมุมมองสื่อสารมวลชน และแนวความคิดที่แตกต่างกัน จากสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธเพื่อช่วยเหลือคนยากไร้ในมุมมองสื่อสารมวลชน ดังกล่าวน่าจะมีประโยชน์ทั้งแก่ผู้ศึกษา และผู้ที่สนใจที่จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตทั้งของตนเองและสังคมในโอกาสต่อไปได้ เพื่อเป็นการพัฒนางานวิจัยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสังเคราะห์วาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธที่มีอิทธิพลต่อคนยากไร้ที่เคยออกอากาศผ่านรายการโทรทัศน์
2. เพื่อพัฒนาวาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธในแบบรื้อสร้างอุดมการณ์กลวิธีทางวาทกรรมช่วยเหลือผู้ยากไร้ในมุมมองของสื่อสารมวลชน
3. เพื่อถอดบทเรียนการถ่ายทอดชุดวาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธของคนยากไร้ในมุมมองของสื่อสารมวลชน

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎี

ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบครอบคลุม 4 ฐานความรู้ ได้แก่ (1) หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และจริยธรรมการสื่อสาร (เช่น สังคหวัตถุ พรหมวิหาร หลักการไม่ตีตราและไม่ทำให้เสื่อมศักดิ์ศรี) เพื่อทำหน้าที่เป็นเกณฑ์คุณค่าทางบรรทัดฐาน (2) แนวคิดวาทกรรมเชิงวิพากษ์และแบบจำลอง

การวิเคราะห์ถ้อยความ ภาพ และโครงเรื่อง อาทิ Critical Discourse Analysis (CDA) การจัดกรอบข่าว การแทนตัวตน/ความเป็นอื่น (3) องค์ความรู้ด้านสื่อเพื่อการพัฒนาและจริยธรรมสื่อในการนำเสนอความยากจน และ (4) กรอบสิทธิและข้อกำกับดูแลสื่อร่วมสมัย รวมถึงมาตรการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลและมาตรฐานจริยธรรมการวิจัยกับกลุ่มเปราะบาง จากนั้นผู้วิจัยสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดการวิจัยที่ผสานมิติการวิเคราะห์สามระดับของ CDA (ระดับข้อความ ระดับปฏิบัติการทางวาทกรรม และระดับโครงสร้างสังคม) เข้ากับเกณฑ์คุณค่าตามหลักพุทธธรรม และพัฒนาคู่มือรหัสเริ่มต้น เพื่อใช้กำกับความเสมอต้นเสมอปลายของการตีความในระยะภาคสนาม

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม

การภาคสนามใช้การคัดเลือกกรณีแบบมุ่งหมาย เพื่อให้ครอบคลุมความหลากหลายของรูปแบบการนำเสนอ ได้แก่ รายการช่วยเหลือทางสังคม รายการข่าวเชิงสังคม และสารคดีชีวิต โดยกำหนดขอบเขตเวลาในช่วง พ.ศ. 2559–2568 เพื่อให้เห็นพัฒนาการของวาทกรรมข้ามห้วงเวลา การเก็บข้อมูลประกอบด้วย (1) การวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์อย่างเป็นระบบจากตอนที่เข้าเกณฑ์ (2) การสังเกตการณ์กระบวนการผลิตสื่อและการตัดสินใจเชิงบรรณาธิการในระดับที่เป็นไปได้ (เช่น การประชุมวางแผน สคริปต์ร่าง) เพื่อเชื่อมโยงระดับปฏิบัติการทางวาทกรรม และ (3) กิจกรรมมีส่วนร่วมเชิงวิชาชีพ กับผู้ผลิตสื่อและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อทดสอบการ “รื้อสร้างวาทกรรม” ที่เคารพศักดิ์ศรีและความเป็นเจ้าของเรื่องราวของผู้ยากไร้

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) ผู้แทนสื่อ ได้แก่ บรรณาธิการ โปรดิวเซอร์ ผู้สื่อข่าว ผู้ประกาศ และผู้เขียนสคริปต์ ซึ่งสะท้อนเหตุผลเชิงบรรณาธิการและข้อจำกัดทางวิชาชีพ (2) นักวิชาการพุทธ นักสิทธิและภาคสังคมสงเคราะห์ ซึ่งทำหน้าที่วิพากษ์เชิงคุณค่าและผลกระทบทางสังคม (3) ผู้มีประสบการณ์ตรงที่ปรากฏในรายการหรือได้รับผลจากการนำเสนอ เพื่อสะท้อนผลกระทบต่อศักดิ์ศรี เอเจนซี และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และ (4) ตัวแทนองค์กรวิชาชีพหรือกำกับดูแลสื่อ เพื่อสะท้อนกรอบนโยบายและมาตรฐานวิชาชีพ ขนาดกลุ่มเป้าหมายโดยรวมอยู่ในช่วง 20 คน โดยยึดหลักอิ่มตัวทางข้อมูลเป็นเกณฑ์ยุติการคัดเลือก

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

งานวิจัยใช้หลายวิธีเพื่อเสริมความแข็งแรงของหลักฐานเชิงคุณภาพ โดยมีมาตรฐานจริยธรรมและความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูลเป็นแกนกลาง ประกอบด้วย 1) การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ดำเนินการตัวต่อตัว ความยาว 30 นาที ใช้แนวคำถามที่พัฒนาเชิงทฤษฎีครอบคลุมโครงเรื่องการผลิต ภาษาวาทกรรม ภาพ จริยธรรมการเล่าเรื่อง ผลกระทบที่เกิดขึ้นจริง และข้อเสนอเชิงรื้อสร้าง ขอความยินยอมอย่างรู้ตัว ใช้นามแฝง และอนุญาตให้ถอนตัวได้ตลอดเวลา 2) การประชุมกลุ่มย่อย (FGD) ขนาด 8 คน/กลุ่ม จำนวน 3 กลุ่ม แยกตามบทบาท (สื่อ นักวิชาการ นักสิทธิ ผู้มีประสบการณ์) มุ่งตรวจสอบความสอดคล้องของธีม แลกเปลี่ยนทัศนะข้ามภาคส่วน และร่วมผลิตแม่แบบสคริปต์ แนวทางการเล่าเรื่องใหม่ที่เคารพศักดิ์ศรีและเอเจนซีของผู้ยากไร้ 3) การศึกษาและติดตามผลการปฏิบัติ ทดลอง ฝึกอบรม จัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการกับทีมสื่อเพื่อทดลองใช้ชุดวาทกรรมรื้อสร้าง และแบบฟอร์มตรวจสอบจริยธรรมสื่อเชิงพุทธ สิทธิ เก็บข้อมูลด้วยแบบสังเกตเชิงโครงสร้าง บันทึกสนาม แบบประเมินก่อน–หลัง และการสะท้อนคิดของผู้เข้าร่วม เพื่อวัดความเป็นไปได้เชิงปฏิบัติและการยอมรับเชิงวิชาชีพ

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลสัมภาษณ์ จากนั้น ออกแบบวาทกรรมสำหรับผู้ยากไร้แล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 6 ท่าน

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ใช้แนวทาง วิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (CDA) อย่างเคร่งครัด โดยเชื่อมสามระดับเข้าด้วยกัน ได้แก่ (1) ระดับข้อความ วิเคราะห์ภาษา ภาพ โครงเรื่อง กลวิธีการจัดกรอบ อุปลักษณ์ ดนตรีเสียง และการตัดต่อ (2) ระดับปฏิบัติการทางวาทกรรม สำรวจเวิร์กโฟลว์การผลิต แหล่งอ้างอิง แรงกดดันจากเรตติ้ง สปอนเซอร์ และนโยบายองค์กรสื่อ และ (3) ระดับโครงสร้างทางสังคม ตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทุน รัฐ ตลาด และศาสนาที่กำหนดวิธีการเล่าเรื่องคนจน ผลการวิเคราะห์ถูกแม็ปกับเกณฑ์คุณค่าตามหลักพุทธธรรมเพื่อประเมินความสอดคล้องเชิงพุทธ–สิทธิของวาทกรรมเดิม เพื่อยกระดับความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยใช้การไตรวิธี ข้ามแหล่งข้อมูล (เนื้อหารายการ สัมภาษณ์ สังเกต ทดลอง) การตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูล และการระดมสมองกับเพื่อนวิจัย

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัย และ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

ภายหลังการวิเคราะห์ ผู้วิจัยสังเคราะห์แผนที่วาทกรรมของการแทนภาพคนยากไร้ในสื่อโทรทัศน์ไทย โดยแจกแจงรูปแบบการจัดกรอบ ตัวละคร ตรรกะการช่วยเหลือ และผลกระทบต่อศักดิ์ศรีและเอเจนซีบนฐานเกณฑ์พุทธ สิทธิ จากนั้นจึงพัฒนาชุดวาทกรรมและแม่แบบสคริปต์ แนวเล่าเรื่องที่ผ่านการทดสอบเชิงปฏิบัติการ พร้อมหลักฐานเชิงประเมินก่อน–หลังเพื่อแสดงศักยภาพเชิงเปลี่ยนแปลง ผลการวิจัยถูกนำเสนอในรูป (1) รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์และภาคผนวกเครื่องมือ คู่มือ (2) บทความวิชาการภาษาไทยอังกฤษ (3) บทสรุปนโยบายเชิงข้อเสนอสำหรับองค์กรสื่อและผู้กำกับดูแล และ (4) การถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านเวิร์กช็อปเชิงวิชาชีพ ทั้งหมดดำเนินไปภายใต้กรอบจริยธรรมที่คุ้มครองผู้ให้ข้อมูล โดยเฉพาะการปกปิดตัวตน การยินยอมอย่างรู้ตัว การให้สิทธิถอนตัว และกลไกการรับมือภาวะสะเทือนใจที่อาจเกิดขึ้นจากการรื้อฟื้นประสบการณ์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อสังเคราะห์วาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธที่มีอิทธิพลต่อคนยากไร้ที่เคยออกอากาศผ่านรายการโทรทัศน์ ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมมีชุดวาทกรรมหลัก 5 แบบที่ผลิตซ้ำอย่างกว้างขวางและส่งผลต่อกรอบการรับรู้สาธารณะ ได้แก่ (1) วาทกรรมเมตตากรุณา/ทาน ซึ่งเน้นการระดมความสงสารและการทำบุญช่วยเหลือเฉพาะหน้า สัมพันธ์กับหลักสังคหวัตถุด้านทานและปิยวาจา แต่ยังคงลำดับชั้นผู้ให้และผู้รับ (2) วาทกรรมเรื่องกรรม ความเพียรส่วนบุคคล ที่ตีความความยากจนผ่านศีลธรรมส่วนตน กรรมเก่า กรรมใหม่ ทำให้ปัจจัยโครงสร้างทางเศรษฐกิจและนโยบายเลือนไปอยู่เบื้องหลัง (3) วาทกรรมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ยากไร้ ภาษาไม่ตีตราและการเล่าเรื่องแบบร่วมออกแบบ ลดการทำให้เป็นผู้รับความสงสาร (4) วาทกรรมชุมชนเกื้อกูล เครือข่าย ตามสังคหวัตถุ 4 ที่ย้ายจุดเน้นจากผู้ให้รายบุคคลไปสู่การประสานงานของบ้าน วัด ชุมชน ภาคี และ (5) วาทกรรมยุติธรรมเชิงโครงสร้างและสิทธิที่เชื่อมคุณค่าพุทธกับการเรียกร้องระบบรองรับ (สวัสดิการ สาธารณสุข การคุ้มครองแรงงาน) ซึ่งยังพบในสัดส่วนจำกัดเมื่อเทียบกรอบการกุศล

ในระดับกลวิธีทางวาทกรรม รายการส่วนใหญ่ใช้เฟรมช่วยชีวิต–กู้วิกฤต ผสานการทำให้เป็นปัจเจกและความสะเทือนอารมณ์ ผ่านภาพระยะใกล้ น้ำเสียงบรรยายเชิงศีลธรรม ดนตรีเร้าอารมณ์ และอุปลักษณ์พุทธ เช่น จุดไฟแห่งความหวังโอกาสใหม่ พร้อมการรับรองโดยพระ นักวิชาการ หรือผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเสียงอำนาจ เพื่อเพิ่มความชอบธรรมของการระดมช่วยเหลือ นอกจากนี้ยังพบการใช้ พยานหลักฐานทางศีลธรรม เช่น ภาพการประกอบศาสนกิจ การทำบุญ การกลับใจ ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่า ความดี จะนำไปสู่การเปลี่ยน

ผ่านจากความยากจน ซึ่งเอื้อต่อการระดมทรัพยากรระยะสั้น แต่เสี่ยงวางความรับผิดชอบไว้ที่ปัจเจกบุคคลมากเกินไป

เมื่อพิจารณาแนวโน้มตามประเภทเนื้อหา พบว่า รายการช่วยเหลือ การกุศลมักยึดวาทกรรมเมตตากรุณาและกรรม ความเพียรเป็นแกน ขณะที่สารคดีชีวิตและข่าวเชิงสังคมมีพื้นที่มากขึ้นสำหรับวาทกรรมศักดิ์ศรีและโครงสร้าง โดยเฉพาะตอนที่ให้ผู้มีประสบการณ์เล่าเรื่องด้วยตนเองและเปิดเผยเงื่อนไขเชิงระบบ (เช่น ค่าจ้างต่ำ งานไม่มั่นคง ภาระหนี้) วาทกรรมชุมชนเกื้อกูลมักเกิดในตอนที่เชื่อมปฏิบัติการชุมชนกับวัด องค์กรการกุศล และมีการติดตามผลต่อเนื่อง ขณะที่วาทกรรมโครงสร้าง–สิทธิปรากฏเด่นในช่วงมีประเด็นสาธารณะ (เช่น ภัยพิบัติ โรคระบาด) แต่ลดลงเมื่อพ้นวิกฤต

ผลกระทบต่อการรับรู้สาธารณะมีลักษณะสองด้าน ด้านบวก วาทกรรมเมตตากรุณาช่วยเร่งการระดมทุนและเพิ่มความตระหนักรู้ ด้านศักดิ์ศรีและชุมชนเกื้อกูลช่วยเสริมเอเจนซีและลดการตีตรา เปิดพื้นที่ให้ผู้ยากไร้เป็นผู้กระทำการไม่ใช่ผู้รับอย่างเดียว ด้านจำกัดวาทกรรมกุศล กรรมส่วนบุคคลบางส่วนก่อให้เกิดการ โรแมนติไซส์ความยากจน ทำให้ความจนงดงามกลายเป็นภาพโชว์ และเลี่ยงการอภิปรายเชิงโครงสร้าง ขณะที่กลวิธีเร้าอารมณ์สูงมีความเสี่ยงต่อการละเมิดความเป็นส่วนตัว/ความปลอดภัยเชิงศักดิ์ศรี หากขาดมาตรการคุ้มครองทางจริยธรรมที่เข้มแข็ง

เมื่อเชื่อมกับหลักพุทธธรรม พบช่องว่างสำคัญระหว่างความกรุณาเชิงกุศลกับความกรุณาเชิงสิทธิและศักดิ์ศรี กล่าวคือ เนื้อหาจำนวนมากสอดคล้องทานและปิยวาจา แต่ยังขาดสมานัตตตา ความเสมอภาค การวางตนเสมอกัน ในระดับภาษาและกระบวนการผลิต เช่น การตั้งกล้องมุมกด การใช้คำอธิบายที่ทำให้ผู้ยากไร้กลายเป็นตัวอย่างสอนใจ มากกว่าคนที่มีความฝันและศักยภาพเท่าเทียม ตรงกันข้าม กรณีที่ยึดวาทกรรม Dignity-first และชุมชนเกื้อกูลจะสอดรับพรหมวิหาร สังคหวัตถุครบกว่า โดยผสานเมตตากรุณากับการเคารพศักดิ์ศรีและการมีส่วนร่วมตัดสินใจของเจ้าของเรื่อง

จากการสังเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ จึงได้กรอบพุทธ สิทธิในสื่อ เบื้องต้น 4 มิติสำหรับประเมินและสร้างวาทกรรม ได้แก่ (ก) ภาษาไม่ตีตราและการแทนตัวตนอย่างมีศักดิ์ศรี (ข) โครงเรื่องที่ยอมรับเอเจนซีและการมีส่วนร่วม (ค) การเปิดเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเคียงคู่คุณธรรมปัจเจก (ง) กลไกคุ้มครองจริยธรรมและการติดตามผลหลังออกอากาศ กรอบดังกล่าวช่วยอธิบายว่าการขยับจากการกุศลรายกรณี สู่การเล่าเรื่องเชิงสิทธิโครงสร้าง บนฐานคุณค่าพุทธ สามารถลดอคติ ทำให้ผู้ชมเข้าใจปัญหาเชิงระบบมากขึ้น และสนับสนุนการช่วยเหลือที่ยั่งยืน โดยยังคงจิตเมตตาเป็นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อพัฒนาวาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธในแบบรื้อสร้างอุดมการณ์กลวิธีทางวาทกรรมช่วยเหลือผู้ยากไร้ในมุมมองของสื่อสารมวลชน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาร่วมกับผู้ผลิตสื่อ นักวิชาการพุทธ นักสิทธิ และผู้มีประสบการณ์ตรง ทำให้ได้ต้นแบบวาทกรรมที่ใช้งานได้จริงอย่างน้อย 3 แบบ พร้อมคู่มือปฏิบัติการและรายการตรวจสอบเชิงจริยธรรม ดังนี้

1) ต้นแบบ Dignity-First ศักดิ์ศรีมาก่อน วางแกนการเล่าเรื่องบนศักดิ์ศรีและเอเจนซีของบุคคล แทนการจัดวางเป็นผู้รับความสงสาร ภาษาและโครงเรื่องใช้สรรพนามและคำบรรยายไม่ตีตรา เช่น ผู้ทำงานนอกระบบที่กำลังแสวงหาโอกาสแทนคนจนที่ต้องพึ่งพา โครงเรื่องขับเคลื่อนด้วยความสามารถ การตัดสินใจ ความหวังของเจ้าของเรื่อง ในส่วนของภาพและเสียง หลีกเลี่ยงมุมกดและภาพระยะใกล้ที่เน้นความทุกข์ ใช้มุมระดับสายตา ภาพร่วมปฏิบัติงานจริง และเสียงเจ้าของเรื่องเป็นหลัก สำหรับผลลัพธ์การทดลองใช้ บรรณาธิการและผู้เข้าร่วมเวิร์กช็อปประเมินว่า สามารถคงแรงจูงใจของผู้ชมได้ โดยไม่ละเมิดศักดิ์ศรี และลดความรู้สึกโชว์ความจน

2) ต้นแบบ Agency-Centered Help (ช่วยเหลือที่ยึดเอเจนซี) จัดวางความช่วยเหลือแบบหุ้นส่วนมากกว่าผู้ให้และผู้รับ ภาษาและคำเชิญชวนแทนวลีร่วมบริจาคช่วยด้วยร่วมหนุนการเข้าถึงสิทธิ ทักษะเครือข่าย และระบุทางเลือกที่ไม่ใช่เงินบริจาค เช่น ข้อมูลสิทธิแรงงาน การฝึกทักษะ การเชื่อมงาน เขียนสคริปต์ข่าวเพิ่มช่วงทางเลือกนโยบายและบริการสาธารณะ เคียงคู่เรื่องราวส่วนบุคคล เพื่อไม่ให้ปัญหาถูกทำให้เป็นเรื่อง ความพยายามส่วนตัวอย่างเดียว สำหรับผลลัพธ์การทดลองใช้ ผู้สื่อข่าวสะท้อนว่า โครงสร้างสคริปต์ใหม่นี้ช่วยให้สื่อสารทางออกเชิงระบบได้ชัดขึ้น โดยยังเก็บพลังเล่าเรื่องส่วนบุคคลไว้

3) ต้นแบบ Community-Solidarity (ความเกื้อกูลเชิงชุมชน) ถ่ายโอนจุดเน้นจากการช่วยรายกรณีไปสู่ระบบพึ่งพาเครือข่ายชุมชน ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วยการจัดเฟรมเล่าความช่วยเหลือในฐานะกระบวนการร่วมของบ้าน วัด ชุมชน ท้องถิ่น โดยมีเจ้าของเรื่องร่วมออกแบบเป้าหมายและตัวชี้วัดความก้าวหน้า ส่วนภาพและแผนผังใช้กราฟิกแสดงเส้นทางสิทธิ การเข้าถึงบริการ และบทบาทเครือข่ายเพื่อย้ายสายตาผู้ชมจากเหตุดราม่าไปสู่ระบบรองรับ สำหรับผลลัพธ์การทดลองใช้ ทีมผลิตให้ความเห็นว่ารูปแบบนี้ช่วยให้การติดตามผลภายหลังออกอากาศทำได้จริงและน่าเชื่อถือขึ้น

นอกจากต้นแบบทั้งสาม งานวิจัยได้พัฒนารายการตรวจสอบเชิงพุทธและสิทธิสำหรับกองบรรณาธิการ 10 ข้อ ใช้ได้ก่อน–ระหว่าง–หลังการผลิต เช่น (ก) มีเสียงของเจ้าของเรื่องในฐานะผู้ร่วมกำหนดเรื่องเล่า (ข) หลีกเลี่ยงคำ/ภาพที่ตีตราหรือโรแมนติไซส์ความยากจน (ค) เปิดเผยทางเลือกเชิงสิทธิ/นโยบายที่เกี่ยวข้อง (ง) มีมาตรการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลและการยินยอมอย่างรู้ตัว (จ) มีแผนติดตามผลหลังออกอากาศ เป็นต้น ทั้งนี้ ได้จัดทำ คู่มือสั้นสำหรับผู้สื่อข่าว ที่แปลงรายการตรวจสอบเป็นเทมเพลตสคริปต์ 3 แบบ (ข่าวสั้น สกู๊ป 5 นาที สารคดี 20 นาที) ให้เลือกใช้ตามประเภทคอนเทนต์

ในเชิงภาษาปฏิบัติการ ผลการพัฒนาเสนอตารางเปลี่ยนผ่านทางภาษาเพื่อหลีกเลี่ยงกรอบสงสารและโทษเหยื่อ เช่น จากชีวิตล่มสลายรอความช่วยเหลือ เป็น กำลังสร้างทางเลือกขอการเชื่อมต่อสิทธิและโอกาส จากผู้รับบริจาคเป็นหุ้นส่วนการเปลี่ยนแปลง และจากความดีส่วนบุคคลจะเปลี่ยนชีวิต เป็นคุณธรรม+โครงสร้างสนับสนุน เป็นความเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน ตารางนี้ถูกรวมในคู่มือห้องข่าว พร้อมตัวอย่างวลีแทน และตัวอย่างภาพประกอบที่เหมาะสม กระบวนการรื้อสร้างยังให้ โปรโตคอลจริยธรรมสำหรับกลุ่มเปราะบางที่มุ่งลดความเสี่ยงเชิงศักดิ์ศรีและความเป็นส่วนตัว ได้แก่ แนวทางการขอความยินยอมแบบปรับระดับ การเบลอข้อมูลระบุตัวตนโดยไม่ลบเอเจนซี การแจ้งสิทธิถอนความยินยอมภายหลังเผยแพร่ และขั้นตอนจัดการภาวะสะเทือนใจ สำหรับผู้ให้สัมภาษณ์และทีมข่าว

เมื่อทดลองใช้ต้นแบบในเวิร์คช็อปจำลองห้องข่าว ผู้เข้าร่วมจากหลายบทบาทประเมินร่วมกันว่าวาทกรรมที่รื้อสร้างสามารถรักษาพลังการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของผู้ชมไว้ได้ พร้อมกับลดการตีตรา เพิ่มการมองเห็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง เสริมเอเจนซีของผู้เล่าเรื่อง และวางแนวทางช่วยเหลือที่ต่อเนื่องมากกว่าการกุศลรายตอน นอกจากนี้ ทีมผลิตระบุว่า เครื่องมือรูปแบบเทมเพลตสคริปต์ + เช็กลิสต์ + โปรโตคอลจริยธรรม ทำให้การนำไปใช้จริงในข้อจำกัดเวลาและเรตติ้งของห้องข่าวเป็นไปได้ และช่วยยกระดับมาตรฐานวิชาชีพสื่อให้สอดคล้องกับคุณค่าพุทธและสิทธิอย่างเป็นรูปธรรม

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อถ่ายทอดชุดวาทกรรมด้านสิทธิมนุษยชนเชิงพุทธของคนยากไร้ในมุมมองของสื่อสารมวลชน ผลการวิจัยพบว่า การถ่ายทอดองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นสามารถทำได้อย่างเป็นระบบและเกิดผลลัพธ์เชิงปฏิบัติ ทั้งในระดับบุคคล องค์กรสื่อ และระดับนโยบายเชิงวิชาชีพ โดยกระบวนการถ่ายทอดประกอบด้วย (1) การบรรจุชุดความรู้เป็น Buddhist–Rights Discourse Toolkit ครบชุด ประกอบด้วยรายการตรวจสอบพุทธและสิทธิ 10 ข้อ เทมเพลตสคริปต์ข่าว สกู๊ป และสารคดี ตารางเปลี่ยนผ่านทางภาษา ตัวอย่างสตอรี่บอร์ด และโปรโตคอลจริยธรรมสำหรับกลุ่มเปราะบาง (2) การอบรมปฏิบัติการเชิงปฏิบัติ

สำหรับกองบรรณาธิการ ผู้สื่อข่าว และ (3) ชุดสื่อเสริมการเรียนรู้สำหรับการคงอยู่ระยะยาว เช่น สไลด์อินโฟกราฟิก วิดีโอบทเรียนสั้น และคู่มือย่อสำหรับภาคสนาม

ในระดับกระบวนการ พบว่า รูปแบบการถ่ายทอดที่ผสานเรียนรู้เชิงวิพากษ์ ฝึกปฏิบัติจริงและสะท้อนคิด ทำให้ผู้เรียนสามารถย้ายกรอบคิดจากความสงสารรายตอนไปสู่ศักดิ์ศรี สิทธิ และโครงสร้างรองรับได้อย่างมีนัยสำคัญเชิงคุณภาพ ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ระบุว่าสามารถนำเช็กลิสต์พุทธและสิทธิไปใช้เป็นเกทเวย์ตรวจสอบเนื้อหาก่อนออกอากาศ และเทมเพลตสคริปต์ช่วยลดเวลาในการปรับสำนวน โครงเรื่องให้สอดคล้องกับมาตรฐานจริยธรรม โดยยังคงพลังการสื่อสารสำหรับผู้ชมวงกว้าง นอกจากนี้ การจำลองสถานการณ์ในห้องข่าวได้ทำให้เห็นแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม เช่น การเปลี่ยนคำเชิญชวนจากร่วมบริจาคช่วย... เป็น ร่วมหนุนการเข้าถึงสิทธิ บริการ และทักษะ... และการจัดช่วงโครงสร้างทางออกเชิงระบบ ต่อท้ายเรื่องเล่าส่วนบุคคลอย่างสม่ำเสมอ

ในระดับผลลัพธ์ พบว่า ต้นแบบวาทกรรม ที่ถ่ายทอดถูกยอมรับว่าใช้จริงได้ภายใต้ข้อจำกัดเวลาและเรตติ้งของห้องข่าว โดยกองบรรณาธิการทดลองปรับคู่มือการผลิตให้สอดรับกับต้นแบบ ทั้งในส่วนการเลือกภาพ (เลี่ยงมุมกด/ภาพล่วงละเมิดศักดิ์ศรี) การให้เสียงเจ้าของเรื่องเป็นผู้เล่า และการเปิดเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเคียงคู่คุณธรรมปัจเจก ผลสะท้อนจากผู้มีประสบการณ์ตรงชี้ว่า การเล่าเรื่องแบบใหม่ลดการตีตราและเพิ่มการยอมรับตนเอง ขณะที่ภาคีชุมชนเห็นว่าเฟรม Community-Solidarity ทำให้เกิดการเชื่อมต่อหน่วยงานท้องถิ่นและสวัสดิการที่ตามติดได้จริงหลังการออกอากาศ ไม่จบที่การบริจาครายตอน

ในระดับสถาบันและนโยบายเชิงวิชาชีพ การถ่ายทอดก่อให้เกิด กลไกคงอยู่ อย่างน้อยสามประการ ได้แก่ 1) การบูรณาการเช็กลิสต์พุทธและสิทธิในขั้นตอนตรวจต้นฉบับของทีมข่าวที่เข้าร่วม 2) การตั้งกลุ่มปฏิบัติการเรียนรู้ร่วมระหว่างสื่อ นักวิชาการพุทธ และนักสิทธิ เพื่อแลกเปลี่ยนกรณีศึกษา และ 3) การจัดทำ Policy Brief สำหรับองค์กรวิชาชีพสื่อ เพื่อแนะนำให้ต้นแบบวาทกรรมและโปรโตคอลจริยธรรมถูกอ้างถึงเป็นมาตรฐานแนะนำในการนำเสนอเรื่องคนยากไร้ ทั้งนี้ ได้จัดทำเอกสารสิทธิใช้งานแบบเปิด (อนุญาตให้ดัดแปลงโดยอ้างที่มา) เพื่อเอื้อต่อการขยายผลสู่สถาบันการศึกษาและห้องข่าวภูมิภาค

การประเมินหลังการถ่ายทอดสะท้อนผลเปลี่ยนผ่าน ที่สม่ำเสมอในสามมิติ ได้แก่ 1) มิติภาษาและสัญลักษณ์ ทำให้ลดถ้อยคำตีตรา เพิ่มสำนวนให้เกียรติและเห็นคุณค่า 2) มิติโครงเรื่อง เพิ่มสัดส่วนช่วงสิทธินโยบาย บริการสาธารณะ และการติดตามผลหลังออกอากาศ และ 3) มิติการคุ้มครองศักดิ์ศรี ด้วยการใช้แบบยินยอมแบบปรับระดับ การปิดบังข้อมูลระบุตัวตนอย่างเหมาะสม และการมีผู้ประสานงานดูแลภาวะสะเทือนใจเมื่อสัมภาษณ์กลุ่มเปราะบาง ทั้งหมดนี้ทำให้มาตรฐานวิชาชีพสื่อสอดคล้องยิ่งขึ้นกับคุณค่าพุทธและสิทธิโดยไม่ลดทอนความน่าสนใจของรายการ

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ คือ ON-AIR Model” (On-screen Narrative for Agency, Inclusion, and Rights) ที่ยึดผลการวิจัยของงานคนจนหน้าจอโดยตรง และจัดวางเป็นองค์ความรู้ใหม่ (theory–method–tool) สำหรับการเล่าความยากจนบนหน้าจออย่างมีศักดิ์ศรีและสิทธิ

O - On-screen focus กำหนดหน้าจอ รายการข่าว สารคดี ชิ้นทีวี เป็นพื้นที่ปฏิบัติการหลัก ตั้งแต่การวิเคราะห์เทปจริง การออกแบบสคริปต์ ไปจนถึงการทดสอบในเวิร์กช็อปจำลองห้องข่าวตรงกับวัตถุประสงค์ที่ 1 พบชุดวาทกรรมเด่น 5 แบบ และที่ 2–3 ทดลองต้นแบบ ถ่ายทอดเครื่องมือในบริบัติห้องข่าวจริง ซึ่งเปลี่ยนจากทฤษฎีวาทกรรมเชิงนามธรรมเป็นกรอบปฏิบัติการบนสื่อจริงที่เชื่อมวิเคราะห์ ออกแบบทดสอบในวงจรเดียว

N - Non-stigmatizing language วางมาตรฐานภาษา ภาพที่ไม่ตีตรา หลีกเลี่ยงมุมกด คำลดทอนศักดิ์ศรี พาดหัวดึงอารมณ์เกินจำเป็น และมีตารางเปลี่ยนผ่านทางภาษาสำหรับพาดหัว/สคริปต์ รองรับข้อค้นพบว่ากรอบเมตตากรุณาเชิงสงสาร/ปัจเจกนิยมครอบงำ และภาพ/มุมกล้องมีผลต่อสถานะเชิงอำนาจ จากข้อสังเกตเชิงวิเคราะห์สร้างเป็นมาตรฐานภาษาใช้งานได้ (operational standard) ก่อนออกอากาศ

A - Agency-centered help จัดวางผู้มีประสบการณ์ความยากไร้เป็นหุ้นส่วนการเปลี่ยนแปลง เน้นเสียงบุคคลที่หนึ่ง การตัดสินใจ ความสามารถ และเปลี่ยน call-to-action จากบริจาคเป็นร่วมหนุนการเข้าถึงสิทธิ/ทักษะ/เครือข่าย สอดคล้องกับต้นแบบ Dignity-First และ Agency-Centered Help ที่ทดลองใช้แล้วคงพลังการสื่อสารแต่ลดการตีตรา หล่อหลอมกรุณาเชิงพุทธกับสิทธิ เอเจนซี ให้เป็นภาษาปฏิบัติในงานข่าว ไม่ใช่เพียงหลักจริยธรรมทั่วไป

I - Inclusion through community networks กรอบจากรายกรณีสู่เครือข่ายชุมชน (บ้าน วัด ชุมชน ท้องถิ่น ภาคสิทธิ/ธุรกิจ) ทั้งในเนื้อหาและกระบวนการผลิต ตั้งผู้ประสานงานเชิงจริยธรรม และออกแบบช่วงความร่วมมือ ทรัพยากรชุมชนในสคริปต์ ขยายจากต้นแบบ Community-Solidarity และผลการถ่ายทอดที่เกิดชุมชนปฏิบัติการ (CoP) ระหว่างสื่อ นักวิชาการพุทธ นักสิทธิ ทำให้สังคหวัตถุ 4 ปรากฏเป็นองค์ประกอบเชิงระบบในข่าว ไม่ใช่เพียงคุณค่าบนกระดาษ และติดตามผลได้

R - Rights pathways เพิ่มบล็อกสิทธิ/บริการ/นโยบาย เป็นมาตรฐานในสคริปต์ ระบุช่องทางติดต่อ เงื่อนไขคุณสมบัติ และขั้นตอนปฏิบัติ พร้อมแผนติดตามผล 1–3–6 เดือน (aftercare) สอดรับผลทดลองใช้ที่เพิ่มสัดส่วนบล็อกสิทธิ/บริการและทำให้การติดตามหลังออนแอร์มีโครงสร้าง ตรวจสอบได้ ทำให้ข่าวสังคมเชื่อม “สะพานสู่สิทธิ” อย่างเป็นระบบ ขยับจากกุศลรายตอนสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน

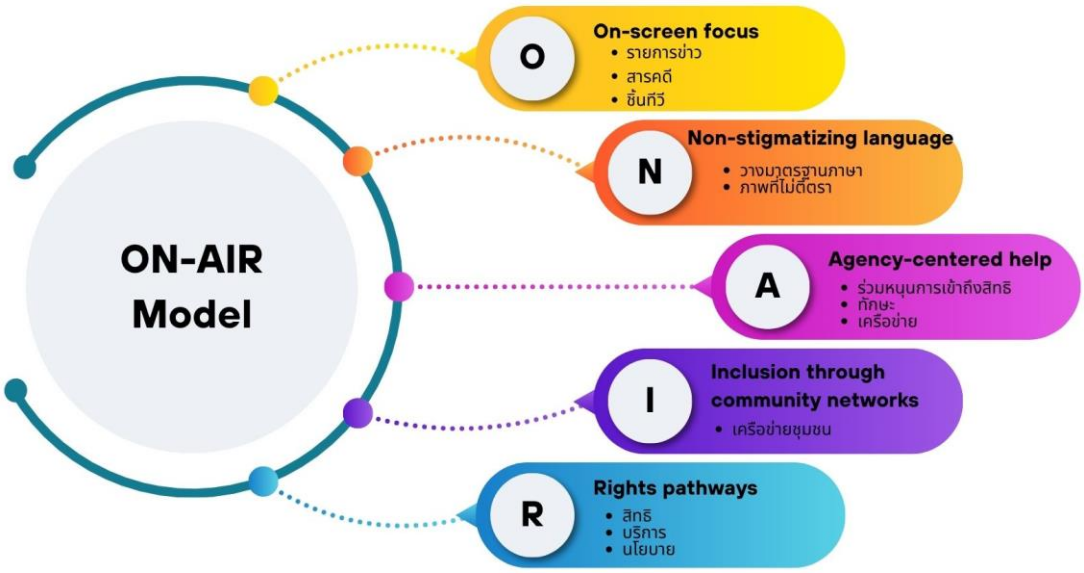

Figure 1: The ON-AIR Model: A New Body of Knowledge

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า สื่อโทรทัศน์ไทยผลิตซ้ำอย่างน้อย 5 ชุดวาทกรรมต่อคนยากไร้ ได้แก่ 1) เมตตากรุณา/ทาน, 2) กรรม–ความเพียรส่วนบุคคล, 3) ศักดิ์ศรีมาก่อน (dignity-first), 4) ความเกื้อกูลเชิงชุมชน, และ 5) ยุติธรรมเชิงโครงสร้าง ผ่านกลวิธีจัดกรอบแบบช่วยชีวิต กู้วิกฤต การทำให้เป็นปัจเจก เพื่อเร่งแรงสนับสนุนระยะสั้น ขณะเดียวกัน ตอนและฉากที่ใช้กรอบ dignity-first และชุมชนเกื้อกูลมีแนวโน้มลดการตีตราและเพิ่มการมองเห็นสิทธิและทางออกเชิงระบบมากกว่าข้อค้นพบนี้ สอดคล้องกับงานของ Entman (1993) ที่อธิบายอิทธิพลของการจัดกรอบต่อการตีความปัญหาสาธารณะ และสอดคล้องกับแนวคิดของ Fairclough (2013) และ van Dijk (2008) ที่ชี้ว่าวาทกรรมและอำนาจในสื่อกำหนดความหมายทางสังคมและผลิตซ้ำโครงสร้างอคติ โดยเฉพาะเมื่อแรงกดดันเรตติ้ง/สปอนเซอร์ผลักให้เนื้อหาเน้นอารมณ์และจบในตอน ยิ่งไปกว่านั้น ภาวะที่ผู้ชมสัมพันธ์กับความทุกข์ไกลตัว ในรูปแบบความสงสารมากกว่าความรับผิดชอบเชิงโครงสร้าง ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Chouliaraki (2006) เกี่ยวกับสภาวะผู้ชมความทุกข์ ที่ทำให้ความทุกข์กลายเป็นประสบการณ์ทางอารมณ์มากกว่าการเมืองของสิทธิ ในมุมจริยศาสตร์พุทธ การที่กรอบ dignity-first และชุมชนเกื้อกูลให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรี ความเสมอกัน (สมานัตตตา) และอัตถจริยา สอดคล้องกับงานของ Harvey (2000) และ Keown (2005) ที่ตีความเมตตากรุณา สังคหวัตถุ 4 ในมิติที่พ้นไปจากทานและปิยวาจา และเชื่อมกับความรับผิดชอบเชิงสังคม ในขณะที่งานของ McIntyre (2019) ในสาย solutions journalism ชี้ว่ากรอบข่าวที่เสนอทางออกอย่างเป็นระบบสามารถเพิ่ม self-efficacy ของผู้ชมและลดความสิ้นหวัง ผลของงานปัจจุบันชี้ว่ากรอบดังกล่าวยังมีสัดส่วนจำกัดในรายการไทยที่เน้นการกุศลและกรรมส่วนบุคคล นอกจากนี้ เมื่อเทียบกับกรอบ frame analysis แบบคลาสสิกของ Goffman (1974) ที่สนใจโครงสร้างประสบการณ์ระดับจุลภาค ผลของงานนี้ขยายไปสู่ระดับโครงสร้างสถาบัน เช่น แรงกดดันห้องข่าว ตามแนว CDA ซึ่งทำให้เข้าใจพลวัตของอำนาจผ่านวาทกรรมชัดเจนยิ่งขึ้น (Fairclough, 2013; van Dijk, 2008)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าการพัฒนาวาทกรรมเชิงพุทธแบบรื้อสร้างร่วมกับสื่อ นักวิชาการ ผู้มีประสบการณ์จริง ก่อเกิดต้นแบบ 3 แบบที่ใช้ได้จริงในห้องข่าว: Dignity-First, Agency-Centered Help และ Community-Solidarity พร้อมเช็กลิสต์บรรณาธิการและโปรโตคอลจริยธรรม ผลการทดลองใช้ชี้ว่า ทั้งสามต้นแบบยังคงพลังการสื่อสาร แต่ลดการตีตรา เพิ่มพื้นที่สิทธิ/นโยบาย และทำให้การติดตามผลหลังออกอากาศเป็นระบบขึ้น ข้อค้นพบนี้ สอดคล้องกับงานของ Fairclough (2013) และ van Dijk (2008) ที่ชี้ว่า การปรับปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) ในองค์กรสื่อสามารถสถาปนาความหมายใหม่ และยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Reason และ Bradbury (2008) ว่าการมีส่วนร่วมแบบ PAR ทำให้ความรู้ที่ผลิตใช้การได้ในบริบทจริง ด้านจริยธรรมพุทธ ต้นแบบทั้งสามผสานเมตตากรุณากับศักดิ์ศรีและความเสมอภาค สอดคล้องกับงานของ Keown (2005) และ Harvey (2000) รวมถึง แนวคิดของ Costanza-Chock (2020) เรื่อง design justice ที่ย้ำการออกแบบเนื้อหาและกระบวนการโดยยึดคนเปราะบางเป็นศูนย์กลาง ไม่ใช่เพียงผู้บริโภคทั่วไป ในขณะที่งานของ Boczkowski (2004) และ Shoemaker and Reese (2014) ชี้ข้อจำกัดเชิงสถาบัน เวลา เรตติ้ง ทุนสื่อ ที่บั่นทอนนวัตกรรมห้องข่าว ผลของงานปัจจุบันแสดงให้เห็นว่า เมื่อมีเครื่องมือเชิงปฏิบัติ (เทมเพลตสคริปต์ + เช็กลิสต์ + โปรโตคอลจริยธรรม) และการร่วมออกแบบกับผู้ปฏิบัติงานจริง อุปสรรคดังกล่าวลดลงและการยอมรับเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ต่างจากงานเชิงทฤษฎีที่เสนอหลักการทั่วไปแต่ไม่ทดสอบในเวิร์กโฟลว์จริง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การถ่ายทอดองค์ความรู้ในรูป Toolkit + เวิร์กช็อปจำลองห้องข่าว + ชุมชนปฏิบัติการ (CoP) ทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านเชิงภาษาและโครงเรื่องในงานข่าวจริง เช่น

การเปลี่ยนคำเชิญชวนจากร่วมบริจาค...เป็นร่วมหนุนการเข้าถึงสิทธิ... และเกิดกลไกคงอยู่ระดับสถาบัน (การบูรณาการเช็กลิสต์ในขั้น pre-air, การตั้ง CoP ระหว่างสื่อ–นักวิชาการ–นักสิทธิ, และ policy brief ภายใน) ผลนี้ สอดคล้องกับงานของ Rogers (2003) ว่าการยอมรับนวัตกรรมเพิ่มขึ้นเมื่อสิ่งใหม่เข้ากันได้กับบริบท (compatibility) และทดลองได้ (trialability) และ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Wenger (1998) เรื่องชุมชนปฏิบัติ ที่สร้างการเรียนรู้เชิงสังคมต่อเนื่องในองค์กร ขณะเดียวกัน การออกแบบเวิร์กช็อปแบบ ประสบการณ์สะท้อนคิด แนวคิด สอดคล้องกับวงจรการเรียนรู้ของ Kolb (1984) ทำให้เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรมวิชาชีพมากกว่าความรู้เชิงทฤษฎีเพียงอย่างเดียว ในขณะที่ Schein (2010) เตือนว่าวัฒนธรรมองค์กรเป็นแรงเฉื่อย ต่อการเปลี่ยนแปลง ผลของงานปัจจุบันชี้ว่า แพ็คเกจ เครื่องมือ+การฝึก+เครือข่าย ช่วยลดแรงเสียดทานและทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดได้ในระดับกิจวัตร บ่งชี้ว่าการยกระดับมาตรฐานพุทธและสิทธิในสื่อไม่จำเป็นต้องรอการเปลี่ยนโครงสร้างขนาดใหญ่ หากเริ่มได้จากการประคองพิธีกรรมวิชาชีพใหม่ที่ตรวจสอบได้และนำไปใช้ซ้ำได้

สรุป

การวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการเล่าเรื่องคนยากไร้ในสื่อโทรทัศน์ไทยถูกกำกับด้วยกรอบวาทกรรมหลักที่ผสมระหว่างความเมตตากรุณาและการเน้นความเพียรส่วนบุคคล ขณะที่กรอบศักดิ์ศรีและสิทธิยังมีพื้นที่จำกัดกว่ากรอบกุศลเชิงอารมณ์ โดยเฉพาะเมื่อเผชิญแรงกดดันด้านเรตติ้งและเวลาผลิตข่าว อย่างไรก็ดี เมื่อทดลองขยับเลนส์ไปสู่การเล่าที่วางศักดิ์ศรีเป็นแกน ยึดเอเจนซีของเจ้าของเรื่อง และหนุนความเกื้อกูลเชิงชุมชน พบว่าสามารถลดการตีตราและเปิดให้เห็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างได้ชัดเจนขึ้นโดยไม่สูญเสียพลังการสื่อสาร ผลการพัฒนาชุดเครื่องมือเชิงปฏิบัติการประกอบด้วยเทมเพลตสคริปต์ รายการตรวจสอบเชิงจริยธรรม และโปรโตคอลการคุ้มครองข้อมูล ถูกยอมรับและนำไปใช้จริงในเวิร์กโฟลว์ห้องข่าว ทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านเชิงภาษาและโครงเรื่องที่ตรวจสอบได้ นำไปสู่การตั้งกลไกคงอยู่ระดับสถาบัน ทั้งชุมชนปฏิบัติการและเอกสารเชิงนโยบาย สรุปได้ว่า การสื่อสารที่ผสานคุณค่าพุทธกับสิทธิมนุษยชนช่วยขยับจากการกุศลรายตอนสู่ความช่วยเหลือที่ยั่งยืนและเคารพศักดิ์ศรีของผู้ยากไร้มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 กองบรรณาธิการและสถานีโทรทัศน์ จัดตั้ง Pre-Air Editorial Gate แบบพุทธและสิทธิ ใช้เช็กลิสต์ 10 ข้อ + เทมเพลตสคริปต์ (Dignity-First / Agency-Centered / Community-Solidarity) ตรวจต้นฉบับก่อนออกอากาศทุกชิ้นข่าวเชิงสังคม นำตารางเปลี่ยนผ่านทางภาษา ไปฝึกใช้ในห้องข่าว (เช้า-บ่าย รอบละ 15 นาที) เพื่อลดคำ ภาพที่ตีตรา และเพิ่มถ้อยคำที่ให้เกียรติ

1.2 องค์กรวิชาชีพสื่อ หน่วยกำกับดูแล (เช่น สมาคมวิชาชีพ, หน่วยงานกำกับ) ควรออก Recommended Practice สำหรับการเล่าเรื่องคนยากไร้ โดยระบุเกณฑ์ขั้นต่ำ 4 มิติ (ภาษาไม่ตีตรา เอเจนซีเปิดเงื่อนไขโครงสร้าง การคุ้มครองศักดิ์ศรี)

1.3 สถาบันอุดมศึกษา หลักสูตรนิเทศศาสตร์ สื่อสารมวลชน ควรบรรจุ รายวิชา โมดูล Buddhist–Rights Storytelling เน้น CDA เชิงปฏิบัติ + เวิร์กช็อปจำลองห้องข่าว + โครงงานทำจริงกับสถานีคู่ความร่วมมือ

1.4 วัด เครือข่ายพุทธ องค์กรสังคมสงเคราะห์–สิทธิ ตั้งบทบาทสื่อกลางเชิงจริยธรรม (Ethical Liaison) เชื่อมทีมข่าวกับผู้มีประสบการณ์ตรง ช่วยคัดกรองความเสี่ยงเชิงศักดิ์ศรีและให้คำแนะนำเชิงพุทธและสิทธิ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 เปรียบเทียบผลของกรอบกุศลเชิงอารมณ์กับกรอบ dignity-first ต่อความตั้งใจสนับสนุนเชิงสิทธิ/เข้าร่วมเครือข่ายชุมชน (ใช้การทดลองเชิงสุ่มหรือกึ่งทดลอง)

2.2 ศึกษาเชิงเปรียบเทียบการแทนตัวตนของผู้ยากไร้ สตรี เด็ก ผู้พิการ และแรงงานข้ามชาติในสื่อไทย

2.3 ศึกษาความแตกต่างของวาทกรรมความยากจนระหว่างเมืองกับชนบทในรายการโทรทัศน์

2.4 กระบวนการออกแบบร่วมข่าวเชิงสิทธิตามแนว Design Justice และสังคหวัตถุ 4

References

Arada, K. (2017). *Television for All: Accessibility for Persons with Disabilities*. Bangkok: Thammasat University Press.

Boczkowski, P. J. (2004). *Digitizing the News: Innovation in Online Newspapers*. Cambridge, MA: MIT Press.

Chouliaraki, L. (2006). *The Spectatorship of Suffering*. London, England: Sage Publications.

Costanza-Chock, S. (2020). *Design Justice: Community-Led Practices to Build the Worlds We Need*. Cambridge, MA: MIT Press.

Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58.

Fairclough, N. (2013). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. (2nd ed.). New York, NY: Routledge.

Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Harvey, P. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values, and Issues*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Keown, D. (2005). *Buddhist Ethics: A Very Short Introduction*. Oxford, England: Oxford University Press.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

McIntyre, K. (2019). Solutions Journalism: The Effects of Including Solution Information in News Stories About Social Problems. *Journalism*, 20(4), 1–18.

Parinyasuthinan, U. (2013). *Restorative Justice and Conflict Management in the Khuan So Community*. Bangkok: Chulalongkorn University.

Pongsudhirak, T., & Kanchoochat, V. (2004). *Thai Media Personnel: Problems and Development Pathways*. (Research Report). Bangkok: Thailand Research Fund.

Reason, P., & Bradbury, H. (Eds.). (2008). *The SAGE Handbook of Action Research: Participative Inquiry and Practice*. (2nd ed.). London, England: SAGE Publications.

Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of Innovations.* (5th ed.). New York, NY: Free Press.

Schein, E. H. (2010). *Organizational Culture and Leadership.* (4th ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Shoemaker, P. J., & Reese, S. D. (2014). *Mediating the Message in the 21st Century: A Media Sociology Perspective.* (3rd ed.). New York, NY: Routledge.

van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Power*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Wutiattasan, W. (2013). *Communication and the Construction of Identity Among Thai Deaf People*. Bangkok: Thammasat University.

วิวรรธน์ภูมิปัญญาทวารวดีสู่การออกแบบภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย*

An Integrative Framework Linking Buddhist Symbolism, Spatial Syntax, and Experiential Sequences

[1]นัยนา เมืองฉิม, พระเจริญพงษ์ วิชัย และ โยตะ ชัยวรมันกุล

[1]Naiyana Muangchim, Phra Jaroenphong Wichai and Yota Chaiworamankul

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

[1]Corresponding Author's Email: naiyanamuengchim@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนายุคทวารวดีและถอดเป็นหน่วยออกแบบสำหรับภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย 2) บูรณาการสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามาใช้กับภูมิ สถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย 3) นำเสนอวิวรรธน์ภูมิปัญญาทวารวดีสู่การออกแบบภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ พระสงฆ์ นักโบราณคดี ภูมิสถาปนิก สถาปนิก ครูช่าง ช่างศิลป์ ผู้นำชุมชน เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง สนทนากลุ่ม การเก็บข้อมูลแบ่งเป็นสามช่วง ได้แก่ ศึกษาเอกสาร สำรวจภาคสนามรอบแรก และสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา จำแนกและจัดหมวดหมู่ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ เพื่อค้นหารูปแบบ แนวคิด หรือความหมายที่ปรากฏในข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1) สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนายุคทวารวดีและถอดเป็นหน่วยออกแบบสำหรับภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย อย่างน้อย 1-6 เช่น ธรรมจักร คู่กวาง โพธิ์ สถูปหรือเจดีย์ ดอกบัวหรือหม้อน้ำและลวดลายมณฑล พร้อมสกัดไวยากรณ์เชิงพื้นที่ซ้ำรูป ได้แก่ แกนกระบวน ลานเปลี่ยนผ่าน ทางเวียนประทักษิณ และจุดหยุด แล้วแปลงเป็นเมทริกซ์เชื่อมโยงสัญลักษณ์ องค์ประกอบกายภาพ และประสบการณ์สำหรับใช้เป็นหน่วยออกแบบ 2) กรอบบูรณาการสามชั้นจากความหมายสู่ผังและสู่ลำดับประสบการณ์ พร้อมเกณฑ์บูรณาการสี่ประการ คือ ความชัดของความหมาย ความเหมาะสมเชิงพิธีกรรม ความพอดีกายภาพและภูมิอากาศ และการยอมรับของชุมชน รวมทั้งแคตตาล็อกแบบแผนอย่างน้อยห้าถึงสิบสองแบบที่ผ่านการทวนสอบกับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ใช้พื้นที่ 3) นำเสนอสำหรับการประยุกต์ใช้จริง ได้แก่ กรอบ DVARA หลักการออกแบบ ผังต้นแบบย่อยสองสถานการณ์ คือ ลานวัดเมืองหนาแน่นและวัดกึ่งชนบท ตารางวัสดุและพันธุ์ไม้ ชุดเครื่องมือกระบวนการตั้งแต่การอ่านสถานที่ การร่วมออกแบบ เพื่อนำไปเสนอในการออกแบบในสถานที่จริง

คำสำคัญ: ทวารวดี; สัญลักษณ์พุทธ; ภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย; แนวคิดจิตวิญญาณแห่งสถานที่; ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์

*Received October 19, 2025; Revised March 5, 2026; Accepted March 23, 2026

Abstract

This research article aims to: (1) examine Buddhist symbols from the Dvaravati period and translate them into design units for contemporary Buddhist landscape architecture; (2) integrate these Buddhist symbols into contemporary Buddhist landscape architectural design; and (3) present the evolution of Dvaravati wisdom toward contemporary Buddhist landscape architecture. The study employs a qualitative research approach. Key informants include monks, archaeologists, landscape architects, architects, master craftsmen, artisans, and community leaders. Research instruments consist of semi-structured interviews and focus group discussions. Data collection was conducted in three phases: document study, initial field survey, and focus group discussions. Data were analyzed using content analysis by classifying and categorizing information derived from documents and interviews in order to identify patterns, concepts, and meanings emerging from the data.

The findings reveal that: 1) Buddhist symbols from the Dvaravati period can be translated into design units for contemporary Buddhist landscape architecture. At least six symbolic elements were identified, including the Dharmachakra (Wheel of Dharma), the deer pair, the Bodhi tree, stupas or pagodas, lotus or water-jar motifs, and mandala patterns. These were further synthesized into recurring spatial grammar, namely axial procession, transitional courtyards, circumambulatory paths, and pause points. The elements were subsequently organized into a matrix linking symbolic meanings, physical components, and spatial experiences to serve as design units. 2) A three-layer integrative framework from symbolic meaning to spatial layout and experiential sequence was developed, together with four integration criteria: clarity of meaning, ritual appropriateness, physical and climatic suitability, and community acceptance. In addition, a catalog of approximately five to twelve design patterns was compiled and validated by experts and site users. 3) Practical applications are proposed, including the DVARA framework, a set of design principles, and two prototype site layouts for different contexts: dense urban temple courtyards and semi-rural temple settings. Supporting materials include recommended material palettes and plant species, as well as a process toolkit covering site reading and participatory co-design, which can be applied in real-world design projects.

Keywords: Dvaravati; Buddhist Symbols; Contemporary Buddhist Landscape Architecture; Genius Loci; Historic Urban Landscape

บทนำ

อารยธรรมทวารวดี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11–15) เป็นรากฐานสำคัญของพุทธศิลป์และภูมิทัศน์ศาสนาในภาคกลางของไทย โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีนครปฐม อู่ทอง ราชบุรี (คูบัว) ที่ค้นพบหลักฐานสถูปธรรมจักร พระพิมพ์ เหรียญเงินจารึกอักษรมอญ และร่องรอยผังเมืองรูปวงแหวนคูคันดิน สะท้อนโครงสร้างภูมิทัศน์พุทธที่ก่อรูปทั้งเชิงสัญลักษณ์ พิธีกรรมและเชิงผังเมือง (Murphy, 2016) อย่างไรก็ดี ความรู้ที่มีอยู่

ยังมักกระจุกตัวที่มิติศิลปะโบราณคดี ไอคอนกราฟิค เช่น ธรรมจักร กวาง หม้อน้ำ ศิลาพุทธรูปแบบมอญ มากกว่าการถอดหลักการเชิงออกแบบ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัยในบริบทไทยปัจจุบัน (Fine Arts Department, 2020) ช่องว่างทางวิชาการจึงอยู่ที่การเชื่อมโยงสัญลักษณ์ ความหมาย ผัง ประสบการณ์สถานที่ของทวารวดีสู่หลักการออกแบบพื้นที่พุทธในยุคใหม่ที่รองรับการใช้สอยร่วมสมัย ความยั่งยืน และอัตลักษณ์ท้องถิ่น (Wonglangka et al., 2024)

การศึกษานี้มุ่งอ้างอิงชุดกรณีของพื้นที่ทวารวดีต้นแบบและพื้นที่พุทธร่วมสมัย เพื่อสะท้อนการสืบทอด พลวัตความหมายเชิงภูมิทัศน์ ได้แก่ (1) โบราณสถานในเครือนครปฐม อู่ทอง คูบัว ซึ่งมีหลักฐานธรรมจักรบนเสาศิลา สถูปเจดีย์ และลวดลายพุทธศิลป์แบบมอญทวารวดี (Revire, 2010) และ (2) พื้นที่พุทธร่วมสมัยที่ใช้ภาษาเชิงภูมิทัศน์ใหม่ เช่น วัดพระธรรมกาย ซึ่งมีการวิจัยเปรียบเทียบภาษาภูมิทัศน์ระหว่างวัดไทยดั้งเดิมกับการจัดวางองค์ประกอบ/แกนสายตา/พื้นที่ส่วนรวมร่วมสมัย อันสะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์ใหม่ ๆ (Nongmar et al., 2013) ชุดกรณีดังกล่าวเปิดโอกาสให้แปลความสัญลักษณ์ เช่น ธรรมจักร กวาง โพธิ์ สถูป แกนจักรวาล ไปเป็นเกณฑ์ออกแบบพื้นที่ เดินทาง หยุด มอง ทำสมาธิ และโครงสร้างลำดับประสบการณ์ของภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย (Fine Arts Department, 2020)

กรอบทฤษฎีหลักประกอบด้วย (ก) แนวคิด Genius Loci จิตวิญญาณแห่งสถานที่ที่เน้นการอ่านความหมายของสถานที่ เพื่อออกแบบให้รูป ความหมาย การใช้สอยสอดคล้องกัน (Norberg-Schulz, 1980) (ข) วรรณกรรมว่าด้วยภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์พุทธในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ผูกแกนจักรวาล สถูป และมณฑลพิธีกรรมเข้ากับประสบการณ์เชิงสัญลักษณ์ และกรณีศึกษาเทียบเคียง ให้บทเรียนเรื่องความยั่งยืนทางจิตวิญญาณและการจัดวางองค์ประกอบธรรมชาติ สัญลักษณ์ และ (ค) กรอบ Historic Urban Landscape (HUL) สำหรับบูรณาการมรดกวัฒนธรรมกับภูมิทัศน์เมือง พืชพรรณ และการใช้สอยร่วมสมัย เพื่อพัฒนาพื้นที่พุทธในเมืองอย่างยั่งยืน

ในมิติเนื้อหาทางพุทธศิลป์ งานทวารวดีให้คลังหน่วยสัญลักษณ์ที่ตีความเพื่อการออกแบบได้ เช่น ธรรมจักร ธรรมะว่าด้วยการหมุนของสัจจะและการประกาศพระธรรม, กวางหมอบ แสดงถึงปฐมเทศนา, ใบโพธิ์โพธิมณฑล แสดงถึงการตรัสรู้, สถูป เจดีย์ แสดงถึงแกนจักรวาลและการระลึกธรรม, ระเบียงคต/ลานประทักษิณ แสดงดึงการเวียนประทักษิณ (Murphy, 2016) การแปลงสัญลักษณ์สู่มาตรฐานเชิงแนวทางปฏิบัติในภูมิสถาปัตย์ร่วมสมัย จึงมิใช่การทำซ้ำรูปแบบโบราณ หากเป็นการสังเคราะห์ศัพท์สัญลักษณ์ ผัง ลำดับประสบการณ์ วัสดุ พืชพรรณ เสียง เงา น้ำ ลม เพื่อสนับสนุนการภาวนา การเรียนรู้ และการใช้สอยสาธารณะร่วมสมัย ภายใต้หลักความยั่งยืนและอัตลักษณ์ท้องถิ่น

แม้งานวิชาการด้านทวารวดีจะก้าวหน้าในแง่โบราณคดี แต่การถอดหลักการเชิงออกแบบ เพื่อนำสัญลักษณ์พุทธยุคทวารวดีไปบูรณาการกับภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัยที่รองรับผู้ใช้หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้แสวงธรรม ชุมชน นักท่องเที่ยวการเรียนรู้ ยังมีจำกัด งานวิจัยนี้จึงตั้งวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาและคัดเลือกสัญลักษณ์พุทธสำคัญของทวารวดีในฐานะหน่วยออกแบบ 2) บูรณาการสัญลักษณ์ดังกล่าวกับหลักการ Genius Loci และ HUL เพื่อพัฒนาแนวทางและเกณฑ์ออกแบบพื้นที่พุทธร่วมสมัย และ 3) นำเสนอวิวรรธน์ภูมิปัญญาทวารวดี เป็นกรอบแนวคิด คู่มือเชิงปฏิบัติสำหรับนักออกแบบ วัด ชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น เกื้อหนุนทั้งมิติอัตลักษณ์ สุนทรียะ จิตวิญญาณ และความยั่งยืน (Norberg-Schulz, 1980)ผลลัพธ์ที่คาดหวัง คือ ชุดหลักการออกแบบ ผังลำดับประสบการณ์ คลังสัญลักษณ์ประยุกต์ ตัวอย่างกระบวนแบบที่นำไปใช้งานได้จริงในโครงการภูมิสถาปัตย์พุทธร่วมสมัยของไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนายุคทวารวดีและนำมาออกแบบภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย
2. เพื่อบูรณาการสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามาใช้กับภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย
3. เพื่อนำเสนอวิวรรธน์ภูมิปัญญาทวารวดีสู่การออกแบบภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎี

ทบทวนวรรณกรรมและหลักฐานทุติยภูมิที่เกี่ยวกับ (1) อารยธรรมทวารวดีและสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาหลัก เช่น ธรรมจักร กวางหมอบ ใบโพธิ์ สถูป/เจดีย์ ผังคูคันดิน (2) แนวคิดเชิงทฤษฎีด้านภูมิสถาปัตย์และจิตวิญญาณแห่งสถานที่การตีความภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์ การจัดลำดับประสบการณ์เชิงพื้นที่ และกรอบการจัดการภูมิทัศน์มรดกเมืองร่วมสมัย (HUL) รวมถึง (3) งานวิจัยเชิงกรณีของพื้นที่พุทธร่วมสมัยในประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อสร้างคลังสัญลักษณ์ ความหมาย องค์ประกอบเชิงออกแบบ และกำหนดเกณฑ์คัดเลือกสัญลักษณ์ที่จะนำไปสังเคราะห์เป็นหลักการออกแบบเบื้องต้น ผลลัพธ์ของขั้นตอนนี้คือ ตารางจำแนกสัญลักษณ์ พร้อมคุณลักษณะเชิงความหมาย เชิงรูปทรง เชิงพิธีกรรม และข้อเสนอสมมติฐานการออกแบบที่จะถูกทดสอบและปรับแก้ในการภาคสนาม

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม

กำหนดพื้นที่ศึกษาเชิงกรณี 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) แหล่งทวารวดีสำคัญ เช่น นครปฐม อู่ทอง คูบัว หรือพื้นที่ที่ผู้วิจัยเข้าถึงได้จริง เพื่อสังเกตองค์ประกอบและผังภูมิทัศน์ต้นแบบ และ 2) พื้นที่พุทธร่วมสมัยที่มีการออกแบบภูมิทัศน์รองรับกิจกรรมสาธารณะ การภาวนา เพื่อเปรียบเทียบภาษาเชิงพื้นที่และการสื่อความหมาย

วิธีภาคสนามประกอบด้วย (1) สำรวจสภาพแวดล้อมและเดินเส้นตัด (2) บันทึกภาพ วิดีโอ เสียง และทำแผนที่ทัศนียภาพ แกนสายตา จุดยืน ลำดับประสบการณ์ (3) สังเกตพฤติกรรมผู้ใช้พื้นที่ และ (4) เก็บข้อมูลกายภาพที่เกี่ยวข้องกับความสบายเชิงประสบการณ์ เช่น เงา น้ำ ลม เสียง พืชพรรณ เพื่อรองรับการประยุกต์ใช้เชิงออกแบบ

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง ควบคู่ลูกโซ่ ครอบคลุม 6 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1) พระสงฆ์และผู้ดูแลพื้นที่พุทธ จำนวน 8 รูป/คน 2) นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ศิลป์ และภัณฑารักษ์ จำนวน 8 คน 3) ภูมิสถาปนิก สถาปนิก และนักออกแบบที่เชี่ยวชาญภูมิทัศน์พุทธ จำนวน 8 คน 4) ครูช่าง ช่างศิลป์พื้นบ้าน และผู้เชี่ยวชาญสัญลักษณ์ จำนวน 5 คน 5) ผู้นำชุมชน องค์กรท้องถิ่น ผู้จัดการแหล่งท่องเที่ยวการเรียนรู้ จำนวน 10 คน 6) ผู้ใช้พื้นที่ ผู้แสวงธรรม และประชาชนทั่วไป (สำหรับสนทนากลุ่ม) จำนวน 10 คน โดยมีเกณฑ์คุณสมบัติ ได้แก่ ประสบการณ์ตรงกับพื้นที่ งานออกแบบที่เกี่ยวข้อง ความรู้ด้านสัญลักษณ์พุทธ หรือบทบาทกำกับดูแลพื้นที่ เพื่อให้ได้มุมมองหลากหลายและลึกซึ้ง

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

1) การสัมภาษณ์ ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างจำแนกตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ครอบคลุมประเด็นความหมาย บทบาทของสัญลักษณ์ทวารวดี การถอดความสู่ภาษาเชิงออกแบบ โครงสร้างประสบการณ์เชิงพิธีกรรม การใช้สอย การยอมรับทางสังคม ศาสนา และข้อจำกัดเชิงกายภาพ กฎหมาย การบริหารจัดการพื้นที่

2) การจัดประชุมกลุ่มย่อย ดำเนินการสนทนากลุ่ม (focus group) แยกตามบทบาท (เช่น นักออกแบบ ชุมชน ผู้ดูแลพื้นที่) ใช้เทคนิคกระตุ้นความคิดและการทำแผนที่มีส่วนร่วม เพื่อคัดกรองสัญลักษณ์ที่เหมาะสมและลำดับความสำคัญขององค์ประกอบภูมิทัศน์

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล

กำหนดช่วงเวลาเก็บข้อมูลอย่างเป็นลำดับ ดังนี้

ช่วงที่ 1 (เอกสาร) สกัดหน่วยสัญลักษณ์ แนวคิด กรณีอ้างอิง และจัดทำฐานข้อมูลอ้างอิง

ช่วงที่ 2 (ภาคสนามรอบแรก) สำรวจ ทำแผนที่ สังเกตพฤติกรรม และสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล

ช่วงที่ 3 (เวิร์กช็อป/สนทนากลุ่ม) คัดกรอง จัดลำดับสัญลักษณ์และองค์ประกอบเชิงพื้นที่ สร้างต้นแบบแนวทางออกแบบ

ช่วงที่ 4 (ติดตามผล) เก็บข้อมูลสะท้อนคิดหลังการทดลองใช้ต้นแบบแนวทางออกแบบในกิจกรรม/พื้นที่ตัวอย่าง

ทุกขั้นตอนปฏิบัติตามจริยธรรมการวิจัย ขอความยินยอมอย่างรู้ข้อมูลคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลและความเชื่อทางศาสนา จัดรหัสผู้ให้ข้อมูล และเก็บรักษาไฟล์เสียง/ภาพ/ถอดความอย่างเป็นระบบ

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล

1) เอกสารและวรรณกรรม วิเคราะห์เนื้อหาและไอคอนกราฟี (content & iconographic analysis) เพื่อจำแนกสัญลักษณ์ ความหมาย กติกาพิธีกรรม รูปแบบเชิงผัง สร้างเมทริกซ์เชื่อมโยงกับองค์ประกอบภูมิสถาปัตย์ เช่น ผัง เส้นทาง โหนด ขอบเขต วัสดุ พืชพรรณ ประสาทสัมผัส

2) ภาคสนามและการใช้พื้นที่ วิเคราะห์เชิงธีม (thematic analysis) จากการถอดความสัมภาษณ์–สนทนากลุ่ม ควบคู่ข้อมูลเชิงสังเกต แผนที่ลำดับประสบการณ์ สังเคราะห์แบบแผนการใช้สอย (use patterns) และ เส้นทาง จุดหมาย ประสบการณ์ (sequence patterns)

3) การจัดลำดับความสำคัญ ใช้การจัดอันดับแบบทวิเทียบ (pairwise comparison) และการให้คะแนนถ่วงน้ำหนักโดยผู้เชี่ยวชาญ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อคัดเลือกสัญลักษณ์และองค์ประกอบที่เหมาะสมที่สุดต่อการออกแบบ

4) การแปลงผลสู่แนวทางออกแบบ ผสานผลวิเคราะห์กับกรอบทฤษฎี (Genius Loci/HUL) เพื่อสังเคราะห์เป็นหลักการออกแบบ แนวทางปฏิบัติ แคตตาล็อกแบบแผน (design pattern catalog) ที่ตรวจสอบย้อนกลับได้

5) ความน่าเชื่อถือของข้อมูล ใช้การไตรวิธี (triangulation) ระหว่างเอกสาร ภาคสนาม ตรวจทานโดยผู้ให้ข้อมูล (member checking) และบันทึกกระบวนการเพื่อความคงเส้นคงวา (audit trail) พร้อมการให้ผู้วิจัยร่วมตรวจรหัส (inter-coder review) ในบางช่วงสำคัญ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนายุคทวารวดีและนำมาออกแบบภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย ผลการวิจัยพบว่า มีตระกูลสัญลักษณ์หลักอย่างน้อย 6 กลุ่มที่ปรากฏสม่ำเสมอในหลักฐานทวารวดีและผ่านการทวนสอบเชิงเอกสาร ภาคสนาม ได้แก่ 1) ธรรมจักร เสาศิลา 2) คู่กวาง 3) โพธิ์ ใบโพธิ์ โพธิมณฑล 4) สถูป เจดีย์ 5) ดอกบัว หม้อน้ำ หม้อพรหม 6) ลวดลายมณฑล ลายกลีบบัวที่ฐาน (Quaritch Wales, 1980) สัญลักษณ์เหล่านี้มีแกนความหมาย หน้าที่เชิงพิธีกรรม ชัดเจน เช่น ปฐมเทศนา การประกาศธรรม การระลึกถึง การเวียนประทักษิณ ซึ่งสามารถถอดเป็นภาษาเชิงออกแบบได้

จากการวิเคราะห์ไอคอนกราฟีประกอบการสำรวจแหล่งทวารวดี นครปฐม อู่ทอง คูบัว พบ สัญลักษณ์เชิงพื้นที่ซ้ำรูป ได้แก่ แนวแกนสายตาไปสู่องค์ประธาน แนววงแหวน ลานเวียน จุดเปลี่ยนจังหวะ และการใช้ร่มโพธิ์ ระเบียงคตเป็นขอบเขตจริยพิธี จากนั้นได้สร้างเมทริกซ์สัญลักษณ์ องค์ประกอบภูมิทัศน์ที่เชื่อมความหมายสัญลักษณ์ องค์ประกอบทางกายภาพ ประสบการณ์ผู้ใช้ กิจกรรม เช่น *ธรรมจักร* ปรากฏที่เสาแผ่นสัญลักษณ์หรือจุดหมายสายตา เป็นการชี้นำทิศ การประกาศธรรมหรือพื้นที่สาธารณะสำหรับฟังธรรม *กวางคู่* ปรากฏที่ประตู ธรณี ลานเปลี่ยนสถานะ แสดงถึงเขตเปลี่ยนผ่านก่อนเข้าสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ *โพธิ์* ปรากฏที่เรือนยอด ร่มเงา ลานสงบ ใช้สำหรับการภาวนาและการเรียนรู้กลางแจ้ง *สถูป เจดีย์* เป็นตำแหน่งหมายหลัก ใช้สำหรับเป็นเส้นทางเวียนประทักษิณ การระลึกธรรม การจับคู่ดังกล่าวทำให้กำหนดหน่วยออกแบบที่นำไปใช้ซ้ำได้ในบริบทต่าง ๆ แต่เมื่อเทียบกับแนวคิด Genius Loci และกรอบ HUL การตีความสัญลักษณ์ทวารวดีสามารถเชื่อมรูป ความหมาย การใช้สอย เข้ากับเงื่อนไขร่วมสมัย (ความร่มเย็น เงา ลม น้ำ พืชพรรณท้องถิ่น วัสดุยั่งยืน) โดยยังรักษาเอกลักษณ์เชิงจิตวิญญาณของสถานที่

จากการทวนสอบกับผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ปฏิบัติการ (สัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม) เกิดเกณฑ์คัดเลือกสัญลักษณ์เชิงปฏิบัติ 4 ประการ คือ 1) ความชัดของความหมาย 2) ความเหมาะสมเชิงพิธีกรรม 3) ความสอดคล้องกายภาพและภูมิอากาศ และ 4) ความยอมรับของชุมชน ซึ่งใช้เป็นตัวกรองก่อนนำไปสู่การออกแบบเชิงพื้นที่ นำไปสู่การร่างแบบแผนลำดับประสบการณ์ สำหรับภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัยอย่างน้อย 3 แบบ ได้แก่ 1) แนวแกน จุดหมาย เวียนประทักษิณ 2) ลานกลาง ร่มโพธิ์ ระเบียงคต และ 3) สื่อธาตุน้ำ จุดชำระใจ เข้าสู่พื้นที่สงบ ซึ่งล้วนมีรากจากแบบแผนทวารวดีและสอดคล้องกับกิจกรรมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อบูรณาการสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามาใช้กับภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย ผลการวิจัยพบว่า การบูรณาการสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามาใช้กับภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัยได้ 4 ประเด็นดังนี้

1. ได้กรอบบูรณาการสัญลักษณ์สู่การออกแบบ 3 ชั้นเชื่อม ความหมาย ผัง ประสบการณ์ ได้แก่ ชั้นที่ 1 ถอดหน่วยสัญลักษณ์ ธรรมจักร กวาง โพธิ์ สถูปเจดีย์ ดอกบัว หม้อน้ำ เป็นฟังก์ชันเชิงพิธีกรรมและการใช้สอย แสดงให้เห็นถึงการชี้นำทาง เปิดพื้นที่เปลี่ยนผ่าน ร่มเงาภาวนา จุดหมายเวียนประทักษิณ พื้นที่ชำระใจ จากหลักฐานทวารวดีและไอคอนกราฟีเชิงโบราณคดี ชั้นที่ 2 แปลงเป็นองค์ประกอบภูมิสถาปัตย์ และลำดับประสบการณ์ โดยอาศัยข้อค้นพบการอ่านภาษาภูมิทัศน์ วัดไทยร่วมสมัยเพื่อยืนยันความเป็นไปได้ในการใช้งาน ชั้นที่ 3 กลั่นเป็นหลักการออกแบบสถานที่ตามแนวคิด Genius Loci คงความหมาย เอกลักษณ์การระบุตัวตนของสถานที่ และกรอบ HUL (Historic Urban Landscape) เพื่อให้สอดรับความยั่งยืนในบริบทเมืองร่วมสมัย

2. สร้างเกณฑ์บูรณาการ 4 ประการสำหรับคัดเลือก จัดวางสัญลักษณ์ในพื้นที่จริง ได้แก่ 1) ความชัดของความหมาย อิงหลักฐานทวารวดี 2) ความเหมาะสมเชิงพิธีกรรม ต่อกิจกรรมสมัยใหม่ 3) ความพอดีกายภาพ ภูมิอากาศ เช่น เงา ลม น้ำ พืชพรรณ และ 4) การยอมรับของชุมชน โดยอ้างอิงแนวคิดภาษาภูมิทัศน์ในวัดร่วมสมัยเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวตรวจสอบความใช้ได้จริงของการวางองค์ประกอบ

3. ได้แคตตาล็อกแบบแผนสำหรับภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัยอย่างน้อย 5 แบบที่ผ่านการทวนสอบกับผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ใช้พื้นที่ ได้แก่ 1) ใช้ธรรมจักร เสาศิลาเป็น marker เชื่อมแกนสายตาและทางเดินประกาศธรรม สำหรับลานสาธารณะ กิจกรรมการเรียนรู้ อ้างอิงหลักฐานธรรมจักรและการใช้ marker ในผังศาสนสถานทวารวดี 2) คู่กวางเป็นสื่อเปลี่ยนผ่านนำสู่ลานสงบ เขตศักดิ์สิทธิ์ ใช้จัดเขตเปลี่ยนสถานะก่อนสู่พื้นที่ภาวนา 3) โพธิ์/เรือนยอด ระเบียงคตสร้างร่มเงาและขอบเขตภาวนา เหมาะกับกิจกรรมเงียบและการเรียนรู้กลางแจ้ง 4) เจดีย์ มณฑลเป็นจุดหมายแนวดิ่ง ทางเวียนประทักษิณ สอดคล้องกับลำดับ

ประสบการณ์แบบ processional 5) ธาตุน้ำ ลำราง สระ เป็นสื่อชำระใจ ลดความร้อนเมือง เชื่อม HUL กับภูมิอากาศท้องถิ่น

4. ได้แนวทางปฏิบัติ ระดับพื้นที่ องค์ประกอบ 10 ข้อ 1) การวางแกน–จุดหมาย 2) ลำดับทางเดิน หยุด เวียน, 3) สัดส่วนร่มเงาโพธิ์ พืชท้องถิ่น, 4) พื้นผิวเงียบเสียง 5) สื่อสัญลักษณ์แบบ low-impact 6) การเข้าถึงถ้วนหน้า 7) ทางน้ำ ซึมซับน้ำฝน 8) แสงค่ำคืนแบบนอบน้อม 9) ป้ายสื่อความหมายสองชั้น (วิชาการชุมชน), และ 10) การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมตาม HUL ทุกข้ออธิบายด้วยเหตุผลจากเอกสารและกรณีศึกษา ชี้ว่า การวางแกน ลาน ร่มโพธิ์ ทางเวียน จุดน้ำ ตามแบบแผนข้างต้น ช่วยเพิ่มความเข้าใจความหมายเชิงพุทธ และคุณภาพประสบการณ์พื้นที่สงบของผู้ใช้ ขณะเดียวกันยังเอื้อต่อการบริหารพื้นที่ตามเนื้อหามรดกเมืองแบบ HUL (การอยู่ร่วมระหว่างผู้แสวงธรรม นักท่องเที่ยว ชุมชน)

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อนำเสนอวิวรรธน์ภูมิปัญญาทวารวดีสู่การออกแบบภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย ผลการวิจัยพบว่า การนำเสนอวิวรรธน์ภูมิปัญญาทวารวดีสู่งานออกแบบภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย งานวิจัยเริ่มต้นด้วยการปูกรอบคิดรวมที่เรียกว่า DVARA อธิบายการเดินทางจากสัญลักษณ์พุทธไปสู่หน่วยออกแบบและเชื่อมโยงคุณค่าที่คาดหวัง แกน ทางเวียน จุดหยุด พิธีกรรมกับการต้อนรับผู้ใช้หลายกลุ่ม ตลอดจนบรรยากาศเชิงประสาทสัมผัสของสถานที่ กรอบคิดนี้ทำหน้าที่เป็นสะพานระหว่างหลักฐานทวารวดี แนวคิด Genius Loci และกรอบ HUL ให้เห็นตรรกะภายในเดียวกันของ รูป ความหมาย การใช้สอย ที่จะถูกสื่อสารผ่านไดอะแกรมภาพรวมหนึ่งหน้าเพื่อให้ผู้อ่านจับโครงเรื่องได้ทันที จากกรอบคิดดังกล่าว เนื้อหาคลี่สู่ หลักการออกแบบสิบข้อที่ทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานสำหรับการวางแกน ลาน เขตเปลี่ยนผ่าน ทางเวียน ร่มเงาโพธิ์ วัสดุ พืชพรรณ แสง ป้ายความหมายสองชั้น และการเข้าถึงถ้วนหน้า แต่ละหลักการอธิบายเหตุผลรองรับและเงื่อนไขการนำไปใช้ในบริบทเมืองและกึ่งชนบทอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถประเมินความเหมาะสมของทางเลือกได้โดยไม่สูญเสียจิตวิญญาณของพื้นที่ ถัดมา งานวิจัยย่อยแคตตาล็อกแบบแผนออกเป็นการ์ดต่อแบบอย่างน้อยสิบสองแบบ แต่ละแบบพรรณนาชื่อ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ ผังย่อ ลำดับประสบการณ์ องค์ประกอบ วัสดุ พันธุ์ไม้ และกิจกรรมที่รองรับ พร้อมข้อควรระวัง เช่น โซนรากโพธิ์ ทางลาดสำหรับผู้ใช้วีลแชร์ หรือการควบคุมแสงยามค่ำ แคตตาล็อกนี้ทำหน้าที่เป็นคลังคำศัพท์เชิงออกแบบที่สืบสายจากทวารวดี และพร้อมต่อเข้ากับโจทย์พื้นที่ที่หลากหลาย

เพื่อให้เห็นภาพการประยุกต์ใช้จริง เนื้อหานำเสนอ ผังต้นแบบย่อยสองสถานการณ์ ได้แก่ ลานวัดเมืองในย่านหนาแน่น และวัดกึ่งชนบท แต่ละสถานการณ์ประกอบด้วยแปลนมาตราส่วน ภาพมุมมองอะซิโซเมตริก ภาพจำลอง เส้นสายตา จุดหยุด ทางเวียน ตลอดจนตารางวัสดุและพืชท้องถิ่นพร้อมระยะปลูกและสัดส่วนพื้นที่สีเขียว ผังเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการจัดวางแกน ลาน ร่มโพธิ์ สระน้ำ หรือสวนชุ่มน้ำ สามารถถักทอประสบการณ์พุทธร่วมสมัยได้อย่างไรโดยยังคงความอ่อนน้อมและความยั่งยืน ควบคู่กันนั้น จัดวางชุดเครื่องมือกระบวนการสำหรับหน่วยงาน วัด และชุมชน ตั้งแต่แบบฟอร์มอ่านสถานที่ แผนที่มีส่วนร่วม คู่มือเวิร์กช็อป co-design และแนวปฏิบัติในการทดลองต้นแบบในพื้นที่จริง พร้อมเช็กลิสต์ด้านมรดกเมือง จริยธรรม–ศาสนธรรม และความปลอดภัย เครื่องมือเหล่านี้ทำให้การแปลสัญลักษณ์สู่พื้นที่ไม่ยุติอยู่ที่ภาพสวย หากเป็นกระบวนการร่วมสร้างที่ตรวจสอบย้อนกลับได้ ส่วนของข้อกำหนดงานและโรดแมปดำเนินการอธิบายสเปกวัสดุพื้น ทางเวียน ขอบน้ำ ที่นั่ง ราวกันตก และป้ายตีความ ตลอดจนเกณฑ์ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การซึมซับน้ำฝน การลดแสงแยงตา การใช้วัสดุท้องถิ่น และภาระบำรุงรักษา พร้อมลำดับขั้นจากสำรวจ ออกแบบ ทดลอง ก่อสร้าง เปิดใช้ จนถึงติดตามผล โดยผูกกับหมุดหมายด้านเวลาและช่วงงบประมาณตามขนาดโครงการ เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียวางแผนและจัดสรรทรัพยากรได้จริง

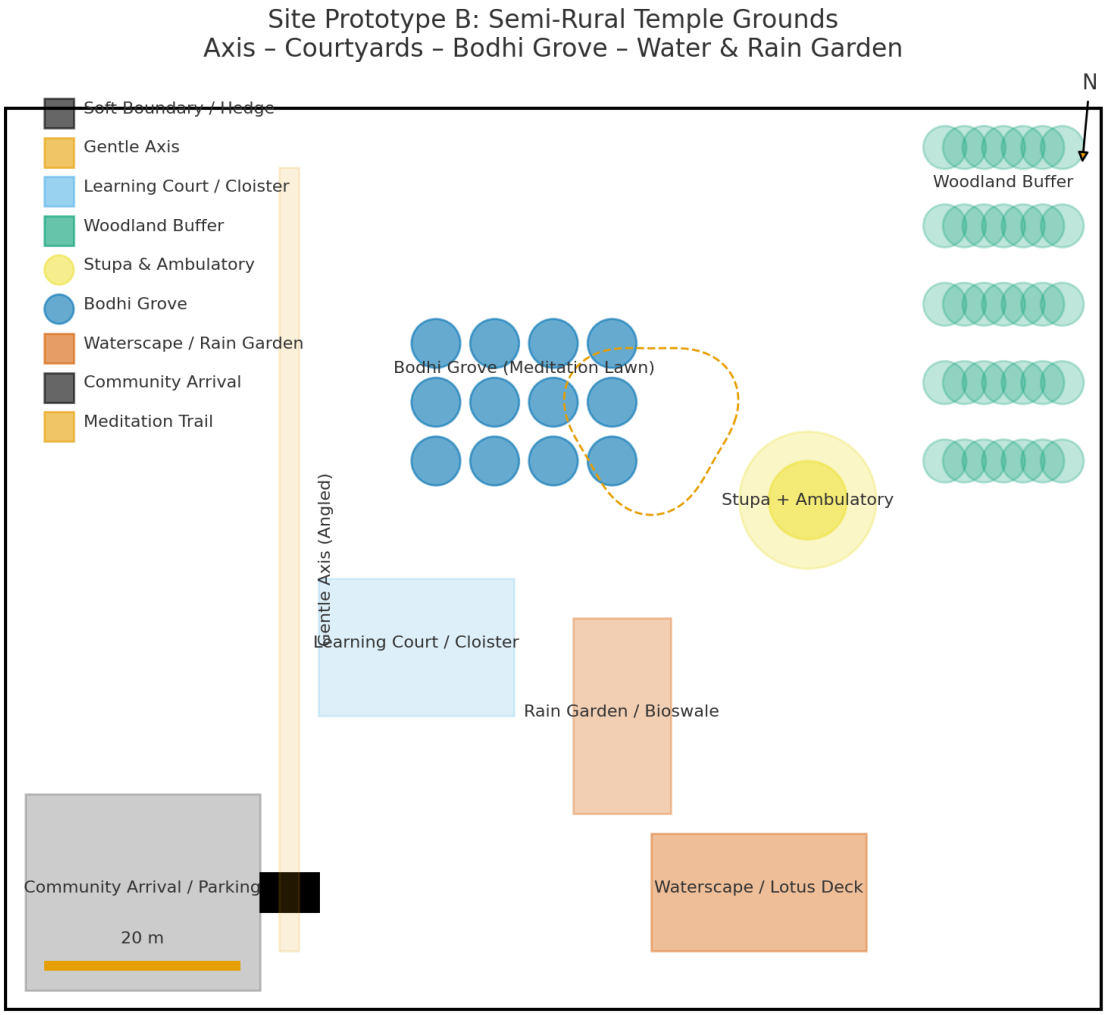

Figure 1: Example of Landscape Plan Design

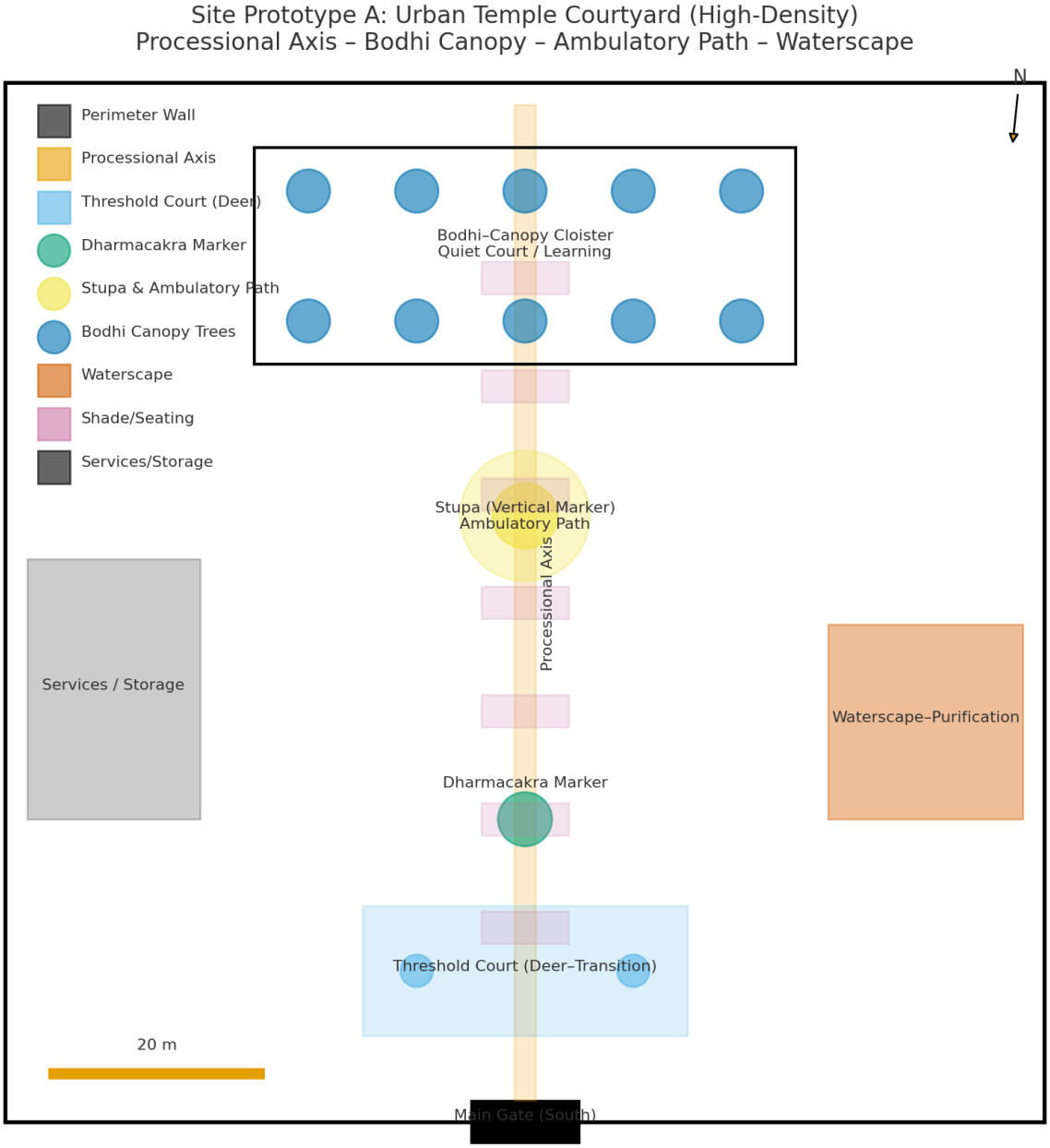

Figure 2: Example of a Site Plan Design (Type 2)

Figure 3: Example of Area Design Generated by Artificial Intelligence (AI)

Figure 4: Example of a Design Concept

ท้ายสุด งานวิจัยนิยามตัวชี้วัดผลลัพธ์ 3 หมวด ได้แก่ 1) จิตวิญญาณและการเรียนรู้ของผู้ใช้ 2) มิติชุมชนและอัตลักษณ์ และ 3) สิ่งแวดล้อมและความยั่งยืน พร้อมวิธีติดตามผ่านแบบสอบถาม การสังเกตพฤติกรรม เซนเซอร์สิ่งแวดล้อม และเวทีสะท้อนคิด นอกจากนี้ยังมีแนวทางการตีความและการสื่อสารด้วยป้ายสองชั้นหลายภาษา QR/AR เรื่องเล่าทวารวดี และเทมเพลต TOR/แฟ้มดิจิทัล (CAD/BIM ภาพความละเอียดสูง ตารางพืชคร่าว ๆ) รวมถึงแผนพัฒนาศักยภาพผู้ดูแลพื้นที่และชุดบทเรียนภาคสนามสำหรับชุมชนและเยาวชน ทั้งหมดนี้ทำให้ “วิวรรธน์ภูมิปัญญาทวารวดี” ไม่ได้เป็นเพียงข้อเสนอเชิงทฤษฎี หากเป็นระบบเนื้อหากระบวนการ แบบแผน ต้นแบบ และชุดเครื่องมือที่พร้อมส่งต่อไปสู่การใช้งานจริงอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

DVARA สำหรับการออกแบบภูมิสถาปัตย์วิถีพุทธร่วมสมัย โดยสังเคราะห์จากหลักฐานทวารวดี ทฤษฎีสถานที่ กรอบ HUL และข้อมูลภาคสนาม ประกอบด้วย 5 มิติหลักที่เชื่อมความหมาย ผัง ประสบการณ์การใช้สอย ได้แก่

D – Dhamma Symbols Design Units ถอดสัญลักษณ์พุทธ (ธรรมจักร กวาง โพธิ์ สถูปเจดีย์ ดอกบัว/หม้อน้ำ) เป็นหน่วยออกแบบทำหน้าที่ชี้นำทิศ เปลี่ยนผ่าน ภาวนา ระลึกธรรม ชำระใจ

V – Value & Virtue Outcomes กำหนดผลลัพธ์คุณค่าที่คาดหมาย (สมถะ สติ การเรียนรู้ การอยู่ร่วมชุมชน อัตลักษณ์ท้องถิ่น) เพื่อทำหน้าที่เป็นเกณฑ์ประเมินหลังการใช้งาน

A – Axis & Ambulatory Sequences วางแกนทางเวียน จุดหยุด (processional ambulatory pause) เป็นองค์ประกอบเชิงพื้นที่หลักของประสบการณ์พุทธ

R – Ritual & Reception ผนวกรูปแบบพิธีกรรม กิจกรรมร่วมสมัย (เวียนประทักษิณ สมาธิภาวนา เรียนรู้กลางแจ้ง งานชุมชน) ให้สอดคล้องกับการต้อนรับผู้ใช้หลายกลุ่ม

A – Atmosphere & Aesthetics กำหนดบรรยากาศเชิงประสาทสัมผัส (เงา ลม น้ำ เสียง พืชพรรณ แสงยามค่ำ) ให้สอดคล้องภูมิอากาศและความยั่งยืน

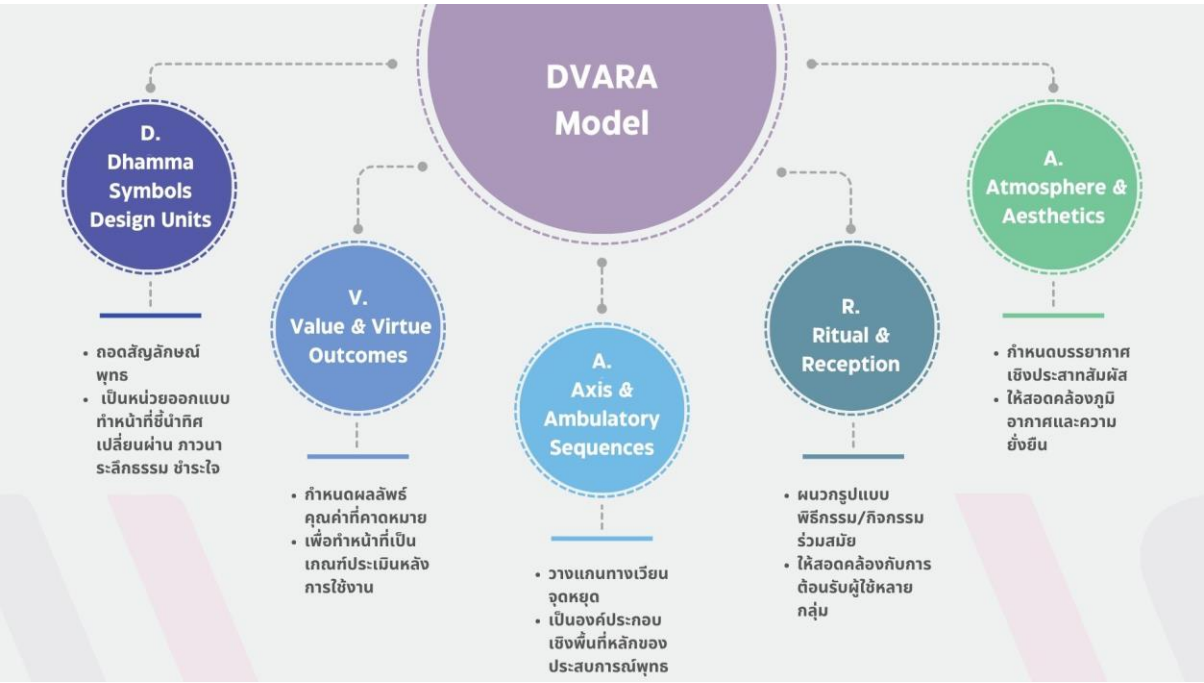

Figure 5: The New Body of Knowledge: DAVARA Model

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนายุคทวารวดีเพื่อถอดเป็นหน่วยออกแบบเชิงภูมิสถาปัตย์ เผยให้เห็นว่าสัญลักษณ์มิได้เป็นเพียงร่องรอยทางศิลปกรรม หากทำหน้าที่เป็นภาษาก่อรูปพื้นที่ที่เชื่อมความหมาย พิธีกรรม และประสบการณ์ของผู้ใช้เข้าไว้ด้วยกัน ผลที่ได้สอดคล้องกับองค์ความรู้ไทยหลายชุด โดยเฉพาะฐานข้อมูลเชิงสัญลักษณ์ของธรรมจักร กวางหมอบ สถูป โพธิ์ ดอกบัว ซึ่งเอกสารด้านโบราณคดีได้อธิบายบทบาทไว้อย่างชัดเจน (Fine Arts Department, 2021) แต่ขณะเดียวกันก็แตกต่างหรือต่อยอดจากงานเดิมตรงที่เลื่อนจุดเน้นจากการอธิบายสัญลักษณ์มาสู่การใช้งานเชิงออกแบบอย่างเป็นระบบ ในมิติองค์ประกอบเชิงผัง ข้อค้นพบของเราว่าพื้นที่พุทธทวารวดีมักเรียงจังหวะจากแกนกระบวน เข้าสู่ลานเปลี่ยนผ่าน ไปสู่ทางเวียนประทักษิณรอบองค์หมายแนวดิ่ง สอดรับกับภาพผังและโครงสร้างเมือง ศาสนสถานที่ถอดได้จากกรณีคูบัว ราชบุรี ซึ่งแสดงองค์ประกอบคูคันดิน แนวแกน ลานศาสนพิธีอย่างสัมพันธ์กัน (Meethong, M., 2019) ทว่าความต่างของเราอยู่ที่การตีความแกน ลาน เวียน ให้กลายเป็นลำดับประสบการณ์ของผู้ใช้ (เดิน หยุด มอง ภาวนา) พร้อมข้อกำหนดร่วมสมัยด้านความปลอดภัย การเข้าถึงถ้วนหน้า และคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งงานโบราณคดีโดยมากมิได้ลงรายละเอียดเชิงปฏิบัติการไว้

ด้านบทบาทของภูมิสถาปัตยกรรมวัดต่อการเรียนรู้และสุขภาวะ ผลวิจัยของเราที่เน้นองค์ประกอบอย่างร่มโพธิ์ ลานสงบ ทางเดินที่มีสัญญะนำทาง และสื่อความหมายสองชั้น (วิชาการ–ชุมชน) สอดคล้องกับข้อเสนอว่าภูมิทัศน์วัดสามารถเสริมสมาธิ การเรียนรู้ และสุขภาวะได้จริง (Kuntathian, 2017) แต่ความต่างที่เด่นชัดคือ เราได้แปลงข้อสังเกตเชิงประสบการณ์ให้เป็นเกณฑ์เลือกสัญลักษณ์ 4 ประการ ความชัดเจนของความหมาย ความเหมาะสมเชิงพิธีกรรม ความพอดีกายภาพ/ภูมิอากาศ และการยอมรับของชุมชน เพื่อใช้กรองก่อนลงมือออกแบบในพื้นที่จริง เมื่อเทียบกับงานที่มุ่งการใช้ภูมิทัศน์วัดกับการท่องเที่ยววิถีพุทธซึ่งเน้นความเหมาะสมทางพิธีกรรมและการบริหารจัดการผู้ใช้หลากหลายกลุ่ม (Phramaha Thanakorn Kittipaññho, Sukhuprakarn, and Namsena, 2022) การวิจัยนี้สอดคล้องในเจตนารมณ์เรื่องความเหมาะสมและการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่แตกต่างในระดับวิธีการ เพราะเราเพิ่มเครื่องมือที่พานสัญลักษณ์ไปสู่สเปกวัสดุ ผิวพื้น การจัดการน้ำ และพืชพรรณอย่างเป็นระบบ เพื่อรองรับทั้งพิธีกรรม คุณภาพประสบการณ์ และการดูแลรักษาระยะยาว ในมิติมรดกเมือง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ข้อเสนอให้ทำงานร่วมกับชุมชนตั้งแต่การอ่านสถานที่ การร่วมออกแบบ ไปจนถึงการสื่อความหมายสองชั้น สอดคล้องกับบทเรียนจากเมืองเก่าเชียงใหม่ที่ตอกย้ำว่าคุณค่าของภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่บนการมีส่วนร่วมและอัตลักษณ์ท้องถิ่น มิใช่เพียงรูปทรงทางกายภาพ (Phichayakan, and Thadaniti, 2017) กระนั้น งานของเราขยายผลต่อโดยกำหนดเครื่องมือกระบวนการและตัวชี้วัดผลลัพธ์ เพื่อให้การตีความสัญลักษณ์ไม่กลายเป็นภาพสวยแต่ใช้การไม่ได้ในเชิงปฏิบัติ ประเด็นการประยุกต์สัญลักษณ์ให้สอดรับภูมิอากาศ การระบายน้ำ และพันธุ์ไม้ท้องถิ่น สอดรับกับแนวทางบริหารพื้นที่มรดกและวัดในเมืองเก่าที่ชี้ความสำคัญของบริบทและการจัดการทรัพยากร (Thaisanthat, Muangyai, Chidthong, and Chidthong, 2020) แต่เราต่อยอดด้วยการเสนอ “plant palette” และสเปกพื้นผิว/วัสดุที่ลดแสงแยงตา ไม่ลื่น ซึมซับน้ำได้ และคงบรรยากาศนอบน้อม ซึ่งช่วยให้สัญลักษณ์พุทธไม่หยุดอยู่ที่การเล่าเรื่อง หากแปรเป็นเงื่อนไขทางรูป–สภาวะ–การบำรุงรักษาที่ตรวจสอบได้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ผลการบูรณาการยืนยันบทบาทธรรมจักร กวางหมอบ ในฐานะสัญลักษณ์ปฐมเทศนาและการประกาศธรรม ซึ่งเมื่อแปลสู่พื้นที่ก็ทำหน้าที่เป็นจุดหมายสายตาและธรณีเปลี่ยนผ่านก่อนเข้าสู่เขตศักดิ์สิทธิ์ อันไปในทิศทางเดียวกับข้ออธิบายเชิงไอคอนกราฟีและประวัติพุทธศิลป์ของกรมศิลปากร (Fine Arts Department, 2021) นอกจากนี้ การจัดวางแกน ลาน ทางเวียนให้ล้อมองค์หมายแนวดิ่งสอดคล้องกับอนุกรมผังที่ระบุในกรณีพื้นที่ทวารวดี เช่น เมืองโบราณคูบัว ซึ่งชี้เงื่อนปม

เชิงผัง–โครงสร้างเมืองที่เกื้อหนุนประสบการณ์พิธีกรรม (Meethong, 2019) ในแง่บทบาทภูมิสถาปัตยกรรมต่อการเรียนรู้และสุขภาวะ แนวคิดการใช้ร่มโพธิ์ ลานสงบ และทางเดินสื่อสัญญะก็ไปด้วยกันกับกรอบคิดเชิงพุทธบูรณาการในวัดไทยร่วมสมัย (Kuntathian, 2017) ขณะที่มิติบริบท ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สอดคล้องกับบทเรียนจากเมืองเก่าเชียงใหม่ว่าคุณค่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ต้องผูกกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและอัตลักษณ์ท้องถิ่น (Phichayakan, and Thadaniti, 2017)

ประการที่สอง ในมิติความแตกต่าง การต่อยอด งานนี้ก้าวพ้นการบอกความหมายเชิงสัญลักษณ์ไปสู่เกณฑ์บูรณาการ 4 ประการ ที่ใช้คัดเลือกและจัดวางสัญลักษณ์อย่างใช้งานได้จริง ได้แก่ ความชัดของความหมาย ความเหมาะสมเชิงพิธีกรรม ความพอดีกายภาพ ภูมิอากาศ และการยอมรับของชุมชน เกณฑ์ดังกล่าวทำหน้าที่กันลื่นไถล ไม่ให้การใช้สัญลักษณ์กลายเป็นการตกแต่งเชิงภาพ หรือใช้ผิดบริบท ทั้งยังเชื่อมต่อไปสู่ข้อกำหนดวัสดุ–ผิวพื้น–การจัดการน้ำ และ plant palette ตามภูมิอากาศย่อย ซึ่งงานโบราณคดีหรือประวัติศิลป์โดยมากยังไม่ลงรายละเอียดระดับสเปก ในส่วนการบริหารการใช้พื้นที่หลากหลายผู้ใช้ งานวิจัยของพระมหาธนกรและคณะเน้นมิติท่องเที่ยววิถีพุทธและความเหมาะสมเชิงพิธีกรรม (Phramaha Thanakorn Kittipañño, Sukhuprakarn, and Namsena, 2022) การตีความร่วมสมัยโดยเฉพาะสัญลักษณ์ที่มีความหมายหลากหลายตามบริบท เช่น หม้อน้ำดอกบัว ซึ่งในงานเชิงรูปแบบของทวารวดีถูกยืนยันความหลากหลายด้านทรงและคติ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า กรอบแนวคิดและผลผลิตรูปธรรมหลายชั้น เริ่มจากกรอบ DVARA ซึ่งทำหน้าที่เป็นสตอรีบอร์ดของการเปลี่ยนสัญลักษณ์พุทธให้เป็นหน่วยออกแบบ ลำดับประสบการณ์เงื่อนไขใช้งานในบริบทปัจจุบัน กรอบนี้สอดคล้องกับฐานความหมายเชิงไอคอนกราฟีที่ยืนยันบทบาทธรรมจักร กวาง สถูป โพธิ์ในวัฒนธรรมทวารวดี (Fine Arts Department, 2021) และสอดรับกับหลักฐานผัง/โครงสร้างของพื้นที่ต้นแบบอย่างคูบัวที่สะท้อนแกน–ลาน–ทางเวียน–องค์หมายแนวดิ่ง (Meethong, 2019) แต่แตกต่างจากงานเดิมตรงที่ยกระดับเป็นแพ็กเกจการนำเสนอครบวงจร ตั้งแต่ไดอะแกรมแนวคิด การ์ดแบบแผน (design patterns) ผังต้นแบบย่อย ไปจนถึงชุดเครื่องมือกระบวนการและข้อกำหนดวัสดุ–พืชพรรณ การ์ดต่อแบบอย่างน้อยสิบสองแบบ ไม่เพียงบอกความหมายเชิงสัญลักษณ์และผังย่อ แต่ลงลึกถึงสัดส่วนลำดับประสบการณ์ จุดหยุด การเวียนประทักษิณ รวมทั้งตัวเลือกวัสดุ–ผิวพื้น–พืชพรรณท้องถิ่นและข้อควรระวัง (เช่น เขตคุ้มครองรากโพธิ์ ทางลาดและผิวไม่ลื่น) ส่วนนี้สอดคล้องกับข้อสังเกตจากงานไทยที่ชี้ว่าภูมิสถาปัตยกรรมวัดสัมพันธ์โดยตรงกับการเรียนรู้ สมาธิ และสุขภาวะของผู้ใช้ (Kuntathian, 2017) แต่เรา “ต่อยอด” ด้วยการจัดรูปเป็นสเปกและมาตรการสิ่งแวดล้อมที่ใช้งานได้จริง ซึ่งพบไม่บ่อยในวรรณกรรมเชิงโบราณคดีหรือประวัติศิลป์ที่โดยมากหยุดอยู่ระดับคำอธิบายหรือภาพรวมเชิงวัฒนธรรม (Fine Arts Department, 2021)

สรุป

งานวิจัยสกัดตระกูลสัญลักษณ์ทวารวดีอย่างน้อย 6 กลุ่ม (ธรรมจักร คู่กวาง โพธิ์ สถูปหรือเจดีย์ ดอกบัวหรือหม้อน้ำ ลายมณฑล) และพบองค์ประกอบเชิงพื้นที่ที่ปรากฏซ้ำ ได้แก่ แกนกระบวน ลานเปลี่ยนผ่าน ทางเวียนประทักษิณ และจุดหยุด ก่อนแปลงเป็นเมทริกซ์เชื่อมโยงสัญลักษณ์ องค์ประกอบกายภาพ และประสบการณ์ เพื่อใช้เป็นหน่วยออกแบบ ได้จริง ต่อมาพัฒนากรอบบูรณาการสามชั้น จากความหมายผังองค์ประกอบลำดับประสบการณ์ ควบคู่เกณฑ์บูรณาการ 4 ประการ ความชัดของความหมาย ความเหมาะสมเชิงพิธีกรรม ความพอดีกายภาพและภูมิอากาศ การยอมรับของชุมชน และจัดทำแคตตาล็อกแบบแผนที่ผ่านการทวนสอบแล้ว สุดท้ายจัดชุดแพ็กการนำไปใช้ครบวงจร ประกอบด้วยกรอบ DVARA

หลักการออกแบบ 10 ข้อ ผังต้นแบบย่อย 2 สถานการณ์ รายการวัสดุ พืชพรรณท้องถิ่น เครื่องมือกระบวนการตั้งแต่การอ่านสถานที่ ร่วมออกแบบ ทดลองต้นแบบ จนถึงประเมินปรับใช้ และตัวชี้วัดผลลัพธ์ด้านจิตวิญญาณ ชุมชน และสิ่งแวดล้อม เพื่อการติดตามหลังใช้งาน สรุปภาพรวมครอบคลุมผลการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 เริ่มจากการอ่านสถานที่ ใช้แบบฟอร์ม place reading เพื่อระบุแกน–ลาน–องค์หมายเดิม และโอกาสฟื้นความหมายสัญลักษณ์ในบริบทปัจจุบัน

1.2 ใช้เกณฑ์ 4 ประการเป็นตัวกรอง ก่อนเลือกสัญลักษณ์และองค์ประกอบ โดยเน้น UA ทางลาด พื้นไม่ลื่น เงา น้ำ พืชท้องถิ่น และความปลอดภัยรอบสระ

1.3 ลือกแบบแผนให้เหมาะบริบท เมืองหนาแน่นให้เน้น Dharmacakra–Axis, Threshold Court และ Waterscape ที่เป็นระบบรีไซเคิลน้ำ พื้นที่กึ่งชนบทให้เสริม Bodhi Grove, Ambulatory Path และ Rain Garden

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ทดลองภาคสนามเพิ่ม ในภูมิภาคอื่น เปรียบเทียบประสิทธิผลของแบบแผนต่อประสบการณ์และสิ่งแวดล้อม

2.2 ศึกษาผลลัพธ์เชิงปริมาณ เสริมการวัดสรีรวิทยาเบื้องต้น เช่น อุณหภูมิพื้นผิว ระดับแสง เสียง และแบบวัดภาวะจิตใจที่รับรู้ เพื่อยืนยันผลด้านสมาธิ–ความสงบ

2.3 พัฒนาเอกสารมาตรฐาน เป็นคู่มือ TOR และชุดแบบรายละเอียดก่อสร้าง เพื่อขยายผลสู่โครงการของท้องถิ่นและภาคประชาสังคม

References

Fine Arts Department. (2020). *Dharmacakra, or the Wheel of the Law* (Booklet Series). Bangkok: Fine Arts Department.

Fine Arts Department. (2021). *Dharmacakra and Recumbent Deer Sculptures in Dvaravati Culture*. Bangkok: Fine Arts Department.

Indrawooth, P. (n.d.). *Dvaravati: Early Buddhist Kingdom in Central Thailand*. Retrieved May 3, 2025, from https://www.thaiscience.info/journals/Article/SUIJ/10499302.pdf

Kuntathian, W. (2017). Landscape Architecture of Thai Temples and Buddhist Integrated Learning and Health Promotion. *Journal of Graduate Studies Review*, 13(2), 137–149.

Meethong, T. (2019). The Study of Archaeological Sites in Kubua Town in Ratchaburi Province. In *Proceedings of the National Academic Conference* (pp. 1153–1162). Nakhon Pathom: Nakhon Pathom Rajabhat University.

Murphy, S. A. (2016). The Case for Proto-Dv**ā**ravatī: A Review of the Art-Historical and Archaeological Evidence. *Journal of Southeast Asian Studies*, 47(3), 366–392.

Nongmar, W., Samantarat, S., Tepwongsirirat, P., & Siriphanich, S. (2013). Landscape Language in a Contemporary Thai Buddhist Temple Ground: The Case of Wat Phra Dhammakaya. *Kasetsart Journal (Social Sciences)*, 34(1), 139–151.

Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York, NY: Rizzoli.

Phichayakan, W., & Thadaniti, S. (2017). The Existence of Sense of Community and the Roles of the Community on Historic Urban Landscape: A Case of Chiang Mai Old Town Urban Development and Regeneration. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 10(3), 1124–1140.

Phramaha Thanakorn Kittipañño (Sroisri), Sukhuprakarn, S., & Namsena, S. (2022). Landscape Architecture of Temples Promoting Buddhist Tourism in Phetchabun Province. *The Journal of Research and Academics*, 5(4), 25–34.

Quaritch Wales, H. G. (1980). Recent Dvāravatī Discoveries and Some Khmer Comparisons. *Journal of the Siam Society*, 68(1), 43–54.

Revire, N. (2010). Iconographical Issues in the Archaeology of Wat Phra Men, Nakhon Pathom. *Journal of the Siam Society*, 98, 75–100.

Thaisanthat, T., Muangyai, N., Chidthong, A., & Chidthong, K. (2018–2020). *A Study of Potential Tourism for Abandoned Monasteries: A Case Study of the City-Walled Area of Chiang Mai.* (Research Report). Bangkok: Thailand Science Research and Innovation.

Wonglangka, W., & Han, F. (2024). Green Heritage and Lanna Urban Identity: A Study of Temples in Chiang Mai Old City. *Sustainability*, 16(15), 65–74.

ปัจจัยที่มีผลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือนเขตเทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี*

Factors Influencing Household Waste Reduction Behaviors in Rangsit City Municipality, Pathum Thani Province

[1]พัดชา รักตะกนิษฐ, [2]เกศินี วีรศิลป์, [3]ภาวิณี อารีศรีสม และ [4]สนิท สิทธิ

[1]Patcha Raktakanishtha, [2]Kesinee Veerasilpa, [3]Pawinee Areesrisom and [4]Snit Sitti

สาขาการจัดการและพัฒนาทรัพยากร คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Division of Resources Management and Development, Faculty of Agricultural Production, Maejo University, Thailand.

[2]Corresponding Author's Email: kesinee@mju.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือนเขตเทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชากรในเขตเทศบาลนครรังสิต ที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้เกณฑ์ 20 เท่าของตัวแปร ได้กลุ่มตัวอย่าง 300 คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การวิเคราะห์แบบจำลองสมการโครงสร้าง

ผลการวิจัยพบว่า การลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน ได้รับอิทธิพลโดยรวมจาก ความคาดหวังในประโยชน์ มากที่สุด รองลงมาคือ การรับรู้ของประชาชน การสนับสนุนการจัดการขยะ และการบริหารจัดการขยะ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาอิทธิพลทางตรง พบว่า การลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน ได้รับอิทธิพลทางตรงจาก ความคาดหวังในประโยชน์ เพียงตัวแปรเดียว และอิทธิพลทางอ้อม พบว่า การลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน ได้รับอิทธิพลทางอ้อมจาก การรับรู้ของประชาชน มากที่สุด รองลงมาคือ การสนับสนุนการจัดการขยะ และการบริหารจัดการขยะ ตามลำดับ และแบบจำลองมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์

คำสำคัญ: ขยะมูลฝอยในครัวเรือน; การบริหารจัดการขยะ; การลดขยะมูลฝอย; เทศบาลนคร; การรับรู้ของประชาชน

Abstract

This research article aimed to study the factors affecting household solid waste reduction in Rangsit City Municipality, Pathum Thani Province. This study utilized a quantitative research methodology. The sample group consisted of population members in Rangsit City Municipality aged 20 years and older. The sample size was determined based on the criterion of 20 times the number of variables, yielding a sample of 300 participants obtained through

*Received October 11, 2025; Revised November 16, 2025; Accepted November 18, 2025

stratified random sampling. The research instrument was a questionnaire, and data were analyzed using structural equation modeling.

The research findings revealed that household solid waste reduction was overall most influenced by expected benefits, followed by public perception, waste management support, and waste administration, respectively. When considering direct effects, household solid waste reduction was directly influenced solely by expected benefits. Regarding indirect effects, household solid waste reduction was indirectly influenced most by public perception, followed by waste management support and waste administration. Additionally, the model showed a good fit with the empirical data.

Keywords: Household Solid Waste; Waste Management; Waste Reduction; City Municipality; Public Perception

บทนำ

ประเทศไทยมีปริมาณขยะมูลฝอยเกิดขึ้น 27.80 ล้านตัน โดยเพิ่มขึ้น ร้อยละ 1.15 และ 1.57 จากปี พ.ศ. 2559 และ พ.ศ. 2560 ตามลำดับ และในปี พ.ศ.2564 ประเทศไทยมีปริมาณปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้น 24.98 ล้านตัน เป็นขยะมูลฝอยที่ถูกนำกลับมาใช้ประโยชน์ 7.89 ล้านตัน ขยะมูลฝอยที่ถูกกำจัดถูกต้อง 9.28 ล้านตัน ขยะมูลฝอยที่ถูกกำจัดไม่ถูกต้อง 7.81 ล้านตัน และปริมาณขยะมูลฝอยตกค้าง 7.50 ล้านตัน เห็นได้ว่ามีขยะมูลฝอยได้รับการจัดการอย่างถูกต้อง เพียงร้อยละ 73.80 ซึ่งต่ำกว่าเป้าหมายของแผนแม่บทการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศ พ.ศ. 2559-2564 ที่กำหนดว่าขยะมูลฝอยได้รับการจัดการอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการไม่น้อยกว่าร้อยละ 75.00 โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานสำคัญในการนำมาตรการและการปฏิบัติในการจัดการ ขยะมูลฝอยให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ ตั้งแต่จัดระบบคัดแยกขยะมูลฝอยชุมชนที่ต้นทาง การขนส่งไปจนถึงการกำจัดขยะมูลฝอย รวมถึงการนำขยะมูลฝอยตกค้างไปกำจัดอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ ซึ่งจะส่งผลให้ขยะมูลฝอยได้รับการจัดการอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (Pollution Control Department, 2021)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถือเป็นหน่วยงานสำคัญในการนำมาตรการไปปฏิบัติในการจัดการขยะตั้งแต่จัดระบบคัดแยกขยะ ของเสียอันตรายชุมชน และมูลฝอยติดเชื้อจากแหล่งกำเนิดในชุมชนที่ต้นทาง การเก็บรวบรวม และขนส่ง ไปจนถึงการกำจัดขยะ ของเสียอันตรายชุมชน มูลฝอยติดเชื้อ รวมถึง การจัดการจัดการกากของเสียอันตรายที่เกิดจากสถานประกอบการขนาดเล็กที่ไม่เข้าข่ายโรงงานด้วย โดยหน่วยงานส่วนกลางต้องสนับสนุนองค์ความรู้ และกำหนดหลักเกณฑ์การปฏิบัติ (Code of Practice) ในการจัดการขยะเพื่อเป็นแนวทางให้การดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติใน พื้นที่มีแนวทางที่ชัดเจนในการดำเนินงาน สร้างความมั่นใจในการดำเนินการจัดการขยะและของเสียอันตราย อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ มีประสิทธิภาพและไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (Pollution Control Department, 2018)

ในปี พ.ศ. 2564 สถานการณ์ขยะมูลฝอยในเขตจังหวัดปทุมธานี มีปริมาณขยะมูลฝอยมากถึง 1,714 ตันต่อวัน โดยมีขยะในเขตพื้นที่เทศบาลนครรังสิต ประมาณ 150-170 ตันต่อวัน อันเป็นสาเหตุของการเกิดกลิ่นเหม็น เกิดมลพิษทางอากาศ เกิดแหล่งน้ำเสีย กระทบต่อสุขภาวะของประชาชนในพื้นที่ ขยะที่เกิดขึ้นมีองค์ประกอบของขยะทุกประเภท ได้แก่ ขยะทั่วไป ขยะรีไซเคิล ขยะอินทรีย์ ขยะที่มีพิษหรืออันตรายและ

ขยะติดเชื้อ ทำให้การจัดการขยะยุ่งยากและมีความซับซ้อน สำหรับขยะอินทรีย์ มีมากถึงร้อยละ 55 และได้ใช้วิธีจัดการปัญหาขยะอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง เช่น นำขยะเศษ อาหารกลับมาใช้ประโยชน์โดยการผลิตน้ำหมักชีวภาพ ผลิตปุ๋ยหมักและผลิตแก๊สชีวภาพ แต่ยังคงกำจัดปริมาณขยะไม่ทัน ส่งผลให้เกิดปัญหา ขยะตกค้างสะสม มีการทิ้งขยะตามที่สาธารณะทำให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ที่เป็นพาหะนำโรคต่าง ๆ และเป็นอันตรายสำหรับผู้ที่ใช้ทางเท้าและถนนในพื้นที่ มีการทิ้งขยะติดเชื้อและอันตรายรวมกับขยะทั่วไป ซึ่งอาจก่อให้เกิดอันตรายและเสี่ยงต่อการติดเชื้อสำหรับผู้ที่คัดแยกขยะตามถังขยะ และเจ้าหน้าที่ของเทศบาลที่เก็บขนขยะ เทศบาลนครรังสิตจึงมีความจำเป็นต้องดำเนินการจัดการขยะทุกประเภทให้ถูกหลักวิชาการเพื่อป้องกันอันตราย การแพร่เชื้อโรคจากขยะ (Thupkrachang, 2022)

แนวการการจัดการขยะมูลฝอยซึ่งเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน คือ หลักการ 5Rs ประกอบด้วย การลดการใช้สิ่งของที่ไม่จำเป็น การนำขยะมูลฝอยเศษวัสดุมาใช้ใหม่ การซ่อมหรือแก้ไข การหมุนเวียนนำขยะกลับมาใช้ใหม่ และการหลีกเลี่ยงการใช้วัสดุที่ทำลายยาก (Energy Research and Development Institute-Nakornping, Chiang Mai University, 2020) ที่ให้ความสำคัญกับการลดปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการกำจัดขยะมูลฝอย อันจะช่วยลดภาระการกำจัดขยะมูลฝอย โดยสามารถทำได้ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ดังนั้น การศึกษาพฤติกรรมการลดปริมาณขยะมูลฝอยครัวเรือนในเขตเทศบาลนครรังสิต ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนเมือง มีแหล่งตลาดค้าส่งขนาดใหญ่ บ้านพักอาศัย รวมทั้งโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก โดยประยุกต์ใช้ PRECEDE Model (Green, and Kreuter, 2005) มาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยร่วมกับการสังเคราะห์ตัวแปรอิสระจากงานวิจัยที่ผ่านมา

แม้ว่าประเด็นเรื่องการจัดการขยะมูลฝอยในระดับครัวเรือนจะได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นในช่วงหลายปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะในเขตเมืองที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงและมีรูปแบบการบริโภคที่ซับซ้อน แต่การศึกษาที่มุ่งเน้นถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน โดยเฉพาะในบริบทของพื้นที่เมืองขนาดกลางอย่างเขตเทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี ยังมีจำนวนไม่มากนัก งานวิจัยส่วนใหญ่ที่ผ่านมาเน้นไปที่การบริหารจัดการขยะในระดับนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือการพัฒนาเทคโนโลยีการกำจัดขยะและการรีไซเคิล มากกว่าการทำความเข้าใจพฤติกรรมและปัจจัยภายในครัวเรือนที่มีอิทธิพลต่อการลดขยะตั้งแต่ต้นทาง นอกจากนี้ เทศบาลนครรังสิต ซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชานเมืองที่มีความหลากหลายทางสังคม ประชากรแฝงจำนวนมาก และมีอัตราการขยายตัวของชุมชนอย่างรวดเร็ว ปัจจัยเหล่านี้อาจส่งผลต่อทัศนคติ ความตระหนักรู้ และพฤติกรรมการจัดการขยะของประชาชนในลักษณะที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ การศึกษาที่ผ่านมามักไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของพื้นที่ดังกล่าวอย่างชัดเจน การขาดองค์ความรู้เชิงประจักษ์ในมิตินี้ทำให้การกำหนดนโยบายและแนวทางการส่งเสริมการลดขยะมูลฝอยในพื้นที่ยังไม่สามารถตอบสนองต่อสภาพจริงของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น งานวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือนเขตเทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี จึงมีความจำเป็น เพื่อเติมเต็มช่องว่างทางองค์ความรู้ในประเด็นดังกล่าว และสร้างฐานข้อมูลเชิงวิชาการที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนเชิงนโยบายและการจัดการขยะมูลฝอยอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่นต่อไป.

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการลดปริมาณขยะมูลฝอยครัวเรือนในเขตเทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี” ซึ่งผลจากการศึกษานั้นผู้วิจัยคาดว่าจะเป็นประโยชน์ในหลายด้าน ข้อค้นพบจากการวิจัยในครั้งนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยและช่วยให้การจัดการขยะมูลฝอย มีประสิทธิผลอย่างยั่งยืน เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของมนุษย์ต่อไป และจะนำไปสู่การกำหนดแนวทางที่เหมาะสมสำหรับประชาชนในพื้นที่เขตเทศบาลนครรังสิตต่อไป จะสามารถนำผลการวิจัยไปศึกษาเปรียบกับพื้นที่อื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาเรื่องขยะได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือนเขตเทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ตามลำดับขั้นดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องที่นำไปสู่กรอบแนวคิดในการวิจัยประกอบด้วย 1) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม 2) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการขยะ 3) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการตัดสินใจ 4) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ 5) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวังในประโยชน์ 6) การลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน เพื่อนำมาสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัย

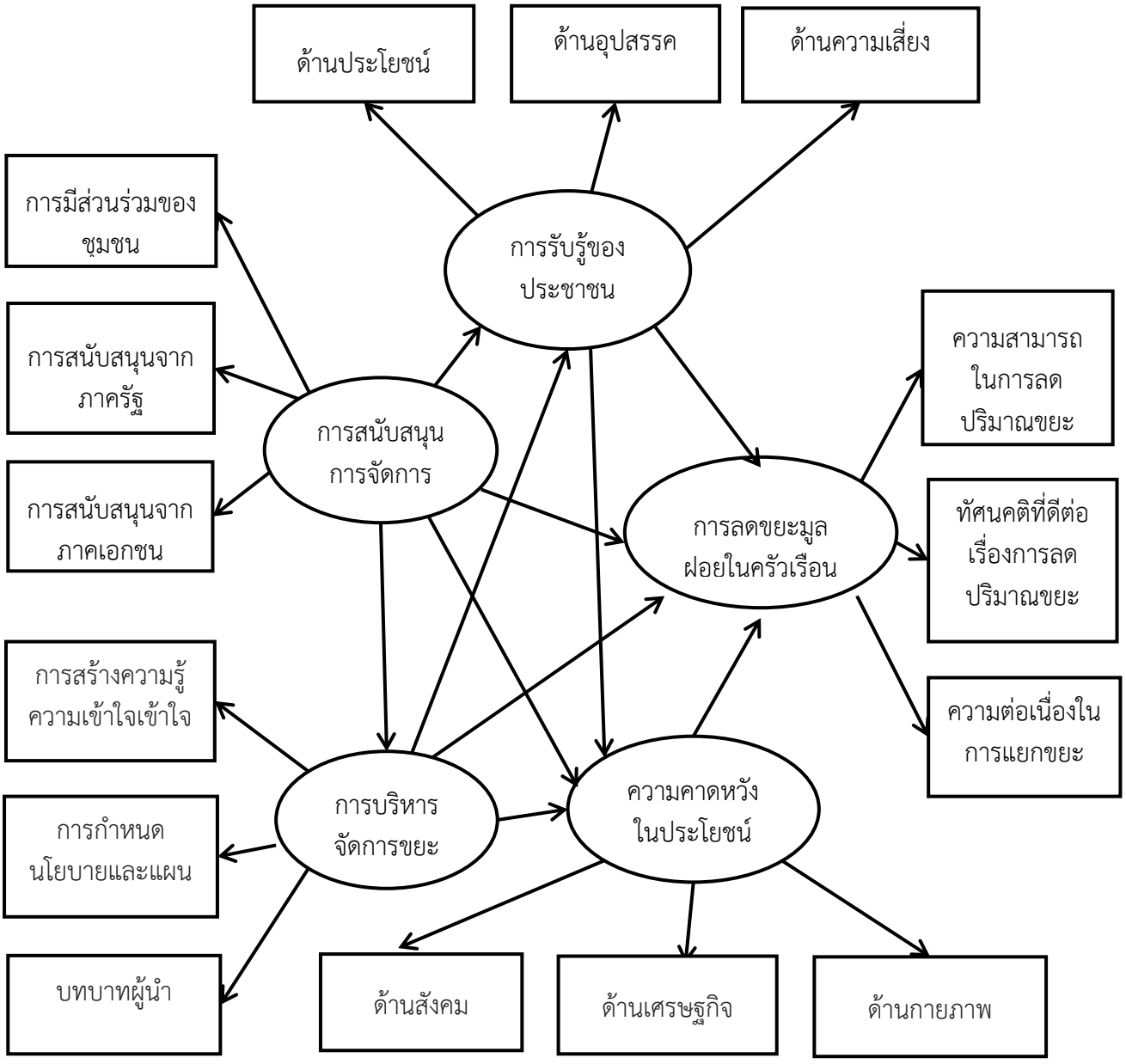

Figure 1: Conceptual Framework

สมมติฐานการวิจัย

1. การลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน ขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนการจัดการขยะ การบริหารจัดการขยะ การรับรู้ของประชาชน และความคาดหวังในประโยชน์

2. ความคาดหวังในประโยชน์ ขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนการจัดการขยะ การบริหารจัดการขยะ และการรับรู้ของประชาชน

3. การรับรู้ของประชาชน ขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนการจัดการขยะ และการบริหารจัดการขยะ

4. การบริหารจัดการขยะ ขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนการจัดการขยะ

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชากรในเขตเทศบาลนครรังสิต โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มประชากรในพื้นที่ ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป จำนวน 66,864 คน สำหรับการพิจารณาจำนวนที่เหมาะสมของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการพิจารณาถึงขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่มีความเหมาะสมกับการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง (Structural Equation Model: SEM) ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการกำหนดขนาดตัวอย่างตาม Hair, Black, Babin and Anderson (2010) เสนอว่า ขนาดกลุ่มตัวอย่างควรมีประมาณ 10-20 เท่าของตัวแปรสังเกต และเนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มีตัวแปรสังเกตทั้งสิ้น 15 ตัวแปร ทำให้มีกลุ่มตัวอย่างอย่างน้อย 300 ตัวอย่าง โดยใช้วิธีการสุ่มแบบบังเอิญ (Accident Sampling) มีการกระจายใน 6 หมู่บ้าน ๆ ละ 50 คน เพื่อให้ได้มาซึ่งขนาดตัวอย่างตามที่กำหนดไว้ ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างมีอายุระหว่าง 20-60 ปี

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม แบ่งเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับตัวแปรทุกตัวในกรอบแนวคิดการวิจัย ข้อคำถามเป็นแบบลิเคิร์ทสเกล (Likert scale) 5 ระดับ โดยก่อนนำเครื่องมือวิจัยไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจริง ได้มีการดำเนินการตรวจสอบความตรง (Validity) ของเครื่องมือ จากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยใช้เทคนิค IOC (Index of Item Objective Congruence) โดยผ่านเกณฑ์ด้วยค่ามากกว่า 0.50 ทุกข้อคำถาม หลังจากนั้นนำไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มตัวอย่างที่มีความใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach) โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟา (α-coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นอยู่ระหว่าง 0.815 - 0.885 และทั้งฉบับรวมเท่ากับ 0.873 จึงนำไปใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

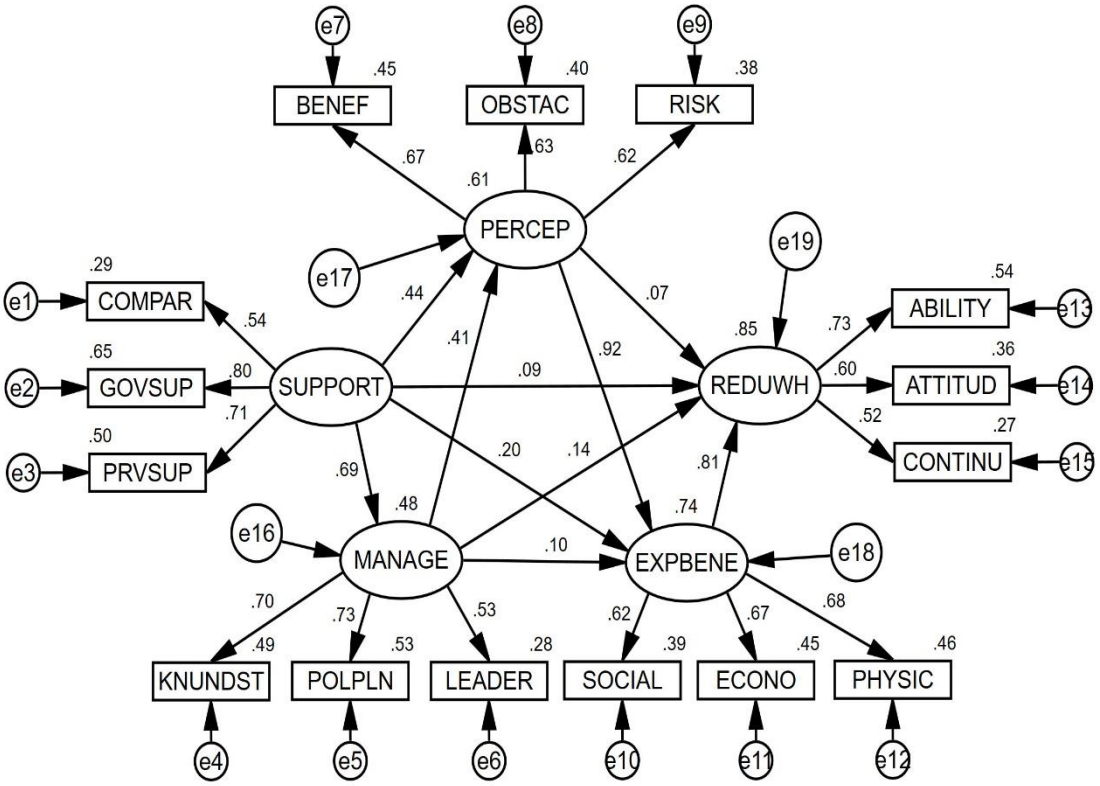
ผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการแจกแบบสอบถาม แนะนำตัวผู้วิจัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล ทำความใจและชี้แจงแบบสอบถามให้ทราบโดยละเอียด จากนั้นให้ผู้ตอบตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง ภายหลังจากการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยและผู้ช่วยได้ทำการตรวจสอบความครบถ้วนและความถูกต้องของแบบสอบถามทั้งสิ้นจำนวน 300 ชุด ก่อนนำเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ทางสถิติ และทำการศึกษาในระหว่างเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2567 ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2568

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การทดสอบสมมติฐาน ใช้แบบจำลองสมการโครงสร้าง (Structural Equation Modeling) ด้วยโปรแกรม AMOS ประมาณค่าด้วย Maximum Likelihood

ผลการวิจัย

ผลการทดสอบสมมติฐาน

Chi-square = 131.625, df = 80, Chi-square/df = 1.645, GFI = 0.944, AGFI= 0.917,
CFI = 0.961, RMR = 0.013, RMSEA = 0.046

Figure 2: Structural Equation Modeling (Standardize Coefficient)

ผลการวิเคราะห์ตามภาพที่ 1 นำมาสร้างเป็นสมการโครงสร้าง (structural equations) ได้ 4 สมการ ดังต่อไปนี้

สมมติฐาน 1 การลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน (REDUWH) ขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) การบริหารจัดการขยะ (MANAGE) การรับรู้ของประชาชน (PERCEP) และความคาดหวังในประโยชน์ (EXPBENE)

REDUWH = 0.09SUPPORT + 0.14MANAGE + 0.07PERCEP + 0.81EXPBENE, R^2 = 0.85

ค่า S.E. (0.17) (0.12) (0.39) (0.32)

ค่า t 0.62 1.09 0.24 3.20

ผลการวิเคราะห์ พบว่า การลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน (REDUWH) ขึ้นอยู่กับ ความคาดหวังในประโยชน์ (EXPBENE) เพียงตัวแปรเดียวโดยสามารถอธิบายการผันแปรของการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือนได้ร้อยละ 85 อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) การบริหารจัดการขยะ (MANAGE) และการรับรู้ของประชาชน (PERCEP) ไม่ส่งผลทางตรงต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน

สมมติฐาน 2 ความคาดหวังในประโยชน์ (EXPBENE) ขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) การบริหารจัดการขยะ (MANAGE) และการรับรู้ของประชาชน (PERCEP)

EXPBENE = 0.20SUPPORT + 0.10MANAGE + 0.92PERCEP, R^2 = 0.74

ค่า S.E. (0.14) (0.11) (0.20)

ค่า t 1.34 0.70 4.55

ผลการวิเคราะห์ พบว่า ความคาดหวังในประโยชน์ (EXPBENE) ขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของประชาชน (PERCEP) โดยสามารถอธิบายการผันแปรของความคาดหวังในประโยชน์ ได้ร้อยละ 74 อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) และการบริหารจัดการขยะ (MANAGE) ไม่ส่งผลทางตรงต่อความคาดหวังในประโยชน์

สมมติฐาน 3 การรับรู้ของประชาชน (PERCEP) ขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) และการบริหารจัดการขยะ (MANAGE)

PERCEP = 0.44SUPPORT + 0.41MANAGE, R^2 = 0.61

ค่า S.E. (0.12) (0.09)

ค่า t 3.56 3.38

ผลการวิเคราะห์ พบว่า การรับรู้ของประชาชน (PERCEP) ขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) และการบริหารจัดการขยะ (MANAGE) โดยสามารถอธิบายการผันแปรของการรับรู้ของประชาชน ได้ร้อยละ 61

สมมติฐาน 4 การบริหารจัดการขยะ (MANAGE) ขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT)

MANAGE = 0.69SUPPORT, R^2 = 0.48

ค่า S.E. (0.13)

ค่า t 6.59

ผลการวิเคราะห์ พบว่า การบริหารจัดการขยะ (MANAGE) ขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) โดยสามารถอธิบายการผันแปรของการบริหารจัดการขยะ ได้ร้อยละ 48

อิทธิพลทางตรง อิทธิพลทางอ้อม และอิทธิพลรวมระหว่างตัวแปรที่ศึกษา

ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์สมการโครงสร้างมาเสนอค่าอิทธิพลทางตรง และทางอ้อม และผลรวมของตัวแปรแฝงทุกตัว เพื่อแสดงอิทธิพลทางตรง และทางอ้อมระหว่างตัวแปรที่ศึกษา ดังตาราง 1

ตารางที่ 1 อิทธิพลรวม อิทธิพลทางตรง และอิทธิพลทางอ้อม

ตัวแปรตาม	อิทธิพล	ตัวแปรอิสระ				R^2
		SUPPORT	MANAGE	PERCEP	EXPBENE	
MANAGE	DE	0.69	-	-	-	0.48
	IE	-	-	-	-	
	TE	0.69	-	-	-	
PERCEP	DE	0.44	0.41	-		0.61
	IE	0.28	-	-		
	TE	0.72	0.41	-		
EXPBENE	DE	-	-	0.92	-	0.74
	IE	0.67	0.38	-	-	
	TE	0.67	0.38	0.92	-	
REDUWH	DE	-	-	-	0.81	0.85
	IE	0.54	0.31	0.75	-	
	TE	0.54	0.31	0.75	0.81	
Chi-square = 131.625, df = 80, Chi-square/df = 1.645, GFI = 0.944, AGFI= 0.917, CFI = 0.961, RMR = 0.013, RMSEA = 0.046						

จากตาราง 1 พบว่า การลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน (REDUWH) ได้รับอิทธิพลทางตรงจากความคาดหวังในประโยชน์ (EXPBENE) เพียงตัวแปรเดียว มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.81

อิทธิพลทางอ้อม พบว่า การลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน (REDUWH) ได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากการรับรู้ของประชาชน (PERCEP) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.75 รองลงมาคือ การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.54 และการบริหารจัดการขยะ (MANAGE) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.31 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาอิทธิพลรวม พบว่า การลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน (REDUWH) ได้รับอิทธิพลโดยรวมจาก ความคาดหวังในประโยชน์ (EXPBENE) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.81 รองลงมาคือ การรับรู้ของประชาชน (PERCEP) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.75 การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.54 และการบริหารจัดการขยะ (MANAGE) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.31 ตามลำดับ

ความคาดหวังในประโยชน์ (EXPBENE) ได้รับอิทธิพลทางตรงจาก การรับรู้ของประชาชน (PERCEP) เพียงตัวแปรเดียว มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.92

อิทธิพลทางอ้อมพบว่า ความคาดหวังในประโยชน์ (EXPBENE) ได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากการสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.67 รองลงมาคือ การบริหารจัดการขยะ (MANAGE) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.38 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาอิทธิพลรวม พบว่า ความคาดหวังในประโยชน์ (EXPBENE) ได้รับอิทธิพลโดยรวมจาก การรับรู้ของประชาชน (PERCEP) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.92 รองลงมาคือ การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.67 และการบริหารจัดการขยะ (MANAGE) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.38 ตามลำดับ

การรับรู้ของประชาชน (PERCEP) ได้รับอิทธิพลทางตรงจาก การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.44 รองลงมาคือ การบริหารจัดการขยะ (MANAGE) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.41 ตามลำดับ

อิทธิพลทางอ้อมพบว่า การรับรู้ของประชาชน (PERCEP) ได้รับอิทธิพลทางอ้อมจาก การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.28

เมื่อพิจารณาอิทธิพลรวม พบว่า การรับรู้ของประชาชน (PERCEP) ได้รับอิทธิพลโดยรวมจากการสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) มากที่สุด มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.72 รองลงมาคือ การบริหารจัดการขยะ (MANAGE) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.41 ตามลำดับ

การบริหารจัดการขยะ (MANAGE) ได้รับอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลรวมจาก การสนับสนุนการจัดการขยะ (SUPPORT) มีขนาดอิทธิพลเท่ากับ 0.69

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญต่อการบริหารจัดการขยะมูลฝอยในระดับครัวเรือน โดยเฉพาะในเขตเทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการขยายตัวของชุมชนเมืองอย่างรวดเร็ว องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ความคาดหวังในประโยชน์ เป็นปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลสูงสุดต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน ทั้งในเชิงอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลรวม สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนจะมีพฤติกรรมลดขยะได้อย่างยั่งยืนเมื่อพวกเขามีความเชื่อมั่นว่าการกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม เช่น การลดภาระค่าใช้จ่าย การสร้างสุขอนามัยที่ดีในบ้านเรือน และการมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

นอกจากนี้ องค์ความรู้ใหม่ที่โดดเด่นอีกประการคือ การรับรู้ของประชาชน ทำหน้าที่เป็นตัวแปรเชื่อมสำคัญที่ส่งผลทางอ้อมต่อการลดขยะ ผ่านการสร้างแรงจูงใจทางความคิดและทัศนคติ ซึ่งผลการวิจัยพบว่าการรับรู้ได้รับอิทธิพลสูงจากการสนับสนุนการจัดการขยะ และการบริหารจัดการขยะ โดยเฉพาะการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรท้องถิ่นที่มีการรณรงค์ การจัดอบรม หรือการให้สิ่งจูงใจ เช่น ระบบการคัดแยกขยะที่สะดวกและมีรางวัลตอบแทน ส่งผลให้ประชาชนตระหนักถึงประโยชน์และมีส่วนร่วมมากขึ้น ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบเป็นลำดับชั้นของปัจจัย คือ การบริหารจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลให้เกิดการสนับสนุนการจัดการขยะในระดับชุมชน ซึ่งนำไปสู่การรับรู้ที่ดีของประชาชน และต่อเนื่องไปจนถึงการสร้างความคาดหวังในประโยชน์ ซึ่งสุดท้ายก่อให้เกิดพฤติกรรมลดขยะในครัวเรือนอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงได้สร้างองค์ความรู้เชิงระบบใหม่ที่เชื่อมโยงระหว่างการจัดการเชิงนโยบายกับพฤติกรรมของประชาชน โดยเฉพาะบทบาทของความคาดหวังในประโยชน์ ที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการลดขยะอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการวางนโยบายและมาตรการในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศได้อย่างมีประสิทธิผล

อภิปรายผลการวิจัย

1. การสนับสนุนการจัดการขยะ มีอิทธิพลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าการลดขยะมูลฝอยไม่ใช่เพียงพฤติกรรมเฉพาะบุคคลที่สามารถดำเนินการได้อย่างอิสระ หากแต่ต้องอาศัยโครงสร้างสนับสนุนจากสังคมและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในระยะยาว ไม่ใช่เพียงผลลัพธ์ของความตระหนักส่วนบุคคลเท่านั้น แต่เป็นผลลัพธ์จากระบบสนับสนุนที่ครอบคลุมทั้งระดับบุคคล ชุมชน และภาครัฐเอกชนร่วมกันอย่างบูรณาการ ทั้งหมดนี้สะท้อนว่า การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ด้านสิ่งแวดล้อมจะเกิดขึ้นได้จริงและยั่งยืน ก็ต่อเมื่อมีปัจจัยแวดล้อมที่เอื้อต่อพฤติกรรมเหล่านั้นอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัยสอดคล้องกับทฤษฎีพฤติกรรมตามแผน (Theory of Planned Behavior: TPB) ของ Ajzen (1991) ทฤษฎีนี้เสนอว่า พฤติกรรมของบุคคลได้รับอิทธิพลจากเจตคติ (attitude) บรรทัดฐานทางสังคม (subjective norm) และการรับรู้ความสามารถในการควบคุมพฤติกรรม (perceived behavioral control) ซึ่งในกรณีนี้ ทัศนคติที่ดีต่อการลดขยะ และความต่อเนื่องในการแยกขยะ สะท้อนถึงเจตคติและพฤติกรรมที่ตั้งใจทำ ส่วน การมีส่วนร่วมของชุมชน และการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน เป็นปัจจัยที่สะท้อนถึงบรรทัดฐานทางสังคมและการควบคุมเชิงสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติพฤติกรรม สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการสนับสนุนทางสังคม (Social Support Theory) ของ House (1981) แนวคิดนี้ระบุว่า การได้รับการสนับสนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก ทั้งในรูปแบบข้อมูล เครื่องมือ หรือแรงจูงใจทางสังคม มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคล โดยในบริบทนี้ การสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน คือกลไกสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมการลดขยะอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Barr (2007) ที่ศึกษาพฤติกรรมด้านการรีไซเคิลในประเทศอังกฤษ พบว่า พฤติกรรมการจัดการขยะของครัวเรือนมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการสนับสนุนเชิงโครงสร้างจากภาครัฐ เช่น การมีระบบเก็บขยะที่ชัดเจน การให้ถังขยะที่จำแนกประเภท และการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการรีไซเคิล ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของการสนับสนุนจากภาครัฐ ที่ทำให้ประชาชนสามารถปฏิบัติตามแนวทางลดขยะได้ง่ายและต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Tonglet, Phillips, and Read (2004) พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน และแรงสนับสนุนทางสังคม เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ประชาชนมีพฤติกรรมแยกขยะและรีไซเคิลอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการได้รับการยอมรับจากคนรอบข้าง และการเห็นว่าชุมชนมีวัฒนธรรมร่วมในการจัดการขยะ ทำให้เกิดแรงจูงใจภายในและความยั่งยืนของพฤติกรรม

2. การบริหารจัดการขยะ มีอิทธิพลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน ทั้งนี้ เป็นเพราะว่า ลักษณะและบทบาทของการบริหารจัดการในระดับพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับพฤติกรรมของประชาชนในครัวเรือน โดยเฉพาะในบริบทของเขตเทศบาลนครรังสิต ซึ่งเป็นพื้นที่เมืองที่มีประชากรหนาแน่นและระบบการจัดการขยะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน การบริหารจัดการขยะที่ดีโดยเฉพาะการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชนจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการเปลี่ยนพฤติกรรม เพราะหากประชาชนไม่มีความรู้หรือความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับวิธีการลดปริมาณขยะหรือการแยกขยะอย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมไม่สามารถดำเนินการได้อย่างถูกต้องและต่อเนื่อง

ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดแนวคิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Cognitive Theory) ของ Bandura (1986) เสนอว่าพฤติกรรมของมนุษย์ได้รับอิทธิพลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สภาพแวดล้อม และพฤติกรรมของตนเอง โดยเฉพาะการเรียนรู้โดยการสังเกต (Observational Learning) และการเสริมแรงทางสังคม เช่น บทบาทของผู้นำหรือกลุ่มบุคคลต้นแบบในชุมชน ซึ่งเมื่อผู้นำแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม เช่น การลดขยะหรือแยกขยะ และสามารถสื่อสารหรือสอนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมมีผลต่อการเลียนแบบพฤติกรรมในกลุ่มครัวเรือนอื่น ๆ และแนวคิดของการจัดการเชิงกลยุทธ์และการเปลี่ยนแปลงของ Kotter (1996) ที่เน้นว่า การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือระบบในชุมชนจำเป็นต้องมี ผู้นำการเปลี่ยนแปลง ที่มีบทบาทชัดเจน รวมทั้งต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ มีเป้าหมายชัดเจน และการสื่อสารนโยบายอย่างต่อเนื่อง การกำหนดนโยบายและแผนการจัดการขยะในชุมชนจึงสอดคล้องกับแนวคิดของ Kotter ที่ชี้ว่าการเปลี่ยนแปลงไม่อาจเกิดขึ้นได้หากขาดการนำ การวางแผน และการสร้างความเข้าใจร่วมกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sujauddin, Huda, and Hoque (2008) ที่ศึกษา

ในเมือง Chittagong ประเทศบังคลาเทศ ชี้ให้เห็นว่า การมีแผนจัดการขยะมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพจากภาครัฐ และการมีผู้นำชุมชนเข้ามามีบทบาทในการสื่อสารและประสานงานกับประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนตระหนักและปฏิบัติพฤติกรรมการแยกขยะและลดขยะในครัวเรือนได้จริง ซึ่งสอดคล้องกับผลวิจัยในประเทศไทยที่เน้นบทบาทผู้นำและการกำหนดแผนในระดับพื้นที่ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Wilson, Velis, and Cheeseman (2006) งานวิจัยนี้เสนอแนวคิด "Integrated Sustainable Waste Management" ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของระบบจัดการขยะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกระดับ โดยเฉพาะการบริหารจัดการโดยท้องถิ่นที่เน้นบทบาทผู้นำ การวางนโยบายที่มีเป้าหมายชัดเจน และการสนับสนุนด้านข้อมูลและความรู้แก่ประชาชน เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีพฤติกรรมที่ยั่งยืนในการจัดการขยะ

3. การรับรู้ของประชาชน มีอิทธิพลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าเมื่อประชาชนมีการรับรู้ถึงประโยชน์ของการลดและแยกขยะอย่างชัดเจน ประชาชนจะเกิดแรงจูงใจภายในที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านั้นมากขึ้น เพราะเห็นว่าผลที่ได้รับนั้นมีความคุ้มค่าและจับต้องได้ นอกจากนี้การที่ประชาชนรับรู้ถึงความเสี่ยงของปัญหาขยะ เช่น ผลกระทบต่อสุขภาพจากขยะอินทรีย์ที่เน่าเสีย ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จะยิ่งทำให้เกิดความตระหนักถึงความเร่งด่วนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม นำไปสู่ความพยายามในการลดขยะมูลฝอยภายในครัวเรือนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องอย่างชัดเจนกับแนวคิด Health Belief Model (HBM) ซึ่งเป็นแนวคิดทฤษฎีที่ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายและพยากรณ์พฤติกรรมของบุคคลในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ตามกรอบแนวคิดของ Rosenstock (1974) ผู้พัฒนา Health Belief Model (HBM) ได้ระบุว่าพฤติกรรมของบุคคลจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบุคคลนั้น รับรู้ถึงความเสี่ยง หรือมีความอ่อนไหวในสิ่งนั้น (Perceived Susceptibility) และ ความรุนแรงของผลกระทบ (Perceived Severity) รวมถึง รับรู้ถึงประโยชน์ (Perceived Benefits) ที่จะได้รับจากการลงมือทำ และอุปสรรค (Perceived Barriers) ที่อาจเกิดขึ้นจากการลงมือทำพฤติกรรมนั้น ๆ เช่นเดียวกับ Glanz et al. (2008) ที่ระบุว่าบุคคลจะตัดสินใจเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมก็ต่อเมื่อรับรู้ถึงความเสี่ยงของปัญหา ตระหนักถึงประโยชน์ของการลงมือทำ และสามารถเอาชนะอุปสรรคที่มีอยู่ได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Nigbur, Lyons, & Uzzell (2010) ที่พบว่า การรับรู้ถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและการรับรู้ถึงผลกระทบของการไม่จัดการขยะอย่างเหมาะสม ส่งผลต่อพฤติกรรมการรีไซเคิลอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ หากประชาชนตระหนักถึงประโยชน์ของการจัดการขยะและเข้าใจถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นหากไม่ดำเนินการ ก็จะกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมที่เหมาะสมมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับมิติด้านการรับรู้ประโยชน์และความเสี่ยง นอกจากนี้ งานวิจัยของ Wan, Shen, and Yu (2014) พบว่า การรับรู้ถึงอุปสรรค เช่น ความยุ่งยากในการเข้าถึงระบบแยกขยะ หรือขาดความสะดวกในการปฏิบัติ เป็นปัจจัยสำคัญที่ยับยั้งพฤติกรรมแยกขยะในชีวิตประจำวัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เมื่อประชาชนมองว่าการแยกขยะมีอุปสรรคน้อย จะมีแนวโน้มทำอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสนับสนุนผลวิจัยของคุณในด้าน การรับรู้อุปสรรค

4. ความคาดหวังในประโยชน์ มีอิทธิพลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือน ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าพฤติกรรมของประชาชนในการจัดการขยะ มิได้เกิดขึ้นจากความรู้หรือเจตคติที่ดีเพียงอย่างเดียว แต่ยังขับเคลื่อนด้วยแรงจูงใจที่มาจากการคาดหวังว่าการกระทำเหล่านั้นจะส่งผลดีในด้านต่าง ๆ ต่อชีวิตและสังคมของตน ซึ่งสะท้อนถึงมุมมองที่ว่า พฤติกรรมเชิงสิ่งแวดล้อมเป็นผลลัพธ์ของความคุ้มค่าทางจิตวิทยาและสังคมที่บุคคลเชื่อว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีด้านพฤติกรรมมนุษย์ โดยเฉพาะ Health Belief Model (HBM) และ Theory of Planned Behavior (TPB) ทฤษฎี Health Belief Model (HBM) ซึ่งพัฒนา

โดย Rosenstock (1974) และต่อมาโดย Becker (1974) อธิบายว่า พฤติกรรมสุขภาพของบุคคลเกิดจากความเชื่อของตนเองในเรื่องความรุนแรงของปัญหา ความเสี่ยง และความคาดหวังในประโยชน์ (Perceived Benefits) ของการปฏิบัติพฤติกรรมหนึ่ง เช่น การแยกขยะหรือการลดขยะ หากประชาชนรับรู้ว่าการจัดการขยะจะนำไปสู่ประโยชน์ทั้งด้านสุขภาพ ชุมชนสะอาด และสิ่งแวดล้อมที่ดี พวกเขาก็มีแนวโน้มจะมีพฤติกรรมดังกล่าวอย่างจริงจังและต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Moh and Manaf (2017) พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการแยกขยะ เช่น ความสะอาดในบ้านและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรมจัดการขยะในครัวเรือนของประชาชนในมาเลเซีย และสอดคล้องกับงานของ Vassanadumrongdee and Kittipongvises (2018) ที่ศึกษาการแยกขยะในประเทศไทย พบว่า ประชาชนที่รับรู้ ประโยชน์จากการจัดการขยะอย่างถูกต้อง (ทั้งต่อชุมชน เศรษฐกิจ และสุขภาพ) จะมีแนวโน้มมีพฤติกรรมจัดการขยะอย่างเหมาะสมมากขึ้น

สรุป

ปัจจัยที่มีผลต่อการลดขยะมูลฝอยในครัวเรือนเขตเทศบาลนครรังสิต จังหวัดปทุมธานี พบข้อค้นพบสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงกลไกการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชนในด้านการจัดการขยะ โดยผลการวิเคราะห์อิทธิพลชี้ว่าความคาดหวังในประโยชน์ เป็นปัจจัยที่ส่งผลโดยตรงต่อการลดขยะในครัวเรือนมากที่สุด โดยมีค่าสัมประสิทธิ์อิทธิพลเท่ากับ 0.81 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหากประชาชนมีความเชื่อมั่นว่าการลดขยะให้ผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตและสังคม พวกเขาจะเกิดแรงจูงใจและมีพฤติกรรมลดขยะอย่างต่อเนื่อง เช่น การคัดแยก การนำกลับมาใช้ใหม่ หรือการลดการใช้วัสดุที่ไม่จำเป็น

ในส่วนของอิทธิพลทางอ้อม พบว่า การรับรู้ของประชาชน เป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลผ่านความคาดหวังในประโยชน์ ไปสู่การลดขยะ โดยมีขนาดอิทธิพลทางอ้อมสูงถึง 0.75 ซึ่งหมายความว่าการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับผลกระทบของขยะ การให้ความรู้เรื่องการจัดการขยะที่ถูกวิธี และการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จะมีผลอย่างยิ่งต่อการกระตุ้นให้ประชาชนเห็นคุณค่าและร่วมมือในการลดขยะ นอกจากนี้ การสนับสนุนการจัดการขยะ และการบริหารจัดการขยะ มีบทบาทสำคัญเช่นกัน โดยช่วยเสริมสร้างโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น การจัดระบบคัดแยกขยะ การตั้งจุดรับซื้อของเหลือใช้ และการจัดกิจกรรมรณรงค์ในชุมชน

สรุป กลไกการลดขยะในครัวเรือนของเทศบาลนครรังสิตเกิดจากการบูรณาการของหลายมิติ โดยเริ่มจากการบริหารจัดการและการสนับสนุนเชิงระบบที่นำไปสู่การสร้างการรับรู้ และต่อยอดสู่การสร้างความคาดหวังในประโยชน์ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ขับเคลื่อนพฤติกรรมลดขยะในระดับครัวเรือนอย่างแท้จริง ผลการวิจัยนี้จึงสามารถใช้เป็นแนวทางสำคัญในการกำหนดนโยบายท้องถิ่น การวางแผนรณรงค์ และการออกแบบโครงการลดขยะที่ตอบสนองต่อพฤติกรรมและแรงจูงใจของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 เทศบาลนครรังสิต ควรกำหนดนโยบายระยะยาวด้านการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง โดยให้ชุมชนมีบทบาทตั้งแต่กระบวนการวางแผน การดำเนินการ ไปจนถึงการติดตามผล เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและความต่อเนื่องในการปฏิบัติ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างทัศนคติที่ดีและพฤติกรรมการลดขยะในระยะยาว

1.2 หน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัด เช่น สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดปทุมธานี ควรจัดทำแผนบูรณาการร่วมกับภาคเอกชนในการส่งเสริมการลงทุนด้านระบบแยกขยะและ รีไซเคิล เช่น การให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีหรือเงินอุดหนุนสำหรับธุรกิจที่สนับสนุนชุมชนในการลดขยะ เพราะภาคเอกชนสามารถเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของระบบจัดการขยะในระดับครัวเรือนได้

1.3 ควรมีนโยบายส่งเสริมการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการในสถานศึกษา โดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาควรร่วมกับเทศบาลในการพัฒนาหลักสูตรหรือกิจกรรมที่ปลูกฝังให้เยาวชนตระหนักถึงประโยชน์ของการลดขยะและเรียนรู้การแยกขยะอย่างถูกวิธีตั้งแต่วัยเยาว์ ซึ่งจะส่งผลต่อพฤติกรรมภายในครัวเรือนผ่านการเรียนรู้แบบถ่ายทอดจากบุตรหลานสู่ผู้ปกครอง

1.4 ควรกำหนดนโยบายระดับท้องถิ่นเพื่อจัดทำระบบจูงใจสำหรับครัวเรือนที่มีพฤติกรรมลดขยะอย่างต่อเนื่อง เช่น การลดค่าธรรมเนียมเก็บขยะหรือให้คะแนนสะสมแลกรางวัล ซึ่งเทศบาลนครรังสิตสามารถดำเนินการร่วมกับองค์กรภาคประชาชน เพื่อกระตุ้นให้ครัวเรือนตระหนักถึงผลตอบแทนที่เป็นรูปธรรมจากการมีส่วนร่วม

1.5 ควรมีนโยบายการสื่อสารสาธารณะอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมมือกับสื่อมวลชนและองค์กรท้องถิ่นผลิตสื่อที่เข้าใจง่ายและเข้าถึงได้ทุกกลุ่มประชากร เช่น คลิปวิดีโอสั้น แผ่นพับ หรือกิจกรรมสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เพื่อเพิ่มการรับรู้และลดอุปสรรคในการปฏิบัติตามแนวทางการลดขยะในครัวเรือน

1.6 เทศบาลนครรังสิต ควรจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการแยกขยะและการลดขยะอย่างต่อเนื่องในแต่ละชุมชน โดยเชิญวิทยากรจากหน่วยงานหรือภาคเอกชนที่มีประสบการณ์มาให้ความรู้ พร้อมทั้งจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชาวบ้าน เพื่อส่งเสริมความเข้าใจและพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อการจัดการขยะ

1.7 องค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ เช่น กลุ่มจิตอาสา หรือสภาองค์กรชุมชน ควรจัดกิจกรรมรณรงค์แบบเดินเคาะประตูบ้าน (door-to-door campaign) เพื่อให้คำแนะนำเฉพาะครัวเรือนเกี่ยวกับวิธีลดขยะ แยกขยะ และทำปุ๋ยหมัก ซึ่งจะช่วยลดความรู้สึกว่าการจัดการขยะเป็นเรื่องไกลตัว และสร้างแรงจูงใจให้เกิดความต่อเนื่องในการปฏิบัติ

1.8 ภาคเอกชนควรมีบทบาทในการสนับสนุนอุปกรณ์หรือนวัตกรรมที่เอื้อต่อการลดขยะ เช่น ถังแยกขยะแบบอัจฉริยะ หรือแอปพลิเคชันที่ช่วยวัดผลการลดขยะของแต่ละครัวเรือน ซึ่งควรมีความร่วมมือกับเทศบาลเพื่อแจกจ่ายอุปกรณ์เหล่านี้ในพื้นที่เป้าหมาย โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังมีปัญหาเรื่องการแยกขยะ

1.9 หน่วยงานท้องถิ่นควรจัดตั้ง ศูนย์เรียนรู้ชุมชนเรื่องการลดขยะ โดยใช้สถานที่ว่างหรืออาคารราชการที่ไม่ใช้ประโยชน์ให้กลายเป็นศูนย์ต้นแบบ เพื่อให้ประชาชนสามารถมาเรียนรู้ ทดลอง และนำแนวปฏิบัติไปปรับใช้กับครัวเรือนของตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดการกระจายความรู้แบบปฏิบัติจริงในพื้นที่

1.10 ชุมชนควรมีการจัดตั้ง ทีมผู้นำสิ่งแวดล้อมชุมชน ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนบ้านหรือกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ประสานงาน เฝ้าระวัง และติดตามผลการลดขยะในพื้นที่ โดยเทศบาลสามารถสนับสนุนการอบรมให้ความรู้แก่ทีมผู้นำดังกล่าว เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างนโยบายระดับท้องถิ่นกับการปฏิบัติจริงในครัวเรือนด้านการจัดการขยะ งานวิจัยนี้ควรศึกษาให้เห็นถึงความสอดคล้อง หรือช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง เพื่อให้สามารถปรับปรุงกระบวนการสื่อสารเชิงนโยบายและสร้างกลไกสนับสนุนที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.2 ควรศึกษาการศึกษาผลกระทบของแรงจูงใจทางเศรษฐกิจต่อการลดขยะในครัวเรือน การศึกษาเรื่องนี้จะช่วยให้ทราบว่ากลไกจูงใจทางเศรษฐกิจมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในระดับครัวเรือนเพียงใด และจะสามารถนำไปสู่การออกแบบมาตรการเชิงนโยบายที่ใช้แรงจูงใจทางการเงินได้อย่างมีประสิทธิภาพ

References

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211.

Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Barr, S. (2007). Factors Influencing Environmental Attitudes and Behaviors: A U.K. Case Study of Household Waste Management. *Environment and Behavior*, 39(4), 435–473.

Becker, M. H. (1974). The Health Belief Model and Personal Health Behavior. *Health Education Monographs*, 2(4), 324–508.

Energy Research and Development Institute–Nakornping, Chiang Mai University. (2020). *5Rs: Simple Ways to Help Save the World*. Retrieved August 25, 2023, from https://erdi.cmu.ac.th/?p=1987

Glanz, K., Rimer, B. K., & Viswanath, K. (Eds.). (2008). *Health Behavior and Health Education: Theory, Research, and Practice*. (4th ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Green, L., & Kreuter, M. (2005). *Health Program Planning: An Educational and Ecological Approach.* (4th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

House, J. S. (1981). *Work Stress and Social Support*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Kotter, J. P. (1996). *Leading Change*. Boston, MA: Harvard Business School Press.

Moh, Y. C., & Manaf, L. A. (2017). Solid Waste Management Transformation and Future Challenges of Source Separation and Recycling Practice in Malaysia. *Resources, Conservation and Recycling*, 116, 1–14.

Nigbur, D., Lyons, E., & Uzzell, D. (2010). Attitudes, Norms, Identity and Environmental Behaviour: Using an Expanded Theory of Planned Behaviour to Predict Participation in a Kerbside Recycling Programme. *British Journal of Social Psychology*, 49(2), 259–284.

Pollution Control Department. (2018). *Report on the Community Waste Situation in Thailand*. Bangkok, Thailand: Ministry of Natural Resources and Environment. Retrieved August 26, 2023, from http://www.pcd.go.th

Pollution Control Department. (2021). *Summary of the Pollution Situation in Thailand 2020*. Bangkok: Ministry of Natural Resources and Environment.

Rosenstock, I. M. (1974). Historical Origins of the Health Belief Model. *Health Education Monographs*, 2(4), 328–335.

Sujauddin, M., Huda, S. M. S., & Hoque, A. R. (2008). Household Solid Waste Characteristics and Management in Chittagong, Bangladesh. *Waste Management*, 28(9), 1688–1695.

Thupkrachang, T. (2022). *Rangsit Municipality, in Collaboration with BioAxel, Is Launching a Pilot Project, "Pathum Thani Clean Province," Opening a Factory to Process Food Waste and Water Hyacinth into Organic Fertilizer Within 24 Hours: The First Such Project in Thailand*. Retrieved August 25, 2023, from https://mgronline.com/entertainment/detail/9650000080487

Tonglet, M., Phillips, P. S., & Read, A. D. (2004). Using the Theory of Planned Behaviour to Investigate the Determinants of Recycling Behaviour: A Case Study from Brixworth, UK. *Resources, Conservation and Recycling*, 41(3), 191–214.

Vassanadumrongdee, S., & Kittipongvises, S. (2018). Factors Influencing Source Separation Intention and Willingness to Pay for Improving Waste Management in Bangkok, Thailand. *Sustainable Environment Research*, 28(2), 90–99.

Wan, C., Shen, G. Q., & Yu, A. (2014). The Role of Perceived Effectiveness of Policy Measures in Predicting Recycling Behaviour in Hong Kong. *Resources, Conservation and Recycling*, 83, 141–151.

Wilson, D. C., Velis, C., & Cheeseman, C. (2006). Role of Informal Sector Recycling in Waste Management in Developing Countries. *Habitat International*, 30(4), 797–808.

การบูรณาการหลักสัปปายะที่เอื้อต่อการออกแบบภายในสำหรับการเจริญจิตภาวนาในสถานปฏิบัติธรรม*

Integration of *Sappāya* Conducive to Interior Design for Meditation in Dhamma Practice Centers

[1]จุฑาเพ็ญ เตชะสุขนิรันดร์ และ อุทัย สติมั่น
[1]Juthaphen Techasuknirun and Uthai Satiman
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya Unitversity, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: Juthaphen@gmail.com

บทคัดย่อ

สถานปฏิบัติธรรมที่มีความสัปปายะจะเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม ทำให้จิตสงบรวดเร็วและเอื้อต่อการพัฒนาสุขภาวะองค์รวมของผู้ปฏิบัติ จึงเป็นที่มาของบทความวิจัยนี้ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อบูรณาการหลัก "สัปปายะ" เข้ากับการออกแบบภายในสถานปฏิบัติธรรม โดยมุ่งวิเคราะห์เชื่อมโยงหลักสัปปายะ 4 ด้าน อันได้แก่ อาวาสสัปปายะ ภัสสสัปปายะ อุตุสัปปายะ อิริยาบถสัปปายะ กับมิติการออกแบบภายในด้านพื้นที่ แสง เสียง อากาศ วัสดุอุปกรณ์ตกแต่ง และบรรยากาศ เพื่อสร้างมาตรฐานการออกแบบภายในที่ได้รับการยอมรับทั้งจากผู้ปฏิบัติธรรมและผู้เชี่ยวชาญ ลักษณะสำคัญของแนวทางการออกแบบภายในที่เน้นย้ำได้แก่ ความเรียบง่าย ไม่เน้นหรูหรา ความผสมผสานกลมกลืนกับธรรมชาติ โดยดึงธรรมชาติเข้ามามีส่วนร่วมการใช้พื้นที่อย่างเหมาะสม และการลดทอนสิ่งรบกวนทางจิตใจ เพื่อเกื้อกูลต่อการปฏิบัติภาวนา ให้มีประสิทธิผลยิ่งขึ้น

งานศึกษานี้อาศัยการสังเคราะห์องค์ความรู้จากแนวคิดการออกแบบเชิงพุทธ ร่วมกับทฤษฎีร่วมสมัยว่าด้วยความต้องการของมนุษย์ เช่น ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs) โดยการออกแบบต้องคำนึงถึงความต้องการพื้นฐานในขั้นตอนของมาสโลว์ ที่มีอยู่ 5 ลำดับ อันได้แก่ 1) ความต้องการทางกายภาพ 2) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย 3) ความต้องการความรักและการเป็นส่วนหนึ่ง 4) ความต้องการการยอมรับและคุณค่าในตนเอง 5) ความต้องการความสมบูรณ์ของตนเอง เพื่อสร้างกรอบการวิเคราะห์เชิงบูรณาการ (Integrated Analytical Framework) ที่สะท้อนทั้งมิติทางจิตวิญญาณและมิติทางสุนทรียศาสตร์ ในการออกแบบให้เกิดความสมดุล กลมกลืน ประหยัดค่าใช้จ่าย โดยใช้วัสดุธรรมชาติร่วมด้วย

ข้อสรุปสำคัญ คือ การบูรณาการหลักสัปปายะ 4 เป็นการเพิ่มระดับคุณภาพของการออกแบบภายในเชิงกายภาพ และเปิดกว้างแนวทางสู่การสร้างนวัตกรรมการออกแบบใหม่ ๆ อันจะช่วยให้เกิดการยอมรับ และสามารถต่อยอดเป็นต้นแบบของการออกแบบสถานปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: การออกแบบภายใน; การเจริญจิตภาวนา; สัปปายะ 4; สุขภาวะองค์รวม; สถานปฏิบัติธรรม

---

*Received October 30, 2025; Revised January 3, 2026; Accepted January 12, 2026

Abstract

Dhamma practice centers with conducive environments (*Sappāya*) support spiritual practice, allowing the mind to achieve tranquility rapidly and fostering the holistic well-being of practitioners. This serves as the impetus for this research article, which aims to integrate *Sappāya* principles into the interior design of meditation centers. The study analyzes and connects four aspects of the *Sappāya* principles, namely *Avāsa-sappāya* (suitable dwelling), *Bhassa-sappāya* (suitable acoustics), *Utu-sappāya* (suitable climate), and *Iriyapatha-sappāya* (suitable postures), with interior design dimensions such as space, lighting, sound, ventilation, decorative materials, and atmosphere to establish interior design standards recognized by both practitioners and experts. The highlighted characteristics of this design approach emphasize simplicity over luxury, harmony with nature by incorporating natural elements, optimal space utilization, and the minimization of mental distractions to more effectively support meditation practice.

This study synthesizes knowledge from Buddhist design concepts and contemporary human needs theories, specifically Maslow's Hierarchy of Needs. The design addresses the five sequential levels of basic needs within Maslow's hierarchy: 1) physiological needs, 2) safety needs, 3) love and belonging needs, 4) esteem needs, and 5) self-actualization needs. This synthesis establishes an integrated analytical framework reflecting both spiritual and aesthetic dimensions to achieve a balanced, harmonious, and cost-effective design that utilizes natural materials.

The primary conclusion indicates that integrating these four Sappaya principles elevates the quality of physical interior design and unlocks pathways for new design innovations. This integration will cultivate broader acceptance and serve as an adaptable prototype for the future design of appropriate meditation centers.

Keywords: Interior Design; Mental Cultivation; *Sappāya* 4; Holistic Well-being; Dhamma Practice Center

บทนำ

จากรายงานผลสำรวจระบาดวิทยาสุขภาพจิตของคนไทยระดับชาติ ปี 2566 ชี้ว่า คนไทยกว่า 13.4 ล้านคน เคยมีโรคจิตเวชและปัญหาสุขภาพจิต และยังพบว่ามีคนไทยประมาณ 1.3 ล้านคน เคยมีภาวะในกลุ่มโรควิตกกังวล (Anxiety Disorders) จะเห็นว่าในสังคมยุคดิจิทัลปัจจุบัน มนุษย์ถูกโอบล้อมด้วยข้อมูลข่าวสารมหาศาลจากสื่อทุกช่องทาง ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เว็บไซต์ เครือข่ายสังคมออนไลน์ หรือแอปพลิเคชันที่อยู่ในมือเพียงปลายนิ้ว การถาโถมของข้อมูลนี้ก่อให้เกิดสภาพการณ์ที่เรียกว่า “ข้อมูลล้นเกิน (Information Overload)” จนผู้คนไม่อาจแยกแยะได้ชัดเจนว่า ข้อมูลใดมีคุณค่า ข้อมูลใดเป็นเพียงกระแส หรือข้อมูลใดบิดเบือนความจริง จนทำให้เกิดทุกข์จากการฟุ้งซ่าน (Mental Restlessness) ทุกข์จากความวิตกกังวล (Anxiety and Stress) ทุกข์จากการเปรียบเทียบ (Comparison and Inferiority) ทุกข์จากการเสพติด (Addiction and Dependence) แม้จะเป็นโอกาสทางการเรียนรู้ แต่หากขาดสติในการรับรู้

ย่อมนำไปสู่ทุกข์ทางใจทั้งในรูปความฟุ้งซ่าน วิตกกังวล ความรู้สึกด้อยค่า และการเสพติดสื่อ ขัดขวางต่อการบ่มเพาะความสงบและปัญญาภายใน ดังนั้นการสร้าง “พื้นที่สงบ” ทั้งทางกายภาพและทางจิตใจ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง และด้วยปัจจุบันการออกแบบภายในของสถานปฏิบัติธรรมในหลายพื้นที่ ไม่ได้มีผู้เชี่ยวชาญในการออกแบบภายในร่วมกับผู้ชำนาญการในการปฏิบัติธรรม มาร่วมกันออกแบบที่เชื่อมโยงทั้ง “ประโยชน์ใช้สอย” และ “ความเกื้อกูลทางจิต” หลักสัปปายะ มักถูกกล่าวถึงในเชิงพระธรรมวินัย แต่ยังมีไม่มากในการนำมาประยุกต์ใช้เชิงการออกแบบภายในอย่างเป็นระบบ และเพื่อให้ ผู้ปฏิบัติธรรมรุ่นใหม่ โดยเฉพาะในเขตเมือง ที่ต้องเผชิญกับความเร่งรีบ เสียงรบกวน และสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อสมาธิ สถานธรรมที่ไม่มีการออกแบบภายในที่สอดคล้องกับ “ความต้องการทางกายและใจ” อาจทำให้ผู้เข้าปฏิบัติไม่เกิดสมาธิที่มั่นคง และผู้เขียนเล็งเห็นว่า ช่องว่างระหว่าง “การออกแบบภายใน” และ “การตกแต่ง” บางแห่ง ยังมีโครงสร้างที่ไม่ประทับใจ และบรรยากาศไม่เอื้อต่อการภาวนา ขณะเดียวกัน บางแห่งเน้นพิธีกรรมความเชื่อ บางที่เน้นกิจกรรม แต่ไม่สอดคล้องกับการใช้สอยจริง จึงเกิดคำถามว่าจะผสมผสาน “การออกแบบภายใน–การตกแต่ง” ทั้งนี้ผู้เขียนอธิบายถึงบรรยากาศที่ไม่เอื้อต่อการภาวนาของคนเมือง ที่เป็นการฝึกพัฒนาจิตภาวนา แต่ไม่ได้หมายความว่าพื้นที่ที่มีการออกแบบภายในมาอย่างดี จะได้บรรลุธรรมเท่านั้น คนที่ปฏิบัติธรรมที่อยู่ในกรดเก่าคร่ำคร่า หรืออยู่ใต้โคนต้นไม้ แต่หากมีความชำนาญในการปฏิบัติก็สามารถบรรลุธรรมได้ อย่างไรก็ตามเพื่อให้สอดคล้องกับสัปปายะ เพื่อให้มนุษย์ได้กลับมาฟังเสียงภายใน ดังนั้น ภายใต้บริบทของโลกยุคปัจจุบัน การหาพื้นที่เหมาะ ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2017) ที่เอื้อต่อความสงบและการบ่มเพาะจิต จึงกลายเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาสติ สมาธิ และปัญญาได้อย่างยั่งยืน สถานปฏิบัติธรรมในฐานะพื้นที่ทางกายและทางใจ จึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการรองรับการเจริญจิตภาวนา และจากการออกแบบภายในที่เหมาะสมย่อมดึงศักยภาพของพื้นที่ออกมาได้อย่างเต็มที่

กล่าวโดยสรุปด้วยเหตุนี้ การศึกษาการออกแบบภายในของสถานปฏิบัติธรรมเพื่อการเจริญจิตภาวนาจึงเกิดขึ้น โดยเน้นการนำ “หลักสัปปายะ 4” มาเป็นกรอบแนวคิดและทิศทางในการออกแบบ เพื่อให้การจัดวางพื้นที่ แสง เสียง บรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมทั้งหมด ให้สอดคล้องกับการพัฒนาจิตใจอย่างแท้จริง การประยุกต์ใช้หลักสัปปายะ ไม่เพียงช่วยให้การออกแบบโดดเด่นทางด้านสุนทรียภาพและประโยชน์ใช้สอย แต่ยังสะท้อน “คุณค่าที่มองเห็นได้ชัด” คือ การเกื้อหนุนให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าถึงความสงบภายในและสุขภาวะองค์รวม อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการเจริญจิตภาวนา ด้วยเหตุนี้จึงนำมาซึ่งบทความงานวิจัยที่ศึกษาการออกแบบที่เหมาะสมสำหรับการเจริญจิตภาวนา การออกแบบพื้นที่ปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องตามหลักสัปปายะและคำนึงถึงมิติทางกาย จิต และสังคม จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เข้าใจลึกซึ้ง ผู้เขียน ขออธิบายคำสำคัญที่ใช้ในบทความนี้อันได้แก่

การออกแบบภายใน (Interior Design) เป็นศาสตร์และศิลป์ที่ว่าด้วยการจัดวางองค์ประกอบของพื้นที่ภายในอาคารให้เหมาะสมกับการใช้งาน ความงาม และความสบายของผู้ใช้ การออกแบบภายในไม่เพียงแต่เน้นความสวยงามหรือฟังก์ชันการใช้งาน แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการกำหนดบรรยากาศและอารมณ์ของผู้ที่อยู่ในพื้นที่นั้น ๆ ในบริบทของสถานปฏิบัติธรรม การออกแบบภายในจึงต้องเอื้อให้เกิดความสงบ เรียบง่าย และกลมกลืนกับธรรมชาติ เพื่อส่งเสริมการฝึกจิตและพัฒนาปัญญา ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากตัวอย่าง สถานที่ที่ผู้คนในเขตเมืองนิยมไปและถูกกล่าวถึงในความสวยงาม เรียบง่าย สงบ ร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติ อันได้แก่ เสถียรธรรมสถาน ย่านรามอินทรา, หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ สวนโมกข์กรุงเทพฯ ,ศาลาอเนกประสงค์โครงการศูนย์วิปัสสนากรรมฐานยุวพุทธิกสมาคม แห่งประเทศไทย จังหวัดชุมพร, ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานธรรมตโปทา เขาใหญ่ เป็นต้น

การเจริญจิตภาวนา (Meditative Practice) เป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจที่มุ่งเน้นการฝึกสมาธิและสติ เพื่อลดความฟุ้งซ่านและนำไปสู่ความสงบภายใน จิตภาวนาไม่เพียงเป็นการปฏิบัติทางศาสนา แต่ยังเป็นแนวทางในการบำบัดและเสริมสร้างสุขภาวะทางกายและใจ เพราะใจคนเราวิ่งตามความคิดตลอดเวลา จนลืมพักใจ การปฏิบัติสมาธิ คือการกลับมาอยู่กับตนเองสักครู่ ทำให้ใจเราได้หายใจ ใจที่หยุดจากความวุ่นวายโลกก็จะชัดขึ้นเอง ใจนิ่งทำให้เราเข้าใจ เมื่อใจนิ่งหลายเรื่องไม่ต้องแก้ไข แต่แค่ใจเข้าใจก็อยู่กับปัญหาได้ เมื่อฝึกบ่อย ๆใจที่เคยไหวแรงก็เบาลง เรื่องที่เคยใหญ่ก็เล็กลงในใจ เพราะว่าใจที่มีสมาธิเหมือนใจที่มีที่ว่างให้เราเข้าใจมากขึ้น รู้เท่าทันความคิด ไม่หลงไปกับอารมณ์ชั่ววูบ แค่รู้ทัน ยิ่งฝึกจะเป็นใจที่นิ่งและอ่อนโยน เป็นใจที่เห็นและเข้าใจ อยู่กับตัวเองได้มากขึ้น และอยู่กับความจริงอย่างยอมรับได้ ไม่หนี ไม่กลัว และไม่ทุกข์เกินความจำเป็น เห็นโลกตามความเป็นจริง ใจที่สงบนิ่ง ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงอะไรอีก คนที่ฝึกปฏิบัติสติทำสมาธิ มีงานวิจัยด้านจิตวิทยาสมัยใหม่ได้ยืนยันว่าการฝึกสติเพื่อคลายเครียด และการฝึกการหายใจมาประยุกต์ใช้ให้รู้ทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับความคิด อารมณ์และความรู้สึก ดังธรรมบรรยายของท่านพุทธทาส (2013) สติเป็นตัวทำให้เกิดปัญญา คือความรู้ที่ถูกต้องต่อธรรมะและต่อธรรมชาติ เมื่อปัญญานั้นทำหน้าที่เผชิญกับปัญหาเฉพาะหน้า ปัญญานั้นเรียกว่า สัมปชัญญะ คือความรู้ตัวทั่วพร้อมในกรณีนั้น ๆ ถ้าสัมปชัญญะมีกำลังไม่พอ ก็ต้องอาศัยกำลังจิตที่เรียกว่า สมาธิ สมาธิจะทำให้สัมปชัญญะมีกำลังเพียงพอจนสามารถแก้ไขหรือรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง การออกแบบพื้นที่นี้ เพื่อเอื้อต่อการภาวนาจึงมีความสำคัญยิ่งในการช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าถึงประสบการณ์ทางจิตใจที่ลึกซึ้ง

สัปปายะ (Sappaya) หมายถึง “สิ่งที่เกื้อกูล เหมาะสม และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม” ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงสัปปายะ 4 ได้แก่ อาวาสสัปปายะ ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมโดยรวม ภัสสสัปปายะ หมายถึงความเหมาะสมด้านการพูด การสื่อสาร และเสียงสะท้อน อุตุสัปปายะ หมายถึงความเหมาะสมของอุณหภูมิ ลม ความชื้น และสภาพอากาศ ซึ่งในงานออกแบบตกแต่งภายในจะสัมพันธ์กันและอิริยาปถสัปปายะ หมายถึง ความเหมาะสมของท่าทางการเคลื่อนไหว เช่น การนั่ง การเดิน การยืน และการพัก ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรง เมื่อสัปปายะถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบ จะช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่ลดสิ่งรบกวน ส่งเสริมสมาธิ และทำให้การเจริญจิตภาวนาเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งบทความของ Kaplan (1995) ยังอธิบายว่าธรรมชาติช่วยฟื้นฟูความสามารถในการตั้งใจ และลดภาวะความเครียดผ่านประสบการณ์ที่มีคุณสมบัติของธรรมชาติที่เอื้อต่อการพักฟื้นทั้งทางความคิดและอารมณ์

การปฏิบัติธรรมเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างสติ สมาธิ ปัญญา และสุขภาวะทางจิตวิญญาณของผู้ปฏิบัติ โดยเฉพาะในบริบทสังคมไทยที่มีรากฐานทางพระพุทธศาสนา การที่มีสถานที่ที่เอื้อต่อการภาวนาจึงถือเป็นปัจจัยสำคัญ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2003) แต่ในสถานปฏิบัติธรรมจำนวนมากในปัจจุบันกลับเผชิญกับปัญหาด้านการออกแบบที่ไม่สอดคล้องกับหลักการทางพุทธศาสนาและความต้องการของผู้ปฏิบัติ เช่น สถานที่มักจะอยู่ในวัด ไม่มีพื้นที่ใช้ปฏิบัติเฉพาะ มีคนเข้าออกตลอดเวลา เพราะใช้เป็นพื้นที่ส่วนกลางร่วมกันกับทุกศาสนกิจของสงฆ์ และยังขาดประสบการณ์ความรู้ในเรื่องของการจัดวางผัง วางแผน ออกแบบพื้นที่ให้เกิดประโยชน์ต่อพุทธบริษัท 4 ตามกระแสโลกโลกาภิวัตน์

ผู้เขียนเล็งเห็นว่าหากมีการนำหลักการการออกแบบตกแต่งภายใน มาเสริมร่วมกับหลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการสิ่งแวดล้อมผสมผสานว่าการออกแบบทางกายภาพต้องสัมพันธ์กับการฝึกจิตภาวนา เช่นเดียวกับหลักการของเซน ถูกนำมาปรับใช้ในการออกแบบเพราะ หลักการความเรียบง่าย ความกลมกลืนกับธรรมชาติ ความสมดุลของพื้นที่ และพื้นที่ว่าง ช่วยลดความเครียดและเพิ่มพูนการปฏิบัติภาวนา (Jia, Abdul Aziz, and Sun, 2023) เป็นการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย อย่างเป็นระบบ โดยหลักการออกแบบจะเน้น

1. ความเรียบง่าย (Simplicity) “น้อยแต่มาก” ตัดสิ่งเกินจำเป็น การเลือกใช้ สี วัสดุ รูปทรง ที่ไม่กวนใจ โทนสีเน้นสงบ เน้นเอิร์ธโทน ธรรมชาติ ความต่อเนื่องของพื้น ผนัง เพดานเพื่อลดการ “สะดุดทางสายตา”

2. ความสัปปายะ อันมีความหมายโดยย่อคือสิ่งที่เหมาะกัน สิ่งที่เกื้อกูลกัน ความเหมาะควรแบบองค์รวม อันได้แก่

- อาวาสสัปปายะ: สถานที่การวางผังให้เกิดลำดับ “จากพลุกพล่าน มาเป็นสงบก่อนเข้าพื้นที่ภาวนา” การออกแบบจึงควร ไม่มีองค์ประกอบที่ประดับตกแต่งเกินจำเป็น เน้นความเรียบง่าย (simplicity) งดงามด้วยสัดส่วนเนื้อแท้ของวัสดุ (Techa-amnuaywit, 2013) ความเป็นระเบียบ และความกลมกลืนกับธรรมชาติ เช่น การใช้สีโทนอ่อน สีเอิร์ธโทน วัสดุธรรมชาติอย่างไม้ หิน หรือผ้าฝ้าย รวมถึงการออกแบบให้แสงสว่างนุ่มนวล ไม่จ้าเกินไป เว้นช่องว่าง ทางเดินเข้าพื้นที่ปฏิบัติต้องไม่ทับซ้อน ลดความพลุกพล่าน

- ภัสสสัปปายะ: สถานที่เหมาะสม มีการแฝงนัยยะทางธรรมในทุก ๆส่วน โดยบูรณาการให้สมสมัย สะท้อนถึง บรรยากาศการสื่อสารที่สงบ การออกแบบที่ดีต้องควบคุมเสียงรบกวนจากภายนอก ลดเสียงสะท้อน และสร้างสภาวะเงียบสงบที่เอื้อต่อสมาธิ เช่น มีต้นไม้ การใช้วัสดุดูดซับเสียง ผนังสองชั้น พื้นผิวที่ไม่ก่อเสียงสะท้อน

- อุตุสัปปายะ: การออกแบบที่สอดคล้องกับอุตุสัปปายะ ได้แก่ การใช้การระบายอากาศตามธรรมชาติ การเปิดรับลมและแสงเช้า การเลือกวัสดุที่ไม่สะสมความร้อนมากเกินไป รวมถึงการใช้ระบบปรับอากาศอย่างพอเหมาะ ทั้งหมดนี้ช่วยสร้าง “สภาวะสบายทางกาย” ซึ่งเป็นฐานสำคัญของความนิ่งทางจิตและช่วยดึงสติ

- อิริยาปถสัปปายะ: การออกแบบพื้นที่และเฟอร์นิเจอร์ภายในสถานปฏิบัติธรรม การออกแบบต้องรองรับทั้งการนั่งสมาธิ การเดินจงกรม และการเปลี่ยนอิริยาบถอย่างไม่ฝืนธรรมชาติ เช่น ระดับพื้นต้องเหมาะกับการนั่ง พื้นผิวไม่แข็งหรือเย็นเกินไป มีทางเดินที่ต่อเนื่อง ไม่สะดุด และมีพื้นที่พักเปลี่ยนอิริยาบถอย่างเป็นสัดส่วน

3. การลดสิ่งเร้า คุมแสงให้ “พอเพียง”คุมเสียง ดูดซับเสียงสะท้อน ใช้เสียงธรรมชาติ, ความเงา คุมกลิ่นและอากาศ : กลิ่นอ่อน ๆ ธรรมชาติ ระบายอากาศ การทำให้เกิดการไหลเวียนของอากาศผ่านช่องลมที่อยู่ตรงข้ามกัน เช่น การเปิดประตู หน้าต่าง หรือช่องระบายอากาศในบริเวณต่าง ๆ ของอาคาร ออกแบบให้ใช้แสงจากธรรมชาติมากที่สุด แสง : ใช้การกระจายแสงในเวลากลางวัน (daylight diffuse) ร่วมกับฉากกั้น, ผ้าม่าน,ระแนง ป้องกันแยงตา; แสงประดิษฐ์ค่าความสว่างต่ำ ปรับได้ เสียง : ผิวดูดซับในฝ้า, ผนัง, มีช่องเปิดสวนภายในเป็น “ที่มาของความเงียบ,เสียงธรรมชาติ” พืชพรรณที่ใช้ต้องไม่มีกลิ่นแรง

4. ความเป็นกลางเชิงสัญลักษณ์ ลดเครื่องหมาย, สี, กราฟิกที่กระตุ้นความยึดมั่นแบ่งแยก ใช้องค์ประกอบสื่อ “ความว่าง ความโปร่ง ความพอดี” มากกว่าสร้างอัตลักษณ์โอ่อ่า เช่นตราสัญลักษณ์, ภาพ หรือตัวอักษร ให้มี “เท่าที่จำเป็น” ขนาดพอดี ไม่เด่นแย่งสติ

5. วัสดุและจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (Eco-ethics) วัสดุท้องถิ่น หมุนเวียนได้ อายุยืน ซ่อมง่าย ลดขยะ ลดพลังงานตลอดวัฏจักรชีวิต งานระบบต้องฉลาดแต่ไม่ฟุ่มเฟือย (sufficiency technology)

6. จังหวะ และลำดับประสบการณ์ต่าง ๆ : ควรต้องค่อย ๆ ปรับใจ กายคลาย ใจนิ่ง มี “พื้นที่กันเสียง–กันแสง–กันกลิ่น” ระหว่างโซน เพื่อค่อย ๆ พาจิตสงบ

กลไกการทำงานต่อจิต ความเป็นระเบียบ, โล่งตา ลดภาระการประมวลผล ผลทำให้ สมาธิเกิดง่าย เส้นสายเรียบ, ช่องเปิดธรรมชาติ ชี้นำสายตาอย่างนุ่มนวล ผลทำให้เกื้อหนุนสติ โทนสีอุ่นและเย็นพอดี, สัมผัสไม้และหิน ผลทำให้อารมณ์นิ่งขึ้น พื้นที่สำหรับเดินจงกรม, นั่ง, กราบที่เหมาะกับร่างกาย ผลทำให้ ใจตั้งมั่น

ด้วยเป็นสถานปฏิบัติธรรม ไม่ได้มุ่งเน้นการหารายได้ ดังนั้น ในการออกแบบทุกส่วนจะเน้นเรียบง่าย งานระบบต้องพอเหมาะและยั่งยืน และบูรณาการร่วมกับหลักสัปปายะ 4 เมื่อนำหลักการเหล่านี้มาประยุกต์ใช้จะสามารถเสริมสร้างบรรยากาศที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าสู่สมาธิได้ง่ายขึ้น สร้างสภาพแวดล้อมที่สงบ เกื้อกูล และเหมาะสมต่อการเจริญจิตภาวนาในสังคมปัจจุบัน

แนวทางในการออกแบบเพื่อสุขภาวะองค์รวมของผู้ปฏิบัติธรรม

แนวทางการออกแบบ ได้นำหลักสัปปายะทั้ง 4 จากการศึกษาข้างต้นเป็นตัวหลัก มาร่วมกับนักออกแบบตกแต่งภายใน เพื่อให้ได้รูปแบบของห้องปฏิบัติธรรมที่เหมาะสม เพราะการปฏิบัติธรรมไม่ใช่เพียงเรื่องของ “จิตใจ”แต่ยังรวมถึงกายภาพและสิ่งแวดล้อม เช่น อากาศ การนั่ง การเดิน หากการออกแบบไม่รองรับสุขภาวะองค์รวม อาจทำให้ผู้ปฏิบัติรู้สึกไม่สบายกาย ไม่สงบใจ ที่ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การออกแบบสถาปัตยกรรมภายในที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ แสง และกิจกรรมการปฏิบัติธรรม สามารถช่วยลดสิ่งรบกวนทางประสาทสัมผัส และส่งเสริมสภาวะจิตที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังสามารถใช้เป็นต้นแบบหรือแนวทางในการพัฒนาการออกแบบสถานปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ในอนาคต (Wimutboonyakorn, 2017)

ดังนั้น เพื่อการบูรณาการหลักสัปปายะสู่การออกแบบภายในสถานปฏิบัติธรรม จึงต้องวางหลักการแนวทางการออกแบบแยกเป็นดังนี้

อาวาสสัปปายะ ในสถานปฏิบัติธรรม มีโถงปฏิบัติธรรมกลาง ที่ใช้ในการเป็นที่นั่งฟังธรรมและหลักการเจริญสติภาวนา โดยมีพื้นที่ใหญ่เพียงพอให้พระสงฆ์หรือผู้ชำนาญการปฏิบัติธรรม มาแนะนำสอนเทคนิคต่าง ๆ ในการปฏิบัติธรรม ดังภาพตัวอย่าง 1 โถงปฏิบัติธรรม

1. พื้นที่ห้องโถงปฏิบัติธรรม (Meditation room)

รูปแบบห้อง : มีความเรียบง่าย โปร่ง โล่ง ให้อากาศถ่ายเทสะดวก ลดการตกแต่งที่ซับซ้อน หลีกเลี่ยงการวางเฟอร์นิเจอร์หรือของตกแต่งที่ไม่จำเป็น เพื่อไม่ให้จิตใจยึดติดกับวัตถุ ปล่อยให้พื้นที่เรียบง่ายที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้จิตใจไม่วอกแวก ที่สอดคล้องกับบทความของ Raghani, Brar, and Kamal (2025) ที่สนับสนุนสมมุติฐานที่ว่าการออกแบบโครงสร้างมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ที่ดี เช่นการออกแบบโถงทางสูงเป็นโดมหรือพีระมิด ช่วยเพิ่มความโปร่ง โล่งและแสงธรรมชาติ ผ่านทางโถงกลางช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่ประหยัดพลังงาน ลดค่าใช้จ่าย

ขนาดและการจัดวาง : จัดพื้นที่ให้มีความกว้างพอสมควรต่อการนั่งสมาธิและเดินจงกรมสั้น ๆ ไม่แออัด

วัสดุ : ใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ หิน ผ้า ที่ไม่สะท้อนเสียงและไม่สะสมความร้อน

สี : เลือกสีไม่ฉูดฉาด ควรให้กลมกลืน กับธรรมชาติ เพื่อเสริมความสงบ

Picture 1: Meditation Pavilion at Chumpon Province

Figure 2: The KHAO YAI Private Meditation Centre: An Example of a Meditation Hall Viewed from the Exterior

อุตุสัปปายะ

การออกแบบในสถานปฏิบัติธรรม จะออกแบบให้โปร่ง เพื่อให้การระบายอากาศ ได้ดีตามธรรมชาติ มีการการเปิดรับลมและแสงเข้า เพื่อลดการใช้เครื่องปรับอากาศ การเลือกวัสดุที่ไม่สะสมความร้อนมากเกินไป รวมถึงการใช้ระบบปรับอากาศอย่างพอเหมาะ เพื่อสร้างความสบายทางกาย เพื่อช่วยดึงสติ และสร้างความนิ่งทางจิต

2. แสง (Lighting)

แสงธรรมชาติ : เปิดรับแสงธรรมชาติอย่างนุ่มนวลผ่านหน้าต่างหรือบานช่องแสง โดยหลีกเลี่ยงแสงจ้าเกินไป การออกแบบเน้นหลักการดึงแสงธรรมชาติมาใช้ให้สูงสุด

แสงประดิษฐ์ : ใช้แสงไฟอุ่น (Warm White) ระดับ 2700–3000K เพื่อสร้างบรรยากาศสงบ ลดความตึงเครียดของสายตา ในการควบคุมแสงบางพื้นที่ จัดให้มีม่านหรือระบบปรับแสง เพื่อปรับระดับตามกิจกรรม (สมาธิ, ฟังธรรม, สนทนา) แสงที่ใช้ในสถานปฏิบัติธรรมควรมีลักษณะนุ่มนวล ไม่จ้าหรือกระพริบ และมีความสว่างเพียงพอ ควรเลือกใช้หลอดไฟสีขาวนวลหรือแสงธรรมชาติที่นุ่มนวล และติดตั้งโคมไฟที่กำบังแสงอย่างเหมาะสม ควรเป็นแสงที่สบายตา หลีกเลี่ยงแสงที่กระพริบหรือแสงจ้าโดยตรง สามารถวัดค่าความสว่างด้วยหน่วย ลักซ์ (lux) โดยความสว่างที่เหมาะสมควรอยู่ที่ประมาณ (300-500) ลักซ์ หากใช้หลอดไฟนีออนควรมีที่กำบังเป็นพลาสติกสีขาว ควรใช้หลอดไฟสีขาวนวล เพื่อให้แสงสว่างที่เพียงพอและให้ความร้อนน้อยกว่าหลอดไส้ธรรมดา

การติดตั้งแสง

ตำแหน่ง : ติดตั้งหลอดไฟที่ผนังอาคาร และควรติดตั้งต่ำจากเพดานพอสมควร

จำนวน : ควรมีจำนวนหลอดไฟเพียงพอที่จะให้แสงสว่างทั่วถึงทุกจุดในห้อง

การสะท้อนแสง : การทาสีผนังห้องด้วยสีอ่อน เช่น สีขาว สีงาช้าง หรือสีครีมอ่อน จะช่วยให้ห้องมีความสว่างมากขึ้นได้

Picture 3: Church of Light (Osaka Japan)

3. เสียง (Sound)

การป้องกันเสียงรบกวน : ใช้ผนังดูดซับเสียง วัสดุอะคูสติก และการวางผังห้องให้ห่างจากแหล่งเสียงรบกวนจากภายนอก และมีการใช้วัสดุลดเสียง อาทิเช่น ผ้าม่านหนา ช่วยป้องกันเสียงรบกวนจากภายนอก โดยเฉพาะที่หน้าต่าง พรมปูพื้น ช่วยดูดซับเสียงและลดเสียงสะท้อนภายในห้อง

แผงอะคูสติก : ติดตั้งตามผนังเพื่อดูดซับเสียงโดยตรง ซึ่งจะช่วยลดปัญหาเสียงก้องและเสียงสะท้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผ้าแขวนผนัง : ใช้ผ้าทอหรือผ้าห่มหนา ๆ แขวนบนผนังเพื่อช่วยลดเสียงรบกวน

เสียงเสริมบรรยากาศ : อาจเปิดเสียงธรรมชาติ เช่น น้ำไหล นกร้อง หรือใช้ความเงาเป็นหลักเพื่อเกื้อหนุนสมาธิ

ความต่อเนื่อง : ต้องหลีกเลี่ยงเสียงที่มีการเปลี่ยนแปลงฉับพลัน เพราะจะทำให้จิตสะดุ้งง่าย

การจัดการเสียง ตัวหยุดลม : ติดตั้งที่ด้านล่างของประตูเพื่อป้องกันเสียงจากภายนอกเล็ดลอดเข้ามา

เครื่องสร้างเสียงสีขาว (White Noise Machine) : ใช้เครื่องหรือแอปพลิเคชันที่สร้างเสียงสีขาวเพื่อกลบเสียงภายนอก ทำให้เกิดพื้นหลังของเสียงที่สม่ำเสมอและสงบ

การจัดตำแหน่งลำโพง : วางตำแหน่งลำโพงและไมโครโฟนให้เหมาะสม เพื่อให้เสียงกระจายทั่วถึงและชัดเจน โดยไม่ก่อให้เกิดเสียงสะท้อนที่มากเกินไป

Figure 4: Meditation Room, a Meditation Space that Is Integrated with and Accessible to the Natural Surroundings

4. กลิ่น (Scent)

กลิ่นธรรมชาติ : ใช้สมุนไพรหรือดอกไม้ที่หอมอ่อน ๆ หรือเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่ให้กลิ่นอ่อนโยน เช่น ดอกมะลิ ดอกแก้ว กำยาน ธูปหอม หรือน้ำมันหอมระเหยที่มาจากธรรมชาติ เพื่อหลีกเลี่ยงการรบกวนสมาธิ และสร้างบรรยากาศที่สงบเยือกเย็น หลีกเลี่ยงกลิ่นแรง ไม่ควรใช้ธูป กลิ่นสังเคราะห์ หรือกลิ่นฉุน เพราะอาจทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดอาการเวียนศีรษะหรือฟุ้งซ่าน

ระบบระบายอากาศ : เปิดให้อากาศถ่ายเท ควรมีการระบายอากาศที่ดีเสมอ โดยเฉพาะเมื่อมีการใช้ธูปหรือกำยาน เพื่อไม่ให้กลิ่นสะสมจนแน่นเกินไป สร้างความสดชื่นและลดการสะสมของกลิ่นอับ

Picture 5: The Accommodation Building for Meditation Practice: Exterior View of Lighting at Night

การบูรณาการหลักสัปปายะ ที่เอื้อต่อการออกแบบภายในสำหรับการเจริญจิตภาวนาในสถานปฏิบัติธรรม

ในการออกแบบภายใน ให้เชื่อมโยงต่อการเจริญจิตภาวนา ผู้เขียนมุ่งเน้นไปยังห้องปฏิบัติธรรมเป็นหลัก โดยที่จะแยกโซนเป็นปฏิบัติธรรม ในทำนองเดียวกัน จะให้หลักการเดียวกันในการออกแบบไปสู่ห้องอื่น ๆ พื้นที่ส่วนกลาง พื้นที่สวนพักผ่อนหย่อนใจ พื้นที่อาคารที่พักชายและหญิง พื้นที่ห้องน้ำ และอื่น ๆ การมีโครงสร้างพื้นฐานและการจัดสรรพื้นที่เปรียบเสมือน “การสร้างบ้าน” ที่ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถใช้งานพื้นที่ได้อย่างปลอดภัย มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมต่อกิจกรรมต่าง ๆ แต่เพียงโครงสร้างหรือการออกแบบเชิงฟังก์ชันยังไม่เพียงพอ หากปราศจาก “การตกแต่ง” หรือการจัดองค์ประกอบเชิงสุนทรียะที่จะช่วยเสริมบรรยากาศ การใช้สี แสง วัสดุธรรมชาติ เสียง และกลิ่น ล้วนเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยสร้างความสงบ ร่มเย็น และเอื้อต่อการเกิดสมาธิ ตัวอย่างเช่น การใช้โทนสีอ่อนนุ่ม การปล่อยให้แสงธรรมชาติลอดเข้ามาอย่างพอดี หรือการตกแต่งด้วยต้นไม้และน้ำไหลเบา ๆ สิ่งเหล่านี้ช่วยเติมเต็มจากสถานที่ธรรมดาให้กลายเป็นพื้นที่แห่งการบำเพ็ญธรรมอย่างแท้จริง หากเปรียบการออกแบบสถานปฏิบัติธรรมคือ “กาย” ที่เป็นฐาน การตกแต่งภายในก็เปรียบเสมือน “ใจ” ที่หล่อเลี้ยงให้สถานที่นั้นกลายเป็นพื้นที่ที่สมบูรณ์ทั้งประโยชน์ใช้สอยและความสงบทางจิตวิญญาณ การผสมผสานทั้งสองด้านเข้าด้วยกันยังสอดคล้องกับหลักสัปปายะ 4 ที่มุ่งสร้างสิ่งแวดล้อมให้เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม ไม่เพียงตอบโจทย์การใช้งาน แต่ยังส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมของผู้ปฏิบัติ

ดังนั้น การออกแบบและการตกแต่งภายในสถานปฏิบัติธรรมจึงมิใช่เพียงการสร้างพื้นที่ให้สวยงามน่าอยู่ แต่ยังเป็นการสร้าง“บ้านของจิตใจ” ที่เอื้อต่อการเข้าถึงความสงบ ความสุข และปัญญาได้อย่างลึกซึ้ง

นอกจากนี้ แนวคิดด้านการออกแบบและสุขภาวะ (Well-being Design) ก็จำเป็น เพื่อให้ความสำคัญกับการสร้างพื้นที่ที่ลดสิ่งรบกวน เพิ่มสมาธิ และสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อความสงบ งานศึกษาของ Kaplan (1995) กล่าวถึง “Restorative Environment” สภาพแวดล้อมที่ช่วยฟื้นฟูสมดุลจิตใจและลดความเครียด ส่วน Maslow (1943) เสนอ “Hierarchy of Needs” ที่ชี้ให้เห็นว่าการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่น ความปลอดภัยและความสงบ เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นก่อนจะนำไปสู่ความเจริญงอกงามทางจิตวิญญาณ

ทฤษฎีสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธกล่าวว่า “สภาพแวดล้อมที่ดี” ไม่ใช่เพียงสวยงามหรือหรูหรา แต่คือสภาพแวดล้อมที่ “ช่วยให้มีสติ” โดยลดสิ่งเร้า สร้างความเรียบง่าย และจัดลำดับประสบการณ์ให้กาย–ใจคลายตัวจนเข้าถึงสมาธิและปัญญา การออกแบบจึงต้องเห็นความสัมพันธ์รูป–นามทั้งระบบ ใช้วัสดุ ระบบที่ไม่เบียดเบียน และกำหนดตัวชี้วัดผลกระทบต่อจิตใจอย่างเป็นรูปธรรม จึงได้ทำการประยุกต์ใช้หลักสัปปายะ 4 กับการออกแบบภายในไม่เพียงช่วยแก้ปัญหาปัจจุบัน แต่ยังเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อสถานปฏิบัติธรรมในอนาคต ทั้งในด้านสุขภาวะองค์รวมของผู้ปฏิบัติ และการปรับตัวให้เข้ากับบริบทสังคมเมืองยุคดิจิทัล เพื่อให้มองเห็นภาพง่ายขึ้น ผู้เขียนได้ทำตารางบูรณาการที่เชื่อมโยง “หลักสัปปายะ 4 กับแนวทางการออกแบบ รวมถึงผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ” โดยละเอียดไว้ ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ “หลักสัปปายะ 4” กับแนวทางการออกแบบ และผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ

หลักสัปปายะ 4	**แนวทางการออกแบบ (Design Approach)**	**ผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ (Well-being Outcomes)**
อาวาสสัปปายะ (สถานที่/ที่พักเหมาะสม)	เลือกทำเลสงบ ไม่พลุกพล่าน ออกแบบอาคารให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เน้นพื้นที่เปิดโล่ง ถ่ายเทดี และมีพื้นที่สีเขียว	ลดคามเครียด สร้างความรู้สึกปลอดภัยและความสงบ
ภัสสสัปปายะ (การพบปะ/สภาพสังคม)	จัดพื้นที่ให้เหมาะแก่การอยู่ร่วม เช่น ห้องปฏิบัติรวม และพื้นที่ส่วนตัว แยกสัดส่วนชัดเจน บรรยากาศในห้องสื่อสารแบบสงบ	เกิดความสงบ ไม่ถูกรบกวน เสริมความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างสมดุล
อุตุสัปปายะ (สภาพอากาศเหมาะสม)	ใช้กการออกแบบที่สอดคล้องภูมิอากาศไทย เช่น การระบายอากาศแสงธรรมชาติ การควบคุมอุณหภูมิ	ลดความไสบายกาย เพิ่มความผ่อนคลาย ทำให้การนั่งสมาธิยาวนานขึ้น
อิริยาบถสัปปายะ (อิริยาบถเหมาะสม)	ออกแบบพื้นที่เฟอร์นิเจอร์ที่เหมาะกับการนั่ง เดิน และเปลี่ยนอิริยาบถ เช่น เบาะนั่ง พื้นที่จงกรม	ลดอาการปวดเมื่อย เพิ่มสมาธิและสมดุลร่ายกาย

องค์ความรู้จากการศึกษา

โมเดลการออกแบบภายในเชิงพุทธบูรณาการ (Buddhist-Integrated Interior Design Model) ที่เชื่อมโยงหลักสัปปายะ กับทฤษฎีสมัยใหม่ ขยายกรอบการออกแบบสถานปฏิบัติธรรม ในการพัฒนา “พื้นที่สงบ” สำหรับสังคมเมืองยุคดิจิทัล ดังนี้

โมเดลเชิงแนวคิดของหลักสัปปายะ ซึ่งจัดเรียงเป็นวงกลมชั้น ๆ เพื่อแสดงว่า การเจริญจิตภาวนา (Mind Cultivation) อยู่กึ่งกลาง โดยมีปัจจัยเกื้อกูลทั้งด้านกายภาพ (Physical) และด้านจิตใจ (Mental) ห่อหุ้มอยู่รอบ ๆ ส่งผลต่อเป้าหมายสูงสุดคือ สันติ (Peace), ปัญญา (Wisdom), สุขภาวะ (Well-being), ความกลมกลืน (Harmony) และ สติ (Mindfulness)

เมื่อนำโมเดลนี้มาบูรณาการกับ การออกแบบตกแต่งภายในของสถานปฏิบัติธรรม อันได้แก่ พื้นที่ที่ออกแบบเหมาะสม เรียบง่าย ลดสิ่งรบกวน (Space) มีการนำองค์ความรู้ทางด้านแสง (Lighting) การบริหารจัดการเรื่องของเสียง (Sound) และการเติมเรื่องกลิ่นบำบัด เพื่อช่วยในการทำให้ร่างกายผ่อนคลาย จิตใจจดจ่อ มีสมาธิตั้งมั่นในการปฏิบัติเจริญภาวนา จะได้องค์ความรู้ ดังนี้

1. ศูนย์กลาง : การเจริญจิตภาวนา (Mind Cultivation)

หัวใจของการออกแบบคือการสร้างพื้นที่ที่เอื้อต่อการฝึกจิต ไม่ว่าจะเป็นการนั่งสมาธิ เดินจงกรม หรือการฟังธรรม การออกแบบและตกแต่งภายในจึงต้องยึด “ผู้ปฏิบัติ” เป็นศูนย์กลาง เช่น จัดวางพื้นที่เรียบง่าย ลดสิ่งรบกวน และสร้างสภาวะแวดล้อมที่กระตุ้นให้เกิดความตั้งมั่น

2. วงรอบใน : ปัจจัยสัปปายะ ได้แก่

- อาวาสสัปปายะ : ในการออกแบบ ต้องเลือกพื้นที่สงบ ปลอดภัย และตกแต่งด้วยธรรมชาติ เช่น ไม้ หิน น้ำ เพื่อสร้างความรู้สึกผ่อนคลาย
- ภัสสสัปปายะ : จัดพื้นที่สนทนา ปฏิสันถาร ตกแต่งด้วยแสงนุ่ม บรรยากาศอบอุ่น เพื่อส่งเสริมความไว้วางใจ
- อุตุสัปปายะ : ออกแบบโดยมีอากาศถ่ายเทดี ไหลเวียน ที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติ
- อิริยาปถสัปปายะ : ออกแบบพื้นที่ที่เหมาะสม เพียงพอกับการเดินจงกรม นั่งสมาธิ

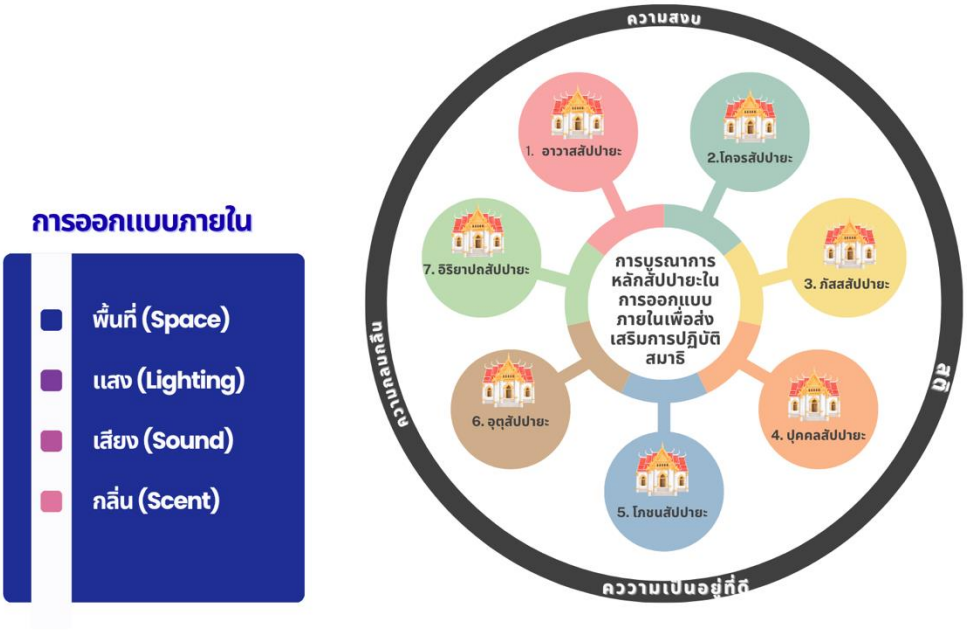
3. วงรอบนอก : มิติร่างกายและจิตใจ

- การออกแบบกายภาพที่ดี (Physical) เช่น การระบายอากาศ แสงธรรมชาติ เฟอร์นิเจอร์ที่เหมาะกับการนั่งภาวนา
- การตกแต่งที่เสริมบรรยากาศ (Mental) เช่น การใช้สีอ่อน เสียงน้ำไหล กลิ่นหอมอ่อน ๆ เพื่อสร้างความสงบทางใจ

4. วงรอบนอกสุด : คุณค่าที่เกิดขึ้น

เมื่อการออกแบบ การตกแต่งภายในบูรณาการเข้ากับหลักสัปปายะ 4 อย่างสมบูรณ์ จะก่อให้เกิดผลลัพธ์สูงสุดคือ

- สันติ (Peace) : ผู้ปฏิบัติสัมผัสได้ถึงความสงบ
- สติ (Mindfulness) : สิ่งแวดล้อมช่วยให้มีความตื่นรู้ในปัจจุบัน
- ปัญญา (Wisdom) : เกิดปัญญาจากการภาวนา
- สุขภาวะองค์รวม (Well-being) : ทั้งกายและใจได้รับการฟื้นฟู
- ความกลมกลืน (Harmony) : สถานที่ บุคคล และบรรยากาศผสานกันเป็นหนึ่งเดียว

Picture 7: Integrating the Principles of Sappaya into Interior Design to Foster Meditative Practice

สรุป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า “การออกแบบภายใน” ในพื้นที่ปฏิบัติธรรม มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการเกิดสมาธิและภาวะจิตที่สงบ เพราะหลักการความเรียบง่าย ความกลมกลืนกับธรรมชาติ รวมถึงการเน้นความสำคัญของการเป็นอยู่ที่ดีทางอารมณ์และจิตไว้ในสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้น ที่เหมาะสมช่วยฟื้นฟูจิตใจที่ล้า ให้มีพลัง นั่นหมายถึงทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าสู่สมาธิได้รวดเร็วและลึกซึ้งยิ่งขึ้น การออกแบบห้อง แสง สี เสียง และกลิ่นที่กลมกลืน ช่วยลดสิ่งรบกวนทางใจและสร้างประสบการณ์เชิงบวก ทำให้ผู้ปฏิบัติรู้สึกผ่อนคลายและเกิดแรงบันดาลใจที่จะกลับมาฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

เมื่อบูรณาการกับหลัก สัปปายะ 4 และมิติการออกแบบทั้งด้านพื้นที่ แสง เสียง กลิ่น อากาศ วัสดุ และบรรยากาศโดยรวม การออกแบบจึงไม่ใช่เพียงการตกแต่งเพื่อความงดงาม แต่ทำหน้าที่เป็น “สื่อกลางแห่งการภาวนา” ที่เอื้อต่อการเข้าถึงความสงบทางจิตและปัญญา ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดของศูนย์ปฏิบัติธรรมในเมือง ซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติรุ่นใหม่

ดังนั้น กรอบแนวทางการออกแบบเชิงบูรณาการที่พัฒนาขึ้นจากงานวิจัยนี้ จึงเป็นทั้ง “คำตอบ” และ “ทางเลือกใหม่” ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง ทั้งในด้านการปรับปรุงสถานปฏิบัติธรรมเดิม และการสร้างพื้นที่ใหม่ในอนาคต อันเป็นการแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การออกแบบภายในเชิงพุทธบูรณาการ สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างกายภาพกับจิตวิญญาณได้อย่างสมบูรณ์ และเป็นต้นแบบของการพัฒนาเชิงจิตภาวนาอย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัล

References

Buddhadasa Bhikkhu. (2013). *Mindfulness with Breathing: A Manual for Serious Beginners*. Bangkok: Suan Mokkh Publications.

Kaplan, S. (1995). The Restorative Benefits of Nature: Toward an Integrative Framework. *Journal of Environmental Psychology,* 15(3), 169–182.

Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review,* 50(4), 370–396.

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2003). *Dictionary of Buddhism*. Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2017). *Buddhadhamma*. Bangkok: Thammasapa Press.

Raghani, S., Brar, T. S., & Kamal, M. A. (2025). Architectural Strategies for Enhancing Mental Well-Being and Spiritual Engagement: A Multidisciplinary Approach to Mindfulness-Oriented Design. *City Territory and Architecture,* 12(1), 1–14.

Techa-amnuaywit, P. (2013). The Study of Architectural Design Which Supports the Acquisition of Suppaya in Order to Design Wat Pa Wimuttayalaya. *Academic Journal of the Faculty of Architecture, Khon Kaen University,* 12(1), 15–26.

Wimutboonyakorn, K. (2017). *An Interior Architectural Design Proposal for a Meditation Facility: Suan Saeng Dhamma*. (Master's Thesis). Thammasat University. Bangkok.

Yan Jia, Y., Abdul Aziz, M. F., & Sun, R. (2023). Transcultural Zen Design Frameworks for Enhancing Mental Health Through Restorative Spaces and User Experience. *Scientific Reports,* 13(12), 1–15.

โคกหนองนาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือน : กรณีศึกษา อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ*

Khok Nong Na and Household Economic Development: A Case Study of Prang Ku District, Sisaket Province

[1]นพพล คำลือฤทธิ์ และ วุฒิเมธส์ วังคำ
[1]Nopphon Klamlerit and Wutthimet Wangkham
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajvidyalaya University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: Nopphon9999@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้ "โคกหนองนา โมเดล" ในการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือน ภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) และศาสตร์พระราชา โดยใช้อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ประสบปัญหาความแห้งแล้งและความยากจนในระดับสูง เป็นกรณีศึกษา การศึกษานี้อาศัยการทบทวนเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการวิเคราะห์บริบทพื้นที่ด้านทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อสังเคราะห์ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการดำเนินงานโคกหนองนา โมเดลในระดับครัวเรือน

ผลการศึกษาพบว่า โคกหนองนา โมเดล เป็นรูปแบบการจัดการพื้นที่ที่สอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการพึ่งพาตนเองด้านอาหาร การบริหารจัดการน้ำและดินอย่างเหมาะสม การลดต้นทุนการผลิต และการฟื้นฟูระบบนิเวศ การนำโมเดลดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่อำเภอปรางค์กู่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร ลดรายจ่ายในครัวเรือน เพิ่มรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตเกษตรอินทรีย์ และสร้างภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยงจากภัยแล้งและความผันผวนทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการดำเนินงานมิได้ขึ้นอยู่กับนโยบายหรือรูปแบบการจัดการเพียงอย่างเดียว หากแต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้าน "คน" เป็นสำคัญ

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้การดำเนินงานโคกหนองนา โมเดลประสบความสำเร็จ ได้แก่ ความพอใจและทัศนคติเชิงบวกต่อการทำกสิกรรม ความเพียรพยายามและความตั้งใจจริง การดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณ การเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผ่านเครือข่ายเกษตรกรตามหลักธรรม "อิทธิบาท 4" ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งเป็นฐานสำคัญของความสำเร็จอย่างยั่งยืน โดยมีแนวทางการประยุกต์ใช้ "โคก หนอง นา" เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนอย่างยั่งยืน ดังนี้ 1) วิเคราะห์ทรัพยากรและบริบทครัวเรือน 2) ออกแบบพื้นที่ตามหลักโคกหนองนา 3) จัดการน้ำให้เพียงพอตลอดปี 4) ฟื้นฟูและปรับปรุงดินอย่างต่อเนื่อง 5) ดำเนินเกษตรผสมผสานเพื่อพึ่งตนเอง 6) ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม 7) สร้างรายได้และทุนหมุนเวียนในครัวเรือน 8) เชื่อมโยงเครือข่ายและพัฒนาชุมชนเกื้อกูล แนวทางดังกล่าวเน้นการลงมือทำจริงตามลำดับขั้น โดยมี "คน" เป็นศูนย์กลาง ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด นำไปสู่เศรษฐกิจครัวเรือนที่มั่นคง พึ่งตนเองได้ และพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว

*Received September 13, 2025; Revised January 26, 2026; Accepted February 9, 2026

คำสำคัญ: โคกหนองนาโมเดล; การพัฒนา; เศรษฐกิจครัวเรือน

Abstract

This research article aimed to study the guidelines for applying “Khok Nong Na Model” to household economic development under the framework of the Sustainable Development Goals (SDGs) and the King’s Philosophy, using Prang Ku District, Si Sa Ket Province, an area facing high levels of drought and poverty, as a case study. This study relies on a review of the literature, concepts, theories, and relevant research, coupled with an analysis of the local natural resource, economic, and social contexts, to synthesize the success factors of implementing Khok Nong Na Model at the household level.

The study findings indicate that the Khok Nong Na Model is a spatial management approach aligned with New Theory Agriculture and the Philosophy of Sufficiency Economy, emphasizing food self-reliance, proper water and soil management, production cost reduction, and ecological restoration. Applying this model in Prang Ku District helps enhance food security, reduce household expenses, increase income from selling organic agricultural products, and build immunity against risks from drought and economic fluctuations. However, operational success does not depend solely on policies or management structures but crucially hinges on the human factor.

Factors promoting the successful implementation of Khok Nong Na Model include satisfaction and a positive attitude toward farming, perseverance and genuine intention, living a moderate life, and learning and exchanging experiences through farmer networks based on the Buddhist principles of *Iddhipādа* (Four Paths to Success): *Chanda* (aspiration), *Viriya* (effort), *Citta* (thoughtfulness), and *Vimaṃsā* (investigation), which form the vital foundation for sustainable success. The guidelines for applying Khok Nong Na for sustainable household economic development comprise: 1) analyzing household resources and context; 2) designing the area according to Khok Nong Na principles; 3) managing water to ensure year-round adequacy; 4) continuously restoring and improving soil quality; 5) practicing integrated agriculture for self-reliance; 6) utilizing local wisdom and appropriate technology; 7) generating income and household working capital; and 8) connecting networks and developing a supportive community. These guidelines emphasize step-by-step practical implementation with a human-centered approach, maximizing the utility of existing resources, ultimately leading to a stable, self-reliant household economy prepared to cope with long-term changes.

Keywords: Khok Nong Na Model; Development; Household Economy

บทนำ

เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2558 ในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติ สมัยสามัญ ครั้งที่ 70 ณ สำนักงานใหญ่แห่งองค์การสหประชาชาติ (United Nations Headquarters) กรุงนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ผู้นำจาก 193 ประเทศทั่วโลกได้ร่วมกันรับรอง วาระการพัฒนาอย่างยั่งยืน ค.ศ. 2030 (The 2030 Agenda for Sustainable Development) อย่างเป็นเอกฉันท์ โดยมีเป้าหมายร่วมในการขจัดความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำ และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับโลก โดยการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ต้องอยู่บนฐานของความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว วาระการพัฒนาดังกล่าวกำหนดกรอบเป้าหมายการดำเนินงานไว้ 17 เป้าหมายหลัก (Sustainable Development Goals: SDGs) และ 169 เป้าประสงค์ (Targets) ซึ่งครอบคลุมประเด็นสำคัญของการพัฒนามนุษย์และระบบนิเวศอย่างครอบคลุม อาทิ การขจัดความยากจน (Goal 1), การยุติความหิวโหย (Goal 2), การศึกษาอย่างทั่วถึง (Goal 4), การจัดการน้ำและสุขาภิบาล (Goal 6), การดำเนินการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Goal 13) และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (Goal 15) เป็นต้น เป้าหมายเหล่านี้ถือเป็นแนวทางสำคัญในการกำหนดนโยบายและแผนการพัฒนาของประเทศสมาชิก รวมถึงการติดตามและประเมินผลการพัฒนาของประเทศในระดับสากล ประเทศไทยในฐานะหนึ่งในประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติได้ร่วมรับรองวาระการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นทางการ และได้ให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่องกับการนำ SDGs มาปรับใช้เป็นกรอบแนวทางในการวางยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศอย่างเป็นรูปธรรม โดยรัฐบาลไทยได้นำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนไปบูรณาการไว้ใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) ซึ่งเน้นการยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชน ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาสังคมที่มีความเป็นธรรมและยั่งยืน ทั้งยังสอดคล้องกับ แผนยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) ซึ่งกำหนดเป้าหมายหลักในการพาประเทศไทยสู่ความ "มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน" โดยครอบคลุมการพัฒนาในทุกมิติ (Pholphirul et al., 2018) ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ได้กำหนดยุทธศาสตร์สำคัญที่เชื่อมโยงโดยตรงกับแนวคิดกสิกรรมยั่งยืนจำนวน 2 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสามารถแข่งขันได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมุ่งเน้นการส่งเสริมการผลิตภาคเกษตรกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยยึดหลักความพอเพียงและลดความเสี่ยงจากการพึ่งพาตลาดโลก และ 2) ยุทธศาสตร์การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งเน้นการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการบริหารจัดการน้ำและดินอย่างเหมาะสม (Strategic Transformation Office – STO, 2022) นอกจากนี้ จากการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ยังนำไปสู่การกระจายแผนพัฒนาสู่ระดับจังหวัดทั่วประเทศ โดยหน่วยงานในแต่ละจังหวัดได้วิเคราะห์บริบททางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของตนเอง และกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาระดับจังหวัดให้สอดคล้องกับกรอบยุทธศาสตร์ชาติและเป้าหมาย SDGs เพื่อให้การพัฒนาเกิดความเหมาะสมกับพื้นที่ และสามารถขับเคลื่อนแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การที่ประเทศไทยนำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนมาเป็นกรอบแนวทางเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ นับเป็นการแสดงความมุ่งมั่นของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชน และจัดการทรัพยากรอย่างมีดุลยภาพ เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งในปัจจุบันและอนาคต อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่แท้จริงและยั่งยืนในทุกระดับ

แนวทางโคกหนองนาโมเดลตั้งอยู่บนฐานของ “เกษตรทฤษฎีใหม่” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการจัดสรรพื้นที่เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน (Office of the Royal Development Projects Board, 2020) นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงกับ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีหลักการสำคัญ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมี

เหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัว พร้อมด้วยเงื่อนไขของความรู้และคุณธรรม ซึ่งใช้เป็นกรอบในการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร (King Bhumibol Adulyadej, 1997) 1. โคก เป็นการยกระดับพื้นที่จากการขุดดินทำหนองมาเป็นเนินดินสูง ใช้สำหรับปลูกพืชหลากหลายชนิดภายใต้แนวคิด “ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน การใช้สอย การดูแลสิ่งแวดล้อม และการสร้างรายได้ในระยะยาว 2. หนอง เป็นระบบแหล่งน้ำแบบธรรมชาติที่ใช้เก็บกักน้ำฝน หรือน้ำไหลหลากผ่านคลองไส้ไก่ที่ขุดตามภูมิประเทศ โดยมีฝายทดน้ำช่วยชะลอและกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง เพิ่มความชุ่มชื้นให้พื้นที่เพาะปลูก และลดต้นทุนด้านพลังงาน 3. นา พื้นที่สำหรับปลูกข้าวอินทรีย์โดยไม่ใช้สารเคมี มุ่งเน้นการฟื้นฟูคุณภาพดิน การควบคุมหญ้าและศัตรูพืชผ่านระบบการควบคุมน้ำ และการใช้ประโยชน์จากคันนา เช่น การปลูกพืชผักสมุนไพร เพื่อเพิ่มความหลากหลายและมูลค่าทางเศรษฐกิจ การประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือน การนำโคกหนองนา โมเดลมาใช้ในระดับครัวเรือนช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร ลดภาระค่าใช้จ่ายด้านการบริโภค และเพิ่มรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตเกษตรอินทรีย์ นอกจากนี้ ยังช่วยฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และสร้างภูมิคุ้มกันในระดับชุมชนให้สามารถรับมือกับวิกฤตทางเศรษฐกิจหรือภัยพิบัติทางธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แรงจูงใจที่อยากจะศึกษา เหตุผลความคาดหวัง คุณค่า ประโยชน์ ที่หวังได้จากการศึกษา (อ้างอิงการทำกสิกรรมตามแนวทาง “โคกหนองนา โมเดล” เป็นหนึ่งในแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจฐานรากที่ได้รับการยอมรับว่ามีประสิทธิภาพในการช่วยให้ชาวกสิกรสามารถปลดหนี้ สร้างความสุข และบรรลุเป้าหมายแห่งอิสรภาพในชีวิตได้อย่างยั่งยืน โดยมีแนวคิดสำคัญว่า “คนที่หมดหนี้ คือ คนที่มีความสุขที่สุดในโลก” (Phra Sangkom Thanapanyo, 2024) แนวทางนี้จึงไม่ใช่เพียงรูปแบบการเกษตรเท่านั้น แต่เป็นวิถีชีวิตที่นำไปสู่ความมั่นคงทางอาหาร ความพอเพียง และความยั่งยืนในระดับครัวเรือนและชุมชน

จากการศึกษาทบทวนงานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่าการพัฒนาโคกหนองนา โมเดล ให้ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องอาศัย ปัจจัยหลายประการ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ :

1. ความพอใจและทัศนคติที่ดีต่อการทำกสิกรรม

การเริ่มต้นด้วยความพอใจและความเต็มใจในการทำกสิกรรมแบบผสมผสาน โดยเฉพาะในระบบอินทรีย์ มีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จ เพราะช่วยให้ชาวกสิกรมีแรงจูงใจในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงและยั่งยืน ทัศนคติที่ดีนำไปสู่การมองกสิกรรมเป็นอาชีพที่มีเกียรติ เป็นวิถีที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติและคุณภาพชีวิตที่ดี 2. ความเพียรและการตั้งใจจริงในการปฏิบัติ แม้ความพอใจจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ แต่ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จโดยตรงคือ “ความขยันหมั่นเพียร” และ “ความตั้งใจจริง” ในการปฏิบัติกสิกรรม ซึ่งหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร เคยกล่าวไว้ว่า ความสำเร็จในการทำเกษตรขึ้นอยู่กับตัวเกษตรกรมากกว่าสิ่งอื่นใด 3. การไม่โลภและรู้จักพอประมาณ การจัดการผลผลิตและรายได้ของชาวกสิกรต้องตั้งอยู่บนหลักความพอประมาณ ไม่โลภ และไม่สุดโต่ง เพื่อรักษาสมดุลระหว่างความต้องการกับทรัพยากรที่มีอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Pianjud, Wata and Preeiam, 2017) 4. การสร้างเครือข่ายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่นผ่านการพูดคุย แบ่งปัน และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับกสิกรคนอื่น ๆ ช่วยเพิ่มพูนความรู้และมุมมองใหม่ ๆ ส่งผลให้สามารถพัฒนากระบวนการผลิตให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง 5. ภาวะผู้นำและอุดมการณ์ในการพึ่งพาตนเอง ผู้ที่ประสบความสำเร็จในโมเดลโคกหนองนา มักเป็นผู้ที่มีภาวะผู้นำในตนเอง มีอุดมการณ์ชัดเจนในการพึ่งตนเอง มีความศรัทธาในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และสามารถประยุกต์ใช้ทฤษฎีต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของตนได้อย่างลงตัว 6. การเรียนรู้เชิงปฏิบัติผ่านศูนย์กสิกรรม การเข้าศึกษาและฝึกอบรมในศูนย์กสิกรรมที่มีผู้เชี่ยวชาญและครูภูมิปัญญาช่วยให้ชาวกสิกรได้รับความรู้ที่ถูกต้อง ลึกซึ้ง และสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ โดยเน้นการเรียนรู้จาก

ประสบการณ์ตรงมากกว่าทฤษฎี 7. การบูรณาการองค์ความรู้ดั้งเดิมกับเทคโนโลยีใหม่ ชาวกสิกรต้องสามารถผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม เพื่อพัฒนาระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพ และสร้างความมั่นคงทางอาหาร พลังงาน และทรัพยากรธรรมชาติ (Muangruen, 2009) 8. การปรับใช้ตามสภาพพื้นที่และบริบทเฉพาะ การนำแนวคิดโคกหนองนา ไปใช้ในแต่ละพื้นที่ ต้องมีการปรับให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เช่น พื้นที่ราบ พื้นที่ดอน หรือพื้นที่น้ำท่วมถึง ซึ่งต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการบูรณาการแนวคิดที่หลากหลายให้สอดคล้องกับบริบทเฉพาะ

บริบทพื้นที่

อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นอำเภอที่มีความแห้งแล้งมากที่สุดเป็นลำดับต้น ๆ ของประเทศไทย อยู่ในพื้นที่ราบสูงและลาดต่ำคล้ายกระดองเต่า พื้นดินเป็นดินร่วนปนทรายทำให้ดินเก็บกักน้ำได้ไม่ดี น้ำซึมลงสู่ชั้นใต้ดินได้รวดเร็ว ส่งผลให้พืชไม่สามารถดูดซับน้ำได้เต็มที่ในช่วงที่ไม่มีฝนตกนาน ๆ ไม่มีแม่น้ำสายหลักไหลผ่านซึ่งมักจะประสบปัญหาปริมาณน้ำไม่เพียงพอในช่วงฤดูแล้ง ในหน้าร้อนอากาศร้อนมาก อุณหภูมิสูงสุดประมาณ 42 องศาเซลเซียส อากาศที่ร้อนส่งผลให้การระเหยของน้ำจากผิวดิน เกิดขึ้นได้รวดเร็วขึ้น ทำให้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ มีปริมาณฝนสะสมรวมตลอดปี น้อยกว่าปริมาณน้ำระเหย ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัด ในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีความแห้งแล้งมากที่สุดในจังหวัดศรีสะเกษ และมีความแห้งแล้งในลำดับต้น ๆ ของประเทศไทย ทั้งก่อนปี 2560 ติด 1 ใน 10 จังหวัดที่ประชากรยากจนที่สุดในประเทศไทย โดยที่ผ่านมามีเกษตรกร นักวิชาการเกษตร พร้อมหน่วยงานท้องถิ่นที่ให้การสนับสนุนในการทำโคกหนองนาโมเดล อย่างไรก็ตาม มีหลายตัวอย่างเกษตรกรต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ มีเศรษฐกิจครัวเรือนที่ดี คือ พออยู่ พอกิน มีรายได้เหลือเก็บ ไม่มีหนี้ และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เป็นวิถีชีวิตพอเพียงที่มีความสุข แต่ในขณะเดียวกันก็มีเกษตรกรอีกจำนวนมากที่ทำแล้วถอย ก้าวไปยังไม่ถึงจุดหมาย ซึ่งปัจจัยที่ทำให้การทำกสิกรรมโคกหนองนาโมเดลประสบความสำเร็จ ต้องเริ่มต้นจากพอใจ ในการทำ มีความเพียรที่จะทำให้สำเร็จ ได้กำหนดจุดมุ่งหมายในการพัฒนาชุมชนที่มุ่งเน้นการส่งเสริมเกษตรกรให้ทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับการดำเนินโครงการโคกหนองนา โมเดล (Phramaha Hansa Dhammahāso, Phrakrupalad Adisak Vajirapaññ̃o, Sakabucha, and Phophichit, 2022) โดยมีเป้าหมายสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน ผ่านการจัดการพื้นที่ของตนเองให้สามารถรองรับน้ำได้ประมาณ 20–30% ของพื้นที่ทั้งหมด โดยไม่ต้องพึ่งพาน้ำจากแหล่งภายนอก เช่น เขื่อน หรืออ่างเก็บน้ำ ซึ่งมีความไม่แน่นอนตามฤดูกาล

แนวทางการพัฒนาในลักษณะนี้ มีการขุด “หนอง” และ “คลองไส้ไก่” เพื่อกักเก็บน้ำ และนำดินที่ขุดขึ้นมาถมเป็น “โคก” สำหรับปลูกพืชผัก ผลไม้ และไม้ยืนต้น ซึ่งเป็นการจัดการพื้นที่ที่ตอบสนองต่อหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในบริบทของอำเภอปรางค์กู่ ซึ่งนับเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะภูมิประเทศแห้งแล้งติดอันดับต้น ๆ ของประเทศ

การส่งเสริมโคกหนองนา โมเดลในพื้นที่ดังกล่าว ได้รับการสนับสนุนจากทั้งเกษตรกร นักวิชาการเกษตร และหน่วยงานท้องถิ่น ซึ่งร่วมกันผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับครัวเรือนและชุมชน หลายกรณีศึกษาแสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ที่น่าพึงพอใจ เช่น เกษตรกรต้นแบบที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนให้มีความมั่นคง พออยู่ พอกิน มีรายได้เหลือเก็บ ปราศจากหนี้สิน และดำเนินชีวิตอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม ในทางกลับกัน ยังมีเกษตรกรอีกจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง บางรายเริ่มต้นแต่ไม่สามารถไปถึง

เป้าหมายได้ ความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จมิได้อยู่ที่นโยบายหรือวิธีการเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับ “ตัวเกษตรกร” เป็นสำคัญ

หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการดำเนินงานโคก หนอง นา

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้การดำเนินงานโคกหนองนา โมเดล ประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องเริ่มต้นจาก “ความพอใจ” และ “ความเพียร” ในการทำเกษตรกรรม กล่าวได้ว่า การสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับทัศนคติแรงจูงใจ และการลงมือทำของเกษตรกรเองเป็นสำคัญ ซึ่งแนวทางนี้สามารถอธิบายได้ผ่านหลัก “อิทธิบาท 4” อันเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่เน้นเส้นทางสู่ความสำเร็จ ได้แก่ ฉันทะ) ความพึงพอใจ รักในสิ่งที่ทำ วิริยะ) ความเพียร พยายามไม่ย่อท้อ จิตตะ) การใส่ใจ รับผิดชอบในหน้าที่ วิมังสา) การไตร่ตรอง พิจารณาอย่างรอบคอบ (Thai Tripitakas: 35/7/345-402) การยึดมั่นในอิทธิบาท 4 ช่วยให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขและมีภูมิคุ้มกันต่อความยากจน ความหิวโหย และแรงกดดันจากสังคมสมัยใหม่ซึ่งมักเต็มไปด้วยสิ่งยั่วยุให้ฟุ่มเฟือยและเป็นหนี้นอกจากนี้ การดำเนินงานโคกหนองนา โมเดล ให้สัมฤทธิ์ผลยังต้องอาศัยการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและบริบทเฉพาะของแต่ละชุมชน การจัดการพื้นที่จึงต้องดำเนินการอย่างมีระบบ ใช้ความรู้จากเกษตรทฤษฎีใหม่ควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสอดคล้องและยั่งยืน

หลักธรรมอิทธิบาท 4 มีที่มาจากพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อชี้แนะแนวทางสู่ความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและการทำงานทุกด้าน คำว่า “อิทธิบาท” แปลว่า ฐานแห่งวามสำเร็จ หมายถึงคุณธรรมที่เป็นรากฐานให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองและบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้อย่างมั่นคง หลักธรรมนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง โดยเฉพาะในหมวดธรรมว่าด้วยการเจริญปัญญาและความเพียร ซึ่งเน้นว่าความสำเร็จไม่ได้เกิดจากโชคหรือปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการพัฒนาภายในจิตใจของผู้ปฏิบัติเป็นสำคัญ ทั้งในด้านความรักในสิ่งที่ทำ ความเพียรพยายาม ความเอาใจใส่รับผิดชอบ และการใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ เมื่อนำอิทธิบาท 4 มาบูรณาการกับการดำเนินงานโคกหนองนา โมเดล จะเห็นได้ว่าหลักธรรมนี้สอดคล้องอย่างยิ่งกับแนวคิดการพึ่งตนเองและการพัฒนาอย่างยั่งยืน เริ่มจากฉันทะซึ่งเป็นความพอใจและความรักในอาชีพเกษตรกรรม เกษตรกรที่มีฉันทะจะไม่มองการทำไร่นาเป็นเพียงภาระ แต่เป็นหนทางของชีวิตที่สร้างคุณค่าให้ตนเอง ครอบครัว และชุมชน เมื่อมีความรักในสิ่งที่ทำก็จะเกิดวิริยะ คือความเพียรพยายามในการเรียนรู้ ทดลอง และแก้ไขปัญหา แม้ต้องเผชิญกับอุปสรรค เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม หรือราคาผลผลิตตกต่ำ ก็ยังไม่ย่อท้อ จากนั้นจิตตะหรือความเอาใจใส่รับผิดชอบจะช่วยให้เกษตรกรดำเนินงานอย่างมีวินัย ตั้งใจดูแลพื้นที่โคกหนองนา ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งในด้านการจัดการน้ำ การปลูกพืชหลากหลาย และการดูแลระบบนิเวศในไร่นาอย่างต่อเนื่อง ส่วนวิมังสาซึ่งเป็นการใช้ปัญญาไตร่ตรองจะทำให้เกษตรกรไม่ยึดติดกับรูปแบบตายตัว แต่สามารถประเมินผลการทำงาน เรียนรู้จากประสบการณ์ และปรับปรุงวิธีการให้เหมาะสมกับบริบทของตนเองและชุมชนอยู่เสมอ (Klamlerit and Wattanapradith, 2024)

การบูรณาการอิทธิบาท 4 กับโคกหนองนา โมเดล จึงไม่ใช่เพียงการนำหลักธรรมมาสอนเชิงทฤษฎี แต่เป็นการหล่อหลอมทัศนคติและวิธีคิดของเกษตรกรให้เห็นคุณค่าของความพอเพียง ความอดทน และการใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต เมื่อจิตใจเข้มแข็งและมีเป้าหมายที่ชัดเจน การจัดการพื้นที่ตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ก็จะเกิดผลเป็นรูปธรรมมากขึ้น ทั้งในด้านความมั่นคงทางอาหาร รายได้ที่ยั่งยืน และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สุดท้ายหลักธรรมทางพุทธศาสนากับแนวทางการพัฒนาเกษตรกรรมจึงมาบรรจบกันที่จุดเดียวกัน คือการสร้างคนให้เข้มแข็งจากภายใน เพื่อให้การพัฒนาภายนอกเกิดขึ้นอย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไปในระยะยาว

การน้อมนำศาสตร์พระราชาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนมาใช้ในชีวิตประจำวัน

ในสภาวการณ์ปัจจุบันที่เศรษฐกิจและสังคมมีความผันผวนสูง ครัวเรือนจำนวนมากประสบปัญหาด้านรายได้และค่าครองชีพที่เพิ่มขึ้น การน้อมนำแนวคิดตาม ศาสตร์พระราชา โดยเฉพาะ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ รูปแบบการจัดการพื้นที่ตามทฤษฎีโคกหนองนา มาใช้ในการดำเนินชีวิต จึงเป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนอย่างยั่งยืนแนวทางการน้อมนำสู่การปฏิบัติ

1. การพึ่งพาตนเองด้านอาหาร ครัวเรือนสามารถปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก และใช้พื้นที่ว่างให้เกิดประโยชน์ เพื่อลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และสร้างความมั่นคงทางอาหาร การทำแหล่งเก็บน้ำขนาดเล็ก ปลูกไม้ยืนต้นและพืชอาหาร เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับธรรมชาติ

2. บริหารจัดการรายรับ–รายจ่ายอย่างเป็นระบบ การทำบัญชีครัวเรือนช่วยให้สมาชิกตระหนักถึงพฤติกรรมการใช้จ่าย สามารถวางแผนทางการเงิน และส่งเสริมการออมเพื่อสร้างหลักประกันในอนาคต

3. ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้จากสิ่งที่มีอยู่การแปรรูปผลผลิตในครัวเรือน เช่น การถนอมอาหารหรือการผลิตสินค้าชุมชน ช่วยเพิ่มมูลค่าและสร้างรายได้เสริม ทำปุ๋ยหมักจากเศษอาหาร และการลดขยะ เป็นการลดต้นทุนและรักษาสิ่งแวดล้อม

การน้อมนำศาสตร์พระราชา แนวคิดโคกหนองนา และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือน เป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตของประชาชนในยุคที่สภาพเศรษฐกิจและสังคมมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว หลักคิดดังกล่าวมิได้มุ่งเน้นเพียงการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากแต่ให้ความสำคัญกับการสร้างรากฐานที่มั่นคงในระดับครัวเรือน ผ่านการพึ่งพาตนเอง การใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และการดำรงชีวิตอย่างมีความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยง

ศาสตร์พระราชาเป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นการเข้าใจธรรมชาติและสภาพความเป็นจริงของพื้นที่และผู้คน โดยยึดหลักการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปและเหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชน เมื่อผสานกับแนวคิดโคกหนองนา ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการพื้นที่เพื่อการเกษตรและการดำรงชีวิตอย่างสมดุล จะช่วยให้ครัวเรือนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ หรือพื้นที่รอบบ้าน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดที่ช่วยกำกับทิศทางการดำเนินชีวิตให้ตั้งอยู่บนความพอดี ไม่ฟุ่มเฟือย และไม่ประมาท โดยเน้นการตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผลและความรอบคอบ พร้อมทั้งเตรียมความพร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต เมื่อนำหลักการดังกล่าวมาปรับใช้ในระดับครัวเรือน จะช่วยให้สมาชิกในครอบครัวมีวินัยทางการเงิน รู้จักการวางแผนรายรับรายจ่าย และให้ความสำคัญกับการออมเพื่อสร้างหลักประกันในระยะยาว อันเป็นรากฐานของความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม

การพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนตามแนวทางศาสตร์พระราชา มิได้จำกัดอยู่เพียงการทำการเกษตรเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมถึงการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า การลดต้นทุนในชีวิตประจำวัน และการสร้างรายได้เสริมจากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เช่น การแปรรูปผลผลิต การถนอมอาหาร หรือการผลิตสินค้าพื้นบ้าน ซึ่งนอกจากจะช่วยเพิ่มรายได้แล้ว ยังส่งเสริมให้ครัวเรือนเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถต่อยอดสู่การสร้างอาชีพที่มั่นคงในอนาคตการมีส่วนร่วมกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืช การดูแลแหล่งน้ำ หรือการวางแผนการเงิน ช่วยสร้างความสามัคคีและความเข้าใจซึ่งกันและกัน อันเป็นพื้นฐานสำคัญของความเข้มแข็งในระดับครอบครัวและชุมชน

การน้อมนำศาสตร์พระราชา แนวคิดโคกหนองนา และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือน เป็นแนวทางที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทสังคมไทยในยุคปัจจุบัน ซึ่งไม่เพียงช่วยแก้ปัญหาความยากจนและความเปราะบางทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับครัวเรือน ชุมชน และประเทศในระยะยาว

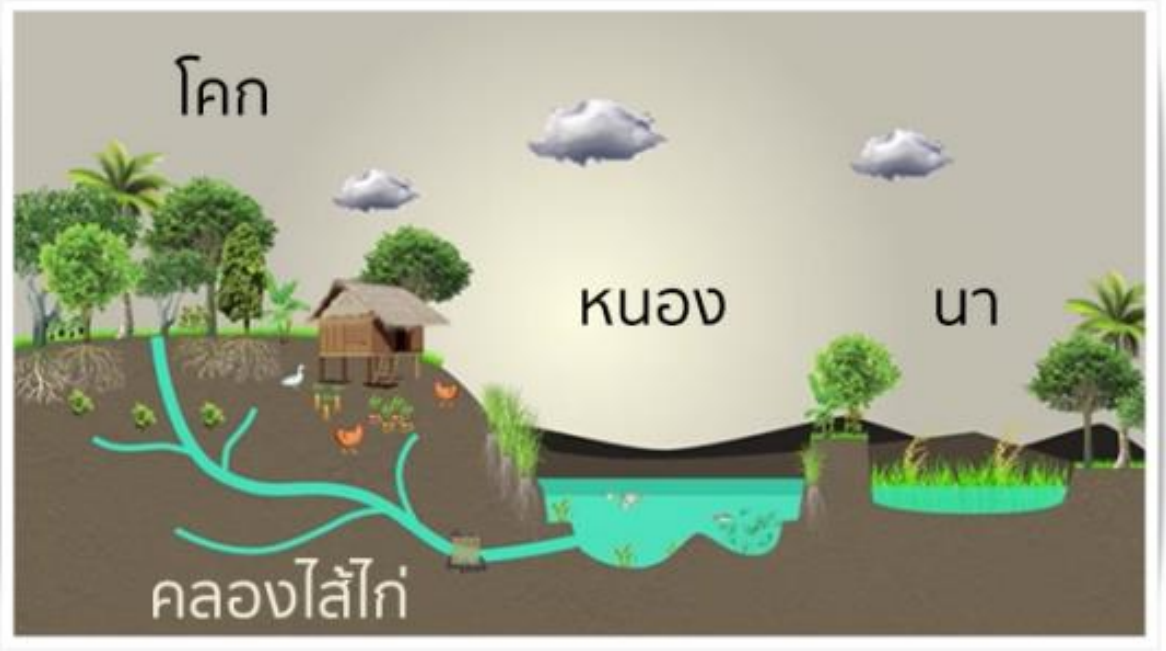

Figure 1: Khok Nong Na Model

แนวทางการประยุกต์ใช้ “โคกหนองนา โมเดล” ในการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือน ภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่ผ่านมาเกษตรกรส่วนใหญ่มีแนวโน้มพึ่งพาการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตทางการเกษตร ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ผลผลิตที่ได้รับกลับไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่ต้องเสียไปในการจัดซื้อสารเคมี ด้วยเหตุนี้ เกษตรกรจำนวนมากจึงเริ่มหันมาให้ความสนใจและปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตสู่ ระบบเกษตรอินทรีย์ เพื่อเป็นแนวทางในการลดต้นทุน เพิ่มความมั่นคงทางอาหาร และรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนอย่างไรก็ตาม การทำเกษตรกรรมในแต่ละฤดูมักเผชิญกับอุปสรรคสำคัญ ได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ พื้นที่ทำกินที่จำกัด และราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอน อันเกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น น้ำฝนที่ไม่สม่ำเสมอ หรือฝนตกหนักจนน้ำไหลบ่าลงสู่ที่ลุ่มหรือแม่น้ำต่าง ๆ โดยไม่สามารถซึมซับลงสู่ดินได้อย่างเพียงพอ ส่งผลให้ดินขาดความชุ่มชื้นและไม่สามารถหล่อเลี้ยงต้นไม้หรือพืชผลได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดด้านงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในการจัดหาแหล่งน้ำสำหรับเกษตรกรในระดับครัวเรือน ในบริบทดังกล่าว เกษตรกรบางส่วนในอำเภอปรางค์กู่จึงเริ่มศึกษาและนำแนวทาง โคกหนองนา โมเดล มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการเกษตร โดยโมเดลนี้เน้นการจัดสรรพื้นที่ให้สามารถเพาะปลูกพืชผสมผสานควบคู่กับการเลี้ยงสัตว์ การสร้างแหล่งน้ำในพื้นที่ตนเอง และการจัดการทรัพยากรอย่างครบวงจร ซึ่งนอกจากจะสร้างรายได้หลายทางแล้ว ยังช่วยลดการพึ่งพาตลาดและพ่อค้าคนกลางที่มักเข้ามากำหนดราคาผลผลิต โดยเฉพาะในรูปแบบเกษตรเพื่อการค้า ซึ่งเกษตรกรต้องซื้อยา ปุ๋ย และพันธุ์พืชจากนายทุนโดยไม่เน้นการปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือน

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการทำโคกหนองนา โมเดลในพื้นที่ ได้แก่ การบริหารจัดการน้ำอย่างเหมาะสม แม้จะมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรดินและน้ำ แต่เกษตรกรบางรายสามารถแก้ไขได้ด้วยการลงทุนเพิ่มเติม เช่น การเจาะบ่อบาดาล การจัดทำธนาคารน้ำใต้ดิน การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เพื่อขอรับการสนับสนุน และการพัฒนาพื้นที่ให้เป็น แหล่งเรียนรู้ต้นแบบ ที่สามารถต่อยอดและถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังเกษตรกรรายอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ เกษตรกรยังใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพ เพื่อลดการใช้สารเคมี รวมถึงการปลูกพืชไม้ยืนต้นเป็นแนวกันลม และการเลี้ยงหมูหลุมเพื่อนำมูลสัตว์มาทำปุ๋ยธรรมชาติ อีกทั้งยังใช้สมุนไพรในท้องถิ่นในการกำจัดศัตรูพืช เป็นการทำเกษตรกรรมแบบค่อยเป็นค่อยไป ลงทุนในระดับที่เหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละครัวเรือนแหล่งทุนหลักของเกษตรกร มักได้จากรายได้การจำหน่ายผลผลิตในพื้นที่ หรือการขยายพันธุ์พืชเพื่อจำหน่าย ซึ่งนำมาพัฒนาต่อยอดเป็นทุนหมุนเวียนในการผลิต โดยมีการจัดกิจกรรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านเกี่ยวกับการพึ่งตนเองด้านอาหารและการดำรงชีวิตในพื้นที่ของตนเอง

แนวทางการดำเนินงานเช่นนี้ก่อให้เกิดรูปแบบชุมชนเกื้อกูล ซึ่งเกษตรกรมีการช่วยเหลือ แบ่งปัน และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดเครือข่ายเกษตรกรที่เข้มแข็ง เป็นอีกหนึ่งแนวทางที่ส่งเสริมความมั่นคงในชีวิตและยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีสาเหตุหลักจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกินขอบเขตของมนุษย์ ส่งผลให้เกิดความเสียสมดุลต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมทั่วโลก ความแปรปรวนของสภาพอากาศได้กลายเป็นภัยคุกคามต่อแหล่งผลิตอาหารในหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นภัยแล้ง น้ำท่วม โรคระบาดในพืช และศัตรูพืชที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "ภัยแล้ง" ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อภาคการเกษตรและมีแนวโน้มรุนแรงขึ้นในทุกปี

อำเภอปรางค์กู่เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ต้องเผชิญกับภัยแล้งในหลากหลายรูปแบบ การวิเคราะห์สาเหตุของความแห้งแล้งในพื้นที่ พบว่ามีปัจจัยหลักดังนี้ ความผิดปกติของร่องมรสุมที่ทำให้ฝนตกไม่สม่ำเสมอและไม่ครอบคลุมพื้นที่ จำนวนพายุดีเปรสชันที่เคลื่อนผ่านประเทศไทยลดลง อุณหภูมิในฤดูร้อนที่ร้อนกว่าค่าปกติ การประยุกต์ใช้โคกหนองนา โมเดล จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่เกษตรกรใช้ในการรับมือกับภัยแล้งอย่างยั่งยืน โดยต้องเริ่มจากความเข้าใจในทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม และอากาศ

สภาพดินในพื้นที่อำเภอปรางค์กู่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย ประมาณ 75% ของพื้นที่ทั้งหมด มีลักษณะเป็นดินสีน้ำตาลอ่อนหรือสีแดง มีความสามารถในการอุ้มน้ำต่ำเนื่องจากโครงสร้างดินโปร่ง น้ำสามารถซึมผ่านได้อย่างรวดเร็ว ค่าความเป็นกรด-ด่างของดิน (pH) อยู่ระหว่าง 4.5–5.5 ซึ่งถือว่าเป็นกรดจำเป็นต้องมีการปรับปรุงดินให้เหมาะสมต่อการเพาะปลูก เช่น การใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด หรือปุ๋ยชีวภาพ เพื่อเพิ่มความเป็นกลางให้กับดิน แหล่งน้ำและการจัดการน้ำน้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการทำเกษตรกรรม แหล่งน้ำในพื้นที่ประกอบด้วย น้ำฝน น้ำจากแหล่งสาธารณะ น้ำบาดาล และน้ำที่ไหลเข้ามาจากพื้นที่รอบข้าง ปัญหาหลักไม่ได้อยู่ที่ฝนไม่ตกหรือแหล่งน้ำแห้งเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการขาดประสิทธิภาพในการเข้าถึงแหล่งน้ำและการจัดการน้ำฝนในฤดูฝน เพื่อให้มีน้ำใช้อย่างต่อเนื่องในฤดูแล้ง

แนวทางการกักเก็บน้ำตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ ได้แก่ การขุดสระและหนองน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำฝน โดยขุดให้มีความลึกและขนาดเหมาะสมกับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในพื้นที่ การขุดคลองไส้ไก่ ซึ่งเป็นคลองคดเคี้ยวรอบพื้นที่ เพื่อช่วยชะลอการไหลของน้ำและเพิ่มการซึมผ่าน การสร้างฝายทดน้ำ เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในพื้นที่ให้ได้มากที่สุด การพัฒนาแหล่งน้ำเดิม เช่น การขุดลอกหนอง คู คลอง เพื่อเพิ่มศักยภาพในการกักเก็บน้ำและระบายน้ำ

ในขณะเดียวกัน การปลูกต้นไม้เป็นอีกหนึ่งวิธีในการสร้างระบบนิเวศที่สมดุล เมื่อมีป่า ก็จะมีความชื้น ช่วยให้ฝนตกตามฤดูกาล ดินสามารถอุ้มน้ำได้ดีขึ้น เป็นการส่งเสริมให้ระบบน้ำตามธรรมชาติกลับมาทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ความเข้าใจเรื่องลมและอากาศ พืชพรรณและรูปแบบการเพาะปลูก เกษตรกรควรรู้จักพืชท้องถิ่นที่เหมาะสมกับพื้นที่และวางแผนการปลูกอย่างเหมาะสม โดยใช้หลักของการเกษตรแบบผสมผสาน เช่น การปลูกข้าวในพื้นที่ประมาณ 30% หลังเก็บเกี่ยวควรปลูกพืชตระกูลถั่วหรือพืชหมุนเวียน เพื่อพักดินและเพิ่มความหลากหลายให้กับระบบเกษตร ลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติและราคาผลผลิตตกต่ำ การพึ่งพาสารเคมีควรถูกลดลงด้วยการหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพและสมุนไพรในการกำจัดศัตรูพืชเครื่องมือและเทคโนโลยีเกษตร การใช้เครื่องจักรกลเกษตรช่วยลดต้นทุนแรงงานในระยะยาว เช่น เครื่องเตรียมดิน แทรกเตอร์ เครื่องสูบน้ำระบบให้น้ำอัตโนมัติ เป็นต้น ควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับขนาดพื้นที่และกำลังของครัวเรือน มนุษย์คือหัวใจสำคัญของโคกหนองนา สุดท้าย ปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือ "คน" เกษตรกรต้องสามารถออกแบบพื้นที่ให้สอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิตของตนเอง เช่น ต้องการเลี้ยงสัตว์น้ำ ปลูกไม้ผล หรือทำเกษตรผสมผสาน ต้องพิจารณาจำนวนสมาชิกในครอบครัว และการจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสม

จากการศึกษาทำให้ค้นพบว่า แนวทางการประยุกต์ใช้ “โคก หนอง นา” เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนอย่างยั่งยืน

ขั้นที่ 1 วิเคราะห์ทรัพยากรและบริบทครัวเรือน เริ่มจากการสำรวจสภาพพื้นที่ของตนเอง ได้แก่ ขนาดที่ดิน ลักษณะดิน แหล่งน้ำเดิม ปริมาณน้ำฝน รวมถึงจำนวนสมาชิกในครัวเรือนและแรงงานที่มี เพื่อกำหนดเป้าหมายการทำเกษตรให้สอดคล้องกับศักยภาพจริง เช่น เน้นพออยู่พอกินก่อน แล้วจึงต่อยอดเชิงรายได้

ขั้นที่ 2 ออกแบบพื้นที่ตามหลักโคกหนองนา จัดสรรพื้นที่อย่างเหมาะสม โดยขุดหนองหรือสระน้ำสำหรับกักเก็บน้ำฝน สร้างคลองไส้ไก่หรือฝายชะลอน้ำ เพิ่มการซึมซับของน้ำในดิน จัดทำโคกสำหรับปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และพืชผสมผสาน ควบคู่กับพื้นที่นาและที่อยู่อาศัยให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต

ขั้นที่ 3 จัดการน้ำให้เพียงพอตลอดปี พัฒนาระบบกักเก็บน้ำในฤดูฝน เพื่อใช้ในฤดูแล้ง เช่น การขุดลอกหนองเดิม การทำธนาคารน้ำใต้ดิน และการประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อขอการสนับสนุนแหล่งน้ำในระดับครัวเรือน

ขั้นที่ 4 ฟื้นฟูและปรับปรุงดินอย่างต่อเนื่อง ปรับสภาพดินด้วยปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยพืชสด และปุ๋ยชีวภาพ เพื่อลดความเป็นกรด เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ และเพิ่มความสามารถในการอุ้มน้ำ ลดการใช้สารเคมีในระยะยาว

ขั้นที่ 5 ดำเนินเกษตรผสมผสานเพื่อพึ่งตนเอง ปลูกพืชหลากหลายชนิดตามฤดูกาล เลี้ยงสัตว์ควบคู่กับการเพาะปลูก ปลูกไม้ยืนต้นเป็นแนวกันลมและสร้างความชุ่มชื้น เน้นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนก่อน แล้วจึงนำส่วนเกินไปจำหน่าย

ขั้นที่ 6 ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยน้ำชีวภาพ และใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการกำจัดศัตรูพืช เลือกใช้เครื่องมือและเครื่องจักรกลเกษตรเท่าที่จำเป็น เพื่อลดต้นทุนแรงงานและไม่สร้างภาระทางการเงิน

ขั้นที่ 7 สร้างรายได้และทุนหมุนเวียนในครัวเรือน นำผลผลิตส่วนเกินหรือการขยายพันธุ์พืชไปจำหน่ายในชุมชน รายได้ที่ได้ใช้เป็นทุนหมุนเวียนในการพัฒนาพื้นที่อย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ลงทุนเกินกำลังของครัวเรือน

ขั้นที่ 8 เชื่อมโยงเครือข่ายและพัฒนาชุมชนเกื้อกูล รวมกลุ่ม แลกเปลี่ยนความรู้ แบ่งปันทรัพยากร และพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบ เพื่อสร้างเครือข่ายเกษตรกรเข้มแข็ง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนอย่างยั่งยืน

แนวทางดังกล่าวเน้นการลงมือทำจริงตามลำดับขั้น โดยมี “คน” เป็นศูนย์กลาง ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด นำไปสู่เศรษฐกิจครัวเรือนที่มั่นคง พึ่งตนเองได้ และพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว

สรุป

การประยุกต์ใช้ “โคกหนองนา โมเดล” ภายใต้กรอบศาสตร์พระราชาและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนอย่างยั่งยืน โดยเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และบริบทการพัฒนาประเทศของประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ประสบปัญหาความแห้งแล้งและความยากจนในระดับสูงมาอย่างยาวนาน ผลการสังเคราะห์จากวรรณกรรม งานวิจัย และบริบทพื้นที่ พบว่า โคกหนองนา โมเดล ไม่ได้เป็นเพียงรูปแบบการจัดการพื้นที่ทางการเกษตร แต่เป็นแนวทางการดำรงชีวิตที่มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเอง ความมั่นคงทางอาหาร การจัดการทรัพยากรดินและน้ำอย่างเหมาะสม และการลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะสารเคมีและตลาดเชิงพาณิชย์ ซึ่งช่วยลดต้นทุนการผลิต เพิ่มรายได้ และเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับครัวเรือนและชุมชนในระยะยาว ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการดำเนินงานโคกหนองนา โมเดลในพื้นที่ศึกษา มิได้ขึ้นอยู่กับนโยบายหรือเทคนิคการจัดการเพียงอย่างเดียว หากแต่ขึ้นอยู่กับ “ตัวเกษตรกร” เป็นสำคัญ โดยเฉพาะทัศนคติ ความพอใจในอาชีพ ความเพียรพยายาม การรู้จักพอประมาณ การเรียนรู้ร่วมกันในเครือข่าย และความสามารถในการปรับใช้แนวคิดให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ซึ่งสามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนผ่านหลักธรรม “อิทธิบาท 4” อันเป็นฐานแห่งความสำเร็จตามแนวพระพุทธศาสนา และการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เข้ากับโคกหนองนา โมเดล ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายในจิตใจของเกษตรกร นำไปสู่การปฏิบัติที่ต่อเนื่องและยั่งยืน เมื่อจิตใจเข้มแข็ง การจัดการทรัพยากรภายนอกก็สามารถเกิดผลเป็นรูปธรรม ทั้งด้านความมั่นคงทางอาหาร รายได้ คุณภาพชีวิต และความสมดุลของระบบนิเวศ

References

King Bhumibol Adulyadej. (1997). *The Philosophy of Sufficiency Economy*. The Institute for the Promotion and Development of “Pid Thong Lang Phra” Activities in Continuation of the Royal Initiative. Retrieved December 12, 2025, from https://www.pidthong.org/th/philosophy.php

Klamlerit, N., & Wattanapradith, K. (2024). Guidelines of Making Khok Nong Na for Household Economic Improvement by Buddhist Peaceful Means of Role Model Farmers, Prang Ku District, Sisaket Province. *Journal of MCU Peace Studies*, 12(2), 681–692.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.

Muangruen, P. (2009). *The Knowledge Management Process for Maintaining Local Wisdom: A Case Study of an Agricultural Network in Rayong Province, Thailand*. (Master’s Thesis). Thammasat University. Bangkok.

Office of the Royal Development Projects Board. (2020). *Annual Report 2020*. Retrieved December 16, 2025, from https://www.forest.go.th/orip/

Pholphirul, P. et al. (2018). *The Development of International Trade for Mobilizing the Developing Countries Toward Sustainable Development Goals (SDGs): A Case Study of Greater Mekong Subregion (GMS)*. Nonthaburi: International Institute for Trade and Development (Public Organization).

Phra Sangkom Thanapanyo. (2024). *Understanding and Gaining Access to the King's Philosophy and Sustainable Development*. Lecture at Surin Natural Farming Center, the Project for the Development of a Model Area for Developing the Quality of Life Based on the New Theory Applied to "Khok Nong Na" Model. Retrieved December 12, 2025, from https://chumchonoldcdd.emskynet.com/wp-content/uploads/sites/106/2024/10/หนังสือ-โคก-หนอง-นา-อารยเกษตร-2567_compressed-1.pdf

Phramaha Hansa Dhammahāso, Phrakrupalad Adisak Vajirapañño, Sakabucha, S., & Phophichit, N. (2022). A Model of the "Khok Nong Na" Buddhist Agriculture Development by Peace Studies Model for Sustainable Development: A Case Study of Sisaket Province. *Journal of MCU Peace Studies*, 10(1), 48–64.

Pianjud, S., Wata, U., & Preeiam, P. (2017). A Model for Developing Aesthetic Agriculture Farmer Leaders for Strengthening a Strong Community. *Academic Journal of Buriram Rajabhat University*, 9(2), 163–177.

Strategic Transformation Office (STO). (2022). *Strategy for Promoting Growth with Improved Quality of Life in an Environmentally Friendly Manner*. Bangkok: Office of the Prime Minister.

ความท้าทายของธุรกิจพลังงานในยุคโลกร้อน : พลังงานทางเลือกและความรับผิดชอบต่อสังคมวิถีพุทธ*

Challenges of the Energy Business in the Era of Global Warming: Alternative Energy and Buddhist Social Responsibility

จินตณา กิ่งแก้ว
Jintana Kingkaew
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
Corresponding Author's Email: Jintana.Kingkaew@ugp.co.th

บทคัดย่อ

ในยุคที่ภาวะโลกร้อนกลายเป็นวิกฤติระดับโลก ธุรกิจพลังงานต้องเผชิญกับความท้าทายสำคัญทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม ในขณะเดียวกันความต้องการใช้พลังงานยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะที่แรงกดดันจากการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพกลับทวีความเข้มข้นมากขึ้น การเปลี่ยนผ่านไปสู่พลังงานทางเลือกอย่างพลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม และพลังงานชีวภาพจึงเป็นทั้งโอกาสและความท้าทายที่ธุรกิจพลังงานจากถ่านหินต้องเผชิญในเวลาเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเทคโนโลยีและนโยบายเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะตอบโจทย์ความยั่งยืนในระยะยาว ธุรกิจพลังงานจำเป็นต้องบูรณาการแนวคิดด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมเข้ากับกลยุทธ์การดำเนินธุรกิจ โดยนำหลัก "วิถีพุทธ" ที่เสนอกรอบคิดและทางออกของธุรกิจ ด้วยการวิเคราะห์ตามหลักธรรม อริยสัจ 4 ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดในการทำความเข้าใจสาเหตุและแนวทางแก้ปัญหาภาวะโลกร้อน ได้แก่ ทุกข์ คือ โลกกำลังเผชิญความทุกข์จากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สมุทัย ต้นเหตุคือความโลภ ความหลง และความประมาทในการใช้ทรัพยากร นิโรธ การดับทุกข์ทำได้ด้วยการปรับกระบวนการทำงานที่เอื้อต่อการจัดการสังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ มรรคมีองค์ 8 แนวทางปฏิบัติคือศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งมุ่งสร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ การใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และการเคารพต่อธรรมชาติ หลักการเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ทั่วโลกให้ความสำคัญ

ในเชิงปฏิบัติ การนำ ศีล สมาธิ และปัญญาเชิงพุทธ มาประยุกต์ใช้ สามารถช่วยให้ผู้บริหารและบุคลากรในองค์กรตัดสินใจอย่างรอบคอบ ไม่ถูกครอบงำด้วยความโลภหรือผลประโยชน์ระยะสั้น การตระหนักรู้เช่นนี้จะนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมพลังงานที่ไม่เพียงสร้างผลกำไร แต่ยังคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน ที่เน้นการดูแลทั้งมิติภายในและภายนอกองค์กร ดังนั้น การดำเนินธุรกิจพลังงานในยุคโลกร้อนกำลังเผชิญความท้าทายที่ซับซ้อน การก้าวข้ามความท้าทายเหล่านี้ต้องอาศัยทั้งการเปลี่ยนผ่านสู่พลังงานทางเลือกและการเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีวิถีพุทธเป็นกรอบคุณค่าที่ช่วยสร้างสมดุลและนำพาสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: ธุรกิจพลังงาน; ภาวะโลกร้อน; พลังงานทางเลือก; วิถีพุทธ; ความยั่งยืน

*Received October 27, 2025; Revised December 4, 2025; Accepted December 24, 2025

Abstract

In an era where global warming has become a worldwide crisis, the energy business faces critical environmental, economic, and social challenges. Concurrently, the demand for energy continues to rise steadily, while pressure to reduce greenhouse gas emissions and utilize resources efficiently intensifies. The transition toward alternative energy sources, such as solar, wind, and bio-energy, therefore presents both opportunities and challenges that traditional coal-based energy businesses must confront simultaneously.

However, technological and policy developments alone are insufficient to address long-term sustainability. Energy businesses must integrate ethical concepts and Buddhist Social Responsibility into their corporate strategies by adopting the "Buddhist way," which provides a conceptual framework and business solutions analyzed through the Four Noble Truths (*Ariyasacca*). This framework offers a structured approach to understanding the causes and solutions to global warming: *Dukkha* (Suffering), meaning the world is currently suffering from climate change; *Samudaya* (Origin), where the root causes are greed, delusion, and recklessness in resource consumption; *Nirodha* (Cessation), showing that the cessation of suffering is achievable by restructuring work processes to support efficient social and environmental management; and *Magga* (The Eightfold Path), the practical guidelines encompassing morality (*Sīla*), concentration (*Samādhi*), and wisdom (*Paññā*), aimed at balancing economic growth, mindful resource utilization, and respect for nature. These principles closely align with the global concept of sustainable development.

In practice, applying the Buddhist principles of morality, concentration, and wisdom can assist executives and personnel within an organization in making prudent decisions without being dominated by greed or short-term benefits. This heightened awareness leads to the development of energy innovations that not only generate profits but also carefully consider the impacts on the environment and local communities, emphasizing care for both internal and external dimensions of the organization. Consequently, operating an energy business in the era of global warming presents highly complex challenges. Overcoming these hurdles requires both a transition to alternative energy and a reinforcement of Buddhist Social Responsibility, utilizing the Buddhist way as a value framework that establishes equilibrium and guides the industry toward genuine sustainability.

Keywords: Energy Business; Global Warming; Alternative Energy; Buddhist Way; Sustainability

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 โลกกำลังเผชิญกับวิกฤติการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) ซึ่งมีรากฐานจากการใช้พลังงานฟอสซิลในปริมาณมหาศาลเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจและการพัฒนามนุษย์ ผลลัพธ์ที่ตามมาคือการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (Greenhouse Gas Emissions) ที่สะสมในชั้นบรรยากาศ จนก่อให้เกิดภาวะโลกร้อน (Global Warming) (Regional Environment Office 4 (Pollution Control

Department), 2024) และวิกฤติสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นอุณหภูมิเฉลี่ยที่สูงขึ้น ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่รุนแรงและบ่อยครั้ง มากขึ้น ความไม่มั่นคงทางอาหารและพลังงาน ตลอดจนผลกระทบต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วโลก นอกจากนี้ ภาวะโลกร้อนยังนำมาซึ่งความท้าทายเชิงโครงสร้างของสังคมและเศรษฐกิจ ทั้งการละลายของธารน้ำแข็งและระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้นซึ่งคุกคามพื้นที่ชายฝั่ง การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity Loss) อันเนื่องมาจากการทำลายถิ่นอาศัยตามธรรมชาติ และการเกิดโรคอุบัติใหม่ที่แพร่กระจายได้รวดเร็วขึ้นภายใต้สภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป ภาคธุรกิจพลังงานในฐานะแหล่งผลิตและกระจายพลังงานหลักของโลก จึงเป็นทั้งผู้ก่อและผู้ได้รับผลกระทบจากวิกฤติครั้งนี้ ความท้าทายหลักที่ภาคธุรกิจโดยเฉพาะอุตสาหกรรมพลังงานต้องเผชิญจากแรงกดดันรอบด้าน ทั้งจากกฎระเบียบสากล ข้อตกลงปารีส (Paris Agreement) มาตรการด้านสิ่งแวดล้อมและกฎระเบียบระหว่างประเทศ ความผันผวนของราคาพลังงานในตลาดโลก และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) อีกทั้งความต้องการพลังงานสะอาดที่เพิ่มขึ้นจากทั้งภาครัฐ ผู้บริโภค และนักลงทุน การเปลี่ยนผ่านสู่สังคมคาร์บอนต่ำ การใช้พลังงานทางเลือก (Renewable Energy) ตลอดจนความคาดหวังจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ต้องการเห็นการดำเนินงานที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม แม้จะเป็นโอกาสใหม่ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสีเขียว แต่ก็ต้องอาศัยการลงทุนสูง เทคโนโลยีที่ทันสมัย และการปรับตัวเชิงโครงสร้างขององค์กร (United Nations, 2025; Department of Environmental Quality Promotion, 2023; Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2023)

ในบริบทดังกล่าว การพึ่งพาพลังงานฟอสซิลเพียงอย่างเดียวไม่อาจตอบโจทย์อนาคตได้อีกต่อไป การพัฒนาพลังงานทางเลือก (Renewable Energy) และพลังงานสะอาด (Clean Energy) จึงเป็นทั้งความจำเป็นและโอกาสสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นพลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม พลังงานชีวมวล หรือแม้แต่พลังงานไฮโดรเจนและเทคโนโลยีดักจับและกักเก็บคาร์บอน (Carbon Capture and Storage: CCS) การเปลี่ยนผ่านสู่ระบบพลังงานใหม่ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม แม้จะต้องเผชิญความท้าทายในเชิงต้นทุนและโครงสร้างพื้นฐาน แต่ถือเป็นแนวทางที่จะช่วยบรรเทาวิกฤติและสร้างสมดุลระหว่างความมั่นคงทางพลังงานกับการรักษาสิ่งแวดล้อมเหนือสิ่งอื่นใด (Office of Energy Policy and Planning, 2023; Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2023) ปัญหาภาวะโลกร้อนมิได้เป็นเพียงวิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมหรือเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงวิถีชีวิตและค่านิยมของมนุษย์ที่เน้นการบริโภคเกินจำเป็น ขาดความพอดี และมุ่งเน้นผลประโยชน์ระยะสั้นมากกว่าความยั่งยืนในระยะยาว ดังนั้น แนวทางการแก้ไขจึงไม่ควรจำกัดอยู่ในเชิงเทคนิค การบูรณาการหลักคิดด้านจริยธรรมและคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะหลักพุทธธรรมที่เน้นความพอเพียง สติ และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล (Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto), 2017) เพื่อเป็นพลังเสริมในการกำหนดทิศทางธุรกิจและสังคมสู่ความยั่งยืนที่แท้จริง นอกเหนือจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีแล้ว ประเด็นทางสังคมและจริยธรรมก็เป็นความท้าทายสำคัญที่ธุรกิจพลังงานไม่อาจมองข้ามได้ ในปัจจุบันองค์กรไม่ได้ถูกประเมินเพียงความสามารถในการผลิตพลังงานที่เพียงพอและมีประสิทธิภาพเท่านั้น แต่ยังถูกจับตามองจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) (Freeman, 1984). ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ความโปร่งใส และผลกระทบต่อชุมชน ดังนั้นองค์กรธุรกิจพลังงานที่ละเลยประเด็นเหล่านี้ ย่อมเสี่ยงต่อการสูญเสียความเชื่อมั่นทางสังคม เกิดความขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่น และเผชิญแรงกดดันจากภาครัฐและองค์กรระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้น โดยกรอบแนวคิดทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะวิถีพุทธที่เน้น “สติ สมาธิ ปัญญา” และหลักความพอเพียง จึงเป็นแนวทางที่จะเสริมสร้างพลังในการกำหนดทิศทางและคุณค่าขององค์กรธุรกิจพลังงานได้อย่างแท้จริง ซึ่งมีส่วนช่วยชี้นำการตัดสินใจที่ไม่มุ่งเพียงผลกำไร

ระยะสั้น แต่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืน ความสมดุล และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 1997; United Nations Development Programme (UNDP), 2022)

ธุรกิจพลังงานกับภาวะโลกร้อน

ภาวะโลกร้อน (Global Warming) เป็นปรากฏการณ์ที่อุณหภูมิเฉลี่ยของโลกสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลมาจากการสะสมของก๊าซเรือนกระจก (Greenhouse Gases: GHGs) ในชั้นบรรยากาศ มีทั้งหมด 7 ชนิดหลัก (Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2023; World Resources Institute (WRI), 2020) ดังนี้ ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (CO2) เกิดจากการเผาไหม้เชื้อเพลิงฟอสซิล การตัดไม้ทำลายป่า, ก๊าซมีเทน (CH4) เกิดจากของเสียจากสัตว์เลี้ยง การทำนาที่ลุ่ม การเผาไหม้เชื้อเพลิงฟอสซิล, ก๊าซไนตรัสออกไซด์ (N2O) มาจากการใช้ปุ๋ยไนเตรดในภาคเกษตร การเผาไหม้ต่าง ๆ และกลุ่มก๊าซฟลูออริเนต (HFCs, PFCs, SF6, NF3) เป็นก๊าซสังเคราะห์ที่ใช้ในอุตสาหกรรมจากสารทำความเย็น ฉนวนไฟฟ้า อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งก๊าซเรือนกระจกนี้ ทำหน้าที่คล้าย “ฉนวน” ที่กักเก็บความร้อนจากแสงอาทิตย์ไว้ ไม่ให้สะท้อนกลับสู่อวกาศ ส่งผลให้โลกมีอุณหภูมิสูงขึ้นเกินสมดุลตามธรรมชาติ

ต้นเหตุสำคัญของภาวะโลกร้อนเกิดจากการประกอบธุรกิจในภาคพลังงาน เนื่องจากการเผาไหม้เชื้อเพลิงฟอสซิล ถ่านหิน น้ำมัน และก๊าซธรรมชาติ เพื่อผลิตไฟฟ้า ความร้อน และใช้ในการคมนาคมขนส่ง แหล่งปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ซึ่งเป็นก๊าซเรือนกระจกที่มีปริมาณมากที่สุดของโลก จากสถิติการเก็บข้อมูลโดยองค์การบริหารก๊าซเรือนกระจก และสำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 4 (Office of Energy Policy and Planning, 2023; Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2023) พบว่า ธุรกิจพลังงานปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากที่สุดกว่าร้อยละ 70 ของการปล่อยก๊าซเรือนกระจกทั่วโลก โดยเฉพาะกระบวนการผลิตและแปรรูปพลังงาน เช่น โรงกลั่นน้ำมัน โรงไฟฟ้า และอุตสาหกรรมปิโตรเคมี รวมถึงการรั่วไหลของก๊าซมีเทนจากการขุดเจาะก๊าซและเหมืองถ่านหิน ซึ่งมีศักยภาพในการก่อภาวะโลกร้อนสูงกว่าหลายเท่า ปัญหาดังกล่าวยังทวีความรุนแรงขึ้นจากการใช้พลังงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ทั้งในระบบไฟฟ้า เครื่องจักร อาคาร และบ้านเรือนที่ใช้พลังงานสิ้นเปลืองเกินจำเป็น นอกจากนี้ การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงชีวมวล หรือเพื่อพัฒนาโครงการพลังงานขนาดใหญ่ ยังทำให้ความสามารถของธรรมชาติในการดูดซับคาร์บอนลดลง จึงกล่าวได้ว่าธุรกิจพลังงานที่พึ่งพาฟอสซิลเป็นหลัก คือปัจจัยสำคัญที่เร่งให้โลกเผชิญกับภาวะโลกร้อนอย่างต่อเนื่องและรุนแรงยิ่งขึ้น (Department of Environmental Quality Promotion, 2023)

ผลกระทบสำคัญจากภาวะโลกร้อนปรากฏชัดเจน ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม โดยสิ่งแวดล้อมได้รับผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิเฉลี่ยโลก การละลายของธารน้ำแข็งและน้ำแข็งขั้วโลกที่ทำให้ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติที่รุนแรงและบ่อยครั้งมากขึ้น ทั้งการเกิดพายุรุนแรง คลื่นความร้อน ภัยแล้ง น้ำท่วมใหญ่ และแผ่นดินไหวรุนแรง (Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2023; Department of Environmental Quality Promotion, 2023) ในด้านเศรษฐกิจ ภาคเกษตรกรรมและการประมงได้รับความเสียหายอย่างหนักจากสภาพอากาศที่ไม่แน่นอน ขณะที่ภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจต้องแบกรับต้นทุนพลังงานที่สูงขึ้น รวมถึงความเสี่ยงต่อห่วงโซ่อุปทานที่ไม่มั่นคง ทางด้านสังคม ภาวะโลกร้อนสร้างความไม่มั่นคงทางอาหารและน้ำ ส่งผลให้เกิดการอพยพของประชากรจำนวนมากในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบรุนแรง และทำให้ความเหลื่อมล้ำทางสังคมทวีความรุนแรงขึ้น (United Nations Development Programme (UNDP), 2022) ในมิติสุขภาพ มนุษย์เผชิญความเสี่ยงจากโรคที่เกี่ยวข้องกับสภาพอากาศ โรคระบบทางเดินหายใจ โรคหัวใจและหลอดเลือด ความเจ็บป่วยจากคลื่นความ

ร้อน และการแพร่กระจายของโรคอุบัติใหม่ที่ขยายวงกว้างได้ง่ายขึ้น (World Health Organization, 2023) สะท้อนให้เห็นว่าภาวะโลกร้อนไม่เพียงเป็นวิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังเป็นความท้าทายใหญ่ที่กระทบต่อความมั่นคงและคุณภาพชีวิตของมนุษยชาติในระยะยาว

ความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อม

ธุรกิจพลังงานในยุคโลกร้อนต้องเผชิญกับแรงกดดันมหาศาลในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากการใช้พลังงานฟอสซิลที่สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากที่สุด และเป็นแหล่งปล่อยก๊าซเรือนกระจก (GHGs) รายใหญ่ของโลก ตัวการสำคัญที่เร่งให้เกิดภาวะโลกร้อนและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความท้าทายสำคัญคือการลดการพึ่งพาพลังงานฟอสซิลและเร่งการเปลี่ยนผ่านไปสู่พลังงานทางเลือก (Renewable Energy) ที่สะอาดกว่า พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม พลังงานชีวมวล และพลังงานน้ำ

พลังงานแสงอาทิตย์ (Solar Energy) เป็นพลังงานหมุนเวียนที่ได้จากแสงและความร้อนของดวงอาทิตย์ สามารถนำมาใช้ผลิตไฟฟ้าผ่านแผงโซลาร์เซลล์ (Solar PV) หรือใช้ระบบพลังงานความร้อนแสงอาทิตย์ (Solar Thermal) เพื่อผลิตไอน้ำหมุนกังหันไฟฟ้า จุดเด่นคือไม่มีการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในกระบวนการผลิตไฟฟ้า อีกทั้งยังสามารถติดตั้งได้ทั้งในระดับครัวเรือน โรงงาน และโครงการขนาดใหญ่ (Solar Farm) อย่างไรก็ตาม ต้นทุนเริ่มต้นค่อนข้างสูงและการผลิตขึ้นอยู่กับสภาพอากาศและช่วงเวลาของวัน (Thailand Greenhouse Gas Management Organization (Public Organization), 2024)

พลังงานลม (Wind Energy) เป็นการแปลงพลังงานจลน์ของกระแสลมให้เป็นพลังงานไฟฟ้าโดยใช้กังหันลม (Wind Turbine) มีจุดเด่นคือเป็นพลังงานสะอาด ไม่สร้างมลพิษและสามารถผลิตไฟฟ้าได้ตลอดทั้งปีในพื้นที่ที่มีลมแรง เช่น บริเวณชายฝั่งทะเลหรือบนยอดเขา อย่างไรก็ตาม พลังงานลมมีข้อจำกัดด้านพื้นที่ติดตั้งและเสียงรบกวน อีกทั้งยังต้องการเทคโนโลยีที่มีความเสถียรในการเก็บพลังงาน (International Energy Agency (IEA), 2023)

พลังงานชีวมวล (Biomass Energy) เป็นพลังงานที่ได้จากวัตถุดิบทางชีวภาพ เช่น เศษไม้ ฟางข้าว ชานอ้อย หรือของเสียจากเกษตรกรรม โดยผ่านกระบวนการเผาไหม้หรือหมักให้เกิดพลังงานความร้อนหรือก๊าซชีวภาพ (Biogas) แล้วนำไปผลิตไฟฟ้า จุดแข็งคือเป็นการใช้ทรัพยากรเหลือใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ช่วยลดปริมาณของเสียและสร้างรายได้ให้ภาคเกษตร แต่ข้อจำกัดคือการขนส่งวัตถุดิบและการควบคุมคุณภาพเชื้อเพลิงชีวมวลที่ไม่คงที่ (Department of Alternative Energy Development and Efficiency, 2023)

พลังงานน้ำ (Hydropower Energy) ได้จากการแปลงพลังงานศักย์ของน้ำให้เป็นพลังงานกลผ่านกังหันน้ำ เช่น เขื่อนผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ (Hydroelectric Dam) หรือระบบไมโครไฮโดร (Micro-hydro) สำหรับพื้นที่ห่างไกล ข้อดีคือสามารถผลิตไฟฟ้าได้อย่างต่อเนื่องและมีความเสถียรสูง อีกทั้งยังช่วยในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ แต่ข้อเสียคืออาจกระทบต่อระบบนิเวศและชุมชนโดยรอบหากไม่มีการวางแผนที่รอบคอบ (World Bank, 2023)

อย่างไรก็ตาม พลังงานหมุนเวียนเหล่านี้ยังมีข้อจำกัด ในเรื่องความไม่ต่อเนื่องของแหล่งพลังงาน (Intermittency) ความต้องการโครงสร้างพื้นฐานใหม่ (International Energy Agency (IEA), 2023; Office of Energy Policy and Planning, 2023) การลงทุนในระบบกักเก็บพลังงาน (Energy Storage) และกริดไฟฟ้าที่ทันสมัย ตลอดจนต้นทุนการลงทุนที่ยังสูงเมื่อเทียบกับฟอสซิลในบางภูมิภาค นอกจากการปล่อยก๊าซเรือนกระจกแล้ว ธุรกิจพลังงานยังสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในรูปแบบอื่น ๆ ได้แก่ มลพิษทางอากาศจากโรงไฟฟ้า การปนเปื้อนในดินและน้ำจากกระบวนการสกัดเชื้อเพลิง การทำลายระบบนิเวศจากการก่อสร้าง

โครงการพลังงานขนาดใหญ่ รวมถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณมาก ซึ่งเป็นปัจจัยเร่งให้ความสามารถในการฟื้นฟูและดูดซับคาร์บอนตามธรรมชาติลดลง อีกทั้งยังมีความเสี่ยงต่อความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) เนื่องจากหลายโครงการใช้พื้นที่ป่า พื้นที่ชุ่มน้ำ หรือถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์เป็นแหล่งผลิตพลังงาน ซึ่งส่งผลต่อการสูญเสียความสมดุลของระบบนิเวศ และความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตตามถิ่นอาศัย (Department of Environmental Quality Promotion, 2023)

ความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อมจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการลดคาร์บอน แต่รวมถึงการจัดการผลกระทบต่อระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติอย่างรอบด้าน ธุรกิจพลังงานจึงจำเป็นต้องยกระดับมาตรการด้านความยั่งยืนตามหลัก ESG (Environmental, Social, Governance) และสอดคล้องกับมาตรฐานสากล SDGs (Sustainable Development Goals) และเป้าหมาย Net Zero Carbon เพื่อสร้างสมดุลระหว่างความต้องการพลังงานของสังคมกับการรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืนในระยะยาว (United Nations Development Programme (UNDP), 2022)

ความท้าทายด้านเศรษฐกิจ

ธุรกิจพลังงานในยุคโลกร้อนต้องเผชิญแรงกดดันทางเศรษฐกิจที่ซับซ้อนและทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Office of Energy Policy and Planning, 2023; International Energy Agency (IEA), 2023) ประเด็นสำคัญประการแรกคือ ต้นทุนการลงทุนที่สูง สำหรับการเปลี่ยนผ่านไปสู่พลังงานหมุนเวียน ไม่ว่าจะเป็นพลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม พลังงานชีวมวล หรือระบบกักเก็บพลังงาน ล้วนต้องการเงินลงทุนขนาดใหญ่ทั้งในด้านเทคโนโลยี การวิจัยพัฒนา และการสร้างโครงสร้างพื้นฐานใหม่ ซึ่งกลายเป็นภาระต่อผู้ประกอบการโดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา อีกหนึ่งความท้าทายคือ ความผันผวนของตลาดพลังงานโลก ราคาน้ำมัน ก๊าซ และถ่านหินมีการเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยภูมิรัฐศาสตร์ ความขัดแย้งระหว่างประเทศ หรือวิกฤติเศรษฐกิจ ทำให้รายได้และผลกำไรของธุรกิจพลังงานมีความไม่แน่นอนสูง ผู้ประกอบการจึงต้องเผชิญความเสี่ยงในการคาดการณ์ผลตอบแทนจากการลงทุน และอาจประสบปัญหาการบริหารจัดการต้นทุนหากไม่มีแผนการป้องกันความเสี่ยงที่เหมาะสม นอกจากนี้ ธุรกิจพลังงานยังต้องเผชิญกับแรงกดดันจากมาตรการทางเศรษฐกิจสีเขียวที่เพิ่มขึ้นในระดับสากล ได้แก่ ภาษีคาร์บอน (Carbon Tax) หรือมาตรการปรับราคาคาร์บอนชายแดน (Carbon Border Adjustment Mechanism: CBAM) ของสหภาพยุโรป (European Commission, 2024) รวมถึงมาตรฐาน ESG ที่นักลงทุนทั่วโลกใช้ประเมินความน่าเชื่อถือขององค์กร (World Bank, 2024) สิ่งเหล่านี้อาจสร้างภาระทางการเงินแก่ธุรกิจพลังงานดั้งเดิมที่ยังพึ่งพาพลังงานฟอสซิล ขณะเดียวกันก็เป็นโอกาสสำหรับธุรกิจที่สามารถปรับตัวและพัฒนาไปสู่พลังงานสะอาดได้เร็วกว่าคู่แข่ง ดังนั้น ความท้าทายด้านเศรษฐกิจของธุรกิจพลังงานจึงไม่ได้อยู่ที่การสร้างผลกำไรเพียงระยะสั้น แต่ต้องบริหารจัดการความเสี่ยง การปรับตัวให้เข้ากับตลาดโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง และการหาจังหวะในการลงทุนเพื่ออนาคตที่ยั่งยืน องค์กรที่สามารถผสานวิถีพุทธตามหลักความพอเพียงและการใช้ปัญญาในการตัดสินใจ จะมีความได้เปรียบในการดำเนินธุรกิจอย่างมั่นคงและสมดุลได้ในอนาคต (Loy, 2010)

ความท้าทายด้านสังคมและจริยธรรม

ธุรกิจพลังงานไม่ได้ถูกประเมินเพียงจากความสามารถในการผลิตและกระจายพลังงานอย่างเพียงพอ แต่ยังถูกจับตามองในมิติความรับผิดชอบต่อสังคมและจริยธรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับคุณภาพชีวิตของประชาชนและความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ความท้าทายสำคัญ คือการลดผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ใกล้โรงไฟฟ้า โรงกลั่น หรือเหมืองพลังงาน ซึ่งมักประสบปัญหามลพิษทางอากาศ น้ำ และเสียง รวมถึงความเสี่ยง

ต่อสุขภาพและความปลอดภัยของประชาชนในพื้นที่ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับธุรกิจพลังงานจึงเกิดขึ้นบ่อยครั้ง และหากขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนก็อาจบานปลายเป็นปัญหาความขัดแย้งทางสังคม อีกด้านหนึ่ง ธุรกิจพลังงานยังเผชิญกับแรงกดดันจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Theory) (Freeman, 1984) ที่กล่าวว่าองค์กรธุรกิจไม่อาจมุ่งเน้นกำไรเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ทั้งนักลงทุน ลูกค้า ชุมชน และสิ่งแวดล้อม หรือองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ที่เรียกร้องให้องค์กรดำเนินงานด้วยความโปร่งใส เคารพสิทธิมนุษยชน และให้ความสำคัญกับมาตรฐาน ESG (Environmental, Social, Governance) การละเลยมิติทางสังคมและจริยธรรมอาจทำให้องค์กรสูญเสียความเชื่อมั่นและภาพลักษณ์องค์กร อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก และเพื่อตอบโจทย์ความท้าทายนี้ องค์กรพลังงานจำนวนมากจึงได้พัฒนากิจกรรมเพื่อสังคม (CSR) อย่างต่อเนื่อง เพื่อบรรเทาผลกระทบและสร้างคุณค่าร่วมกับชุมชนท้องถิ่น

โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและลดมลพิษ โดยการติดตั้งระบบกรองอากาศและบำบัดน้ำเสียในโรงงาน รวมถึงโครงการปลูกป่าที่มุ่งฟื้นฟูพื้นที่สีเขียวและสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ในชุมชน (Ministry of Natural Resources and Environment, 2024; United Nations Development Programme (UNDP), 2022) ขณะเดียวกัน การให้การสนับสนุนการใช้พลังงานสะอาด โดยการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์ในโรงเรียนและสถานที่สาธารณะ ถือเป็นหนึ่งในกิจกรรมเพื่อสังคมที่สะท้อนความรับผิดชอบของธุรกิจพลังงานต่อสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน (Office of Energy Policy and Planning, 2023) โครงการลักษณะนี้มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการใช้พลังงานสะอาด ลดค่าใช้จ่ายด้านพลังงานไฟฟ้าให้กับสถานศึกษาและหน่วยงานชุมชน พร้อมทั้งเป็นต้นแบบการเรียนรู้เรื่อง “พลังงานหมุนเวียน” ให้กับเยาวชนและประชาชนในพื้นที่ การติดตั้งระบบโซลาร์เซลล์ช่วยลดการพึ่งพาพลังงานจากฟอสซิลซึ่งเป็นต้นเหตุของการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (Carbon Footprint) ของโรงเรียนหรืออาคารสาธารณะ และช่วยให้ชุมชนเห็นคุณค่าของการใช้พลังงานอย่างมีสติและประหยัดสามารถลดค่าใช้จ่ายค่าไฟฟ้าได้ในระยะยาว ทำให้มีงบประมาณเหลือไปพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเพื่อชุมชน ขณะเดียวกันยังสร้างแรงบันดาลใจให้เยาวชนเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เกี่ยวกับพลังงานสะอาด ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) ในอนาคต การสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของสังคม (Social Consciousness) โครงการนี้ยังเชื่อมโยงกับหลัก “สตินวัตกรรม” โดยปลูกฝังแนวคิดการใช้พลังงานอย่างรู้คุณค่า มีสติ และไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม (Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto), 2017) เป็นการบูรณาการระหว่าง “เทคโนโลยี” และ “จิตสำนึกทางพุทธธรรม” ที่ช่วยสร้างความเข้าใจใหม่ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างสมดุล และพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชน (World Bank, 2024)

ในมิติของคุณภาพชีวิต ธุรกิจพลังงานได้ร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานระบบประปาชุมชน โครงการนำน้ำกลับมาใช้ใหม่ และกองทุนพัฒนาอาชีพ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนรอบพื้นที่โรงไฟฟ้า (Office of Energy Policy and Planning, 2023) นอกจากนี้ยังมีการจัดหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ ตรวจสุขภาพประจำปีให้กับชุมชน การติดตั้งเครื่องตรวจวัดคุณภาพอากาศและเสียงรบกวน รวมถึงการอบรมความปลอดภัยในพื้นที่อุตสาหกรรม เพื่อสร้างความมั่นใจด้านสุขภาพและความปลอดภัยของชุมชนโดยรอบ นอกเหนือจากการดูแลทางกายภาพแล้ว หลายองค์กรยังมุ่งเน้นการสร้างพลังทางจิตใจด้วยแนวทางวิถีพุทธ ผ่านกิจกรรมสตินวัตกรรมเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมการดำเนินธุรกิจด้วยสติ เมตตา และความรับผิดชอบต่อโลก (Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto), 2017)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University (2022) สนับสนุนวัดและโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านพลังงานสะอาด และจัดค่ายพลังงานแห่งสติ เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกแห่งความยั่งยืนให้กับเยาวชน

และพนักงาน ดังนั้นธุรกิจพลังงานจำเป็นต้องบูรณาการ วิถีพุทธ เข้าสู่การดำเนินงาน โดยใช้ สติ ในการตระหนักรู้ถึงผลกระทบต่อผู้คนและสิ่งแวดล้อม, ใช้ สมาธิ เพื่อสร้างความมั่นคงและความสงบในการตัดสินใจท่ามกลางแรงกดดัน, ใช้ ปัญญา ในการออกแบบโครงการที่ตอบสนองต่อทั้งเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของชุมชน และยึดหลักความพอเพียง เพื่อไม่มุ่งเน้นผลกำไรระยะสั้นโดยละเลยผลกระทบระยะยาว (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 1997)

กลยุทธ์ทางธุรกิจกับการรับมือกับความท้าทายในยุคโลกร้อน

การกำหนดทิศทางขององค์กรพลังงานและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง มีความสำคัญต่อการรับมือกับความท้าทายทางธุรกิจในยุคปัจจุบัน และการกำหนดกลยุทธ์เพื่อรับมือกับภาวะโลกร้อนไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นกรอบแนวทางในการปรับตัวเพื่อลดความเสี่ยง สร้างโอกาสใหม่ และเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2023; Porter and Kramer, 2011)

1. การลดการพึ่งพาพลังงานฟอสซิล และหันมาใช้พลังงานทางเลือก (Renewable Energy)

การใช้ถ่านหิน น้ำมัน และก๊าซธรรมชาติเป็นเวลานานนับศตวรรษเป็นสาเหตุสำคัญของการปล่อยก๊าซเรือนกระจก การกำหนดกลยุทธ์ทางธุรกิจที่ตรงจุด คือการเปลี่ยนผ่านไปสู่พลังงานสะอาด อย่างพลังงานแสงอาทิตย์ที่มีศักยภาพสูงในภูมิภาคเขตร้อน พลังงานลมที่สามารถพัฒนาได้ทั้งบนบกและนอกชายฝั่ง พลังงานชีวมวลจากเศษวัสดุทางการเกษตร ตลอดจนพลังงานไฮโดรเจนซึ่งเป็นเทคโนโลยีแห่งอนาคตที่ปลอดการปล่อยคาร์บอนโดยตรง การลงทุนและสนับสนุนพลังงานหมุนเวียนดังกล่าวจะช่วยลดการพึ่งพาฟอสซิล ควบคู่กับการเสริมสร้างความมั่นคงทางพลังงานในระยะยาว (Office of Industrial Economics, 2022; International Energy Agency, 2023)

2. การจัดการความเสี่ยงและต้นทุน (Risk & Cost Management Strategy)

ในภาวะที่ราคาพลังงานและทรัพยากรโลกมีความผันผวนสูง ธุรกิจต้องมีการกระจายแหล่งพลังงาน (Energy Diversification) ใช้สัญญาซื้อขายล่วงหน้า (Hedging) และลงทุนในนวัตกรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพพลังงาน ลดการสูญเสียในห่วงโซ่อุปทาน อีกทั้งต้องเตรียมความพร้อมต่อมาตรการทางเศรษฐกิจสีเขียว อาทิ ภาษีคาร์บอน (Carbon Tax) และมาตรฐาน ESG เพื่อไม่ให้กระทบต่อความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก (Porter and Kramer, 2011)

3. การเพิ่มพื้นที่ป่าและระบบนิเวศธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอน (Carbon Sink)

ป่าไม้และระบบนิเวศทางธรรมชาติเป็นกลไกสำคัญในการดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากบรรยากาศ การเพิ่มพื้นที่ป่า การฟื้นฟูระบบนิเวศเสื่อมโทรม และการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ ไม่เพียงช่วยกักเก็บคาร์บอน แต่ยังสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ รักษาวัฏจักรน้ำ และเป็นแหล่งอาหารของชุมชน การใช้แนวทาง Nature-based Solutions การปลูกป่าชายเลน หรือการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม จึงเป็นวิธีการที่มีต้นทุนต่ำและได้ประโยชน์รอบด้านทั้งต่อสิ่งแวดล้อมและต่อชุมชนท้องถิ่น (United Nations Environment Programme, 2022)

4. การปรับรูปแบบการผลิตและการบริโภคให้สอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเศรษฐกิจหมุนเวียน

ภาคการผลิตและการบริโภคเป็นตัวขับเคลื่อนการใช้พลังงานและทรัพยากรอย่างมาก การปรับระบบการผลิตให้ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ลดของเสีย และออกแบบผลิตภัณฑ์ที่สามารถรีไซเคิลได้ เป็นแนวทางของเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) ที่ช่วยลดแรงกดดันต่อทรัพยากรโลก เพื่อเพิ่ม

ประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร ลดของเสีย และเพิ่มคุณค่าในห่วงโซ่ธุรกิจพลังงาน ในด้านการบริโภค สังคมจำเป็นต้องปรับพฤติกรรมไปสู่ Sustainable Consumption การเลือกใช้พลังงานสะอาด การลดการใช้พลาสติก การเดินทางด้วยระบบขนส่งสาธารณะ และการสนับสนุนธุรกิจที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นองค์กรในภาคธุรกิจพลังงานต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคภาวะโลกร้อน (Office of Industrial Economics, 2022)

5. การนำหลักจริยธรรมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะ “วิถีพุทธ” มาช่วยสร้างความตระหนักรู้และความรับผิดชอบในการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล

แม้เทคโนโลยีและนโยบายจะมีบทบาทสำคัญ แต่หากขาดการปรับเปลี่ยนทางจิตสำนึก ปัญหาภาวะโลกร้อนก็จะยังคงดำรงอยู่ “วิถีพุทธ” ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา และหลักความพอเพียง สามารถนำมาเป็นกรอบคิดและแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งในระดับบุคลากรและองค์กร สติช่วยให้ตระหนักรู้ถึงผลกระทบของการใช้พลังงานต่อสิ่งแวดล้อม สมาธิช่วยสร้างความมั่นคงในการตัดสินใจท่ามกลางแรงกดดัน ปัญญาช่วยให้มองเห็นทางออกที่สมดุลระหว่างเศรษฐกิจกับธรรมชาติ และความพอเพียงช่วยให้สังคมดำเนินไปอย่างพอดี ไม่เบียดเบียนทรัพยากรจนเกินขีดความสามารถของโลก ตามหลักพุทธธรรม (Dhamma Principles) ทั้งหลักธรรม “อริยสัจ” ที่วิเคราะห์ปัญหาโลกร้อนในเชิงเหตุและปัจจัย (ทุกข์–สมุทัย–นิโรธ–มรรค) และหลักความพอเพียง ที่เน้นการพัฒนาอย่างรอบคอบและไม่เบียดเบียน (Mahamakut Buddhist University, 1972–1974; Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 1997)

1. ทุกข์ ในระดับโลก “ทุกข์” คือภาวะวิกฤติที่มนุษยชาติกำลังเผชิญจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภาวะโลกร้อนทำให้เกิดภัยพิบัติรุนแรงขึ้น ทั้งภัยน้ำท่วมใหญ่ ไฟป่า ภัยแล้ง คลื่นความร้อน รวมถึงการละลายของธารน้ำแข็งที่ทำให้ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหาร น้ำ พลังงาน และสุขภาพของประชาชน สิ่งเหล่านี้คือทุกข์ร่วมกันของโลกที่ไม่อาจแก้ไขได้ด้วยมุมมองเชิงเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ต้องตระหนักว่ามีความเชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิตและการพัฒนาโดยรวมของมนุษย์

2. สมุทัย สาเหตุหลักที่ก่อให้เกิดภาวะโลกร้อนคือ “ความโลภ ความหลง และความประมาทในการใช้ทรัพยากร” ความโลภสะท้อนผ่านการแสวงหากำไรสูงสุดจากการใช้พลังงานฟอสซิลโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบระยะยาว ความหลงคือการยึดติดกับรูปแบบการพัฒนาที่วัดคุณค่าด้วยการเติบโตทางเศรษฐกิจเชิงตัวเลข ขณะที่ความประมาทคือการละเลยต่อการใช้พลังงานและทรัพยากรเกินขีดความสามารถของโลกโดยขาดความรับผิดชอบต่ออนาคตของคนรุ่นหลัง

3. นิโรธ การดับทุกข์หรือการบรรเทาผลกระทบจากภาวะโลกร้อนสามารถเกิดขึ้นได้ หากมนุษย์และธุรกิจพลังงานร่วมกันปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานและวิถีชีวิตให้อยู่บนฐานของการจัดการสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การลดการพึ่งพาพลังงานฟอสซิล การลงทุนในพลังงานหมุนเวียน การฟื้นฟูพื้นที่ป่าและระบบนิเวศธรรมชาติ รวมถึงการพัฒนารูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน แนวทางนี้ไม่เพียงช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก แต่ยังช่วยฟื้นฟูสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

4. มรรค มรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาภาวะโลกร้อนได้ โดยเฉพาะสัมมาทิฏฐิ (Right View) การมองเห็นความจริงว่าโลกกำลังเผชิญวิกฤติจากการกระทำของมนุษย์ สัมมาวาจา (Right Speech) การสื่อสารอย่างโปร่งใสและจริงใจในประเด็นสิ่งแวดล้อม สัมมากัมมันตะ (Right Action) การลงมือทำอย่างรับผิดชอบโดยไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม สัมมาอาชีวะ (Right Livelihood) การดำเนินธุรกิจบนพื้นฐานความยั่งยืน ตลอดจนการฝึกศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อสร้างจิตสำนึกใหม่ที่สมดุลและมั่นคง การนำมรรคมีองค์ 8 มาปรับใช้ในเชิงธุรกิจและชีวิตประจำวัน จึงเป็นการกำหนดแนวทางแก้ปัญหาที่ลึกซึ้งและครอบคลุมกว่ามาตรการเชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียว

การดำเนินธุรกิจด้วยความสมดุลตามหลัก “สติ” จะช่วยให้ผู้บริหารและบุคลากรตระหนักรู้ถึงผลกระทบที่เกิดจากการตัดสินใจ ไม่ว่าจะเป็นด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ ทำให้ไม่ถูกครอบงำด้วยความโลภและแรงกดดันจากผลประโยชน์ระยะสั้น ดังนั้น “สติ” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการมีสมาธิหรือความสงบชั่วขณะ แต่คือการตระหนักรู้ (Awareness) และมีความเข้าใจอย่างรอบด้านต่อทุกมิติที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจขององค์กร โดยเฉพาะในธุรกิจพลังงานที่การดำเนินงานมักส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ชุมชน และเศรษฐกิจทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก การมีสติจึงช่วยให้ผู้บริหารและบุคลากรมองเห็น ความเชื่อมโยงของเหตุและผลอย่างลึกซึ้ง ไม่ใช่เพียงมุ่งเป้าผลลัพธ์ทางการเงินในระยะสั้น ดังนั้นผู้บริหารระดับสูงควรนำหลัก “สติ” มาปรับใช้ในการพิจารณาอย่างรอบคอบว่าการลงทุนในโครงการพลังงานหนึ่ง ๆ ไม่ได้มีมุมมองเพียงกำไรหรือขาดทุนทางธุรกิจ แต่ยังรวมถึงการกำหนดมาตรการควบคุมปริมาณปล่อยก๊าซเรือนกระจก และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้น การตัดสินใจยอมรับหรือปฏิเสธโครงการใด ๆ จึงควรตั้งอยู่บนฐานข้อมูลที่ครบถ้วน และคำนึงถึงผลกระทบระยะยาวต่อมนุษย์และธรรมชาติ มากกว่าผลตอบแทนเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในระยะสั้น สำหรับการปฏิบัติงานในระดับบุคลากร การฝึกสติช่วยให้พนักงานตระหนักถึงบทบาทของตนเองในห่วงโซ่คุณค่าพลังงาน (Energy Value Chain) ตั้งแต่การผลิต การจัดการ ไปจนถึงการให้บริการแก่สังคม (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 1997)

การมีสติทำให้บุคลากรไม่หลงไปกับแรงกดดันทางการตลาดการแข่งขันเชิงตัวเลข แม้แต่ความรับผิดชอบ และจริยธรรมในการทำงานจากการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด การลดของเสีย และการออกแบบนวัตกรรมที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและการรับมือกับภาวะโลกร้อน ดังนั้นการตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสติ จึงเปรียบเสมือน เกราะป้องกัน ไม่ให้องค์กรตกอยู่ภายใต้อำนาจของความโลภ ความเร่งรีบ หรือแรงกดดันจากผลประโยชน์ระยะสั้น หากแต่ช่วยให้ธุรกิจพลังงานเดินไปบนเส้นทางที่มีความยั่งยืน โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับของสังคมในระยะยาว

“สมาธิ” ในทางพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงการเพ่งจิตให้นิ่งสงบเท่านั้น แต่ยังหมายถึงความตั้งมั่นและความมั่นคงทางจิตใจ (Mental Stability) ที่ช่วยให้มนุษย์ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งเร้าหรือแรงกดดันรอบด้าน (Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto), 2000) สำหรับธุรกิจพลังงานซึ่งดำเนินงานอยู่ท่ามกลางความไม่แน่นอนสูง ทั้งในด้านราคาน้ำมันและก๊าซที่ผันผวนตามตลาดโลก การเปลี่ยนแปลงของนโยบายรัฐ ความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม การถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของวิกฤติภาวะโลกร้อน ที่เป็นแรงกดดันจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สมาธิจึงเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งต่อทั้งผู้บริหารและบุคลากร เมื่อผู้บริหารมีสมาธิ จะสามารถมองเห็นปัญหาและโอกาสอย่างมีเหตุผล ไม่ตัดสินใจด้วยความเร่งรีบหรืออารมณ์ สมาธิช่วยลดความวิตกกังวลที่มักเกิดขึ้นจากความผันผวนของตลาดพลังงาน และทำให้การตัดสินใจในเชิงกลยุทธ์เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การลงทุนในพลังงานทางเลือก การจัดการความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อม หรือการปรับตัวตามมาตรการสากลที่เป็นไปอย่างรอบคอบ มีเหตุมีผล และสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ระยะยาวขององค์กรที่ส่งต่อถึงบุคลากรที่เป็นฟันเฟืองในการขับเคลื่อนองค์กรไปสู่เป้าหมาย การนำหลัก “สมาธิ” เข้ามาปรับใช้ในกระบวนการทำงาน จึงมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสมรรถนะการทำงานท่ามกลางแรงกดดันสูง การฝึกสมาธิทำให้พนักงานสามารถโฟกัสกับงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดข้อผิดพลาด และสร้างพลังใจในการแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อน สิ่งนี้ช่วยสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นรากฐานของการบริหารจัดการความเสี่ยงในอุตสาหกรรมพลังงานที่ต้องการความแม่นยำและความรับผิดชอบสูง (Suchip, 2017) กล่าวได้ว่า สมาธิเปรียบเสมือนเสาหลักภายใน ที่สร้างความมั่นคงให้กับบุคลากรและองค์กร เมื่อบุคลากร มีจิตใจที่มั่นคง องค์กรย่อมมีศักยภาพในการเผชิญความเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนในโลกธุรกิจพลังงานได้อย่างสงบรอบคอบ และยั่งยืน

“ปัญญา” ในทางพุทธศาสนาหมายถึงความรู้แจ้งที่เกิดจากการพิจารณาด้วยเหตุและผลอย่างรอบด้าน ไม่ติดอยู่กับความเชื่อหรือความต้องการเฉพาะหน้าเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการมองเห็นความจริงของเหตุและผล (Cause & Effect) ตลอดจนความสัมพันธ์ของทุกสรรพสิ่ง สำหรับธุรกิจพลังงาน ปัญญาจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและนวัตกรรมที่ไม่มุ่งหวังเพียงผลกำไร แต่ยังดำเนินธุรกิจอย่างรับผิดชอบต่อธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ชุมชน และคุณภาพชีวิตของผู้คนในระยะยาว ปัญญาช่วยเปิดมุมมองใหม่ให้แก่ผู้บริหารในการพิจารณาทางเลือกเชิงกลยุทธ์ การลงทุนในพลังงานหมุนเวียน การพัฒนาระบบจัดการพลังงานที่มีประสิทธิภาพ การนำเทคโนโลยีสะอาดมาใช้เพื่อลดการปล่อยคาร์บอน ตลอดจนการออกแบบธุรกิจที่ตอบสนองความต้องการของสังคม โดยไม่สร้างภาระหรือความเหลื่อมล้ำ อีกทั้งปัญญายังช่วยให้องค์กรมองเห็น “คุณค่า” ของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ใช่เพียง “มูลค่า” ที่วัดได้ด้วยตัวเงิน ซึ่งเป็นไปตามหลักทฤษฎีการสร้างคุณค่าร่วม (Creating Shared Value) (Porter and Kramer, 2011; Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto), 2000) อธิบายว่าธุรกิจสามารถสร้างกำไรควบคู่กับการสร้างคุณค่าให้แก่สังคมได้ โดยการลงทุนในพลังงานสะอาดสามารถเพิ่มทั้งความสามารถทางการแข่งขันและผลลัพธ์เชิงสังคม ในอีกมิติหนึ่ง ปัญญายังสามารถเชื่อมโยงกับการสร้างนวัตกรรมทางสังคม (Social Innovation) ที่ธุรกิจพลังงานมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนพลังงานสะอาดให้กับชุมชนห่างไกล การพัฒนาโครงการพลังงานที่ชุมชนมีส่วนร่วม การส่งเสริมความรู้ด้านการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ปัญญาที่แท้จริงจึงไม่ใช่เพียงความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่รวมถึงการใช้เหตุผลประกอบด้วยจริยธรรมและความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล กล่าวได้ว่า ปัญญาเป็นพลังนำทาง ที่ทำให้องค์กรพลังงานไม่ติดอยู่กับกรอบความคิดแบบเดิมที่เน้นผลกำไรสูงสุด แต่สามารถขยายมุมมองไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน สร้างนวัตกรรมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันของมนุษย์และธรรมชาติ และวางรากฐานให้ธุรกิจเติบโตพร้อมกับสังคมในระยะยาว

หลักความพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy) แนวคิดสำคัญที่พระบาทสมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานไว้ โดยมีแก่นแท้คือการดำเนินชีวิตและการพัฒนาอย่างมีเหตุผล ความรอบคอบ และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี พร้อมทั้งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้คู่คุณธรรม (Office of Industrial Economics. (2022); King Bhumibol Adulyadej the Great, 1999) สำหรับภาคธุรกิจพลังงาน กรอบในการกำหนดทิศทางการดำเนินงานได้อย่างสมดุล ไม่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุดเพียงอย่างเดียว แต่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมไปพร้อมกัน และการยึดหลักความพอเพียงช่วยให้องค์กรพลังงาน ลงทุนอย่างพอดี โดยไม่ขยายโครงการเกินศักยภาพ หรือละเลยการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม องค์กรเลือกใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และให้ความสำคัญกับการใช้พลังงานหมุนเวียนควบคู่กับการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต ลดการสูญเสียในห่วงโซ่พลังงาน และส่งเสริมการใช้พลังงานอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ความพอเพียงยังสอดคล้องกับการสร้างภูมิคุ้มกันทางธุรกิจ เพราะองค์กรที่ดำเนินงานอย่างรอบคอบจะสามารถปรับตัวได้ดีในภาวะวิกฤติ ไม่ว่าจะเป็นราคาพลังงานผันผวน ความไม่แน่นอนทางการเมือง หรือการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบระหว่างประเทศ องค์กรที่ยึดความพอเพียงจึงไม่เพียงอยู่รอด แต่ยังมีศักยภาพเติบโตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมั่นคง ในระดับสากล หลักความพอเพียงยังสอดประสานกับหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่องค์การสหประชาชาติกำหนด (United Nations, 2025) โดยเฉพาะในเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้พลังงานสะอาด (SDG 7) การผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน (SDG 12) และการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (SDG 13) การผสานหลักความพอเพียงเข้ากับยุทธศาสตร์ธุรกิจพลังงาน กรอบอ้างอิงที่ภาคธุรกิจพลังงานทั่วโลกต้องยึดถือ ทั้งในด้านการลงทุน การผลิต และการบริโภคพลังงาน ซึ่งเชื่อมโยงกับมาตรการลดการปล่อยคาร์บอนและการเปลี่ยนผ่านไปสู่พลังงานทางเลือกที่ปรากฏชัดเจนในรายงาน Our Common Future ทฤษฎี

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Theory) (WCED, 1987) ซึ่งให้คำจำกัดความว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำลายศักยภาพในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นอนาคต” หลักการนี้ถูกนำมาใช้เป็นรากฐานในการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ของสหประชาชาติ กรอบแนวคิดนี้ ช่วยให้องค์กรพลังงานสามารถดำเนินธุรกิจบนฐานของความรับผิดชอบ โปร่งใส และเกื้อกูลต่อสังคม และสามารถรับมือกับความท้าทายต่าง ๆ รวมถึงความท้าทายจากภาวะโลกร้อน อันจะนำไปสู่ความไว้วางใจจากสาธารณะและความยั่งยืนที่แท้จริง

องค์ความรู้ใหม่

ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม วิถีพุทธผ่านหลัก “อริยสัจ 4”

การวิเคราะห์ปัญหาโลกร้อน (Climate Change) ผ่านการประยุกต์หลักอริยสัจ 4 ของพระพุทธศาสนาในมิติเชิงสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยพัฒนาเป็น “องค์ความรู้ใหม่” ในกรอบการวิเคราะห์ภาวะโลกร้อนตามอริยสัจ 4 แบบพุทธสันติวิธีเชิงระบบ (Buddhist Systemic Climate Approach: BSCA) ซึ่งมองปัญหาโลกร้อนในฐานะความทุกข์เชิงโครงสร้างของมนุษยชาติ วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาในระดับโครงสร้างเศรษฐกิจและวัฒนธรรมการบริโภค ขยายความนิโรธเป็นภาวะสมดุลร่วมระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ และเสนอ “มรรค” เป็นชุดนโยบายเชิงจริยธรรมสำหรับสังคมและภาคธุรกิจ โดยใช้แนวคิดพุทธสันติวิธีเป็นพื้นฐานหลัก นำเสนอหลักอริยสัจ 4 สามารถพัฒนาเป็นกรอบคิดใหม่ในการแก้ปัญหาโลกร้อนอย่างบูรณาการครอบคลุมทั้งพฤติกรรมมนุษย์ การบริหารจัดการพลังงาน และโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจในระดับโลก

ทุกข์กับโลกร้อน ความทุกข์ร่วมกันเชิงโครงสร้าง

ในหลักอริยสัจ “ทุกข์” คือ สภาพปัญหาที่ต้องเผชิญ เมื่อประยุกต์กับโลกร้อน ปัญหานี้ไม่สามารถมองเป็นเพียงเหตุการณ์เฉพาะพื้นที่หรือความสูญเสียเฉพาะกลุ่ม แต่ต้องมองว่าเป็นทุกข์ร่วมกันของมนุษยชาติ ที่มีลักษณะเป็นทุกข์เชิงระบบ (Systemic suffering) (Phra Brahmagunabhorn, (P. A. Payutto), 2000) ดังนี้

1. ทุกข์ทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของโลกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นภัยพิบัติรุนแรงขึ้น น้ำท่วม-น้ำแล้งสุดขั้ว ไฟป่า ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ และการเสื่อมโทรมของแหล่งทรัพยากรน้ำและดิน วิกฤตดังกล่าวไม่เพียงกระทบต่อระบบนิเวศ แต่ยังส่งผลต่อความมั่นคงด้านอาหาร ความสามารถในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และต้นทุนการฟื้นฟูหลังเกิดภัยพิบัติ

2. ทุกข์ทางสังคม เกิดจากความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างจากความเสี่ยงด้านภูมิอากาศที่ไม่สามารถรับมือได้ โดยเฉพาะชุมชนชายขอบ เกษตรกรรายย่อย และกลุ่มเปราะบางในเมืองที่ขาดการเข้าถึงทรัพยากร การสนับสนุนจากรัฐ และข้อมูลด้านภูมิอากาศ ความเหลื่อมล้ำนี้ ส่งผลกระทบต่อชีวิตและการดำรงชีพไม่เท่าเทียมกัน จนกลายเป็น “ทุกข์เชิงสังคม” ที่สะสมเรื้อรังและนำไปสู่ความไม่เป็นธรรมด้านสภาพภูมิอากาศ (climate injustice)

3. ทุกข์ทางเศรษฐกิจ สะท้อนผ่านต้นทุนพลังงานที่เพิ่มขึ้น ความผันผวนของราคาเชื้อเพลิงฟอสซิล ความเสียหายของโครงสร้างพื้นฐาน และความเสี่ยงของห่วงโซ่อุปทานระดับโลก อุตสาหกรรมที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติต้องเผชิญความไม่แน่นอนสูง ขณะที่ธุรกิจพลังงานต้องลงทุนด้านเทคโนโลยีใหม่และรับแรงกดดันด้าน ESG จากตลาดทุนและผู้บริโภค ความเสี่ยงเหล่านี้แตกแขนงเป็นภาระต่อประเทศ ธุรกิจ และครัวเรือนจนกลายเป็น “ทุกข์ทางเศรษฐกิจ” ที่ลึกและกว้างขึ้นอย่างต่อเนื่อง

4. ทุกข์ทางจิตสำนึก ในระดับลึกที่สุด วิกฤตโลกร้อนได้สร้างภาวะความวิตกกังวลเกี่ยวกับอนาคตของโลก โดยเฉพาะในคนรุ่นใหม่ ผู้ที่ทำงานสิ่งแวดล้อม และผู้ที่อยู่ในพื้นที่เสี่ยงสูง สูญเสียการควบคุม และจะ

กระทบกับผลลัพธ์ในระยะยาว ส่งผลต่อสุขภาพจิต ทัศนคติ และคุณภาพชีวิต การรับรู้ว่าสิ่งที่สูญเสียไปอาจไม่สามารถฟื้นกลับมาได้ในอนาคต ก่อให้เกิด “ทุกข์ทางจิตสำนึก” ซึ่งเป็นมิติที่สำคัญที่สุดในเชิงพุทธ เพราะเกี่ยวข้องกับการมองโลก การหลงในความต้องการเกินพอดี และความไม่ตระหนักถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ ดังนั้นการมองปัญหาโลกร้อนเป็นทุกข์เชิงโครงสร้าง ช่วยให้เห็นว่าปัญหาไม่ได้จำกัดอยู่ที่ระดับพฤติกรรมรายบุคคล แต่เป็นผลลัพธ์ของระบบเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่เชื่อมโยงกันทั้งโลก

สมุทัย เหตุแห่งทุกข์ ความโลภ การบริโภคเกินจำเป็น

ตามหลักสมุทัยอธิบายเหตุแห่งปัญหา ได้แก่ โลภะและตัณหา เมื่อประยุกต์สู่บริบทโลกร้อน สมุทัยคือการใช้พลังงานเกินความจำเป็น การผลิตที่มุ่งผลกำไรระยะสั้นโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบ การบริโภคทรัพยากรโลกมากกว่าขีดความสามารถของธรรมชาติ การเข้าใจ “เหตุ” ทำให้เห็นว่าปัญหาโลกร้อนไม่ได้เกิดจากกระบวนการธรรมชาติเท่านั้น แต่เกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์เป็นหลัก ซึ่งในกรอบองค์ความรู้ใหม่ถูกขยายเป็น ความโลภเชิงระบบ (institutionalized greed) โดยแบ่งเป็น 3 ระดับสำคัญ (Sachs, 2015) ดังนี้

1. ตัณหาของผู้บริโภค (Consumer Craving) เป็นค่านิยมการบริโภคเกินจำเป็น ไล่ตามความสะดวกสบาย และค่านิยมใช้แล้วทิ้ง ส่งผลให้เกิดการใช้พลังงานมหาศาลและเพิ่มภาระต่อระบบนิเวศ

2. โลภะเชิงนโยบายรัฐและภาคธุรกิจ (Corporate & State Attachment) การผลิตที่มุ่งกำไรระยะสั้น การใช้นโยบายอุดหนุนพลังงานฟอสซิล และการละเลยผลกระทบต่อชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการพัฒนาที่เบียดเบียนธรรมชาติ

3. โครงสร้างเศรษฐกิจโลกแบบตัณหา (Craving-Based Global Economy) ระบบเศรษฐกิจโลกที่เน้นการเติบโตแบบไม่จำกัด (Unlimited growth) เป็นรากเหง้าของปัญหาโลกร้อน เพราะทำให้มนุษย์บริโภคทรัพยากรเกินขีดความสามารถของธรรมชาติ

ในภาพรวม “สมุทัย” ของโลกร้อน เป็นการผสานกันของตัณหาในใจมนุษย์ และตัณหาในโครงสร้างเศรษฐกิจโลก จนกลายเป็นความโลภเชิงระบบ

นิโรธ การดับเหตุแห่งทุกข์ โลกที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจกต่ำและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

หลักนิโรธในบริบทของปัญหาโลกร้อนสามารถอธิบายเป็นสภาวะ “ความดับทุกข์เชิงระบบ” ที่ประกอบด้วย

1. มิติทางกายภาพ นิโรธเกิดขึ้นจากการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก การฟื้นฟูระบบนิเวศที่ถูกทำลาย และการเปลี่ยนผ่านไปสู่พลังงานหมุนเวียน ซึ่งช่วยฟื้นฟูความสมดุลระหว่างการใช้พลังงานและศักยภาพของธรรมชาติ

2. มิติทางสังคม นิโรธสะท้อนถึงความเป็นธรรมด้านสภาพภูมิอากาศ (Climate Justice) ที่ทำให้ผู้ได้รับผลกระทบสามารถเข้าถึงข้อมูลอย่างเท่าเทียมและมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา โดยเฉพาะชุมชนรอบพื้นที่อุตสาหกรรม รวมถึงการสร้างระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนที่ลดการเบียดเบียนทรัพยากรและการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และได้ประโยชน์สูงสุด

3. มิติทางจิตสำนึก นิโรธคือการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ของมนุษย์ให้ยอมรับความพอประมาณ เคารพธรรมชาติ และตระหนักว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ไม่ใช่ผู้ครอบงำหรือผู้ใช้ประโยชน์ฝ่ายเดียว

เมื่อนำทั้งสามมิติมาประกอบกัน นิโรธจึงไม่ใช่เพียงเป้าหมายทางเทคนิคหรือมาตรการเชิงนโยบายเท่านั้น แต่เป็นสภาวะสมดุลร่วมที่ภาคธุรกิจ และธรรมชาติสามารถอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลและยั่งยืนในระบบนิเวศโลกใบเดียวกัน

มรรค แนวทางแก้ปัญหาอย่างถูกวิธีตามหลักมรรคมีองค์ 8

ตามหลักอริยสัจ 4 มรรคในบริบทของการแก้ปัญหาโลกร้อนสามารถพัฒนาเป็น “พุทธนโยบายสิ่งแวดล้อมเชิงระบบ” ซึ่งเป็นการประยุกต์มรรคมีองค์ 8 ให้กลายเป็นกรอบนโยบายด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อมที่มีทั้งวิสัยทัศน์เชิงปัญญา จริยธรรม กระบวนการปฏิบัติ และความมั่นคงทางจิตสำนึก

1. มิติด้านปัญญา ประกอบด้วย สัมมาทิฏฐิ ที่มุ่งให้ผู้กำหนดนโยบายและภาคธุรกิจเข้าใจปัญหาโลกร้อนอย่างรอบด้าน ทั้งข้อมูลวิทยาศาสตร์ ภูมิอากาศ เศรษฐกิจ และผลกระทบทางสังคมรวมถึง สัมมาสังกัปปะที่ผลักดันให้มนุษย์และองค์กรตั้งเป้าหมายการพัฒนาที่ไม่เบียดเบียนธรรมชาติและดำรงอยู่ร่วมกับระบบนิเวศอย่างสมดุล

2. มิติด้านจริยธรรม สัมมาวาจา เน้นความโปร่งใส การสื่อสารข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม และการรายงานความยั่งยืนที่เป็นไปตามหลักความเป็นจริง ขณะที่ สัมมากัมมันตะ คือ การดำเนินงานที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่คุณค่า และ สัมมาอาชีวะ คือการประกอบกิจการพลังงานที่สุจริต รับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และไม่สร้างความเดือดร้อนหรือความเสี่ยงต่อชุมชนรอบข้าง

3. มิติด้านความเพียร สัมมาวายามะ คือพลังในการสร้างและสนับสนุนนวัตกรรมพลังงานสะอาด การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงาน และการยกระดับเทคโนโลยีที่ช่วยลดคาร์บอน

4. มิติด้านสติและสมาธิ ครอบคลุม สัมมาสติ ซึ่งเน้นการมีสติรู้เท่าทันผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับองค์กรและสังคม และ สัมมาสมาธิ หมายถึงความแน่วแน่จริงจังในการขับเคลื่อนเป้าหมายคาร์บอนต่ำและความยั่งยืนระยะยาวอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับประโยชน์ระยะสั้นหรือแรงกดดันเชิงพาณิชย์

ด้วยเหตุนี้ “มรรค” จึงไม่ใช่เพียงคำสอนทางจริยธรรมในเชิงส่วนบุคคล แต่กลายเป็นแผนปฏิบัติการเชิงระบบที่ภาคธุรกิจ และสังคมสามารถใช้เป็นกรอบยุทธศาสตร์ เพื่อการลดโลกร้อนอย่างยั่งยืน เป็นทั้งหลักคิดเชิงคุณธรรม เครื่องมือในการกำหนดนโยบาย และแนวทางปฏิบัติที่สามารถวัดผลได้จริง ทำให้พุทธธรรมกลายเป็นองค์ความรู้ร่วมสมัยที่ช่วยออกแบบสังคมพลังงานสะอาดและสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้มนุษย์และธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน (Schumacher, 1973)

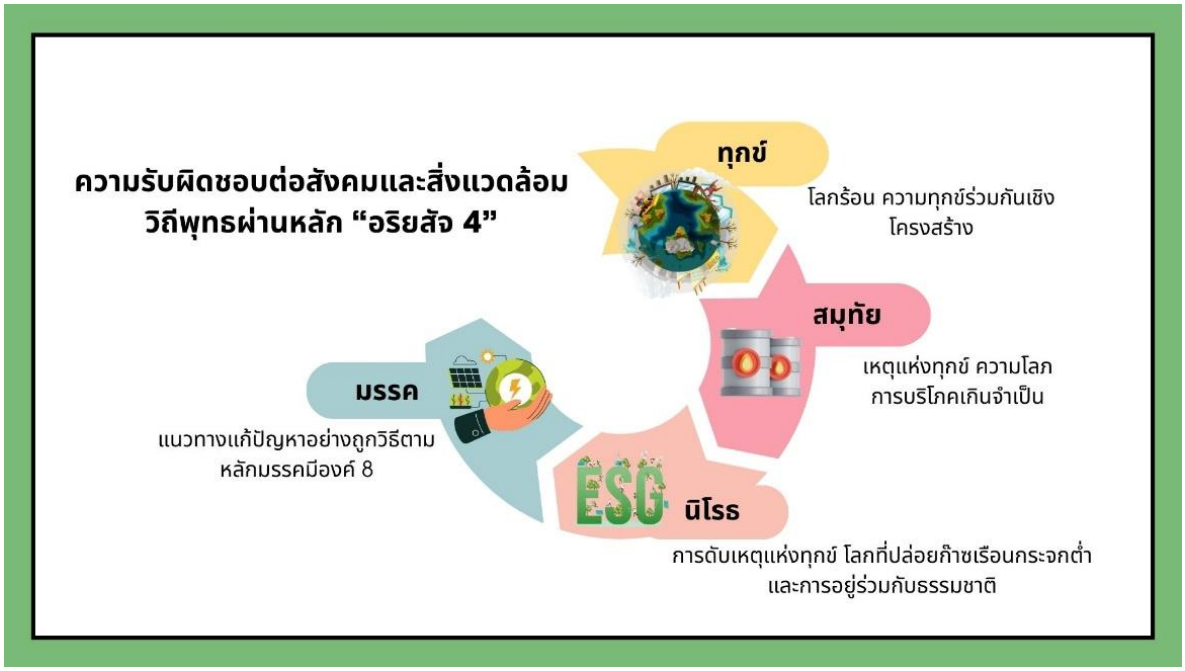

Figure 1: Applying the Four Noble Truths to the Challenges of the Energy Industry in the Age of Global

สรุป

ในยุคที่โลกกำลังเผชิญกับวิกฤติภาวะโลกร้อนจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ธุรกิจพลังงานจึงต้องปรับตัวอย่างเร่งด่วนเพื่อรับมือกับความท้าทายทั้งในมิติสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม การพึ่งพาพลังงานฟอสซิลในอดีตได้ก่อให้เกิดปัญหาการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในระดับสูง จนนำไปสู่ความไม่สมดุลของระบบนิเวศและภัยพิบัติที่ทวีความรุนแรงขึ้น ขณะเดียวกัน ความต้องการพลังงานของมนุษย์ยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้ธุรกิจพลังงานต้องแสวงหาทางออกใหม่ที่ไม่เพียงแต่ตอบโจทย์ความมั่นคงทางพลังงาน แต่ยังคำนึงถึงความยั่งยืนของโลกในระยะยาว แนวทางการเปลี่ยนผ่านสู่พลังงานสะอาดและพลังงานหมุนเวียนอย่างพลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม พลังงานชีวมวล และพลังงานไฮโดรเจน เป็นทางเลือกที่สำคัญในการลดการพึ่งพาพลังงานฟอสซิล ควบคู่กับการใช้เศรษฐกิจหมุนเวียนและนวัตกรรมสีเขียว เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรและลดของเสีย อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาด้วยเทคโนโลยีและนโยบายเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ธุรกิจจำเป็นต้องบูรณาการแนวคิดด้านจริยธรรมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะวิถีพุทธ ซึ่งนำเสนอกรอบคิดผ่านหลักธรรม อริยสัจ 4 และหลักความพอเพียง ที่ช่วยชี้ให้เห็นถึงปัญหา รากเหง้าของสาเหตุ และแนวทางปฏิบัติที่พัฒนาอย่างรอบคอบและไม่เบียดเบียน

1. ทุกข์ โลกกำลังเผชิญวิกฤติจากภาวะโลกร้อน ภัยพิบัติ และคุณภาพชีวิตที่ถดถอย
2. สมุทัย สาเหตุจากความโลภ ความหลง ความประมาท และการใช้พลังงานฟอสซิลเกินขีดจำกัด
3. นิโรธ การดับทุกข์ด้วยโลกที่ยั่งยืน พลังงานสะอาด สังคมสมดุล และสิ่งแวดล้อมฟื้นตัว
4. มรรค แนวทางคือ มรรคมีองค์ 8 ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม สติ สมาธิ และปัญญา สามารถช่วยผู้บริหารและบุคลากรขององค์กรในการตัดสินใจอย่างรอบรู้ โปร่งใส และมีความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม นำไปสู่การพัฒนาธุรกิจพลังงานที่ไม่เพียงสร้างผลกำไร แต่ยังเกื้อกูลต่อชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม อันจะเป็นการก้าวข้ามจากวิกฤติไปสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง ดังนั้น กลยุทธ์ทางธุรกิจในยุคโลกร้อนจึงต้องตั้งอยู่บนรากฐานของการผสมผสาน วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และคุณค่าทางวัฒนธรรม เข้าด้วยกัน โดยมี “พลังงานทางเลือก” เป็นหัวใจ และ “วิถีพุทธ” เป็นเข็มทิศคุณค่าที่ชี้นำสังคมและธุรกิจไปสู่การอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน

References

Department of Alternative Energy Development and Efficiency. (2023). *Thailand Renewable and Alternative Energy Report 2023*. Bangkok: Ministry of Energy.

Department of Environmental Quality Promotion. (2023). *Thailand Environmental Situation Report 2023*. Bangkok, Thailand: Ministry of Natural Resources and Environment.

European Commission. (2024). *Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM): Implementation Report 2024*. Brussels, Belgium: European Union.

Freeman, R. E. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston, MA: Pitman.

Geo-Informatics and Space Technology Development Agency (Public Organization). (2022). *Renewable Energy Potential of Thailand*. Bangkok: Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation.

Industrial Economics Office. (2022). *Circular Economy and Sustainable Industrial Development*. Bangkok: Ministry of Industry.

Intergovernmental Panel on Climate Change. (2021). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Intergovernmental Panel on Climate Change. (2023). *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Geneva, Switzerland: IPCC.

International Energy Agency. (2023). *World Energy Outlook 2023*. Paris, France: IEA Publications.

King Bhumibol Adulyadej the Great. (1999). *Philosophy of Sufficiency Economy*. Bangkok: Office of the Royal Development Projects Board.

Loy, D. R. (2010). Healing Ecology: A Buddhist Perspective on the Eco-Crisis. *Journal of Buddhist Ethics*, 17(2010), 253–267.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2022). *Research Report on Buddhist Peacebuilding and Mindful Innovation for Sustainable Society*. Phra Nakhon Si Ayutthaya: MCU Research Institute.

Mahamakut Buddhist University. (1972–1974). *Tipitaka: Thai Edition*. Bangkok: Mahamakut Buddhist University.

Ministry of Natural Resources and Environment. (2024). *Thailand Environmental Situation Report 2024*. Bangkok: Ministry of Natural Resources and Environment.

National Economic and Social Development Council. (2025). *Thailand Greenhouse Gas Emission Report 2025*. Bangkok: Thailand Greenhouse Gas Management Organization (Public Organization).

Office of Energy Policy and Planning. (2023a). *Alternative Energy Development Plan (AEDP) 2023–2040*. Bangkok: Ministry of Energy.

Office of Energy Policy and Planning. (2023b). *National Energy Plan 2023–2040*. Bangkok: Ministry of Energy.

Office of Industrial Economics. (2022). *Circular Economy and Sustainable Industrial Development*. Bangkok: Ministry of Industry.

Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2023). *Thailand Greenhouse Gas Emissions Report 2023*. Bangkok: Thailand Greenhouse Gas Management Organization (Public Organization).

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2000). *Buddhadhamma*. Bangkok: Buddhadhamma Foundation.

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2017). *Buddhadhamma*. (35th ed.). Bangkok: Buddhadhamma Foundation.

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2021). *Buddhadhamma*. (37th ed.). Bangkok: Buddhadhamma Foundation.

Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto). (1997). *Buddhadhamma*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto). (1999). *Buddhist Economics*. Bangkok: Buddhadhamma Foundation.

Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating Shared Value: How to Reinvent Capitalism—and Unleash a Wave of Innovation and Growth. *Harvard Business Review, 87*(1/2), 62–77.

Regional Environment Office 4 (Pollution Control Department). (2024). *Report on Air Quality Monitoring and Global Warming Situation in the Upper Central Region of Thailand 2024*. Nonthaburi: Regional Environment Office 4.

Sachs, J. D. (2015). *The Age of Sustainable Development*. New York, NY: Columbia University Press.

Schumacher, E. F. (1973). *Small Is Beautiful: Economics as If People Mattered*. New York, NY: Harper & Row.

Sivaraksa, S. (2011). *The Wisdom of Sustainability: Buddhist Economics for the 21st Century*. Chiang Mai: Silkworm Books.

Suchip, P. (2017). *The Buddhist Approach to Social Responsibility and Sustainable Development*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Thailand Greenhouse Gas Management Organization (Public Organization). (2024). *Thailand Greenhouse Gas Emissions Report 2023*. Bangkok: TGO.

United Nations Development Programme. (2022). *Human Development Report 2022: Uncertain Times, Unsettled Lives*. New York, NY: UNDP.

United Nations. (2025). *Sustainable Development Goals (SDGs)*. New York, NY: United Nations.

World Bank. (2023a). *Renewable Energy and Climate Resilience Report 2023*. Washington, DC: World Bank Group.

World Bank. (2023b). *Climate and Development Report 2023*. Washington, DC: World Bank Group.

World Bank. (2024). *ESG Standards and Green Investment Outlook 2024*. Washington, DC: World Bank Group.

World Health Organization. (2023). *Climate Change and Health Fact Sheet*. Geneva, Switzerland: WHO.

World Resources Institute (WRI). (2022). *World Greenhouse Gas Emissions by Sector 2020*. Washington, DC: WRI.

การหารายได้ระหว่างเรียนกับการพัฒนาทักษะอาชีพในยุคปัญญาประดิษฐ์ สำหรับนักเรียนในยุคปัจจุบัน*

Earning Income While Studying by Developing Career Skills in the Age of Artificial Intelligence for Modern Students

[1]ฆนากร นาราษฎร์ และ อนุชา กอนพ่วง
[1]Khanakorn Narat and Anucha Konphuang
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
Faculty of Education, Naresuan University, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: khanakorn.xxx@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการศึกษาเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับการหารายได้ระหว่างเรียนและการพัฒนาทักษะอาชีพของนักเรียนในยุคปัญญาประดิษฐ์ โดยชี้ให้เห็นว่าเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์กำลังสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อตลาดแรงงานและระบบการศึกษาอย่างรุนแรง การศึกษานี้วิเคราะห์ว่าการหารายได้ระหว่างเรียนไม่ใช่เพียง ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ที่ช่วยพัฒนาทักษะสำคัญที่ปัญญาประดิษฐ์ไม่สามารถทดแทนได้ และนำเสนอกรอบแนวคิดการพัฒนาทักษะอาชีพ พร้อมทั้งเสนอแนวทางสนับสนุนที่เป็นระบบ 5 ประการ ได้แก่ การปฏิรูปหลักสูตร การพัฒนาทักษะเฉพาะทาง การสร้างระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ การเสริมสร้างจริยธรรมดิจิทัลและการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าปัญญาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือที่เปิดโอกาสใหม่ให้นักเรียนสร้างรายได้ผ่านการสร้างเนื้อหาดิจิทัล การวิเคราะห์ข้อมูล และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ดิจิทัล การบูรณาการการหารายได้เข้ากับการศึกษาจะช่วยลดช่องว่างระหว่างภาคการศึกษากับตลาดแรงงาน และเป็นการลงทุนสำคัญในการสร้างทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพ เพื่อขับเคลื่อนประเทศอย่างยั่งยืนในศตวรรษที่ 21

คำสำคัญ: ปัญญาประดิษฐ์; การหารายได้ระหว่างเรียน; ทักษะอาชีพ; นักเรียน

Abstract

This article presents an analytical study on earning income while studying and developing career skills for students in the age of Artificial Intelligence (AI). It demonstrates that AI technology is creating structural transformation in the labor market and education system. The study analyzes that earning income while studying is not merely an economic necessity but an experiential learning process that develops crucial skills AI cannot replace. The article presents a framework for career skill development encompassing both Hard Skills and Soft Skills, along with five systematic support approaches: curriculum reform, specialized skill development, learning ecosystem creation, digital ethics enhancement, and continuous

*Received November 11, 2025; Revised December 4, 2025; Accepted December 24, 2025

monitoring and evaluation. Findings reveal that AI serves as a tool opening new opportunities for students to generate income through digital content creation, data analysis, and digital product development. Integrating income generation with education helps bridge the gap between academic institutions and the labor market, representing a crucial investment in developing quality human capital to sustainably drive national development in the 21st century.

Keywords: Artificial Intelligence; Earning While Studying; Career Skills

บทนำ

ในยุคที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ ได้เข้ามาขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในทุกภาคส่วนอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตลาดแรงงานและระบบการศึกษาซึ่งกำลังเผชิญกับผลกระทบเชิงโครงสร้างอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน การปรับตัวเพื่อรับมือกับความท้าทายนี้จึงกลายเป็นประเด็นสำคัญเร่งด่วนสำหรับนักเรียนในยุคปัจจุบัน ซึ่งผลกระทบดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงแค่การคาดการณ์ทางทฤษฎี แต่ปรากฏเป็นข้อมูลและสถิติที่เป็นรูปธรรมจากองค์กรชั้นนำระดับโลก จากการรายงานของ Goldman Sachs (2023) ประเมินว่าแค่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เชิงสังเคราะห์ (Generative AI) เพียงอย่างเดียวมีศักยภาพที่จะทำให้ตำแหน่งงานกว่า 300 ล้านตำแหน่งทั่วโลกถูกแทนที่ด้วยระบบอัตโนมัติ ขณะที่ World Economic Forum (2023) ในรายงานอนาคตของอาชีพได้คาดการณ์ว่าภายในปี ค.ศ. 2027 ตำแหน่งงานกว่า 83 ล้านตำแหน่งจะหายไป แม้จะมีการสร้างงานใหม่ขึ้นมา 69 ล้านตำแหน่งก็ตาม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของภูมิทัศน์การจ้างงาน โดยงานที่เน้นการทำงานซ้ำซากและเป็นกิจวัตรมีความเสี่ยงสูงสุดที่จะถูกแทนที่

การเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงในตลาดแรงงานนี้ได้ส่งแรงกดดันมหาศาลมายังระบบการศึกษาให้ต้องปฏิรูปอย่างเร่งด่วน รูปแบบการเรียนการสอนแบบดั้งเดิมที่เน้นการท่องจำองค์ความรู้กำลังจะหมดความจำเป็นลง เนื่องจากปัญญาประดิษฐ์ สามารถเข้าถึงและประมวลผลข้อมูลได้เหนือกว่ามนุษย์ สถิติจาก World Economic Forum (2023) ชี้ให้เห็นว่า ภายในปี ค.ศ. 2027 แรงงานถึง 6 ใน 10 คน จะต้องได้รับการฝึกฝนทักษะใหม่ เพื่อให้สามารถทำงานต่อไปได้ ดังนั้น สถาบันการศึกษาจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ให้มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะที่ปัญญาประดิษฐ์ยังไม่สามารถทดแทนได้อย่างสมบูรณ์ เช่น การคิดเชิงวิพากษ์ ความคิดสร้างสรรค์ การสื่อสารและการทำงานร่วมกับผู้อื่น รวมถึงความฉลาดทางทักษะเชิงเทคนิค (Hard Skill) และทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Soft Skill) การเตรียมความพร้อมให้นักเรียนมีทักษะเหล่านี้จึงไม่ใช่แค่ทางเลือก แต่เป็นความจำเป็นเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาชีพและเปิดโอกาสให้พวกเขาสามารถใช้ประโยชน์จากปัญญาประดิษฐ์ ในการสร้างรายได้และพัฒนาตนเองในอนาคตได้

ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) คือ ศาสตร์แขนงหนึ่งของวิทยาการคอมพิวเตอร์ที่มุ่งสร้างระบบคอมพิวเตอร์ให้สามารถทำงานที่โดยปกติแล้วต้องอาศัยสติปัญญาของมนุษย์ แก่นแท้ของปัญญาประดิษฐ์ คือการพัฒนาเครื่องจักรที่ไม่ได้ทำงานตามคำสั่งที่ตายตัวเพียงอย่างเดียว แต่มีความสามารถในการรับรู้ สังเคราะห์และอนุมานข้อมูล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ระบบเหล่านี้ถูกออกแบบมาให้เรียนรู้จากข้อมูลจำนวนมหาศาล ทำความเข้าใจรูปแบบที่ซับซ้อน และทำการตัดสินใจหรือคาดการณ์โดยมีความผิดพลาดน้อยที่สุด ในทางปฏิบัติปัญญาประดิษฐ์ครอบคลุมเทคโนโลยีหลากหลาย ตั้งแต่ การเรียนรู้ของเครื่องมือ ซึ่งเป็นความสามารถของระบบในการเรียนรู้และปรับปรุงตัวเองจากประสบการณ์โดยไม่ต้อง

ตั้งโปรแกรมไว้อย่างชัดเจน ไปจนถึง การเรียนรู้เชิงลึกที่ใช้โครงข่ายประสาทเทียมหลายชั้นเพื่อเลียนแบบการทำงานของสมองมนุษย์ในการประมวลผลข้อมูลที่ซับซ้อน เช่น การจดจำภาพและเสียงพูด (IBM, 2023)

การผสานรวมปัญญาประดิษฐ์ ในกระบวนการทำงานและการเรียนรู้ส่งผลต่อรูปแบบการสร้างรายได้ รวมถึงทักษะอาชีพที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่และประสบความสำเร็จในโลกยุคใหม่ โดยได้พลิกโฉมรูปแบบการสร้างรายได้และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่และประสบความสำเร็จอย่างมหาศาล การใช้งานปัญญาประดิษฐ์ ช่วยให้กระบวนการทำงานหลากหลายสายงานมีความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพสูงขึ้น เช่น การวิเคราะห์ข้อมูล การสร้างคอนเทนต์ดิจิทัล หรือการทำระบบบริการอัตโนมัติในภาคธุรกิจ ส่งผลให้เกิดกลุ่มอาชีพใหม่ ๆ ที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ เป็นเครื่องมือหลัก (University of the Thai Chamber of Commerce, 2025) ดังนั้นในระบบการศึกษาหากมองในแง่มุมเชิงบวก ถือเป็นโอกาสของนักเรียนที่ต้องเผชิญกับโอกาสใหม่ เช่น การหารายได้ผ่านช่องทางดิจิทัล การใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ เพื่อเสริมศักยภาพส่วนบุคคล ตลอดจนความท้าทายอย่างความเหลื่อมล้ำในตลาดแรงงานและการถูกแทนที่ด้วยระบบอัตโนมัติ ตลาดแรงงานจึงเกิดความต้องการใหม่ด้านทักษะ ไม่ว่าจะเป็นทักษะดิจิทัล การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้แรงงานรุ่นใหม่สามารถแข่งขันและเติบโตในบริบทของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Wattanapongwanich, 2025)

ดังนั้นความท้าทายในการปรับตัวของระบบการศึกษา โดยเฉพาะระบบโรงเรียน จึงมิใช่เพียงการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาทักษะอาชีพและการหารายได้อย่างเหมาะสมสำหรับนักเรียนในยุคปัญญาประดิษฐ์ การปรับตัวดังกล่าวจำเป็นต้องสร้างสมดุลระหว่างการเรียนรู้เชิงวิชาการกับการฝึกฝนทักษะเชิงปฏิบัติ ขณะเดียวกัน โรงเรียนยังต้องให้ความสำคัญ กับการพัฒนาทักษะชีวิตและการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้นักเรียนสามารถปรับตัวต่อความไม่แน่นอนของตลาดแรงงานและสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพในอนาคต (UNESCO, 2023; World Economic Forum, 2024)

จุดจ้องมองของบทความนี้จึงอยู่ที่การเสริมจุดแข็งและปิดช่องว่าง ของระบบการศึกษาในยุคปัญญาประดิษฐ์ กล่าวคือ การใช้ประโยชน์จากโอกาสที่เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์นำมาเพื่อพัฒนานักเรียนให้มีทักษะอาชีพที่สอดคล้องกับตลาดแรงงาน ขณะเดียวกันก็ต้องลดข้อจำกัดที่อาจก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางการเรียนรู้และโอกาสการเข้าถึงอาชีพใหม่ ๆ ประเด็นสำคัญคือ การออกแบบการเรียนรู้ที่ผสมผสานการสร้างรายได้ระหว่างเรียนเข้ากับการพัฒนาทักษะอาชีพ โดยไม่ทำให้กระทบต่อคุณภาพการเรียนในวิชาการหลัก อีกทั้งยังต้องมุ่งพัฒนาทักษะอนาคต เช่น การเรียนรู้ดิจิทัล การคิดเชิงนวัตกรรม และการใช้ปัญญาประดิษฐ์ อย่างมีจริยธรรม ซึ่งจะเป็นกลไกสำคัญในการปิดช่องว่างระหว่างศักยภาพของผู้เรียนกับความต้องการที่แท้จริงของตลาดแรงงานในโลกยุคใหม่ (World Bank, 2024)

การหารายได้ระหว่างเรียน

การหารายได้ระหว่างเรียนเป็นแนวปฏิบัติที่ได้รับความสนใจอย่างมากในบริบทสังคมปัจจุบัน โดยหมายถึงการที่นักเรียนประกอบกิจกรรมหรือการทำงานควบคู่กับการศึกษา เพื่อสร้างรายได้จากงานที่เหมาะสมโดยไม่กระทบต่อการเรียน กิจกรรมดังกล่าวอาจรวมถึงการทำงานนอกเวลาเรียน กิจกรรมเสริมทักษะ หรือการประกอบอาชีพอิสระในช่วงเวลาว่าง ทั้งนี้ ในเชิงวิชาการ การหารายได้ระหว่างเรียนถูกมองว่าเป็นกระบวนการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ เพิ่มประสบการณ์การทำงานจริง เสริมสร้างทักษะชีวิต และช่วยแบ่งเบาภาระทางการเงินของครอบครัว อีกทั้งยังเป็นกลไกสำคัญที่หล่อหลอมวินัย ความรับผิดชอบและความพร้อมต่อการเข้าสู่ตลาดแรงงานในอนาคต (Yuvabadhana Foundation, 2024)

ในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจที่ผันผวนและค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น การหารายได้ระหว่างเรียนจึงไม่ใช่เพียงทางเลือก แต่กลายเป็นความจำเป็นสำหรับนักเรียนจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มที่มาจากครอบครัวฐานะปานกลางถึงยากจน ซึ่งต้องพึ่งพาตนเองในการจัดการค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา การทำงานระหว่างเรียนจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้พวกเขาสามารถ “อยู่รอด” และ “เรียนต่อ” ได้โดยไม่ต้องหยุดเรียนในระหว่างภาคเรียน นอกจากนี้ จากมุมมองทางจิตวิทยาการศึกษา การมีรายได้ระหว่างเรียนยังส่งผลเชิงบวกต่อพัฒนาการด้านความเป็นผู้ใหญ่ของนักเรียน กล่าวคือ ความรับผิดชอบงาน การจัดการเวลา การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นในสถานการณ์จริง ล้วนเป็นทักษะที่ไม่สามารถเรียนรู้ได้จากตำรา แต่ต้องลงมือทำเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Experiential Learning ของ David Kolb (1984) ที่เน้นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง

กล่าวโดยสรุปคือ การหารายได้ระหว่างเรียน หมายถึง การที่นักเรียนหรือนักศึกษาใช้เวลาว่างจากการเรียนในการทำงานนอกเวลาเรียน กิจกรรมเสริมทักษะ หรืออาชีพอิสระ เพื่อสร้างรายได้ แบ่งเบาภาระครอบครัว และสะสมประสบการณ์จริง ในสังคมไทยปัจจุบันที่ค่าครองชีพสูงและเศรษฐกิจผันผวน การทำงานระหว่างเรียนจึงกลายเป็นความจำเป็น โดยเฉพาะสำหรับนักเรียนจากครอบครัวรายได้น้อย ที่ต้องพึ่งพาตนเองเพื่อให้สามารถเรียนต่อได้อย่างต่อเนื่อง ไม่เพียงช่วยด้านการเงินเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมพัฒนาการด้านความเป็นผู้ใหญ่ ผ่านการฝึกวินัย ความรับผิดชอบ การจัดการเวลา และการแก้ปัญหาในสถานการณ์จริง ซึ่งเป็นทักษะที่เรียนรู้ได้จากการลงมือทำ ไม่ใช่จากตำราเรียน

ทักษะอาชีพ

งานวิจัยของนักการศึกษาจากหลากหลายแหล่งพบว่า การพัฒนาทักษะอาชีพด้วยการหารายได้มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการเริ่มต้นธุรกิจและแหล่งรายได้ที่มั่นคง โดยพบว่าการฝึกฝนและพัฒนาทักษะส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ยกตัวอย่างเช่นกรณีการศึกษาในแอฟริกา พบว่าการฝึกทักษะในระยะเวลาที่ศึกษาระดับมหาวิทยาลัยส่งผลต่ออัตราการเป็นผู้ประกอบการและรายได้ที่ได้รับในอนาคต (Idowu, and Zekeri, 2023) นอกจากนี้ ทักษะอาชีพควรเริ่มฝึกตั้งแต่ระดับการศึกษาภาคบังคับด้วยกิจกรรมเสริมสร้างและอบรมที่เน้นประสบการณ์จริง จะเห็นได้ว่าทักษะอาชีพมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตที่ดี การพัฒนาทักษะอาชีพในบริบทของโลกยุคใหม่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงทักษะเชิงเทคนิค (Hard Skills) หรือความสามารถเฉพาะทางในสายอาชีพใดอาชีพหนึ่งเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึง ทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Soft Skills) ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าทักษะด้านอื่น รายงาน "Future of Jobs Report 2023" โดย World Economic Forum (2023) ได้ชี้ให้เห็นว่าทักษะที่นายจ้างทั่วโลกต้องการมากที่สุดในปัจจุบันและอนาคตอันใกล้ คือกลุ่มทักษะด้านการคิดวิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์ ตามมาด้วยความสามารถในการปรับตัวและความยืดหยุ่นและการมีแรงจูงใจในการเรียนรู้ด้วยตนเองทักษะเหล่านี้เป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและตลาดแรงงานที่ไม่หยุดนิ่ง อีกทั้งยังเป็นคุณสมบัติหลักของผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จ

ทักษะที่จำเป็นแห่งอนาคต (Future Skills) สำหรับเยาวชนไทยในวัยเรียน

โลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และระบบอัตโนมัติที่ส่งผลกระทบต่อตลาดแรงงานและลักษณะการทำงานในอนาคต (World Economic Forum, 2023) การศึกษาจึงต้องปรับเปลี่ยนเพื่อเตรียมความพร้อมให้เยาวชนไทยมีทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพในยุคที่ท้าทายนี้ โดยทักษะที่สำคัญแห่งอนาคต มีดังนี้

1. ทักษะการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา (Critical Thinking and Problem-Solving) ทักษะการคิดวิเคราะห์เป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยให้เยาวชนสามารถประเมินข้อมูล แยกแยะข้อเท็จจริงจากความคิดเห็น และตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผล ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารล้นเหลือ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์จึงเป็นเครื่องมือป้องกันการหลงเชื่อข้อมูลเท็จและช่วยในการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน

2. ทักษะความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Creativity and Innovation) ในโลกที่เครื่องจักรและปัญญาประดิษฐ์สามารถทำงานซ้ำ ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความคิดสร้างสรรค์กลายเป็นทักษะที่โดดเด่นของมนุษย์ การพัฒนาความสามารถในการคิดนอกกรอบ สร้างสรรค์สิ่งใหม่ และประยุกต์ความรู้ในบริบทที่แตกต่างกันจะช่วยให้เยาวชนไทยสามารถสร้างมูลค่าและโอกาสใหม่ ๆ ในอนาคต ซึ่ง Office of the Basic Education Commission (2022) ได้เน้นย้ำความสำคัญของการพัฒนาทักษะความคิดสร้างสรรค์ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฉบับปรับปรุง

3. ทักษะดิจิทัลและการรู้เท่าทันเทคโนโลยี (Digital Literacy) ทักษะดิจิทัลไม่ใช่แค่การใช้คอมพิวเตอร์หรือสมาร์ทโฟน แต่รวมถึงความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานของเทคโนโลยี การเขียนโปรแกรมเบื้องต้น ความปลอดภัยทางไซเบอร์ และการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้บูรณาการทักษะดิจิทัลเข้าในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานผ่านแผนพัฒนาการศึกษาดิจิทัล เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับเยาวชนในการเข้าสู่สังคมดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ

4. ทักษะการสื่อสารและการทำงานร่วมกัน (Communication and Collaboration) ในยุคโลกาภิวัตน์ ความสามารถในการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ รวมถึงการทำงานเป็นทีมกับผู้คนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นทักษะที่ขาดไม่ได้ การพัฒนาทักษะการฟัง การนำเสนอความคิดอย่างชัดเจน และการประสานงานกับผู้อื่นจะช่วยเพิ่มโอกาสความสำเร็จในการทำงาน โดยเฉพาะในสภาพแวดล้อมการทำงานที่มีความซับซ้อนและหลากหลายมากขึ้น

5. ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ความรู้และเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ทักษะที่เรียนรู้วันนี้อาจล้าสมัยในอนาคตอันใกล้ การปลูกฝังทัศนคติการเรียนรู้ตลอดชีวิต ความอยากรู้อยากเห็น และความสามารถในการปรับตัวจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เยาวชนต้องเรียนรู้ที่จะ "เรียนรู้วิธีการเรียนรู้" เพื่อสามารถพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องและก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

6. ทักษะความฉลาดทางอารมณ์และสังคม (Emotional and Social Intelligence) ทักษะความฉลาดทางอารมณ์ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การจัดการความเครียด และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีเป็นทักษะที่เครื่องจักรไม่สามารถทดแทนได้ ทักษะเหล่านี้จำเป็นสำหรับการทำงานในบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการบริการ การดูแล และการเป็นผู้นำ ในยุคที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทักษะที่เป็นเอกลักษณ์ของมนุษย์กลับมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น

ดังนั้น การพัฒนาทักษะที่จำเป็นแห่งอนาคตตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาโดยเน้นการลงมือปฏิบัติจริงควบคู่กับการส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงเป็นสิ่งที่สำคัญในการสร้างบุคลากรที่มีศักยภาพพร้อมขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ

การพัฒนาทักษะอาชีพกับการหารายได้ระหว่างเรียน

ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยซึ่งเผชิญกับความท้าทายจากสภาวะเศรษฐกิจที่ผันผวนและค่าครองชีพที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง แนวคิดเรื่อง "ทักษะอาชีพเพื่อการหารายได้ระหว่างเรียน" ได้ทวีความสำคัญและแปรเปลี่ยนสถานะจากเพียงทางเลือกไปสู่ความจำเป็นสำหรับเยาวชนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มนักเรียนจากครอบครัวที่มีฐานะปานกลางถึงระดับฐานราก ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตทางสังคม

ที่การศึกษาและการทำงานไม่ได้เป็นเส้นขนานที่แยกจากกันอีกต่อไป แต่เป็นเส้นทางที่ต้องดำเนินควบคู่กัน เพื่อสร้างความมั่นคงและโอกาสในชีวิต ปัจจัยผลักดันหลักที่ขับเคลื่อนให้เยาวชนเข้าสู่โลกแห่งการทำงานก่อนสำเร็จการศึกษา คือความจำเป็นในการแบ่งเบาภาระทางการเงินของครอบครัวและสร้างหลักประกันว่าตนเองจะสามารถศึกษาต่อได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่หยุดชะงัก อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น จะพบว่าการหารายได้ระหว่างเรียนมิได้มีนัยสำคัญเพียงในมิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็น กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ในระยะยาว

ดังนั้น เพื่อให้การหารายได้ระหว่างเรียนเกิดประสิทธิผลสูงสุดและส่งเสริมการพัฒนาตนเองอย่างแท้จริง นักเรียนควรเริ่มต้นจากกระบวนการที่เป็นระบบ โดยเริ่มจาก การสำรวจและประเมินตนเอง (Self-Exploration and Assessment) เพื่อทำความเข้าใจความสนใจ ความถนัด และข้อจำกัดของตน นำไปสู่การเลือกสรรกิจกรรมหรืองานที่สอดคล้องกับศักยภาพและเป้าหมายส่วนบุคคล ควบคู่ไปกับการ พัฒนาทักษะเฉพาะทาง (Specialized Skill Development) ที่จำเป็นสำหรับงานนั้น ๆ และที่สำคัญที่สุดคือ การฝึกฝนทักษะการจัดการองค์รวม เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการเรียน การทำงาน และการใช้ชีวิตส่วนตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยกตัวอย่างทักษะอาชีพที่นักเรียนสามารถฝึกฝนได้และช่วยในการหารายได้ระหว่างเรียนได้ทันที เช่น 1) การใช้คอมพิวเตอร์พื้นฐาน เหมาะสำหรับนักเรียนระดับมัธยมในการรับงานพิมพ์รายงาน แก้ไขเอกสาร พิมพ์งานวิชาการ หรือช่วยครูงานธุรการ 2) การใช้โซเชียลมีเดียอย่างสร้างสรรค์ เช่น ทำคลิปให้ความรู้ รีวิวสินค้าแบบปลอดภัย ทำคอนเทนต์กิจกรรมโรงเรียน หรือแชร์ทักษะการเรียน สามารถสร้างรายได้จากการขายของ (Affiliate) หรือยอดดู 3) การขายสินค้าออนไลน์แบบพื้นฐาน เช่น ขายของมือสอง ขายสินค้าชุมชน 4) งานฝีมือ–งานประดิษฐ์ เช่น พวงกุญแจเรซิ่น สายคล้องแมสก์ สมุดทำมือ สามารถขายในงานโรงเรียนหรือออนไลน์ได้ 5) การติว นักเรียนที่เรียนดีสามารถสอนเพื่อนให้เข้าใจบทเรียน สอนการบ้าน หรือสอนรุ่นน้องในวิชาที่ถนัด เช่น คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษหรือ วิทยาศาสตร์ 6) การออกแบบกราฟิกเบื้องต้น (Basic Graphic Design) สามารถรับจ้างทำแฟ้มสะสมผลงาน (Portfolio) หรือรับออกแบบโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน 7) การแปรรูปอาหารและเครื่องดื่มแบบง่าย (Simple Food Processing) เป็นการทำอาหารที่ไม่ต้องใช้ครัวใหญ่ เน้นความสะอาดและการทำบรรจุภัณฑ์ที่น่าสนใจ เช่น ทำแซนด์วิช, ข้าวเหนียวหมูห่อใบตอง, , หรือน้ำสมุนไพรบรรจุขวด เพื่อขายในช่วงพักกลางวัน ให้กับครูและเพื่อนที่สนใจ เป็นต้น

Figure 1: Career Skills and Earning Income While Study

ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) คืออะไร

ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) หรือ AI คือ ศาสตร์แขนงหนึ่งของวิทยาการคอมพิวเตอร์ที่มุ่งพัฒนาเครื่องจักรและระบบคอมพิวเตอร์ให้มีความสามารถทางปัญญาคล้ายมนุษย์ สามารถคิด วิเคราะห์ เรียนรู้ และตัดสินใจได้ด้วยตนเอง เทคโนโลยีนี้ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 และมีบทบาทเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในหลากหลายภาคส่วน ปัญญาประดิษฐ์เป็นสาขาของวิทยาการคอมพิวเตอร์ที่มุ่งเน้นการสร้างระบบอัจฉริยะที่สามารถทำงานเลียนแบบความสามารถของมนุษย์ได้ จอห์น แมคคาร์ธี ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งปัญญาประดิษฐ์ ได้ให้นิยามไว้ว่าเป็น "ศาสตร์และวิศวกรรมของการสร้างเครื่องจักรอัจฉริยะ" ซึ่งสะท้อนถึงเป้าหมายหลักในการพัฒนาระบบที่สามารถใช้เหตุผลและแก้ปัญหาได้ในมุมมองที่กว้างขึ้น Stuart Russell และ Peter Norvig ผู้เขียนตำราเรียนด้านปัญญาประดิษฐ์ที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย ได้จำแนกแนวคิดของปัญญาประดิษฐ์ออกเป็น 4 มิติ คือ ระบบที่ คิดเหมือนมนุษย์ ระบบที่ กระทำเหมือนมนุษย์ ระบบที่ คิดอย่างมีเหตุผลปัญญาประดิษฐ์และระบบที่ กระทำอย่างมีเหตุผล ปัญญาประดิษฐ์โดยแนวทางหลังสุดคือการสร้าง "ตัวกระทำอัจฉริยะ" ที่สามารถรับรู้สภาพแวดล้อมและกระทำการเพื่อบรรลุเป้าหมายได้อย่างดีที่สุด ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดในปัจจุบัน (Russell, and Norvig, 2021) ขณะที่ สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน) ของประเทศไทย ได้ให้คำจำกัดความที่เข้าใจง่ายขึ้นว่าปัญญาประดิษฐ์ คือ เทคโนโลยีที่ใช้ตรรกะและเครื่องมือทางสถิติเพื่อสร้างซอฟต์แวร์ที่เลียนแบบความสามารถอันซับซ้อนของมนุษย์ เช่น การจดจำ การให้เหตุผล การตัดสินใจ และในบางกรณีสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง (Digital Government Development Agency (Public Organization), 2021)

โดยสรุป ปัญญาประดิษฐ์คือความพยายามทางวิทยาศาสตร์ในการสร้างระบบที่ไม่ได้ทำงานตามคำสั่งที่ตายตัวเพียงอย่างเดียว แต่สามารถเรียนรู้ ปรับตัว และตัดสินใจได้อย่างอิสระเพื่อแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อน ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญที่ขับเคลื่อนนวัตกรรมในยุคดิจิทัล

โอกาสในการหารายได้ระหว่างเรียนผ่านปัญญาประดิษฐ์สำหรับนักเรียน

การมาถึงของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ในการทำงานและการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ทักษะด้านเทคโนโลยีและปัญญาประดิษฐ์กำลังกลายเป็นที่ต้องการสูงสุดในตลาดแรงงาน ขณะเดียวกันปัญญาประดิษฐ์ก็ได้ลดทอนอุปสรรคในการเข้าถึงเครื่องมือการผลิตที่ซับซ้อนทำให้นักเรียนซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่มีความสามารถในการปรับตัวสูง สามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเหล่านี้เพื่อสร้างรายได้เสริมควบคู่ไปกับการศึกษาได้อย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้เติบโตอย่างก้าวกระโดดบนแพลตฟอร์มดิจิทัล และปัญญาประดิษฐ์ได้เข้ามาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยทวีคูณประสิทธิภาพในกระบวนการผลิตเนื้อหา ตั้งแต่การใช้ Generative AI เช่น โมเดลภาษาขนาดใหญ่ (LLMs) อย่าง ChatGPT ในการระดมสมอง สร้างโครงร่างบทความ หรือเขียนสคริปต์ ไปจนถึงการใช้ปัญญาประดิษฐ์ สร้างภาพ (Image Generation) และวิดีโอ (Video Generation) เพื่อผลิตสื่อที่มีคุณภาพสูงในเวลาอันสั้น ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Brynjolfsson และ McAfee (2014) ที่ระบุว่าเทคโนโลยีดิจิทัลช่วยลดต้นทุนการผลิตซ้ำ (Zero Marginal Cost) ทำให้ผู้สร้างสรรค์รายย่อยสามารถแข่งขันในตลาดได้ นักเรียนสามารถสร้างรายได้จากการผลิตวิดีโอสำหรับ YouTube เขียนบทความสำหรับบล็อกหรือลูกค้า ออกแบบกราฟิก หรือแม้กระทั่งรับจ้างบริหารจัดการโซเชียลมีเดีย โดยใช้ปัญญาประดิษฐ์เป็นผู้ช่วยเพื่อลดเวลาทำงานและเพิ่มปริมาณผลงานได้อย่างมีนัยสำคัญ

ปัญญาประดิษฐ์ได้เปิดพรมแดนใหม่แห่งโอกาสในการสร้างรายได้สำหรับนักเรียนอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม การจะคว้าโอกาสเหล่านี้ไว้ได้จำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาทักษะที่สอดคล้อง ทั้งทักษะเชิงเทคนิคในการใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ และทักษะด้านมนุษยศาสตร์ เช่น การคิดเชิงวิพากษ์ และจริยธรรมดิจิทัล เพื่อให้สามารถกำกับและใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีความรับผิดชอบ ดังนั้น สถาบันการศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการบูรณาการความรู้ด้าน AI Literacy เข้าไปในหลักสูตร เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนสามารถก้าวเข้าสู่โลกแห่งการทำงานในอนาคตได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

การพัฒนาทักษะอาชีพในยุคดิจิทัล

การพัฒนาทักษะอาชีพในยุคดิจิทัลต้องการแนวทางที่แตกต่างจากอดีต เนื่องจากลักษณะงานและความต้องการของตลาดแรงงานเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รายงานของ World Economic Forum (2023) ระบุว่าทักษะที่นายจ้างต้องการมากที่สุดในปัจจุบันคือ การคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และทักษะการทำงานร่วมกันในสภาพแวดล้อมที่หลากหลาย การส่งเสริมการพัฒนาทักษะเหล่านี้จึงจำเป็นต้องอาศัยกลยุทธ์ที่เป็นระบบและครอบคลุมทุกมิติ หากต้องการการพัฒนาทักษะดิจิทัลพื้นฐานและขั้นสูง สถาบันการศึกษาควรจัดหลักสูตรที่เริ่มต้นจากทักษะดิจิทัลพื้นฐาน เช่น การใช้โปรแกรมสำนักงาน การค้นหาข้อมูลออนไลน์อย่างมีประสิทธิภาพ และการสื่อสารผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล จากนั้นจึงค่อยขยายไปสู่ทักษะขั้นสูง เช่น การวิเคราะห์ข้อมูล การใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์เบื้องต้น การออกแบบกราฟิก การตัดต่อวิดีโอ และการเขียนโปรแกรมเบื้องต้น การจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน (Project-Based Learning) ที่ให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่ยั่งยืนมากกว่าการเรียนแบบทฤษฎีเพียงอย่างเดียว ตัวอย่างเช่น การให้นักเรียนสร้างเว็บไซต์ส่วนตัว พัฒนาแอปพลิเคชันง่าย ๆ หรือผลิตเนื้อหาดิจิทัลเพื่อแก้ปัญหาในชุมชน การทำแคมเปญการตลาดดิจิทัลให้กับองค์กรไม่แสวงหากำไร หรือการพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อแก้ปัญหาในท้องถิ่น ตามแนวคิด Project-Based Learning ของ Thomas (2000) ที่เน้นว่าการเรียนรู้ผ่านโครงการจริงช่วยเพิ่มแรงจูงใจและความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ การจัดโปรแกรมฝึกงานระยะสั้นกับบริษัทเทคโนโลยีหรือสตาร์ทอัพ จะช่วยให้นักเรียนได้สัมผัสวัฒนธรรมการทำงานจริง เรียนรู้เครื่องมือและกระบวนการทำงานที่ใช้ในอุตสาหกรรม และสร้างเครือข่ายที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานในอนาคต

นอกเหนือจากทักษะด้านการทำงานแล้ว การเสริมสร้างจริยธรรมดิจิทัลและความรับผิดชอบการพัฒนาทักษะอาชีพในยุคดิจิทัลเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงมิติด้านจริยธรรมด้วย นักเรียนควรได้เรียนรู้เรื่องลิขสิทธิ์และทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อเคารพผลงานของผู้อื่นและปกป้องผลงานของตนเอง ความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของข้อมูล โดยเฉพาะเมื่อทำงานกับข้อมูลลูกค้าหรือข้อมูลส่วนบุคคล การใช้ปัญญาประดิษฐ์อย่างมีจริยธรรม เช่น การระบุแหล่งที่มาของเนื้อหาที่สร้างด้วย AI การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และการไม่ใช้เทคโนโลยีในทางที่ผิด และความรับผิดชอบต่อสังคม ในการสร้างเนื้อหาออนไลน์ที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายหรือข้อมูลเท็จ

ทั้งนี้ การส่งเสริมการพัฒนาทักษะอาชีพในยุคดิจิทัลจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ตั้งแต่การปฏิรูปหลักสูตรการศึกษา การสร้างโอกาสในการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง การพัฒนาทั้งทักษะเชิงเทคนิคและทักษะชีวิต ไปจนถึงการปลูกฝังจริยธรรมและความรับผิดชอบ เมื่อนักเรียนได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นระบบ พวกเขาจะสามารถเติบโตเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพ พร้อมเผชิญกับความท้าทายและคว้าโอกาสในตลาดแรงงานดิจิทัลได้อย่างมั่นใจและยั่งยืน

ความท้าทายของนักเรียนในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับปัญญาประดิษฐ์

ถึงแม้ปัญญาประดิษฐ์จะเป็นเครื่องมือที่เปิดโอกาสมากมายให้กับนักเรียน แต่ก็มีความท้าทายหลายประการที่ต้องเผชิญ อย่างแรกคือ ทักษะเฉพาะทางงานเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ต้องการความรู้ด้านเทคโนโลยีดิจิทัล การเขียนโปรแกรม ภาษาอังกฤษขั้นสูง และทักษะวิเคราะห์ข้อมูล นักเรียนจำนวนมากต้องลงทุนเวลาเรียนรู้และฝึกฝนอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สามารถใช้ปัญญาประดิษฐ์ได้อย่างเต็มศักยภาพ

อีกประเด็นหนึ่งคือ ต้นทุนการใช้งานและพัฒนา แม้บางเครื่องมือจะฟรีหรือเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่การพัฒนาโครงการหรือผลิตภัณฑ์ปัญญาประดิษฐ์ขนาดใหญ่ต้องใช้ทรัพยากรทั้งด้านซอฟต์แวร์ ฮาร์ดแวร์ และบุคลากร หากนักเรียนยังขาดทุนหรือทรัพยากรสนับสนุน อาจพบข้อจำกัดด้านการขยายผล นอกจากนี้ข้อกำหนดด้านจริยธรรมและข้อมูลส่วนบุคคล เป็นอีกปัจจัยที่นักเรียนต้องระวัง เช่น การนำข้อมูลของผู้อื่นมาใช้ในการฝึกสอนปัญญาประดิษฐ์อาจละเมิดสิทธิส่วนบุคคล หรือการใช้ปัญญาประดิษฐ์สร้างหรือปลอมแปลงสื่อ เช่น ภาพนิ่ง วิดีโอ หรือเสียง ให้ดูเหมือนบุคคลจริง ๆ แต่เนื้อหานั้นแท้จริงเป็นการสังเคราะห์และเลียนแบบ ทำให้ไม่สามารถแยกแยะกับของจริงได้ง่าย (Deepfake) กับงานสร้างสรรค์อาจสร้างปัญหาทางจริยธรรม ต้องเรียนรู้หลักการใช้งานอย่างถูกต้องและรับผิดชอบต่อสังคมอย่างเคร่งครัด

สุดท้าย การสร้างเครือข่ายและการสนับสนุนจากสถาบัน เป็นหัวใจสำคัญที่จะช่วยให้นักเรียนก้าวข้ามข้อจำกัดเหล่านี้ได้ โดยการได้รับคำปรึกษาจากอาจารย์ ผู้เชี่ยวชาญ และมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ประกอบการหรือเพื่อนร่วมงานจะช่วยให้เกิดการพัฒนาและเติบโตในเส้นทางอาชีพที่เกี่ยวข้องกับปัญญาประดิษฐ์

โอกาสในการหารายได้ของนักเรียนผ่านงานที่เกี่ยวข้องกับปัญญาประดิษฐ์ นั้นมีความหลากหลายและเติบโตอย่างต่อเนื่อง ช่วยให้นักเรียนสามารถลดต้นทุน เพิ่มประสิทธิภาพ และสร้างนวัตกรรมได้จริง อย่างไรก็ดี ความท้าทายด้านทักษะ ต้นทุน เทคโนโลยี และจริยธรรม ยังคงเป็นสิ่งที่ต้องเตรียมพร้อมและปรับตัวเพื่อก้าวทันโลกยุคใหม่ การสนับสนุนจากสถาบันและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจึงเป็นปัจจัยที่จะทำให้นักเรียนประสบความสำเร็จและสร้างรายได้จากปัญญาประดิษฐ์ได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

แนวทางสนับสนุนนักเรียนในการหารายได้และพัฒนาทักษะอย่างมีประสิทธิภาพในยุคปัญญาประดิษฐ์

ในยุคที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์กำลังปฏิวัติโครงสร้างตลาดแรงงานอย่างรวดเร็ว การเตรียมความพร้อมให้นักเรียนสามารถหารายได้และพัฒนาทักษะอาชีพควบคู่กันจึงไม่ใช่เพียงทางเลือก แต่เป็นความจำเป็นเชิงยุทธศาสตร์ ดังนั้น การกำหนดแนวทางสนับสนุนที่เป็นระบบและครอบคลุมทุกมิติจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการสร้างความมั่นคงทางอาชีพให้แก่นักเรียน มีลักษณะดังนี้

1. ปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ รากฐานสำคัญที่สุดของการสนับสนุนนักเรียนคือการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของโลกยุคใหม่ สถาบันการศึกษาจำเป็นต้องบูรณาการความรู้ด้านดิจิทัลและการใช้ปัญญาประดิษฐ์ เข้าไปในหลักสูตรการเรียนรู้ (UNESCO, 2023) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมรูปแบบการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติ การเรียนรู้เชิงโครงงาน และการเรียนรู้แบบบูรณาการข้ามศาสตร์ ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนได้พัฒนาทักษะการแก้ปัญหา การคิดวิเคราะห์ และการสื่อสารอย่างแท้จริง กระบวนการนี้สอดคล้องกับแนวคิด Experiential Learning ของ Kolb (1984) ที่เน้นว่าการเรียนรู้ที่แท้จริงเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมในประสบการณ์ตรงและการสะท้อนคิด

2. พัฒนาทักษะเฉพาะทางและทักษะสากล แนวทางที่มีประสิทธิภาพควรเริ่มจากการช่วยนักเรียนทำความเข้าใจตนเองผ่านกระบวนการสำรวจและประเมินตนเอง โดยการทบทวนความถนัด ความสนใจ และ

จุดแข็ง-จุดอ่อนของตัวเอง รวมถึงการใช้แบบทดสอบวิเคราะห์บุคลิกภาพเพื่อค้นหาเส้นทางที่เหมาะสม ขั้นตอนนี้จะช่วยให้นักเรียนสามารถเลือกสรรกิจกรรมหรืองานที่สอดคล้องกับศักยภาพส่วนบุคคลได้อย่างตรงจุด ควบคู่กันนั้น สถาบันการศึกษาควรจัดเตรียมหลักสูตรเสริมที่เน้นการพัฒนาทักษะดิจิทัล การใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ อย่างมีประสิทธิภาพ และทักษะชีวิต เช่น การบริหารจัดการเวลา การวางแผนทางการเงิน และการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการสร้างสมดุลระหว่างการเรียนและการทำงาน

3. สร้างระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ ความสำเร็จของนักเรียนไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากความพยายามฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ตามที่ World Bank (2024) และ OECD (2023) เสนอแนะว่า การสร้างระบบนิเวศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นปัจจัยสำคัญ โรงเรียนควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคธุรกิจเพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนได้รับประสบการณ์จริงผ่านการฝึกงานหรือโครงการพี่เลี้ยง ในขณะเดียวกัน ครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการให้กำลังใจและสนับสนุนทางจิตใจ รวมถึงการช่วยติดตามและประเมินความสมดุลในชีวิตของนักเรียน

4. เสริมสร้างความรู้ด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบ นอกเหนือจากทักษะเชิงเทคนิคแล้ว นักเรียนจำเป็นต้องได้รับการปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับจริยธรรมดิจิทัล การใช้ปัญญาประดิษฐ์ อย่างมีความรับผิดชอบ และการคำนึงถึงสิทธิความเป็นส่วนตัวของผู้อื่น ทั้งนี้เพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้น เช่น การละเมิดลิขสิทธิ์ การใช้ข้อมูลโดยไม่ได้รับอนุญาต หรือการสร้างเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม การศึกษาวิธีป้องกันการถูกหลอกลวงในงานออนไลน์จึงเป็นอีกประเด็นสำคัญที่ต้องให้ความรู้แก่นักเรียนอย่างจริงจัง

5. ติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง แนวทางที่มีประสิทธิภาพต้องมีกลไกในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน โดยเริ่มจากการสนับสนุนให้นักเรียนเริ่มต้นจากกิจกรรมเล็ก ๆ ไม่ต้องลงทุนสูง เช่น การรับงานอิสระ การขายของออนไลน์ในกลุ่มเพื่อน หรือการสร้างเนื้อหาดิจิทัล จากนั้นให้มีการวิเคราะห์ผลลัพธ์ เรียนรู้จากความผิดพลาด และปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การสะท้อนคิดเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการนี้ที่จะช่วยให้นักเรียนเข้าใจตนเองมากขึ้นและพัฒนาศักยภาพไปสู่ระดับที่สูงขึ้น

โดยสรุป การสนับสนุนนักเรียนในการหารายได้และพัฒนาทักษะอย่างมีประสิทธิภาพต้องอาศัยแนวทางที่เป็นระบบและครอบคลุม ตั้งแต่การปฏิรูปหลักสูตร การพัฒนาทักษะทั้งเชิงเทคนิคและสากล การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การปลูกฝังจริยธรรม ไปจนถึงการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เมื่อทุกภาคส่วนร่วมมือกันขับเคลื่อน เยาวชนจะสามารถเติบโตเป็นกำลังคนที่มีคุณภาพ พร้อมเผชิญกับความท้าทายและสร้างความมั่นคงให้กับตนเองและสังคมได้อย่างยั่งยืนในยุคแห่งปัญญาประดิษฐ์

สรุป

ในยุคที่ปัญญาประดิษฐ์ได้เข้ามาปฏิวัติภูมิทัศน์ของตลาดแรงงานและระบบการศึกษาอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน การเตรียมความพร้อมให้แก่นักเรียนซึ่งเป็นกำลังคนแห่งอนาคตจึงเป็นภารกิจสำคัญเร่งด่วน บทความนี้ได้สำรวจถึงพลวัตระหว่างการหารายได้ระหว่างเรียนกับการพัฒนาทักษะอาชีพในบริบทของยุคปัญญาประดิษฐ์ โดยชี้ให้เห็นว่าปัญญาประดิษฐ์ ไม่ใช่ภัยคุกคามที่เข้ามาแทนที่แรงงานมนุษย์ แต่เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการสร้างโอกาสใหม่ ๆ ให้นักเรียนสามารถสร้างรายได้และพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับโลกยุคใหม่ควบคู่กันไป ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ กรณีของนักเรียนมัธยมปลายคนหนึ่งที่ใช้แพลตฟอร์ม Generative AI ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะดิจิทัลและกราฟิกสำหรับธุรกิจขนาดเล็กบนแพลตฟอร์มออนไลน์ ในช่วงแรก นักเรียนคนนี้เริ่มต้นจากการรับงานออกแบบอย่างง่าย แต่เมื่อได้เรียนรู้การใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์เข้ามาช่วยในกระบวนการออกแบบ ทำให้สามารถผลิตผลงานที่มีคุณภาพสูงขึ้นในเวลา ที่

รวดเร็วกว่าเดิม สิ่งนี้ไม่เพียงสร้างรายได้เพื่อแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษา แต่ยังเป็นการสร้างแฟ้มผลงานและพัฒนาทักษะด้านการตลาดดิจิทัลการสื่อสารกับลูกค้า และการจัดการโครงการ ซึ่งล้วนเป็นทักษะที่เป็นที่ต้องการของตลาดแรงงานในปัจจุบัน

โดยหากโรงเรียนนำองค์ความรู้และแนวทางที่นำเสนอในบทความนี้ไปปรับใช้เพื่อสนับสนุนให้นักเรียนหารายได้ระหว่างเรียนอย่างเป็นระบบ จะก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาลต่อทั้งตัวผู้เรียนและระบบเศรษฐกิจในภาพรวม โรงเรียนจะไม่เพียงสามารถบ่มเพาะอบรมสั่งสอนให้มีนักเรียนที่มีความรู้เชิงวิชาการอย่างเดียว แต่ยังเพียบพร้อมไปด้วยทักษะอาชีพที่ผ่านการปฏิบัติจริง มีความเข้าใจในพลวัตของตลาดแรงงานสมัยใหม่ และมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว การสนับสนุนดังกล่าวจะช่วยลดช่องว่างระหว่างโลกการศึกษากับโลกแห่งการทำงาน สร้างบัณฑิตที่มีจิตวิญญาณของผู้ประกอบการและส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ท้ายที่สุดแล้ว การบูรณาการการหารายได้เข้ากับการศึกษาในยุคปัญญาประดิษฐ์จะเป็นการลงทุนที่สำคัญในการสร้างทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพและความยืดหยุ่นสูง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศให้เติบโตอย่างยั่งยืนท่ามกลางความท้าทายแห่งศตวรรษที่ 21

References

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age*. New York, NY: W. W. Norton & Company.

Digital Government Development Agency (Public Organization). (2021). *Artificial Intelligence: Meaning and Usage Trends*. Retrieved October 10, 2025, from https://www.dga.or.th/document-sharing/infographic/49426/

Goldman Sachs. (2023). *Generative AI: The Economic Potential and Societal Impact*. Retrieved October 12, 2025, from https://www.goldmansachs.com/insights/articles/generative-ai-could-raise-global-gdp-by-7-percent

IBM. (2023). *What Is Deep Learning?* Retrieved October 1, 2025, from https://www.ibm.com/think/topics/deep-learning

Idowu, G. O., & Zekeri, A. (2023). Entrepreneurship and Employment Outcomes Among African Graduates. *African Journal of Management and Business Research, 6*(1), 1–17.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

OECD. (2023). *OECD Skills Outlook 2023: Skills for a Resilient Future*. Paris, France: OECD Publishing.

Office of the Basic Education Commission. (2022). *The Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 (Revised Edition)*. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand Printing House.

Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. (4th ed.). Hoboken, NJ: Pearson.

Thomas, J. W. (2000). *A Review of Research on Project-Based Learning*. San Rafael, CA: Autodesk Foundation.

UNESCO. (2023). *Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms?* Paris, France: UNESCO.

University of the Thai Chamber of Commerce. (2025). *Digital Economy Report*. Retrieved October 15, 2025, from https://cebf.utcc.ac.th/upload/report_file/ file_th_138d28y 2024.pdf

Wattanapongwanich, S. (2025). New Skills in the Age of Artificial Intelligence. *Contemporary Education Journal, 8*(2), 59–77.

World Bank. (2024). *Education: Development News, Research, Data*. Retrieved October 12, 2025, from https://www.worldbank.org/en/topic/education

World Economic Forum. (2023). *The Future of Jobs Report 2023*. Retrieved October 19, 2025, from https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf

World Economic Forum. (2024). *The Future of Growth Report 2024*. Retrieved October 19, 2025, from https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Growth_Report_2024.pdf

Yuvabadhana Foundation. (2024). *Performance Report 2024*. Bangkok: Yuvabadhana Foundation.

นวัตกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงพุทธ*

Learning Innovation in Buddhist Oriented Classroom

[1]พระสมุห์วงษ์ทอง ต่อมคำ, ภูมิภควัธจ์ ภูมพงศ์คชศร และ ธวัชชัย อุ่ยพานิช

[1]Phrasamu Wongtong Tomkum, Phumphakhawat Phumphongkhochasorm and Thawatchai Ouipanich

วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

College of Innovation Management, Rajamangala University of Technology, Thailand.

[1]Corresponding Author's Email: phrasamu.won@rmutr.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายและสังเคราะห์แนวคิด นวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธในชั้นเรียน โดยอาศัยการทบทวนวรรณกรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการบูรณาการหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ อริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 เข้ากับทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่ อาทิ การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) การเรียนรู้โดยการค้นพบ (Discovery Learning) การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) และแนวคิดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง บทความมุ่งเน้นการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการลงมือปฏิบัติจริง การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน ครู และบริบทแวดล้อม เพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านทั้งด้านความรู้ กระบวนการคิดขั้นสูง และคุณธรรมจริยธรรมที่สอดคล้องกับสังคมร่วมสมัยผลการสังเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า หลักพุทธศาสนาสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบคิดเชิงระบบ (Systematic Framework) ที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจปัญหาอย่างลึกซึ้ง ตั้งแต่การระบุปัญหา การวิเคราะห์สาเหตุ การกำหนดเป้าหมาย และการวางแนวทางแก้ไขอย่างเป็นขั้นตอน อันนำไปสู่การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า ซึ่งเป็นสมรรถนะสำคัญในศตวรรษที่ 21 นอกจากนี้ ผู้เขียนเสนอกรอบแนวคิดเชิงตรรกะที่สะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างทรัพยากร แนวคิดหลัก กระบวนการเรียนรู้ และผลลัพธ์ทั้งระยะสั้นและระยะยาว พร้อมตัวอย่างกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการหลักพุทธเข้ากับสถานการณ์จริง และการประเมินผลแบบ K–P–A เพื่อประเมินผู้เรียนอย่างครอบคลุมนวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธจึงเป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่สร้างสมดุลระหว่างปัญญา คุณธรรม และทักษะชีวิต ช่วยยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ และส่งเสริมการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองโลกที่มีความรับผิดชอบ มีคุณธรรม และสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

คำสำคัญ: นวัตกรรม; การเรียนรู้; ห้องเรียนเชิงพุทธ

Abstract

This academic article aims to explain and synthesize concepts of Buddhist-based learning innovation in the classroom by reviewing both domestic and international literature related to the integration of core Buddhist doctrines—namely the Four Noble Truths and the Eightfold Path—with modern learning theories such as active learning, discovery learning,

*Received October 27, 2025; Revised January 29, 2026; Accepted February 11, 2026

problem-based learning, and student-centered learning approaches. The article focuses on designing learning processes that promote hands-on practice and foster interactions among learners, teachers, and their surrounding contexts to comprehensively develop students in terms of knowledge, higher-order thinking skills, and morals and ethics relevant to contemporary society. The synthesis indicates that Buddhist principles can serve as a systematic framework that helps learners understand problems deeply, ranging from problem identification, causal analysis, goal setting, to step-by-step solution planning. This process leads to the development of analytical, synthetic, and evaluative thinking skills, which are essential 21st-century competencies. Furthermore, the author proposes a logical framework reflecting the linkages among resources, core concepts, learning processes, and both short-term and long-term outcomes, accompanied by examples of learning activities integrating Buddhist principles into real-world situations, alongside a K–P–A evaluation approach to comprehensively assess learners. Buddhist-based learning innovation thus offers an educational approach that balances wisdom, morality, and life skills. It elevates learning quality and promotes student development into responsible, moral global citizens who can coexist peacefully in a rapidly changing society.

Keywords: Innovation; Learning; Buddhist-Based Classroom

บทนำ

นวัตกรรมเชิงพุทธและนวัตกรรมเทคโนโลยีมิได้เป็นแนวคิดที่ขัดแย้งกัน แต่มีบทบาทแตกต่างกัน โดยนวัตกรรมเชิงพุทธมุ่งพัฒนามิติภายในของผู้เรียน นวัตกรรมเทคโนโลยีมุ่งเสริมศักยภาพเชิงเครื่องมือ การบูรณาการทั้งสองแนวคิดอย่างเหมาะสมจะช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาให้ตอบสนองทั้งประสิทธิภาพของการเรียนรู้และการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้านในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาไทยจะได้พัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ใหม่ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง คงเผชิญกับปัญหาสำคัญ เช่น ความไม่ชัดเจนของเอกสารหลักสูตร กระบวนการนำไปปฏิบัติ ตลอดจนผลลัพธ์ของผู้เรียนที่ยังไม่สะท้อนมาตรฐานได้อย่างแท้จริง ส่งผลให้สถานศึกษาหลายแห่งเกิดความสับสนในการพัฒนาหลักสูตร รวมถึงปัญหาด้านการวัดผล การประเมินผล และคุณภาพของผู้เรียนทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ยังไม่ตอบสนองความคาดหวังของสังคมในศตวรรษที่ 21 ความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีดิจิทัล การเรียนการสอนแบบดั้งเดิมที่มุ่งถ่ายทอดความรู้จากครูสู่ผู้เรียนเพียงด้านเดียวไม่เพียงพอต่อการพัฒนาสมรรถนะใหม่ ที่ผู้เรียนจำเป็นต้องมี เช่น การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ และการทำงานร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม (Patthanameathada, Cunaphitmuang, and Chumchoei, 2023) การปฏิรูปการศึกษาจึงต้องหันมาให้ความสำคัญกับนวัตกรรมการเรียนรู้ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน การเชื่อมโยงกับชีวิตจริง และการใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการศึกษา โดยมุ่งบูรณาการคุณค่า ความยั่งยืน และนวัตกรรมเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความสมดุลระหว่าง ความรู้–คุณธรรม–ความรับผิดชอบต่อสังคม แนวคิดนี้มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อมทั้งด้านวิชาการ จริยธรรม และการดำรงชีวิตร่วมกับสังคมโลกอย่างมีความหมายและคุณค่า การศึกษายุคใหม่จึงมิได้จำกัดอยู่ที่การสั่งสมองค์ความรู้ หากแต่เป็นกระบวนการสร้างมนุษย์ที่มีปัญญา

และคุณธรรมควบคู่กัน เพื่อการพัฒนาในอนาคต (Mustafa et al., 2019) การจัดการศึกษาที่ดีจะต้องมุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาทักษะทางปัญญาและคุณธรรม โดยมีเป้าหมายสำคัญในการสร้างผู้เรียนให้เป็นพลเมืองโลก ที่ไม่เพียงมีความรู้และศักยภาพในการปรับตัวต่อโลกที่เปลี่ยนแปลง แต่ยังต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับสากล (Alharbi, 2023) แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ไม่อาจพึ่งพาเพียงการสั่งสมความรู้หรือทักษะเชิงวิชาการเพียงด้านเดียว หากต้องควบคู่กับการสร้างคุณค่าและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรม นวัตกรรมการเรียนรู้หมายถึงเพียงการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ หรือวิธีการสอนรูปแบบทันสมัยเข้ามาใช้ ครอบคลุมถึงการออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมายและสร้างคุณค่าให้กับผู้เรียน โดยการเรียนรู้ต้องมีเป้าหมายที่กว้างกว่าแค่การเพิ่มพูนความรู้ ต้องมุ่งพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สังคมไทยซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม การออกแบบนวัตกรรมการเรียนรู้หลักพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะสามารถช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ควบคู่ไปกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติและการสร้างสังคมที่เกื้อกูล ซึ่งสอดคล้องกับ นวัตกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงพุทธ นวัตกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงพุทธ รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่นำ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาเป็นแกนกลางในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ กระบวนการคิด และคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กัน ไม่ได้จำกัดอยู่ที่การใช้สื่อหรือเทคโนโลยีใหม่ เน้นการเปลี่ยนแปลง วิธีคิด วิธีเรียนรู้ และการตระหนักรู้ภายในของผู้เรียนการศึกษาที่ยึดถือหลักดังกล่าวต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีความคิด ความรู้สึก บุคลิกภาพ ความสนใจ และความถนัดที่ไม่เหมือนกัน ทำให้การศึกษาไม่อาจพิจารณาเฉพาะด้านสติปัญญาเท่านั้น แต่ต้องครอบคลุมถึงปัจจัยอื่นที่ส่งผลต่อเจตคติ ความเข้าใจ การปรับตัวของผู้เรียนด้วยการจัดการศึกษายังต้องช่วยสร้างความรู้ในด้านวิชาสามัญที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองและโลก โดยความรู้เหล่านี้ไม่เพียงเพิ่มพูนสถานะทางสังคม หากยังส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและปฏิสัมพันธ์ในสังคม อย่างไรก็ตาม หากปราศจากการหล่อหลอมด้วยคุณธรรม ความรู้ก็อาจนำไปสู่การแสวงหาอำนาจ ผลประโยชน์ที่เกินความจำเป็น ทำให้เกิดปัญหาทางสังคม เช่น ความโลภ ความเหลื่อมล้ำ การเอาเปรียบผู้อื่น วิชาสังคมศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างทางครอบครัว ศาสนา วัฒนธรรม รวมถึงปัญหาสังคมร่วมสมัย เช่น การทะเลาะวิวาท การเสพสิ่งเสพติด. หรือความขัดแย้งทางเพศ เพราะการเรียนรู้ในมิติทางสังคมที่ผสมผสานหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถปลูกฝังความเข้าใจที่ถูกต้อง การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน (Thawara, 2019)

พระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูของมนุษย์และเทวดา ดังพระบาลีว่า สตฺถา เทวมนุสฺสานำ ซึ่งแปลว่า พระศาสดาเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ทรงทำหน้าที่เป็นผู้ฝึกสอนบุคคลได้อย่างไม่เคยมีผู้ใดเสมอเหมือน คำเรียกนามนี้เป็นสิ่งที่อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายเคารพถและถวายบูชา ด้วยพระองค์เป็นผู้ชี้ทางสว่างของโลก โดยการสั่งสอนด้วยพระองค์มิได้เป็นเพียงถ้อยคำหรือทฤษฎี แต่เกิดจากพระองค์เองทรงค้นคว้า ศึกษา และปฏิบัติด้วยพระองค์เองจนบรรลุการตรัสรู้ความจริงสูงสุด ซึ่งก็คือความจริงอันประเสริฐ หรือ อริยสัจ 4 ประกอบด้วย การรู้ทุกข์ (ปัญหา) การรู้สมุทัย (สาเหตุแห่งทุกข์) การรู้นิโรธ (การดับทุกข์หรือวิธีแก้ปัญหา) และการรู้มรรค (หนทางแห่งการดับทุกข์) หลักธรรมเหล่านี้จึงเป็นนวัตกรรมทางปัญญาที่ล้ำค่าและยิ่งใหญ่ที่สุดของโลก เพราะมิใช่เพียงการอธิบายความจริงของชีวิต แต่ยังเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเพื่อเข้าถึงความจริงและความสุขอันแท้จริงของชีวิตการนำหลักการทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการเรียนรู้ถือเป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนาศักยภาพผู้เรียนอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะ อริยสัจ 4 ที่ทำหน้าที่เสมือนกรอบคิดเชิงเหตุผลและเชิงปัญหา ช่วยให้ผู้เรียนสามารถมองเห็นปัญหา วิเคราะห์หาสาเหตุ และค้นหาวิธีการแก้ไข

อย่างเป็นระบบ ส่วน มรรค 8 หรืออริยมรรคมีองค์แปดนั้น ทำหน้าที่เป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถประยุกต์ให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นการฝึกทั้งความคิด การปฏิบัติ และคุณธรรมในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้ มรรค 8 ยังช่วยเสริมการบูรณาการคุณธรรมเข้ากับทักษะชีวิต อันจะทำให้ผู้เรียนมิได้เป็นเพียงผู้ที่มีความรู้ทางวิชาการ แต่ยังมีความสามารถในการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มีเมตตา กรุณา และสามารถแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างสร้างสรรค์ พระพุทธเจ้าจึงมิได้เป็นเพียงครูสอนศาสนา หากแต่เป็นต้นแบบของการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หลักธรรมอย่างอริยสัจ 4 และมรรค 8 จึงสามารถใช้เป็นรากฐานทางการศึกษา นวัตกรรมการเรียนการสอนที่ช่วยเชื่อมโยงหลักเชิงวิชาการเข้ากับคุณธรรม จริยธรรม การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสังคมร่วมสมัย (Phraudompunyaporn (Sunhawat Sunhawatthano) and Ruangsan, 2021) วัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดนวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธความแตกต่างนวัตกรรมเทคโนโลยีในบริบทการศึกษา 2. เพื่อสังเคราะห์กรอบแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงพุทธที่บูรณาการหลักอริยสัจ 4 มรรคมีองค์ 8 กับทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนในยุคปัจจุบันมุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพในการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้เชิงร่วมหรือมีส่วนร่วมผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ครูผู้สอนทำหน้าที่ออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมการคิดขั้นสูง กระตุ้นการสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ บูรณาการหลักพุทธเข้ากับทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่ พัฒนาผู้เรียนอย่างองค์รวมทั้งด้านปัญญา คุณธรรม และทักษะชีวิต

แนวคิดของการจัดการเรียนการสอน

ห้องเรียนเชิงพุทธ หมายถึง การจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ มุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ทั้งด้านสติปัญญา คุณธรรม จริยธรรม การดำเนินชีวิตในสังคม การจัดการเรียนรู้เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนฐานของสติ ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้เท่าทันความคิด อารมณ์ การกระทำของตนเอง ผ่านการคิด วิเคราะห์ การสะท้อนประสบการณ์อย่างมีเหตุผล ห้องเรียนเชิงพุทธให้ความสำคัญกับบรรยากาศการเรียนรู้ที่เกื้อกูล เปี่ยมด้วยเมตตา การไม่เบียดเบียน เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูและผู้เรียน ควบคู่กับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมผ่านการบูรณาการเข้ากับเนื้อหาวิชาการ มุ่งพัฒนากระบวนการคิดอย่างมีปัญญาตามหลักโยนิโสมนสิการ ครูทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ หลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสันติ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (Chamnongphon, 2021) ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการเรียนการสอน เป็นการจัดมวลประสบการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนเกิด กระบวนการการเรียนรู้เข้าใจในการเรียนการสอน เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ยังต้องเป็นผู้อำนวยการดำเนินการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ คอยชี้แนะให้คำแนะนำโดยต้องมีหลักสูตร ผู้สอน ผู้เรียน วิธีการสอน สื่อการเรียนการสอนและการประเมินผลเป็นองค์ประกอบ (Phrakhrupalad Metalak Thitasophano (Hongsopha), 2021) ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการเรียนการสอน หมายถึงกระบวนการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยผู้สอนมีหน้าที่คอยแนะนำมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการใฝ่รู้ใฝ่เรียน มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น (Phramaha Dheerawat Sakkadhammo (Aadpakdee), 2021) ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยผู้สอนมี หน้าที่คอยแนะนำมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการใฝ่รู้ใฝ่เรียน มีการ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น (Phra Chanchai Indañano (Yanchimplee), 2021) ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนเป็นกระบวนการเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เข้าใจในการเรียนการสอน การที่ผู้เรียนจะรู้มากน้อยเพียงใดนั้น

ขึ้นอยู่กับการที่ผู้สอนมุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสม (Phramaha Aekachai Visuddho (Kotsunton), 2023) ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการเรียนรู้หมายถึง กระบวนการสร้างปฏิสัมพันธ์อย่างมีระบบระหว่างผู้สอนและผู้เรียน โดยอาศัยรูปแบบ วิธีการ เทคนิคการสอนที่เหมาะสม กระบวนการเรียนรู้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมการแสวงหาความรู้ ฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์ สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง การจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพจะต้องสอดคล้องกับลักษณะของผู้เรียน

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนมีเป้าหมายสำคัญเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริงและเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้ การที่ผู้เรียนจะมีความรู้มากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับความมุ่งหวังของผู้สอนที่ตั้งใจให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ รวมทั้งการออกแบบและจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสม ทั้งนี้ การศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ผู้สอนเข้าใจลักษณะและความแตกต่างของผู้เรียน ตลอดจนสามารถกำหนดวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ความสามารถ ความสนใจของผู้เรียน และเนื้อหาของรายวิชาได้อย่างเหมาะสม ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาองค์ความรู้ได้

จุดมุ่งหมายการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมการเรียนการสอนนวัตกรรมเชิงพุทธการพัฒนาความรู้หรือทักษะของผู้เรียนเป็นการมุ่งสู่ผลลัพธ์เชิงปัญญา ตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการเกิดปัญญา ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริงอย่างมีคุณธรรม (Phra Witthaya Khonchaiyaphum, and Rakkanto, 2024) ระบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพประกอบด้วยขั้นตอนการจัดกิจกรรมที่มุ่งบรรลุเป้าหมายตามความต้องการของผู้เรียนเป็นโครงสร้างที่ช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ เป้าประสงค์ และตัวชี้วัดของหลักสูตรผ่านขอบข่ายเนื้อหาที่กำหนดอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ หลักการ ขั้นตอนกิจกรรม สื่อประกอบการสอน และการวัดผลประเมินผล คือ 1. หลักการเป็นแนวทางสำคัญที่เป็นพื้นฐานในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองได้จากการลงมือปฏิบัติจริง และเรียนรู้จากกระบวนการของธรรมชาติ อันนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ของการสอน 2. ขั้นตอนกิจกรรมการเรียนการสอน เป็นการอธิบายลำดับขั้นตอนของการจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการคิด การลงมือทำ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกและชี้แนะแนวทางเพื่อให้การเรียนรู้บรรลุผล 3. สื่อประกอบการสอน เป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ ให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในการทำกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อเหล่านี้ควรออกแบบให้สอดคล้องกับเนื้อหาและเป้าหมายของบทเรียน 4. การวัดผลและประเมินผลเป็นกระบวนการสำคัญในการสะท้อนผลของการจัดการเรียนการสอน โดยใช้เครื่องมือที่หลากหลายในการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินพัฒนาการของผู้เรียนสอดคล้องกับ (Bruner, 1961) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบค้นพบ ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้แสวงหาความรู้ผ่านการสำรวจ ทดลอง และการคิดด้วยตนเอง โดยอาศัยความสนใจและแรงจูงใจภายในของผู้เรียนเป็นตัวขับเคลื่อน การเรียนรู้ในลักษณะนี้จะช่วยเสริมสร้างพัฒนาการทางสติปัญญาในระดับสูง ผู้เรียนจะไม่เพียงแต่จดจำความรู้ แต่สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ อีกทั้งยังช่วยพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา ความคิดเชิงวิพากษ์ และการสร้างสรรค์นวัตกรรม อันเป็นทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21 การจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการดังกล่าวยังสัมพันธ์กับการเรียนการสอนแบบอุปนัย ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนเริ่มต้นจากการสังเกตตัวอย่างหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ก่อนที่จะสรุปเป็นหลักการหรือแนวคิดของตนเอง การเรียนรู้เชิงอุปนัยจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมกับความรู้ใหม่ เกิดการสร้างและสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การอภิปรายและการสร้างมโนภาพร่วมกับผู้อื่นก็มีบทบาทสำคัญ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ช่วยขยายกรอบความคิดของ

ผู้เรียนและทำให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ดังนั้น บทบาทของผู้สอนในยุคปัจจุบันจึงไม่ใช่เพียงผู้ถ่ายทอดข้อมูล แต่คือผู้ออกแบบการเรียนรู้ ที่ต้องคำนึงถึงพัฒนาการทางสติปัญญา ความแตกต่างระหว่างบุคคล และบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมาย การจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งการค้นคว้า ทดลอง การใช้ปัญหาเป็นฐาน หรือการใช้สถานการณ์จริงเป็นโจทย์การเรียนรู้จะช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาความรู้ ความคิด และทักษะต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผู้เรียนเป็นผู้เรียนรู้ที่มีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง และสามารถพัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนคือการลงมือปฏิบัติจริงทั้งในด้านการจัดการเรียนรู้และการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างแท้จริงและพัฒนาทักษะในกระบวนการต่าง ๆ อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถนำองค์ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยมีการเน้นการปฏิบัติจริงเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนการสอน

แนวคิดหลักเกี่ยวกับนวัตกรรมการศึกษาเชิงพุทธ

นวัตกรรมทางเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมเชิงวิธีการสอน มุ่งเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ หรือการสร้างความสะดวก รวดเร็ว และความน่าสนใจในการเรียนรู้ ในขณะที่นวัตกรรมทางปรัชญาการศึกษาที่ตั้งอยู่บนหลักพุทธธรรม มุ่งเปลี่ยนแปลงทัศนะต่อการเรียนรู้ จากการสะสมความรู้ภายนอกไปสู่การพัฒนามนุษย์จากภายใน ผ่านกระบวนการฝึกสติ การใคร่ครวญ และการเกิดปัญญาการนำนวัตกรรมเชิงพุทธมาใช้จึงเป็นการเปลี่ยนฐานคิดของการศึกษา จากการเน้นผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการหรือทักษะเชิงประโยชน์ใช้สอย ไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างสมดุลทั้งด้านปัญญา คุณธรรม จิตสำนึกต่อสังคม ซึ่งสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นโครงสร้างปรัชญาพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ตามพุทธศาสนา (Dokthaisong, 2019) ได้กล่าวถึงความหมายของนวัตกรรมทางการศึกษาไว้ว่านวัตกรรมการศึกษาคือกระบวนการพัฒนาระบบการศึกษาโดยใช้นวัตกรรมใหม่ ทั้งในด้านการเรียนการสอนการบริหารจัดการการพัฒนาทรัพยากรบุคคลและการใช้เทคโนโลยีเพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและพัฒนาการของเทคโนโลยีโดยเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพสูงสุด นวัตกรรมเหล่านี้ยังช่วยให้โรงเรียนและระบบการศึกษาสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว (Nitijirachat, Phramaha Udorn Uttaro (Makdee), and Samniang, 2023) ได้กล่าวถึงนวัตกรรมการศึกษา หมายถึงการนำเอาสิ่งใหม่ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของความคิด สิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นเข้ามาใช้ในระบบการศึกษา ที่มีจุดประสงค์เพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพ และทำให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว เกิดแรงจูงใจในการเรียน (Sachana, 2025) นวัตกรรม คือ สิ่งใหม่หรือสิ่งที่ได้รับการพัฒนาให้แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งอาจอยู่ในรูปของแนวคิด กระบวนการ วิธีการ หรือเทคโนโลยี โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับประสิทธิภาพ แก้ไขปัญหา สร้างคุณค่า และตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างสร้างสรรค์ การนำนวัตกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง จำเป็นต้องอาศัยทั้งความรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์ และการบริหารจัดการที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกต่อเศรษฐกิจ สังคม และระบบการศึกษาทั้งในระดับองค์กรและระดับประเทศ (Sadoo, and Homchoomchung, 2025) ได้กล่าวว่า นวัตกรรมทางการศึกษา หมายถึงวิธีการปฏิบัติใหม่ หรือสิ่งใหม่ที่แปลกไปจากเดิมที่ยังไม่แพร่หลายหรือยังไม่เคยใช้มาก่อนโดยอาจจะได้มาจากการคิดค้นพบวิธีการใหม่ขึ้นมาหรือมีการปรับปรุงของเก่าให้เหมาะสมและสิ่งทั้งหลายปลายทางอย่างมีประสิทธิภาพขึ้นเพื่อช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน (Wichitpatcharaporn, 2024) นวัตกรรมทางการศึกษา เป็นชุดความคิด สิ่งใหม่ที่พัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ในลักษณะแนวคิด ทฤษฎี

แนวปฏิบัติและสิ่งประดิษฐ์ที่พัฒนาขึ้นใหม่ตามวัตถุประสงค์ของนักการศึกษาหรือนักบริหารการศึกษา เพื่อใช้การแก้ปัญหาและหรือพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่ตอบโจทย์บริบทการเปลี่ยนแปลง

สรุปได้ว่า นวัตกรรมทางการศึกษา คือ สิ่งใหม่ที่ครูนำมาใช้เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ โดยอาจเป็นการต่อยอดจากสิ่งเดิมหรือการคิดค้นใหม่ เช่น เทคนิคการสอน วิธีการสอน แผนจัดการเรียนรู้ งานวิจัย สื่อการสอน วัสดุ อุปกรณ์ เทคโนโลยี และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างประสบการณ์แปลกใหม่ให้ผู้เรียน ทำให้เกิดความสนใจ เรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คุณลักษณะของนวัตกรรมทางด้านการเรียนรู้เชิงพุทธ

นวัตกรรมเชิงพุทธ เป็นการพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้โดยผนวกหลักพุทธธรรมเข้าเป็นแกนกลางของแนวคิดและกระบวนการจัดการเรียนรู้ มิใช่เพียงการนำวิธีการสอนทั่วไปมาเรียกใหม่ หากแต่เป็นการออกแบบนวัตกรรมที่มีรากฐานจากหลักธรรม เช่น ไตรสิกขา อริยสัจ 4 หลักการฝึกจิตให้เกิดสติและปัญญา เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากภายใน สามารถรู้เท่าทันตนเอง เห็นคุณค่าแห่งการเรียนรู้ และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงอย่างมีจริยธรรม (Jitchayawanit, 2019) นวัตกรรมการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้สอนควรสร้างหรือพัฒนาขึ้นมา และควรแสวงหาเพื่อนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้พัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพเป็นอย่างยิ่ง ความสำคัญของนวัตกรรมการเรียนรู้มีดังนี้ 1. ช่วยกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนในการเรียนรู้ 2. ทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้และประสบการณ์ที่แปลกใหม่ 3. ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเนื้อหาหรือบทเรียนได้เป็นอย่างดีและเรียนรู้ได้เร็วขึ้น 4. ทำให้การจัดการเรียนรู้สนุกและไม่เกิดความเบื่อหน่าย 5. ทำให้การจัดการเรียนรู้บรรลุตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ 6. ช่วยส่งเสริมพัฒนาการทางด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน 7. ทำให้เกิดการพัฒนาในด้านวงการศึกษา (Phramaha Werawich Sattaram, 2023) หลักการพื้นฐานของนวัตกรรมทางการศึกษามีความสำคัญในการขับเคลื่อนคุณภาพการเรียนรู้ โดยนวัตกรรมควรมีคุณลักษณะของความเป็นสิ่งใหม่ อาจเป็นสิ่งใหม่ทั้งหมดหรือใหม่เพียงบางส่วน อยู่ในกระบวนการทดลอง พิสูจน์ และปรับใช้ในทางปฏิบัติตลอดจนเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับบางส่วนแต่ยังไม่แพร่หลาย เพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ ทันสมัย และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Thetrungrueang and Boonpienpon, 2024) คุณลักษณะและคุณสมบัติของนวัตกรรม เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการแพร่กระจายจากสิ่งใหม่จากสังคมหนึ่งไปยังสังคมหนึ่ง โดยสิ่งใหม่นั้น คือ นวัตกรรม ซึ่งเป็นทั้งความรู้ ความคิด และเทคนิค วิธีการรวมถึงเทคโนโลยี (Thongthiya, 2025) คุณลักษณะของนวัตกรรมการเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างปฏิสัมพันธ์อย่างมีระบบระหว่างผู้สอนและผู้เรียน โดยอาศัยรูปแบบ วิธีการ เทคนิคการสอนที่เหมาะสม กระบวนการเรียนรู้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมแสวงหาความสามารถ ฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์สร้างแนวคิดความรู้ด้วยตนเอง การจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพสอดคล้องกับลักษณะผู้เรียน (Khongcharoen, 2021) ทักษะการเรียนรู้เป็นนวัตกรรมการจัดการเรียนรู้หมายถึงความสามารถของผู้เรียนในการแสวงหาองค์ความรู้ สร้างประสบการณ์ และประยุกต์ความรู้ผ่านการเรียนรู้การร่วมมือกสามารถนำองค์ความรู้มาบูรณาการพัฒนาเป็นนวัตกรรมในรูปแบบของสิ่งใหม่ที่มีความใหม่แตกต่างไปจากเดิมได้อย่างชำนาญเพื่อให้สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงหรือตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้

สรุปได้ว่า นวัตกรรมการศึกษา คือ การสร้างหรือพัฒนารูปแบบ แนวคิด กระบวนการ และสื่อที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ให้มีความทันสมัยและเหมาะสมกับหลักสูตร เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ นวัตกรรมช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษา ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้มากขึ้น สามารถสร้างทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทั้งด้านความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหา และการใช้เทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม

ประเภทของนวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ

การเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ การประยุกต์ใช้วิธีการสอน สื่อ หรือเทคโนโลยีการศึกษาเท่านั้น แนวทางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการเรียนรู้เชิงพุทธมีความลึกซึ้งกว่านวัตกรรมทางเทคนิค เนื่องจากเป็นการเปลี่ยนกรอบคิดเกี่ยวกับเป้าหมายของการศึกษา จากการเน้นผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ ไปสู่การพัฒนาปัญญา คุณธรรม และจิตสำนึกของผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม (Kneale, 2017) นวัตกรรมด้านการบริหารทรัพยากรการศึกษา คือ การจัดการทรัพยากรทางการเงินและทรัพยากรบุคคล เพื่อสนับสนุนการพัฒนาและการดำเนินงานของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคอนาคต นวัตกรรมด้านการจัดการทรัพยากรช่วยให้สถาบันการศึกษานำทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การใช้ระบบERP (Alexander, and Smith, 2019) นวัตกรรมด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมทางการศึกษา คือ กระบวนการปรับปรุงและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของระบบการศึกษาตอบสนองต่อแนวโน้มการพัฒนาการเรียนรู้ในอนาคต โดยมุ่งเน้นการสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพและเทคโนโลยีที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เช่น การออกแบบอาคารสถานที่เรียนที่มีความยืดหยุ่น การใช้เทคโนโลยีการศึกษาที่ทันสมัย และการจัดสรรสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม ส่งเสริมให้ผู้เรียนและผู้สอนสามารถดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความสุขในทุกมิติการนำนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีและการออกแบบเชิงสร้างสรรค์มาใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ เช่น ห้องเรียนอัจฉริยะ หรือพื้นที่การเรียนรู้แบบยืดหยุ่น ช่วยเพิ่มโอกาสให้ผู้เรียนสามารถปรับวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับกิจกรรมและรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลาย การเรียนรู้แบบกลุ่ม การเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือการเรียนรู้แบบผสมผสาน การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น ระบบการประชุมออนไลน์ อุปกรณ์สื่อสารอัจฉริยะ และเครื่องมือปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียน เสริมให้กระบวนการเรียนการสอนมีความยืดหยุ่น เข้าถึงง่าย และตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของผู้เรียนในยุคดิจิทัลนวัตกรรมด้านความปลอดภัยในสถานศึกษา เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทของการศึกษายุคอนาคต ซึ่งเต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางเทคโนโลยี การพัฒนาระบบความปลอดภัยที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ระบบตรวจสอบการเข้า–ออก และระบบความปลอดภัยอัจฉริยะ ช่วยเพิ่มความมั่นใจในการจัดการศึกษาทั้งในระดับผู้เรียน ครู และบุคลากรในสถานศึกษา (Phramaha Aphipong Phuriwuttano Khamhongsa et al., 2021) นวัตกรรมทางการศึกษา สามารถจำแนกประเภทนวัตกรรมทางการศึกษาได้หลากหลายรูปแบบ เพื่อสะท้อนถึงการนำไปใช้ประโยชน์ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนอย่างเหมาะสม โดยพิจารณาจากผู้ใช้ประโยชน์โดยตรง สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ 1. นวัตกรรมสำหรับครู หมายถึง นวัตกรรมที่ออกแบบมาเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานของครูให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น แผนการจัดการเรียนรู้ คู่มือครู เอกสารประกอบการสอน หนังสืออ้างอิง เครื่องมือวัดและประเมินผล ตลอดจนสื่อโสตทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการถ่ายทอดความรู้และพัฒนาการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน 2. นวัตกรรมสำหรับนักเรียน หมายถึง นวัตกรรมที่มุ่งเน้นการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองและพัฒนาทักษะต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ตัวอย่างเช่น บทเรียนสำเร็จรูป เอกสารประกอบการเรียน ชุดฝึกปฏิบัติ ใบงาน หนังสือเสริมประสบการณ์ ชุดเกมการศึกษา ชุดเพลง และสื่อการ์ตูน ซึ่งทั้งหมดมีเป้าหมายเพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ เพิ่มความเข้าใจในเนื้อหา และเสริมสร้างทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาให้แก่ผู้เรียน (Sengdonpai and Suebsor, 2023) นวัตกรรมในการบริหารสถานศึกษาจำแนกได้ 5 ประเภทหลัก คือ นวัตกรรมด้านหลักสูตร นวัตกรรมด้านการจัดการเรียนรู้ นวัตกรรมด้านสื่อการสอน นวัตกรรมด้านการประเมินผลและนวัตกรรมด้านการบริหารจัดการ ซึ่งคลอบคลุมการบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า นวัตกรรมด้านการบริหารทรัพยากรการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพและประสิทธิภาพของสถานศึกษาในยุคดิจิทัล การบริหารทรัพยากรทั้งด้านการเงินและบุคลากรด้วยระบบ ERP ช่วยให้การดำเนินงานเป็นระบบและโปร่งใสมากขึ้น นวัตกรรมด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ห้องเรียนอัจฉริยะ เทคโนโลยีดิจิทัล ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียนรวมถึงการพัฒนาระบบความปลอดภัยอัจฉริยะในสถานศึกษา สร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ปลอดภัย

การประยุกต์ใช้และการออกแบบนวัตกรรม

Khaemmanee (2016) กล่าวว่า 1. นวัตกรรมที่ไม่ซับซ้อนและใช้งานง่าย 2. นวัตกรรมที่ประหยัดและไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย 3. นวัตกรรมที่มีความพร้อมในการใช้งาน 4. นวัตกรรมที่สอดคล้องกับบริบทเดิม 5. นวัตกรรมที่ให้ผลลัพธ์ชัดเจนและตรวจสอบได้ (Jansrisukot, 2025) นวัตกรรมการเรียนการสอนใหม่ ๆ ให้ประสบผลสำเร็จนั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1. ขั้นของความสนใจ (SoC) 2. ระดับการใช้ (LoU) และ 3. ตัวอย่างของนวัตกรรม (IC) โดยเริ่มจากการสร้างความสนใจในระดับต่ำก่อนแล้วค่อย ๆ พัฒนาให้อยู่ในขั้นสูง เช่นเดียวกับระดับการใช้นวัตกรรม ก็เริ่มจากระดับผู้ไม่ใช้นวัตกรรมไปสู่ผู้ใช้นวัตกรรม (Pongsura, Meechai, and Prasongsang, 2025) นวัตกรรมมีความสำคัญเนื่องจากช่วยสร้างประโยชน์ที่ชัดเจน โดยสามารถนำไปใช้จริงและสร้างความแตกต่างได้ นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในการแก้ปัญหา พัฒนาต่อยอด และยกระดับสินค้า บริการ และกระบวนการในระดับบุคคล องค์กร และประเทศ การสร้างสรรค์นวัตกรรมที่ดีจึงช่วยเพิ่มความสามารถและความได้เปรียบในการแข่งขัน รวมถึงสามารถช่วยแก้ปัญหาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Boontave, 2025) พุทธนวัตกรรมการเรียนรู้จึงเป็นแนวทางที่มองว่าการศึกษาไม่ใช่แค่การเติมความรู้แต่เป็นการพัฒนาคนทั้งคนให้มีปัญญาในการใช้ชีวิตมีคุณธรรมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและมีจิตใจที่เข้มแข็งและสงบทำให้ผู้เรียนสามารถเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและสร้างสรรค์ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้

สรุปได้ว่า การนำนวัตกรรมทางการศึกษาไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาการเรียนการสอนควรคำนึงถึงความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้จริงในบริบทของสถานศึกษา นวัตกรรมที่มีประสิทธิภาพควรมีลักษณะเรียบง่าย ใช้งานสะดวก ไม่ซับซ้อน ไม่ก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายสูงเกินความจำเป็น นวัตกรรมควรสามารถอำนวยความสะดวกแก่ผู้สอนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

นวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ

นวัตกรรมคือกระบวนการคิดและปรับปรุงสิ่งเดิมให้เกิดคุณค่าใหม่ จนเป็นที่ยอมรับและสามารถประยุกต์ใช้ได้จริงซึ่งสอดคล้อง (Phramaha Chanin Athiwaro, Woowong, Tanma, and Saodaen, 2025) พุทธนวัตกรรมเป็นแนวทางการศึกษาเชิงจิตวิญญาณที่บูรณาการหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการเรียนรู้ร่วมสมัย โดยเน้นการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านปัญญา อารมณ์ และจิตใจอย่างสมดุล มุ่งสร้างความเข้าใจตนเอง การรู้เท่าทันชีวิต และความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ ครูทำหน้าที่เป็นผู้นำทางการตื่นรู้ ขณะที่ผู้เรียนเป็นผู้ใฝ่รู้และฝึกสติอย่างต่อเนื่อง กระบวนการเรียนรู้ในแนวทางนี้จึงไม่ใช่เพียงเพื่อความรู้ แต่เพื่อการเปลี่ยนแปลงภายในอย่างยั่งยืน และตอบโจทย์การศึกษายุคใหม่ที่ต้องการทั้ง ความรู้ และความตื่นรู้ ควบคู่กันไปในการเรียนรู้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา หรือการเรียนรู้เชิงพุทธ จึงมีความสอดคล้องกับพุทธนวัตกรรมการการสอนของพระพุทธเจ้า หมายถึงกลกลวิธีและอุบายประกอบการสอน สามารถนำหลักการสอนเพื่อการเรียนรู้ได้ดังนี้ 1) การยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ 2) การเปรียบเทียบ

ด้วยข้ออุปมา 3) การใช้อุปกรณ์การสอน 4) การทำเป็นตัวอย่าง 5) การเล่นภาษา 6) การรู้จักจังหวะและโอกาส 7) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ 8) การลงโทษและให้รางวัล 9) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

การบูรณาการหลักคำสอนพระพุทธศาสนาสู่นวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน เป็นแนวทางช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาเพิ่มความสมดุลระหว่างปัญญา คุณธรรม และการปฏิบัติจริง โดยสามารถประยุกต์หลักธรรมสำคัญกับแนวคิดการเรียนรู้สมัยใหม่เพื่อสร้างกิจกรรมที่หลากหลายและมีคุณค่า ตัวอย่างเช่น การนำ อริยสัจ 4 มาผนวกกับ Problem-Based Learning (PBL) ผู้เรียนได้ร่วมกันนิยามองค์ประกอบของ ทุกข์–สมุทัย–นิโรธ–มรรค ผ่านปัญหาสังคมใกล้ตัว พร้อมทั้งออกแบบแผนแก้ไขปัญหา กระบวนการนี้ทำให้ผู้เรียนพัฒนาความเข้าใจเชิงระบบ มีทักษะในการสร้างและอภิปรายแผนแก้ไข และยังสามารถสะท้อนคิดเชื่อมโยงกับคุณธรรมในชีวิตจริง ได้อย่างเหมาะสมการประยุกต์ มรรค 8 โดยเฉพาะสัมมาทิฏฐิ สมาธิ เข้ากับ Active Learning แนวคิดการเรียนรู้แบบค้นพบ (Discovery Learning) (Bruner, 1961) เป็นทฤษฎีการเรียนรู้ในกลุ่มพุทธิปัญญานิยม ซึ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างองค์ความรู้ของผู้เรียนผ่านการคิด วิเคราะห์ และค้นพบความจริงด้วยตนเอง โดยมิได้เน้นการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนสู่ผู้เรียนโดยตรง แต่เน้นให้ผู้เรียนมีบทบาทเชิงรุกในการแสวงหาความรู้ผ่านประสบการณ์ การตั้งสมมติฐานและการตรวจสอบข้อค้นพบด้วยกระบวนการทางปัญญาอย่างเป็นระบบสอดคล้องกับหลัก โยนิโสมนสิการในพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึง การพิจารณาอย่างแยบคาย การคิดอย่างถูกวิธี และการใคร่ครวญตามเหตุและปัจจัย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ตรงต่อความเป็นจริงโดยโยนิโสมนสิการมิได้มุ่งเน้นเพียงการรับรู้ข้อมูลหรือความรู้เชิงทฤษฎี หากแต่เป็นกระบวนการทางปัญญาที่นำไปสู่การรู้แจ้งและความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในสภาวธรรม เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าสู่วงจรการเรียนรู้แบบค้นพบ การสังเกต ตั้งคำถาม ทดลอง ไปจนถึงการอภิปรายผล โดยทุกขั้นตอนมีการเชื่อมโยงคุณธรรมและเจตคติที่ดี ซึ่งผู้เรียนสามารถอธิบายหลักการที่เกี่ยวข้อง ลงมือค้นหา ทดลอง และอภิปรายผล และแสดงสมาธิ ความตั้งใจ รวมถึงวินัยในตนเองได้อย่างชัดเจน การใช้พุทธวิธีการสอน ยกอุทาหรณ์และอุปมา สามารถพัฒนาเป็น โดยครูเล่านิทานหรือกรณีศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนสรุปหลักคิดและข้อธรรมที่แฝงอยู่ กิจกรรมเช่นนี้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถระบุหลักธรรมและแนวคิดสำคัญ ถ่ายทอดความเข้าใจผ่านการเล่าหรือการเขียนสรุป และแสดงออกถึงคุณธรรมที่ได้เรียนรู้ เช่น ความเห็นอกเห็นใจหรือความรับผิดชอบ การจัดการเรียนรู้ในลักษณะนี้ไม่เพียงช่วยสร้างความเข้าใจ แต่ยังหล่อหลอมคุณค่าทางจิตใจที่สอดคล้องกับการอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อให้การเรียนการสอนดังกล่าวมีคุณภาพจึงควรใช้ แนวทางประเมินผลที่หลากหลาย ได้แก่ การใช้รูบริก K–P–A (Knowledge–Process–Attitude) แบบ 4 ระดับ ซึ่งช่วยสะท้อนการพัฒนาของผู้เรียนตั้งแต่ความรู้ขั้นพื้นฐานจนถึงการประยุกต์อย่างลึกซึ้ง ระดับ 4 คือผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงทฤษฎีและปฏิบัติพร้อมสะท้อนคุณธรรมได้อย่างลึกซึ้ง ส่วนระดับ 1 คือผู้เรียนยังไม่สามารถแสดงความรู้หรือเชื่อมโยงคุณธรรมได้อย่างเพียงพอ นอกจากนี้ ยังสามารถใช้แบบประเมินรายวิชาที่ครอบคลุมการมีส่วนร่วม สมาธิ ความตั้งใจ และการสะท้อนคิดของผู้เรียนทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม ซึ่งช่วยให้ครูติดตามและพัฒนาผู้เรียนได้ตรงตามสภาพจริง

ข้อเสนอสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา คือควรสนับสนุนทั้งด้านสื่อและเวลาเพื่อสร้างชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ให้ครูได้แลกเปลี่ยนและพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนรู้เชิงพุทธ ควรมีการจัดอบรมครูอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับการออกแบบ ที่เชื่อมโยงหลักธรรมกับกลยุทธ์การเรียนรู้สมัยใหม่ ตลอดจนสนับสนุนการใช้สื่อดิจิทัลและนวัตกรรมการสอนรูปแบบต่าง ๆ ที่ช่วยให้นักเรียนพัฒนาทั้งความรู้ ความคิดเชิงวิพากษ์ การปฏิบัติจริง และคุณธรรมควบคู่กัน แนวทางดังกล่าวไม่เพียงสร้างผู้เรียนที่เก่งด้านวิชาการ แต่ยังมีคุณลักษณะพึงประสงค์ในการเป็นพลเมืองที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

ตารางที่ 1 ตารางเชื่อมโยงหลักธรรม–กลยุทธ์–กิจกรรม–ตัวชี้วัด นวัตกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงพุทธ

หลักธรรม	กลยุทธ์การเรียนรู้	กิจกรรมการสอน	ตัวชี้วัด (K–P–A)
อริยสัจ 4 (ทุกข์–สมุทัย-นิโรธ–มรรค) ขั้นที่ 1 การนำเสนอและทำความเข้าใจปัญหาสอดคล้องกับหลัก ทุกข์ ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาสอดคล้องกับหลัก สมุทัย ขั้นที่ 3 การกำหนดเป้าหมายและสภาวะที่พึงประสงค์ สอดคล้องกับหลัก นิโรธ ขั้นที่ 4 การออกแบบแนวทางแก้ปัญหาและการปฏิบัติสอดคล้องกับหลักมรรค	Problem-Based Learning	กำหนดปัญหา–สาเหตุ–วิธีแก้	K วิเคราะห์โครงสร้างปัญหา P วางแผนแก้ไข A สะท้อนคุณธรรม
มรรค 8 (สัมมาทิฏฐิ) ขั้นที่ 1 การสังเกตปรากฏการณ์ ขั้นที่ 2 การตั้งคำถามและตรวจสอบความคิด ขั้นที่ 3 การอภิปรายและสังเคราะห์ความรู้	Active Learning	สังเกต–ตั้งคำถาม–อภิปราย	K อธิบายหลักธรรม P ทดลอง–อภิปราย A สมาธิ ความตั้งใจ
มรรค 8 (สัมมาสมาธิ) ขั้นที่ 1 การจดจ่อและการเตรียมการเรียนรู้ ขั้นที่ 2 การทดลองและการสำรวจ ขั้นที่ 3 การสรุปผลและสะท้อนการเรียนรู้	Discovery Learning	ทดลองและสรุปผล	K เข้าใจผลปฏิบัติ P ทดลองค้นพบ A วินัย สมาธิ
พุทธวิธี- อุทาหรณ์-อุปมา ขั้นที่ 1 การนำเสนอเรื่องราว ขั้นที่ 2 การตีความและวิเคราะห์ ขั้นที่ 3 การสรุปบทเรียนและถ่ายทอด	Story-Based Learning	เล่านิทานหรือกรณีศึกษา	K สรุปหลักคิด P ถ่ายทอดความเข้าใจ A เมตตา ความรับผิดชอบ
พุทธวิธี- ทำเป็นตัวอย่าง ขั้นที่ 1 การสาธิตและการวางแบบอย่าง ขั้นที่ 2 การลงมือปฏิบัติร่วมกัน ขั้นที่ 3 การประเมินและปรับปรุง	Project-Based Learning	ครู–นักเรียนทำโครงงาน	K อธิบายขั้นตอน P สร้างโครงงาน A ความรับผิดชอบร่วมกัน

หลักธรรม	กลยุทธ์การเรียนรู้	กิจกรรมการสอน	ตัวชี้วัด (K–P–A)
พุทธวิธี-เลือกคน/รายบุคคล ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์ผู้เรียนรายบุคคล ขั้นที่ 2 การออกแบบกิจกรรมเฉพาะบุคคล ขั้นที่ 3 การติดตามและสะท้อนผล	Differentiated Instruction	กิจกรรมตามความถนัด	K เข้าใจตนเอง P แก้ปัญหาเฉพาะบุคคล A เคารพความแตกต่าง
พุทธวิธี- รู้จังหวะ-โอกาส ขั้นที่ 1 การเผชิญสถานการณ์จริง ขั้นที่ 2 การตัดสินใจและการลงมือ ขั้นที่ 3 การสะท้อนและประยุกต์ใช้	Experiential Learning	ใช้สถานการณ์จริง	K เชื่อมโยงหลักธรรมกับชีวิต P ตัดสินใจแก้ปัญหา A ความยืดหยุ่น

จากตารางตารางเชื่อมโยงหลักธรรม–กลยุทธ์–กิจกรรม–ตัวชี้วัด นวัตกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงพุทธ ที่ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดของการจัดการเรียนการสอน นวัตกรรมการศึกษาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์นวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ คือแนวคิดการจัดการศึกษา ที่มุ่งเน้นการผสมผสานภูมิปัญญาพุทธเข้ากับทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่ เพื่อสร้างการศึกษาเชิงคุณค่าที่สามารถตอบสนองต่อความท้าทายของสังคมดิจิทัลและโลกพหุวัฒนธรรมได้อย่างสมดุล แนวคิดนี้ตอกย้ำว่าการศึกษาที่แท้จริงไม่ควรหยุดอยู่เพียงการสั่งสมความรู้ทางวิชาการ แต่ต้องควบคู่ไปกับการบ่มเพาะคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ความพิเศษของนวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ คือการนำหลักธรรมสำคัญอย่างอริยสัจ 4 และมรรค 8 มาประยุกต์กับกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก การเรียนรู้โดยการค้นพบ และการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อสร้างผู้เรียนที่มีทั้งปัญญาและคุณธรรม อริยสัจ 4 ทำหน้าที่เป็นกรอบคิดเชิงวิเคราะห์ปัญหา โดยผู้เรียนเรียนรู้ที่จะมองเห็นปัญหา ค้นหาสาเหตุ พิจารณาวิธีแก้ และมุ่งไปสู่การดับปัญหาด้วยปัญญา ในขณะที่มรรค 8 ทำหน้าที่เป็นแนวทางการปฏิบัติที่ช่วยให้ผู้เรียนฝึกฝนตนเองทั้งทางความคิดและการกระทำ เมื่อสองสิ่งนี้บูรณาการเข้ากับแนวคิดทางการศึกษาสมัยใหม่ ผู้เรียนจะไม่เพียงได้รับทักษะเชิงวิชาการ เช่น การคิดวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการสร้างสรรค์ แต่ยังได้ฝึกฝนจิตใจให้มีเมตตา กรุณา และรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะของพลเมืองโลก ต้องการสร้างขึ้นนวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธยังทำให้บทบาทของครูเปลี่ยนจากผู้ถ่ายทอดความรู้ ไปสู่ ผู้ออกแบบการเรียนรู้ ที่สร้างสภาพแวดล้อมและกิจกรรมการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง ใช้กระบวนการคิดขั้นสูง และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ในขณะเดียวกัน ครูก็ทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวย ที่ให้คำแนะนำ ดูแล และปลูกฝังคุณธรรมควบคู่ไปกับความรู้ กระบวนการเรียนการสอนในลักษณะนี้จึงไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้เรียนรู้ได้ตลอดชีวิต แต่ยังช่วยสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เกื้อกูลและนวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธจึงถือเป็นการศึกษาเชิงคุณค่า ที่ตอบสนองต่อเป้าหมายของการศึกษาไทยยุคใหม่ คือการสร้างผู้เรียนที่ไม่เพียงมีความรู้ แต่ยังมีคุณธรรม มีทักษะชีวิต และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เป็นการศึกษาเพื่อสร้างสมดุลระหว่างปัญญากับคุณธรรม อันจะนำไปสู่การพัฒนาทั้งปัจเจกและสังคมโดยรวมอย่างยั่งยืนในยุคการศึกษาศตวรรษที่ 21

การวัดผลและการประเมินผลการเรียนรู้

การวัดผลและการประเมินผลการเรียนรู้ภายใต้นวัตกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงพุทธ เป็นกระบวนการที่มุ่งประเมินพัฒนาการของผู้เรียนอย่างรอบด้าน ทั้งด้านความรู้ ทักษะกระบวนการคิด และคุณธรรมจริยธรรม โดยยึดหลักการประเมินตามสภาพจริง (Authentic Assessment) ควบคู่กับการประเมิน

เพื่อพัฒนา (Formative Assessment) และการประเมินผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ (Summative Assessment) เพื่อสะท้อนผลการเรียนรู้ที่แท้จริงของผู้เรียนตามเป้าหมายของการจัดการศึกษาเชิงคุณค่า

สรุป

นวัตกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิง สิ่งที่ทำขึ้นใหม่หรือแตกต่างไปจากเดิม ซึ่งอาจอยู่ในรูปของความคิด แนวทาง ระบบ รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ ตลอดจนสื่อและกระบวนการต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนการนวัตกรรมทางการศึกษาถูกคิดค้นและพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาการเรียนการสอนผ่านกระบวนการผลิต ทดลองใช้มากขึ้นอย่างเป็นระบบจนเกิดประสิทธิผล โดยอาจเป็นสิ่งใหม่หรือบางส่วนขั้นตอนทดลอง ได้รับการยอมรับแต่ยังหลากหลาย หรือได้รับการแกไขเผยแพร่อีกครั้งเพื่อเพิ่มคุณภาพการเรียนรู้เป็นนวัตกรรมการเรียนการสอนและนวัตกรรมประเภทรูปแบบหรือกระบวนการเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ วิธีการสอนสำหรับนวัตกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงพุทธที่ปรากฏในพระสูตรนั้น แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นครูผู้สอนที่ยอดเยี่ยม พระองค์สอนให้ผู้ฟังสามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง ตอบข้อสงสัยได้หมดสิ้นทำให้เกิดศรัทธาและเลื่อมใส พร้อมที่จะนำคำสอนไปปฏิบัติด้วยความสมัครใจและความอยากเรียนรู้ด้วยตนเอง คำสอนของพระองค์มีลักษณะอธิบายชัดเจนแจ่มแจ้งราวกับพาไปดูด้วยตา ทำให้เข้าใจและยอมรับได้ง่าย อีกทั้งยังปลุกเร้าให้เกิดกำลังใจ ความกล้าหาญ ความเพียร ความเชื่อมั่นว่าจะทำให้ประสบความสำเร็จได้แม้ต้องเผชิญความเหน็ดเหนื่อยการศึกษาตามแนวพุทธมิได้เป็นเพียงการแสวงหาความรู้เชิงทฤษฎี หากยังเป็นกระบวนการหล่อหลอมจิตใจให้เปี่ยมด้วยความสงบและปิติ การปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าช่วยชโลมใจให้แช่มชื่น ร่าเริง และเกิดความหวังจากการเห็นคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต พระพุทธองค์ทรงชี้แนะแนวทางนวัตกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้พุทธบริษัททุกหมู่สามารถศึกษาพระธรรมวินัยอย่างถูกต้องและนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เป็นการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ มนุษย์ย่อมต้องศึกษาและขัดเกลาจิตให้เกิดสมาธิและปัญญา จากระดับโลกิยะสู่สัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นรากฐานแห่งการพัฒนาครูและผู้เรียนให้มีจิตรู้เท่าทันและเติบโตด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

References

Alexander, T. H. L., & Smith, R. K. (2019). *Modernizing School Facilities: A Guide to Effective Design and Technology Integration*. Cham, Switzerland: Springer.

Alharbi, A. M. (2023). Implementation of Education 5.0 in Developed and Developing Countries: A Comparative Study. *Creative Education*, 14, 914–942.

Bruner, J. S. (1961). The Act of Discovery. *Harvard Educational Review,* 31(1), 21–32.

Dokthaisong, B. (2019). *Educational Innovation and Technology for Learning*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Jansrisukot, J. (2025). Concerns-Based Adoption Model: Implementing Innovation Successfully. *Journal of Global of Perspectives in Humanities and Social Sciences,* 18(2), 272–285.

Khaemmanee, T. (2016). *The Art of Teaching: Knowledge for Effective Learning Process Management*. (20th ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Khemchira, B. (2025). Buddhist Learning Innovation Applied to the Development of Digital Literacy Skills among Secondary School Students. *MCU Ubonratchathani Journal of Buddhist Studies,* 7(2), 45–55.

Khongcharoen, P. (2021). Learning and Innovation Skills: The Important Characteristic of Global Citizens in a Value- Based Economy. *Journal of Humanities and Social Sciences Thonburi University,* 15*(3*), 165–177.

Kneale, P. E. (2017). *Innovations in Educational Resource Management: Strategies and Tools*. London, England: Routledge.

Mustafa, A., Ahmad, M., & Yusof, Z. (2019). Education 5.0 and the Future of Learning. *International Journal of Education Development,* 34*(*3), 189–200.

Nitijirachat, P., Phramaha Udorn Uttaro (Makdee), & Samniang, P. (2023). The Integration of Innovation and Educational Technology into Teaching. *Journal of Dhammasuksa Research*, 6(2), 42–53.

Patthanameathada, W., Cunaphitmuang, C., & Chumchoei, S. (2023). Development of Strategic School Administration Model toward Excellence Using PINTHO Model. *Academy Journal of Northern*, 7(2), 40–49.

Phra Chanchai Indañano (Yanchimplee). (2021). *Development of a Teaching and Learning Model Based on the Threefold Training for Teachers in Secondary Schools, Udon Thani Province, District 20*. (Doctoral Dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Phra Nakhon Si Ayutthaya.

Phra Witthaya Khonchaiyaphum, & Rakkanto, S. (2024). Teaching System to Develop Classroom Teaching Skills. *Journal of Institute of Trainer Monk Development, 7*(4), 637–644.

Phrakhrupalad Metalak Thitasophano (Hongsopha). (2021). *Learning Management in Social Studies, Religion, and Culture Based on Buddhist Methods for Moral Teaching Monks in Primary Schools*. (Doctoral Dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Phra Nakhon Si Ayutthaya.

Phramaha Aekachai Visuddho (Kotsunton). (2023). *The Development of a Buddhist-Based Learning Management Model of Civic Duties According to the Four Iddhipada for Students in Buddhist Scripture Schools, Nong Khai Province*. (Doctoral Dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Phra Nakhon Si Ayutthaya.

Phramaha Aphipong Phuriwuttano (Khamhongsa) et al. (2021). Disruptive innovation in Soceal Studies Teaching. *Journal of Buddhist Sociology,* 6(3), 48–61.

Phramaha Chanin Athiwaro, Woowong, O., Tanma, K., & Saodaen, R. (2025). Integrating Buddhist Innovation into the Future of Learning. *Journal of MCU Kosai Review*, 3(2), 199–213.

Phramaha Dheerawat Sakkadhammo (Aadpakdee). (2021). *The Learning Management Process of Temple Charity Schools in the Era of Educational Reform*. (Doctoral Dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Phra Nakhon Si Ayutthaya.

Phramaha Werawich Sattaram. (2023). The Development of Educational Innovation for Learning Management in the Thai Education System. *Dhammadhara Journal of Buddhist Ideology for Development,* 1*(*2), 54–71.

Phraudompunyaporn (Sunhawat Sunhawatthano), & Ruangsan, N. (2021). The Analysis of Buddhist Learning Innovation. *Journal of Buddhist Education and Research (JBER)*, 7(1), 203–213.

Pongsura, K., Meechai, C., & Prasongsang, C. (2025). School Administration Towards Becoming an Innovative School. *Ratchapark Journal,* 19(62), 431–443.

Sachana, Y. (2025). Digital Era Educational Administration Innovation. *Journal of the Association of Professional Development of Educational Administration of Thailand (JAPDEAT),* 7*(*3), 637–649.

Sadoo, S., & Homchoomchung, A. (2025). Innovative Teaching Methods of Modern Social Studies Teachers. *Journal of MCU Ubon Review,* 10*(1*), 3113–3124.

Sengdonpai, N., & Suebsor, S. (2023). Innovation and educational technology usage for school administrations under Prachuap Khiri Khan Primary Education Service Area Office 1. *Journal of Academic for Public and Private Management*, 5(3), 69–83.

Thetrungrueang, S., & Boonpienpon, N. (2024). The Characteristics of Innovation's Perception to Influence the Usage of Online Meeting Applications Amongst Generation Y's Users in Bangkok. *Journal of Educational Management and Research Innovation*, 6(1), 133–144.

Thongthiya, K. (2025). Concept: Learning Innovations for Developing Teaching Processes in the Teaching Profession. *Journal of Educational Management and Research Innovation*, 7(4), 741–752.

Wichitpatcharaporn, W. (2024). Educational Administration Innovation: A New Paradigm for Organizational Change. *Leadership Educational Administration Development Journal, Ramkhamhaeng University*, 1(1), 1–11.

การบริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กเชิงสร้างสรรค์*

Creative Management of Small Primary Schools

[1]ปวีณา แก้วไทรนันท์, พรรณี เทพสูตร และ พิภพ วชังเงิน
[1]Paweena Kaewsainan, Punnee Tepsut and Pipob Vachungngern
สาขาวิชานวัตกรรมการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์
Program in Educational Administration Innovation,
Rajamangala Universityof Technology Rattanakosin, Thailand.
[1]Corresponding Author's Email: paweena.kae@rmutr.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในบริบทการจัดการศึกษาของประเทศไทย โรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กส่วนใหญ่ประสบข้อจำกัดด้านทรัพยากร งบประมาณ การขาดแคลนครูไม่ครบชั้นเรียน ครูผู้สอนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน รวมถึงวัสดุ ครุภัณฑ์ เทคโนโลยี และสื่อการเรียนรู้ที่ทันสมัย ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการและคุณภาพการจัดการเรียนการสอนการบริหารสถานศึกษาในบริบทดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดการบริหารเชิงสร้างสรรค์ เพื่อเปลี่ยนข้อจำกัดให้เป็นโอกาสในการพัฒนา โดยบทความนี้ได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสถานศึกษา การบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ และการพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก รวมทั้งการวิเคราะห์มาตรฐานการศึกษา เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นแนวทางในการพัฒนาโรงเรียนให้เป็นสถานศึกษาที่ น่าอยู่ น่าเรียน และมีคุณภาพ ผลการสังเคราะห์พบว่า องค์ประกอบสำคัญของการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมกัน การสร้างแรงบันดาลใจในการทำงาน การทำงานเป็นทีม การมีส่วนร่วมของครู ผู้ปกครอง ชุมชน และเครือข่ายทางการศึกษา การจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อ การเรียนรู้ ตลอดจนการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทโรงเรียนขนาดเล็ก การบริหาร เชิงสร้างสรรค์จึงเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับคุณภาพ ประสิทธิภาพ และความยั่งยืนของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กให้เติบโตได้ตามศักยภาพของตนเองอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การบริหารสถานศึกษา; การบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์; โรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก

Abstract

This research article aims to present the concept of creative school administration in small-sized primary schools, whose numbers have been continuously increasing within the context of Thailand's educational management system. Most small-sized primary schools face various constraints, including limited resources and budgets, shortages of teachers across grade levels, a lack of subject-specific expertise among teachers, as well as insufficient materials, equipment, technology, and modern learning media. These limitations significantly affect

*Received October 18, 2025; Revised December 15, 2025; Accepted December 26, 2025

administrative efficiency and the quality of teaching and learning. School administration in such contexts therefore requires the application of creative management approaches to transform constraints into opportunities for development. This article reviews relevant concepts, theories, and research related to school administration, creative school administration, and the development of small-sized primary schools, along with an analysis of educational standards, in order to synthesize guidelines for developing schools into institutions that are pleasant, conducive to learning, and of high quality. The synthesis reveals that key components of creative school administration include shared vision and common goals; the creation of motivation and inspiration in the workplace; teamwork; participation of teachers, parents, communities, and educational networks; the provision of a learning-friendly atmosphere and environment; and the appropriate application of technology in accordance with the context of small-sized schools. Creative administration thus serves as an essential approach for enhancing the quality, efficiency, and sustainability of small-sized primary schools, enabling them to develop and grow in alignment with their true potential.

Keywords: Educational Institution Administration; Creative Educational Administration; Small Primary School

บทนำ

ปัจจุบันโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กมักเผชิญกับข้อจำกัดด้านทรัพยากรทั้งในเรื่องงบประมาณ การขาดแคลนครูครบชั้นเรียน ครูที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน รวมถึงการขาดแคลนวัสดุ ครุภัณฑ์ และข้อจำกัดในการเข้าถึงเทคโนโลยีและสื่อการเรียนรู้ที่ทันสมัย (Sondergaard and Lathapipat, 2017) ซึ่งปัญหาเหล่านี้ยังมีความซับซ้อนเพิ่มขึ้นจากความแตกต่างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ โดยพบว่าประเทศที่มีรายได้สูงจะมีความสำเร็จทางการศึกษาสูงกว่า และสามารถจัดสรรทรัพยากรได้ดีกว่า ในขณะที่ประเทศที่มีรายได้น้อยยังคงประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ครอบครัวที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้เด็กไม่สามารถเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ หรือมีสมาธิในการเรียนลดลง ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในพื้นที่ชนบทและโรงเรียนขนาดเล็ก พบว่า การเผชิญกับปัญหาเฉพาะตัวที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและคุณภาพการบริหารจัดการ เช่น ข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคล งบประมาณที่จำกัด การขาดแคลนครูผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงการบริหารจัดการที่ไม่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนขนาดเล็ก (Charuwan, and Nopadol, 2022)

ปัญหาของการพัฒนาคุณภาพการศึกษาด้วยนวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนเป็นการวัดบนฐานสมรรถนะด้วยการลงมือทำ (Taking action) และการบริหารจัดการโรงเรียนและการศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลตามบริบทเชิงพื้นที่ เพื่อพัฒนาคุณภาพ ประสิทธิภาพและความยั่งยืนบนฐานของการมีส่วนร่วมให้ดียิ่งขึ้น เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางบวกต่อคุณภาพ เพื่อให้ครูรักศรัทธาและมีความสุข การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เข้ามาร่วมในการพัฒนาทางการศึกษาของเด็กนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ให้มีโอกาสทางการศึกษาเติบโตงอกงามมีคุณภาพตามศักยภาพของตนเองได้อย่างมีความสุขและเป็นนวัตกรรมที่โรงเรียนขนาดเล็กทั่วประเทศสามารถดำเนินการตามบริบทเชิงพื้นที่ของตนได้หากได้รับการส่งเสริมสนับสนุนทางนโยบายและทรัพยากรจากรัฐและการหนุนเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การบริหารจัดการ

โรงเรียนขนาดเล็กมีความท้าทายเฉพาะตัว เนื่องจากข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคล งบประมาณ และโครงสร้างองค์กรที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาอย่างเต็มที่ การนำเสนอนวัตกรรมการบริหารจึงเป็นทางเลือกสำคัญที่จะช่วยพัฒนาและยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระยะยาว นวัตกรรมบริหารในโรงเรียนขนาดเล็กส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวทางการจัดการศึกษา ในหลายมิติ ได้แก่ 1) การปรับโครงสร้างองค์กรและระบบบริหารจัดการให้เหมาะสมกับบริบทนวัตกรรม ช่วยให้โรงเรียนขนาดเล็กสามารถออกแบบโครงสร้างองค์กรที่เหมาะสมกับขนาดและทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น การบริหารจัดการแบบกระจายอำนาจ 2) การใช้หลักการทำงานเป็นทีม และการเปิดโอกาสให้บุคลากรทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 3) การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อดิจิทัลในการบริหารและการเรียนการสอน นวัตกรรมการบริหารนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการข้อมูล การสื่อสาร และการประเมินผลการเรียนรู้ เช่น ระบบ LMS, Learning Analytics และเครื่องมือออนไลน์ต่าง ๆ ช่วยลดภาระงานและเพิ่มความคล่องตัวในการบริหารจัดการ 4) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชนนวัตกรรมบริหารส่งเสริมการสร้างพันธมิตรกับผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานภายนอก เพื่อร่วมกันสนับสนุนการจัดการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียน การบริหารจัดการเชิงระบบและการวางแผนเชิงกลยุทธ์ นวัตกรรมช่วยให้โรงเรียนขนาดเล็กสามารถวางแผนและบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ โดยใช้ข้อมูลและการประเมินผลเป็นฐานในการตัดสินใจและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง (ONEC Backoffice, 2023) การพัฒนาผู้นำและบุคลากรในสถานศึกษา เน้นการพัฒนาศักยภาพผู้นำและครูผ่านการฝึกอบรม การเรียนรู้ร่วมกัน และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุกและการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ใช้นวัตกรรมการบริหารมาสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การใช้กิจกรรมและโครงการที่ส่งเสริมทักษะศตวรรษที่ 21 และการบูรณาการความรู้ในบริบทจริงของสถานศึกษา นวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์มาจากทักษะและวิธีคิดที่หลากหลายผสานกับความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ มุ่งสนับสนุนการค้นคว้าองค์ความรู้ สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ได้สอดคล้องกับสถานการณ์ และผลิตนวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองต่อสังคม กระบวนการเหล่านี้จึงเป็นการสร้างนวัตกรรมการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในสถานศึกษา คือ ผู้บริหารสถานศึกษาซึ่งถือเป็นฟันเฟืองสำคัญในการจัดการศึกษาโดยเฉพาะในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นผู้นำที่สามารถจูงใจบุคลากรภายในมีบทบาทต่อการกำหนดทิศทาง นโยบาย มีนวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ในการบริหารสถานศึกษา สร้างสรรค์พลวัตสู่ความสำเร็จ มีความพร้อมในด้านคุณลักษณะที่โดดเด่น มีทักษะทางปัญญาสูง เป็นนักบริหารมืออาชีพ มีจิตคิดเชิงสร้างสรรค์ มีเจตคติที่ดี และเป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ มีความคาดหวังสูงที่มุ่งสร้างความสำเร็จของงาน ตลอดจนพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และสร้างสรรค์สถานศึกษาให้เป็นองค์กรนวัตกรรมยุคใหม่ นำนวัตกรรมการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการภายในสถานศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม (Chanduang, and Wangthanomsak, 2023)

จากข้อจำกัดด้านทรัพยากรในด้านงบประมาณ การขาดแคลนครูครบชั้นเรียน การขาดแคลนครูที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านรวมถึงวัสดุ ครุภัณฑ์ และข้อจำกัดในการเข้าถึงเทคโนโลยีและสื่อการเรียนรู้ที่ทันสมัยของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ทำให้มีความสนใจที่จะศึกษา คิดค้น เพื่อนำมาพัฒนาสร้างนวัตกรรมการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ เพื่อใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กได้อย่างมีคุณภาพ ตามมาตรฐานการประกันคุณภาพการศึกษา

การบริหารสถานศึกษา

การบริหารสถานศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญในการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษา โดยนักวิชาการได้อธิบายแนวคิดดังกล่าวจากมุมมองที่แตกต่างกัน ทั้งในเชิงภาวะผู้นำ การจัดการทรัพยากร และกระบวนการบริหารเชิงระบบ อย่างไรก็ตาม แนวคิดเหล่านี้มีจุดร่วมคือการมุ่งให้สถานศึกษาบรรลุเป้าหมายทางการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม นักวิชาการกลุ่มหนึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้บริหารในเชิงวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ โดย Subrungtong (2023) เน้นความสามารถของผู้บริหารในการมองการณ์ไกล กำหนดวิสัยทัศน์ และวางแผนกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม พร้อมเชื่อมโยงกับภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมที่นำเทคโนโลยีมาใช้สร้างการเปลี่ยนแปลง แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Phramaha Kosin Tinnayano (2021) ในมิติการบริหารเชิงกลยุทธ์และการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้และนวัตกรรม ให้ความสำคัญเพิ่มเติมกับการเชื่อมโยงระหว่างการวางแผนเชิงนโยบายกับการปฏิบัติจริงในสถานศึกษา ในขณะที่ Najampa, Songbandit, and Srisopha (2022) ขยายกรอบแนวคิดการบริหารสถานศึกษาไปสู่บริบทของยุคดิจิทัล โดยเสนอองค์ประกอบการบริหารอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมผู้บริหาร ครู ผู้เรียน กระบวนการเรียนรู้ เทคโนโลยี และกระบวนการบริหาร แนวคิดนี้แตกต่างจากนักวิชาการกลุ่มแรกตรงที่มุ่งเน้นการบูรณาการเทคโนโลยีและนวัตกรรมในทุกมิติของการบริหารและการจัดการเรียนรู้ ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงบทบาทของผู้บริหารเท่านั้น ด้าน Ministry of Education (2021) และ Robbins and Coulter (2021) ให้ความสำคัญกับการบริหารในฐานะกระบวนการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เน้นการยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและการมีส่วนร่วมของชุมชน มองการบริหารในมิติทั่วไปของการจัดการองค์กร ซึ่งครอบคลุมทรัพยากรบุคคล งบประมาณ และกระบวนการทำงาน แนวคิดทั้งสองมีความสอดคล้องกันในเชิงประสิทธิภาพของระบบ แต่แตกต่างกันในระดับการเน้นมิติทางการศึกษาและบริบทของสถานศึกษา

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การบริหารสถานศึกษามิใช่เพียงกระบวนการจัดการเชิงเทคนิค แต่เป็นการบูรณาการภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ การบริหารทรัพยากร การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม การสร้างบรรยากาศองค์กรที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของบุคลากรและชุมชน เพื่อขับเคลื่อนสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมายทางการศึกษาอย่างยั่งยืน

ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษา

ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาในบริบทยุคดิจิทัลและยุคปกติใหม่ได้รับการอธิบายจากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศในหลากหลายมิติ แม้แนวคิดจะมีจุดเน้นแตกต่างกัน แต่มีเป้าหมายร่วมคือ การยกระดับคุณภาพการศึกษาและการพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีนักวิชาการกลุ่มหนึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้บริหารในฐานะผู้นำด้านเทคโนโลยีและดิจิทัล โดย Tulowitzki, Gerick, and Eickelmann (2022) เน้นภาวะผู้นำด้าน ICT (ICT Leadership) ในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Wang and Guo (2023) ที่มองความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาผ่านมิติการบูรณาการเทคโนโลยี การพัฒนาทักษะดิจิทัลของครูและผู้เรียน และการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ดิจิทัล อย่างไรก็ตาม Wang and Guo (2023) ขยายกรอบแนวคิดไปสู่ระดับระบบและเครือข่ายมากกว่าการเน้นเฉพาะภาวะผู้นำรายบุคคล ในขณะที่ Sirisuk, and Jenkwao (2021) วิเคราะห์ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาในเชิงระบบ โดยใช้กรอบทฤษฎีระบบเป็นฐานในการอธิบายการเชื่อมโยงระหว่างระบบย่อยต่าง ๆ ภายในสถานศึกษา ทั้งด้านวิชาการ บุคลากร งบประมาณ นักเรียน และเครือข่ายชุมชน แนวคิดกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทั้งระบบและการสร้างบรรยากาศความร่วมมือ ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มแรกที่มุ่งเน้นบทบาท

ผู้นำด้านเทคโนโลยีเป็นหลัก ด้าน Wonganusit (2021) ให้ความสำคัญกับการบริหารสถานศึกษาในมิติการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและการบริหารเชิงมนุษย์ เน้นการพัฒนาบุคลากร การบริหารวิกฤต และนวัตกรรมเพื่อความยืดหยุ่นขององค์กร และมองว่าภาวะผู้นำ วิสัยทัศน์ และความสามารถในการสร้างแรงจูงใจของผู้บริหารเป็นปัจจัยสำคัญ ที่นำไปสู่ความศรัทธา ความสุขในการทำงาน และการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาไม่ได้จำกัดอยู่ที่มิติใดมิติหนึ่ง แต่เป็นการบูรณาการภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยี การบริหารเชิงระบบ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการสร้างความร่วมมือกับชุมชนและเครือข่าย การบริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพจึงต้องผสมผสานทักษะการบริหารสมัยใหม่ ความรู้ด้านเทคโนโลยี และแนวคิดเชิงสร้างสรรค์ในการจัดสรรทรัพยากร เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียน ครู บุคลากร และสังคมโดยรวม

หลักการบริหารจัดการสถานศึกษา

หลักการบริหารจัดการสถานศึกษา เป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาองค์กรทางการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและนวัตกรรม โดยมีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายและกรอบแนวคิดในหลากหลายมิติ Nantharojphong (2021) เน้นการพัฒนาและปรับปรุงโครงสร้างองค์กรเพื่อส่งเสริมภาวะผู้ประกอบการ จัดตั้งหน่วยงานพิเศษและหน่วยเชิงกลยุทธ์ที่ยืดหยุ่น พร้อมทั้งส่งเสริมการทำงานเป็นทีม สร้างแรงบันดาลใจและเพิ่มความสามารถในการคิดค้นนวัตกรรมใหม่ ๆ ในมุมมองของ Walker (2002) หลักการบริหารจัดการสถานศึกษาที่เหมาะสม คือ การมีโครงสร้างที่สอดคล้องกับความต้องการของสถานศึกษา มีความยืดหยุ่น รองรับเป้าหมายด้านนวัตกรรม มีการกระจายอำนาจ และเปิดโอกาสให้บุคลากรหลายฝ่ายมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในทำนองเดียวกันก็เน้นการใช้หลักการกระจายอำนาจเพื่อลดระดับชั้น การบังคับบัญชา ทำให้องค์กรมีความยืดหยุ่นและคล่องตัว ส่งเสริมการทำงานเป็นทีม และเตรียมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง (Gamage and Sooksomchitra, 2006; Hunpayon, Kaewkumkong, and Jaiborisudhi, 2020; Somech, 2010)

Rimkiri (2019) เสนอว่า หลักการบริหารจัดการสถานศึกษาที่เหมาะสม คือการออกแบบโครงสร้างให้สอดคล้องกับภารกิจของสถานศึกษา มีความยืดหยุ่นสูง ช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการสร้างสรรค์นวัตกรรม และสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตามวัตถุประสงค์และกลยุทธ์ขององค์กร ในขณะที่ Haruthaithanasan (2018**)** ให้ความหมาย หลักการบริหารจัดการสถานศึกษาในแง่การปรับปรุงโครงสร้างให้ยืดหยุ่น สามารถปรับตามสถานการณ์และสนับสนุนการกระจายอำนาจผ่านการจัดโครงสร้างแบบข้ามสายงาน รวมถึงการสร้างสรรค์นวัตกรรมในองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด

นอกจากนี้ Luther Gulick และ Lyndall Urwick (Gulick and Urwick, 1937) ได้ให้แนวคิดหลักการทฤษฎี POSDCORB เป็นตัวย่อของหน้าที่บริหาร 7 ด้าน ได้แก่ 1) การวางแผน (Planning) 2) การจัดองค์การ (Organizing) 3) การจัดบุคลากร (Staffing) 4) การอำนวยการ (Directing) 5) การประสานงาน (Coordinating) 6) การรายงาน (Reporting) 7) การจัดทำงบประมาณ (Budgeting) การประยุกต์ใช้ทฤษฎี POSDCORB ในการบริหารจัดการสถานศึกษาช่วยให้การจัดการเป็นระบบมีความชัดเจนในหน้าที่รับผิดชอบของผู้บริหารและบุคลากร ส่งผลให้การบริหารงานสถานศึกษามีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า หลักการบริหารจัดการสถานศึกษาที่เหมาะสมควรเน้นการพัฒนาโครงสร้างที่ยืดหยุ่น ส่งเสริมการกระจายอำนาจ และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกภาคส่วน พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นทีม และการใช้เทคโนโลยี เพื่อยกระดับคุณภาพและประสิทธิภาพการบริหารจัดการสถานศึกษาให้สอดคล้องกับเป้าหมายและยุทธศาสตร์ขององค์กรอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์

แนวคิดการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ในงานวิชาการร่วมสมัยสะท้อนมุมมองที่หลากหลาย แต่มีจุดร่วมสำคัญคือการใช้ความคิดสร้างสรรค์เป็นกลไกในการยกระดับคุณภาพสถานศึกษา โดยเฉพาะในบริบทที่มีข้อจำกัดด้านทรัพยากร นักการศึกษาส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่าการสร้างสภาพแวดล้อมและบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนความคิดเป็นฐานสำคัญของการเกิดนวัตกรรม อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของแนวคิดปรากฏชัดในระดับการเน้นย้ำและกรอบการอธิบาย แนวคิดของ Nantharojphong (2021) และ Rimkiri (2019) มีความคล้ายคลึงกันในมิติการจัดบรรยากาศ เชิงสร้างสรรค์ภายในองค์กร โดยทั้งสองให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงบวก ความไว้วางใจ การสื่อสารอย่างเปิดเผย และการเสริมแรงทางจิตวิทยาเพื่อกระตุ้นการสร้างนวัตกรรม อย่างไรก็ตาม Rimkiri (2019) มุ่งเน้นแรงจูงใจภายในของบุคลากรและกิจกรรมไม่เป็นทางการในฐานะเครื่องมือสำคัญในการหล่อหลอมวัฒนธรรมสร้างสรรค์ ขณะที่ Nantharojphong (2021) ขยายกรอบแนวคิดออกไปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายภายนอกองค์กร ซึ่งสะท้อนการมองนวัตกรรมในฐานะกระบวนการที่สัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมของสถานศึกษา ในทางตรงกันข้าม Fullan (2021) เสนอกรอบแนวคิดในระดับเชิงระบบ โดยมองว่าการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ไม่อาจจำกัดอยู่เพียงบรรยากาศภายในองค์กร แต่ต้องบูรณาการนวัตกรรม ทางการศึกษา ภาวะผู้นำทางการเรียนรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง อย่างยั่งยืนในระยะยาว แนวคิดนี้แตกต่างจากกลุ่มแรกตรงที่ให้ความสำคัญกับพลวัตของระบบและกระบวนการเปลี่ยนแปลงมากกว่าปัจจัยเชิงจิตวิทยาในระดับบุคคล ขณะเดียวกัน Bush (2020) และ Harris and Jones (2020) ให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้บริหารในฐานะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ โดยเน้นการมีส่วนร่วม การทำงานเป็นทีม และการเปิดพื้นที่ให้ความคิดที่หลากหลาย ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Fullan (2021) ในมิติการพัฒนาองค์กร แต่แตกต่างในแง่การมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมและเครือข่ายความร่วมมือเป็นกลไกหลักของการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ควรบูรณาการทั้งมิติด้านบรรยากาศการทำงาน ภาวะผู้นำ และการบริหารเชิงระบบ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพ ประสิทธิภาพ และความยั่งยืนของสถานศึกษา โดยเฉพาะโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กที่มีบริบทเฉพาะและข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง

ความสำคัญหรือความจำเป็นของการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์

การบริหารจัดการสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพขององค์กรสถานศึกษา เน้นการสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ในทุกระดับของบุคลากร Huynh Thi Thu and Pham (2024) ระบุว่าแรงจูงใจมีผลเชิงบวกต่อความคิดสร้างสรรค์ โดยเฉพาะด้านความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน ซึ่งมีบทบาทสำคัญร่วมกับภาวะผู้นำที่มีการเปลี่ยนแปลงในการส่งเสริมพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ภายในองค์กร

Sridamrong, Yanwaree, and Sroinam (2013) ได้แบ่งแง่มุมหลักของการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ออกเป็น 5 ด้าน คือ การพัฒนาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงานและการเรียนรู้ การสร้างสถานศึกษาเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ การสร้างแรงบันดาลใจ การส่งเสริมให้ครูมีส่วนร่วมในการคิดและทำงานบริหารอย่างสร้างสรรค์ และการส่งเสริมการทำงานเป็นทีมร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

Nantharojphong (2021) เสนอว่า ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ ผู้นำเป็นปัจจัยหลักในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงภายในสถานศึกษา ซึ่งผู้นำที่มีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ จะสามารถ

สร้างวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้และเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มพัฒนา อย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งมีความยืดหยุ่นและเปิดกว้างต่อการเปลี่ยนแปลง

Sangsawang, Cha-umpong, and Pakdeejit (2023) ให้ความสำคัญกับโครงสร้างองค์กรที่ยืดหยุ่นและกระจายอำนาจ ซึ่งเปิดโอกาสให้บุคลากรจากหลายหน่วยงานร่วมตัดสินใจ ส่งเสริมการทำงานข้ามสายงาน

นอกจากนี้ Higgins (1995) ได้นำเสนอแนวทางการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ที่ผู้นำควรปฏิบัติ ได้แก่ 1) การสอนงาน (Coaching) เพื่อสร้างความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์องค์กรและเอกลักษณ์ของครู บุคลากร พร้อมแก้ไขปัญหาด้านผลการปฏิบัติงาน 2) การปกป้องครูและบุคลากร โดยไม่แทรกแซงงานของพวกเขา และเฝ้าระวังไม่ให้ผู้นำคนอื่นเบี่ยงเบนเป้าหมายที่กำหนดไว้ และ 3) การส่งเสริมการจัดการตนเอง (Self-management) ของครูและบุคลากรโดยการแบ่งปันข้อมูล การกระจายภาระงานสำคัญ ส่งเสริมการสื่อสารกับผู้บังคับบัญชา รวมทั้งการให้รางวัลและการยอมรับ เพื่อสร้างแรงจูงใจและความรับผิดชอบในงานของตน

สรุปได้ว่า ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์ คือ การสร้างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมแรงจูงใจและความคิดสร้างสรรค์ การใช้ภาวะผู้นำที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงอย่างยืดหยุ่น เปิดโอกาสให้บุคลากรทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและคิดริเริ่มพัฒนา ช่วยยกระดับคุณภาพและประสิทธิผลของการบริหารสถานศึกษาในยุคที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วให้สูงขึ้น

การจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กเชิงสร้างสรรค์

การจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กเชิงสร้างสรรค์เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจจากหน่วยงานทางการศึกษาและนักวิชาการอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากโรงเรียนกลุ่มนี้เผชิญข้อจำกัดด้านทรัพยากร บุคลากร และโครงสร้างการบริหาร อย่างไรก็ตาม แนวคิดและข้อเสนอจากแหล่งต่าง ๆ มีทั้งความสอดคล้องและความแตกต่างในประเด็นการขับเคลื่อนคุณภาพสถานศึกษาในเชิงนโยบาย Office of the Basic Education Commission (2023) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้บริหารและครูให้มีความเป็นมืออาชีพควบคู่กับการสร้างระบบบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของ Sondergaard and Lathapipat (2017) ที่สะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างของโรงเรียน ขนาดเล็ก ได้แก่ การลดลงของจำนวนนักเรียน ครูไม่ครบชั้น และข้อจำกัดด้านทรัพยากร อย่างไรก็ตาม แนวคิดเชิงนโยบายมุ่งเน้นการแก้ปัญหาในระดับระบบและความเชื่อมั่นของผู้ปกครอง มากกว่าการจัดการเรียนรู้ในระดับห้องเรียน ในขณะที่ Kaewploy et al. (2022) วิเคราะห์ปัจจัยความเป็นเลิศของโรงเรียน ขนาดเล็กในมิติการบริหารภายใน โดยเน้นคุณภาพผู้เรียนและครู ภาวะผู้นำของผู้บริหาร โครงสร้างองค์กร และบรรยากาศการเรียนรู้ แนวคิดนี้แตกต่างจากกรอบเชิงนโยบายตรงที่ให้ความสำคัญกับกลไกการบริหารและวัฒนธรรมองค์กรเป็นฐานของการพัฒนา มากกว่าการมองปัญหาเชิงปริมาณของระบบการศึกษา ด้าน Trat Primary Education Service Area Office (2020) เสนอแนวคิดการบริหารเชิงธรรมาภิบาล ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมแบบ “บวร” โดยเน้นการบูรณาการบ้าน วัด โรงเรียน รวมถึงภาครัฐและเอกชน เพื่อแก้ไขข้อจำกัดด้านครู งบประมาณ และสื่อการเรียนรู้ แนวคิดนี้มีความสอดคล้องในมิติการมีส่วนร่วม แต่ขยายความเข้มข้นของบทบาทชุมชนในฐานะทรัพยากรทางการศึกษาอย่างชัดเจน ขณะเดียวกัน Nakhon Sawan Primary Educational Service Area Office (2019) มุ่งเสนอแนวทางเชิงปฏิบัติในการจัดการเรียนรู้ โดยเน้นการจัดการเรียนการสอนแบบรวมชั้นเรียน (multigrade) และการปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับบริบท ซึ่งสะท้อนการแก้ปัญหาเชิงการจัดการเรียนรู้ในระดับสถานศึกษา แตกต่างจากแนวคิดอื่นที่มุ่งเน้นระดับนโยบายและการบริหารองค์กร

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กเชิงสร้างสรรค์จำเป็นต้องบูรณาการทั้งมิติด้านนโยบายการบริหารภายใน การมีส่วนร่วมของชุมชน และการจัดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นตามบริบท เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาและสร้างความยั่งยืนภายใต้ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของโรงเรียนขนาดเล็กอย่างแท้จริง

การพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กเชิงสร้างสรรค์

การพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กเชิงสร้างสรรค์ปรากฏในงานวิชาการในฐานะกระบวนการที่มุ่งสร้างคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่องผ่านการใช้ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม อย่างไรก็ตาม นักการศึกษาแต่ละคนอธิบายแนวคิดดังกล่าวจากมุมมองที่แตกต่างกัน ทั้งในระดับบรรยากาศองค์กร ภาวะผู้นำ และคุณลักษณะของบุคลากรแนวคิดของ Nantharojphong (2021) และ Rimkiri (2019) มีความคล้ายคลึงกันในประเด็นการจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างนวัตกรรม โดยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงบวก ความร่วมมือ และการเปิดพื้นที่ให้บุคลากรได้เรียนรู้และทดลองสิ่งใหม่ อย่างไรก็ตาม Rimkiri (2019) เน้นกลไกการเสริมแรงและแรงจูงใจ เช่น รางวัลและการยอมรับความสำเร็จ ขณะที่ Nantharojphong (2021) ขยายมิติไปสู่การประสานงานและการทำงานร่วมกันอย่างคล่องตัวในระดับองค์กร ในมิติภาวะผู้นำ Runcharoen (2007) เสนอว่าการพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก เชิงสร้างสรรค์ต้องอาศัยผู้บริหารในฐานะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจและส่งเสริมการคิดนอกกรอบ แนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับ Pearce (2019) และ Garland (2012) ที่มองความสร้างสรรค์ผ่านคุณลักษณะของบุคลากรและทีมงาน โดย Pearce ให้ความสำคัญกับการระดมความคิด ความกล้าเผชิญ ความเสี่ยง และการแก้ปัญหาอย่างหลากหลาย ขณะที่ Garland เน้นจินตนาการ การคิดนอกกรอบ และการทำงานเป็นทีมอย่างต่อเนื่อง

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดดังกล่าว พบว่าแม้นักการศึกษาจะมีจุดเน้นต่างกัน แต่มีแก่นร่วมคือการมองความสร้างสรรค์เป็นผลลัพธ์ของการบูรณาการบรรยากาศองค์กร ภาวะผู้นำ และการทำงานร่วมกันของบุคลากร ผู้เขียนจึงได้สังเคราะห์และพัฒนา รูปแบบการพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กเชิงสร้างสรรค์ ขึ้นเป็นองค์ความรู้ใหม่ โดยประกอบด้วย 6 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) การมีวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมกัน (Having a Shared Vision and Goals) 2) การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration) 3) การทำงานเป็นทีม (Teamwork) 4) การมีส่วนร่วม (Participation) 5) การจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์ (Creating a Conducive Environment) 6) การบูรณาการเทคโนโลยี (Technology Integration)

รูปแบบดังกล่าวเป็นการต่อยอดแนวคิดของนักการศึกษาที่ได้ทบทวนมาและปรับให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก โดยมุ่งสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ นวัตกรรม และความร่วมมือ เพื่อให้โรงเรียนสามารถพัฒนาคุณภาพการศึกษาและทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

สรุป

การบริหารสถานศึกษาเชิงสร้างสรรค์นับเป็นความท้าทายสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษา โดยเฉพาะในบริบทของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กซึ่งเผชิญกับข้อจำกัดด้านทรัพยากร งบประมาณ และบุคลากร การบริหารสถานศึกษาในมิติดังกล่าวมิได้หมายถึงการรอการจัดสรรงบประมาณเพื่อการพัฒนาเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดและกลยุทธ์การบริหารเชิงสร้างสรรค์ เพื่อดึงศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดคุณค่าสูงสุด ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมกัน

ภายในองค์กร การสร้างแรงจูงใจและแรงบันดาลใจให้แก่ บุคลากร ตลอดจนการส่งเสริมการทำงานเป็นทีม และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งครู ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ชุมชน และเครือข่ายภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อร่วมกันพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ การบูรณาการเทคโนโลยีและนวัตกรรมในการบริหารและการจัดการเรียนการสอนอย่างเหมาะสมกับบริบท ยังเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนการทำงานของครูและส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน การบริหารโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กเชิงสร้างสรรค์จึงมุ่งเน้นการสร้างคุณค่าและความหมายในการดำเนินงาน ผ่านการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและการจัดกิจกรรมที่พัฒนาทักษะที่จำเป็น ส่งผลให้โรงเรียนสามารถยกระดับบทบาทสู่การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน และพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับศักยภาพและบริบทของตนเองอย่างยั่งยืนในระบบการศึกษาของประเทศไทย

Figure 1: Creative Educational Administration Model

References

Bush, T. (2020). *Theories of Educational Management*. Oxfordshire, UK: Routledge.

Chanduang, N., & Wangthanomsak, M. (2023). The Administration of School Towards Innovative School. *SWU Educational Administration Journal,* 20(39), 144–150.

Charuwan, C., & Nopadol, S. (2022). Problems and Solutions in Academic Administration of Small Schools. *Journal of Educational Research and Development,* 10(2), 150–165.

Fullan, M. (2021). *Leading in a Culture of Change*. (3rd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Gamage, D., & Sooksomchitra, P. (2006). Decentralisation and School-Based Management in Thailand. In J. Zajda (Ed.). *Decentralisation and Privatisation in Education* (pp. 151–167). London, UK: Springer.

Garland, S. (2012). Identifying the Creative Child in the Classroom. Retrieved January 12, 2026, from https://www.exquisite-minds.com/idea-of-the-week/identifying-the-creativechild/

Gulick, L., & Urwick, L. (1937). Notes on the Theory of Organization. In L. Gulick & L. Urwick (Eds.). *Papers on the Science of Administration* (pp. 8–16). New York: Institute of Public Administration.

Harris, A., & Jones, M. (2020). Leading School and System Improvement: Why Context Matters. *European Journal of Education,* 55(2), 143–145.

Haruthaithanasan, T. (2018). Effects of Educational Reforms in the 2nd Decade (2009–2018) on Teacher Motivation and Student Achievement Among Schools in Southern Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences,* 39(2), 222–229.

Higgins, J. M. (1995). *The Management Challenge: An Introduction to Management*. (4th ed.). New York, NY: Macmillan College Publishing Company.

Hunpayon, S., Kaewkumkong, A., & Jaiborisudhi, W. (2020). Lesson Learned of Good Practices for Educational Management of Thai Local Administrative Organizations: Case Studies of the 3 Model Educational Institutes. *King Prajadhipok's Institute Journal,* 17(3), 27–46.

Huynh Thi Thu, S., & Pham, M. (2024). *How Do Transformational Leadership and Affective Trust Enhance Creativity? Emerging Science Journal, 8*(5), 1847–1859.

Kaewploy, S. et al. (2022). Study of Small Primary School Administration Models. *Journal of Buddhist Education and Social Humanities,* 2(2), 78–81.

Ministry of Education. (2021). *Education Policy of the Ministry of Education Fiscal Year 2021–2022*. Bangkok: Ministry of Education.

Najampa, T., Songbandit, A., & Srisopha, Y. (2022). The Development of Educational Management Model in the Digital Era for Secondary School in the Central Region Under the Office of the Basic Education Commission. *Arts of Management Journal,* 6(4), 1805–1820.

Nakhon Sawan Primary Education Service Area Office. (2019). *Guidelines for Small School Administration*. Nakhon Sawan: Nakhon Sawan Primary Education Service Area Office.

Nantharojphong, K. (2021). Fostering Intrapreneurial Behavior of Innovative Small and Medium Enterprises: The Role of Perceived Transformational Leadership, High Performance Human Resource Practices, and Perceived Self-Efficacy. *Journal of Accountancy and Management,* 13(1), 44–65.

Office of the Basic Education Commission. (2023). *Innovation in School Administration: Case Study of Wat Plomanee School*. ONEC Backoffice. Retrieved January 15, 2026, from http://backoffice.onec.go.th/uploads/Book/1914-file.pdf

ONEC Backoffice. (2023). Guidelines for Good Governance in Small Primary School Management: A Case Study of the Nakhon Ratchasima Primary Education Service Area Office 7. *Journal of Buddhist Education and Research,* 7(1), 2–10.

Pearce, C. (2019). Difference Between Being a Critical Thinker & a Creative Thinker. Retrieved January 18, 2026, from https://www.theclassroom.com/difference-critical-thinkercreative-thinker-8718111.html

Phramaha Kosin Tinnayano. (2021). Strategic Management Process of Educational Institution. *MBU Roi Et Journal of Global Education Review,* 1(1), 35–46.

Rimkiri, S. (2019). *Development of Indicators of Educational Innovation Organizations in Secondary Schools Under the Office of Basic Education Commission.* (Doctoral Dissertation). Mahasarakham University. Maha Sarakham.

Robbins, S. P., & Coulter, M. (2021). *Management*. (15th ed.). New York, NY: Pearson Education.

Runcharoen, T. (2007). *Professionalism in Educational Management and Administration During the Educational Reform Era*. (5th ed.). Bangkok: LT Press.

Sangsawang, M., Cha-umpong, T., & Pakdeejit, Y. (2023). A Study of the Relationship Between School Administrators' Transformational Leadership and Academic Administration of Educational Opportunity Expansion School under the Chainat Primary Educational Service Area Office. *Education journal Faculty of Education, Nakhon Sawan Rajabhat University*, 6(1), 126–138.

Sirisuk, P., & Jenkwao, S. (2021). School Administrators: The Pillars of School Success in the New Normal. *Panyapiwat Journal,* 13(2), 340–353.

Somech, A. (2010). Participative Decision Making in Schools: A Theoretical Perspective. *Educational Administration Quarterly,* 46(1), 174–209.

Sondergaard, L., & Lathapipat, D. (2017, January 22). Providing Better Education for Children in Thailand's Small Schools. *World Bank Blogs*. Retrieved June 20, 2025, from https://blogs.worldbank.org/th/eastasiapacific/providing-better-education-children-thailand-s-small-schools

Sridamrong, T., Yanwaree, N., & Sroinam, S. (2013). The School Administration to be a Quality School: The Grounded Theory Approach. *SWU Educational Administration Journal*, 10(18), 1–9.

Subrungtong, S. (2023). A Model of Innovative Leadership for School Administrators Under the Office of the Basic Education Commission. *The Journal of Research and Academics,* 6(3), 309–324.

Trat Primary Education Service Area Office. (2020). *Small School Management Plan Academic Years 2019–2022*. Trat: Trat Primary Education Service Area Office.

Tulowitzki, P., Gerick, J., & Eickelmann, B. (2022). The Role of ICT for School Leadership and Management Activities: An International Comparison. *International Journal of Educational Management,* 36(2), 133–151.

Walker, E. M. (2002). Politics of School-Based Management. *Education Policy Analysis Archives,* 10, 1–24.

Wang, X., & Guo, Y. (2023). The Importance of School Administration in the Digital Education Era: Integration, Skills Development, and Ecosystem Building. *Journal of Educational Technology,* 15(2), 112–113.

Wonganusit, P. (2021). *Transformational Leadership of Women Administrators Influencing the Effectiveness of Schools under the Primary Educational Service Area Office in Nakhon Phanom Province*. (Master's Thesis). Sakon Nakhon Rajabhat University. Sakon Nakhon.